

أَهْوَالُ الصَّالِحِينَ

لِقَوَائِدِ قِيَوَاتِ الْجَلَالِينَ

الْمُتَوَسِّلِينَ

جَمَالِينَ شَرَحَ جَمَالِينَ

شَارِحُ مَجْدِ خَلْقِ الْبَلَدِ شَهْرِي

كَاتِبُ نَاصِيَةِ الْوَلَدِ وَنُورِ الْوَلَدِ

مُنْتَوِيَّةُ الْوَلَدِ الْوَلَدِ الْوَلَدِ الْوَلَدِ

لَوْلَا الْوَلَدِ الْوَلَدِ الْوَلَدِ الْوَلَدِ الْوَلَدِ

فِي صِلَةِ

فِي صِلَةِ الْوَلَدِ الْوَلَدِ

أنوار الجلالين

لفوائد قيودات الجلالين

جلد اول

پښتو ترجمه

جمالین شرح جلالین

شارح: محمد جمال بلندشهری

مدرس د دارالعلوم دیوبند

پښتو مترجم: مولانا شاه فیصل

فاضل دارالعلوم اسلامیہ چارسده، امداد العلوم پېښور، وفاق المدارس

خصوصیات

- ① لغوی تحقیق، چې ددې لفظ په لغت کېږي څه معنی ده.
- ② صرفی تحقیق مثلاً دا کلمه د څه صیغه ده، وغیره.
- ③ نحوی تحقیق مثلاً دا کلمه په ترکیب کېږي څه واقع شوې ده.
- ④ بلاغی تحقیق چې په دې اضافي قید کېږي کومه بلاغی نکته ده.
- ⑤ فقهی تحقیق چې په دې اضافي قید سره کومې مسئلې ته اشاره ده.
- ⑥ د قراءت تحقیق چې په دې مقام کېږي دا قراءت څنگه دي.
- ⑦ تقدیرات راویستل چې دلته کوم لفظ مقدر پړوت دي.
- ⑧ د تقدیری عباراتو وجه او سبب بیانول.

خوړونکي

فیصل کتب خانہ مدینہ مارکیټ

محله جنګی پېښور موبائل نمبر: ۰۳۱۵۹۵۹۵۱۶

فہرست د سورتونو او آیاتونو

شمار	مضمون	شمار	مضمون
۲۲	[آیاتونہ: ۱۲ - ۲۵]	۷	پارہ نمبر ۱۵ [بُحَرِّمُ الذِّی]
۲۵	[آیاتونہ: ۲۲ - ۴۰]	۷	[۱۸] سورة الکہف
۷۰	[آیاتونہ: ۴۱ - ۵۰]	۷	[آیاتونہ: ۱]
۷۳	[آیاتونہ: ۵۱ - ۵۹]	۹	[آیاتونہ: ۲ - ۵]
۷۲	[آیاتونہ: ۲۰ - ۲۵]	۱۰	[آیاتونہ: ۶ - ۸]
۷۸	[آیاتونہ: ۲۲ - ۷۵]	۱۱	[آیاتونہ: ۹ - ۱۲]
۸۱	[آیاتونہ: ۷۲ - ۸۲]	۱۳	[آیاتونہ: ۱۳ - ۱۷]
۸۳	[آیاتونہ: ۸۳ - ۹۸]	۱۵	[آیاتونہ: ۱۸ - ۲۰]
۸۵	[سورة طہ: ۲۰]	۱۷	[آیاتونہ: ۲۱ - ۲۲]
۸۵	[آیاتونہ: ۱ - ۱۴]	۲۰	[آیاتونہ: ۲۷ - ۲۹]
۸۸	[آیاتونہ: ۱۵ - ۲۴]	۲۳	[آیاتونہ: ۳۰ - ۳۸]
۹۰	[آیاتونہ: ۲۵ - ۴۲]	۲۵	[آیاتونہ: ۳۹ - ۴۴]
۹۴	[آیاتونہ: ۴۳ - ۵۴]	۲۷	[آیاتونہ: ۴۵ - ۴۲]
۹۸	[آیاتونہ: ۵۵ - ۷۰]	۲۹	[آیاتونہ: ۴۷ - ۴۹]
۱۰۲	[آیاتونہ: ۷۱ - ۷۷]	۳۱	[آیاتونہ: ۵۰ - ۵۳]
۱۰۵	[آیاتونہ: ۷۷ - ۸۲]	۳۴	[آیاتونہ: ۵۴ - ۵۹]
۱۰۹	[آیاتونہ: ۸۲ - ۸۹]	۳۲	[آیاتونہ: ۶۰ - ۶۵]
۱۱۲	[آیاتونہ: ۹۰ - ۱۰۴]	۴۰	[آیاتونہ: ۶۶ - ۷۴]
۱۱۲	[آیاتونہ: ۱۰۵ - ۱۱۵]	۴۲	پارہ نمبر ۱۶ [قال اثم اثم]
۱۱۹	[آیاتونہ: ۱۱۲ - ۱۲۸]	۴۲	[آیاتونہ: ۷۵ - ۷۸]
۱۲۳	[آیاتونہ: ۱۲۹ - ۱۳۵]	۴۵	[آیاتونہ: ۷۹ - ۸۲]
۱۲۷	پارہ نمبر ۱۷ [اَلْقُرْبَ اَلْقُرْب]	۴۷	[آیاتونہ: ۸۳ - ۹۱]
۱۲۷	[سورة النبیاء: ۲۱]	۴۹	[آیاتونہ: ۹۲ - ۹۸]
۱۲۷	[آیاتونہ: ۱ - ۱۰]	۵۲	[آیاتونہ: ۹۹ - ۱۱۰]
۱۳۰	[آیاتونہ: ۱۱ - ۲۳]	۵۷	[سورة مزیم: ۱۹]
۱۳۴	[آیاتونہ: ۲۴ - ۲۹]	۵۷	[آیاتونہ: ۱ - ۲]
۱۳۶	[آیاتونہ: ۳۰ - ۴۱]	۶۰	[آیاتونہ: ۷ - ۱۵]

شمار	مضمون	شمار	مضمون
۲۳۹	[ایاتونہ: ۲۱ - ۲۲]	۱۴۰	[ایاتونہ: ۴۲ - ۵۰]
۲۴۲	[ایاتونہ: ۲۷ - ۳۴]	۱۴۲	[ایاتونہ: ۵۱ - ۶۷]
۲۴۸	[ایاتونہ: ۳۵ - ۴۰]	۱۴۶	[ایاتونہ: ۶۸ - ۷۵]
۲۵۳	[ایاتونہ: ۴۱ - ۵۰]	۱۴۸	[ایاتونہ: ۷۶ - ۸۲]
۲۵۷	[ایاتونہ: ۵۱ - ۵۷]	۱۵۲	[ایاتونہ: ۸۳ - ۹۳]
۲۶۱	[ایاتونہ: ۵۸ - ۶۱]	۱۵۶	[ایاتونہ: ۹۴ - ۱۱۲]
۲۶۵	[ایاتونہ: ۶۲ - ۶۴]	۱۶۱	[۳۷] سورة الحج
۲۶۷	[۲۵] سورة الفرقان	۱۶۱	[ایاتونہ: ۱ - ۱۰]
۲۶۷	[ایاتونہ: ۱ - ۹]	۱۶۵	[ایاتونہ: ۱۱ - ۲۲]
۲۷۰	[ایاتونہ: ۱۰ - ۲۰]	۱۶۹	[ایاتونہ: ۲۳ - ۲۵]
۲۷۲	پارہ نمبر ۱۹ [وَقَالَ الَّذِينَ]	۱۷۱	[ایاتونہ: ۲۶ - ۳۳]
۲۷۲	[ایاتونہ: ۲۱ - ۳۴]	۱۷۲	[ایاتونہ: ۳۴ - ۳۸]
۲۸۱	[ایاتونہ: ۳۵ - ۴۴]	۱۷۸	[ایاتونہ: ۳۹ - ۴۸]
۲۸۴	[ایاتونہ: ۴۴ - ۶۰]	۱۸۳	[ایاتونہ: ۴۹ - ۵۷]
۲۹۰	[ایاتونہ: ۶۱ - ۷۷]	۱۸۷	[ایاتونہ: ۵۸ - ۶۴]
۲۹۷	[۳۶] سورة الشعراء	۱۹۰	[ایاتونہ: ۶۵ - ۷۲]
۲۹۷	[ایاتونہ: ۱ - ۹]	۱۹۴	[ایاتونہ: ۷۳ - ۷۸]
۲۹۹	[ایاتونہ: ۱۰ - ۳۳]	۱۹۷	پارہ نمبر ۱۸ [قد اطلع المؤمنون]
۳۰۵	[ایاتونہ: ۳۴ - ۵۱]	۱۹۷	[۳۳] سورة المؤمنون
۳۰۸	[ایاتونہ: ۵۲ - ۶۸]	۱۹۷	[ایاتونہ: ۱ - ۲۲]
۳۱۱	[ایاتونہ: ۶۹ - ۱۰۴]	۲۰۲	[ایاتونہ: ۲۳ - ۳۲]
۳۱۵	[ایاتونہ: ۱۰۵ - ۱۲۲]	۲۰۲	[ایاتونہ: ۳۳ - ۵۰]
۳۱۷	[ایاتونہ: ۱۲۳ - ۱۴۰]	۲۱۱	[ایاتونہ: ۵۱ - ۷۷]
۳۱۹	[ایاتونہ: ۱۴۱ - ۱۵۹]	۲۱۷	[ایاتونہ: ۷۸ - ۹۲]
۳۲۰	[ایاتونہ: ۱۶۰ - ۱۷۵]	۲۲۱	[ایاتونہ: ۹۳ - ۱۱۸]
۳۲۲	[ایاتونہ: ۱۷۶ - ۱۹۱]	۲۲۷	[۳۷] سورة النور
۳۲۴	[ایاتونہ: ۱۹۲ - ۲۲۷]	۲۲۷	[ایاتونہ: ۱ - ۱۰]
۳۲۹	[۳۷] سورة النمل	۲۳۲	[ایاتونہ: ۱۱ - ۲۰]

شمار	مضمون	شمار	مضمون
۴۱۳	[اياتونه: ۵۲-۷۳]	۳۲۹	[اياتونه: ۱۴-۱۵]
۴۱۲	[اياتونه: ۷۴-۷۹]	۳۳۴	[اياتونه: ۱۵-۲۱]
۴۱۸	[سورة الروم: ۳۰]	۳۳۲	[اياتونه: ۲۲-۳۱]
۴۱۸	[اياتونه: ۱-۱۰]	۳۳۹	[اياتونه: ۳۲-۳۹]
۴۲۰	[اياتونه: ۱۱-۱۹]	۳۴۱	[اياتونه: ۴۰-۴۴]
۴۲۲	[اياتونه: ۲۰-۲۷]	۳۴۴	[اياتونه: ۴۵-۵۹]
۴۲۵	[اياتونه: ۲۸-۴۰]	۳۴۹	پاره نمبر ۲۰ [من هلق]
۴۲۹	[اياتونه: ۴۱-۵۳]	۳۴۹	[اياتونه: ۶۰-۷۲]
۴۳۳	[اياتونه: ۵۴-۷۰]	۳۵۳	[اياتونه: ۷۷-۸۲]
۴۳۵	[سورة لقمان: ۳۱]	۳۵۲	[اياتونه: ۸۳-۹۳]
۴۳۵	[اياتونه: ۱-۱۱]	۳۷۲	[سورة القصص: ۲۸]
۴۳۹	[اياتونه: ۱۲-۱۹]	۳۷۲	[اياتونه: ۱-۱۳]
۴۴۳	[اياتونه: ۲۰-۳۰]	۳۷۷	[اياتونه: ۱۴-۲۱]
۴۴۲	[اياتونه: ۳۱-۳۴]	۳۷۱	[اياتونه: ۲۲-۲۸]
۴۴۸	[سورة الحجدة: ۳۲]	۳۷۵	[اياتونه: ۲۹-۳۲]
۴۴۸	[اياتونه: ۱-۱۱]	۳۷۸	[اياتونه: ۳۳-۴۲]
۴۵۲	[اياتونه: ۱۲-۲۲]	۳۸۰	[اياتونه: ۴۳-۵۰]
۴۵۵	[اياتونه: ۲۳-۳۰]	۳۸۴	[اياتونه: ۵۱-۷۰]
۴۵۸	[سورة الاحزاب: ۳۳]	۳۸۷	[اياتونه: ۷۱-۷۵]
۴۵۸	[اياتونه: ۱-۸]	۳۹۰	[اياتونه: ۷۶-۸۲]
۴۶۲	[اياتونه: ۹-۲۰]	۳۹۴	[اياتونه: ۸۳-۸۸]
۴۶۷	[اياتونه: ۲۱-۲۷]	۳۹۵	[سورة الممتكوت: ۲۹]
۴۶۹	پاره نمبر ۲۷ [و من يفتت]	۳۹۵	[اياتونه: ۱-۱۴]
۴۶۹	[اياتونه: ۲۸-۳۴]	۳۹۹	[اياتونه: ۱۵-۲۲]
۴۷۲	[اياتونه: ۳۵-۴۰]	۴۰۲	[اياتونه: ۲۳-۳۰]
۴۷۵	[اياتونه: ۴۱-۵۲]	۴۰۵	[اياتونه: ۳۱-۴۴]
۴۸۰	[اياتونه: ۵۳-۵۸]	۴۱۰	پاره نمبر ۲۱ [قلنا]
۴۸۳	[اياتونه: ۵۹-۷۸]	۴۱۰	[اياتونه: ۴۵-۵۱]

شمار	مضمون	شمار	مضمون
۵۳۱	[۳۶] سورة يس	۴۸۵	[ایاتونہ: ۲۹ - ۷۳]
۵۳۱	[ایاتونہ: ۱ - ۱۲]	۴۸۸	[۳۶] سورة سبا
۵۳۳	پارہ نمبر ۲۳ [و مانی]	۴۸۸	[ایاتونہ: ۱ - ۹]
۵۳۳	[ایاتونہ: ۱۳ - ۳۲]	۴۹۱	[ایاتونہ: ۱۰ - ۱۴]
۵۳۹	[ایاتونہ: ۳۳ - ۵۰]	۴۹۵	[ایاتونہ: ۱۵ - ۲۱]
۵۴۷	[ایاتونہ: ۵۱ - ۲۷]	۴۹۸	[ایاتونہ: ۲۲ - ۳۰]
۵۵۲	[ایاتونہ: ۲۸ - ۷۳]	۵۰۰	[ایاتونہ: ۳۱ - ۳۲]
۵۵۲	[۳۷] سورة الصافات	۵۰۲	[ایاتونہ: ۳۷ - ۴۵]
۵۵۲	[ایاتونہ: ۱ - ۲۱]	۵۰۵	[ایاتونہ: ۴۲ - ۵۴]
۵۶۲	[ایاتونہ: ۲۲ - ۵۰]	۵۰۸	[۳۵] سورة فاطر
۵۶۲	[ایاتونہ: ۵۱ - ۷۴]	۵۰۸	[ایاتونہ: ۱ - ۷]
۵۶۹	[ایاتونہ: ۷۵ - ۱۱۳]	۵۱۱	[ایاتونہ: ۸ - ۱۴]
۵۷۵	[ایاتونہ: ۱۱۴ - ۱۲۸]	۵۱۵	[ایاتونہ: ۱۵ - ۲۲]
۵۷۷	[ایاتونہ: ۱۴۰ - ۱۸۲]	۵۲۰	[ایاتونہ: ۲۷ - ۳۷]
		۵۲۵	[ایاتونہ: ۳۸ - ۴۵]

پارہ نمبر ۱۵ [سُورَةُ الْكَافِرَاتِ]

[۱۸] سورۃ الکہف

سُورَةُ الْكَافِرَاتِ مَكِّيَّةٌ إِلَّا وَأَصْرُكَ الْآيَةِ وَهِيَ مِائَةٌ وَعَشْرَانِ أَوْ خَمْسُ عَشْرَةِ آيَةٍ نَزَلَتْ بِمَعْنَى الْفَافِيَةِ
سُورَةُ كَهْفٍ مَكِّيَّةٌ سُورَتِ دِي سَوَا دَوَاصِرُكَ الْآيَةِ نَهْ، پِه دِي كِنْبِي (۱۱۰)، يَا (۱۱۵)،
آيَاتُونِه دِي. دِ سُورَةُ الْغَاشِيَةِ نِه پَس نَازِل شُوي دِي.
[آيَاتُونِه: ۱]

الْحَمْدُ وَهُوَ الْوَصْفُ بِالْجَمِيلِ ثَابِتٌ (لِلَّهِ) قَدَالَى وَغَلَّ الْفَزَادُ الْإِغْلَامُ بِذَلِكَ لِلْإِيمَانِ بِهِ أَوْ الْكَفَاءُ بِهِ أَوْ هَذَا
اِحْتِصَالَاتُ الْهَيْدَا الثَّابِتِ (الَّذِي) أُنْزِلَ عَلَى عَبْدِهِ مُحَمَّدٍ (الْكِتَابِ) الْقُرْآنِ (وَلَمْ يَكُنْ لَهُ) أَمْنٌ فِيهِ (عَوَاجِ)
اِشْطِلَا أَوْ تَنَافُضًا وَالْجُمْلَةُ خَالٍ مِنَ الْكِتَابِ

ترجمہ: زہ شروع کوم پہ نوم دالله تعالیٰ دیر مہربان او نہایت رحم والا دی حمد، دصفات کمالیہ
بیان کولو تہ وائی، ہرقسمہ حمد دالله تعالیٰ دپارہ ثابت دی، آیا دجملہ خبری پہ استعمال
سرہ دثبوت حمد باندی دایمان خبر ورکول مقصود دی کہ (انشاء) دثنا مقصود دی یا
دوارہ مقصود دی داتول درپ صورتونہ شول، خو پہ کنبی دریم احتمال دیر مفید دی
چاچی پہ خپل بندہ محمد ﷺ باندی کتاب قرآن نازل کرو او پہ دی کنبی ہیچ قسمہ کوگوالی
یعنی لفظی اختلاف او معنوی تناقص نہ دی اہخودی، او جملہ لمبعل لہد کتابنہ حال دی۔

د قیوداتو فوائد او تسہیل

عوج بالکفر فساد فی المعانی او بالفتنہ فساد فی الاجسام یعنی عوج داسی کوگوالی تہ وائی کوم چي
پہ جوارح محسوس کیڑی، او عوج پہ کسرې سرہ داسی کوگوالی تہ وائی کوم چي پہ عقل
سرہ محسوس کیڑی، خو دا قاعدہ اکثریہ دہ کلیہ نہ دہ۔

نولہ: وهل المراد الاعلام بذلك ددي سوالیئ جملي نہ دشارح دعلام دامقصد بنودل دی چي
دجملي خبریئ پہ ذریعې سرہ چي دحمد دثبوت چي کوم خبر ورکړې شوې دی ددي درې
مرادہ کېدی شی [۴۰] (۱) یا خو ددي خبرې خبر ورکول دی چي دالله تعالیٰ اوصاف
کمالیہ ازلی او ابدی دی، پہ دی صورت کنبی بہ جملہ لفظا او معناخبریه وی، اود خبر
ورکولودپارہ بہ ثابت محذوف راوبنکوسرہ جملہ اسمیہ اختیار کولونہ مقصد دی خبرې
طرف تہ اشاره دہ چي بندہ گانولرہ ضروری دی چي دالله تعالیٰ دپارہ دکمالاتو ازلی او
ابدی کېدلواعتقاد اوساتی، (۲) یا خو مقصد انشاء حمد دی دې لرہ مفسر اعلام اونسائہ بہ
سرہ تعبیر کړې دی، پہ دی صورت کنبی بہ جملہ لفظا خبریه او معنا انشائیہ وی، گویا
چي الله تعالیٰ او فرمائیل احمد وائیں حمدًا لِنَبِيِّهِ مُحَمَّدٍ (۳۳۳۳) یا خو دوارہ
مقصود دی دی طرف تہ پہ خپل قول اوہما سرہ اشاره کړې دہ، یعنی اخبار حمد او انشاء

حمد دواړه به مقصود وی، په دې صورت کښې به دجملې استعمال خبر او انشاء دواړو کښې وی، او دابه دحقیقت اومجازدواړو داجتماع په طورباندې وی، او مقصد به دثبوت حمدباندې دایمان خبرورکول او انشاء دحمد وی۔

قوله: افيدها الثالث شارح رحمته فرماني چې په مذکوره درې صورتونو کښې دریم صورت ډیر مفید او بهتر دې، دې وجې نه چې په دې صورت کښې انشاء او اخبار دواړه مقصود بذات کیږي، پخلاف درو مبنی دواو صورتونو چې په هغې کښې یو مقصود بذات اودویم مقصود بالتبع کیږي، که چېرې ته اعتراض اوکړې چې انشاء انشاء اخبار بالثناء لره مستلزم دې په دې طور چې انشاء حمد کولو والا هم حمد کولو والا وی، نوددې جواب به داوی چې په مقصود بذات او په مقصود بالتبع کښې فرق وی، مثلاً که چرته جمله لره فقط خبریه او گرزولې شی نو په دې صورت کښې به اخبار بالحمد قصدا وی خوانشاء ثنابه تبعاً وی او که چرته جملې لره فقط انشائییه او گرزولې شی نو په دې صورت کښې به انشاء حمد قصدا وی خو اخبار بالحمد به ضمناً او تبعاً وی، او که چرته دواړه یعنی جمله خبریه او انشائییه او گرزولې شی نو اخبار او انشاء دواړه به قصدا وی۔

قوله: الذي انزل (الایه) دثبوت حمد دپاره دعلت قائم مقام دې ځکه چې موصول او صله کله صفت واقع شی او صله مشتق وی نوداسې صفت دموصوف دپاره دثبوت حکم علت وی، ددې قاعدې مطابق به الذي انزل الحمد ثابت لله دپاره علت وی، یعنی د الله تعالی دپاره حمد دې ځکه چې هغه قرآن نازل کړې دې۔

قوله: الحمد نه پس دهو الوصف بالجميل داضافه کولو مقصد دحمد معنی بیانول دی او ثابت مقدر منلو سره دانبودل دی چې الحمد مبتدا ده اولله دثابت مقدر متعلق کیدوسره د مبتدا خبر دې۔

سوال: دثبت په څې ثابت داسم فاعل صیغه محذوف منلو کښې څه فائده ده؟

جواب: ثابت اسم فاعل په استمرار او دوام باندې دلالت کوی په دې سره ئ اشاره اوکړه چې دباری تعالی دپاره ثبوت حمد دائمی او ازلی دې، په خلاف دثبت چې داپه تجدد او حدوث باندې دلالت کوی۔

قوله: تنافها حذف مضاف سره داختلافاً صفت دې تقدیری دادې اختلافاً ذاتیاً، دله تفسیر په فیه سره کولو کښې دې خبرې طرف ته اشاره ده چې لامر په معنی دله دې۔

[اياتوله: ۲-۵]

اَقِيْمًا مُّسْتَقِيْمًا خَالٍ ثَابِتًا مُّؤَكَّدًا اَللّٰهُ يَنْذِرُ بِالْكِتَابِ الْكَافِرِيْنَ اَبَسًا عَذَابًا اَشَدَّ مِنْ لَّدُنْهُ مِنْ قَبْلِ اللّٰهِ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِيْنَ الَّذِيْنَ يَعْمَلُوْنَ الصّٰلِحٰتِ اَنْ لَهُمْ اَجْرًا حَسَنًا اَمَّا كَثِيْرٌ فَيُوْءَدُّهُنَّ اَهْلًا هُوَ اَلْجَنَّةُ وَيَنْذِرُ مِنَ حِمْلَةِ الْكَافِرِيْنَ الَّذِيْنَ قَالُوْا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا اَمَّا ظَهْرُهَا فَبَقِيَ الْقَوْلُ مِنْ عَلَمٍ وَلَا يَلْبَثُ مِنْ لَّدُنْهُنَّ اَلْقَابِلِيْنَ لَهٗ كِبَرَتْ عَظَمَتٌ اَكْبَرَتْ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ كَلِمَةً تَنْفِيْزٌ مُّفَسِّرٌ لِلْعُضِيْرِ اَلْمُنْهَمِّ وَالْمُخْصُوْصِ بِاللّٰمِ مُخْلُوْفٌ اَيُّ مَقَالَتِهِمُ الْمَذْكُوْرَةُ اِنْ مَا يَقُوْلُوْنَ اِلَىٰ ذٰلِكَ اِلَّا مَقُوْلًا اَكْذَابًا

توجه: احوال دادې چې هغه بالکل نېغ مستقيم دې قما د کتاب نه حال ثانيه دې او د جملې حالیه تاکيد دې، دې د پاره چې ويروي (الله) د کتاب په ذریعہ کافرانو له دخپل سخت عذاب نه، کوم چې دهغه د طرف نه دې او دې د پاره چې هغه مؤمنانو ته خوشخبري ورکړي کوم چې نیک عمل کوي دا چې هغوی د پاره اجر حسن دې احوال دا چې هغوی په دې اجر حسن کښې چې هغه جنت دې همېشه وي، او منجمله د کافرانو نه هغه کافرانو له ويروي کوم چې وائی چې الله له اولاد شته دې د دې وینه نه دوی سره څه سند شته او نه ددوی پلارانو سره کوم چې ددوی نه مخکښې تیر شوی دی او هغوی هم د دې خبرې قائل وو دا خبره چې ددوی دخپل نه اوڅې ډیره درنه ده، کلمه تمیز دې کوم چې دکبرت د هی ضمیر مبهم تفسیر کوي او مخصوص بالذم محذوف دې او هغه ددوی مذکورہ قول (اتخذ الله ولدا) دې او هغوی په دې پاره کښې د دروغونه علاوه نور هیڅ هم نه وائی۔

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: قما صیغه د صفت ده، د دې دوه معنی دی ① درست، مستقیم، لکه ذلك من القمه هم دا طریقه درسته ده ② درست کولو والا یعنی داسې کتاب کوم چې دانسانانو د نیوی او آخروی ټول تمام معاملات درست کونکې دې، په دې صورت کښې به قما د معوم په معنی کښې وی قما د کتاب نه حال ثانی دی په دې صورت کښې به حال مترادف وی، روميې حال جمله ولم یعمل له عوجا دې به د له ضمیر نه حال وی په دې ضرورت کښې به حال متداخله وی، او دا حال مؤکده بللې شی ځکه چې دویم حال د روميې حال د مفهوم تاکيد کوي، او دفعل محذوف مفعول ثانی هم کیدې شی، تقدیری عبارت به دا وی جمله قما.

قوله: لينذر کښې لام د تعلیل یا دعا قبت دې او دانزل سره متعلق دې او د لينذر مفعول اول یعنی الکافرين محذوف دې او باسأهدید مفعول ثانی دې، او من لدنه د کائنات محذوف سره متعلق جمله د باسأ صفت ثانی دې، ای باسأهدید کائناتنه د بېش عطف په ینار باندې دې اولام لاندي دې، المؤمنین، دیبشر مفعول ثانی دې، او الذین یعملون العبد المؤمنین صفت

دې د ان لھرنه مخکېني ب حرف جار محذوف دې۔

فوله: ماگڻن، د لھر د ضمير نه حال دې اود فيه ضمير مرجع اجر دې د دويم بنذر عطف په لنډ باندې دې اود عطف خاص على العام د قبيلې نه دې۔ اود دې مفعول ثاني محذوف دې، اى بسا خدايا۔ ما لھر جمله مستانف ده او لھر خبر مقدم دې من علم مبتدا مؤخر ده اومن زانده دې اولالا باهمر په خبر باندې عطف دې اوده ضمير مرجع قول دې کبرت د کلمه صفت دې اومعالتهم المذکوره مخصوص بالذم دې۔

[اياتوله: ۶-۸]

فَلَعَلَّكَ بَاقِعٍ مِّمَّنْكَ رُفُكٌ عَلَى أَثَرِهِمْ يَنْعِمُ ۚ إِنَّا كَرِّمُوا بِهَذَا الْخَبِيرِ
الْفَرَّانِ ۖ أَصْفًا ۖ خَطًّا ۖ وَغُرَبًا ۖ يَنْكُ لِيُزْجِكَ عَلَى إِيْمَانِهِمْ ۖ وَنَصْبُهُ عَلَى الْمَفْعُولِ لَهُ ۖ (إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ
مِنَ الْحَيَوَانِ وَالنَّاتِ وَالشَّجَرِ وَالْأَنْهَارِ وَغَيْرِ ذَلِكَ ۖ زِينَةً لِّمَن يَتْلُوهُمْ) ۖ لِيَتَخَبَّرَ النَّاسُ نَاطِقِينَ إِلَى ذَلِكَ ۖ أَتَعْمُرُ
أَحْسَنَ عَمَلًا ۖ فِيهِ إِنِّي أَزِيدُ لَهُ ۖ (وَلَا تَجْعَلُونَ مَا عَلَيْهَا صَيْدًا) ۖ فَتَأْتَا ۖ جُرُزًا ۖ بَابًا لَا يُنْتِ

ترجمه: شايد ته ددې نه وورستوکه داخلق ايمان نه راوړې نوته خپل خان دافسوس دوجي نه په غم اوغصه کښې هلاک کړې يعنې چې د دوى ستا نه د اعراض کولونه پس ته ددوى دايمان د راوړو د حرص د وجې نه، اواسفا مفعول له کېدودو وجې نه منصوب دې
بي شکه مونږ په زمکه چې څه دى حيوانات او نباتات او اشجار او انهار وغېره لره د زمکې دپاره زينت جوړ کړيدې دې دپاره چې مونږ د دې خلقو از مېشت اوکړو يعنې هغوى باندې از مېشت اوکړوکوم چې دې طرف ته مائل دى، چې په دوى څوک د ماعلى الارض باره کښې دعمل په اعتبار سره ډيرښه دې، يعنې په دې کښې څوک ددنيانه ډيربې رخى کونکې دې اومونږ په دزمکې ټول څيزونه صفا ډاگ مېدان کړو يعنې اوچ صفا ميدان به ئ کړوکوم چې به دگياه او د کروندې لائق نه وى

د قيوداتو فوائد او تسهيل

فوله: مهلکه دې اضافه دييان معنى دپاره ده۔

فوله: بعدهم: دا د آثار تفسير دې او بعد تولهم د تفسير تفسير دې، مطلب دادې چې ته ددې کافرانو دايمان نه راوړدومره فکر مه کوه چې خپل خان هلاک کړې لعل دترجى اوداشفاق دپاره راځى، خودلته دنهى دپاره استعمال شوې دې يعنې دنهى (الله) دمنع کولو دپاره چې ته دومره غم مه کوه آثار دالتر جمع ده، دوى پسې يعنې ددوى په فکر کښې ته خپل خان مه هلاکوه.

فوله: ان لم يؤمنوا دې دوه ترکيبونه کيدې شى ① ان لم يؤمنوا شرط دې اوپه ماقبل باندې اعتماد کولوسره جزاء محذوف ده يعنې فلا هلاک لک ② ان لم يؤمنوا شرط مؤخر او فلهلاک

بآخر جزاء مقدم -

قوله: اسفا: دباخ مفعول له دي يادباخ دضمير نه حال دي -

قوله: لمحرك دعلة العلة دي يعنى ته لره دومره زيات غم ولې كوي خكه چې ته ددوى به ايمان باندې حريص يئ -

قوله: انا جعلنا داجمله مستانفه ده اگر چې دجمل صوبه معنى وي نوزنه به ددي مفعول ثانى وي، دها لام دزينة سره متعلق دي اوداهم كهدي شى چې دكثنة سره متعلق وي اود دنتصفت وي، ماعلى الارض مفعول اول دي اوكه چرته جمل په معنى دخلق وي نوزنه به يا حال وي يابه مفعول له -

قوله: ناظرين الى ذلك دا د من الناس نه حال دي -

قوله: جزا دصداصفت دي په دي كنبې اسناد مجازى دي خكه چې دجزا صلى معنى د داسې زمكې ده چې دهغې گياه كت كړې شوې وي دادما على الارض وصف كرزولې شوى دي حالانكه دادارض وصف دي لهذا دعلاقه مجاورت دوجې نه به اسناد مجازى وي

قوله: ايعرپه تركيب اضافى سره مبتدا ده او احسن ددي خبر او عملا تميز دي بيا جمله دنبلا د دوؤ مفعولو قائم مقام ده، دفيه دضمير مرجع ماعلى الارض ده او مراد تري دين او مافيهادى -

قوله: ازهدله داد احسن عملا تفسير دي -

قوله: اسفا ددي تفسير په غيظا وحرنا سره كولو د مقصد تعيين دمعني دي خكه چه اسفا د متعدد معنو دپاره راځي -

قوله: من الحيوان والنبات دادما على الارض بيان دي -

قوله: ناظرين الى ذلك سره اشاره ده چې هم ذوالحال دي اوناظرين ددي نه حال دي -

[اياله قوله: ۹- ۱۲]

أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ الْفَارِ فِي الْكَهْفِ وَالرَّقِيعِ الْفُوحَ الْمَكْتُوبِ فِيهِ أَسْمَاؤُهُمْ وَأَنْسَابُهُمْ وَقَدْ جَاءَ عَلَى اللَّهِ عِلْمُهُمْ وَتَلَمَّ عَنْ قِصَّتِهِمْ رَكَاوُا فِي قِصَّتِهِمْ (مِنْ) جُمْلَةٍ آيَاتًا عَجَبًا خَيْرَ كَانَ وَمَا قِيلَ خَالِ أَنَّهُ كَانُوا عَجَبًا ذُونَ بَاقِي الْآيَاتِ أَوْ أَحَبُّهَا لِسِ الْأَمْرِ كَذَلِكَ أَذْكَرُ (إِذْ أَوَى الْفِتْيَةُ إِلَى الْكَهْفِ) جَمْعُ فَتَى وَلَهُوَ الشَّابُّ الْكَامِلُ غَالِيَةً عَلَى إِيْمَانِهِمْ مِنْ قَوْمِهِمُ الْكُفَّارِ وَقَالُوا رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ مِنْ بَلَدٍ رَحْمَةً وَهَؤُلَاءِ أَمْلَحُ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَحْمَةً هَذِهِ رَقْعَتَانِ عَلَى أَعْيُنِهِمْ أَيْ أَنْفَعَانِ وَفِي الْكَهْفِ سِتْرَيْنِ عَدَدًا مَعْدُودَةً رَقْعَتَانِ هُنَّ أَنْفَعَانِ (لِيُكَلِّمَهُمْ) عَلِمَ مَشَاهِدَةً (أَيِ الْحَيَاتَيْنِ) الْفَرِيقَتَيْنِ الْمُخْتَلِفَتَيْنِ فِي مِلَّةٍ لَيْتَهُمْ (أَحْسَنُ) أَفْضَلُ بِمَعْنَى أَحْسَنُ (لِيَمْلِكُوهُمَا) لِيُجَاهِدَهُمَا بِمَا يَفْعَدُهُ (أَمْدًا) غَايَةً

نوجہ: آیا تہ خیال کوی یعنی گمان کوی چہ غاروالا اور قیم والا، کھف دغر سوری یعنی غارتہ وائی او "زقیم" ہفہ تختہ وہ چہ کہنہی داصحاب کھف نومونہ نقش شوی وو او در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ دہغوی د قصہی تپوس کرہی شوہی وو، چہ ہغوی دخپلہی قصہی پہ اعتبار سرہ زمونہ (د قدرت پہ) ایاتونو کہنہی عہدیر عجیبہ وو عجباً، دکان خبر دہی اود دہی ماقبل (یعنی من ابائنا) دکانواد ضمیر نہ حال دہی یعنی ہغوی پہ آیات قدرت کہنہی عجیبہ وونہ چہ باقی آیات، یا پہ عجائباتو کہنہی دیر عجیبہ وو۔ حقیقت حال داسہی نہ وو، ہفہ وخت یاد کرہ چہ کلہ یو خو غو انا نو پہ یو غار کہنہی پناہ اغستلہی وہ فتنہ د فقی جمع دہ یعنی کامل خوانان کلہ چہ ہغوی تہ دخپل ایمان بارہ کہنہی ویرہ شوی او دخپل کافر قوم دخوانہ او تل نو پہ ہفہ وخت کہنہی ہغوی دا دعا او کرہ ای زمونہ پروردگارہ تہ مونہ تہ دخپل طرف تہ یعنی دخپل خصوصی عنایت نہ رحمت عطا کرہی او زمونہ معاملہی لڑہ درست اوفر مائی نومونہ پہ غار کہنہی دہغوی پہ غوگونوباندہی دکلونو دپارہ پردہ واچولہ یعنی ہغوی موبہ دوب (زور) خوب باندہی اودہ کرہ بیامونہ ہغوی پاخول یعنی بیدار مو کرل چہ مونہ د علم مشاہدہ پہ طور باندہی معلومہ کر وچہ دہغوی پہ مدت قیام کہنہی د اختلاف کونکو دواوہ دلو کہنہی کومہی یوہی دہی دہغوی د قیام مودہ یادہ ساتلہی دہ احی فعل ماضی دہی د ضبط پہ معنی کہنہی لمالئواد دخپل مابعد سرہ متعلق دہی او امدا پہ معنی دغایت دہی۔

د قیوداتو فوائد او تسہیل

قولہ: امر حسب کہنہی ام منقطعہ پہ معنی د استفہام انکاری دہی، یعنی ای محمد ﷺ تا لڑہ دخیال نہ دی کول پکار۔

قولہ: ان اصحاب الکہف جملہ د حسب مفعول بہ دہی، او کانوم ابائنا عجباً جملہ دان خبر دہی او عجباً (آیہ) محذوف صفت کیدو سرہ دان خبر دہی او اصحاب الکہف دان اسم دہی کھف مفرد دہی او جمع ئ کھوف واکھف دہ پہ معنی دغار، د کھف اودغار پہ مینخ کہنہی فرق دادہی چہ غار تنگ او وړوکی وی او کھف کھولاو فراخہ او غت وی دقمر پہ معنی دمرقوم، لیکلہی شوہی، نوشتہ، در قیم بارہ کہنہی دمفسرینو شپہ اقاوال دی ① دادہفہ کلی نوم وو د کوم نہ چہ اصحاب کھف راوتلی وو ② دادہفہ غرنوم دہی پہ کوم کہنہی چہ ہفہ غاردہی ③ داد اصحاب کھف دسپی نوم دہی ④ دادہفہ مبدان نوم دہی کوم چہ دغار پہ لمن کہنہی واقع دہی ⑤ ہفہ تختہ دہ پہ کوم کہنہی چہ اصحاب کھف نومونہ نسبونہ او حالات لیکلہی شوی وو اودغار سرتہ نصب شوہی وہ ⑥ دسیسی (تانبہ) ہفہ تختہ پہ کومہی باندہی چہ اصحاب کھف نومونہ نقش (لیکلہی) شوی وواو پہ شاہی خزانہ کہنہی محفوظ کرہی شوہی وہ، امام بخاری رحمہ اللہ دا قول پہ خپل صحیح کہنہی تعلیقا ذکر کرہی دہی، حافظ ابن

حجر دې سند دامام بخاری په شرط باندې صحیح گرزولې دې هیڅ هیڅ د مېته نه فعل امر، اصلاح کول، درست کول، مهیا کول احمی دباب افعال ماضی ده نه چې اسم تفضیل خکه چې دثلاثی مزیدنه اسم تفضیل دافعل په وزن نه راځی ای الحزین بترکیب اضافی مبتدا احمی جمله خبر، داحمی د ضمیر مرجع کل واحد من الحزین ده، لسا لثوا په واسطې دحرف جر سره داحمی مفعول به دې اوامدائی تمیز دې۔

نوله: ضربنا علی آذانهم د ضربنا مفعول حجابا محذوف دې، په کلام کښې مجاز دې خکه چې الفاء نوم لره ټي د ضربو حجاب سره تشبه ورکړې ده او ضربنا په معنی د احمادې۔
نوله: عدد ابمعنی معدود استین صفت دې۔

[ایاتونه: ۱۲-۱۷]

إِنَّمَنْ تَقْصُ نَفَرًا عَلَيْكَ تَبَاهُمْ بِالْحَقِّ بِالْمُذَقِّ إِنَّهُمْ فِتْنَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى (وَرَبَّنَا عَلَي قُلُوبِهِمْ قُوْنَانَا عَلَى قَوْلِ الْحَقِّ (أَذْقَامُوا) بَيْنَ يَدَيْهِمْ عَلَيْكَمْ وَقَدْ أَمَرْنَاهُمْ بِالسُّجُودِ لِلْأَسْمَاءِ فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَنْ نَسْجُودَ لِمَنْ كُونَهُ أَيْنَ غَيْرُهُ (وَالْهَلْ لَقَدْ قُلْنَا إِذَا شَطَطًا) أَيْنَ قَوْلًا نَا حَقًّا أَيْنَ إِفْرَاطٍ فِي الْكُفْرِ إِنْ دَعَوْنَا إِلَيْهَا غَيْرَ اللَّهِ فَرَحْنَا (هَؤُلَاءِ) مُتَّبَعًا رَقُومًا عَطْفٌ بَيْنَ (الْمُتَّبَعِينَ) كُونَهُ أَيْنَ لَوْلَا (وَلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ) عَلَى جَنَابَتِهِمْ (بِسُلْطَانٍ يَتُونَ) بِخَبْرٍ ظَاهِرَةٍ (فَمَنْ أَظْلَمُ أَيْنَ لَا أَخَذَ أَظْلَمُ (مِمَّنْ أَفْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا) يَسْتَنِي الشُّرْكَاءُ إِلَيْهِ تَعَالَى قَالَ بَغْضِ الْفِتْنَةِ لِيَغْضَى (وَأَذْأَعَزَلَهُمْ وَمَا يَقْبَلُونَ إِلَّا اللَّهُ فَأَوَّلُوا إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرُ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَهَيِّئُ لَكُمْ مِنْ أَمْرٍكُمْ مِرْقًا) بِكُفْرِ الْيَوْمِ وَفَتْحِ الْفَاءِ وَتَلَفُكِي مَا تَرْتَقُونَ بِه مِنْ عَدَاءٍ وَعِشَاءٍ (وَتَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَتْ تَرَاوِدُ) بِاتَّشْدِيدٍ وَاتَّخْفِيفٍ نَبِيل (عَنْ كُفْرِهِمْ ذَاتِ الْيَمِينِ) نَاجِيَةً (وَأَذْأَعَزَلَتْ تَقْرُضُهُمْ ذَاتِ الشِّمَالِ) تَنْزُكُهُمْ وَتَتَجَاوَزُ عَنْهُمْ فَلَا تُصِيبُهُمْ أَتَيْتَ (وَهُمْ فِي كُفُورًا مِنْهُمْ) مُنْشَعٍ مِنَ الْكَهْفِ يَتَالَهُمْ بَزْدِ الرِّيحِ وَنَسِيمَهَا (ذَلِكَ) الْمَذْكُورُ (مِنْ آيَاتِ اللَّهِ) دَلَالٍ فَنُزْرَةٍ (مِنْ عِنْدِ اللَّهِ) فَهُوَ الْمُهْتَدِي وَمِنْ يَضِلُّ فَلَنْ يَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْسِدًا

ترجمه: مونږ تاته دهغوی قصه صحیح بیانوو هغوی یو غوځوځوانان وو چې په خپل پروردگار ټی ایمان راوړې وو او مونږ دهغوی په هدايت کښې ترقي ورکړې وه او مونږ دهغوی زړونه قوي کړی وو يعنی دحق خبرې ونيلودپاره موقوی کړی ووکله چې هغوی دخپل بادشاه په وړاندې اوردهېدل او هغه بادشاه دوی ته دبتنانو مخې ته دسجدي کولو حکم اوکړو، نو هغوی اوئیل زمونږ پروردگار هم هغه دې چه د اسمانونو او د زمکو پروردگار دې مونږ به هغه لره پریځودو سره د بل چا بندگی هرگز اونه کړوکه چرته مونږ داسې اوکړو نومونږ به ډیره غلطه خبره اوکړه يعنی دحدنه تېر شوې حرکت يعنی بالفرض که چېرې مونږ دالله تعالی نه علاه دبل چا بندگی اوکړه نومونږ به په کفر کښې دحدنه تجاوز کوونکی یو دا زمونږ قوم دې چې معبود حقیقی پریځودو سره ټی نور معبودان جوړ کړی دی هؤلاء مبتدا ده او قوما عطف بیان دې هغوی په دوی

باندې يعنى ددوى په معبودوالى باندې څه واضحه دليل ولې نه راوړى؟ يعنى يوشنكاره دليل، دهغه چا نه په بل كوم يو غټ ظالم وى يعنى د هغه نه بل غټ ظالم نشته، څوك چې دهغه طرف ته د شريك نسبت كولو سره په الله تعالى باندې بهتان او تېرى، ځوانانو په خپل مينځ كېنې يو بل ته اوښل چې كله تاسو دې عاېد پيولره او دالله نه علاوه ددې معبودانولره پريغودل نو اوس په يو غار كېنې پناه واخلي، ستاسو رب په په تاسو باندې خپل رحمت ښور كړى او تاسو لره په ستاسو په كار كېنې سهولت (اسانتيا) پيدا كړي. مرفعا دمېم په كسرې اودفا، په فتحې سره اوددې په عكس هم، دا د سبا او بېگه ځوراك دې چې تاسو ترې فائده او چټوئ او چې كله نمر راخيځى نو ته به دې مخاطبه، اوگورې چې هغوى دغار ښې طرف ته ډډه كونكې روغى تزاوږيه تشديد او بغير د تشديد نه په دواړه شان (درست دې) او چې كله دويږي نو دهغوى نه گس اړخ ته ډډه كونكې اوځي، يعنى دوى لره پريږدى ډډه كونكې اوځى، چې دهغې دوجې نه يقينا په هغوى باندې تاؤ (دنس) نه لگى، حال داده چې هغوى دغار په كهلاوځاي كېنې دى چې هلته هغوى ته يڅه هو او بادنسيم رسيږي دا يعنى مذكوره حالات دهغه نخښې يعنى دهغه د قدرت نخښې دى الله چې چاته چه هدايت او كړى هغه په سمه لار دې او چې هغه څوك گمراه كړى نو ناممكنه ده چې ته هغه لره څوك كار ساز او رهنما بيا مومي.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

قوله: فتية، دفتى جمع ده لكه چې صفة دصى جمع ـ ځوان ـ

قوله: بالحق ـ دمتلباسره متعلق دې يا دتقص دفاعل نه حال دې ياد نسا مفعول نه حال دې انهم فتية جمله مستانفه ده يعنى دما هو الخير الصادق جواب دې آمنوا برهم جمله دفتية صفت دې.

قوله: ربطنا (ن) ربطا تزل، قولى كول، لن ندعوا فعل مضارع منصوب بـلن جمع متكلم په آخر كېنې واؤ دجمع نه دې بلكه لام كلمه ده د واؤ جمع د مشابهت د وجې نه د رسم قرآنى مطابق ددې په آخر كېنې الف ليكلې كيږي خو وئيلې كيږي نه او د نه لوستلو د علامت په طور ددې دپاسه يوه گول دائره جوړولې شى (يعنى) هرگز به نه بلو.

قوله: شططا (ن، ض) شطا دحدنه تجاوز كول دحق نه لرې كېدل اذقاموا، دربطنا ظرف دې فاءوا كېنې فاء جزائيه ده او اذعزلتموهما الخ شرط دې واؤ داشباع دې ـ

قوله: قولاذشطط د دي اضافه كولو كېنې دې خبر ته اشاره ده چې شططا حذف دمضاف سره دمصدریت دوجې نه منصوب دې اوددې موصوف قولاً محذوف دې اوكه چرته ذا محذوف او نه منونود مصدر حمل به مبالغة وى دزيد عدل پشان.

قوله: فرضا، د فرضا اضافه كولو كېنې دې خبرې طرف ته اشاره ده چې دغير الله دبنديگى كولو هيڅ قسمه امكان نشته نه عقلى او نه شرعى او نه اخلاقى كه چرته بفرض المحال

داسې او شی نو دا به ډیره بې خایه خبره وی -

پوه: هولا مېنډا ده او انځنوا من دوت الله ددې خبرې د لولتفسیر په هلاسره کولو کښې ئ اشاره او کره چې لولتحمضیضیه دې قوم، دهولا عطف بیان دې او بدل هم کیدې شی -

پوه: تزاو په اصل کښې تزاو دو یوه تاحذف کړې شوه (لعل مضارع واحد مونث غائبه) دقوم په مینځ کښې زیارت کول او که چرته ددې صله عن وی نوانعراف کول او که چرته په اصل کښې تزاو وی نویوه فاه ئې زا کره او راه ئې په راه کښې مدغم کره ترهه مضارع واحد مونثه غائبه، قرهسا کتکول، ډډه کول په اړخ کولوسره وتل ذات د دومونث دې، په ایت کښې ذات زائد دې دزینت کلام دپاره دې -

پوه: ذات الهم وذات الشمال - دتزاو ظرف مکان دې -

پوه: ناحیه ددې داضافې مقصد دې خبرې ته اشاره کول دی چې ذات الهم او ذات الشمال ظرف مکان دی، ای جهت الهم وجه الشمال وهم فی لوجه جمله حالیه ده -

پوه: من ید الله فهو المهددا جمله په درمیان دقصه کښې معترضه ده، مقصد نبی ﷺ ته تسلی ورکول دی -

[ایاتونه: ۱۸ - ۲۰]

وَصَحْبُهُمْ لَوْ رَأَيْتَهُمْ (أَيُّ مَنَظَرٍ) لَأَنَّ أَعْيُنَهُمْ مُنْفِصَةٌ جَمْعُ يَقِظْ بِكسرِ الْفَافِ (وَهُمْ قَوْدُ) نِيَامُ جَمْعُ رَافِدٍ (وَقَلْبُهُمْ ذَاتُ الْيَمِينِ وَذَاتُ الشِّمَالِ) إِنَّمَا تَأْكُلُ الْأَرْضُ لُحُومَهُمْ (وَكُلُّهُمْ بَاطِلٌ فِرَاقِيهِ) يَنْفِيهِ (بِالْوَصِيدِ) بِنَاءِ الْكَهْفِ وَكَانُوا إِذَا انْقَلَبُوا انْقَلَبَ هُوَ يَظْهَرُ فِي التَّوَمِ وَالنَّقْطَةِ (لَوْ أَطْلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمَلِيتُ) بِالْشَّدِيدِ وَالتَّخْفِيفِ (مِنْهُمْ رُعْبًا) يَسْكُونُ الْغَيْزُ وَضَمًّا عَنْهُمْ اللَّهُ بِالرُّعْبِ مِنْ دُخُولِ أَحَدٍ عَلَيْهِمْ (وَكَذَلِكَ) كَمَا لَمَلْنَا بِهِمْ مَا ذَكَّرْنَا (بَعَثْنَاَهُمْ) أَنْفُظْنَاَهُمْ (لِيَسْأَلُوا بَيْنَهُمْ) عَنْ خَالِهِمْ وَنَدَّةَ لَيْتَهُمْ (أَقَالَ قَابِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَيْتَهُمْ قَالُوا لَيْتَنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ) لِأَنَّهُمْ دَخَلُوا الْكَهْفَ عِنْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَنَظَرُوا عِنْدَ غُرُوبِهَا فَظَنُّوا أَنَّهُ غُرُوبُ يَوْمِ الدُّخُولِ لَمْ يَقَالُوا مُتَوَلِّينَ فِي ذَلِكَ (رَبِّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَيْتَهُمْ قَابَعُوا أَحَدٌ كُمْ يَوْمَ لَيْتَهُمْ) يَسْكُونُ الرِّاءَ وَكُسْرًا بِفَضْلِكُمْ (هَلْ إِلَى الْمَدِينَةِ) يُقَالُ إِنَّهَا الْمَدِينَةُ الْآنَ طَرَسُوسُ بِفَتْحِ الرِّاءِ (فَلْيَنْظُرْ آيَاتُنَا فِي سَعَاءِ مَا) إِنِّي أَمِطُ الْمَدِينَةَ أَهْلَ (فَلْيَا تَكْمُرْ بَرْقٍ مِنْهُ وَلِيَتَلَطَّفَ وَلَا يَشْعُرْ بِكُمْ أَحَدًا) (أَنَّهُمْ إِنْ يَنْظُرُوا عَلَيْكُمْ يُجَمِّعُكُمْ) يَفْتُلُوكُمْ بِالزَّخِيمِ (أَوْ يَصِيدُكُمْ فِي مَلْتَبِهِمْ وَلَنْ تَقْلِقُوا إِدَامَ) أَيِ إِنْ عَدِمَ فِي مَلْتَبِهِمْ (أَهْلًا)

ترجمه: که ته چرته هغوی او گورې نو پیدار به محسوس کړې یعنی بېدار او وېخ به ئ او گنډې ځکه چې دهغوی سترگې غړېدلې دي (بهاظ) ديقظ (په کسرې دقاف) جمع ده حالانکه هغوی اوده دی رڼو درالجمع ده اومونې دهغوی اړخ ښی او گس طرف ته بدلوو رابدلوو دې

دپارہ چې زمکه دھغوی غوښه اونه خوری اودهغوی سپي دغارپه خله کښي لاسونه خواره کړي ناست دي يعنی دغار په صحن (غولي) کښي چې کله اصحاب کهف اړخ بدلوی نوهغه هم اړخ بدلوی، يعنی دخوب او بېداري کښي هغه سپي هم دھغوی پشان دي اوکله ته سر ورشکاره کړي نودهغه ځاي نه به په شاشي اوپه تاباندي به ويره غالبه شي (لملت) دلام په تشديد اوتخفيف سره دي (ربعا) دعین په سکون اوضمي سره دي الله تعالی درعب په ذريعه دھغوی حفاظت فرمائيلې دي چې هيڅوک هلته د هغوی خوا له ورنشي او دغه شان يعنی چې څنگه مونږه هغوی سره مذکوره معاملې اوکړې دغه شان مونږهغوی پېدار کړل چې هغوی دخپل احوالو باره کښي اوپه غارکښي د قيام د مدت باره کښي خپل مينځ کښي تپوس پختنه اوکړي په هغوی کښي يو تپوس کونکی تپوس اوکړوچي تاسو (په غار کښي) څومره موده پاتې شوي، نو وټي وټيل چې مونږه يوه ورځه ياددي نه هم کم ايسار شوی يو څکه چې هغوی په غار کښي دنمر راختو وخت کښي داخل شوی وو، اودنمر پريوتو وخت کښي بيدار شول نوهغوی دا اوگنډل چې داهم دداخلېدودورځې غروب دي، بياني غورکولونه پس اووټيل چې ستاسو پروردگار ښه خبر دي، چه تاسو څومره وخت تير کړي دي اوس چاتادادچاندي روپي (سکه) ورکړي اوښارته ئ اوليږي (بورکمه) دراء سکون او کسره دواړه درست دي، وټيلې کيږي چې اوس دي ښارته طرسوس وټيلې کيږي دراء په فتحې سره اوهغه دي ددې خبرې خيال اوساتي چې کوم خوارک ډيرپاک دي يعنی دښار کوم يوڅيز حلال دي بيا دي د هغې نه تاسو لږه څه روټي (خوراک) راوړي اوده لږه پکار دي چه ښه دحاضر دماغې نه کار واخلي او هيڅ کله په تاسو څوک خبر نه کړي که چرې هغوی دستاسونه خبر شول نويا خو به تاسو سنگسار کړي اوبابه موخپل دين ته واپس کړي اوپه دي صورت کښي به تاسو هرگز کامياب نشئ، يعنی که تاسو دھغوی دين ته واپس لاړئ نوتاسو به هيڅ کله کامياب نه شئ۔

دقيوداتو فوائد اوتسهيل

قوله: الوصيد چوکښت، دورشل، آگنډ، شارح دکهلاؤ ځاي يادصحن معنى مراد اغستي ده. داسط ذراعه، حکايت حال ماضيه دي څکه چې اسم فاعل کله دماضى په معنى وي نوعمل نه کوي، بالوصيد داسط سره متعلق دي اوذراعه داسط مفعول به دي۔ فراد۔ دولت مفعول بغيرلفظله دي اودولت نه حال اومفعول له هم کيدشى رعایاى خوفا دتميزدوچې نه منصوب دي يا دولت مفعول ثانی دي دکافعلنا داضافې مقصد دکذلك مرجع ظاهرول دی۔

قوله: بعثنا دي تفسيرپه ابقظنا سره کول دتعيين دمعنى دپاره دی څکه چې بعثنا د ډيرو معنو دپاره استعمالیږي دلته ترې دېدارولو معنى مراده ده لیتاؤلوا کښي لام دعاقت

يادسببیت دپاره دې کړه دظرفیت دوجې نه منصوب دې اوددې ممیز محذوف دې تقدیری عبارت دادې کړمده لیکم۔ قال قائل منهم، دلستادوایان دې۔

نوله: ایها الزکی، ایها مرکب اضافی مبتدا ده اړکې ددې خبردې طعاما تمیزدې دمضاف الیه نه منقول دې ای اړکې الطعام بیا دحمله دنظر مفعول به دې اودایها دضمیر مرجع الاطعمه دې کوم چې دخپل مینځ کښې دگفتگو په وخت کښې معهودی الذهن دې (دویم ترکیب) په ایها کښې دهاضمیر مرجع مدینه اوگرزولې شی نوپه دې صورت کښې به تقدیری عبارت داوی ای بنظر ای اهله اطلب طعاما دښار په باشندگانو کښې کوم یودخوراک په معامله کښې پاکیزه دې (صح القدر هوکس)

نوله: اذانه پس ان عدتدراو بنکوسره ئ اشاره اوکړه چې اذامتضمن دې معنی دشرط لره اولن تفلحواددې جواب دې۔

[ایاتونه: ۲۱-۳۶]

وَكَذَلِكَ كَمَا يَقْتَضَاهُمْ (أَعْرَضْنَا) أَطْلَعْنَا عَلَيْهِمْ فُؤُوسَهُم وَالْمُؤْمِنِينَ (يُتَعَلَّمُونَ) أَنَّى فُؤُوسَهُمْ (أَنَّ وَعَدَالَهُمْ) بَاتَتْ (حَقٌّ) بِطَرِيقِ أَنَّ الْقَائِدَ عَلَى (لَاغْتَرْنَا) لَمَّا قَدَّرَ عَلَى إِسْتِئْذَانِ (وَأَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ) لَا شَكَّ (فِيهَا إِذْ) مَقْنُولٌ لِأَعْرَضْنَا (يَتَنَازَعُونَ) أَنَّى الْمُؤْمِنُونَ وَالْكَافِرُ (يَتَنَازَعُونَ) أَمْرَهُمْ أَمْرَ الْفِتْنَةِ فِي الْبَنَاءِ خَوْلَهُمْ (فَقَالُوا) أَنَّى الْكَافِرُ (ابْنُوا عَلَيْهِمْ) أَنَّى خَوْلَهُمْ (يُنْشَأُونَ) يَنْشُرُهُمْ (وَتَجِدُهُمْ) أَعْلَمَ بِهِمْ قَالَ الَّذِينَ عَلِمُوا عَلَى أَمْرِهِمْ أَمْرَ الْفِتْنَةِ وَهُمْ الْمُؤْمِنُونَ (لَتَجِدَنَّ عَلَيْهِمْ) خَوْلَهُمْ (مُسْجِدًا) يُصَلِّي فِيهِ وَيُقْبَلُ ذَلِكَ عَلَى بَابِ الْكَهْفِ (سَيَقُولُونَ) أَنَّى الْمُتَنَازِعُونَ فِي عَدَدِ الْفِتْنَةِ فِي زَمَنِ الشَّيْءِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّى يَقُولُ بَغْضَهُمْ هُمْ (فَلَا تَكُنْ رَأْيَهُمْ كَلِمَةً وَيَقُولُونَ) أَنَّى بَغْضَهُمْ (خَمْسَةَ سَادَسَهُمْ كَلِمَةً) وَالْقَوْلَانِ لِنَصَارَى تَجْرَانِ (رَجْمًا بِالْقَيْبِ) أَنَّى ظَنَّا فِي الْفِتْنَةِ عَنْهُمْ وَهُوَ رَاجِعٌ إِلَى الْقَوْلَيْنِ مَعًا وَنَصَبَهُ عَلَى الْمَفْعُولِ لَمْ أَنَّى يَطْلُبُهُمْ ذَلِكَ (وَيَقُولُونَ) أَنَّى الْمُؤْمِنُونَ (سَبْعَةً وَثَمَانِيَةً كَلِمَةً) الْخَلْفَةُ مِنَ الْمُتَنَازَعَةِ وَغَيْرُهُ صِفَةٌ سَبْعَةٌ بِرِوَايَةِ الْوَاوِ وَقِيلَ تَأْكِيدٌ أَوْ دَلَالَةٌ عَلَى لُصُوقِ الصِّفَةِ بِالْمَوْصُوفِ وَوُصِفَ الْأَوَّلِينَ بِالرَّجْمِ فَوْنِ الثَّالِثِ دَلِيلٌ عَلَى أَنَّهُ غَرَضِيٌّ وَصَحِيحٌ (قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ بِعَدَدِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمُ إِلَّا الْقَلِيلُ) قَالَ بِنِ عَائِشَةَ أَنَّ مِنَ الْقَلِيلِ وَذَكَرَهُمْ سَبْعَةً (فَلَا تُحْمَلُ) تَجَادُلُ (فِيهِمْ) لَا مِرَاءَ ظَاهِرًا، بِنَا أَنْزَلَ عَلَيْكَ (وَلَا تُسْتَفْتَى فِيهِمْ) تَطْلُبُ الْفِتْنَةَ (وَمِنْهُمْ) مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ الْيَهُودِ (أَحَدًا) وَسَأَلَهُ أَهْلُ مَكَّةَ عَنْ خَيْرِ أَهْلِ الْكَهْفِ فَقَالَ أَخْبَرْتُكُمْ بِهِ غَدًا وَلَمْ يَقُلْ إِنَّ شَاءَ اللَّهُ فَنَزَلَ (وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ) أَنَّى لَا يَجِبُ شَيْءٌ (إِلَّا) قَاعِلُ ذَلِكَ عَدَدًا أَنَّى فِيمَا يُسْتَقْبَلُ مِنَ الزَّمَانِ (إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ) أَنَّى لَا مُنْتَهَى بِمِثْلَةِ اللَّهِ تَعَالَى بِأَن يَقُولَ إِنَّ شَاءَ اللَّهُ (وَأَذْكُرْتُكَ) أَنَّى مِثْلِيَّةٌ مُعْلَقَةٌ بِهَا (إِذَا كُنْتُمْ) وَتَكُونُ دُخْرًا بَعْدَ الشَّيْءِ مَعَ الْقَوْلِ قَالَ الْحَسَنُ وَغَيْرُهُ مَا دَامَ فِي الْمَجْلِسِ (وَقُلْ) عَنِ أَنْ يَجِدِينَ رَبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ هَذَا مِنْ خَيْرِ أَهْلِ الْكَهْفِ فِي الدَّلَالَةِ عَلَى نُبُوَّتِي (رَحْمَةً) وَهَذِهِ وَلَقَدْ قُلْ

اللَّهُ ذَلِكَ (وَكُنُوتُهَا كَهَيْئَةِ ثَلَاثِ مِائَةٍ) بِالتَّوْنِ (سِتِينَ) عَطَفَ بَيَانَ لِلْإِلَهِيَّةِ وَفِيهِ الشُّونُ الثَّلَاثِيَّةُ جُنْدُ أَهْلِ الْكَهْفِ شَمْسِيَّةٌ وَتَرَدُّدُ الْقَمَرَةِ عَلَيْهَا جُنْدُ الْقَرْبِ بِنَعِ بَيِّنٍ وَقَدْ ذُكِرَتْ فِي قَوْلِهِ (وَأَزْدَادُوتُاعًا) أَيُّ بِنَعِ بَيِّنٍ فَالْثَّلَاثِيَّةُ الشَّمْسِيَّةُ لِلْإِلَهِيَّةِ وَبِنَعِ قَمَرِيَّةٍ (قُلْ اللَّهُ أَكْبَرُ مِنَّا كُلُّوهُ) مِمَّنْ اخْتَلَفُوا فِيهِ وَهُوَ مَا تَقَدَّمَ ذِكْرُهُ (لَهُ غُيُوبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ) أَيُّ جِلْمِهِ (أَبْهَرِيهِ) أَيُّ بِاللَّهِ مِنْ مِثْقَلِ تَعْجَبٍ (وَأَسْمِعْ) بِهِ كَذَلِكَ يَنْقُضِي مَا أَنْصَرَهُ وَمَا أَسْمَعَهُ وَلَمَّا عَلَى جِهَةِ الْمَجَازِ وَالْمَزَادِ اللَّهُ تَعَالَى لَا يَنْبَغِي عَنْ بَصَرِهِ وَسَمْعِهِ شَيْءٌ (وَمَا هُمْ بِأَهْلِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ (مِنْ دُونِهِ) وَلَقَدْ) نَاصِرٍ (وَلَا يُشْرِكُ لِي حُكْمُهُ أَحَدًا) لِأَنَّهُ غَيْبٌ عَنِ الشَّرِكَ

ترجمہ: او مونہ پر دم داسی خنکہ چہ مودوی لہ بیدار کرل، ددوی پہ حالاتو باندی مودودی قوم او مؤمنانو لہ خبر کرل چہ ددوی قوم تہ معلومہ شی چہ دالله تعالیٰ دبعت بعد الموت وعدہ حقہ دہ، پہ دہ طریقہ چہ کوم ذات اصحاب کھف لہ د اویدہی زمانہی پورہی اودہ کولو اودوی لہ بغیر دغذانہ پہ پخپل حال باندی باقی ساتلو باندی قادر دہی ہفہ ذات مرولہ پہ ژوندی کولو باندی ہم قادر دہی اودا چہ پہ قیامت کنبہ ہیٹ شک نشتہ افدا عثرنا معمول دہی اوچہ کلہ مومنانو او کافرانو پہ خپل مینخ کنبہ ددغہ خوانانو دپارہ (دیادگار پہ طوبی باندی) دعمارت جوړولو کنبہ اختلاف کولو، نو کفارو او وٹیل چہ ددی نہ چار چاپیرہ یو یادگاری عمارت جوړ کړی کوم چہ دوی لہ مستور کړی ددوی رب ددوی د احوالو نہ واقف دہی (پہ اخیرہ کنبہ) ہفہ خلقو کوم چہ د ہفہ خوانانو پہ معاملہ غالب وو او ہفہ مؤمنان وو او وٹیل مونہیہ دوی سرہ نزدی یوجاماعت تعمیر کړو چہ پہ کنبہ مونخونہ کیري، نویس دغاریہ خوا کنبہ جماعت جوړ کړی شو، دخوانانو د شمیر بارہ کنبہ د اختلاف کونکو قصہ چہ ستا (دنبی ﷺ) پہ زمانہ (خلقوتہ) واورولہ شی نوپہ ہغوی کنبہ بہ بعض خلق وائی چہ دغہ خلق درہی وو او خلورم ددوی سپہی وو اوبعض بہ وائی چہ پتخہ وو او شپہم دہغوی سپہی وو دادوارہ اقوال دنجران نصاری دی اوداخلق پہ اہکل باندی لگیادی (یعنی) ددوی پہ بارہ کنبہ پہ اندازہی ویناکوی او درحما بالفہب تعلق مذکورہ دوارو اقولو سرہ دہی، اود رحما نصب دمفعول لہ دوجہ نہ دہی ای لظہم ذلک او مؤمنان بہ وائی چہ اوو (۷) وو او اتم دہغوی سپہی وو جملہ مبتدأ او خبر دواو زیاتوالی سرہ دسبعہ (بغیر لحاظ دتاکیدنہ) صفت دہی اودا ہم وٹیلہی شوی دی چہ دواو ژند دہی دتاکیدی معنی سرہ، دصفت دموصوف سرہ دلاحق کیدو باندی دلالت کوی اوداول دوارو اقولو د رحما بالفہب سرہ متصف کیدل، او د دریم نہ متصف کیدل پہ دہی خبرہ دلالت کوی چہ دریم قول مختار (خوبن کړی شوې) اوصحیح دہی۔ (پہ تاکید اودلالہ کنبہ اوپہ معنی دم دہی) تہ اوواوہ چہ زمارب ددوی تعدادرہ دیر نہ پېژني اوددی صحیح تعدادرہ دیر کم خلق پیژنی، ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہما او وی فرمائیل چہ خہ ہم دہغوی خلقونہ یم اوافرمائیل چہ ہغوی اووہ دی

لهذا ته دې معامله کښې سواد سرسری بحث نه زیات بحث مه کوه کوم چې په تانازل شوی دی اوته د اصحاب کهف په معامله کښې په دوی کښې د چاسره هم یعنی د اهل کتاب نه څه مه معلوموه او اهل مکه د اصحاب کهف باره کښې د نبی ﷺ نه سوال کړې وو، نو نبی ﷺ فرماتیلی وود دې باره کښې به څه تاسوته صبا جواب درکړم خونښی ﷺ انشاء الله نه وو و نیلې نو په دې باره راتلونکی ایاتونه نازل شول اوته د څه کار باره هرگز داسې مه وایه چې څه په صبا له اگو مه یعنی په راتلونکی زمانې کښې د څه کار په باره کښې مه وایه چې څه به د اصبا کومه، خودا چې ته انشاء الله او وایي یعنی انشاء الله و نیلوسره د الله تعالی مشیت شاملوه او که چېرې ته انشاء الله هیر کړې نو ته خپل رب لره یعنی دهغه مشیت لره یاد ساته به دې طریقه چې وعدې لره مشیت سره معلق کوه اودنسیان نه پس دا انشاء الله و نیل به دهغه انشاء الله د وینه پشان شی کوم چې ښه په وخت او نیلې شی، حضرت حسن وغیره فرماني چې دابه په هغه وخت کښې صحیح وی چې «قائل» هم په دغه مجلس کښې موجود دی (یعنی مجلس ئ نه وی بدل کړې اوته وایه چې ماته امید دي چې زما پروردگار د دې نه هم زیات په نبوت باندې دلالت کونکې، د لیلو نو طرف ته زما رهنمائی او فرماني یعنی د اصحاب کهف د خبر نه هم زیات زما په نبوت باندې دلالت کونکې او الله تعالی داسې او کړل او هغه خلق په غار کښې درې سوه کالا ایسار شول، ماته د تنوین سره دې سنن، د ثلاث ماته بیان دي اودا درې سوه کالا د اهل کتابو په نیز شمسی حساب سره دي اود عربو په نیز قمری حساب سره په درې سوه باندې نور مزید نهه کاله دی کوم چې الله تعالی په قول وازدادو اتعا کښې ذکر شوې دي لهذا درې سوه کالا په شمسی حساب سره دی اودرې سوه اوننه کالا په قمری حساب سره دی ته ورته او فرمایا چې الله تعالی د دوی د قیام مدت ښه پیژنی یعنی دهغه خلقونه کوم چې د دوی په تعداد کښې اختلاف کوی، د دې ذکر مخکښې شوې دي هم هغه ته د اسمانونو او د زمکو پټ رازونه معلوم دی هغه د دغې مغیباتو علم لره څه ښه لیدونکې دي او څه ښه پوه دي ابرهه ای بالله (به کښې باء په فاعل باندې داخله ده) صیغه د تعجب ده اسمع به هم صیغه د تعجب ده او په معنی کښې د مابهره او ماسمعه دي اود دې دواړو صیغو استعمال د الله تعالی دپاره په طور د مجاز دي او مراد دا دي چې د الله تعالی د سمع او بصر (یعنی د علم ازلی) نه هیڅ یو خبره پټه نه ده اود خلقو دپاره یعنی د اهل الارض والسماء دپاره دهغه نه سوا هیڅوک مددگار نشته اونه هغه په خپل حکم کښې چالره شریکوی ځکه چه نه هغه د شریک نه مستغنی دي -

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: اعثرنا، اعشارا (افعال) واقف کول، مطلع کول، خبرول -

فولہ: قومہم والمؤمنون دادا اثرنا مفعول بہ محذوف دی۔

فولہ: لیعلموا د اثرنا سرہ متعلق دی وان الساعة عطف پہ ان وعد اللہ باندی دی۔

فولہ: یتترہم جملہ د دنیا نا صفت دی لکن ہر مبتدا محذوف خبر دی، کما اشار الیہ الشارح۔

فولہ: رابعہم کلہم مبتدا سرہ دخبر د ثلثہ صفت دی ہم داسی ترکیب بہ پہ راتونکی دوڑ جملو کنبی وی۔

فولہ: رجعا بالغیب، د یرمون مفعول مطلق دی ای یرمون رہا احوال ہم کیدی شی ای راجعین بالغیب

فولہ: رابعہم کلہم د حال د وجہ نہ محلا منصوب دی ای حال کون کلہم جاعلہم اربعہ بانضمام الیہم واثمنہم واؤ زندہ دی د تاکیدی معنی دلحاظ ساتلو نہ بغیر، یا د تاکیدی معنی دلحاظ ساتلو سرہ، یعنی د اتصاف موصوف بالصفہ د تاکید د پارہ یعنی د دلالت د پارہ خکہ چہ کلہ موصوف د صفت سرہ متصف وی نو د موصوف وجود بہ لازمی وی خکہ چہ صفت بغیر د موصوف نہ نشی موجودیدی، مطلب داشوچہ اصحاب کھف د سپہی سرہ تول اتہ شوی معنی ہغوی اوۃ وواو اتم سپہی شو۔

فولہ: اودلالة کنبی او عاطفہ تفسیریہ (پہ معنی د) ای دی، یعنی تاکید پہ معنی د دلالت دی تاکید یعنی دلالت علی لوصق الصفۃ بالموصوف باندی دلالت کولو د پارہ (لہذا د ادوہ اقوال شو)۔

فولہ: ریی اعلم داپہ در میان کنبی جملہ معترضہ دہ۔

فولہ: فی الدلالة، د اقرب سرہ متعلق دی رخصا دلہدین مفعول مطلق بغیر لفظہ دی اود اقرب نہ تمیز واقع کیدل ہم صحیح دی ای لاقرب ہدایہ من ہذا۔ مائتہ دلتک تمیز دی اوسنوں د مائتہ عطف بیان یابدل دی خکہ چہ د مائتہ تمیزیہ عام طور باندی مفرد مجروری پہ یو قرات کنبی مائتہ سنوں د اضافت سرہ دی پہ دی صورت کنبی، بہ سنوں د مائتہ تمیزیوی اوجمع بہ پہ محل د مفرد کنبی وی خنگہ چہ اللہ تعالیٰ پہ قول بالا عین اعمال کنبی دی۔

[ایاتولہ: ۲۷-۲۹]

وَأَوَّلَ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ قَوْلِهِ ملَكًا، وَلَاحِزٌ لِمَا تَسْلُكُ
اِحْسَنُهَا مَعَ الَّذِينَ يُدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ، بِمَادِيهِمْ (وَجْهَهُ) تَقَالَى لَا خِشْيَا مِنْ أَغْرَاضِ
الدُّنْيَا وَهُمْ الْفَرَقَاءُ، وَلَا لَعْدُ، تَنْصَرِفُ عَيْتَاكَ عَنْهُمْ عَزَّ بَعْضًا عَنْ صَاحِبِهَا وَرُبِّدَ زِينَةُ الدُّنْيَا وَلَا
تُظْهِرُ مَنْ أَلْقَيْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا، أَيْنَ الْقُرْآنُ هُوَ عَيْنُنَا بَيْنَ جَنَّاتٍ وَأَصْنَابِهِ (وَأَلْهَمَ هَوَاهُ) فِي الشُّرْكِ (وَكَانَ
أَمْرُهُ فَرَطًا) إِسْرَافًا (وَكُلُّ) لَهُ وَأَصْنَابِهِ هَذَا الْقُرْآنُ (الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُكَلِّمْهُنَّ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكَلِّمْهُنَّ
تَهْدِيدٌ لَهُنَّ) (إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ، أَيْنَ الْكَافِرِينَ) نَارًا أَلْحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقَهَا، مَا أَخَاطَ بِهَا (وَأَنْ يَسْتَكْفِرُوا بِأَعْمَالِهِمْ)

يَا كَاذِبًا كَذَبْتَ كَذَبْتَ الْيَوْمَ (يَكْفُرُ الْيَوْمَ) مِنْ عَزِهِ إِذَا قُرِبَ إِلَيْهَا (يَلْسُ الشَّرَابِ) هُوَ (وَسَاعَتُ) أَيْ النَّارِ (مُرْتَقًا) تَنْبِيْزُ مَنْقُولٍ عَنْ الْقَاعِلِ أَيْ قُبْحُ مُرْتَقِهَا وَهُوَ مُقَابِلُ لِقَوْلِهِ الْآتِي فِي الْجَنَّةِ (وَحَسَنَتْ مُرْتَقًا)

ترجمه: اوتاته چې کوم کتاب ستادرب طرف نه دوحی په ذریعہ راغلي دي ته دهغې تلاوت کو، دهغه خبرولره هیڅوک نه شی بدلولي، اوته به د الله تعالی نه سواهیڅ ځای دپناه ییانه مومي، اوته خپل ځان دهغه خلقوسره پابند مقید اوساته، کوم چې سحر او ماښام (هروخت) دخپل رب عبادت کوی اودهغوی دعبادت مقصد صرف دخپل رب رضامندی ده دهوی څه دونیاوی غرض نشته، اوهغه فقراء دی، اوددنیوی ژوند درونقونوپه خیال کښې دې ستا سترگې (توجه) ددوی نه واوړنری ذکر د عین په مراد ترې صاحب عین دې او داسې کس وینا مه مانه دچا زړه چې مونږه دخپل یادنه غافله کړی دی یعنی دقرآن نه، اوهغه عیینه بن حصن اودهغه ملگری دی اوهغه په شرک کښې دخپلو خواهاشتا توپیروی کوی اودهغه حال دحدنه تیر شوې دې یعنی دحدنه اورېدلې دې اوته هغه ته او دهغه ملگروته ښه صفا صفا، اویه چې دقرآن ستاسودرب دطرف نه حق دې پس دچا زړه چې غواړي نوایمان دې راوړی اودچا زړه چې غواړی کفر دې اوکړی، پیشکه مونږه دظالماتو کافرانو دپاره اور تیار کړې دې چې ددغې اور پر دې به ترې راپیښه شوي وي، اوداهغه پردی دی چې هغې نه به احاطه کړې وی اوکه هغوی «دیرې تندې دلاسه، فریادکوی په داسې اویو سره به ورته فریادرسی اوشی کومې چې به د تیلو د ویغ دخیری پشان وی هغه اوبه چې کله ددوی مخونو ته نزدې کړې شی نو دخپل گرموالی دلاسه به مخونه وراته کړی اوڅه دیرې خرابې اویه دی هغه اوهغه اور هم څه دیرید دآرام ځای دې مرتقا تمیز دې کوم چې دفاعل نه منقول دې، ای قمه مرتقبا یعنی ددې آرام دیرزیات خراب دې اوداقول دجنت باره کښې دراتلونکې قول حسنت مرتقبا په مقابل کښې راوړلې شوې دې گنې په اور کښې کوم آرام دې؟ پیشکه هغه خلق چا چې ایمان راوړو اونیک عمل شي اوکړو نو دداسې نیک عمل کونکو اجریه مونږه ضائع کوو جملہ (انلانضمی الخ) دان لدین آمنوا خبر دې اوپه جملہ خبریه کښې دضمیر په ځای اسم ظاهر راوړلې شوې دې اواصل عبارت اجرهم دې یعنی مونږیه دوی لره اجر ورکړو داسې اجر چې هغه به مذکورہ آرامونولره شامل وی داسې خلقو دپاره دهیښه اوسیدو قیام کولوباغونه دی چې دهغې دلاتدې به نهرونه جاری وي، اوهغوی ته به هلته دسروزروکنګن (باهوگان) واچولې شی ونیلې شوی دی چې من زانده دې اوبعضې مفسرینومن ته تبعیضیه ونیلې دی، اساور داسوره جمع ده اواسوره د سوار جمع ده، یعنی اساور دسوار جمع الجمع ده، اودرینمونږې دشین رنگ لباس اود پیرو ریښمو لباس (جامې) به اغونډی اود سورة رحمن په ایت کښې بطائنها من استرقی دې (یعنی دهغې استریه د پیرو غټو) ریښمووی او هلته به په تختونو تکیه لگونکې ناست وی اراک د اراکه جمع ده تخت ته

ارېكه هغه وخت ته ونيلې كيږي كله چې هغه په (حجمله) دولې كښې وي او دولې (حجمله) هغه خاي ته وائي كوم چې دناوې دپاره په كېړو او پردو سره ځانسته كړې شوې وي جنت ته ځانسته بدله ده او غه بڼه دارام مخې دې.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

قوله: وائل ته تلاوت كه (ن) تلاوت كول، او دا هم احتمال شته چې دتلونه مشتق وي او ددې معنی ده اتباع كول ورسو ورسو تلل من الكتاب كښې من بيانیه دې دما موصوله بيان دې ملعمدا اسم ظرف، مصدر میمی دې، (افتعال) پناه گاه (دپناه خاي) یا پناه اغستل. قوله: من کتاب رېك، دما وحي الك بيان دې.

قوله: لا تعدوا احد مؤنث غائب دهنې دوجې نه په آخر كښې حرف علت و اؤ ساقط شون عدا دڅه څيزنه تجاوز كول، منده وهل، عيناك، دلاتعد فاعل دې او جمله ترد لغد عيناك دكان (مضاف اليه) نه حال دې كه چې مضاف اليه دمضاف جزوی نو بيا خو د مضاف اليه نه حال واقع كيدل درست دی، ياددې وجې نه چې دعین نه صاحب عين مراد دې، لهذا د فعل اسنادا گر كه په ظاهره دمضاف اليه طرف ته دې خوپه حقيقت كښې هم دمضاف طرف ته دې طرفان، ددندنه تجاوز كول فوطي الامر كوتاهي كول.

قوله: الحق داد مبتدا محذوف (هذا القرآن) خبردې څنگه چې مفسر علام ظاهر كړې دې او الحق دفعل محذوف فاعل هم كيدې شی ای جاء الحق من رېك يا خود الحق نه حال دې ای كائنات من رېك يا د هذا القرآن مبتدا محذوف خبرثانی دې ای كائنات من رېك يا كائنات دا لف و نشر غير مرتب دې يعنی داناعتدا تعلق دومن شاء فليكنفسره دې اودان الذين آمنوا تعلق دفن شاء فليكنفسره سره دې احاط بهم مراد قها، دارا صفت دې، دمرادق جمع مرادات ده مرادق هر هغه څيزته وائي كوم چې د يو څيز احاطه كړی وي، كه هغه چارديواری وي او كه شاميانې او پردې وي.

قوله: يستفيوا مصدر اغانة مدد طلب كول يستفيوا په اصل كښې يستفوتوا وو، دواؤ كسره ماقبل ته وركړې شوه او واؤ په ياباندې بدل كړې شونو يستفيواشو.

قوله: المهل (اسم) د تيلو د ويخ خيرې، ويني زوښې، پيپ جمله يعوى، دما صفت هم كيدې شی اود المهل نه حال هم، هگر: خيرې، تيلچت،

الشراب دېس فاعل دې او مخصص بالذم محذوف دې او هغه هودې چې مرجع ئ مستغاث به دې، مرتفعاً دنسبت نه تميزدې كوم چې دفاعل نه منقول دې ای لهم مرتفعاً المرتفع ظرف مكان دې، دارام خاي، دجهنميانو دپاره ددې استعمال استهزاء شوې دې يا

د مشاڪلت په طور هم كيدې شى خكه چې د جنتيانو دپاره حنت مرتفقا فرمايېلى شوى دى.
 قوله: انا ان حرف مشبه بالفعل په دې كېنې دننه ضمير ددې اسم لاضمه اجر من احسن علا
 نوله جمله دان خبر، ان دخپل اسم او خبر سره خبر شودان اول دپاره، ان اول دخپل اسم
 او خبر سره جمله اسميه خبريه شوه اولك له، جنت عدن، لهم خبر مقدم دې او جنت عدن
 مبتدا مؤخره ده بيا جمله د اولك مبتدا خبر شو.

قوله: من اساور من ابتدائيه دې يا په مفعول به باندې زائد دې او من ذهب كېنې من
 بيانيه دې او كائنه يا مصنوعة سره متعلق كيدوسره د اساور صفت دې اساور د سوار جمع ده په معنى
 د گنگن (باهوگان) متكلين د فعل محذوف بملون د ضمير نه حال دې فى الجملة د كائنا سره
 متعلق دې د السيره حال دې.

[اياتونه: ۲۰-۲۸]

وَأَفْرِبْ أَجْفَلْ لَهُمْ لِنُكَارٍ مَعَ الْمُرْمِيْنَ (مَقْلًا رَجُلَيْنِ) بَذَلَ وَهُوَ وَمَا بَعْدَهُ تَفْصِيْرٌ لِلْفَعْلِ (جَعَلْنَا
 لِأَحْيَاهِمَا) الْكَافِرَ (جَنَّتَيْنِ) بُنْتَانَيْنِ (مِنْ أَعْنَابٍ وَحَفَقْنَاهُمَا بِعُغْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَبَدًا) يَفْقَاتُ بِهِ (كِلْتَا
 الْحُتَّتَيْنِ) كِلْتَا مُفْرَدٍ يَذَلْ عَلَى الثَّيْبَةِ مُبْتَدَا (أَتَتْ) خَبَرَهُ (أَكْلَهَا) ثَمَرَهَا (وَلَمْ تَقْلِلْهُ) تَقْصُصُ (مِنْهُ شَيْئًا
 وَقَفَرْنَا) أَيْ حَقَقْنَا (عِلَالَهُمَا عَهْرًا) يُخْرِجُ بَيْنَهُمَا (وَكَانَ لَهُ) مَعَ الْحُتَّتَيْنِ (ثَمَرٌ) يَفْتَحُ الْكَاءَ وَالْبَيْمَ وَيَضْمَتُهُمَا
 وَيَضْمُ الْأَوَّلُ وَسُكُونُ الثَّانِي وَهُوَ جَمْعُ ثَمَرَةٍ كَشَجَرَةٍ وَشَجَرٌ وَخَشَبٌ وَخَشَبٌ وَنَدَنَةٌ وَنَدَنٌ (فَقَالَ لِصَاحِبِهِ
 الْمُرْمِيْنَ (وَهُوَ يُحَاوِرُهُ) يُقَاخِرُهُ (أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا) غَشِيْرَةٌ (وَدَخَلَ جَنَّتَهُ) بِصَاحِبِهِ يَطُوفُ بِهِ فِيهَا
 وَبِهِ أَتَمَارُهَا وَلَمْ يَقُلْ جَنَّتَهُ إِزَادَةً لِلرُّوضَةِ وَقِيلَ الْخِفَاءُ بِالْوَاحِدِ (وَهُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ) بِالْكَفْرِ (قَالَ مَا أَظُنُّ أَنْ
 تَبِيدَ) تَعْدَمُ (هَذِهِ أَبَدًا) (وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُودَّتْ إِلَى رَبِّي) فِي الْآخِرَةِ عَلَى زَعْمِكَ (لَأُجِدَنَّ عَهْرًا
 مِنْهَا مُتَقَلِّبًا) مَرْجَعًا (قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ) أَكْفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ لِأَنْ آتَمَ خَلْقَ مِنْهُ
 (لُحْمٍ مُنْقَلَقَةٍ) غَنِيٍّ (لَهُمْ سَوَآكُ) عَدْلُكَ وَصِرْكَ (رَجُلًا) (لَكِنَّا) أَضْلُهُ لَكِنْ أَنَا نَحْنُ خَرَجْنَا عَنْكَ الْهَمْزَةُ إِلَى الثَّوْنِ
 أَوْ خَلِفْتُ الْهَمْزَةُ ثُمَّ أَذْهِمْتُ النُّونَ فِي مِثْلِهَا (هُوَ) ضَمِيرُ الشَّانِ تَفْسِيْرُهُ الْجُمْلَةُ بَعْدَهُ وَالْمَعْنَى أَنَا أَقُولُ
 (اللَّهُ رَبِّي وَلَا أَشْرَكَ بِرَبِّي أَحَدًا)

ترجمه: احوال بيان كړه دې كافرانو او مؤمنانو دپاره دهغه دوو كسانو رجلين دمثلا نه بدل دې
 اورجلين اوددې مابعد دمثلا تفسير دې په ددې دواړو كېنې يوته كوم چې كافرو و مونږ د
 انگورو دوه باغونه وركړي وواو مونږ ددې دواړو باغونونه دكه جوړوي او نوسره احاطه كړي وه
 اوددې په مينځ مينځ كېنې موفصل هم زرغون كړي وو چې ددې په ذريعه به غذا حاصلې ده
 دواړو باغونوبه خپلې ميوې پوره پوره وركولې او په دې كېنې به ټي بلكل كمې نه كولو كلسا دلفظ
 په اعتبار سره مفرد دې (خو د معنى په اعتبار سره) په تشبيه دلالت كوي او كلسا مبتدا ده

اوانت ددې خبر دې اومونډه دواړو باغونو په مينځ کښې نهرونه جاري کړي وو او ددې سړي دپاره ددوؤ باغونونه علاوه نور مال حال هم وو او محمدنا اودمير د دواړوپه فتحې سره اوددواړوپه ضميې سره ثمر اوداول په ضميې اودثاني په سکون سره ثمر او ثمر دثمره جمع ده لکه شهر د چه شهره جمع ده او غش دغشه جمع ده او بدن دبدنه جمع ده (ددې درېواړو مفردپه يو وزن راځي خو جمع ئې مختلف ده) (يوورځ) دغه کافر خپل مؤمن ملگري ته په فخرپه انداز سره خبرو کولو کښې اوښل چې زه ستانه په مال کښې هم زيات يم او په افراد خاندان کښې هم او خپل ملگري لره چکرور کونکې او ميولره بنودنکې دخپل ځان سره باغ ته داخل کړو او حال داووچې دې خپل ځان سره ظلم کونکې وو دکفرپه ذريعه، اوپه دې موقع باندې ئې جنتپه اونه ونيولواخودې وجې نه چې دجنت نه مراد روضه ده (کوم چې په دواړو باغونو باندې مشتمل ده) اوداهم ونيلې شوی دی چه ده ديوباغ په بنودلو اکتفاء کړې وه - اووئي ونيل چې زه خونه گنم چې دباغ په کله بريادشي اونه داگنم چې قيامت په راشي او که ستا په خيال (قيامت راشي هم) او زه خپل رب ته واپس کړې شم نو ضرور به ددې باغ ته بهتر ځاي ماته ملاؤشي دهغه (مؤمن) ملگري دده دکفرپه خبروپه جواب کښې اوښل چې آياته دهغه ذات سره کفرکوي کوم چې ته دخاوري نه پيدا کړې ئې؟ ځکه چې حضرت آدم عليه السلام دخاوري نه پيدا کړې شوی ووييائ ته دنطقې مني نه پيدا کړې يي ئې ته صحيح سالم يعنې (ته ئې معتدل الاعضاء) سړې جوړکړې دلکنا اصل لکن انا وودهمزې حرکت ئې نون ته ورکړو او همزه حذف کړې شوه بيا نون په نون کښې ادغام کړې شو هوضميرشان دې ددې مابعد جمله ددې تفسيرکوي اومعنی ئې داده چې زه وایم (يعنې عقیده ساتم) چې زما رب خواالله دي اوزه دخپل رب سره څوک نه شريکوم -

دقيوداتو فوائد اوتسهيل

قوله: فرب استعمال چې کله دمثل سره وی نوددې دوه مفعوله وی، دلته يومفعول ملامدي اودويم رجلين دواړه مفعولونه په حقيقت کښې هم يودی اورجلين په حذف دمضاف سره دمثلا نه بدل هم کېدې شي ای مثلامثل الرجلين،

قوله: من اعصاب کښې من بيانپه دې، مالى الجنئين مبین دې من اعصاب بيان دي -

قوله: حفضا دحفظه ماضی جمع متکلم (ن) حرف گهيرو ل چاپيره کول کلنا چونکه دلفظ په اعتبار سره مفرد دې هم ددې اعتبار کولو سره آنت ئې مفرد راؤړو او غلاهما خبر دې دمعنې په اعتبار سره تشبيه راؤړلې شوې دې کلنا الجنئين مرکب مبتدا ده اوجمله آنت خبر دې -

قوله: همر نه دباغاتونه علاوه نور اموال مراد دی که هغه دندقوپه شکل وی او که هغه دخاروپه شکل وی -

پوهه: پهاور (مفاعله) هاوره وحوار خبره اترې کول، جواب ورکول، د پهاور تفسير په پهاور سره کول دقرينه مقام دوجې نه دي -

پوهه: مالا ونفرا د ادنسېت نه تمېز دي -

پوهه: امارها په بعضې نسخو کښې د امارها په ځاي آمارها دي په معنی درونق اوشادايې -

پوهه: ان تېدېه تاويل دمصدر د اطن مفعول دي -

پوهه: سواله توبه برابري کول، متناسب الاعضاء جوړول، دلته سوی دجل اود صوبه معنی کښې دي، دجل ک مفعول اول اورجلا مفعول ثاني دي، لکنایه اصل کښې لکن انا وو، دناهمزه خلاف القیاس حذف کړې شوه دنون په نون کښې ادغام کړې شوې دی -

پوهه: لکنا کښې لکن غیر عامل دي، دي کښې کتنه ضمیر مبتدا اول ده او همبتدا ثاني ده اوالله مبتدا ثالث ده ربی نه خبر دي -

[ایاتونه: ۳۹-۴۴]

وَلَوْلَا عَلَا (أَدْخَلْتَ جَهَنَّمَ قُلْتَ) عِنْدَ إِعْجَابِكَ بِهَا هَذَا رَمَاءُ اللَّهِ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ وَفِي الْخَبِيثِ عَنْ أَغْطِي غَيْرًا مِنْ أَهْلِ أَوْ مَالٍ فَيَقُولُ عِنْدَ ذَلِكَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ لَمْ يَزِدْ فِيهِ مَكْرُوهًا (إِنْ تَرَى أَنَا) ضَمِيرُ فَصْلِ بَيْنِ الْمَفْعُولَيْنِ (أَقْلَ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا) (فَعَصَى رِبِّي أَنْ يَزُولَ حَيْرًا مِنْ جَهَنَّمَ) جَوَابُ الشَّرْطِ (وَيُزِيلُ عَلَيْهِمَا حُسْبَانًا) جَمَعَ حُسْبَانَةً أَيْ صَوَاقِقَ (مِنْ السَّمَاءِ فَتُصْبِحُ صَوِيبًا زَلْقًا) أَرْضًا غَلَسَتْ لَا يَبْقَتْ عَلَيْهَا قَدَمٌ (أَوْ يُصْبِحُ مَاوَا غَوْرًا) بِمَعْنَى غَايِرًا عَظِفَ عَلَى يُزِيلُ ذُونُ تَضَحٍ لِأَنَّهُ غَوْرُ الْمَاءِ لَا يَتَسَبَّبُ عَنْ الصَّوَاقِقِ (فَلَنْ نَسْطُلِيَهُ لَهُ طَلَبًا) حِيلَةٌ تُذَكِّرُهُ بِهَا (وَأُحِيطَ بِحَمْرٍ) بِأَزْوَاجِهِ الضَّبُطِ السَّابِقَةِ مَعَ جَنَّتْ بِالْهَلَاكِ فَهَلَكَتْ (فَأَصْبَحَ يَرْقُبُ كُلِّيًّا) نَدَمًا وَتَحَسُّرًا (عَلَى مَا أَتَّفَقَ فِيهَا) فِي عِمَارَةِ جَنَّتْ (وَهِيَ حَاوِيَةٌ) سَاطِعَةٌ (عَلَى حُرُوشِهَا) دَعَايِمِهَا يَلْغُزُ بِأَنَّهُ سَطَطَتْ لَمْ سَطَطَ الْكُزْمُ (وَيَقُولُ يَا) لِلتَّسْبِيهِ (لَيْتَنِي لَمْ أَمْرُكْ بِرَبِّي أَحَدًا) (وَلَمْ تَكُنْ) بِالنَّاءِ وَالْيَاءِ (لَهُ فَيْقَةٌ) جَمَاعَةٌ (يَتَصَوَّنُوهُ مِنْ ذُنُوبِ اللَّهِ) عِنْدَ هَلَاكِهَا (وَمَا كَانَ مُتَّصِفًا) عِنْدَ هَلَاكِهَا بِتَلْبِيهِ (هَذَا لَكَ) أَيْ يَلُومُ الْوَهَامَةَ (الْوَلَايَةَ) بِفَتْحِ الْوَاوِ التَّعْزِيرَ وَيَكْسِرُهَا الْمَلِكُ (يَلَهُ الْحَقُّ) بِالزُّلْفِ صِفَةُ الْوَلَايَةِ (وَيَا لَيْزَرَ) صِفَةُ التَّجَلُّدِ (هُوَ حَيْرٌ لَوَاتًا) مِنْ لَوَابِ غَيْرِهِ لَوْ كَانَ يُحِبُّ (وَهُوَ عَقْلًا) بِضَمِّ الْكَا فِ وَتَكُونُهَا حَاقِلَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَتُضَمُّهُمَا عَلَى التَّمْثِيلِ

ترجمه: اوکله چې ته باغ تاداخل شوې وي نوتا په دې باغ باندې دتعجب دخوښې په وخت کښې ولې اوته وئيل چې داهم هغه دی کوم چې اله اوغوښتل دالله مدد نه بغير هيڅ قوت نشته اوپه حديث شريف کښې دی چې کوم کس ته ښه مال يا اولاد عطا کړې شوې وي او هغه ماماء الله لاقوه الا بالله اوئيل نوپه دې مال کښې به ده ته ناخوښه حالت نه رايښيږي اوکه ته داگنري چې زه ستا نه په مال اوپه اولاد کښې کم یم نوڅه لرې نه ده چې زما رب مالرو ستادباغ نه

بہ باغ راگری (انا) ددوؤ مفعولونو پہ مینخ کنہی ضمیر فصل دے اوفعی جواب شرط دے
اوپہ دے (ستا پہ باغ) باندے شہ اسمانی آفت راولپدی حسانہ حسابۃ جمع دہ یعنی
بجلیانی نوہفہ باغ بہ یو صفا ہوار میدان پاتہ شی، یعنی داسی ہوار میدان بہ ئی کری چہ
قدم بہ پرے نہ تینگیبری یا بہ ئی اوپہ اوچہ شی غورا (مصدر) پہ معنی دشاردے اوپہ یرسل
باندے عاطف دے نہ چہ پہ تصم باندے خکہ چہ د اوبو د اوجہدو سبب مولعی
(بجلیانی) نہ وی سیابہ تہ ددے د حاصلو لوکوشش ہم نہ شی گولی یعنی ستا پہ وس کنہی بہ خہ
داسی تدبیر ہم پاتہ نہ شی چہ دہغی پہ ذریعہ تہ (اوپہ) دوبارہ حاصلی کرے او دہغہ سری
مال لڑہ آفت راگری کر و سرہ دہغہ باغ ہلاک شول پہ ٹمر کنہی تیرشوی دریوارہ قراتونہ دی،
نو دحسرت اوندامت نہ ئی لاسونہ مروزل (مگل) پہ ہفہ خہ چہ ہفہ پہ باغ باندے یعنی دہغی
پہ شجرکاری باندے خہ خرچ کری ووا و ہفہ باغ پہ خیلو چتونو باندے راپریوتہ ووی یعنی چہ پہ
ہفہ چوپالونو باندے کوم ئی چہ د انگور د پارہ جو پرکری ووپہ دے طور چہ ہفہ چتونہ
پریوتل نو دہغی دیاسہ ہفہ د انگورو زنیلی راپریوتلے اووینا ئی شروع کرہ چہ خہ بنہ بہ وہ
چہ مادخپل رب سرہ شوگ شریک کرے نہ وی، یاد تنبیہ دیارہ دہ اولمکن کنہی یا عا وقاء دوارہ
قرا تونہ دی اونہ وودہ دیارہ خہ جماعت چہ دہلاکت پہ وخت کنہی نہ ددہ مدد کرے وے
سواداللہ نہ اوہفہ پہ خیلہ ہم دہلاکت پہ وخت کنہی خپل مدداونہ کرے شو، اولتہ یعنی
دقیامت پہ ورخ بہ حکومت داللہ برحق دیارہ وی ولایۃ دواؤ پہ فتحی سرہ پہ معنی دنصرت
اودواؤ پہ کسرے سرہ پہ معنی دحکومت الحق کہ پہ رفع سرہ وی نو د ولایۃ صفت بہ وی
اوکہ پہ جر سرہ وی نو د لفظ اللہ صفت بہ وی ہم ہفہ د ثواب ورکولوپہ اعتبار سرہ بہتر دی دنور
چا د اجر نہ، بالفرض کہ نور اجر ورکونکی وی (اود مؤمنان د پارہ) دانجام پہ اعتبار سرہ
بہتر دی عباد قاف پہ ضمی سرہ او د قاف سکون سرہ دوارہ درست دی اود دے نصب د
تمیز دوجہ دے۔

دقیوداتو فوائد وتسہیل

قولہ: لولا تعضیضہ دے دامادہ کولواود رغبت پیدا کولود پارہ دے اذہ علت ظرف مقدم دے
ماشاء اللہ موصول او صلہ مبتدا محذوف خبر دے تقدیری عبارت دادے الامر ما شاء اللہ یا
ما شاء اللہ مبتدا دہ اود دے خبر کانن محذوف دے۔ اودا ہم جائز دی چہ ما شرطیہ وی
اوجواب شرط محذوف وی ای ای شی، ما شاء اللہ کان باللہ محذوف سرہ متعلق دے اود
لائی نفی جنس خبر دے۔

قولہ: ان تون ان حرف شرط تون مضارع مجزوم واحد مذکر حاضر، تون نہ رومی ی لام
کلمہ محذوف دہ تون وقایہ ی ضمیر متکلم مفعول اول محذوف دے دنون کسرہ دے

علامت دې اودرویت نه رویت قلبی مراد دې انا د دوو مفعولونو په مینځ کښې ضمیر فصل د تاکید دپاره دې اقل مفعول ثانی دې مالا اولدا تمیز دې، یعنی جواب شرط دې اوکه چرې د ترن نه رویت بصری مراد وی نواقل به د حال دوجې نه منصوب وی۔

قوله: یوتون ددې په اخیره کښې ی ضمیر د متکلم محذوف ده آلی یوتی ابتداء نه فعل مضارع واحد مذکر غائب په معنی د ورکول۔

قوله: حسابان گرم کرې شوې بگوله، عذاب حسابان نه بروزن غفران مصدر دې په معنی د حساب ای مقدار قدره الله تعالی علیها ددې واحد حسابه دی۔

قوله: تصبیر فعل ناقص هې په دې کښې ضمیر ددې اسم صعبا زلفا موصوف سره د صفت خبر۔

قوله: اویصبر عطف په سابقه پرل باندې دې نه چې په تصبر صعبا زلفا باندې، که چرې د حسابان تفسیر په مطلق عذاب سره او کرې شی نویه دې صورت کښې به د یصبر عطف په فصیح باندې هم درست وی، ځکه چې عذاب الهی باغ لره صفا او هوار میدان کولو او اوبو لره د ښکته بوتلو سبب کیدې شی غورا په معنی د غاښو دې چې حمل درست شی، گنی حمل به مبالغه زید عدل پشان وی۔

قوله: علی ما د یقلب متعلق دې۔

قوله: بأوجه الضبط السابقة مطلب دادې چې په ماقبل مذکور مرکبې چې کوم درې قراعتونه دی نوهغه دلته هم دی۔

قوله: ندما و تحسرا دې اضافه کول مقصد دا ښودل دی چې د یقلب صله علی ځکه درست ده چې یقلب د ندما و تحسرا په معنی کښې دې گنی د یقلب صله علی نه ده مستعمل، تحسرا د یقلب د ضمیر نه حال دې او حاویه اسم فاعل په معنی د اسم مفعول پرېوتې خیز عروش د عرش جمع ده دالان د خانگو جهت، دعا کړه دعا عامه جمع ده، ستنه، آدانه۔

قوله: یصبرونه جمله دلفه صفت اول دې او من دون الله د کائنات په متعلق صفت ثانی دې۔

قوله: هنالك خبر مقدم او الولاية مبتدا مؤخر، اولله خبر ثانی الحق، د الولاية صفت دوجې نه مرفوع دې اوکه الحق باندې کسره او ینلې شی نود الله صفت به وی، عقبا تمیز دې عیب په دمعنی د بدلی، او ثواب۔

[ایاتوله: ۴۵-۴۶]

وَالْهَبْرُ صَبْرٌ هَلَمْ يَفْرُوكَ مَقْلَ الْحَقَّةِ الدُّنْيَا مَفْعُولٌ أَوَّلُ كَمَا هُوَ مَفْعُولٌ ثَانٍ (أَتَزَلَّتْ أَيْنُ السَّمَاءِ فَاتَخَلَّتْ بِهِمْ تَكَلَّفَ بِسَبِّ نَزُولِ الْمَاءِ تَبَاتِ الْأَرْضُ) أَوْ انْفَرَجَ الْمَاءُ وَالتَّابَ فَرُوي وَعَسَى (فَأَصْبَحَ) صَارَ التَّابَ (هَوِيًّا) تَابَتْ مَفْرُوقَةٌ أَجْزَاءُ (كَلْبُورَةٌ) فَتَلَرَتْ وَفَرَّقَتْ (الرَّيَاحُ) فَتَلَعَبَ بِوَالْمَعْنَى حَبَّةُ الدُّنْيَا

بَتَّيْتُ عَنْهُمْ فَنَسُوا لَفَزَهُ التَّحَاذُّبُ وَهُوَ قِرَاءَةُ التَّحْرِيمِ (وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقْتَدِرًا) فَلَا يَرَى النَّاسُ وَالْمَلَكُوتَ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا) يَتَعَمَّلُ بِهَذَا فِيهَا (وَالنَّاسِيئَاتُ الصَّالِحَاتُ) هِيَ سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْعِزَّةُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ رَاةً بَعْضَهُمْ وَلَا خَوْلَ وَلَا لُؤْلُؤَ إِلَّا بِاللَّهِ (خَوَّرَ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَوَّرَ أَعْمَالًا) إِنِّي مَا تَأَخَّلَ الْإِنْسَانُ وَتَزَلْجُوهُ جِنْدُ اللَّهِ تَعَالَى

ترجمہ: تاسو خپل قوم دپاره ددنیوی ژوند مثال بیان کړئ، مثل د (اضرب په معنی دصبر) مفعول اول دې کساء مفعول ثانی دې ددنیوی ژوند مثال داسې دې) لکه چې مونږ د وریځونه اوبه اورولې دهې (اوبو) دوجې دزمکې شینکې په خپل مینځ کښې داوبو د وریځو دوجې نه گور شو اوشینکې داوبو دوجې نه ښه په خپل مینځ کښې گډوډ شو ښه بارونقه خاښته شو بیا دغه شینکې اوج شو او داسې چوره چوره شو چې ددې ذری خورې شوي کومولره چې هوا الوزوی راو الوزوی یعنی ریزه ریزه کولو سره هوا ئی د خان سره والوزوی تردې چې نوم اونشان ئی هم باقی پاتې نه شو، مطلب دادې چې ته د دنیا تشبیه دداسې خاښته شینکې سره ورکړه چې هغه په اخیره کښې اوچیدوسره چوره چوره شی اوبیا ئی هوا والوزوی او خواره واره ئې کړی په یو قرات کښې دالریا په خای الیهم دې اوالله تعالی دهمیشه نه په هر څیز باندې قدرت لرونکې دې مال او اولاد ددنیوی ژوند روتق دې په دنیا کښې ددې دواړونه زینت او ښکله حاصلیږی اویا قی پاتې کیدونکې اعمال صالحه دی هغه سبحان الله والمجد لله ولاله الا الله والله اکبر دی اوبعضې حضراتو ورسره دلا حول ولا قوة الا بالله اضافہ کړې ده دا اعمال ستا درې په وړاندې دثواب په اعتبار سره هم بهتر دی اودامید په اعتبار سره هم یعنی دکوم څیز چې انسان طمع او امید ساتی هغه دالله تعالی سره دی۔

د قیوداتو فوائد او تسهیل

فوله: کساء کښې کاف په معنی دمثل دې اود اضرب مفعول ثانی دې اومثل الحیوة الدنیا مفعول اول دې او اضرب په معنی د صردې اوداهم کیدې شی چې کساء دهی مبتدا محذوف خبروی، اوانزلناه جمله دماء صفت۔

قوله: الهمهم (هن) هتاریزه ریزه کول همهم په معنی دهمهمو دی (س) رواتر وتازه کیدل ښخکلی نظاره (خاښته منظر والا کیدل) ونفره کښې عطف تفسیری دی شه فعل امر دې اوددې فاعل نبی ﷺ دې زینه مصدر په معنی داسم مفعول دې، چې په کښې واحد جمع تنینه ټول برابر دی ددې وجې نه زینه دالسال او د النون ددواړو خبر واقع شوې دې داضرب تفسیر په صوره کولو کښې دې طرف ته اشاره ده چې د اضرب استعمال کله دمثل سره دی نوم تعدی به دوو مفعولوته وی، په دې مثال کښې ددنیوی ژوند د ابتداء او د انتهاء

په باران کښې دراختونکې گیاه دابتداء او انتهاء سره تشبیه ورکړې شوې ده۔

هغه: المال والنون داسې قیاس دې چې کبری او نتیجه یی محذوف دی د قیاس ترتیب دادې. المال والنون دینه الموده الدنيا، وکل ما هوینها فهو هالك فالمال والنون هالکان بیا به او نیلې شی، کل ما هو هالك لا یموت به، فالمال والنون لا یموت بهما.

هغه: الهائیات صفت دې او ددې موصوف محذوف دې او هغه الکلمات یا الاعمال دې عوالم تفصیل دې خو په خپله حقیقی معنی کښې نه دې مستعمل شوې شارح بسبب النزول و نیلو سره ئې اشاره او کړه چې په کښې باسببیه ده۔

هغه: امتزج الماء سره ئې د اختلط دویم تفسیر ته اشاره او کړه او امتزاج چونکې د جانینونه وی لهذا د امتزاج نسبت داوبوپه ځای د نبات ته طرف درست دې، اگر چې عرف او استعمال ددې برعکس دې په عرف اولغت کښې باپه کثیر غیر طاری باندې داخلېږي لکه چې امتزج الماء باللون اوبه په پیښو کښې گډې شوې، نه چې پښې په اوبو کښې گډ شول، اولته په کثیر طاری باندې دا داخله ده، دا داوبوپه کثرت کښې د مبالغې دپاره دې که چرته پښې لږوې او اوبه زیاتې وی نو او یوبه امتزج اللین بالماء پښې په اوبو کښې گډ شول، هم داسې په مذکور مثال کښې دا بنودل دی مقصود چې اوبه دومره زیاتې دی گویا چې هم هغه اصل دی۔

هغه: املا، د املا تفسیر ئې په ما یا مله سره کولو کښې دې خبرې طرف ته اشاره او کړه چې املا مصدر په معنی د اسم مفعول د مال په معنی کښې دې۔
[ایاتونه: ۴۷-۴۹]

(۱) اذکر (یوم لیسو الجبال) یلغب بها عن وجه الأرض لتعبر بها عن مننک وفي إزاعة بالثوب وکثر الله ونصب الجبال (وترى الأرض بأرضها) طاهرة ليس عليها شيء من جبل ولا غيره (وَسَحَرْنَا لَهُمُ الْمَوَسَّيْنِ وَالْكَافِرِينَ) (فلم نفاد) نرك (منهم أحدا) (وَعَرَّضُوا عَلَى رَبِّكَ صُلَامًا) حال أي مضطربين كل أمة صف ونفال لهم (لَقَدْ جَعَلْنَا لَكُمْ أُولَئِكَ مَرَّةً) أي لَوَادِي عِلْمًا غَرَا لِرُؤَا نِفَال لِنَفْكَرِي التَّبَت (بَلْ زَعَمْتُمْ أَن مَخْلَقَةٍ مِنَ الْقَبِيلَةِ أَمَى اللَّهُ لَنْ تَهْتَلْ لَكُمْ مَوْجِدًا) لِنَفْت (وَوَجَّهَ الْكِتَابَ) بكتاب كل امرئ في بيته من النورمين وفي جماله من الكافرين (فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ) الكافرين (مُشْفِقِينَ) غايين (وَمَا هِيَ وَتَكُونُونَ) جند مضانهم ما به من السمات (بِأَمٍ لِلنَّبِيِّ) وَلَكِنَّا هَلَكْنَا وَلَوْ مَضَر لَا يَفْل لَه مِنْ لَهظ (مَالِ هَذَا الْكِتَابَ لَا يَأْخُذُ صَوِيرًا وَلَا كِبْرًا) مِنْ ذُلُونَا (إِلَّا أَحْصَاهَا) عَدًّا وَالْبَقَا نَعْمُوا مِنْهُ فِي ذَلِكَ (وَوَجَّهُوا مَا كَرُّوا حَافِرًا) مُنْطَا فِي كِتَابِهِمْ (وَلَا يَلْظَمُ رَبَّكَ أَحَدًا) لَا يُغَالِبُهُ بِمَرْ جَزْم وَلَا يَنْطَلِس مِنْ ثَوَاب مُؤْمِن

ترجمه: او ياده کړئې هغه ورځ چې هغه الله به روان کړي غرونولره يعنی الله تعالى به غرونولره

دمخ دزمکې نه رااوباسی اوغرونه به دوره شی اویه یوقرامت کښې نښودنن اوی په کسرې سره دې اودجبال په نصب سره اواي مخاطب ته به زمکې لره اوگورې چې یوهوارمیدان دې چې په دې به غرونه وغیره هیڅ هم نه وی اومونپه ټولوانسانانولره که هغه مؤمنان وی اوکه کافران راجمع کړوپه دوی کښې به یو هم باقی پري نږدو اوتول په ټول به ستادرب په وړاندې صف بسته حاضرکړې شی صفاحال دې اومعنی کښې دمصطفین دې دهرامت به یوصف وی او دوی ته به اونیلې شی چې اوگورئ اخبرهم مونپته راغلې څنگه چې مونپه رومبی محل تاسویداکړي وئ یښی تن تنها یاخپې ابله خپې بریندلغر، ناسته، اومنکرین بعثت ته به اونیلې شی تاسویه داگنل چې مونپه به ستاسو بعثت دپاره څه وقت موعود نه مقرووان ^{مخلفه} عن ^{المنظله} دې یعنی اته او عمل نامه په مخامخ کینودلې شی یعنی د هرکس عمل نامه که مومن وی نوپه ښی لاس کښې اوکه کافروی نوپه گس لاس کښې به ورکړې شی اوته به اې مخاطب اوگورئ مجرمانو کافرانو لره چې د هغه تحریرنه کوم چې په په هغې کښې وی ویریږی په اویه دې اعمال نامه کښې لیکلې شوی بداعمالو لره کتلوسره به وائي هائي زمونپه بدقسمتی ولتئا دهلکتا په معنی کښې دې اوویل داسې مصدر دې چې ددې فعل (ددې د مادي نه نه دې مستعمل شوې دا(عمل نامه، څنگه عجیبه کتاب دې چې ده نه څه وړه گناه پریڅي ده اونه څه غټه ؟یعنی هره گناه ئ شمیرولو سره قلمبندکړې ده اومجرمان به دعمل نامه دې کیفیت نه تعجب کوی اوچې څه هغوی کړی وی هغه به موجود اومومی یعنی په خپله عمل نامه کښې به ئې لیکلې شوی اوموی اوستا رب به په په چاباندې ظلم نه کوی یعنی د نه گړې گناه سزابه چاتانه ورکوی اونه به دچا مومن اجرکم کړی -

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: قوله تعالى حشرناهم وعرضوا ووضعم مذکوره درې واړه افعال دماضی صیغې دی خو په معنی داستقبال دی، د یقینی وقوع طرف ته اشاره کولو دپاره ماضی راوړلې شوې ده د لمر نفاذ عطف په حشرنا باندې دې څکه چې لمر نفاذ د لم دوجې نه دماضی منفی په معنی کښې دې -

قوله: صفا، عرضوا دضمیر نه حال دې دمصدر دوجې نه په معنی جمع دې د ښیر تفسیر په ینهب بها سره کولو کښې اشاره ده چې یسیر متعدی بالباء دې والجمال ددې مفعول اول دې -

قوله: نفاذ رددي تفسیر په نترك سره کولو کښې دې خبرې طرف ته اشاره ده چې نفاذ باب مفاعله اگرچې دطرفین نه دفعل تقاضه کوی خودلته دطرفین نه فعل مرادنه دې بلکه هادربه معنی دغدر دې، ای نترك او عاقبت اللع دقبيلي نه دې -

قوله: مصطلین سرہ نہی اشارہ اوکرہ چہ صفا اگر چہ مفرد دے خو دمصدر دوجہ نہ بہ معنی جمع دے۔

قوله: کما یاخو مفعول مطلق دے یاد ضمیر نہ حال دے، پہ رومی صورت کنبی بہ کما دمصدر محذوف صفت وی ای لہنسا کالنا کما لغیر۔

قوله: ان لن دادوہ حروف دی اول ان مخففہ عن المنقلہ دے ددی اسم ضمیر شان محذوف دے ای انہ او جملہ لن لہجہ ددی خبر دے دویمہ کلمہ لن حرف ناصب دے دان نون پہ لن کنبی مدغم کرے شواوہ قرآنی رسم الخط کنبی نون حذف کرے شولکہ دہجہ مفعول ثانی دے او موعدا مفعول اول دے۔

قوله: کتاب کل امرء مفسر علام دالکتاب تفسیر بہ کتاب کل امرء سرہ کولو کنبی اشارہ اوکرہ چہ دالکتاب الف لام دمضاف الیہ پہ عوض کنبی دی۔

قوله: مشفقین دے فسیر بہ خائفین سرہ د کولو مقصد دتعیین دمعنی دپارہ دے خکہ چہ متفقین دمختلفو معنود پارہ استعمالیری دلته دخوف معنی مرادہ دہ، حسن او ابن کثیر او ابو عمرو تیسر مجہول لوستلے دے والہجہال ئی نائب فاعل گرزولے دے او ابن محیص ^{یقولون} تیسر الہجہال لوستلے دے والہجہال ئی فاعل گرزولے دے، اوباقی حضراتو تیسر الہجہال لوستلے دے والہجہال ئی مفعول گرزولے دے، اواللہ تعالیٰ ئی فاعل گرزولے دے یادساتی چہ نیر، دفعل محذوف اذکر ظرف دے۔

قوله: مال هذا الکتاب کنبی ما استفہامیہ مبتدأ دہ دا استفہام تبویخی دے اولام جارہ دے هذا اسم اشارہ اوالکتاب مشارالیہ دلہذا لام دلته قرآنی د رسم الخط مطابق دہذانہ جد الیکلی کیری پہ مصحف عثمانی کنبی ہم داسے لیکلی شوی دی۔

قوله: صغیرۃ ولا کبیرۃ موصوف ہنہ یافعلۃ محذوف دے معصیۃ ہم مقدر ملے شو۔

[ایاتولہ: ۵۰-۵۲]

﴿وَأَذِّنْ لِلْعَذَابِ﴾ أَسْجُدُوا لِلْإِذْنِ لَا وَضَعَ جَنَّةَ نَجِيَّةَ لَهُ ﴿فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ﴾ قِيلَ هُوَ نَوْعٌ مِنَ الْمَلَائِكَةِ فَلَا يَسْتَأْذِنُ فَفُصِّلَ وَقِيلَ هُوَ مُنْقَطِعٌ وَإِبْلِيسَ هُوَ أَبُو الْجِنِّ فَلَمْ ذُرِّيَّةَ ذُرِّيَّتِهِ مَعَهُ بَعْدَ وَالْمَلَائِكَةِ لَا ذُرِّيَّةَ لَهُمْ ﴿فَقَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ﴾ أَيِ خَرَجَ عَنْ طَاعَتِهِ بِتَرْكِ السُّجُودِ أَتَقَبَّلُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ الْخَطَابُ لِأَدَمَ وَذُرِّيَّتِهِ وَالنَّهْءُ فِي الْمَوْضِعَيْنِ لِإِبْلِيسَ ﴿أُولَئِكَ مِنْ قَوْنِي﴾ فَيُطِيعُونَهُمْ وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ أَيِ أَغْدَاءُ خَالٍ رِبِّسٍ لِلظَّالِمِينَ بِذَلَامٍ إِبْلِيسَ وَذُرِّيَّتِهِ فِي إِطَاعَتِهِمْ بِذَلِ إِطَاعَةِ اللَّهِ رَمَا أَشْهَدَهُمْ أَيِ إِبْلِيسَ وَذُرِّيَّتِهِ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا خَلَقَ أَنْفُسَهُمْ أَيِ لَمْ أَخْضِرْ بَعْضَهُمْ خَلْقَ بَعْضِ رَمَا كُنْتُ مُغَيِّزَ الْمُضِلِّينَ الشَّيَاطِينَ عَصَدًا أَغْوَانًا فِي الْخَلْقِ فَكَيْفَ يُطِيعُونَهُمْ وَيَوْمَ مَنْصُوبٍ بِأَذْكُرْ

(يَقُولُ) يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّزُوا لِرُكْبَاتِكُمْ (الْأُولَى) الْأُولَى (الَّذِينَ زَعَمْتُمْ) لِيَسْتَفْهَمُوا لَكُمْ بِزَعْمِكُمْ (فَقَدْ عَوَّهْتُمْ لَكُمْ) تَسْمِعُوا لَهُمْ لَمْ يَسْمِعُوا لَهُمْ (وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمُ الْبَيْنَ الْأُولَى) وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمُ الْبَيْنَ (وَأَمَّا مِنْ أَوْدِيَةِ جَهَنَّمَ) فَأَمَّا مِنْ أَوْدِيَةِ جَهَنَّمَ (يَبْدَأُ) يَبْدَأُ (وَهُوَ مِنْ وَبْلِ الْفَلَحِ) هَلْكَ (وَأَمَّا الشَّجَرُ) الشَّجَرُ (مَنْ النَّارُ) النَّارُ (فَلَقَطُوا) أَيْ لَقَطُوا (أَنْتُمْ) أَنْتُمْ (مَوَاقِعُهَا) أَيْ وَاقِعُونَ فِيهَا (وَأَلْهَمُوا) وَأَلْهَمُوا (مَقَرُّهَا) مَقَرُّهَا (مَعْدَلًا)

ترجمه: واذلنا داد اذکرفعل محذوف دوجې نه محلا منصوب دې اوچې کله مونږ فرشتو ته حکم او کړوچې تاسو آدم ته سجده او کړئ يعنی د آدم ﷺ د تعظيم دپاره دهغه د وړاندې ښکته شی نه چې په زمکه باندې تندي کېږدئ چنانچه دابلیس نه علاوه ټولو سجده او کړه هغه (ابلیس) دجناتو (پېریانو) نه وو، ونيلې شوی دی چې جنات د ملانکو د قسمونو نه یو قسم دي، نو په دې صورت کېنې به مستثنی متصل وی او داهم ونيلې شوی دی چې الالهلس مستثنی منقطع ده او ابلیس دجناتو جدا علی دی دده ذريت هم شته چې دهغې ذکر به روستور اتلونکو آیاتونو کېنې روان دي، اود ملانکو ذريت نشته هم دې سبب يعنی دجنی کيدلو دسبب نه ده دخپل رب دحکم نافرمانی او کړه يعنی په ترک کولو دسجده دې دخپل رب داطاعت نه خارج شو آیایاهم تاسو دده ذريت لره داخطاب آدم ﷺ اودده ذريت ته دې زمانه نه سوادوستان جوړوي يعنی ددوی اطاعت کوئ حالانکه دوی ستاسو دښمنان دی عذوبه معنی داعداء دې احوال دادې چې دا د ظالمانو دپاره ډیر بد بدل دي يعنی دالله تعالی داطاعت په ځای دابلیس اودده دذريت اطاعت کول نهایت بد بدل دي، او مادوی لره يعنی ابلیس اودده ذريت لره د اسمانو او د زمکې دتخليق په وخت او خپله ددوی دتخليق په وخت حاضر کړی نه دی يعنی په خپله په دوی کېنې د بعضو دتخليق په وخت کېنې په دوی چالره حاضر کړی نه دی اومونږه گمراه کونکو لره خپل مددگار جوړونکی نه یو يعنی په تخليق کېنې خپل معاون جوړونکی نه یو نو بیا تاسو ددوی اطاعت ولې کوئ؟ او یوړ د اذکر محذوف دوجې نه منصوب دې بقول په ی اون سره دې او په کومه ورځ به چه هغه واثي چې ستاسو په خیال کېنې چې کوم زما شریکان وو يعنی بوتان هغوی راوړلې دې دپاره چې ستاسو په خیال کېنې ستاسو شفاعت او کړی نو دوی به هغوی راوبلی خو په هغوی کېنې به څوک هم جواب ور نه کړی اوددوی يعنی دبتانو او دهغوی د عابدینو په مینځ کېنې به ددرځ دکنډو یوه کنده متعینه کړو نو هغوی ټول به په دې کېنې هلاک شی موبقا دوی بالفتر نه مشتق دې په معنی دهلك او مجرمان په جهنم لره په کتلوسره پوهه شی یقین به او کړی چې دوی په دې کېنې توتونکی دی يعنی په دې کېنې به داخليږي اوددې نه دېچ کيدو ځای به نه مومی -

د قیوداتو فوائد او تسهیل

نوله: تمه له دا داسې دوا معمول دي، بعضي حضراتو ونيلې دي چې کان په معنی دصاردي

ای صار من الجن، کان من الجن جمله مستانفہ ده اودلمر جعدلت دې

نوله: فسق عن امر به فا تعليليه اوسببيه دواړه کيدې شی فسق په معنی دخرج دې عرب وائي فسق الرطبة عن قعرها چې کله کهجوره دخپل پوستکي نه راوخی دغه رنگ داهم وائي فسق الفارة من همراهه که دخپل سوړی نه بهر راوتله (ض ن ک) ددې اصطلاحی معنی دحق او صلاح د لارې نه وتل، نافرمانه کيدل، دحدود شريعت نه وتل۔

نوله: هم نوع من الملائكة داد مستثنی متصل توجیه ده اوابليس ابوالجن داد مستثنی منقطع توجیه ده افتخذهونه کنبې همزه دانکار اود اظهار حیرت دپاره ده او فاء دتعقيب دپاره ده دذریته عطف دتخذهونه په ضمير باندې دې مجاهد ونيلې دی چې دابليس په ذريت کنبې لاقس او ولتان دی ددې دواړو کار په طهارت کنبې وسوسې اچول دی۔

نوله: ذرية دایه ابوالجن باندې تفریع ده د فسق تفسیر په خرج سره کولو کنبې ئ د لغوی معنی طرف ته اشاره کړې ده اود عن طاعته بترك السجود اضافه کولو کنبې اصطلاحی معنی طرف ته اشاره کړې ده۔

نوله: افتخذهونه همزه په محذوف باندې داخل دې فاعاطفه ده معطوف عليه فعل محذوف دې، استفهام توبيخی دې تقدیری عبارت دادې البعد حاصل منه حاصل من الالباء والفق بلق منکم اتحاد و ذریته اولیاء۔

نوله: من دونی دمحذوف سره متعلق کیدوسره داولیاء صفت دې د من دونی تعلق د تخذهواسره هم کيدې شی وهم لکم عدو دمفعول بافاعل نه حال دې عدو دمصدر کیدو دوجې نه په معنی اعداء دې للظالمين دبلاسره متعلق دې اوبدلادېش دفاعل د ضمير مستتر هونه تمیز واقع دې اوابليس و ذریته دمخصوص بالذم محذوف بیان دې تقدیری عبارت دادې بش البدل بدلا هو ابليس و ذریته،

نوله: شرکائی شرکاء په قرینه د زعمتودواړه مفعوله محذوف دی ای زعمتوهم شرکائی۔

نوله: رمی کوفیان درمی په آخره کنبې یالیکي اوبصریان نه لیکي، درای اصل رأی دې یاء متحرک ماقبل مفتوح دوجې نه په الف باندې بدله شوه نورآشوپه عربی ژبه کنبې دکوفیانورسم الخط رائج دې لهذا درآیه خبره کنبې یاء او لیکلې شوه۔

نوله: مواقعوا اسم فاعل جمع مذکر په اصل کنبې مواقعون وو، داضافت دوجې نه په خبره کنبې نون او غورزولې شو۔ دیوبل سره نزدې مصدر واقعة دې، مصروف ظرف مکان دې دواپس کیدو خای۔

[ایات نمہ: ۵۴ - ۵۹]

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ، صِفَةً لِمُخْلُوفٍ أَيْ مَثَلًا مِنْ جِنْسٍ كُلِّ مَثَلٍ لِيُتَبَيَّنَ
وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَيْ الْكَافِرُ أَكْثَرُشَى وَجَدَلًا، غُصُونُهُ فِي الْبَاطِلِ وَهُوَ تَنْبِيْزُ مَفْعُولٍ مِنْ اسْمِ كَانَ الْفَتَى
وَكَانَ جَدَلَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ فِيهِ وَمَا مَثَلُ النَّاسِ أَيْ كَثْرَةُ مَثَلَةٍ أَوْ يُؤْمِنُوا مَفْعُولٌ ثَانٍ إِذَا جَاءَهُمُ
الْهُدَى الْقُرْآنَ وَيَسْتَفِيدُوا مِنْهُ أَلَّا تَأْتِيَهُمْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ فَاعِلٌ أَيْ شَيْئًا فِيهِمْ وَبِهِ الْإِهْلَاكُ الْمَفْعُولُ
غَلِيْظُهُمْ أَوْ تَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قَلِيلًا مُقَابِلَةً وَعَيْنًا وَهُوَ الْقَتْلُ يَوْمَ بَنَرَ وَفِي قِرَاءَةِ بَضْعَتَيْنِ جَمَعَ قَبْلَ أَيْ أَنْوَاعًا
وَمَا تُرْسِلُ الْمُرْسِلِينَ الْأَمْثِلِينَ لِلْمُؤْمِنِينَ وَنُذِيرِينَ لِلْكَافِرِينَ وَتُجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ
بِقَوْلِهِمْ أَتَمَثَّ اللَّهُ بَشَرًا رَسُولًا وَنَحْوَهُ (لِيُدْحِضُوا بِهِ) لِيُظْلَمُوا بِجَدَالِهِمْ (الْحَقُّ) الْقُرْآنَ (وَأَعْتَدُوا آيَاتِي) أَيْ
الْقُرْآنَ (وَمَا أَلْدِينُوا) بِهِ مِنَ النَّارِ (هَؤُلَاءِ) سَحَابُهُ (وَمَنْ أَظْلَمُ مِنْ ذِكْرِي آيَاتٍ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَلَيْسَ مَا
قَدَحْتُمْ يَدَاهُ) مَا عَمِلَ مِنَ الْكُفْرِ وَالْمَعَاصِي (إِنَّا جَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً) أَغْطِيَةً (أَنْ يَفْقَهُوهُ) أَيْ مِنْ أَذٍ
يَفْقَهُوهُ الْقُرْآنَ أَيْ فَلَا يَفْهَمُونَهُ (وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا) قَلِيلًا فَلَا يَسْمَعُونَهُ (وَإِنْ تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدَى فَلَنْ يَهْتَدُوا
إِذًا) أَيْ بِالْجَمْعِ الْمَذْكُورِ (أَبْدَامُ) وَبَرِيكَاتُ الْمَقْعُورِ دَوَائِلُ الرِّحْمَةِ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ فِي الدُّنْيَا (بِمَا كَسَبُوا السَّجَلُ هُمْ
الْعَذَابُ) فِيهَا (بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ) وَهُوَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ (لَنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهِ مَوْئِلًا) مَلْجَأًا (وَبَرِيكَاتُ الْقُرَى) أَيْ أَهْلُهَا
كَفَادٌ وَتَمُودٌ وَغَيْرُهُمَا (أَهْلُكُنَّاهُمْ لَمْ تَأْلَمُوا) كَفَرُوا (وَجَعَلْنَا لِمِثْلِهِمْ) لِإِهْلَاكِهِمْ وَفِي قِرَاءَةِ فَتَحَ الْمِيمِ أَيْ
لِإِهْلَاكِهِمْ (مَوْعِدًا)

ترجمه: او واقعہ داده چې مونږ په دې قرآن کښې هر قسمه عمده مضامین په مختلف انداز سره بیان کړی دی. من کل مثل د موصوف محذوف مثلاً صفت دې یعنی د هر قسمه مثالو دې د پاره نه چې دوی نصیحت حاصل کړی، او کافر انسان د یرجھګړي ودي یعنی خصومت کښې باطل طریقہ اختیاروی جدلاً د کان د اسم نه منقولیدلو سره تمیز دې، تقدیری عبارت دادې وکان جدل الانسان اکثرش فہ او خلقولرہ یعنی کفار مکہ لرہ دایمان راوړونه او دخپل پروردگار نه معافی طلب کولونه چې هغوی ته د هدایت قرآن رسېدلو نه پس صرف دې انتظار منع کړی دی چې دوی سره هم د مخکښې خلغوشان معامله پېښه شی یا دا چه عذاب ددوی وړاندې اودرېږی، سنة الاولین د تائبمفاعیل دې یعنی چې کوم قانون د قدرت زموږ د دوی باره کښې دې، او هغه هلاکت دې کوم چې د دوی باره مقدر شوې دې ان يؤمنوا (دمنم) مقبول ثانی دې قیلا په معنی روبرو د نظر مخې ته او هغه عذاب په ورځ دبدر دقتل په شکل کښې پېښ شو، او په یو قرائت کښې قیلا د قاف او د باء په ضمی سره کوم چې د قبیل جمع ده، دانواع په معنی کښې او مونږ رسولانو لرہ مؤمنینو ته بشارت ورکونکې او کافرانو لرہ ویرونکې رالیږلو، او کافران داسې خبرې کوی چې آیا الله تعالی بشرلرہ رسول جوړ کړو او

راوی لبرلو؟ ناحقہ جھگری کوی چہ هغوی بہ باطلہ طریقی سرہ حق قرآن لرہ بشکتہ کری او هغوی زمونہ آیاتونو قرآن پوری او هغه عذاب نارد کوم نہ چہ ویرولی شو توقی او کری او د هغه چا نہ غت ظالم بل شوک دے چا تہ دہ درب پے آیاتونو سرہ نصیحت او کری شو بیا هغه د هغی نہ مغ واوری؟ او دہ هغه کارونو لرہ کوم چہ دہ پے خیل لاسونو باندے مخکینی لیپلی دی هیر کرل یعنی هغه د کفر او دمعصیت اعمال کومولرہ چہ دہ کری دی بیشکہ چہ مونہ ددوی پے زرونو باندے پردے اچولی دی، دے خبری نہ چہ دوی پے قرآن باندے پوهه شی دے وجہ نہ دوی پے قرآن نہ پوهیری او ددوی غوگونو لرہ موکانه کری دی چہ ددے وجہ نہ دوی قرآن لرہ نہ اوری او کہ چرے تہ دوی لرہ هدایت طرف تہ راوبلی نو دوی بہ هیشکله پے راه راست رانه شی یعنی دجعل مذکور دوجہ نہ او هغه پے قلوب باندے پردے دی او پے غوگونو کینی ثقل (کونروالہ) دے اوستا پروردگار دیر معاف کونکے او رحم کولو والادے کہ چرے هغه پے دنیا کینی ددوی دگروپہ سبب مؤاخذه او کرہ نوفورابہ دوی باندے پے دنیا کینی عذاب نازل کری بلکه دوی لرہ یوہ وعده دہ او هغه دقیامت ورخ دہ او دوی بہ ددے نہ علاوہ هیش خای دپناه تہ کانه او نہ مومی او مونہ هغه کولو لرہ یعنی د هغی باشندگانو لرہ مثلاً عاد او ثمود وغیرہ لرہ پے هغه وخت هلاک کرل کله چہ هغوی ناانصافی او کرہ کفری او کرہ او مونہ د هغوی هلاکت لرہ یو وخت مقرر کری وو یعنی د هغوی د هلاکولو دپارہ او پے یوقرات دمیم پے فتحی سرہ دے یعنی د هغوی د هلاکت دپارہ

د قیوداتو فوائد اوتسهیل

فوله: لقد صرفنا صرف تصریفاً پے مختلف طریقوسرہ بیانول او پے مختلف اندازسرہ پوهه کول، من کل مثل کینی من زائده دے، من کل مثل دمثلاً محذوف صفت دے اود صرفنا مفعول بہ دے تقدیری عبارت دادے صرفنا فی هذا القرآن مثلاً کائنات من کل مثل،

فوله: جدلاد اکثرش دنسبت نہ تمیز دے، دکان داسم نہ منقول دے، ای کان جدال الانسان اکثرش فہ ای جداله اکثر من کل مجادل منه فعل ماضی (ف) الناس مفعول اول او ان یوموا جملة پے تاویل دمصدر سرہ مفعول ثانی ددے نہ مخکینی من محذوف دے۔

فوله: اذ جاءهم د یوموا ظرف دے یستغفروا عطف پے یؤمنوا باندے دے۔

فوله: ان تأتیمهم پے تاویل دمصدر سرہ دمنع فاعل دے انتظار مضاف محذوف دے او ان تأتیمهم مضاف الیہ دے کوم چہ دمضاف قائم مقام دے اود تأتیمهم عطف پے تأتیمهم باندے دے۔

فوله: قبلہ، دالعذاب نہ حال دے پے معنی دمخامخ او پے یوقرات کینی قبلہ دے کوم چہ دقبیل جمع دہ پے معنی دانواع اود اقسام خنکہ چہ سل دسیل جمع دہ پے معنی دانواع

فوله: مبشرين ومنذرين، دمرسلین نہ حال دے د مجادل مفعول المرسلین محذوف دے ليدحضوا د مجادل سرہ متعلق دے اذ احاض (افعال) خویول دیکه کول۔

قوله: ما انذروا کسبى ماموصوله ده او انذروا جمله صله به عائد محذوف دې يا مامصدریه .. دانذارهم په معنى کسبى دانذرو اعطف په آياى باندې دې هزا، د اتخذا مفعول ثانى دې اوايمق وما انذروا جمله عاطفه د اتخذا مفعول اول دې -

قوله: من لفظا مفرد دې او معنا جمع دې لهذا دې طرف ته دواحد او جمع دواړه قسمه ضميرونه راجع کيدې شى څنگه چې وړاندې پينځه ضميرونه دمفرد او پينځه جمع دمن طرف ته راجع کيږي -

قوله: اکنه دادکنان جمع ده په معنى دپر دې دا جمله داعراض اودنسيان علت دې -

قوله: بالجمع المذكور دې جملي اضافه داذا دمفهوم دتعيين دپاره ده -

قوله: ريك مبتدا الففوخبر اول ذوالرحمة خبر ثانى -

قوله: مونل طرف دې په معنى دځاي دپناه (ض) وال بئل والاوال اليه پناه ي واغستله -

قوله: تلك القرى مبتدا اهلکناهم خبر او تلك القرى دفعل محذوف دوجي نه منصوب هم کيدې شى په دې صورت کسبى به دباب اشتغال نه وى تقديرى عبارت به داوى اهلکنا تلك القرى اهلکناهم -

قوله: مهلك مصدر ميمى دې، هلا کول يا ظرف زمان دې دهلاکت وخت مهالك دى هم ده مهلك کسبى درې قراستونه دى ① دميم ضمه اودلام فتحه مهلك ② دميم او دلام دواړو فتحه مهلك ③ دميم فتحه اولام مکسور مهل - ک.

[اياتونه: ۶۰-۶۵]

اد اذكر [اذ قال موسى] هو بن عمران [لِقَاتَاهُ] يوشع بن نون كان ينشعه وتخدمه وتأخذ عنه العلم [وَأَبْرَحَ] لا يزال أسير [حَتَّى أَتَيْنَاهُ بِجَمْعِ الْبَهْرَيْنِ] مُلْتَقَيْنِ بخر الروم وبخر فارس مشا يلي المشرق أي المكان الجامع لذلك [أَوْ أَمْضَى حَقْبًا] ذفرا طويلا في بُلُوغِهِ إذ بلغ [فَلَمَّا بَلَغَا جَمْعَ يَمِينِهِمَا] بين البحرين [فَسَاحَتُهُمَا] نسي يوشع خنله عند الرحيل ونسي موسى تذكيره [فَرَأَوْهُمَا] الخوت [رَسِيلَهُ فِي الْبَحْرِ] أي جعله يخفي الله [بِزَيْتٍ] أي بئل الشرب وهو الشق الطويل لا نقاذ له وذلك أن الله تعالى امتك عن الخوت جزى الماء فانجاب عنه فبقي كالمكوة لم يلقم وحمد ما تخنه منه [فَلَمَّا جَاوَزَا] ذلك المكان بالسير إلى وقت الفداء من ثاني يوم [قَالَ] موسى [لِقَاتَاهُ أَتَيْنَاكَ] هو ما يؤكل أول النهار [لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا] تعبًا وخصوله بعد المجاوزة [قَالَ أَرَأَيْتَ] أي ننته [إِذْ أَوْتَيْنَا إِلَى الصَّغْوَةِ] بذلك المكان [فَأَتَى كَيْبِتِ الْخُوتِ وَمَا أُنْشَاهُ إِلَّا الشَّيْطَانُ] يبدل من الماء [أَنْ أَدَّكَرَهُ] بدل اشتغال أي انشأ ذكره [وَأَتَّخَذَ] الخوت [رَسِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا] مفعول لأن أي يتعجب منه موسى وفناء لنا تقتم في بيانه [قَالَ] مرسى [أَذَلِكَ] أي فذلنا الخوت [مَا] أي الذي [كُنْنا نَهْضِي] نطله فإنه علامة لنا على وجود من نطلبه

فَارْتَدَّا رَجَعَا عَلَىٰ آكَارِهِمَا يُلَاقِيهَا أَقْصَصًا فَأَنبَأَ الصَّخْرَةَ (فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا) هُوَ الْحَبِيرُ أَتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا نُبَوِّهُ فِي لَيْلٍ وَوَلَايَةٍ فِي آخِرٍ وَعَلَيْهِ أَكْثَرُ الْغُلَاءِ (وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا) مِنْ قَبْلِنَا (عِلْمًا) مَفْعُولٌ لَدُنْ أَيْ مَعْلُومًا مِنَ الْمَفْعِيَّاتِ رَوَى الْبُخَارِيُّ حَدِيثٌ إِنَّ مُوسَى قَامَ خَطِيبًا فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ فَنَسِلَ أَيْ النَّاسَ أَكْثَمَ فَقَالَ أَنَا فَعَسَبَ اللَّهُ عَلَيْهِ إِذْ لَمْ يَزِدْ الْعِلْمَ إِلَيْهِ فَأَوْخَى اللَّهُ إِلَيْهِ إِنَّ لِي عَبْدًا بِمَخْفَعِ الْخُبْرَيْنِ هُوَ أَكْثَمُ مِنْكَ قَالَ مُوسَى يَا رَبِّ كَيْفَ لِي بِهِ قَالَ تَأْخُذُ مِنْكَ خَوْفًا فَتُخَفِّلُهُ فِي مِثْثَلٍ فَتُخَيِّلُهُ فَقَذَتِ الْخُوتُ فَهُوَ ثُمَّ تَأْخُذُ خَوْفًا فَتُخَفِّلُهُ فِي مِثْثَلٍ ثُمَّ انْطَلَقَ وَانْطَلَقَ مَعَهُ فَتَاهُ يُوشَعَ بْنِ نُونٍ حَتَّى أَتَى الصَّخْرَةَ وَوَضَعَا رَأْسَهُمَا فَنَامَا وَاضْطَرَبَ الْخُوتُ فِي الْمِثْثَلِ فَخَرَجَ مِنْهُ فَسَقَطَ فِي الْبَحْرِ (فَلَمَّا عَزَمَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا) وَأَمْسَكَ اللَّهُ عَنِ الْخُوتِ جَزْئَهُ الْمَاءَ فَصَارَ عَلَيْهِ مِثْلُ الطَّاقِ فَلَمَّا اسْتَيْقَضَ نَبِيٌّ صَاحِبُهُ أَنْ يُخْبِرَهُ بِالْخُوتِ فَانْطَلَقَا بَقِيَّةَ يَوْمِهِمَا وَلَيْلَتِهِمَا حَتَّى إِذَا كَانَا مِنَ الْعُدَاةِ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ (أَتَيْنَا عَبْدًا نَا) إِلَى قَوْلِهِ (وَأَتَعَدُّ) سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا) قَالَ وَكَانَ لِلْخُوتِ سَرَبًا وَلِمُوسَى وَلِفَتَاهُ عَجَابٌ عِلْمٌ

ترجمہ: او ہفہ وخت یاد کرہ چہ کلہ موسی علیہ السلام کوم چہ دعرمان خوہ دہ خپل خادم یوشع بن نون تہ کوم چہ دموسی ﷺ سرہ وواودموسی ﷺ دخدمت کولوسرہ سرہ دموسی ﷺ تہ علم ہم حاصلولواوئیل چہ زہ بہ روان یم سفر دہ موقوف کوم بہ نہ تردہ چہ زہ ددوارو دریابونو دیوخاب کیدوخاب تہ اورسپہم یعنی د مشرقی جانب نہ دبهرروم او د بحر فارس دملایید خہ تہ اوکہ چرہ منزل مقصودمہ اونہ موندلونو دیو وخت یعنی اوپردہ زمانہ پورہ بہ زم چنانچہ چہ کلہ دا دوارہ دریابونو دیوخاب کیدوخاب تہ اورسیدل نودی دوارو خپل کب ہیرکرو یوشع دروانیدویہ وخت کب اوچتول ہیرکول اوموسی ﷺ یوشع تہ یادول ہیرکول نوکب پہ دریاب کنبہ دسرننگ پشان لارہ جوہ کرہ یعنی کب درب پہ قدرت داسہ اوکرل اودسرننگ پشان لارہ داسہ اوپردہ سورہ ووجہ پورہ راپورہ نہ وواوداددہ وجہ نہ اوشول چہ اللہ تعالی دکب دتللودلارہ نہ د اوبو بہیدل بند کرل چہ د ہفہ د وجہ اوبہ د کب دلارہ نہ بندی شوہ نوپہ دہ طریقہ ہفہ سورہ لکہ دطاق پشان شو اودحضرت موسی ﷺ تروایسہ پورہ بندنہ شواوکب (مہی) بہ چہ دکوم خاہ نہ تریدلونو ہفہ خاہ بہ اوچدلو (چہ دہفہ دوجہ نہ بہ لارہ دسورہ شکل اختیارول) چہ کلہ دادوارہ حضرات دہفہ مقام موعود نہ مخکبہ لارل اوددویمہ ورخہ دروتن وختہ پورہ سفر اوکرو نوموسی خپل خادم تہ اوئیل چہ زمونہ خوراک راوہ غذا ہفہ خوراک تہ ونیلہ کیری کوم چہ دسحر بہ وخت کنبہ خوہلہ شی دنن پہ سفر کنبہ مونہ ستري شو نصب پہ معنی دتعب دہ اوستری والہ ور تہ دمنزل مقصودنہ داوردلونہ پس محسوس شو نو یوشع اوئیل چہ اوگورئ واورئ زہ تاسوتہ ددعہ کب (مہی) قصہ اوروم چہ کلہ مونہ دہفہ گتہ سرہ ایسار شو نو مانہ ہفہ کب ہیرشو اودہفہ یادول مانا شیطان ہیرکری

ووان اذکرہ دانسانہ دضمیر مفعول ہ نہ بدل اشتعال دے یعنی زما نہ ئ ددے یادول
 ہیر کرل اوہفہ کب پہ دریاب کنبی پہ شہ عجیبہ طریقہ سرہ لارچورہ کرہ عجباً داغذ مفعول ثانی
 دے ددے واقعہ نہ موسیٰ علیہ السلام اودہفہ خادم پہ تعجب کنبی پربوتل لکہ خنگہ چہ پہ
 رومبہ واقعہ کنبی بیان شوی دی موسیٰ علیہ السلام اوفرمائیل دکب دورکبدوہم ہفہ خای دے
 دکوم چہ مونہ تلاش کولو اوزمونہ مطلوب دموندلو علامہ دہ نودوارہ حضرات دخپل قدمونو
 نخبونو لتولوسرہ واپس شول تردے چہ ہفہ گتے تہ اورسیدل بس دواروزمونہ دبندگانونہ
 یوبندہ خضر اوموندلو چہ ہفہ لہ مونہ دخپل خصوصی رحمتونونہ ورکرہ کرے وہ یعنی دیو قول
 مطابق د نبوت اودبل قول مطابق د ولایت نہ ددے دویم قول اکثر علماء قائل دی او مونہ
 ہفہ تہ دخپل جانب نہ خاص علم ورکرے وو علماء دعلما مفعول ثانی دے یعنی د مغیباتو د
 معلوماتو علم موورکرے وو، امام بخاری یوحذیث روایت کرے دے چہ دہغہ خلاصہ
 دادہ چہ یوہ ورخ موسیٰ علیہ السلام خپل قوم بنی اسرائیل تہ خطبہ ورکرہ نو دہغوی نہ سوال
 اوکرے شوچہ پہ انسانانو کنبی دتولونہ زیات علم والا خوک دے؟ موسیٰ علیہ الصلاة و
 السلام جواب ورکرو چہ زہ یم نواللہ تعالیٰ ددوی دے جواب دوجہ نہ پہ دوی باندے
 عتاب اوفرمائیلو خکہ چہ موسیٰ علیہ الصلاة والسلام دے مسئلہ لہ پہ واللہ اعلم
 وثیلوسرہ اللہ حوالہ نکرہ نواللہ تعالیٰ دوحی پہ ذریعہ سرہ موسیٰ علیہ السلام تہ اطلاع ورکرہ
 چہ زما یوبندہ دے کوم چہ دمجمع البحرین پہ خوا کنبی دے ہفہ سرہ دستا نہ زیات علم
 دے، موسیٰ عرض اوکرویا الہ العالمین دغے بندہ تہ درسیدو زما دپارہ شہ صورت
 کیدے شی، نواللہ تعالیٰ ارشاد اوفرمائیلو چہ دخپل خان سرہ یو کب واخلہ اوہفہ پہ
 تھیلے کنبی کیردہ اوچہ پہ کوم خای کنبی دغہ کب ورک شونونہوہ شہ چہ دغہ بندہ
 هلته دے، نوموسیٰ علیہ الصلاة والسلام دخان سرہ یوکب واغستلو اوہفہ ئ پہ تھیلے
 (خلتہ) کنبی کینودلو اوپہ سفرروان شواوددوی سرہ ددوی یوخادم یوشع بن نون ہم
 روان شوتردے چہ دادوارہ حضرات یوے گتے تہ اورسیدل اوہلتہ ددے لگولونہ پس
 اودہ شول اوکب پہ خلته کنبی حرکت اوکرلو اودخلتے نہ بھر وتلو سرہ پہ دریاب کنبی
 پریوتواوہفہ پہ دریاب کنبی دسرنک پشان لارہ جورہ کرہ اواللہ تعالیٰ ددغے کب دلارے
 نہ داوبوبھیدل بندکرل بس ہفہ لارہ پشان دیو طاق شوہ کلہ چہ د موسیٰ علیہ السلام خادم
 بیدارشونودہفہ نہ دکب واقعہ حضرت موسیٰ تہ بیانول ہیرشول اوباقی شپہ اوورخ ئ
 مزل اوکروتردے پورے چہ ددویمے ورخے دخوراک وخت راغلونو حضرت موسیٰ علیہ
 الصلاة والسلام خپل خادم تہ اوفرمائیل زمونہ خوراک راوڑہ الی قولہ واغذسملہ فی البصر عبا
 نبی علیہ الصلاة والسلام ددے آیت پہ تفسیر کنبی فرمائیلے دی کان للہوت سریا ولیموسیٰ

ولفشاء عیالہ (یعنی دکنب پہ اوبو کنبی دغه شان تلل خود کنب دپارہ سرنگ وو او دحضرت موسیٰ علیہ السلام اودیوشع علیہ السلام دپارہ دتعجب نہ دکه خبره وه۔

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: فتی خوان، خادم، غلام (ج) فتمه، مفسرینو په عام طور باندې دلته ترې خادم مراد اغستلې دې لا ابرم فعل ناقص په معنی دلازال ددې اسم انا په دې کنبی وجوبا مستتر دې ددې خبرد حق الله دقرینی دوجې نه محذوف دې ای اسیر او که چرې دې لره فعل تام او منلې شی نودې لره دخبر ضرورت نه شته مفسر علام دموسی تفسیر په ابن عمران سره کولو کنبی دبعضی خلقو ددې قول تردید او کرو کوم چې وائي چې موسی نه مراد د موسی ابن عمران نه دې بلکه موسی بن میشابن یوسف بن یعقوب دې۔

قوله: لا ابرم تفسیر په لا زال اسیر سره کولو کنبی دې خبرې ته اشاره او کړه چې لا ابرم فعل ناقص دې اوددې خبر اسیر محذوف دې او په حذف باندې قرینه حق الله ده ای لا ابرم ساواضا حطب او ددې زمانې ته وئیلې شی او یومقرر وخت ته هم وائي، بعضی حضراتو اویا کالا اوبعضی حضراتو اتیا کالا اویوقول ددر بشو کالوهم دې دلته مجازا مدت دراز مراد دې رب سرنک، نالی، سورې سرباد اخذ مفعول ثانی دې او سیله مفعول اول دې نصا اسم دې په معنی دستر بهتوب (ستوماتتیا) تکلیف، نصا دلفنا مفعول به دې ارايت کنبی همزه استفهامیه تعجیبه ده یعنی موسی علیه الصلاة والسلام ته دا وئیل مقصود دې چې داسې واقعہ کومه چې دعجیبه کیدو دوجې نه ناقابل فراموش وه خوماغه هیره کړه، دارايت مفعول محذوف دې ای ارايت مانایې فی ذلك الوقت په محاوره کنبی داخلې په معنی کنبی مستعمل دې څنگه چې داردو ژبې په محاوره کنبی وئیلې کیری (بلا بلا) دلته چونکه څه قابل طلب خبره نشته دې وجې نه صرف د اظهار تعجب دپارہ دې اوتیا ماضی جمع متکلم اوی باوی (ض) او باواوہ خای نیول، کوز بدل ددې لفظ پوره تحقیق په سورۃ کھف، آیت ۱۲ کنبی تیر شوې دې انسانه انسانئ انسانئ هیرو ل نون دوقایه ی ضمیر واحد متکلم مفعول اول ه ضمیر واحد مذکر غائب مفعول ثانی په ه کنبی اصل داده چې دا مضموم وی خو کله چې د دې ماقبل ی ساکنه یا کسره راځی نو ه ته هم کسره ورکوی لکه څنگه علیه ه به خو په دوو ځاینو کنبی امام حفص داصل مطابق لوستلې دې یودلته اودویم په سورۃ الفتح آیت ۱۰ کنبی علیه الله کوم چې ملا علی قاری په شرح دشاطیبه کنبی په تفصیل سره لیکلې دی ص ۳۲۰، ان اذکره کنبی ان مصدریه دې جمله اذکره تاویل دمصدر سره دانسانه دمفعول ثانی نه بدل اشتغال دې ای

مانسانی ذکره الا الشيطان، ذکره په زړه کښې یادول اود چاپه وړاندې د ذکر کولو د پاره اذکره استعمالیږي عباد اتخذ مفعول ثاني هم کیدې شی اومفعول مطلق هم په دې صورت کښې به موصوف محذوف وی ای اتحادا عبادا اوفی البحر د حال په بنامنصوب دې ای کاشانی البحر اود اتخذ سره متعلق هم کیدې شی نږدېه اصل کښې نښی ووی په قرآنی رسم الخط کښې دلته حذف کړې شوې ده اود سورة يوسف په آیت ۲۵ کښې لیکلې شوې ده. دې حذف خوپه اسماء کښې شائع اوزائع دې څنگه چې په قاضی کښې خوپه افعالو کښې ساز اوخلاف قیاس دی قصصا یا مصدر دې، قصصا پیروی کول ای نقص قصصا یا د حال دوجې نه منصوب دې ای قاصین قصصا من عند ناد محذوف سره متعلق دې د رحمة نه حال دې اومن لدنا هم د محذوف سره متعلق دې د علما نه حال دې، رعایت فواصل دوجې نه مقدم کړې شوې دې -

[ایاتونه: ۶۶ - ۷۴]

إِذَا قَالَ لَهُ مُوسَى هَلْ أَتَيْتُكَ عَلَى أَنْ تَعْلِمَ مَا عُلِّمْتَ رَسَدًا، أَنِي صَوَابًا أَزْهَدُ بِهِ وَفِي قِرَاءَةِ يَضُمُّ الزَّاءُ وَنُكُونُ الشَّيْنِ وَسَأَلُهُ ذَلِكَ لِأَنَّ الزِّيَادَةَ فِي الْعِلْمِ مَطْلُوبَةٌ، قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا، وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَى مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا، فِي الْخَبَرِ الشَّابِقِ عَقِبَ هَذِهِ الْآيَةِ يَا مُوسَى إِنِّي عَلَى عِلْمٍ مِنَ اللَّهِ غَلْبِيهِ لَا تَغْلِبُهُ وَأَنْتَ عَلَى عِلْمٍ مِنَ اللَّهِ عِلْمُكَ اللَّهُ لَا أَعْلَمُهُ وَقَوْلُهُ خُبْرًا فَصَدْرَ بِمَعْنَى لَمْ تُحِطْ أَنِي لَمْ تُخْبِرْ حَقِيقَتَهُ، قَالَ سَجَدَ لِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي، أَنِي وَغَيْرَ غَايَةٍ (لَكَ أَمْرًا) تَأْمُرُنِي بِهِ وَفَيْدٌ بِالْمِشْيَةِ لِأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ عَلَى ثِقَةٍ مِنْ نَفْسِهِ فِيمَا التَزَمَ وَهَذِهِ عَادَةُ الْأَنْبِيَاءِ وَالْأَوْلِيَاءِ أَنْ لَا يَتَّقُوا إِلَى أَنْفُسِهِمْ طَرَفَةً عَيْنٍ، قَالَ فَإِنْ أَتَيْتَنِي فَلَا تُسَالِنِي، وَفِي قِرَاءَةِ يَفْتَحُ اللَّامُ وَتَشْدِيدُ الثَّوْنِ عَنْ شَيْءٍ، تُتَكَبَّرُ مِنِّي فِي عِلْمِكَ وَاصْبِرْ، حَتَّى أَهْدِيكَ لَكَ مِنْهُ دُكْرًا، أَنِي أَذْكَرُهُ لَكَ بَعْلِي فَقُلْ مُوسَى شَرْطُهُ رَغَايَةُ لِأَدَبِ التَّعَلُّمِ مَعَ الْعَالِمِ، قَالَ لَطَلَقًا، بِمَعْنَى عَلَى سَاجِلِ الْبَحْرِ، حَتَّى إِذَا رَكِبَ الْيَفِيفَةَ، الَّتِي مَرَّتْ بَيْنَهُمَا (خَوْفًا) الْخَضِرَ بِأَنَّهُ أَقْتَلَعَ لَوْحًا أَوْ لَوْحَيْنِ بَيْنَهُمَا مِنْ جَهَنَّمَ الْبُخْرَ بِفَارِسٍ لَمَّا بَلَغَتْ اللَّجْجَ، (قَالَ) لَهُ مُوسَى: أَخَرَقْتُهَا لِتُغْرَقَ أَهْلُهَا، وَفِي قِرَاءَةِ يَفْتَحُ التَّخَايَةَ وَالزَّاءُ وَزَعَفَ أَهْلُهَا، لَقَدْ جَلَّتْ شَيْئًا إِمْرًا، أَنِي غَلِيظًا مُنْكَرًا زَوِي أَنْ الْمَاءَ لَمْ يَدْخُلْهَا

ترجمه: موسی خضر ته اوښل چې آيازه ستاسره په دې شرط باندي پاتي کيدې شم چې ته ماته دهغه علم مفيد نه ښودنه اوکړي دکوم علم مفيد چې تاته تعليم درکړي شوې دې؟ رښدا ای صوابا چې دکوم دوجې نه زه درستگی حاصل کړم، اوپه یوقرات کښې دراه په ضمي سره دې، حصرت موسی علیه الصلاة والسلام دخضر نه دعلم سوال ځکه اوکړو چې په علم کښې زیات مطلوب دې هغه بنده جواب ورکړو چې ته زما سره هیڅ کله صبر نشي کولي اوپه داسې خبرو په څنگه صبراوکړي دکومود حقیقت نه چې ته پوره طریقې سره واقف نه ی؟ په سابق کښې

مذکور حدیث کنبی ددی آیت نہ پس داهم دی چې ای موسی الله ماته یوداسې علم راکړې دې دکوم چې تاته پته نشته اوالله تعالیٰ نا لره یوداسې علم درکړې دې دکوم نه چې زه واقف نه یم اودالله تعالیٰ قول غیرامصدر دې اولم تحط دلم تخبر دهفته په معنی کنبی دې، موسی علیه الصلاة والسلام ورته جواب ورکړ وانشاءالله ته به ماصابر اومومی، اوزه به ستا دهیخ یوحکم نافرمانی نه کوؤم یعنی چې ته کوم حکم کوې نوزه به دهغې نه نافرمانی نه کوؤم، موسی علیه الصلاة والسلام خپلې وعدې لره دالله تعالیٰ دمشیت سره مقیده کړه ځکه چه موسی علیه الصلاة والسلام په خپل ځان باندې لازمه کړې وعدې د پابندې باره کنبی اعتمادنه وواوداد انبیاء اود اولیاء عادت وی چی هغوی په خپل نفس باندې دیو لحظې دپاره هم اعتمادنه کوی هغه بنده خضرو رته اوئیل صبح ده که ته زماسره تلل غواړې نوته به زمانه دیوې خبرې بارې کنبی هم کومه چې ته دخپل علم په اعتبار سره منکر گنړې تپوس نه کوي اوصبر به کوي تردې چې زه ستا په وړاندې خپله بیان او کړم یعنی ستا په وړاندې دهغې علت پخپله بیان نه کړم، په یو قراعت کنبی دلام په فتحې سره اودنون په تشدید سره (تسالنی) دې نوموسی علیه الصلاة والسلام دیومتعلم پشان دمعلم سره دپوره ادب رعایت کولو سره دهغه شرط قبول کړو پس ددې نه دادواړه حضرات دریاب په ساحل باندې روان شول تردې چې کله دواړه حضرات په کشتي کنبی سواره شول کومه چې ددوی خوا ته تیره شوه نودغې کشتي لره خضر ماته کړه په دې طریقې چې کله کشتي گودرته اورسېده نوخضر د دریاب د ظرف نه دتبر په ذریعې سره یوه یا دوه تختې اویستلې نوموسی علیه الصلاة والسلام ورته اوئیل چې آیا تاکشتي ماته کړه چې کشتي والاغرق کړې تایقینا دیر نامناسب حرکت اوکړو یعنی دیر ناخوښه حرکت دې اوکړو، روایت شوې دې چې اوبه په دغه کشتی کنبی داخلې نه شوې۔

د قیوداتو فوائد اوتسهیل

قوله: علی ان تعلمن الخ داتبك دكاف نه حال دې ای حال كونك معلما،ی، رشنا دتعلن مفعول ثانی دې ای تعلمن علما ذار شدا، ان تعلمن کنبی ان مصدریه اوبه اخره کنبی نون وقایه دې او یاء دمتکلم محذوف ده دنون کسره دحذف یا علامه ده، رشنا و رشنا (ان) هدايت موندل۔

قوله: لم تحط: احاط په گېږول، احاط به علما په پوره طریقه پوهېدل خبرایا دفاعل نه منقول کېدو سره دنسبت نه دتمیز په وجه منصوب دې، یا مفعول مطلق دپاره دتاکید دې ځکه چې لم تحط په معنی دلم تخبر دې او خبر په معنی دعلم دې ای لم تحط علما۔
قوله: لاعصی لك ددې عطف په صابر باندې دې اولاپه معنی دغیر دې۔

فولہ: وغیرہ اس سرہ مفسر علام دے خبری طرف تہ اشارہ اوکرہ چہ لا پہ معنی دغیر اوددے عطف پہ صابر اباندے دے۔

فولہ: تا مرنے سرہ دے خبری طرف تہ اشارہ دہ چہ امرا، دتا مرفعل محذوف مفعول مطلق دے امرا عجیبہ خبرہ، ہفہ خبرہ کومہ چہ خلاف دشرع اوخلاف دعقل سلیم وی فاس تیرگی (ج: فوس)۔

فولہ: اصبر، اصبر محذوف منلو سرہ ئ دے خبری طرف تہ اشارہ اوکرہ چہ حتیٰ احدث لک دمغیا محذوف جزء دے اومغیا اصبر دے۔

پارہ نمبر ۱۶ [قال امر اقل]

[ایاتونہ: ۷۵-۷۸]

قال امر اقل انك لن تستطیع معی صبرا، قَالَ لَا تَوَاجِدُنِيْ بِمَآ كُنْتُ، اَنِ غَفَلْتُ عَنْ التَّسْلِيْمِ لَكَ وَتَرَكَ
الْاِتِّكَارَ عَلَيْكَ (وَلَا تُرَوِّقْنِيْ) تُكَلِّمْنِيْ (مِنْ اَمْرِىْ عَصْرًا) مَشَقَّةٌ فِىْ صُحَّتِيْ اِنَّكَ اَنِىْ غَابِلْنِيْ فِيْهَا بِالْعَفْوِ
وَالِيسْرِ (قَالَ طَلَقًا) بَعْدَ خُرُوجِهِمَا مِنَ السُّبُيْتَةِ يَنْشِيَانِ (حَتَّىٰ اِذَا لَقِيََا غُلَامًا) لَمْ يَبْلُغِ الْحِثَّ يَلْقَبُ مَعَ
الصُّبْيَانِ اَحْسَنَهُمْ وَحُفَا (فَقَتَلَهُ) الْخَضِرُ بِاَنْ ذَبَحَهُ بِالسَّكِيْنِ مُضْطَجِعًا اَوْ اَقْتَنَعَ رَأْسَهُ بِيَدِهِ اَوْ حَزَبَ رَأْسَهُ
بِالْجِدَارِ اَقْوَالُ وَاتَى هُنَا بِالْقَاءِ الْعَاطِفَةِ لِأَنَّ الْقَتْلَ عَقِبَ اللِّقَاءِ وَخَوَابٍ اِذَا (قَالَ) لَهُ مُوسَى (أَقْتَلْتَ نَفْسًا
زَاكِيَةً) اَنِىْ طَاهِرَةً لَمْ تَبْلُغْ عَذَابَ التَّكْلِيفِ وَفِيْ قِرَاءَةِ زَكَاةٍ بِتَشْدِيدِ الْيَاءِ وَلَا اِلْفَ (يَقْوِيْ نَفْسًا) اَنِىْ لَمْ تَقْتُلْ
نَفْسًا (لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُّكَرًا) بِسُكُوْنِ الْكَافِ وَضَمِّهَا اَنِىْ مُنْكَرًا (قَالَ اَلَمْ اَكُنْ لَكَ اَنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيْعَ مَعِيَ صَبْرًا)
زَادَ لَكَ عَلَى مَا قَبْلَهُ لِقَدَمِ الْقَدْرِ هُنَا وَلِهَذَا (قَالَ اِنْ سَأَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَ هَذَا) اَنِىْ بَعْدَ هَذِهِ الْمَرَّةِ (وَلَا
تُصَاحِبْنِيْ) لَا تَتَرَكْنِيْ اَتَّبِعْ (قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّيْ) بِالتَّشْدِيْدِ وَالتَّخْفِيفِ مِنْ قَبْلِى (عُدْرًا) فِى مَقَارَضِكَ لِيْ
(قَالَ طَلَقًا) حَتَّىٰ اِذَا اَتَىا اَهْلَ قَرْيَةٍ مِنْ اَنْطَاكِيَةِ (اسْتَطْعَمَا اَهْلُهَا) طَلَبًا مِنْهُمْ الطَّعَامَ بِصِيَابَةٍ (قَالُوْا اَنْ
يُضَيِّقُوْهُمَا فَوَجَدَا فِيْهَا جِدَارًا) اَرْفَاعُهُ مِائَةُ ذِرْوَعٍ (يُرِيدُ اَنْ يَنْقَضَ) اَنِىْ يَغْرُبُ اَنْ يَنْسُقَطَ لِمَلَاوِيْهِ (قَالَ قَامَهُ
الْخَضِرُ بِيدِهِ) (قَالَ) لَهُ مُوسَى (لَوْ شِئْتَ لَفُحِّدْتِ) وَفِيْ قِرَاءَةِ لَفَحَدْتَ (عَلَيْهِمْ اَجْرًا) جَفَلَ حَيْثُ لَمْ يَضَيِّقُوْهُمَا
مَعَ جَاسَتَا اِلَى الطَّعَامِ (قَالَ) لَهُ الْحَضَرُ (هَذَا فِرَاقِىْ) اَنِىْ وَفَتْ فِرَاقِىْ (بَيْنُىْ وَبَيْنُكَ) فِيْهِ اِضَافَةٌ بَيْنَ اِلَى غَيْرِ
مُتَعَدِّدٍ سَوَّغَهَا تَكْرِيْرُهُ بِالْعَطْفِ بِالتَّوَاوُلِ (سَأَلْتُكَ) قَبْلَ فِرَاقِيْ لَكَ (بِتَاوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا)

ترجمہ: حضرت خضر ورتہ اوٹیل آیا ماتاتہ نہ وو وٹیلی چہ تہ ماسرہ ہرگز صبر نہ شی کولی نو
موسی ورتہ اوٹیل چہ زماپہ ہیرہ باندے زمانا مواخذہ مہ کوہ یعنی زمانا ستاپہ فرمانبرداری
کنبہ اوپہ تاباندے دا اعتراض ترک کولو کنبہ غفلت اوشواو تا سوپہ ماباندے زماپہ معاملہ
کنبہ تنگی مہ کوئی یعنی پہ سختی کنبہ مہ مہ مبتلا کوہ اوتہ دخیل خان سرہ زما
مصاحبت پہ معاملہ کنبہ سختیا مہ پیدا کوہ یعنی زما سرہ د درگزار اود سہولت او

اسانتيا معامله او کړه بيا دواړه دکشتې نه دکوزېدونه پس خپې ابله خپې روان شول تردې چې ددواړو يو هلک سره ملاقات اوشو کوم چې تراوسه لاعمر د بلوغت ته نه وورسېدلې د ماشومانو سره ئ لوبې کولې په دې ټولو کښې دئ ډير زيات خاښسته وو نو خضر دا هلک مړ کړو، ياخوئ په زمکه باندې ځملولو او په چاره باندې ئ ذبح کړو يائ په لاسونو سره اونيولو اوسرئ ترې جدا کړو او يائ د هغه په دېوال سره اوډلو، دادرې ا قوله دې فقتله کښې فاه تعقيبېه عاطفه استعمال دې دپاره شوې دې چه قتل د ملاقات نه پس شوې وو او دا جواب قال له موسى ا قتلت نفسا زکيه دې يعنى موسى عليه السلام خضر ته او ټيل تايو يې گناه کس قتل کړو يعنى داسې معصوم نفس کوم چې لاتراوسه پورې حد د تکليف يعنى عمر د بلوغت ته نه وورسېدلې او په يوقرامت کښې زکيه د ياه په تشديد او دالف نه بغير دې کوم چې خون نه دې کړې يعنى هغه دکوم نفس قاتل نه دې (چې قصاص قتل کړې شى) پېشکه چې تاديديد کار او کړو نکرا په سکون دکاف سره او په ضمي دکاف سره دواړه قراعتونه شته دې يعنى ډير ناخوښه حرکت خضر ورته او ټيل چې آيا ماتاته نه وو وييلې چې ته زما سره هرگز صبر نه شى کولې دلته ئې د لک اضافه او کړه په خلاف د سابق څکه چې هلته موسى عليه السلام ورته دسهوې اودنسيان عذر نه وو پېش کړې موسى عليه الصلاة والسلام ورته او ټيل ددې نه پس که مادستا نه دڅه پوښتنه او کړه (اعتراض او کړم) نوته مادخان سره مه پرېده يعنى دخان سره دپاتې کيدو اجازت مه راکوه يقينا تا مادپاره هغه عذرياقى پرې نه خودلو لدن دنون په تشديد او تخفيف دواړه قراعتونه شته دمن لدنى معنى من قبلې ده يعنى ته مالره دخان نه دجد اکولو په معامله کښې معذورئ بيا دادواړه حضرات روان شول تردې چې کله دواړه يوکلى والوته اورسيدل هغه علاقه انطاكيه وه دکلى والونه دې حضرات وروتنئ او غښتله يعنى د مېلمستيا په طور باندې دهغوى نه ئ وروتنې طلب کړه خو کلى والو دوى د مېلمستيا نه انکار او کړو بيا دې دواړو حضراتو په دغه کلى کښې يوديوال اوليدلو کوم چې غورځېدل غوښتل اودهغې لوړوالې سل گزه ووييئ په ترس کيدو دوجې نه غورځېدو ته نژدې وونوخضر هغه ديوال ته لاس لگولو سره درست کړو موسى ورته او ټيل که ستاخوښه وه نو ددې گاريه دې ترې اجرت يعنى مزدورى اغستې وه په يوقرامت کښې لاتخذت دې څکه چه سره ددې نه چې مونږه دروتئ حاجت مندهم وواودې خلقو زمونږ مېلمستيا اونکره خضر او ټيل پس دا اعتراض زما وستايه مينځ کښې جدائ راوستونکې دې يعنى دجدائ سبب دې فراق مصدر په معنى داسم فاعل تفريق دې په دې کښې دبين اضافت غير متعد دطرف ته دې دکوم گنجائش چې دواړه ذريعه دبين د تکرار دوجې نه دې، زه دهغه خبر و حقيقت ستا دجد اکولو نه رومې تاته واييم، په کومو چې تاصبر او نکړې شو.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله لن نستطيع استطاعت نه مضارع واحد مذكر حاضر، ته به هرگز اونکړې شي -
قوله بمائيت کښې ماموصوله ده اوجار مجرود لاتواخذنی سره متعلق دې اوعاند
 محذوف دي ای لاتاخذونی بامر الذی نهسته بعضې حضراتو ویلي دی چې نسبت په معنی
 دترک دې کوم چې نسبت لازم معنی ده اوداهم احتمال دې چې مامصدریه وی ای
 لاتاخذنی بنسبانی، دنسیت تفسیرئ په غفلت سره کولو کښې اشاره اوکړه چې دلته
 دنسیت لغوی معنی مراد نه ده بلکه لازمی معنی دا ده کومه چې ترک او غفلت دې ځکه
 چې دنسیان دپاره ترک لازم دي -

قوله لاترهقنی من امری عرابعه، دلاترهقنی مفعول ثاني دې اوترهقنی کښې یامفعول اول
 دې یقال ارفعه عرافه ئ په تکلیف کښې واچولو، هغه سره ئ دتنگی معامله اوکړه -
قوله زاکیه هغه نفس کوم چې تراوسه پورې گناه نه ده کړې اوزکیه هغه نفس کوم چې
 دگناه نه پس توبه کړې وی، کسائی ویلې دی چې دواړه هم معنی دی -

قوله بغیر نفس په دې کښې درې وجوه داعراب دی ① دقتلت سره متعلق دې ②
 دمحذوف سره متعلق دې اودفاعیل یادمفعول نه حال دې ای قتلتها ظالما ومظلوما بغیر
 نفس ③ دمصدر محذوف صفت وی ای قتلت قتلا متلبا بغیر نفس -

قوله لم یبلغ الحنث کښې مضاف محذوف دي، ای وقت الحنث - دغلام تفسیر په لم یبلغ
 الحنث سره کولو کښې مقصد تعیین دمعنی دې ځکه چې دغلام مختلفې معنې راځي
 خودلته ترې نابالغ هلک مراد دي -

قوله هذافراق یعنی په ترک اجرت باندې اعتراض فراق دې یعنی وقت د فراق دې -

قوله بینى وبينك کښې دبین اضافت غیر متعدد طرف ته دې حالانکه دبین اضافت د
 سعد طرف نه ضروری وی، لکه بینناوبینکم کښې اضافت د متعدد طرف ته دي -

قوله واتى هشأ بالفاء العاطفه ددې عبارت داضافې مقصد دې خبرې جواب دي چې دلته
 یعی قسمه باندې فاء داخله ده خوبه سابق خرقها باندې فاء داخله نه ده ددې څه وجه ده ؟
 دجواب خلاصه داده چې دغلام قبل دکشتې نه دکوڅېدونه پس واقع شوې وو ځکه ئې د
 دى منسب فاء تعقیبه راوړه په خلاف دخرقها چې هلته په کشتې کښې د سورلې په
 دوران کېې خرق واقع شوې وو ځکه ئ هلته خرقها اوئیل نه چې فخرقها

قوله لم تعمل نقساد دې اضافې مقصد دې خبرې طرف ته اشاره کولودى چې په غیر نفس
 کسی مضاف محذوف دي ای بغیر قتل نفس

فوله: منکراد دي اضافي مقصد دانبودل جي نکر امصدر دي دمنکر امفعول به معنی کسی دی به سابق کنبی دموسی علیہ الصلاة والسلام غلطی کمه وه نولهته ئ لک اونه ونبل اولته چونکه غلطی زیاته ده خکه ئ دلک په ذریعه خطاب اوکړو۔

فوله: برید دي تفسیری په یقرب سره کولو کنبی دي خبرې ته اشاره اوکړه چې دیریدنسبت جدار طرف ته اسناد مجازی دي خکه چې جدار دذواراده خیزنونه دي لم تستطع په اصل کنبی تطبیع وو د لم د داخلیدو د وجې نه په آخره کنبی عین ساکن شو، التفاء ساکنین راغله په یاء او په عین کنبی نو یاء ساقط شوه نو تستطع شو۔

[ایاتونه: ۷۹-۸۲]

أَمَّا السَّيِّئَةُ فَمَا كَانَتْ لِلْسَّالِكِينَ عَثْرَةً يُعْمَلُونَ فِي اللَّيْلِ بِهَا مُؤَاخَذَةٌ لَهَا طَلَبُ الْكَتَبِ فَأَرَدْتُ أَنْ أُعَيِّبَهَا وَكَانَ دَرَأَهُمْ إِذَا رَفَعُوا أَوْ أَنَامَهُمُ الْآنَ مَلِكٌ كَافِرٌ يَا عَذْرَ كُلِّ سَيِّئَةٍ صَالِحَةٌ رَغْبًا نَفْسٌ عَلَى الْمُنْصَرِّ الْمُنْبِي لِنَوْعِ الْأَخْذِ وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَتَحِينَا أَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا فَإِنَّهُ كَمَا فِي خَدِيثِ مُسْلِمٍ طُبِعَ كَافِرًا وَلَوْ غَاشَ لِأَزْوَاجِهِمَا ذَلِكَ لِمَحْشِيهِمَا لَهُ يُشْعَانِيهِ فِي ذَلِكَ فَأَرَدْنَا أَنْ يَدْلُهَا بِالْتَشْدِيدِ وَالتَّخْفِيفِ رَهْمًا خَيْرًا مِنْهُ وَكَافًا أَيْ صَاحِبًا وَثَقَى وَأَقْرَبَ مِنْهُ رَحْمًا يَسْكُونُ الْحَاءُ وَضَمُّهَا رَحْمَةٌ وَهِيَ الْبَرُّ بِالذِّبِّ فَأَبْدَلَهُمَا تَعَالَى جَارِيَةً تَزَوَّجَتْ نَبِيًّا فَوَلَدَتْ نَبِيًّا فَهَذِي اللَّهُ تَعَالَى بِهِ أُمَّةٌ وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لَغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ مَالٍ مَذْفُونٍ مِنْ ذَهَبٍ وَفِصَّةٌ لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا فَحَفِظَ بِصَلَاحِهِ فِي أَنْفُسِهِمَا وَمَالِهِمَا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا أَيْ يَنْبَسُجَا كَثَرَهُمَا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ مَقُولٌ لَهُ عَامِلُهُ أَرَادَ وَمَا قَعَلْتُمْ أَيْ مَا ذَكَرَ مِنْ خَزَنِ السَّيِّئَةِ وَقَتْلِ الْغُلَامِ وَاقَامَةِ الْجِدَارِ عَنْ أَمْرِي أَيْ اخْتِيَارِي بَلْ بِأَمْرِ إِلَهَامٍ مِنَ اللَّهِ إِذْ لِكَ تَأْوِيلٌ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا يُقَالُ اسْتَطَاعَ وَاسْتَطَاعَ بِمَعْنَى أَطَاعَ فَبَيَّ هَذَا وَمَا قَبْلَهُ جَمْعُ بَيْنِ اللَّغَتَيْنِ وَتَوَعَّتِ الْعِبَارَةُ فِي فَأَرَدْتُ فَأَرَدْنَا فَأَرَادَ رَبُّكَ

ترجمه: پس هغه کشتي دیوڅو یعنی دلسو غریبانانو کسانووه کوموچي په دریاب کشي کنبي لره په کرایه باندې چلولوسره رزق کتلو ما اوغوښتل چې دي لره عیب څه کړم اود دي مخي ته یو کافر پاچا ووچي هغه به هره صحیح سالمې کشتي لره غصب کوله دغصبانصب دان مصدر به دوجې نه دي کوم چې دبیان نوعیت دپاره دي بهر حال هلک چې وونود هغه مورېلار مومنان ووپس مونږ سره ویره وشوه چې دا هلک به په هغوی باندې په سرکشي او کفر سره غالب شي دمسلم شریف په یو حدیث کنبي دی چې هغه هلک په فطرت کفر باندې پیدا شوې ووکه هغه ژوندې پاتې شوې وونویقینا هغه به په خپلو والدینو باندې غالب شوې وې او هغوی به دده سره د مینې محبت دوجې په کفر کنبي دده اتباع کړي وې ددي وجې نه مونږ اوغوښتل چې ددوی پروردگار دده په بدله کنبي دپاکیزگي اود اصلاح اوتقوی په اعتبار سره دده نه بهتر او په محبت او شفقت کنبي دده نه زیات عطا کړي بدهلما ددال په تشدید او

تخفیف دوارو سره دې رحما کښې د "ح"، په سکون اوضې دوارو سره دې په معنی دوالدینو سره رحمت، اطاعت او فرمانبرداری، الله تعالی دهنه هلک په بدله کښې یوه جینن عطاء کړه چې هغې دیونښی سره نکاح او کړه نودهغې نه یونښی پیدا شو چې دهنه په ذریعه الله تعالی یوامت ته هدایت نصیب کړو۔

اوس پاتې شودیوال نوهغه د دوو یتیمانانو هلکانوو کوم چې په دې ښارکښې اوسیدل اوددې دیوال دلاندې یوه خزانه دسرواودسپینوزرو مال مدفون وو۔ اودهغوی پلاریونیک سړي وو نو چه دهنه دتقوی اودصلاح په وجه دهنه مال حال محفوظ پاتې شی محکه ستا پروردگار اوغبشلت چه دواړه ماشومان خوانان شی یعنی کمال قوت ته ورسی اوخپله خزانه راوباسی ستادرب په مهربانې سره رحمة مفعول له دې ددې عامل اراد دې اوما داکار کوم چه په ماقبل کښې ذکر شو یعنی کشتن لره ماتول، غلام لره وژل او دیوال سمول په خپل اختیار سره نه دی کړی بلکه دالله تعالی دجانب نه دالهام په ذریعه مې کړی وو دا دې حقیقت دهنه کاروونو په کوموچه تا صبر اونه کړې شو (اسطاع) او (استطاع) د (اطاق) په معنی کښې مستعمل دی په دې کښې اوپه ماقبل کښې د دواړو لغتونو اجتماع ده او اردت اوارادربک او اردنپه عبارت کښې تنوع اختیار کړې شوې ده۔

د قیوداتو فوائد اوتسهیل

قوله: السفينة: (جر) سفین وسفائن۔

قوله: وراهمدا د اضدادو نه دې ددې معنی مخکښې او روستوده دا په اصل کښې مصدر دې ددې معنی حائل، حد فاصل، دقد په اضمار سره جمله حالیه ده۔

قوله: غصبا دباخذ مفعول مطلق دبیان نوع دپاره، باخذ چونکه دغصب معنی لره متضمن دې لهذا تقدیری عبارت به داسې وی غصبا عصباً۔

قوله: وراهمد دې تفسیر په رجوا او امامهم سره کولوکښې اشاره اوکړه چه وراهم داضدادو نه دې دا په دواړو معنو کښې استعمالیږی۔

قوله: سفينة ددې صفت صالحة محذوف دې ای کل سفينة صالحة دحضرت ابی او د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما قراعت کښې صالحة لفظ موجود دې۔

قوله: فغشيانا یرهقما ای یرهق الغلاما یویه بقال رقة ای غشة۔ طغیان، دیرهقما مفعول دې، او دکرا عطف په طغیان باندې دې رحما مصدر دې په معنی دشفقت او مهربانې (س) رحمة ورحما مهربانه کیدل رکوة اورحما دغیرانه تمیز واقع دی، غیرادلت ده اسم تفصیل په معنی کښې نه دې۔

قوله: رحمة یاخود یلغا او د یسترحما مفعول له دې اویا د فعل محذوف فعلته مفعول به دې۔

قوله: استطاع یطعم دتا په حذف سره استطاع یطعم کښې دویم لغت دې۔

[اياتونه: ۸۲-۹۱]

وَمَسَّالْوَلَدُكَ أَيُّ الْيَهُودِ (عَنْ ذِي الْقُرْنَيْنِ) اسْمُهُ الْإِسْكَنْدَرُ وَلَمْ يَكُنْ نَبِيًّا (قُلْ سَأَلْتُكُمْ سَأَلَكُمْ عَلَيْكُمْ مِنْهُ) مِنْ خَالِهِ (ذِكْرًا) خَبَرًا (إِنَّمَا كُنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ) بِسَهْلٍ السَّيْرِ فِيهَا (وَأَتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَرٍّ) بِخُتَاجٍ إِلَيْهِ (سَبَبًا) طَرِيقًا يُوصِلُهُ إِلَى مُرَادِهِ (فَأَتَيْنَهُ سَبَبًا) سَبَلًا طَرِيقًا نَحْوُ الْغَزَبِ (حَتَّى إِذَا بَلَغَ مَطْرِبَ الشَّمْسِ) مَوْجِعَ غُرُوبِهَا (وَجَدَهَا تَقْرُبُ فِي عَيْنِ حِمَاقَةٍ) ذَاتِ عِمَاءَةٍ وَهِيَ الطَّيْنُ الْأَسْوَدُ وَغُرُوبُهَا فِي الْعَيْنِ فِي رَأْيِ الْعَيْنِ وَلَا فِيهِ أَكْثَرُ مِنَ الدُّنْيَا (وَوَجَدَ عِنْدَهَا) فِي الْعَيْنِ (قَوْمًا) كَافِرِينَ (قُلْنَا يَا ذَا الْقُرْنَيْنِ) بِالْهَامِ (إِنَّمَا أَنْتَ مُعَذِّبٌ) الْقَوْمَ بِالْقَتْلِ (وَأَمَّا أَنْ تَجِدَ فِيهِمْ حُسْنًا) بِالْأَسْرِ (قَالَ أَمَّا مَنْ ظَلَمَ) بِالشَّرِّ (فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ) نَقْلَهُ (فَمُرُّوْا إِلَى رَبِّهِ فَيُعَذِّبْهُ عَذَابًا نَكِرًا) بِسُكُونِ الْكَافِ وَضَمِّهَا خَدِيدًا فِي النَّارِ (وَأَمَّا مَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَاءُ الْحُسْنَى) أَيُّ الْخَيْرِ وَالْإِضَافَةُ لِلْيَتَانِ وَفِي قِرَاءَةِ نَضْبِ جَزَاءٍ وَتَنْوِينِهِ قَالَ الْقِرَاءَةُ وَنَضْبُهُ عَلَى التَّفْسِيرِ أَيْ لِبُجْهَةِ التَّسْبِيَةِ (وَسَأَلُوا لَهُ مِنْ أَمْرًا يُعْزَمُ) أَيُّ ثَأْنِهِ بِمَا يَسْهَلُ عَلَيْهِ (فَمُرُّوْا سَبَبًا) نَحْوُ الْمَشْرِقِ (حَتَّى إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ) مَوْجِعَ طُلُوعِهَا (وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلَى قَوْمٍ مِنْهُمْ الْأُنْجُ) (فَمُرُّوْا لَهُمْ مِنْ دُونِهَا) أَيُّ الشَّمْسِ (يَسْتَوْرُونَ) مِنْ لَيْلٍ وَلَا يَتَسَفَّوْنَ لِأَنَّ الْأَرْضَ لَا تَحْبِلُ بَنَاءً وَلَهُمْ سُورٌ يَتَبَيَّنُونَ فِيهَا عِنْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَيَنْظُرُونَ عِنْدَ انْطِبَاقِهَا (كَذَلِكَ) أَيُّ الْأَمْرِ كَمَا قُلْنَا (وَقَدْ أَحْضَيْنَا يَمَانَائِدِي) أَيُّ عِنْدِ ذِي الْقُرْنَيْنِ مِنَ الْأَلَاتِ وَالْجِنِّ وَغَيْرِهِمَا (خَبَرًا) عِلْمًا

ترجمہ: یہودیان ستاسونہ دذوالقرنین دواقعی تپوس کوی ددہ نوم اسکندر دے اودی نبی نہ وو نو تاسو ورته اوواتی چه زہ تاسوتہ ددہ شہ حالت اوروم ییانوم پہ زمکہ کنبی سفر اسانولو سرہ مونودہ تہ پہ زمکہ کنبی قدرت ورکری وواومونودہ تہ دہرقسمہ وسائل دخہ چه باجاہانوتہ ضرورت وی ورکری وو داسی وسائل چه د ہغی پہ زریعہ دہ تہ دخیل مقصد پوری رسیدل حاصل شی پس ہغہ دمغرب طرف تہ پہ یوہ لارہ روان شو تر دے پوری چه دمغرب انتہاء تہ ورسیدو، نوہغہ تہ نمر دتوری ختی یوی چینی کنبی دیدونکی پہ نظر راغلو، دتوری خاورے والا چینیہ کنبی، حماۃ، تورہ خاورہ اودنمر پہ چینیہ کنبی دوبیدل دا دکتونکی پہ نظر کنبی محسوسیدلہ گنی نمر خود دنیا نہ دیر لوی دے اودہ تہ ہلتہ دچینی سرہ یوکافر قوم ملاؤو شو مونودہ الہام پہ زریعہ ہغہ تہ اوئیل چه تہ دہغہ قوم تہ دقتل پہ زریعہ سزا ورکرہ یانی قید کولوسرہ دوی سرہ درمی سلوک اوکرہ نوئیل کوم کس چه شرک کولوسرہ ظلم اوکری نوہغہ تہ بہ دقتل سزا ورکریو یا بہ ہغہ دخیل رب طرف تہ واپس کیپی نوہغہ بہ ورتہ ددے نہ ہم سختہ سزا ورکری نکرادکاف پہ سکون او ضمی دواروسرہ دے یعنی داور سخت عذاب اوچہ شوک ایمان راؤری اونیک عمل اوکری نوہغہ دپارہ بہ پہ بدلہ کنبی خیکرہ وی یعنی جنت او اضافت بیانیہ دے اوپہ یو قراءت کنبی جزاء پہ نصب اوتونین سرہ دے، اوفراء وئیلی دی چه ددے نصب د جہت دنسبت د تفسیر پہ وجہ نہ دے اومونپہ دہ تہ پہ خیل کار کنبی ہم

دآسانیتا حکم ورکړو یعنی د داسې خبرو کومې به چه هغه دپاره اسانې وی بیا هغه مشر و
 غرځ ته: (دویمه) لار باندې روان شو تر دې پورې چه هغه مطلع الشمس یعنی دنمر راخوځای
 'ته' (مشرق) ته اور سیدونو هغه نمر په داسې قوم باندې راخوځونکې اولیدو او هغه زنجی قوم
 وو چه مونږ د هغوی دپاره دنمر نه دبچ کیدو څه پرده لکه لباس وغیره نه وو ساتلی ځکه چه
 دهغوی زمکه دآبادې او عمارت جوگه نه وه او دهغوی دپاره بهیونه غارونه وو چه دنمر
 راخوځوبه وخت کښې به په هغې کښې پتیدل او دنمر غورزیدو په وخت به روانل خبره هم
 داسې ده څنگه چه مونږ او نیل او مونږ دهغه یعنی دذوالقرنین دټولو څیزونو علمی احاطه کړې
 وه که هغه دجنگ ساز او سامان وو یا دلنکر وغیره دقبیلې نه -

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: ساتلو اسین محض د تاکید دپاره دې استقبال دپاره نه دې ځکه چه پوره کلام
 مسلسل نازل شوې دې -

قوله: منه کښې دوه احتمالات دی ① اول دا چه من تبعیضیه دې اوضمیر دذوالقرنین طرف
 ته راجع دې او مضاف محذوف دې ای من اخصاره جار مجرور په حقیقت کښې د ذکر اصف
 دې خو دمقدم کیدو په وجه حال واقع شوې دې، ② دویم احتمال دا دې چه دمنه ضمیر دالله
 تعالی طرف ته راجع وی او من ابتدائیه وی یعنی زه دالله د طرف نه دا احوال وایم
 او بیانونم نی، خودا احتمال ضعیف دې، ذکر او ساتلو مفعول به دې او که انلواذ ذکر په معنی
 کښې وی نو ذکر ابه مفعول مطلق وی، ای سا ذکر ذکر، ذکر ابه په رومبی صورت کښې دنه ابه
 معنی کښې وی او په دویم صورت کښې به دقرآن په معنی کښې وی دمنه تفسیر په من
 حاله سره د کولو کښې مقصد د محذوف مضاف طرف ته اشاره کول دی ځکه چه تپوس
 د احوالو باره کښې نه وی د ذات باره کښې نه -

قوله: مکناد تمکین نه قدرت ورکول، قدمونه مطبوظول -

قوله: سببارسئ، ذریعه، وسیله، (ج) اسباب -

قوله: وجد په معنی دراء اوئ لیدل. محسوس ئې کرل، حنة حمی (س) نه دصفت مشبه حنا
 حمالء او به خړې شوې الحنة توره خټه -

قوله: اما دا دان او دما نه مرکب دې او دا حرف تفصیل دې او ان تعذب کښې ان
 مصدریه دې او جمله په تاویل دمصدر سره مبتدا ده او خبر ئې محذوف دې ای تعذبک
 واقم یا دا خبر دې او مبتدا محذوف ده ای اما امر تعذبک یا د فعل محذوف مفعول دې ای
 اما امر تعذبک او اما ان تعذب کښې هم دا احتمالات دی -

قوله: في رأي العين دې اضافې مقصد د اېښودل دي چه وېدېه خپله حقيقي معنى كېښې نه دې بلكه په نظر راتلوي د محسوسيدو په معنى كېښې دې خكه چې دا ممكنه نه ده چې نمر د زمكې په يوه چينه كېښې پريوزى خكه چې نمر د ديارلس لاکهوز مكوبرابر دې او ددې قطر شپږ آتیه لاکهه پنځه شپيته زره (۸۲۲۵۰۰۰) ميله دې، «فلكيات جديده» نرېه چينه پريوتل په نظر راتلل داسې دې لكه چې كتونكى ته اسمان څلورواره طرفو نه افق سره لگيدلې «متصل» ښكاري حالانكه په حقيقت كېښې داسې نه ده، دغه شان كه چرته ته د ريل په لائن كېښې اوريديرې اولائن ته لرې پورې گورې نو تاته به دواړه لائنونه په خپل مينځ كېښې يوېل سره پيوست او بخت ښكاري ترې دې چه په آخرې كه به درته ملاو شى محسوس شى حالانكه داسې نه وى.

قوله: حساد دې مضاف محذوف دې اى ذاسن يا دمصدر حمل مبالغة دې.

قوله: اما من ظلم اما حرف تفصيل دې خوپه دې كېښې د شرط معنى هم ده خكه ددې په جواب كېښې د فاعل اوړل ضرورى دى.

قوله: فله جزاء، له خبر مقدم دې او الحسى مبتدا مؤخره، جزاء حال دې يا تمیز دې اى له الحسى جزاء كما يقال لك هذا الثوب هبة.

قوله: يبراد دې مضاف محذوف دې اى ذابريه دمصدر حمل مبالغة دې.

قوله: كذلك مبتدا محذوف صفت دې اى الامر كذلك.

قوله: احطنا دې دپاره د سورة كهف آيت ۸۲ او گورئ احطنا جمله مستانفه ده عباد خبر مصدر دې (ك ف) غير الشئ وپه حقيقت حال ته واقف كيدل.

قوله: بالهامسره دې خبرې ته اشاره ده چه ذوالقرنين نبى نه ووبلكه يو صالح بادشاه وو.

قوله: سنقول تفسير په نامه سره د كولو مقصد تعيين د معنى دې خكه چه قول په مختلف معنو كېښې مستعمل دې.

[اياتوله: ۹۲-۹۸]

اٰرَاَيْتُمْ سَيْبًاۙ اَحَآلًاۙ اِذَا بَلَغَ الْبَيْنَ السَّيِّئُۙ يَفْتَحُ السَّمٰنُ وَفَتْحًا لَهَا وَتَفْشِيهَاۙ جَلَالًاۙ يَضْطَعُ بِهَا الْفَرْكُ سَدَ الْاِسْكَندَرِ مَا بَيْنَهُمَا كَمَا سَيَّأِي (وَجَدَ مِنْ قَوْمَهُمَا) اَيْ اَمَامَهُمَا (قَوْمًا لَا يَكَادُونَ يُلْقُونَ قَوْلًا) اَيْ لَا يُلْقُونَهُنَّ اِلَّا اَنْفَ بَطْءٍ وَهِيَ فِرَآءٌ بِضَمِّ الْهَاءِ وَكَثُرَ الْقَافُ اَقَالُوا يَا اَآلَ الْقُرْآنِ اِنْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ بِالْمَعْنَى وَزَكَّاهُمْ اَسْمَانُ اَعْجَبِيَانِ لِقِيَّتَيْنِ فَلَمْ يَنْتَبِرَا (مُلْحِدُونَ فِي الْاَرْضِ) بِالْفَتْحِ وَالْاَنفِ جَنْدُ غُرُوجِهِمْ اَلَيْسَا (قَبْلَ تَحْمِلِ لَكَ عَرْجًا) جَفَلَا مِنَ الْقَالِ وَهِيَ فِرَآءٌ عَرَّاجًا اَعْلَى اَنْ يَحْمِلَ بَيْنَهُمَا سَدًاۙ خَاجِرًا فَلَا يَحْمِلُونَ الْهَادِيَ اَقَالَ مَا مَكَّنِيۙ وَهِيَ فِرَآءٌ بَنُوْنِي مِنَ غَيْرِ اِذْغَامٍ (يُورِثِي) مِنَ الْقَالِ وَغَيْرِ (عَوْنٍ) مِنَ غُرُوجِكُمْ

الَّذِي تَخْضَلُونَهُ لِي فَلَا خَاجَ بِي إِلَيْهِ وَأَجْعَلَ لَكُمْ السَّيِّئَاتِ تَبَرُّعًا (فَاعْبُدُونِي بِقُوَّةٍ) لَمَا أَطْلَبُهُ مِنْكُمْ (أَجْعَلَ يَتَنَكَّرُ وَيَتَنَهَّرُ رَفْعًا) خَاجِرًا خَصِيًّا (أَكُونِي زُبْرَ الْحَدِيدِ) يَطْعَمُهُ عَلَى فَنَرِ الْجَبَّارَةِ الَّتِي يَتَنَبَّهَ بِهَا وَيَجْعَلَ بَيْنَهَا الْخَطْبَ وَالْفَحْمَ (حَتَّى إِذَا سَاوَى بَيْنَ الصَّدِيقَيْنِ) بِضَمِّ الْخَوَافَيْنِ وَفَتْحَهُمَا وَحَسَمَ الْأَوَّلَ وَسَكُونُ الثَّانِي أَمَّا خَاجِرًا الْخَاجِرُ بِالْبَاءِ وَوَضَعَ الْمَنَافِعَ وَالْثَّانِ غَوْلُ ذَلِكَ (قَالَ أَتَقْتُلُونَا) فَتَقْتُلُونَا (حَتَّى إِذَا جَعَلَهُمُ أَيْ الْحَدِيدِ) (ثُمَّ قَالَ) أَمَّا كَانُوا أَكُونِي أَلْمُومَ عَلَيْهِمْ قِطْرًا هُوَ الشَّخَسُ الْمَذَابُ تَنَازَعَ فِيهِ الْفِيلَانِ وَخِذَفٌ مِنَ الْأَوَّلِ لِإِعْقَالِ الثَّانِي الشَّخَسُ الْمَذَابُ عَلَى الْحَدِيدِ الْخَمِيضِ فَدَخَلَ بَيْنَ زُبْرِهِ فَصَارَ خِزْنًا وَاحِدًا (فَمَا اسْتَطَاعُوا) أَيْ يَأْجُوجُ وَمَاجُوجُ (أَنْ يَنْظُرُوا) يَنْظُرُوا ظَهَرَ لِإِتْمَاعِهِ وَمَلَاتِهِ (وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا) لِصَلَابَتِهِ وَسَمَكِهِ (قَالَ) ذُو الْقَرْنَيْنِ (هَذَا) أَمَّا السَّيِّئَاتِ أَمَّا الْإِقْدَارُ عَلَيْهِ (رَحْمَةً مِنْ رَبِّي) بِغَمَةِ لَأَنَّهُ مَالِعٌ مِنْ خُرُوجِهِمْ (فَلَمَّا جَاءَ وَعَدَ رَبِّي) بِخُرُوجِهِمْ الْقَرِيبَ مِنَ الْبَيْتِ (جَعَلَهُ دَكًّا) مَذْكُوكًا مُنْسُوطًا (وَكَانَ وَعْدَ رَبِّي) بِخُرُوجِهِمْ وَغَيْرِهِ (حَقًّا) كَانَا

ترجمہ: بیا ہفہ دیوبل سفر تیارے شروع کرو تردی پورے چہ ہفہ داسی مقام تہ اور سیدو چہ ہفہ دواؤ غرونوہہ مینخ کنبی وو دسین فتحہ اوضہ دوارہ دی، دلتہ ہم او روستوہم، دترک دینارونوہہ اختتام کنبی دواہ غرونہ دی سکندر ددغہ دوارو غرونو مینخ کنبی درہ بندہ کرہ خنگہ چہ بہ دیر زر (ددی) ذکر روان دی، نو دغہ دوارو غرونو ہفہ طرف تہ یعنی ہفوی تہ مخامخ یوداسی قوم ٹی اموندلوچی ہفوی پہ مشکلہ پہ شہ خبرہ پوہیدل یعنی ددیروخت نہ پس (اشاری وغیرہ سرہ) پہ یوقرات کنبی دی پہ ضہہ اود قاف پہ کسرہ سرہ دی نوہفوی اوٹیل ای ذوالقرنین یاجوج اوماجوج پہ ہمزہ اوبغیر دہمزہ دوارہ قراخونہ دی دا دوارہ دعجمی قبیلونومونہ دی دی وجی نہ (یعنی دعجمہ او علم کیدودوجی نہ) غیر منصرف دی، زمونہ پہ دی زمکہ کنبی راخی اوقتلونہ اوژوبلتیہ کوی فساد خوری آیا مونہ ستادپارہ دغہ خرچی انتظام اوکرو یعنی دچندی پہ طوربانندی جمع کرواوپہ یوقرات کنبی خراجادی پہ دی شرط بانندی چہ تہ زمونہ اودہفوی پہ مینخ کنبی یودیوال جور کرے یعنی یو پردہ چہ دہغی پہ وجہ دوی مونہ تہ نہ رارسے ذوالقرنین جواب وکرہوزما (قدرت) اختیار کنبی چہ، زما پروردگار چہ شہ مال وغیرہ راگری دی دہغی نہ چہ تاسومادپارہ خومرہ ہم جمع کوی دیر بہتو (دیر زیات) دی نولہذا زما دپارہ ستاسودمال ضرورت نشتہ دی زہ بہ ہم داسی (بغیر د معاوضہ نہ) ستاسو دپارہ دیوال جور کرہ مکئی کنبی یوقرات ددواروسرہ بغیرد ادغام نہ یعنی مکئی ہم دی البتہ تاسو طاقت (محنت مزدوری) سرہ زما مدد اوکری کلد چہ زہ ستاسونہ مطالبہ اوکرم نوستاسو اودہفوی پہ مینخ کنبی بہ یو دیوال جور کرہ یعنی منظبوط بند اوردوم (بشہ نو) نوتاسوما تہ داوسپنی لوی لوی تکرری راؤری دچی دہغی نہ دیوال جورشی، نو (ذوالقرنین) داوسپنودتکررہ پہ مینخ کنبی لرگئی اوکوئلہ کنبخودہ تردی پورے چہ کلد

ددغہ دیوال ردی د دوارو غرونو پوری برابر شو (صدلین کنبی دیر قراء تونہ دی) (۱) دصاد
 اوفاء د دوارو پہ ضمه سرہ (۲) د دوارو پہ فتحہ سرہ (۳) دصاد پہ ضمه او دفاء پہ سکون
 سرہ یعنی ددوارو غرونو پہ پینخ کنبی خلا، لره تعمیر کولو سرہ ډکه کره او ددی خوشا
 ددم کشو پوهک و هونکو) او داور نظم او کرو، نو حکم ئی اوکړو چیی اوپوهکئی نوهغوی
 پوهکی ورکړه تردی چه هغه اوسپنی ته اور اولگیدو یعنی داور پشان سورکړو نو حکم ئی
 اوکړو چیی اوس مالره ویلې شوې تانباً راوړئ چه زه ئی په (گر مه اوسپنه باندي واچوم قطر ویلې
 شوې تانباً قطرا کنبی دوه فعلونو تنازع کرې ده فعل ثانی لره عمل اور کولو دوجی نه داو ل
 فعل (مفعول قطرا) حذف کرې شو، ویلې شوې تانبائی په اوسپنه واچوله نوهغه د
 اوسپنوپه تختو کنبی ننوتو سره یوځیز شو، نو یاجوج اوماجوج په دې دیوال باندي د
 اوچتوالی اودغور والی دوجی نه نه راختی شول اونه په دې کنبی ئی سورې کولوشو ددې
 دستخوالی دوجی نه اوددې دمضبوطوالی دوجی نه ذوالقرنین اوئیل دا د دوی دیوال یعنی
 ددې په جورلوباندي قدرت ورکول زما درب رحمت یعنی نعمت دې ځکه چه دا به دخروج
 دپاره مانع وی نوکله چه زما درب وعده یعنی قیامت ته نزدې ددوی دخروج وخت راشی نو
 زما رب به دا دیوال ریزه ریزه کړی اوزما دپروردگار وعده ددوی دخروج وغیره حقه ده چې هغه
 به خامخه کیږی۔

د قیلوداتو فوائد اوتسهیل

قوله: سد مصدر (ن) بندول۔

قوله: بین السدین دبلغ مفعول دې بین کوم چې دبان مصدر دې ځکه دظروف متصرفه
 نه دې یاجوج اوماجوج دا دواړه عجمی لفظونه دی او دوو قیلوداجدادونومونه دی دا
 دواړه قومونه دحضرت نوح عليه السلام دخوې یافت دنسل نه دی دعجمه او علم د وجی نه غیر
 منصرف دی خرج محصول بعضی حضراتو خرج او خراج په دوارو کنبی دافرق بیان کرې دې
 چه خرج زر فدیة ته وائی اوخراج عام دې چې په کنبی زر فدیة، تیکس، محصول وغیره
 تول شامل دی۔

قوله: مکتی دا په اصل کنبی مکتی وو، ماضی واحد مذکر غائب مصدر ممکن باختیار
 او بااقتدار جوړول ئی کنبی نون وقایه اوی ضمیر متکلم مفعول به بیلا لام کلمه نون ساکن
 کولوسره په نون وقایه کنبی ادغام کرې شوردمپیر اومضبوط دیوال ردمرضی مصدر دې
 سورې بندول خودلته مصدر په معنی داسم مفعول دې صدق دغرسوکه۔

قوله: استطاعوا په اصل کنبی استطاعوا وو تاء او طاء قریب المخرج کیدو دوجی نه

دنخفيف دپاره تا حذف كړې شوه۔

قوله: الوعدوخت يا مصدر به معنى دموعداى القیامة۔

قوله: آتونی تاسوما له راوړئ زیاد زیاده جمع ده څنگه چه غرف دغرفه جمع ده د اوسپنې پلیت

قوله: آتونی الفرغ دتنازع فعلان د قبیلې نه دې قطارد الفرغ مفعول اول دې دآتونی مفعول ثاني محذوف دې۔

قوله: یظہروه په تاویل دمصدر سره دماستطاعوامفعول دې۔

قوله: اى السداى الاقديرو عليه سره ئى اول دهذا مشاراليه متعین كړو بیانی دا اوبنودل چې د

دیوال نه د دیوال دجوړولو توفیق مراد دې كوم چې په حقیقت كښې رحمت خداوندی

دې، مطلب دا دې چې دیوال خوددغه قوم په حقله رحمت خداوندی دې اوددې دیوال د

جوړولو توفیق دذوالقرنین دپاره رحمت خداوندی دې۔

قوله: بخروجهم مفسر علام د بخروجهم اضافه كولوسره دوعدي مصداق متعین كړو چې

وعده قرب قیامت كښې ددوی خروج دې، بعضې حضراتو دوعدي نه ددې دیوال ماتیدل

او روست كیدل مراد اخستی دى۔

قوله: یوجد تركنا مفعول ثانى دې اوبعضهم مفعول اول دې اوتركنا په معنى دچلنداى یومئذ

موجود سره متعلق دې۔

[ایاتونه: ۹۹-۱۱۰]

قال تعالى (وَتَرْكُنَا بِعُضْبِهِمْ يَوْمَئِذٍ) يَوْمَ خُرُوجِهِمْ (يَكُونُ فِي بَعْضٍ) يَخْتَلِطُ بِهِ لِكُنُوتِهِمْ (وَيُفَعَّرُ فِي الصُّورِ) أَنِ
الْقُرْنِ لِلْبَنَاتِ (لَهُمْ عَنَّا هُمْ) أَنِ الْخَلَائِقِ فِي مَكَانٍ وَاحِدٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (جَمْعًا) (وَعَرْضًا) قَرِيبًا (جَهَنَّمَ) يَوْمَئِذٍ
لِلْكَافِرِينَ عَرْضًا (الَّذِينَ كَانَتْ أَعْيُنُهُمْ تَدَّلُّ مِنَ الْكَافِرِينَ (فِي غَطَاةٍ عَنْ ذِكْرِي) أَنِ الْقُرْآنَ لَهُمْ غَنًى لَا
يُفْتَنُونَ بِهِ (وَكَاذِبًا) يَسْتَلْطِفُونَ سَمْعًا) أَنِ لَا يَقْبِضُونَ أَنْ يَسْمَعُوا مِنَ النَّبِيِّ مَا يَنْقُلُهُ عَنْهُمْ بَعْضٌ لَهُ فَلَا
يُؤْمِنُونَ بِهِ (أَلَيْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ يُلْحِقُوا بِالْعِزِّ وَالْجَلَالِ) أَنِ غَلَبَتْنِي وَجْهِي وَغَضَبًا (مِنْ قَوْلِي أُولَئِكَ أَرْثَاهَا
مَقُولٌ لَّانِ يُلْحِقُوا وَالْمَقُولُ الْكَاثِبُ لِيَحْبِبَ مَخْلُوفَ الْفَتَى أَطَّوًّا أَنْ الْإِتِّخَادَ الْمَذْكُورَ لَا يُغْنِيهِمْ وَلَا
أَعْيَاهُمْ عَلَيْهِ كَلَامًا (إِنَّا أَعْتَدْنَا لَهُمْ لِلْكَافِرِينَ) عَذَابًا وَغَرَمًا (أَرْثَاهَا) أَنِ مِنْ مُعَذِّبَةٍ لَهُمْ كَالْمَنْزِلِ الْمَعَذِّ
لِلْمُتَنَبِّهِمْ (قُلْ هَلْ يَنْفَعُهُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا) تَنْبِيهُ طَائِفَةِ الْمُتَنَبِّهِمْ وَتَنْفِيهِمْ بِقَوْلِهِ (الَّذِينَ ضَلَّ سَبِيلُهُمْ مِنَ الْحَقِّ)
الَّذِينَ هُمْ بِظُلْمٍ عَمَلُهُمْ (وَهُمْ يَسْتَوُونَ) يَطْوُونَ (أَنَّهُمْ يَحْمِلُونَ صُلْحًا) غَمَلًا يَحْزَازُونَ عَلَيْهِ أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا
بِآيَاتِ رَبِّهِمْ بِذَلَالٍ تَوَجَّهَ مِنَ الْقُرْآنِ وَغَيْرِهِ (وَلَقَدْ) أَنِ وَبَاتَتْ وَالْجَسَبُ وَالْقَوَابُ وَالْطَّبَقُ
الْمُطَبَّلُ أَعْمَالُهُمْ بَطَلَتْ (فَلَا تُؤْمِرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ) ذَلَالًا أَنِ لَا تَنْفَعُ لَهُمْ قُدْرًا (وَلَيْكُمُ) أَنِ الْأَثَرُ الَّذِي
ذَكَرْتُ عَنْ غُبُوطِ أَعْمَالِهِمْ وَغَيْرِهِ مُنْقَضًا غَيْرُهُ (عَمَّا أَعْمَلُهُمْ جَهَنَّمَ) كَمَا كَفَرُوا بِالْحَقِّ وَدَسَّوْا هَذَا) أَنِ مَهْزُومًا

بِهِمَا (إِنَّ الْإِنْسَانَ آمَنَّا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ هُمْ فِي عِلْمِ اللَّهِ رَحْمَاتُ الْيُودُس) هُوَ وَسَطُ الْحَقِّ وَأَخْلَاهَا
وَالْإِحْسَانُ إِلَيْهِ لِلنَّبِيِّ (يُؤَلِّمُونَ) مَنَزَلًا (عَالِيَيْنَ فِيمَا لَا يَفْهَمُونَ) يَطْلُبُونَ (عَتَبًا جَوْلًا) تَعُولًا إِلَى غَيْرِهَا (أَلَمْ يَكُنْ
الْبَقْسُ أَيْ غَاوًا (مَذَابًا) هُوَ مَا يَحْتَجُّ بِهِ (الْكَلِمَاتُ رَبِّي) الذَّالَّةُ عَلَى جِهَتِهِ وَفِيهِ بِأَن تَكْتَبَ بِهِ (لَتَنفِذَ
الْبَقْسُ فِي كِتَابِهَا (قَبْلَ أَنْ تَقْدِرَ) بِأَتَاهُ وَآتَاهُ فَلَمَّا نَزَلَ (كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْتُ بِمِثْلِهِ) أَيْ الْخَبَرِ (مَذَابًا) بِإِثْنِهِ
بِهِ لَتَنفِذَ وَلَمْ تَنْزِلْ مِنْ وَجْهِهِ عَلَى الْقَبْرِ (أَلَمْ يَكُنْ أَدِيمًا) (وَلَقَدْ كُفِرُوا بِإِلَهِ الْإِنْسَانِ الْكَافِرِ) (وَاحِدًا) إِذْ
الْمُخْلُوقَةُ بِمَا بَاتَتْ عَلَى مَعْنَى بَقَايَا وَالْمَعْنَى يُوعَى إِلَى وَغَايَةِ الْإِلَهِ (لَقَدْ كَانَ يَرْجُو) بِأَمَلٍ (لِقَاوَرَتِهِ)
بِالْحَقِّ وَالْخِزَاءِ (لَقَدْ كُنَّا أَهْلًا بِكُفْرٍ) (وَإِذْ قُلْتُمْ) أَيْ فِيهَا بِأَن نَزَلْنَا (أَحَدًا)

توجه: الله تعالى او فرما تیل او مونږ به دوی د دوی راوتلو په ورځ به خپل مینځ کښې چې
وهونکې گډوډ پرېږېدو ددوی دکثرت دوجې نه اوصوړ یعنی په ښکر کښې به پوهکې اوهلې
شی دبعت دپاره اومونږ به تولولره یعنی ټول مخلوق به دقیامت په ورځ رايوحاي کولوسره
جمع کړواوپه دغه ورځ به مونږ جهنم دکافرانوړاندي پېش کړودچاپه سترگوښاندي دا دکلمې
نه بدل واقع دې چه زمونږ دپاره نه پرده پرته وه یعنی دقرآن نه غافل وو، دا خلق رانده دی
دقرآن نه هدايت نه شی حاصلولي هغوی اوریدلې هم نشو یعنی رسول الله ﷺ سره د بغض
او دعداوت دوجې نه دهغوی خبرې اوریدلې هم نه خوښول. نوبیا دايمان راوړو به څه
سوال پیدا شی؟ نوایادي کافرانوداخیال کړې دې چې دوی به ما نه سوا زما بندگانولره (یعنی
زما ملانکو، عیسی، او عزیر لره به کارساز یعنی رب به ئې جوړ کړی، اولیاء بهغذا مفعول
ثانی دې اودحسب مفعول ثانی محذوف دې اومعنی دآیت داده آیا دا کافران داتخاذ
مذکور په باره کښې داگنری (دا خیال کوی) چې داخبره به مونږ غضبناک نه کړی؟ اودا
چې زه به په دې خبره باندي دوی ته سزا ورنه کړم؟ هرگز نه داسې نه وی، مونږ ددې
کافرانو اوددې پشان دنوروکافرانو دضیافت دپاره جهنم تیار کړې دې، څنگه چې په
دنیا کښې دمیلمنو دپاره مهمان خانې تیارېږي تاسودوی ته اوواټې چې آیا مونږ تاسوته
داسې خلق اوښایو کوم چې داعمالو په اعتبار سره بالکل په نقصان کښې دی؟ اعمالاتمیز دې
دمیزم مطابق دې، اونقصان اوچتونکو لره ئې په خپل قول الذم ضل سیمه فی الحوة الدنيا
سره بیان کړل، دا هغه خلق دی چې ددوی کړې شوې محنت په دنیا کښې ښکاره شو اودضل
سیمه نه مراد بطل عملېدې حال دادې چې هغوی گټری (دا خیال کوی) چې هغوی ښه کار کوی
داسې اعمال کوی دکوم چې به هغوی ته اجر ملایږي، دا هغه خلق دی کومو چې دخپل
پوره کار دآيتونو یعنی قرآن وغیره دلجل دتوحید اوهغه په وړاندي دپېش یعنی دبعت او
دحساب او ثواب وعقاب انکار اوکړو نو د هغوی ټول اعمال حبط (باطل) شو پس دقیامت
په ورځ به مونږ دهغوی دپاره لږ هم وزن قائم نه کړو یعنی مونږ به دهغوی داعمالو ذرا برابر هم

قدرا و قیمت اونہ کرودا یعنی ہفہ امور دکوموچی ذکر اوکری شو بطلانِ عمل وغیرہ
 ذلک یعنی حیط اعمال وغیرہ دکوم چي ذکر اوشو، او جزاءہم جملہ مستانفہ دہ دھفوی
 دکفردوچی نہ دھفوی جزاء جہنم دے اوزما آیتونو او زما رسولانو پورے تہ توقہ اوکری یعنی
 دھفے توقہ تہ جورے کرے بیشک ہفہ کسان چي ایمان تہ راؤرو اونیک اعمال تہ اوکرل
 دھفوی دپارہ دالله پہ علم کنبے دجنت الفردوس ضیافت میلستیا دہ اوجنت الفردوس
 دجنت پہ مینخ کنبے دتولونہ اعلیٰ درجہ دہ اوپہ جنات الفردوس کنبے اضافت بیانہ دے
 پہ دغہ جنت کنبے پہ ہفوی ہمیشہ وی دہلتہ نہ بہ بل یو خانے دپارہ دانتقال مکانی خواہش نہ
 کوی تاسو افرمائی کہ چرے سمندر یعنی دھفے اوبہ سیاہی جوہ شے چي پہ ہفے لیکل
 کیرے زما درب دکلماتو د ختمیدونہ رومبے بہ ہفہ خمت شے اگر کہ مونے دھفے پشان سمندر
 دھفے پہ مددے کنبے راؤرو نویابہ ہم ختم شے اوزما درب کلمات بہ ختم نشے اومداد
 دتمیز بہ وجہ منصوب دے تاسو افرمائی چي عہ خوم ستاسو پشان انسان یم سرے یم البتہ زما
 طرف تہ وحی کیرے داچی ستاسو تلو معبود صرف یومعبود دے ان پہ کوم چي ما کافہ داخلہ
 شوے دہ ہفہ پہ خپل مصدریت باندے باقی دے د آیت معنی دادہ چي زما طرف تہ
 دوحدانیت الہ وحی کیرے لہذا حوک چي دخپل رب دملاقات آرزومند وی امیدواروی دبعت
 او دجزاء پہ ذریعہ نوہفہ لہ پکار دی چي نیک عمل اوکری اودخپل رب پہ عبادت کنبے حوک
 شریک نہ کری پہ دے توگہ باندے چي پہ عبادت کنبے ریاکاری اونہ کری۔

دقیوداتو فوائد اوتسہیل

فولہ: قال تعالیٰ پہ ددے جملہ سرہ مفسر علام اشارہ اوکرہ چي دذوالقرنین کلام پورہ
 شواو اوس دوترکشانہ دالله تبارک وتعالیٰ کلام شروع کیری۔

فولہ: یومئذ تفسیر تہ پہ یوم غرو جہ سرہ کولو کنبے دمراد د تعیین طرف تہ اشارہ اوکرہ،
 خکہ چي بعضی مفسرینو د یومئذ نہ ہفہ ورخ مراد اغستلے دہ پہ کومہ ورخ چي تہ د
 ہفوی لارہ بندہ کرے وہ دکومے پہ وجہ چي ہفوی پہ خپل مینخ کنبے پہ جہگرو شو، او
 بعضی مفسرینو وثیلے دی چي دیومئذ نہ قرب قیامت کنبے دقتل دجال نہ پس خروج مراد
 دے، دمفسر علام پہ نیز چونکہ دویمہ معنی راجع دہ خکہ تہ دیومئذ تفسیر پہ یوم غرو جہ
 سرہ کولو کنبے خپل مختار مذهب طرف تہ اشارہ اوکرہ اگر چي دمحققیبو پہ نیز اولنہ
 معنی راجع دہ۔

فولہ: ہموچن (موجاچیپہ وھل، دموچونو اوجتیدل دنفخے الصورتفسیر تہ پہ ای القرن للبعث سرہ
 کولو کنبے دے خبرے طرف تہ ارشاد اوکرہ چي دلته نفخہ ثانیہ مراد دہ خکہ چي نفخہ اولی
 خوبہ دکائناتو د فنا کولو دپارہ وی پہ لمبنا کنبے فاتعقیبہ ہم پہ دے باندے دلالت کری۔

قوله: خطأ ددي معنى اگرچه سر پوش (پردہ) دی خود لته مرادی معنی غفلت ده د عرضا تفسیر په قربا سره د کولو مقصد د عرضا په صله کښې لام صحیح گرځول دی گنی د عرضا صله خو علی راځی د کاناو عطف په کانت باندې دې بیاجمله د الکافرون صفت دې الذین کفروا د حسب فاعل دې په الحسب باندې همزه په محذوف باندې داخل دې اوفاء عاطفه ده تقدیری عبارت دادې اکلوا الحسوا ودا استفهام توییخی دې۔

قوله: ان یتخذوا د حسب مفعول به قائم مقام د دوؤ مفعولونو دې عبادی د یتخذوا مفعول اول دې او اولیاء مفعول ثانی دې او من دوی، د عبادی نه حال دې د حسب مفعول ثانی محذوف هم کیدی شی لکه څنگه چې د شارح خیال دې۔

قوله: اعمالاتمیز دې، جمع یا خود مشاکلت په توگه باندې ده یا داعمالو دانواعو دخيال کولو د وچې نه جمع راؤړلې شوې ده حالانکه په تمیز کښې اصل افراد دې۔

قوله: الذین مع صله دمبتدا محذوف خبر دې ای هم الذین دا جمله مستانفه ده اود من هم په جواب کښې واقع شوې ده الذین، د الاعین صفت، بدل، او عطف بیان هم کیدی شی و هم یحسبون جمله دخل دفاعل نه حال دې۔

قوله: ذلك د ذلك نه پس ای الامر الذی ذکرتم الخ د اضافه کولو یو مقصد خودادې چې ذلك الامر دمبتدا محذوف خبر دې، اودویم مقصد ذلك مشار الیه متعین کول دی۔

قوله: ذلك جزاء هم کښې د ترکیب په اعتبار سره څلور احتمالات دی ① ذلك دمبتدا محذوف الامر خبر دې ای الامر ذلك او جزاء هم مستقله جمله ده ② ذلك مبتدا اول او جزاء هم مبتدا ثانی او جهنم ددې خبر، مبتدا ثانی دخپل خبر سره جمله خبر دمبتدا اول او عائد محذوف دې ای جزاء هم به ③ ذلك مبتدا مبدل منه او جزاء هم ددې نه بدل یا عطف بیان، بدل مبدل منه یا مبین د بیان سره مبتدا او جهنم ددې خبر ④ ذلك مبتدا او جزاء هم مبدل منه او جهنم ددې بدل یا بیان، جمله دمبتدا خبر۔

قوله: نزلاد کانت خبر دې او که چرې لهر خبر مقدم وی نوزلا به جال وی او عالین حال مقدره دې لایغون دویم حال دې حولا حول نه اسم مصدر دیوځای نه بل ځای ته منتقل کیدل۔

قوله: لکلمات ربی په دې کښې مضاف محذوف دې ای لکتابه کلمات ربی۔

قوله: ان تنفد په تاویل د مصدر سره د قبل مضاف الیه دې مدا تمیز دې په معنی دزیاتی، اضافه، ایما کښې ماکافه ده کومې چې د ان عمل په لفظ کښې، منع کړې دې دواړه یوځای کلمه د حصر شوه، د دواړو معنوی عمل باقی دې د ان عمل د جمله تاکید دې

اوان دجملې د تاكيد سره مابعد لره په تاويل دمصدر كوى، ابن هشام نحوى «نحوى» ۷۲۱هـ، معنى اليبب ص ۵۹ كښې تحرير فرماني چې اصل دادې چې آن د ايان فرغ ده اوددې وچې نه د زمحشرى دا دادعوى صحيح ده چې اتمانما په شان مفيد د حصر دې او مذكوره دواړه كلمات حصر مذكوره آيت كښې جمع شوې دى رومېي كلمه صفت لره په موصوف باندې د حصر كولو د پاره ده اودويمه ددې برعكس ده امانا انا بصر ملكه كښې د مخاطبينو پشان بشریت (صفت) مقصور دې اوانا موصوف مقصور عليه دې اوانا الحكمه واحد كښې معبود برحق (موصوف) مقصور دې او وحدانيت (صفت) مقصور عليه دې، بس اوس دجملې مطلب دادې چې زه خو بس هم ستاسو پشان يو سرې يم دالله تعالى ټولې خبرې نه پيژنم څنگه چې ئې تاسو نه پيژنئ، صرف هغه خبرې پيژنم كومې چې زما طرف ته دوحى په ذريعه رالېږلې كيږي، اود دويمې جملې مطلب دا دې چې په معبود برحق كښې صرف د وحدانيت صفت دې دتعدد صفت نشته لكه څنگه چې د مشر كينو خيال دې ملكه ده. صفت دې اوانا الحكمه په تاويل دمفرد سره ديوحي نائب فاعل دې له عمل دامر غائب صيغه ده.

قوله: ولقاء اى باللقاء والحساب والنواب مفسر علام دلقاء تفسير په مذكوره كلماتو سره كولو كښې ددې سوال جواب وركړو چې دلقاء معنى دوصول واتصال ده اودا معنى دانه دپاره محال ده ځكه چې وصول واتصال دجسمانيا توصفت دې اوالله تعالى دجسم نه پاك دې لهذا مفسر علام دلقاء تفسير په والحساب وغيره كلماتو سره او كړو.

قوله: لا تجعل لهم قدرا سره ئې د فلا تقهر لهم وزنات تفسير او كړو دې سره ئې ددې اعتراض جواب وركړو چې په بل آيت كښې دټولو اعمالو دوزن ذكر دې اوددې آيت نه معلومېږي چې د كافرانو د اعمالو وزن به نه كيږي؟ د جواب خلاصه داده چې دلته دوزن نه كولونه مراد دهغوى د اعمالو قدر وقيميت نه كول دې، هم ددې اعتراض د رد دفع كولو دپاره بعضې حضراتو دوزنانه پس لكه صفت محذوف منلې دې يعنى وزن خوبه وى مگر نافع به نه وى قوله: وابتداء دې اضافه كولو سره مفسر علام اشاره او كړه چې دا جمله مستانفه ده يعنى جزا هم مبتدا او جمله ددې خبرا اوددې عكس هم صحيح دې.

قوله: ميزوا، دهذا تفسير په ميزوا سره كولو كښې ئې اشاره او كړه چې مصدر داسم مفعول په معنى دې.

قوله: فى علم الله په دې اضافې سره ددې سوال جواب مقصود دې چې جنت كښې به دخول په زمانه مستقبل كښې وى، دلته كانت دماضى صيغه استعمال شوې ده دكومې نه چې معلومېږي چې دخول جنت ته شوې دې.

پاره نمایی ۱۶ (سورة مريم: ۱۹)

جواب دا دې حقیقی او واقعی دخول خوبه هم په زمانه مستقبل کښې وی خودعلم ازلی په اعتبار سره دخول شوې دې۔

پوهه: ماده سره اشاره ده چې مضاف محذوف دې۔

پوهه: لنډ محذوف منلو سره نې اشاره او کره چې لوشرطیه دې اود دې جواب لنډ دې۔

پوهه: لم تر لفظ اضافي سره هم دیو سوال مقدر جواب مقصود دې سوال دا دې چې د مذکورہ آیت د الفاظونه معلوم مینې چې کلمات درب به هم ختم شی اگرچه هغه به د سمندرونو د ختمیدونه پس ختم شی؟ د جواب خلاصه داده چې قبل په معنی دغیر دې۔

[۱۹] سورة مريم

سورة مريم مَكِّيَّة اِلَّا سَجَدَهَا فَمَنْزِلَةً اَوْ اِلَّا اُفْلَحَ مِنْ بَعْدِهِمْ عَالِفٌ

الْاَيْتَيْنِ فَمَنْزِلَتَيْنِ وَهِيَ لَمَّا اَوْ يَنْعَ وَيَسْغُوْنَ اَيَّةَ نَزَلَتْ بَعْدَ طَاوَرِ

سورة مريم مکی دې خوات د سجده مدنی دې، یا اُفْلَحَ مِنْ بَعْدِهِمْ عَالِفٌ دوه آیتونه مدنی دی اودا ټول ۹۸ یا ۹۹ آیتونه دی.

وضاحت: د سورة مريم په مکی یا مدنی کیدو کښې درې اقوال دی: (۱) پوره سورة مکی دې. (۲) دوه آیتونه په کوم کښې چه سجده ده مدنی دی. (۳) اُفْلَحَ مِنْ بَعْدِهِمْ دوه آیتونه مدنی دی.

[ایاتوله: ۱-۶]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (کېمحص) الله اعلم بمراده بذلك هذا (ذکر رحمت ربك عَندَهُ) مَقُولُ رَحْمَةً (ذَكَرْتُهَا) بَيَانُ لَهُ (اَلَمْ) مَقُولُ بِرَحْمَةٍ (رَأَى رَبَّهُ يَدْعَاهُ) مُشْتَبِهًا عَلَى دُعَاءِ (عَظِيمًا) يَرْجُو جَوْفَ اللَّيْلِ لِأَنَّهُ أَسْرَعَ لِلْجَابَةِ (قَالَ رَبُّ اِلٰى وَهَنٍ) خَفَفَ (الْعَظِيمُ) جَبِيهَهُ (وَقِيَّ) وَاشْتَغَلَ الرَّأْسُ) يَنْتَهِزُ (شَهِيًا) تَهَيَّزُ مَحْوُلُ عَنْ الْفَاعِلِ أَنَّهُ انْقَشَرَ الشُّبُّ فِي خَفَرِهِ كَمَا يَنْتَشِرُ شَخَاعُ النَّارِ فِي الْخَطْبِ وَإِنِّي أُنْهَدُ أَنْ أَذْغُوكَ (وَأَمَّا أَكُنْ يَدْعَايَكَ) أَنِّي يَدْعَايَ لِيَاكَ (رَبِّ شَهِيًا) أَيْ عَالِيًا فِيمَا مَضَى فَلَا تُخَفِّي فِيمَا بَقِيَ (وَأَلَى عِلَّتِ الْكَوْلَى) أَنِّي الْيَدَيْنِ يَلْوِي فِي التَّسَبُّحِ مَكْنِي الْقَمَمِ (وَمِنْ وَدَائِي) أَنِّي بَعْدَ مَوْتِي عَلَى الدِّينِ أَنْ يَسْتَوْفُوَ كَمَا خَافْتُهُ فِي نَبِيِّ إِسْرَائِيلَ مِنْ تَبْدِيلِ الدِّينِ (وَكَاثِلَتْ أَمْرًا لِي عَاقِرًا) لَا تَلِدُ (كَلْبَ لِي مِنْ كَلْبِكَ) مِنْ جَنْدِكَ (وَلَهَا) إِنَّا (بِئْرَثِي) بِالْخَزْمِ جَوَابُ الْأَمْرِ وَالْزَّلْجِ حِلَّةٌ وَثَا (وَلَوِثَ) بِالْوُجْهِينِ (وَمِنْ أَلْ يَتْلُوهُ) جَدِّي الْعِلْمُ وَالشُّوْهُ (وَأَحْمَلُهُ رَبُّ رَحِيمًا) أَنِّي مَرْحُبٌ جَنْدِكَ

ترجمه: شروع کوم په نامه دالله تعالی چې بی حده مهربان اودهیررحم والا دې کېمحص ددې نه دالله تعالی خه مراد دې هغه پرې ښه پوهیږی دا (منلو) خپل بنده زکریا باندې ستادوب رحمت تذکره ده عهده رحمت مفعول دې زکریا د عده بیان دې کله چې هغه خپل رب په مخنی توگه باندې اوبللو

ادد رحمۃ سرہ متعلق دی، یعنی داسی بلل کوم چې په رازدارئ باندې مشتمل وو دشیې په درمیانہ حصہ کښې ځکه چې دا (طریقہ) سریع القبول ده عرض تې او گړواي پرورد پگاره زما ټول هډوکی کمزوری شوی دی اوزما په سرکښې دویختو سپینوالې خورشوي دې همدافعال نه منقول کیدوسره تمیزدې یعنی څنگه چې په لرگوکښې اور خوریري دغه شان سپینوالی زماپه ویختو کښې خورشو (ددې باوجود) زه ستا نه یودرخواست کول غواړه (اوددې نه مخکښې هم) زه ستا نه اې زما ربه په درخواست کولوسره کله هم محرومه شوې نه یم یعنی زه ستا نه په خپله دعا کښې په زمانه تیره شوې کښې هم (ناکامه شوې نه یم) لہذا آئندہ ہم مامحرومه نه کړې ماته زما د نیزدې رشتہ درانونہ اندیښنه ده چې زما نه پس یعنی زما د مرگ نه پس به دین لرہ ضائع کړی څنگه چې ماپه بنی اسرائیلوکښې مشاهده کړې ده اوزما پخه هم شندہ ده دکومې نه چې ہیڅ اولادنه وو شوې نو (په دې صورت کښې) ته مالرہ دخپل طرف ته یعنی دخپل خصوصی رحمت نه (داسباب عادیہ دمفقود کیدو باوجود) یو وارث یعنی داسې خوټې کوم چې زما اوزما د ادا یعقوب دخاندان دعلم اونبوت وارث جوړشی یوئې کښې دجواب امر دوجې نه جزم او (جمله کیدوسره) دولیاصفت کیدو دوجې نه رفع ده اوپه برت کښې هم مذکورہ دواړہ صورتونه جائزدی اوای زما پروردگارہ ده لرہ خوښ یعنی ستاپه وړاندې مقبول جوړ کړې نواللہ تعالیٰ دحضرت زکریا علیہ السلام داجابت دعا په وجه باندې په توگه درحمت دحاصلیدونکی خوټې د درخواست په جواب کښې اوفرمائیل بازکریالتر،

د قیوداتو فوائد اوتسهیل

قوله: کبھیص دامتشابهاتو څخه دې دکوم واقعی علم چه الله اود هغه رسول ته دې دبندگانودپاره ددې تفشیش اوجستجوهم صحیح نه ده بعضې اسلافوددې مرادیان کړې دې، خو هغه تخمیني (اندازنا) دې تحقیقی نه حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائیلى دی چې داد اسماء الہیہ یونوم دې اوقتاده صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلى دی چې دادقرآن پاک دنومونو نه یونوم دې اوبعضوداهم وئیلی دی چې دا اسم اعظم دې وغیرہ وغیرہ۔

قوله: ذکر رحمت ربك عدهٗ عدهٗ رحمت مفعول به دې اوبعضې حضراتود ذکر مفعول به وئیلې دې زکرباد عدهٗ نه بدل یا عطف بیان دې په ذکر رحمة کښې ذکر مصدر دخپل مفعول طرف ته مضاف دې اود مصدر فاعل محذوف دې ای ذکر الله رحمه اود رحمة مصدر اضافت درب طرف ته دمصدر اضافت دفاعل طرف ته دې اوجمله د هذامبتداً محذوف خبردې څنگه چې مفسرعلام هذامحذوف منلوسره اشاره اوکړه ای هذا التلوه ذکر رحمة ربك اویوترکیب داهم کیدې شی چې ذکر رحمة ربك التلوه مبتداً ده اوددې خبرمقدم محذوف دې ای لہابلی علیک

ذکر رحمۃ ربک اود ذکر رحمت مطلب درحمت معامله کول دی نه هغه ذکر کوم چې دنسیان په مقابلہ کښې دې اذنادی د رحمۃ ظرف دې اوبعضې حضرات اود ذکر ظرف مگر خولې دې مفسر علام داځنہ پس متعلق برحمۃ اضافہ کولو سرہ دا اوبښودل چې اذنادی اگرچہ ذکر ظرف هم کیدې شی خود مفسر بہ نیز د رحمۃ ظرف جوړول بہتر دی ای رحمۃ اللہ ایاہ وقت اذناداہ.

فوله: وهن (س ض) وهنا کمزوري کيدل،

موال: حضرت زکريا عليه السلام وهن العظم ملى او فرمائيل حالانکه وهن عظمى زيات مختصر دي ددې څه وجه ده؟

جواب: وهن العظم ملى کښې تفصيل بعد الاجمال دې ځکه چې العظم ملى په جنسيۃ مقصوده باندې واضح الدلالة دې، ځکه چې وهن العظم مطلق دې چې په کښې د حضرت زکريا عليه السلام دغيره وکى شامل دی ملى ونيلو سره ئې خپل ځان دوباره شامل کړودغه شان د ملى العظم تاکيد اوشو (ورس)

فوله: قال ربى: دا جمله دنادی به تفسیر دي، العظم کښې الف لام استغراق جنسى دپاره دې مراد ټول هلوکى۔ العظم مفرد راؤړلې شوې دې نه چې جمع ځکه چې د جمع اطلاق په دې صورت کښې هم صحيح دې کله چې بعضې هلوکى کمزورى شوى وى۔

فوله: اشتعال په اصل کښې انتشار شعاع النار فى الطب ته وائى، شيا دتميزدو چې نه منصوب دې اودفاعل نه منقول دې تقدیرى عبارت دادې انتشار الشبب فى شعره شاب (ض) شيا بودها کيدل دويختوسپيندل، بعضې حضراتو شيا د مصدریت دوجې نه منصوب ونيلې دې، په دې توگه چې اشتعل الراس د شاب په معنى دې لهذا اوس به عبارت وى شاب شيا اوبعضې حضراتو د حال دوجې نه منصوب ونيلې دې اوشيا دې په معنى د شيا ونيلې دې «روح» خودا دواړه اقوال مرجوح دی د راس نه پس ئې ملى په ماقبل باندې داعتماد کولو سره ترک کړو۔

فوله: الموالى جمع دمولى، نيزدې خپلوان، بنى عم وغيره عاقر او شونده دعاقره داخر نه حذف کړې شوې ده دحائض پشان، د حضرت زکريا عليه السلام دښځې نوم اشاع بنت فاقوذ دې اود اشاع دخور نوم حنه دې داشاع نه يحيى عليه السلام او د حنه نه مريم اود مريم نه عيسى عليه السلام پيدا شوې دې دغه شان عيسى عليه السلام د يحيى د ترور څوې دې۔

فوله: رضىا مصدر په معنى د مفعول خوښ۔

فوله: بدعائک د دې تفسیر به دعائى سره کولو کښې ئې اشاره اوکړه چې دعاء مصدر دې اودخپل مفعول طرف مضاف دې اوددې عامل ى ضمير د متکلم محذوف دې۔

فوله: العلم والنوا سره ئې اشاره اوکړه چې دانبياء ميراث علم دې نه چې مال او دولت۔

وراندي وجود هم نه وو الله تعالى هم ددې خپل قدرت عظيمه د اظهار دپاره (د بچۍ) د سوال خيال د زکريا عليه السلام په زړه کښې واچولو چې ددې په جواب کښې داسې معامله اوکړي کومه چې دهغه په قدرت باندې دلالت کوي، اوچې کله دزکريا عليه السلام د په عجلت سره د مبشر به (فرزند) دپاره مشتاق شو نو زکريا عليه السلام عرض اوکړواي زما پوره گاره زما دپاره څه علامت مقرر او فرمائي، يعنې زما دښځې دحامله کيدو څه علامه (نځښه)، اوښايه الله تعالى اوفرمائيل دحامله کيدو علامت دادې چې ته به دخلقو سره کلام نه شي کولې ته به درې ورځې اودرې شپو پورې دخلقو سره بغير د ذکر الله نه سره دصحيح سالم کيدو باوجود په کلام کولو باندې به قادر کيږي نه، څنگه چې په آل عمران د لکته اېلم (صراحت) موجود دې سواد تکلم دفاع نه حال دې يعنې بغير دڅه مرض نه به (کلام نه شي کولې) بس دجرې خپل قوم راوتلو يعنې دجما ت نه او خلق دجما ت دکه لاويدو منتظرو و چې دمعمول مطابق دهغه په اجازت سره په دې کښې عبادت اوکړي شي او خلقو ته يې په اشاره سره اوښل چې تاسو خلق صبا اوماښام دخپل خداي پاکي بيانوي مونږ کوئ، يعنې دمعمول مطابق د ورځ په شروع کښې اوپه آخری حصه کښې په دې کښې بندگي کوئ نو دخلقو سره د کلام نه کولو په وجه زکريا عليه السلام دخپلې ښځې دحامله کيدو علم او شو ديعحی عليه السلام د ولادت نه دوه کاله پس الله تعالى يعحی ته اوفرمائيل اي يعحی کتاب يعنې تورات لره په مضبوطي سره اونيسه اومونډه لره هم په ورکوالی کښې حکمت نبوت عطاء کړو يعنې د درېو کالو په عمر کښې اواخاص دخپل طرف ته دخلقو دپاره رحم دلی عطا کړه او هغه مو دخلقو دپاره وقف کړو او هغه (فطري توگه باندې) پرهيز گاره وو، اوروايت کړې شوې دې چې هغوی کله هم دجرم ارتکاب نه دې کړې او نه يې کله دجرم قصد کړې دې او دخپل مور يلا رځدمت گذاره وو يعنې دهغوی سره حسن سلوک کونکې ووسرکښه متکبره اونا فرمانه نه وو يعنې دخپل رب د احکاماتو خلاف ورزی کونکې نه وواوپه ده باندې دې زمونږ د طرف نه سلام وی کله چې دې پيدا شو اوپه کومه ورځ به چې هغه وفات کيږي اوپه کومه ورځ چې هغه ژوندي کولو سره پورته کيږي يعنې دغه درې خطرناکو ورځو کښې په کومو کښې چې (انسان) هغه خيزونه گوري کوم يې چې ددې نه مخکښې نه وی ليدلی (يعنې په دغه درې ورځو کښې داسې خيزونو سره واسطه راځي چې ددې نه مخکښې يې ورسره واسطه نه وی راغلې).

د قيوداتو فوائد او تسهيل

نوله: يعحی (س) حياء مضارع مثبت واحد مذکر غائب په معنى دژوندې دې وی يعحی حضرت زکريا عليه السلام د صاحبزاده نوم دې چونکه د حضرت يعحی د ولادت دوجې نه دهغوی دمور رحم ژوندي شو (يعنې شندوب يې ختم شو) ځکه دهغه نوم يعحی کيځودلې شو،

يحيى د علميت او د عجمه د وچي نه غير منصور دي -

ټولنه: اسم مجرسي د غلام صفت دې لږ مخله له الغياخو د غلام صفت ثاني دې يا د غلام نه حال دې.
 ټولنه: عتبادا د عتبا مصدر دې، ددې معنی ده ډیر بوډها کيدل، په جوړونو او هډوکو
 کښې خشکي پيدا کيدل ① عتباد بلف مفعول به دې ② د بلف د معنې دپاره مصدر موکد
 وی ځکه چې بلوغ الکبر د عتبا په معنی کښې دې ③ عتبا د مصدر په موقع کښې د بلف د
 فاعل نه حال واقع دې، ای بلف عتبا ④ د تمیز کيدو دوجي نه منصوب کيدې شی.

قوله: هين د هون نه صفت مشبهه په معنى د آسان الې په معنى د کيف دا د حصول وللد کفيت باره کښې سوال دې نه چې دبديد اود محال گټولو وجې نه، او استفهام تعجبى هم کيدى شى -

قوله: عتياد دي تفسير به نهاية السن سره تفسير لازم دي۔

ٲوٲه: ٲٲٲ لٲال نه ٲس ٲالٲها اضاٲه كوٲو مقصء ٲه ءي آٲٲ اوء سورٲ آل عمران ٲه آٲٲ
 كٲٲٲٲ تطٲٲق كوٲ ءي ٲكه چي هلٲه ءالٲامز كءرءي اوءٲه ءالٲامز كءرءي-

جواب: تاق (ن) توقا توقا نامشتاق کیدل۔

قوله: وقد غلقتك: دعى ضميرنه حال دې ولر توك دغلقتك دكان نه حال دې سوباً دلاكله
ضميرنه حال دى۔

اوله: المحراب جمات، دشيطان سره دجهگري خانی۔

قوله: حنا ناددي عطف به الحكم باندي دي حنان په معني درحمت، رقتي قلب.

قوله: بعد ولادته الف دې مقدار منلو مقصد دې خبرې ته اشاره کول دې چې یحیی په محذوف باندې مرتب دې څکه چې دیحیی دعلوق د خوشخبرې ورکولو نه فوراً پس یحیی ته په مضبوطیا سره دنیولوحکم ورکړې شوې دې حالانکه هغه لا تراوسه پورې پیدا شوې هم نه وو نومعلومه شوه چې په کلام کښې حذف دې کوم چې مفسر علام د بعد ولادته سره ظاهر کړو۔

[ایات ۱۶: ۲۵]

وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ الْفَرَانَ إِسْرَافَ أَبِي خَبْرَهَا (إِذْ) جِئْنَا مِنْ أَهْلِهَا مَكْنَانًا غُرُوتًا أَنَّى اعْتَرَلَتْ فِي مَكْنَانٍ نَحْوَ الشَّرْقِ مِنَ الدَّارِ وَأَلْعَدْتُ مِنْ دُونِهِمْ جِبَاثًا أَرْسَلْتُ بِسَرًّا تَنْصِيرَ بِهِ لِقُلِّي رَأْسَهَا أَوْ يَدَيَهَا أَوْ تَفْصِيلَ مِنْ خُضْعِهَا فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا جَنبِلَ (فَقَامَتْ لَهَا) بَعْدَ لِسْعِهَا يَدَيَهَا (بِقَرَأَتِ سَوِيًّا) نَامَ الْعِلْقُ قَالَتْ إِلَى أَعُودِي الرَّحْمَى مِنْكَ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ فَتَسْمِي عَنِي بِسُودِيقَالِ قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِیَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا الشُّوْرُ قَالَتْ أَلَيْسَ لِي بِبُكُونٍ لِي غُلَامٌ وَلَمْ تَمْسَسْنِي بَشَرٌ بِنُزُوجٍ (وَلَمْ أَكُ بِبَشَرٍ) زَايَةً قَالَ الْاَمْرُ

كَذَلِكَ مِنْ خَلْقِ هَٰلَامٍ مِنْكَ مِنْ هَٰزِرٍ أَب (قَالَ رَبِّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّج) أَنِّي بَانَ فَنَلْعَقُ بَانِي جَنِبِلِ هَلِك
فَنَخْبِلِي بِهِ وَلَكُونِ مَا ذَكِرَ فِي مَعْنَى الْعِلَّةِ عَطَفَ عَلَيْهِ (وَلَا تَجْعَلْهُ أَبَةً لِلنَّاسِ) عَلَى لَذَرَتَا (وَدَمْعَةً مِثْلًا) لِمَنْ
آمَنَ بِهِ (وَكَانَ) غَلْفَهُ (أَمْرًا مُقْبِيًا) بِهِ فِي جِلْبِي فَنَلْعَقُ جَنِبِلِ فِي جَنِبِ دِرْمِهَا فَاعْتَشَ بِالْعَمَلِ فِي بَطْنِهَا
مَصُورًا (فَتَحَلَّتْهُ فَالْتَبَدَّتْ) تَنَعَتْ (بِهِ مَكَالًا لَمُيًّا) تَبَعَدَا مِنْ أَهْلِهَا (فَأَجَاوَعَهَا) جَاءَ بِهَا (التَّعَاهُ) وَجَعَ
الْوِلَادَةَ (إِلَى جِدْمِ الْعُطْلَةِ) لِقَعْبِدِ عَلَيْهِ فَوَلَدَتْ وَالْعَمَلِ وَالصُّوْبِ وَالْوِلَادَةَ فِي سَاعَةِ (قَالَتْ يَا) لِلْعَنِيَةِ
(يَكُونِي) مِثْ قَبْلِ هَٰذَا الْأَمْرِ (وَكُنْتُ نَسْمًا مَلِيًّا) خِشًا مَفْرُوكًا لَا يَفْرُفُ وَلَا يَذْكُرُ (فَتَادَاهَا مِنْ تَحْتِهَا) أَنِّي
جَنِبِلِ وَكَانَ أَشْفَلَ مِنْهَا (أَلَا تَحْزَنِي) قَدْ جَعَلَ رَبُّكَ تَحْتَكِ سَرِيًّا نَفَرَاءَ كَانَ لَقَدْ انْقَطَعَ (وَهَوَّى إِلَيْكَ) جَوْدِ
الْعُطْلَةِ كَانَتْ يَابَسَةً وَابْنَةً زَائِدَةً (تُسَاقِطُ) أَصْلَهُ بِنَاءً فِي ثَلَاثَةِ الْثَانِيَةِ سَبْعًا وَادْعَمَتْ فِي السِّنِّ وَلِي قِرَاءَةِ
رُكْعًا (عَلَيْكَ رُطْبًا) تَمَيِّزُ (جَنِيًّا) حِفْهَ

ترجمہ: او ای محمد ﷺ پہ دے کتاب یعنی یہ قرآن کنبی دمرم یعنی دھغی دقصی ذکر او کرہ
کہلہ چہ ہغہ دخیلہ اہل خانہ نہ جد اشوہ یوداسی مکان کنبی کوم چہ دشرق طرف وولارہ یعنی
د دار بیت المقدس دشرق طرف تہ تنہانہی خای تہ لارہ اوداہل خانہ طرف تہ تی پردہ
واچولہ یعنی پردہ نہ زور پندہ کرہ چہ یوبند (حائل) شی (او) خیل سربا خیلو جامو کنبی
سپکی اوگوری یا دحیض نہ دطہارت دپارہ غسل اوکرہی شی نومونہ ہغی تہ خیل روح
جبرئیل علیہ الصلاۃ والسلام لرہ اولیہ لونوہغہ دھغی مخکینی دجامو اچولونہ یس دمکمل
سری پہ شکل کنبی ظاہر شو حضرت مریم اوئیل چہ زہ دخیل خدائی پناہ طلب کوم کہ چری تاتہ
لگہم دخدائی ویرہ وی نوتہ بہ ددہی خانہ نہ زما دپناہ طلب کولو دوجہ لرہی شہ حضرت
جبرائیل علیہ الصلاۃ والسلام ورتہ جواب ورکرو چہ زہ ستادرب قاصدیم تالرہ یوپاکیزہ ہلک
درکولودپارہ راغلی یم اودہغہ پاکیزگی دنیوت دوجہ نہ دہ نوحضرت مریم اوئیل زما خنگہ
بچی کیدیشی حالانکہ ماتہ کوم بشرلاس ہم نہ دہی لگولی نکاح کولوسرہ اونہ زہ بدکارہ زانیہ یم
فرہشتی اوئیل امرخوہم داسی دہی چہ ستانہ بغیر دپلارہ ہلک پیداشی ستا دپروردگار
ارشاد دہی چہ دازما دپارہ دیرہ آسانہ دہ پہ داسی طریقہ چہ جبرائیل پہ تا کنبی زما پہ حکم
پوک اوہی بیا بہ دھغی دوجہ نہ تہ حاملہ شہی، مذکور (یعنی ہوعلی ہون) چونکہ دعلت
پہ معنی کنبی دہی لہذا پہ دہی باندی لہلعلہ عطف کرہی شوہی دہی اودہی دپارہ چہ محہ دہی پہ
خیل قدرت باندی خلقودپارہ نغبنہ جوہہ گرم او رحمت زمونہ دطرف نہ دہغہ کس دپارہ
کوم چہ زمونہ پہ قدرت باندی پورہ یقین لرہی اودہغہ (ولد) تخلیق فیصلہ شوہی خبرہ دہ
زما پہ علم کنبی، نوحضرت جبرائیل دحضرت مریم دقمیص پہ گریوان کنبی پوک اوہلو
نوحضرت مریم پہ خیلہ خیتہ کنبی (حمل) متشکل محسوس کرو نوحضرت مریم پہ فرزند
سرہ حاملہ شوہ اوددہی وچہ نہ یواخی دخیل اہل خانہ نہ لرہی یومقام تہ لارہ بیا دردزہ ہغی لرہ

دیوی کھجورې تې لره راوستله دې دپاره چې هغې ته دده اولگوي بيا هغې (ماشوم) اوزيگولو او دا حمل او تشکل اوولادت (ټول هرڅه) په يوساعت کښې اوشول وئيل شي کاش چې زه ددې واقعي نه وړاندې مړه شوې وې اوزه داسې نيسټ نابود متروک څيز شوې وې نه چاره پيژندم اونه زما تذکره کيدله هم په دغه وخت کښې دې ته دلالتې جانب نه جبرائيل کوم چې دمريم گس طرف ته وواوړ ورکړوچته غمونه کيږه مه ستارب ستاد دلاندې يوه چينه جاري کړې ده يعنې داسې نهر (جاري کړو) دکوم نهر اوبه چې اوچې شوې وې اود کھجورې ته خپل طرف ته خوزوه حالانکه هغه اونه اوچه وه بېدغه کښې باء زانده ده ستاپه وړاندې به ترو تازه پخې کھجورې راوغورزوي رطبا تمیز دې اوچيا ددې صفت دې تساقط ددې اصل په دوه تاگانوسره دې دويمه تا په سين سره بدله شوه اوسين په سين کښې مدغم کړې شواوبه يو قراحت کښې ترک تاء سره هم دې اى تساقط.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

قوله: واذکرفی الکتاب مریم ددې عطف د کلام سابق په مضمون باندې دې تقدیر عبارت دادې اعلم ذکر رحمة ربک عبده ذکر یاواذکرفی الکتاب مریم قعتها.

قوله: اذکرفی الکتاب مریم: اى قصه مریم مضاف محذوف دې مریم په معنى د عبادت گذاره، زاهدۀ اود خادمۀ الرب ده، په الکتاب کښې الف لام دعهده دې مراد قرآن کریم دې قوله: اذا انتبهت دمضاف محذوف ظرف دې کوم چې مفسر علام غيرها وئيلوسره ظاهر کړو دمريم نه بدل الكل يا بدل احتمال هم کيديشى - (مظهرى)

قوله: مکاناً شرفياً موصوف د صفت سره يا خود انتبهت ظرف دې يا ددې مفعول به دې څکه چې انتبهت د انت معنې ته مشتمل دې اى انت مکاناً انتبهت اى انتبهت وتنت يوطرف ته کيدل - لرې کيدل.

قوله: لتغلى مضارع واحد مؤنث غائب دې دپاره چې سپيگي اوگورۍ.

قوله: روحاً اى جبرائيل

قوله: بعدلسا ائسا بادا د دې شېبې جواب دې چې په حديث کښې راغلى دى چې په کوم کور کښې ښځه سرتورسروى نو هغه کور ته درحمت فرښتې نه راځى نو مریم خوبې لباسه وه، څنگه فرشته داخل شوه؟ جواب دا دې چې دغل بعدلسا.

قوله: فتنتى محذوف منلوسره ئې اشاره اوکړه چې دان کنت لغا جواب شرط فتنتى محذوف دې.

قوله: پتلور مفسر علام دپتلور اضافه کولو سره ديو سوال جواب ورکړو، سوال دادې چې له

مسئی دا دعدم جماع نه کنایه ده لهذا داجماع حلال او حرام دواړو ته شامل دې په دې صورت کښې به دلماک بهما دوینا ضرورت نه وو؟

جواب: خلاصه داده چې په عرف کښې مس وطی حلال ته شامل دې وطی حرام عرفا د دې نه خارج دې وطی حرام او وطی حلال د دواړو نفې دپاره ئې دلماک بهما اضافه او فرمائیلـه .
 ټوله: لهماک بهما به ئې اونه فرمائیلو حالانکه موقع دغه وه ځکه چې داصفت په عام توگه باندې په ښځو کښې زیات وی نوددې دحائض اود عاقر دقبیلې نه دکیدوپه وجه باندې دنا ضرورت نشته.

ټوله: قال ربك هو علي هین دقال كذلك د علت قائم مقام دې، یعنی داسې به کیږی ځکه چې دازمونې دپاره آسان دې، په اصل کښې دادیو اعتراض جواب دې، اعتراض دادې چې دلته دجمله تعلیلیه عطف په غیر تعلیلیه باندې کیږی کوم چې جائز نه دې؟ جواب دادې چې معطوف علیه هم جمله تعلیلیه ده لهذا د لبعلة آية للناس عطف به په دې باندې درست وی .

ټوله: رحمة عطف په آیت باندې دې .

ټوله: فاجاء هاد دې تفسیر په جاء هاسره کولو کښې دې خبرې طرف ته اشاره ده چې جاء او اجاء دواړه په یو معنی کښې دی یعنی دواړه متعدی بییک مفعول دی په ظاهره داشبه وه چې کله د جاء په شروع کښې دهمزې اضافه اوکړه نو شاید دابه متعدی بدو مفعول شوی وی دا شبه مفسر علام د اجاء ها تفسیر په جاء هاسره کولو کښې دفع کړو، دویم جواب داهم کیدیشی چې اجاء د جاء په معنی کښې دې اوچې کله استعمال بدل شونو متعدی بییک مفعول شو . (جمل)

ټوله: المخاض درد زه (س) .

[ایاتونه: ۳۱-۴۰]

(تَكْلِي) مِنَ الرُّطْبِ (وَأَشْرَى) مِنَ الشَّرَى (وَقَرَى عَيْنًا) بِالْوَلَدِ فَجِزْ مَحْوُولٌ مِنَ الْفَاعِلِ أَنِي لَفَتْ عَيْنَكَ بِهِ أَنِي تَسْكُنُ فَلَا تَطْمَحُ إِلَى غَيْرِهِ (فَلَمَّا) فِيهِ إِذْغَامٌ نُونٌ إِنَّ الشَّرْطِيَّةَ فِي مَا الزَّيْدَةُ (تَرَى) خَلِئَتْ مِنْهُ لَامُ الْفِعْلِ وَغَيْرُهُ وَالْقِيَّتْ خَرَجَتْهَا عَلَى الرَّاءِ وَكَبِيرَتْ بِأَوَّلِ الضَّمِيرِ لِإِطْفَاءِ الشَّكْتَيْنِ (مِنْ الْبَشَرِ أَحَدًا) فَيَسْأَلُكَ عَنْ ذَلِكَ فَقُولِي لِي لَدَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا أَنِي إِسْنَاءٌ عَنِ الْكَلَامِ فِي خَاتَمِهِ وَغَيْرِهِ مِنَ الْإِنْسَانِي بِذِلِيلٍ (فَلَنْ أَكْلِمَ الْيَوْمَ الْيَتِيمَ) أَنِي بَعْدَ ذَلِكَ (فَأَنْتَ بِوَقُومَةٍ مُتَّحِيلَةٍ) خَالٍ لِرَاوَةِ (فَالْوَيْلُ لِمَنْ لَمْ يَلْقَ حُجَّتَ شَيْئًا قَرِيبًا) عَظِيمًا حَتَّى أَتَيْتَ بِوَلَدٍ مِنْ غَيْرِ أَبٍ (يَا أَيُّهَا هَازِلُونَ) هُوَ زَيْحٌ صَالِحٌ أَنِي بِأَسْبَاطِهِ فِي الْبَيْتِ (مَا كَانَ أَبُوكَ امْرَأَ سَوْمٍ أَنِي زَانٍ (وَمَا كُنْتَ أُمُّكَ بَيْضًا) أَنِي زَانِيَةً فَمِنْ أَيْنَ لَكَ هَذَا الْوَلَدُ (فَأَشَارَتْ) لَهُمْ (الْوَيْلُ) أَنْ كَلَّمُوهُ

قَالُوا كَيْفَ نَكَلِمُ مَنْ كَانَ اِي وَجَدَ (فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا) قَالَ اِلَى عِنْدِ اللَّهِ اَكَانِي الْكِتَابِ اَيِ الْاِسْمِ
وَجَعَلَنِي نَبِيًّا وَجَعَلَنِي مَبَارَكًا اَيِمَّا كُنْتُ اَيِ نَفْعًا لِلنَّاسِ اِخَارَ بِمَا حُجِبَ لَهُ (وَاَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ
اَمْرِي بِهِمَا مَا دُمْتُ حَيًّا) (وَيُرَا بِوَالِدَتِي) مَنْصُوبٌ بِجَعَلَنِي مُقَدَّرًا (وَلَمْ يَخْلُقْنِي جَبَّارًا) مُغْضَاطًا (شَقِيًّا)
عَاصِيًا لِزَيِّنِهِ وَالسَّلَامُ مِنَ اللَّهِ (عَلَى يَوْمِ وَلَدْتِ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا) يُقَالُ فِيهِ مَا تَقْدُمُ فِي السَّيْرِ
يَحْيَى قَالَ تَعَالَى ذَلِكَ عِيسَى بْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ بِالزُّلْفِ خَيْرٌ مِنْهَا مُنْفَرِدٌ اَيِ قَوْلُ بَنِ مَرْثَمَ وَبِالشُّبْهِ بِتَقْدِيرِ
قُلْتُ وَالْمَعْنَى الْقَوْلُ الْحَقُّ (الَّذِي فِيهِ يَخْتَلِفُونَ) مِنَ الْجَنَّةِ اَيِ يَشْكُرُونَ وَهُمْ الْبَارِي قَالُوا اِنْ عِيسَى بِنِ اللَّهِ
كَذِبُوا مَا كَانَ لِيْلَهُ اَنْ يَخْجِدَ مِنْ وَلَدِ سُبْحَانِهِ تَنْزِيهَا لَهُ عَنْ ذَلِكَ (اِذَا قُضِيَ اَمْرًا) اَيِ ارَادَ اَنْ يَخْبِرَهُ (فَاِنَّمَا
يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ) بِالزُّلْفِ بِتَقْدِيرِ هُوَ وَبِالشُّبْهِ بِتَقْدِيرِ اَنْ وَمِنْ ذَلِكَ خَلَقَ عِيسَى مِنْ غَيْرِ ابٍ (وَإِنَّ اللَّهَ
رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ) يَفْتَحُ اَنْ بِتَقْدِيرِ اَذْكُرْ وَكَسَرُهَا بِتَقْدِيرِ فُلْ بِذَيْلِ (مَا قُلْتُ هُمْ اَلَا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ اَنْ
أَعْبُدَ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ) (هَذَا) الْمَذْكُورُ (جِرَاطًا) طَرِيقٌ مُسْتَقِيمٌ مُؤَدٍّ اِلَى الْجَنَّةِ (فَاَخْتَلَفَ الْاَحْزَابُ مِنْ
بَيْنِهِمْ) اَيِ النَّصَارَى فِي عِيسَى اَمُو بِنِ اللَّهِ اَوْ اِلَهٌ مُعَمَّ اَوْ ثَابِتٌ ثَلَاثَةٌ (قَوْلُهُ) فَبَشِّرْهُ عَذَابَ (الَّذِينَ كَفَرُوا)
بِمَا ذَكَرَ وَغَيْرِهِ (مِنْ مَشْهَدِ يَوْمِ عَظِيمٍ) اَيِ خُضُورِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَاهْوَالِهِ اَسْمِعْهُمْ يَوْمَئِذٍ بِهِمْ مِمَّا تَعَلَّقَ
بِقُتْلِي مَا اسْتَمَعَهُمْ وَمَا اَنْصَرَفَهُمْ (يَوْمَ يَأْتُوكُمْ) فِي الْآخِرَةِ (لَكِنَّ الظَّالِمِينَ) مِنْ اِفَاتَةِ الظَّاهِرِ مَقَامَ الْمُنْصَرَفِ
الْيَوْمِ اَيِ فِي الدُّنْيَا (فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ) اَيِ بَيِّنٌ بِهِ صُحُوفُ عَنْ سَمَاعِ الْحَقِّ وَعَمُوا عَنْ اِنْصَارِهِ اَيِ اَعْجَبَ
مِنْهُمْ يَا مُخَاطَبَ فِي سَمْعِهِمْ وَانْصَارِهِمْ فِي الْآخِرَةِ تَعَدُّ اَنْ كَانُوا فِي الدُّنْيَا ضَالًّا غَفَاً (وَأَكْبَرَهُمْ خَوْفٌ بِأَ
مُحَمَّدٍ كَفَّارٌ مَكَّةَ (يَوْمَ الْحَصْرَةِ) هُوَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ يَتَخَسَّرُ فِيهِ الْمُسِيءُ عَلَى تَرْكِ الْاِحْسَانِ فِي الدُّنْيَا (اِذَا قُضِيَ
الْأَمْرُ) لَهُمْ فِيهِ بِالْعَذَابِ (وَهُمْ) فِي الدُّنْيَا (فِي غَفْلَةٍ) عَنْهُ (وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ) بِوَرَأَائِهِمْ تَأْجِدُ نَوْتَ
الْأَرْضِ وَمَنْ عَلَيْهِمْ مِنَ الْفُقَلَاءِ وَغَيْرِهِمْ يَخْلُكُهُمْ (وَالصَّائِرِينَ جُوعًا) فِيهِ لِلْجَزَاءِ

ترجمه: بیا پخې اوتازه کهجورې خوره اودچينې اوبه څکه او په خوې سترگې پخوه عينا تمیزدې دفاعل نه منقول دې یعنی بچی لره کتلوسره سترگې پخوه اوسکون حاصلوه نوره ماشومانو طرف ته التفات مه کوه لږما کبني دښ شرطيه نون په مازانده کبني مدغم کړې شوې دې ترين ددې لام کلمه اوعين کلمه حذف کړې شوی دی عين کلمې حرکت نقل کړې شو او راء ته ورکړې شو او ياء ضميرته التقاء ساکنين دوجې نه کسره ورکړې شوه که ته څوک پشړ او ويني اوهغه ستادبجی متعلق تپوس اوکړی نوروته اوايه چې ما ددې بچی وغيره باره خلقو سره کلام د کولونه د رحمن دپاره دسکوت روژه نيولي ده اودسکوت روزې دالله تعالی قول فلن اکلم البوامسا دې یعنی زه به د دې خبرورکولونه پس هيڅ انسان سره کلام نه کومه دغه ماشوم ئي دخان سره نيولي خپل قوم ته راغله حمله دانت ضميرنه حال دې کله چې قوم ماشوم اوليدلو وي وئيل اي مريم تاخوغت غضب اوکړو چې بغير دپلارنه دې

ماشوم اوزیکولو ای دھارون خورې هغه خویوصالح سرې وواوته په عفت کښې دهغه پشان نه ستاپلارخویدکاره زانی سرې نه وواونه ستامویدکاره زانیه وه نوییا ستاداماشوم خنګه پیداشو، نوحضرت مریم دهغوی دپاره دماشوم طرف ته اشاره اوکړه چې دده نه معلومات اوکړئ، نووې وئیل مونږ دغېپې ماشوم سره خنګه خبرې اوکړو نوهغه ماشوم اوئیل چې زه دالله بنده یم هغه ماته کتاب انجیل راکړې دې اوزه نه یی جوړکړې یم اوهغه زه بابړکت یعنی دخلقودفاندې رسونکې جوړکړې یم زه چرته چې هم یم حضرت عیسیٰ علیه الصلاواتو السلام په حق کښې چې څه مقدروودادهغې خبردې اوماته نه دموښ اودزکوګه تاکیدې حکم فرمایلي دې اوصاتی په معنی د امرنې دې ترڅوچې زه ژوندې یم اوزه نه دخپلې مورخدمت گذارجوړکړې یم براد جملنی مقدردوچې نه منصوب دې اوزه نه سرکش متکبر اوبدبخته دخپل رب نافرمان نه یم جوړکړې دالله دې په ماباندې سلام وی کله چې زه پیداشوم اوپه کومه ورځ چې به زه مړکیم اوپه کومه ورځ چې به زه ژوندې کیږم اورپورته کیږم به ددې دربارو مقاماتوپه تفسیرکښې به هم هغه خبره وئیلې کیږی کومه چې دحضرت سیدنایحییٰ علیه السلام په باره کښې وئیلې شوې وه دا دې عیسیٰ ابن مریم قول ابن مریم قول حق دې دکوم په باره کښې چې خلق شک کوی قول که چرې په رفع سره وی نودمبتداً محذوف خبره وی ای قول ابن مریم قول الحق اوکه چرې قول باندې نصب وی نو په دې صورت کښې به قلت فعل مقدر وی دمفعول کیدودوچې نه به منصوب وی، اود قول الحق معنی به وی، القول الحق وی (یعنی داضافت موصوف الی الصفت دقبیل نه به وی) بمقتون دمریة نه مشتق دې اومقتون په معنی کښې دپشکون دې (اودا شک کونکی) نصاری دې کوموچې ونیل عیسیٰ علیه الصلاة والسلام دالله تعالیٰ خوښې دې کوم چې بلکل دروغ دی دالله تعالیٰ داشان نه دې چې هغه چالره اولادجوړکړی هغه اولاد ساتلونه بالکل پاک ذات دې دهغه پاکې بیانوم اوچې کله دڅه د کولو پیداکولو اراده کوی نوهغې ته وائی چه شه نوهغه اوشی دیکون که چرې رفع اولولې نورفع به دهوتقدیردوچې نه وی اوکه چرې نصب لولې نود ان تقدیر دوچې نه به وی اوددې (کن فیکون) دقبیل نه بغیردپلاره دعیسیٰ علیه الصلاة والسلام پیدائش هم دې، بیشکه زما وستاسو پروردگار صرف الله دې نویس هم دهغه عبادت اوکړئ که ان فتح سره وی نود ان نه مخکې به ذکر مقدروی اوکه ان کږې سره وی نود ان نه مخکې به قل مقدر منل پکاروی اودقل مقدر منلودلیل په خپله دحضرت عیسیٰ علیه الصلاة والسلام دا قول دې ماقلت لهما الاما مرتقی به دا مذکور صراط مستقیم دې کومه چې جنت ته رسونکې ده بیا دافرقې په خپل مینځ کښې اختلاف کولووالا شوې یعنی دنصاری (یوفریق) دعیسیٰ علیه الصلاة والسلام په باره کښې اوئیل چې هغه

ابن اللہ دے اور (دویم فریق) اونیل چہ ہفہ دختانی سرہ دویم خدانی دے «اوریم» اونیل چہ ہفہ پہ دریو کنبہ دریم دے بن کافرانو دپارہ مذکورہ وغیرہ (عقائد) دوجہ نہ دلومی ورخمی دحاضری سخت عذاب دے یعنی دقیامت پہ ورخ حاضری اوددغہ ورخمی سختی اسم ہمہ وایہرہم دوارہ دتعجب صیغہ دی معنی تہی دہ خہ بنہ اوریدونکی اوخہ بنہ کتونکی بہ وی پہ کومہ ورخ چہ بہ پہ آخرت کنبہ زمونہ مخی تہ حاضری خونہ پہ دنیا کنبہ داظالمان پہ یشکارہ گمراہی کنبہ دی دضمیرہ خانی باندی اسم ظاہر کیخودلو، میں پہ معنی د بین دے، ددی گمراہی دوجہ (پہ دنیا کنبہ) دحق خبرہ اوریدو نہ کانہ دی اودحق کتلونہ راندہ دی یعنی ای مخاطبہ تہ بہ پہ آخرت کنبہ ددوی دکتلو اوداوریدلو تیزی نہ تعجب اوکری حالانکہ داخل پہ دنیا کنبہ کانہ او راندہ وو اوای محمد ﷺ تہ دمکی کافرانولرہ دحسرت دورخمی تہ اویروہ او ہفہ بہ دقیامت ورخ وی پہ کومہ ورخ چہ بہ بدکار پہ دنیا کنبہ د نیکی پہ نہ کولو باندی حسرت کوی او آخری فیصلہ بہ اوکری شی یعنی دغہ خلقدپارہ بہ دعذاب فیصلہ اوکری شی حالانکہ داخل ددغہ ورخمی تہ غافلہ دی اودوی پہ دغہ ورخ باندی ایمان نہ لری اوہم مونہ بہ دزمکی اوخہ چہ ددی دپاسہ ذوی العقول اوغیر ذوی العقول دی وارثان یو دوی لرہ ہلاک کولو سرہ اور پہ دغہ ورخ بہ دجزا، دپارہ زمونہ طرف تہ واپس کری شی

دقیوداتو فوائد اوتسہیل

قولہ: قری پروزن فری واحد مؤنث حاضر تہ یخہ کرہ داد قر نہ مشتق دے ددی معنی دہ یخوالی عیناً تمیز دے دفاعل نہ محول دے ای لتقرعنک بہ رقة اراءہ نہ واحد مؤنث حاضر بانون تاکید ثقیلہ تہ اوگورے فریاضی فعل پہ معنی دمفعول دے دروغ جوہول، تراشل، خرمن کت کول وقل معنای عظم عجب من کان کنبہ کان تامہ دے صیادکان دضمیر نہ حال دے اوکہ کان ناقصہ وی نوصیابہ ددی خبروی۔

قولہ: ذلک عیسیٰ ابن مریم قول الحق د ذلک مشارالیه مذکورہ د اقرار عبدیت وغیرہ اوصافو حامل شخصیت عیسیٰ ﷺ دے ذلک مبتدا عیسیٰ موصوف ابن مریم بترکیب اضافی صفت موصوف د خپل صفت سرہ دذلک مبتدا خبر قول الحق پہ ترکیب اضافی سرہ دمبتدا محذوف خبر ای قولہ قول الحق، قول الحق کنبہ اضافت د موصوف الی الصفت دے یعنی قول الحق پہ معنی دالقول الحق دے، اوکہ قول الحق منصوب اونیل شی نو دالقول فعل محذوف مفعول بہ وی د دوارو قراخونو پہ صورت کنبہ بہ قول الحق اضافت موصوف الی الصفت وی۔

فی المہد دمہد نہ مراد زانگوہم کیدی شی اوددی نہ دمورغیرہ ہم مراد کیدی شی۔
 قولہ: یمتروں د امتروہ نہ ددی مجرد مریہ دی (افتعال) جمع مذکر غائب ہغوی شک کوی
 الذی ہم فیہ یمتروں دمیتدا معذوف خبر دی، ای عیسیٰ ابن مریم الذی فیہ یمتروں ای
 پتددون ویمتروں ان پتھذیہ تاویل دمصدر دکان اسم ای ماکان اتحاد الولد من صفہ بل
 ہر حال عن ذلک ای عن اتحاد الولد من ولد کنبی من زائد د تاکید د پارہ دی۔

قولہ: من ذلک خلق عیسیٰ اودکن لہکون د قبیل نہ بغیر د پلار نہ د عیسیٰ علیہ السلام تخلیق ہم
 دی سہانہ مصدر دی فعل حذف کولوسرہ دھقی قائم مقام شو ای لیسہ سہانا داجملہ
 معترضہ دہ قل مقدر منلوپہ صورت کنبی بہ ان اللہ ربی ویکم د حضرت عیسیٰ علیہ
 الصلاة والسلام مقولہ وی اودلیل ددی دادی چہ حضرت عیسیٰ فرما تیلہ دی ماقلت
 لہم الا ما امرتہی بہ الخ تقدیر عبارت دادی ہذا من کلام عیسیٰ علیہ الصلاة والسلام بدلیل ماقلت
 لہم الخ بہر حال ددوار وقراتونوپہ صورت کنبی ان اللہ ربی ویکم فاعلموہ د حضرت عیسیٰ
 علیہ الصلاة والسلام قول دی۔

قولہ: ترین پہ اصل کنبی ترابین وو پہ دی کنبی راہ فاء کلمہ دہ اوہمزہ عین کلمہ دہ اوہ
 مکسورہ لام کلمہ دہ اودویمہ یاہ ساکنہ یاہ ضمیرہ اوہ آخرہ کنبی نون اعرابی دی یائی
 اولی متحرکہ خپل ماقبل ہمزہ مفتوح کیدو دوجہ نہ الف شو، اوس د الف او د یاہ
 ضمیر ساکنہ پہ مینخ کنبی التقاء ساکنینو راغلہ نوہمزہ ساقطہ شوہ نون اعرابی د جازم
 ساقط کیدو دوجہ نہ نون اعرابی ہم ساقط شو۔ اودنون تاکید ثقیلہ داخلیدو نہ پس
 التقاء د ساکنینو راغلہ یاہ ضمیر او د نون تاکید ثقیلہ نون اولی سرہ لہذا یاہ ضمیر لرہ
 کسرہ ورکری شوہ۔

تلاصہ: خلاصہ داشوہ چہ پہ ترابین کنبی شہر عملونہ شوہ دی ① یاہ پہ الف سرہ بدلہ
 کرہ شوہ ② الف حذف کرہ شوہ ③ دھمزہ حرکت راہ لرہ ورکری شوہ ④ ہمزہ حذف کرہ
 شوہ ⑤ دان شرطیہ دوجہ نہ نون اعرابی ساقط شوہ ⑥ یاہ ضمیر تہ کسرہ ورکری شوہ
 قولہ: اناسی یا خود انسی جمع دہ یادانسان، اناسی پہ اصل کنبی اناسین وونون یاہ کرہ شوہ
 او یاہ پہ یاہ کنبی مدغم کرہ شوہ نو اناسی شو۔

قولہ: تمہلہ دانت د ضمیر نہ حال دی، دہہ د ضمیر نہ ہم حال کیدی شی۔

قولہ: من مشہد یوم عظیمہم دادویل سرہ متعلق دی ای من ہمدیوم عظیمہ دی صورت کنبی
 بہ مفہد دمصدر پہ معنی وی یاہہ دوقت شہود اود مکان شہود پہ معنی وی پہ دی
 صورت کنبی بہ مفہد د ظرف زمان اود مکان دوارو معنی بہ وی۔

فولہ: لکن الظالمون د مشرکینو د قباحت او شناعت بیان لو د پارہ داسم ضمیر لکنہم بہ خانی باندې اسم ظاہر طالبون او فرمانیلو دې پارہ چې ددوی بہ اعمال قبیحہ او شنیعہ باندې دلالت اوشی۔

فولہ: ای بعد ذلک ددې عبارت د اضافې مقصد ددې اعتراض جواب ورکول دی چې بہ کلام کبھی تناقض دې ځکه چې پورته وئیلې شوی دی الی نذرت للرحمن صوما ددې جملہ نہ دکلام نہ کولو منختہ (نذر) معلوم شود دې نہ پس حضرت مریم اوئیل فلن اوکلم الیوم انسا حالانکہ دا کلام دې؟ جواب دادې چې زہ بہ ددې نہ پس ہیچاسرہ کلام نہ کوم، دکان تفسیر بہ وجد سرہ کولو کبھی ئې اشاره اوکرہ چې کان تامہ دې اوکان زانده ہم کیدی شی، اوصیاء د حال دوجې نہ منصوب دې ای کف نکل من فی المہد حال صاہ۔

اخبار عما کتب لہ پۀ دې سرہ د جعلی تفسیر کولو کبھی مقصد دابنودل دی چې جعلی اگرچہ د ماضی صیغہ دې خومراد ترې نہ استقبال دې۔

[ایاتونہ: ۴۱-۵۰]

وَأَذْكُرْ لَهُمْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِذْ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا مَبْلَغًا فِي الصَّدَقِ (يُؤَيَّا) وَيُنْقَلُ مِنْ خَبَرِهِ (وَأَذْكُرْ لِيُؤَيَّا) آذَرَ (يَأْتِيَتْ) النَّاءُ عِوَضَ عَنْ يَاءِ الْإِضَافَةِ وَلَا يُجْمَعُ بَيْنَهُمَا وَكَانَ يُغْنِيهِ الْأُضْمَامُ إِلَهُ تَعْبُدُ مَا لَا يَنْبَغُ وَلَا يُبْعَدُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ لَا يَكْفِيكَ (شَيْئًا) مِنْ نَفْعٍ أَوْ ضَرٍّ (يَأْتِيَتْ) إِلَى قَدْ جَاءَتْهُ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبَعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا طَرِيقًا (سَوِيًّا) مُسْتَقِيمًا (يَأْتِيَتْ) لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ بِطَاعَتِكَ إِنَّمَا فِي عِبَادَةِ الْأَضْمَامِ (إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا) كَعَبْرِ الْمُضَيَّانِ (يَأْتِيَتْ) إِلَى أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابُ مِنَ الرَّحْمَنِ إِنَّ لَمْ تَنْتَبِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا) نَاصِرًا وَفَرِيًّا فِي الْكَلَامِ قَالَ أَرَأَيْبَ أَلْتَعَنَ الْيَتَى يَا إِبْرَاهِيمَ فَتَعْبُدُهَا (لَيْتَ) لَمْ تَنْتَبِ عَنْ التَّعَرُّضِ لَهَا (لَا تَرْجُمْنَهَا) بِنَاحِزَةِ أَوْ بِالنَّكَلِ الْقَبِيحِ فَاخْذَرْنِي (وَأَهْجُرْنِي مَلِيًّا) فَغَرًّا طَوِيلًا (قَالَ) سَلَامٌ عَلَيْكَ بَنِي آدَمَ لَا أُصِيبُكُمْ بِمُكُزٍّ وَرَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا مِنْ خَوْنِ آدَمَ تَارًا فَجِئِبَ دُعَايِي وَقَدْ أَوْفَى بِوَعْدِهِ الْمُفْلِكُونَ فِي الشَّعْرَاءِ وَغَيْرِ لَأَبِي وَهَذَا قَوْلُ أَنْ يَتَّبِعَنَّ إِنَّهُ عَذُوَ اللَّهِ كَمَا ذَكَرَهُ فِي بَرَاءَةِ (وَأَعَزَّلَكُمْ وَمَا تَدْعُونَ) تَفْتَنُونَ (مِنْ دُونِ اللَّهِ وَأَدْعُوا) اَعْبُدْ (رَبِّي عِسى أُنْ) لَا أَكُونُ يَدْعَاؤِي) بِعِبَادَتِهِ (شَقِيًّا) كَمَا شَقِيقُمْ بِعِبَادَةِ الْأَضْمَامِ (فَلَمَّا أَغْتَرَّهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ) بَانَ ذَهَبَ إِلَى الْأَرْضِ الْمُفْقَدَةِ (وَهَبْنَا لَهُ) الْبَنِينَ بِأَسْمَاءِ (إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَكَأَنَّهُ) مِنْهُمْ (جَعَلْنَاهُمْ) رُوحَانَهُمْ (وَوَهَبْنَاهُمْ) الدَّلَّةَ (مِنْ رَحْمَتِنَا) الْمَالَ وَالْوَلَدَ (وَجَعَلْنَاهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا) رَلِيمًا هُوَ الْفَتْنَةُ الْخَسَنُ فِي جَمِيعِ أَهْلِ الْأَدَبِ.

ترجمہ: او ته کفار مکہ ته په کتاب کبھی مذکورہ دابرهیم علیه الصلاة والسلام واقعہ اوژودہ یعنی دهغې خبر ورته بیان کړه یشکه چې هغه دیرلوي راستن والبتی وو یعنی دیررشتونې ننی وو او اذکار لایه د خبره نه بدل دې (یعنی دهغه وخت قصه بیان کړه) کله چې هغوی خپل

پلار آزر ته عرض اوکړو یا ایت ای ابا جان، تا دیاې اضافت په عوض کښې ده (عوض او معوض)، دواړو لره جمع کول جائز نه دی او آزر بت پرستی کوله تاسو دې بتانو عبادت ولې کوئ؟ کوم چې نه اوری اونه گوری اونه ستاسو په هغه کار راتلې شی یعنی نه کفایت کولې شی، اونه نفع رسولې شی اونه نقصان دفع کولو شی ای زما مهربانه پلاره ماته هغه علم راغلې دې کوم چې تاته نه دې راغلې لهذا تاسو زما خبره اومنی زه به تاته صراط مستقیم یعنی سیدها لار او ښایم ای ابا جانا ته د شیطان عبادت مه کوه په بت پرستی کښې دده اطاعت کولو سره بېشکه شیطان خود رحمان لوښې نافرمانه دې یعنی په کثرت سره نافرمانی کونکې دې ای ابا جانا ماته ویره ده چې چرته په تاباندې عذاب الهی رانشی که چرته توبه اونه باسي او ته ته د شیطان ملگري نه شي یعنی معاون او د جهنم ملگري جوړ نه شي (دا اوریدلو سره، پلار جواب ورکړو ای ابراهیم آیا ته زموږ د معبودانو نه روگردانی کوې؟ دکوم په وجه چې ته په هغوی باندې نکتہ چینی کوې (ښه په کهلاؤ غوړونو واوړه، که چرې ته دهغوی د چپر چهار نه مننه نشوې نوزه به تاپه کاترو باندې چخنری کر مه یابه تاته کنخل اوردې بدې او اوایمه هغه دیوې لوې مودې پورې مانه لري اوسه نو حضرت ابراهیم علیه الصلاة والسلام او فرما ښایلو ښه ده ته زما سلام واخله یعنی زه تاته تکلیف رسول نه غواړم زه به خپل رب نه ستادپاره دمغفرت درخواست اوکر مه، بېشکه چې هغه په ماباندې دیر مهربانه دې حقبا، د حق نه مشتق دې ددې معنی ده احسان کونکې، لهذا هغه به زما درخواست لره د قبولیت شرف ورکړی او حضرت ابراهیم علیه الصلاة والسلام خپله وعده په دې قول سره پوره کړه کوم چې په سورۃ شعراء کښې مذکور دې واغفر لای اودا دعاء کول دهغه وخت خبره ده کله چې داواضحه کړې شوې نه وه چې هغه د الله تعالی دشمن دې، څنگه چې په سورۃ براءۃ کښې مذکور دی اوزه ستانه اودهغه بتانو نه ځانله والي اختیاروم دکومو چې تاسو د الله پرې خود لوسره عبادت کوئ زه خو به دخپل رب بندگی کومه زما میددې چې زه به دخپل رب بندگی کولو سره محرومه نه شم لکه څنگه چې تاسو د بتانو بندگی کولو سره محروم پاتې ئې نو چې کله ابراهیم علیه الصلاة والسلام هغوی لره او د الله نه علاوه هغه ټولو معبودانو لره پرې خود لوسره ځانله شونو مونږ هغه لره دوه ځامن چې دوی سره هغه انس حاصل کړی اسحاق اویعقوب عطا کړل او هغوی مونږیان جوړ کړل اومونږه دغه دریو اړو ته دخپل رحمت نه مال او اولاد عطا کړل اومونږه هغوی لره داعلی درجې ذکر جمیل عطا کړو او هغه په ټولو اهل ادیانو کښې د هغوی ښه تعریف دې۔

د قیوداتو فوائد او تسهیل

فوله: واذکرفی الکتاب ابراهیم عطف په واذکرفی الکتاب مرهم باندې دې اودا احتمال هم شته چې ددې عطف په وانذرهم یوم الحصر باندې وی۔

قوله: غیروہ ددی اضافی مقصداً بنودل دی چې دابراہیم نہ مخکې مضاف محذوف دې خکه چې خبر د احوالو وی نه چې ذات۔

قوله: صدیقاً د مبالغې صیغہ ده دیر راست گو، دنی او صدیق په مینځ کښې د عموم خصوص مطلق نسبت دې، هر نې صدیق وی خو هر صدیق نې کیدل ضروری نه دی اوداشان ولی اود صدیق په مینځ کښې د عموم خصوص مطلق نسبت دې هر صدیق ولی وی خود هر ولی صدیق کیدل ضروری نه دی مقام صدیقیت دمقام په اعتبار سره دمقام نبوت نہ ښکته دې۔

قوله: اذ قال لایبہ وغیرہ بدل اشتمال دې۔

قوله: انه کان صدیقاً نېها د ماقبل علت دې او د بدل او د مبدل منہ په درمیان کښې جملہ معترضہ ده صدیقاً کان خبر اول دې اونمائې خبر ثانی دې بعضې حضراتو نیلی دی چې آزر د حضرت ابراهیم علیه الصلاة والسلام حقیقی والد وود قرآن طرز بیان نہ ہم داراج معلومیرې او بعضې حضراتو نیلی دی چې آزر دهغوی تره وو د عرف په اعتبار سره مجازاً ابونیلی شوې دې، دهغوی دیلار نوم تاریخ دې۔

قوله: ارأغب مبتداً ده اوانت قائم مقام د فاعل خبر دې، استفهام تعجیبی دې، چونکه ارأغب استفهام باندې اعتماد کړې دې، لهذا دنکره مبتداً جوړول صحیح دی، اودا هم کیدی شی چې ارأغب خبر مقدم اوانت مبتداً مؤخر وی۔

قوله: لئن په دې کښې لام د قسم دې ای واللہ لئن لم رتته۔

قوله: العصی والعاصی دواړه په یوه معنی دی عصی په اصل کښې عضوی وو، واؤ یاء کړې شوه اویاء په یاء کښې مدغم کړې شوه بیادیا دمناسبت دوجې نہ صاد لره کسره ورکړې شوه، نوعی شو۔

قوله: واهجرنی ملها عطف په واحدنی محذوف باندې دې په کوم باندې چې لارحنک دلالت کوی دې دپاره چې دواړه جملې انشائیہ شی، د معطوف اود معطوف علیه په مینځ کښې موافقت دسیبویه په نیز باندې ضروری دې ملها اوږده زمانه، یوه معنی ددې دصحیح سالم هم ده، مطلب دا چې دزمانه دراز دپاره ته زما دنظر دمنه نہ لرې شه، ددویمې معنی په اعتبار سره به ترجمه داشی چې ته ما په خپل حالت باندې پریږده ماسره چهیر چهار مه کوه گنی چرته په ما باندې خپل خپم لاسونه مات نہ کړې، ملها دنظر کیدو دوجې نہ منصوب دې څنگه چې مفسر علام دهراطیلامقدر منلوسره اشاره اوکړه، دواهری دضمیر فاعل نہ حال هم کیدی شی۔

نوله: ناصر او قرينا مناسبه وه چې مفسر علام قرين باندې اکتفاء کړې وه ځکه چې د دخول نار نه پس به څوک دچا معاون نه وي۔

نوله: فتکون للشيطان ولها دآيت ظاهر مفهوم نه دا معلومېږي چې د شيطان سره ولايت په مس عذاب باندې مرتب دې يعنی دمس عذاب دوجې نه به د شيطان سره ولايت وي حالانکه حقيقت دا دې چې د شيطان سره دوليت دوجې نه مس عذاب وي؟ ددې شېبې جواب مفسر علام دقرينائي النصارافه کولو سره ورکړو۔

نوله: حلى صفت مشبه، دير مهربانه، په اکرام کښې مبالغه کونکې۔

نوله: کلا د جعلنا مفعول اول دې تخصيص دپاره په فعل باندې مقدم کړې شوې دې۔

[اپاتونه: ٥١-٥٩]

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مُوسَى إِذْ كَانَ مُفْلِحًا بَكْرَ الْأَمِّ وَفَتَحَهَا مِنْ أَخْلَصَ لِي عِبَادَتِهِ وَعَلِمَهُ اللَّهُ مِنَ الدِّسِ
وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا وَكَادَتْ بَنَاتُ اللَّهِ يَقُولْنَ يَا مُوسَى إِنَّا أَنَا اللَّهُ مِنْ حَاجِبِ الطُّورِ اسْمُ جَبَلٍ (الْأَثْمَنِ) أَمِي الدِّي
يَلِي يَمِينِ مُوسَى حِينَ أَقْبَلَ مِنْ مَدْيَنَ (وَقَرِئَتْ بَنَاتُ نَحِيًّا) مُنَاجِيًا بِأَنَ اسْتَفْعَى اللَّهُ تَعَالَى كَلَامَهُ (وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ
رَحْمَتِنَا) بِغَمًّا (أَحْمَدُ هَارُونَ) بَذَلَ أَوْ عَطَفَ بَنَاتُ (نُحْيَا) خَالَ هِيَ الْمَفْضُودَةُ بِالْهَاءِ إِبْرَاهِيمَ إِسْرَائِيلَ أَنْ يُزِيلَ
أَخَاهُ مَعَهُ وَكَانَ أَسْنَنَ (وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِذْ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ) لَمْ يَبْدُ خَبْرًا إِلَّا وَلَّى بِهِ وَانْتَظَرَ
مَنْ وَعَدَهُ فَلَمَّا إِتَمَّ أَوْ خَوْلَا حَتَّى رَزَقَ إِيَّاهُ فِي مَكَانِهِ (وَكَانَ رَسُولًا) إِلَى جَرْمِهِ (نَبِيًّا) (وَكَانَ بِأَمْرٍ أَهْلَهُ) أَمِي
قَوْمِهِ (بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا) أَصْلُهُ مَرْضُوعُ قَلْبِ الْوَأَوَانِ يَأْغُزِي وَالْعُضَّةُ حُمْسَةٌ (وَاذْكُرْ فِي
الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ) هُوَ جَدُّ أَبِي نُوحَ (إِنَّهُ كَانَ صَدِيقًا نَبِيًّا) (وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا) هُوَ عَمِّي فِي السَّعَاءِ الرَّابِعَةِ أَوْ
السَّادَةِ أَوْ السَّابِقَةِ أَوْ فِي الْجَنَّةِ أَدْخَلَهَا بَعْدَ أَنْ أُوْبِقَ الْمَوْتُ وَأَخْبِي وَلَمْ يُخْرِجْ مِنْهَا (أُولَئِكَ) مُتَنَا
الَّذِينَ أَلْعَمَهُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ صِفَةُ لَهُ (مِنَ النَّبِيِّينَ) بَيَانٌ لَهُ وَهُوَ فِي مَعْنَى الصِّفَةِ وَمَا بَعْدَهُ إِلَى جُمْلَةِ الشَّرْطِ
صِفَةُ لِلنَّبِيِّينَ فَقَوْلُهُ (مِنَ ذُرِّيَةِ آدَمَ) أَمِي إِبْرَاهِيمَ (وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَن ثُورًا) فِي السَّيْفَةِ أَمِي (إِبْرَاهِيمَ) هُوَ يُغْلُوبُ أَمِي مُوسَى
وَهَارُونَ وَزَكْرِيَّا وَيَحْيَى (وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجِبِينَ) أَمِي مِنْ جَمْلِهِمْ وَهَرُ أُولَئِكَ (إِذَا أَتَى عَلَى بَنِي إِسْرَءِيلَ
الرَّحْمَنُ عُرْوَاتِهِمْ وَأَرْكَبُوا) جَنَعَ سَاجِدَ وَتَاكِ أَمِي فَكُونُوا بِمِلَّتِهِمْ وَأَضَلَّ بَنِي بَنِي لَيْثِ الْوَأَوَانِ وَالْعُضَّةُ
كُسْرَةٌ فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا كَالْفُجُورِ (وَالْتَبَعُوا الشُّبُهَاتِ) مِنَ الْمَغَاصِبِ
(لَسَوْفَ يُلْقَوْنَ عُثْمًا) هُوَ وَادٍ فِي جَهَنَّمَ أَمِي يُلْعَوْنَ لَهُ

ترجمه: او په کتاب کښې مذکور دموسی علیه الصلاة والسلام ذکر او کړئ هغه بيشکه لوي مخلص چوڼي کړې شوې بنده وو په کسرې دلام او په فتحې دلام سره مخلص من اخلاص لي عبادته ته وائي او مخلص من اخلاصه الله من الدس ته وائي (يعني الله تعالى هغوی

دھر قسمة خامیانو نه پاک کری وو، هغه نبی مرسل وو اومونہ موسی ته دکوه طور نبی طرف نه
 باموسی انی انا الله ونبیلسره اواز اوکړو طور دغر نوم دی یعنی دموسی علیه الصلاة والسلام
 دهغه جانب نه (اوبللو) کوم چې د مدین نه دراتللو په وخت کښې نبی طرف ته راځي
 اومونہ هغه لره دخپلې راز دارانه گفتگو دپاره خپل مقرب جوړ کړو په داسې طریقې باندې چې
 الله تعالی هغه ته خپل کلام واورولو اومونہ هغه لره دخپل رحمت نعمت په سبب دهغه
 رورهارون نبی جوړ کړو (هارون اگاهه) نه بدل یا عطف بیان دی نمداد (هارون) نه حال دی
 اود وهنه نه هم عطاء نبوت مراد دی دموسی علیه الصلاة والسلام دغه درخواست
 قبلولوسره هغه رور (هارون) لره نبی جوړ کړو اوهارون علیه الصلاة والسلام دموسی علیه
 الصلاة والسلام نه مشروو۔ اوپه کتاب کښې مذکور د اسماعیل علیه الصلاة والسلام
 ذکر اوکړی یشکه هغه دوعدي دیر بښتوني وو هغوی کومه وعده داسې نه ده کړې چې دهغه
 پوراوالې شي نه وی کړې او کوم سړی سره شي چې (دانتظار) وعده کړې وه دهغه دی
 ورځویا تریوکاله پورې (هم هغه ځانې کښې) انتظار کړې ووتردې پورې چې هغه سړی
 کوم سره چې د انتظار وعده کړې وه دهغوی دانتظار ځانې ته واپس راغلو اوهغه دجرم
 طرف ته نبی لپلې شوې وواوهغه خپل اهل یعنی خپل قوم لره (برابر) دموغ او دکوه حکم
 ورکولو اوهغه دخپل پروردگار په نزد خوښ شوې وودمرغی اصل مرضی وو، دواړه واؤونه په ی
 سره بدل کړې شو او ضمه کسري سره بدله کړې شوه و اوپه دې کتاب کښې د ادریس ه
 ذکر اوکړه هغه دنوح علیه الصلاة والسلام دپلار نیکه وویشکه هغه دیراستې والابی وو
 اومونہ هغه اوچت مقام ته اورسولو، هغه څلورم یاشپږم یا اوم اسمان یا جنت کښې ژوندی
 دی اوهغه دمرگ مزه څکلونه پس جنت کښې داخل کړې شو اوژوندې کړې شواوهغه
 دجنت نه دې وتلې اولنک مبتدا ده هم دادی هغه خلق په کوموچې الله تعالی (خاص انعام
 فرمائیلې دې الذین انعم الله علیهم من النبیین نه واخله ترجمله شرطیه پورې دنسب صفت
 دی (او دامنعم علیهم) دآدم علیه الصلاة والسلام دنسل نه دی یعنی د ادریس علیه الصلاة
 والسلام او په دوی کښې بعضي دهغه خلقو دنسل نه دی کومولره چې مونږه دنوح علیه الصلاة
 والسلام سره په کشتي کښې سواره کړی وو یعنی ابراهیم علیه الصلاة والسلام دحضرت
 نوح علیه الصلاة والسلام دخوې سام دنسل نه دی اوبعضي په دوی کښې دابراهیم علیه
 الصلاة والسلام دنسل نه دی یعنی اسماعیل او اسحاق اویعقوب علیهم السلام بعضي
 داسرائیل دنسل نه دی اوهغه یعقوب دی موسی اوهارون اوزکریا اویحیی اوعیسی دی
 اوداتول (حضرات) دهغه خلقو نه وو کوموته چې مونږه هدايت فرمائیلې وو اومقبول کړی مودو
 یعنی منجمله هدايت یافته مقبول خلقو نه دی اود اولنک خبر اذاتل علیهم السلام دپه مهرداد ساجد

پاره لمې، ۱۶ (سورة مريم، ۱۹)

او بکېدا پاک جمعه ده دغه حضراتو دا کفیت وو چې کله به دهغوی په وړاندې د رحمن آیاتونه لوستلې شو نو دهغوی سجده کونکي ژریدونکي (په زمکه) باندي غورزیدل لهذا اې (اهل مکه، تاسو هم دهغوی پشان شی او د بکې اصل بکوی وو واؤ په ی سره اوضمه په کسرې سره بدله شوه بیا دهغوی نه پس داسې ناخلف پیدا شول چې هغوی مونږ پرېخودلو سره ضائع کړو څنگه چې یهودو او نصاری په معصیت کښې د خواهشاتو اتباع او کړو داخله په عنقریب خرابی او گوری (غما) په جهنم کښې دیوې وادې نوم دې یعنی په هغې کښې به غورزیږی -

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: واذکرفی الکتاب د موسی عطف په واذکرفی الکتاب مېرېباندې عطف قصه علی القصه دې، سورة مريم کښې د لسو انبیاء علیهم السلام اسماء مذکور دی او الله تعالی د هریوڅه اوصاف او مناقب بیان فرمائیلی دی په دې کښې دې خبرې طرف ته اشاره ده چې دانبیاء علیهم السلام توقیر او تعظیم لازم دې، اسماء مذکوره دا دی ① زکریا ② یحیی ③ ابراهیم ④ عیسی ⑤ اسحق ⑥ یعقوب ⑦ اسماعیل ⑧ موسی ⑨ هارون ⑩ ادريس علیهم السلام -

مخلصای موحدا اخلص عباده عن الشرك (د افعال) نه اسم فاعل یا د اسم مفعول صیغه ده ای اخلصه الله تعالی واختاره وجعله مختارا.
قوله: الدنس گندگی (ج) ادناس.

قوله: وکان رسولان نبیارسولاد کان خبر اول دې اونما خبر ثانی دې، در رسول لغوی معنی مراد ده او د نبی اصطلاحی، په رسولانما کښې مناسب دا وو چې عام لره نهې مقدم او خاص لره نهې مؤخر ذکر کړې وې خو د فواصلو درعايت دوجې نهې عکس اوکړو، څنگه چې په سورة طه کښې رب هارون وموسی دې، اوبعضې حضراتو در رسول نه اصطلاحی معنی او د نبی نه لغوی معنی مراد اخستې ده یعنی عالی مرتبه رسول، په دې وخت کښې به نبی د نبوة نه مشتق وی چې معنی نهې رفعت او اوچتوالې دې -

قوله: الطورد مدین او دمصر په مینځ کښې مشهور غردې دکوم نوم چې جبل زبیر هم دې -
قوله: ایمن که دیمین نه مشتق وی نو د دې معنی ده ښی -

قوله: نهیاد قربناد مفعول یا د فاعل د ضمیر نه حال دې والا یم د جانب صفت دې د دې وجې نه په اعراب کښې د دې تابع دې بعضې حضراتو وئیلی دی چې الا یم د یم نه مشتق دې نو په دې صورت کښې د طور صفت واقع کیدي شی یعنی د مبارک غر د طرف نه موسی نه ندا اوکړه وهنبا (ف) عطا کړو -

قوله: من رحمۃ کتبہ من تعلیلہ دے ای من اجل رحمۃ اہل بہ یہ دے صورت کتبہ د وھنا مفعول بہ وی، اوارون، بہ داعا نہ بدل وی یا بہ عطف بیان وی یا بہ داعی محذوف دوجہ نہ منصوب وی نہا دھارون نہ حال دے جرمہ دیمن یوہ قبیلہ وہ کومہ چہ داوبوسہولت لیدلودوجہ نہ بہ وادی مکہ کتبہ دحضرت ہاجرہ خوا مقیم شوی وہ، اوحضرت اسماعیل علیہ الصلاۃ والسلام چہ خوان شونودغہ قبیلہ کتبہ نہ وادہ اوکرو، دادریس علیہ الصلاۃ والسلام نوم اخنوخ دے اودے دنوح علیہ الصلاۃ والسلام جد امجد دے۔

قوله: رفعا بعضی مفسرینو وئیلی دی چہ درفع نہ مراد شرف نبوت دوجہ نہ مرتبہ دہ او بعضی حضراتو وئیلی دی چہ رفع اسمانی مراد دہ خنکہ چہ د مفسر علام ہم دا خیال دے قوله: خلف پہ سکون دلام سرہ ناخلف (نالائق) دیارہ اوپہ فتحی دلام سرہ دلائق اخلاق دیارہ استعمال یری۔

قوله: یلقون مضارع جمع مذکر غائب (س) غورزیری بہ، ملاقات بہ کوی۔

قوله: غیا اسم فعل، گمراہی، عذاب۔

[ایاتونہ: ۶۰-۶۵]

(الْاٰلَ لَکِنْ رَّحْمٰنٌ تَابٌ وَرَحِیْمٌ صَالِحًا فَاُولٰٓئِکَ یَدْخُلُوْنَ الْجَنَّةَ وَلَا یُظْلَمُوْنَ) یَنْفَعُوْنَ رَحْمًا مِنْ تَوَابِهِمْ (جَنّاتِ عَدْنٍ) اِنَّمَا یَذَلْ مِنَ الْجَنَّةِ (الَّتِیْ وَعَدَ الرَّحْمٰنُ عِبَادَہُ الْغَیْبِ) حَالِ اَیْ غَیْبِ عَنَّا (اِنَّہٗ) کَانَ وَعْدَہٗ اَیْ مَوْعِدَہٗ (مَآئِیْمًا) بِغَفٰی اَیْمًا وَاَصْلَہٗ مَآثُوْیْ اَوْ مَوْعِدَہٗ هُنَا الْجَنَّةُ یَاہِ اَقْلَہٗ (لَا یُظْهِرُوْنَ فِیْہَا) نَفُوْا مِنْ کَلَامِ (الْاٰلَ) لَکِنْ یَسْتَمْعُوْنَ (سَلَامًا) مِنْ الْمَلَائِکَۃِ عَلَیْہِمْ اَوْ مِنْ بَعْضِہُمْ عَلٰی بَعْضٍ (وَهُمْ رَاقِدٌ فِیْہَا) بِکَرَمٍ وَعَشِیْمًا اَیْ عَلٰی قَدْرِہِمَا فِی الدُّنْیَا وَلَکِنْ فِی الْجَنَّةِ نَهَارٌ وَلَا لَیْلٌ بَلْ سَوَّیْنَا لَہُمْ اَمْنًا رَاحۃً (الَّتِیْ تُرِیْثُ) نَفْطٰی وَتَنْزِلُ (مِنْ عِیَادَکُمْ) کَانَ تَقِیْمًا بِطَاعِیَہٖ وَنَزَلَ لَمَّا تَاخَّرَ الْوُحٰی اَیْمًا وَقَالَ اَللّٰہُ صَلٰی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ لِجَنّتِہِ مَا یَسْتَمِکُ اَنْ تَزُوْرُوْا اَلْخُرُ وَا تَزُوْرُوْا (وَمَا تَنْکُرُوْنَ) اَلْاَمْرُ بِرَبِّکُمْ لَہٗ مَا یَبْیْنُ اَیْمًا اَیْ اَمْنًا مِنْ اُمُوْر الْاٰخِرَۃِ (وَمَا خَلَقْنَا) مِنْ اُمُوْر الدُّنْیَا (وَمَا یَبْیْنُ ذٰلِکَ) اَیْ مَا یُکُوْنُ فِی هٰذَا الْوَقْتِ اِلٰی یَمِ الْسَّاعَۃِ اَیْ لَہٗ عَلِمَ ذٰلِکَ جَمِیْعَہٗ (وَمَا کَانَ رَبِّکَ لَیْسًا) بِغَفٰی نَاسِیًا اَیْ تَارِکًا لَکَ بِاَعْمَارِ الْوُحٰی عَنکَ هُوَ (رَبُّ) مَالِکِ السَّمَاوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَیْنَہُمَا قَاعِبُدْہٗ وَاَصْطَبِرْ لِحُکْمِہٖ اَیْ اَمْرٌ عَلَیْہَا (ہَلْ تَعْلَمُ لَہٗ سُبْحًا) مُسَمًّی بِذٰلِکَ

ترجمہ: (عنقریب خرابی بہ اوگوری) آخوچاچی توبہ اویستلہ او ایمان فی راؤو او نیکی عمل فی اوکری نوہ اخلاق بہ جنت تہ می اوددوی بہ ذراہ نقصان نہ کیچی یعنی ددوی اجرا و ثواب کتبہ بہ (دذرہ برابر) کم نہ کیچی جنت عدن دہمیشہ د قیام جنت جنت عدن، الجنۃ بدل دے ہفتہ جنت دکوم چہ رحمن دخیلوند گانوسرہ وعدہ کری بہ دلہب حال دے یعنی حال دادی

چې هغه بندگانودغه جنت لیدلې هم نه دي اودهغې موعود (وعده کړې شوې څښ ته به دغه خلق ضروريه جنت کښې ورورسېږي ماتيا په معنی دآنيا دي ددې اصل مالکي ورياددي موعود بها، جنت دي یعنی دجنت مستحق په دي کښې داخليږي اودهغه خلق په جنت کښې فضول خبرې نه اوري البته خان دپاسه به دفرشتوپه خپل مينځ کښې کلام اوري دوی ته به په جنت کښې سحر او ماښام خوراک ملاويږي یعنی ددنیا دعادت مطابق به په جنت کښې لیل اونهار نه وی بلکه هميشه به پرته اونوروی دا داسې جنت دي چې مونږ به خپلو بندگانوکښې ددې داسې کس مالک جوړ کړو یعنی عطا به ئې کړو اوپه دي کښې به ئې نازل لږه کوم چې متقی وی دده داطاعت په ذریعه باندې اوچې کله وحی لږه متاخره شوه اوحضور ﷺ حضرت جبرائیل علیه الصلاة والسلام ته اوفرمائیل چې څه څیز مانع دي ددې خبرې چې ته زمونږ ددې نه زیات ملاقات اوکړې څومره چې ته کوې نو اوفرمائیل ئې مونږ ستادرب دحکم نه بغير نه شو راگوزيدي زمونږ مخکې امور د آخرت اوروستو امور د دنیا اوددي په مينځ کښې یعنی هغه امور کوم چې به هغه وخت په قیامت کښې کيږي هم دهغه په ملک کښې دی یعنی ددغه ټولو اموروهم هغه ته علم دي اوستاپروړدگار هیرونکې نه دي نسا په معنی د نسا یعنی دوحی دتاخير دوجې نه تالره پریخودونکې نه دي هغه رب مالک دي داسمانونواودزمکو اوڅه چې ددې په مينځ کښې دی لهدا ته هم دهغه بندگي کوه اوهم دهغه په عبادت باندې کلک اوسپه آياستاپه علم کښې دهغه بل څوک هم نامې شته دي _ (همس؟ نشته)

د قیوداتو فوائد اوتسهیل

فوله: لکن دالا تفسیر په لکن سره کولوکښې ئې اشاره اوکړه چې دامستثنی منقطع ده ځکه چې مستثنی، دمستثنی منه دجنس نه نه ده ځکه چې مستثنی منه کافرین دی اومستثنی منه مؤمنین دی کاب وعده ای موعوده اوهغه موعود دجنت دي ماتیا ای یا به بدخله منه وعده به لا محاله په دي صورت کښې به ماتیا دآنيان نه اسم مفعول وی یا ماتیا په معنی داسم فاعل ای آتيا البته وعدا اسم مصدر هم دي په معنی دوعدي اومصدر هم دي یعنی وعده کول مفسر علام د اوموعوده اضافه کولوسره دویم تفسیر طرف ته اشاره کړې ده د موعوده نه به ماوعده په معنی جنت مرادوی په دي صورت کښې به ماتیا په خپل حالت باندې وی اوکه وعد په خپلې مصدری معنی کښې نو وی ماتیا به په معنی دآنيان وی، په اول صورت کښې به ترجمه داوی دجنت مستحقین چاسره چې رحمن وعده کړې ده هغوی به جنت ته خامخا داخليږي اوپه دویم صورت کښې به معنی داوی الله تعالی چه د خپلو بندگانوسره کومه وعده کړې ده هغه به خامخا راځي _

[ایاتونہ: ۶۶-۷۵]

لا یقول الإنسان المکر للبعث ای بن خلف أو الولید بن النمیمۃ النازل فی الآتۃ (ایہا) یخفی
 الہمزۃ الآتۃ وتسمیہا واذخا الی تنہا یوجہنہا ونین الآخری (ہامیت) لَوَیْ اُخْرِجَ حَیًّا مِنْ الْقَبْرِ مَکَا
 یقول مُعَدِّدُ الْإِسْطِہَامِ یغنی النلی ای لا آتیا بعد الموت وما زایدۃ للتأکید وکذا اللام ورد علیہ بقولہ
 تعالیٰ (اولا یدکر الإنسان) اصلہ یتذکر ابدلت الفاء ذالا وأذعمت فی الذال ویی إزاءة نزکھا وشکون الذال
 وحسم الکاف (أکا) عَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلِ وَلَمْ یَکْ شَیْئًا فِیَسْتَنْدِلْ بِالْإِیْدَاءِ عَلَى الْإِعَادَةِ (قوریک) لَعَسَ تَرْتَمُّهُمُ أَمِ
 الْمُنْکِرِینَ لِنَفْسٍ (وَالشَّاطِلِینَ) ای نجمع کُلًّا مِنْهُمْ وَخِطَانِہُ فِی سِلْسِلَۃٍ (لَمَرَّ لَظْفَرُ تَمَرٍ حَوْلَ جَنْبِهِمْ مِنْ
 خَارِجِہَا (حِیًّا) عَلَى الرَّکْبِ جَمْعُ جَاءٍ وَاصْلِہُ جَلُّوْا أَوْ جَلُّوْی مِنْ جَعَا یَجْعُو أَوْ یَجْعِی لِقَابِ (لَمَرَّ لَظْفَرُ عِزٍّ مِنْ
 کُلِّ شِیْءٍ) فِزْلَہُ مِنْهُمْ (أَصْبَحَ أَشَدَّ عَلَى الرَّحْمَنِ عِیًّا) جزاءة (لَمَرَّ لَظْفَرُ عَلَمٍ بِالَّذِینَ هُمْ أَوْلَى بِمَا) اخق بحفتم
 الْأَخْذِ وَغَیْرَہُمْ مِنْهُمْ (حِیًّا) دُخُلُوا وَاخْزِیًّا فَتَبَدُّوا بِهِمْ وَاصْلِہُ صَلَّوْی مِنْ صَلَّی بِکُمْ اللام وَفَتْحُہَا (وَلَنْ)
 أَمِ مَا مِنْکُمْ أَحَدٌ (أَلَا وَرَدَهَا) ای ذَابِلَ جَهَنَّمَ (وَكَانَ عَلَى رَبِّکَ حَتْمًا مَقْیُیًّا) حَتْمًا وَقَضَى بِهِ لَا یَبْزُکُ (لَمَرَّ
 نَفْسِی) مُشَدَّدًا وَمُخَفَّفًا (الَّذِینَ اتَّقَوْا) الشُّرْکَ وَالْکُفْرَ مِنْهَا (وَتَذَرُ الْعَالِیِّینَ) بِالشُّرْکِ وَالْکُفْرِ (فِیہَا حِیًّا)
 عَلَى الرَّکْبِ (وَإِذَا تَلَّى عَلَیْہُمْ أَمِ الْمُؤْمِنِینَ وَالْکَافِرِینَ) (آیَاتِنَا) مِنَ الْقُرْآنِ (بِیِّنَاتٍ) وَاجْخَات خَال (قَالَ
 الَّذِینَ کَفَرُوا لِلَّذِینَ آمَنُوا أَمِ الْقَرِیْقَیْنِ) نَحْنُ وَأَنْتُمْ (خَیْرَ مَقَامًا) مَنْزِلًا وَغَشَّکُنَا بِالْفَتْحِ مِنْ قَامَ وَبِالضَّمِّ مِنْ
 أَقَامَ (وَأَحْسَنَ نَدِیًّا) یغنی التادی وَغَوَّ مُخْتَمِعَ الْقَوْمِ یَتَخَلَّلُونَ فِیہُ یَغْنُونَ نَحْنُ فَکُونْ خِیرًا مِنْکُمْ قَالَ
 تعالیٰ (وَكَمْ) أَمِ خَیْرًا (أَهْلَکْنَا قَبْلَہُمْ مِنْ قُرُونٍ) أَمِ أُمَّةٍ مِنَ الْأُمَمِ الْمَاضِیَةِ (هُمْ أَحْسَنُ أَثَامًا) مَا لَا مَنَاعَا
 (وَدَعَا) مَنْظَرًا مِنَ الرَّؤْفَةِ فَکُنَا أَهْلَکْنَاہُمْ لَکُفْرِهِمْ نَهْلَکَ هَوْلًا (قُلْ مَنْ كَانَ فِی الضَّلَالَةِ) شَرَطَ جَوَابِہُ
 (قُلْ یَمْدُدُ) یغنی الْخَبَرَ أَمِ یَمْدُدُ (لَهُ الرَّحْمَنُ مَدَدًا) فِی الدُّنْیَا یَسْتَنْدِرُجُ (حَتَّى) إِذَا رَأَوْا مَا یُوعَدُونَ (إِنَّمَا
 الْعَذَابُ) کَالْقَتْلِ وَالْأَسْرِ (وَأَمَّا السَّاعَةُ) الْمُشْتَبِلَةُ عَلَى جَهَنَّمَ فِیَذْخُلُونَهَا (فَسَیَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مَكْنَا
 وَأَضْعَفُ جُنْدًا) أَغْوَا أَمُّهُمُ أَمْ الْمُؤْمِنُونَ وَیُجْنَدُ الشَّاطِلِینَ وَیُجْنَدُ الْمُؤْمِنِینَ عَلَیْہُمْ الْمَلَاحِکَ

ترجمہ: اوانسان وائی کوم چہ دیبعث بعد الموت منکردی یعنی ابی بن خلف یا ولیدبن
 مغیرہ دچاہہ بارہ کنہی چہ دآیت نازل شوہ دہ چہ آیاکلہ چہ دہمزہ ثانی تحقیق
 اوتسہیل سرہ او دہمزہ ثانی او د اول ہمزہ پہ مینخ کنہی الف داخلو سرہ پہ
 دوارو صورتونو کنہی (یعنی دتسہیل اودتحقیق پہ صورت کنہی) زہ مرشمہ نویابیہ ژوندی
 کیدوسرہ دقبرنہ روابسلہ کچہم خنکہ چہ محمد ﷺ وائی استفہام دنفی پہ معنی کنہی
 دہ (یعنی عاذاکنہی استفہام انکاری دہ) یعنی دمرگ نہ پس بہ ژوندی نشم ما اولام
 دتاکید دپارہ زائد دی (ددغہ انسان کافر دقول جواب) دالہ تعالیٰ قول اولایذکر (الایہ) سرہ
 ورکری شوہ دی آیاد انسان دومرہ ہم یادنہ ساتی بذکرہ اصل کنہی بتذکروو تاہ پہ ذال سرہ

بدلہ کرے شوہ اودال پہ ڈال کنبی ادغام کرے شواوپہ یوقامت کنبی پہ ترک د تاء اوپہ سکون دڈال اودکاف پہ ضمی سرہ ہم دے چي مونہ دے دے نہ مخکي پيدا کرے دے حالانکہ ہفہ شہ ہم نہ وو چي دابتداء نہ پہ اعادے باندے استدلال اوکری ستادپروردگار قسم چي مونہ بہ دغہ یعنی منکرین دبعث لرہ اوشیا طینولرہ بہ خامغا راجع کړو یعنی پہ دوی کنبی بہ ہریولرہ د ہفہ شیطان بہ پہ یوزنخیر کنبی راجع کړو یا بہ دوی لرہ پہ دوزخ کنبی دہرنہ پہ زنگونانو باندے پریوتلی حاضر کړو ییابہ دکافرانو د ہرے دلے نہ ہفہ خلق جدا کړو کوم چي درحمن پہ مقابلہ کنبی دتولونہ زیات سخت دی پہ سرکش یعنی دجرات پہ اعتبار سرہ یامونہ داسی خلق بنہ پیژنو کوم چي دجہنم مستحق دی ددخول پہ اعتبار سرہ او د سوزیدو پہ اعتبار سرہ یعنی دجہنم زیات مستحق دی، پہ سرکش کنبی اشداو غیر اشد بنہ پیژنو، لہذا مونہ بہ ہم د دے (اشد) خلقونہ ابتداء اوکړو او صلیا پہ اصل کنبی صلی و واصل بکیر اللامریا صلی بفتح اللامرنہ ماخوڈدے اوپہ تاسو کنبی داسی شوک نشته چي دہفہ پہ دے باندے تیریدل نہ وی یعنی داخل جہنم نہ وی داستادپروردگار بہ ذمہ قطعی فیصلہ شوے امر دے کوم لرہ چي ہفہ لازم کړے دے اودہغے فیصلہ نې کړے دہ ہفہ بہ ترک کوی نہ نہی دجیم پہ تشدید اوتخفیف دواړو سرہ ییابہ مونہ دکفراو شرک نہ خان ساتونکولرہ بیچ کړو اوظالمانولرہ یعنی شرک اوکفر کونکولرہ بہ پہ جہنم کنبی پہ زنگونو باندے غورزیدلی پرپدواو چي کله هغوی ته یعنی مؤمنین اوکافرین ته زمونہ قرآنی روښانه آیاتونہ لوستلوسرہ واژولې شی نوکافران مؤمنانوته وائی پہ دواړو لوکنبی کومه دلہ د مرتبې یعنی د منزل اومسکن پہ اعتبار سرہ بہترہ دہ زمونہ کہ ستاسو کہ مقامادیمیم پہ فتح سرہ وی نودقامنہ بہ مشتق وی اوکہ پہ ضمی دمیم سرہ وی نود اقامنہ بہ مشتق وی اودچامجلس شاندار دے ندی دنادی بہ معنی کنبی دے نادے چوپال (دارالمشورہ) ته وائی چرتہ چي خلق جمع کیږی اوخبرې اترې کوی (احسن ندیا) نہ مرادخپل خان اخلی لہذا مونہ ستاسو نہ بہتریو (الله تعالی) ددے جواب ورکولو سرہ فرمائی اومونہ ددوی نہ وړاندے تیرشوی قومونو نہ ډیرقومونہ ہلاک کړی دی کوم چي د ساز او سامان اود نام نمود (شان اوشوکت) پہ اعتبار سرہ (ددوی نہ) بہتریو کله چي مونہ هغوی لرہ دہغوی دکفر بہ وجہ باندے ہلاک کړل نودوی بہ ہم ہلاک کړو تاسو ورته اوواښي چي کوم خلق پہ گمراہی کنبی پراتہ دی (من کان) شرط دے اوددے جواب فلہمد (صیغہ دامرہ) کوم چي پہ معنی خبر دے یعنی د یمد لہ معنی دے یعنی رحمن ددوی رسع سستہ کوی یعنی پہ دنیا کنبی دوی ته بنہ ډھیل (مہلت) ورکوی، تودے پورے چي کله هغوی ہفہ خیزاوگوری دکوم چي دوی سرہ وعدہ کړے شوے دہ یاخوعذاب، لکہ قتل اوقید، یا قیامت کوم بہ چي پہ دوزخ باندے مشتمل وی نوپہ هغے کنبی بہ داخلیري،

نودوی ته به دیر زرمعلومه شی چې دچاتهکانه بده ده، او د چا مددگاران کمزوری دی، دوی یا مومنان، د دوی لښکر شیطان دي، او د دوی په مقابلې کېنې د مؤمنانو لښکر فرېښتې دي.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: ویقول الانسان د دې تفسیر په انکړللیعت سره کولو کېنې نې اشاره اوکړه چې دانسان نه مخصوص کس مراد دې اوهغه ابی ابن خلف یا ولید بن مغیره دې.

قوله: «وذا ما سمت ما زانده ده مت واحد متکلم ماضی معروف ده مصدر موت دې د حرف شرط دوجې نه د مستقبل په معنی کېنې دې.

قوله: لسوف کېنې لامزائده دې الانسان کېنې الف لام دعهده دې، څنگه چې مفسر علام اشاره کړې ده.

قوله: «وذا» د آخر ظرف مقدم کیدو دوجې نه منصوب دې.

سوال: دلام تاکید مابعد په ماقبل کېنې عمل نه کوی نودلته به آخر څنگه عمل اوکړی.

جواب: دا قاعده د لام ابتداء دپاره ده اود لام زانده دې.

سوال: کوم لام چې په مضارع باندې داخلېږي هغه مضارع لره د حال معنی ته اوړی اوسوف مضارع لره د استقبال معنی سره خاص کوی، ددواړو په مقتضی کېنې تعارض دې؟

جواب: دا لام محض د تاکید دپاره دې تخصیص مضارع للحال د معنی نه مجرد دې لهدا اوس څه اعتراض نشته. (روح البیان)

بعضې مفسرینو حضراتو ویلی دی چې «اذا» کېنې ابعث فعل محذوف عامل دې په کوم باندې چې آخر ظرف دلالت کوی ځکه چې د آخر ظرف جوړول صحیح نه دی.

قوله: لمړیک په اصل کېنې لږمکن وونون د کثرت استعمال دوجې نه حذف کړې شو.

قوله: شیعة ذله، جماعت، حمایتی، طرفدار (ج) شمع په دې کېنې واحد تشبیه جمع ټول برابردی.

قوله: حیثا دا د جات جمع ده دویږې دوجې نه په زنگونانو باندې غورزیدونکې او ابن عباس رضی الله عنه فرمایلی دی چې حیثا د جنو جمع ده، مفسر علام د واردها تفسیریه داخل جهنم سره کولو کېنې اشاره اوکړه چې وارده په مختلفو معنو کېنې استعمالیږي بعضو دې معنی حضور اوبعضو عبور اوبعضو دخول اوبعضو مرور مراد اخستی ده مفسر علام د دخول معنی ته ترجیح ورکړې ده، لهدا د تفسیر د تعیین معنی دپاره دې.

قوله: اجماسم موصول، ددې صدر صله محذوف ده ای هواله اجماسم موصول په معنی د الذی داضافت دوجې نه مبنی برضه دې ددې صدر صله محذوف ده ای هواله هومبتدا

اند خبر مبتدا سرہ دخبر نہ صلہ دموصول، موصول سرہ وصلی نہ مفعول دتزعن، عیا
تمیز منقول دی دمبتدا محذوفہ نہ ای عتوہ لحدہ

فولہ: عتیا سرکش کول، دعنا عتوا مصدر دی داپہ اصل کنہی عتوضمہ پہ کسر سرہ بدلہ
کری شوہ نو واؤ شو عتیا شویبا دعین ضمہ ہم پہ کسر سرہ بدلہ شوہ دی دپارہ چہ
دتبدیلی نہ تاکید اوشی دغہ شان عتاشو۔ (لغات القرآن)

او بعضی حضراتو عتیا دعات جمع گر خولی دہ یعنی سرکش کونکہ۔

فولہ: صلیا داپہ اصل کنہی وصل یعنی مصدر سماعی دی، داخلیدل۔

فولہ: وارد، رسیدو والا، مراد تری نہ پہ پل صراط باندی تیریدل دی شارح مسلم علامہ
نوی ہم دی تہ ترجیح ور کری دہ۔

فولہ: نذرای نترک۔

[ایاتولہ: ۷۶-۸۲]

وَزَيْدَ اللَّهِ الَّذِينَ اهْتَدَوْا بِالْإِيمَانِ (هُدًى) بِمَا يَنْزِلُ عَلَيْهِمْ مِنَ الْآيَاتِ (وَالْبَقِيَّاتُ الصَّالِحَاتِ) مِنَ
الطَّاعَةِ تَقْبَلُ لِصَاحِبِهَا (خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرُ مَرَدًّا) أَيْ مَا يُرَدُّ إِلَيْهِ وَيُزَجُّ بِجَلَابِ أَفْعَالِ الْكُفَّارِ وَالْخَيْرِيَّةِ
هَذَا فِي مُقَابَلَةِ قَوْلِهِمْ أَيْ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَقَامًا (أَقْرَأْتِ الَّذِي كَفَرْنَا بِآيَاتِنَا) الْفَاصِي بِنِ وَائِل (وَقَالَ) لِيَخْتَبِرَ
بِنِ الْآرَاتِ الْفَاقِلَ لَهُ تَبَعَتْ بَعْدَ الْمَوْتِ وَالْفُطَابِ لَهُ بِقَالَ (لَا وَكَيْفَ) عَلَى تَقْدِيرِ الْبَحْثِ (مَالًا وَوَلَدًا)
فَافْضِلْ قَالَ تَعَالَى (أَطْلَعْتُ الْغَيْبِ) أَيْ أَعْلِمُهُ وَأَنْ يُؤْتَى مَا قَالَهُ وَاسْتَفْهِنَ بِهَفْزَةٍ الْإِسْتَفْهِنَ عَنْ هَفْزَةِ الْوَصْلِ
فَخَلَفْتُ (أَمَّا أَحَدُ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا) بِأَنْ يُؤْتَى مَا قَالَهُ (كَلَّا) أَيْ لَا يُؤْتَى ذَلِكَ (سَتَكُنَّ) تَأْمُرُ بِكُنْ (مَا
يَقُولُ وَيَحْدُثُ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَذًا) لَنَهْدِهِ بِذَلِكَ عَذَابًا فَوْقَ عَذَابِ كُفْرِهِ (وَتُؤْتَى مَا يَقُولُ) مِنَ الْمَالِ وَالْوَلَدِ
(وَيَأْتِيَنَا) يَوْمَ الْقِيَامَةِ (قَرَدًا) لَا مَالَ لَهُ وَلَا وَلَدًا (وَأَحْدُوا) أَيْ كُفَرًا مَكَّةَ (مِنْ قَوْمِ اللَّهِ) الْأَزْوَاجِ (أَلِهَةٍ)
يَتَّبِعُونَهُمْ (لِيَكُونُوا أَهْلًا عَرَضًا) شَفَعَاءَ عِنْدَ اللَّهِ بَأَنْ لَا يَحْدُثُوا (كَلَّا) أَيْ لَا مَالٍ مِنْ عَذَابِهِمْ (سَيَكُونُونَ) أَيْ
الْأَلِهَةِ (يَعْبَادُونَهُمْ) أَيْ يَتَّبِعُونَهَا كَمَا فِي آيَةِ أُخْرَى (مَا كَانُوا إِلَّا نَارًا يَتَّبِعُونَ) (وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ رُضْدًا) أَعْوَانًا وَأَعْدَاءَ

ترجمہ: او د ہدایت والا خلقو پہ ہدایت کنہی اللہ پاک زیاتوالی کوی د ہفہ آیاتو نہ پہ ذریعہ
کوم چہ پہ دوی باندی نازلوی، او باقی پاتہی کیدونکہ نیکن نو ہفہ خو طاعات دی چہ
د طاعت کونکو دپارہ باقی پاتہی کیری ستادرب پہ نزد دثواب پہ لحاظ سرہ دولو نہ بہتر دی
یعنی ہفہ ثواب او اجر چہ کوم دوی تہ حاصلیری ہفہ بہتر دی پہ خلاف دکافرانو
داعمالو او دلنہ د اسم تفصیل (دخیر) استعمال ددوی د قول ای الفریقین خیرمقاما پہ
مقابلہ کنہی شوے دی آیا تا ہفہ سہی ہم لیدلی دی؟ چہ ہفہ زمونہ آیتونو نہ کفر کری دی
او ہفہ عاص بن وائل دی چا تہ چہ (حضرت) خباب بن ارت ونبلی وو چہ تہ دمرگ نہ پس

«ژوندې کړې شې» پورته کولې به شې او دخباب بن ارت دعاص بن وائل په ذمه (خه) مالی مطالبه وه نو عاص بن وائل د (تقاضې) په جواب کښې اوئیل چه دبعت بعد الموت په صورت کښې به ماته مال او اولاد ضرور را کولې شی نو په هغه وخت به زه ستا مطالبه ادا کړم، الله پاک په جواب کښې افرمائیل آیا دا (سرې) په غیږو باندې خبر شوې دې؟ یا ده ته بنودل شوی دی چه څه ده اوئیل ده ته به ورکولې شی اودهمزه استفهام دوجې نه دهمزه وصل ضروت پاتې نشو نو حذف کړې شوه، یا ده دالله پاک نه څه وعده اخستې ده داچه څه ده اوئیل هغه به ده ته ورکولې شی داسې هرگز نه ده یعنی دا به ده ته نه شی ورکولې دا چه څه هم وائی مونږ دا ضرور لیکو یعنی «ملانکو» ته ددې دلیکلو حکم ورکړو اوده دپاره عذاب زیاتوو یعنی مونږ به د ده د کفر په عذاب باندې دده (د دې) خبرو د عذاب زیاتوالې او کړو اودکومو څیزونو یعنی د مال او اولاد په باره کښې چه څه وائی هغه مونږ دده (دمرگ) نه پس واخلو اودقیامت په ورځ به مونږ ته یواځې راځی نه به دده سره مال وی اونه اولاد او دغه دمکې کافرانو الله پاک پریښودې دې او بتان نی معبودان جوړکړی دی چه دهغوی دوی بندگی کوی دې دپاره چه هغوی دوی ته دعزت باعث وی یعنی هغه «بتان» الله پاک ته سفارش اوکړی چه دوی ته عذاب ور نه کړې شی خو هرگز داسې نه شی کیدې یعنی دوی ته د عذاب ورکولو نه هیڅ څیز مانع نه شی کیدې هغه معبودان «باطله» د دوی دعبادت نه به هم منکر شی یعنی دهغوی دعبادت نه به انکار اوکړی لکه چه په یو بل آیت کښې افرمائیل ماکانو ایانا یعبدون دې خلقو زمونږ عبادت هلو کړې نه دې او (اولته به) ددوی مخالف او دشمنان شی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: ویزید ددې عطف په فلیمدد باندې دې دمعنی په اعتبار سره ای محمد ویزید الله الذین الخ جمله مستانغه هم کیدې شی په افرايټ کښې استفهام تعجبی دې.

قوله: العاص بن وائل عاص بن وائل د فاتح دمصر دحضرت عمرو پلار دې اود عمرو د عبد الله پلار دې کوم چه دخلورو عبادله نه دې ترتیب دا رنگې دې، عبد الله بن عمرو بن عاص بن وائل. خباب بن ارت بدري دې او په غریبانو صحابو کښې دې اوتین دایماء نه دفعل مضارع واحد متکلم مجهول بانون تاکید ثقیله دې، ماته به ضرور ملاویږی لام قسمیه دې ای والله لاوتین اطلع الغیب په اصل کښې اطلع وو په دې کښې اول همزه استفهام او دویمه همزه وصل ده همزه وصل تحفیفا حذف کړې شوه.

قوله: کلادنحویانو په دې کښې شېر اقبال دی خو راجح دادې چه دا حرف زجر او ردع دې په قرآن کښې ددې کلمې استعمال په درې دیرشو ځایونو کښې شوې دې او داتول په

دويم نيماني (نصف ثاني) کښې دې سلکېب کښې سين دتاکيد دپاره دې
 ټوله: ونړله ما بقول اى نسلېه وناخذه منه يعنى په کوم مال او اولاد باندې چه فخر کوى
 مونږ به دا سلب کړو اود دنيا نه به هغه خالى لاسونه لارشى واخېدوا الاوتان: داخېدوا مفعول
 اول دې اوله مفعول ثانى دې هداپه معنى د اهدادادې يا مصدر په معنى دجمع دې
 [ايا ټوله: ٨٢-٩٨]

اَلَمْ تَرَ اَنَا ارْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ سُلْطَانَهُمْ عَلَى الْكَافِرِينَ تَلَاهُمُ بِهِمُجِهِم اِلَى الْمَعَاصِي اَزَا، اَفَلَا تَحْجَلُ
 عَلَيْهِمْ يَطْلُبُ الْعَذَابَ اَلَمْ تَلْهَمْ الْاِيَامَ وَاللَّيْلَى اَوْ الْاِنْفَاسَ عَدَا اِلَى وَلَت خَذَاهِنَا لَمْ يَوْمَ تَحْمُرُ
 الْمُتَّقِينَ اَلَمْ يَنْبِئِهِمْ اِلَى الرَّحْمَنِ وَلَقَدْ جُمِعَ وَايِدُ بِنَعْنَى رَاكِب (وَلَسَوْقِ الْمُجْرِمِينَ) بِخَفَرِهِمْ اِلَى حَبْتِهِمْ
 وَدَا، جُمِعَ وَايِدُ بِنَعْنَى عَاشِي عَطْلَتَان (لَا يَحْتَلِكُونَ) اَمِنْ التَّاسِ الشَّقَاةَةِ اَلَمْ يَنْبِئِهِمْ جُنْدُ الرَّحْمَنِ عَدَا اَمِنْ
 شَهَادَةِ اَنْ لَا اِلَهَ اِلَّا اللهُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ وَكَالُوا اَمِنْ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى وَمَنْ زَعَمَ اَنْ الْمَلَائِكَةُ
 بَنَاتُ اللهِ اَتَخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا، قَالَ تَعَالَى لَهُمْ لَقَدْ جَعَلْتُمْ شَيْئًا اِذَا اَمِنْ مُنْكَرًا غَيْبًا رَكَدَا، بِالْبَاءِ وَالْيَاءِ
 السَّمَاوَاتِ يَنْقَطِرُونَ، بِالْبَاءِ وَتَشْدِيدِ الطَّاءِ بِالْاَشْفَاقِ وَطَى قِرَاءَةً بِاَثْنِ وَحْنُهُ وَتَلَقَّى الْاَرْضَ وَتَحْمُرُ الْجِبَالَ
 هَذَا اَمِنْ تَنْطِقُ عَلَيْهِمْ مِنْ اَجَلِ اَنْ دَعَا الرَّحْمَنُ وَلَدًا، قَالَ تَعَالَى وَمَا يَنْبِئُهِمُ بِالرَّحْمَنِ اَنْ يَنْبِئَهُمْ وَلَقَدْ اَمِنْ مَا
 يَلِيْقُ بِهِ ذَلِكَ اِنْ اَمِنْ مَا اَكَلَ مِنْ فِى السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضِ اِلَّا اَتَى الرَّحْمَنُ عَدَا ذَلِيلًا غَاشِيًا يَزِمُ الْقِيَامَةَ
 مِنْهُمْ غُزْرَ وَيَعْنَى لَقَدْ اَحْصَاهُمْ وَعَدَاهُمْ عَدَا، فَلَا يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ مِنْهُمْ وَلَا وَاجِدٌ مِنْهُمْ (وَكَلَّمَ آدَمَ
 يَوْمَ الْقِيَامَةِ قَوْلًا) وَلَا مَالَ وَلَا نَصِيرَ يَمْنَعُهُ اِنْ اَلَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا فِيمَا
 بَيْنَهُمْ يَتَوَادُّونَ وَيَتَخَابَتُونَ وَيُحِبُّهُمْ اللهُ اَمِنْ اَلَّذِينَ آمَنُوا وَيَحْمِلُ صَرْتَهُمْ اَمِنْ الْفَرَانِ (يَسْأَلُكَ) الْغَرِيْبَ (لِيُخْبِرَهُ الْمُتَّقِينَ)
 الْغَرِيْبَ بِالْاِيْمَانِ وَتَنْبِئُهُمْ خَوْفَ (يَوْمَ قَوْمًا لَّدَا) جُمِعَ اَلَّذِى اَمِنْ خَبِلَ بِالْبَاطِلِ وَلَمْ يَكُنْ مَكَّةً (وَكَلَّمَ اَنَّى كَبِيرًا
 اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنْ قَبْلٍ) اَمِنْ اَمْنُهُ مِنَ الْاَمْسِ الْمَاضِيَةِ بِتَحْلِيْلِهِمُ الرُّسُلَ (هَلْ عَجِبْتَ) نَجِدَ مِنْهُمْ مِنْ اَحَدًا
 تَحْمُرُ لَهُمْ كَرَامًا صَوْنًا خَفِيًّا لَا فَكْمًا اَهْلَكْنَا اَوَّلِيكَ لِهَؤُلَاءِ

ترجمه: آيا تاته معلوم نه دى چه مونږ شيطانان په كافرانو باندې مسلط كړى دى شو ك چه هغوى په
 معصيت باندې ښه تيزوى نو ته په دوى باندې په عذاب طلب كولو كښې جلتى مه كوه مونږ خو
 پخپله ددوى شپه او ورځ يا ساء د عذاب تر وخت پورې (مرگ پورې) شمار او كړو، دهغې
 ورځې هم ياد گيرنه او كړه په كومه ورځ به چه مونږ متقيان ددوى دايمان په دولت (طور د)
 مليمانو سواره كړو او جمع به كړو وفد دوا فد جمع ده په معنى دراكب (سور) ده او مجرمان د
 دوى د كفر په سبب د سختي تندي په حالت كښې ددوځ په طرف او شرو ورد دوا رد جمع ده تيرى
 بيا ده يو كس ته په د سفارش اختيار نه وى سواد هغه كس نه چا چه در حمن ذات نه اجازت اخستې
 وى (اود اجازت نه مراد) د شهادت ا ن لا اله الا الله ولا حول ولا قوة الا بالله اقرار دې او

یہودو او نصاریٰ او ہفہ خلقو چہ عقیدہ یئں دادہ چہ ملائکہ دالہ پاک لوتري دي اولیل چہ اللہ پاک اولاد لری اللہ پاک او فرمائیل تاسو یقینا ډیره درنه یعنی ډیره ناخوښه خبره کړې ده تکاد په تاء او یاء سره دې، نزدې ده چہ ددې خبرې (د نحوست) دوجې نه اسمان او شلیپي او زمکه لکړې شی او چوی او غرونه ریزه ریزه شی او پیروزی یعنی ددوی دپاسه پیروزی ددې وجې نه چہ ددوی رحمن ذات لره اولاد گرځولې دې ینفطرن په نون سره دې او په یو قراحت کښې یتفطرن تاء او یاء او طاء مشدده سره دې، اللہ پاک او فرمائیل درحمن ذات دشان سره لائق نه دی چہ اولاد اونیسې یعنی دا د هغه شان لائق نه دې په زمکو او اسمانو کښې چہ خدہم دی ټول په ټول به دالہ پاک په حضور کښې بندگان جوړ شی او حاضریدو والا دی یعنی ذلیل او خواری به شی دقیامت په ورځ او ددوی نه عزیر او عیسی هم دی ددې ټولو هغه احاطه کړې ده او ټول یئں په پوره طریقہ شمار کړی دی نو نه خو د هغه نه د دوی مجموعی تعداد پت دې او د دوی یو فرد اودا ټول په ټول به د هغه په حضور کښې د قیامت په ورځ یواځې حاضر پی دمال او مددگار نه بغیر چہ ددوی حفاظت او کړې شی بیشک چا چہ ایمان راوړو او نیک عملونه یئں او کړل اللہ پاک به ددوی په مینځ کښې محبت پیدا کړی دوی به په خپل مینځ کښې مینه او محبت ساتی او اللہ پاک به هم ددوی سره محبت ساتی مونږ دغه قرآن ستا په عربی ژبه کښې آسان کړې دې دې دپاره چہ ته ددې په بدولت دجهنم نه ویریدونکو ته خوشخبری واوروې په یوه نسخه کښې لتبشر به المتقین الجنة الفائزین بالایمان دې دپاره چہ ته ددې قرآن په دولت دایمان په ذریعہ کامیابیدونکو ته خوشخبری واوروې اود جهگړي کونکي قوم ددې په ذریعہ اویروې لد دال د جمع ده یعنی دباطل په ذریعہ ډیر زیات جهگړه کونکو لره، او هغه دمکې کافران دی او مونږ ددې نه مخکښې ډیر امتونه هلاک کړی دی یعنی دتیرو شوو امتونو نه (ډیر امتونه) درسولانو دتکذیب دوجې نه آیاتہ په هغوی کښې دیو دغیو کشار اورې یا ددوی آواز بهنگار ستا په غوږلگی یعنی پت آوازونه، نو مونږ چہ څنگه هغوی هلاک کړل دوی به هم هلاک کړو.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: تَوَضَّعَ وَاحِدٌ مُؤَنَّثٌ غَائِبٌ (ن) ازا ټول ازا، دتوڑ مفعول مطلق دې الا في الاصل الحركة مع صوت متصل ما عود من انزال القدر ای غلبانه والبراد تعجب الرسول صلى الله عليه وسلم من اقبال الکفرة. (روح البیان)

قوله: اَوَّلَ انْفَاسٍ دَا دَعْدَلْهَمْ دَوِیمْ تَفْسِیرْ دې انما نعد لهم دفلا تعجل علت دې عدا، دنفد مفعول مطلق دې یوم بمشرد، اذکر فعل محذوف ظرف دې د یوم نحرش عامل لا یملکون دې، او نعد هم کیدی شی وردا د وارد اسم جمع ده، تبری په گودر باندې راتلونکې لا یملکون، دالمجرمین نه جمله حال دې الامن اخذ دلا یملکون د ضمیر نه مستثنی متصل ده بطظنون

دنفطر نہ دمضارع جمع مؤنث غائب، ہفہ اوشیلپی، ہدا، دتخر مفعول مطلق بغیر دلفظ نہ دی تخر یہ معنی دتہد دی ای تہد ہدا او ہدا د الہال نہ حال ہم کیدی شی مفسر علام من اجل مقدر منلو سرہ دی خبری تہ اشارہ اوکرہ چہ ان دھوالرحمن ولداد تنشق او د تخر مفعول لہ دی اویہ محل دنصب کنبی دی دان نہ مخکنبی لام محذوف منلو سرہ جملہ محلا مجرور ہم کیدی شی محلا مرفوع ہم کیدی شی پہ دی صورت کنبی بہ ان مصدریہ شی، او تقدیر د عبارت بہ داشی الموجب لذلك دعاء ہم للرحمن ولدا ان کل من فی السموات والارض کنبی من نکرہ موصوفہ دہ فی السموات ددی صفت دی، موصوف سرہ دصفت نہ متبداء الاآل ددی خبر، آتی دکل لفظ درعايت د وجہ نہ واحد راورلہ شوہ دی ودامحبت، دوستی (س) لدادالد جمع دہ جھگرا کونکے، مراد کافران او مشرکین دی۔

تولہ: العری د دی پہ اضافی سرہ مقصد دا بنودل دی چہ دلہ دلسان نہ مراد لغت عربی دی نہ چہ ژبہ (یعنی آلہ) رکزا اسم دی کشار، «دخپو آوان

[۲۰] سورۃ طہ

سورۃ طہ مکیہ، مائۃ وخمس وثلثون آیت، او اربعون وثلاثون،

سورۃ طہ مکی دی، (۱۳۵)، یا (۱۳۲)، آیتونہ دی۔

[ایاتولہ: ۱-۱۴]

بسم الله الرحمن الرحيم

حکم الله اعلم بمرادہ بذلک (مَا أَرْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ) يَا مُحَمَّد (لِيُشَقَّ) لِيَتَّعَبَ بِمَا قُلْتَ بَعْدَ نَزُولِهِ مِنْ طُولِ قِيَامِكَ وَصَلَاةِ اللَّيْلِ أَيْ خَفَّفَ عَنْ نَفْسِكَ (إِلَّا) لَكِنْ أَرْزَلْنَاهُ (تَذَكُّرًا) بِهِ (لِيَعْنِ يَتَّقِيَ) بِخَافِ اللَّهِ (تَزِيلًا) يَنْزِلُ مِنَ اللَّفْظِ بِغَلِيظِ الشَّامِخِ لَهُ (مِنْ خَلْقِ الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتِ الْعُلَى) خُفِعَ غَلَا كَثُرَتْ وَتَجَرَّلَتْ (الرُّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ) وَهُوَ فِي اللَّفْظِ سَهْرُ الْفَلَاحِ (اسْتَوَى) اسْتَوَاءٌ يَتْلُقُ بِهِ (وَلَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا) مِنَ الْمَخْلُوقَاتِ (وَمَا تَحْتُ الْكُرْسِيِّ) هُوَ الشَّرَابُ الشَّيْءُ وَالْفَرْادُ الْأَرْضُونَ الشَّيْءُ لِأَنَّهُ نَحْوُهُ (وَأَنْ تَجْهَرُ بِالْقَوْلِ) فِي دُخْرٍ أَوْ دَفَاءٍ فَاللَّهُ غَنِيٌّ عَنِ الْخَيْرِ بِهِ (فَلَوْلَا يَقْلُمُ الْيَتِيمَ أَفْهَى) مِنْهُ أَيْ مَا عَلَنَتْ بِهِ النَّفْسُ وَمَا خَطَرَ وَلَمْ تَحْدَثْ بِهِ فَلَا تُجْهَدُ نَفْسُكَ بِالْخَيْرِ (اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَنْعَامُ الْحُسْنَى) الشَّيْءُ وَالتَّشْفُونَ الْوَارِدُ بِهَا الْخَبِيثُ وَالْحُسْنَى مَوْتُ الْأَحْسَنِ (وَهَلْ) قَدْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى (إِذْ رَأَى نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ لِامْكُنُوا) لَمَّا رَأَى ذَلِكَ فِي سَبِيلِهِ مِنْ غَدَنٍ طَائِفًا بِمِصْرَ (إِلَى الْأَنْتِ) انْعَزَتْ (لَمَّا رَأَى لَهْفَ) آيَتِهِمْ بِقُلُوبِهِمْ بِخُفْلَةٍ فِي رَأْسِ قَبِيلَةٍ أَوْ حُودٍ (أَوْ أَحَدٍ عَلَى النَّارِ هَدَى) أَيْ هَادِيَةً يَتَذَلُّ عَلَى الطَّرِيقِ وَكَانَ أَهْلُهَا يَلْتَمِسُ اللَّيْلَ وَقَالَ لَعَلْ لَعَمَ الْجَزْمُ بَوَاءَ الْوَعْدِ (فَلَمَّا أَتَاهَا) وَهِيَ حَجْرَةٌ حَوْسَجَ (نُودِيَ) يَا مُوسَى (إِلَى) بِكُنْزِ الْهَفْزَةِ بِتَابِلٍ لُودِيٍّ وَبِقِلِّ وَبِفَجْجِهَا بِقُلْدِيرِ الْهَاءِ (أَلَا) تَأْكِيدُ لِيَاءِ الْمُتَكَلِّمِ (رَبِّكَ فَاعْلَمْ)

نعلیک انک بالواد المقدس، المظهر أو المزارک (طوی) بذل أو عطف بنان بالقنہین ونزکھ منصرف
 باختيار المكان وغیر منصرف للثابت باختيار النطق مع العلیمة (وَأَنَا اغْتَرْتُكَ) مِنْ فَوْمُکَ (فَأَسْأَلُکُمْ لِنَا)
 یُوحٰی (ایک منی) اِنِّیْ اَنَا اَللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنَا فَاَعْبُدْنِیْ وَاَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِکْرِیْ لَهَا

ترجمہ: شروع کوم زہ پہ نوم دالله پاک چہ ڏیر مہربان اورحم والا دے طہ دالله پاک ددے نہ
 خہ مراد دے ہفہ ہرے بنہ بوہیری ای محمد مونو دآقرآن پہ تا باندے دے دیارہ نہ دے نازل کرے
 چہ تہ پہ مشقت کنہی پریوخی یعنی پہ سترے والی کنہی پریوخی پہ ہفہ طرز عمل سرہ کوم
 چہ تا دقرآن دنزل نہ پس اختیار کرو دشہی مونخ پہ (تہجدو) کنہی داورد قیام پہ
 ذریعہ، مطلب دا چہ (آسانی کوہ) پہ خان باندے کم بوج اچوہ بلکہ مونو قرآن دہفہ کس
 دنصیحت دیارہ نازل کرے دے چہ دخدائ پاک نہ پریو دیارہ ذات دطرز نہ نازل کرے شوے دے
 چہ ہفہ زمکہ او اوچت اسمانونہ پیداکری دی تنزیلا دخیل فعل ناصب (نزلنا) پہ عوض کنہی
 دے علی دعلیا جمع دہ لکہ کبر دکبری جمع دہ ہفہ رحمن دے پہ عرش باندے قائم دے پہ
 داسے قیام چہ دہفہ دشان سرہ مناسب دے او عرش پہ لغت کنہی شاہی تخت تہ واین ہم
 دہفہ ملک دے خہ مخلوق چہ پہ اسمانونو او زمکہ اوددے پہ مینخ کنہی دے او کوم خیزونہ چہ پہ
 تخت الثری کنہی دی ثری نمژنہ خاروہ دہ او مراد اومہ زمکہ دہ خکہ چہ دنمژنہ خاورے
 لاندے دہ اوکہ تہ ذکر اودعا پہ زورہ کوے نو اللہ پاک دجہر نہ مستغنی دے خکہ چہ ہفہ خو
 ڏیر پت خیز بنہ پیژنی یعنی پہ مزہ وٹیلے خبرہ او ہفہ خیالات (کوم چہ صرف) پہ زہ کنہی
 راشی او پہ ژبہ نہ وی راغلی ہفہ ہم پیژنی نو دجہر پہ ذریعہ خان پہ مشقت کنہی مہ
 اچوہ ہفہ اللہ دے چہ دہفہ نہ سوا ہیچوک دعبادت لائق نشتہ نہہ نوی دہفہ بہترین نومونہ دی چہ
 دہفے پہ بارہ کنہی حدیث وارد شوے دے او حسنی داحسن مؤنث دے او آیا رسیدلی دے
 تاتہ دموسی ﷺ خیر کلہ چہ دہ اور اولیدو خیلے اہلیہ بی بی تہ ٹی اوٹیل تہ دلہ ایسارہ شہ او
 دا دمذین نہ دمصر تہ دتلو د وخت قصہ دہ ما اور لیدلو ڏیر ممکن دی چہ زہ داور تاتہ دیو
 لرگی یا رسی پہ سر کنہی شعلی (اولگوم) راورم یا داور سرہ شوک دلاری بنودلو والا مونہ
 کرم یعنی شوک داسے دلاری بنودونکے چہ لار بنودنہ اوکرہ او (موسی ﷺ) دشہی
 دتیارے دوجہ نہ لار ورکہ کرے وہ اوموسی ﷺ دمکن یا شاید لفظ خکہ استعمال کرو
 چہ ہفہ تہ دوعدے پورہ کولو پورہ یقین نہ وو پس کلہ چہ موسی ﷺ دے اور تہ اورسیدو
 او ہفہ دبیری اونہ وہ نو آواز ورکری شو ای موسی ﷺ ائی دہمزے پہ کسرے سرہ نودی
 دقیل پہ تاویل کنہی رواخستہ او دہمزے پہ فتحے سرہ ہم دے پہ دے صورت کنہی بہ
 ائی نہ مخکنہی باء مقدر وی (یعنی بانی) انا دیاہ متکلم تاکید دے پہ یقین سرہ ستاریم
 تہ خیلے خیلے اویاسہ حکمہ چہ تہ پہ مقدس پاکہ یا مبارک وادی طوی کنہی یں طوی بدل دے یا
 عطف بیان دے تنوین اوبغیر دتنوین دوارو (جائز دے) طوی کہ دمکان پہ معنی کنہی وی

نو منصرف به وی او غیر منصرف به وی کله چه طوی دبقعة په معنی کښې واخستې شی او مؤنث او منلې شی سره د علمیت نه اوما ته ستا په قوم کښې متعجب کړې یې نو زما د طرف نه چه تاته کومه وحی کیږي دا په غور سره واوړه بېشک هم زه الله یم زما نه سوا هیڅوک معبود نشته نو ته زما عبادت کوه او مونځ قائم کړه په مونځ کښې زما یادولو دپاره.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: طه مفسر علام الله اعلم عماده بذلك ونیلو سره او دې خبرې ته اشاره کړې ده چه دا د حروف مقطعاتو نه دی او د دې حقیقی علم د الله پاک سره خاص دي.

قوله: لتتقی ای لتتعجب معنی داده چه مونږ قرآن دې دپاره نه دې نازل کړې چه ته خپل خان په مشقت کښې واچوې د زیات غم د وجې نه قس داور شعله، یخړې طوی دیو وادی نوم دي، مفسر علام د الاتفسیر په لکن سره کولو کښې اشاره کړې ده چه دا مستثنی منقطع ده ای لکن انزلناه تذکره ځکه چه تذکره تشقی مستثنی منه دجنس نه نه دې تنزیلاد نزلناه فعلی مقدر مصدر دي کوم چه ددې ناصب دي فعلی حذف کړو مصدر ددې په بدله کښې ددې په خای باندې ایخودې شوې دي او دا حذف واجب دي دي ځکه چه مصدر په معنی او عمل کښې د فعل نیابت کوي دلته دبديل نه اصطلاحی بدل مراد نه دي بلکه بدل لغوی مراد دي یعنی عوض، بدل من اللفظ مطلب دادې چه تنزیلا په تلفظ او نطق کښې دخپل فعل ناصب نزلنا محذوف قائم مقام دي، ممن خلق د تنزیلا متعلق دي.

قوله: خلق الارض والسموات العلی کښې عطف جنس علی الجنس دي نه چه د جمع عطف مفرد په باندې اوس خلاف اولی اعتراض نه شی کیدې هو اضافه کولو سره ئی اشاره او کړه چه الرحمن د هو مبتدا محذوف خبر کیدو د وجې نه هم مرفوع دي.

قوله: وهل اناك جمله مستانفه ده خطاب حضور ﷺ ته دي او استهزام د یشویق او دپاره د تقریر په ذهن د سامع کښې دي او هل په معنی دقد دي اذرائی د حدیث موسی ظرف دي. قوله: امکنوا د جمع او مذكر صیغه راوړلې شوې ده حالانکه مخاطب صرف دده بی بی ده؟ ددې جواب دادې چه لفظ اهل درعایت د وجې د جمع مذكر صیغه راوړې شوې ده یا صرف تعظیما د جمع صیغه استعمال کړې شوې ده یا خادم او اولاد چه ورسره وو د هغوی رعایت سره د جمع صیغه راوړې شوې ده د آنت تفسیر په ابصرت سره کولو کښې اشاره او کړه چه دایناس معنی په څه طریقې سره هم محسوسول دی خودلته په بصر سره محسو سول معنی مراد دی قس بخړی، داور شعله قلمبته، رسی وغیره هدی ای هاد مصدر په معنی د اسم فاعل دي عوسج د اغزو والا اونه، ځنگلی بیړی، ځني حضراتو عذاب

او خنی امر بیل مراد اخستی دے، چہ ورته پہ ہندی آکاش بیل ہم وئیلی شی، پہ فارسی کنبی ورته عشق پیچاں وئیلی شی، پہ طب کنبی ددی نوم اقیتمون دے، ددی پہ زمک کنبی جرے نہ وی دا خیل خوراک داوہی نہ حاصلوی اوپہ کومہ اونہ چہ خور شی ہفہ اوچہ کری۔

فولہ: طوی د واد نہ بدل یا عطف بیان دے دا منصرف او غیر منصرف دواہ وئیل صحیح دی کہ دمکان پہ معنی کنبی وی نو منصرف بہ وی او کہ دبقتہ پہ معنی کنبی وی نو د علمیت اوتانیث د وجہ نہ غیر منصرف دے انی انا اللہ مما یوحی نہ بدل دے فیہا ای فی الصلوۃ، اللہ دمبتدا محذوف خبر دے ای المنعوت بما ذکر من النعوت الجلیلۃ اللہ یعنی ہفہ ذات چہ پہ دے ذکر شوو صفاتو کمالیو باندے موصوف دے ہفہ اللہ دے لفظ د جلالتہ (اللہ) مبتدا اولالہ الاہود دے خبر ہم کیدی شی۔

[ایاتونہ: ۱۵-۲۴]

(إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا) عَنْ النَّاسِ وَيُظْهِرُ لَهُمْ ثُمَّ نَزَّلْنَاهَا بِأَنفُسِنَا (لِيُخْزِيَ) فِيهَا (كُلَّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ) وَ مِنْ خَيْرِ أَوْ (فَلَا يَصُدُّكَ) يُصْرَفُكَ (عَنْهَا) أَيْ عَنِ الْإِيمَانِ بِهَا (مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَأَتَتْهُمُ هَوَاؤُهُ) فِي الْكُفْرَانِ (فَتَزِيدُ) أَيْ تَفْزِلُكَ إِنْ صَدَدْتَ عَنْهَا (وَمَا تَلُكُ) كَالْتِ (بِمَعْنِكَ يَا مُوسَى) الْإِسْتِفْهَامُ لِلتَّغْيِيرِ لِيَرْتَبَ عَلَيْهِ الْمَفْجُزَةُ فِيهَا (قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّأُ) أَتَعْتَمِدُ (عَلَيْهَا) عِنْدَ الْوُضُوءِ وَالنَّسِي (وَأَهْش) أَخْطُ وَزَقَ الشَّخَرِ (بِهَا) لِيَسْقُطَ (عَلَى عَيْنِي) فَتَأْكُلُهُ (وَلَوْ فِيهَا مَا رُبِ) جَمَعَ عَائِدَةٌ فَكُلْتُ الرِّاءَ أَيْ خَوَاجِ (أُخْرَى) كَخَلِ الزَّادِ وَالسَّاءِ وَطَرَدَ الْهَوَامَ زَادَ فِي الْجَوَابِ بَيَانُ حَاجَاتِهِ بِهَا (قَالَ الْقَهْ يَا مُوسَى) (قَالَ قَاهَا فَإِذَا هِيَ بَحَمُ) لُغَبَانٌ عَظِيمٌ (نَسِيَ) تَنَسَّى عَلَى بَطْنِهَا سَرِيحًا كَسَرَعَةِ الثُّقْبَانِ الصَّغِيرِ الْمُسَمَّى بِالْحَمَامِ الْمَعْرُوفِ فِيهَا فِي آيَةِ أُخْرَى (قَالَ عُدَّهَا وَلَا تَحْتَفِ) فِيهَا (سُحْبُودُهَا بِوَرَعِهَا) مُنْصَوَّبٌ بِتَرْجِعِ الْغَايِبِ أَيْ إِلَى خَائِلِهَا (الْأُولَى) فَادْخُلْ يَدَهُ فِي لَمَحَا فَعَادَتْ عَصَا فَتَبَيَّنَ أَنَّ مَوْضِعَ الْإِذْخَالِ مَوْضِعُ مَسْكِنِهَا بَيْنَ شَجَرَتَيْهَا وَارَى ذَلِكَ السَّيِّدَ مُوسَى إِذَا يَخْرُجُ إِذَا انْقَلَبَتْ حَيْثُ لَدَى فِرْعَوْنَ (وَأَلْهَمْنَاكَ) الْفَتْنَى بِمَعْنَى الْكَفِّ (إِلَى حَتَّاحِكَ) أَيْ جَنِّكَ الْأَنْسَرِ تَحْتَ الْقَعْدِ إِلَى الْإِطْبَ وَآخِرُهَا (فَكُرِّمِ) بِلَالٍ مَا كَانَتْ عَلَيْهِ مِنَ الْأَذْنَةِ (بِمَعْنَى) غَيْرِ سَوْمٍ أَيْ تَرْمِ لَعْنَتِهِ كَشَفَاعِ الشَّمْسِ تَفْشَى الْبَحْرَ (آيَةُ أُخْرَى) وَهِيَ بِنْتَاءُ خَالِدٍ مِنْ صَبْرِ تَخْرُجُ (إِلَى رَيْكَ) بِهَا إِذَا لَقِيتَ ذَلِكَ لِإِظْهَارِهَا (مِنْ أَهْلَاتِنَا) الْآيَةِ (الْكُفْرَى) أَيْ الْفُطْنَى عَلَى رَسَالَتِكَ وَإِذَا أَرَادَ فِرْعَوْنُ إِلَى خَائِلِهَا الْأُولَى مَشَتْهَا إِلَى جَنَاحِهِ كَمَا تَقْلَمُ وَآخِرُهَا (الْحَبْ) رَسُولًا (إِلَى فِرْعَوْنَ) وَمَنْ مَقَّةُ (إِلَهُ طَلَى) جَاوَزَ الْخَذَّ فِي كَلْمِهِ إِلَى إِذْخَالِ الْإِلَهِ

ترجمہ: قیامت یقیناً راتلو والا دی محمد دا دخلقو نہ پت سائل غوارم او ددی نزدیکی والی بہ دعلاماتو نہ ظاہری دی دپارہ چہ هرکس تہ پہ دی ورخ کنبی ددہ داعمالو نیکو او بدو بدلہ

ورکړې شې نو تا دې په دې ديقين کولو نه داسې کس منع نه کړې شې، بند نه کړې شې چه هغه په دې باندې ايمان نه لری اوددې په انکار کښې په خپل خواش پسي لگيدلې دې گنی ته به هلاک شې يعنی که ته په دې باندې ديقين کولو نه منع شوې نو هلاک به شې اواي موسی ستا په پنی لاس کښې داخه دی استفهام دتقریر دپاره دې دې دپاره چه په دې باندې دمعجزې ترتيب اوکړې شې، اوئ وئیل دازما همسا ده «توب» وهلو په وخت اودتللو په وخت په دې باندې سهارا کوم او خپلو چيلو دپاره پرې پانړې راغندوم يعنی ددې په ذريعه داوونو پانړې را غورزوم چه هغه دا اوخوری اوددې نه زه نورکارونه هم اخلم مارب دمارية جمع ده په پر باندې درې واړه اعراب جائز دی مارب په معنی دحوائج دې مثلاً روتن اوبه رازړوندول او ضرری خناور دفع کول «وغیره» (په اندازه د) جواب کښې ئې ديبيان حاجت زياتوالې اوکړو ارشاد اوشواي موسی دا همسا په زمکه باندې اوغورزوو پس وي غورزوله نو يو دم هغه منډې وهونکې مار جوړ شو غټه اژدها هغې په خپله خيته د ورکوټې ماريه شان منډې وهلې چه هغې ته په بل آيت کښې جان وئيلې شوی دی ارشاداوشو دا اوتيسه او پريپه مه مونږ به دا په نيولو سره ددې اول صورت باندې واپس کړو سيرتها دحرف جار دحذف کولو دوجې نه منصوب دې ای الې حالتها الاولى پس حضرت موسی ﷺ خپل لاس دهغې په خله کښې دننه کړونو هغه همسا جوړه شوه او داخبره ښکاره شوه چه د «لاس» دننه کولو خای د دواړو شاخونو په مينځ کښې دنیولو خاع وو او حضرت موسی ﷺ ته دا هر څه خکه اوښودلې شو چه کله دفرعون په مخکښې «داهمسا» دمار په شکل کښې بدله شې نو چه (موسی) اونه پريپي اوته خپل ښي لاس يعنی تلې دخپلې غنگلې سره ملا وکړه يعنی د گس ترخ دلاس لاندې ئې داخل کړه او «بيا ئې» رااوباسه، دخپل غنم رنگی حالت نه خلاف به پغير د څه مرض مثلاً د برص نه دنمر په شان چمکدار رااوځی، چه سترگې به حيرانې کړی دادويمه نخښه شوه آية آخری او بيضاء دا دواړه دتخرج دضمير نه حال دې، دې دپاره چه مونږ تا ته کله ته د نخښې او (معجزې) داظهار دپاره د هر څه اوکړلی دخپلو نخښو نه يوه لويه نخښه اوښايو يعنی ستا درسالت لويه نخښه اوکله چه ته دا «لاس» په مخکښی حالت باندې راواپس کول غواړې نو د مخکښې په شان داد خپل طرف سره ملاوه او رااوباسه (اوس) ته رسول جوړ شوی فرعون او هغه خلقو ته لار شه کوم چه ده سره دی بیشک هغه لوی سرکش شوي دي په خپل کفر کښې ئې دالوهيت دعوی کړې ده او د حد نه تير شوې دي.

د قیوداتو فوائد اوتسهیل

فوله: اکاداغفها ای ایداعفاءوتعبها دعربو دهغه محاورې مطابق ده چه عرب کله دیوي خبرې په پتولو کښې مبالغه کول غواړی نو وائی (کتمه حتی من نفسی) ای لم اطلع علیه

احداً لتجزی یا داخفہا سرہ متعلق دی یا دآتۃ سرہ متعلق دے پہ دویم صورت کنہی د متعلق او متعلق پہ مینخ کنہی بہ اکاد اخفہا جملہ معترضہ شی بہ دمقدر منلو وجہ دا دہ چہ صلہ کلہ جملہ وی نودعائد کیدل ضروری وی پہ دے وجہ مفسر بہ محذوف منلی دی من غیروثر کنہی من دمایان دے بصدک واحد مذکر غائب نہی بانون ثقیلہ، مادہ صد ک ضمیر مفعول دے تالرہ منع نہ کری، فتردی، اصل کنہی فان تردی وو فتردی جواب دہی دے۔

قولہ: وما تلک ما اسم استفہام مبتداً تلک اسم اشارہ خبر او بھنک دکائنۃ مقدر سرہ متعلق حال دے د اسم اشارہ پہ معنی داشیر نہ مائلک کنہی ما استفہامیہ دطلب فہم دپارہ نہ دہ خکہ چہ دا دذات باری دپارہ محال دے بلکہ د تقریر شی دپارہ دے یعنی بہ نہیہ طریقہ او گورہ داخہ دی دے دپارہ چہ مغالطہ نہ وی خکہ چہ زر ددے ہمسار مار پہ شکل کنہی معجزہ ظاہریدلو والا دے حیات ورواوغتو ہر قسم مارانو تہ وائی، او جان پہ خاص طور باندے ورکوتی مار تہ وائی او ثعبان لوی مار او اڑدھا تہ وائی، چرتہ جان وٹیلے شوے دے او چرتہ ثعبان ددے وجہ خو یا دادہ چہ دجسم او جشی پہ اعتبار سرہ خو ثعبان وو اود حرکت او تیزوالی پہ اعتبار سرہ جان وو یا پہ اول کنہی بہ جان وو او بیابہ ثعبان شو فاذاہی تسی اذا مفاجاتیہ دہ ہی مبتداً دہ حیات خبر اول دے او تسعی خبر ثانی دے، تسعی جملہ دحیات نہ حال ہم کیدے شی، او صفت ہم سیرعہا پہ اصل کنہی الی سیرتہا الاولى وو دحذف الی دوجہ نہ منصوب شو سیرعہا الاولى دا دسنعہا د ضمیر مفعول نہ بدل الاشتمال ہم کیدے شی ای ہیشتہا الاولى بضاء دتخرج ضمیر نہ حال دے من غیروء دتخرج متعلق دی پہ معنی الکف دے اضافہ نہ ددے شبہی دازالے دپارہ کرے دہ چہ ید عربی کنہی د گوتو نہ تر او گے پورے تہ وائی، ددے پہ ترخ کنہی دننہ کول ممکن نہ دی؟ جواب نہی ورکرو چہ کل نی اوٹیل اوجز مراد دے یعنی صرف تلی الایہ محذوف منلو سرہ نہی اشارہ او کرہ چہ الکبری، دموصور محذوف صفت دے۔

[ایاتولہ: ۲۵-۴۲]

قَالَ رَبِّ اَنْزِلْنِي صَدْرِي وَسَقِّ لِي الرِّسَالَةَ (وَيَنْزِلُنِي سَقْلًا لِي اَمْرِي) لَا تَلْهَمَهَا (وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي) خَذَلْتُ مِنْ اَخِزَالِهِ بِخَفَرَةٍ وَصَفَّاهُ بِوَيْهِ وَغَوَّ صَبِيرًا يَفْقَهُوا (يَفْقَهُوا) (قَوْلِي) جِنْدَ تَبْلِيغِ الرِّسَالَةَ (وَاجْعَلْ لِي وَفِيرًا) مَعْنَا عَلِيْهَا (مَنْ اَهْلِي) (هَارُونَ) مَفْعُولُ لَانِي (اَعْمَى) عَطَفَ بَيْنَ (اَشَدَّ دَهْ اَنْدِي) ظَهْرِي (وَأَشْرَكُنِي اَمْرِي) اَيْ الرِّسَالَةَ وَالْفَلَانِ بِصِيغَتِي الْاَمْرِ وَالْمُضَارِعِ الْمُخْرُومِ وَغَوَّ جَوَابَ الطَّلَبِ (كِي نَسْهَكَ) نَسَبًا (كُنُوْرًا) (وَنَذَكْرًا) ذَكَرًا (كُنُوْرًا) (اَلْكَ كُنْتُ) بِتَأْخِيْرٍ عَلَيْنَا فَانْفَعْتُ بِالرِّسَالَةِ قَالَ قَدْ

اَوَيْتَ سُوْلَكَ يَا مُوسٰى) مٓا عليك (ولقد منّا عليك مرة اخرى) (اِذْ) لِلتَّغْلِيْلِ (اَوْصَيْنَا اِلَى اَمْكٍ) خَمَا اَوْ
 اِنْهَامَا لَنَا وَلَذٰلِكَ وَخَالَفْتَ اَنْ يَنْفَلَكَ فِرْعَوْنُ فِى مَجْلَةٍ مِّنْ يُّوْلَدُ (مَآيُوحٰى) فِى اَمْرِكَ وَتَبَدَّلَ مِنْهُ اَنْ اَقْبَلِيْهِمْ
 اَلْقِيَهُ (فِى التَّابُوْتِ فَاَقْبَلِيْهِمْ) بِالتَّابُوْتِ (فِى الْيَمِّ) نَحَرَ التِّلْ (فَلْيَلِيْهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ) اَمَّيْ خَاطِبِهِ وَالْاَمْرُ
 بِمَعْنَى الْخَبَرِ (بِاِخْذِ عَدُوِّى وَعَدُوْلَهُ) وَهُوَ فِرْعَوْنُ (وَالْقَهْمُ) بَعْدَ اَنْ اَخَذَكَ (عَلَيْكَ فَجْئَةً مِّنَى) لِنَحْبِ فِى
 اَتَسِ فَاَخَذَكَ فِرْعَوْنُ وَكُلٌّ مِّنْ رَّاكَ (وَلْيَضْمٌ عَلَى عَيْنِى) نَزَّيْ عَلَى رَعَايَ وَجَلَّيْ لَكَ (اِذْ) لِلتَّغْلِيْلِ (اَعْمَسِ
 اُفْعُك) مَنَّمْ لِيَتَعَرَفَ مِنْ خَيْرِكَ وَقَدْ اَخْضَرُوا فَرَاجِعَ وَاَنْتَ لَا تَقْبَلُ لَذِيْ وَاجِدَةٍ مِنْهُمْ (قَتْلُوهُمْ هَلْ اَدْلَكُمُ
 عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ) فَاجِبَتْ لِفَجَاءَتِ بِأَمْرِ لَقَبْلِ لَذِيْهَا (فَرَجَعْنَاكَ اِلَى اَمْكٍ كَرَى تَكَرَّرَ عَيْنَاهُ) بِفَعْلِكَ (وَلَا تَحْزَنْ)
 جِيْنِدْ (وَكَلَّمْتُ نَفْسًا) هُوَ الْفَيْضُ بِمَصْرُ فَاغْتَمَضَتْ لِقَلْبِهِ مِنْ جَهَةِ فِرْعَوْنُ (فَلْيَهْبِطَا مِنَ السَّمَاءِ نَتَقَاتَا مِثْلَ طَيْرِ
 اخْتِرْنَاكَ بِالْاِبْقَاعِ) فِى فَرْ ذٰلِكَ وَخَلَصْنَاكَ مِنْهُ (فَلْيَهْبِطَا مِثْلَ عَشْرًا) (فِى اَهْلِ مَدْيَنَ) بَعْدَ مَجِيئِكَ اِلَيْهَا
 مِنْ يَمْرٍ عِنْدَ شُعْبِ النَّبِيِّ وَتَزَوُّجِكَ بِانْتَبِيْ (لَمْ جِئْتُ عَلَى قَدَرٍ) فِى عِلْمِى بِالرَّسَالَةِ وَهُوَ اَنْتَهَوْنَ سَنَةً مِنْ
 عَمْرِكَ (يَا مُوسٰى) (وَاصْطَلَمْتُكَ) اخْتَرْتُكَ (لِنَفْسِى) بِالرَّسَالَةِ (اَفْهَبَ اَلْتُ وَأُخَوِّك) اِلَى اَتَسِ (وَلَا يَأْتِى) اَلْنَسْخَ
 (وَلَا تَنْبِيًْا) تَفْعُرًا (فِى ذِكْرِى) بِشَيْخِ وَغَيْرِهِ

ترجمه: موسى ﷺ اوئیل ای زما ریه زما سینہ کھلاو کری (حوصلہ م زیاتہ کری) یعنی زما سینہ
 وسیعہ کری دے دیارہ چہ (بار) درسات متحمل شی، او زما دیارہ زما دا (تبلیغ) کار
 آسان کری او زما دژی غوثہ کھلاو کری کومہ چہ بہ ہفہ سکروتی سوزیدو سرہ لگیلدی وہ
 چہ ورکو تو الی کنبی نی پہ خلہ کنبی ایخی وہ دے دیارہ چہ خلق دیبغام رسولو پہ وخت
 زما پہ خبرہ پودہ شی، او زما شوک وزیر پہ رسالت کنبی معاون زما پہ خاندان کنبی مقرر کرہ
 ہارون مفعول ثانی دے او اخی دہارون عطف بیان دے یعنی ہارون چہ زما رور دے بہ ہفہ
 سرہ زما ملا مضبوطہ کرہ او ہفہ زما پہ معاملہ یعنی درسات پہ کار کنبی زما شریک کرہ او
 دوارہ فعلو نہ (یعنی اشد د او اشکرہ) دامر صیغہ ہم کیدے شی، او دمضارع مجزوم ہم
 او مضارع د جواب امر (کیدوپہ وجہ سرہ مجزوم دی) دے دیارہ چہ مونہ دوارہ پہ کثرت سرہ
 ستا تسبیح بیان کرو او ستا پہ کثرت سرہ ذکر او کرو بیشک تہ زمونہ حالاتو نہ بنہ خبریہ ہم
 دا وجہ دہ چہ تا پہ ما رسول جوړولو سرہ انعام او کرو ارشاد ئی او فرمائیلو ای موسیٰ پہ تا
 باندی د احسان پہ طور مونہ ستا درخواست قبول کرو او ای موسیٰ ددی نہ علاوہ ہم مونہ پہ
 تاباندی احسان کری دے ای تعلیلہ دے کلہ چہ مونہ ستا مور تہ پہ خوب کنبی یا الہام پہ ذریعہ
 ستا پہ بارہ کنبی ہفہ خبرہ او بنودلہ چہ پہ الہام بنودلو لائقہ وہ کلہ چہ ستا مور تہ اوزیرولہ
 او ہفہ تہ دا ویرہ وہ چہ فرعون بہ دتولو (دنورو ماشومانو) پہ شان تا قتل کری او ان اقد
 فیہ فی التابوت، د مایوحی نہ بدل دے ہفہ دا چہ دے پہ صندوق کنبی بند کرہ او پہ دریائی
 نیل کنبی ئی واچوہ، بیا بہ دریاب دے پہ غارہ کنبی او غوروزی یعنی پہ خیلہ غارہ باندی او

(قليلقيه) امر په معنى دخبر دې، آخر کار به هغه داسې سړې اونيسې کوم چه زما هم دشمن دې او دده هم او هغه فرعون دې، اوددې نه پس دې خلقو ته اونيوې ما په تا دخپل طرف نه محبت واچولو دې دپاره چه ته په خلقو کښې محبوب شې او بيا فرعون او هر هغه سړې چه تاوینى تا سره محبت او کړې او دې دپاره چه ته زما په نگرانۍ رعايت او حفاظت کښې پرورش او مومي اذ تعيلیه دې (دا دهغه وخت خبره ده) کله چه ستا خور مریم ستا دخبر اخستلو دپاره روانه وه او هغه خلقو دیرې دپیو ورکولو والا راغوبښتې وې او تابه دوی کښې دیوې سینې قبولې نه کړې نو مریم او ټیل آیا زه تاسو ته داسې کس او ښایم چه هغه دده کفالت او کړې؟ پس دهغې خبره منظوره کړې شوه پس ددې نه هغې دده مور راوستله او هغه دهغې سینې قبولې کړې، بیا مونږ ته خپلې مور ته وایس راوستلې دې دپاره چه دهغې سترگې ستا په ملاقات سره ږخې شې او هغې ته په دغه وخت هیڅ غم پاتې نه شى (یوه ترجمه داهم کیدې شى) یعنې تا دخپلې مور پښ قبول کرل نواوس تاته هیڅ غم کول نه دی پکار، او تا یو قبطی سړې په مصر کښې قتل کړې وو او دهغه دقتل په وجه ته دفرعون د طرف نه په غم کښې وې بیا مونږ تاته دهغه غم نه نجات درکړو بیا مونږ ته په مختلف قسمه ازماښتونو کښې واچولې (یعنې) ددې نه علاوه هم مونږ ته په ازماښتونو کښې مبتلا کړې او بیا مو ددې نه تاته خلاصې درکړو بیا په اهل مدین کښې ته ځو (لس) کاله اوسیدې دمصر نه مدین ته دراتلو نه پس د شعیب عليه السلام سره او تادده دلور سره نکاح او کړه بیا ته یو خاص عمر ته اورسیدې کوم چه زما په علم کښې درسالت دپاره مقدر وو او هغه ستا د عمر څلویښت کاله وو ای موسی ماته دخپل رسالت دپاره متعجب کړې نو اوس ته او ستا ورور زما د نهه نغښو سره خلقو ته لار شى او زما په یاد کښې دکوتاهى سستى نه کار مه اخلی یعنې په تسبیح وغیزه کښې.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: یفقهوا جواب دعا دوجې نه مجزوم دې، ولما وزر نه صیغه دصفت ده، مددگار، ناصر، معین، په قول دمفسر علام ونرا دا جعل مفعول اول دې او هارون مفعول ثانى دې، ددې عکس اولی دې ځکه چه قاعده داده چه کله دوه مفعوله جمع شى په دې کښې یو معرفه وی او دویم نکره نو معرفه مفعول اول جوړوی ځکه چه مفعول اول مبتدا وی چه دهغې معرفه کیدل پکار دی او مفعول ثانى خبر وی چه دهغې دپاره نکره کیدل مناسب دی او دلته هارون معرفه دې او وزیرا نکره دې مقصود بالعنايت او اهم کیدو په وجه سره مفعول ثانى مقدم کړې شوې دې.

دویم ترکیب: ونرا مفعول اول وی او لی مفعول ثانى او هارون بدل یا عطف بیان وی لهدى اشركه دا دا دواړه صیغې کله چه مضارع واحد متکلم وی نو اشدد کښې به دهمزې فتح

وی او اشركه كښې به د همزې ضمه وی او د جواب دعا كیدو دوجې نه دال ثاني او كښ ساكن وی په دې صورت كښې به د دواړو فعلونو نسبت د موسی په طرف وی مطلب به داسې دې دپاره چه دده په ذریعه خپله ملا مضبوطه كړم او دې دخپل كار شريك جوړم كړم او كه دواړه صیغې د امر وی نو اشد به دهمزې په ضمه سره وی (ض) او اشركه به دهمزې په فتحې سره وی په دې صورت كښې به د دواړو فعلونو نسبت دانه پاك په طرف وی یعنی اې الله ته زما دروړ په ذریعه زما ملا مضبوطه كړې او دې زما دكار شريك جوړ كړې د اشد چه كله داخی سره وصل كوي نو همزه به غورزیږي ازی الازر قوت، پشت، سوك سؤل په وزن د فعل لكه چه خبز په معنى مخبوز فعل په معنى د مفعول دی دكاف په طرف مضاف دې په معنى د درخواست، تمنا، خواهش اذ اوحینا د متنا ظرف دې او اذ لوحناد مرة نه بدل هم كیدې شی او اذ تعليله هم كیدې شی لكه چه مفسر ^ص صراحت كړې دې د مفسر ح مناما او الهاما اضافه كول دې خبرې ته اشاره ده چه داوحی د رسالت نه وه بلكه وحی لقوی وه لفظی قذف (ض) واحد مؤنث حاضر ددې په آخر كښې ه ضمیر واحد مذكر غائب مفعول دې (نو او غورزوه، كیدوه، پتقه دقاءنه امر واحد مذكر غائب په معنى د خبر دې ضمیر مفعولی دی، دا او غورزوه، واچوه البحر مراد دریانی نیل دې بالغذبه جواب امر دې مقاد القیت سره متعلق دې او دكائنه محذوف سره متعلق دمحبیه صفت هم كیدې شی.

فوله: لقصداد القیت علت دې داسې محذوف دې دپاره اومنلو چه ولتصنع عطف صحیح شی ای لتحب وتصنع لاذممتی تعلق په ذكر شوو دواړو فعلو كښې د یو سره كیدې شی او داهم صحیح دې چه اذ اولی نه بدل شی، ځكه چه دخور ورسره ورسره تلل هم احسان وو او اذكر محذوف منلو سره تقدیر د عبارت دا هم كیدې شی اذكر اذ تمشی

فوله: مراضد مرضعة جمع ده د پیو وركولو والا ته وائی قوتاً مفعول مطلق دې ای ابتلیناك ابتلاء او د فتنه جمع هم كیدې شی لكه چه د بدرة جمع د بدور ای فتناك بفتون كثیره مفسر علام فاجبیت محذوف منلې دې دې دپاره چه دفرجعناك عطف صحیح شی اصطفتك (افتعال) اصطناع په صحیح كیدو كښې مبالغه كول، منتخب كول تضاونی ینی ونیا سستی كول (ض) تشبیه مذكر حاضر لاتنها سستی مه كوی لى الناس دلته فرعون په آئینده باندې د وجې قیاس كړې حذف كړې شوي دې لكه څنگه هلته آیاتی په دې باندې قیاس كړې حذف كړې شوي دې ته صنعت احتباك وئیلې شی یعنی نظیر په نظیر باندې قیاس كولو سره حذف كول

فوله: التهم مفسر علام التهم په خای العصا والد فرمائیلې وه نو مناسب به وي، ځكه چه

ابتداء صرف دا دوه معجزې ورکړې شوې وې باقي معجزات دبل وخت په دوران کېږي ورکړې شوې اوس پاتې شو داسوال چه په دوو معجزو باندې دجمع اطلاق ولې صحيح دې؟
جواب: دا دواړه معجزې چونکه په ډيرو معجزو باندې مشتملې وې ځکه نې په جمع سره
تعبير کول صحيح دى.

[اپاتونه: ۴۳-۵۴]

اٰذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ ظَالِمٌۢ بِاٰذَعِيَةِ الرُّسُلِ فَقُولَ لَهُ قَوْلًا لَّيًّا ۝ فِى رُجُومِهِ مِنْ ذٰلِكَ لَعَلَّهٖ يَتَذَكَّرُ ۝ اَوْ يَحْشَى ۝ اَللّٰهُ فَرَجَعَ الْغَمَّ بِالْإِنشَاءِ لَيْلَيْهِمَا يَلْبِسُهُ غَمًّا لِّئَلَّا يَفْجُرَ ۝ اَوْ اَنْ يَنْفُلَ ۝ اَوْ اَنْ يَنْفُلَ عَلَيْهِمَا اَي يَكْبَرُ ۝ قَالَ لَا تَحْقُقَانِ اِنِّىْ مَعَكُمْ ۝ يَقْوٰى اَسْمَعُ ۝ مَا يَنْقُولُ ۝ وَاُزْرِى ۝ مَا يَنْفَعُ ۝ اَفَاتِيَاكَ فَقَوْلَا اِنَّا رُسُلَا رَبِّكَ فَاَرْسِلْ مَعَنَا نَبِيًّا ۝ اِسْرَآئِيلَ ۝ اِلَى الشَّامِ ۝ وَلَا تَعْلَمُ جَهَنَّمَ اَنِّىْ عَمِلْتُ مِنْ اَسْفَعَالِك اِيْلَهُمْ ۝ فِى اَسْفَعَالِك الشَّامِ كَالْخَفَرِ ۝ وَالْبَنَاءِ ۝ وَخَمَلِ الثَّقِيلِ ۝ لَقَدْ جَعَلْنَاكَ اَيُّكُمْ بِحُجَّةٍ ۝ مِنْ رَبِّكَ ۝ عَلَى صِدْقَةٍ ۝ بِالرَّسَالَةِ ۝ وَالسَّلَامِ عَلَى مَنْ اَقْبَمَ الْهُدٰى ۝ اَيِى السَّلَامَةِ لَهٗ مِنْ الْغَلَابِ ۝ اِنَّا قَدْ اَوْحٰى اِلَيْكَ اَنْ الْعَذَابَ عَلَى مَنْ كَذَّبَ ۝ مَا جَعَلْنَا بِهِ ۝ وَتَوَلٰى ۝ اَعْرَضَ عَنْهُ فَاَتِيَا ۝ وَفَالَا جَمِيعَ مَا ذِكُرْ ۝ قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمْ يَا مُوسٰى ۝ اِنْتَضَرْ عَلَيْهِ يَأْتِىَ الْاَضَلَّ ۝ وَلَا ذَلَالَةَ عَلَيْهِ ۝ بِالْزَبْرِ ۝ قَالَ رَبَّنَا الَّذِىْ اَعْطٰى كُلَّ شَيْءٍ مِنَ الْخَلْقِ ۝ عِلْمَهُ ۝ الَّذِىْ هُوَ عَلَيْهِ مُتَضَعٌ ۝ بِهٖ عَنْ غَيْرِهِ ۝ لَمْ يَهْدِى ۝ الْخَيَوٰنَ مِنْهُ اِلَى مَطْعَمِهِ ۝ وَغَشَرَتِهُ ۝ وَفَتَكَبَّرَ ۝ وَغَرَّ ذٰلِكَ ۝ قَالَ ۝ فِرْعَوْنُ ۝ اَقْبَالَ ۝ خَالِ الْقُرُوْنِ ۝ اَلْأَمَمِ ۝ (الْأَوَّلِ) ۝ مَخْرُومِ نُوْحٍ ۝ وَهُودٍ ۝ وَلُوطٍ ۝ وَصَالِحٍ ۝ فِى عِبَادَتِهِمِ ۝ الْاَوَّلَانِ ۝ قَالَ ۝ مُوسٰى ۝ عَلِمْتُمْ اَنِّىْ عِلْمِ خَالِهِمْ مَخْفُوطٌ ۝ وَجَدْتَنِيْ ۝ فِى كِتَابٍ ۝ هُوَ الذِّكْرُ الْمَخْفُوطُ ۝ يُجَازِيهِمْ عَلَيْهِمَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۝ (الْاٰخِرُ) ۝ نَبِيِّ اَرَبِيٍّ ۝ عَنْ شَيْءٍ ۝ (وَلَا يَلْسَنِيْ) ۝ زَيْ شَيْءٍ ۝ هُوَ ۝ الَّذِىْ جَعَلَ لَكُمْ ۝ فِى جُمْلَةِ الْخَلْقِ ۝ (الْأَرْضَ مِهَادًا) ۝ فِرَاشًا ۝ (وَسَلَكْتَ) ۝ سَبِيلَ اَلْكُفْرِ فِيْهَا سَبْلًا) ۝ طُرُقًا ۝ (وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً) ۝ مَطَرًا ۝ قَالَ تَعَالٰى تَنْبِيْهُنَا لِمَا وَصَفَهُ بِهِ مُوسٰى ۝ وَخَطَابًا ۝ لِأَهْلِ مَكَّةَ ۝ فَأَخْرَجْنَا بِهِ اَزْوَاجًا ۝ اَمْتًا ۝ (مِنْ نَبَاتٍ شَأْنٍ) ۝ صِفَةً اَزْوَاجًا ۝ اَيِى مُخْتَلِفَةً ۝ الْاَلْوَانِ ۝ وَالطُّعْمِ ۝ وَغَيْرِهَا ۝ وَشَيْءٌ ۝ جَمْعٌ ۝ شَيْتٍ ۝ كَمَرِيْهِ ۝ وَفَرَضَى ۝ مِنْ حَشِّ الْأَمْرِ ۝ تَفَرَّقَ ۝ (كُلُّوْا) ۝ فِيْهَا ۝ (وَأَرْعَوْا) ۝ أَعْنَامَكُمْ ۝ فِيْهَا ۝ جَمْعٌ ۝ نَعَمٌ ۝ وَهٰى ۝ الْاَوَّلِ ۝ وَانْقَرَّ ۝ وَالْقَمَمِ ۝ يُقَالُ رَعَتْ الْاَنْعَامَ ۝ وَرَعَيْنَهَا ۝ وَالْأَمْرُ ۝ لِلْإِنَابَةِ ۝ وَتَذَكُّرِ ۝ الثَّقَنَةِ ۝ وَالْجُمْلَةِ ۝ خَالٍ ۝ مِنْ ضَمِيرٍ ۝ أَخْرَجْنَا ۝ اَيِى مُبِجِينَ ۝ لَكُمْ ۝ الْأَهْلَ ۝ وَزَعَى ۝ الْأَنْعَامَ ۝ (إِنَّ فِىْ ذٰلِكَ) ۝ الْمَذْكُورَ ۝ هُنَا ۝ (لَا يَكُنَّ) ۝ لَمَبْرًا ۝ (لِلْأَوَّلِ) ۝ الشَّيْءِ ۝ الْأَضْحَابِ ۝ الْمَقُولِ ۝ جَمْعٌ ۝ ثُبْنَةٌ ۝ كَفَرَفَةٍ ۝ وَغُرْفٌ ۝ شَيْءٌ ۝ بِهٖ الْفَعْلُ ۝ لِأَنَّهُ يَنْتَهَى ۝ صَاحِبُهُ ۝ عَنْ اِرْكَابِ الْفَاتِحِ

لوجه: تاسو دواړه فرعون ته لار شئ هغه دعوى د ربوبيت کولو سره لويه سرکشي کړې ده دربوبيت ددعوى نه درجوع کولو په باره کښې دې په نرمۍ سره پوهه کړئ کيدې شى چه هغه پوهه شى يا دالله پاک نه اوږيړې منع شى او دترجى صيغه د حضرت موسى او دده دروږيه اعتبار سره ده، ځکه چه الله پاک ته معلومه وه چه هغه نه منع کيږى (بيا دترجى دصيغې داستعمال څه مطلب نه پاتې کيږى، نو دواړو عرض اوکړو اې زمونږ پروردگار زمونږ پوره ده چه

ہفتہ بہ پہ مونہ باندی زبانی اوکری یعنی پہ سزا کنبی جلتی اوکری یا پہ مونہ باندی شرارت اوکری یعنی پہ تکبر سرہ مخ شی، نو ارشاد اوشو یرہ مہ کوئی حکمہ چہ زہ بہ مدد سرہ ستاسو دواوہ سرہ یم خہ چہ ہفتہ وائی ہفتہ زہ اوورم او خہ چہ ہفتہ کوی زہ ہفتہ وینم اوس ہفتہ تہ لاری شی او اوایی مونہ ستا درب دطرف نہ رسولان یو نو ہنی اسرائیل مونہ سرہ دشام پہ طرف اولیہ اوہوی تہ تکلیف مہ رسوہ یعنی دمشقت پہ کارونو کنبی ددوی استعمال بند کرہ، لکہ دکھدانی کار او د معماری (گلکاری) کار او د بار اوچتولو کار مونہ تاتہ ستا درب دطرف نہ نخبہ یعنی درسالت پہ صداقت باندی دلیل راوہی دی او داسی کس دپارہ سلامتی دہ چا چہ دہدایت تابعداری اوکرہ یعنی داسی کس دپارہ د عذاب نہ سلامتی دہ مونہ تہ وحی لیلی شوی دہ چہ عذاب بہ پہ ہفتہ کس باندی وی چاچہ زمونہ راوری شوی خیز تکذیب اوکرو او د ہفتی نہ شی اعراض اوکرو پس دواوہ رونہ ہفتہ تہ لارل اوکوم خہ چہ ذکر شو ہفتہ تول نی ورتہ اوئیل نو ہفتہ اوئیل ای موسی ستاسو دواوہ رب شوک دی (بہ خطاب کنبی نہ) موسی علیہ السلام باندی اکتفاء اوکرہ خکہ چہ موسی پہ (رسالت) کنبی اصل وواو فرعون پہ موسی علیہ السلام باندی دتربیت احسان ضباطل غوبتل موسی علیہ السلام جواب ورکرو زمونہ رب ہفتہ دی چہ ہفتہ ہرشی تہ پہ مخلوق کنبی دہفتی مناسب صورت ورکرو چہ دہفتی پہ وجہ ہفتہ دنورو نہ ممتاز دی بیا نہ پہ ہرشی کنبی حیوان تہ دہفتی دخوراک سکااک او د نکاح کولو وغیرہ پوہہ ورکرہ فرعون اوئیل چہ بنہ دمخکینو امتونو شہ حال شو لکہ قوم نوح، قوم ہود او قوم صالح ددوی دبتانو دعبادت کولو د وجہ نہ، موسی علیہ السلام جواب ورکرو د ہفتی یعنی ہفتی د حال علم زما درب سرہ پہ کتاب پہ لوح محفوظ کنبی محفوظ دی دقیامت پہ ورخ بہ ہفتی تہ د ہفتی د اعمالو بدلہ ورکری، نہ خوزمارب دخہ شی پہ بارہ کنبی غلطی کوی اونہ کوم شہ ہیروی ہفتہ داسی دی چاچہ ستاسو دپارہ دتول مخلوق نہ زمکہ فرش جوہہ کرہی دہ او پہ زمکہ کنبی نہ ستاسو دپارہ لاری جوہی کرہی دی او داسمان نہ اویہ باران وروی اللہ پاک دموسی علیہ السلام کلام پورہ کولو دپارہ د اہل مکہ سرہ خطاب کولو سرہ فرمائی بیا مونہ دی او پوہہ ذریعہ سرہ د مختلف زرغونو مختلف قسمونہ پیدا کرل (من نبات شتی) د ازواج صفت دی یعنی د مختلف رنگونو او ذائقو وغیرہ، او شتی دشتیت جمع دہ لکہ چہ مرضی د مریض جمع دہ او دشتی الامر نہ پہ معنی دتفرق نہ (ماخوذ دی) ددی نہ پہ خیلہ ہم خورئی اوپہ خیلو ٹخاورو باندی ہم او خوروی (انعام) دنعم جمع دہ او ہفتہ اوین او غوا اوچیلی دی وئیلی شی خاوری اوخریدل اوما اوخرول، صفیہ دامر د اباحت او د تذکیر نعمت دپارہ دہ او جملہ آخرجنا دضمیر نہ حال دی یعنی حال داچہ مونہ ستاسو دپارہ خوراک، او دخنارو خرول مباح کونکی یو، دلته ذکر شوی پہ تول ٹیڑونو کنبی دعبرت نہ دکہ ننبی دی د عقل مندو دپارہ نہی د نہیہ جمع دہ لکہ غرف دغرفہ جمع دہ خنی حضراتو نہی مفرد

ونیلې دې دعقل نوم نهی ځکه کیخودلې شوې دې چه عقل، عقلمند لره د قبائحدکولو نه بندوی، نهی په اصل کښې نهی وو.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

سوال: اذهباالی فرعون دواړه په یو صیغه کښې په جمع کولو کښې څه مصلحت دې؟ سره ددې چه خطاب حضرت موسی علیه السلام ته دې او حضرت هارون علیه السلام خوپه هغه وخت هک موجود هم نه وو بلکه په مصر کښې وو؟

جواب: حاضر ته په غائب باندې دترجیح کولو دوجې نه داسې کړی شوی دی. دویم تفسیر: الله پاک حجاب منکشف کړې وو چه دهغې دوجې نه حضرت هارون علیه السلام هغه کلام الهی واوریدوکوم چه حضرت موسی علیه السلام اوریدلې وو، خو موسی علیه السلام کلام ربانی بغیر دواسطې نه اوریدلې وو او حضرت هارون علیه السلام دحضرت جبرئیل علیه السلام په واسطې سره اوریدلې وو.

قوله: وَالتَّوْحِيدُ بِالنَّبِيِّ الْمَهْمَا دایو سوال مقدر جواب دې، سوال دادې چه الله پاک کلمه د ترجی «دشک کلمه» ولی استعمال کړه؟ سره ددې چه دالله پاک په علم ازلی کښې دفرعون ایمان نه راوړل متعین وو.

جواب: کلمه د ترجی د موسی او هارون علیهما السلام په اعتبار سره ده نه چه دخپل ذات (الله) په اعتبار سره.

قوله: يَفْرُطُ (ن) فَرَطًا فَرَطًا جلتی کول، پوره خبره اوریدو نه بغیر په سزا کښې جلتی کول «روح» فاتیه ددې عطف په لاتخافا باندې دې اسمم واری داننی معکما تاکید دې.

قوله: بهونی د دې اضافه کولو سره ئی معیت جسمانی باطل کړې دې، دلته دمعیت نه مراد اعانت او نصرت دې فاتیه تاسو په خپله ده ته لارښی، نه دا چه دچاپه ذریعه پیغام اورسوی

قوله: فاتیهه وقلاله جمیع ما ذکرئى مقدر منلو سره دې خبرې طرف ته اشاره اوکړه چه دفرعون قول قال من ربکا یا موسی په محذوف باندې مرتب دې.

قوله: اقتصر علیه دا دیو سوال مقدر جواب دې، سوال دادې من ربکا کښې هارون او موسی دواړو سره خطاب دې او یا موسی کښې نداء صرف موسی علیه السلام ته ده؟ مفسر علام ددې دوه جوابه ورکړی دی، اول جواب دادې چه په دې دواړو حضراتو کښې اصل حضرت موسی علیه السلام دې حضرت هارون علیه السلام معاون اوتابع دې نو اصل ئی نداء دپاره منتخب کړو، دویم جواب ئې لادلاله سره ورکړې دې ددې خلاصه داده چه ای موسی په

ماشوم والی کنبې ستا پرورش ماکړې دې نو ستارب خو زه یم نو ته زما رب څوک
گرځوي؟ لکه چه دا احسان ضبانتلو او د پیغور ورکولو دپاره نې خاص طور باندې موسی
ته نداء ورکړه چه ستا دپاره دا ښه نه دی چه ته زما رب بل څوک گرځوي حالانکه
پخپله ستا رب زه یم په خلاف دهارون عليه السلام چه په هغوی باندې دفرعون هیڅ احسان نه وو.

فوله: ادلال احسان ورارول، ناز اونځرې کول رښا الذی اعطی الخ رښا مبتدا او الذی الخ
ددې خبردې اودا هم کیدې شی چه هو مبتدا محذوف شی او رښا ددې خبر، مبتدا سره
دخبر نه موصوف او الذی الخ ددې صفت، موصوف سره دصفت نه مقوله اعطی کل شی خلقه
کل شی د اعطی مفعول اول دې او خلقه مفعول ثانی اوداهم کیدې شی چه خلقه مفعول
اول شی او کل شی مفعول ثانی، داهتمام دپاره مفعول ثانی مقدم کړې شوې دې ای اعطی
خلقه کل شی قال فرعون فسا بال الخ کله چه په فرعون باندې دموسی عليه السلام په حق کیدل
اوخپله په باطل کیدل ښکاره شول نو داسې خبرې نې شروع اوکړې چه درسالت سره نې
هیڅ تعلق نه وو اس دخبرې رخ بدلو کوشش نې اوکړو دې دپاره چه دده ریاست په خطر
کنبې پرې نه وخی، موسی عليه السلام دده په چالبازئ باندې پوهه شو او ډیر لنډ جواب نې
ورکړو او په اصل موضوع باندې کلک پاتې شو او فرعون نې هم دموضوع نه بهر وتلو
ته پري نخودو ځکه چه دیو مناظر خوبی داده چه مخالف دموضوع نه بهر پرینډی ځکه
چه دمخالف سره کله څه دلیل پاتې نه شی نوهغه دموضوع نه د وتلو کوشش کوی او غیر
متعلق خبرې شروع کوی.

فوله: الذی جعل لکم الارض دا دفرعون داول سوال د جواب سره متعلق دې.

فوله: لا یطیل ای لا یطیل ابتداء یعنی هیڅ یو شی دده نه نه خطا کیږی نه پاتې کیږی.

فوله: ولا ینسی یعنی دعلم نه پس دډول اونسیان نه راځی الذی جعل لکم الارض مهذا اود ثم
هدی په مینځ کنبې ما بال القرون الاولى الخ جمله معترضه ده علمها عندی فی کتاب.

فوله: ای علمها لهم محفوظ دې خبرې ته اشاره ده چه دهاضمیر دمضاف الیه نه مخکښې
حال مضاف محذوف دې ځکه دچا دعلم نه مراد ددې شی دحالاتو علم وی نه ذات
دشی، او دمحفوظ اضافه کولو سره نې اشاره اوکړه چه علمها مبتدا خبر محذوف دې
علمها په ترکیب اضافی سره مبتدا ده او عندی خبر اول او فی کتاب خبر ثانی او داهم جائز
دی چه هدا حلوحامض په شان دواړه یو خبر وی اوداهم کیدې شی چه عند ربی خبر وی او
فی کتاب د ظرف دضمیر مستتر نه حال وی.

قال لعلی تهما لما وصفه الخ دا دې خبرې ته اشاره ده چه فاعل جنابه الخ دا دحکایت په
طور باندې دې، دموسی عليه السلام کلام نه دې بلکه دادالله پاک کلام دې چه په دې سره نې

دموسی ﷺ کلام وانزل من السماء ماء مکمل کولو سره الله پاک دمکې دمشرکانو سره خطاب کړې دې اوپه دوی باندې خپل احسانونه ذکر کوی انعامات شماری او دا کلام په تارۍ آخرې باندې ختم شوې دې .

په: شتی دا فعل دې ددې الف د تانیث علامت دې شتی دشتت جمع ده لکه دمریض جمع مرضی ده اودازواج صفت دې دنیات صفت هم کیدې شی کلاوودعوا انعامکهدا په تقدیر دمیصین سره د آخرچنا دضمیر نه حال دې ای آخرچنا اصناف النبات میصین لکمال لکول دوعی الانعام دمیصین په خای قائلین هم مقدر منلې شې .

په: رعت الانعام ورعیتها : ددې اضافې مقصد دا بنودل دی چه رعی لازم او متعدی دواړه شان مستعمل دی .

[ایاتونه: ۵۵-۷۰]

(وَمِنْهَا أَنَّى مِنَ الْأَرْضِ خَلَقْنَاكُمْ) بِخَلْقِ أَبِيكُمْ آدَمَ مِنْهَا (وَقِيصًا لِّعِيدِكُمْ مَقْبُورِينَ نَعْدُ الْمَوْتَ) وَوَيْسًا نَحْرُجُكُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ (ثَارَةً) مَرَّةً (آخِرَى) كَمَا أَخْرَجْنَاكُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ خَلَقْنَاكُمْ (وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِبْرَاهِيمَ بِرِزْقٍ) (أَيَاتِنَا لَهَا) النَّسْعَ (فَكَذَّبَ) بِهَا وَزَعَمَ أَنَّهَا سِحْرٌ (وَأَنَّى) أَن يُؤْخَذَ اللَّهُ تَعَالَى (قَالَ) أَجِئْتَنَا بِعُرْجَانٍ مِنْ أَرْضِنَا) مِصْرَ وَيَكُونُ لَكَ الْمَلِكُ فِيهَا (بِسِحْرِ يَامُوسَى) (فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِثْلِهِ) يُعَارِضُهُ (فَأَجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا) لِذَلِكَ (لَا تُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَا أَنتَ مَكَاثًا) مُنْصُوبٌ بِنَزْعِ الْخَائِضِ فِي (سُورَى) بِكُسر أَوَّلِهِ وَضَمِّهِ أَنَّى وَسَطًا تَسْتَوِي إِلَيْهِ مَسَافَةُ الْجَانِي مِنَ الطَّرَفَيْنِ (قَالَ) مُوسَى (مَوْعِدُكُمْ يَوْمَ الزَّيْنَةِ) يَوْمَ عِيدِ لَهُمْ يَنْتَشِرُونَ فِيهِ وَيَنْجِمُونَ (وَأَن يُخْشِعَ النَّاسَ) يُجْمَعُ أَهْلُ مِصْرَ (هَئِذَا) وَقَفْتُ لِلنَّظَرِ فِيمَا يَقَعُ (فَقَتَلُوا فِرْعَوْنَ) أَذْبَرَ (فَجَعَلَهُ كَيْدَهُ) أَنَّى ذُو كَيْدِهِ مِنَ الشَّجَرَةِ (فَمَا أَتَى) يَوْمَ الْمَوْعِدِ (قَالَ) لَهُمُ مُوسَى (وَهُمُ الْثَانِ) وَسَبْقُونَ مَعَ كُلِّ وَاحِدٍ خَلٍ وَعَصَا (وَلْيَكُنْ أَهْلُ الْأَرْضِ) (وَلَا تَقْتُلُوا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا) بِإِشْرَاكِ أَخِي مُعَا (فَهَسَّجْتُكُمْ) بِضَمِّ الْيَاءِ وَكُسر الْهَاءِ وَفَضَحْتُهَا أَنَّى يُهْلِكُكُمْ (بِعَذَابٍ) مِنْ عِنْدِهِ (وَقَدْ حَاطَ) غَيْرَ (مَنْ أَفْتَرَى) كَذَبَ عَلَى اللَّهِ (فَتَنَزَّاعُوا أَمْهَرَهُمْ بَيْنَهُمْ) فِي مُوسَى وَآخِيهِ (وَأَسْرُوا الْعَبُودَ) أَنَّى الْكَلَامُ بَيْنَهُمْ فِيهِمَا (قَالُوا) لَأَنْفُسِهِمْ (إِنْ هَذَا) وَهُوَ مُوَافِقٌ لِلْفَقِّ مِنْ يَأْتِي فِي الْمَشِيِّ بِالْأَلْفِ فِي أَحْوَاحِ التَّلَاةِ وَالْأَيِّ غَفَرُو هَلْزَيْنَ (تَسْأِرَانِ) يُرِيدَانِ أَن يَخْرُجَا كَمَا مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقِكُمُ الْمُنَى) مَوْتٌ أَتَمُّ لَمْ يَمْنُ أَشْرَفُ أَنَّى بِإِشْرَاكِكُمْ بِخَلْقِهِمَا لِيَهْمَا لِيَهْمَهُمَا (فَأَجْمَعُوا كَيْدَهُمْ) مِنَ الشَّجَرِ بِهَمْزَةٍ وَضَلَّ وَفَتَحَ الْيَمِيمَ مِنْ جَمْعِ أَنَّى لَمْ وَبِهَمْزَةٍ قَطَعَ وَكُسر الْيَمِيمِ مِنْ أَجْمَعَ أَحْكُمْ (لَمَّا التَّوَصَّاهَا) خَالَ أَنَّى مُضْطَظِّينَ (وَقَدْ أَقْلَعُوا) فَازَ الْيَوْمَ مَنْ اسْتَعْلَى) غَلَبَ (قَالُوا يَا مُوسَى) اخْتَرْ (إِنَّمَا أَنْ تُلْقِيَ) عَصَاكَ أَوَّلًا (وَمَا أَنْ تَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَلْقَى) عَصَاهُ (قَالَ) بَلْ أَلْقُوا فَالْفَوْازُ (فَإِذَا جَاءَهُمْ وَعَايِظُهُمْ) أَضْلَهُ غُصُورُ فَلَيْتَ الْوَاوَانِ يَأْخُذْنِ وَكُسرَتْ الْفَيْنِ وَالْمَادُ بِمُثَلِّ (إِلَيْهِمْ) بِسِحْرِهِمْ أَتَاهَا خَيَاتُ (لَسْتُ) عَلَى نَبْطِهَا (فَأَوْجَسَ) أَحْسَنَ (فِي نَفْسِهِ حَقِيقَةُ مُوسَى) أَنَّى خَافَ مِنْ

جَعَلْنَا أَنْ يَسْخَرَهُمْ مِنْ جَنْسٍ مُفْجَرَةٍ أَنْ يَنْفُسَ أَفَرَهُ عَلَى النَّاسِ فَلَا يُمْسُوا بِهِ قُلُوبًا لَهُ لَا تَكْفُلُ إِلَهِكَ أَلَمْ تَكُنْ عَلَيْهِمْ بِالْمَلِئَةِ وَأَلْقَى مَا فِي يَمِينِكَ، وَهِيَ غَصَاءٌ تَتَلَفَعُ مَصَاصُوعًا لِمَا صَنَعُوا كَيْدَ سَاجِرٍ إِنْ جَنَسَهُ (وَلَا يُلِيمُ السَّاجِرَ حَيْثُ أَلَى) يَسْخَرُهُ فَالْقَى مُوسَى غَصَاءً فَتَلَفَعَتْ كُلُّ مَا صَمْعُهُ، فَالْقَى السَّحَرَاءُ مَعْقِدًا غُرُورًا سَاجِدِينَ لِلَّهِ تَعَالَى (قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ هَارُونَ وَمُوسَى)

ترجمہ: اومونہ ددی نہ یعنی دزمکے نہ تاسو پیدا کریں ستاسو پلار آدم ﷺ نہ ددی نہ پیدا کریں او ہم پہ دی کنبی بہ تاسو دمرگ نہ پس واپس کرو حال داچہ تاسو بہ دفن کریں شی اوددی (زمکے نہ بہ) تاسو دبعت پہ وخت پہ دویم حل رااوباسو لکہ خنگہ مونہ تاسو ابتداء تخلیق پہ وخت راوخکلی وو اومونہ دہ تہ یعنی فرعون تہ خپلی پورہ نہہ نخبنی اوپودلی نوہفہ داروغ اوکترلی اوپہ دی خبرہ قائم وو چہ دا جادو دی اوداللہ پاک دتوحید نہ نی انکار کولو اووی وٹیل ای موسی آیا تہ مونہ تہ دی دپارہ راغلی ٹی چہ زمونہ دملک مصر نہ دجادو پہ ذریعہ مونہ اوباسی او پہ دی کنبی ستا ملکیت (حکومت) شی؟ نہہ نو اوس پہ مونہ ہم ستا پہ مقابلہ کنبی داسی جادو راوورو چہ ہفہ بہ ددی مقابلہ اوکری، بس زمونہ اوستا پہ مینخ کنبی دی دپارہ وخت مقرر کرہ چہ دہفی خلاورزی نہ مونہ اوکرو اونہ تہ پہ یو ہوار میدان کنبی مکانا منصوب دی دحرف جار فی دحذف کولو دوچی نہ سوی دسین پہ کسرے او ضعی سرہ دی یعنی پہ مینخ کنبی چہ دطرفینو نہ د راتلووالا مسافت برابر وی نوموسی ﷺ اوفرماٹیل وعدہ ستاسو دچشن ورخ دہ کومہ چہ ددوی د اختر ورخ دہ پہ دی ورخ ہغوی زینت کری او راتولیری اوداچہ خلق یعنی دبنار والا چہ ورخ اوخیڑی را جمع شی یعنی دچاشت پہ وخت، چہ خہ پہ ہفہ وخت وی دہفی دکتلو دپارہ پس فرعون (بہ خپل خای تہ) واپس لارو اوہفہ خپل چالونہ (مکر) یعنی مکار جادوگران را جمع کرل بیانی ہفہ راوستل اوپہ مقرر وخت راغلو پہ ہفہ وخت موسی ﷺ دی (جادوگرو) تہ اوٹیل او ہغوی دہہ اوپا زہ (۷۲۰۰۰) وو او دہریو سرہ رسن اولرگی وو ای کمیغتو ہلاک شی یعنی اللہ پاک ستاسو دپارہ پلاکت لازم کری دی پہ اللہ پاک باندی بہتان مہ لگوئی دہفہ سرہ خوک شریک کولو سرہ چہ ہفہ بہ تاسو پہ خپل مخصوص عذاب نیست او ناپود کری فیسحتکم دیاء ضعی او دحاء کسرے او د دوارو فتحی سرہ دی، یعنی تاسو بہ ہلاک کری اوپادساتی ہفہ کس ناکام شو پہ خسارہ کنبی شو چا چہ پہ اللہ پاک باندی پہ دروغہ بہتان اوترلو پس ہفہ خلق دموسی ﷺ اوددہ درور پہ بارہ کنبی پہ خپلو مشورو کنبی مختلف الرائی شول او ددی دوارو پہ بارہ کنبی ٹی پہ پتہ خبری اوکری، پہ خپل مینخ کنبی ٹی اوٹیل دادوارہ یقینا جادوگران دی ہذین دابو عمرو پہ نزد دی او دنورو پہ نیز ہذان دی او دا دہفہ چا دلفت مطابق دی چہ دتثنیی پہ دریوارو حالتونو کنبی الف راوری ددوی مقصد دادی چہ تاسو

د خپل جادو په زور سره ستاسو د ملک نه بهر کړی، او ستاسو بهترين مذهب برباد کړی.
 بله توجه: «ستاسو شريفان خپل خان ته مائل کړی، مثلي دامثل مؤنث دې ددې معنی
 داشرافو ده، يعنی ستاسو شريفان په خپل فيور کښې کړی، دهغوی ددې دواړو طرف ته
 د مائل کيدو دوجې نه ددې دواړو دغلبې په وجه نو تاسو هم خپل تدبيرونه يعنی جادو
 راجمع کړئ فاجمعوا دهمزه وصل اوپه فتحې دميم سره د جمع نه ماخوځ دی په معنی دلم
 (ای جمع) اودههمزه قطعې او د ميم په کسرې سره هم دې (په دې صورت کښې به، اجمع نه
 ماخوځ وی او په معنی داحکم به شی (يعنی خپل تدبيرونه مضبوط کړئ، او بيا تاسو
 صف جوړ کړئ (په مقابلې کښې) راشي صفاً حال دې دمصطفين په معنی کښې دې نه په هغه
 وړ وی شوک چه غالب راغلو استعلی په معنی د غلب دې خلقو اوئیل اې موسی تاته اختيار
 دې که غواړې نو ته خپله همسا اول اوغورزوه يا مونږ خپلې همساگانې اول غورزونکی شو
 (حضرت موسی) او فرمائیل نه بلکه تاسو اول اوغورزوي پس هغوی اوغورزولې بيا يودم
 دهغوی رسی او همساگانې ددوی دجادو په وجه دده په خيال کښې داسې محسوسې شوې چه هغه
 همساگانې په خپلو خیتو منډې وهونکی ماران دی عصی په اصل کښې عصو وو، دواړه
 واؤنه، په دوؤ ياگانو سره بدل شو او عين اوصادته کسره ورکړې شوه (عصی شو) پس
 موسی ^{عليه السلام} په خپل زړه کښې غه ويره محسوسه کړه يعنی په دې وجه ئی ويره محسوسه کړه چه
 ددوی سحر دده دمعجزې دجنس دې (داسې نه وی) چه دده معامله په خلقو باندې گډه
 وده شی او بيا هغه په ده (موسی) باندې ايمان رانورې مونږ ده ته اوئیل پريږه مه هم ته به په
 دوی باندې دغلبې په ذريعه يقينا سريلند کيږي، او غه چه ستا په نسی لاس کښې دی او هغه
 دده همساوه اوغورزوه غه چه دې جادوگرو کاری گری کړې ده هغه به دا تير کړی او غه چه دې
 جادوگرو جوړ کړی دی بلاشبه دا دجادوگرو کرتب (دلاس صفاتي) ده کومه چه دنورو جادوگرو
 دجنس نه دې جادوگر چه دکوم غای نه هم راشي (اوڅه هم چه اوکړی) نه کاميابيږی پس
 موسی ^{عليه السلام} خپله همسا اوغورزوله نو دهغوی ټوله دهندۀ ئې تيره کړه اوس ټول جادوگران
 په سجده پريوتل يعنی الله ته سجده کولو د پاره په زمکه پريوتل او چغې کړې چه مونږ
 دموسى اوهارون په رب باندې ايمان راوړو.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: ولقد ارسلنا: الخ په دې سره ددې شبهي ازاله اوشوه چه موسی ^{عليه السلام} ته ابتداء صرف
 دوي معجزې عصا او يد بيضاء ورکړې شوې وې نو نهه معجزې ئې څنگه اوښودلې؟
 ذکر شوې جملې سره ددې جواب اوشو چه په ټول مودت ددعوت کښې ئې نهه معجزې
 اوښودلې ځکه چه لقد ارسلنا آياتنا كلها دا جمله خبریه ده ددې مقصد دادې چه ددعوت په
 مدت کښې مونږ فرعون ته ټولې معجزې اوښودلې، نو شبه ختمه شوه

قوله: ايها: د دې تفسير ئې په ابصرنا سره اوکړو اشاره ئې اوکړه چه درؤيت نه رؤيت بصرى مراد دې

قوله: فلناتهنك: كښې لام په جواب قسم داخل دې او قسم محذوف دې تقدير د عبارت دادې وكبريائى فلناتهنك بحر مقله، بحر فلناتهنك متعلق دې فاء ترتيب د مابعد على ماقبل دپاره ده.

قوله: موهدا: طرف زمان دې دا جعل مفعول اول مؤخر دې او يهننا ويكنم: مفعول ثانى مقدم دې يو دواړه قراخونه دى موعدكم: مبتداً او يوم الزينة ددې خبر دې.

قوله: اى ذوى كبد: دې سره ئې اشاره كړې ده چه كلام په حذف دمضاف سره دې او ساحر مراد دې.

قوله: وان يحشر الناس: دا جمله دمحل په اعتبار سره مجرور او مرفوع دواړه كيدي شى كه په الزينة باندې عطف وى نو مجرور ده او كه په يوم الزينة باندې عطف وى نو مرفوع به وى، او تقدير عبارت به دارنگې شى موعدكم يوم الزينة وموعدكم ان يحشر الناس اى حشرهم.

قوله: ويلكم: ددې تفسير به الزمكم الله الول سره كولو كښې ئې اشاره اوکړه چه ويلكم د عامل محذوف دوجې نه منصوب دې.

قوله: يا اياكهم، بطريقكم: تفسير دې، دطريقه ديرې معنې راغلې دى يود قوم داشرافوهم ده.

قوله: ان هذين لسحران: دجادوگرو داقول د اسروالتجوى نتيجه ده يعنى د كافى بحث او مباحثې نه پس دا فيصله اوشوه چه يقينا دا دواړه جادوگران دى هذين دان اسم او لسحران ددې خبر دې اوپه يو قرات كښې هذان دى د بلحارث بن كعب په ژبه كښې هذان دان اسم دې دا خلق تشبيه په دريوارو حالتونو كښې په الف سره وائى او اعراب تقديرى منى او خنو حضراتو وئيلي دى چي دان اسم ضمير شان محذوف دې اى انه او هذان لسحران دان خبر دى، فاجمعوا همزة وصل او دميم په فتحې سره وى نو مطلب به داشى چه تاسو خپل تدبيرونه راجمع كړئ، او كه فاجمعوا د همزة قطعى او دميم په كسرې وى نو مطلب به دا شى تاسو خپل تدبيرونه مضبوط او مستحكم كړئ.

قوله: صفا: دا داتوا د ضمير نه حال دې صفا چونكه مصدر دې نو ضمير دجمع نه حال واقع كيدل صحيح دى اوپه معنى دمصطفين دې.

قوله: اعتر: محذوف منلو سره مفسر علام اشاره كړې ده چه ان دخپل مابعد سره په تاويل دمفرد سره اختر (فعل مقدر) دوجې نه منصوب دې.

قوله: فاذا حالهم وعصمهم: دلته په كلام كښې حذف دې، تقدير د عبارت دادې فالقوا فاذ حالهم فا فصيحه او اذا مفاجاتيه ده يخيلى په يو قرات كښې تخيل هم دې خكه چه عصا او

جبال مؤنث دے یخیل مبنی للفاعل ہم و نیلے شوے دے یخیل کید گر خولے شوے دے،
عمی پہ اصل کنبی عصو پہ وزن د فلوس اول دویم واو یاء سرہ بدل کرے شر واؤ او یاء
جمع شول اول واو نی ہم یہ ی سرہ بدل کرو بیانی یاء پہ یاء کنبی مدغم کرہ اودے نہ پس د
صادا و عین ضمہ نی پہ کسرے سرہ بدلہ کرہ حبالہم وعصیہم مبتدا دہ او بھل الہ دے خیر
دے فاذما فجاتیہ خبر مقدم او حبالہم وعصیہم مبتدا مؤخر، پہ دے صورت کنبی بہ بھل حال
شی یخیل د یاء سرہ دے اسناد بہ دتسعی طرف وی، او داهم جائز دی چہ دجبال ضمیر
طرف تہ مسند وی جبال مؤنث غیر حقیقی دے دے وجہ تہ د فعمل مذکر راوړل صحیح دی یا
بھل الملقی پہ تاویل کنبی اسناد شی امہاتسی دا دیخیل نہ بدل الاشتمال دے۔

فولہ: ای عاف من جہۃ الخ داد دے اعتراض جواب دے چہ دمناجات پہ وخت اللہ تباری
او تعالیٰ عصا اوید بیضاء پشان معجزات باہر بنودلی وو او پہ ہرہ طریقہ د حفاظت او
مدد وعدہ نی فرمائیلے وہ نو بیہ دموسی ؑ د مقابلے پہ وخت ولے ویریدلو؟ د جواب
خلاصہ دادہ چہ یرہ او اندیشہ دمارانو نہ نہ وہ بلکہ اندیشہ دے خبرے وہ چہ
دجادوگرو جادو دحضرت موسیٰ ؑ د معجزے دجنس وو حادوگرانو ہم خپلے رسی او
لرگی پہ بنکارہ ماران جوړکری وو اودموسیٰ ؑ همسا ہم دمار شکل اختیارولوبہ
داسے صورت کنبی اندیشہ شوہ چہ چرتہ حاضرین دحضرت موسیٰ ؑ معجزہ ہم جادو
اونہ گنری او ایمان را نہ وری اصنافو اکید ساحر پہ عام قرامت کنبی کید پہ رفع سرہ دے
پہ دے بنا چہ دان خبر دے او ماموصلہ دہ او صنعوا دے صلہ دہ او عائد محذوف دے
تقدیر عبارت دادے ان الذی صنعوا کید ساحر او کہ ان مصدریہ دا اومنلے شی نو
دعائد ضرورت بہ تہ وی او اعراب بہ علی حالہ باقی پاتے شی۔

فولہ: ولا یفلح الساحر: (سوال) اللہ پاک لایفلح السحرة دجمع پہ صیفہ سرہ ولے اونہ
فرمائیل حالانکہ پہ مقابلہ کنبی راتلونکی دیر ساحران وو یو نہ وو؟ مفسر علام دساحر
تفسیر پہ جنسہ سرہ کرے اود دے اعتراض د دفع کولو طرف تہ نی اشارہ کرے دہ، مراد
دادے چہ دساحر نہ یو ساحر مراد نہ دے بلکہ جنس ساحر مراد دے کہ دجمع صیفہ راوړی
وے نو داشبہ راتلہ چہ عدد مراد دے جنس دساحر نہ فالق د القاء نہ دماضی مجهول
واحد مذکر غائب دے ہفہ او غور زولے شو فاء فصیحیۃ یعنی د طرفینو نہ د همساگانو
اورسے وغیرہ غور زولو عمل اوشو او خہ چہ اوشول حاضرینو او کتل دے نہ پس جادوگر
پہ سجدہ کنبی پریوتل سجدہ پہ معنی دساجدین، آمنارب ہارون و موسیٰ دہارون تقدیم
د فواصلو درعایت د وجہ نہ دے۔

قَالَ، فَرَعُونَ آمَنْتُمْ بِمُخْلِقِ الْهَمَزَيْنِ وَإِنِّدَالِ الْفَائِدَةِ إِنِّدَا لَمْ قَبْلَ أَنْ أَكُنْ، أَنَا لَكُمْ إِيَّاهُ لَكِبِيرُكُمْ مُظْلَمُكُمْ الَّذِي عَمَلَكُمْ السَّحَرِ فَلَا تَقْطَعْنَ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافِ، خَالَ بِغَضِي مُخْلِفَةِ إِيَّيَ الْأَيْدِي الْيُنْيِ وَالْأَرْجُلِ الْيُنْيِ، وَأَلْصَقِيكُمْ فِي جُدُومِ الْكُلِّ، إِيَّيَ غَلْبَهَا، وَكَلْعَلْنَ إِيَّاهُ، بِغَضِي نَفْسِ زَرْبِ مُوسَى، أَشَدَّ عَذَابًا وَأَبْقَى، أَذْوَ عَلَى مُخَالَفَتِهِ، قَالُوا لَنْ نُوَلِّكَ، نَخْفَاكَ، عَلَى مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ، الذِّكَاةِ عَلَى صِدْقِ مُوسَى، وَالَّذِي فَطَرْنَا، خَلَقْنَا نَسَمَ أَوْ عَظْلَ عَلَى مَا، قَالَهُنَّ مَا أَلَّتْ قَاضِي، إِيَّيَ امْتَنَعَ مَا فَلَهُ إِيَّاهُ تَقْضَى هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا، الثَّغْبِ عَلَى الْإِنْسَانِ إِيَّيَ فِيهَا وَلَخَزَى غَلْبَهُ فِي الْآخِرَةِ، إِنَّا آمَنَّا بِرَبِّنَا لِنُظْهِرَنَّ عَطَايَانَا، مِنْ الْإِشْرَاكِ وَغَيْرِهِ، وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السَّحَرِ، نَعْلَمُ وَغَمَلًا لِمُفَارَضَةِ مُوسَى، وَإِلَّاهُ غَيْرُ بِنِكَ نَوَابِ إِذَا أُطِيعَ، وَأَبْقَى، بِنِكَ عَذَابًا إِذَا عَصِيَ قَالَ تَعَالَى، (إِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا، كَذِبًا مَكْرُومًا، فَقَدْ لَهُ جَهَنَّمَ لَئِيكَ يَكُونُ فِيهَا)، فَمُسْتَرْجِعٌ (وَلَا يَصْبِيحُ) حَيَاةَ نَفْعِهِ، وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ، الْفَرَاتِيضِ وَالشَّوَابِلِ، قَالُوا لَيْكَ هُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَى، جَنَعَ غَلْبًا مَوْتِ أَعْلَى (جَنَاتِ عَدْنِ) إِيَّيَ إِقَامَةِ بَيَانِ لَهُ (مُجْرِي مِنْ تَحْتِهَا) الْأَنْهَارِ عَالِيَيْنَ فِيهَا، وَذَلِكَ جَزَاءُ مَنْ تَزَكَّى، تَطَهَّرَ مِنَ الذُّنُوبِ

ترجمہ: فرعون اوٹیل تاسو زما د اجازت نہ بغیر یہ دہ باندی ایمان راوہو ءامتہ دوارو همزو دتحقیق سرہ او دویمہ پہ الف سرہ بدلولو سرہ بلاشبہ ہفہ ستاسو لوی استاذ دی چہ تاسو تہ تی سحر بنودلی دی زہ ستاسو د تولو لاسونہ خبی ادل بدل کت کوم خلاف حال دی پہ معنی دمختلفہ دی یعنی بنی لاسونہ اوگسپ خبی او تاسو تول بہ دکہجورو پہ ونو پوری زورند کرم فی جذوع النحل ای علیہا او تاسو تہ بہ پتہ اولگی چہ مونہ دوارہ یعنی زہ او د موسی رب پہ دوارو کنبی دچا عذاب زیات سخت او مضبوط (باقی پاتیکیدنکی) دی، یعنی دچا مخالفت سخت دی او مضبوط دی دی خلقو صفا جواب ورکرو چہ مونہ بہ تا تہ کلہ ہم ترجیح درنکرو غورہ نکرو پہ مقابلہ دہفہ دلائلو کنبی کوم چہ دموسی ~~ہفہ~~ پہ صداقت باندی دلالت کونکی مونہ تہ ملاوشوی دی او پہ مقابلہ دہفہ ذات چا چہ مونہ پیدا کری یو واؤ قسمیہ دی یا پہ ماجانا باندی عطف دی بس ستا چہ خہ زہ غواری اوکرہ یعنی خہ چہ تا ونیلی دی ہفہ اوکرہ او تہ چہ خہ کولی شی ہفہ پہ دی دنیا کنبی کولی شی (اودالوہ) نصب دتوسیع پہ طور باندی دی ای لہا او (اللہ پاک) بہ پہ دی باندی پہ آخرت کنبی بدلہ ورکری مونہ پہ خپل پروردگار باندی ایمان راوری دی دی دپارہ چہ زمونہ دشکر وغیرہ خطاگانی معاف کری او ہفہ سحر ہم معاف کری دکوم پہ زدہ کولو او اوپہ عملی طور باندی دموسی مقابلہ کولو دپارہ چہ تا مونہ مجبور کری یو او اللہ پاک بہتر دی ستا نہ داجر پہ اعتبار سرہ کلہ چہ ددہ اطاعت اوکری شی اوزیات باقی پاتی کیدونکی دی تانہ د عذاب پہ اعتبار سرہ کلہ چہ ددہ نافرمانی اوکری شی، اللہ پاک اوفرمائیل خبرہ دادہ چہ کوم کس دخیل رب پہ مخکنبی مجرم

يعنی کافر راشی لکه فرعون نو ييشک دده دپاره جهنم دې نه به په دې کښې مرکبې چه راحت اوموی او نه به ژوندې پاتې کيږي داسې ژوند چه دهغې نه ده ته فائده وی او کوم کس چه ده مخې ته مؤمن حاضر شی او ده نیک اعمال یعنی فرض او نفلونه کړی وی نو دای هغه خلق چه دوی دپاره اوچتي درجې دی علی دعلیا جمع ده اود اعلی مؤنث دې یعنی د همیشه اوسیدو یعنی د اقامت قابل باغونه دی جنت عدن، د درجت العلی بیان دې چه د هغې نه لاتدي به نهرو نه جاری وی هغوی به په دې کښې همیشه همیشه اوسېږي دا انعام دې دهغه کس کوم چه دگناهو نه پاک شو.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: امنت له همزه د استفهام انکاری توبیح دپاره ده، او دحذف په نزد اتم دجمله خبریه په طور باندې استعمال شوې دې د امنت صله ئی لام راوړې دې، ځکه چه امنت د اتبعتم معنی لره متضمن دې، دد وارو همزو دتحقیق سره اول استفهامیه دې او ثانی فا کلمه ده په اصل کښې جمع مذكر حاضر دې، امنت په وزن د اکرتم دویمه همزه دقاعدي مطابق په الف سره بدله شوه بیا په دې باندې همزه د استفهام داخله کړې شوه، اوس په کلمه کښې دوه همزې غیر منقلبه شوې، اوس که تحقیق د دوو همزو سره لولې یا نې دهمزې استفهام دحذف سره لولن دمفسر علام وابدال الثانیة الفاولیل غیر ظاهر دی ځکه چه ثانی خو په قراءت کښې بغیر دابدال نه باقی ده، البتة ابدال الثالثة صحیح دې قوله: من خلاف من ابتداء ثیه دې او خلاف د مختلفه په معنی کښې حال دې ای اقطعا مختلفات.

قوله: فی جذوع النخل: ای علیها په دې کښې اشاره ده چه ئی په معنی دعلی دې ولتعلمن کښې لام قسمیه دې اینا مبتدا اشد وابقی معطوف معطوف علیه خبر، مبتدا سره دخبر نه دلتعلمن مفعول قائم مقام ددوو مفعولو علی مخالفته ددې تعلق داشت او ابقی دوارو سره دې والذی فطرنا که واو قسمیه وی نو موصول سره دصله نه قسم او لا تترك علی الحق جواب قسم محذوف ای وحی الذی فطرنا لا تترك علی الحق او که واو عاطفه وی نو معطوف علیه به ما جاعلنا وی ای لن تترك علی الذی جاءنا ولا الذی فطرنا فاقض ما انت قاض دا جواب تهدید دې، هذه الحیوة الدنيا هذه مبدل منه الحیوة بدل دا حذف دحرف جر دوجې نه اتساعا منصوب دې تقدیر عبارت دادې اما تقضى فی هذه الحیوة الدنيا فی شی حذف کړو په دې وجه منصوب شو.

قوله: اما: ما کښې دوه وجې جائز دی ① اول دا چه ما په فعل باندې دان دخول جائز کولو دپاره ده او الحیوة الدنيا د تقضى ظرف دې او دتقضى مفعول محذوف دې ای تقضى غرضک دوتمه وجه دا چه مامصدریه اسم دان وی او ظرف خبر وی، تقدیر د عبارت دا

شو ان قصاک في هذه الحوة الدنيا دريمه وجه دا هم کيدې شی چه ما په معنى دالذی موصول اسم دان تعضيه ددې صله عائد محذوف ای الذی ان تعضيه کان فی الحوة الدنيا (جمل، وما اگر متاعطف په خطایانا باندې دې، دې د پاره چه زمونږ خطاکانې او دا دسحر عمل معاف کړی په کوم باندې چه تا مونږ مجبور کړو من السحر دعليه دضمير نه يا د ما موصوله نه حال کيدې شی، من بيان د جنس دپاره هم کيدې شی.

پوله: قال تعالى سره نې اشاره اوکړه چه انه من بات ربه جمله مستانفه ده ددې نه ماقبل دسحرانو کلام وو اوداد الله سبحانه کلام دې خالدين دمن دمعنی درعايت د وجهي نه جمع راوپلې شوې دې.

[اياتونه: ۷۷-۸۶]

وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَسْرِ بِعَبِيدِي، بِهِمْزَةٌ قَطْعٌ مِنْ أَسْرَى وَهَمْزَةٌ وَضَلْ وَكُسِرَ الثَّوْنُ مِنْ مَرَى لِقَائِهِ أَيْ
بِزْ بِيَوْمٍ لَيْلًا مِنْ أَرْضِ مِصْرَ فَأَخْبَرِبَ لَهُمْ فَأَخْبَرِبَ لَهُمْ أَجْفَلَ لَهُمْ بِالضَّرْبِ بِمَضَاكٍ (طَرِيقًا فِي الْبَرِّيَّةِ) أَيْ تَابَتْ
فَانْتَقَلَ مَا أَمَرَ بِهِ وَأَتَيْنَسَ اللَّهُ الْأَرْضَ فَمَرُوا فِيهَا لَا تَخَافُ دَرَكًا أَيْ أَنْ يَنْزُكَكَ فِرْعَوْنُ وَلَا تَخْشَى
غُرْفًا فَأَتَيْنَهُمْ فِرْعَوْنُ بِمُتَوَدِّعٍ وَهُوَ مَقْفُهُمْ فَقَشِيَهُمْ مِنَ الْبَحْرِ أَيْ الْبَحْرَ (مَا غَشِيَهُمْ) اَعْرِفَهُمْ
(وَأَصْلُ فِرْعَوْنُ قَوْمُهُ) بِدَعَائِهِمْ إِلَى عِبَادَتِهِ (وَمَا هَذِي) بَلْ أَوْفَقْتُهُمْ فِي الْهَلَاكِ خِلَافَ قَوْلِهِ (وَمَا أَهْبَيْكُمْ
الْأَسْبِيلَ الرَّشَادَ) (يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ) قَدْ أَعْيَيْنَا كُفْرَ مِنْ عَدُوِّكُمْ فِرْعَوْنَ لِأَعْرَافِهِ (وَوَاعَدْنَا مُجَازِيَةَ الطُّورِ الْأَيْمَنِ)
فَتَلَّى مُوسَى الشُّرَاةَ لِلْعَمَلِ بِهَا (وَوَكَّلْنَا عَلَيْكُمْ الشَّيْءَ وَالسَّلَوى) هُنَا التَّرْجِيحُ وَالطَّرِيقُ الشَّامِي بِخَفِيفِ
الْبَيْمِ وَالْقَصْرِ وَالْمَنَادَى مَنْ وَجَدَ مِنْ الْيَهُودِ رَمَنَ الشَّيْءِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَخَوَّطُوا بِمَا أَتَمَّ اللَّهُ بِهِ عَلَى
أَجْدَادِهِمْ رَمَنَ الشَّيْءِ مُوسَى تَوَقَّعَ لِقَوْلِهِ تَعَالَى لَهُمْ (كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ) أَيْ الْفَنَمَ بِهِ عَلَيْهِمْ (وَكَلَّا
تَطْغَوْا فِيهِ) بَأَنْ تَكْثُرُوا الثَّفَمَةَ بِهِ (فَقِيلَ عَلَيْهِمْ غَضَبِي) بِكُسْرِ الْخَاءِ أَيْ يَجِبُ وَضَعُهَا أَيْ يَنْزِلُ (وَمَنْ
يَحْتَلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِي) بِكُسْرِ الْلامِ وَضَعُهَا (فَقَدْ هَوَى) سَقَطَ فِي النَّارِ (وَالَّذِي لَقَّاهُ لَيْلًا) مِنْ الشَّرْكَ
(وَأَمِنْ) وَغَدَّ اللَّهُ (وَعَرَّلَ صَاحِبًا) يَصْنَعُ بِالْفَرْضِ وَالنَّفْلِ (لَمَّا هَتَّنِي) بِاسْتِغْرَارِهِ عَلَى مَا ذَكَرَ إِلَى مَوْتِهِ (وَمَا
أَعْمَلُكَ عَنْ قَوْمِكَ) لِيَجْعَلَ مِيغَادَ أَخَذَ الْعَوَاةَ (يَا مُوسَى) (قَالَ هُمْ أَوْلَاهُ) أَيْ بِالْقُرْبِ مِنْ بَنِي يَثْرُونَ (عَلَى الْوَرَى
وَعَمِلْتَ إِلَيْكَ رَبِّ لِيَتَرَضَى) غَضَى أَيْ نَهَادَهُ فِي رِضَاكَ وَقَبْلَ الْخَوَابِ أَيْ بِالِاغْتِيَارِ عَسَبَ ظَنِّهِ وَتَغْلُفَ
الْفُطُونِ لَنَا (قَالَ) تَعَالَى (فَمَا أَقْدَرْنَا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ) أَيْ بَعْدَ فِرْعَوْنِ لَهُمْ (وَأَصْلُهُمُ السُّلُوبِيُّ) فَصَدُوا
الْمَجْلُ (وَرَجَعَهُ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضَبَانِ) مِنْ جَهَنَّمَ (أَيْهَا) خَلِيدُ الْخَزْنِ

ترجمه: اومونږ موسی ته وحی اولپلې چه زما پندګان د شپې پوځه اسر د همزه قطعې سره دې د
اسری نه ماخوږ دې، یا همزه وصل اودنون په کسرې سره دې اودسری نه ماخوږ دې دا
دوه لغت دی، مطلب دا چه بنی اسرائیل د شپې دمصر نه اوباسه بیا ددوی دپاره همسا اووه

په دریاب کښې اوچه لار جوړه کړه ییسا په معنی دیابسا، پس موسی عليه السلام د امر امتثال اوکړو او الله پاک زمکه اوچه کړه نو ټول خلق دهغه ځای نه وتل، نه خوبه تاته د درېسې کیدلو اندیښنه وی چه فرعون به تاسو اونیسې اونه به تاسو ته دغرقیدو پړه وی پس فرعون دخپل لښکر سره ددوی تعاقب اوکړو حال داچه هغه پخپله هم دوی سره وو، پس دریاب په دوی باندې راخوړ شو څنگه چه دخوړیدلو والا وو بیا ئی دوی غرق کړل، اوفرعون خپل قوم گمراه کړو دوی ته دخپل عبادت دعوت ورکولو سره اودوی ته ئی سیده لار اونه ښودله بلکه دوی ئی په هلاکت کښې واچول دخپل قول وما اهدکم الا سبیل الرشاد په خلاف ای ښی اسرائیلو مونږ تاسو ته ستاسو د دښمن فرعون نه د هغه غرق کولو سره نجات درکړو اومونږ تاسو سره دطور ښی طرف ته دراتلو وعده اوکړه چه موسی ته به تورات ورکړو په دې باندې دعمل کولو دپاره اومونږ ستاسو دپاره من اوسلوی راولیږل اوهغه ترنجبین اومرزان دی، سماني دمیم په تخفیف او قصر سره دې او (یا بنی اسرائیل) کښې منادی هغه یهود دی کوم چه دحضور ﷺ په زمانه کښې وو اوهغوی د هغه نعمتونو مخاطب ووکوم چه په هغه یهودو باندې شوی وو، چه دسیدنا موسی عليه السلام په زمانه کښې وودالله پاک قول کلو! من طیب الخ دتمهید دپاره مونږ چه کوم پاکیزه څیزونه تاسو ته درکړی دی دهغې نه خوړئ یعنی هغه څیزونه کوم چه تاسو ته دانعام په طور درکړی شوی دی اویه دې کښې حد (شرعی) نه تجاوزمه کوئ په داسې طریقې سره چه دمنعم ناشکری اوکړئ چرته داسې نه وی چه زما غضب په تاسو باندې واقع شی دحا په کسرې سره یعنی لازم شی اود حا په ضمی سره یعنی نازل شی اویه چا باندې چه زما غضب نازل شی محمل د لام په کسرې او ضمی سره دې نو بلا شبه هغه په اور کښې پریوتلو او بیشک زه دداسې خلقو دپاره ډیر ښځونکي یم چاچه دشرک نه توبه اوکړه او د الله پاک په وحدانیت باندې ئې ایمان راوړو او نیک عمل شی اوکړو عمل صالح په فرض اونفلو دواړو باندې صادق راخی (یا)، (فرض او نفل په ذریعه «ایمان» تصدیق کوی په دې وخت به یصدق وئیلې شی) اویا مذکور څیزونو باندې تر مرگ پورې قائم هم پاتې شی «الله پاک اونیل، ای موسی» دخپل قوم پریښودلو اود زه راتلو هه سبب شو؟ د تورات د اخستلو په وخت د راتلو په وجه حضرت موسی علیه السلام جواب ورکړو هغوی دا دی ما پسې یعنی نزدې راروان دی او ای زما پروه گاره زه تاته زه راغلم چه ته زما نه زیات خوشحال شي یعنی ستا زیاته رضامندی حاصلولو دپاره اود جواب نه مخکښې ئې دخپل گمان په اعتبار سره عذر بیان کړو او گمان دواقعی خلاف ثابت شو ځکه چه الله پاک اوفرمائیل چه ستا قوم مونږ ستا دوی لره پریښودلو او راتللو نه پس یو فتنه کښې مبتلا کړو او دوی سامری گمراه کړل چه دهغې وجې نه دوی دغوا په عبادت کښې مبتلا شول غرض موسی ددوی دوجې نه په غصه او اوسخت غم نه ډک واپس راغلو.

د قیوداتو فوائد و تسہیل

قوله: ولقد اوحینا: الخ دا د عطف القصه على القصه دقبیلې نه دې ځکه چه اول الله پاک موسی علیه السلام فرعون ته رسول په طور د لیرلو قصه سره دمعجزاتو بیان کړه او بیا نې د فرعون اودده دلنېکر دعبرت ناک انجام قصه بیان کړه نو دا عطف القصه على القصه دې قوله: طریقاً: داضرب مفعول دې ځکه چه اضرِب داجعل معنی ته متضمن دې لکه څنگه چه مفسر ح اشاره کړې ده او دا هم کیدې شی چه داضرب مفعول به محذوف وی تقدیر به داسی اضرِب موضع طریق په دې صورت کښې داضرب نسبت دطریق طرف ته مجازاً وی موضع نی حذف کړو او طریق نی ددې قائم مقام کړو اضرِب لهر طریقاً شود طریق نه مراد جنس طریق دې ځکه چه د بنی اسرائیل دقبیلو دتعداد په اعتبار سره دولس لارې جوړې کړې وې یسا مصدر دې دمصدر حمل په طریق باندې مبالغه دې یا مصدر دې مخکښې ترې لفظ ذات محذوف دې ای ذات یتیم او که دباء په سکون سره یتسا وی نو صیغه د صفت به وی ای بابسا. لاتخاف په رفع سره حمزه ح نه علاوه دتول قراؤ دا قرات دې په دې صورت کښې به دا جمله مستانفه وی په دې وخت کښې به ددې محل داعراب نه وی، یا داضرب دضمیر نه حال دې، ای اضرِب لهر طریقاً حال کونک غیر عائف او حمزه ح په جزم سره لوستلې دې په دې وجه چه لا ناهیه ده تخف ددې دوجې نه مجزوم دې.

قوله: ولا تخشى: داد قراؤ په اتفاق په الف سره دې درفع په صورت کښې به لا تخاف باندې عطف ښکاره دې او دجزم په صورت کښې به د لا تخشى عطف په لا تخف باندې وی او علامت دجزم به په لاتخشى کښ دالف حذف وی او موجوده الف به داشباع وی چه دفواصلو درعايت نه راوړلې شوې دې.

قوله: بجنوده: دا په موضع د حال کښې دې اومفعول ثانى محذوف دې ای فاتبعهم فرعون عقابه ومعه جنوده او داهم وثیلې شی چه آنتم په معنی ائتم دې په دې صورت کښې به د بجنوده باء د تعدیه دپاره وی.

قوله: وهو معهم: داضافې مقصد دابنودل دې چه جار داتبعهم صله نه ده بلکه په موضع دحال کښې دې او داتبعهم مفعول ثانى محذوف دې اومعنی داده اتباعهم فرعون نفسه ممجنوده اوپه بیضاوی کښې دی والمعنی فاتبعهم فرعون نفسه ومعه جنوده لحدف الفعل الثانى او داهم وثیلې شوی دی چه په بجنوده کښې باء زائده ده ای اتباعهم جنوده وهو معهم فقتلهم من الهما غشيمای غرقهم من الیم ماغرقهم دسمندر دچپو سختی ښکاره کولو دپاره نی ابهام کړې دې یعنی هغه چپې په سختی کښې داسې وې چه دهغې دسختی حقیقت دالله پاک نه

علاوہ شوک نہ پیرنی.

قولہ: فتویٰ موسیٰ التورۃ للعمل بہا: ددی اضافی مقصد ددی سوال جواب دی چہ وعدہ خو دموسیٰ علیہ السلام سرہ وہ نہ چہ دقوم سرہ نو بیا و اہدنا گہ کنبی د وعدی نسبت دقوم طرف ولہ شوہ دی ؟ دجواب خلاصہ دادہ چہ چونکہ موسیٰ علیہ السلام تہ دتورات ورکولو وعدہ دقوم دعمل دپارہ اود دوی دترقی دپارہ وہ لہذا دادنی ملاست د وجہ نہ نسبت صحیح دی، دویم جواب دادی چہ موسیٰ علیہ السلام تہ داحکم ہم ووجہ دخپل قوم اوویا (۷۰) سردران ہم کوہ طور تہ خان سرہ راولہ پہ دی طریقہ ہم دقوم طرف تہ د وعدی نسبت صحیح دی.

قولہ: العن: اسم دی شبنمی چیر دی (حمیرہ) چہ دحلوہ پہ شکل وو چہ پہ وادی تہ کنبی دسرگردان اسرائیلیانو دخوراک دپارہ روزانہ داوونو پہ پانوی اللہ پاک لگولو سلوی یو قسم مارغہ دی چہ بتیر ورته وٹیلہ شی پہ قاموس کنبی د دی واحد سلوۃ لیکلہ شوہ دی داخفش نہ منقول دی چہ ددی واحد نہ دی اوریدلہ شوہ ہوی ماضی واحد مذکر غائب رضی مصدر ہوی راخی.

قولہ: ومن یحلف: دلته ہم کسرہ دعاء او ضمہ دعاء دوارہ صورتونہ دی لہاقتدی د دی تفسیر پہ ہاستمرارہ علی ما ذکر الی موتہ سرہ کولو کنبی ددی سوال جواب ورکول مقصود دی چہ اہتدی د ذکر کولو خہ فائدہ دہ حالانکہ دآمن پہ عموم کنبی اہتدی ہم داخل دی؟ دجواب خلاصہ دادہ چہ دلته پہ ایمان باندی استمرار او دوام مراد دی خکہ چہ نجات تامہ پہ ہفہ ایمان او اعمال صالحہ باندی موقوف دی چہ تر مرگ پورہ باقی وی.

قولہ: ما اعجلك عن قومك: ما استفہامیہ مبتداً دہ اواعجل ددی خبردی دلته استفہام د استفادہ علم دپارہ نہ دی خکہ چہ خدائ پاک تہ ددی ضرورت نشتہ بلکہ ددی خبری بنودلو دپارہ دی چہ تاسو جلتی اوکرہ خپل قوم دی پرینودو اودلته راغلی مونہ سنا قوم پہ یوہ فتنہ کنبی مبتلا کرو.

قولہ: ہماولاء: ہم مبتداً دہ لولاء پہ معنی دالذی دی او علی اوی ددی صلہ دہ.

قولہ: زیادۃ علی رضاك: ددی اضافی مقصد دادی چہ دموسیٰ علیہ السلام دمخکنبی تلو وجہ د رضا زیاتوالہی وو نہ چہ صرف رضا، خکہ چہ صرف رضا خو نبی تہ حاصل وی البتہ زیاتوالہی مطلوب وی.

قولہ: وقبل الجواب الی بالا عذر الخ ددی خلاصہ دادہ چہ د ما اعجلك جواب عجلت الیک رب لرفی دی، موسیٰ علیہ السلام داصل جواب ورکولو نہ مخکنبی ہماولاء علی اوی سرہ دا عذر بیان کرد چہ ما دوی پرینبی نہ دی بلکہ ہقوی نزدی زما سرہ دی او دا عذر نہی پہ دی خیال بیان کرد چہ موسیٰ علیہ السلام دا گنہل چہ واقعی ہقوی زما روستو روستو راروان دی حالانکہ

هغوی هلته پاتې شوې وو چه دهغې وجې نه د حضرت موسی عليه السلام گمان دواقمې خلاف وو او دگمان دواقمې، خلاف کیدل هغه وخت معلوم شو کله چه الله هاناقد هتسا قومک من بهدک اوفرمائیل لما کنبې لام تعلیلیه دې لکه چه دا د خلاف مظنون کیدو علت دې.

فوله: السامری: دبنی اسرائیلو قبیلې سامره طرف ته منسوب دې خنو وئیلی دی چه سامره په یهودو کنبې یوه فرقه ده چه په خنو خبرو کنبې دنورو یهودونه مختلف دی، خنووئیلی دی چه دکرمان یو دهقانی کافر وودهغه نوم موسی بن ظفر دې، دا منافق ووده قوم به دغوا عبادت کولو دموسی سامری پرورش جبرائیل عليه السلام کړې وو خکه چې دې هم مور دذبح دیرې نه په یو غار کنبې پټ کړې وو، حضرت جبرائیل عليه السلام ده ته خپلې گوټې رودلې دیوې نه پټې دبلې نه شات او ددریمې نه غوړې راوتل: قال الشاعر

موسی الذی رباہ فرعون مرسل..... موسی الذی رباہ جبرئیل کافر

دقرطبی په حاشیه ئی لیکلی دی چه سامری دهندوستان اوسیدونکې وو چه دغوا عبادت به ئی کولو «دزیات تفصیل دپاره لغات القرآن دریم جلد تالیف مولانا عبدالرشید نعمانی ته رجوع اوکړئ».

فوله: موسی: علم معرفه ده دبنی اسرائیلو مشهور پیغمبر دې، دده دمورنوم یوحناث وو، او دپلار نوم عمران وو، وئیل شی چه په عبرانی ژبه کنبې مو اوبو ته وائی او شی اونې ته وائی په عربی کنبې شین په سین سره بدل شوې دې، حضرت موسی عليه السلام دپیدائش نه پس دلرگی په یو صندوق کنبې بند کړې شو او په سمندر کنبې واچولې شو، دې وجې نه موسی نوم شوو.

[ایاتونه: ۸۶-۸۹]

﴿قَالَ يَا قَوْمِ أَمْ يُبَدِّلُكُمْ رِبِّكُمْ وَعَدًّا حَتَّىٰ أَنْ يَصِدَّقَ أَنَّهُ يَغْفِيَكُمْ الشُّفْرَةَ أَفَطَالَ عَلَيْكُمْ الْمَهْدُ عُدَّةً فَلَرَجِي لِيَاكُم (أَمْ أَرَادْتُمْ أَنْ يَمْلَأَ) يَجِبَ (عَلَيْكُمْ غَضَبُ مَنْ رِبِّكُمْ) بِمَا دَرَبْتُمْ الْيَمْلُ (أَفَأَعْلَفْتُمْ مَوْعِدِي) وَتَرْكُضُ الْمَجِيءَ بَعْدِي (قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلَكِنَا) مَلَأْتُ الْيَمِيمَ أَنْ يُلْهِنَنَا أَوْ أَنْفَرَا (وَلَكِنَّا قَوْلُنَا) بَلْعَ الْخَاءِ مُخَفَّفًا وَبَعْضُهَا وَكُسِرَ الْيَمِيمُ مُشَدَّدًا (أَفَأَذَّارًا) أَلْقَالَا (وَمِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ) أَنْ خَلَّى قَوْمٌ فِرْعَوْنَ اسْتَفَارَهَا مِنْهُمْ بَنُو إِسْرَائِيلَ بِعَلَّةٍ غَرَسَ فَبَيَّتَتْ عَنْدهُمْ (فَقَدْ لَفَّنَاهَا) طَرَحْنَاهَا فِي النَّارِ وَأَمَرَ السَّامِرِيُّ (فَكَذَّبَكَ) كَمَا أَلْفَنَا (أَلْفَى السَّامِرِيُّ) مَا مَعَهُ مِنْ خَلْقِهِمْ وَمِنْ الثَّرَابِ الَّذِي أَخَذَهُ مِنْ أَرْضِ خَالِدٍ فَرَسَ جَهَنَّمَ عَلَى الْوُجْهِ الْأَيْ (قَاغَرَجَ هُمْ جَعَلَا) صَاغَهُ مِنَ الْخَلْقِ (جَسَدًا) لَحْمًا وَذَمًا (لَهُ حَوَارٍ) أَنْ صَوَّتَ يُسْتَعِ أَنْ انْقَلَبَ كَذَلِكَ بِسَبِّ الثَّرَابِ الَّذِي أَثَرَهُ الْخَنَاءُ لِيَمَا يَوْضَعُ فِيهِ وَوَضَعَهُ بَعْدَ صَوْدِهِ فِي لَمَمٍ (قَالُوا) أَنْ السَّامِرِيُّ وَاتَّاعَهُ (هَذَا الْكُفْرُ إِلَى مُوسَى قَلْبِي) مُوسَى زَكَ لَنَا وَذَهَبَ يَطْلُبُهُ قَالَ عَالِي (أَفَلَا تَتَّقُونَ) أَنْ نُسْخَلَ مِنْ الْقَبِيلَةِ وَاسْمُهَا مَخْلُوفُ أَنْ أَنَّهُ (لَا يَرِجُ) الْيَمْلُ (الْيَوْمَ قَوْلًا) أَنْ لَا يَزِدَ لَهُمْ جَزَاءً (وَلَا يَزِيدُكَ هُمْ ضَرًّا)

أَيُّ ذَنْبِهِ (وَلَا تَقْعَا) أَيُّ جَنْبِهِ أَيُّ فَكَيْفَ يَتَّعِدُ إِلَهَا

ترجمہ: موسیٰ علیہ السلام اوٹیل ای زما قوم آیا تاسو سرہ زما رب بنہ وعدہ نہ وہ کری؟ یعنی ربتونی وعدہ، دا چه هغه به تاسو ته تورات درکړی، آیا تاسو باندې زما د جدائی زمانه ډیره اوږده شوې وه؟ یا تاسو ته د منظور شوه چه په تاسو باندې ستاسو درې غضب واجب شی، ستاسو د سخی د عبادت کولو دوجې نه چه تاسو زما د وعدې خلاف ورزی اوکړه چه تاسو زما روستو روستو راتلل پریښودل نو هغوی اوٹیل چه مونږ ستا د وعدې خلاف ورزی په خپل اختیار سره نه ده کړې دملکنا په میم کښې درې واړه حرکتونه صحیح دی، یعنی په خپل قدرت او خپل اختیار سره (خلاف ورزی نه ده کړې) خود قوم د زیوراتو (کالو) بوج کوم چه په مونږ باندې بار کړې شوې وو مونږ هغه په اور کښې واچول حملنا په فتحې دعاء او په فتحې د میم مخفف سره او دعاء په ضمی اویه کسري او د میم مشدد سره یعنی تَحْلِنَا یعنی دفرعون قوم د(قبط، زیوراتو بوج کوم چه بنی اسرائیلو د قبطیانو نه د اختر په موقع عاریتاً اخستی وو بیا هغه ددوی سره پاتې شو، او مونږ دا زیورات دسامری په وینا په اور کښې واچول بس دارنگې یعنی څنگه چه مونږ واچول سامری هم کوم چه دده سره د هغوی زیورات وو او هغه خاوره کومه چه هغه دحضرت جبرائیل علیہ السلام داس دنوکې لاندې نه راخستې وه د (اتینده) ذکر شوې طریقې مطابق واچول بیا هغه ددې خلقو دپاره یو سخی جوړ کړو یعنی دزیوراتو قالب (د هانچه) ئې جوړه کړه چه دهغې غوښه او وینه هم وه او دهغې د غوای په شان آواز وو یعنی اوریدو والا آواز اودا انقلاب ددې خاورې دوجې نه اوشو چه د هغې تاثیر ژوند وو په څه کښې چه په دې کښې واچولې شی او داخاوره سامری په قالب کښې اچولو نه پس ددې په خلۍ کښې واچوله پس سامری اودده متبعینو اوٹیل دا دې ستاسو اود موسیٰ خدای موسیٰ خپل خدای دلته هیر کړې دې او دهغې تلاش کولو دپاره تلې دې آیا هغه خلق دومره نه پوهیدل چه هغه سخی ددوی کومه خبره نه شوه واپس کولې یعنی ددوی دکومې خبرې جواب ئې نه شو ورکولې الا (دا د ان او لا نه مرکب دې) ان مخففه عن الثقیله دې اوددې اسم محذوف دې یعنی انه او نه ددوی دغه ضرر مالک دې چه دفع ئې کړی اونه ددفع چه هغه حاصل کړی بیا څنگه دا معبود جوړولې شی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: انه يعطيكم التوراة: دا جمله د یعدکم مفعول ثانی دې او کم مفعول اول دې او وعدا حسنا مفعول مطلق دې.

قوله: افطال علیکم العهد: دغوا په عبادت اوزما په مخالفت کوم خیز آماده کړی؟ یا خو اوږدې زمانې پورې زما جدائی حالانکه داسې نه دی شوی یا دې خبرې چه ستاسو

مقصد غضب الہی تہ دعوت و رکول دی ؟ دا ہم نامناسب دی خکہ چہ دیو عاقل دپارہ دامناسب نہ دی چہ ہفہ غضب الہی تہ دعوت و رکری فاعلنم موعدی حضرت موسیٰ علیہ السلام دخیل قوم نہ وعدہ اخستی وہ چہ تاسو زمانہ روستو روستوکوہ طور تہ راشن خو قوم دوعدی خلاف اوکرو او دغواپہ عبادت کنبی مبتلا شول

قوله: علی الوجه الآتی: ددی جملہ تعلق دومن التراب سرہ دے ای القی التراب علی الوجه الآتی او وجہ آتی دادہ والقی فیہا ان الحذقبضہ من تراب فاخرجہ ددی عطف پہ واضلہم السامری باندی دے دا دخدائی پاک کلام دے۔

قوله: جدا: دا العجل نہ حال دے ای آخیر لہم صورتہ عمل حال کوہما جدا۔

قوله: لہما ودماء: ددی اضافہ ددی خبری بنودلو دپارہ دہ چہ جسد ہفہ خیز تہ وائی چہ دغوبنی او چمرے نہ جوہ وی خوار دغوائی آواز تہ وائی یعنی داد ماہیت انقلاب ددی خاوری چولو دوجہ نہ اوشو، بسبب التراب ای بسبب وضع التراب مضاف محذوف دے دمفسر علام د ووضعه داضافی مقصد دے خبری تہ اشارہ کول دی چہ دتولو نہ اول دوضیہ مضاف محذوف دے۔

قوله: فنی: ددی فاعل موسیٰ علیہ السلام ہم کیدی شی لکہ خنگہ چہ مفسر علام رحصر احوال کرے دے نو دا بہ دسامری کلام شو پہ دے صورت کنبی بہ مطلب داوی چہ موسیٰ علیہ السلام دخیل خدائی دلتہ ہیر کرے دے او کوہ طور تہ دہغی د تلاش کولو دپارہ تلے دے، او داهم کیدی شی چہ دئی فاعل سامری شی پہ دے صورت کنبی بہ دادخدائی پاک کلام شی او مطلب بہ داشی چہ سامری خیل رب ہیر کرو چہ ددی پہ وجہ ہفہ داحرکت اوکرو، او دامطلب ہم کیدی شی چہ سامری پہ دے خبرہ استدلال کول ہیر کرل چہ سخی معبود نہ شی کیدی او ددی دلیل پہ راتلونکی قول افلا یرون الا یرجم الیہم قولہ دی الا پہ اصل کنبی انہ لا و، ان ثی مخفف آن کرو او ہ ضمیر اسم ثی حذف کرو او نون ثی پہ لام کنبی مدغم کرو الا شوخنو حضراتو یرجع پہ نصب سرہ وئیلی دے خو پہ دے کنبی ضغف دے خکہ چہ ان ناصبہ د افعال یقینی نہ پس نہ واقع کیڑی اورفت پہ اول صورت کنبی علمیہ دے او پہ دویم صورت کنبی بصریہ دے دفعہ محذوف منلو سرہ ثی اشارہ اوکرہ چہ مضاف محذوف دے

قوله: جلہ: پہ دے سرہ ہم دضاف محذوف طرف تہ اشارہ اوکول دی۔

قوله: لا یملک لہم ضررا ولا نفعاً: ددی عطف پہ لایرجع باندی دے۔

[ایاتونہ: ۹۰-۱۰۴]

[illegible]

ترجمه: او هارون ځای ددې نه مخکې یعنی موسی ځای دواپس کیدو نه مخکې و نیلې وو
ای زما قوم تاسو ددې ځای دوجې نه په آزمائش کېږئ مبتلا شوی یئ او بلا شیه ستاسو رب رحمن

دې نو تاسو د هغه په عبادت کولو کېنې زما تابعداري او کړئ او د عبادت په معامله کېنې زما خبره او مني هغه خلقو جواب ورکړو چه مونږ به په دې باندې اوسوو يعنې ددې په عبادت به قائم يو د موسى مونږ ته د واپس راتلو پورې موسى عليه السلام واپس کيدلو نه پس او فرمائيل اي هارون کله چه تا دوی اوليدل چه دا گمراه شوی دی دسخي د عبادت دوچې نه نو ستا ما پسې دراتلونو کوم غيږ مانع شو ؟ الا تنصھ کېنې لا زائد دې نو تا زما د وينا خلاف او کړو؟ د غير الله عبادت کونکو کېنې پاتې شوې هارون عليه السلام او ئيل اي زما دمور خوبه زما گيره مە نيسه په يا ابن ام دميم په کسرې او فتحې سره دې اود ام نه مقصد اتې دې ځي حذف کړې شوه يعنې منادي مرخم ده، او دام ذکر کول د حضرت موسى عليه السلام زړه زيات مهربان کونکې دې، نه دا چه حضرت هارون عليه السلام د حضرت موسى عليه السلام مور شريک (اخياقي) روز وو او (موسى عليه السلام) په خپل گس لاس سره گيره نيولې وه او نه دسر ويښته نيسه او موسى عليه السلام په غصه کېنې په بڼي لاس سره د دده دسر ويښته نيولی وو ما ته دا انديښنه وه که زه په تاپسې راشم نو ضروري خبره وه چه يو جماعت چه دغوا عبادت ئي نه دې کړې زما سره راتلونو تا په وئيلې چه تا ديني اسرائيلو په مينځ کېنې تفرقه واچوله او ته به په ما غصه کيدلې او تا به زما دخبرې لحاظ نه کولو په دې معامله کېنې چه څه تا او کتل (يعنې ما د اصلاح دپاره وئيلې وو او تا په قوم کېنې تفرقه واچوله) بيا موسى عليه السلام اصل مجرم ته متوجه شو او وې فرمائيل اي سامري ستا څه معامله ده نو سامري جواب ورکړو ماته هغه غيږ په نظر راغلو کوم چه نورو ته په نظر نه راتلو تعروا په ياء او تاء سره دې يعنې کومه خبره چه زما په علم کېنې راغله دنورو په علم کېنې راغله بيا ما ددې فرشتې (يعنې جبرائيل عليه السلام) داس دڅپو نه يوموتې دخاورې ډک کړو بيا ما هغه خاوره ددې جوړ شوی سخې په قالب کېنې واچوله اوزما زړه ته دا خبره خوبه شو او زما په زړه کېنې دا خبره واچولې شوه او ما ستا قوم اوليدو چه دوی ستانه مطالبه کړې وه چه ته دوی د پاره يو معبود جوړ کړې نو زما زړه زه پوهه کړم چه دا سخې ددوی معبود کيدې شی موسى او فرمائيل ته زمونږ دمينځ نه څه په دنبيوی ژوند کېنې ستا سزا داده چه ته به ټول عمر هغه کس ته کوم چه تا وينی وائی چه ماته لاس مه راوړه يعنې ماته نزدې مه راځه پس هغه به په څنگلونو کېنې گرځيدو او کله به چه هغه چاته لاس وروړو يا به هغه ته چا لاس وروړو نو هغه به په تبه بخار، کيدو، او يو وعده ستادپاره د عذاب بله ده ته به هرگز بچ نه شې تخلفه دلام په کسرې سره يعنې ته به ددې نه بچ نه شې، او په فتحې دلام سره يعنې ته به دې عذاب ته ضرور رسولې شی او ته خپل دې معبود ته او گوره چه دکوم په عبادت باندې ته کلک وي ظلت ددې اصل ظلت د دوژ لامنوسره وو اول په دې کېنې مکسور چه تخفيفا حذف کړې شو او معنی ئې دُمت ده يعنې نه ددې په عبادت کېنې هميشه لگيدلې وې مونږ به دا په اور کېنې اوسوزوو او بيا به

مونہ دا ریزہ ریزہ کروا و دریا ب کنبی بہ ئی والوزو یعنی دے بہ مونہ ددریا ب بہ فضا کنبی والوزو او حضرت موسیٰ علیہ السلام لہ د ذبح کولو نہ پس ہم داسی او کرل بس ستا معبود (حقیقی) خوالہ دے چہ دہفہ نہ سوا ہیخ شوک معبود نشته، دہفہ علم پہ ہر شی حاوی دے علما تمیز دے دفاعل نہ منقول شوے دے (او تقدیر د عبارت دادے ای وَبَہِ عَلِمَہِ کُلِّ شَیْءٍ یعنی لکہ خنگہ چہ مونہ دا قصہ تاتہ واورولہ مونہ دارنگی تاتہ د تیر شو امتونو خبرونہ واورو او مونہ تاتہ دخپل طرف نہ یو نصیحت نامہ قرآن درکری دے او کوم کس چہ ددے نہ اعراض او کری بہ دے باندے ایمان رانوری نو ہفہ بہ دقیامت پہ ورغ دگناہونو درون بوج اوچتوی اوہفہ بہ دگناہونو بہ عذاب کنبی ہمیشہ اوسپری او دا بوج بہ دہفہ دپارہ دقیامت پہ ورغ بدوی علما تمیز دے چہ دساء دضمیر تفسیر کوی او مخصوص بالذم محذوف دے ددی تقدیر و زہم دے او (لہم) کنبی لام بیانیہ دے او یوم ینفخ فی الصور د یوم القیامت نہ بدل دے و دصور نہ مراد) بیکر دے او دنفخ نہ مراد نفخہ ثانیہ دہ او مونہ بہ دے ورن مجرمان کمران جمع کروپہ داسی حال کنبی چہ شین سترگی بہ وی یعنی د دوی مخونہ توریدو سرہ بہ ددوی سترگی ہم (شنی) وی پہ خپلو کنبی بہ حفیہ پتہ پتہ خبری کوی چہ تاسو پہ دنیا کنبی صرف لس شپہ ورخے تیرے کری دی مونہ بہ پوہیپو دقیام ہفہ (مودے) لہ دگوم قیام دمدت پہ بارہ کنبی د لسو ورخو خبرہ کوی یعنی خبرہ داسی نہ دہ کومہ چہ دوی وائی کلہ چہ پہ دوی کنبی پہ دے معاملہ کنبی دتولو نہ زیات دہنی راہی والا دا وائی چہ تاسو صرف یو ورغ بہ قبر کنبی پاتہ شوی ئی داخلق بہ پہ دنیا کنبی خپل دقیام وخت دیر لہ او گنری کلہ چہ بہ آخرت کنبی ددے سختو مشاہدہ او کری .

دقیوداتو فوائد او تسہیل

قوله: ولقد قال لہم ہارون: ولقد کنبی لام قسمیہ دے ای واللہ لقد نصم ہارون ونہ علی حقیقۃ الامر من قبل رجوع موسیٰ الیہم .

قوله: انما افتنتم بہ: یعنی تاسو دسخی پہ وجہ پہ فتنہ کنبی مبتلا کری شوی انما کلمہ دحصر نہ چہ کوم حصر مستفاد کیہی ددے مطلب دادے چہ داسخی ستاسو دفتنی سبب جوہ شوے دے، نہ چہ دہدایت، دامطلب نہ دے چہ تاسو دسخی پہ وجہ پہ فتنہ کنبی مبتلا شوی یو نہ پہ خہ بلہ وجہ .

قوله: ریکم الرحمن: دلته پہ خاص طور سرہ رحمن لفظ دے خبری تہ اشارہ کولو دپارہ راورے شوے دے چہ معلومہ شی چہ کہ پہ ربتیا زرہ سرہ توبہ او کری شی نوہفہ توبہ قبلیٰ خکہ چہ ہفہ رحمن دے

قوله: ان لا تنہن: لا زائدہ دے لکہ چہ ان لا تسجد کنبی لا زائدہ دے دتاکید دپارہ دے

ان لا تتبعن، د منع مفعول ثانی کیدو پہ وجہ محلاً منصوب دې او پہ منع کنې کاف مفعول اول دې اذرايتهم د منع ظرف دې ای آی هي منعك حين ريتك لعلهم من اتهاى.

نوله: انصبت: کنې همزه داستفهام انکاری توبيخ دپاره ده او فاء عاطفه په مقدر باندې د عطف دپاره ده.

نوله: وکان احد شعراى شعراى.

نوله: ولم ترقب: عطف په ان تقول باندې دې يعنى ددې ويرې نه چه ته به وائې چه ما په قوم کنې تفریق کړې دې او ددې ويرې نه چه ته به وائې چه تا زما دخبرې لحاظ او نه کړو.

نوله: بالياء: ای لم يبعثوا ای بنوا اسرائيل وبالنساء ای انت وقومك.

نوله: المصاغ الاصم المصوغ كما فى بعض النسخ.

نوله: فقبضت قبضاً: معنی موتې ډکول، او په ځنو نسخو کنې دې فقبضت قبضا په صاد مهمله سره دې يعنى په گوتو سره اخستل.

نوله: من الرسل: ای من محل اثر حافر فرس الرسول يعنى دحضرت جبرائيل عليه السلام اس قدم دځای نه.

نوله: والى فيها: ددې عطف په سولت لى نفسى باندې عطف تفسيرى دې يعنى زما نفس ماته داخبره اوښودله او زما په زړه کنې دا خبره واچولې شوه چه زه ددې خاورې نه يو موتې په دې کنې واچوم نو په دې کنې به ساه واچولې شى.

نوله: لامسأس: دا دباب مفاعله مصدر منصوب دې يعنى نه به ته چاته لاس وروړې او نه به تاته څوک لاس دروړى.

نوله: وان لك موعدا: موعدا مصدر دې او په معنی د وعدا دې.

نوله: لننطفنه: جمع متکلم مضارع بانون تاکيد ثقیله مونې به داپه هوا کنې ضرور الوزووض.

نوله: انما الهكم الله: الخ دا جمله مستانفه ده او د موسى عليه السلام دقصې اختتام دې.

نوله: كذلك نقص عليك: الخ داهم جمله مستانفه ده داحضور ﷺ د تسلى او ديرو معجزاتو دپاره دې كذلك نقص دا د مصدر محذوف صفت دې ای نقص قصصا كذلك.

نوله: من اعرض عنه: ددې تفسير ئې په فلم يؤمن به سره کولو کنې اشاره اوکړه چه دلته دااعراض نه مراد انکار دې.

نوله: فيه: ای فى عذاب الوزد په دې کنې حذف د مضاف ته اشاره ده.

توضیح: خالدین: دیحمل دضمیرنه حال دې کوم چه دمن په طرف راگرځي په یحمل کېږي د لفظ او خالدین کېږي د من دمعنی درعایت د وجې نه دجمع صیغه راوړل شوي دي.

نونه. زرقا: دا د المجرمین نه حال دې دازرق جمع ده صفت مشبه ده د دې معنی ده گرد چشم: چه شین سترگی ورته واښي، پخاتلون د زرقا د ضمیر نه حال دې.

فوله: اعدل دتولو نه زيات صحيح راڻي لرلو والا، دا صحيح راڻي اقرب الی الصواب په اعتبار سره نه دی وئیلی، بلکه اقرب الی الهول په اعتبار سره اعدل وئیلی دی یعنی دده په قول کښي دهغي ورځي د سختو زيات اظهار دي.

[ایاتونہ: ۱۰۵-۱۱۵]

وَسَأَلُوكَ عَنِ الْجِبَالِ كَيْفَ تَكُونُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَقُلْ لَّهُمْ فِيهَا رُءُوسٌ شُعْبًا بِأَن يُفْشَرُ كَالرُّعُلِ السَّابِلَةِ لَمْ يَبْقَرُوا بِالنَّارِ فَقَدْ رُفَا قَاعًا مُنْبِطًا مُنْتَوِنًا لَا تَرَى فِيهَا عِوَجًا أَنْفِخْتَ وَلَا أَمْتًا يُزْعَجُ يَوْمَئِذٍ أَمْرٌ يَوْمَ إِذْ لَبِثَ الْجِبَالُ يَتَّبِعُونَ أَيُّ النَّاسِ يَنْتَدِي الْقَوْمَ الدَّاهِيِ إِلَى الْمَخْشَرِ يَنْزِيهِ وَهُوَ إِسْرَافِيلُ يَقُولُ عَلَمُوا إِلَى عَرْشِ الرَّحْمَنِ (لَا عِوَجَ لَهُ) أَيُّ لَاتَّبَاعِهِمْ أَيُّ لَا يَتَّقُونَ أَن لَا يَنْفُخُوا (وَعُشْقَتْ) مَكُنَتْ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَنِ فَلَا تَعْمُرُ إِلَّا هَمْسًا صَوْتُ وَطءِ الْأَقْدَامِ فِي تَلْفِئَةٍ إِلَى الْمَخْشَرِ كَحُصُونٍ أَخْفَافِ الْإِبِلِ فِي عَشِيرَةٍ يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشِّقَاقَةَ أَحَدًا (الْأَمِنْ أَقْبَلَ) لَهُ الرَّحْمَنُ أَن يَنْفَعُ لَهُ (وَدَّيْنِ لَهُ قَوْلًا) بِأَن يَقُولَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَقُولُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ مِنْ أَمُورِ الْآخِرَةِ (وَمَا خَلْفَهُمْ مِنْ أَمُورِ الْمُنَى) وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ لَا يَفْهَمُونَ ذَلِكَ (وَعُشَّتِ الْوُجُوهُ) خَضَعَتْ (لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ) أَيُّ اللَّهُ (وَكُنْزُ الْعَالَمِ) خَيْرٌ (مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا) أَيُّ شَرَكَا (وَمَنْ يَقْمَلُ مِنَ الصَّالِحَاتِ) الطَّاعَاتِ (وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا) بِرَدِّهِ فِي سِتْرِهِ (وَلَا هَهْنًا) يَنْفَضِي مِنْ عَشَاتِهِ (وَكَذَلِكَ) مَقْطُوفٌ عَلَى كَذَلِكَ نَفْسُ أَيُّ يَمْلُ أَنْزَالٌ مَا ذَكَرَ (أَنْزَلْنَاهُ) أَيُّ الْقُرْآنَ (قُرْآنًا عَرَبِيًّا وَصَرَفْنَا) كَرَّمْنَا (فِيهِ) مِنَ الْوَحِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ الشُّرْكَ (أَوْ يُحْدِثُ) الْقُرْآنَ (وَهُوَ ذِكْرٌ) يَهْدِيهِ مَنْ تَقْلُدُهُمْ مِنَ الْأُمَمِ لِيَتَّبِعُوا فَقَالَ اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ عَمَّا يَقُولُ الْمُشْرِكُونَ (وَلَا تَحْصِلُ بِالْقُرْآنِ) أَيُّ بِرَدِّهِ (مِنْ قَبْلِ أَنْ يُلْقِيَ إِلَيْكَ وَحْيَهُ) أَيُّ يَنْزِلُ مِنْ جَنَّةٍ مِنْ إِبْلَاحِهِ (وَكُلُّ رَجُلٍ ذُو عِلْمٍ) أَيُّ بِالْقُرْآنِ فَكُنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْهِ خَيْرٌ مِنْهُ زَادَ بِهِ عِلْمَهُ (وَلَكِنْ عَيْدٌ إِلَى آدَمَ وَصِيَّتُهُ) أَن لَا يَأْكُلَ مِنَ الشَّجَرَةِ (مِنْ قَبْلِ) أَيُّ قَبْلِ أَكْلِهِ مِنْهَا (فَلْيَسَى) تَرَكْ عَهْدَنَا (وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا) عَزْمًا وَصَرَفْنَا عَمَّا نَهَيْتُهُ عَنْهُ

ترجمه: او خنې خلق ستا دغرونو متعلق تپوس کوی چه د قیامت په ورځ به ددې څه حال وی ؟
ته او فرمایا زما رب به دا ریزه ریزه کوی (او) په هوا کښې په نې خواړه کوی په دې طریقہ چه (اول)
به دا دریگ په شان ریزه ریزه کوی بیابانه نې د هوا په ذریعہ والوزوی، بیا په زمکه هوار
میدان پریږدی اې مخاطبه ته په دې کښې او چتوالی او توتوالی نه ویني په دغه ورځ به یعنی په
کومه ورځ چه غرونه ریزه ریزه کړې شی نو خلق به د قبرونو نه دراوتلو نه پس دمحشر به

طرف د رابلونکي په آواز پسې شی او هغه «داعی» اسرافیل عليه السلام دې، وائی به درحمن به مخکښې پېش کیدو دپاره راشن په دې کښې به هیڅ کوږ والي نه وی یعنی د دوی په په اتباع کښې، مطلب دا چه د چا به د اتباع نه کولو قدرت نه وی او ټول آوازونه به درحمن په مخکښې ټپت شي نو ته دخپو د آواز نه سوا به بل څه نه شی اوريدلې یعنی دمحشر په طرف دتلو دکشار نه علاوه لکه څنگه دتلو په وخت داوښانو دخپو آواز وی په دې ورځ چاته سفارش فائده ورنه کړی، سوا دهغه کس چه چادپاره «دسفارش» رحمن اجازت ورکړی وی او دده خبره ئی خوښه کړې وی په داسې شان چه هغه لاله الله او وائی هغه پیژنی د راتلونکي آخرت ټول امور او ددنیا تیر شوی ټول امور او ددې د معلوماتو د دوی علم احاطه نشی کولې یعنی ذوات خداوندی هیڅ څوک علمی احاطه نشی کولې او «په دې ورځ» الحی القیوم یعنی د الله پاک په مخکښې ټول مغونه ټپت شي، او داسې کس خو به «په هر شان» ناکام وی چه ظلم شرک ئی راوړي وی او چا چه نیک اعمال کړی وی او هغه مؤمن هم وی نو هغه ته به دظلم هیڅ انديښنه نه وی په دې شان چه دده په گناهونو کښې زیاتوالې او کړې شي او نه دتقصان په دې شان چه دده په نیکو کښې کمې او کړې شي او دغه شان ددې عطف په کذالک نقص علیک باندې دې، یعنی په ماسبق کښې مذکور نازلولو په شان مونږ دغه قرآن د عربی قرآن نازل کړو او په دې کښې مونږ قسماقسم وعیدونه بیان کړل دې دپاره چه دوی دشرک نه اویرېږي یا دا قرآن ددوی دپاره د تیر شوو قومونو دهلاکت نه دنصیحت (سامان) پیدا کړی چه دهغې نه داخلق عبرت حاصل کړی پس الله پاک چه بادشاه حقیقی دې د هغه خبرو نه پاک دې کومې چه دا مشرکان کوی او ته قرآن وئیلو کښې ددې په تا باندې د مکمل کیدو نه مخکښې جلتی مه کوه یعنی دجبرائیل عليه السلام دنازلیدو د فراغت نه مخکښې اودا دعا کوه چه ای زما پروره کار زما په علم کښې اضافه اوکړه یعنی دقرآن په ذریعه چنانچه کله به هم چه په نبی علیه السلام باندې دقرآن څه حصه نازلیده نو په دې سره به ئې په علم کښې اضافه کیدله اومونږ اول یعنی دخوراک نه مخکښې آدم ته تاکیددی حکم ورکړي وو چه ددې اونې نه مه خوره نوآدم هیر کړل او زمونږ د عهد نه غفلت راغې اومونږ دې دپنځې ارادې والا اونه موندو یعنی دکوم څیز نه چه مونږ منع کړې وو «په هغې کښې مو» کلک اوصابر اونه موندو.

دقیوداتو فوائد اوتسهیل

قوله: لفساً : مصدر رضی خواره واره کول او الوزول صفعاً کهلاو میدان، هواره زمکه (اسم) امثا غوندئ، او جتوالې ټیتوالې.

قوله: ویستلوك عن الجهال: ای حال الجبال مضاف ئی محذوف دې، مفسر علام دکیف تكون حذف مضاف په طرف اشاره کړې ده ځکه چه سوال دشئ نه نه بلکه ددې داحوالونه کیږی. ځنو حضراتو په طور داستهزاء دحضور عليه السلام نه دقیامت په ورځ دغرونو

پہ بارہ کنبہ سوال کریں وو لکہ چہ ابن منذر او ابن جریج وٹیلے دی چہ خنر فرسور
دحضور ﷺ نہ تپوس اوکرو چہ دقیا مت پہ ورخ بہ ددی غرونو خہ حال وی؟ نو ددی پہ
جواب کنبہ ذکر شوے آیت نازل شو.

قوله: فقل: کنبہ فا دشرط مقدر پہ جواب کنبہ ده ای ان سالوک فقل پہ دے صورت
کنبہ بہ د سائل د سوال جواب نہ وی.

قوله: فیذوها: ددی پہ ضمیر کنبہ دوه احتمالات دی ① دا چہ دجبال پہ طرف راجع وی پہ
دے صورت کنبہ بہ مضاف محذوف وی ای وینذر مراکز الجبال ② دا چہ ها ضمیر دارض پہ
طرف راجع وی کوم چہ صراحتا پہ ماقبل کنبہ مذکور نہ دے خو د دلالت حال دوجہ نہ
مقدر منل شوے دے، لکہ چہ دالله پاک پہ قول ما ترک علی ظہرها من دابة، قاعا د
یذرها دمفعول ثانی کیدو دوجہ نہ منصوب دے او یذر دتصیر معنی تہ متضمن کیدو
دوجہ نہ متعدی پہ دوو مفعولو وی ها ضمیر مفعول اول دے، قاعا دحال کیدو پہ وجہ
هم منصوب کیدے شی پہ دے صورت کنبہ بہ صفعفا دقاعا صفت اول شی او لاتری فیها
عوجا بہ دقاعا صفت ثانی کیدو دوجہ نہ محلا منصوب دے.

قوله: الداعی: دخنہ روایاتو نہ معلومیہی چہ د داعی نہ مراد حضرت اسرافیل علیہ السلام
خنکہ چہ دمفسر علام رائ ده، او دخنو نہ معلومیہی چہ داعی بہ حضرت جبرئیل علیہ السلام
وی دا قول راجع دے البتہ نافخ بہ حضرت اسرافیل علیہ السلام وی.

قوله: لا عوج له: دلہ ضمیر کنبہ درے احتمالات دی ① مرجع اتباع مصدر محذوف دے
کوم چہ دیتبعون نہ مفہوم دے ② ضمیر دداعی پہ طرف راجع دے یعنی دداعی پہ دعوت
کنبہ بہ ہیخ کمی نہ وی بلکہ تول مخلوق بہ ئی پہ آسانی سرہ اوری. ③ پہ کلام کنبہ
قلب دے او تقدیر دعبارت دادے لا عوج لہ معنی.

قوله: همسا: همس تیت آواز.

قوله: الامن اذن له الرحمن: پہ دے کنبہ درے صورتونہ دے ① من منصوب دے دتنفع
دمفعول بہ کیدو دوجہ نہ ② پہ محل درفع کنبہ دے او دشفاعۃ نہ بدل دے پہ دے
صورت کنبہ بہ حذف مضاف ضروری وی، تقدیر دعبارت بہ داشی لاتنفع الشفاعۃ الا
شفاعۃ من اذن له الرحمن ③ د شفاعۃ نہ استثناء پہ وجہ منصوب وی پہ دے صورت کنبہ
مستثنی متصل او منقطع دوارہ کیدے شی.

قوله: لا یعلمون: مفسر علام پہ دے کلمے سرہ اشارہ کریں ده چہ علما مفعول مطلق دے او
یحیطون دیعلمون پہ معنی دے ای لا یعلمون علما او کہ یحیطون پہ خیلہ معنی وی نو علما

د نسبت نہ تمیز ہم کیدی شی .

بولہ: وقت: (ن) عَوَاذِ لیل کیدل، تیتیدل.

بولہ: وقد عاب: حال ہم کیدی شی او جملہ مستانفہ ہم.

بولہ: مہما: رضی مہما ماتول، کمول.

بولہ: کذلک انزلناہ: کاف دمصدر محذوف صفت دی ای انزلناہ انزال مثل ذلك.

بولہ: عزما: ای جزما پخہ ارادہ عزما د نحمد پہ معنی دنعلم مفعول دی.

بولہ: لہ: یا خو دعوما نہ حال دی یا د نحمد سرہ متعلق دی، او خنی حضراتو و نیلی دی چہ

دآیت معنی لہ نحمدلہ قصدا دہ، یعنی قصدا نی او نہ خورہ بلکہ پہ ہیرہ نی او خورہ.

[ایاتونہ: ۱۱۶-۱۱۸]

وَ اذْکُرْ (اِذْکُرْنَا لِلْمَلٰٓئِکَةِ اَسْمٰهُمُ وَاِلٰٓءَاۤ اَمْرٌ فَعَسٰۤی اَنْ یَّکُوْنَ) وَهُوَ اَبُو الْجَنِّ کَانَ یَمْضِی النَّجْمَ وَیَقْبَدُ
 اللّٰهُ مَعَهُمُ (اَنّٰی) عَنِ السُّجُوْدِ لَاۤ اَدَمُ (قَالَ اَنَا خَیْرِ مِنْهُ) فَقُلْنَا یَاۤاٰدَمُ اَنْزِلْ هٰذَا عَلٰۤیْکَ وَلِزَوْجِکَ عَوَّاءٌ بِالْمَعْدِ
 فَلَا یُطْرَقُ جَنَّاتُ مِیْنِ الْجَنَّةِ فَتُشْفٰی تَنْقَبُ بِالْخَرْبِ وَالزَّرْعِ وَالْخَصَدِ وَالطَّخَنِ وَالْخَزَرِ وَغَیْرَ ذٰلِکَ وَافْتَصَرَ عَلٰی
 شَفَاۤیِهِ لِأَنَّ الرَّجُلَ یَسْنُوْ عَلٰی زَوْجَتِهِ اَنْ لَّکَ اَمْرٌ (لَا تَجْمَعُ فِیْهَا وَلَا تَعْرِی) وَآلُکَ (بَفَتْحِ الْهَمْزَةِ وَکَسْرِهَا
 غُطِفَ عَلٰی اسْمِہِ اِنْ وَجَدَتْهَا لَا تَقْلَبُ فِیْهَا) تَغْطِشُ (وَلَا تَضَعُ) لَا یَخْضَلُ لَکَ خَرٌّ شَخْشٌ الشَّخِی لَا یَنْقِیْ
 الشَّخْشُ فِی الْجَنَّةِ (فَوَسَّوْاۤسَ الْبَیْطَانِ) قَالَ یَاۤاَدَمُ هَلْ اَدْلُکَ عَلٰی شَجَرَةٍ الْخُلْدِ اَنْیَ اَلّٰی یَخْلُدُ مِنْ یَاۤاَمَلٍ
 مِنْهَا (وَمَلِکَ لَا یَمُتْ) لَا یَفْنٰی وَهُوَ لَا یَزِلُّ الْخُلْدُ (فَاَلْکَلَامُ) اَنْیَ اَدَمُ وَخَوَّاءُ (مِنْهَا قَدِمْتُ مَعَا سَوَّاءُ) اَنْیَ ظَهَرَ
 اِکْلًا مِنْهَا قَبْلُهٗ وَقَبْلُ الْاٰخَرِ وَذُبُوهُ وَسَمِعُ کُلٌّ مِنْهَا سَوَّاءٌ لِأَنَّ اَنْتِکَ سَوَّاءُ سَوَّاءُ (وَعَلَفًا یَحْمِلُهَا)
 اَخْلَدَ یُخْرِقَانِ عَلَیْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ لِیَسْتَفِیَا بِهِ (وَعَصٰی اَدَمَ مِنْهُ فَقَوٰی) بِالْاَخْلِ مِنَ الشَّجَرَةِ ثُمَّ اَجْتَابَا رَیْبَهُ
 لِقَرْنِهِ (قَتَابَ عَلَیْکَ) قَبْلُ قَوْنَتِهِ (وَهَدٰی) اَنْیَ هٰذَا اِلٰی الْمَدَاوِنَةِ عَلٰی التَّوْبَةِ (قَالَ اَهْبِطَا) اَنْیَ اَدَمُ وَخَوَّاءُ بِنَا
 اَلْمَقْلَبَتَا عَلَیْهِ مِنْ لُحْمٍ مَعْنَا (مِنْهَا) مِنَ الْجَنَّةِ رَیْبُهُمَا بَعْضُکُمْ بَعْضُ الدَّرَجَةِ (لِیَبْغِیَ عَدُوٌّ) مِنْ ظُلْمِ بَعْضِهِمْ
 بَعْضًا (فَاَمَّا) فِیهِ اِذَا هُمَا لَوْنٌ اِنْ الشَّرِیطَةُ فِی مَا الْمَرْبِیَّةُ (بِأَنْتِکُمْ وَفِی هَدٰی قَسَمَ اَلْبَیْطَانِ) الْقُرْآنُ (فَلَا
 یُجِی) فِی الدُّنْیَا (وَلَا یُشْفٰی) فِی الْاٰخِرَةِ وَمَنْ اَعْرَضَ عَنْ ذٰلِکَ الْقُرْآنُ فَلَمْ یَلُوْثْ بِهِ (فَاِنْ لَّهٗ مَوِیْشَةٌ
 ضَنْکًا) بِالْقَنُونِ مَعْتَدٍ بَعْضُ ضَبْفَةٍ وَفُسْرَتْ فِی عَدِیثٍ بِغَدَابِ الْکَاوِیْرِ فِی قَبْرِهِ (وَمَحْمُودَةٌ) اَنْیَ الْمَفْرُوضِ عَنْ
 الْقُرْآنِ (یَوْمَ الْقِیَامَةِ اَعْمٰی) اَعْمٰی الْبَصَرِ (قَالَ رَبِّ لَمْ حَضَرْتُیْ اَعْمٰی وَکَدْ کُنْتُ بِهَیْوًا) فِی الدُّنْیَا وَعِنْدَ
 الْبَیْثِ (قَالَ) الْاَمْرُ (کَذٰلِکَ اَتٰکَ اَهَاتَا لَکِیْتَمَا) تَرْکُهَا وَلَمْ یَلُوْثْ بِهَا (وَكَذٰلِکَ) یَلِیْ سِتَاکَ اَهَاتَا (الْیَوْمَ
 لَکَ) لَفْزُهُ فِی الشَّارِ (وَكَذٰلِکَ) یَمْلُکُ جَزَاۤیَتَا مِنْ اَعْرَضَ عَنْ الْقُرْآنِ (لَمْ یَزَلْ مِنْ اَمْرٍ) اَخْرَجَهُ (وَلَمْ یَلُوْثْ)
 بِأَهَاتٍ رَیْبَهُ وَلَعْدَابِ الْاٰخِرَةِ اَهْدٰی مِنْ غَدَابِ الدُّنْیَا وَغَدَابِ الْقَبْرِ (وَأَهْمٰی) اَذْوَمُ
 (الْمَحْضَرِّ) بَعْثٌ اَهْمٰی اِکْلًا مَعْنَا (کَمْ) غَرِیْبَةٌ مَفْعُولٌ (أَهْلَکْنَا) اَنْیَ خَیْرًا اِغْلَاکَا (قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ)

أَيُّ الْأَعْمَى فَتَحْلِبْ بِتَحْلِبِ الْوَسْلِ (يَحْتَمُونَ) خَالَ مِنْ حَمِيرٍ لَهُمْ (فِي مَسَاكِينِهِمْ) فِي مَنَظَرِهِمْ إِلَى الْمَلِكِ
وَعَثَرُوا فَتَحْتَرُوا وَمَا ذَكَرَ مِنْ أَخَذِ إِفْلَاحٍ مِنْ إِفْلَاحِ الْخَالِي عَنْ عَزَفِ مَعْدِنِي لِرَهَابَةِ الْفَتْنَى لَا غَالِبَ وَمَا
(إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّعِمَّا بِالْأُولَى الثَّانِي) لِلْوَيِّ الْغَطُولِ

ترجمہ: او ہفہ وخت یاد کرہ کلہ چہ مونہ فرشتو تہ حکم ورکرو چہ آدم تہ سجدہ او کړئ فرشتو
سجدہ او کړہ مگر ایلیس ہفہ دپیریانو پلار وو د فرشتو سرہ بہ اوسیدو او دھغوی سرہ بہ
ئی داللہ پاک عبادت کولو آدم ~~۲۰۰~~ تہ دسجدې کولو نہ ئی انکار او کړو او وې ونیل زہ ددہ
نہ افضل یم بیا مونہ آدم ~~۲۰۰~~ تہ اوئیل بیشکہ دا ستا او ستا دی بی دینمن دې حوا پہ مد سرہ
چرتہ داسی نہ وی چہ تاسو دجنت نہ اوباسی بیا تہ پہ مصیبت کنبی یعنی ایوہ کولو، کرلو او
ریلو او میدہ کولو اوبخولو وغیرہ پہ مشقت کنبی او غورزی پی (دلته) نہی د آدم ~~۲۰۰~~ د
مصیبت پہ بیان باندې اکتفاء کړې دہ (بی بی نہی شریکہ نہ کرہ) خکہ چہ دینخې دپارہ
دژوند دکسب ذمہ داری پہ خاوند باندې وی دلته ستا دپارہ دا آرام دې چہ دلته ئی تہ نہ او پې
کی پې او نہ بہ بریند پی وئ نہ بہ دلته تپې کی پې، انک دھمزې پہ فتحې سرہ او ددې پہ کسرې
سرہ دان پہ اسم اوددې پہ جملہ باندې عطف کولو سرہ او نہ بہ دې گرمی کی پې یعنی نہ پہ
غرمہ کنبی گرمی لگی خکہ چہ پہ جنت کنبی نمر نشته بیا شیطان آدم ~~۲۰۰~~ دھوکہ کړو او وې
وئیل ای آدم ازہ تا تہ دھمیشہ او نہ او نہ بنایم یعنی داسی او نہ چہ خوک دا او خوری نو ہفہ بہ
ہمیشہ پہ جنت کنبی اوسیری اوداسی پادشاهی چہ کلہ پہ ہفې کنبی کمزوری نہ راغی یعنی
نہ فنا کی پې اوداد خلود لازم (معنی) دہ پس آدم او حواء ددې اونې نہ خہ او خوړل نو ددې دواړو
ستر دیو بل پہ مخکنبی ښکارہ شوی یعنی دواړو کنبی د هر یو مخکنبی او روستو بدن دیو
بل پہ مخکنبی ظاہر شو، شرم گاہ نہ ئی پہ سوآہ سرہ تعبیر او کړو خکہ چہ دشرم گاہ
کھلاویدل صاحب دشرم گاہ دپارہ (تکلیف ورکونکې او) بدہ خبرہ وی او دواړو پہ خپل خان
دپاسہ دجنت د اونو پانړی لگول شروع کړل دې دپارہ چہ دواړہ ددې پہ ذریعہ خپل ستر پتہ
کری او آدم نہ دخپل رب خطا اوشوہ داوئې نہ پہ لږ خہ خوړلو سرہ دھوکہ شو بیا ددہ رب دې
غورہ کړو یعنی مقرب ئی جوړ کړو نو ددہ پہ طرف متوجہ شو یعنی ددہ توبہ ئی قبولہ کرہ
اوهدایت ئی اوفرمائیلو یعنی پہ توبہ باندې ئی ہمیشہ قائم اوساتلو (اللہ پاک) ارشاد
اوفرمائیلو تاسو دواړہ یعنی آدم او حواء ستاسو دھفہ اولاد سرہ چہ پہ کوم تاسو مشتمل
ینی دجنت نہ او غی ستاسو اولاد غنی بہ دغغو دہنمانان وی دغنی پہ غنو دظلم کولو دوجې
نہ، فاما پہ دې کنبی دان شرطیہ نون پہ مازاندہ کنبی ادغام کړې شوې دې بیا کہ زما
دطرف نہ تاسو غہ ہدایت راشی نو کوم کس چہ زما ددې ہدایت یعنی دقرآن اتباع او کړہ نو ہفہ
پہ نہ پہ دنیا کنبی گمراہ شی او نہ بہ پہ آخرت کنبی بدبختہ شی او کوم کس چہ زما ددې نصیحت

نہ اعراض اوکرو یعنی دقرآن نہ چہ بہ دې باندې ایمان نہ راوړی نو دهغه ژوند به په تنگي کښې وی څنگا په تنوین سره دضيقه په معنی کښې مصدر دې ددې تفسیر په حدیث شریف کښې په عذاب قبر سره کرې شوې دې اودقیامت په ورځ به مونږ دا دقرآن نه انکار کونکی روڼد اوچت کړو یعنی دسترگو یا دزړه روڼد نو هغه به وائی اې زما ربه تازه روڼد ولي پاڅولم؟ زه خودسترگو والا ووم په دنیا کښې هم اودبعث په وخت هم ارشاد به اوشی معامله هم داسې وه زمونږ آیاتونه تاته رسیدلی وو خو تا هغه هیر کړل پریدې خودل او په دې باندې دې ایمان رانه وړو اودارنگي یعنی چه څنگه تا زمونږ آیاتونه هیر کړل نن به ته هیرولي شې یعنی په جهنم کښې به پرېښودلې شې اودارنگي یعنی ددې کس دسزا په شان کوم چه دقرآن نه اعراض اوکړو مونږ به (هر) هغه کس ته سزا ورکړو چا چه (دحد) نه تجاوز اوکړو شرک نی اوکړو او چا چه دخپل رب په آیتونو ایمان رانه وړو او واقعی دآخرت عذاب ددنیا او عذاب قبر نه ډیر سخت او ډیر باقی پاتې کیدونکې دې دانسی دې آیا دې مکې کافرانو ته په دې سره هم هدایت نه کېږي چه مونږ ددوی نه مخکښې ډیر تیرشوی امتونه درسولانو د تکذیب په وجه هلاک کړل کم خبری دی، داهلکنا مفعول دې یعنی زمونږ هلاک کول ډیر واقع شوی دی حال دادې چه ددوی داوسیدو ځایونو کښې دا خلق هم دشام وغیره د سفر په دوران کښې ځی راځی چه ددې نه عبرت واخلی داهلکنا مذکور نه بغیر دیو حرف مصدری نه داهلاک مصدر مراد اخستل دمعنی د رعایت په وجه ممنوع نه دی په دې (امر مذکور) کښې د عقلمندو دپاره دعبرت ډیر دلائل دی.

د قیوداتو فوائد اوتسهیل

قوله: **واذقلنا للملئكة اسجدوا**: دا قصه دقرآن کریم په اوو (۷) سورتونو کښې ذکر شوې ده، ددې قصې عطف په ماقبل باندې د عطف سبب علی المسبب دقبیلې نه دې ځکه چه دا قصه د عداوت ابلیس سبب شوې وو.

قوله: **الا ابليس**: دمفسر علام دعاودت دې چه چرته مشتثنی منقطع وی هلته دالا تفسیر په لکن سره کوی خو دلته د دواړو احتمال وو ځکه نی دالا تفسیر په لکن سره اونه کړو او د کان یصحب الملائكة اضافي سره نی اشاره اوکړه چه دامستثنی متصل هم کیدې شی نو اوس دامطلب شو چه حاضرینو سجده اوکړه خو په حاضرینو کښې ابلیس اونکړه او وهو ابو الجن وثیلو سره دې خبرې ته اشاره اوکړه چه دامستثنی منقطع ده ځکه چه جن په ملائکو کښې داخل نه دې.

قوله: **الی**: عن السجود دا دماسبق دتاکید دپاره دې ځکه چه دابلیس انکار داستثناء نه په پوهه کښې راځی او داهم کیدې شی چه دا جمله داستثناء علت وی یعنی دسجدي نه

کولو وجہ د ابلیس استکبار او استنکاف وو پہ دې صورت کښې به دابی مفعول محذوف منل جائز نه وی گنی تحلیل الشیء بنفہ لازمېږي بلکه په دې صورت کښې به ال فعل لازم وی او معنی به اظهر الابهام عن المطاوعة وی.

فوله: قلنا: ددې جملې عطف په جمله مقدره دې ای ادعلنا آدم الجنة فلناله بالآدم.

فوله: حواء: دادا حوی صیغه صفت مؤنث ده شینوالی یا سوروالی ته مائل.

فوله: فتشقی: داجواب دښی دې (س) شقاوة مصدر دې چه معنی ئی بدبختي ده دا مضارع واحد مذكر حاضر صیغه ده شقاوت دسعادت ضد دې څنگه چه د سعادت دوه قسمونه دی دنیوی او آخروی دارنگې دشقاوت هم دوه قسمونه دی شقاوت دنیوی او آخروی، بیا ددنیوی څو قسمونه دی ددې نه دلته په مشقت او تعب کښې پریوتل مراد دی لکه وئیلې شی شقیت فی کذا ماته په دې کښې ډیر مشقت پورته کړو.

فوله: اقتصر علی شقاء: دادیو سوال جواب دې، سوال دادې چه اونې ته دنزدې ورتلونه ئې دواړه منع کړل فلا تقریبا هذه الشجرة نو دشقاوت او محنت دواړو تعلق هم د دواړو سره کیدل پکار دی حالانکه فتشقی کښې ئې دشقاوت نسبت آدم ټ ته کړې دې؟ یو جواب څو دادې چه دنان نفقه ذمه داری په خاوند باندې وی نه په بی بی باندې، محنت مشقت سره گټل اورا وړل د خاوند ذمه داری وی نه د بی بی ددې وجې نه ئې دشقاوت نسبت دآدم ټ په طرف اوشو، دویم جواب دادې چه د فواصل درعايت دوجې ئې داسې کړی دی مراد دواړه دی خو تغلیباً ئې ښځه دسړي تابع کړې ده. (روح البیان)

فوله: ضنکا: تنگ (ک) ضنکا تنگیدل ضنکا د معیشة صفت دې مبالغه مصدر صفت راوړلې شوې دې.

سوال: په موصوف صفت کښې مطابقت نشته دې؟

جواب: ضنکا چونکه مصدر دې او په مصدر کښې تذکیر او تانیث برابر وی نو دضنکه وئیلو ضرورت نشته دې.

فوله: عن القرآن: مفسر علام دعن القرآن په خائ عن الهدایة فرمائیلې وې نو ډیر به مناسب وې.

فوله: ولعشره: جمله مستانفه ده او که درا په سکون سره وی نو د جواب شرط قائم مقام کیدو په وجه به مجزوم وی دتوالی حرکات دوجې نه هم را مجزوم کیدې شی اعمی حال دې دتحشره دضمیر نه.

فوله: افلم یهد لهم: همزه په محذوف باندې داخل ده فا عاطفه ده چه دهغې په ذریعه په محذوف باندې عطف شوې دې تقدیر دعبارت دارنگې دې اعموالهم یهد لهم علامه محلی

ديهد تفسير په پټت سره کولو کښې اشاره کړې ده چه يهد فعل لازم دې او معنى داده اعوامهم يظهرهم اهلکنا کثيرا من القرون او داهلکنا مفعول به کم مقدم دې او ددې کم تمیز محذوف دې او من القرون دتميز صفت کيدوپه وجه په محل د نصب کښې دې اى که اهلکنا کانا من القرون.

فوله: يمشون: علامه محلی يمشون دقبلهم دضمير نه حال گرځولې دې او خنو مفسرينو داهلکنا دهم ضمير نه حال گرځولې دې، مطلب دادې چه مونږ دوى هلاک کړل، حال دادې چه هغوى په خپلو کورونو کښې گرځيدل راگرځيدل.

فوله: وما ذکر: مبتدا ده او من الاخذ ددې بيان دې او لرعاية المعنى داخذ مذکور علت دې او لا مانع منه دمبتدا خبر دې، مطلب دادې چه فعل مذکور (اهلکنا) نه بغير دحرف مصدرى نه دمعنى درعايت د وجې نه دمصدر داخذ کولو نه څه شى مانع نشته

داخبره دسوال او جواب په صورت کښې داسې هم ونيلې شى (سوال اهلکنا نه اهلک مصدر مراد اخستل څنگه صحيح دى، حالانکه چه په فعل باندې څه داسې حرف داخل نه دې چه داد مصدر په معنى کښې کړې شى ؟(جواب) دمعنى درعايت دپاره بغير د حرف مصدرى نه هم مصدر مراد اخستلې شى.

فوله: في ذلك اى في الاهلاك.

فوله: نهى جمع عبه په معنى د عقل.

[اياتو نه: ۱۲۹-۱۳۵]

(وَكُلًّا كَلِمَةً سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ) بِتَأْخِيرِ الْعَذَابِ عَنْهُمْ إِلَى الْآخِرَةِ (لَكَانَ) الْإِفْكَاحُ (إِزْهَامًا) لَا زَمًا لَهُمْ فِي الدُّنْيَا (وَأَجَلٌ مُّسَمًّى) مُتَضَرِّبٌ لَهُمْ مَغْطُوفٌ عَلَى الضَّيِّعِ الْمُسْتَعْرِ فِي كَانٍ وَقَامَ الْفَصْلُ بِخَبَرٍ مَا كَانَ التَّكْيِيدُ (فَأَصْوِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ) مَشْخُوعٌ بِأَيِّهِ الْفِتَالُ (وَسَيَحْ) سَلَّ (وَمَحْدَرُكَ) خَالَ أَنَّهُ مُتَّخِذٌ بِهِ (قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ) صَلَاةُ الصُّبْحِ (وَكُلَّ غُرُوبِهَا) صَلَاةُ الْغَمْرِ (وَمِنْ أَكْثَرِ اللَّيْلِ) سَاعَاتُهُ (فَسَيَحْ) سَلَّ الْمَغْرِبِ وَالْمِثَاءِ (وَأَطْرَافِ النَّهَارِ) غَطَفٌ عَلَى مَحَلٍّ مِنْ آتَاءِ الْمَغْضُوبِ أَيْ سَلَّ الظُّهْرِ لِأَنَّ وَفَّهَا يَدْخُلُ بَرُؤَالِ الشَّمْسِ فَهُوَ طَرَفُ الشَّمْعِ الْأَوَّلِ وَطَرَفُ الشَّمْعِ الثَّانِي (لَعَلَّكَ تَرْضَى) بِمَا نَفَعَنِي مِنَ الثَّوَابِ وَلَا تُعْذِرُنَّ عَيْنُكَ إِلَى مَا مَعْتَدَا بِهِ أَنْوَاجًا) أَصْنَاةً (وَمِنْهُمْ ذُرِّيَّةُ النَّبِيِّاتِ) زَيْنَتُهُا وَتَهْنِئَتُهُا (لِنَفْسِنَهُمْ فِيهِ) بِأَنَّهُ يَطْلُقُوا (وَرِزْقِي رَبِّكَ) فِي الْجَنَّةِ (وَحَبْرٌ) مِمَّا أَوْفُوهُ فِي الدُّنْيَا (وَأَبْقَى) أَدْوَمَ (وَأَمْرُ أَهْلِكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَلَوْا) اضْبُرْ (عَلَيْهَا لَا تَسْأَلُكَ) تَكَلَّمَكَ (رِزْقًا) لِنَفْسِكَ وَلَا لِتَرْكِهِ (فَمَنْ تَرَزَّقَكَ) الْعَالِيَّةُ الْجَنَّةُ (لِنَفْقَى) لِأَغْلِيهَا (وَكَاوُوا) الْمُشْرِكُونَ (كُلًّا) عَلَا (بِأَيْتِنَا) مُخَمَّدَ (وَأَيُّكُمْ مِنْ رَبِّهِ) مِمَّا يَفْرَحُونَهُ (أَوَلَمْ نَأْتِهِمْ) بِالْبَاءِ وَالْبَاءِ (يُنَبِّئُ) بَيِّنَاتٍ (مَّا فِي الصُّحُفِ الْأُولَى) الْمُشْتَمِلِ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ مِنْ أَنْبَاءِ الْأُمَمِ الْفَاضِيَةِ وَإِهْلَاكِهِمْ

بِتَكْذِيبِ الرُّسُلِ (وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَا قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِهِ لَمَلَّخْنَاكَ الْفَرَسَ بِهَا (مِنْ قَبْلِ أَنْ لَنُزِيلَ) فِي الْقِيَامَةِ (وَتَعْلَمُ) فِي جَهَنَّمَ كُلَّ) لَمْ
(كُلِّ) بَنَّا وَمَنْكُم مُّتَكَبِّرٌ) مُتَعَبِّرٌ مَا يُولَى إِلَيْهِ الْآثَرُ (فَتَرَى صُورَهُمْ عَلَى سَاطِئِهِ) فِي الْقِيَامَةِ (مَنْ أَضَلَّ
الضَّلَاطَ الطُّبْقَ السُّوْقِي) الْمُنْتَظِمِ (وَمَنْ أَهْتَدَى) مِنَ الضَّلَالَةِ أَنْخُنْ أَمْ أَنْتُمْ

ترجمہ: او کہ ستا درب خبرہ (حکم ازلی) یعنی ددوی نہ عذاب ترقیامت پوری دروستو کولو خبرہ
داول نہ فیصلہ شوی او وخت معین نہ وی نو هلاکت به به دنیا کنہی (پہ فوری طور باندی
لازم شوی وی مسمی د مضروب له به معنی کنہی دے) (یعنی مقرر شوی) او د اجل مسمی
عطف د کان به ضمیر مستتر باندی دے او دکان ذخیر فصل د تاکید قائم مقام دے، پیرتہ
پہ دے خبرو باندی صبر او کرہ د احکم به آیت قتال سرہ منسوخ دے، او دخیل رب د حملہ سرہ
پاک ییانونہ او مونخ کوه یعنی داسی تسبیح کوه چه به حمد باندی مشتملہ وی د نمر
راختلونه مخکنہی د سحر مونخ او د نمر پریوتلو نہ مخکنہی دماز دیگر مونخ اودشہی به
وختونو کنہی تسبیح بیانونہ یعنی دماہنام او ماسخوتن مونخونہ کوه اود ورخہی په اطرافو
کنہی او اطراف النهار عطف دمن آناء الیل په محل باندی دے چه منصوب دے یعنی
دما سپخین مونخ کوه ددے وخت د زوال الشمس نہ داخلپری او هغه دورخہی تر نصف
اول (آخری) او د نصف ثانی (ابتدائی) کنارہ ده دے دپارہ چه ته درکری شوی ثواب سرہ
خوشحال شی او ته هرگز دهغه خیزونو په طرف نظر مه اوچتوه او مه گوره چټپه هغی سرہ مونږ
کافرانو مختلف گروپونه ددوی دازمائش دپارہ متمتع کری دی په دے طور چه هغوی سرکشی
او کری دا (صرف) د دنیوی ژوند خائست او روتق دی، او په جنت کنہی ستا درب عطیہ دهغه
خه نه چه دوی ته په دنیا کنہی ورکړې شوې ده په غو درجو بهتره او پایداره ده او خپلو
متعلقینو ته د مونخ حکم کوه او خپله هم ددے پابند اوسه او مونږ ستا نه د معاش سوال نه کوو یعنی
مونږ تا دخپل خان او نورو دپارہ د معاش مکلف نه جوړو رزق خو مونږ تا ته درکوواو انجام
یعنی جنت خو د اهل تقوی دپارہ دے او مشرکان وائی چه محمد مونږ ته دخپل رب د طرف نه
هغه نخښه ولې نه راوړی دکومې چه هغوی مطالبه کوی اولم تاته به تاء او یاء سرہ آیاهوی
ته مخکنیو کتابونو بیان نه دے رسیدلې هغه بیان چه قرآن پاک په هغې باندی مشتمل دے
او هغه بیان د تیر شوو امتونو خبرونه اود رسولانو د تکذیب دوجې نه د هغوی د هلاکولو
خبرونه دی او که مونږ دوی د محمد ﷺ دراتلو نه مخکنی د خه عذاب په ذریعہ هلاک کری
وې نو دے خلقو به د قیامت په ورځ دا وئیل ای زمونږ ریه تا مونږ ته پور رسول ولې نه وورایلې ؟
چه مونږ دهغه په راوړل شوو ستا د احکاماتو تابعداری کری وی مخکنی ددے نه چه مونږ
په قیامت کنہی په جهنم کنہی ذلیل او رسو کیدلو نو ته دوی ته او وایه چه مونږ او تا سواول

منتظريو چه انجام به څه وي؟ او انتظار كوي عن قريب قيامت په ورځ به تاسو ته معلومه شي چه ديني لاري ولا څوك دي؟ او څوك د ضلالت نه بچ شول او هدايت ته اورسيدل؟ مونږ يا تاسو يعني هريو د انجام منتظر دي نو تاسو هم په انتظار كښي اوسئ.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

فوله: لولا كلمة سبقت: الخ كه د الله پاك په علم ازلي كښي د حضور ﷺ په اكرام كښي دوى دامت نه دعام عذاب روستو كول مقدر شوې نه وي نو د تير شوو امتونو په شان به په دې امت باندې هم عام عذاب نازل شوې وي، نو د اتاخير امهال دې نه اهمال، دې دپاره چه كافران په بقيه عمر كښي د تيرو كوتا هيانو تلافى او كرې شي

فوله: معطوف على الضمير المستتر في كان: مطلب دادې چه و اجل مسمى عطف دكان په ضمير مستتر باندې دې، تقدير د عبارت دادې مكان الاهلاك والاجل المعين له لزاما او لزاما مصدر په معنى دلازما دي.

يوال: اهلاک او اجل مسمى دواړه دكان اسم دی لهذا ددې خبر هم تشبيه پکار دې لهذا دلزما په خائ لازمېن پکار دې.

جواب: لزاما اگر چه دلازما په معنى كښي دې خو په اصل كښي مصدر دې نو ددې د تشبيه په معنى كښي استعمال صحيح دي.

فوله: قام الفصل: دا هم ديو سوال مقدر جواب دي، سوال دادې چه كله ضمير مرفوع متصل باندې عطف كيږي نو د ضمير مرفوع تاكيد د ضمير مرفوع منفصل په ذريعه ضروري وي، دلته دكان په ضمير مستتر اهلاک باندې د اجل مسمى عطف كيږي حالانكه دلته د ضمير مستتر تاكيد د ضمير مرفوع منفصل په ذريعه نه دې شوې؟، د جواب خلاصه داده چه د عطف د جواز يو صورت بل هم دې اوهغه دادې چه د ضمير منفصل نه علاوه كه د بل خيز فصل واقع شي بيا هم عطف صحيح كيږي، دلته دكان د خبر (لزما)، د فصل زاتلو د وجې نه عطف صحيح شوې دي.

فوله: اجل مسمى: د اجل د مرفوع كيدو دوه وجې كيدې شي يو خو داچه د اجل عطف دكان په ضمير مستتر وي، مفسر علام دا اختيار كړې دي، دويمه وجه داده چه د اجل عطف په كلمه باندې وي او د لولا لاندې وي، تقدير د عبارت به داشي، لولا كلمة واجل مسمى لكان العذاب لازما لهم.

فوله: فاصبر على ما يقولون: په فاصبر كښي فا جزائيه ده شرط محذوف دې تقدير د عبارت دادې اي اذا كان الامر على ما ذكر من ان تأخير عذابهم ليس بأهمال بل هو اهمال وهو لازم لهم البته فاصبر على ما يقولون من الكفر من آباء اليل آباء جمع دانا په معنى دوخت او من په معنى

د فی ای فی آناء اللیل.

فولہ: اطراف النہار: ای صل اطراف النہار د من آناء اللیل پہ محل باندی د عطف دوجی نہ منصوب دی او من آناء اللیل د فہم دوجی نہ منصوب دی ولا تمدن ہیئیک عطف پہ فاصیر باندی دی.

فولہ: ازواجاً: د متعناً مفعول پہ کیدو دوجی نہ منصوب دی اود بہ ضمیر مجرور جہ دما پہ طرف راجع دی د ہغی نہ حال واقع کیدو پہ وجہ ہم ازواجاً منصوب کیدی شی

فولہ: زهرة الحیوة الدنیا: د زہرۃ د منصوب کیدو خو وجی کیدی شی ① د متعناً د مفعول ثانی کیدو دوجی نہ، مفعول اول ازواجاً دی اومتعناً چونکہ دا عطینا معنی تہ متضمن دی خکہ متعدی دوو مفعولو تہ شو ② دا ازواجاً نہ بدل کیدو پہ وجہ یا خو پہ حذف مضام سرہ ای ذوی زہرۃ یا ③ مبالغۃ د فعل محذوف دوجی نہ منصوب دی چہ پری متعناً دلالت کوی ای جعلنا زہرۃ ④ منصوب علی الذم ای اذمر زہرۃ الحیوة الدنیا ددی نہ علاوہ پنخہ وجی د نصب نورے ہم کیدی شی چہ ہغہ د اختصار دوجی نہ پریخودی شوی.

فولہ: بأن یطفوا: یا سبیبہ دہ ای نفتنہم سبب طغیانہم.

فولہ: بہجۃ: رونق، خوبصورتی (س، ف، ک).

فولہ: یقترحونہ: اقتراح خواہش کول، تجویز پیش کول، مطالبہ کول.

فولہ: اولم یأتہم: ہمزہ پہ محذوف باندی داخلہ دہ او واو عاطفہ دی ای اعمواولم یأتہم

فولہ: ولوانا اہلکنہم: دا جملہ مستانفہ دہ دما قبل د تاکید د پارہ راوړلې شوې دہ

فولہ: فنتبم: د لولا استفہامیہ جواب دی دان مقدر دوجی نہ منصوب دی ای فان تبم

فولہ: من اصحاب الصراط: مبتداً او خبر دی، علامہ محلی د من اہتدی تفسیر من الہلالہ سرہ کری دی او اصحاب الصراط الوی او من اہتدی کنہی ئی فرق تہ اشارہ کری دہ، اصحاب الصراط ہغہ خلق دی کوم چہ د شروع نہ پہ ہدایت باندی وی لکہ حضور ﷺ او ہغہ خلق کوم چہ د اسلام پہ حالت کنہی بالغ شوی و لکہ حضرت علیؓ وغیرہ او ومن اہتدی ہغہ خلق پہ چا باندی چہ د کفر زمانہ تیرہ شوې وہ او روستوئی اسلام راوړو ومن اہتدی کنہی من استفہامیہ دی او پہ محل د خبر کنہی ہم کیدی شی پہ الصراط باندی عطف کولو سرہ ای اصحاب من اہتدی.

پاره نمبر ۱۷ [الْقُرْبَ لِلنَّاسِ]

[۲۱] سورۃ النبیاء

سُورَةُ الْأَنْبِيَاءِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ بِأَلْفٍ وَاحِدَةٍ أَوْ ثَلَاثِينَ آيَةً نَزَلَتْ بَعْدَ سُورَةِ إِبْرَاهِيمَ
سُورَةِ أَنْبِيَاءٍ مَكِّيٍّ دِيٍّ، يُوَسِّلُ يُوَسِّلُ يُوَسِّلُ دُولَسْ آيَتُونَهُ دِيٍّ

[ایاتونہ: ۱-۱۰]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اَلْقُرْبَ لِلنَّاسِ اَهْلُ مَكَّةَ مُنْكَرِي الْبَيْتِ اِحْسَابُهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَهُمْ فِي غَلَطٍ عَنْهُ
مَغْرُوضُونَ عَنْ التَّائِبِ لَهُ بِالْإِيمَانِ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُخَدَّثًا خَبَرًا فَشَبَّاهُ أَنِي لَفْظُ قُرْآنٍ (إِلَّا
السَّعْوَةَ وَهُمْ يَلْعَبُونَ) يَسْتَفْهِنُونَ (لَا يَهْتَمُّونَ) غَائِلَةً (فَلَوْ بِهِمْ) عَنْ مَعْنَاهُ (وَأَسْرُوا النَّبِيَّ) الْكَلَامُ (الَّذِينَ
ظَلَمُوا) بَدَلُ مَنْ وَارٍ (وَأَسْرُوا النَّبِيَّ) أَهْلُ هَذَا أَنِي مُخَدَّثٌ (إِلَّا بِشَرِّكُمْ) لَمَّا يَأْتِي بِهِ بِشَرِّ (أَقْتَاتُونَ
الْبَيْتِ) تَبَيُّنُهُ (وَأَنْتُمْ تَجِيرُونَ) تَعْلَمُونَ أَنَّهُ بِشَرِّ (قَالَ) لَهُمْ (رَبِّي يَعْلَمُ الْقَوْلَ) عَمَّا نَا (فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ
وَهُوَ السَّامِعُ) لَمَّا أَسْرُوهُ (الْعَلِيمُ) بِهِ (بَلْ) لِلْإِنْفَالِ مِنْ غَرَضٍ إِلَى آخِرٍ فِي الْمَوَاضِعِ الثَّلَاثَةِ (قَالُوا) فِيمَا
أَتَى بِهِ مِنَ الْقُرْآنِ هُوَ (أَضْعَافُ أَحْلَامِهِ) أَخْلَاطُ زَاخَا فِي الثُّمِّ (بَلْ افْتَرَاهُ) اخْتَلَقَهُ (بَلْ هُوَ شَاعِرٌ) لَمَّا أَتَى
بِهِ بِشَرِّ (فَلْيَأْتِنَا بِآيَةٍ كَمَا أَرْسَلْنَا الْأَوَّلُونَ) كَاتِبَاتُهَا وَالْعَصَا وَالِدُ قَالَ تَعَالَى (مَا أَمْنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ قُرْيَةٍ) أَنِّي أَهْلُهَا
(أَهْلُكُنَّاهَا) بِتَكْلِيْفِهَا مَا أَتَاهَا مِنَ الْآيَاتِ (أَقْبَرُ يَوْمُنُونَ) لَا (وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رَجَالًا بُرْهَانًا) وَفِي قِرَاءَةِ
بَالِيَاءٍ وَفِي الْحَاءِ (الْيَوْمِ) لَا مَلَاجِكَةَ (قَالُوا أَهْلُ الدِّيَارِ) الْغُلَمَاءُ بِالْثَوْرَةِ وَالْإِنْجِلِ (إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ)
ذَلِكَ لِأَنَّهُمْ يَظُنُّونَهُ وَأَنْتُمْ إِلَى تَصْدِيقِهِمْ أَقْرَبُ مِنْ تَصْدِيقِ الْفُلُوبِيِّينَ بِمُخْتَلَرٍ (وَمَا جَعَلْنَاهُمْ) أَنِي الرُّسُلُ
(جَسَدًا) بِمَعْنَى اجْتِسَادًا (لَا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ) بَلْ يَأْكُلُونَهُ (وَمَا كَانُوا عَالِدِينَ) فِي الدُّنْيَا (كَمْ صَدَقْنَاهُمْ
الْوَعْدَ) لِأَنجَاتِهِمْ (فَأَجَبْنَاهُمْ وَمَنْ نَشَاءُ) الْمُتَصَدِّقِينَ لَهُمْ (وَأَهْلَكْنَا السُّرُورِينَ) الْمُفْكَدِينَ لَهُمْ (لَقَدْ أَنْزَلْنَا
إِلَيْكُمْ) بِمَا مَقْشَرُ لُزْنِش (كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ) لِأَنَّهُ بَلَّغَكُمْ (أَفَلَا تَعْقِلُونَ) فَنُفُوتُونَ بِهِ

ترجمہ: خلقو (یعنی) دبعت منکرینو اهل مکہ دیارہ ددوی دحساب (یعنی) دقیامت ورخ نزدی
راغلبیا هم هغوی ددی نہ پہ غفلت کنبی پراتہ دی پہ دی باندی دایمان پہ ذریعہ دتباری نہ
اعراض کرې دی ددوی درب دطرف نہ دوی تہ غہنوی نصیحت پہ تدریج نہ راعی (یعنی قرانی
الفاظ) خودا چہ دخالق داپہ لوبو کنبی د استہزاء پہ طور باندی اوری حال دادی چہ ددوی زبونہ
ددی دمعانیو نہ غافل وی او دی ظالمانو پتی مشورې او کرې الذین ظلموا داسروا دواؤ نہ
بدل دی چہ دا یعنی محمد ﷺ ستاسو پہ شان انسان دی نو پس خہ چہ دی پیش کوی هغہ
سحر دی بیا هم تاسو دجادو دخبری اوری دو دیارہ دہ تہ ورغی؟ حالانکہ تاسو پوہیپی چہ داسحر
دی پیغمبر ﷺ او فرمائیل چہ زما رب ہرہ خبرہ (کہ) هغہ پہ اسمان کنبی وی (او کہ) پہ زمکہ کنبی

پیڑنی او کومہ خبرہ چہ دوی پتوی دھنی بنہ اوریدونکې او پیژندونکې دې بل دیو غرض نہ بل غرض تہ د انتقال دپارہ دې پہ درہوارو خایونو کښې (یعنی پہ جادو و نیلو باندې نې اکتفاء او نہ کرہ)،

بلکہ نبی علیہ السلام چہ کوم قرآن راوړو دھنی پہ بارہ کښې نې او نیل دا پریشان خیالان دی یعنی پہ خوب کښې لیدلې شوی د گدو وډو خیالونو مجموعه دہ بلکہ د ائی دغانہ جوړ کړی دی (یعنی) دروغ نې جوړ کړی دی بلکہ داشاعر دې نو کوم خیز چي دا پیش کوی هغه شعر دې نو (دہ تہ پکار دی) چہ مونږ تہ غہ غتہ نښہ راوړی لکہ څنگہ چہ مخکښې پیغمبران تہ (نښې ورکړی شوې) راولپلې شوی وو مثلاً ناقہ (اوبښہ) عصا (همسہ) ید بیضہ (پرقیدونکې لاس) اللہ پاک او فرمانیل ددوی نہ مخکښې چہ کوم کلی یعنی کلی والو ایمان راتہ وړو مونږ ددوی ددې نښو د دروغژن کولو پہ وجہ ہلاک کړل نو آیا دا خلق ایمان راوړی؟ نہ مونږ ستا تہ مخکښې صرف سړی رسولان لپلې دی چہ هغوی تہ وحی لپل کیدہ او بہ یو قرامت کښې د نون او حاء پہ کسرې سرہ دې (یعنی مونږ وحی لپرلہ) نہ فرشتو تہ کہ تاسو تہ دا خبرہ معلومہ نہ وی نو د اهل ذکر یعنی د انجیل او د تورات د عالمانو نہ معلومات او کړی، ځکہ چہ هغوی دا خبرہ پیڑنی او تاسو د هغوی تصدیق تہ دیر نزدې یئ پہ نسبت د محمد ﷺ باندې دایمان راوړونکو او مونږ ددې رسولانو داسې بدنونہ نہ جوړ کړی چہ خوراک نہ کوی بلکہ خوراک کوی جسد پہ معنی د اجساد دې اودا حضرات پہ دنیا کښې ہمیشہ نہ دې پاتې شوی بیا مونږ چہ ددوی سرہ کومہ وعدہ کړې وه هغه مو رښتیا کړہ یعنی پورہ مو کړہ یعنی مونږ دوی تہ او ددوی تصدیق کونکو کښې مو چاته غوښتل نجات ورکړو او دہ نہ تیریدونکی یعنی ددوی تکذیب کونکی مو ہلاک کړل اې قریشو! مونږ تاسو تہ داسې کتاب لپلې دې چہ پہ هغې کښې ستاسو دپارہ نصیحت دې ځکہ چہ هغه ستاسو پہ ژبہ کښې دې بیا ہم تاسو نہ پوهیږئ چہ پہ دې باندې ایمان راوړئ.

د قیوداتو فوائد او تسہیل

قوله: اقترِبْ. قَرَبَ (س، ک) نزدې راتلل دا قترِب تفسیر ئ پہ قَرَب سرہ کولو کښې ئی اشاره او کړہ چہ اقترِب او قَرَب دواړہ پہ یو معنی دی.

قوله: للنَّاسِ ددې تفسیر ئی پہ اهل مکہ سرہ کولو کښې ئی اشاره او کړہ چہ دا د اطلاق الجنس علی البعض د قبیلې نہ دې، دلیل ددې دادې چہ آئیندہ کوم صفات بیانولې ش هغه دمکې پہ مشرکانو باندې صادقې، گنی حساب خو دهر یو کس نزدې راغلې دې.

قوله: حسابهم: ای وقت حسابهم مضاف محذوف دې.

قوله: وهم فی غلظۃ معروضون: دا جمله حالیه دہ ای قَرَب وقت حسابهم والحال اہم غافلون معروضون ہم مبتدا معروضون ئی خبر.

پوهه: في غفلة: دمعروفون دضمير نه حال هم كيدې شي اى اعرفوا غافلين او دمبتدا خبر ناني هم كيدې شي.

پوهه: تاهب: اهب وتاهب په معنى دتياړيدو، اماده كيدو.

پوهه: مايايهم من ذكر: دادماقبل علت دې من ذكر كېنې من په فاعل باندې زاند دې.

پوهه: لفظ القرآن: مفسر علام دلفظ القرآن اضافه كولو سره داشبه زائله كړه چه دلته دذكر نه مراد قرآن دې او قرآن دالله پاك كلام او دهغه خاص صفت دې اودالله پاك دذات په شان دهغه صفات هم قديم دى نو بيا هغه ته محدث ولې اوئيلى شو؟
جواب: دجواب خلاصه داده چه قرآن پاك دالفاظ منزله په اعتبار سره حادث دې او دخپل مدلول او د معنى په اعتبار سره قديم دې.

پوهه: واسروالنجوى: الذين ظلموا داسودادو او نه بدل دې او په محل درفع كېنې دې او الذين ظلموا، د هم مبتدا محذوف خبر هم كيدې شي اى هم الذين ظلموا او كه اعنى فعل مقدر اومنلې شي نو الذين ظلموا به محلا منصوب شي، اى اعنى الذين ظلموا.

پوهه: هل هذا: الخ دا النجوى نه بدل دې يعنى ددې ظالمانو پتې خبرې داوې چه دازمونې په شان بشر دې هل هذا الا بشر مثلكم واتم تبصرون دتاتون دضمير نه حال دې علامه محلى د كاتنا اضافه كولو سره اشاره او كړه چه فى السماء والارض دالقول نه حال دې.

پوهه: اضافات احلام: دادهذا يا هو مبتدا محذوف خبر دې څنگه چه علامه محلى هو مقدر منلو سره اشاره كړې ده او بيا جمله د قالوا مفعول به كيدو دوجې نه محلا منصوب ده اضافات په معنى داخلط جمع ضغت هغه گډ وډ خيالونه كوم چه انسان په خوب كېنې وينى.
پوهه: فليأتنا بآية: دادشرط محذوف جزاء ده كومه چه دسياق اوسباق نه فهميږي اى كانه قبل وان لم يكن كما قلنا بل كان رسولا من عندالله فليأتنا بآية.

پوهه: كما ارسل الاولون: دادآية صفت دې اى اتتنا بآية كائنه مثل الآية القى ارسل بها الاولون.

پوهه: اهلكنساء: دقرية صفت دې افهم يؤمنون نه پس ئى لا مقدر منلو سره اشاره او كړه چه په افهم كېنې همزه داستفهام انكارى ده.

پوهه: يوحى: بالياء مبنى للمفعول اليهم نائب فاعل ولى قراءة نوحى بالنون وكسر الحاء په دې صورت كېنې به مفعول محذوف وى اى نوحى اليهم الامر والنهى ان كنتم لا تعلمون دا جمله شرطيه ده ددې جزاء فاستلوههم محذوف ده سابقه جمله دجزاء په حذف باندې دلالت كوي يعنى تاسو به د اهل كتابو دخبرې تصديق ته غوره والې وركړئ په خلاف دهغه خلقو دخبرې تصديق كوم چه په محمد ﷺ باندې ايمان لري ځكه چه اهل كتاب داسلام په دشمني

کنبی ستاسو سرہ شریک دی

قوله: اقرب من تصدیق المؤمنین اصل کنبی من تصدیقکم المؤمنین محمد ﷺ دی جدا
پہ معنی داجسادا دا اشارہ دہ چہ جدا مفرد پہ معنی داجسادا دی یا ددی نہ مخکبی
مضاف محذوف دی ای ذوی جد جدا یا خو ددی وجہ نہ منصوب دی چہ دجعلنا مفعول
ثانی دی کہ جعل پہ معنی دصیر وی اوکہ جعل پہ معنی دخلق وی نو دجعلناہم دہ
ضمیر نہ حال واقع کیدو دوجہ نہ بہ منصوب وی

قوله: لا یاکلون الطعام: ظاہرہ دادہ چہ داجملہ دجسدا صفت دی پہ اصل کنبی داجملہ
دمشکینو دفعہ قول رد دی چہ ہغوی بہ ونیل مال هذا الرسول ماکل الطعام
قوله: لقد انزلنا: لقد کنبی لام قسمیہ دی ای واللہ لقد.

[ایاتوفہ: ۱۱-۲۲]

وَكَمْ قَصَمْنَا أَفْئُكْتَ مِنْ قَوْمٍ إِنْ أَفْلَحُوا أَكُنْتَ طَالِمًا كَاذِبًا وَأَنْشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا آخَرِينَ فَقُلْنَا أَصْحَابُ
يَاسْتَأْذِنُ خَلْقَ أَهْلِ الْقُرْبَى بِالْإِغْلَاقِ إِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ يَهْرَبُونَ مُخِيفِينَ لَقَدْ لَبِثْنَا الْأُمَّلَاجَةَ اسْتِغْزَاءً لَا
تَرْكُضُوا وَارْجِعُوا إِلَى مَا أُتْرِفْتُمْ نَعْنَمُ فِيهِ وَمَسَاكِينُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ذُنُوبُكُمْ عَلَى الْعَادَةِ قَالُوا لَا
لِشَيْءٍ وَرَبُّنَا عَلَاقَتَا الْعَالَمِينَ بِالْكَفْرِ قَالُوا أَلَمْ يَكُنْ لَكُمْ الْكَلِمَاتُ دَعَوَاهُمْ يَنْذِرُونَ بِهَا وَتَرْكُضُونَهَا
حَتَّى جَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا كَالْزُرْعِ الْفَخْصُودِ بِالْفَتَاجِلِ بَانَ فُجُلُوا بِالسَّيْفِ رَحْمَةً لِيَوْمٍ تَتَبِعْنَ كُفْرَهُنَّ الْوَارِدِ
طِفْتَ وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ عَابِينَ تِلْ قَالُوا عَلَى فُتْرَتِنَا وَنَافِيسِ عِبَادِ
لَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهْوًَا مَا نَفَعِيَ بِهِ مِنْ زَوْجَةٍ أَوْ وَلَدٍ لَأَخْلَدْنَاكَ مِنْ لَدُنَّا مِنْ عِنْدِنَا مِنَ الْخُورِ الْعَبِيرِ
وَالْأُمَّلَاجَةَ إِنْ كُنَّا قَاعِلِينَ ذَلِكَ لَكُنَّا لَمْ نَفْعَلْهُ فَلَمْ يَرُدَّهُ (بَلْ تَقْذِيفُ) تَرْسِي (بِالْحَقِّ) الْإِيمَانِ (عَلَى
الْبَاطِلِ) الْكُفْرِ (فَقَدْ مَعَهُ) يُلْجِبُ (فَإِذَا هُوَ رَاقٍ) ذَائِبٌ وَدَقَقَ فِي الْأَصْلِ أَصَابَتْ وَنَافِعُهُ بِالضَرْبِ وَهُوَ
مَغْشَلٌ وَكُفْرُهُ بِأَكْثَرِ مَكَّةَ (الْوَلَدِ) الْغَضَابِ الشَّدِيدِ (وَمَا يَصِفُونَ) اللَّهُ بِهِ مِنَ الزَّوْجَةِ أَوْ الْوَلَدِ (وَكَمْ) تَعَالَى
مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مُلْكًا وَمَنْ عِنْدَهُ إِنْ الْأُمَّلَاجَةَ مُتَقَاتِلَةً خَبْرَهُ (لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا
يَسْتَحْيُونَ) لَا يَخْشَوْنَ يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفُتُونَ عَنْهُ لَهْوًَا كَانَتْ بِهَا لَا يَشْفَعُ عَنْهُ شَاعِلٌ (أَمْ
يَنْفَعِي تِلْ لِلْإِنْفَالِ وَالْهَنْزَةِ لِلْمُتَكَارِ) الْخُلْدُ وَالْإِلَهَةِ كَاتِبَةٌ (مِنْ الْأَرْضِ) كَمَخْخَرٍ وَذَهَبٍ وَفِصَّةٍ (وَهُمْ) إِنْ
الْآلِهَةِ (يَسْتَكْبِرُونَ) إِنْ يَخْبُونَ الْمَوْتِ لَا وَلَا يَكُونُ إِلَهًا إِلَّا مَنْ يُخْبِي الْمَوْتِ (لَوْ كَانَ فِيهِمَا) إِنْ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ (إِلَهَةً إِلَّا اللَّهُ) إِنْ هُوَ (لَقَسَدَاتَا) إِنْ خَرَجْنَا عَنْ نِظَامِهِمَا الْفَضْلُ لِيُجِيبُوا الشَّمَاعَ بَيْنَهُمْ عَلَى وَطَرِ
الْعَادَةِ عِنْدَ تَعَدُّ الْحَاكِمِ مِنَ الْقَاتِلِ فِي الشَّيْءِ وَعَدَمِ الْإِنْفَالِ عَلَيْهِ (فَسَيُحَاسِنُ) تَنْزِيهِ (اللَّهُ وَبِ) خَالِكِ
الْعَرْشِ الْكَرِيمِ (عَمَّا يَصِفُونَ) الْكُفْرَ اللَّهُ بِهِ مِنَ الشَّرْكِ لَهُ وَغَيْرِهِ (لَا يُسْأَلُ عَنْ شَيْءٍ) وَهُوَ يُسْأَلُ عَنْ
أَعَالِيهِم

ترجمہ: اود پر کلی یعنی د کلو والا چہ ظالمان یعنی کافران وو مونږ تباہ یعنی ہلاک کرل او ددوی نہ پس مو بل قوم پیدا کرو نو دے ظالمانو چہ کلہ زمونږ عذاب راتلونکي اولیدو یعنی د کلو والا چہ کلہ ہلاکت محسوس کرو نو ددے کلی نہ پہ تیزئ سرہ تبیتدل نو فرشتو دوی تہ داستہزاء پہ طور سرہ اونیل تبیتئ مہ او خپلو سامانونو پہ طرف کومو کنبی چہ تاسو تہ خوشحالی (آسودگی) درکړي شوي وه او دخپلو کورونو پہ طرف راواپس شی دے دپارہ چہ ددنیا ددستور مطابق ستاسو نہ خہ تپوسونه او کړي شی نو هغوی اونیل های زمونږ بدبختي (بادتنیہ دپارہ ده) یعنی زمونږ ہلاکت بیشک مونږ دکفر پہ ذریعہ ظالمان وو بیا ئي ہم ددغې کلماتو رت لگولو اودغہ کلمات ئی بیا بیا ونیل تردے چہ مونږ دوی حصید کرل یعنی پہ لور باندے کت کړي شوی پتی پشان مو کرل خکہ چہ هغوی ټول پہ توره سرہ وهلې شوی وو اود مړی شوی اور پشان مو مړہ کرل لکہ څنگہ چہ اور مړ کپړی کلہ چہ هغہ مړ کړي شی اومونږ اسمان اوزمکہ اوهغہ خہ چہ ددے پہ مینځ کنبی دی لویې کونکي نہ دے پیدا کړی یعنی دبې فائدے کار کونکي پہ شان مونه دی جوړ کړی دی بلکه پہ دے انداز مو جوړ کړی چہ زمونږ پہ قدرت باندے دلالت اوکړی او زمونږ دبنډگانو دپارہ نافع شی او کہ زمونږ د لویې تماشي پہ طور جوړول مقصود وي یعنی (کهلونا) چہ پہ هغې سرہ دطبیعت تفریح مقصود وي مثلاً بی بی اوبچی نو دایہ مو دخپل طرف نہ جوړ کړی وي یعنی «دے مقصد دپارہ» به مو دخپل طرف نہ دجوړو او ملانکو انتخاب کړي وې، کہ مونږ تہ داسې کول وې خو مونږ داسې اونه کرل نو ددے مو ارادہ ہم اونه کړہ بلکه مونږ حق ایمان پہ باطل یعنی پہ کفر باندے غورزوو نوهغہ ددے سر ماتوی یعنی نیست اونا بود کوی یئ نو هغہ پہ یو دم ختم شی زاهق پہ معنی دذاهب دے او ددغه معنی پہ اصل کنبی پہ دماغو باندے ضرب لگولو ده (یعنی دسر ماتولو) حال دادے چہ هغہ ضرب مهلک وی اوستاسو دپارہ اې دمکې کافرانو ہلاکت یعنی سخت عذاب دے د هغہ خبرو دوجي نہ چہ پہ هغې سرہ تاسو الله متصف کوئ یعنی بی بی یا بیچی او پہ زمکہ اواسمان کنبی چہ خہ دی ہم د هغہ ملک دے او کومې فرشتے چہ د هغہ سرہ دی هغوی د هغہ دعبادت نہ سرکشی نہ کوی من عنده مبتدا ده او لایستکبرون ددے خبر دے اونه هغوی سترې کپړی بلکه شپہ او ورځ دالله پاک تسبیح کوی اود تسبیح نہ (لږ هم) مستی نہ کوی پس هغہ تسبیح هغوی دپارہ زمونږ دپارہ دسہ پہ شان ده چہ مونږ ددے سہ نہ یو عمل ہم نہ بندوی آیا دے خلقو دزمکې مخلوق مثلاً کانرو، سرہ زرو، چاندئ نہ معبودان جوړ کړی دی آیا هغہ یعنی باطل معبودان مړی ژوندی کولې شی ؟ نہ، او معبود هغہ کیدے شی کوم چہ مړی ژوندی کولې شی کہ پہ دے دواړو یعنی زمکہ اواسمان کنبی دالله نہ سوا بل معبود وي نو دا دواړہ بہ فاسد شوی وي یعنی خپل نظام مشاهد نہ بہ وتلې وې (یعنی درہم برہم شوی بہ وې) ددوی پہ مینځ کنبی د ټکراؤ دوجي نہ

دعادت مطابق د ډیرو حاکمانو په وخت په یوشی کښې تکرار او د عدم اتفاق دوچې نه (یعنی په دنیوی بادشاهانو کښې هم دا عادت او دستور دې چه کله د برابر حیثیت والا خو حاکمان یوځای شی نو ددوی په مینځ کښې په یونه یو خبره کښې ضرور اختلاف وی کوم چه د تکرار شکل اختیاروی او چونکه یو دبل نه کم نه وی نو هغه شی درهم برهم شی، پس الله د عرش کرسن رب خالق دې د هر هغه څیز نه پاک دې کوم چه دا کافران بیانوی، یعنی کافران، د شرک وغیره صفاتو نه کوم سره چه هغه متصف کوی (پاک دې هغه دخپلو کارونو دپاره جواب ده نه دې او هغوی دخپلو افعالو په باره کښې جواب ده دی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: کمر خبریه دې او د قصصنا مفعول مقدم دې من قره د کم خبریه تمیز دې قصصنا ضی ماضی جمع متکلم معروف قصصا ماتول، ریزه ریزه کول، مات گډ کول، هلاکول قریه نه دیمن یو قریه مراد ده د کوم نوم 'چه حضورا' وو الله پاک دې کلي والو ته حضرت موسی بن میثا بن یوسف بن یعقوب نبی لیرلې وو او ځنې حضراتو امم سابقه مثلا قوم نوح او لوط او صالح وغیره هم مراد اخستی دی خواول قول راجع دې

قوله: کانت ظالمة، دا د قریه صفت دې

قوله: احسوا ای ادرکوا بالحواس.

قوله: اذ هم یرکضون: اذا مفاجاتیه دې هم مبتدا یرکضون ددې خبر دې الرکض ضرب الدله بالرجل (پونده ورکول) دلته مراد په تیزی سره تنبیدل دی اذا د یرکضون ظرف دې

قوله: استهزاء: په دې لفظ سره ئې دیو سوال مقدر جواب ورکړې دې.

سوال: سوال دادې چه ملائکه دکذب وغیره نه معصوم دی نو هغوی بیا واقعی نه خلاف خبره ولې او کړه؟ چه تاسو دخپلو سامان د خوشحالی او کورونو ته واپس راشی حالانکه ملائکو ته معلومه وه چه په دوی کښې یو هم د بچ کیدو والا نشته؟

جواب: د جواب خلاصه داده چه هغوی دا استهزاء او نیل لکه په بل ځای کښې فرمائیلې شوی دی ذق انک انت العزیز الکرم.

قوله: مساکنکم: ددې عطف په ما باندې دې تلک الکلمات نه ددوی قول مراد دې بالاعتنا انکنا ظالمین

قوله: لا ځیرین: دا دخلقنا د ضمیر فاعل نه حال دې

قوله: دعواهم: ای دعاهم ونداهم، مناجل جمع د منجل د فصل د ریبیلو آله (لور) حصیدا مصدر په معنی دمحصود کتې کړې شوې فصل، مصدر چونکه په واحد تشنیه او جمع ټولو دپاره استعمالیږي په دې وجه ئې حصیدا جمع رانه وړولو.

قوله: خامدین: دجملناہم دضمیر ہم نہ حال دے حصیدا خامدین ددوارو مجموعہ پہ منزله د مفعول واحد دہ نو دااعتراض ختم شو چہ جعل درے مفعولو تہ نہ متعدی کیڑی او دلته درے مفعولوتہ شوے دے خامدین دحمید النار نہ مشتق دے کله چہ داور شغلے مرے شی ددے نہ خدمت الحمی مشتق دے کله چہ دتبی تیزوالے کم شی او خدمت النار پہ ہفہ وخت وٹیلے شی کله چہ اور بالکل مرشی اوایرہ شی.

قوله: لاعین: پہ ماخلقنا کنبی مقصد نفی دلاعیں دہ خکے چہ نفی کله پہ مقید داخلہ شی نو دقید نفی مراد وی نو پہ ماخلقنا کنبی دتخلیق نفی مقصود نہ دہ بلکہ دلاعیں نفی مقصود دہ.

قوله: لو اردنا ان نخذلوا: دلاتخذناہ من لدنا جواب دے، دتالی دنقیض استثناء دمقدم دنقیض نتیجہ ورکوی نو عبارت بہ دارنگہ شی لوتعلقت ارادنا پاتخاذ اللہ لاتخذناہ من عندنا لکنما نخذہ فلم تتعلق بہ ارادنا.

قوله: ان کنا فاعلین: ان شرطیہ دے او جواب دشرط محذوف دے تقدیر دعبارت دادے ان کنا فاعلین اردناہ مفسر علام دخپل قول لکنما نفعله سرہ دنقیض تالی تہ اشارہ کرے دہ، او فلم نردہ اضافے سرہ ئی دے خبرے تہ اشارہ اوکرہ چہ ان شوطیہ دے، پہ ان کنا فاعلین کنبی ان نافیہ ہم کیدی شی، ای ما کنا فاعلین.

قوله: مما تصفون: مفسر علام دیہ اضافہ کولو سرہ اشارہ کرے دہ چہ پہ مما کنبی ما موصولہ دہ او تصفون جملہ ددے صلہ دہ او عائد بہ محذوف دے، ما مصدریہ ہم کیدی شی تقدیر دعبارت بہ داشی ولکم الویل من اجل وصفکم ایاہ عما لا یلیق مما تصفون داستقر متعلق دے ای استقر لکم الویل من اجل ما تصفون اللہ بہ مما لا یلیق بعزتہ.

قوله: من عنده: ای مکرر عنده.

قوله: لا یستصرون: (استفعال) جمع مذکر غائب منفی ہغوی نہ سترے کیڑی.

قوله: لا یفترون: (ن) جمع مذکر غائب منفی سستی نہ کوی.

قوله: اتخذوا آلهة: کائنۃ من الارض مفسر علام کائنۃ مقدر منلو سرہ اشارہ اوکرہ چہ من الارض دکائنۃ متعلق شو دآلہۃ صفت دے او داتخذوا مفعول ثانی ہم کیدی شی او من الارض داتخذوا فعل متعلق ہم کیدی شی.

قوله: لو کان فیہما آلہۃ الا اللہ لفسدتا: لو حرف شرط دے او کان تامہ شرط دے آلہۃ ددے فاعل دے او فیہما دکان متعلق دے او الا پہ معنی د غیر دآلہۃ صفت دے ددے اعراب پہ مابعد کنبی ظاہر شوے دے.

ہوئے لفسداتاً جواب دشرط دے

فعل شرط نہ مقدم او جواب شرط نہ تالی وائی دتالی دتقیض استثناء دمقدم دتقیض
نتیجہ ورکوی مطلب داشو لکنہما لم تعدا لہما لکن فیہما آلہ غیر اللہ۔

[ایاتونہ: ۲۴-۲۹]

أَمَّا تَخَذُوا مِنْ دُونِهِ تَعَالَى أَيْ سِوَاهُ (أَلَهَةٍ) فِيهِ اسْتِفْهَامٌ تَوْخِيحٌ (قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ عَلَى ذَلِكَ وَلَا سِوَاهُ) (إِنَّ هَذَا وَكَذَلِكَ مَعِيَ) أَتَيْنِي وَهُوَ الْقُرْآنُ (وَذَكَرَ مَنْ قَبْلِي) مِنْ الْأَنْبِيَاءِ وَالْإِنْجِيلِ وَغَيْرِهِمَا مِنْ كُتُبِ اللَّهِ لَيْسَ لِي وَاحِدٌ مِنْهَا أَنْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا مِمَّا قَالُوا تَعَالَى عَنْ ذَلِكَ (بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ) تَوْجِيحٌ لِلَّهِ (قَبْلَهُمْ مَعْصُونٌ) عَنِ انْظَرِ الْمَوْصِلَ إِلَيْهِ (وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي) قُلِي لِقَائِهِمَا بِأَنِّيهِ وَفَتَحَ الْخَاءَ (إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ) أَيْ وَحْدُونِي (وَكَاوَلُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا) مِنْ الْفُلَانَةِ (سُحَّانَهُ بَلْ) هُمْ (عِبَادٌ مُكْرَمُونَ) عِنْدَهُ وَالْعُبُودِيَّةُ تَنَافِي الْوِلَادَةِ (لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ) لَا يَأْتُونَ بِفُتُوهِمْ إِلَّا بَعْدَ قَوْلِهِ (وَهُمْ يَأْمُرُونَ بِعَمَلٍ) أَيْ بَعْدَهُ (يَعْلَمُونَ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ) مَا عَمِلُوا وَمَا هُمْ عَامِلُونَ (وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ أَوْفَى) تَعَالَى أَنْ يَشْفَعَ لَهُ (وَهُمْ مِنْ عَشِيَّتِهِ) تَعَالَى (مُشْفِقُونَ) خَائِفُونَ (وَمَنْ يُقَلِّبْهُمْ إِلَى إِلَهٍ مِنْ دُونِهِ) أَيْ اللَّهُ أَمْ غَيْرُهُ وَهُوَ يُبْلِسُ دَعَا إِلَى عِبَادَةِ نَفْسِهِ وَأَمَرَ بِطَاعَتِهَا (فَذَلِكُمْ فَجْزُهُمْ جَزَاءُ كَذَلِكَ) كَمَا نَجَّزِيهِ (نَجْزِي الْعَالَمِينَ) الْمُشْرِكِينَ

ترجمہ: آیا دے خلقو داللہ پاک نہ سوا نور معبودان جو پرکری دی؟ پہ دے کنبی استفہام تویخی
دے دوی تہ او ایہ چہ راوی پہ دے خبرہ (یعنی پہ اتخاذا الہ باندے) خیل دلیل پیش کری ددی
سرہ ہیخ دلیل نشستہ دے نہ عقلی او نہ نقلی، دازما دملگرو کتاب موجود دے یعنی زما
دامت او ہفہ قرآن دے او زما نہ دمخکینو امتونو (کتابونہ) موجود دی او ہفہ تورات او
انجیل وغیرہ دی داللہ پاک دکتابونونہ، پہ ہفہ کنبی پہ یو کنبی ہم دانشتہ چہ داللہ
پاک نہ سوا بل معبود شتہ خنکہ چہ دا خلق وائی، اللہ پاک خود دے نہ وراء الورا (پاک)
دے خبرہ دادہ چہ پہ دوی کنبی اکثر خلق حق نہ پیڑنی یعنی داللہ پاک توحید ہم پہ دے وجہ حق
تہ درسونکی دلیل نہ اعراض کوی ستانہ مخکینی چہ مونو کوم رسولان لیپلی وو ہفوی تہ ہم
مونو داوخی لیپلی وہ چہ زما نہ سوا ہیخ یو معبود نشستہ نو زما بندگی کوی یعنی زما دتوحید
اقرار کوی پہ یو قراعت کنبی دیوخی پہ خای نوحی دے پہ نون اودجا، پہ کسے سر
دامشکان وائی چہ رحمن دفرشتو نہ اولاد نیولی دے دہفہ ذات پاک دے بلکہ ہفوی خو دہفہ
عزتمند بندگان دی او عبودیت د ولادت منافی دے ہفوی دہفہ نہ پہ خبرہ کنبی نہ مخکینی
کچی یعنی ہفوی پخپلہ خہ خبرہ نہ کوی خو داجازت نہ پس او ہفوی دہفہ دحکم نہ پس
دہفہ دحکم مطابق عمل کوی ہفہ دہفوی دہفہ دہفوی اورستو تولو امورو نہ خبردے یعنی چہ خہ
نی کری دی او خہ پہ چہ پہ آئندہ کنبی کوی او ہفوی دچا سفارش نہ کوی سوادہفہ چا نہ چہ

اللہ پاک ہفہ دیارہ راضی وی چه دده دې سفارش او کړې شی او هغوی د خدای پاک د هیبت نه لېزې یعنی ویرېزې که په هغوی کښې کوم یو اوواشی چه زه د الله پاک نه سوا معبود یم هغه ابلیس دې چه هغه دخپلې بندگۍ دعوت ورکړو او دخپل طاعت دعوت نی ورکړو نوموړې به هغه ته د جهنم سزا ورکړو مونږ داسې لکه څنگه به چه ده ته سزا ورکړو ظالمانو یعنی مشرکانو ته به هم سزا ورکړو.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

نوله: امر اخذوا من دونه: امر استفهام توبیخی په معنی دېل دې او دیو مضمون نه دېل مضمون په طرف دانتقال کولو دیارہ دې، یعنی دتعدد اله د بطلان ثابتولو نه پس د اتخاذ اله متعدده بطلان ظاهر وی.

نوله: هذا ذکر من معي و ذکر من قبلي: هذا اسم اشاره مبتدا ده مشارالیه کتب سماویه دی، دهذا مبتدا دوه خبر دی، خبرونه اول نه قرآن مراد دې اود خبر ثانی نه دقرآن نه علاوه نور اسمانی کتابونه مراد دی، لکه چه مفسر علام اشاره کړې ده.

نوله: وما أرسلناك من قبلك: داد ما قبل دمضمون تاکید دې.

نوله: قالوا: ضمیر فاعلی دغریو دڅنو قبیلو په طرف راجع دې کوم چه دملانکو په باره کښې دالله پاک دلونړو کیدو قائل وو. په دوی کښې مشهور دادی، (۱) خذاعه (۲)، جهینه (۳)، بنو سمله (۴)، بنو ملیح.

نوله: يعلم ما بین ایدیه: الخ دا جمله مستانفه ده دما قبل علت اود مابعد تمهید دې.

نوله: ومن یقل منهم: دملانکو دا قول بالفرض والتقدير دې گنی په فرشتو کښې دمعصیت صلاحیت نشته دې. اوکه دیقل فاعل ابلیس او گرځولې شی نو دآخرابی به لازمه شی چه هغه په حقیقت کښې دملانکو نه نه دې اودویمه خرابی به دالازمه شی چه ابلیس کله دالوهیت دعوی نه ده کړې بلکه هغه خو عبد الملائکه وو خو د رحمت خداوندی نه مایوس شوې دې و امر بطاعتها مطلب دادي چه هغه دخلقو په زړونو کښې وسوسه واچوله چه هغه دده خبره اومنی او توحید پریرېدی او بت پرستی اختیار کړی هم دا دخپلې بندگۍ او اطاعت په طرف رابلل دی.

نوله: فذالك نهي: ذالك د مبتدا کیدو په وجه مرفوع محلا ده او نجزیه ددې خبر دې او بزره جمله دجواب شرط کیدو په وجه محلا مجزوم دې.

[ایمانولہ: ۲۰-۴۱]

(أولم) بَوَّأٍ وَتَرَكَهَا (بَرَّ) يَغْلَمُ (الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا) سَدًّا بِغَضَى مُسْتَوْدَةٍ (فَلَقَطْنَاهُمْ) جَعَلْنَا السَّمَاءَ سَنًا وَالْأَرْضَ سَنًا أَوْ لَفَقَ السَّمَاءَ أَنْ كَانَتْ لَا تُغْطِرُ فَانْفَطَرَتْ وَلَفَقَ الْأَرْضَ أَنْ كَانَتْ لَا تُنْبِتُ فَانْبَثَتْ (وَجَعَلْنَا مِنَ النَّارِ النَّارَ مِنَ السَّمَاءِ وَالتَّابِعَ مِنَ الْأَرْضِ (كُلُّ شَيْءٍ وَحَقٌّ) مِنْ نَارٍ وَغَيْرِهِ أَيْ فَالْأَرْضُ سَنَبٌ لِغَيْرِهِ (أَفَلَا يُؤْمِنُونَ) بِفَوْجِيْدِي (وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رِوَاسٍ) جِبَالًا لَوَابٍ ل (أَنْ) لَا (تَمِيدُ) تَتَحَرَّكُ (وَيَعْرِفُ وَجَعَلْنَا فِيهَا) الرِّوَاسِي (لِجَاهَاتِهَا) مَسَالِكَ (سَبَلًا) يَنْدُلُ طُرُقًا نَدْلَهُ وَاسْتَعْمَلَ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ) إِلَى مَقَاصِدِهِمْ فِي الْأَسْفَارِ (وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا) لِلْأَرْضِ كَالسَّقْفِ لِلْبَيْتِ (عَقْلُهَا) عَنْ الْوَلُوحِ (وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا) مِنَ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ وَالْجُودِ (مُعْرُضُونَ) لَا يَتَفَكَّرُونَ فِيهَا فَيُفَكِّفُونَ أَنْ خَالِقَهَا لَا يَهْدِي لَهُ (وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلَّ) تَنْوِيهِ عَوْضٍ عَنْ الْمُضَافِ إِلَيْهِ مِنَ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ وَتَابِعَهُ وَهُوَ الشُّجُومُ (فِي كُلِّكَ) مُسْتَدِيرٌ كَالطَّائِفَةِ فِي السَّمَاءِ (يَسْتَوُونَ) يَسِيرُونَ بِسُرْعَةٍ كَالسَّابِقِ فِي الْفَاءِ وَلِلشَّمْسِ بِهِ أُنَى بِضَمِيرٍ جَمْعٌ مَنْ يَغْفُلُونَ نَزَلَ لَهَا قَالَ الْكُفَّارُ إِنَّ مُحَمَّدًا سَيَمُوتُ (وَمَا جَعَلْنَا لَكُمُ مِنَ ذَلِكَ الْحُدُودِ) الْبَقَاءَ فِي الدُّنْيَا (أَفَأَنْ يَمُوتَ قَبْلَ الْخَالِدُونَ) فِيهَا لَا فَالْجَنَّةُ الْأَخِيرَةُ مَحَلٌّ لِإِسْخَامِ الْإِنْسَانِ كُلِّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ) فِي الدُّنْيَا (وَنَبْلُوكُمْ) نَخْبِرُكُمْ (بِالشَّيْرِ وَالْعَذَابِ) كَفَفَرُ وَغِنَى وَسَعَمُ وَحِصَّةٌ (فَتَقَمُّ) غَفُولُ لَهُ أَيْ لِنَظَرٍ أَنْصَبُونَ وَتَشْكُرُونَ أَمْ لَا (وَالَيْنَا تَرْجِعُونَ) فَجَانِبَكُمْ (وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ كَفَرُوا) مَا (يَعْتَذِرُونَكَ) الْإِهْزَامُ أَيْ مَهْزُوءٌ بِهِ يَقُولُونَ هَذَا الَّذِي يَذْكُرُ أَهْلُكُمْ أَيْ يَحْسِبُهَا (وَهُمْ يَذْكُرُوا الرَّحْمَنَ) لَهُمْ (هُمْ) تَاكِيدٌ (كَافِرِينَ) بِهِ إِذْ قَالُوا مَا نَعْرِفُهُ وَنَزَلَ فِي إِسْخَامِهِمُ الْعَذَابُ (خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ) أَيْ أَنَّهُ لِكُنْزَةٍ عَجَلَهُ فِي أَخْوَالِهِ كَالْهِ خَلَقَ مِنْهُ (سَأْرِكُمْ آيَاتِي) مَوَاعِيْدِي بِالْعَذَابِ (أَفَلَا تَنْتَعِلُونَ) فِيهِ فَارْتَفَعُ الْقَتْلُ بِدَرٍّ وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ) بِالْقِيَامَةِ (إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ) فِيهِ قَالُ تَعَالَى (لَوْ يَعْلَمُ الَّذِينَ كَفَرُوا حِينَ لَا يَكُونُونَ) يَذْفَعُونَ (عَنْ وُجُوهِهِمُ النَّارَ وَلَا عَنْ ظُهُورِهِمْ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ) يُخَفِّفُونَ مِنْهَا فِي الْقِيَامَةِ وَخَوَابُ لَوْ مَا قَالُوا ذَلِكَ (بَلْ تَأْتِيهِمْ) الْقِيَامَةُ (بَغْثَةً قَتَبَتْهُمْ) تُخَبِّرُهُمْ (أَفَلَا يَسْتَظِلُّونَ رَقَعًا) وَلَا هُمْ يَنْتَظِرُونَ (يَنْظُرُونَ) لِقَوَّةٍ أَوْ مَغْلَبَةٍ (وَلَكَدْ أَسْتَبْرَأْ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ) فِيهِ تَنْبِيْهُ لِلشَّيْءِ عَلَى اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (فَتَأْتِي) نَزَلَ (بِالَّذِينَ) سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَالْوَابِ يَسْتَهْزِلُونَ) وَهُوَ الْعَذَابُ لَكُلِّكَ يَجِيءُ بِمَنْ اسْتَهْزَأَ بِكَ

ترجمہ: آیا کافران دانہ پیڑنی چہ اسمان او زمکہ (خلہ) بند و و ۳ بہ اولم واؤ او ترک واؤ دوارہ دی رتقا بہ معنی د سدا دی او سدا بہ معنی دمسدودا دی بیا مونہ ہفہ کھلاؤ کرل یعنی اووہ اسمانونہ او اووہ زمکی جوڑی کرپی یاد فتق سماء مطلب دادی چہ داسمان نہ باران نہ وریدو، بیا باران وریدل شروع شو، اود فتق ارض مطلب دادی چہ زمکی زرغونہ نہ کولہ بیا نی زرغونہ شروع کرہ اومونہ د اسمان نہ وریدونکی باران او دزمکی دچینو نہ دراوتونکی اویو نہ ہر قسم جاندار جوڑ کرل وابنہ وغیرہ نو اوبہ دہر جاندار دیارہ سبب

د ژوند دې بيا هم زما په توحيد باندې ايمان نه راوړی او په زمکه باندې ثابت پاتې کيدونکی غرونه جوړ کړل دې دپاره چه په خلقو باندې اضطرابی حرکت اونه کړی اومونې په دې کښې يعنی په غرونو کښې کهلاو لارې جوړې کړې سبلا، دفجاجا نه بدل دې يعنی په دواړو طرفونو کهلاو لارې دې دپاره چه خلق د سفر په دوران خپل منزل مقصود ته رسيدل حاصل کړې شی او مونږ اسمان د زمکې دپاره د غور زید و نه محفوظ چمت جوړ کړو څنگه چه د کور چمت وی او دې خلقو په اسمان کښې موجود، دنمر اوسپوړمې دنښو نه اعراض کړې دې يعنی داسمان په نښو کښې غور او فکر نه کوی دې دپاره چه دوی ته ددې خبرې علم اوشی چه ددې خالق هغه دې چه دهغه څوک شریک نشته اوهغه هغه ذات دې چه هغه شپه او ورځ او نمر سپوږمې جوړ کړی دی دکل تنوین د مضاف الیه يعنی شمس اوقمر په عوض کښې دی او د مضاف الیه د تابع په عوض کښې دې او هغه نجوم دی په دې هر یو فلک کښې يعنی د پل په شان په خپل اسمانی مدار کښې لامبو وهی يعنی په تیزۍ سره ځی لکه لامبو وهونکې په اوبو کښې په تیزۍ سره ځی اود لامبو وهونکی سره تشبیه ورکولو دوجې نه ئي یسبحون په واؤ اونون سره جمع راوړې دې کوم چه د ذوی العقول دپاره دې او کله چه کافرانو دا اوئیل چه محمد زر مړ شی نو وماجعلنا لبشر من قبلک الخلد نازل شوي يعنی مونږ ستا نه مخکښې هم هيڅ يو بشر ته هميشه والی يعنی په دنيا کښې دانمی بقا نه ده ورکړې، پس که ستا انتقال اوشی نو آیا داخلق په دنيا کښې هميشه هميشه اوسپړی؟ نه، جمله اخيره «يعنی فان مت» د همزه استفهام انکاری په محل کښې ده هر ساه لرونکی ته په دنيا کښې دمرگ مزه څکړل دی اومونږ به تاسو امتحان دپاره بد اوښه حالت مثلاً فقر او غنا مرض اوصحت سره ازمايو فتنه مفعول له دې يعنی دې دپاره چه مونږ اوگورو چه تاسو صبر او شکر کوئ یا نه کوئ، او تاسو زمونږ نه راواپس کولې شي نو مونږ به تاسو ته بدله درکړو اودا کافران چه کله تا وینی نو بس په تاپوړې ټوټې کوی يعنی په تاپوړې خدا کوی او په خپل مينځ کښې واټی چه آیا داصحاب دې هغه چه ستاسو د معبودانو ذکر په بدئ سره کوی؟ اوداخلق درحمان د ذکر نه منکر دی کله چه دې خلقو اوئیل چه مونږ رحمان نه پيژنو او ددوی د عذاب په زړ غوښتلو باره کښې آیت وعلق الانسان من عمل نازل شوي يعنی انسان دخپلو احوالو په باره کښې جلتی خوښولو دوجې نه لکه چه دجلتی «د مادې» نه جوړ شوې دې څه به ډیر زو تاسو ته خپلې نښې يعنی زما د عذاب وعدي او ښایم نو زمانه ددې په باره کښې جلتی مه کوئ پس دوی ته په ئې بدر کښې دقتل عذاب اوبشودو اوداخلق دا واټی چه هغه دقيامت وعده به کله راتی، که تاسو د عذاب په وعده کښې رښتونی یئ، کاش چه کافرانو ته دهغه وخت خبر وې چه کله به دا کافران اور نه دخپل مخکښې نه بندولې شی دفع کولې شی اونه د شاه نه اونه به ددوی مدد کولې شی يعنی دوی به دقيامت په ورځ د عذاب نه نشی بچ کولې او دلو

جواب ماقالوا ذلك دي بلکه قيامت به دوی ته ناخاپه راشی پس دوی به بدحواس حيران کړی بيا به شي نه ددي دلري کولو قدرت وی او نه به دوی ته مهلت ورکولې شی یعنی د توبې يا د عذر کولو مهلت به نه شی ورکولې شيئا نه مخکېني چه کوم پیغمبران تیر شوی دی په هغوی پورې هم توقي کړې شوي وي په دې کښې دحضور ﷺ دپاره تسلی ده، نو خدا کونکی هغه غیږ گهير کړل (نازل شو) چه هغوی ورپورې خدا کوله او هغه عذاب دې نو په دې طريقه به (عذاب) داخل هم راگهير کړی کوم چه په تاپورې خدا کړی.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

قوله: اولم ير : همزه په فعل محذوف باندې داخله ده او واو عاطفه په ذريعه دیر په محذوف باندې عطف دي، تقدير د عبارت دادې اولم يفكروا ولم يعلموا ان السموات والارض كانتا رتقا، کانتا د تشبيه صيغه ده حالانکه ددي ضمير دسموات او ارض په طرف راجع دي کوم چه جمع دي نو په مرجع او ضمير کښې مطابقت نشته؟

جواب: دوه نوعې يا دوه جنسونه مراد دی، ځکه چه اسمان يو نوع ده او زمکه بله نوعه ده او درؤيت نه رؤيت قلبی مراد دي، په واؤ سره او په ترک دواؤ سره دواړه قراء تونه دی.

قوله: رتقا: دکانتا خبر دي دمصدر کيدو په وجه سره مفرد استعمال شوي دي، مبالغة حمل تي هم صحيح دي او مضاف محذوف سره حمل هم صحيح دي اي ذو رتق اي کانتا شيئا واحدا مفسر علام بمعنی د مسدودة مقدر منلو سره اشاره او کړه چه مصدر په معنی داسم مفعول دي رتقا (ن) مصدر دي. خله بند، ملاو شوې، نختی، دلته مصدر د اسم مفعول يا د اسم فاعل په معنی دي فتقا (ن، ض) شلول، کهلاول، بيلول.

قوله: وجعلنا من الماء كل شيء حي: که جعل په معنی دصير وی نو متعدی دوؤ مفعولونه به وی، او جار مجرور دخپل متعلق محذوف ناشيا يا متسببا سره متعلق مفعول مقدم شو او کل شی مفعول اول مؤخر شو تقدير د عبارت داشو وجعلنا ناشيا من الماء كل شيء حي او که جعل په معنی دخلق وی نو متعدی په يو مفعول به وی او هغه کل شی حي دي او من الماء جار مجرور سره يوخائي کيدو سره دجعلنا متعلق دي.

قوله: رواسي: رواسی جمع دراسية او راسی په معنی دراسخ او ثابت او مختار کښې دی چه مضبوطو غرونو ته هم راسية وائی، درسالشن نه ماخوځ دي کله چه شی ثابت او مستقر شی، مفسر علام لا مقدر منلې دي دپاره چه دان محمد بها علت جوړيدل صحيح شی، ځکه چه دغرونو قيام دعدم تحرک دپاره دي نه چه دتحرک دپاره. فجاجا د دوؤ غرونو په مينځ کښې کهلاو لاره دفجاج واحد فج دي لکه چه دسهام واحد سهم دي.

قوله: وللتشبيه به اني بهميرهم من يعلل: ددي تول عبارت داضافه کولو مقصد ديو سوال

مقدر جواب دی۔

سوال: دیسبحون فاعل شمس وقمر اونجوم دی چه غیر ذوالعقول دی ددوی دپاره دجمع مؤنث غائب صیغہ پکار وه نه دجمع مذکر غائب او په واو اونون سره جمع خود ذوی العقول دپاره راورلې شی نه دغیر ذوی العقول دپاره.

جواب: دجواب خلاصه داده چه شمس او قمر ته دیسبحون نسبت شوې دې او سبح یعنی لامبو وهل دذوی العقول فعل دې نوبه دې مناسبت سره یسبحون په واو اونون سره راورې شوې دې، عدم الخلود ئې دبشر سره خاص کړې دې حالانکه نور ذی روح بلکه د کائناتو د هیڅ یوشی دپاره خلود فی الدنيا نشته دې؟ جواب دادې چه ددوی سوال هم دحضور ﷺ دپاره دمرگ توقع دبشر حیثیت په وجه سره وو.

قوله: فالجملة الاخرى مهمل الاستفهام لانكارى: ددې عبارت مقصد هم دیو شبهې ازاله ده، شبه داده چه همزه داستفهام انکاری فان مت باندي داخله ده چه مطلب ئې دادې چه ستا دمرگ هم انکار دې او ددوی دخلود هم، حالانکه مقصد ددوی دخلود انکار دې؟ دجواب حاصل دادې چه همزه په اصل کښې په جمله اخیره باندي داخله ده خو چونکه همزه صدارت دکلام غواړی ددې وجې نه ئې دا دجملې په سر کښې راورې ده گنی اصل تقدیر عبارت دارنگې دې افهم الخلود ان مت. کل نفس ذائقة الموت دنفس نه مراد نفس ناطقه دې او دموت نه مراد د قوت حیوانیه زوال او دروح دجسد نه انفصال دې او د ذائقه نه مراد دلته ادراک بالقوة الذائقة نه دې ځکه چه مرگ د مطعوماتو دقبیلې نه نه دې بلکه مطلقاً ادراک مراد دې، او ادراک نه هم دمرگ د مبادیاتو مثلاً آلام وغیره ادراک مراد دې ځکه چه دمرگ ادراک دخول فی الجسد نه مخکښې ممکن نه دې او دخول نه پس انسان مړې (لاش) شی په هغه وخت کښې ادراک ممکن نه وی.

قوله: فتنة: ددې دمنسوب کیدو درې وجې کیدې شی ① دنلوکم دمفعول له کیدو دوجې نه ② مصدریه موضع دحال کښې واقع کیدو دوجې نه ای نلوکم فائتن ③ دنلوکم دمفعول مطلق بغير دلفظه کیدو دوجې نه دې دپاره چه نيلو او فتنة دواړه متحد المعنی دی واذراك الذین کفروا ددې جملې عطف په ماسبق کښې وایرو الذین باندي دې، او شرط دې، اهذ الذی بذکر آفتکم ددې جزاء ده دجزاء نه مخکښې یقولون مقدر دې او ان يتخذونک الا هزوا شرط او د جزاء په مینځ کښې جمله معترضه ده او هزوا مصدر د مفعول په معنی کښې دې. وهذبذکر الرحمن هم کافرون اول هم مبتدأ ده دویم هم ددې تاکید دې کافرون ددې خبر دې او بذکر الرحمن د کافرون سره متعلق دې تقدیر عبارت دادې هم کافرون بذکر الرحمن او وهذبذکر الرحمن الخ جمله حالیه کیدو دوجې نه محلا منصوب ده،

مفسر **مُتَكَلِّمٌ** دلہم اضافہ کولو سرہ دې طرف ته اشاره اوکړه چه د ذکر مصدر اضافت در حمن په طرف دا اضافت دمصدر الی الفاعل دې، او خنو حضراتو اضافت دمصدر الی المفعول هم وئیلې دې په دې وخت تقدیر د عبارت و ذکرهم الرحمن بالتوحید وی.

قوله خلق الانسان من عجل داسې ده لکه او چه وئیلې شی خلق من طین هرا انسان چونکه فطره په هره معامله کښې جلد باز واقع شوې دې لکه چه دده پیدائش دجلتې دخمیر نه شوې دې په دې وجه مبالغة خلق من عجل وئیلې شوی دی.

قوله لویعلم الذین کفرو اوحین لا یکون: الآية لو شرطیه دې او جواب محذوف دې څنگه چه مفسر علام ظاهر کړی دی ای لو یعلم ما قالوا ذلك ای متى هذا الوعد، او حین دیعلم مفعول به دې نه ظرف، ترجمه به داشی که داکافران هغه وخت او پیژنی کله چه به دوی اعذاب نه شی دفع کولې.

قوله ما کانوا به: دحق فاعل دې او هو العذاب کښې دهو مرجع ما دې.

[ایاتونه: ۴۲-۵۰]

قُلْ لَهُمْ مِنْ يَكُونُ لَهُمْ يَخْفَضُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمَنِ مِنْ عَذَابِهِ إِنْ نَزَلَ بِكُمْ أَنْ لَا أَحَدٌ يَنْفَعُ ذَلِكَ وَالْمَخَاطِبُونَ لَا يَخْلُفُونَ عَذَابَ اللَّهِ لِتَنْكَرَهُمْ لَهُ (بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِهُمْ أَيْ الْقُرْآنَ مَعْرُضُونَ) لَا يَتَذَكَّرُونَ فِيهَا مَعْنَى الْهَمَزَةِ لِلْإِنْكَارِ أَيْ (لَهُمْ آهَةٌ مَمْنَعُهُمْ) مِمَّا يَسُوءُهُمْ (مِنْ قَوْلِنَا) أَيْ أَلَهُمْ مِنْ يَخْفَضُكُمْ مِنْهُ غَيْرًا لَا (لَا يَسْتَوِيلُونَ) أَيْ الْآيَةُ تُغْصِرُ أَنْفُسَهُمْ فَلَا يَنْصَرِفُونَ عَنْهُمْ (وَلَا هُمْ أَيْ الْكُفَّارَ) (وَيَتَأَمَّنُونَ) عَذَابًا (يُضْحِكُونَ) يُخَازِرُونَ بِمَا جَاءَ مِنْ عَذَابِ اللَّهِ أَيْ خَيْطُكَ وَأَجَارِكَ (بَلْ مَلَقْنَا هَؤُلَاءَ وَأَبْأَعْتَهُمْ بَمَا أَتَعْتَهُمْ) (حَتَّى طَالَ عَلَيْهِمُ الْعَسْرُ) فَاعْتَرَوْا بِذَلِكَ (أَفَلَا يَذَرُونَ أَتَأْتِي الْأَرْضُ) نَفْعِدُ أَرْضَهُمْ (تَنْقُصُ بَيْنَ أَطْرَافِهَا) بِالْفَتْحِ عَلَى التَّيْنِ (أَفْهَرُ الْعَالِيُونَ) لَا تَلِ التَّيْنِ وَأَصْنَعُهُ (قُلْ) لَهُمْ (إِنَّمَا أَنْذَرْتُكُمْ الْوَحْيَ) مِنْ اللَّهِ لَا مِنْ قَبْلِ نَبِيِّ (وَلَا يَتَخَفِعُ الْعَصْرُ الدَّعَاءَ) إِذَا بِتَخْفِيفِ الْهَمَزِ تَنْزِيلِ اللَّامِ الثَّانِيَةِ تَنْهَاهُ وَتَنْزِيلِ الْهَاءِ مَا يَتَذَكَّرُونَ) لَهُمْ يَتَذَكَّرُونَ الْفَعْلُ بِمَا سَمِعُوا مِنَ الْإِنْذَارِ كَالْعَصْرِ (وَلَوْ أَنَّ مَسْتَهْمُ نَفْعَةٍ) وَلَفَعَةٍ خَفِيفَةٍ (مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَكُنُوا مِنْهَا) لِلتَّيْنِ (وَلَيْتَا) مَخْلُوعًا (إِلَّا كُنَّا ظَالِمِينَ) بِالْإِشْرَافِ وَتَكْلِيبِ مُعْتَدٍ (وَتَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ) ذَوَاتِ الْفَعْلِ (لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ) أَيْ فِيهِ (وَلَا تَطْلَعُ نَفْسٌ شَيْئًا) مِنْ نَفْسٍ عَسَتْ أَوْ زِيَادَةً سِتَّةَ (وَرَأَى كَانُ) الْفَعْلُ (وَيُقَالُ) رَأَى رَحْمَةً مِنْ عَزَلٍ أَتَيْنَا بِهَا) بِخَوَافِهَا (وَكُنْى بِنَا حَامِيُونَ) مُخْمِصِينَ كُلَّ شَيْءٍ (وَلَكِنْ أَتَيْنَا مُوسَى وَهَارُونَ الْفَرَاقَانَ) أَيْ الْفُرْقَانَةَ الْفَارِقَةَ بَيْنَ الْحَقِّ وَالْبَاطِلِ وَالْعِلَالِ وَالْعِزَامِ (وَوَحْيًا) بِهَا (وَذَكَرْنَا) عِظَةً بِهَا (لِلْمُتَّقِينَ) (الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمُ الْغَيْبِ) عَنْ النَّاسِ أَيْ فِي الْغَلَاءِ خَشْيَتِهِمْ (وَهُمْ مِنَ السَّاعَةِ) أَيْ أَفْوَالِهَا (مُطْلَقُونَ) خَائِلُونَ (وَهَذَا) أَيْ الْقُرْآنَ (وَكُلُّ مَبَارَكٍ أَنْزَلْنَاهُ أَتَأْتُهُمْ مُنْكَرُونَ) الْإِسْطِغَامُ فِيهِ لِلتَّوْبِيعِ

توجه: اې محمد ﷺ دې مسخري کونکو ته او ايه درحمان د عذاب نه د شپې او ورځې څوک دې چه ستاسو نگراني حفاظت کوي که په تاسو باندې عذاب نازل شو (دالله نه سوا) داسې څوک نشته، اود امخاطبين دالله پاک د عذاب نه نه ويريرې ددې عذاب نه دمنکر کيدو په وجه بلکه داخل د خپل رب د ذکر يعنی قرآن نه اعراض کوي يعنی په دې کښې غور او فکر نه کوي ام په دې کښې همزه د معنی انکارۍ دپاره ده آيا ددوی سره زمونږ نه علاوه داسې معبودان دي کوم چه دوی (ددوی د تکليف) عذاب نه بچ کولې شي ؟ يعنی آيا ددوی سره زمونږ نه علاوه داسې ذات دې کوم چه دوی د عذاب نه بچ کولې شي هيڅوک نشته هغه معبودان (باطله) خپل حفاظت نه شي کولې نو هغوی به ددوی څه حفاظت او کړی او نه هغوی کافران زمونږ د عذاب نه بچ کولې شي صحبک الله ونيلې شي يعنی الله پاک دې ستاحفاظت او کړی او تا دې (دآقاتو) نه بچ کړی مونږ دوی ته او ددوی پلار نيکه ته په دوی دخپلو نعمتونو په ذريعه دير ساز او سامان ورکړه تردې چه (په دې حالت) کښې په دوی باندې اوږده زمانه تيره شوه پس ددې وجې نه هغوی په دهو که کښې پريوتل آيا داخل نه گوري چه مونږ ددوی دزمکې قصد کوؤ يعنی (ددوی) زمکه دخلورو طرفونو نه کموؤ حضور ﷺ ته غلبه ورکولو سره نو آيا داخل په غالب راشي نه بلکه حضور ﷺ اودده ملگری به غالب راځي ته دوی ته او ايه زه خواتسو دالله پاک دطرف نه نه چه دخپل طرف نه دوحې په ذريعه خبروم او دا کانړه خبره نه اوري کله چه دوی خبرولې شي دواړه همزې محقق کولو سره اودثاني همزې د تسهيل سره د همزه او دې په مينځ کښې يعنی د کنړو په شان په اوريدلې شوې تنبيه باندې د عمل نه کولو په وجه (لکه چه په حقيقت کښې دا کانړه دی) که دوی ته ستا درب د عذاب يوه سپکه شان چټکه اولگي نو چغې په وهی هائی زمونږ کښتۍ يعنی زمونږ هلاکت واقعي مونږ دشرک او د محمد ﷺ د تکذيب په وجه خطاکار وو او مونږ به دقيامت په ورځ صحيح تله د عدل قائم کړو نو په چاباندې به بالکل ظلم نه شي کولې په نيکو کښې کمې يا په گناهونو کښې زياتوالي کولو سره او که عمل د خشخش (اورۍ) د دانې برابر هم وي نو هم مونږ به هغه يعنی وزن ته حاضر کړو او مونږ دهر غيږ حساب اخستونکی کافي يو اودا خبره بالکل رښتيا ده چه مونږ موسی اوهارون ته فرقان يعنی تورات دحق او باطل او د حلال او حرام په مينځ کښې فرق کونکې او هغه پرهيز گارو دپاره دنصيحت کتاب ورکړې وو چه دخپل رب نه ويريرې او هغه خلق دقيامت يعنی دهغې دسختو نه هم پريږي او دقرآن هم دويري فائدي نصيحت دې کوم چه مونږ نازل کړې دې بيا هم تاسو دهغې منکر يښي ؟ په دې کښې استفهام دتوبيح دپاره دي .

دقیوداتو فوائد اوتسهیل

قوله: یکنکم: (ف، س) مضارع واحد مذكر غائب مصدر کما کلا کلانة حفاظت کول.
قوله: آلهة تمنعهم من دوننا: من دوننا، دآلهة صفت دې په کلام کښې تقدیم اوتاخیر دې.
تقدير عبارت دادې آلهة من دوننا تمنعهم.

قوله: مما یسوءهم: دهغه خیزونونه کوم چه دوی ته تکلیف رسوی لایصحبون (س) جمع
مذكر غائب منفی مجهول، ددوی ملگرتیا به نه شی کولې، هغوی به یچ نه کړې شی.
قوله: الموازين القسط: موازين نې جمع، دبیان عظمت دپاره راوړې ده گنی میزان به یووی
یا د مایوزون په اعتبار سره نې جمع راوړې ده یعنی چونکه دیراعمال اوداعمالو انواع
کثیره به تللې شی ددې وجې نه نې جمع راوړې ده قسط نې مفرد راوړې دې حالانکه
دموازين صفت دې ددې وجه داده چه القسط مصدر دې او دمصدر اطلاق په واحد
اوجمع یو شان کیږی، مفسر علام د لیوم القیامة تفسیر په فیه سره کولو کښې اشاره
اوکړه چه لام په معنی د فیه دې.

قوله: شیئا: یا مفعول ثانی دې یا دتظلم مفعول مطلق صفت دې ای لا تظلم ظلما شیئا
قوله: وان کان: نه پس العمل مقدر منلو سره نې اشاره اوکړه چه کان ناقصه دې په دې
کښې ضمیر دې چه دکان اسم دې او هغه عمل دې او مثقال دهغې خبر دې او نافع مثقال
په رفع سره وئیلې دی په دې صورت کښې به کان تامه وی.

قوله: بالقیب: دیکشون دضمیر نه حال دې ای یخشون ربهم غائبین عن الناس یعنی چه
کله هغوی په تنهائی کښې وی نوپه هغه وخت هم دالله پاک نه ویرزیږی من الساعة نه پس
اوهالها مقدر منلو سره نې اشاره اوکړه چه مضاف محذوف دې اودقیامت نه دوبریدو
مطلب دهغې دستخو نه ویریدل دی.

[ایاتوله: ۵۱- ۶۷]

وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ مِن قَبْلُ، إِنِّي خَشِيتُ أَن يَلُوحِيَ (وَكُنَّا بِهِ عَالِمِينَ) بَاطِلٌ أَهْلِ لَدَلِك (إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ
وَقَوْمِهِ مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ) إِنِّي عَلَىٰ عِبَادَتِهِ مَقِيمٌ (قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا
عَابِدِينَ) فَاغْتَبَيْنَا بِهِمْ (قَالَ) لَهُمْ (لَقَدْ كُنْتُمْ أَنتُمْ وَآبَاؤُكُمْ) بِعِدَابِهَا (فَإِن كَانَ مُؤْمِنٌ) بَنِي
(قَالُوا أَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ) فِي فَوْكِ هَذَا (أَمْ أَنتَ مِنَ اللَّاعِبِينَ) فِيهِ (قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ) الْمُسْتَفْحِقُ لِلْعِبَادَةِ (رَبِّ) مَا
بَالِك (السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الَّذِي فَطَرَهُنَّ) خَلَقْنَهُ عَلَىٰ غَيْرِ مِثَالٍ سَبَّحْ (وَأَنَّا عَلَىٰ ذِكْرِكُمْ) الَّذِي فَطَرَهُ (وَمِنَ
الشَّاهِدِينَ) بِهِ (وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ بَعْدَ أَن تُولَوا مُدْبِرِينَ) (فَجَعَلْنَاهُمْ) بَعْدَ ذَٰلِكَ إِلَىٰ مَخْلَقَتِهِمْ
يَوْمَ عِيدٍ لَهُمْ (جَدَّادًا) بِضَمِّ الْجِيمِ وَكُسْرَاهَا فَتَنَّا بَقَايَ (الَّذِينَ كُفَرُوا بِهَآ) عُلُقِ الْفُلْسِ فِي عَقْفِهِ (تَعْلَمُهَا الْقَوْمُ)

دا دې «دغه حرکت» کونکې نو دده دراتلو نه پس خلقو دده نه تېوس اوکړه چه آیا تا زموږ دمعبودانو سره داحرکت کړې دې اې ابراهيمه ؟ دخپل فعل نه سکوت اختيارولو سره ئې اوتيل نه. بلکه ددوی دې غټ (گرو) کړې دې ددې حرکت کونکې په باره کښې هم دوی نه معلومات اوکړې که دوی خبرې کولې شی؟ په دې کښې جواب دشرط مقدم دې او په ماقبل کښې دشرکتینو دپاره ددې خبرې په طرف اشاره ده چه بت دکوم چه عاجز عن الفعل کیدل معلوم اومتعین دی هغه معبود نه شی کیدې، پس داخلې «حضرت ابراهيم عليه السلام» تفریر اوریدو سره، په سوچ کښې پریوتل او په خپلو زړونو کښې ئې اوتیل تاسو په حقیقت کښې ظالمان یئ دداسې خیز بندگی کوئ چه هغه خبرې هم نه شی کولې بیا ددوی کهوپرئ اولته شوي «یعنی خپل جهل اوعناد په طرف واوختل» یعنی دخپل کفرپه طرف واوختل او وې وئیل والله (اې ابراهيم) ته خو پوهیږی چه داپه خبرو کولو قادر نه دی یعنی ته بیا موږ نه ددوی نه دسوال کولو دپاره ولې وایئ؟ نو حضرت ابراهيم عليه السلام جواب ورکړو چه آیا تاسو خدای پریخو سره یعنی د هغه په عوض دداسې خیز عبادت کوئ چه کوم تاسو ته رزق وغیره هیڅ فائده نه شی رسولې او که تاسو د هغې عبادت اونه کړئ نو تاسو ته هیڅ نقصان نه شی رسولې هلاکت دې په تاسو باندې، دفاپه فتحه اوکسره سره دمصدرپه معنی کښې یعنی دتبا و قبحا «په معنی» او په هغوی باندې هم دچا چه تاسو دالله پاک نه بغیر عبادت کوئ آیا په تاسو کښې دومره عقل هم نشته ؟ یعنی دابتان دعبادت مستحق نه دی او نه دمعبود جوړیدو په دوی کښې صلاحیت شته دعبادت مستحق خو الله پاک دې.

د قیوداتو فوائد اوتسهیل

قوله: ولقد اتینا ابراهيم: واو قسمیه دې ای وعزتنا وجلالتنا اتینا ابراهيم رشده رشد صلاحیت، پوهه، هدایت، حسن تدبیر، من قبل مضاف الیه محذوف دې ای قبل بلوغه، د قبله ضمیر حضرت موسی عليه السلام عیسی عليه السلام، اوحضرت محمد ﷺ په طرف هم راجع کیدې شی، التماثل جمع دتمثال دکاثری وغیره نه جوړشوي بت عاکون جمع دعاکف ملازم، معتکف، منجور.

قوله: لها عاکفون: دعاکف صله علی راخی خو دلته لام استعمال شوي دې مفسر علام اشاره کړې ده چه لام په معنی دعلی دې او که عاکف متضمن په معنی دعابد واغستلې شی نو په هغه وخت به لام صله راوړل صحیح وی او که لام دتعدیه په خائ اختصاص دپاره واخستلې شی نو دعاکف صله لام راوړل به هم صحیح وی لکه چه قالوا وجدنا آلنا لها عابدین کښې دعابدین صله لام استعمال شوي ده.

قوله: لهمهم: کښې هم ضمیر دذوی العقول دپاره دشرکاتو دگمان په اعتبار سره استعمال شوي دي.

فولہ: جذاذا: دمصدر کیدو پہ وجہ نہی جمع رائہ ورو او خنی حضراتو جذاذ دجذاذہ جمع وئیلہی دہ لکہ زجاج چہ دزجاجہ جمع دہ او خنی حضراتو جذاذ مصدر پہ معنی دمجدوذ اخستی دہی .

فولہ: من فعل هذا : من مبتداً دہ او فَعَلَ هذا ددہی خبر دہی او انه لمن الظالمين جملہ مستانفہ دہ او داهم کیدہی شی چہ من موصولہ دخپلہی صلی سرہ مبتداً او انه لمن الظالمين ددہی خبر .

فولہ: سمعنا فلی یذکر: سمعنا، چونکہ پہ داسی شی داخل دہی کوم چہ اوریدہی نہ شی (مسموع نہ دہی) اوفہ فتنی دہی خکہ چہ فتنی دلیدو خیز دہی نہ داوریدو پہ داسی صورت کنہی سمع متعدی دوو مفعولو تہ وی، نو دلته سمعنا متعدی دوو مفعولو تہ دہی مفعول اول فتنی دہی او یذکر ہم جملہ مفعول ثانی دہی، او کہ سمع پہ شی مسموع باندہی داخل وی نو متعدی یو مفعول تہ وی لکہ چہ تہ اوئی سمعت کلام زید .

فولہ: یقال له ابراهيم: دا دفتی صفت ثانی دہی دابرهیم دمرفوع کیدو خو وجہی کیدہی شی اول، دیقال دنائب فاعل کیدو دوجہی نہ یقال له ابراهيم ای ہمہی له ابراهيم پہ دہی صورت کنہی بہ د ابراهيم نہ مراد لفظ ابراهيم وی نہ مسمی ابراهيم، دویمہ وجہ داده چہ ابراهيم دمبتداً محذوف خبر وی ای یقال له هذا ابراهيم، یا ابراهيم مبتداً وی اوددہی خبر محذوف وی ای یقال له ابراهيم فاعل ذلك .

فولہ: کبیر ہم هذا: هذا د کبیر ہم نہ بدل دہی یا صفت دہی .

فولہ: نکوا علی رؤسهم: دجمهورو پہ قراعت کنہی نکسوا مبنی للمفعول دہی یعنی ددوی کھوپری اولتہ کرہی شوہی او داولتہ کولو والا اللہ پاک دہی، مطلب دادہی چہ دحضرت ابراهيم ؑ پہ تقریر سرہ دبتانو عاجز او بی بس کیدل پہ پوہہ کنہی راغلی وو او نزدہی وہ چہ دحق تہ رجوع او کرہی خوددوی کھوپری تاؤ شوہی چہ دھغہی پہ وجہ دکفر پہ طرف واوختل، مفسر علام د من الله اضافہ کولو سرہ دہی قراعت تہ نی اشارہ اوکرہ اوپہ شاذ قراعت کنہی نکوا دنون پہ فتحہی اودکاف پہ تشدید سرہ مبنی للفاعل ہم دہی پہ دہی صورت کنہی بہ نکوا فاعل بہ خپلہ مشرکین شی او مطلب بہ داسی چہ مشرکانو دحضرت ابراهيم ؑ مدلل تقریر وریدو سرہ دشرمندگئی او د ندامت دوجہی نہ سرونہ تبت کرل خو دخہ وخت تیریدو نہ پس دکفر طرف تہ واپس شول .

فولہ: قالوا والله: دا اشارہ دہ دہی خبری تہ چہ لقد علمت دقسم محذوف جواب دہی .

فولہ: افلا تعقلون: فا عاطفہ دہ معطوف علیہ فعل محذوف دہی پہ کوم باندہی چہ ہمزه داخلہ دہ تقدیر دعبارت دادہی جہلکم فلا تعقلون .

[ایاتونہ: ۶۸-۷۵]

﴿قَالُوا حَرِّقُوهُ﴾ اُنہی ابراہیم (وَالْعَصَا أَهْتَكُمُ) اُنہی بحرقہ (إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ) نصرتہا فاجسوا لہ الخبط
 الکثیر وَأَضْرَبُوا النَّارَ فِی جِجِیہِ وَأَوَّلُوا اِبْرَاهِیْمَ وَخَفَلُوہُ فِی مَنجَبِیْقٍ وَزَفُوہُ فِی النَّارِ قَالَ تَعَالٰی ﴿لَقَدْ نَارُنَا بَارِئٌ
 كُوْنِیْ بِرَدِّا وَسَلَامًا عَلٰی اِبْرَاهِیْمَ﴾ فَلَمْ تُحْرِقْ مِنْہُ خَبِرٌ وَلَا نَارٌ وَذَهَبَتْ خَزَائِنُهَا وَتَبَيَّنَتْ اِضَاعَتُهَا وَفُتِلَہُ (وَسَلَامًا)
 سَلِمَ مِنَ الْمَوْتِ بِرَدِّہَا (وَأَرَادُوا بِہِ كَيْدًا) وَهُوَ التَّحْرِیْقُ ﴿فَجَعَلْنَاهُمْ اِلَآخٰهٖمُ الْاٰخَسَرِیْنَ﴾ فِی مَرَادِہِمُ (وَعَجِبْنَاهُ وَلُوطًا)
 بِنِ اٰیٰہِہِ خَارِجًا مِنَ الْعِرَاقِ (إِلَى الْاَرْضِ الَّتِیْ بَارَكْنَا فِیْہَا لِلْعَالَمِیْنَ) بِكَفَرَةِ الْاَنْهَارِ وَالْاَشْجَارِ وَہِیَ الشَّامُ نَزَلَ
 اِبْرَاهِیْمُ بِفِلَسْطِیْنِ وَلُوطٌ بِالْمَدِیْنَةِ وَتَبَيَّنَتْ یَوْمَ (وَوَهَبْنَا لَہٗ) اُنہی اِبْرَاهِیْمَ وَكَانَ سَالٌ وَلَقَدْ كُنَّا ذِکْرًا فِی
 الصَّافٰتِ (اِسْحَاقَ وَیَعْقُوبَ نَافِلَةً) اِیْ زِیَادَہُ عَلٰی الْمَسْئُوْلِ اَوْ هُوَ وَلَدُ الْوَلَدِ (وَكُلًّا) اِیْ هُوَ وَوَلَدُہٗ ﴿فَجَعَلْنَا
 صَالِحِیْنَ﴾ اَنْبِیَاءَ ﴿وَجَعَلْنَاهُمْ اٰیٰتٍ﴾ بِتَحْقِیْقِ الْهَزْنَتِیْنِ وَابْتِدَالِ الثَّانِیَةِ بِآءٍ یُغْنِیْ بِہُمْ فِی الْخَبَرِ (مَعْلُوْنٌ)
 النَّاسُ بِاَمْرُنَا) اِلٰی دِیْنَا (وَاَوْحِیْنَا اِلَیْہِمُ فِعْلَ الْخَیْرٰتِ وَاقَامَ الصَّلَاةَ وَآتٰہُ الزَّكَاةَ) اُنہی اَنْ تَفْعَلَ وَتَقَامَ وَتُؤْتٰی
 مِنْہُمْ وَمِنْ اَنْبِیَآئِہِمُ وَخَلِیْفَہٗ اِیَّامَ تَخْفِیْفٍ (وَكَانُوا لَنَا عَابِدِیْنَ) (وَلَوْحًا اَتٰیْنَاهُ حُكْمًا) فَصَلَّیْنَا بَيْنَ الْخَضْبِ
 (وَعَجَلْنَا وَعَجَبْنَاهُ مِنَ الْقَرْیَةِ الَّتِیْ كَانَتْ تَعْمَلُ) اُنہی اَفْلَحَ الْاَعْمَالِ (الْقَبَائِلُ) مِنَ الْقَوَاطِیْ وَالزَّمَنِ بِاِتِّفَاقٍ
 وَاللَّیْلِ بِالطَّبْوْرِ وَغَیْرَ ذٰلِكَ ﴿اِنَّہُمْ كَانُوا قَوْمًا سَوِیًّا مِّمَّنْ مَّسَّرَ سَاءَ نَقِیضِ سَرِّہِ (فَاسْقُوْنِ) (وَاَدْخَلْنَاهُ فِی رَحْمَتِنَا)
 بِاَنْ اَنْجِیْنَاهُ مِنْ قَوْمِہِ (اِنَّہٗ مِنَ الصَّالِحِیْنَ)

ترجمہ: وہی وکیل دہی یعنی ابراہیم اوسوزوی او دہی سوزولو سرہ د خپلو معبودانو مدد او کړئ
 کہ تاسو ددوی مدد کوئ پس هغه خلقو دابرهیم (ﷺ) دسوزولو دپارہ دیر لرگی راجع کړل
 اوپہ دہی ټولو لرگو نی اور بل کړو او ابراہیم (ﷺ) نی بہ رسو باندہی مضبوط اوتړلو او
 هغه نی بہ یو ټال یا مجونغرہ کښې کښولو اوپہ اور کښې نی اوغورزولو مونږ اور تہ حکم
 اوکړو اې اورہ یخ شہ او دابراہیم دپارہ دسلامتی والاغیز جوړشہ پس اور دبراہیم (ﷺ) د رسو نہ
 علاوہ ہیخ خیزاونه سوزولو او داور گرم والی ختم شو صرف دھغې رترہ پاتې شوہ
 اودانہ پاک دسلامت و نیلودو جی نہ حضرت ابراہیم (ﷺ) دیغنی د وجی نہ دمرکیدو نہ
 محفوظ شو او هغه خلقو دابراہیم (ﷺ) سرہ دپدخواہی ارادہ کړې وہ او هغه سوزول وو پس مونږ
 هغوی بہ خپل مقصد کښې ناکام کړل اومونږ ابراہیم اولوط کوم چہ ددہ درور هاران خوې
 وود عراق دزمکې نہ داسې زمکې (ملک) پہ طرف اوخکل یچ کړل چہ پہ هغې کښې مونږ دہنیا
 والو دپارہ پرکټونہ ایخی دی داوونو اونہرونو ددیر والی پہ ذریعہ او هغه زمکہ دشام دہ
 حضرت ابراہیم (ﷺ) پہ فلسطین کښې استوگن (دیرہ) شو او لوط (ﷺ) بہ مؤتفکہ کښې
 اوددہی دوارو خایونو پہ مینخ کښې دیوې ورخی مسافت وو اومونږ دہ تہ یعنی ابراہیم
 (ﷺ) تہ حال دادې چہ هغه دیو ہلک دعا کړې وہ، لکہ چہ پہ سورت صافات کښې ذکر
 شوی دی، اسحق ورکړو او یعقوب زیاتی پہ هغه باندہی یعنی دمطلوب نہ زیاتی یا د نافلة نہ

مراد ولد الولد (نمسی) دې او مونږ دې ټولو لږه یعنی ابراهيم ؟ او دده خوي او نمسی په صالحينو یعنی په انبياؤ کښې شامل کړل او مونږ دا ټول پشوايان جوړ کړل ائمه ددواړو همزو دتحقيق سره او دويمه همزه په يا سره بدلولو سره ، چه ددوی په خير کښې اقتداء او کړې شې . دې دپاره چه زمونږ په حکم سره دخلقو زمونږ ددين په طرف رضائې او کړې او مونږ ددوی په طرف دنيکو کارونو د کولو او دموثغ قائم ساتلو او زکوة ادا کولو وحی اولپله یعنی دادړې واره اعمال عمل دخير ، عمل دصلوة ، عمل دزکوة دا حضرات هم سر ته اورسوی اوددوی متبعين ئی هم سر ته اورسوی اوداقامة هاء تخفيفاً حذف کړې شوې ده اوهغه ټول زمونږ عبادت کونکي بندگان وو او مونږ لوط ته (هم) د جهگره کونکو په مينځ کښې دفيصلې کولو دپاره حکم ورکړو او علم مو ورکړو ، او مونږ هغه د هغه کلی یعنی د هغه کلی والو نه ئې چه گنده کاروونه به ئې کولو یعنی لواطت او (مسافر) په کانرو ويشتل او چرگان جنگول وغيره وغيره اوووهغه بد فاسق خلق سوء مصدر دې دساء د سره نقيض دې او مونږ لوط په خپل رحمت کښې داخل کړو په دې طريقې سره چه مونږ به ته دده د قوم نه نجات ورکړو ويشکه هغه دنيکانو خلقو نه وو.

د قیوداتو فوائد او تسهيل

قوله: ان کنتم غافلين : دنصرتها اضافه کولو سره ئې اشاره اوکړه چه دغافلین مفعول محذوف دې ، ان کنتم داشرط دې کوم چه دجزا نه مستغنی دې په ماقبل باندې اعتماد کولو د وجې کونی بردا ای ذات برد سلاما دفعل مقدر مفعول مطلق دې ای سلامنا سلاما او سلاما نه مخکښې هم مضاف محذوف کيدې شې ای ذات سلام ، بردا و سلاما کښې ئې مضاف حذف کړو او مضاف اليه ئې ددې قائم مقام کړو.

قوله: من العراق : أخرج د فعل محذوف سره متعلق دې نافله په وزن د عافية مصدر دې دا ديعقوب نه حال دې او د وهبنا دفعل مفعول مطلق بغير دلفظه هم کيدې شې دائمه په دويمه همزه کښې دجمهورو په نزد تسهيل دې اگرچه ابدال هم جائز دې ، مفسر علام دفعل الخيرات تفسير په ان تفعل وغيره سره کولو کښې اشاره اوکړه چه اصل ترکیب ان تفعل الخيرات وان تقام الصلوة وان تاتي الزکوة دې ځکه چه موحی (ما امر به) صيغه دامر په ذريعه وی نه دمصدر په ذريعه اقام الصلوة داقامة الصلوة په خای ئې اقام الصلوة اوفرمائيلو تاء مدوره ئې تخفيفاً حذف کړه.

قوله: لوطاً : دفعل محذوف دوجې نه منصوب دې او دماضمره عامله علی شريطة التفسير دقبيلې نه دې تقدير د عبارت دادې آنها لوطاً آنها ، من القية ددې ښار نوم سدوم وو کوم چه په موفکه کښې لويه آبادی وه .

[ایاتوں: ۷۶-۸۲]

(وَ اذْکُرْ نُوحًا) وَا بَعْدَهُ بَدَل مِنْهُ (اِذْکَاذِی) دَعَا عَلٰی قَوْمِهِ بِقَوْلِهِ (رَبِّ لَا تُکَذِّبْ) اِنِّیْ (مِنْ قَبْلِ) اِنِّیْ لَمِنَ
 اِنْرَاسِمْ وَلُوْط (قَاتِلَیْنَاۤهُ قَتِیْبَتَاۤهُ وَاهْلَہُ) الَّذِیْنِ فِیْ سَلِیْنَتِهِ (مِنْ الْکَرْبِ الْعَظِیْمِ) اِنِّیْ الْفَرْقُ وَتُکْلِیْبُ قَوْمِ
 لَہُ (وَنَعْرِثَاۤهُ) مِّنْغَاۤہُ (مِنْ الْقَوْمِ الَّذِیْنَ کَذَّبُوْا بِآیَاتِنَا) الْمَالِہُ عَلٰی رَسَالَتِہِ اَنْ لَا یُعْلِمُوْا اِلَیْہِ سِوَہُ (اِنْہُمْ کَانُوْا
 قَوْمٌ سُوْءٌ فَاغْرَقْنَاہُمْ اَجْمَعِیْنَ) (وَ اذْکُرْ (دَاوُدَ وَسُلَیْمَانَ) اِنِّیْ فَعَصٰہُمَا وَبَدَّلَ مِنْہُمَا (اِذْ یَتَخَفٰنِ) فِی الْحَرْثِ
 هُوَ زَرْعٌ اَوْ حَزْمٌ (اِذْ نَفَقَتْ فِیْہِ غَمْرُ الْقَوْمِ) اِنِّیْ رَغْنٰہُ لَیْلًا وَلَا رَیْحًا اَنْ اَنْفَلَتْ (وَكُنَّا یَحْکُمُوْہُمْ شَٰہِدِیْنَ) فِیہِ
 اِسْتِخْلَالٌ حَیْرٌ الْخُفْجُ لِیْلَتِہِیْ قَالَ دَاوُدُ لِصَاحِبِ الْحَرْثِ رَبَّابُ الْقَمَمِ وَقَالَ سَلْتُمَا یَنْتَفِعُ بِزَرْعِہَا وَنَسَلِہَا
 وَصَوْلِہَا اِلٰی اَنْ یَّغُوْدَ الْحَرْثُ کَمَا کَانَ لِاصْلَاحِ صَاحِبِہَا فَبَرَدَہَا اِلَیْہِ (فَقَبَّضْنَاهَا) اِنِّیْ الْخُکْمَۃُ (سُلَیْمَانَ)
 وَخُکْمَہُمَا بِاِیْہَادٍ وَرَجَعَ دَاوُدُ اِلٰی سَلْتُمَا وَفِیْلٌ یُّوْحٰی وَالثَّانِی تَابِعُ لِلْاَوَّلِ (وَكَلَامٌ مِنْہُمَا) اَتَمُّہَا (۷۶
 حُكْمًا) نُبُوۃُ (وَعِلْمًا) بِاَمْرِ الدِّیْنِ (وَسَعْرًا مَّعَ دَاوُدَ الْجَبَالِ یَسُوۡسُ وَالطُّوۡسِ) کَذٰلِکَ سَخَّرْنَا لِلنَّبِیِّیْنِ مَعَهُ لَآئِمَہُ
 بِہِ اِذَا وَجَدَ فَرَسَہُ لَیْسَ لَہُ (وَكُنَّا قَاطِعِیْنِ) تَسْخِیْرُ تَسْخِیْمَہُمَا مَعَهُ وَاِنْ کَانَ عَجَبًا عِنْدَکُمْ اِنِّیْ مُخَافَتَہُ لِّلشَّیْءِ
 دَاوُدَ (وَعِلْمَانَاۤهُ سَلْعَةُ کَبُوۡسٍ) وَہِیَ الذَّرْعُ لِأَمْرِہِیْ تَلَسُّ وَہُوَ اَوَّلُ مَنْ مِّنْغَاۤہُ وَکَانَ قَبْلَہَا صَفَاحٌ (لَکُمْ فِی
 جَمَلۃِ النَّاسِ) لِنَصْنَعْکُمْ بِاَثَرِیْ لَیْلَہُ وَبِالْمُخَافَۃِ لِیَدَاوُدَ وَبِالْفُؤَادِیۃِ لِیُؤَسِّی (مِنْ تَأْسُکُمْ) عَزَمَکُمْ نَعِیْ اَعْدَیْکُمْ
 (قَبْلِ اَنْ تَمُوتَ) بِمَا اَهْلُ مَنَکَ (شَاکِرُوۡنَ) یَعْنِیْ بِتَصْدِیْقِ الرَّسُوْلِ اِنِّیْ اَشْکُرُوۡنِیْ بِذٰلِکَ (وَ) سَخَّرْنَا (سُلَیْمَانَ الرَّیِّحِ
 عَاصِیۃً) وَہِیَ آیۃُ اُخْرٰی رِجَآءُ اِنِّیْ شَدِیْدَةُ الْهُنُوْبِ وَخَفِیْفَتِہُ حَسْبُ لِزَادَتِہُ (تَجْرِیْ بِأَمْرِیْ) اِلٰی الْاَرْضِ اَلْحٰی
 بِأَرْکُنَیْہِمَا وَہِیَ الشَّامُ (وَكُنَّا یَکْلِیْ شَرِّ وَعَالِیِّیْنَ) مِنْ ذٰلِکَ عَلِیْمُ اللّٰہِ تَعَالٰی اِنْ مَا یَغْطِیْہِ سَلْتُمَا بِذَعْوِہُ اِلٰی
 الْخُضُوْعِ لِزَمِّہُ فَلَمَّعَہُ تَعَالٰی عَلٰی مَقْصَدِیْ عَلِمَہُ (وَ) سَخَّرْنَا (مِنْ الشَّیَاطِیْنِ) مَنْ یَّقُوۡصُوۡنَ لَہُمْ یَدْخُلُوۡنَ فِی
 الْبَیْرِ فِیْخَرُجُوۡنَ مِنْہُ الْخَوَآہِرِ لِسَلْتُمَا (وَعَمَلُوۡنَ عَمَلًا دُوۡنَ ذٰلِکَ) اِنِّیْ سِوٰی الْقَوْمِ مِنْ الْبَیْنِ وَخَرَّ (وَكُنَّا
 لَہُمْ حَافِظِیْنَ) مِنْ اَنْ یُّفْسِدُوْا مَا عَمِلُوْا لِأَنَّهُمْ کَانُوْا اِذَا فَرَّغُوْا مِنْ عَمَلِ قَبْلِ اللَّیْلِ اَفْسَدُوْا اِنْ لَّمْ یَنْتَحِلُوْا
 بِغَیْرِہِ

ترجمہ: او یاد کرہ دنوح؟ ہفتہ وخت کلہ چہ ہفتہ خپل قوم تہ دابر اہیم؟ او لوط؟ نہ مخکبہی ہ
 خپل قول رب لاتذر الخ پہ ذریعہ بد دعا اوکرہ نوموتہ دہفتہ دعا قبولہ کرہ نوموتہ ہفتہ اودہفتہ
 اہل کوم چہ د ہفتہ سرہ پہ کشتن کنبہ (سوارہ) شول دکرب عظیم یعنی دغریقیدلو نہ
 اودہفتہ دقوم د ہفتہ دتکذیب کولو نہ نجات ورکرو اوموتہ دہفتہ مدہ اوکرو یعنی دہفتہ
 حفاظت مو اوکرو دہفتہ قوم تہ چہ زموتہ آیتونو تکذیب ہی اوکرو کومو چہ دہفتہ پہ رسالت
 باندی دلالت کولو دی دپارہ چہ ہفتہ تہ تکلیف اونہ رسوی یقینا ہفتہ بد خلق ووبس موتہ
 ہفتہ تول غرق کرل اود داؤد اوسلیمان یعنی دہفتی دقصی ذکر اوکرہ او وذاکر داؤد وسلیمان
 نہ اذیمکان فی الحرث بدل دی کلہ چہ ہفتہ دپتی پہ بارہ کنبہ فیصلہ کولہ ہفتہ پتی خویا

دغلی وو او یا دانگورو کله چه دیو قوم چیلې په هغې کښې گدې شوې یعنی د شپونکی نه بغیر د شپې خریدلې وې په داسې طریقہ چه په دې کښې خورې شوې اومونې دهغه فیصله کتله په دې کښې ددوو دپاره دجمعې ضمیر استعمال شوې دې داؤد ؟ دپتی والا دپاره د(نقصان) په عوض دچیلو فیصله اوکړه، اوحضرت سلیمان ؟ اوفرمائیل چه دپتی والا دې دچیلو پښ اوددې نسل او ددې وړې نه فائده اخلي ترهغې چه پتی دچیلووالا په اصلاح سره خپل مخکینې حالت ته واپس شی نو دپتی مالک دې چیلې دچیلو مالک ته واپس کړی، نومونې سلیمان ؟ ته دفیصلې پوهه ورکړه او ددواړو فیصله په اجتہاد سره وه او حضرت داؤد ؟ دحضرت سلیمان ؟ دفیصلې په طرف رجوع اوفرمائیل او وئیلې شوی دی چه ددواړو فیصلې دوحی په ذریعہ وې خو دویمہ فیصله داوولې دپاره ناسخہ ده، اومونې دواړو ته حکم یعنی نبوت او دامورو ددین علم ورکړې وواو مونې غرونه د داؤد ؟ تابع کړی وو چه هغې به تسبیح کوله او دارنگې مارغان هم د داؤد ؟ تابع کړی وو یعنی دهغه دحکم تابع کړی مو وو چه کله به هغوی سستی محسوس کړه نو هغوی ته به ئې دتسبیح حکم کولو دداؤد ؟ سره د دواړه دتسبیح کولو مسخر کونکی مونې وو اگر که د داؤد ؟ په حکم باندې (ددې دواړو) لیبک وئیل ستاسو په نزد عجیبه وواو مونې ستاسو ددفع دپاره به نورو خلقو کښې داؤد ؟ ته دمعصوص لباس جوړولو هنر اوخودو او هغه زغرہ وه (هغې ته لبوس وئیل کیږی) خکه چه هغه اغوستلې کیږی، حضرت داؤد ؟ اول سرې دې چه چازغرہ جوړه کړې ده اوددې نه مخکښې داوسپینی دبلیتونو رواج وو دې دپاره چه مونې تاسو ددشمن سره په جنگ کښې دیوبل د زد نه بچ کړو لنحصنکم که په نون سره وی نو د لنحصنکم ضمیر دالله پاک په طرف راجع دې او که په پای تختانیہ سره وی نو ضمیر دحضرت داؤد ؟ په طرف راجع دې او که په تاپ فوقاینہ سره وی نو ضمیر دلبوس په طرف راجع دې، نو اې اهل مکہ آیا تاسو زما دنعمتونو، رسولانو تصدیق کوئ شکر گذار جوړیږئ یعنی درسولانو تصدیق اوکړئ اوزما شکر ادا کړئ او مونې تابع کړه د سلیمان ؟ تیزه هوا او په بل آیت کښې رخاء دې یعنی نرمه هوا یعنی تیز رفتارہ او په مزہ تلووالا (دواړه قسمہ تابع کړې) دده دارادې مطابق هغه دده مونې حکم سره دهغې زمکې په طرف تلہ چه په هغې کښې مونې پرکت ایځي وو او هغه شام دې اودهر غیژ نه خبریو او اې اهل مکہ ! په دې ټولو خیزونو کښې دالله پاک دا هم علم دې چه هغه سلیمان ؟ ته کوم څه ورکوی هغه به سلیمان ؟ ته دخپل رب په حضور کښې دخشوع اوحضوع دعوت ورکوی نو الله پاک دخپل علم مقتضا مطابق عمل اوکړو او مونې مخې داسې شیطانان تابع کړی وو چه سلیمان دپاره به ئې په دریاب کښې غوږې وهلې اوددریاب ته به ئې حضرت سلیمان ؟ د پاره جواهرات راوخکل اوددې یعنی غوطه خورې نه علاوه دتعمیر وغیرہ کار ئې هم کولو او

ددې نگرانی کونکې مونږ وو ددې خبزې نه چه کوم څه هغوی تیار کړی هغه خراب نه کړی. ځکه چه د هغوی دامعمول وو چه کله به هغوی د شپې دکار کولو نه فارغ شول نو که په نورو کارونو کېنې به مشغول نه کړې شو نو چه کوم به کړې شوې کار وو هغه به نې خرابول.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: نوحاً: ددې د منصوب کیدو دوه وجې کیدې شی ① ددې عطف په لوطا باندې وی په دې صورت کېنې به ددې عامل ناصب هم هغه وی کوم چه د لوطا دې او هغه آتینا محذوف دې چه دهغه تفسیر آتیناه مذکور کوی اودارنگې به داؤدوسلمان کېنې هم وی او تقدیر د عبارت به داشی ونوحا آتیناه حکما وداؤدوسلمان آتیناهما حکما په دې صورت کېنې اذ نادى نوحا نه بدل الاشتمال وی ② اذکر فعل محذوف ددې ناصب وی، لکه چه صاحب دجلالین اشاره کړې ده نوحا نه مخکېنې مضاف محذوف دې اى اذکرقتنه په دې صورت کېنې به اذنادى د مضاف محذوف دوجې نه منصوب وی اى غرهه الواقعى وقت کان کمت وکمت.

قوله: من قبل: اى من قبل هؤلاء المذكورين، حضرت نوح؟ دخلوینستو کالو په عمر کېنې مبعوث شوې وواو تر نهه نیم سوو کالو پورې نې قوم ته تبلیغ اوکړو او دطوفان نه پس شپيته (۶۰) کالوپورې ژوندې وو، په دې حساب سره د هغوی عمر مبارک یو زر پنځوس کاله (۱۰۵۰) شو اذنادى د نوحا نه بدل الاشتمال دې دنادى تفسیر نې په دعا علی قوم سره کولو کېنې نې اشاره اوکړه چه نادى په معنى د دعا علیه دې چه دبدعا دپاره مستعمل دې قوله: ونهرناه: د دې تفسیر نې په منعناه سره کولو کېنې اشاره اوکړه چه نصر، دمنع معنى ته متضمن دې چه دهغې دوجې نه ددې په صله کېنې من راوړل صحیح دی گنی دنصر صله علی راخى.

قوله: ان لا یصل الیه: اى لئلا یصل الیه یوه دا دمنعناه علت دې و اذکر داؤد وسليمان حضرت داؤد؟ سل ۱۰۰ کاله ژوندې وو، دحضرت داؤد اوموسى؟ په مینځ کېنې پنځه سوه یو کم اویا (۵۶۹) کاله وقفه وه، اوحضرت سليمان؟ پنځه سوه یو کم شپيته (۵۵۹) ژوندې وواو دحضرت سليمان اوحضرت محمد؟ په مینځ کېنې یو زر اووه سوه (۱۷۰۰) کاله فاصله ده. (جمل)

قوله: ذع: دغلي پتی گرم دانگور پتی.

قوله: لقص: النفس الرعى بالليل بلا راع بغیر د شپونکی نه دچیلو په پتی کېنې په خریدو فصل خرابول بابه (ض، ن، س) او همل وئیلې شی دورځې بغیر د شپونکی په پتی کېنې خریدل او فصل خرابول، لعمکم کېنې دتثینې په ځای دجمعی ضمیر یا خو مجازا

استعمال شوې دې یا اقل د جمعې په طور باندې رقاب الغنم ای عرصا عافات من مرته
 ټوله: یسین د الجبال نه حال دې ای مسبحه او ځنې حضراتو جمله مستانفہ هم ونیلې ده
 لکه چه یو سائل سوال او کړو کف سفرهن؟ فقال یسین.

ټوله: والطیر الجبال باندې د عطف کیدو د وجې نه هم منصوب کیدې شی او د مفعول معه
 دوجې نه هم، ځنې قرأء تونو کښې والطیر مرفوع هم دې، په دې صورت کښې به یا خو دا
 مبتدا وی او د دې خبر به محذوف وی ای والطیر مسخرات ایضایا به دیسبحن په ضمیر
 باندې عطف وی خو په دې صورت کښې به د ضمیر منفصل په ذریعہ تاکید یا فصل
 ضروری وی خو دا د بصیرنو په نزد دی د کوفینو په نزد باندې ضروری نه دی

ټوله: لامره به: مصدر دخیل فاعل په طرف مضاف دې او مفعول محذوف دې ای لامرداؤد
 لهما به ای بالتسبیح اذا وجد داؤد فتره یعنی داؤد به چه کله په ذکر وتسبیح کښې
 سستی محسوس کړه نو غرونو او مارغانو ته به ئی د تسبیح کولو حکم فرمایلو دې دپاره
 چه د ذکر او تسبیح فضا قائمه شی چستی پیدا شی او سستی ختمه شی صفائح جمع
 د صفيحة هر پلن څیز د کاترې وی یاد او سپینې لکم د علمنا متعلق دې او د کائن محذوف
 سره متعلق دلبوس صفت هم کیدې شی ای لبوس کلن لکم په اول صورت کښې به لام
 د تعلیل دپاره شی ای علمناه لاجلکم اولیصنکم به په اعاده دجار سره بدل وی ای لکم لا
 حسانکم او په دویم صورت کښې به د علمنا سره متعلق وی.

ټوله: فی جملة الناس ای مع جملة الناس: په من جملة الناس سره ددې شبهې جواب دې
 چه د لکم مخاطب اهل مکة دی حالانکه اهل مکة د حضرت داؤد علیه السلام په زمانه
 کښې موجود هم نه وو؟ ددې جواب دادې چه دا داسې نعمت دې چه دا د نورو خلقو سره
 سره دهغوی نه روسته اهل مکة ته هم اورسیدلو.

ټوله: بمسبارادته: ددې عبارت د اضافي مقصد دیو سوال جواب دې سوال دادې چه دلته
 دربح صفت عاصفة راوړلې شوې دې چه معنی ئی ده تیزه هوا او په بل آیت کښې درخاء
 لفظ دې، چه معنی ئی ده ترمه هوا، په دواړو کښې تنافی او تضاد معلومیږي؟ د جواب
 خلاصه داده چه دهوا سختوالي او نرموالي به د حضرت سلیمان د ارادې مطابق ووڅنگه
 به چه هغوی حکم کولو هغسې به چلیده.

ټوله: من ذالک علمه تعالی: دا خبر مقدم دې او علمه بان ما یعطه الله مبتدا مؤخر ده.
 ټوله: من یفوصون له: من موصوله او موصوفه دواړه کیدې شی او الريح باندې د عطف
 دوجې نه به جمله محلا منصوب وی ای سقرنا له الله عاصفة ومن یفوصون له او یفوصون
 جمع راوړل دمن دمعنی درعايت دوجې نه دی.

آواز او کړو چه ما ته تکليف رسيدلي دي او ته د ټولو مهربانونه زيات مهربان ټې مونږ دهغه دعا قبوله کړه او هغه ته چه کوم تکليف وو هغه مو لرې کړه او مونږ هغه ته د هغه د اهل يعنى اولاد مذكر او مؤنث (نارینه او زنانه) ورکړل په داسې طريقه چه هغوى راژوندی کړې شو (مذكر او مؤنث) درې درې وو يا اووه اووه، او هغوى سره هغومره نور هم، د هغه د بې بې نه او دهغه په بې بې باندې مو خوانى راواپس کړه، او دهغه يو درمن (کنډو) دغنمو وو او يو د وربشو، نو الله پاک دوه ورېځې اوليرې يو ورېځې دغنمو په کنډو باندې سره زر او وړول او بلې ورېځې د وربشو په کنډو باندې چاندې او وړوله، تردې پورې چه اوبهيدل، دخپل خصوصى رحمت په وجه رحمة دآئينه مفعول له دې او من عندنا کانت، سره متعلق د رحمة صفت دې او دبنديگى کونکو دنصيحت دپاره دې دپاره چه صبر او کړى نو هغوى ته به ثواب ورکړې شى، او د اسماعيل او د ادریس او د ذوالکفل عليهم السلام تذکره او کړه داتول دصابرينو نه وو دالله پاک په اطاعت باندې او دهغه دمعصيت نه په منع کيدو باندې او مونږ دې ټولو حضراتو لره په خپل رحمت يعنى نبوت کښې داخل کړى وو او په دوى کښې «نبوت» صلاحيت وو اود ذوالکفل، ذوالکفل ددې وجې نه نوم کيخودې شو چه هغه د ورځې روژه نيول او ټوله شپه مونځ کول او چه دخلقو په مينځ کښې فيصلې کول او غصه نه کول په ځان لازم کړې وو پس هغه خپله ذمه دارى په ښه طريقه پوره کړه، وئيل شوى دى چه ذوالکفل نبى نه وو او د ذوالنون يعنى دمهى والا تذکره او کړه او هغه يونس بن متى دې او اذ ذهب مغاضبا دذالنون نه بدل دې يعنى هغه وخت ياد کړه چه دکله دمهى والا دخپل قوم نه ددوى دطرف نه دتکليف اوچتولو په وجه ناراض شو اولارو حالتکه ده ته دتلو اجازت نه وو ورکړې شوې نو هغه دا اوگنډل چه مونږ به په بغير د اجازت تلوياندي څه گرفتارى اونه کړو يعنى دمهى په خيټه کښې دقيد کولو چه مونږ کومه فيصله کړې وه هغه به اونه کړو، ياددې په وجه به مونږ به ده باندې تنگى اونه کړو آخر کار هغه په تيارو کښې آواز اوکړو يعنى دشپې تياره د اوبو تياره اودمهى د خيټې تياره چې اې الهى ستا نه سوا څوک معبود نشته ته پاک ټې بيشکه زه دظالمانو نه شوم بغير د اجازت دقوم دمينځ نه دتلو په وجه نومونږ دهغه دعا واوريده اودذکر شوو کلماتو ددعا په وجه مونږ ده ته دغم نه نجات ورکړو او څنگه مو چه دې بچ کړو دارنگې مونږ دايمان والا ددوى دغم نه بچ کوو کله چه هغوى مونږ ته په دعا کولو سره فرياد کوى اوده زکريا تذکره اوکړه اذنادى دزکريا نه بدل واقع دې، کله چه هغه خپل رب ته په رب لاتذرنى فردا الفاظو سره فرياد اوکړو يعنى اې زما پېرودگار ته مايواغې يعنى بلا ولده کوم چه زما وارث وى مه پرېږده او ته دټولو نه ښه وارث ټې يعنى ستاد ټول مخلوق دفنا کيدو نه پس ته باقى پاتې کيدونکې ټې نومونږ دهغه دعا قبوله کړه او مونږ هغه ته يحيى هلك ورکړو اومونږ دهغه دپاره دهغه بې بې صحيح کړه

او د ختم کيدو نه پس هغې بچې اوزېرولو او یشک دغه خلقو به يعنې هغه انبياؤ چه دکومو ذکر وشو په نیک کارونو يعنې په ضاعتو کښې جلتی سبقت کولو اومونډ به ئې داميد او وړې يعنې زمونډ درحمت داميد او د عذاب نه يرې سره رابللو او زمونډ په مخکښې عاجزې کونکې وو يعنې په خپل عبادت کښې خشوع او خضوع کونکې وو او د بې بي مريم هم ذکره او کره چه هغې دخپل ناموس حفاظت کړې وويعنې هغې ته د چا د رسيدو نه ئې دهغې حفاظت وکړو اومونډ دهغې دته خپل روح پوک کړو يعنې جبرئيل؟ په داسې طريقې سره چه دهغې په گريوان کښې ئې پوکې او کړو پس بي بي مريم دعيسی؟ سره حامله شوه اومونډ پخپله هغې لره اودهغې خوئ لره د عالم والو يعنې دانسانانو او پېريانو او ملائکو دپاره ښه جوړه کړه ځکه چه هغې بغير دسړی نه بچې اوزېرولو یشکه دا يعنې ملت اسلاميه اې مخاضبو! ستاسويو ملت دې تاسو دپاره ضروری دی چه په دې باندې قائم پاتې شئ امة واحدة حال لازمه دې اوزه ستاسو د ټولو رب یم نو خاص زما عبادت کوئ يعنې زما دتوحيد قائل شئ خو ځنې مخاضبينو په خپل دين کښې فرقه بندئ او کړې يعنې به خپل ديني معامله کښې دا اختلاف کولو دوجې نه متفرق شول او هغه ديهودواو نصاری دله وې، انډ پاک اوفرمانيل ټول په ټول زمونډ په طرف راوايس کيدونکې دی يعنې مونډ به په دوی کښې دهر يو دعمل بدله ورکړو

د قيوداتو فوائد او تسهيل

قوله: واذا كرايوب: وييدل منه اذنادي ربه اذنادي ربه ايوب يعنې ددې د مضاف محذوف نه بدل دې ايوب لوب نه

قوله: لما ابتلي: نادى سره متعلق دې.

قوله: وضيق عيشه: ضيق مبنى للمفعول اوئيلى شى نو ابتلى باندې به عطف وى، او ضيق مصدر اوئيلى شى نو په فقد باندې به عطف وى او دباء لاندي به وى اي ابتلى بضيق عيشه قوله: سنين ثلاثا: دا د ابتلى ظرف دې

قوله: اندر په وزن د بندر کندو (درمن)ج، لقاو د اهل شام په ژبه کښې ورته بيدر په وزن د خير وئيلى شى موضع الذى يداس فيه الطعام

قوله: رحمة: داد آتينا ه مفعول له دې، او د فعل مقدر مفعول مطلق هم کيدې شى اي رحمة رحمة (والاول اظهر)

قوله: من عندنا: درحمة صفت دې اي رحمة كاتبة من عندنا او ذكرى للعابدين کښې دعابدين تخصيص ددې دپاره دې چه داسې قسم واقعاتو نه عابدين منتفع كيږي.

فوله: ليصبروا: اي کما صبر ايوب فائيب.

فوله: وادعناهم: ددې عطف په فعل مقدر باندې دې اي فاعلناهم ثواب الصابرين وادعناهم لي رحمتا.

فوله: وذا الكفل: د دوی نوم بشر بن ايوب ؟ دې او ذوالکفل د دوی لقب دې

فوله: ذالنون: دا لقب دې اصل نوم يونس بن متى په وزن دشتي دې چونکه يونس خو ورځې دمهي په خيته کښې پاتې شوې ووددې وجې نه دده نوم ذوالنون شو

فوله: معاضها: دادذهب دضمير نه حال او دباب معاعله نه دې چه اکثر مشارکت دپاره راځي خو دلته د مشارکت دپاره نه دې بلکه عاقبت اللص دقبيلې نه دې يعنی هغه د قوم نه ناراضه شو او لارو مفسر علام دای عضبان اضافې سره دې طرف ته اشاره کړې ده او داهم ممکن دې چه د مشارکت دپاره وي يعنی هغوی د خپل قوم نه ناراض شو او قوم د هغوی نه ناراض وو ځکه چه په ابتداء د امر کښې قوم ايمان نه وو راوړې

فوله: نقضى عليه: الخ ددې د اضافې مقصد دا ښودل دی چه لن تقدیر علیه مقتدره مشتق دې نه دقدرة نه دقدر معنى فيصله کولو يا تنگی کولو ده، نو لن تقدیر علیه په معنى يا خو لن نقضى علیه کښې ده يعنی کومه فيصله چه مونږ کړې ده ددې نفاذ به اونه کړو، يا معنى داشوه چه په ده باندې تنگی اونه کړو، اوکه دقدرة ته مشتق اومنلې شى نو مطلب به داوی چه مونږ په ده باندې قدرت نه لرلو دا کفریه عقیده ده يو عام مسلمان هم داسې عقیده نه لری بيا لانبی به څنگه دا عقیده اولری.

فوله: ان لاله الا ان: ددې دوه ترکیبونه کيدې شى ① أن مخففه عن المثقلة وی اودده اسم محذوف وی ای لقه او دې نه پس واقع کيدونکې جمله منفيه ددې خبر وی ② ان تفسريه وی ځکه چه ان تفسريه قول يا دقول هم معنى نه پس واقع وی اوددې نه اول نادى واقع دې کوم چه دقول هم معنى دې نو دان تفسريه کيدل صحيح دی

فوله: يرنى: ای اربث نوبه وعلم وحكمة.

فوله: وانت خير الوارثين: دا په مقدر باندې معطوف دې تقدير د عبارت دادې فارز قق وارثا وانت خير الوارثين.

فوله: عقر: ای السداد الرحم عن الولاد بالهمة والفهمة، عقم شند چه په کښې داوولد پيدا کيدو صلاحيت نه وی.

فوله: انهم كانوا يسارعون في الخيرات: دادمحذوف علت دې ای نالوامانالوا لانهم كانوا يسارعون في الخيرات يعنی دغه حضراتوته چه کوم فضائل اومراتب حاصل شو ددې علت تولو وجوه دنيکو په طرف سبقت کول ووپه اصل خيرات کښې ثبات او استقرار

سره سره، ديسارغون صله الی په ځان دډی راوړلو کښې ددې په طرف اشاره ده.
 قوله: رغبا و رهبا: ديدعون دمفعول له کيدو دوجې نه منصوب کيدې شی اود مصدر په
 موقع دحال کښې دواقع کيدو دوجې نه هم منصوب کيدې شی ای بدعون راغلبين وراهبين
 قوله: احصنت لرجها: دا د موصوف محذوف صفت دې چه دفعل محذوف (اذکر) د معمول
 دې لکه چي مفسر علام وضاحت کړې دې ای اذکر ميم الق الع.

قوله: آية: په ظاهره معلومېږي چه آيتين وئيل پکار وو خو والده او ولد دواړه يوځاي
 آيت وو په دې وجه آية واحد راوړلې شوې دې او داهم ممکن دی چه په يو باندې قياس
 کولو سره دويم حذف کړې شوې وی په اصل کښې وجعلنا آية وابنها آية وو. اول آية په
 دويم باندې قياس کولو سره حذف کړو.

قوله: امتکم: که په رفع سره وی نود ان خبر دې او که په نصب سره وی نو بدل يا عطف بيان
 قوله: امه واحده: دادامتکم نه حال لازمه دوجې نه منصوب دې ځکه چه په امت کښې خپله
 وحدت اود جمعيت معنی موجوده ده اودامه واحده نه هم داپه پوهه کښې راځي لکه چه
 امه واحده، د امتکم دپاره دمعنی په اعتبار سره لازم دې.

قوله: وهم طوائف اليهود والنصارى: ددې دتخصيص ضرورت نشته دې ځکه چه په
 مسلمانانو کښې به هم درې اويا فرقې جوړېږي.

قوله: وتقطعوا امرهم: تقطعوا په معنی دې او امرهم ددې مفعول به دې او امرهم په
 معنی دډی امرهم دې.

[اياتونه: ۹۴-۱۱۲]

رَقَمَن يَفْعَلُ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ) اَمَنٌ لَا يَجُودُ (يَسْعَوْا لِأَلَاةٍ كَايُوتَ) بَانَ نَامِرُ الْخَفْطَةِ
 يَكْتَبُو فِتْحَاهُ عَلَيْهِ وَحَرَامٌ عَلَى قَرْبَةٍ أَهْلُكُنَا هَا) أَيْدِ اَهْلُهَا (أَتَهْمَلُونَ) رَابِعَةٌ (يَرْجِعُونَ) اَمَنٌ مُنْتَعِجٌ رَجُوعُهُمْ
 إِلَى الدِّبَا (حَالٌ) غَايَةٌ لَا يَنْتَاجُ رَجُوعُهُمْ (إِذَا لَقِيتُمْ) بِالشَّخِيبِ وَالشَّنِيدِ (بِأَسْجُورٍ وَمَأْجُورٍ) بِالْفَهْرِ وَزَكَا
 اسْمَانِ أَهْجِيَانِ لِقَائِنِي وَيَقْدِرُ فَلَهُ مُضَافٌ اَمَنٌ سَدَمًا وَذَلِكَ قُرْبُ الْقِيَامَةِ (وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَذَبٍ) مُرْتَفِعٌ
 مِنَ الْأَرْضِ (يَسْلُكُونَ) يُسْرِعُونَ (وَالْقُرْبُ الْوَعْدِ الْحَقِّ) اَمَنٌ يَوْمُ الْقِيَامَةِ (قُلَادَاهُ) اَمَنُ الْقِيَمَةِ (شَاعِصَةٌ) أَهْبَارُ
 الْبَهْمِ كَفَرُوا) فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ لِيَذْبِيَهُمْ يَقُولُونَ (يَا) لِلنَّبِيِّ (وَتِلْكَ) مَلَكَةٌ (قَدْ كُنَّا) فِي الدُّنْيَا (فِي غَفْلَةٍ مِنْ
 هَذَا) الْيَوْمِ (بَلْ كُنَّا ظَالِمِينَ) اَنْلَسْنَا بِتَكْدِيمِنَا لِلرُّسُلِ (الْكُفْرَ) أَفْهَلُ مَكْرَةٍ (وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ) اَمَنٌ
 غَيْرُهُ مِنَ الْأَوْثَانِ (حَصَبٌ جَبَلُهُمْ) وَلَوْ دَعَا (أَتَقْرَأُونَ) تَعْبِلُونَ فِيهَا (لَوْ كُنَّا هَؤُلَاءِ) الْأَوْثَانِ (الْجِبَالُ)
 كُنَّا زَعْمُهُمْ (مَا قُوَّوْهَا) دَخَلُوهَا (وَكُلٌّ) مِنَ الْغَابِقِينَ وَالْمَتَوَدِّينَ (لَهُمْ) الْعَابِدِينَ (لَهُمْ) زَفِيرُهُمْ لِمَا لَا يَسْمَعُونَ) خَبَرًا لَشِدَّةِ هَلَاكِهَا وَلَوْلَ لِمَا قَالَ بَنُ الرُّثَمَاءِ عِنْدَ غَزْوَةِ النَّبِيِّ وَالْمَلَائِكَةِ لَهُمْ

فی النار علی لمضی ما قلتم: إِنَّ الْإِنْسَانَ سَخِطٌ لِّمَعْرِفَتِهِ، النِّزْلَةُ (الْخُشْيُ) وَمِنْهُمْ مَنْ ذَكَرَ أَوَّلَهُمْ عَنِ
مِجْدُونَ، لَا يَتَمَعَّرُونَ حَبِيبَهَا، مَوْلَاهَا وَهُمْ فِي مَا اشْتَبَتْ أَنْفُسُهُمْ مِنَ النِّعَمِ (عَالِدُونَ) لَا يَخْزَنُهُمْ
الْقَرَمُ الْكَلْبُ، وَهُوَ أَنْ يُلْزَمَ بِالْعَدَمِ إِلَى النَّارِ، وَتَتَلَقَّاهُمْ تَسْلِيمُهُمْ (الْمَلَائِكَةُ) عِنْدَ خُرُوجِهِمْ مِنَ الْقُبُورِ
يَقُولُونَ لَهُمْ (هَذَا يَوْمُكُمْ الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ) فِي الدُّنْيَا (يَوْمَ مَصْرُوبٍ بِأَذَى نَفْسِهِ قُلْتُمْ) أَتَقُولُ الْخَمَاءُ
كُتِبَ (الْجَهْلُ) اسْمُ مَلِكٍ (لِلْكِتَابِ) صَحِيفَةُ بَنِ آدَمَ عِنْدَ مَوْتِهِ وَالْأَمَامُ (الْبَدَنُ) أَوْ الشَّجَرُ الصَّخِيفَةُ وَالْكِتَابُ
بِنَفْسِ الْمَكْتُوبِ وَالْأَمَامُ بِنَفْسِ عَلَى وَفِي قِرَاءَةِ لِلْكِتَابِ جَنَفًا (كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ) مِنْ عَنَمٍ (أَصْدَقُ) بَعْدَ
إِغْنَاهُ فَأَنْكَافُ مُنْقَلَعَةٌ بَعِيدٌ وَحَمِيرُهُ عَالِدٌ إِلَى أَوَّلٍ وَمَا مَعْنَاهُ (وَهَذَا عَلَيْنَا) مَغْرُوبٌ بِوَعْدِنَا نَفْسُهُ لِنَبْلُو
وَهُوَ مُؤَكَّدٌ لِمَنْشُورٍ مَا قُلْتُمْ (إِلَّا كُنَّا قَالِعِينَ) مَا وَعَدْنَاهُ (وَلَكِنْ كُنْتُمْ فِي الزُّبُونِ) بِنَفْسِ الْكِتَابِ ابْنِ كُتِبَ اللَّهُ
النِّزْلَةُ (مِنْ بَعْدِ الدُّرُوسِ) بِنَفْسِ أُمِّ الْكِتَابِ الَّذِي عِنْدَ اللَّهِ (أَنَّ الْأَرْضَ) أَرْضُ الْجَنَّةِ (يَوْمَهَا جِبَادِي
الصَّالِحُونَ) عَامٌ فِي كُلِّ صَالِحٍ (إِنَّ فِي هَذَا) الْفَرَانِ (لِكَلَامٍ) كَلَامُهُ فِي دُخُولِ الْجَنَّةِ (يَقُومُ عَابِدِينَ)
عَابِدِينَ بِهِ (وَمَا أَرْسَلْنَاكَ) يَا مُحَمَّدُ (إِلَّا لِلرَّحْمَةِ) أَيْ لِلرَّحْمَةِ (لِلْعَالَمِينَ) الْإِنْسَانُ وَالْجَنُّ بِكَ (عَلَّيْكُمْ يَوْحَى) أَيْ
أَيُّكُمْ (لَهُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ) أَيْ مَا يَوْحَى إِلَيَّ فِي أَمْرِ إِلَهٍ إِلَّا وَخْدَانِيهِ (قَبْلَ أَنْ تُفْرَمَ مُسْلِمُونَ) عُنْدَافُونَ لِمَا يَوْحَى
إِلَيَّ مِنْ وَخْدَانِيهِ إِلَهٍ (وَالْأَسْطِطَاءُ) بِمَعْنَى الْأَمْرِ (إِنْ تَوَلَّوْا) عَنْ ذَلِكَ (قُلْ أَفَكُنْتُمْ أَخْلَفْتُمْ) بِالْخَرْبِ (عَلَى
سَوَامٍ) خَالٍ مِنَ الْفَاعِلِ وَالْمَفْعُولِ أَيْ مُسْتَوِينَ فِي عِلْمِهِ لَا اسْتِغْنَاءَ بِهِ فَوَيْلٌ لِمَنْ يَتَّقُوا (وَرَأَى) مَا (أُخْرَى
أَقْرَبُ) أَمْ يَصِيدُ مَا تُوعَدُونَ) مِنَ الْعَذَابِ أَوْ الْفَيْتَةِ الْمُسْقِطَةِ عَلَيْهِ (وَلَمَّا نَفَخْنَا فِيهِمُ النَّفْسَ) (إِلَيْهِمْ) تَعَالَى (يَقُولُ الْغَبَرُ
مِنْ الْقَوْلِ) وَالْيَقُولُ يَنْتَكُمُ وَمَنْ خَرَجْتُمْ (وَقُلْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ) أَنْتُمْ وَخَرَجْتُمْ مِنَ السَّرِّ (وَرَأَى) مَا (أُخْرَى) لَعَلَّهُ ابْنُ
مَا أَخْلَفْتُمْ بِهِ وَلَمْ يُغْلَمْ وَلَهُ (فَيْتَةُ) اخْتِيَارِ (لَكُمْ) لِيَرَى كَيْفَ ضَعْفَتُمْ (وَمَتَاعُ) تَمَتُّعُ (إِلَى جِئِينَ) أَيْ
الْفَضَاءِ أَجَالَكُمْ وَهَذَا مُقَابِلٌ لِلأَوَّلِ الْفَرْجِي بِالْعَلِّ وَلَيْسَ الثَّانِي مَخْلًا لِلْفَرْجِي (قُلْ) وَفِي قِرَاءَةِ قَالَ (رَبِّ
أَحْكُمُ) نَبِيٌّ وَتَمَّتْ مُكَلِّبِي (بِالْحَقِّ) بِالْعَذَابِ لَهُمْ أَوْ التَّصَرُّعُ عَنْهُمْ فَلْيُفْلِتُوا بِنَارٍ وَاحِدٌ وَخُفَّتْ وَالْأَخْرَابُ
وَالْخُنْدُقُ وَلَصَرَ عَنْهُمْ (وَرَبَّنَا الرَّحْمَنُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا يَصِفُونَ) مِنْ كَذِبِكُمْ عَلَى اللَّهِ فِي قَوْلِكُمْ أَخَذَ وَلَنَا
وَعَلَى فِي قَوْلِكُمْ سَاجِرٌ وَعَلَى الْقُرْآنِ فِي قَوْلِكُمْ جَفَرٌ

ترجمہ: لو کوم کس چہ نیک عمل او کری او مؤمن ہم وی نو دھفہ دکوشش ناقدری بہ نشی کولی
یعنی انکار بہ نشی کولی او مونہ دھفہ سعی لیکو یعنی مونہ فرشتو تہ دھفہ لیکلو حکم
ورکونو مونہ بہ دھفہ تہ دھفہ دسعی بدلہ ورکرو او حرام دی پہ ہفہ کلی بانڈی یعنی پہ
کلی والو و بانڈی کوم چہ مونہ ہلاک کری دی دا چہ ہفہ واپس راشی یعنی ددوی ددنیا پہ
طرف راتلل ممتنع دی او پہ لایرجعون کنبی لا زائد دی، تردی چہ دا د امتناع رجوع
غایت دی کھلاوہ کری شی یا جوج او ماجوج فتحت پہ تشدید او تخفیف سرہ دی، یا جوج
ماجوج پہ ہمزہ سرہ او پہ ترک دھمزہ سرہ ددوؤ قبیلو دہ عجمی نومونہ دی او ددی نہ

مخکبھی مضاف محذوف دے ای سدھما او دا بہ قیامت تہ نزدی وی اوهغوی بہ دهری بلندی یعنی دلورخائی نہ بہ پہ تیزی سرہ پہ منہ راہی او ریشیا وعدہ یعنی قیامت ورخ نزدی راغلی دہ شان دادے چہ دغہ وخت بہ د کافرانو سترگہ کھلاؤ وازی پاتہ شی او پہ سختہ ورخ کبھی بہ وائی ہائی افساس (زمونہ ہلاکتہ) مونہ خو بہ دنیا کبھی ددی ورخ بہ پہ غفلت کبھی ووبلکہ د رسولانو بہ تکذیب کولو سرہ مونہ ظالمان وو ای دمکھی خلقو تاسو اود خداہی نہ علاوہ بتان وغیرہ دچا چہ تاسو عبادت کوئے دجہنم خشاک بہ جوریری او تاسو تول بہ پہ دے جہنم کبھی داخلیدی کہ دا بتان (حقیقی) معبودان وی لکہ خرنکہ چہ ستاسو دعوی دہ نوپہ دے کبھی بہ نہ داخلیدی او معبودان او چا چہ ددوی عبادت کرے دے تول بہ پہ جہنم کبھی ہمیشہ اوسیری او دے عبادت کونکو دپارہ بہ پہ جہنم کبھی چھی سورے وی اودوی بہ پہ جہنم کبھی دے د سخت والی د جوش پہ وجہ ہیخ نہ شی اوریدلے او نازل شو (ورسے) آیت کلہ چہ ابن زبیری وئیلی وو چہ عزیر اومسیح اود ملائکو علیہم السلام (ہم) عبادت کرے شوی دے لہذا د تیرشوی بیان مطابق بہ ہغوی ہم پہ جہنم کبھی اوسیری البتہ ہغہ خلق دچا دپارہ چہ زمونہ دطرفہ اوچتے مرتبے مقرر شوی دی اودہغوی خخہ ہغہ خلق ہم دی دچا ذکر چہ اوکرے شو ہغوی بہ دجہنم نہ لری اوساتلے شی ہغوی خویہ د جہنم آواز (شور) ہم نہ شی اوریدلے اوهغوی بہ ہمیشہ پہ خپل دخونہ پہ نہعمتونو کبھی اوسیری اوهغوی لہ بہ لویہ ویرہ ہم پہ غم کبھی نہ شی اچولے اودا بہ ہغہ وخت وی کلہ چہ د بندہ گان جہنم تہ دتلو حکم اوشی او فرشتے بہ دہغوی سرہ ملاقات کوی یعنی د قبرونو نہ د تلو پہ وخت بہ دہغوی استقبال کوی اوهغوی تہ بہ وائی ہم دا دہ ستاسو ہغہ ورخ دکومی چہ تاسو سرہ پہ دنیا کبھی وعدہ کرے شوی وہ د یوم نہ مخکبھی د لاکر مقدر پہ وجہ ہوم منصوب دے، اوهغہ ورخ ہم د یادولو قابلہ دہ چہ پہ کومہ ورخ مونہ آسمان داسی راؤنغارو خرنکہ چہ سجل نومے فرشتہ د انسان د مرگ نہ پس دہغہ اعمال نامہ راؤنغارے پہ للکذاب کبھی لام زائدہ دے یا د سہل نہ مراد صحیفہ دہ او کتاب د مکتوب بہ پہ معنی کبھی دے اولام پہ معنی د علی دے یعنی خرنکہ چہ کاغذ د مکتوب د طرفہ رانفختلے کیڑی اوپہ یو قرأت کبھی الکعب دے پہ جمع سرہ، لکہ خرنکہ چہ مونہ پہ اول حل د عدم نہ وجود کبھی راوستلو دے دعدم کولو نہ پس بہ دے اعادہ کوو کاف د نعبد سرہ متعلق دے او دے ضمیر اول طرف تہ راجع دے او ما مصدریہ دہ (دا) زمونہ پہ ذمہ وعدہ دہ مونہ پہ خیلہ وعدہ ضرور (پورہ) کوو وعدا دخپل ماقبل وعدا محذوف پہ وجہ منصوب دے اودا دخپل ماقبل د مضمون تاکید کونکے دے او مونہ پہ زیور (یعنی) مطلق پہ آسمانی کتابونو کبھی ذکر یعنی پہ لوح محفوظ کبھی د لیکلو نہ پس چہ داللہ تعالیٰ سرہ دے لیکلی دی چہ پہ دے

زمکه د جنت واران به زما نیک بندگان وی اودا خوشخبری دهر نیک بنده په باره کښې به
 شکه په دې قرآن کښې جنت ته د داخلیدو دپاره کافی نصیحت دې عبادت کونکو یعنی په دې
 باندې د عمل کونکو دپاره او اې محمد (ص) مونږ ته د ټولو جهانونو والو دپاره یعنی د جن
 اوانس دپاره رحمت جوړ کړې یعنی د رحمت دپاره مو لپارې ئې تاسو او وایې ماته خودا وحی
 کولې شی چه ستاسو معبود صرف یو معبود دې یعنی د الوهیت په معامله کښې خو ماته د الله
 تعالی د وحدانیت وحی رالیرلې شی نو آیا تاسو مونږکی یې یعنی ددې وحدانیت د وحی
 کومه چه ما طرف ته کولې شی آیا تاسو ددې تابعداری کوئ؟ استفهام په معنی د امر دې
 بیا هم که داخلق ددې نه مخ او گرځوی نو تاسو اوفرمایې چه ما تاسوپه واضحه طریقه سره د
 عذاب نه خبر کړی یې علی... اود فاعل او مفعول دواړو نه حال دې یعنی ددې د علم په باره
 کښې دواړه برابر دی نه داچه یواځې زه خبر یم او تاسو نه یې، دې دپاره چه تاسو تیاری
 او کړئ او زه خبر نه یم چه د کوم عذاب یا قیامت کوم چه به عذاب باندې مشتمل وی تاسو
 سره ئې وعده کړې شوې ده هغه نزدې راغلې دې یا اوس لا لرې دې په دې خبره خو الله ښه
 پوهیږی او الله تعالی خو ستاسو او دنورو د ښکاره اود قول او فعل نه خبر دې او دهغه رازونو
 نه هم خبر دې کوم چه تاسو او نور خلق پتوی او ماته ددې خبرې هم علم نشته یعنی دکومې
 خبرې چه ما تاسو ته خبر درکړې دې اودهغې وخت مې درته نه دې خودلې ممکن ده چه
 ستاسو دپاره ازمیښت وی چه هغه او گوری چه ستاسو عملونه څنگه دی او یو محدود یعنی
 تر مرگه پورې فائده در رسول وی اودا (یعنی متاع الی حین) اول یعنی دکوم چه لعل سره
 ترجی کړې شوې ده (اوهغه د لعله هغه) بالمقابل ده او دویم د ترجی محل نه دې قل او په
 یو قرأت کښې قال دې او وایه اې زما پروردگار! زما او مالره د دروغ گنړونکو په مینځ
 کښې حق یعنی هغوی دهغوی د عذاب یا په هغوی باندې د غلبې فیصله او کړې نو په بدر او
 احد او احزاب او حنین او خندق کښې په عذاب کښې مبتلا کړې شو او په هغوی باندې
 ورته غلبه ورکړې شوه او زموږ پر ډیر مهربان دې چه دهغه نه مدد غوښتلې کیږی اودهغه خبرو
 په مقابله کښې کومې چه تاسو جوړوئ اوهغه په الله باندې ستاسو بهتان دې ستاسو په قول
 اهلل و الله کښې، او په ما باندې بهتان دې ستاسو په قول ساحر کښې، او په قرآن باندې
 بهتان دې ستاسو په قول هر کښې.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

نوله: فمن يعمل من الصلح: من زانده یا تبعیضیه کیدې شی، کفولن مصدر دې په
 معنی د کفر.

نوله: له ای للمی: د ضمیر مرجع سعی ده، اوبعضی خلقو و نیلی دی چه د له ضمیر من

طرف ته راجع دي.

قوله: حرام: خبر مقدم دي او لاهم لا رجوع مبتداء مؤخر دي، مطلب دادې چه كوم كلي والا مونږ هلاک کړی دی دهغوی دپاره دوباره په دنیا کښې واپس راتلل منع دی او بعضې حضراتو دا مطلب هم بیان کړې دي چه دهغوی ایمان طرف ته رجوع کول ممتنع دی ځکه چه دهغوی دپاره دشقاوت فیصله کړې شوې ده لا زانده دي او که چرې حمله په معنی د واجب واخستلې شی نو مطلب به داشی چه دهغوی دنیا ته واپس نه راتلل واجب دي او بعضې حضراتو ونیلی دی چه معنی د آیت داده مونږ طرف ته د جزاء دپاره عدم رجوع ممتنع ده.

قوله: حلی: دا عدم رجوع یعنی د لا رجوع غایت یعنی ترقیامته پورې به دهغوی رجوع ممتنع وی او حلی ابتدائیه هم کیدې شی په دي صورت کښې به جمله مستانفه وی وانا هی، الله د فحش جزاء ده، په فحش کښې اسناد مجازی دي ځک چه حقیقه مفتوح سد یاجوج ماجوج دي نه چه یاجوج ماجوج.

قوله: یاجوج وماجوج: دا جدا دوه ډلې دي دا دواړه عجمی لفظونه دي دضحاک دقول مطابق دترکو دنسل څخه دي ټول تاریخ دانان دوی لره د یافث بن نوح دنسل څخه منی، دبعضې خلقو خیال دي چه دا د تاتاری ترک دي تورات کتاب پیدائش باب ۱۰: ۲ کښې د یافث د یوځوی نوم ماغوغ راغلي دي په عبری ژبه کښې د غین تلفظ گاف سره کوی په دي وجه د ماغوغ ته ماگوگ شو او په عربی کښې گاف په جیم سره بدلوی لهذا دماگوگ نه ماجوج شو. (لغات القرآن)

د یاجوج ماجوج د کهلاویدلو نه مراد سد سکندری کهلاویدل دي.

قوله: حدب: په معنی د غونډی (وروکی غر) ددي جمع احداپ ده.

قوله: واقرب الوعد: ددي عطف په فتحت باندې دي د باولیا نه مخکښې یعولون معلول منلو سره اشاره کړې شوې ده. حسب ما یصعبه ای یو ډله به خشاکی.

قوله: انظر لها وارود: جمله مستانفه هم کیدې شی او حسب وجهتم نه بدل هم.

قوله: فی الزبور: په فی الزبور کښې الف لام جنسی دي ای کتب الله لیکلوسره همدې طرف ته اشاره کړې ده چه د زبور نه مراد مطلقاً آسمانی کتاب دي نه چه هغه کتاب کوم چه په حضرت داؤد علیه السلام باندې نازل شوې وو، د بعد جمع لیدلکښې دا یا د السجل نه حال دي ای السجل کائناتاً للکتاب یا صفت دي ای السجل الکائن للکتاب.

قوله: کما بدأ: تقدیر دکلام دادې چه کما بدأ کل هی فی اول علیه کذلک بعد کل هی، د کل هی بدلکنا مفعول مقدر دي او اول علی ظرف دي اود بعد ضمیر کل هی طرف ته راجع دي.

پوله للرحمة ددې مقصد دې خبرې طرف ته اشاره کول دی چه رحمة مفعول له دې او رحمة مبالغه د حال کیدو په وجه منصوب هم کیدې شی.
پوله. والفندق خندق سهواً لیکلې شوې دې خکه چه احزاب او خندق یو دې.

[۲۲] سورة الحج

سورة الحج مکتبه اِلا (وَمِنَ النَّاسِ مَن يَعْبُدُ اللَّهَ) الْآخِرُونَ اَوْ اِلا (هَٰذَا عَصَمَان) الشّت آيت فندقيات وهى اربع او خمس او ست او سبع او ثمان وسبعون آية.

سورة حج مکى دې خو (وَمِنَ النَّاسِ مَن يَعْبُدُ اللَّهَ) دوه آيتونه. يا (هَٰذَا عَصَمَان) شپږ آيتونه دا مدنى دى، او ټول آيتونه ۷۶ يا ۷۵ يا ۷۶ يا ۷۷ يا ۷۸ دى.

[آياتونه: ۱-۱۰]

بسم الله الرحمن الرحيم (يا ايها الناس) اَي اهل مَكَّةَ وَغَيْرِهِمْ (اتَّقُوا يَكْفُرْهُم) اَي عِقَابُهُ بَانَ فَيُطِغُوهُ (اِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ) اَيِ الزَّهْرَةَ الشَّدِيدَةَ لِلْأَرْضِ الَّتِي يَكُونُ بَعْدَهَا طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا الَّذِي هُوَ قُرْبُ السَّاعَةِ عَظِيمٍ) فِي إِزْجَاعِ النَّاسِ الَّذِي هُوَ نَوْعٌ مِنَ الْعِقَابِ (يَوْمَ تَوُثَّتُهَا أَدْهَلُ) بِسَبَبِهَا (كُلُّ مَرْجُوعَةٍ) بِالْفِعْلِ عَمَّا كُرِضَتْ) اَيِ تَنَسَّاهُ (وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمَلٍ) اَيِ حَمْلِي (حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى) مِنْ جِدَّةِ الْخَوْفِ (وَمَا هُمْ بِسُكَارَى) مِنَ الشَّرَابِ (وَلَكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ) فَهُمْ يَخَافُونَهُوَ نَزَلَ فِي التَّضَرُّبِ الْخَارِثِ وَخَفَاغَتِهِ (وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ يَقُولُ عِلْمٌ) قَالُوا الْفَلَاحِيكَةُ بَنَاتُ اللَّهِ وَالْقُرْآنُ أُسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ) فِي جَذَالِهِ (كُلُّ شَيْطَانٍ مَّرِيدٍ) اَيِ مُتَمَرِّدٍ (كُتِبَ عَلَيْهِ) قُضِيَ عَلَى الشَّيْطَانِ (أَنَّهُ مِّنْ قَوْلِ اللَّهِ) اَيِ النُّبُوَّةِ (قَالَهُ يُعَذِّبُهُ وَيُعَذِّبُكَ) يَذْغُوهُ إِلَى عَذَابِ السَّعِيرِ اَيِ النَّارِ (يَا أَيُّهَا النَّاسُ) اَيِ اهل مَكَّةَ (اِنَّ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ) شَكٍّ (مِّنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ) اَيِ أَصْلَكُمْ آدَمَ (مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ خَلَقْنَا نُفُوسَهُ) اَيِ (مِّنْ تُرَابٍ عُلَاقَةٍ) وَهِيَ النَّمُ الْخَامِدُ (وَمِنَ الْخَمِيْدِ) وَهِيَ لَخْمَةٌ قَلْبٌ مَا يُفْضَعُ (فَخَلَقْنَا) مُصَوَّرَةً تَامَةً الْخَلْقِ (وَعَبَّادَةً) اَيِ غَيْرَ تَامَةٍ الْخَلْقِ (لِيُبَيِّنَ لَكُمْ) كَمَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُونَ (وَلِيُخْرِجَكُمْ) اَيِ ابناء الْخَلْقِ عَلَى إِعَادَتِهِ (وَلِيُفَيِّنَ) مُتَنَافِئًا (فِي الْأَرْحَامِ مَا لَكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّعَيَّنٍ) وَفَتْ خُرُوجِهِ (ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ) مِنْ بَطْنِ أُمَّهَاتِكُمْ (طِفْلًا) بِمَعْنَى أَطْفَالًا (ثُمَّ لِنُعْزِمَنَّكُمُ) لِنَبْتَلِيَنَّكُمْ (أَشَدَّ) اَيِ الْكَمَالِ وَالْقُوَّةِ (وَفَوْقَ مَا بَيْنَ الْأَيْمَنِ) إِلَى الْأَيْمَنِ سِتَّةَ (وَمِنْكُمْ مَّنْ يَتُوبُ) بِنُوحٍ قَبْلَ تَلَوِّغِ الْأُشْدِ (وَمِنْكُمْ مَّنْ يَدْرَأُ) اَيِ الْقُرْآنِ (أَخَذَهُ مِنَ الْهَرَمِ) وَالْخَوْفِ (لِيَكِلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَقِيًّا) قَالَ عِكْرِمَةُ مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ لَمْ يَنْصُرْ بِهِ الْخَالَةَ (وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً) يَابِسَةً (إِذَا الْأَنْزِلُنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ أَهْرَظَتْ) تَخَرَّجَتْ (وَوَيْتَتْ) ارْتَفَعَتْ وَزَادَتْ (وَأَنْشَأَتْ مِنْ) زَالِدَةٍ (كُلُّ زَوْجٍ) صِنْفٍ (بِجِبْرِ) غَسَنٍ (ذَلِكَ) الْمَذْكُودُ مِنْ بَذْءِ خَلْقِ الْإِنْسَانِ إِلَى آخِرِ إِخْيَاءِ الْأَرْضِ (يَا أَيُّهَا النَّاسُ) اَيِ (اللَّهُ هُوَ الْحَقُّ) النَّابِتُ الدَّائِمُ (وَأَنَّهُ يَمِيزُ الْبَاطِلَ) اَيِ الْبَاطِلَ (وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ) شَكٍّ (فِيهَا وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ) وَنَزَلَ فِي آيَةِ جَهَنَّمَ (وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ

فِي اللَّهِ يَغْفِرُ لَكُمْ أَسْفَافَكُمْ وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ الْإِيمَانِ وَالْغُفْلَةُ الْغُفْلَةُ عَنْ يَمِينٍ أَوْ شِمَالٍ (يُحْضِلُ) يَفْتَحُ الْبَابَ وَصَحْفَتَا (عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ) أَيْ بَيْنَهُ الْغُفْلَةُ الدُّنْيَا غُفْلَةً عَذَابٌ فَكُلُّهُ نَوْمٌ بَدْرٌ (وَتُذِيقُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ) أَيْ الْإِحْزَاقَ بِالنَّارِ وَيُقَالُ لَهُ ذَلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ يَدَاكَ أَيْ قَدَّمْتَهُ غَيْرَ غَنَى بِهِمَا دُونَ غَيْرِهِمَا لِأَنَّ أَكْثَرَ الْأَفْعَالِ تُزَاوِلُ بِهِمَا (وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ) أَيْ بِذِي ظُلْمٍ (لِلْعَالَمِينَ) فَيُعَذِّبُهُمْ بِغَيْرِ ذَنْبٍ

ترجمہ: دتولو نہ زیات دیر رحم کونکې د الله په نوم سره شروع کوم، اې دمکې وغیره خلقو دخپل رب یعنی دهغه د عذاب نه اوږپرې په دې طریقه چه دهغه اطاعت او کرې بې شکہ د قیامت زلزلہ یعنی د زمکې سخت حرکت کوم چه دمغرب د طرفه د نمر د راختلو نه مخکېنې وی اودا به قیامت ته نزدې وی، دخلقو د بې قراره کیدو (ویرولو) کښې به دیر دروند خیزوی دا عذاب به یو قسم وی په کومه ورځ چه تاسوهغه اوگورئ ددې (زلزلې) په وجه به بالفعل هره پې ورکونکې ښځه پې ځکونکې بچی نه بې پرواه شی یعنی هیر به نې کرې او هر حمل والا یعنی حامله ښځه به خپل حمل ساقط کړی (اوبه نې غورځوی) او (اې مخاطبه) ته به خلق د سختې ویرې په وجه دنشې په شان حالت کښې وینئ حالانکه هغوی به د شراب په وجه په نشه کښې نه وی لیکن د الله عذاب به دیر سخت وی چه دهغې په وجه به خلق په ویره کښې وی اود نضرین حارث اود یو جماعت په باره کښې ورپسې آیت نازل شو اوبعضې خلق داسې دی چه هغوی دالله په باره کښې بې علمئ سره جهگړه کوی (او) وائی چه فرشتې دانه لونړه دی او قرآن دپخوانو خلقو دخانه جوړې شوې قصې دی اودوی د بعث منکړدی اود خاورې کیدو نه پس د ژوندی کیدلو منکړدی اوپه دې جهگړه کښې دهر سرکش شیطان پسې روانیږی او دشیطان باره کښې دا خبره لیکلې شوې ده یعنی په دې باره کښې فیصله کړې شوې ده چه څوک هم دده ملگرتیا کوی یعنی دده تابعداری کوی نوهغه به گمراه کوی اوهغه په د اور د عذاب طرف ته بوځی اې د مکې خلقو که چرې تاسو ددویاره ژوندی کیدو باره کښې په شک کښې یئ (نولړ غور اوکړئ) مونږ تاسو یعنی ستاسو اصل آدم د خاورې نه پیدا کړویا د آدم اولاد نطفه منی او بیا د علقه نه او دا چکه وینه ده اویا د بوتق (تکرې) اودا د شخوند وهلو (دچیچلو) په مقدار د غوښې تکره ده (بوتق) چه دخلقت په اعتبار سره پوره هم وی او نیمگړې هم وی چه مونږ په تاسو باندې خپل کمال قدرت ظاهر کړو چه تاسو د ابتدائی تخلیق د قدرت نه په اعاده د تخلیق باندې استدلال اوکړئ ولترجمله مستانف ده او مونږ دومره رحم نه چالره چه غواړو د یو معلومې مودې یعنی د پیدائش تر وخته پورې ایسار ساتو بیا مونږ تاسولره ستاسو د میانندو د خیتو نه ماشوم جوړولو سره بهر راوباسو او طفلان د اطلاق په معنی کښې دې بیا تاسوته عمر درکړو چه تاسو پوره ځوانئ ته یعنی کمال او قوت ته

اور سیرپی او دا د دیرش نه تر خلویبنت کالو په مینځ کښې ده اویعضې په تاسو کښې هغه خلق هم دی چه د بالغ کیدو نه مخکښې وفات شی اویعضې په تاسو کښې هغه دی چه د رذالت عمر ته رسولې شی یعنی د بوداتوپ په وجه د عمر ښکته مرحله اود فساد عقل منزل ته رسیږی (چه دهغې اثر داوی) چه دیوخیژ نه دخبریدو نه پس ناخبره کیږی (حضرت) عکرمه فرمانیللی دی چه کوم کس د قرآن لوستلو شوق لری هغه دغه عمر ته نه رسیږی او اې مخاطبه ته گورې زمکې ته چه اوچه ده اوکله چه مونږ په هغې باندې اویه او ورؤو، نوهغه اوخوزیږی یعنی حرکت کوی او راپرسیږی مرتفع نوره زیاته شی او هر قسم ښائسته بوتی راخیجوی، داغه چه ذکرشو د انسان د ابتدائی پیدائش نه واخله تر د زمکې ژوندی کولو پورې په دې وجه دی چه خاص الله ثابت او دائم دې اوخاص هغه مری ژوندی کوی اویه هرخیژ باندې قادر دې او قیامت یقینا راتلونکې دې په دې کښې ذره برابرهم شک نشته او الله تعالی به قبرونو والا دویاره پیدا کوی او دا آیت د ابوجهل باره کښې نازل شوې دې او بعضې خلق داسې وی چه هغوی دالله په باره کښې بغیر دعلم نه او بغیر د دلیل نه چه کوم دهغه سره وی اوبغیر دغه روښانه کتاب نه کوم چه دهغه دپاره وی اودهغه کتاب سره نور (وحی) وی ډډه کولو سره (دا د مجادل د ضمیرنه) حال دې یعنی دایمان نه دتکبر په انداز کښې خت اړوی او عطف ښی یا گس طرف ته وائی، بالفعل د یا په فتحې اوضمې سره چه دالله د لارې یعنی دهغه ددین نه شي واروی دداسې سړی دپاره په دنیا کښې د رسوائی عذاب دې لکه څرنګه چه په د بدر په ورځ قتل کړې شو اود قیامت په ورځ به هم ورباندې د سوزیدو یعنی په اور کښې د سوزیدو عذاب اوڅکوی، او دا ستاسو د لاسونو د کړې شوو کارونو بدله ده یعنی دهغې عملونو کوم چه تاسو کړی دی سړې (ذات) په ښه سره تعبیر کړې دې نه چه به نورو اندامونو سره څکه چه د اکثرو عملونو کیدل په لاسونو سره کیږی او دا خبره یقینی ده چه الله تعالی په بندګانو باندې ظلم کوونکې نه دې چه هغوی ته بغیر دغه جرم نه سزا ورکړی

قوله: زلزلة الساعة: د قیامت د ورځې زلزله په دې کښې اضافت الی الظرف طرف ته اشاره ده لکه چه په باسارق الليل کښې، او دا اتساعاً دې.

قوله: التي يكون بعدها طلوع الشمس: د مفسر علام مقصد ددې عبارت په اضافې سره دې خبرې طرف ته اشاره کول دی چه دا زلزله به په دنیا کښې وی او د مغرب د طرفه به د نمر د راختلو نه مخکښې وی اوهم ددې قول تائید دالله تعالی د قول لذل کل مرطعة عما ارضعت سره هم کیږی.

قوله: بالفعل: ددې مطلب دادې چه چه د پښ ورکولو حالت کښې مور بچی طرف ته پوره متوجه وی په داسې حالت کښې هم دا سخته زلزله چه اوگوری نو دخپل بچی نه به غافله

شى، په حقا اړهعت كېنې ما مصدريه هم كيدي شي اى عن لاهاعه او موصوله هم كيدي شي اى عن الذى ارضعه.

قوله: يوم ترونها: د يوم په نصب كېنې يو خو وجوه دى. ① د تلهل په وجه منصوب دې ② اذكرد فعل محذوف په وجه منصوب دې. ③ د الساعة نه بدل دې ④ د عظيم په وجه منصوب دې.

قوله: تذهل: د ترونها د ضمير نه حال دې او رؤيت بصرى مراد دې.
قوله: ولكن عذاب الله شديد: دا د محذوف نه استدراك دې فهذه الأحوال المذكورة ليست بعذاب ولكن عذاب الله هدهد لکن مابعد د ماقبل مخالف وى

قوله: وجاعة: د جماعت نه مراد ابو جهل او ابى بن خلف وغيره دى.
قوله: كمال قدرتها: ددې عبارت د مقدر منلو مقصد دې خبرې طرف ته اشاره كول دى چه دا د لبيقن لكر مفعول محذوف دې.

قوله: طفلاً: دا د مخركم د كمر ضمير نه حال دې او طفلاً چونكه مصدريه چه ددې په وجه په معنى د جمع كېنې دې لكه څرنگه چه مفسر علام اشاره كړې ده.
قوله: ازل العبر: د كمزورۍ بې كاره عمر خوږ د دواړو په فتحې سره د زيات عمر (برواتوب) په وجه د عقل فساد يعنى چه عقل ئې دير زيات كمزورې شى.
قوله: لكيلا يعلم: ددې تعلق د يوه سره دې.

قوله: هامة: د همدت النار نه مشتق دې، ددې معنى ده اور مې كيدل.
قوله: ذلك بأن الله: په دې كېنې درې قسمه اعراب كيدي شي: ① ذلك مبتداء او ورپسې ددې خبر او مشار اليه په ماقبل كېنې تخليق دينى آدم وغيره دې. ② ذلك د مبتداء محذوف خبر دې، اى الامر ذلك. ③ ذلك د فعل مقدر په وجه منصوب دې، اى هاتنا ذلك بسبب ان الله هو الحق.

قوله: يبادل في الله: البغ: يعنى دا سرې د الله په ذات اوصفات كېنې مجادله كوى حالانكه نه دهغه سره علم شته اونه دليل، اونه دهغه سره څه روښانه كتاب دې، چه دهغه د وحى تائيد ورته حاصل وى، يعنى د دليل عقلى او نقلى نه بغير د الله تعالى د ذات او صفاتو باره كېنې جهگړه كوى، وأن الساعة آتية وه وهى الموتى دپاره تاكيد دې

قوله: ونزل في أبى جهل: دده نوم عمرو بن هشام دې او ابو جهل كنيته دې، دده يو كنيته ابو الحكم هم دې، د ومن محاذل في الله عطف په مخكېنې من محاذل في الله بهر علم باندې

حَدِيدٍ لِّضَرْبِ رُؤُوسِهِمْ كَلِمَاتُ أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا) اِنِّي اَنَارُ (مِنْ غَمٍّ) يُلْخِفُهُمْ بِهَا (أَعْمِلُوا لِيَهَا) زَلُّوا
إِنِّهَا بِالنَّفَاقِ (وَ) قِيلَ لَهُمْ (فُتُوْا عَذَابَ الْحَرِيقِ) اِنِّي اُنَالِغُ بِهَايَةِ الْإِخْرَاقِ

ترجمہ: او بعضی خلق داسی ہم وی چہ د اللہ بندگی پہ یوہ غارہ باندی کیدو سرہ کوی یعنی دھنہ
عبادت بہ تذبذب (شک) سرہ کوی پہ شک سرہ دعبادت کونکی حالت لرہ پہ نہ مضبوط
کیدو کینہ دھنہ سری دحالت سرہ تشبیہ ورکری شوہ دہ خوگ چہ د غر بہ غارہ ولر
وی لہذا کہ ہفہ تہ شہ خبر اورسیدلو یعنی دھنہ پہ خان او مال کینہ صحت او سلامتیا نوہ
دغہ دین باندی مطمئن کیری او کہ چری شہ آقت یعنی دھنہ پہ خان او مال کینہ محنت او
مرض اورسیدو نوہنہ پہ مغہ پاسپی اوخی یعنی کفرطرف تہ واپس کیری، د کومی دنیا د
ملاویدو چہ امید وو د ہنہ د نہ ملاویدو د وجہ نہ د دنیا نقصان او شو، او د کفر بہ وجہ
نہ د آخرت نقصان او شو، او ہم دا ہنکارہ نقصان دہ، اللہ پاک لرہ پریخودلو سرہ د بتانوہندگی
کوی، کہ د ہنہ بندگی اونکری شی نو ہنہ ورتہ نقصان نہ شی رسولی او کہ د ہنہ بندگی
کوی نو ہنہ تہ نفع نہ شی رسولی دا بندگی انتہاء درجہ د حق نہ گمراہی دہ د داسی خیز بندگی
کوی چہ د ہنہ د عبادت نقصان دہ د نفع نہ زیات قریب دہ بالفرض کہ دہ د خیال مطابق
نفع وی، پہ (لرس) کین لام زائدہ دہ، یقینا داسی مولی یعنی مددگار بدہ دہ او ہنہ بد
ملگری دہ، د شک کونکی د نقصان د ذکر کولو نہ پس د مومنان د ثواب ذکر فرمانی
یشکہ اللہ پاک بہ ایمان والو لرہ او ہنہ خلقو لرہ چا چہ اعمال صالحہ د فرائض او نوافل د قبیلہ
تہ کری وی پہ داسی باغونو کین داخل کری چہ پہ ہنہ کین بہ نہرو تہ جاری وی او اللہ پاک چہ شہ
غواہی ہنہ کوی برابرہ خبرہ دہ کہ د ہنہ د اطاعت کونکی اکرام وی یا د ہنہ د نافرمان
اہانت وی او کوم سری چہ دا خیال کوی چہ اللہ پاک بہ د خپل نبی محمد ﷺ پہ دنیا او آخرت کین
مدد اونہ کری نو داسی کس لہ پکار دی چہ پہ لوہہ باندی یوہ رسن او تری، یعنی د خپل کور بہ
چہت کین دہ د رسن یو سر او تری او دویم طرف دہ پہ خپل ست کین و اچوی، بیادہ پہ
ہنہ سرہ خپل خان پھانسی کولو سرہ خودکشی او کری پہ دہ طریقہ چہ خپلہ سادہ د دنیا نہ
منقطع کری (پہ صحاح کین ہم داسی دی، بیادہ غور او کری چہ ایا د ہنہ دا تدبیر خودکشی
د رسول اللہ ﷺ د عدم نصرت پہ بارہ کین ہنہ خیز ختمولی شی کوم چہ ہنہ پہ غصہ کین
اچولی دہ، د آیت کریمہ معنی دا دہ چہ د غصب پہ وجہ دہ خودکشی او کری، او د
محمد ﷺ نصرت ضروری دہ او ہم دغہ شان یعنی خنکہ چہ آیات سابقہ مونہ نازل کری
دی باقی قرآن کریم ہم مونہ نازل کری دہ حال دا دہ چہ واضح آیتونہ دی ﴿آیات﴾ د ﴿انزلناہ﴾
د ضمیر نہ حال دہ او یشکہ اللہ پاک چہ د چا د ہدایت ارادہ او کری نو ہنہ تہ ہدایت نصیب
کوی او د ﴿ان اللہ ہدی النہ﴾ عطف د ﴿انزلناہ﴾ پہ ﴿ہ﴾ ضمیر باندی دہ (تقدیر د عبارت

دا دې ﴿انزلنا القرآن وانزلنا ان الله جدى من بعد﴾ په دې کښ هیڅ شک نشته چه مومنان او هغه خلق چا چه یهودیت اختیار کړو او دا یهود دی او صابئين کوم چه د یهودو یو جماعت دې او نصاری او مجوسیان او مشرکین الله پاک به د دې ټولو ترمینځه د قیامت په ورځ مومنانو لره جنت ته داخلولو او غیر مومنین لره جهنم ته داخلولو سره فیصله او کړی ییشکه الله پاک د هغوی په اعمالو کښ د هر څیز نه خبردار دې یعنی هغه ته علم مشاهده حاصل دې اې مخاطب آیا تاته دا خبره معلومه نه ده چه د الله پاک په وړاندې ټول عاجزی کوی کوم چه په اسمانونو کښ دی او په زمکو کښ دې او شمس او قمر او ستوری او غرونه او ونې او څاروی هم یعنی هر یو د هغه د حکم تابع دې په هغه خبره کښ کومه چه د هغه نه مطلوب ده او ډیر انسانان هم (عاجزی کوی) او هغوی مومنان دی، په سجده صلاۃ کښ (عام) خضوع باندې زیادت سره او ډیر داسې دی چه په هغوی باندې د عذاب استحقاق ثابت شوې دې او هغه کافر دی ځکه چه هغوی د هغه سجدې نه انکار کړې دې کومه چه په ایمان باندې موقوف ده، او څوک چه الله پاک ذلیل کړی بدبخته نې کړی هغه ته څوک عزت ورکونکې نشته یعنی هغه لره سعید کونکې نشته، الله پاک د سپکاوی او اکرام نه چه څه غواړی نې کوی دا دوه فریق دی مومنان یو فریق دې او کفار خمسه دویم فریق او د خصم اطلاق په واحد او جمع دواړو باندې کیږی، هغوی د خپل رب یعنی د هغه د دین په باره کښ جهگړه کړې ده نو د کفارو دپاره به د د اور جامې پرې کولې شی هغه به اغوندی یعنی اور به په هغوی باندې احاطه او کړی او د هغوی په سرونو باندې به ماء حمیم یعنی انتنهانی سختې گرمې اوبه پرې بهیولې شی چه په هغې سره به د هغوی د خیتې ټول څیزونه ویلی کړې شی وازگه غیره او څرمنې به د هغه گرمو اوبو د وجې نه ورتې کړې شی، او د هغوی د سزا دپاره د اوسپنې سټکونه دی یعنی د هغوی په سرونو باندې د وهلو دپاره او چه کله هم په هغه اور سره هغوی ته د غم رسیدلو د وجې نه د تختیدلو اراده کوی د سټکونو په ذریعه به هغې ته بیرته واپس کولې شی او هغوی ته به ونیلې شی د سوزیدو عذاب او ځمکې یعنی کوم به چه د سیزلو انتنهانی حد ته رسیدلې وی

د قیوداتو فوائد او تسهیل

فوله: عَلَى حَرْفٍ: دا د (بعد) د ضمیر فاعل نه حال دې ای بعد متزلزلا.

فوله: فُتِيَ بِالْحَالِ عَلَى حَرْفٍ جَهْلٍ فِي عَدَمِ تَأْكِدٍ: په دې کښ دې طرف ته اشاره ده چه په آیت کریمه کښ استعاره تمثیله دې او هغه دا ده چه په آیت کریمه کښ د هغه چا حالت لره کوم چه بغیر د یقین او اعتقاد نه په اسلام کښ داخل شوې وی په تزلزل او عدم ثبات کښ د هغه سری د حال سره تشبیه ورکړې شوې ده کوم چه د یو څیز په کناره باندې ولاړ وي هر وخت هغه د بې اطمینانۍ په کیفیت کښي وی.

قوله: مَا أَملَهُ: (ما املہ) دا د ماضی صیغہ ہم کیدی شی او (امل) پہ معنی د امید ہم کیدی شی۔

قوله: الْأَمْرَ ائِنَّةً لِمَنْ يَّانْدِي لَام زائده دي اود (من يدعوا) مفعول دي (غرة) مبتدا ده او (اقرّب) د خپل متعلق سره خبر دي او بيا جمله د (من) موصولہ صلہ ده او موصولہ صلہ د (يدعوا) مفعول بہ دي۔

قوله: يَبْيِأْذِيه: ای بسبب عبادتہ۔

قوله: لَيْبَسَ التَّوَكَّى ..... هو ..... مخصوص بالذم دي، (الناسر) د مولی تفسیر دي، ہم دغه شان (الصاحب) د (العشیر) تفسیر دي، او (هو) مخصوص بالذم دي قول المفسر بالخبر ان متلبساً ... محذوف سره متعلق کیدو سره د (شاک) نه حال دي وکذا يقال ما بعده قول المفسر بذكر انومنين د عقب سره متعلق دي قوله تعالى ان الله يدخل الذين الغر ذکر ثاني صفت دي ای الذکر الکائن في هذه الآية قول المفسر من اكرام من يطيعه الغر په دي کين لف نشر غير مرتب دي بنصره کين ضمير محمد ﷺ طرف ته راجع دي د معهود في الذهن کيدود وجي نه، (السماء) چه د سر د پاسه کوم خيز وي هغي ته سماء ونيلي شي، مقوله ده چه ما هو على راسه فهو سماء۔

قوله: فَلْيَلْمُذُ: کين (من) که شرطيه وي نو (فلهمد) به د هغي جزا وي او که (من) موصولہ وي نو فاء به (فلهمد) کين به د جزاء مشابه کيدو د وجي نه وي۔

قوله: بِأَنْ يَقْطَعَ نَفْسَهُ: بأن يقطع نفسه د (نفسه) اضافہ کولو سره اشاره تي او کره چه د (ليقطع) مفعول محذوف دي (من الارض) نه مراد حیات دنيوی دي چه کله (نفسه) د فاء په فتحې سره اولوستلې شي او که نفسه د فاء په سکون سره وي نو په دي صورت کين به دنفس نه مراد خپله د هغي ذات وي، او د ارض نه مراد به زمکه وي، مطلب به دا وي چه په جهت وغيره کينې دي د رسن يو سر او تري او بل سر دي په خپل ست کين و اچوي او په يو خيز باندې د او دريدلو سره دي د زمکې سره خپل تعلق ختم کړي چه په رسن سره شي ساه بنده شي او د هغه مرگ واقع شي، (ما يغيظ منها) منها، د (ما) بيان دي او د دي نه مراد نصرت دي، (ما يغيظ) کين ما موصولہ په معنی د (الذي) ده، (يغيظ) د دي صلہ ده عائد په دي کين محذوف دي، او موصول او صلہ د (يذهبن) مفعول دي تقدير د عبارت داسې دي (هل يذهبن كنده الشئ الذي يغيظه وهو نصرۃ النبي صل الله عليه وسلم) (يغيظه) کين ضمير فاعل (الذي) د اسم موصول طرف ته راجع دي، او ضمير د مفعول د (من كان يظن) طرف ته راجع دي۔

قوله: غَيَّرْنَا مَنَاسِكَ... اى من اجلها

قوله: فَلَا يَذَّيْنَهَا اى من النعمه... تقدير د عبارت داسې دې فلانفق لانه لاهد من النعمه.

قوله: حال: يعنى لفظ آيات د (انزاله) د ضمير نه حال دې، او (بنات) د (آيات) صفت دې.

قوله: هَذَا... د دې اضافه كولو اشاره ده د بدمفعول محذوف طرف ته.

قوله: وَأَنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ: د دې عطف د انزاله په ضمير باندې دې، اى انزاله وانزاله ان الله يهدى من يريد.

قوله: وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ، د دې عطف د (مسجد) په فاعل يعنى (من فى السموات) باندې دې، يعنى د تكوينى او اضطرارى خضوع نه علاوه بعض انسانان اختيارى يعنى د سجدې وغيره په ذريعه هم خضوع كوي.

قوله: هَذَانِ عَصَمَات: د شپږو ډلو ذكر شوې دې په هغې كېن يو فريق مومن دې او باقى پنځه كافر دى، په دې طريقې سره ټول دوه نوع شوې، يو فريق مومن او دويم كافر، هم په دې وجه عصمات په صيغه د تشنيه سره ذكر كړې شوې دې، د فريق مومن په مقابل كېن پنځو فريقو لره د خصم واحد په صيغې سره تعبير كړې شوې دې ځكه چه خصم مصدر دې او د مصدر اطلاق په واحد او جماعت دواړو باندې كيږي.

قوله: اغْتَصَمُوا: دلته د جمع صيغه استعمال كړې شوې ده ځكه چه فريق په څو افرادو باندې مشتمل وي، لهذا فريق د لفظ په اعتبار سره واحد او د معنى په اعتبار سره جمع دې، لكه (قوم و رهط)

قوله: فِى دِينِهِ: دا اشاره ده چه مضاف محذوف دې.

قوله: تُشَوِّى بِهِ الْجُلُود: په دې كېن اشاره ده چه جلود د فعل محذوف د وجې نه مرفوع دې، ځكه چه په (ما فى بطونهم) باندې ئې عطف درست نه دې ځكه چه څرمن د ويلې كيدو څيز نه دې.

قوله: ولهم مقام... د لهم په ضمير كېن دوه احتمالات دى اول دا چه الذين كفروا طرف ته راجع وي په دې صورت كېن به لام د استحقاق دپاره وي او دويم احتمال دا چه (هم) ضمير به د زبانيه د دوزخ څو كيدارانو طرف ته راجع وي اودا د سياق او سباق نه معلوم كيږي.

قوله: المقام: جمع د مقبوعه ده ... يعنى سټك

[آيتونه: ۲۲-۲۵]

وَقَالَ لِي الْمَلَأِينَ إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُتْلَوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرٍ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤٍ بِالْجَزْرِ أَمْ مِنْهَا بَارِئٌ بِاللَّوْلِ وَاللَّحَبِ وَبِالنَّصَبِ عَطْفًا عَلَى مَحَلٍّ مِنْ أَسَاوِرٍ

وَلَا يَسْمَعُ فِيهَا حَرِيرٌ هُوَ الْمُخَرَّمُ لِنَفْسِهِ عَلَى الرِّجَالِ فِي الدُّنْيَا (وَهَذُوْا) فِي الدُّنْيَا (إِلَى الطَّوْبِ مِنَ الْقَوْلِ) وَهَذُوْا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ (وَهَذُوْا إِلَى صِرَاطِ الْحَمِيدِ) أَيْ طَرِيقِ اللَّهِ الْمَخْمُودَةِ وَدِينِهِ (إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَلُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ طَاعَتَهُ) (وَعَنِ) الْمَشْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ مَسْكَتًا وَمَقْعَدًا لِلنَّاسِ سِوَاهِ الْعَاكِفِ الْعَلِيمِ (فِيهِ وَالْبَادِ) الطَّائِرِ (وَمَنْ يُؤْذِ فِيهِ بِالْحَتَاوِ) الْبَاءَ زَائِدَةً (يُظْلَمُونَ) أَيْ يَسْتَبِيهِ بِأَنِ ارْتَكَبَتْ مِنْهُ وَلَوْ خَفِيَ الْعَذَابُ (لَنُذِقَهُ مِنْ عَذَابِ آلِهِمْ) مُزَلِّمْ أَيْ بَغْضَهُ وَمِنْ هَذَا يُلْخَذُ خَبَرٌ إِنَّ أَيْ تُدَيِّقُهُمْ مِنْ عَذَابِ آلِهِمْ

ترجمہ: اللہ پاک بہ ہفہ خلقو لہ چہ ایمان ئی راوړې دې او نیک اعمال ئی کره دې داسې یاغونو ته داخل کړی چہ په هغې کښ به نهرونه جاری وی، هغوی ته به هلته د سرو زرو کرئ او ملغلرې واچولې شی، او په جنت کښ به د هغوی جامې د ریشمو وی چہ د هغې اچول د سرو دپاره به دنیا کښې حرام دی، (لولو) په جر سره، یعنی کرئ به د سرو زرو او ملغلرو نه جوړې وی، په دې طریقې سره چہ ملغلرې به سرو زرو لگیدلې وی او لولوپه نصب سره هم دې د (اساور) په محل باندې د عطف کیدو د وجې نه او هغوی ته په دنیا کښ د کلمه طیبه طرف ته هدایت کړې شوې وو او هغه لاله الا الله ده او هغوی ته د هغه ذات د لارې طرف ته هدایت کړې شوې کوم چہ د تعریف لائق دې یعنی د الله پاک خوښه لاره او د هغه دین دې بیشکه کومو خلقو چہ کفر اختیار کړو او د الله پاک د لارې نه یعنی د هغه د اطاعت نه او د مسجد حرام نه ئی خلق منع کړی کوم چہ مونږ د قربانئ ځانې او عبادت گاه جوړ کړې دې د ټولو خلقو دپاره په هغې کښ مقیم او مسافر ټول برابر دی، څوک هم چہ هلته په ظلم سره کړه لاره اختیاروی نو مونږ به هغه کس ته دردونکې عذاب یعنی د هغې بعض حصه او څکوه، بالحداد... کښ بآء زانده ده، بظلم ای بسب ظلم... په داسې طریقہ چہ د یو غیر مشروع کار ارتکاب او کړی اگر چہ خادم ته بدې ردې ولې نه وی، او هم د دې (نذقه) د لفظ نه به د (ان) خبر اخذ کولې شی ای نذقه من عذاب الیم.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: مِنْ أَسَاوِرَ كُنْزٍ مِنْ تَبَعِضِيَّةٍ دې ای بعض الاساور... من بآءانه هم کیدې شی او زانده هم. او من په من ذهب کښ د بیان دپاره دې.

قوله: الاساور سورة جمع ده، او اسورة د سوار جمع ده، په معنی د کرئ، سوار کښ ضمه او فتحه دواړه لغتونه دی، لولوپه جر سره په اساور باندې عطف دې او لولوپه نصب سره د اساور په محل باندې عطف دې ای حملون لولوا چونکه لولوپه الف سره لیکلې شوې دې، لهذا نصب به د رسم الخط د مقتضی مطابق وی.

قوله: يَصْنَعُونَ: د بصنون په اعراب کښ درې وجوه کیدې شی. ① د بصنون عطف په

(کروا) باندې وی، په دې صورت کښ به دا اعتراض وی چه د مضارع عطف په ماضی باندې صحیح نه دې؟ د دې درې جوابونه دی ① اول جواب د مضارع نه بعض وخت د حال یا استقبال معنی مراد نه وی بلکه ددې نه استمرار مراد وی، چه په هغې کښ ماضی هم شامل ده، ② دویم جواب، مضارع د ماضی په تاویل کښ ده، ③ دریم جواب: مضارع په خپل حال ده، البته ماضی په معنی د مستقبل ده، ④ په صدون د اعراب دویمه وجه صدون دکرواد ضمیر فاعل نه حال دې، خو دا ظاهر البطلان دې، ځکه چه مضارع مثبت که حال واقع شی نو په هغې باندې واو نه داخلېږی، حال دا چه دلته واو موجود دې، ⑤ د (صدون) په اعراب کښ دریمه وجه، په صدون کښ د (ان) په خبر باندې واو زانده دې، تقدیر د عبارت داسې دې (ان الذین کروا وصدون) او د واو زیادت د کوفیانو مذهب دې.

فوله: منسکا: دا د جعلنا د مفعول زمانی طرف ته اشاره ده.

فوله: سواء: د جعلنا د مفعول ثانی کیدو د وجې نه منصوب دې او سواء به په معنی د متو یا وی، او العاکف دې په ذریعه مرفوع دې، او سواء حال کیدو د وجې نه هم منصوب کیدې شی، جمهورو سواء لره د مبتدا کیدو د وجې نه مرفوع لوستلې دې، د دې خبر عاکف دې یا د دې عکس دې.

فوله: وَمَنْ يُؤْذِ فِيهِ بِالْحَادِ يُظْلَمُ نَذْرُهُ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ: د یرد مفعول د تعمیم په غرض سره محذوف دې، تقدیر د عبارت داسې دې: وَمَنْ يُؤْذِ فِيهِ مرادا. الحاد په لغت کښ عدول او ملان عن الحق ته وئیلې شی.

فوله: من هذا ای نذقه: یعنی نذقه لفظ نه د ان خبر محذوف فهمېږی شی، او هغه نذقه من عذاب الیم دې.

[ایاتوله: ۲۶-۲۲]

(۱) اذکر (اذبوانا) بیا (لا یراهم مکان البیت) لیبته وکان قد رفع زمن الطوفان وأمرناه (أن لا تشرک بى شیئا وظہریتى) من الأوثان (الطائفتين والقائمتين) المبین به (والرکع السجود) جمع راکع وساجد المصلین (وأذن) ناد (فی الناس بالحج) فتأذى علی جبل ابي قیس یاها الناس ان زنگم بنی بنی وأوجب علیکم الحج إلیه فأجسوا زنگم وألقت بوجهه یمینا وشمالا وشرقا وغربا فأجابته کل من کتب له أن ینحج من أصلاب الرجال وأزعام الأمهات تبیک اللهم تبیک وعباد الأثر (یأتوک رجالا) مشاة جمع راجل کفالم وقيام (۲) رکبا (على کل ضامن) أي یمیر مهزول وهو یطلق علی الذکر والأنثی (یتأیین) أي العواصم خلفا علی المفتی (من کل فجبر حقیق) طریق جمید (یتشبهوا) أي یخضروا (متأفیه هم) فی الدنيا

بالبحارۃ او فی الآخرۃ (یہیما اقوال) وَیَذْکُرُوا اسْمَ اللّٰہِ فِیْ اَیَّامِ مَعْلُومَاتٍ اَمَی عشر ذی الحجۃ او یوم غزۃ
 او یوم النحر الی آخر اہم الشریع اقوال (عَلٰی مَا رَزَقْنٰہُمْ مِنْ جَوَارِحِ الْاَنْعَامِ الْاِہْلِ وَالْبَغْرِ وَالْقَمَی اَلِیْ نَحْرِ
 فِیْ یَوْمِ الْغَدِ وَمَا یَقْدِرُ مِنْ الْهَدَايَا وَالضَّحَايَا فَکُلُوْا مِنْہَا) اِذَا کَانَتْ مُسْتَحَبَّةً (وَأَطِعمُوا الْهَکِیْسَ الْفَقِیْرَ اَمَی
 الشدید الفقر) لَمْ یَلْمِضُوْا ثَمَنَہُمْ اَمَی بھلوا اَوْ سَاعَہُمْ وَخَنَہُمْ کَطَوَلِ الظُّفْرِ (وَلِیُطْلُوْا) بِالْخَفِیْفِ وَالْثَقِیْدِ
 (لِیُدْرِہُمْ) مِنْ الْهَدَايَا وَالضَّحَايَا (وَلِیُطْلُوْا) طَوَافِ الْاِمْلَاحَةِ (بِالْبَیْتِ الْعَتِیْقِ) اَمَی الْقَدِیْمِ لِأَنَّهُ اَوَّلُ بَنَتْ
 وَضِعَ لِلنَّاسِ (ذَلِکَ) خَبَرٌ مُّبْتَدَا مُفْتَرٍ اَمَی الْاَمْرُ اَوْ الشَّانُ ذَلِکَ الْمَذْکُوْر (وَمَنْ یُعْظِمْ حُرْمَاتِ اللّٰہِ مِنْ مَا لَا
 یَحِلُّ اِنْتَبَہَاکَ (فَہُوَ) اَمَی تَعْظِیْمُہَا (غَیْرَ لَہُ عِنْدَ رَبِّہِ) فِی الْاَیَّامِ (وَأَحَلَّتْ لَکُمُ الْاَنْعَامَ اِحْتِلَا بِغَدِ الذَّبْحِ اِلَّا
 مَا یَقُلُّ عَلَیْکُمْ تَحْرِیْمُہِ فِی (حُرْمَتِ عَلَیْکُمُ الْمَیْتَةِ) الْاَلٰہِ فَلَا یَسْتَبَآءُ مُنْقَطِعٌ وَیَجُوزُ اَنْ یَّکُوْنَ مُتَصِلًا
 وَالْقَحْرِیْمِ یَمَّا عَرَضَ مِنْ الْمَوْتِ وَتَوَخَّوْا (فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنْ الْاَوْثَانِ) مِنْ لِّلْبَنَانِ اَمَی الَّذِیْ هُوَ الْاَوْثَانُ
 (وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّوْرِ) اَمَی الشُّرْکَ بِاللّٰہِ فِی تَلْبِیْسِکُمْ اَوْ شَہَادَةِ الزُّوْرِ (حَقَّاعِلًا) مُسْلِمِیْنَ عَادِلِیْنَ عَنْ کُلِّ دِیْنِ
 سِوٰی دِیْنِہِ (غَیْرِ مُشْرِکِیْنَ بِہِ) تَاکِیْدٌ لِّمَا قَبْلَہُ وَهَمًّا خَالِدٍ مِنْ الْاَوَا (وَمَنْ یُشْرَکْ بِاللّٰہِ فَکَکْفًا خَرَسَ) سَقَطَ مِنْ
 السَّمَآءِ فَتَطْلَعُ الْغُلُوْبُ اَمَی تَاخُلُہُ بِسَرْعَةٍ (اَوْ تَحْتَوِیْ بِہِ الرِّیْمَ) اَمَی تَسْقِطُ (فِیْ مَکَانَ صَحِیْقٍ) بَعِیْدَ فُہُوْ لَا
 یُزَجِّیْ غَلَامَہُ (ذَلِکَ) یُقَدِّرُ قَبْلَہُ الْاَمْرَ مُبْتَدَا (وَمَنْ یُعْظِمْ شَعَائِرَ اللّٰہِ قَاتِلًا) اَمَی قَاتِلٌ تَعْظِیْمُہَا وَہِی الْاِیْدُ
 اَلَّتِی تَهْدٰی لِلْحَرَمِ بِاَنْ تُسْتَحْشَنَ وَتُسْتَنْسَنَ (مِنْ تَقْوٰی الْقُلُوْبِ) مِنْہُمْ وَتُحِیَّتْ شَعَائِرِ الْاَعْرَافِ بِمَا تُعْرِفُ
 بِہِ اَنَّمَا هٰذِیْ حَظْفَرٌ خَفِیْدٌ بِسَمَائِہَا (لَکُمْ فِیْہَا مَنَآظِرُ) حُرُکُوْبُہَا وَالْحَمَلُ عَلَیْہَا مَا لَا یَصْرُقُہَا (اِلٰی اَجَلٍ مُّسَمًّی) اَمَی
 وَقْتُ تَخْرُجُہَا (لَمْ یَقْلِبْہَا) اَمَی مَکَانَ جِلِّ تَخْرُجُہَا (اِلٰی الْبَیْتِ الْعَتِیْقِ) اَمَی عِنْدَہُ وَالْمَزَادُ الْخَرَمُ جَمِیْعہ

ترجمہ: او د ہفہ واقعی ذکر او کرہ چہ کلہ مونہ ابراہیم تہ د خانہ کعبہ د حاتی بنودہ او کرہ چہ
 د ہغی تعمیر او کری او بیت اللہ د طوفان (نوح) پہ زمانہ کنس اوچت کرې شوې وو، او
 مونہ ہفہ تہ دا حکم ورکړې وو چہ ماسرہ یو غیزہم مہ شریکوه او زما کور د بتانو نہ د طواف
 کونکو دپارہ او د قیام او رکوع او سجدہ کونکو دپارہ پاک ساتہ، (رکم) جمع د (راکم) دہ او
 (سجدہ) جمع د (ساجد) دہ او مراد ترې مونخ کونکی دی، او خلقو کنس د حج اعلان او کرہ
 پس سیدنا ابراہیم علیہ السلام پہ جبل ابی قبیس باندې ختلو سرہ اعلان او فرمائیلو "اے خلقو
 ستاسو رب یو کور جوړ کړې دې او پہ تاسو باندې نې د دې حج واجب کړې دې لہذا
 تاسو د خپل رب پہ اواز باندې لیبیک او وائی او سیدنا ابراہیم علیہ السلام خپل منخ مبارک بنی
 او گس طرف تہ شرقا او غربا تاو کړو، پس د سیدنا ابراہیم علیہ السلام پہ اواز باندې د سرو د
 شا نہ او د زنانو د رحمونو نہ ہر ہفہ کس لیبیک او وئیلو چہ د ہفہ پہ قسمت کنس حج
 لیکلې شوې وو (لسک اللہ لعلک) او جواب امر "یا توک رجالات" دې د رجالات معنی دہ پیادہ
 راتلونکی او (رجال) جمع د (راجل) دہ لکہ د (قائم) جمع چہ (ہمام) دہ، خلق پہ تاتہ

راحمی پیدل او سواره په کمزورو او ښانو باندې، ښامرمانده او ښ ته ونيولې شی د دې اطلاق په
 تر او ښځه دواړو باندې کيږي هغه اوښي به راځي د لرې لرې لارونه (بالین) په صیفه د جمع
 سره د ښامر د معنی د رعایت د وجه نه راوړلې شوې دې د دې پاره چه د تجارت په ذریعه
 د خپلو دښوی فوائدو دپاره یا د آخروی فوائدو یا دواړو فوائدو دپاره د خپل منافع خاطر ته
 حاضر شی دا درې اقوال دی او (او د دې دپاره راشی) چه په ایام مقرره یعنی عشره ذی
 الحجه یا یوم عرفه یا یوم نحر کښ د ایام تشریق تر آخری ورځو پورې، دا درې اقوال
 دی، په هغه څاروو باندې د الله پاک نوم واخلی کوم چه الله پاک هغوی ته ورکړې دی او هغه
 اوښان، غواگانې او بیږې دی کومې چه په یوم نحر کښ او د هغې نه روسو په هدایا او
 ضحایا کښ ذبح کولې شی پس تاسو ترې خپله هم خورئ که هغه مستحب وی او فقیر یعنی
 سخت حاجتمند باندې ترې هم خورئ بیا هغوی ته پکار دی چه خپل خیری د ځان نه لرې کړی
 یعنی خیری او گندگی لکه غټ شوی نوکونه (وغیره) دې لرې کړی او هدی او د قربانن
 څاروی ذبح کولو سره دې نذر پوره کړی (ولېولو) د فاء په تخفیف او تشدید سره دې، او د
 بیت عتیق طواف افاضه (زیارت) دې اوکړی یعنی د پخوانی کور، ځکه چه هغه اولنې کور
 دې چه جوړ کړې شوې دې (ذلك) د مبتدا محذوف خبر دې (د عبارت تقدیر داسې دې)
 الامر ذلك المذكور یا الشان ذلك المذكور یعنی ذکر شوې خبره خو پوره شوه او څوک چه د الله پاک
 د محترم څیزونو تعظیم اوکړی او دا هم هغه څیزونه دی د کومو چه بې حرمتی جائز نه ده نو د
 هغې تعظیم د هغه په حق کښ د هغه د رب په نزد په آخرت کښ غوره دې او ستاسو دپاره څاروی د
 ذبح کولو نه پس حلال کړې شوی دی د هغه څاروو په استثناء سره چه د هغې حرمت تاسو ته په
 (حرمت علیکم المیتة) (الایة) کښ بیان کړې شوې دې نو دا مستثنی منقطع ده او د دې
 مستثنی متصل کیدل هم جائز دی او د حرمت د مرگ وغیره د لاحق کیدو د وجه نه دې
 پس تاسو د گندگي نه چه بتان دی ځان ساتئ من بیانیه دې یعنی رجس چه بتان دی او د دروغ
 خبرو نه ځان ساتئ یعنی د شرک فی التلبیه نه او د دروغو گواهن نه ځان ساتئ په داسې
 طریقه چه د الله پاک طرف ته ښکته شی تابع فرمان اوسېږی، د هغه د دین نه علاوه د هر یو
 څیز نه اعراض کوئ د هغه سره څوک مه شریکوی دا د ماقبل تاکید دې او دا دواړه (حنفاء
 او غیر مشرکین) د (اجتنبا) د واژ نه حال دې او کوم کس چه د الله پاک سره شرک اوکړونو
 گویا چه هغه د اسمان نه راپریوتلو بیا یا خو مارغان هغه او تختوی یعنی زر نې هغه اونیسی یا
 نې هوا لرې خاطر ته او غورځوی او مکان بعید هغه دې چه د هغې د خلاصی توقع نه شی
 کیدې، دا مو اوریده (ذلك) نه مخکښ (الامر) مبتدا محذوف ده او واورئ کوم سړي چه
 د شاعر الله عزت او حرمت اوکړی بیشکه د هغې تعظیم د هغوی د پرهیزگارۍ د وجه نه دې او

هغه، هغه او بنیان دی کوم چه د حرم طرف ته په طور د هدی لپړلې شی، او د شعائر الله تعظیم صورت دا دې چه د هغې ښه خیال اوساتی او هغې ته خوراک ځکاګ ورکړی او هغه خورب کړی، او دې د قربانی څاروو ته شعائر په دې وجه وئیلې شی چه په هغې باندې یو داسې علامت لگولې شی چه د هغې په وجه هغه پیژندلې شی لکه د هغې په قب کښ په نیزې سره زخم لگول او ستاسو دپاره په هغې کښ د مقرر وخت یعنی د ذبح کیدو پورې څه منافع دی، مثلاً په هغې باندې سوریډل او په هغې باندې د یو داسې څیز اوړل کوم چه هغې ته ضرر نه رسوی بیا د هغې مقام یعنی د هغې د قربانی ځانې بیت الله ته نژدې دې او مراد ترې پوره حرم دې.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: یوأنّا: یوآتیوه ته د ماضی جمع متکلم دې، مونږ ځانې ورکړې دې، زجاج فرمائی د یوأنّا معنی ده (یسا له مکان البیت لږه ویکون مباءه له) مفسر علام د (یوأنّا) تفسیر په (یسا) سره کولو کښې او دې خبرې طرف ته اشاره او کړه چه (لایراهم) کښ لام زانده نه دې بلکه په طور د صله د تعدیه دپاره دې او که (یوأنّا) د (انزلنا) په معنی کښ شی نو لام به زانده منل وی ځکه چه (یوأنّا) په دې وخت کښ متعدی بنفسه دې.

قوله: أمراً: په دې تقدیر سره ئې اشاره کړې ده چه (ان لا تشرکه) د محذوف معمول دې او د دې محذوف عطف په (یوأنّا) باندې دې، (وطهریق) د دې نه مخکښ (امراً) یا (قلنا) محذوف دې.

قوله: (یاوک): د خطاب صیغه یا خو په دې وجه استعمال کړې شوه چه د حاجیانو بیت الله ته حاضری د سیدنا ابراهیم علیهم السلام د اعلان په نتیجه کښ کیږی، یا مضاف محذوف دې ای یاوکایک... او د بیت اضافت د کاف خطاب طرف ته د تعمیر د وجې نه دې.

قوله: (ضام): نرې چه ملانې نرئ وی، دا د (همور) نه مشتق دې (تضمیر) وئیلې شی اس لره د خورب کولو نه پس زغلولو سره نرې کول چه هغه تیز رفتار شی.

قوله: (یاکین): دا د جمع صیغه ده د ضامر صفت دې حال دا چه ضامر مفرد دې، (کل ضامر) د جمع په معنی کښ دې د معنی د رعایت د وجې نه (یاکین) د جمع په صیغه راوړلې شو گنې (یاکی) د واحد مذکر غائب صیغه راوړل پکار و.

قوله: لیسجدوا: دې تعلق (اذن) او (یاوک) دواړو سره کیدې شی دویم ظاهر دې.

قوله: (إذاکانت مسجبة): د امام شافعی رحمه الله په نزد دلته چونکه صابا و اوجه نه د مالدار دپاره خوراک صحیح نه دې، په دې وجه مفسر علام د (إذا کانت مسجبة) اضافه

اوفرمانیلہ، د امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ پہ نزد د دم جنایت نہ سوا د مالدارو دپاره خوړل جائز دی، لکه دم تمتع او دم قرآن.

قوله: طَوَّافُ الْأَفَاقَةِ: دا طواف رکن دې، هم دې ته طواف زیارت هم وئیلې شی دې ته افاضه په دې وجه وئیلې شی چه د دې وخت د عرفات نه د فارغیدو نه پس وی.

قوله: الْبَيْتِ الْعَتِيقِ: عتیق په دوؤ معنو کښ مستعمل دې اول په معنی د قدیم چونکه د عبادت خانې په طور بیت الله د ټولو نه اول جوړ کړې شوې دې، په دې وجه دې ته عتیق یعنی قدیم وئیل صحیح دی، او دویمه معنی، د ازاد ده یعنی عتیق په معنی د معتق، سیدنا ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چه الله پاک چونکه دا د جبار په تسلط نه ازاد کړې دې، په دې وجه ورته عتیق وئیلې شی، اوس پاتې شو د حجاج بن یوسف تسلط نو هغه سیدنا عبدالله بن زبیر رضی اللہ عنہ لره د بیت الله نه ویستلو دپاره وو نه چه بیت الله لره د منهدم کولو په ارادې سره، او د مقصد پوره کیدو نه پس حجاج د بیت الله دوباره تعمیر کړې وو، او بعض حضرات د عتیق معنی د کریم هم بیان کړې ده، ای البیت الکرم (جل).

قوله: تحریمه... د تحریمه د اضافه کولو مقصد دې خبرې ته اشاره کول دی چه د «بتلی» نائب فاعل محذوف دې، مفسر علام که د تحریمه محذوف منلو په خاڼې آیت التحريم محذوف منلې وې نو ډیره به بهتره وه ځکه چه متلو آیت تحریم دې نه چه تحریم.

قوله: قَالِ اسْتِثْنَاءٌ مُنْقَطِعٌ: الا ما بتلی علیکم (ما) نه مراد هغه مردار دې کوم چه د عارض موت د وجې نه مړ شوې وی یا غیر الله په نوم باندې ذبح کړې شوې وی، په دې صورت کښ چونکه مستثنی د مستثنی منه د جنس نه دې لهذا مستثنی به متصل وی.

قوله: حُنُقَاءُ: دا د «اجنوا» د ضمیر واؤ نه حال دې.

قوله: شَعَائِرُ اللَّهِ: شعائر اعلام اعمال حج ته وئیلې شی، د دې واحد «شعيرة» یا «شعارة» دې او مشاعر د «مواضع المناسك» په معنی دې.

قوله: (هي الهدى) په سیاق باندې حمل کولو سره د شعائر تفسیر ئې په «هدى» سره کړې دې، بهتره دا ده چه دا ئې عام ساتلې دې چه نورو شعائرو ته هم شامل شوې وې.

قوله: (مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ مِنْهُمْ): د «منهم» اضافه کولو سره ئې اشاره اوکړه چه «من» بعظمی کښ «من» موصوله دې او «من تلوى القلوب» جمله صله ده چه په هغې کښ د عائد کیدل ضروری دی او هغه «منهم» دې.

قوله: (طَفَنَ) په نیزې سره زخم لگول (سنام) د اوښ قب ته وئیلې شی.

قوله: (گَرْكُوبًا) دا د امام شافعی رحمہ اللہ پہ نزد دی د احنافو پہ نزد بغیر د حالت اضطراری نہ سوری دل صحیح نہ دی۔

قوله: (وَالْمَرَادُ الْحَرَمُ): قرب شی تہ د عین شی حکم ورکری شوې دې، خکه چه هدی پہ بیت الله کنس تہ شی ذبح کولې بلکه پہ حدود حرم کنس ذبح کول ضروری دی نه چه په بیت الله یا په مسجد حرام کنس، د امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ پہ نزد په حدود حرم کنس د هدی ذبح کول ضروری دی۔

قوله: (لَمْ يَجْعَلْهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ) یعنی د هدایا او ضحایا د ذبح کولو خاڼې بیت الله تہ نزدې دې یعنی په حدود حرم کنس که په مکہ کنسې وی او که په منی کنس وی۔

[ایاتونه: ۲۴-۲۸]

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَنَّى جَعَلَهُ مُلُومَةً سَلَفَتْ قَبْلَكُمْ جَعَلْنَا مَنَسْكَ بِفَنحِ السَّنِ مَنَعُوا وَكَسَرُوا اسْمَ مَكَانٍ أَنَّى ذَبَحُوا قُرْبَانًا أَوْ مَكَانَهُ (يَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَى مَا رَزَقَهُم مِّنْ بَيْمَةِ الْأَنْعَامِ) عِنْدَ ذَبْحِهَا (فَأَلْهَمَهَا وَاحِدَةً أَلْهَمُوا) انْقَادُوا (وَيَتَذَكَّرُ الْمُخْلِصِينَ) الْمُطِيعِينَ الْمُتَوَاضِعِينَ (الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ خَافَتْ) أَلْهَمُوا (وَالصَّابِرِينَ عَلَى مَا أَصَابَهُمْ مِنْ الْبَلَاءِ) (وَالْقَائِمِينَ الصَّلَاةَ) فِي أَوْفَاتِهَا (وَيَمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُقْنُونَ) يَنْصُدُّونَ (وَالْبُذُنَ) جَمْعُ بَذَنَةٍ وَهِيَ الْإِبِلُ (جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مَعَابِرَ) اللَّهُ أَغْلَامُ دِينِهِ (لَكُمْ فِيهَا عَافُونَ) نَفْعُ فِي الدُّنْيَا كَمَا نَقَدَّمُ وَآخِرُ فِي الْآخِرَةِ (فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا) عِنْدَ تَخْرِقِهَا (صَوَاقٍ) قَائِمَةٌ عَلَى ثَلَاثٍ مَنَقُولَةٌ أَيْدِي النَّسْرَى (فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبَهَا) سَقَطَتْ إِلَى الْأَرْضِ بَعْدَ التَّخْرِيقِ وَهُوَ وَقْتُ الْأَعْمَلِ بِنِهَا (فَكَلُّوا مِنْهَا) إِنْ جِئْتُمْ (وَأَطِيعُوا أَمْرًا) الَّذِي يُفْتَقِرُ بِمَا يُفْطَى وَلَا يَسَالُ وَلَا يَنْعَزُ (وَالْمُعْتَصِرُ) وَالسَّالِ لَوْ الْمَعْرُضُ (كَذَلِكَ) أَيْ بِغَلِّ ذَلِكَ التَّشْخِيرِ (سَعَرْنَا لَهَا لَكُمْ) بَانَ تَحَرُّ وَتَرْكِبُ وَلَا فَلَ فَلَ يُطْفِقُ (لَمَلَكُكُمْ تَشْكُرُونَ) انْعَامِي عَلَيْكُمْ (أَنْ يَتَّكَ اللَّهُ لُحُومَهَا وَلَا يَمَؤُهَا) أَيْ لَا يَزَلْعَانِ إِلَيْهِ (وَلَكِنْ يَتَّكَ النَّفْسُ مِنْكُمْ) أَيْ يَزْلَعُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ الْفَعْلُ الصَّالِحُ الْغَالِصُ لَهُ مَعَ الْإِيمَانِ (كَذَلِكَ سَعَرْنَا لَكُمْ بُشْرَكُمْ) اللَّهُ عَلَى مَا هَذَا كُمْ أَزْدَكُمْ لِمَقَامٍ دِينِهِ وَمَتَابِكَ خَجَهُ (وَيَتَذَكَّرُ الْمُخْلِصِينَ) أَيْ الْمُتَوَاضِعِينَ (إِنَّ اللَّهَ يُدْأِ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا) غَوَائِلُ الْمُتَشْرِكِينَ (إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ) فِي أَمَانَتِهِ (كَلُّوا) لِيَفْنِيَهُ وَهُمْ الْفُتْرُونَ الْفَتْحُ أَيْ يَعْاقِبُهُمْ

ترجمه: او مونږ د هر امت دپاره یعنی د مومن جماعت دپاره کوم چه ستاسو نه مخکنس تیر شوې دې قربانی کول په دې وجه مقرر کړې وو چه هغوی په دې مخصوص څاروو باندې د ذبح په وخت د الله پاک نوم واخلی کوم چه ئې هغوی ته ورکړې وو (منسکا) د سین په فتحې سره مصدر دې او د سین په کسري سره اسم مکان دې، یعنی په طور د قربانن ذبح کول، یا مقام د ذبح، نو ستا معبود یو دې پس هم د دې تابع فرمان اوسېږئ، او ته اطاعت کونکو یعنی نواضع اختیار و نکو ته زیرې ورکړه کوم چه داسې دی چه کله د الله پاک ذکر کولې شی نو د هغوی

زود نه پرېږي او کوم چه په هغه مصیبتونو باندې چه په هغوی باندې راځي صبر کوي، او څوک چه په خپل وخت کښ د مونځونو پابندی کوي او غه چه مونځ هغوی ته ورکړي دی د هغې نه خرچ خیرات کوي او «بدن» د «بدنة» جمع ده او هغه اوبښ دي او «بدنة» مونځ ستاسو دپاره د الله پاک شعائر یعنی د هغه د دین علامت جوړ کړي دي او په دې څاروو کښ ستاسو دپاره خیر یعنی دنیوی نفع ده لکه چه مخکښ تیر شو او د آخرت اجر هم دې پس تاسو په دې باندې د نعر په وخت د الله پاک نوم اخلئ، حال دا چه هغه په دریو څپو باندې ولاړ وی او کس لاس څپه، نه تړلې شوې وی پس کله چه هغه په یو اړخ باندې پریوځي یعنی کله چه هغه د نعر نه پس په زمکه باندې پریوځي (او د هغې ساه اوځي، نو هغه وخت د هغې نه د خوراک کولو دې د هغې نه خورئ او که خوښه مو وی نو داسې قانع ته هم ورکوئ چه که هغه ته څه ورکړي شی نو په هغې باندې صبر کوي او نه هغه سوال کوي او نه سوال ته تعرض کوي او معتر باندې هم یعنی چه سوال کوي یا تعرض کوي او هم دغه شان د دې مذکوره تسخیر په شان مونځ ستاسو دپاره دغه څاروی مسخر کړي دی په داسې طریقچه چه (اې مخاطبه) ته هغه ذبح کړي او په هغې باندې سورلي او کړي گڼي دا خو ستا د وس خبره نه وه ددې دپاره چه تاسو په خپل ځان زما د انعام شکریه ادا کړئ، الله پاک ته نه خو ددې څاروو غوښه رسیږي او نه وینه رسیږي یعنی دا دواړه څیزونه الله پاک ته نه رسولې کیږي آو البته ستاسو تقوی ورته رسیږي یعنی ایمان سره ستاسو نیک او د الله پاک دپاره خالص عمل هغه ته رسیږي او هم دغه شان ټي دغه څاروی ستاسو د حکم لاندې گرل دي دپاره چه تاسو د الله پاک لوټي بیان کړئ، په دې خبره چه تاسو ته ټي توفیق درکړو یعنی تاسو ته ټي د خپل دین د شعائرو د ادا کولو او د خپل حج مناسب ادا کولو توفیق درکړو او اې محمد ﷺ محسنینو یعنی موحدینو ته د دې خبرې زیرې ورکړه چه الله پاک به د ایمان والو دفاع کوي، د مشرکانو د مصیبت نه الله پاک هیڅ یو په امانت کښ خیانت کونکي او د هغه د نعمت ناشکری کونکي نه خوښوی او هغه مشرکان دی معنی دا ده چه هغوی ته به سزا ورکړي.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

فوله: (مُنْكَا) د سین په فتحې سره مصدر دي، قربانی کول، او د سین په کسرې سره اسم مکان دي یعنی د قربانی ځاني، (مُنْكَا) منسک په او نسک عربی ژبه کښ په څو استعمالیږي. ① د څاروی قربانی، ② ټول د حج افعال، ③ عبادت، دلته درې واړه معانی مراد کیدې شي، مجاهد وغیره دې ځاني کښ منسک د قربانی په معنی اخستلې دي، په دې صورت کښې به معنی دا وی د قربانی حکم کوم چه دې امت ته ورکړي شوې دي څه نوې حکم نه دي، اولنو امتونو ته هم دا حکم ورکړي شوې وو، قتاده دویمه معنی اخستلې ده په دې صورت کښ به د آیت کریمه مراد دا وی چه افعال حج چه څنگه په دې

امت باندې عائد کړې شوې دی په مخکښ امت باندې هم حج فرض وو، ابن عرفه دریمه معنی مراد کړې ده نو په دې صورت کښ به د ایت کریمه نه مراد دا وی چه مونږ د الله پاک عبادت په مخکښ ټولو امتونو باندې فرض کړې وو.

قوله: ﴿ذُجَّاتٍ قُرْبَاتًا﴾: دا د معنی مصدری وضاحت دې او ﴿قُرْبَاتًا﴾ د ﴿ذُجَّاتٍ﴾ دپاره مفعول به دې او ﴿مکانه﴾ دا د دویمې معنی یعنی د اسم مکان وضاحت دې

قوله: ﴿الْمُطِيعِينَ الْمُتَوَاضِعِينَ﴾ مطیعین د مخبتین د لازم معنی بیان دې او متواضعین د اصل معنی بیان دې، ځکه چه اخبات ښکته (ژورې) زمکه کښ کوزیدو ته وائی

قوله: ﴿وَهِيَ الرِّبْلُ﴾ دا د امام شافعی رحمته الله علیه قول دې، د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نزد په ابل او بقر دواړو باندې د بدنه اطلاق صحیح دې او هم دا قول د لغت او شرع موافق دې. په قاموس کښ دی ﴿البدنة من الابل والبقر﴾ په سنن ابی داؤد کښ د سیدنا جابر رضی الله عنه نه روایت دې فرمائی چه کله مونږ رسول الله صلی الله علیه و آله سره د حج احرام اوتړلو او اوتلو نو هغه مونږ ته په ابل او بقر نه په هریو بدنه کښ د اوؤ تنو د شرکت کولو حکم اوفرمائیلو او صحیح مسلم کښ د سیدنا جابر رضی الله عنه نه روایت دې چه مونږ به بدنه د اوؤ کسانو د ظرف نه ذبح کوله، تپوس اوکړې شو او بقر (غوا) کښ؟ نو وې فرمائیل هغه هم بدنه ده (حنب جلالین اختصارا)

قوله: ﴿صَوَافٍ﴾ جمع د ﴿صَافٍ﴾ ده په معنی د قائمات، وجهت عمقی سقطت، وجب الحائط نه مشتق دې، دیوال راپریوتلو مراد یخیدل دی.

قوله: ﴿تَكُلُوا مِنْهَا إِن شِئْتُمْ﴾ د ﴿ان شئتم﴾ اضافه دې خبرې ته اشاره کوی چه د ﴿کوا﴾ امر د وجوب دپاره نه دې بلکه د اباحت او بیان جواز دپاره دې.

قوله: ﴿غَوَاطِلٍ﴾: غوالت محذوف منلو سره نې اشاره اوکړه چه د ﴿بدافع﴾ مفعول محذوف دې

قوله: ﴿عَلَى مَا هَذَا كُمْ﴾ کښ ما مصدریه هم کیدې شی ای علی هدایته ایاکم او موصوله هم کیدې شی، ای علی ما هداکماله... د علی تعلق لتکملوا الله سره دې او تکملوا دتکروا معنی لره متضمن دې چه د دې صله د ﴿علی﴾ سره صحیح شی

[ایاتونه: ۲۹-۴۸]

أَذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ هُمْ أُولَىٰ عَلَىٰ مَا هَٰذَا كُمْ ۖ وَأَن تَكُونَ الْفِتْنَةُ ۚ وَذَٰلِكَ قَوْلُ اللَّهِ ۚ وَذَٰلِكَ الْقَوْلُ حَقٌّ ۖ فَالْأَخْرَاجُ بِهِ أَخْرَاجُ بَقَرٍ

حَقٌّ وَلَا ذُلٌّ لِلَّهِ النَّاسُ بَعْضُهُمْ بَذَلَ بَعْضٍ مِنَ النَّاسِ (بَعْضُهُمْ هَلَكَتْ) بِالْإِشْدَادِ لِلتَّخْبِيرِ وَبِالتَّخْفِيفِ (صَوَائِدِ) لِلرَّغْبَانِ (وَيَوْمَ) كَتَبَ لِلنَّصَارَى (وَصَلَوَاتِ) كَتَبَ لِلْيَهُودِ بِالْعَمَرَاتِ (وَمَسَاجِدِ) لِلْمُسْلِمِينَ (يَذَكِّرُهَا) أَيْ الْمَوَاضِعَ الْمَذْكُورَةَ (اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا) وَتَنْقُطُ الْبَيِّنَاتُ بِخَزَائِفِهَا (وَلَيَسْخَرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ) أَيْ يَنْصُرُ دِينَهُ (إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ) عَلَى خَلْقِهِ (عَزِيزٌ) يَنْصِبُ فِي سُلْطَانِهِ وَلِقْدَرِهِ (الَّذِينَ) إِنْ مَكَانَهُمْ فِي الْأَرْضِ يَنْصُرُهُمْ عَلَى غَدُوهُمْ (أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ) جَوَابُ الشَّرْطِ وَهُوَ وَخَوَاهِ صَلَاةُ الْمَوْضُوعِ وَنَفَثَرُ قَبْلَهُ هُمْ مُنْتَدَا (وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ) أَيْ مَرْجِعُهَا إِلَيْهِ فِي الْآخِرَةِ (وَأَنْ يُكَذِّبُوكَ) إِلَى آخِرِهِ فِيهِ نَسْبِيَةٌ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ) ثَابِتٌ قَوْمٌ بِإِغْيَابِ النَّفْيِ (وَعَادَ) قَوْمٌ عُودَ (وَمُؤْمِدَ) قَوْمٌ صَالِحَ (وَقَوْمَ إِبْرَاهِيمَ وَقَوْمَ لُوطَ) وَأَصْحَابَ مَدْيَنَ قَوْمٌ شَنِيبَ (وَكَذَّبَ مُوسَى) كَذَّبَهُ الْقَيْطُ لَا قَوْمَهُ بَنُو إِسْرَائِيلَ أَيْ كَذَّبَ خُلَآءَ رُسُلِهِمْ فَلَمْكَ أَسْوَدَ بِهِمْ (فَأَمَلَيْتَ) لِيُكَفِّرُونَ) أَنْهَلَهُمْ بِإِجَابَةِ الْعِقَابِ لَهُمْ (ثُمَّ أَخَذْتَهُمْ) بِالْعَذَابِ (فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ) أَيْ إِنْكَارِ عَلَيْهِمْ بِتَكْذِيبِهِمْ بِإِغْلَابِهِمْ وَالْإِسْتِفْهَامَ لِلتَّغْيِيرِ أَيْ هُوَ وَاقِعٌ مَوْقِعُهُ (فَكَانَ) أَيْ كَمْ (مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا) وَفِي قِرَاءَةِ أَهْلَكْنَاهَا (وَهِيَ طَالِيَةٌ) أَيْ أَهْلُهَا يَكْفُرُونَ (فَمِنْ خَاوِيَةٍ) سَاقِطَةٌ (عَلَى عُرُوشِهِمْ) سَقُوفُهَا (وَكَانَ مِنْ أَيْدِي مَعْظَمَةٍ) غَرْوَكَةٍ بِمَوْتِ أَهْلِهَا (وَقَضَىٰ مُشِيرٌ رَقِيعَ خَالٍ) بِمَوْتِ أَهْلِهِ (أَنْتَلَمَّسِيَهُمْ) أَيْ تَخَارُ مَكَّةَ (فِي الْأَرْضِ) فَتَكُونُ لَهُمْ قُلُوبٌ يَقُولُونَ بِهَا) مَا نَزَلَ بِالْمُكَذِّبِينَ قَبْلَهُمْ (أَوْ أَدَانَ يَسْمَعُونَ بِهَا) أَخْبَارَهُمْ بِالْإِغْلَابِ وَخَزَابِ النَّيَّارِ فَيَغْتَبِرُوا (فَلَا تَهَيَّأْ) أَيْ الْفِيضَةُ (لَا تَعْنَى الْأَبْصَارَ) وَلَكِنْ تَعْنَى الْقُلُوبَ الَّتِي فِي الصُّدُورِ تَأْكِيْدَ (وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَكِنْ يُخَلِّفُ اللَّهُ وَعْدَهُ) بِأَنْزَالِ الْعَذَابِ فَاتَزَلَّ بِزَمَانِهِ (وَلَنْ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ) مِنْ أَيَّامِ الْآخِرَةِ بِسَبَبِ الْعَذَابِ (كَأَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ) بِالنَّاءِ وَالْيَاءِ فِي الدُّنْيَا (وَكَايُنَ مِنْ قَرْيَةٍ أَمَلَيْتَ لَهَا) وَهِيَ طَالِيَةٌ ثُمَّ أَخَذْتَهَا) الْمَرَادُ أَهْلُهَا (وَالَّذِي الْمَعْيِيرِ) الْمَرْجِعِ

ترجمہ: اجازت و رکری شو هغه خلقو ته د چا سره چه جنگ کولې شی یعنی مومنانو ته، دا چه هغوی قتال او کری او دا اولنی آیت کریمه دې کوم چه د قتال د اجازت، په باره کتب نازل شوې دې، په دې سبب سره چه هغوی مظلوم شو د کفارو په هغوی باندې د ظلم کولو د وجې نه بیشکه الله پاک د هغوی په مدد کولو باندې پوره قدرت لری کوم چه د خپلو کورنو نه یې قصوره ويستلې شو یعنی د هغوی د ويستلو څه وجه نه وه صرف په دومره خبره ويستلې شو چه د هغوی وینا وه چه زموږ رب الله وحده لاشریک دې او دا قول حق دې او د دې په وجه باندې د هغوی ويستل ناحق دی، او که الله پاک بعض خلقو لره د بعض په ذریعه نه دفع کولې (بعضهم د (الناس) نه بدل البعض دې نو د راهبانو خلوت خاني (هدمت) به تشدید سره دې د کثرت د بیانولو دپاره او په تخفیف سره هم دې او د نصاراؤ عبادت خاني او د یهودو عبادت خاني په عبرانی کتب صلوة عبادت خاني ته و نیلې شی او د مسلمانانو مسجدونه په وران کړي شوي

وي چه په هغې كېښ يعنې ذكر شوې خايونو كېښ د الله پاك په كثر سره نوم اخستلي شي او د دې مقاماتو د وړانيدو په وجه باندې به عبادات منقطع شوي وي. او بيشكه الله پاك به د هغه چا مدد كوي څوك چه د هغه يعنې د هغه د دين مدد كوي بيشكه الله پاك به خپل مخلوق باندې قوي دې په خپل سلطنت او قدرت كېښې غالب دې دا داسې خلق دي چه كه مونږ هغوي ته په دنيا كېښ حكومت وركړو د هغوي دشمن ته په هغوي باندې غلبه وركولو سره نو هغوي به پخپله هم د مونږ پابندي كوي او زكاة به ادا كوي او د نيكي حكم به كوي او د بدۍ نه به منع كوي او د (اقاموا الصلاة) نه تر آخره پورې جواب شرط دې او شرط سره د جواب شرط نه صله ده د (الذين) دپاره، او (الذين) موصول د خپلې صله سره د (هم) مبتدا محذوف خبر دې او د ټولو كارونو انجام خو د الله پاك په لاس كېښ دې يعنې په آخرت كېښ هغه د ټولو كارونو مرجع دې او كه دا خلق ستا تكذيب كوي دا رسول الله ﷺ ته تسلي وركول دي نو د دې خلقو نه مخكېښ قوم نوح قوم د معنې په اعتبار سره مونږ دې او عاد حه د هود ﷺ قوم وو او ثمود چه د صالح ﷺ قوم وو او قوم ابراهيم او قوم لوط او اصحاب مدين كوم چه قوم شعيب ﷺ وو (د خپلو خپلو پيغمبرانو) تكذيب كړې وو او موسى ﷺ ته هم دروغ ژني ويلي شوي وو د موسى ﷺ تكذيب قبطيانو كړې وو نه چه د هغه قوم بني اسرائيلو، يعنې دې خلقو د خپلو رسولانو تكذيب وكړو، لهذا ستاسو دپاره د دې انبياؤ ﷺ په طريقه كېښ نمونه ده نو ما دې كفارو ته مهلت وركړو يعنې د هغوي عذاب موخر كولو سره مې هغوي ته مهلت وركړو بيا ما هغوي په عذاب كېښ او نيول نو زما عذاب په هغوي باندې څنگه شو د هغوي د تكذيب د وجې ته هغوي هلاكولو سره او استفهام د تقرير دپاره دې يعنې زما عذاب بالكل په ځانې باندې واقع شو، غرض دا چه څومره كلي دي كوم چه ما هلاك كړل او په يو قراعت كېښ مونږ هغوي هلاك كړل يعنې په يو قراعت كېښ اهلكېداي او په يو قراعت كېښ اهلكېداي، او حال دا دې چه هغه كلي ظالمان وو يعنې د هغه كلو اوسيدونكي د خپل كفر د وجې نه ظالمان وو، او اوس هغه كلي په خپلو چمتوونو باندې پريوتلي دي او څومره بې كاره كوهيان دي يعنې د هغه كلو د خلقو د هلاكت د وجې نه متروك (شار) پراته دي او څومره عاليشان محلوته خالي پراته دي د هغه كلو د خلقو د هلاكت د وجې نه، ايا دا خلق يعنې د مكې كافر په ملك كېښ گرځي نه چه د هغوي زړونه داسې شي چه د هغې په ذريعه په هغه عذاب كوم چه د هغوي نه مخكېښ تكذيب كونكو باندې نازل شوې دې پوهه شي ياد هغوي غوږونه داسې شي چه د هغې په ذريعه د هغوي هلاكت او د هغوي د كورونو د بربادۍ خبرونو لره واوري دې نه روستو عبرت حاصل كړي خبره دا ده چه زړونه نه رنډيږي بلكه هغه زړونه رنډيږي كوم چه په سينو كېښ دي في الصدور، د قلوب تاكيد دې، دا خلق ستا نه د عذاب په باره

کين تندي کوی حال دا چه الله پاک د عذاب نازلولو د خپلي وعدې خلاف نه کوی، پس په يوم بدر کين الله پاک خپله وعده پوره او فرمائيله او ستارې سره يوه ورځ د آخرت د ورځو نه د عذاب په وجه د زړو کالو برابر ده ستاسو د شمار په اعتبار سره په دنيا کين (په دوت) په بيا او تاء سره دې او ډیر کلی دی چاته ما مهلت ورکړې وو حال دا دې چه هغه ظالمان وو بيا ما هغه کلی راونيول او مراد د کلو نه کلو والا دی او خاص زما طرف ته واپس کيدل دی.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

فوله: ﴿أذن للذين يقاتلون﴾ (اذن) (مأذون فيه) محذوف وو مفسر علام (ان يقاتلوا) ونيولو سره هغه ظاهر کړو او په حذف باندې ﴿يقاتلون﴾ دلالت کوی، رسول الله ﷺ لره د اويانو نه زياتو آيتونو کين د جهاد نه د منع کولو نه پس د هجرت نه پس دا اولنې آيت دې چه په هغې کين د جهاد اجازت ورکړې شوې دې، دا ورځ گويا چه د صحابه کرامو رضی الله عنهم دپاره د اختر ورځ ده، په يو قراعت کين ﴿يقاتلون﴾ مبی للفاعل هم دې مومنانو ته قبل القتال، مقاتل يا خو د مایول په اعتبار سره ونيلې شوی دی يا په دې وجه چه د مومنانو د قتال اراده وه.

فوله: ﴿يَأْتَهُمْ ظُلُمًا﴾ کين بيا سببه ده گويا په دې کين دا بيانول مقصود دی چه مومنانو ته د قتال د اجازت وجه، په هغوی باندې ظلم کيدل دی، امام رازی رحمه الله فرماني د ﴿ان يقاتلوا﴾ مطلب ﴿ان يقاتلوا المستقيل﴾ دې په دې صورت کين به دا اعتراض ختم شی چه دا سورت مکي دې او د جهاد اجازت په مدينه منوره کين کين نازل شوې دې، ﴿وان الله على نبيه لم يقبل﴾ دا جمله مستأنفه ده او په دې آيت کریمه د اشارې په طور د نصرت وعده ده.

فوله: ﴿هم الذين أخرجوا﴾ مفسر علام (هم) مقدر منلو سره دې خبرې ته اشاره او کړه چه اسم موصول د مبتدا محذوف صفت دې، د دې نه علاوه هم خو نور وجوه د اعراب کيدې شی. ① د موصول اول صفت يا بيان يا بدل کيدو د وجې نه محلا مجرور کيدې شی. ② اعني بالمدح وغيره محذوف د وجې نه جمله کيدو سره منصوب کيدې شی.

فوله: ﴿الا ان يقولوا﴾ مفسر علام (ما أخرجوا) محذوف منلو سره دې خبرې ته اشاره کړې ده چه دا مستثنى متصل ده، ﴿اي ما أخرجوا من الاشياء الا بقرينة من الله﴾ يعنى د مکې نه د مومنانو د ويستلو بل څه سبب نه وو کوم د هغوی د ويستلو سبب شی سوا د دې نه چه هغوی ﴿ربنا الله﴾ او ونيولو، او دا سبب موجب آخراج نه دې بلکه دا خو سبب د استقرار او تمکين دې دا په اصل کين د ﴿مدح بما يشبه الهدى﴾ قبيل نه دې يعنى کوم خيز چه سبب د مدح دې هغه د هغوی په نزد سبب د ذم دې، لکه چه د نابغه په قول کين دی.

لاعيب فہم غوران سولہم :: ہن فلول من قراۃ الکتاب

مجھ میں ایک عیب ہے ڈاکو و دہوں میں

پہ ما کنس یو عیب دی ہفہ دا چہ زہ دیر وفادار یم

﴿الان یقولوا﴾ دا مستثنی منقطع ہم کیدی شی خکہ چہ مستثنی چہ کومہ ﴿الا﴾ ان یقولوا
 دہ، د مستثنی منہ کومہ چہ ﴿بغیر حق﴾ دہ د جنس نہ نہ دہ، خو مستثنی منقطع مثل صحیح
 نہ دی خکہ چہ کہ داسی اوٹیلپی شی ﴿الذین﴾ آخر جوامن دہارہم الا ان یقولوا ربنا اللہ ﴿نو﴾ دا
 صحیح نہ دہ ہم پہ دی وجہ مفسر علام عامل محذوف منلو سرہ مستثنی متصل جوہرہ
 کرپی دہ ﴿ای﴾ ما آخر جوامن من الاشیاء الا بقولہم ربنا اللہ ﴿او﴾ مضارع پہ معنی د ماضی دہ مفسر
 علام د ﴿ان یقولوا﴾ تفسیر پہ ﴿بقولہم﴾ سرہ کولو کنسپ اشارہ کرپی دہ چہ ﴿ان﴾ مصدریہ
 دی او ﴿ان یقولوا﴾ د قول پہ معنی کنس دی او پہ ﴿بقولہم﴾ کنس ﴿با﴾ سببیہ دہ۔

قوله: ﴿وَلَوْلَا دَفَعُ اللّٰهُ النَّاسَ﴾ کنس ﴿لولا﴾ امتناعیہ دہ او ﴿لهدمت﴾ جواب د ﴿لولا﴾ دی،
 ﴿دفع اللہ الناس بعضهم بعض﴾ مبتدا دہ، ﴿موجود﴾ محذوف ٹی خبر دی، او پہ ﴿دفع اللہ﴾
 کنس اضافت الی الفاعل دی د عبارت تقدیر داسی دی ﴿لولا دفع اللہ الناس بعضهم بعض﴾
 موجود لهدمت صوامع الایۃ، ﴿صوامع﴾ د ﴿صومعة﴾ جمع دہ، ہفہ خلوت خانہ تہ وائی چہ پہ
 ہفہ کنس بہ راہبانو د خلقو نہ خانلہ ریاضت او عبادت کولو، ﴿وہم﴾ جمع د ﴿بہ﴾ دہ د
 نصاری جماعت خانہ تہ وائی چہ پہ ہفہ کنس اجتماعی طور سرہ عبادت کولپی شی،
 ﴿صلوات﴾ جمع د ﴿صلوة﴾ دہ پہ عبرائی ژبہ کنس د یہودو عبادت خانو تہ ﴿صلوات﴾ وٹیلپی شی
 قوله: ﴿وَتَنَقَّطِطُ الْعِبَادَاتُ﴾ د دی عطف پہ ﴿لهدمت﴾ باندی دی۔

قوله: ﴿الَّذِينَ اِنْ مَكَتَاهُمْ فِي الْاَرْضِ﴾ پہ دی کنس ہم ہفہ تول صورتونہ ممکن دی
 کوم چہ پہ سابق موصول کنس بیان کرپی شوپی دی د ذکر شوپی صورتونو نہ علاوہ پہ دی
 کنس دا صورت ہم صحیح دی چہ د ﴿من ینصرہ﴾ نہ بدل وی ﴿ان مکناہم فی الارض﴾ شرط
 دی او ﴿اقاموا الصلاۃ﴾ سرہ د خپلو معطوفاتو نہ جزا دہ، شرط د خپلپی جزا سرہ د ﴿الذین﴾
 صلہ دہ، موصول سرہ د خپلپی صلی نہ د ﴿ہم﴾ مبتدا محذوف خبر دی او ﴿ہم﴾ نہ مراد
 ﴿مادون لہم فی القتال﴾ دی او ہفہ مہاجرین دی او دا آیت کریمہ د اخبار النیب د قبیلپی
 نہ دی، خکہ چہ پہ دی آیت کریمہ کنس د مہاجرینو د ہفہ صفتونو خبر ورکرپی شوپی دی
 چہ پہ ہفہ باندی بہ ہفوی پہ زمکہ باندی د قدرت او حکومت نہ پس متصف کیپی۔

قوله: ﴿وَكُنَّ يَبُوءُ﴾ دلنہ د ما سبق پہ خلاف د بیان طرز بدل کرپی شوپی دی پہ داسی
 طریقہ چہ د معروف د صیغہ پہ خانی ٹی د مجهول صیغہ اختیار او فرمائیلہ خکہ چہ د

سیدنا موسیٰ علیہ السلام تکذیب د ہفہ قوم نہ وو کړې بلکه د فرعون قوم قبطیانو کړې وو، په خلاف د نورو انبیاء مذکورین د تکذیب چه د هغوی خپلو قومونو کړې وو

نوله: (فَأَمَلَيْتَ لِلْكَافِرِينَ) په دې کښنې د ضمیر په خانې اسم ظاهر اختیار فرمانیلې دې چه د هغوی په صفت کفر باندې صراحت اوشی گنې (فاملینهم) هم وئیلې کیدې شو، (نکیر) په معنی د عذاب مصدر په معنی د انکار دې لکه (نذیر) چه په معنی د انذار دې نوله: (يَتَكْفَرُ يَوْمًا) دا د (انکاری) مفعول دې او (بأهلاکهم) د انکاری سره متعلق دې، او د استفهام تقریری کیدو مطلب دا دې چه مخاطبینو لره زما د عذاب د بر محل کیدو اقرار کول پکار دی.

نوله: (فَكَانَ) (اين) په معنی د کم خبریه مبتدا ده او (من قرية) تمیز دې او (اهلکنا) د دې خبر دې، (کان) په اصل کښ (کای) وو په قرآنی رسم الخط کښ تنوین د نون په صورت کښې لیکلې شوې دې، (کان) همیشه په خبری صورت کښ استعمالیږي دا لفظ په مبهم طور په کثرت باندې دلالت کولو دپاره راځي، د ابهام لرې کولو دپاره د دې نه پس د تمیز په طور یو لفظ ضرور مذکور وی عموما د دې تمیز په من سره راځي، لکه (کان من قرية) .. (کان) همیشه د کلام په شروع کښ راځي د دې خبر همیشه مرکب وی، بعض وخت (کان) د استفهام دپاره هم راځي، او په یو قراعت کښ (اهلکنا) دې او (کان) په محل د نصب کښې هم کیدې شی د (اهلکنا) د دلالت د وجې نه، او (وهی ظالمه) جمله حالیه ده (ای اهلها) محذوف منلو سره نې اشاره اوکره چه مضاف محذوف دې.

نوله: (وَكَمْ مِنْ يَلْمِزُكَ اُمَّةٌ) مفسر علام (کم) محذوف منلو سره اشاره اوکره چه د (یئ) عطف په (قرية) باندې دې.

نوله: (اَلَمْ يَسِيرُوا) همزه په محذوف باندې داخله ده او فاء عاطفه ده، د عبارت تقدیر داسې دې (اغفلوا فلم یسروا واکان) دلته نې د واؤ سره راوړې دې او ما قبل کښ (فکان) فاء سره راوړې دې، ځکه چه په ما قبل کښ (فاء) راوړل مناسب دی ځکه چه ددې په ما قبل لکف کان کښې فا ده، او دلته واؤ مناسب ده، ځکه چه د دې نه مخکښ واو دې (ولن یخلف الله وعده)

[ایاتونه: ۴۹-۵۷]

اَلَمْ يَأْعُبِ النَّاسَ اَيُّ اَهْلِ مَكَّةَ اَلَمْ يَأْتِ اَنْتُمْ تَذِيْرُهُمْ بَنُو الْاِنْدَالِ وَ اَنَا بَشِيْرٌ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ اَلْقَالِيْنَ اَمْتُوا وَ تَحْمِلُوا الصَّالِحَاتِ هُمْ مُتَغَيِّرَةٌ مِّنَ الذُّلُوْبِ وَ يُوَدِّقُ كَرِيْمٌ هُوَ الْحَقُّ وَ الَّذِيْنَ سَعَوْا اَيَاتِنَا الْقُرْآنَ بِاَبْطَالِهَآ

معجزین) من اُتخِ التَّیَّ اَیْ یَسْتَوْنَهُمْ اِلَی الْمَعْزِ وَیَقْطَعُوْنَهُمْ عَنِ الْاِیْمَانِ اَوْ مُقَدَّرِیْنَ عَظَمًا عَنْهُمْ وَفِی قِرَاءَةِ مُعَاجِزِیْنِ مُسَابِقِیْنِ لَمَّا اَیْ یَنْظُرُوْنَ اَنْ یَقُوْلُوْا لَا تَکْاْرِهْمُ الْبَغْتُ وَالْغِیَابُ (اُولَئِکَ اَصْحَابُ الْجَعْرِ) النَّارِ وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلُکَ مِنْ رَّسُوْلٍ هُوَ نَبِیْ اِمْرٍ بِالتَّلْبِیْعِ (وَلَا نَبِیٍّ) اَمَّا لَمْ یَلْمَزْ بِالتَّلْبِیْعِ (اَلَا اَدْعٰی) لَمَّا اَلْفَى الشَّیْطَانُ فِی اَمْنِیَّتِهِ قِرَاءَتَهُ مَا لَیْسَ مِنَ الْقُرْآنِ مِمَّا یُزَحَّاهُ الْفَرَسُ اِلَیْهِمْ وَقَدْ قَرَأَ التَّیَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ فِی سُورَةِ النُّجُمِ بِمَجْلِسٍ مِنْ فُرَشٍ بَعْدَ اَقْرَأْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّى وَمَقَاتِلَةِ الثَّالِثَةِ الْاُخْرٰی) بِالْقَاءِ الشَّیْطَانُ عَلٰی لِسَانِهِ مِنْ غَیْرِ عِلْمِهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ بِهَ تِلْکَ الْعَرَابِیْقِ الْفَلَا وَانْ شَفَاعَتُھِمْ لَقَدْ تَرْضٰی فَمَرْخُوْا بِذٰلِکَ لَمْ اَخْبِرْهُ جَبْرِیْلُ بِمَا اَلْفَاهُ الشَّیْطَانُ عَلٰی لِسَانِهِ مِنْ ذٰلِکَ فَخَوَّنَ فَسَلٰی بِهٖذِهِ الْاٰیَةِ لِیُطْفِئَ (فَیَسْخَرُ اللّٰهُ) یَنْظِلُ (مَا یَلْقٰی الشَّیْطَانُ ثُمَّ یُحْکِمُ اللّٰهُ اٰیَاتِہٖ) یُبْثِّثُهَا (وَاللّٰهُ عَلِیْہِمْ) بِالْقَاءِ الشَّیْطَانُ مَا ذِکْرُ اَحْکِمِہُمْ فِی تَمْکِیْنِہٖ مِنْہٗ بِفَعْلٍ مَا یُشَاءُ لِیَجْعَلَ مَا یَلْقٰی الشَّیْطَانُ فِتْنَتَہٗ) مِخْنَتَ (لِلَّذِیْنَ فِی قُلُوْبِہُمْ مَّرَضٌ) شِقَاقٌ وَشِقَاقٌ (وَالْقَاسِیَةِ قُلُوْبِہُمْ) اَمَّا الْمُفْشَرِکِیْنَ عَنْ قَبُوْلِ الْحَقِّ (وَإِنَّ الظَّالِمِیْنَ) الْکَافِرِیْنَ (لَفِی شِقَاقٍ بَیْیَدٍ) خِلَافٌ طَوِیْلٌ مَعَ التَّیَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ وَالْمُؤْمِنِیْنَ حِثَّ جَزٰی عَلٰی لِسَانِهِ ذِکْرُ اِلَیْہِمْ بِمَا یُزَجِّیْہِمْ ثُمَّ اَنْظِلْ ذٰلِکَ (وَلِیَعْلَمَ الَّذِیْنَ اٰتَوْا الْعِلْمَ) التَّوْحِیْدَ وَالْقُرْآنَ (اَلَّہُ) اَمَّا الْقُرْآنُ (الْحَقُّ مِنْ رَّبِّکَ) فَمُؤْمِنُوْا بِہٖ فَتُحْیِیْہُمْ نَظْمِیْنَ (لَّہُ قُلُوْبِہُمْ وَإِنَّ اللّٰہَ لَهَادِ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا اِلٰی صِرَاطٍ) طَرِیْقٍ (مُسْتَقِیْمٍ) اَمَّا دِیْنُ الْاِسْلَامِ (وَلَا یُزَالُ الَّذِیْنَ کَفَرُوْا فِی مَرْمَہٗ) حَتَّ (مِنْہٗ) اَمَّا الْقُرْآنُ بِمَا اَلْفَاهُ الشَّیْطَانُ عَلٰی لِسَانِ التَّیَّ لَمْ اَنْظِلْ (حَتّٰی تَأْتِیَہُمُ السَّاعَةُ بَغْثَہٗ) اَمَّا سَاعَةُ مَوْتِہُمْ اَوْ الْقِیَامَةُ فَجَاۗءَ (اَوْ اَتٰیَہُمْ عَذَابٌ یَّوْمَ عَقِیْمٍ) هُوَ یَوْمٌ یَبْرُکُ لَا غَیْرَ فِیْہِ لِلْکُفَّارِ کَالْمَرْحِ الْعَقِیْمِ اَلِیْ لَا تَأْتِیْ بِخَبْرِ اَوْ هُوَ یَوْمٌ الْقِیَامَةِ لَا تَلِیْ بَعْدَہُ الْمَلٰٓئِکَةُ یَوْمَہِیْ) اَمَّا یَوْمُ الْقِیَامَةِ (اِلَیْہِمْ) وَخَدَہٗ وَمَا تَضَمَّنَتْ مِنَ الْاِسْتِقْرَارِ نَاصِبٌ لِلظُّوْفِ (بِحُکْمِہُمْ بَیْنَہُمْ) بَیْنَ الْمُؤْمِنِیْنَ وَالْکَافِرِیْنَ بِمَا بَیْنَ بَعْدَہُ (فَالَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِی حَتّٰتِ النَّعِیْمِ) فَضْلًا مِنَ اللّٰهِ (وَالَّذِیْنَ کَفَرُوْا وَکَذَّبُوْا بِآیَاتِنَا) فَاُولَئِکَ لَہُمْ عَذَابٌ مُّہِیْمٌ) شَدِیْدٌ یَسْتَبْغِیْہُمْ

ترجمہ: تہ اعلان اوکریہ چہ ای خلقوا یعنی مکہ والو زہ تاسو لرہ واضح و بیرونکی یم یعنی ہیکارہ مو خبرداروم او زہ مومنانو تہ زیری ورونکی یم، پس کومو خلقو چہ ایسان راوری دی او نیک اعمال کی کری دی دہغوی دیارہ (سابقہ) گناہونو بخشندہ او د عزت روزی دہ چہ ہغہ جنت دی، او ہغہ خلق کوم چہ زمونہ دی آیتونو یعنی قرآنی آیتونو بہ ابطال پسپی لگیدل دی د عاجز کولو دیارہ ہغہ خلقو لرہ چہ اتباع کری دہ د رسول اللہ ﷺ یعنی د ہغوی طرف تہ د عاجز کیدو د نسبت کولو دیارہ، او منع کوی ہغوی لرہ د ایسان تہ یا مونہ لرہ عاجز گمان کولو سرہ د ہغوی د نیولو نہ، او پہ یو قراعت کنس معاجز تہ پہ معنی د مسابقت دی یعنی زمونہ پہ بارہ کنس دا گمان کولو سرہ چہ ہغوی بہ (زمونہ د نیولو نہ) د بعث او د عقاب نہ انکار کولو سرہ او تختی (بیج بہ شی)، ہم دا دوزخیان دی او مونہ ستانہ مخکین یو

رسول رسول هغه نبی وی چه هغه ته د تبلیغ حکم وی او هیڅ یو نبی یعنی چاته چه د تبلیغ حکم نه وی کړې شوې داسې نه دي لپلې چه چاته دا قصه نه وی پېښه شوې چه کله هم هغه څه لوستلی وی او شیطان د هغې په لوستلو کېږي داسې خیز (شبه) نه وی اچولې چه کوم قرآن کریم نه دي او هغه داسې شبه وی چه د هغې نه مرسل البهم خوشحالیږي، او رسول الله ﷺ په سورة نجم کېږي د قریشو په مجلس کېږي ﴿افراهم اللات والعزی ومنات الثالثة الآخری﴾ د لوستلو نه پس په لا علمې کېږي د هغه په ژبه باندې القاء شیطانی د وجې نه ﴿تلك الفرائق العلی وان شفاعتھن لقرنې﴾ اولوستلو (ترجمه) دا د اوچتې درجې بتان دی، د هغوی د شفاعت یقینا امید کولې شی (مشرکین مکه) ډیر خوشحاله شو، بیا سیدنا جبرائیل ﷺ نبی ﷺ ته د دې واقعي خبر ورکړو کومه چه شیطان د هغه په ژبه باندې القاء کړې وه، نو هغه خفه شو نو هغه ته د راتلونکي آیت کریمه په ذریعه تسلی ورکړې شوه د دې دپاره چه نبی ﷺ مطمئن شې الله پاک د شیطان اچولې شوي شبهاتو لره نیست نابود کوی بیا خپل آیتونو لره زیات مضبوطی الله پاک د القاء شیطانی نه ښه واقف دي چه د هغې په ما سبق کېږي ذکر شوې دي، او الله حکیم دي، د خپل طرف نه شیطان ته قدرت ورکولو کېږي هغه چه څه غواړی کوی، د دې دپاره چه الله پاک القاء شیطانی لره د هغه خلقو دپاره د ازمیښت ذریعه جوړه کړې چه د هغوی په زړونو کېږي د شک او نفاق مرض او د هغوی زړونه سخت دی یعنی د مشرکینو قلوب د قبول حق په باره کېږي سخت دی او واقعي دا ظالمان کافر خلق په لویه گمراهی کېږي دی یعنی د نبی او مومنانو سره په اوږده گمراهی کېږي دی ځکه چه ستا په ژبه مبارکه باندې د هغوی د معبودانو داسې ذکر جاری شو کوم چه هغوی خوشحاله کړل، بیا نې هغه ذکر باطل او ګرځولو، او د دې دپاره چه هغه خلق چاته چه د توحید او د قرآن کریم علم ورکړې شوي دي پوهه شی چه هغه یعنی قرآن کریم ستا د رب د طرف نه حق دي نو په هغې باندې ایمان راوړی بیا د هغوی قلوب په هغې باندې مطمئن شی او واقعي ایمان والو ته الله پاک نیغې لاري طرف ته رهنمائی کوی یعنی د دین اسلام طرف ته او کافر خلق به د قرآن کریم په باره کېږي همیشه په شک کېږي اخته وی د هغه شبهې د وجې نه چه شیطان د رسول الله ﷺ په ژبه باندې القاء او کړه بیا هغه الله پاک باطل کړه، تردې چه په هغوی باندې ناخپه قیامت راشي یعنی د مرګ ساعت یا (واقعي) قیامت ناخپه راشي، یا په هغوی باندې د یوې سپره ورځې عذاب راشي او هغه د بدر ورځ وه چه په هغې کېږي د کفارو دپاره خیر نه وو، لکه چه ریح عقیم هیڅ خیر نه راوړی یا د یوم عقبم نه مراد د قیامت ورځ ده چه د هغې دپاره به شبه نه وی او بادشاهی به په هغه ورځ یعنی د قیامت په ورځ صرف د الله پاک دپاره وی او کوم لفظ چه د (استقر) معنی لره متضمن دي هم هغه به د ظرف (یومئذ) ناصب وی او هغه به دوی

یعنی د مومنانو او د کافرانو ترمینخنہ د دې په ذریعہ فیصلہ او کړی کوم چه روستو بیان کړې شوې دې، پس کومو خلقو چه ایمان راوړې دې او نیک عمل ئې کړې دې نو هغوی به د الله پاک په فضل سره د نعمتونو په جنت کښ وی او کومو خلقو چه کفر کړې وی او زموږ د آیتونو تکذیب ئې کړې وی نو د هغه خلقو دپاره بد هغوی د کفر په سبب د سخت ذلت عذاب وی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ﴾ ای محمد ﷺ تاسو دې خلقو ته چه د عذاب په طلب کښ تندۍ کوی او این چه زه خو صفا صفا وپرونکې یم او زیرې ورکونکې یم په تعجیل یا په تاخیر د عذاب کښ زما هیڅ دخل نشته.

قوله: ﴿يَا بَاطِلُهَا﴾ د دې اضافي مقصد حذف د مضاف طرف ته اشاره ده ﴿ای سواي ابطال ایتنا﴾ باطلها کښ پایه معنی د ئی ده، معجزین دا د سواد ضمیر نه حال دې او ﴿من اثم النبی﴾ د معجزین مفعول دې، یا د معجزین مفعول لفظ ﴿الله﴾ دې ای معجزین الله مطلب دا دې چه زموږ د آیتونو په ابطال کښ کوشش کوی مونږ لره د هغوی د نیولو نه عاجز گنړلو سره، او په یو قراعت کښ ﴿معاجزین﴾ دې په معنی د ﴿سابقین﴾ (مفاعله) دا گمان کولو سره چه هغوی به زموږ د نیولو نه اوختی (بیج به شی)، او د مسابقت مطلب دا دې چه کافر د الله پاک د عذاب نه د تیختې کوشش کوی او الله پاک په هغوی باندې عذاب نازلولو، او تیختې ته نه پریخودلو کښ مسابقت کوی.

قوله: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ (الایة)﴾ (وان یکذوک) نه پس دا رسول الله ﷺ ته دویمه تسلی ده ﴿من قبلك﴾ کښ ﴿من﴾ ابتداء غایت دپاره دې او ﴿من رسول﴾ کښ ﴿من﴾ زانده دې.

قوله: ﴿اِذَا مَنَّ الْفِي الشَّطَانِ﴾ (اذا مَنَّ) شرط دې او ﴿الفی الشَّطَانِ فی امنته﴾ د دې جزاء ده او جمله شرطیه د نبی نه حال دې د عبارت تقدیر داسې دې ﴿وما ارسلناک الا حاله هذ﴾ د مستثنی منقطع کیدو د وجې نه هم منصوب کیدې شی.

قوله: ﴿الفرانق﴾ د دې واحد ﴿غروق﴾ په وزن د ﴿فردوس﴾ دې، او بعض ﴿غروق﴾ په وزن د ﴿صفون﴾ وئیلې دې، دینگانو ته وئیلې شی.

قوله: ﴿فَلْيَسْخِرْ اللَّهُ﴾ د نسخ نه نسخ لغوی مراد ده نه اصطلاحی، د نسخ معنی د زائل کولو او ختمولو ده.

قوله: ﴿لِيَجْزَلَ﴾ په لام کښ ظاهر دا ده چه دا د ﴿محکم﴾ سره متعلق دې ای تم محکم الله ایاته لیهل او والله علم حکم. جمله معترضه ده، دا هم احتمال دې چه ﴿لیهمل﴾ د ﴿نسخ﴾ سره متعلق وی.

قوله: (وَالْكَافَّةُ) په معنى د القوسه سخت زړه، القاسه كېن الف لام موصولی دې، او د دې عطف په (الذین فی قلوبهم) باندې دې.

قوله: (وَأَن الظَّالِمِينَ) اسم ظاهر دلته د قباحه د زیادت بیانولو دپاره د اسم ضمیر په ځانې کیځودلې شوې دې په اصل کېن د (ایمهم) دود (یومئذ) عامل ناصب (استقر) یاد هغې د معنى والا فعل محذوف دې.

قوله: (يُنَكِّرُكُمْ فِيهَا) جمله مستانفه ده او د یو سوال مقدر جواب دې، سوال دا دې (ماذا يصنعهم؟) قبل بمکرمینهم) او جمله حالیه هم کیدې شی.

قوله: (يَحَابُّونَ بَعْدَهُ) ای فالذین امنوا و عملوا الصالحات... مبتدا ده فی (جنات النعم) د دې خبر دې ای مستفرون لهما هم دغه شان والذین کفروا و کذبوا باياتنا مبتدا دې او (فاولئك لهم عذاب مبين) جمله د دې خبر دې، په اول خبر باندې فاء نه داخلول او په ثانی خبر باندې (فاء) داخلول د دې بیانولو دپاره دی چه په جنت کېن داخله د اعمالو د وجې نه ده بلکه د الله پاک د فضل او کرم د وجې نه به وی، هم دې خبرې ته اشاره کولو دپاره مفسر علام فضلا من الله اضافه کړې ده، په خلاف د جهنم د عذاب د هغې ترتب به په اعمالو باندې وی هم په دې وجه (فاولئك) باندې به فا جزائیه داخل کړې شوې ده. (جمل)

[ایاتونه: ۵۸-۶۴]

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ، أَيْنَ طَاعَتِهِ مِنْ مَكَّةَ إِلَى الْمَدِينَةِ (لَمْ يَكُنْ لَهُمْ مَأْوَىٰ وَلَا يُؤْتُونَ فِيهَا مَرْغَبًا وَلَا حَقًّا) هُوَ رِزْقُ الْجَنَّةِ (وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ) أَفْضَلُ الْمُعْطِينَ (لَيْدَعْلَنَّهُمْ مَذْخَلًا) بِضَمِّ الْيَمِمْ وَفَتْحِهَا أَيْنَ إِذْخَالًا أَوْ مَوْضِعًا (يَرْضَوْنَهُ) وَهُوَ الْجَنَّةُ (وَأَنَّ اللَّهَ لَعَلِيمٌ يُبَيِّنُ لَهُمْ رَحِيمَهُ) عَنْ عِقَابِهِمُ الْأَمْرَ (ذَلِكَ الَّذِي) لَفَضْنَاهُ عَلَيْكَ (وَمَنْ عَاقَبَ) جَازَى مِنَ الْمُتْلَمِينَ (يَجْعَلُ مَا عَاقَبَ بِهِ) ظَنًّا مِنَ الْمُشْرِكِينَ أَنَّهُ قَاتِلُهُمْ كَمَا قَاتَلُوهُ فِي الشُّهُرِ الْخَرَامِ (لَمْ يَكُنْ عَلَيْهِمْ مِنْهُمْ) أَيْنَ ظَلِمَ بِأَخْرَاجِهِ مِنْ مَنَازِلِهِ (لَتَسْمُرَنَّهُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَنَفَّاسٌ) عَنْ الْفُلُومِينَ (يَغْفِرُونَ) لَهُمْ عَنْ يَتْلَاهُمْ فِي الشُّهُرِ الْخَرَامِ (ذَلِكَ) النَّصْرَ (وَأَنَّ اللَّهَ يُبْلِغُ الْكَلِمَ فِي النَّهَارِ وَيُؤَلِّمُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ) أَيْنَ يُذْخِلُ كُلًّا مِنْهُمَا فِي الْآخِرِ بَأَن يَزِيدَ بِهِ وَذَلِكَ مِنْ أَكْرَفْتِهِ تَعَالَى الَّذِي بِهَا النَّصْرَ (وَأَنَّ اللَّهَ صَمِيمٌ) دَعَاءُ لِلْمُؤْمِنِينَ (بَيِّنِينَ) بِهِمْ خَشْتٌ جَعَلَ فِيهِمُ الْإِيمَانَ فَاجَابَ دَعَاءَهُمْ (ذَلِكَ) النَّصْرَ أَيْضًا (وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ) اللَّابِتُ (وَأَنَّ مَا يُدْعَوْنَ) بِالْأَنَاءِ وَالْأَنَاءِ يُدْعَوْنَ (مِنْ قُونِهِ) وَهُوَ الْأَمْتَانِ (هُوَ الْبَاطِلُ) الزَّائِلُ (وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ) أَيْنَ الْعَالِي عَلَى كُلِّ شَيْءٍ بِفَتْحِهِ (الْكُوبِ) الَّذِي يَضَعُ كُلَّ شَيْءٍ سِوَاهُ الْأَرْضِ تَحْتَهُ (وَأَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً) مَطَرًا (فَنُصِّبُ بِهِ الْأَرْضَ مُخْتَلِفَةً) وَبَاتَتْ وَغَذَا مِنْ أَكْرَفْتِهِ (وَأَنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ) بِمَا يَدُورُ فِي آخِرِ النَّاتِ وَالْأَنَاءِ (يُحْيِي) بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ حِينَ تَأْخِيرِ الْمَطَرِ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ) عَلَى جِهَةِ الْهَلِكِ (وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ) عَنْ عِبَادِهِ (الْحَمْدُ) لِلَّهِ

فرجہ: او کومو خلقو چہ د اللہ پاک پہ لارہ کبش خپل وطن پریخودلې دې یعنی د هغه په طاعت کبش نې د مکې نه مدینې ته هجرت کړې دې بیا هغوی شهیدان کړې شویا په خپل مرگ وفات شو اللہ پاک به هغوی ته بہترین رزق ورکړی هغه د جنت رزق دې بیشکه اللہ پاک د ټولو ورکړه کونکو نه غوره ورکونکې دې یعنی په ورکړه کونکو کبش غوره ورکونکې دې اللہ پاک به هغوی داسې حاثې ته داخل کړی چہ هغوی به هغې لره خوبنوی او هغه جنت دې (مدغلا) د میم په ضمی سره او د هغې په فتحې سره، داخلول یا د داخلولو حاثې او بیشکه اللہ پاک د هغوی د نیتونو نه خبر دې هغوی ته د سزا ورکولو په معاملہ کبش حلیم دې، خبرہ داسې ده څنگہ چہ مونږ تاسو ته واوروله، او کوم مومن چہ بدله واخستله (د ظالم نه) ہم د هغې برابر چہ (کوم ظلم د مشرکانو د طرف نه) دده سرہ کړې شوې وو، یعنی د هغوی سرہ نې ہم دغه شان قتال او کړو څنگہ چہ هغوی د محرم په میاشت کبش د مومنانو سرہ قتال کړې وو، بیا د هغه سرہ زیاتې او کړې شی د مشرکانو د طرف نه یعنی هغه لره د هغه د کور نه ویستلو سرہ په هغه باندې ظلم او کړې شو نو یقینا اللہ پاک به د هغه مدد فرمائی، بیشکه اللہ پاک مومنانو لره ډیر معاف کونکې دې او یخبښنه کونکې دې په شهر حرام کبش د هغوی قتال کونکو لره او دا مدد به دې وجې نه وی چہ بیشکه اللہ پاک شپې لره په ورځ کبش او ورځې لره په شپہ کبش داخلوی یعنی یو لره په بل کبش داخلوی به داسې طریقہ چہ په هر یو کبش اضافہ کوی او دا ایلاج د هغه قدرت دلیل دې چہ د هغې په ذریعہ نصرت کیږی او بیشکه اللہ پاک د مومنانو د دعا اوریدونکې دې او د هغوی احوالو لره لیدونکې دې په دې طریقہ باندې چہ هغوی نې مومنان جوړ کړل بیا نې د هغوی دعا ته شرف د قبولیت ورکړو او دا نصرت ہم په دې سبب دې چہ اللہ پاک معبود برحق دې او بیشکه چاته چہ دا خلق یا تاسو خلق هغه لره پریخودلو سرہ اواز کوی او هغه بتان دې هغه باطل دې زائل کیدونکې دې او بیشکه اللہ پاک په هر یو څیز باندې عالی دې د خپل قدرت په اعتبار سرہ او داسې عظمت والا دې چہ د هغه نه سوا د هغه د عظمت مخې ته هر یو څیز ذلیل دې ایا تاته پته نه لگی چہ اللہ پاک د اسمان ته باران واورولو چہ هغې سرہ زمکہ د نباتاتو په ذریعہ شنه شوه او دا د هغه د قدرت اثر دې بیشکه اللہ پاک د اوبو په ذریعہ نباتات پیدا کولو کبش په خپلو بندگانو باندې ډیر مہربان دې او د باران د تاخیر په صورت کبش چہ کوم خیالات د بندگانو په زړونو کبش راځی د هغې نه باخبر دې په اسمانونو او زمکہ کبش چہ څه دی ہم د هغه ملک دی او بیشکه اللہ پاک دې کوم چہ د خپلو بندگانو محتاج نه دې او د خپلو اولیاء د تعریف سزاوار لائق دې.

د قیوداتو فوائد اوتسهیل

فوله: (وَالَّذِينَ هَاجَرُوا) مبتدا ده (لِإِذْنِهِمُ اللّٰهُ) د دې خبر دې (وَالَّذِينَ هَاجَرُوا) اگر چہ (الَّذِينَ آمَنُوا) کبش داخل دی، خو د هغوی د عظمت شان د وجې نه خاص طور باندې د

هغوی ذکر کړې شوې دې گویا دا د تخصیص بعد التعمیم د قبیل نه دې، (لیرځنېم) د قسم محذوف جواب دې، ای والله لیرځنېم قسم او جواب قسم یوځانې کیدو سره جمله د (واللهن هاجروا) خبر دې، د دې نه معلومېږي چه جمله قسمیه د مبتدا خبر واقع کیدې شی (رزقا حسنا) دلیرځنېم مفعول ثانی دې او د (لیرځنېم) مفعول مطلق دپاره د تاکید هم کیدې شی

فوله: (غُورُ الرِّزْقَيْنِ) نه پس الفضل المعطون اضافه کولو مقصد دې خبرې ته اشاره کول دی چه (غیر) اسم تفضیل، د اسم تفضیل په معنی کښ دې په قرآن کریم کښ عام طور باندې اسم تفضیل د اسم فاعل په معنی کښ وی خو دلته داسې نه ده، اول خو په دې وجه چه الله پاک سره داسې رزق مخصوص دې چه په هغې باندې بل څوک قادر نه دې، او په رزق کښ هم دا اصل دې، دویمه خبره دا ده چه په ظاهره کښ غیر الله چه کوم رزق ورکوی هغه د الله پاک د ورکړې شوی رزق نه ورکوی، دریمه خبره دا ده چه غیر الله چه کوم رزق ورکوی د هغې مقصد طلب عوض وی کم از کم اجر د آخرت سهی، او د الله پاک چه کوم رزق وی هغه به په طور د احسان وی.

فوله: (لِيَدْخُلْنَهُمْ مُدْخَلًا) دا (لیرځنېم) ته بدل هم کیدې شی او جمله مستانفه هم.

فوله: (مُدْخَلًا) دا د باب افعال مصدر دې (ای ادعالا ومدخلا) په دې صورت کښ به دا د (لیدخلنېم) مفعول مطلق وی او د دې مفعول به به محذوف وی (ای لیدخلنېم الجنة ادعالا بروضه) او د میم په فتحې سره به ظرف مکان وی ای موضع دخول په دې صورت کښ به (مدخلا) به د (لیدخلنېم) مفعول فیه وی ای لیدخلنېم مکانا بروضه.

فوله: (ذلك) دا د مبتدا محذوف خبر دې (ای الامر ذلك) یعنی د مومنانو او کافرانو سره چه کومې وعدې شوې دی هغه په خپل ځانې صحیح او حقې دی، چه کله د یو کلام نه بل کلام ته انتقال مطلوب وی نو هغه وخت (الامر ذلك) وئیلې شی.

فوله: (ومن عاقب) دا د تعاقب نه اخستلې شوې دې چه د هغې معنی ده (همی الشی بعد الشی ای جاز)

فوله: (أَنِّي لَأَكْفِيَنَّ كُمَا أَتَاكُمُ الْعَذَابُ) د مفسر په دې قول کښ د آیت کریمه د شان نزول طرف ته اشاره ده، مقاتل رحمه الله فرمائی چه ذکر شوې آیت کریمه په مشرکین مکه کښ د هغه خلقو په باره کښ نازل شوې دې چه د هغوی مقابله د مسلمانانو د یو جماعت سره شوې وه، حال دا چه لا د محرم د میاشتي په ختمیدو کښ دوه ورځې باقی وې، مشرکانو په دې خیال چه اصحاب محمد صلی الله علیه و آله د محرم په میاشت کښ قتال نه خوښوی حمله اوکړه، مسلمانانو په شهر حرام کښ د جنگ نه کولو دپاره مشرکانو ته قسم ورکړو

خو هغوی یوه خبره هم نه اوریدله، مجبورا مسلمانان هم د هغوی مقابلي ته اوږدېدل. الله پاک مسلمانانو ته په مشرکانو باندې غلبه ورکړه، په شهر حرام کېږي د قتل کولو د وجې نه د مسلمانانو په زړه کېږي یو قسم خفگان او وسوسه باقی وه، اگر چه مسلمانانو د مجبورۍ په درجه په باندې په شهر حرام کېږي قتل کړې وو، هم د دې وسوسې د ختمولو دپاره ذکر شوې آیت کریمه نازل شو، د ظلم د بدلې اخستلو نه په «عاقب» لفظ سره تعبیر اوکړې شو، دا مجازا د مشاکلت په طور استعمال کړې شوې دې، لکه «جزاءة سنة» کېږي وئيلي شوې دی، یا دا د تسمیة السبب باسم المسبب د قبیل نه دې، یعنې د مشرکانو ظلم د هغوی نه د انتقام اخستلو سبب جوړ شو.

قوله: ﴿وَمَنْ عَنَّا قَبْلُ﴾ مبتدأ ده ﴿لنصرنه﴾ د دې خبر دې او دا په دې صورت کښ دې چه
 کله من موصوله وی او دا هم صحیح ده چه من شرطیه وی او لنصرنه دې جزاء وی
 قوله: ﴿ذَلِكَ النُّصْرُ﴾ مبتدأ ده او ﴿بِأَن اللّٰهُ يُولِئُ لِلْمَلَائِكَةِ﴾ د دې خبر دې.

قوله: (وَذَلِكَ مِنْ أَمْرِ قُدْرَتِهِ) یعنی ورخی لره په شپه کښ او شپې لره په ورځ کښ داخلول دا د هغه د قدرت اثر دی، ځکه چه نصرت د قدرت نه بغیر نه شی کیدی.

فوله: (قُصِّصَ) په رفع سره د دې عطف په (انزل) دې، په دې صورت کښې به (به) عائد محذوف وی ای قصص به... او دا هم کیدې شی چه فاء سببیه وی نه عاطفه په دې صورت کښې به د تقدیر عائد ضرورت نه وی.

سوال: (تقصیر) جواب امر واقع دے لہذا دا منصوب کیدل پکار دے حال دا چہ (قصہ) مرفوع دے؟

جواب: دا استفهام تقریری په معنی د خبر دې یعنی (المرء) د قدرتیت په معنی دې او استفهام په معنی د خبر د امر جواب نه وی.

اوس دا سوال پیدا شو چه د ماضی د صیغې په ځانې د مضارع صیغه استعمالولو څه وجه ده؟ یعنې د (تصبر) په ځانې ئې (فاصلت) ولې نه دی وئیلی؟

جواب: دا دې چه د مضارع صيغه په بقاء اثرِ مطر باندې دلالت کوي کوم چه مطلوب او محمود دې په خلاف د ماضي د صيغې

[آیات ۶۵-۷۲]

أَفَرَأَيْتُمْ تَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ مَخْلُوقُكُمْ فِي الْأَرْضِ مِنَ الْهَيَامِ وَالْفُلْكِ السُّنَنِ عَجَزِي فِي الْبَصِ لِلرَّغُوبِ وَالْخُفْلِ بِالْمَرْءِ بِأَذِيهِ وَتَحْنِكِ السَّحَابِ مِنْ (أَنْ) أَوْ بِلَا رَقْعٍ عَلَى الْأَرْضِ (أَلَا يَأْتِيهِ) فَتَهْلِكُوا (إِنَّ اللَّهَ) بِالنَّاسِ لَرُغُوفٍ رَحِيمٌ فِي الشَّجَرِ وَالْإِنْسَانِ وَهُوَ الَّذِي أَحْيَاكُمْ بِالْإِنْشَاءِ (أَلَمْ يَحْيَاكُمْ) عِنْدَ انْقِضَاءِ أَجَالِكُمْ (أَلَمْ يَحْيَاكُمْ) عِنْدَ الْبَغْتِ (إِنَّ الْإِنْسَانَ) أَيْ الْفَشْرَكَ (لَكَوْنِ) لِنَعْمِ اللَّهُ بِرَبِّكَ تَوْحِيدَهُ

لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مُسَدِّقًا، يَفْتَحُ السَّمْعَ وَتُشْرِعُا شَرِيعَةً (هُمُ نَائِبُكُمُ) غَائِبُونَ بِهِ (فَلَا يَتَذَكَّرُكَ) يُزَادُ بِهِ لَا تَذَكَّرُهُمْ (فِي الْأُمَرِ) أَيْ أَمْرُ الدَّبِيحَةِ إِذْ قَالُوا مَا قَتَلَ اللَّهُ أَحَدًا أَنْ تَأْكُلُوهُ مِمَّا قَتَلْتُمْ (وَأَذْعُرُ إِلَى رَبِّكَ) إِلَى دِينِهِ (إِنَّكَ لَمَعْلَى هُدًى) دِينِ مُسْتَقِيمٍ (وَلَنْ جَادِلُوكَ) فِي أَمْرِ الدِّينِ (قُلْ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ) فَيُخَابِكُمْ عَلَيْهِ وَهَذَا قَبْلَ الْأَمْرِ بِالْعَمَلِ (اللَّهُ يَنْتَكُمُ يَنْتَكُمُ) أَبْنَاءُ الْفُلُوفِ وَالْكَافِرُونَ (يَوْمَ الْقِيَامَةِ) فَيَا كُنْتُمْ فِيهِ تَعْتَلِفُونَ (بَانَ) يَقُولُ كُلٌّ مِنَ الْفَرِيقَيْنِ خِلَافَ قَوْلِ الْأَعْرَابِ (أَلَمْ تَعْلَمُوا) الْإِسْطِغَامَ فِيهِ لِلتَّغْيِيرِ (أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ الْأَرْضِ) (إِنْ ذَلِكَ) أَيْ مَا ذَكَرَ (فِي كِتَابِ) هُوَ الْفَرْقُ الْمَحْفُوظُ (إِنْ ذَلِكَ) أَيْ عِلْمُ مَا ذَكَرَ (عَلَى اللَّهِ يَسِيرُ) سَهْلًا (وَيَعْقِدُونَ) أَيْ الْمُشْرِكُونَ (مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُنْ لَهُ) هُوَ الْأَعْتَامُ (سُلْطَانًا) خُفَّةً (وَمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ) أَنَّهَا إِلَهَةٌ (وَمَا لِلظَّالِمِينَ) بِالْإِشْرَافِ (مِنْ نَصِيرٍ) يَنْتَعِ عَنْهُمْ عَذَابُ اللَّهِ (وَأَذَاتُنَّ) عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا مِنْ الْقُرْآنِ (بَيِّنَاتٍ) ظَاهِرَاتٍ خَالٍ تُعْرِفُ فِي وَجْهِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا (الْمُنْكَرُ) أَيْ الْإِتْكَارُ لَهَا أَيْ إِثْرُهُ مِنَ الْكِرَاهَةِ وَالْفُتُوسِ (يَكَادُونَ يَسْطَلُونَ) بِالَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا (أَنْ يَفْقَهُوا فِيهِمْ) بِالْبَطْشِ (قُلْ أَفَأَنْتُمْ كُمْرُشْتُمْ مِنْ ذَلِكَمْ) بِأَنَّهُ (إِلَيْكُمْ مِنْ الْقُرْآنِ) الْمَثَلُ عَلَيْكُمْ هُوَ (التَّارُوعَدَهَا) اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا (بَانَ) مَصْرُومٌ إِلَيْهَا (وَيْسَ الْمَصِيرِ) (إِلَى)

توجهه: (اې مخاطبه) ايا تاته معلومه نه ده چه الله پاک ستاسو په کارونو کې لگولې دي د زمکې څيزونو لره د حيواناتو نه او کشتو لره چه هغه په درياب کې د بار او سورلو اورلو دپاره د هغه په حکم باندې روانې وي، او هم هغه اسمانونو لره په زمکه باندې د راغورځيدلو نه ټينگ (منع) کړې دي (د دې دپاره چه په هغوی ور بېرې نه اوځي او ټول هلاک نه شي) مگر دا چه د غورځيدلو حکم اوشی بيشکه الله پاک په خلقو باندې په تسخير او امساک کې ډير شفقت کونکې او رحمت کونکې دي او هغه هم هغه الله دي چا چه تاسو ته ژوند درکړو پيدا کولو سره بيا به تاسو ته مرگ درکړی ستاسو عمر د مودې پوره کيدو نه پس بيا به تاسو لره ژوندی کړی د بعثت په وخت واقعي مشرک انسان د الله پاک د نعمتونو او د هغه توحيد ترک کولو سره ډير ناشکره دي او مونږ د هرامت دپاره د بنديگۍ يوه طريقه يعنی شريعت مقرر کړې دې هغه هم هغه (طريقه) شريعت باندې عمل کونکې وو منکاد سين په فتحې او کسرې سره دې نو خلقو لره پکار دی چه د ذبح په معامله کې تاسره نزاع اونکړی او فلا بنازعنک نه لاتنازعنک مراد دي (يعنی د مضارع منفی نه نهی) ځکه چه هغوی وئيلي وو چه کوم څاروې الله پاک قتل کړې وي هغه د خوراک کولو زيات لائق دي د هغې نه کوم چه تا پخپله قتل کړې دي او ته خپل رب يعنی د هغه د دين طرف ته دعوت ورکوه، يقيناً ته په صحيح دين باندې شې او که دا خلق د دين په معامله کې تاسره جهگړه کوی نو ته ورته او اويه چه الله پاک ستاسو د اعمالو نه ښه خبردار دي هغه به تاسو ته د دې سزا ضرور درکړی، (د عدم قتال) دا هدايت نبی عليه السلام ته د جهاد د حکم ورکولو نه مخکېنې دي، اې مومنانو او کافرو! د قيامت په ورځ

باندی بہ اللہ پاک ستاسو ترمینحہ د ہفہ خبری فیصلہ اوکری پہ کومہ کنبی چہ تاسو اختلاف کوئی بہ دی طریقہ چہ پہ دوارو دلو کنب ہرہ یوہ دلہ د بلہی دلہی خلاف وائی (ای مخاطبہ) ایا تاتہ پتہ نشتہ دا استفہام تقریری دی چہ اللہ پاک پہ اسمان او زمکہ کنب چہ خہ دی ہفہ ہر خہ پیڑنی یقینا دا خہ چہ مذکور شو پہ لوح محفوظ کنب محفوظ دی بیشکہ دا یعنی مذکور علم د اللہ پاک دپارہ اسان دی او مشرکان د اللہ پاک نہ علاوہ داسی خیزونو بندگی کوی چہ د ہفہ پہ بارہ کنب ہفہ خہ حجت نہ دی نازل کری ہفہ بتان دی او نہ د ہفوی سرہ د دی خہ دلیل شہ چہ دا معبود دی او د شرک پہ ذریعہ د ظلم کونکو بہ شوک مددگار نہ وی چہ د ہفوی نہ عذاب منع کری او کلہ چہ ہفوی تہ زمونہ واضح قرآنی آیتونہ اورولہی شی بنات د معنی ظاہرات حال دی نو تہ د ہفہ کفارو پہ مغ باندی د ناخوبی اثر گوری یعنی د دی آیتونو د انکار (اثر لہر) کوم چہ کراہت او تر شروئی دہ داسی معلومیہی چہ پہ ہفہ خلقو باندی بہ حملہ اوکری کوم چہ ہفوی تہ زمونہ آیتونہ لوستلو سرہ اوروی یعنی نزدی دہ چہ پہ سختی سرہ نی اوینسی، تہ اوایدہ ایا زہ تاسو تہ ددی نہ ہم زیات ناخوبہ خیز او بنائم؟ یعنی تاسو تہ د قرآن اورولو نہ ہم زیات ناخوبہ خیز ہفہ دوزخ دی چہ د ہفہی اللہ پاک د کفارو سرہ وعدہ کری دہ دا د ہفوی تہ کمانہ دہ او ہفہ بدہ تہ کمانہ دہ.

د قیوداتو فوائد اوتسہیل

قوله: ﴿أَلَمْ تَرَ تَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ مَسْخَرٌ لِّكُلِّ شَيْءٍ﴾ (تر) پہ اصل کنب (تری) وو، دا د رویت نہ مشتق دی، د (لم) داخلیدو د وجہ نہ د آخر نہ (ی) حرف علت ساقط شو د (تر) تفسیر بہ (تعلم) سرہ کولو کنبی نی اشارہ اوکرہ چہ د رویت نہ مراد رویت قلبی دی، (مسخر) دا د تسخیر نہ د ماضی صیغہ دہ پہ معنی د (ذلّل) مسخر کول، پہ کار کنب لگول، قابو کول، زبردستی سرہ پہ یو خاص کار کنب لگول.

قوله: ﴿وَالْفُلُوكَ﴾ مافی الارض... باندی د عطف کیدو د وجہ نہ منصوب دی.

قوله: ﴿مَنْ﴾ (ان) (اوللا تقم) پہ دی عبارت سرہ د مفسر علام مقصد د (ان تقم) اعراب تہ اشارہ کول مقصود دی، (ان تقم) یا پہ محل د جر کنب دی او حرف جر محذوف دی ای من ان تقم او تقم ان مصدریہ د وجہ نہ د وقوع پہ معنی کنب دی یا پہ محل د نصب کنب دی یا خو پہ دی وجہ چہ د السماء تبدیل دی بدل الاشتمال ای بمنع وقوعها او بعض حضراتو وثیلی دی چہ د مفعول لہ کیدو د وجہ نہ منصوب دی، د بصریانو پہ نزد تقدیر د عبارت داسی دی بمك السماء کراہة ان تقم او د کوفیانو پہ نزد تقدیر د عبارت دا دی بمك السماء لئلا تقم مفسر علام احتمال اول او ثالث لہر ذکر کری دی.

فوله: ﴿الْأَفْنِیَّةُ﴾ دا مستثنیٰ مفرغ دہ د عموم احوال نہ خو دلته به دا شبه وی چه مستثنیٰ مفرغ په کلام موجب کښ نه واقع کیږی او دلته مستثنیٰ منه کومه چه ﴿مسك السماء﴾ ده کلام موجب دې؟ د دې شبهې جواب دا دې چه ﴿مسك السماء ان تم علی الارض﴾ په قوت د نفی کښ دې د عبارت تقدیر داسې دې ﴿لا یتوکھا تم فی حالة من الاحوال الا فی حالة کوبها متلبه عمشة الله تعالى﴾ باذنه کښ به د ملا بست دپاره ده.

فوله: یُکَلِّ اُمَّةٌ جَعَلْنَا مُنْکَا: دلته د امت نه هغه امت مراد دې چا سره چه اسمانی ملت او د یو نبی شریعت وی نه چه مشرکین او کفار، په دې باندې لفظ جعلنا دلالت کوی مفسر علام د منسک تفسیر په شریعت سره کولو کښې دې خبرې طرف ته اشاره او کړه چه ﴿النسکه﴾ په معنی د عبادت نه ماخوډ دې لهذا ﴿منکا﴾ په موضع د عبادت یا په وقت د عبادت باندې محمول کولو څه وجه نشته او هم په دې معنی باندې ﴿ناسکه﴾ دلالت کوی که د موضع یا د وخت معنی مراد وې نو ﴿ناسکون فیه﴾ به دې وئیلې ځکه چه عامل د ظرف د ضمیر طرف ته متعدی وی.

فوله: ﴿لاینازعنک﴾ تفسیر ﴿لاتنازعن﴾ سره کولو کښې دې طرف ته اشاره ده چه مقصد رسول الله ﷺ نورو اهل ملل سره د منازعت نه منع کول دی او دا په طور د کنایه ده ځکه چه منازعت د طرفین نه وی، رسول الله ﷺ ته د ترک نزاع د حکم مقصد د هغوی د خبرو طرف ته د التفات د نه کولو حکم کول دی او چه کله رسول الله د هغوی د خبرو طرف ته التفات نه کوی نو جهگړه به پخپله ختمه شی، یو فریق لره منع کول، دا کنایه دویم فریق لره منع کول دی.

فوله: ﴿فی الأمر﴾ مفسر علام د امر نه ذبیحه مراد کړې ده، خطیب وئیلې دی چه دا آیت کریمه بدیل بن ورقاء او بشر بن سفیان او یزید بن خنیس په باره کښ نازل شوې دې چه کله هغوی اصحاب رسول ﷺ ته وئیلې وو ﴿ما لکم تاکلون ما تکلون ولا تاکلون ما تکلون﴾ الله یعنی تاسو د خپل لاس وژلې څه روتې خورئ او کوم څیز چه الله پاک قتل کړی (یعنی مردار) هغه نه خورئ. د مفسر علام د فی الامر تشریح په ذبح سره کول د مقام موافق نه ده بلکه دلته مطلقا احکام شریعت مراد دی، گنې د دې نه به لازم شی چه په سابقه امتونو کښ مردار خوړل مشروع وو.

فوله: ﴿ما لکم یزئل به﴾ ما موصوله ده او د ﴿بمدون﴾ مفعول به دې.

فوله: ﴿يَكْفُرُونَ بِطُغْيَانٍ﴾ دا جمله حالیه ده یا خو د ﴿الذین﴾ نه خو په دې صورت کښ به دا اعتراض وی چه ﴿الذین﴾ مضاف الیه دې او مقصود مضاف وی نو د مضاف الیه

نہ حال واقع کیدل بہ خنگہ صحیح وی؟ جواب دا دے چہ مضاف چونکہ د مضاف الیہ جزء دے لہذا د مضاف الیہ نہ حال واقع کیدل صحیح دی یا د وجوہ نہ حال دے او د (وجہ) نہ صاحب وجہ مراد دے، مفسر علام د (بطون) تفسیر (بطش) سرہ کولو کنبے دے خبری طرف تہ اشارہ او کرہ چہ (بطون) دبطون معنی لہر متضمن دے، ہم دا وجہ دہ چہ د (بطون) صلہ (با) صحیح دہ، گنہ د (بطون) صلہ (علی) راخی۔
 قولہ: (هُوَ النَّارُ) النار ہومبتداً محذوف خبر دے، پہ دے صورت کنبہ بہ وقف پہ (ذلک) باندے وی او دا ہم جائز دہ چہ (النار) مبتداً او (وعدها اللہ) د دے خبر شی پہ دے صورت کنبہ بہ وقف پہ (الذین کفروا) باندے وی۔

[ایاتونہ: ۷۲-۷۸]

يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَيُّ أَهْلِ مَكَّةَ رُحُوبَ مَثَلٍ قَاسَمُوا اللَّهَ، وَهُوَ (إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ) تَدْعُونَ (مِنْ دُونِ اللَّهِ) أَيُّ غَيْرِهِ وَهُمْ الْأَصْنَامُ (لَنْ يَخْلُقُوا ذَبَابًا) اسم جنس واحد ذبابة يقع على المذكر والمؤنث (وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ) يَخْلُقُهُ (وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا) مما عَلَيْهِمْ مِنَ الطَّيِّبِ وَالزَّعْفَرَانِ الْمَطْلُوعَيْنِ بِهِ (لَا يَسْتَفِيدُوا) لَا يَسْتَفِيدُوا (وَهُنَّ) يَعْزِيهِنَّ فَكَيْفَ يَخْدُونَ شُرَكَاءَ اللَّهِ تَعَالَى هَذَا أَمْرٌ مُتَغَرِّبٌ عَنَّا بِهَذَا مَثَلٍ رَضَعُ الْعَالِيَةِ الْعَالِيَةِ (وَالْمُطْلُوبُ) الْمَعْنَى (مَا قَدَّرَ اللَّهُ) عَظُمُوهُ (حَقَّ قَدْرُهُ) عَظُمَتْهُ إِذْ أَشْرَكُوا بِهِ مَا لَمْ يَنْتَبِعْ مِنَ الذُّبَابِ وَلَا يَنْتَفِيعُ مِنْهُ (إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ) غالب (اللَّهُ يَصْطَلِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا مِنْ النَّاسِ) رُسُلًا نَزَلَ لَنَا قَالَ الْمُشْرِكُونَ (أَلُنْزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْ بَيْنِنَا) (إِنَّ اللَّهَ سَمِيمٌ) لِمَقَالَتِهِمْ (بَعِيسٍ) بِمَنْ يَتَّبِعُهُ رُسُلًا كَجِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ وَإِسْرَاهِيمَ وَمُحَمَّدٌ وَغَيْرُهُمْ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَسَلَّمَ (يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ) أَيُّ مَا قَدَّمُوا وَمَا خَلَّفُوا وَمَا عَمِلُوا وَمَا هُمْ عَامِلُونَ بِعَدْوَالِي اللَّهِ تَعَالَى (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا) أَيُّ صَلُّوا (وَارْكَعُوا) وَخُدُّوا (وَأَقْبِلُوا الْقُرْآنَ) كَحَبْلَةِ الرَّجْمِ وَمَكَارِمِ الْأَخْلَاقِ (لَعَلَّكُمْ تَقْلِقُونَ) تَقْرَؤُونَ بِالنِّقَاطِ فِي الْحَقِّ (وَمَا هَذَا فِي اللَّهِ) لِإِقَامَةِ دِينِهِ (حَقِّ جِهَادِهِ) بِاسْتِغْرَاقِ الطَّائِفَةِ فِيهِ وَتَضَيُّعِ حَقِّ عَلَى الْمُفْتَنَةِ (هُوَ اجْتِهَادُهُمْ) اخْتِرَاجُهُمْ لِبُيُوتِهِ (وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ) أَيُّ حَبِيقٍ بَانَ سَهْلُهُ عِنْدَ الصَّرُورَاتِ كَمَا قَصَّرَ وَالنَّيِّمُ وَأَحْلَى الْمُنْتَدِ وَالْفَطَرُ لِلْمَرْسِي وَالشَّرُّ (وَلَعَلَّكُمْ تَقْلِقُونَ) مَنْصُوبٌ بِزَعِ الْعَافِيَةِ الْكَافِ (إِسْرَاهِيمَ) عَظَفَ بَيْنَ اللَّهِ (هُوَ) أَيُّ اللَّهِ (سَمَّاكُمْ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ) أَيُّ قَبْلَ هَذَا الْكِتَابِ (وَفِي هَذَا) أَيُّ الْقُرْآنِ (لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ) يَوْمَ الْقِيَامَةِ اللَّهُ بَلَّغَكُمْ (وَتَكُونُوا) أَنْتُمْ (شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ) أَنْ تُسَلِّمُوا بَلَّغْتُمْ (فَأَقِمْوُا الصَّلَاةَ) ذَابُوا عَنْهَا (وَأَتُوا الزَّكَاةَ وَاعْتَصِمُوا بِآلِكُلٍّ) بَلُّوا بِهِ (هُوَ مَوْلَاكُمْ) نَاصِرُكُمْ وَمُنْزِلُ أُمُورِكُمْ (فَيَعْلَمُ الْمُؤْمِنُ) هُوَ (وَيَعْلَمُ النَّصِيرُ) النَّاصِرُ لَكُمْ

ترجمہ: اے ای خالقو! یعنی مکہ والو! یہ عجیبہ خبر بیانولی شی ہفہ پہ غور سرہ واورئ او ہفہ خبرہ دا دہ چہ پہ دے خبرہ کنبہ ہیخ شبہہ نشتہ چہ کوم غیزونہ تاسود اللہ پاک نہ سوا رابلی یعنی

بندگی کوئی د غیر الله هغه بتان دی هغوی خو یو میچ هم نه شی پیدا کولې ذباب اسم جنس دی د دې واحد ذبابه دې د دې اطلاق په مذكر او مونث دواړو باندې کیږي اگر که د دې تخلیق دپاره ټول په ټول راجمع شی او که د هغوی نه میچ یو میخز او تختوی د هغه نه چه په هغوی کومه خوشبو شی او زعفران لگیدلې وی (چه په هغې هغه ککر شوی دی) نو هغې لره هغوی د هغه نه واپس نه شی اغستلې د هغوی د عاجز کیدو د وجې نه، بیا ولې بندگی کوئی (د هغوی) د الله پاک شریکان گنړلو سره، دا خبره چونکه عجیب ده هم په دې وجه د دې نه په ضرب المثل سره تعبیر کړې شوې دې داسې طالب عابد هم ضعیف او مطلوب معبود هم ضعیف دی، دې خلقو څنگه چه د الله پاک تعظیم کول پکار وو هغه شان شي اونکړو حال دا چه هغه سره نې داسې خیز شریک کړې دې کوم چه د میچ نه خپل حفاظت نه شی کولې او نه د هغه نه خپل حق اغستلې شی بیشکه الله پاک لوښې طاقت والا او په ټولو باندې غالب دې الله پاک په فرشتو کښ او په انسانانو کښ چه څوک غواړي د پیغام رسولو دپاره منتخب کوي (دا آیت کریمه) هغه وخت نازل شو چه کله مشرکانو او وئیل چه آیا په مونږ کښ صرف ده باندې ذکر (قرآن) نازل کړې شوې دې بیشکه الله پاک د هغوی خبرو لره اوریدونکې او پېژوندکې دې په هغه چا لره چه څوک خپل استاذی گرځوی لکه په فرشتو کښ سیدنا جبرائیل عليه السلام او سیدنا میکائیل عليه السلام او په انسانانو کښ سیدنا ابراهیم عليه السلام او سیدنا محمد عليه السلام لره هغه د هغوی په مخکښ او روستو ټولو حالاتو باندې خبر دي یعنی چه کوم اعمال نې وړاندې لیرلی دی او کوم اعمال چه نې شاته پریخودلی دی او کوم اعمال چه نې کړی دی او کوم چه به راروان وخت کښ کوی او ټول اموری د الله پاک طرف ته واپس کولې شی ای خلقو رکوع کوئی او سجده کوئی یعنی مونږ کوئی او د خپل رب بندگی کوئی یعنی دهغه د وحدانیت عقیده ساتئ او نیک کار کوئی لکه صله رحمی او ښه اخلاق امید دې چه تاسو به کامیاب شی یعنی په جنت کښ به د دائمی بقاء سره کامیاب شی او د الله پاک په کار کښ د هغه د دین د قیام دپاره ښه کوشش کوئی خپل پوره کوشش په هغې کښ خرچ کولو سره او د حق د نصب مصدر بهت د وجې نه دي هغه تاسو د خپل دین دپاره منتخب کړی یئ او په تاسو باندې شي ستاسو د دین په معامله کښ هیڅ تنگسیا نه ده کیخودلې په دې طریقچه چه د ضرورت په وخت شي درته دین اسان کړې دې لکه قصر او تیمم او د مردارې خوړل او د مریض او مسافر دپاره د روژې نه ساتلو اجازت ستاسو د پلار ابراهیم عليه السلام د ملت په شان مله حرف جر کاف لره د حذف کولو د وجې نه منصوب دې ابراهیم په ابکم باندې عطف دې هغه یعنی الله پاک ستاسو نوم د مخکښ نه (یعنی د دې کتاب د نزول) نه مخښ مسلمان کیخودلې دي او په دې کښ هم یعنی قرآن کښ هم د دې دپاره چه رسول عليه السلام ستاسو دپاره د قیامت په ورځ باندې گواه شی چه هغه

تاسو ته پيغام در اورسولو او تاسو د خلقو په مقابله کښ گواه شئ چه دهغوی رسولانو (پيغام) هغوی ته رسولې دې تاسو د مونځ پابندی کوئ او زکاۃ ورکوئ او الله لره مضبوط اونیسئ یعنی په هغه باندې خان اوسپارئ هغه ستاسو مولی یعنی مزدگار او ستاسو کارساز دې پس هغه غه ښه کارساز دې او ستاسو دپاره غه ښه مددگار دې؟

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ﴾ ای اهل مکة دې آیت کریمه تعلق د ماقبل آیت کریمه ﴿وَمِنَ الَّذِينَ دُونِ اللَّهِ﴾ (الایة) سره دې، په دې آیت کریمه کښ خطاب اگر چه اهل مکة ته دې خو مراد ترې هر هغه کس دې کوم چه د غیر الله بندگی کوی، ﴿ضرب مثل﴾، د مثل نه مراد امر عجیب دې او هغه امر عجیب د شرک او د بت پرستی حماقت لره په یو واضح مثال سره بیانول دی چه کوم بتان چه تاسو چپل کارساز گنړئ داسې بې وسه او عاجزه دی چه ټول یوځانې کیدو سره هم د مچ په شان یو سپک خیز نه شی پیدا کولې او پیدا کول خو ډیر لوڼې کار دې تاسو روزانه د هغې په وړاندې د خوږو او خوراکو نو منځتې کوئ او مچان هغه خوری د هغوی نه خو دومره هم نه کیږی چه د مچانو نه خپل خیز بیج کړی دا به تاسو د یو آفت نه څه بیج کړی په دې وجه ئې د آیت کریمه په آخر کښ د هغوی د جهالت او بې وقوفی نه په دې الفاظو سره تعبیر فرمائیلې دې. ضعف الطالب والمطلوب.

قوله: ﴿وَلَا تَجْعَلُوا لَهُ﴾ دا جمله د حال په محل کښ واقع ده، ای انتظی خلقهم الذباب علی کل حال ولوی حال اجتماعهم.

قوله: ﴿وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذَّبَابُ شَيْئًا﴾ (سلب) متعدی دې دوو مفعولو ته، مفعول اول (هما) او ثانی (شئ) دې ملطعون دا د لطمه نه مشتق دې، ککر کول، گنده کول، ملاویدل او خیرن کول، (ملطعون) په اصل کښ د طیب والزعفران صفت سببی دې لهذا ملطعون په ځانې ملطعن پکار دی لکه چه ظاهره ده. (جمل)

قوله: ﴿عَبْرَتُهُ لِمَنْ يَرْثُهَا﴾ دا د دې سوال جواب دې چه د ضرب مثل په نوم سره چه بیان کړې شوې دې هغه مثل نه دې نو بیا دې ته مثل ولي اوئیلې شو؟ د جواب خلاصه دا ده چه واقعه عجیبه او دغه شان غوره او عجیب وغریب مضمون نه هم په مثل سره تعبیر کولې شی.

قوله: ﴿وَمِنَ النَّاسِ﴾ رсла: محذوف منلو سره ئې اشاره اوکړه چه په آیت کریمه کښ حذف دې ثانی لره په اول باندې قیاس کولو سره (رсла) حذف کړې شو.

قوله: ﴿حَقِّ جِهَادٍ﴾ په اصل کښ جهاد احدادې دا د اضافت الصفت الی الموصوف د قبیل نه دې.

وَالثَّالِثُ بِنَفْسِهِ (تَثْبُت) مِنَ الرَّابِعِ وَالْثَّلَاثِ (بِالذَّهْنِ) الْبَاءُ زَايِدَةٌ عَلَى الْأَوَّلِ وَمُعْتَبَرَةٌ عَلَى الثَّانِي وَهِيَ شَجَرَةُ الزَّيْتُونِ (وَصِيغَةُ لِيَاكِلِينَ) غُطِفَ عَلَى الثَّلَاثِ أَيْ إِذَا مَا يَصْنَعُ اللَّفْظُ بِفَتْحِهَا فِيهِ وَهُوَ الزَّيْتُ (وَأَنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ الْإِهْلَ وَالْأَنْثَرَ وَالْقَمَ (لَهُوَ الثَّوْبُ) عِظَةٌ تَقْتَرُونَ بِهَا (لُصِقُكُمْ) يَفْتَحُ الثَّوْبَ وَصَتَهَا (صِافِي بَطُونَهَا) الثَّلَاثُ (وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ) مِنَ الْأَصْنَافِ وَالْأَنْثَارِ وَالْأَخْصَارِ وَغَيْرِ ذَلِكَ (وَمِنْهَا) تَأْكُلُونَ (وَعَلَيْهَا) الْإِهْلُ (وَعَلَى الْفُلْكِ) الْسَفْنُ (تَحْمِلُونَ)

ترجمه: يقينا هغه مومنان کامياب شو کوم چه په خپلو مونځونو کېن تواضع اختيارونکي دي قد د تحقيق دپاره دي (او دا هغه خلق دي) چه د لغو خبرو وغيره نه اعراض کونکي دي او کوم چه زکا ادا کونکي دي (او هغه خلق دي) چه د حرام نه د خپلو شرمگاهونو حفاظت کونکي دي خود خپلو بيبيانو نه ياد هغه زنانو نه د کومو چه هغوی مالکان دي يعنی وينزو نه ځکه چه هغوی نه په راتلو کېن (جماع کولو کېن) په هغوی باندې هيڅ الزام نشته او څوک چه دې نه علاوه يعنی د بيبيانو او وينزو نه علاوه مثلاً استمناء باليد وغيره طالب وي نو داسې خلق دده نه اورېدونکي دي يعنی داسې څيز طرف ته ور مخکېنې کيدونکي دي چه هغه د هغوی دپاره حلال نه دي او څوک چه دخپلو امانتونو امانات جمع او مفرد دواړه قراغونه دي خپل مينځ کېنې (معاملات) او دخپل او الله په مينځ کېنې وعده او لوظ (مثلاً) دمونځ وغيره حفاظت کونکي دي او کوم چه دخپلو مونځونو صلوات جمع او مفرد دواړه قراغونه دي، د هغې په وختونو کېن پابندئ سره قائمونکي دي هم دغه شان خلق وارثان دي نه چه نور خلق کوم چه به د فردوس وارثان وي هغه د اعلى درجې جنت دي (او) هغوی به په هغې کېن هميشه اوسيږي، په دې آيت کېن د معاد (انجام) طرف ته اشاره ده ددې نه پس د مبداء ذکر مناسب دي، قسم دي زما په ذات باندې چه مونږ انسان آدم ﷺ لره د خاورې نه پيدا کړو او سلاله سللت الثمن من الثمن نه ماخوځ دي يعنی ما انسان لره د خاورې د جوهر نه پيدا کړې دي او هغه جوهر د خاورې خلاصه ده، د من الطين تعلق د سلاله سره دي، بيا مونږ انسان يعنی نسل آدم ﷺ لره د مني د نطفې نه جوړ کړو کوم چه په يو محفوظ ځاي کېن پاتې شوې دي هغه رحم دي بيا مونږ هغه نطفه کلکه ويته جوړه کړه يعنی چکه ويته بيا مونږ د هغه چکه وينې ټکړه (بوټي) د شخړند و هلو چيچلو لائقه د غوښې بوټي جوړ کړو بيا مو هغه بوټي هدوکی جوړ کړل بيا مونږ هغه هدو کو باندې غوښه اوڅيړوله او په يو قراست کېن دواړو ځايونو کېنې (د عظام په ځانې) عظم دي، او (عقلنا) په درې واړو ځايونو کېن د «صونا» په معنى کېن دي بيا مونږ هغه لره په هغې کېن روح پرکلو سره يو بل مخلوق جوړ کړو نو څنگه شان دي د الله پاک کوم چه د ټولو پيدا کوونکو نه ښه پيدا کونکي دي او عالدين په معنى د مقلدين اندازه کونکي دي او د

احسن تمیز خلقا د دې د معلومیدو (متعین کیدو) د وجې نه محذوف دې بیا تاسو د دې نه روستو بالیقین مړه کیدونکی یی بیا به تاسو یقینا د دې نه روستو د قیامت په ورځ باندې د حساب او جزاء دپاره پاڅولې شئ او مونږ ستاسو دپاسه اووه اسمانونه جوړ کړل طرأق په معنی د اسمان دې او طرأق طریقه جمع ده ځکه چه اسمان د فرشتو لاره ده او مونږ د اسمان د لاندې مخلوق نه یې خبره نه وو چه اسمان به د هغوی دپاسه راغورځیږی پس هغوی به هلاک شی بلکه مونږ اسمان راتینګ کړې دې لکه چه په یو آیت کریمه کښ دی ملک السماء ان تقم علی الارض او مونږ (مناسب) مقدار سره په قدر د کفایت اسمان (وریځ) نه اویه راوړولې، بیا مونږ هغه (اوبو) لره په

زمکه کښې پاتې کړې او مونږ دغه (اوبو) په بوتلو (ختمولو) باندې هم قادر یو، پس ټول په ټول به سره د خپلو څاروو د تندې نه مړه شی بیا مونږ د دې اوبو په ذریعه ستاسو دپاره د کهجورو او انگورو باغونه پیدا کړل ذکر شوی دواړه خیزونه په عربو کښ په کثرت سره پیدا کیدونکی میوې دی چه په هغې ستاسو د پاره ډیرې میوې او د دې نه تاسو خوراک هم کوئ په گرمی او یخنی کښ او مونږ یوه اوڼه پیدا کړه کوم چه په سیناء غر کښ پیدا کیږی سیناء سین په کسرې او فتحې دواړو سره دې او غیر منصرف منلې شوې دې د علمیت د وجې نه او د بقعه په معنی کښ د کیدو د وجې نه د تائیت د موندلې کیدو د سبب نه کوم رازغونډی د تیلو سره تنګ کښ رباعی او ثلاثی دواړه صحیح دی اولنې (یعنی د رباعی) صورت کښ باء زائده ده، او دویم (یعنی د ثلاثی) په صورت کښ باء د تعدیه دپاره ده او هغه د زیتون اوڼه ده او د خوراک کونکو دپاره ترکاری سره د دې عطف په (الدهن) باندې یعنی ترکاری کوم چه رنگ ورکوی لقمې ته په هغې کښ د ډوبیدو د وجې نه او هغه تیل دی او ستاسو دپاره په څاروو کښ یعنی اوبی، غواگانو او بیزو کښ عبرت دې یعنی نصیحت دې چه د هغې نه تاسو عبرت حاصلولې شئ، چه مونږ تاسو د هغې د خیتې غیز نه یعنی پی د څکلو دپاره درکوو نسیمکد نون په ضمې او فتحې دواړو سره دې او ستاسو دپاره په دې کښ نودې هم ډیرې فائدې دی د وړی نه او د اوبیانو د وینستو نه او غوا (وغیره) د وینستو نه او په هغې کښ بعض تاسو خورئ او په اوبیانو او په کشتو باندې تاسو سورلې شئ او گرځن

د قیوداتو فوائد او تسهیل

تولہ: (قد) د تحقیق دپاره دې یعنی قد چه کله په ماضی باندې داخل شی نو په اثبات باندې دلالت کوی هم په دې وجه ماضی لره حال ته نزدې کوی او متوقع لره ثابتوی مومنان چونکه د الله پاک د فضل امیدوار وو په دې وجه د هغوی بشارت ئې په (قد) سره شروع او فرمائیلو، او چونکه د دې بشارت وقوع یقینی ده په دې وجه ئې د ماضی

پہ صیغہ سرہ تعبیر او فرمائیلو۔

قوله: ﴿اَفْلَحَ﴾ فلاح پہ لغت کتب پہ مقصد کتب کامیابیدلو او د مکروہاتو نہ بیج کیدلر تہ وائی (کما فی ابی سمر) او بعض حضرات فرمائی چہ ﴿فلاح بمعانی الخیر﴾ تہ وائی۔

قوله: ﴿لِزَكَاةٍ فَاعْلَمُونَ﴾ زکاة معنی مصدری یعنی زکاة ادا کولو او د زکاة مال تہ وئیلی شی یعنی معنی مصدری مراد ده خکہ چہ فاعل د معنی حدثی وی نہ د محل فعل، یعنی هغه خلق کامیاب شو کوم چہ زکاة ادا کوی، اوس پاتہی شوه دا سوال چہ ادا، زکاة پہ سلسلہ کتب معروف تعبیر مثلاً ابتداء الزکاة، یوتون الزکاة یا اتوا الزکاة ... لره پریخودلو سرہ نہی د للزکاة فاعلون تعبیر ولہی اختیار فرمائیلہی دہی؟ جواب دا دہی چہ ﴿لِزَكَاةٍ فَاعْلَمُونَ﴾ ہم پہ کلام عرب کتب مستعمل دہی، امیہ بن ابی صلت وائی ﴿الطعمون الطعام فی السنة اللازمة والفاعلون للزکاة﴾ (روح البیان) دویم جواب دا دہی چہ فواصل رعایت مقصود دہی بعض حضراتو وئیلی دہی چہ دلته عین زکاة ہم مراد کیدہی شی خو مضاف بہ محذوف مثل وی ای والنحن هم لتأدية الزکاة فاعلون۔

قوله: ﴿وَالَّذِينَ هُمْ يُقْرُونَ﴾ د دہی آیت کریمہ نہ پہ حرمت متعہ بانڈی استدلال کرہی شوہی دہی، آخر ج ابن ابی حاتم عن القاسم بن محمد انه سئل عن المتعة فقراه هذه الآية قال لمن ابتهی وراء ذلك فهو عاد، وروی عن ابن ابی ملیکة قال سألت عائشة رضی اللہ عنہا عن المتعة فقالت بیف وینہم القرآن، ثم قرات الآية قالت فمن ابتهی وراء ذلك غیر ما زوجہ اللہ او ملکہ بمنہ فقد عدا۔

قوله: ﴿أَمْ مِنْ أَقْصَاهُمْ﴾ پہ دہی کتب اشارہ ده چہ ﴿علی﴾ پہ معنی د ﴿من﴾ دہی۔

قوله: ﴿أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ﴾ نہ مراد وینزہی دی د ﴿من﴾ پہ خانی پہ ﴿ما﴾ سرہ تعبیر او کرہی شو دہی وجہ دا کیدہی شی چہ زناتہ ناقصات العقل وی او خاص طور سرہ چہ کومہی مملوکہی ہم وی لہذا د مشابه بالبہائم کیدو دوجہ نہ نہی پہ ﴿ما﴾ سرہ تعبیر او کرو ﴿ما ملکت﴾ د خپل عموم د وجہ نہ اگر چہ غلامانو او وینزو دوارو تہ شامل دہی خو دلته صرف وینزہی مراد دی خکہ چہ د مالکہی د خپل غلام سرہ وطی کول بالاتفاق جائز نہ دی (غیر مومنین) کتب دہی طرف تہ اشارہ ده چہ ہم دا مقصد جوړول څہ د تعریف خبرہ نہ ده آوا د انسانی طبیعت د ضرورت پورہ کولو د حدہ پورہ اجازت دہی۔

قوله: ﴿كَانَ لِاسْتِئْذَانِ الْيَتَامَى﴾ د ائمہ ثلاثہ پہ نزد استمنا بالید حرامہ ده او د امام احمد رحمہ اللہ پہ نزد پہ درہی شرطونو سرہ جائز ده۔ ① پہ زنا کتب د اختہ کیدو د ویرہی نہ، ② د مہر ادا کولو یا وینزہی اخستلو د طاقت نہ لرلو پہ صورت کتب، ③ دا پہ خپل لاس سرہ وی نہ د پردی سری یا پردی زناتہ پہ لاس (حاشیہ جلالین)

فوله: (تَرَارِي) د (سِرَة) جمع ده په معنی د وینزې، دا د (سِر) نه ماخوږ دې چه د هغې معنی یا د اخفاء ده ځکه چه ډیر کرته انسان د وېزې سره همبستری د خپلې ازادې زندانه نه پته ساتی هم په دې وجه (سِرَة) ونیلې شی یا بیا د سرورنه مشتق دې چه د هغې معنی د خوشحالی ده چونکه مالک د وینزې نه خوشحاله وی په دې وجه هغه ته (سِرَة) ونیلې شی. فوله: (لَا تَنْفَعُكُمْ آلُكُمْ وَلَا مَوْلَاكُمْ) دا د استثناء علامت دې.

فوله: (أُولَئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ لَا يَخْلُوهُمْ) د لا غیر هم اضافه جمله معرفة الطرفین نه حصر مستفاد لره ظاهرولو دپاره ده، جمله چه کله معرفة الطرفین وی لکه چه ذکر شوې جمله ده نو د دې نه حصر مستفاد کیږی، هم دغه شان د طرفین ترمینځه ضمیر د (هم) دا هم په حصر باندې دلالت کوی، دلته د حصر نه مراد حصر اضافی دې نه حقیقی، ځکه چه دا خبره ثابت ده چه د ذکر شوی اشخاص داخلېږی اگر چه نورو جنتونو ته به نور اشخاص داخلېږی.

فوله: (وَيَتَأَسَّبِعُ ذُكْرُ النَّبْتِ أَفْهَدَةً) د دې عبارت د اضافې مقصد په دې آیت او مخکښ آیت ترمینځه مناسبت او ربط لره بیانول دی.

فوله: (وَاللَّهُ لَقَدْ خَلَقْنَا) لفظ الله لره محذوف منلو سره نې اشاره او کره چه واو قسمیه دې او په (لقد) کښ لام په جواب قسم باندې داخل دې.

فوله: (جَعَلْنَا أُمَّيُّ الْوَلَدِ كَأُمَّيُّ...) (ه) ضمیر په ماقبل کښ د مذکور انسان طرف ته راجع دې خو مراد ترې نسل ادم دې او د انسان نه کوم چه مرجع دې، آدم مراد دې غرض دا چه په کلام کښ صنعت استخدام دې، صنعت استخدام دې ته ونیلې شی چه د مرجع نه یوه معنی مراد وی او د مرجع طرف ته واپس کیدونکی ضمیر نه بله معنی مراد وی فوله: (وَأَلْهَمْنَا سَمْرَۃً) انسانا محذوف منلو سره نې اشاره او کره چه د شجرة عطف په جنات باندې دې.

فوله: (أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ) ای المبدین، د المبدین د اضافې مقصد دا شبه دفع کول دی چه اسم تفضیل د مشارکت تقاضه کوی حال دا چه د الله پاک نه سوا هیڅ څوک خالق نشته؟ نو جواب نې ورکړو چه د خلق نه مراد تقدیر او تصویر دې نه ایجاد او تخلیق لهذا اوس هیڅ اعتراض نشته.

فوله: (لَا يُولِجُوهُمْ) چونکه لفظ د (خالقین) په خلاف باندې دلالت کوی لهذا د دې قرینې د وجې نه تمیز محذوف کړې شو.

فوله: (وَلَوْ كُنْتُمْ سَمْعًا بَلَدًا) د فوق نه مراد مطلقا علو ده نه چه د انسانانو په سرونو

ما قبل (لکم) د ما خبر دې او من زانده دې، نو بیا آیا تاسو ویرېږئ نه؟ یعنی د هغه د غیر د عبادت کولو په صورت کښن آیا تاسو د هغه د عذاب نه ویرېږئ نه؟ نو د هغه د قوم کافر سردارانو خپلو ماتحتو ته او وئیل چه دا سړې سوا د دې نه چه ستاسو په شان (معمولی) انسان دې بل هیڅ نه دې د ده مقصد دا دې چه په تاسو باندې فضیلت فوقیت حاصل کړي په دې طریقہ چه هغه ستاسو حاکم او تاسو د هغه محکوم شئ او که الله پاک ته دا منظور وې چه د هغه نه علاوه د چا بندگی اونکړې شی نو په دې حکم سره به ئې څوک فرشته رالپلې وې نه چه انسان لره، مونږ دا خبره یعنی توحید چه د هغې طرف ته نوح دعوت ورکوی، د خپلو مخکښ مشرانو نه یعنی تیرو امتونو نه نه دې اوریدلې پس دا نوح (علیه السلام) یو سړې دې چه لیونی شوې دې یعنی د لیونتوب کیفیت پرې راغلې دې نو د یو خاص وخت یعنی د مرگه پورې انتظار او کړئ، نوح (علیه السلام) عرض او کړو (دعا ئې او کړه) ای زما ربه ته د هغوی په مقابلہ کښ هغوی هلاکولو سره او زما مدد او کړه، په دې وجه چه هغوی زما تکذیب او کړو، الله پاک د سیدنا نوح (علیه السلام) دعا قبوله کړه او وې فرمائیل پس مونږ نوح (علیه السلام) ته حکم او لپلو چه ته زمونږ په نگرانی او حفاظت کښ او زمونږ په حکم سره کشتی جوړه کړه بیا چه کوم وخت د هغوی د هلاکت دپاره زمونږ حکم راشی او د نابینائی د تنور نه اویہ راوځی او دا د نوح (علیه السلام) دپاره په کشتی کښ د سوریو دپاره علامت وو نو په دې کشتی کښ هر قسم نه تر او ماده نه یوه یوه جوړه یعنی د هر نوع نه دوه دوه مذکر او موث کیرده، او (انثین) د (فاسک) دپاره مفعول به دې، او (من کل) د (اسک) سره متعلق دې، او په واقعہ کښ داسې مذکور دی چه الله پاک د نوح (علیه السلام) دپاره درندگان او مارغان راجمع کړل، نو نوح (علیه السلام) به په هر نوع کښ دواړه لاسونه اچول نو خپل ښې لاس به ئې په تر او گس به ئې په باده باندې لگیدلو نو هغه به ئې په کشتی کښ سواره کړل، په یو قرائت کښ (کل) په تنوین سره دې په دې صورت کښ به (زوجین) مفعول وی او (انثین) به د دې تاکید وی او خپل اهل لره یعنی خپله مومنه بی بی او اولاد سور کړه سوا د هغې نه چه په هغوی باندې په هغوی کښ د هلاکت حکم نافذ شوې دې او هغه د نوح (علیه السلام) کافره بی بی او د هغه کافر ځوئی کنعان دې، په خلاف د سام، حام او یاقث پس هغوی او د هغوی درې وارو اولاد ئې سواره کړل، او په سورۃ هود کښ دی (ومن امن وما امن معه الا قليل) او هغه خلق چه ایمان ئې راوړې دې او د هغه سره ډیرو کمو خلقو ایمان راوړې وو، وئیلې شوی دی چه شپږ سړی او د هغوی اولاد وو او دا هم وئیلې شوی دی چه د هغه ټولو تعداد کوم چه په کشتی کښ وو اته اویا وو د هغوی نه نیم سړی او نیمې زنانه وې، او ته ما سره د کفارو د ترک هلاکت (یعنی نجات) په پاره کښ خبرې مه کوه هغوی به یقینا غرقولې شی بیا چه کله تاسو او ستاسو

ملگری په کشتن کښې په اطمینان سره سواره شئ نو داسې وایئ چه ټول تصرفونه د الله پاک دپاره دی چا چه مونږ ته د ظالم یعنی کافر قوم نه خلاصې راگړو او هغوی ئې هلاک کړل او مونږ ئې ترې خلاص کړو (ای فلهمهلك معهما) او د کشتن نه د کوزیدو په وخت داسې دعا کوئ (رب انزلنی منزلاً) د میم په ضمی او د زاء په فتحې سره (منزلاً) مصدر دې یا اسم مکان دې او د میم په فتحې او د زاء په کسری سره (منزلاً) په معنی د کوزیدو خانې... ای زما ریه! ته ما کوز کړه په بابرکته کوزولو سره، د برکت په خانې کښې کوزول، په دویم قرات کښ به هم دا دواړه ترجمې وی، په اول قرات کښ به د عبارت تقدیر داسې وی (رب انزلنی انزالاً مبارکاً) په دویم قرات کښ به تقدیر د عبارت داسې وی (رب انزلنی نزلاً مبارکاً) (نزول مبارکاً) فرق به صرف دا وی چه په دویم قرات کښ (انزلنی) د باب افعال نه دې او مصدر د نزایا نزول ثلاثی مجرد نه لکه چه (انبت الله نباتاً) کښ دې خو د مفسر علام د عبارت نه دا وهم پیدا کیږی چه په اول صورت کښ د مصدر او اسم مکان دواړو احتمال دی او په دویم صورت کښ صرف د مصدر احتمال دې حال دا چه په دواړو قراتونو کښ دواړه احتمالونه دی، (مبارکاً) اسم واحد مذکر غائب، ډیر برکت والا، (ذلك الانزال) المکان مفسر علام د (ذلك) په ذریعه په (مبارکاً) کښ دننه د ضمیر مستتر مرجع ظاهر فرمائیلې ده او (منزلاً) کښ چونکه دوه احتمالونه دی په دې وجه (الانزال) المکان وټیلو سره دواړو احتمالاتو ته اشاره اوکړه، او ته په دواړو مذکوره صورتونو کښ یعنی که د معنی مصدری په صورت کښ وی یا د اسم مکان په معنی کښ، بهترین نازل کونکې یی ضیافت کونکی یی، بیشکه په دې امر مذکور کښ کومه چه د نوح (علیه السلام) د کشتن او کفارو لره د هلاکولو معامله ده د الله پاک د قدرت نخبې دی وان دا مخففه عن الثقله دې او د دې اسم ضمیر شان محذوف او لام د نافیه او مخففه ترمینځه فارقه دې او مونږ د قوم نوح (علیه السلام) نوح (علیه السلام) د هغوی طرف ته لیږلو سره او د هغه د نصیحت په ذریعه ازمینت کونکی یو بیا مونږ (قوم نوح) نه پس یو بل قوم لره چه هغه عاد دې پیدا کړو بیا مونږ په هغوی کښ یو رسول ولېږلو کوم چه د هغوی ته وو یعنی هود (علیه السلام) (هغه پیغمبر او وټیل) چه تاسو د الله پاک بندگی کوئ د هغه نه علاوه ستاسو بل معبود نشته ایا تاسو ویرېږئ نه؟ چه ایمان راوړئ

د قیوداتو فوائد او تسهیل

فوله: (وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا) (الایه) الله پاک د دې خانې نه د پنځو قصو بیان فرمائی، د سیدنا آدم (علیه السلام) قصه مختصراً پورته ذکر شوې ده په دې کښ ټولې ښې قصې دی د دې قصو د بیانولو مقصد امت محمدیه (علیهم السلام) ته د سابقه امتونو د واقعاتو خبر ورکول دی چه

پہ غورہ خصلتونو کنبس د هغوی اقتداء او کړی او د مذموم خصلتونو نه اجتناب او کړی هم دغه شان په دې قصو کنبس رسول الله ﷺ ته تسلی هم ده چه کوم حالات تاسو ته ستاسو د قوم طرف نه پېښېږی دغه شان حالات د سابقه انبیاء علیهم السلام سره هم د هغوی د امتونو د طرف نه راغلی دی، تاسو ته په دې حالاتو او واقعاتو باندې د خفه کیدو ضرورت نشته هغه پنځه قصې کومې چه دلته بیان کړې شوې دی هغه دا دی:

① قصه د نوح ﷺ ② قصه د هود ﷺ ③ قصه د قرون الآخرين ④ قصه د موسی او هارون علیهما السلام ⑤ قصه د سیدنا عیسیٰ ﷺ او د هغې د مور بی بی، نوح ﷺ دا لقب دې او نوم نې عبد الغفار یا عبد الله دی او بعض حضراتو (بشکر) هم بیان کړې دې، هغه یو زر او پنځوس کاله ژوندې وو، د څلویښتو کالو په عمر کنبس ورته د نبوت منصب ورکړې شو او نهه نیم سوه کاله هغه د دعوت او تبلیغ فرائض پوره کړل او د طوفان نه پس هغه شپيته کاله ژوندې وو، په دې حساب سره یو زر او پنځوس کاله جوړېږی.

نوله: ﴿مَالِكُمْ مِنْ اِلَهٍ غَيْرِهِ﴾ دا جمله د ماقبل دپاره په منزله د علت ده.

نوله: ﴿هُوَ اَسْمًا﴾ مفسر علام د دې ځانې نه د ﴿مَالِكُمْ مِنْ اِلَهٍ غَيْرِهِ﴾ ترکیب فرمائی ﴿اله﴾ د ما اسم موخر دې او ﴿لکم﴾ د کائنا متعلق کیدو سره د ﴿ما﴾ خبر دې، ﴿غیره﴾ باندې رفع هم صحیح ده دغه وخت به د دالود محل تابع وی او جر هم جائز دې په دې صورت کنبې به د ﴿اله﴾ دلفظ تابع وی د مفسر د قول ماقبله نه ﴿لکم﴾ جار مجرور مراد دې خو د جمهورو په نزد دا ترکیب ضعیف دې ﴿ما﴾ چونکه عامل ضعیف دې ځکه چه د دې د اسم او خبر د ترتیب بدلولو په صورت کنبس ﴿ما﴾ عمل نه کوی، لهذا مناسب دا وه چه ﴿اله﴾ لره مبتدا مؤخر او ﴿لکم﴾ لره خبر مقدم او منلې شی.

نوله: ﴿اَنْ لَا يُقْبَلَ غَيْرُهُ﴾ د دې عبارت د محذوف منلو مقصد دې خبرې ته اشاره ده چه د (مشته) مفعول محذوف دې.

نوله: ﴿بِذَلِكَ لَا بُدَّ اَنْ﴾ بذلك... تعلق د انزل سره دې، او د ﴿ذلك﴾ مشار الیه ران لایصد غیره) یعنی د غیر الله د عبادت نه کولو حکم دې.

نوله: ﴿اَنْ اَصْنَعُ الْفُلْکَ﴾ کنبس ان تفسیریه دې ځکه چه د دې نه ماقبل ﴿لوحنا﴾ دې کوم چه د ﴿قول﴾ معنی باندې مشتمل دې.

نوله: ﴿بِاَعْيُنِنَا﴾ دا د ﴿اصنع﴾ خبر نه حال دې او ﴿اعین﴾ لره جمع راوړل د مبالغې په طور دی نوله: ﴿مِزَانٍ مِثًا وَحِفْظًا﴾ اضافه دې طرف ته اشاره ده چه په آیت کریمه کنبس مجاز مرسل دې، ځکه چه د نظرونو په کتلو سره حفاظت لازم دې لهذا ملزوم وئیلو سره لازم

مراد کرې شوې دې.

قوله: «وَقَارِ الْقَتُولَ» دا د «جاء امرنا» عطف بیان دې او په تنور کېږ د اوبه راخوټکیدل د عذاب د علامت په طور وو، خکه چه روایت کرې شوې دې چه سیدنا نوح علیه السلام نه د علامت په طور بیان کرې شو چه د تنور نه اوبه راخوټکیدې نو پوهه چه چه اوس د عذاب وخت نژدې راغلې دې.

قوله: «زَوْجَتَهُ» د زوجه او اولاد نه زوجه مومنه او اولاد مومن مراد دې، د سیدنا نوح علیه السلام دوه بیبیانې وې یوه مومنه کومه چه ورسره په کشتن کېږ وه او بله کافره بی بی نه چه نوم ئې داغله وو هغه او دهغې خوږې کنعان په کشتن کېږې سواره نه شو، د نوح علیه السلام څلور خامن وو یو کافر وو چه دهغه نوم کنعان وو هغه په کشتن کېږې سور نه شو، باقی درې خامن چه هغوی مؤمنان وو دهغوی نومونه سام، حام او یافث وو. سام ابو العرب دې، او حام ابو السودان دې، او یافث ابو الترك دې.

قوله: «قُلُّ الْخُذِلِ» دا د «اذا» جواب دې، په ظاهره معلومیږې چه د «قُلُّ» په ځانې «فقلوا» فرمائیږې وې چه د کوزیدو په وخت ټول خلق په دعا کېږ شریک شوی وي، مگر چونکه د نوح علیه السلام دعا د ټولو د دعا قائم مقام وو په دې وجه صرف هغه ته حکم کرې شوې دې.

[ایاتونه: ۳۴-۵۰]

وَقَالَ الْمَلَكُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا بِالْمَصِيرِ إِلَيْهَا (وَأَتَوْنَاهُمْ نِعْمَانَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ) (وَاللَّهُ بِئِنَّ أَطَقْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ) فِي قَسَمٍ وَخِزْطٍ وَالْخَوَابِ لِأَوَّلِهِمَا وَهُوَ غَفًى عَنْ جَوَابِ الثَّانِي (إِنَّمَا إِذَا أَطَقْتُمُوهُمُ الْخَالِيُونَ) إِنَّمَا مَغْنُونُونَ (أَبْعَدُكُمْ أَنْتُمْ إِذَا أَوْثَقْتُمْ كُنْتُمْ تَرَاهَا وَعِظَامًا أَنْتُمْ مَفْرُجُونَ) هُوَ خَبَرُ أَنْتُمْ الْأَوَّلَى وَأَنْتُمْ الْآخِيَةَ تَأْجِدُ لَهَا لَمَّا طَالَ الْفَصْلُ (حَبَبَاتُ حَبَبَاتٍ) اسْمُ فِئَلٍ نَاصِي بِنَفْعِي نَعْتَرُ أَيْ بِنَفْعٍ بِنَفْعٍ (لِيَأْتُوْهُمْ عَذَابٌ) مِنْ الْآخِرِ مِنَ الْقُبُورِ وَالْإِلَامِ زَائِدَةٌ لِبَيِّنَاتٍ (إِنْ هِيَ) أَيْ عَا الْحَيَاةِ (الْأَحْيَاتُ الدُّنْيَا مَمُوتٌ وَحَيَاةٌ) بِحَاةِ الْإِنْسَانِ (وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ) (إِنْ هُوَ) مَا الرُّسُولُ (أَلَا رَجُلٌ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ) مُنْعَدِّقِينَ بِأَنَّهُمْ بَعْدَ الْمَوْتِ قَالَ رَبُّنَا نَعْرِضُ عَمَّا كَذَبُوا (وَقَالَ عَمَّا قَلِيلٍ) مِنَ الزَّمَانِ وَمَا زَائِدَةٌ (لِيَبْصُرَ) لِيُبَيِّنَ (تَأْوِيلِينَ) عَلَى كُفْرِهِمْ وَتَكْذِيبِهِمْ (فَأَخَذَهُمُ الْعَصْفَةُ) مَنَعَةُ الْقَطَابِ وَالْفَلَاحُ كَاتِبَةُ (وَالْحَقُّ) فَدَعَا (فَلَمَّا نَسُوا عَوْدًا) وَهُوَ تَبَتُّ يَسْ أَيْ صَبَرْنَا هُمْ بِمِثْلِهِ فِي النَّاسِ (فَقُبْعًا) مِنَ الزَّخْمَةِ (لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَلْيَوْمَ) الْفِتْنَةَ (وَمَا تَشَاءُ مِنْ أَهْلِهَا) بَأَن تَمُوتَ قَبْلَهُ وَمَا هِيَ بِتَشَاءُ هُنَّ) غَنَةٌ ذِكْرُ الصُّبْرِ بَعْدَ ثَابِتِهِ رَعَايَةً لِلْمَعْنَى (وَمَا أَرْسَلْنَا رُسُلًا تَرَاهَا) بِالتَّوْبَةِ وَغَنَمَهُ فَتَابَ مِنْ بَعْدِ كُلِّ نِفْسٍ رَمَان طَوِيلٍ (كَلِمًا جَاءَ أَمَّهُ) بِتَخْفِيفِ الْهَمْزَيْنِ وَتَسْهِيلِ الْكَاثِبَةِ بَيْنَهَا وَبَيْنَ الْوَاوِ (رَسُولًا كَذَّبُوا

فَأَنبَأَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا فِي الْهَلَاكِ (وَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ فَبَعْدَ الْقَوْمِ لَا يُؤْمِنُونَ) (ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسَى وَأَخَاهُ هَارُونَ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ) حُجَّةٌ بَيِّنَةٌ وَهِيَ الْيَدُ وَالْفَعْلُ وَغَرَبْنَا مِنْ الْأَيَّاتِ إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَاسْتَكْبَرُوا عَنْ الْإِيمَانِ بِهَا وَيَالَيْهِ (وَكَاذِبُوا قَوْمًا ظَالِمِينَ) فَأَمْرٌ بِبَنِي إِسْرَائِيلَ بِالظُّلْمِ (فَقَالُوا أَتُكْفَرُونَ بِمَا نَكْفُرُ بِهِ وَنُؤْمِنُ بِاللَّهِ عَالِدُونَ) مَطْمَئِنُّونَ غَاضِبُونَ (فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنَ الْمُهْلَكِينَ) (وَلَقَدْ أَنبَأْنَا مُوسَى الْكِتَابَ الْفُتْرَةَ (لَعَلَّهُمْ) قَوْمَهُ بَنِي إِسْرَائِيلَ (يَتَّقِدُونَ) بِه مِنْ الضَّلَالَةِ وَأَوْبَقَهَا بَعْدَ هَلَاكِ فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهِ جَنَّةً وَاجِدَةً وَجَعَلْنَاهُ مَرَمِّمٍ جَسَى (وَأَمَّهُ آيَةٌ) لَمْ يَكُنْ أَتَقَنُّ لِأَنَّ الْآيَةَ فِيهِمَا وَاجِدَةً وَلَدَنَهُ مِنْ غَيْرِ فَعَلِ (وَأَنبَأْنَاهُمَا لِيُؤَيِّدَ) مَكَانَ مُزْقِعٍ وَهُوَ بَيْتُ الْمَغْدِسِ أَوْ دِمَشْقُ أَوْ فِلَسْطِينَ الْفَوَالِ (ذَاتَ قَرَارٍ) أَيْ مُسْتَوِيَةٍ يَنْتَقِرُ عَلَيْهَا سَاجِدُوهَا (وَمُؤَيِّدٍ) وَمَاءٌ جَارٍ طَاهِرٌ تَرَاهُ الْفُتُونَ

ترجمه: او د هغه د قوم سردارانو چا چه کفر کړې وو او د آخرت ملاقات ته دروغمن گڼلې وو يعنی د هغه طرف ته رجوع کولو لره او مونږ هغوی ته په دينوي ژوند کېن خوشحالی ورکړې وو يعنی انعامات مو ورکړې وو وې وئيل بس دا خو ستاسو په شان يو سړې دې هم هغه څه خوري څه چه تاسو خورئ او هم هغه څه څکئ څه چه تاسو څکئ! والله که تاسو د خپل ځان په شان د يو سړي په وينا پسې روان شؤئ نو يقيناً تاسو په لوڼې تاوان کېن پريوتلئ. يعنی نقصان او چتون کېنې څې آيا دا سړې تاسو ته دا وائی چه کله تاسو مړه شؤ او خاورې او هډوکې شؤ نو آيا تاسو به دوباره راويستلې شؤ؟ (مخرجون) د (انکس) اولفې خبر دې او ثاني (انکس) د اولنی (انکس) دپاره تاکيد دې د (اب) اسم او د دې خبر ترمينڅه د اوږد فصل کيدو د وجې نه ډيره لرې ده ډيره لرې ده هغه خبره کومه چه تاسو ته کولې شې (يعنی) د قبرونو نه د راويستلو او لام زائد دې د بيان دپاره زمونږ ژوند خو صرف دينوي ژوند دې مونږ مړو او ژوندی کيږو د خپلو خامونو په ژوند سره او مونږ د دوباره راژوندی کيدو ونکې نه يو دا سړې رسول نه دې دا خو داسې سړې دې کوم چه په الله پاک باندې بهتان تری مونږ هرگز په ده باندې ايمان راوړونکی نه يو يعنی د مرگ نه پس هغوی ژوندی کولو په باره کېن تصديق کونکی نه يو، نبی ﷺ دعا او کړه چه اې زما ربه زما بدله واخله په دې وجه چه هغوی زما تکذيب کړې دې، ارشاد اوشو چه دا خلق به عنقریب په خپل تکذيب او کفر باندې پښيما نه شې (عما قليل) کېن ما زانده ده بالاخر د عدل د تقاضې مطابق هغوی چغې او نيول د چغې عذاب او هلاکت ته حال دا او کړو چه هغه د عدل د تقاضې مطابق وو بس ټول په ټول مړه شو بيا مونږ هغوی ځس او خشاک کړل عشاء او چېن بيا ته وئيلې شې، يعنی مونږ هغوی د ځس او خشاک په شان کړل په اوچيدو کېن پس د رحمت نه دې لرې والي وی ظالم يعنی تکذيب کونکو قومونو دپاره بيا د هغوی نه پس مونو نور قومونه پيدا کړل او يو امت د خپل مقرر وخت نه نه خو وړاندې تلې شې او نه شاته تلې شې په داسې طريقه چه د خپل مقرر وخت نه مخکښ مړ شې يا د دې نه مؤخر مړ شې (بسمآهرون) کېن ضمير لره د

معنی د رعایت د وجہ نہ مذکر راوړې شوې دې، د مونث راوړلو نه پس بیا مونږ پرلپسې خپل رسولان راولېدل تر اتونین او بغیر د تنوین دواړه دی یعنی د یو نه پس بل د هر دوز تر مینځه اوږده زمانه وه چه کله هم یو امت ته د هغوی رسول راغلو هغوی د هغه رسول تکذیب او کړو نو مونږ په هلاکت کښ په یو بل پسې اولگول او مونږ ترې نه قصې جوړې کړې نو د الله لعنت (هلاکت) دې وی په هغه قوم چه ایمان نه راوړی بیا مونږ موسی (علیه السلام) او د هغه ورور هارون (علیه السلام) ته احکامات او ښکاره دلیلونه ورکولو سره ښکاره دلیلونه یو خو ید بیضاء دې او بله هسا ده او نورې نخښې دی قرون او د هغه سردارانو اولېدل نو هغوی په دې آیتونو او په الله پای باندې د ایمان راوړلو نه تکبر او کړو او هغوی په بنی اسرائیل باندې د ظلم په ذریعہ غلبہ حاصلونکی خلق وو پس هغوی او وئیل آیا مونږ د محان په شان دوه انسانانو باندې ایمان راوړو حال دا چه د هغوی قوم زمونږ د حکم لاندې د فرمان لاندې او سرتیټې دی پس هغه خلقو د دې دواړو تکذیب کولو پس آخر هلاک کړې شو او مونږ موسی (علیه السلام) ته کتاب تورات ورکړو د دې دپاره چه هغوی یعنی د موسی (علیه السلام) قوم بنی اسرائیل د هغې په ذریعہ د گمراهی د لارې نه د هدایت لارې طرف ته راشی او تورات د فرعون او د هغه د قوم د هلاکت نه روستو په یو کړن ورکړې شوې وو او مونږ د مریم (علیہا السلام) خوښ عیسی (علیه السلام) او د هغه مور د خپل قدرت نغښه جوړه کړه آیتین ئې او نه وئیلو، ځکه چه په دواړو کښ نخښه یوه ده او هغه بغیر د پلار نه د هغه پیدائش دې او مونږ هغوی دواړو ته په یو لوړه زمکه باندې پناه ورکړه کوم چه د اوسیدو قلمبه وه یو قلمور خاڅې ته وئیلې شی او هغه بیت المقدس یا دمشق یا فلسطین دې دا (درې اقواز دی، د (ذات قرآن) مطلب دې هوار، د ځکه چه په هغې باندې اوسیدونکی اوسیدلې شی او چینی والا یعنی په ظاهری سطح باندې جاری اوبو والا کومې چه په سترگو لیدې شی

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: (الملاء) اسم جمع دې، (الملاء) جمع ده د سردارانو جماعت، د قوم شرفاؤ جماعت
قوله: (وَاللَّهُ لَبِئْسَ أَطَقْتُ) دلته د قسم او شرط اجتماع ده چرته چه دا دواړه جمع شی نو د اول جواب راوړلې شی او د ثانی جواب لره د اول په جواب باندې قیاس کولو سره حذف کولې شی (انکما اذا لم یؤمن) جواب قسم دې نه چه جواب شرط، د جواب شرط نه کیدو قرینه هم دا ده چه دلته (انکما اذا لم یؤمن) جمله اسمیه ده که دا جواب شرط وې نو په دې باندې فاء داخلیدل ضروری وو، د دې نه هم معلومه شوه چه دا جواب قسم دې جواب شرط نه دې.

قوله: (إِن كُنْتُمْ أَتَانَا) ای ان اطعموه (لَقَابِئُونَ) کهد ان اسم دې او عامون د دې خبر دې، لام ابتدائی دې او اذاد ان اسم او د هغې خبر تر مینځه د مضمون شرط د تاکید دپاره

دې، او د اذاتونين د جمله شرطيه محذوف په عوض کښ د لکه «يومنن» کښ، مفسر علام هم دې ته اشاره کولو دپاره ای ان اطعموه اضافه کړې ده په دې وخت کښې دې ته د جواب ضرورت نه وی ځکه چه دا د ماقبل د تاکيد لفظی دپاره ذکر کړې شوې دې او د اعاده الش عراده د قبيل نه دې. (جمل)

نوله: «أَيُّدُكُمْ» دا جمله مستانف د ماقبل مضمون د تاکيد دپاره راوړلې شوې ده.
نوله: «فَرَجُونَ» د «ان» اولی خبر دې، اذامتم مخرجون ظرف دې او د انکمر عمل نه دې ځکه چه هغه مخکښ د انکمر تاکيد لفظی دې.

نوله: «هَيَّاتَ هَيَّاتَ» اسم فعل په معنی د ماضی، دا کلمه اکثر مکرر استعمالیږي ثاني د اول تاکيد دې، چونکه په دې کښ اختلاف دې چه هيات اسم فعل په معنی د ماضی دې يا په معنی د مصدر دې، هم دې اختلاف طرف ته اشاره کولو دپاره مفسر علام په «بعدا» باندې دوه اعرابونه لگولي دي.

نوله: هيات ته اسم فعل ولې وئيلې شی؟ دا خو اجتماع بين الضدين معلومېږي ځکه چه کوم اسم وی هغه فعل نه وی، او کوم چه فعل وی هغه اسم نه وی؟

جواب: چونکه دا د لفظ په اعتبار سره اسم دې او هم دا وجه ده چه د دې گردان نه راځي، په دې وجه ورته اسم وئيلې شی او د خپلې معنی او مدلول په اعتبار سره دا فعل دې په دې وجه ورته فعل وئيلې شی، د دواړو حیثیتونو رعایت کولو سره د دې نوم اسم فعل کیځودلې شوې دې، او چونکه هيات په معنی د مصدر هم استعمالیږي په دې وجه مفسر علام اسم فعل ماض وئيلو سره د اولنن معنی طرف ته اشاره کړې ده او بمعنی المصدر وئيلو سره نې د دویمې معنی طرف ته اشاره کړې ده او هم د دې دواړو معنی د وضاحت دپاره نې په بعدا باندې دواړه اعراب لگولي دي، د فعل ماضی اعراب نې هم لگولې دې او د مصدر هم.

ه کلام خلاصه: «هيات» اسم فعل دې «بَعْدَ» د فعل ماضی په معنی کښ د دې په فاعل کښ دوه صورتونه دي ① اول دا چه د دې فاعل په دې کښ مضمرو وی او تقدیر د عبارت دا وی بَعْدَ التصديق والصحة والوقوع لما توعدون بموذلك... ② او دویم صورت دا دې چه د دې فاعل «ما» وی او لام زائد وی د بیان د استبعاد دپاره.

نوله: وئيلې شو چه دا استبعاد ه هغه څيز دې؟

جواب: جواب نې ورکړو «لما توعدون» د کوم چه تاسو سره وعده کړې شوې ده یعنی د بعث بعد الموت او بعض حضراتو وئيلی دی چه «هيات»، «البعث» په معنی د مصدر

مبتداً او (ساتو عدوت) د دې خبر، خو بعض حضراتو دې ته ضعیف وئیلی دی. په دې صورت کښ د (ہیبات) محل اعراب نشته.

نولہ: (مِنْ الْأَعْرَابِ مِنَ الْفُجُورِ) ساتو عدوت کښ د ما بیان دې

نولہ: (ہیبات اہانتا) دا د یوې شبہې جواب دې چه

شبہہ دا ده چه مشرکانو خو (موت ونمیا) اوئیل او دا خو د بعث بعد الموت اقرار دین حالانکہ هغوی خو د بعث بعد الموت منکر دی؟

جواب: مفسر علام (ہیبات اہانتا) وئیلو سره جواب ورکړو چه د مشرکانو قول (موت ونمیا) مطلب دا دې چه کله مونږ مړه شو نو زمونږ اولاد خو به ژوندې اوسیږي زمونږ د اولاد ژوند داسې دې لکه زمونږ ژوند، د دې نه علاوه خو بله هیڅ طریقہ هم د بعث بعد الموت نشته، بعض حضراتو دا جواب هم ورکړې دې چه په آیت کښ تقدیم او تاخیر دې ای نمانه وئیت. نولہ: (عَمَّا قَلِيلٍ) بعض حضراتو وئیلی دی چه (ما) (زاندہ ده ای عن قلیل من الزمان) او بعض حضراتو وئیلی دی چه (ما) په معنی د (شيء) یا په معنی د (زمان) دې ای عن شيء قلیل او عن زمان قلیل، عما قلیل..... کښ جار مجرور د څه سره متعلق دې؟ په دې کښ درې اقوال دی ① (اول) (لَمْ يَضُرَّ) سره متعلق دې ② (دویم) نادمن سره متعلق دې ③ (دریمه) محذوف سره متعلق دې ای عما قلیل نصراً چه هغه د ما قبل یعنی د تعذیب د دلالت د وجہ نه حذف کړې شوې دې.

نولہ: (صَلٰةُ الْعَذَابِ)... کښ اضافت بیانیه دې ای صَلٰةُ الْعَذَابِ وَالْهَلَاكِ... د صیغہ نہ مرد عذاب دې نه چه د سیدنا جبرائیل علیہ السلام چغه، ځکه چه قوم عاد د سیدنا جبرائیل علیہ السلام په چغه سره نه وو هلاک شوی.

نولہ: (کائنة) مفسر علام کائنة محذوف منلو سره اشاره اوکړه چه بالحق د کائنة متعلق کیدو سره د صیغہ نہ حال دې.

نولہ: (فبعدا) د دې فعل حذف کولو سره مصدر د هغې قائم مقام کړې شوې دې د دې فعل ناصب لره حذف کول واجب دی ای فبعدا بعدا دا کلمه د مشرکانو دپاره د بد دعا قائم مقام ده.

نولہ: (ذکر الضمیر الغ) یعنی پستأخرون کښ ضمیر مذكر راوړلې شو حال دا چه (الجلبا) کښ د ضمیر مونث راوړلې دې؟ د دې جواب دا دې چه هاضمیر امة طرف ته راجع دې او د امة نه مراد قوم دې کوم چه مذكر دې هم په دې وجه په پستأخرون کښ ضمیر مذكر راوړلې شوې دې.

نولہ: ﴿ اَحَادِيث ﴾ دا د احدوتہ جمع ده ﴿ ما يحدتہ الناس ﴾ يعنى هغه قصي کوم چه خلق وخت تيريدو او تفريح طبع دپاره اورى.

نولہ: ﴿ من امة ﴾ کښ په فاعل باندې ﴿ من ﴾ زانده دې، امة دتسې فاعل دې.

نولہ: ﴿ بِمَنْتَبِیْهِ الْمُتَزَكِّیْنَ ﴾ ① (اول صورت) دواړې همزه محقق اولولې ② (دويم صورت)

اولنې همزه محقق او دويم مهمل اولولې، يعنى د همزه او واو تر مينځه نې اولولې.

نولہ: ﴿ جُمْلَةً وَاحِدَةً ﴾ د دې تعلق د ﴿ اوتها ﴾ سره هم کيدې شى په دې وخت کښ به مطلب دا

وى چه د فرعون د هلاکت نه روستو تورات په يو کړت ورکړې شو او دا هم احتمال دې

چه هلاکت فرعون او د هغه د قوم سره متعلق وى په دې صورت کښ به مطلب دا وى چه

فرعون او د هغه قوم لره بالکليه د هلاکولو نه پس تورات ورکړې شو.

[اياتونه: ۵۱-۷۷]

يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ، وَاعْمَلُوا صَالِحًا. مِنْ قُرْصٍ وَنَقْلٍ إِلَىٰ مِمَّا تَعْمَلُونَ عَلَيْهِمْ فَأَجْزَيْكُمْ عَلَيْهِمْ، وَاعْلَمُوا أَنَّ هَذِهِ أُمِّيَّةُ الْإِسْلَامِ، أَمَّتْكُمْ وَبَيْنَكُمْ أَيُّهَا الْمُخَاطَبُونَ أَيْ يَجِبُ أَنْ تَكُونُوا عَلَيْهَا أُمَّةً وَاحِدَةً، خَالٍ لَازِمَةٌ وَفِي قِرَاءَةِ تَخْفِيفِ الثَّوْنِ وَفِي آخِرِ بِكَسْرِهَا مُشَدَّدَةً اسْتِثْنَاءً وَأَنَّكُمْ قَاتِلُونَ، فَاحْذَرُونَ، فَتَقَطَّعُوا أَيْ الْإِتِّعَافُ أَمْرُهُمْ دِينُهُمْ (بَيْنَهُمْ دِينًا) خَالٍ مِنْ فَاعِلٍ تَقَطَّعُوا أَيْ أَخْرَجْنَا مِنْ خَالِئِينَ كَالْيَهُودِ وَالنَّصَارَى وَغَيْرِهِمْ كُلُّ جُزْبٍ مِمَّا لَدَيْهِمْ أَيْ عِنْدَهُمْ مِنَ الدِّينِ (فَرُحُونَ) نَسْرُورُونَ وَقَدْ رُفِعَ أَتْرُكٌ كُفَّارٌ مَكَّةَ (فِي غَمَرِهِمْ ضَلَالَتُهُمْ حَتَّى جِئَ) إِلَى جِئَ غَوْتُهُمْ (أَيُّهُمْ) أَيْ تَمِيزُهُمْ فِيهِمْ (مِنْ مَالٍ وَبَيْنَ) فِي الدُّنْيَا (لَسَارِعٍ) لَمَجَلٍ (لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ) لَا (بَلَّ لَا يَشْعُرُونَ) أَنْ ذَلِكَ اسْتِزْجَاجٌ لَهُمْ (إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ خَوْفُهُمْ مِنْهُ مُشْفِقُونَ) خَائِفُونَ مِنْ عَذَابِهِ (وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِ رَبِّهِمْ الْفُرْقَانَ يَقُولُونَ) يَقُولُونَ (وَالَّذِينَ هُمْ لَا يُشْرِكُونَ) مَعَهُ غَيْرُهُ (وَالَّذِينَ يَقُولُونَ) يَقُولُونَ (بِمَا آتَوْا) أَغْطُوا مِنَ الصَّدَقَةِ وَالْأَعْمَالِ الصَّالِحَةِ (وَكُلُّهُمْ رِجْلَةٌ) خَائِفَةٌ أَنْ لَا تُغْلَبَ مِنْهُمْ (أَنَّهُمْ) يَقْفَرُ قَبْلَهُ لَمْ يَجْرُ (إِلَى رَجْعِهِمْ رَاجِعُونَ) أُولَئِكَ يَسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ هَامَّاسَاتُونَ، فِي عِلْمِ اللَّهِ وَلَا تُكَلِّفُ نَفْسًا أَلُوسَةً طَائِفَةً فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ أَنْ يَصِلَ فَإِنَّمَا فَلْيَصِلْ جَالِسًا وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ أَنْ يَضُمَّ فَلْيُكَلِّمْ وَلَدَيْنَا عِنْدَنَا كِتَابٌ يُطِيقُ بِالْحَقِّ) بِمَا غَبِلَهُ وَهُوَ الذُّلُوحُ الْمَحْفُوظُ نَسْطَرُ فِيهِ الْأَعْمَالُ (وَهُمْ) أَيْ الشُّعُورُ الْغَائِبَةُ (لَا يُظْلَمُونَ) شَيْئًا مِنْهَا فَلَا يَنْقُصُ مِنْ قُوزِ الْأَعْمَالِ الْخَيْرَاتِ وَلَا يَزَادُ فِي السَّيِّئَاتِ (أَبَلْ قُلُوبُهُمْ) أَيْ الْكُفَّارُ (فِي غَمَرَةٍ) جَهَالَةٍ (مِنْ هَذَا) الْفُرْقَانِ (وَهُمْ أَعْمَالٌ مِنْ دُونِ ذَلِكَ) الْمَذْكُورُ لِلْمُؤْمِنِينَ (مُفْرَغَاتُ عَالَمُونَ) فَيُحْذَرُونَ عَلَيْهَا (حَتَّى) ابْتِدَائِيَّةً (إِذَا أَحْدَثُوا مَثَرَةً فِيهِمْ) أَغْنَاءُ عَنْهُمْ وَزُرْسَاءُ عَنْهُمْ (بِالْعَذَابِ) أَيْ السَّيْفِ يَوْمَ تَنْزِيلِ (إِذَا هُمْ يَتَخَفُونَ) يَضْجُونَ بِقَالِ لَهُمْ لَا تَخَافُوا الْيَوْمَ إِنَّكُمْ مِمَّا لَا تَتَّقُونَ، لَا تَمْنَعُونَ (قَدْ كَانَتْ آيَاتِي) مِنَ الْفُرْقَانِ (تَتْلَى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلَىٰ أَغْصَابِكُمْ تُتَكَبَّرُونَ) تَرْجِفُونَ الْقَهْقَرَى (مُسْتَكْبِرِينَ) عَنْ

الإيمان (يؤمن) أي بالنبوت أو بالحرم بأنهم أهل في أمن بخلاف سائر الناس في مواطنهم (سائرين) حال أي جماعة يتخذون بالنبي حوال أئمت (تتبعون) من الثلاثي تتركبون القرآن ومن الزماني أي يقولون غير الحق في النبي والقرآن قال تعالى (أَلَمْ يَذَّبُوا) أصله يَتَذَبَّرُوا فأذغبت التاء في المثال (القول) أي القرآن الدال على صدق النبي (أمر جاءهم ما لم يأت أباهم الأولين) (أمر لم يعرفوا رسولهم فهم له منكرون) (أمر يقولون) يؤمنون (الإنجيل) للتفهير بالحق من صدق النبي ونصحيه الرسل للأمم الناجية ومعرفة رسولهم بالصدق والأمانة وأن لا يجنون به (بل) للانفصال (جاءهم بالحق) أي القرآن المشتمل على التوحيد وشرائع الإسلام (وأكثرهم للحق كارهون) (وَلَوْ أَنَّهُمَ الْحَقُّ) أي القرآن (أَهْوَأَ لَهُمْ) بأن جاءهم بها يَهْوِئُ مِنَ الشَّرِّ وَالْوَلَدُ لِلَّهِ تَعَالَى اللَّهُ عَنْ ذَلِكَ (لَقَسَدَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ) غرخت عن نظامها المشاهد لوجود المتالع في الشيء عادة عند تعدد الخاكيم (بل أَلَيْسَ لَهُمْ بَذِكْرِهِمْ) أي القرآن الذي فيه ذكركم وشرهم (فهم عن ذكركم معرضون) (أمرئألهم خرجا) أخرجنا على ما جنهم به من الإيمان (فخرجوا) (أجره وثوابه ورزقه) (غير) وفي قراءة خرجا في الموضعين وفي قراءة أخرى خرجا فيهما (وهو خير الرازيين) أفضل من أعطى وأجز (وَأَلَيْسَ لَهُمْ بَذِكْرِهِمْ) أي القرآن (مستقيم) أي دين الإسلام (وَأَن الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ) بالنبوت والقبول (عَنِ الصِّرَاطِ) أي الطريق (لَنُكَفِّرُنَّ) عاذلون (وَلَوْ رَجَعْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضَلالٍ) أي جوع أصابهم بتكذيبهم (لَنَكْفُرُنَّ) فنادوا (في ظلماتهم) ضلالهم (يَعْمُونَ) يتخذون (وَلَقَدْ أَعَدْنَا لَهُمْ بِالْعَذَابِ) الجوع (فَمَا لَسْتُمْ لَهُمْ) تواسون (لِيُرِيَهُمْ مَا يَفْعَلُونَ) يزعجون (إلى الله بالدعاء) (حَتَّى) (إِنِّي أَنذَرْتُهُمْ بِالْبَاطِلِ) (إِذَا قُضِيَ عَلَيْهِمُ الْبَاطِلُ) (عَذَابُ شَدِيدٍ) هُوَ يَوْمُ تَنْزِيلِ الْقُلُوبِ (إِذَا هُمْ فِي مَقَالِيمٍ) أي يوم من كل خير

ترجمه: اي پیغمبرانو! پاکیزه حلال خیزونه خورئ او نیک اعمال کوئ هغه فرض او نفل دی بيشکه زه ستاسو دکړي شوو کاروئونه خبرداريم نو زه به په هغه کاروئو باندې تاسو ته جزا درکړم او دا خبره ياد ساتئ چه دا يعنی ملت اسلام اي مخاطبو ستاسو دين دې يعنی ستاسو دپاره واجب ده چه تاسو په دې باندې قائم پاتې شئ حال دا دې چه هغه يوه طريقه ده دا حال لازمه دې او په يو قراعت کښ (ان) د نون په تخفيف سره دې او په بل قراعت کښ د همزې په کسرې او د نون په تشديد سره دې او دا د استيناف په اعتبار سره دې زه ستاسو بيم تاسو زمانه ويرېئ بيا هغه متبعين په خپله ديني معامله کښ په خپل مينځ کښ مختلف شو (نرا) د قطعواو فاعل نه حال دې يعنی خپل مينځ کښ اختلاف کونکې ډلې شوې، لکه يهود او نصاری وغيره پس د هرې ډلې سره چه څه دی په هغې باندې خوشحاله دی يعنی کوم دين چه د هغوی سره دې (هم په هغې باندې خوشحاله دی) نو ته هغوی يعنی اهل مکه لره د هغوی په ضلالت کښ د يو خاص وخت پورې پرېده يعنی د هغوی د مرگه پورې

آیا د هغوی دا خیال دې چه مونږ هغوی ته څه مال اولاد په دنیا کېښ ورکوو نو مونږ هغوی ته په فائده ورکولو کېښ تندي کوو نه، بلکه دا خلق نه پوهیږی چه د هغوی دپاره مهلت دې بیشکه هغه خلق کوم چه د خپل رب د هیبت نه ویرېږی یعنی د هغه د عذاب نه ویرېږی او هغه خلق چه د خپل رب په آیتونو یعنی په قرآن باندې ایمان لری، یعنی تصدیق کوی او هغه خلق کوم چه د خپل رب سره یعنی هغه سره غیر لره نه شریکوی او هغه خلق ټې ورکوی څه چه ورکوی د صداقتو نه او کوی نیک اعمال چه کوی او د هغوی زړونه د دې خبرې نه په ویره کېښ وی چه چرته د هغوی دا نیکي رد نه کړې شی ځکه چه هغوی د خپل رب طرف ته واپس کیدونکی دی د (لهم) نه به مخکېښ لام جر مقدر منلې شی، هم دا هغه خلق دی کوم چه په نیکو کېښ تندي کوی او هم دا خلق ذ الله پاک په علم کېښ د نیکو طرف ته سبقت کوونکی دی، او مونږ څوک د هغه دوست نږد زیات نه مکلف کوو یعنی د هغه د طاقت نه (زیات) لهدا کوم کس چه او دریدلو سره مونږ او نکړې شی نو په ناسته دې مونږ او کړی او کوم کس چه ورځه نه شی نیولې نو نه دې نیسی. او مونږ سره یو دفتر دې چه برابر (هر هغه) کار یانوی کوم چه چا کړې وی او هغه لوح محفوظ دې چه په هغې کېښ اعمال لیکلې شی او دغه عمل کوونکو باندې به د هغوی د اعمالو په باره کېښ ذره برابر ظلم نه شی کولې، لهدا نه خو به د هغوی د اعمالو اجر کمولې شی او نه به د هغوی په بدو اعمالو کېښ اضافه کولې شی بلکه د هغه کفارو زړونه د دې قرآن په باره کېښ جهالت کېښ دی او د هغه کفارو د دې مومنانو د اعمالو مذکوره په خلاف نور اعمال هم دی کوم چه هغوی کوی نو هغه (کفارو) ته به په هغه اعمالو باندې عذاب ورکولې شی، تردې چه کله مونږ د هغوی خوشحاله مالداران او سرداران په عذاب کېښ یعنی په یوم بدر د تورې په عذاب کېښ او نیسو نو هغوی به چغې وهی (نو) هغوی ته به او نیلې شی، اوس چغې مه وهی زموږ د طرف نه به ستاسو مطلق مدد نه شی کولې، زما آیتونه به په تاسو باندې لوستلې شو نو تاسو به د ایمان نه تکبر کولو سره شاته تختیدلې یعنی شاته به لاړی د بیت الله یا د حرم د وجې نه ځکه چه هغوی اهل حرم وو او اهل حرم په امن کېښ وو، په خلاف د نورو ټولو خلقو چه په خپلو مقاماتو کېښ (غیر مامون وو) د شپې خبرې کولو سره بیهوده پکوام کوونکی یعنی د جماعت په شکل کېښ د بیت الله نه چاپیره جمع کیدو سره به ټې بیهوده خبرې جوړولې، (مجهول) د ثلاثی نه د (تفرون القرآن) په معنی کېښ دې او د رباعی نه (مجهول) د (تقولون) په معنی کېښ دې یعنی تاسو به د نبی او قرآن په باره کېښ ناحقه خبرې کولې آیا دې خلقو دې کلام یعنی قرآن کریم کېښ کوم چه د رسول الله ﷺ په صداقت باندې دلالت کوی غور نه دې کړې؟ (بدبوا) په اصل کېښ (بدبوا) وو تاء په دال کېښ مدغم کړې شوه یا هغوی ته داسې یو غیږ راغلې دې کوم چه د هغوی مخکېښ پلار نیکه نه نه و راغلې یا دا خلق د خپل رسول ﷺ نه خبر نه وو چه د هغې په وجه باندې د هغه منکره دی دا

خلق ستا پہ بارہ کنب د لیو توب قائل دی؟ ﴿اللہم بدروا﴾ کنب استفہام پہ حق باندی د اقرار کولو د ترغیب دپارہ دی او ہفہ حق د رسول اللہ ﷺ صداقت او پہ امم ماضیہ کنب د رسولانو راتلل او د ہفوی د خپلو رسولانو د صداقت او امانت معرفت او دا چہ رسول اللہ ﷺ مجنون نہ دی بلکہ (اصلی وجہ دا دہ) چہ دا رسول ہفوی تہ حق خبری سرہ راغلی دی یعنی د قرآن سرہ کوم چہ پہ توحید او قانون اسلام باندی مشتل دی او د ہفوی اکثر خلق د حق خبری نہ نفرت کوی او کہ حق یعنی قرآن کریم د ہفوی د خواہشاتو تابع شوی وې بہ داسی طریقہ چہ څہ ہفوی غوښتلې ہم ہفہ ئې راوړلې (یعنی) د اللہ پاک دپارہ شریک او اولاد، اللہ پاک د دی نہ پاک دی نو اسمانونہ او زمکہ او څہ چہ پہ دی کنب دی دا ټول بہ تبادہ شوی وې یعنی د خپل نظام مشاہد (فطری انتظام چہ پہ نظر راخی) نہ بہ وتلی وې. د حکامو د تعدد بہ وخت کنبی عادۃً څیز کنب د اختلاف پیدا کیدو د وجې بلکہ مونږ ہفوی تہ د نصیحت خبرہ یعنی قرآن کریم چہ پہ ہفې کنب د ہفوی ذکر او شرف دی راو لیلو خودا خلق د خپل نصیحت نہ ہم مع اړوی آیا تہ د ہفوی نہ پہ دی څہ اجرت غواړی یعنی د ایمان پہ خبرو باندی کوم چہ تا ددوی د پارہ راوړی دی څہ اجرت طلب کوی؟ نو اجرت خوستا درې یعنی دہفہ اجر او ثواب او دہفہ رزق غورہ دی او پہ یو قرامت کنب پہ دواړو خایونو کنب (خرجاً) دی او پہ یو قرامت کنب پہ دواړو خایونو کنب (خراجاً) دی او ہفہ پہ ورکړہ کونکو کنب د ټولو نہ ښہ ورکړہ کونکي دی یعنی پہ ورکړہ کونکو او اجر ورکونکو کنب د ټولو نہ غورہ دی تہ خو ہفوی نیغې لاری طرف تہ یعنی دین اسلام طرف تہ راغواړی او د ہفہ خلقو چہ پہ آخرت باندی یعنی پہ بعث او ثواب او عقاب ایمان نہ لری دا حالت دی چہ (د نیغې) لاری نہ اوړی او کہ مونږ پہ ہفوی باندی مہربانی او کړو او پہ ہفوی چہ کوم تکلیف دی یعنی ہفہ قحط کوم چہ اووہ کالہ پہ مکہ مکرمہ کنب پہ ہفوی باندی راغلی وو لری کړو نو دغہ خلق بہ پہ خپلہ گمراہی کنب سرگردانہ اصرار کوی او مونږ ہفوی د قحط پہ عذاب کنب گرفتار کړی ہم دی خو دی خلقو نہ د خپل رب مخکښ عاجزی تواضع اختیار کړہ او نہ ئې تضرع او کړہ یعنی نہ ئې پہ دعا کنب د اللہ پاک طرف تہ رغبت او کړہ تردی چہ کلہ مونږ پہ ہفوی باندی د قتل پہ ذریعہ د عذاب شدید دروازہ پرانستلہ نو ناڅاپہ پہ ہفہ ورغ کنب د هر یو خیر نہ ناامیدہ شو.

د قیوداتو فوائد او تسہیل

قولہ: ﴿يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ﴾ پہ دی آیت کریمہ کنب اگر چہ پہ ظاہرہ خطاب محمد ﷺ تہ دی خو مراد ترې هر یو نبی دی، یعنی هر یو نبی تہ د ہفہ پہ زمانہ کنب ہم دا حکم وو.

قولہ: ﴿بَلْ لَا تَشْعُرُونَ﴾ دا د (حسوس) نہ اضراب دی یعنی د ہفوی خیال غلط دی بلکہ حقیقت دا دی چہ ہفوی نہ پوهیږی.

قوله: ﴿إِنَّ هَذِهِ أَمْتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً﴾ مفسر علام (اعلوا) مقدر منلو سره اشاره او کړه چه (ان) د همزې په فتحې سره دې او (هذه) د ان اسم دې او امتکمې خبر دې او امة حال لازمه دې او واحده ئې صفت لازمه دې او په يو قرايت کښ په تخفيف د نون او فتحې د همزې سره دې يعنی مخففه عن المثقلة دې د دې اسم ضمير شان محذوف دې، او په يو بل قرايت کښ ان نون مشدده او د همزې په کسرې سره دې په دې صورت کښ به دا جمله مستانفه وى په جمله مستانفه باندې د عطف د وجې نه، ځکه چه معطوف على المستانفه، مستانفه وى.

قوله: ﴿أَنزَلْنَاهُ﴾ دا د تقطوا په معنى د قطعوا مفعول دې، لکه تقدم چه په معنى د قديم راځى اى جعلوا بنهم ادياناً مختلفة.

قوله: ﴿زُيِّرَ﴾ دا د زيور جمع ده په معنى د فريق، د اوسپنې تکره د ﴿تقطوا﴾ د فاعل نه حال دې يا د دې مفعول دې.

قوله: ﴿فِي غُرَّتِهِمْ﴾ دا د فذرهم مفعول ثانى دې، اى اترکهم مستقرين فى غرهم.

قوله: ﴿أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُمُ﴾ ما موصوله ده ځکه چه من مال وينن د دې بيان وړاندې راځى دا د ماد موصوله کيدو دليل دې لهذا مالره د ان نه جدا کولو سره ليکل پکار دى خو مصحف امام (مصحف عثمانى) د رسم الخط اتباع کولو سره ﴿ان﴾ لره د ما سره متصل کړې شو دا (ما) د ان اسم دې او (نارع) جمله خبر دې او د رابطه ضمير محذوف دې اى به قوله: ﴿إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ﴾ الذين د ان اسم دې، هم مبتدا ده، مشفقون د مبتدا خبر دې، من خشية ربهم د مشفقون سره متعلق دې، هم مبتدا د خپل خبر مشفقون سره صله شوه د موصول، موصول د خپلې صلې سره د ﴿ان﴾ اسم دې، هم دغه شان ائنده راتلونکى څلور واره موصول د ﴿ان﴾ اسم دى او ﴿اولئك يسارعون فى الخيرات﴾ جمله د ان خبر دې.

قوله: ﴿وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ﴾ (يعطون ما اعطوا) عام مفسرين دا راښې لرى چه ﴿يؤتون﴾ د ابتاء نه دې اى يعطون ما اعطوا، ابن عباس او عائشه رضي الله عنهما وغيره فرمائى چه يؤتون ما اتوا ائمان نه دې اى يعطون ما فعلوا من الاعمال الصالحات... مفسر علام د دواړو معنو رعايت کولو سره د ﴿ما﴾ په بيان کښ دوو الفاظ ذکر کړى دى، من الصدقة تعلق د عام مفسرينو د معنى په اعتبار سره او د اعمال صالحه تعلق د سيدنا ابن عباس رضي الله عنه او د عائشې رضي الله عنها قرايت سره دې.

قوله: ﴿وَجَلَّةٌ﴾ حال دې د ﴿يؤتون﴾ د ضمير نه.

فوله: ﴿يَقْدِرُ قَوْلُهُ لَأَمْرُ اللَّهِ﴾ د (امر) نه مخکنې به لام جر مقدر منلې شی د څکه چه د (وجله) علت شی یعنی د هغوی زړونه په دې وجه ویریږی چه هغوی به د خپل رب طرف ته واپس کیږی.

فوله: ﴿وَهُمْ لَهَا سَائِقُونَ﴾ دا په اصل کنډ (وهم سائقون لها) وو د فواصل د رعایت دپاره (لها) مقدم کړې شو، دا جمله مبتدا او خبر دی، (وهم لا یظلمون) هم ضمیر د نفس طرف ته راجع دې کوم چه په (لا نکلف نفساً) کنډ دې نفس چونکه د نفی د لاندې واقع دې چه د هغې د وجې نه عموم مراد دې چه په هغې کنډ د جمع معنی ده، په دې وجه (وهم لا یظلمون) کنډ د جمع صیغه راوړل صحیح دی.

فوله: ﴿وَلَهُمُ الْغَايُ لِلْكَفَّارِ أَعْمَالُ عَذَابُهُ مِنْ دُونَ ذَلِكَ الْأَعْمَالِ الْمَذْكُورَةِ لِلْمُؤْمِنِينَ...﴾ قتاده ونيلی دی چه د (لهم) ضمیر مرجع مسلمانان دی یعنی د مومنانو دپاره د اعمال مذکور نه علاوه نور هم نیک اعمال دی کوم چه هغوی کوی، بغوی ونيلې دی چه اوله معنی زیاته ظاهره ده.

فوله: ﴿حَتَّىٰ اتَّيَذَآبَهُ﴾ یعنی د دې نه وروستو د کلام ابتداء شوې ده.

فوله: ﴿إِذَا اخْتَلَفْتُمْ فِي شَيْءٍ﴾ شرط دې (اذهم یخلفون) د دې جزاء اذا مفاجاتیه ده په معنی: فاء ده، تقدیر د عبارت داسې دې: حق اذا اخذنا متفرقههم بالعذاب فجاءوا بالصرح... یخلفون مضارع جمع مذكر غائب (فتح) جثاېې قراره کیدو سره فریاد کول، د غوا غوئی چغې وهل، (تکصون) مضارع جمع مذكر حاضر دې (نکوص) گرځیدل، واپس کیدل.

فوله: ﴿مُسْتَكْبِرِينَ﴾ جار مجرور د مستکبرین سره متعلق دې، بآء سببیه ده یا سامرا سره متعلق دې، یا په معنی د ئی ده د به مرجع یا قرآن کریم دې کوم چه د کانت آیاتی نه مفهوم دې یا د دې مرجع بیت الله یا حرم دې، اگر چه د دې په سابق کنډ ذکر نشته خو په بیت الله او حرم باندې د هغوی فخر او استکبار دومره مشهور وو چه د نه مذکور کیدو په صورت کنډ به هم مذکور گنلې کیدو.

فوله: ﴿مُسْتَكْبِرِينَ سَائِرًا وَتَهْتَبُونَ﴾ دا درې واړه د (تکصون) د ضمیر نه حال دې، د مفسر علام دپاره زیاته غوره دا وه چه (حال) ئې د (مهمرون) نه وروستو ذکر کړې دې او د (حال) په ځانې ئې احوال فرمائیلې وې.

فوله: ﴿بِأَنَّهُمْ أَهْلُهُ﴾ بآء سببیه ده، د بیان علت دپاره یعنی د ایمان نه به ئې استکبار کولو دا علت او دلیل بیانولو سره چه مونږ د بیت الله منتظمین او متولیان یو.

فوله: ﴿أَلَمْ يَذَّبُوا الْقَوْلَ﴾ همزه په محذوف باندې داخله ده او فاء عاطفه ده تقدیر د

به ژوندی کولې شی او هغه داسې ذات دې چه د غوښې په ټکره کښ روح پو کلو سره تاسو ته
 حیات درکوی او مرگ درکوی او د تور والی او سپین والی، زیادت او نقصان به ذریعه د
 شپې او ورځې بدلول هم دهغه په اختیار کښ دی نو آیا تاسو د الله پاک په صنعت باندې نه
 پوهیږئ؟ چه عبرت ترې حاصل کړئ، بلکه دوی هم هغه شان خبره کوی څنگه چه به
 وړاندې خلقو کوله اولنو خلقو داسې اووئیل آیا چه کله مونږ مړه شو او خاورې او هلوکې شو
 نو ایا مونږ به دوباره ژوندی کولې شو؟ نه، او همزه دواړو ځایونو کښ د تحقیق دپاره ده او د
 ثانی همزه تسهیل دې، او د دواړه همزه ترمینځه په دواړو صورتونو کښ الف داخلول
 دی د دې څو مونږ سره او زموږ د مشرانو سره وعده کیږی یعنی د بعث بعد الموت دا هیڅ هم نه
 دی صرف یې سنده دروغ خبرې دی کومې چه د مخکښ خلقو نه منقول را روانې دی لکه د خدا او
 تعجب خبرې اساطیرد اسطوره جمع ده د همزې په ضمیمې سره،، ته د هغوی نه تپوس او کره چه دا
 زمکه او په دې کښ چه کوم مخلوق دې دا د چا ملک دې که تاسو د دې خالق او مالک پیژنئ نو
 هغوی به درته ضرور دا وائی چه د الله پاک په ملک کښ دی نو هغوی ته اوایی چه بیا تاسو ولې
 غور نه کوئ «تذکرون» (په اصل کښ تذکرون وو) تاء ثانیه ذال کرې شو او ذال په ذال
 کښ مدغم کرې شو «تذکرون» شو، د دې دپاره چه تاسو پوهه شی چه کوم ذات ابتداء
 په پیدا کولو باندې قادر دې هغه د مرگ نه پس په ژوندی کولو باندې قادر دې ته د
 هغوی نه دا تپوس هم او کره چه دې اوو اسمانونو او عرش عظیم کرسئ مالک څوک دې؟ نو
 هغوی به ضرور دا جواب ورکوی چه دا هم د الله پاک دی. (دغه وخت) اوایه چه بیا تاسو د غیر
 الله د بندگۍ نه ولې نه بیچ کیږئ؟ ته هغوی ته دا هم اوایه چه هغه ذات څوک دې چه د هغه په لاس
 کښ د ټولو څیزونو اختیار دې ملکوت کښ تاء د مبالغې دپاره ده هغه پناه ورکوی او د هغه په
 مقابله کښ څوک هم چاته پناه نه شی ورکولې. یعنی هغه حمایت کوی د هغه په مقابله کښ
 حمایت نه شی کیدلې، که تاسو ته څه خبر وی؟ نو هغوی به ضرور هم دا وائی (چه د دې
 صفاتو مالک) الله پاک دې او په یو قرامت کښ د الله په ځانې «لله» دې د لام په جر سره به
 دواړو ځایونو کښ د دې خبرې طرف ته نظر کولو سره چه د «من یده» معنی د «من له
 ما ذکر» ده نو ته (هغه وخت) اوایه چه بیا په تاسو باندې څنگه جادو او کرې شی؟ یعنی په دهوکه
 کښ پریوتلی یئ او حق یعنی د الله پاک د عبادت نه اورئ یعنی تاسو دا تصور څنگه
 کوئ چه دا هر څه باطل دی بلکه مونږ هغوی ته رشتینی خبره رسولې ده او یقینا دا پخپله
 دروغژن دی د دې رشتینې خبرې په نفی کولو کښ او هغه رشتینې خبره کومه چه مونږ
 رسولې ده هغه دا ده چه الله پاک هیڅ څوک اولاد نه دې نیولې او نه دهغه سره څوک معبود شته
 گنې که د هغه سره بل څوک معبود وي نو هر معبود په خپل مخلوق جدا کړې وي یعنی خپله

به یواخی د هغې مالک شوې وې او بل به ئې په هغې باندې د غلبې کولو نه منع کولې، او په یو بل باندې به ئې حمله کړې وې د غلبې د حصول دپاره څنگه چه د دنیا بادشاهان کوی الله پاک د دې ټولو ذکر شوې خبرو نه پاک دې کومې چه دوی بیانوی، د پتو او ښکاره څیزونو پېژندونکې دې کوم چه غائب دی او کوم چه ظاهر دی د (عالم) په جر سره د لفظ الله صفت دې او په رفع سره د هومبتدا محذوف خبر دې غرضه دا چه د هغه څیزونو نه بالاتر دې کوم چه د دوی د هغه سره شریک کوی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

نوله: (قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ) د دوی د قلت د تاکید دپاره ده کوم چه د (قلیلا) د تنوین تنکیر نه مستفاد دې او (قلیلا) د مفعول مطلق صفت کیدو د وجې نه منصوب دې د دې د عبارت تقدیر دا دې (ای تشکرون شکر اقلیلا) او دا د عدم شکر نه کنایه ده ځکه چه قلت د عدم په معنی کښ هم مستعمل دې او هم دا معنی د کفارو د حال سره زیاته مناسب ده
نوله: (أَقْلًا تَعْلَمُونَ) همزه په محذوف باندې داخله ده، فاء عاطفه ده (ای اغلتم فلا تعلمون ان القادر علی انشاء الخلق قادر علی اعادةهم بعد الموت)

نوله: (بل قالوا) ای کفار مکه... دا د محذوف نه اضراب انتقالی دې- د عبارت تقدیر داسې دې (فلم یعتبروا بل قالوا) ابو سعود وئیلې دی چه د بل قالوا عطف په مقدر دې ای فلم یعتبروا بل قالوا.

نوله: (لَقَدْ وَعِدْنَا نَحْنُ وَآبَاؤُنَا) د اباؤنا عطف د وعدنا په ضمیر متصل باندې دې او قاعده دا ده چه که په ضمیر مرفوع متصل باندې عطف کول وی نو د ضمیر منفصل په ذریعه باندې تاکید ضروری وی خو دلته چونکه د (نحن) فصل راغلې دې کوم چه د ضمیر منفصل قائم مقام دې لهذا عطف صحیح شو، (هذا) د (وعدنا) مفعول ثانی دې او (نا) ضمیر د هغې نائب فاعل دې د عبارت تقدیر داسې دې چه (وعدنا الان محمد صلی الله علیه وسلم بالبعث و وعد غیره اباؤنا من قبلنا به)

نوله: (لا) دا دې خبرې ته اشاره ده چه (عاذمتنا) کښ همزه د استفهام انکاری ده.

نوله: (ان کنتم تعلمون) شرط دې د دې جواب محذوف دې ای ان کنتم تعلمون لاخبری بجا لېها.

نوله: (ملکوت) په دې کښ واو او تاء د مبالغې دپاره زیات کړې شوی دی لکه په (رحمت) کښ.

نوله: (وَلَا تُحَارِعَلِیْ) په علی سره تعدیه د نصرت معنی لره د متضمن کیدو د وجې نه ده.

نوله: (نَظَرًا إِلَىٰ أَنْتَ الْعَفْیٰ مَنْ لَّهٗ) لفظ د الله پورته په درې ځایونو کښ واقع شوې دې

اول خاتھی کبش د لام جر سرہ متعین دے خُکَہ چہ پہ سوال کبش لام ظاہر دے یعنی ﴿لِلْاَرْضِ وَمَنْ فِيهَا﴾ لہذا پہ جواب کبش یعنی ﴿سَيُولَوْنَ لِلّٰہِ﴾ کبش ہم لام لرہ ظاہرولہ متعین دی، پہ دویم مقام باندے د معنی د رعایت کولو د وجہی لام ظاہروی او د لفظ د رعایت د وجہی نہ لام حذف کوی خُکَہ چہ د سوال الفاظ دا دی ﴿لِلّٰہِ﴾ (رب السموات والہ) نو پہ دے وخت کبش بہ جواب ﴿لِلّٰہِ﴾ واقع وی، ہم دغہ شان پہ دریم مقام باندے ﴿لِلّٰہِ﴾ (لین ملکوت کل شے) کہ د سوال د لفظ رعایت او کرے شی نو لام بہ حذف وی او کہ د سوال د معنی رعایت او کرے شی نو لام بہ ظاہر وی، خُکَہ چہ معنی دا دہ ﴿لِلّٰہِ﴾ (لین ملکوت کل شے) خلاصہ دا دہ چہ پہ دے درے وارو مقامونو کبش پہ اولنی مقام کبش د لام جر اظہار متعین دے او پہ روستو دوارو مقاماتو کبش بہ د سوال د لفظ د رعایت د وجہی حذف د لام وی او د معنی د رعایت د وجہی بہ اظہار د لام وی یعنی اظہار او حذف دوارہ جائز دی۔

قوله: ﴿تُخَذُّونَ﴾ د ﴿تَحْرُونَ﴾ تفسیر پہ ﴿تُخَذُّونَ﴾ سرہ کولو کبش دے خبری تہ اشارہ دہ چہ ﴿تَحْرُونَ﴾ مجازاً د ﴿تُخَذُّونَ﴾ پہ معنی کبش دے۔

قوله: ﴿وَتُعْرَفُونَ عَنِ الْحَقِّ عِبَادَةَ اللّٰہِ﴾ عبادۃ اللہ د حق نہ بدل دے ہم پہ دے وجہ عبادتہ مجرور دے۔

قوله: ﴿كَيْفَ تَحْمِلُ كُمْ﴾ پہ کبش دے خبری تہ اشارہ دہ چہ ﴿اِنَّ﴾ د ﴿کَيْفَ﴾ پہ معنی دہ او ﴿تَحْرُونَ﴾ د ﴿تَحْمِلُ﴾ پہ معنی دے۔

قوله: ﴿مِنْ وَّكَدٍ﴾ کبش ﴿مِنْ﴾ پہ مفعول باندے زائد دے، او ﴿مِنْ اِلَہِ﴾ کبش ﴿مِنْ﴾ د ﴿کَانَ﴾ پہ اسم باندے زائد دے۔

قوله: ﴿اِذَا﴾ ای لوکان معہ الہ لذهب (الایۃ) اذانہ پس د لوکان معہ اضافہ د یو سوال مقدر جواب دے، سوال دا دے چہ ﴿اِذَا﴾ پہ داسی کلام باندے داخلیری چہ کوم پہ شرط او جزا باندے مشتمل وی او دلتہ ﴿لِذَہِبٍ﴾ صرف جزا دہ؟ جواب دا دے چہ شرط محذوف دے چہ د حق طرف تہ شارح پہ ﴿لوکان معہ الہ﴾ محذوف منلو سرہ اشارہ کرے دہ، ﴿اِذَا﴾ پہ معنی د ﴿لَوْ﴾ امتناعیہ دے۔

قوله: ﴿مَا دُحِّنَ﴾ ای من الاولاد والانداد۔

قوله: ﴿عَالِمِ الْغُیْبِ﴾ پہ جر سرہ دے د لفظ اللہ نہ بدل یا صفت واقع کیدو د وجہی نہ او کہ ﴿عَالِمِ الْغُیْبِ﴾ پہ رفع سرہ اولوستلے شی نو د ہومبتدا محذوف خبر بہ وی۔

قوله: ﴿فَتَعَالٰی﴾ د دے عطف د ماقبل پہ معنی باندے دے، ای علم الغیب فتعالی علم الغیب کون۔

قُلْ رَبِّ اِنَّمَا فِيْهِ اِذْهَامٌ لَّنْ اِنْ الشَّرْطَةَ فِيْ مَا الْاَيَّةُ اُرْقِيْ مَا يُوعَدُوْنَ هـ مِنْ اَلْعَذَابِ هُوَ صَادِقٌ
 بِالْقَوْلِ يَنْهَى رَبُّ فَلَا تَحْتَلِصْ فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِيْنَ) فَاتَّكِلْ بِاَمْلَاكِهِمْ وَانَا عَلٰى اَنْ يَنْزِلَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَادِمُوْنَ
 اَذْكُرْ بِالَّذِيْ هُوَ اَحْسَنُ اَمِي الْخَصْلَةِ مِنْ الصِّلَحِ وَالْاِغْرَاسِ عَنْهُمْ (السَّيِّئَةِ) اِذَا هُمْ لَكَ وَعْدًا قَبْلَ الْاَمْرِ
 بِالْقِتَالِ (مَنْ اَعْلَمَ بِمَا يَحْكُمُوْنَ) يَكْلِبُوْنَ وَيَقُولُوْنَ فَتَنْجِاْنَهُمْ عَلَيْهِ وَكُلَّ رَبِّ اَعُوْذُ اَخْتَصِمَ (بِهِ مِنْ هَمَزَاتِ
 الشَّالِطِيْنَ) نَزَعَتْهُمْ بِمَا يُؤَسُّوْهُنَّ (وَاَعُوْذُ بِكَ رَبُّ اَنْ يَخْطُبُوْنَ) فِيْ اَمْرِيْ لِاَنَّهُمْ اِنَّمَا يَخْطُبُوْنَ
 بِسُوءِ حَقٍّ) اِهْدِيْهِمْ (اِذَا جَاءَ اَحَدُهُمُ الْمَوْتُ) فَرَاى مَفْقَدَهُ مِنَ النَّارِ وَفَقَدَهُ مِنَ الْجَنَّةِ لَوْ اَمَّنْ قَالَ رَبُّ
 (رُجُوْا) الْخَمْعُ لِلتَّغْلِيْظِ (لَعَلِّيْ اَعْمَلُ صَالِحًا) بِاَنْ اُخْذَ اَنْ لَا اِلَهَ اِلَّا اللّٰهُ يَكُوْنُ (فِي مَا تَرَكْتُمْ) خَشَفَتْ مِنْ
 غُيْرِ اَمِي فِيْ مَقَابِلِهِ قَالَ تَعَالٰى (كَلَّا) اَمِي لَا رُجُوْا (اِنَّهَا) اَمِي رَبُّ اَزِيْغُوْنَ اَكَلِيْةً هُوَ قَابِلُهَا) وَلَا فَجِيْةَ لَهٗ
 فِيْهَا (وَمِنْ وَدَائِهِمْ) اَمَامَهُمْ (بَرَزَخ) حَاجِزٌ يَصْنَعُهُمْ عَنِ الرُّجُوْا (اِلَى يَوْمٍ يَحْكُمُوْنَ) وَلَا رُجُوْا بَعْدَ (قَابِلِ اَنْبِيَا
 فِي الصُّبْحِ) الْفَرَزِ الْفَتْحَةُ الْاَوَّلٰى اَوْ الْثَانِيَةِ (فَلَا اَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ) يَتَفَاعَلُوْنَ بِهَا (وَلَا يَنْسَبُ اَعُوْنَ) عَنْهَا
 يَخْلُصُ عَالَمُهُمْ فِي الدُّنْيَا لِمَا يَخْشَلُهُمْ مِنْ عِظَمِ الْاَمْرِ عَنْ ذَلِكَ فِي بَعْضِ مَوَاطِنِ الْقِيَامَةِ وَفِي بَعْضِهَا يَحْكُمُوْنَ
 وَفِي آيَةِ (قَابِلٌ) بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَسْأَلُوْنَ (فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُ) بِالْخَسَابِ (قَالَ لِيْكَ هُمُ الْمُفْلِكُوْنَ)
 الْفُتُوْرُ (وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُ) بِالْشِّيْتِ (قَالَ لِيْكَ الَّذِيْنَ خَسِرُوْا اَنْفُسَهُمْ) فَهُمْ (فِي جَهَنَّمَ خَالِدِيْنَ) ثَلَاثُ
 وُجُوْهِ النَّارِ تُخْرِقُهَا (وَهُمْ فِيْهَا كَاكِبُوْنَ) شَعَرَتْ فِيْهَا مِنْ اَفْلَاقِهَا غَنَ اَسْتَاثُهَا وَنَقَالَ لَهُمْ (اَلَمْ
 تَكُنْ اَتَانِيْ) مِنَ الْفَرَانِ (فَتَلٰى عَلَيْهِمْ) تَخَوَّفُوْنَ بِهَا (فَكُنْتُمْ بِهَا) تَكْدِبُوْنَ (قَالُوا رَبَّنَا عَلَّمْتَنَا سِحْرًا وَفِي
 فِرَآءِ خَلَاوَاتٍ بِفَتْحِ اَوَّلِهِ وَآلِفٍ وَلَهُمَا مَصْدَرَانِ يَمْتَقِي (وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّيْنَ) عَنِ الْهِدَايَةِ (رَبَّنَا اَمْرِجْنَا وَهَبْنَا لَنَا
 عَذَابًا اِلَى الْاٰخِرَةِ) (فَرَاغَ اَلْمَوْنِ) (قَالَ) لَهُمْ بِلِسَانِ مَالِكٍ بَعْدَ قَدْرِ الدُّنْيَا مَرَّتَيْنِ (اَلْحَسْبُ اِيْنَا) اَتَقَلُّوا
 فِي النَّارِ اِذْلَآءَ (وَلَا تَكْلِبُوْنَ) فِي رُجْعِ الْعَذَابِ عَنْكُمْ لِيَنْقَطِعَ رَجَاؤُهُمْ (اِنَّهٗ كَانَ فَرِيقٌ مِنْ عِبَادِيْ) هُمْ
 الْمُهَاجِرُوْنَ (يَقُولُوْنَ رَبَّنَا اَمْنًا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَاَنْتَ غَيْرُ الرَّاحِمِيْنَ) (فَاتَّخَذَ جَمْعُهُمْ سَطْرًا) بِضَمِّ السِّينِ
 وَكُسْرَا مَصْدَرٌ يَمْتَقِي الْهَزْءَ مِنْهُمُ بِلَالٍ وَمُصْنَبٍ وَعَشَارٍ وَسَلَمَانَ (حَتّٰى اَلْسُوْكُمْ وَكُرِيْ) فَتَرْتَضُوْهُ
 لَا يَطْلِبُكُمْ بِالْاِسْتِغْرَآءِ بِهِمْ فَهُمْ سَبَبُ الْاِسْءِ فَسَبَبُ الْاِسْءِ (وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضَحِكُوْنَ) (اِلَى جَزَائِهِمُ الْيَوْمَ)
 اَلثِيْمِ الْغَلِيْمِ (بِمَا صَدَقُوا) عَلٰى اِسْتِغْرَآئِهِمْ بِهِمْ وَاِذَا كُنْتُمْ اِيْلَهُمْ (اِنَّهُمْ) بِكُسْرِ الْهَمْزَةِ (هُمْ الْقَابِلُوْنَ)
 بِطَلُوْبِهِمْ اِسْتِنَافٌ وَبِفَتْحِهَا مَفْعُولٌ لَانْ لَحْزَمِهِمْ (قَالَ) تَعَالٰى لَهُمْ بِلِسَانِ مَالِكٍ وَفِي فِرَآءِ فَل (كَلِمَتُهُمْ
 فِي الْاَرْضِ) فِي الدُّنْيَا وَفِي قُبُوْرِهِمْ (عَدَدٌ مِّنْ) تَنْهِيْ (قَالُوا اَلَيْسَا يَوْمًا اَوْ بَعْضُ يَوْمٍ) شَكُوْا فِي ذَلِكَ
 وَاسْتَفْضَرُوْهُ لِيُعْطِيَ مَا هُمْ فِيْهِ مِنَ الْعَذَابِ (فَاَسْأَلُ الْعَادِيْنَ) اَمِي الْفَلَاحِيَّةِ الْمُخْصِيْنَ اَعْمَالِ الْعِلْقِ (قَالَ)
 تَعَالٰى بِلِسَانِ مَالِكٍ وَفِي فِرَآءِ فَل (اِنْ) اَمِي مَا (اَلَيْسَ اَلَا قَلِيْلًا لَّوْ اَنْتُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ) وَفَدَارَ لَيْتُكُمْ مِنْ
 الطُّولِ كَمَنْ قَلِيْلًا بِالنَّسَبَةِ اِلَى لَيْتُكُمْ فِي النَّارِ (اَلْخَبِيْثَةُ) اَلْمَا خَلَقْتَاكُمْ عِتَابًا لَا يَحْكُمُ (وَاَنْتُمْ اَلْمُنَآلَا

تَرْجَعُونَ) بِالْبَاءِ لِلْفَاعِلِ وَلِلْمَفْعُولِ لَا بَلْ لَتَعَذَّبَكُم بِالْأَمْرِ وَالنَّهْيِ تَرْجَعُوا إِلَيْنَا وَلَنَجْزِي عَلَى ذَلِكَ (وَمَا) خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِعِبَادُونَ) (فَتَعَالَى اللَّهُ) عَنْ النَّفْتِ وَغَيْرِهِ مِمَّا لَا يَلِيقُ بِهِ (الْمَلِكُ الْحَقُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ) الْكَرْسِيُّ هُوَ السِّرُّ الْحَسَنُ (وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ) مِلَّةٌ كَاذِبَةٌ لَا تَنْفَعُهُمْ لَهَا (فَلَمَّا حَسَبَهُ) جَزَاؤُهُ (عِندَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَا يُغْنِيهِمُ الْكَافِرُونَ) لَا يَسْتَغْنُونَ (وَكُلُّ رَبِّ الْغَفِرِ وَالْوَخَسِ الْفُلُومِيِّينَ فِي الزُّخُمَةِ زِيَادَةً عَنْ الْمَغْفِرَةِ) (وَأَنْتَ عَزِيزُ الرَّاحِمِينَ) الْفَعْلُ رَاجِعٌ

ترجمه: ته دعا او کره چه اي زما ربه اما په اصل کښ «ان ما» وو د «ان» شرطيه نون په ما زانده کښ مدغم کړې شو د کوم عذاب چه د دې کفارو سره وعده کړې شوې ده که هغه ته ماته او ښايي نو اي زما ربه ما په دې ظالمانو خلقو کښ شامل نه کړې چه زه د هغوی سره هلاک کړې شم او هغه وعده (غزوة) بدر کښ د قتل په ذريعه صادق شو او مونږ په دې خبره باندي قادر يو چه کومه وعده د هغوی سره کوو هغه تاته او ښايو ته د هغوی د بدو يعنی د هغوی د ضرر درکولو دفعه په داسې طريقه کوه چه ډيره ښه وي يعنی د هغوی نه د غفور او معاف کولو د خصلت په ذريعه او دا د (غفو او ښښې) حکم د جهاد د اجازت نه مخکښ دې مونږ ته ښه معلومه ده چه دوی څه وائی يعنی تکذيب کوی او خبرې جوړوی مونږ به هغوی ته سزا ورکړو او ته داسې دعا کوه چه اي زما ربه زه ستا په پناه کښ راځم د هغه شیطاني خيالو نه چه د کومو په ذريعه هغوی وسوسه اچوی او اي زما ربه زه پناه غواړم د دې نه چه شيطانان ماته راشی يعنی زما په کارونو کښ دخل او کړی ځکه چه هغوی په بدی سره راځی تردې چه کله په هغوی کښ د چا مرگ راشی حتی ابتدائي ده او هغه د دوزخ خپله تهکانه او د جنت خپله تهکانه که ايمان راوړلې وی اوینی نو (هغه وخت به) وائی اي زما ربه ته ما واپس کړه ارجعون د جمع صيغه د تعظيم دپاره ده د دې دپاره چه دنيا ما پرېخوډلې ده هغې ته واپس تلو سره نيکي او کرم يعنی د لاله الا الله شهادت ورکرم چه زما دا شهادت د مافات کمې پوره کړی يعنی کوم عمر چه ما ضائع کړې دې د هغې عوض شی، الله پاک به او فرمائی هرگز داسې نه شی کيدې يعنی واپسی نه شی کيدې بيشکه دا يعنی رب ارجعون يوه داسې کلمه ده کومه چه هغه وائی او د دې خبرې بار بار کولو کښ د هغه هيڅ فائده نشته او د دې خلقو مخې ته يوه پرده ده کومه چه د هغوی د واپس نه مانع ده د قيامت د ورځې پورې. او د هغې نه روستو رجوع نشته بيا به په شپلي کښ پوکي او کړې شی يعنی ښکر (پشان يو څيز کښ) اوله نڅخه يا ثانيه نو په دغه ورځ باندي به د هغوی تر مينځه رشتي او تعلقات چه په هغې باندي به دې خلقو فخر کولو باقي پاتې نه شی او نه به د رشتو او تعلقاتو باره کښ تپوس کوی په خلاف د دنيا چه هلته د هغوی حالت بدل وو، ځکه چه د يو امر عظيم به د قيامت به بعض مواقع کښ هغوی د دې تپوس پوښتنې نه غافله کړی، او د قيامت په بعض مواقع

کښ به ورته افاقه وی او په یو بل آیت کریمه کښ دی چه هغوی به خپل مینځ کښ د یو بل نه تېوس کوی پس د کوم کس د نیکو چاېرې چه دروند شو نو داسې خلق به کامیاب وی او د گناهونو د وجې نه چه د چا چاېرې سپک شو نو دا هغه خلق دی چا چه خپل نقصان او کړو پس هغوی به په جهنم کښ همیشه همیشه اوسېږي او اور به د هغوی مخونه اوسیزی یعنی او به نې سیزی او هغوی به هلته بدشکله شوی وی او د هغوی پورته شونډې به پورته اینختلې وی او لاندې شونډې به نې د غابسونو نه لاندې زورندې وی، هغوی ته به او فرمائیلې شی آیا تاسو ته د قرآن کریم نه زما آیتونه په لوستلو سره نه شو اورولې کیدې یعنی د دې آیتونو په ذریعه به تاسو ته ویره نه شوه درکولې بیا هم تاسو د هغې تکذیب کولو هغوی به وائی چه اې زمونږیه زمونږه بدنصیبی په مونږ باندې غالبه شوې وه او په یو قرات کښ « هفأنتا » دې د اول په فتحې او الف سره او دا دواړه مصدرې دی دواړه په یو معنی کښ دی او بیشکه مونږ د هدایت نه بې لارې شوې وو اې زمونږیه مونږ د جهنم نه راویاسه پس که مونږ بیا مخالفت او کړو نو یقینا مونږ به قصور واریو د دنیا د دوچند مقدار نه پس، د مالک په ژبه به ورته ارشاد اوشی چه د ذلت سره هم په دې کښ پراته اوسېږي یعنی ذلت سره په دوزخ کښ پراته اوسئ او ما سره د خپل عذاب د ختمولو په باره کښ خبرې مه کوئ پس هغه خلق به مایوس شی، زما د بندگانو یو جماعت وو چا چه به عرض کولو او هغه د مهاجرینو جماعت وو اې زمونږیه مونږ ایمان راوړې دې نو مونږ ته بخښنه او کړه او په مونږ خپل رحمت او کړه ته د ټولو رحم کونکو نه زیات رحم کونکې شي نو تاسو به په هغوی پورې ټوټې کولې سغریاد سین په ضمې او کسرې سره په معنی د تمسخر، په دې کښ سیدنا بلال، سیدنا صهیب، سیدنا عمار او سیدنا خباب رضی الله عنهم وو. تردې چه هغه خلقو تاسو نه زمونږ یاد هیر کړو پس تاسو د هغوی په استهزاء کښ د مشغولتیا د وجې نه هغه یاد ترک کړو پس گویا هغه خلق د هیرولو سبب شو هم په دې وجه د هیرولو نسبت نې د هغوی طرف ته او کړو او تاسو په هغوی پورې ټوټې کولې، مانن هغوی ته ستاسو په ټوټو او تکلیف باندې د صبر کولو په وجه د دائمی نعمتونو بدله ورکړه بیشکه هم دا خلق په خپل مقصد کښ کامیاب دی اېمه په کسرې سره دې (په دې صورت کښ) به جمله مستانفه وی او د همزه په فتحې سره د جنتم مفعول ثاني وی الله پاک به ورته د مالک په ژبه فرمائی او په یو قرات کښ قل دې چه ته په دنیا کښې او په خپلو قبرونو کښې د کلونو په حساب سره غومره موده اوسیدلې شي عذبتکون د گهرتمیز دې (تقدیر عبارت دادې) لېهم که عذاب من السنن هغوی په جواب ورکوی چه یوه ورغ یا د یوې ورځې نه هم کم پاتې شوی یو هغوی به د قیام په دې موده کښې شک کوی او په عظیم عذاب کښې د مبتلا کیدو په وجه سره به د دنیا قیام کم او گنړی نو دشمار کونکو یعنی دمخلوق اعمال

شمار کونکو فرشتونہ معلوم کریں اللہ تعالیٰ بہ د مالک پہ ژبہ افرمائی اوپہ یو روایت کنبی قل دې، تاسو ډیره لږ موده پاتې شوی یئ څه به ښه وي چه تاسو د خپل طول قیام موده باندې پوهه شوی وئ کوم چه ډیر کم وو ستاسو په جهنم کښ د قیام په نسبت آیا تاسو دا گمان کولو چه مونږ تاسو ښکاره بغیر د څه حکمت نه پیدا کړی یئ او دا چه تاسو به مونږ ته نه واپس کیږئ (ترجمون) په معروف او مجهول دواړه دې، نه! بلکه (مونږ تاسو په دې وجه پیدا کړی یئ، چه تاسو د امر او نهی مکلف کړو او تاسو به زموږ طرف ته واپس کیږئ او مونږ په دې تکلیف تاسو ته جزا درکړو، او مونږ جن او انس صرف د خپلې بندگي دپاره پیدا کړی دی پس الله پاک د عبث وغیره نه کوم چه د هغه د شان لائق نه دې پاک دې کوم چه حقیقی بادشاه دې د هغه نه سوا څوک هم د عبادت لائق نشته، هغه د عرش عظیم مالک دې یعنی د کرسی کوم چه بهترین تخت دې او څوک چه د الله پاک سره د بل معبود بندگی کړی چه د هغه په معبود کیدو باندې هغه سره هیڅ دلیل نشته آخرد المصافت کاشفه دې د دې د مفهوم مخالف اعتبار نشته، پس ده حساب یعنی دده جزاء د هغه رب په نزد ده یقینا کفار په کامیاب نه شی یعنی هغوی ته به سعادت حاصل نه شی او ته داسې دعا گوای زما به بخښنه او کره او په مومنانو باندې رحم او کره په رحمت کښ د مغفرت په مقابلہ کښ زیادت دې او ته د ټولو رحم کونکو نه زیات رحم کونکې ئې یعنی د رحمت په اعتبار سره افضل ئې

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: (ثُمَّ يَنْتَظِرُ) ته ماته اوښائي .... د اراء فانه مضارع واحد مذکر حاضر بانون تاکید ثقیله مبنی دې په فتحې سره او متعدی دې دوؤ مفعولو ته په واسطې د همزې، ی ضمیر متکلم مفعول اول ماموصوفه مفعول ثانی.

قوله: (فَلَا تَقْعَلْنِي) جواب شرط (لی) په معنی د (مع) د لفظ (رب) اعاده په تضرع او عاجزی کښ د مبالغې کولو دپاره کړې شوې ده. (فَأَهْلِكَ أَهْلَاكُم) د نهی جواب دې. قوله: (وَأَنَا عَلَىٰ أَنْ نَرْيَا مَا نَعْمَدُ هُمْ لِقَادُونَ) ان حرف مشبه بالفعل ناصب، ناضمیر ئې اسم، علی حرف جار نری فعل سره د فاعل ك مفعول اول ماموصوله نفعهم جمله صله شو، د موصول دپاره موصول سره د صله نه په تاویل د مصدر مفعول ثانی، نری فعل د خپل فاعل او دواړو مفعولونو سره مجرور شو د پاره د علی جار، جار مجرور متعلق مقدم شو، د قادیون، قادیون د خپل متعلق سره د ان خبر شو.

قوله: (أَيُّ الْخَصْلَةِ) په معنی د خصلت مفسر علام (عصلة) مقدر منلو سره اشاره او کره چه (التي) د عصلة موصوف مقدر صفت دې او السیة د اذم مفعول به دې، د عبارت تقدیر داسې دې: اذم السیة بالخصله التي هي احسن.

نولہ: ﴿مِنَ الصُّلَمِ وَالْإِغْرَاضِ عَنْهُمْ﴾ کنش من بیانیہ دی او الصلغ الخرد غصلیہ بیان دی
نولہ: أَذَاهُمْ أَتَاكَ..... د السنۃ تفسیر دی.

نولہ: ﴿هَمَزَات﴾ دا د ہر جمع دہ، شیطان و سوسہ، نفسانی خطرات.

نولہ: ﴿حَاتِي﴾ ابتدائیہ دہ یعنی کلام مابعد د کلام ماقبل نہ جدا دی، د دی کلام مقصد د مرگ نہ روستو د کفارو حال بیانول دی.

نولہ: ﴿الْجَنَّمَ لِلتَّعْظِيمِ﴾ مفسر علام پہ دی عبارت سرہ د یوسوال مقدر جواب ورکول غواپی، سوال دا دی چہ اللہ پاک کوم چہ مخاطب دی واحد دی لہذا رب ارجعی سرہ خطاب کول پکار وو؟ جواب دا دی چہ تعظیما د جمع صیغہ راوړلې شوې دہ، دویم جواب دا دی چہ ﴿ارجعون﴾ کنش واو پہ تکرار باندې دلالت کولو دپارہ راوړلې شوې دی، ای ارجعی ارجعی لکہ چہ د اللہ پاک پہ قول ﴿الْقَاهِلِ جَهَنَّمَ﴾ کنش الف د تکرار دپارہ دی یعنی د الق الق پہ معنی دی، دریم جواب دا دی چہ د جمع صیغہ د ملاتکو پہ اعتبار سرہ دہ

نولہ: ﴿وَأَنذِرْهُمْ﴾ ہم دلاحدہم طرف تہ راجع دی د جمع ضمیر پہ اعتبار د معنی دی خکہ چہ (احدہم) پہ معنی دہ ﴿کلہم﴾ چہ پہ ماقبل کنش د واحد ضمیر و نہ پہ اعتبار د لفظ دی

نولہ: ﴿فَلَا أُنْسَابُ بَيْنَهُمْ﴾ انسَاب د نسب جمع دہ پہ معنی د خپلولی، رشتہ دارئ، دلته یو سوال پیدا کیږی چہ د هغوی تر مینځہ خو نسب او خپلولی یو ثابت شوې امر دی دهغې نفی څنگہ صحیح دہ؟ مفسر علام د ﴿بِتَفَاخُرٍ﴾ اضافہ کولو سرہ د دی سوال جواب ورکړو چہ د نسب نفی کول مقصود نہ دی بلکہ د دی صفت کوم چہ محذوف دی د هغې نفی مقصود دہ، او هغه ﴿بِتَفَاخُرٍ﴾ دی، یعنی پہ دنیا کنش چہ ئی پہ کوم نسب او خپلولی باندې فخر کولو هغه ټول بہ ختم شی، خکہ چہ د میدان محشر د سختې او دہشت د وجې نہ بہ پہ یو بل رحم او تعلقات ختم شی، ہم د دی سختې منظر کشی کولو سرہ پہ بل آیت کریمہ کنش فرمائی: ﴿يَوْمَ يُفْرَأُ الزُّمْرُ مِنْ أَلْهَبٍ وَآتُوا بِأَنفُسِكُمْ وَآتُوا بِأَنفُسِكُمْ﴾

نولہ: ﴿وَلَا يَنْسَأُ لَوْنُ عَنْهَا﴾ ای الانسَاب خلاف حالہم فی الدنیا ای ذلک خلاف حالہم.

نولہ: ﴿لِمَا يَنْفَعُهُمْ﴾ دا د ولایتسانلون دپارہ علت دی، یعنی دا عدم تساؤل بہ د هغوی پہ خپلو حالاتو کنش د مشغولیدو د وجې نہ وی.

نولہ: ﴿فِي بَعْضِ مَوَاطِنِ الْقِيَامَةِ الْخَرِّ﴾ مفسر علام پہ دی عبارت سرہ د یو اعتراض جواب ورکړې دی، اعتراض دا دی چہ د دی آیت کریمہ نہ معلوم کیږی چہ د قیامت پہ ورځ باندې بہ خپل مینځ کنش هیڅ تپوس نہ شی کولې، او پہ یو بل آیت کریمہ کنش دی ﴿أَنفُلْ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ﴾: د جواب خلاصہ دا دہ چہ د قیامت پہ ورځ کنش بہ

اوقات او حالات مختلف وی، بعض حالاتو کنیں چہ کله ویرہ او دہشت غالب وی نو خوک بہ ہم د چا تپوس نہ کوی او چہ کله لپ سہولت پیدا شی نو خپل مینخ کنیں بہ خیر خیریت تپوسی او د طبیعت تپوس بہ کوی، مطلب دا دې چہ د نفخۂ اولی پہ وخت بہ دہشت غالب وی نو خوک بہ د چا تپوس نہ کوی، او د نفخۂ ثانیہ نہ پس چہ کله یو قسم سہولت راشی نو خپل مینخ کنیں بہ یو پل او پیژنی او تپوس پوښتنہ بہ ہم کوی.

فولہ: ﴿مَوَازِينُ﴾ یا خو د عظمت د وجہ نہ جمع راوړلې شوې ده یا د موزون د مختلف النوع کیدو د وجہ نہ جمع راوړلې شوې ده یعنی د هر قسم عمل وزن کولو دپارہ بہ جدا جدا قسم تله وی لکه چہ په دنیا کنیں مختلف قسمونو لره تللو دپارہ مختلف قسم تلې وی، ﴿بِالْحَسَنَاتِ﴾ کنیں یا سببیہ ده یعنی د حسنات د ثقیل او دروند والی د وجہ نہ

فولہ: ﴿فَهْمٌ﴾ دا اشاره ده چہ ﴿فِي جَهَنَّمَ﴾ د ﴿هَمْ﴾ مبتدا محذوف خبر دې، امام زمخشری وئیلې دی چہ ﴿فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ﴾ د ﴿الَّذِينَ عَمِلُوا الْفَسَادَ﴾ نہ بدل دې.

فولہ: ﴿تَلْقَاهُ﴾ جملہ مستانفہ ده.

فولہ: ﴿شَمْرُوتٌ﴾ د شمرمعنی ده لستونری وغیرہ اینغبستل.

فولہ: ﴿وَالسُّفُلَىٰ عَنْ أَسْنَانِهِمْ﴾ نہ مخکنیں فعل محذوف دې، ای استرعت السفلی.

فولہ: ﴿قَالَ تَعَالَىٰ هُمْ يَلْسَانٌ مَّالِكٌ﴾ ... مفسر علام په دې عبارت سره د یو سوال جواب ورکړې دې، سوال دا دې چہ د الله پاک د ﴿قَالَ كَلِمَاتٍ﴾ په ذریعہ سره کفارو ته خطاب کول دا د هغوی سره د کلام کولو متقاضی دې، حال دا چہ په بل آیت کریمہ کین دی ﴿وَلَا يَكْلِمُہُ اللہ﴾ دا د کلام نہ کولو متقاضی دې په دواړو کنیں تعارض معلومیږي؟ جواب دا دې چہ د کوم آیت کریمہ نہ کلام نہ کول معلومیږي د هغې مطلب دې چہ براه راست او بغیر د واسطې نہ بہ د هغوی سره کلام نہ فرمائی، او کوم آیت نہ چہ د کفارو سره کلام فهمیږي هلته د مالک په واسطې سره کلام کول مقصود دی.

فولہ: ﴿لَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا يَفْقَهُونَ﴾ دلته ﴿لَوْ﴾ امتناعیہ دې او د ﴿تَعْلَمُونَ﴾ مفعول محذوف دې، مفسر علام ﴿مقدار لیکم﴾ مقدر منلو سره د حذف مفعول طرف ته اشاره اوکړه، د ﴿لَوْ﴾ جواب ہم محذوف دې چہ د هغې طرف ته مفسر علام په ﴿كَانَ قَلِيلًا﴾ وئیلو سره د حذف جواب طرف ته اشاره اوکړه. ای کان قلیلا علیکم

فولہ: ﴿أَفَسَبَّحْتَ﴾ کنیں همزه په محذوف باندې داخل ده او فا عاطفہ ده، د عبارت تقدیر داسې دې چہ ﴿اجعلتم حسبت﴾ استفهام د توبیخ دپارہ دې.

فولہ: ﴿عَسَا﴾ یا خو مصدر په معنی د اسم فاعل د حال په موقع کنیں واقع کیدو د وجہ نہ منصوب دې. ای عابثین یا بیا خلقنا دپارہ مفعول له دې.

نوله: ﴿لَا يَكْفُرُ﴾ دا د عبث تفسیر دې.

نوله: ﴿أَكْثَرُ النَّاسِ لَا تَرْجِعُونَ﴾ عطف په ﴿إِنَّمَا عَلَّمْنَاكُمْ﴾ باندې دې.

نوله: ﴿لَا بَل﴾ دا د یې د جواب استفهام په طور مقدر منلې دې.

نوله: ﴿هُوَ الْعَرِیْضُ الْحَسَنُ﴾ په بعض نسخو کښ دا عبارت نشته.

نوله: ﴿حَقَّةٌ كَاثِفَةٌ لَا تُخَبِّرُهَا﴾ د مفسر علام مقصد په دې عبارت سره یو اعتراض دفع کول دی، د اعتراض خلاصه داده چې ﴿وَمَنْ يَذَّكَّرْهُ اللَّهُ إِنَّهَا أَجَلَ أَخْلَاقِهِ لَهْ بِه﴾ نه معلومېږي چې کوم کس د الله پاک سره په عبادت کښ غیر الله لره شریک کړی نو هغه بغیر برهان او بغیر سند نه دې، د دې نه د مفهوم مخالف په طور معلومېږي چې څوک صرف د غیر الله عبادت کوی نو هغه سره برهان او سند دې حال دا چې دا خبره غلط ده؟

جواب: د جواب خلاصه دا ده چې ﴿أَخْرَجَ﴾ د ﴿الْهَى﴾ صفت کاشفه دې کوم چې صرف د وضاحت دپاره وی د هغې د مفهوم مخالف اعتبار نه وی، البته د صفت مخصوصه د مفهوم مخالف اعتبار وی، صفت کاشفه خو صرف د تاکید دپاره وی لکه چې د الله پاک قول ﴿طَائِفٌ مِّنَ النَّاسِ﴾ کښې یطیر بجناحیه د طائر صفت کاشفه دې کوم چې صرف د تاکید دپاره دې ځکه چې هر یو مارغه په وزرو الوخی، بیا دا وینا چې هغه مارغه چې په وزرو الوخی څه معنی؟ لهذا ﴿وَمَنْ يَذَّكَّرْهُ اللَّهُ إِنَّهَا أَجَلَ أَخْلَاقِهِ لَهْ بِه﴾ نه د مفهوم مخالف په طور دا استدلال کول چې که یو کس د غیر الله بندگی اشتراک او کړی نو هغه به بې سنده او بې برهانه وی او که افراد د غیر الله بندگی او کړی نو هغه به باسند او برهان والا وی صحیح نه ده؟

نوله: ﴿فَأَمَّا جَسَدٌ بِهِ عَظْمٌ لَهُ﴾ دا جواب شرط دې.

نوله: ﴿إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ﴾ د جمهورو په نزد د همزه په کسرې سره جمله مستانغه ده او په دې کښ د علت معنی ده.

[۲۴] سورة النور

سورة النور عذبة وهي الثمانون أو أربع وستون آية

سور نور مدنی دې، او په دې کښې ۶۲ یا ۶۴ آیتونه دي.

[پاتوله: ۱-۱۰]

بسم الله الرحمن الرحيم هَذِهِ (سورة) أَرْزَلْنَاهَا وَقَرْنَاهَا مِثْلَهُ وَمَشْدَدَةٌ لِّكَثْرَةِ الْمَقْرُوضِ فِيهَا (وَأَرْزَلْنَاهَا) آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَأَصْبَحَتِ الدَّلَالَاتُ (لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ) وَأَذْغَامُ النَّاءِ الثَّانِيَةِ فِي الدَّالِ تَعْطُونَ (الرَّائِيَةِ وَالزَّائِيَةِ) أَيْ غَيْرِ الْمُخْتَصِنِينَ لِزَجْجِهِمَا بِالسُّنَّةِ وَالْإِيمَانِ ذِكْرٌ مُّؤَصِّلَةٌ وَهِيَ مُتَّفَذَّةٌ وَلِشَبْهِهِ بِالشَّرْطِ دَخَلَتْ الْقَاءُ فِي غَيْرِهِ وَهُوَ (فَأَجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةً جَلْدَةً) مَضْرَبَةٌ يُقَالُ جَلَّدَهُ مَضْرَبَ جَلْدَهُ وَتَزَادُ عَلَى ذَلِكَ بِالسُّنَّةِ

فهرب غام والزريق على النصف مما ذكر (وَلَا تَأْخُذْ كُفْرَهُمَا رَأْفَةً فِي دِينِ اللَّهِ) أي حكمه بأن تنزعوا به
من خدعتهما (إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ) أي يؤم البعث في هذا تخبرهم على ما قبل الشريط وهو
جوابه أو ذال على جوابه (وَلْيَشْهَدْ عَذَابُهُمَا) الخلد (طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ) قبل ثلاثة وقبل أربعة عدد
شهود الزنى (الرَّائِي لَا يَتَكَلَّمُ) يتزوج (الرَّائِيَةُ أَوْ مُشْرِكَةٌ وَالزَّانِيَةُ لَا يَتَكَلَّمُ إِلَّا رَأْيَ أَوْ مُشْرِكٍ) أي الناس
لكل منهما ما ذكر (وَعَوْرَتُ ذَلِكَ) أي يكاح الزواحي (عَلَى الْمُؤْمِنِينَ) الأخيار نزل ذلك لما هم فيه
المهاجرين أن ينزفوا بقايا المشركين وهن مؤبرات ليتبين عليهم فقبل التحريم خاص بهم وليل عن
وتيسر بقوله تعالى (وَأَنْتُمْ كُنْتُمْ) والذين يرمون المحصنات العفيفات بالزنى (يُكْفَرُ بِأَنْتُمْ
بِأَرْبَعَةِ شَهَادَاتٍ عَلَى زَانٍ وَزَانِيَةٍ فَاقْبَلُوا لَهُمْ أَيْ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمُ اثْنَتَيْنِ جَلْدَةً وَلَا يَقْبَلُوا لَهُمْ مَهْرًا
فِي شَيْءٍ أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْعَاقِبُونَ) لإثباتهم بحجة (الَّذِينَ تَأْوِيلُ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا) عملهم (بِأَنَّ
اللَّهَ غَفُورٌ) لهم فذهبهم (رَحِيمٌ) بهم بالهامه التوبة فيها ينتهي فيستقيم وتقبل شهادتهم وقيل لا تقبل زبوا
بالاستيلاء إلى الجملة الأخيرة (والذين يرمون أرواحهم بالزنى (وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ مَهْرُ شَهَادَةٍ عَلَيْهِ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ
وَفَعَّ ذَلِكَ يَحْتَاةٍ مِنَ الصَّحَابَةِ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ مِثْلَانِ) أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ) نصب على المنصهر (بِأَلَدِيَّةٍ
لَيْنِ الصَّادِقِينَ) فيما رضى به زوجته من الزنى (وَالْحَافِصَةُ أَنْ كُفِّرَ اللَّهُ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ) في ذلك
وخبر الفتنة تدفع عنه خذ القذف (ويدرأ) أي يدفع (عنها العذاب) حد الزنى الذي ثبت بشهادته (أَنْ
تُشْهَدَ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَافِرِينَ) فيما رماه به من الزنى (وَالْحَافِصَةُ أَنْ غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ
مِنَ الصَّادِقِينَ) في ذلك (وَكُلُّهُمَا قُضِيَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ كَفَرَتَهُمَا بِالْغُرْمَةِ) بالشر في ذلك (وَأَنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ) بقوله التوبة
في ذلك وغيره (حَكِيمٌ) فيما حكم به في ذلك وغيره (يُسِّرُ الْحَقَّ) في ذلك وعاجل بالمقوبة من يستحقها

ترجمه: دا یو سورة دې چه مونږ نازل کړې دې او (د دې احکام) مو فرض کړی دی په تخفیف او تشدید سره (مشدد سره اشاره کثرت احکام طرف ته ده) ځکه چه په دې صورت کښ احکام په کثرت سره دی او مونږ په دې سورت کښ صفا صفا احکام نازل کړی دی کوم چه واضح الدلالات دی د دې دپاره چه تاسو ښې یاد اوساتئ تاء ثانیه لره په ذال کښ مدغم کولو سره، د دې دپاره چه تاسو نصیحت حاصل کړئ، زناکاره زنانه او زناکار سړي کوم چه واده کړې نه وی، ځکه چه د واده کړی سړی او ښځې دپاره رجم ثابت دې، او الف لام (الزانی او الزانی) کښ موصوله (په معنی د الذی) دې، او هغه مبتدا ده او د دې د مشابه بالشرط کیدو د وجې نه په دې په خبر باندې فاء داخله ده او هغه (خبر) (فاجعلوها) دې هریو د دوی نه سل کورې اوو هغ یعنی د کورې په وهلو سره ښې او هغ جلده ضرب جلدو او زیاتولې به کولې شی په دې باندې د یو کال جلا وطن کولو د حدیث د وجې نه او غلام ته به د دې ذکر شوې سزا نیمه سزا ورکولې شی. او تاسو ته دې په دې دواړو باندې د الله پاک په معامله

کښن لپرم هم نه دی راتلل پکار په داسې طريقه چه د هغوی په سزا کښې څه پرېږدئ که تاسو په الله پاک او د قيامت په ورځ باندې ايمان لرئ يعنی په يوم بعث باندې، په دې کښن ترغيب ورکول دی ماقبل شرط باندې او هغه جواب شرط دې يا ذال علی جواب الشرط دې او د دې دواړو د سزا په وخت دې د کور وروکولو په وخت دې د مسلمانانو يو جماعت حاضر شي ونيلې شوی دی چه درې دې وی او ونيلې شوې دی چه څلور دې وی کوم چه د زنا د ځواک په زنا نه هم سوا د زنا کاري يا مشرکي زنا نه د بل چا سره عقد نکاح نه کوی او زنا کاره زنا نه هم سوا د زنا کاري مشرک سړی نه بل چا سره نکاح نه کوی يعنی په دواړو کښن د هر يو سره مناسب هم هغه دې کوم چه ذکر شو او دا يعنی د زنا کارو نکاح په نيکانو مومنانو باندې حرام کړې شوې ده دا (حکم) هغه وخت نازل شو چه کله فقراء مهاجرينو اراده اوکړه چه د زوانی مشرکاتو سره نکاح اوکړی حال دا چه هغه مالدارې وې د دې دپاره چه په هغوی باندې خرچ اوکړی، ونيلې شوی دی چه تحریم هم د دوی سره خاص دې او ونيلې شوی دی چه عام دې (مگر) د الله پاک په دې قول «وانکحوا الايامي منکم» سره منسوخ کړې شو او کوم خلق چه تهمت لگوی په پاکو زنانو باندې د زنا کولو، او د هغوی په زنا باندې په خپلو سترگو سره ليدلې څلور ځواهان پيش نکړی نو اووه د هغوی نه هر يو لره اتيا کورې او د هغوی شهادت کله هم مه قبلوئ په هيڅ معامله کښ او دا خلق فاسقان دی، خو کوم خلق چه دې نه رومستو توبه اوکړی، او د خپلو اعمالو اصلاح اوکړی، نو الله پاک ورته ضرور مغفرت کوی د هغوی د بهتان لگولو او د هغوی په زړونو کښن د توبې الهام کولو سره رحمت کولو والا دې نو د دې توبې په ذريعه د هغوی فسق ختم شی او د هغوی شهادت به قبلولې شی او ونيلې شوی دی چه نه به شی قبلولې، استثناء لره جمله اخيره (يعنی اولئك هم الفاسقون) طرف ته راجع کولو سره او هغه خلق کوم چه په خپلو بيبيانو باندې د زنا تهمت اولگوی او د هغوی سره په زنا باندې د خپل ځان نه سوا ځواهان نه وی نو د داسې سړی د گواهي دا صورت دې چه څلور کرته په الله پاک باندې قسم اوکړی او گواهی ورکړی چه يقيناً زه رشتيني یم او د قذف معامله د صحابه کرامو يو جماعت ته راپيښه شوې وه «شهادة احدىهم» مبتدا ده (اربع شهادات) د مصدريت په وجه باندې (يعنی د مفعول کيدو) د وجې نه منصوب دې، د زنا په هغه تهمت کښن کوم چه ما په خپله ښځه لگولې دې او په پنځم کرته دا اوایي چه په مادي د الله پاک لعنت وی که زه په دې تهمت کښن دروغون یم او د مبتدا خبر (يدفع عنه حد القذف) (محذوف دې)، او د دې زنا نه سزا داسې لري کيدې شی يعنی هغه د زنا حد کوم چه د هغې د خاوند په شهادت سره ثابت شوې دې چه هغه څلور کرته قسم خوړلو سره اوایي چه ييشکه دا سړي د دې زنا په تهمت کښن کوم چه هغه لگولې دې دروغون دې او په پنځم کرته دا اوایي چه

په مادي د الله پاک غضب وی که دا سرې په دې تهمت لگولو کښ رشتینې وی او که دا خبره نه وي چه په تاسو د الله پاک فضل او د هغه کرم دې په دې معامله کښ پرده ساتلو سره او دا چه الله پاک په دې معامله کښ او په نورو معاملو کښ توبه قبلولو سره ډیر زیات توبه قبلونکې دې (گنې تاسو به په ډیرو ضررونو کښ اخته شوی وئ) او حکمت والا دې په هغه حکم کښ کوم چه هم هغه په دې معامله کښ او په نورو معاملاتو کښ صادر کړې دې په دې معامله کښ ئې حق بیان او فرمائیلو او د سزا مستحق ته ئې په سزا کښ تندي او کړه.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: ﴿هَذِهِ سُوْرَةُ اَنْزَلْنَاهَا وَاَفْرَضْنَاهَا﴾ د هغه په تقدیر سره ئې اشاره او کړه چه سورة د مبتدا محذوف خبر دې، د هغه مرجع اگر چه په سابق کښ مذکور نه دې خو چونکه ذکر ته نزدې دې کوم چه د حاضر په حکم کښ دې لهذا د افعمار قبل الذکر شبه نه لازمېږي. (جمل) او دا هم صحیح ده چه سورة مبتدا وی او جمله انزلناها د دې صفت او هم د دې صفت د وجې نه د نکره مبتدا جوړیدل صحیح دی، ددې په خبر کښ دوه صورتونه دی اول دا چه ﴿الزانية والزانی﴾ جمله خبر وی، لکه چه د ابن عطیه هم دا خیال دې او دویم صورت دا دې چه خبر محذوف وی ای فهایل علیکم بعد سورة د انزلنا تکرار د کمال اهتمام او غایت اعتناء د وجې نه دې.

قوله: ﴿آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ﴾ نه مراد د وحدانیت دلائل دی، د دې سورة په شروع کښ ئې د خو حدودو او احکامو ذکر او فرمائیلو او د سورة په آخر کښ ئې د توحید دلائل ذکر کړی دی قوله: ﴿فَرَضْنَاهَا﴾ سره د احکاماتو طرف ته اشاره ده او.

قوله: ﴿وَاَنْزَلْنَاهَا فِيهَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ﴾ سره دلائلو طرف ته اشاره ده.

قوله: ﴿يَتَذَكَّرُونَ﴾ اول تا د قریب المخرج کیدو د وجې نه په دال سره بدله شوه بیا دال په ذال سره بدل شو او ذال په ذال کښ مدغم کړې شو، یذکرون شو.

قوله: ﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي﴾ مبتدا ده او د دې خبر محذوف دې، ای فهایل علیکم بعدیا فاجلها خبر دې او د مبتدا متضمن په معنی د شرط کیدو د وجې نه خبر باندې فا داخل ده، الزانية والزانی کښ الف لام چونکه په معنی د الذی اسم موصول دې چه د هغې د وجې نه مبتدا متضمن معنی د شرط لره دې چه کله مبتدا متضمن معنی د شرط لره وی نو خبر متضمن معنی د جزا لره وی چه د هغې د وجې نه په خبر باندې فاء د اخلیږي.

قوله: ﴿فِي هَذَا تَحْرِيمٌ عَلَى مَا قَبِلَ الشَّرْطُ الْغَر﴾ د الله پاک قول ﴿ان کتمتمون بالله﴾ په دې آیت کریمه کښ ما قبل شرط یعنی ﴿ولا تاخذکم بهاراة﴾ باندې تیارول او آماده کول دی یعنی که په تاسو کښ ایمان شته نو د الله پاک د احکامو په پاره کښ د چا رعایت مه

کوئی او نہ پہ چا باندی رحم او ترس کوئی، اہل کوفہ ولا تاخذکم ہمارافۃ (الایۃ) لہرہ جزا مقدم منی او اہل بصرہ جزا محذوف منی او ذکر شوې آیت پہ جزا باندی دال منی، کوم الفاظ چہ پہ جزا باندی دال دی ہم ہفہ بہ جزا محذوف وی۔

فولہ: ﴿وَلْيُقْضَ﴾ امر د استحباب دپارہ دی۔

فولہ: ﴿قِيلَ ثَلَاثَةٌ وَقِيلَ أَرْبَعَةٌ﴾ ذکر شوی دواړہ اقوال د امام شافعی رحمہ اللہ دی، یعنی د کورو ورکولو پہ وخت دی درې یا څلور کسان موجود وی، امام مالک رحمہ اللہ فرمائی چہ څلور یا ددې نہ زیات کیدل پکار دی، امام نخعی او مجاہد او امام حمد رحمہم ہم دغہ شان فرمائی چہ کم از کم دوه کسان کیدل پکار دی۔

فولہ: ﴿الْمُنَاسِبُ لِكُلِّ مِنْهَا﴾ دا د ہفہ خلقو دپارہ زجر او توبیخ دہ کوم چہ د زنا کارو سرہ د نکاح ارادہ لری۔

فولہ: ﴿الْأَيَّامِ﴾ د ﴿ایم﴾ جمع دہ، نا وادہ کړې زنانه ته وائی کہ باکرہ وی او کہ ټیبہ وی او بغیر ټیبې خاوند ته ہم وئیلې شی۔

فولہ: ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ﴾ مبتدأ دہ، ددې درې خبرونہ دی، ① فاحل دہم ممانین جلدہ، ② ولا تقبلوا لہم شہادۃ اہدا، ③ واولئك هم الفاسقون۔

فولہ: ﴿إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا﴾ د امام شافعی رحمہ اللہ پہ نزد دا استثناء د ماقبل دواړو جملو یعنی ﴿لا تقبلوا لہم شہادۃ﴾ او ﴿اولئك هم الفاسقون﴾ نہ دہ لہذا کہ یو عقیف یا عقیفہ باندی د زنا تہمت لگونکې پہ رشتینې زہرہ سرہ توبہ اوکړی او د بیا دپارہ د خپلو اعمالو اصلاح اوکړی نو د دې حضراتو پہ نزد بہ د ہفہ سړی ائیندہ شہادت ہم قبلولې شی او فسق بہ نې ہم ختم شی، د امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ پہ نزد استثناء د آخری جملې یعنی اولئك هم الفاسقون طرف تہ راجع دہ، لہذا د زنا د تہمت لگونکی فسق خو بہ ختم شی خو د ہفہ شہادت بہ نہ قبلیری۔

فولہ: ﴿وَقَدْ ذَكَرَ لِمَا عَصَيْتُمْ مِنَ الصَّحَابَةِ﴾ یعنی پہ ټیځہ باندی د زنا د تہمت لگولو معاملہ د درېو صحابہ کرامو سرہ راپېښہ شوې دہ۔ ① ہلال بن امیہ، ② عویمر العجلانی، ③ عاصم بن عدی (جبل)

فولہ: ﴿فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ﴾ د دې د مرفوع کیدو درې صورتونہ کیدی شی۔ ① دا چہ مبتدأ وی او خبر نې محذوف وی اگر چہ مقدم وی لکہ ﴿فعلیہم شہادۃ احدہم﴾ یا موخر وی لکہ ﴿فشہادۃ احدہم کائنۃ﴾... ② د مبتدأ محذوف خبر وی ای فالواجب شہادۃ احدہم۔ ③ د فعل مقدر د فاعل کیدو د وجہ نہ بہ مرفوع وی، ای فلمکفی شہادۃ احدہم، ④ څلورم ترکیب د

مبتداً خبر کیدو هغه هم دې کوم چه علامه محلی اختیار کړې دې یعنی شهادة اchiedم اريه شهادت مبتداً، تدفع حد الغذف ددې خبر دې، خو قاضی ثناء الله دا صورت په قیل سره ذکر کړې دې کوم چه د ضعف طرف ته اشاره ده، جمهورو (اړم) لره مصدریت یعنی د مفعول کیدو د وجې نه منصوب لوستلې دې او عامل د مصدر شهادة دې، او (اړم) د موصوف محذوف صفت دې ای شهادة اchiedم شهادة اربعة شهادت بالله.

خلاصه: شهادة اchiedم.... مصدر د خپل فاعل طرف ته مضاف دې د عبارت تقدیر به داسې وی ای بشهد اchiedم دې د مرفوع کیدو دوه صورتونه دی. ① د مبتداً محذوف خبر وی. د عبارت تقدیر به داسې وی (فالواجب شهادة اchiedم) ② شهادة اchiedم... مبتداً او د دې خبر محذوف، د عبارت تقدیر به داسې وی. (فعليه شهادة اchiedم)

قوله: اړم د مبتداً د خبر کیدو د وجې نه په رفع سره هم لوستلې شوې دې شهادة اchiedم مبتداً اړم شهادت بالله دې خبر، په دې صورت کېږ د حذف ضرورت نشته د جمهورو په نزد اړم نصب سره هم لوستلې شوې دې، ای ان بشهد اchiedم اريه شهادت. قوله: (بالله) د بصریانو په نزد شهادت سره متعلق دې د قرب د وجې نه او د کوفیانو به نزد شهادة سره متعلق ځکه چه هغه مقدم دي.

قوله: (انه) دا د شهادة یا شهادت معمول دې ای بشهد علی انه صادق علی لره حذف کړې شو د (ان) فتحه په کسرې سره بدل کړې شو، او عامل د لام تاکید د وجې نه د عمل نه منع کړې شو.

قوله: (والخامسة) مبتداً ده او (ان لعنة الله عليه) ددې خبر دې، د عبارت تقدیر دا دې (والشهادة الخامسة ان لعنة الله عليه)

قوله: (ان تشهد) دا د (بدء) فاعل دې

قوله: (وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ) دا د (لولا) جواب محذوف دې، ای (لولا فضل الله لفضحكم اوهلككم)

[ایاتوله: ۱۱-۲۰]

إِنَّ الَّذِينَ جَافُوا بِالْأَرْفَاقِ اسْتَوْا الْكُذِبَ عَلَى عَاشِيَةِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَمْ الْمُؤْمِنِينَ بِقَذْفِهَا رَحْمَةً مِنْكَ جَنَاحَةً مِنَ الْمُؤْمِنِينَ قَالَتْ عِشَانُ بْنُ قَابَتٍ وَعَنْدَ اللَّهِ بْنِ أَبِي وَمَسْطَحٍ وَحَمَةَ بِنْتُ خَنْشٍ (لَا تَحْسَبُونَهَا) إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ غَيْرُ الْفَضِيَّةِ إِشْرَ الْكُذِبِ هُوَ غَيْرُ لَكُمْ بِأَجْرِكُمْ اللَّهُ بِهِ وَيُظْهَرُ بَرَاءَةُ عَاشِيَةِ وَمَنْ جَاءَ مَعَهَا مِنْهُ وَهُوَ صَفْوَانٌ فَإِنَّهَا قَالَتْ كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةٍ بَعْدَ مَا أَنْزَلَ الْحِجَابَ فَفَرَّغَ مِنْهَا فَوَضَعَ وَدَعَا مِنَ الْمَدِينَةِ وَأَدَانَ بِالرَّجُلِ لَيْلَةً فَمَشَيْتُ وَفَضَيْتُ شَأْنِي وَأَقْبَلْتُ إِلَى الرَّجُلِ فَإِذَا عَقْدِي انْفُطَخَ هُوَ بِحَسْرِ الْمُهْمَلَةِ الْفِيلَادَةِ لَمْ يَجْعَلِ التَّمِيَّةَ وَعَمَلُوا هَذَا جِي هُوَ مَا يُرَكَّبُ فِيهِ عَلَى بَعِيرٍ يَحْسَبُونَنِي فِيهِ وَقَالَتْ

النساء جفاً إِنَّمَا يَأْكُلْنَ الْفُلْفُلَةَ هُوَ بِعَصَمِ الْمُهْمَلَةِ وَسُكُونِ اللَّامِ مِنَ الطَّعَامِ أَيْ الْقَبِيلِ وَوَجَدْتُ عِنْدِي وَجِئْتُ بَعْدَ مَا سَارُوا فَجِئْتُ فِي الْمَنْزِلِ الَّذِي كُنْتُ فِيهِ وَظَنَنْتُ أَنَّ الْقَوْمَ سَيَقْبِلُونَنِي فَيَرْجِعُونِ إِلَيَّ فَلَقِنِي عَيْنَانِ لَيْسَتْ وَكَانَ صَفْوَانٌ لَدَى عَرْسٍ مِنْ قَزَاءِ الْجَيْشِ فَأَذْلَجَ هُنَا بِشَيْبِذِ الرِّاءِ وَالذَّلَالِ أَيْ نَزَلَ مِنْ أَمْرِ الثَّلِّ لِلِاسْتِزَاجَةِ فَسَارَ مِنْهُ قَامَصَحٌ فِي مَنْزِلِهِ لَمَرَأَى سَوَادَ إِنْسَانٍ نَابِغٍ أَيْ شَخْصِهِ فَعَرَفَنِي جِئْتُ رَأَيْتِي وَكَانَ يُزَانِي قُبْلَ الْحِجَابِ فَاسْتَقْبَلْتُ بِاسْتِزَاجَاعِهِ جِئْتُ عَرَفَنِي أَيْ قَوْلُهُ إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ فَخَضِرَتْ وَخُهِ بِجَلْبَابِي أَيْ غَطَّيْتُهُ بِالْمَلَاءَةِ وَاللَّهُ مَا كَلَّمَنِي بِكَلِمَةٍ وَلَا سَمِعْتُ مِنْهُ كَلِمَةً غَيْرَ اسْتِزَاجَاعِهِ جِئْتُ أَمَّا رَجُلُهُ وَوُطِئَ عَلَى يَدَيْهَا فَزَكَّيْتُهَا فَانْطَلَقَ يَتْلُوهُ فِي الرَّاجِلَةِ حَتَّى أَتَيْتُ الْجَيْشَ بَعْدَ مَا نَزَلُوا مُوْعِدِينَ فِي نَخْرِ الظُّهْرَةِ أَيْ مِنْ أَوْفَرِ وَأَفْصَحٍ فِي مَكَانٍ وَهُوَ مِنْ جِدَّةِ الْخَرِّ فَهَلَكَ مِنْ هَلَكٍ وَكَانَ الَّذِي تَوَلَّى كَثِيرَ مِنْهُمْ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بِنِ سُلُوقٍ أَوْ قَوْلُهُ رَوَاهُ الشَّيْخَانُ قَالَ تَعَالَى (لِكُلِّ أُمَّةٍ مِنْهُمْ) أَيْ عَلَيْهِ (مَا أَكْتَسَبَ مِنَ الْإِلَهِ) فِي ذَلِكَ (وَالَّذِي تَوَلَّى كَثِيرَ مِنْهُمْ) أَيْ تَحَمَّلَ مَغْظَمَهُ قَبْلًا بِالْخَوْضِ فِيهِ وَأَشَاعَهُ وَهُوَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ هُوَ النَّارُ فِي الْآخِرَةِ (وَلَوْلَا) هَلَا (إِذْ) جِئْتُ (سَمِعْتُمُوهُ) طَلَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنْفُسِهِمْ أَيْ طَرَّ بِغَضَبِهِمْ بِغَضَبِ (خَيْرٍ) أَوْ قَالَ هَذَا (إِلَافُكُمُي) كَذِبَ بَيْنَ فِيهِ الْيَقَاتُ عَنْ الْخَطَابِ أَيْ ظَنَنْتُمْ أَنَّهَا الْفَضِيَّةُ وَقُلْتُ (وَلَوْلَا) هَلَا (جَاءُوا) أَيْ الْفَضِيَّةُ (عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شَهْدَاءٍ) شَاهِدُوهُ (فَإِذَا لَمَّا يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ) فَأُولَئِكَ عِنْدَ اللَّهِ أَيْ فِي حُكْمِهِ (هُمْ الْكَافِرُونَ) فِيهِ (وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ لَمَسَكْتُمْ) فِيمَا أَفْضَلْتُمْ أَنَّهَا الْفَضِيَّةُ أَيْ خُضْتُمْ (فِيهِ) عَذَابٌ عَظِيمٌ فِي الْآخِرَةِ (إِذَا تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ) أَيْ يَزِيدُ بِغَضَبِكُمْ عَنْ بَغْضٍ وَخِلَافٍ مِنَ الْفِعْلِ أَخَذَى الشَّاعِرِينَ (وَإِذْ مَضَى) بِمُسْكُكُمْ أَوْ بِأَفْضَلْتُمْ (وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُم بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّئًا) لَا إِنَّمَا فِيهِ (وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ) عَظِيمٌ فِي الْإِلَهِ (وَلَوْلَا) هَلَا (إِذْ) جِئْتُ (سَمِعْتُمُوهُ) قُلْتُ مَا يَكُونُ مَا يَنْبَغِي لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا سَهَابًا هُوَ لِلصَّحِيبِ هُنَا (هَذَا جِهَانٌ) كَذِبَ (عَظِيمٌ) (يُعَذِّبُكُمُ اللَّهُ) يَنْهَاكُمُ (أَنْ تَقُولُوا لِمَا هِيَ أَبَدٌ) إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ تَعْتَظُونَ بِذَلِكَ (وَيَعِزُّنَ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ) فِي الْأَمْرِ وَالنَّهْيِ (وَاللَّهُ عَلِيمٌ) بِمَا يَأْتُرُ بِهِ وَيَنْهَى عَنْهُ (حَكِيمٌ) فِي (إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ) بِاللَّسَانِ (فِي الَّذِينَ آمَنُوا) يَسْتَحِبُّهَا إِلَهُهُمْ وَهُمْ الْفَضِيَّةُ (هُوَ عَذَابُ أَلِيمٌ) فِي الدُّنْيَا بِحَذِّ الْقَذْفِ وَالْآخِرَةِ بِإِثْقَالِ اللَّهِ (وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَيْفَاءَهَا عَنْهُمْ) وَأَلْتُمْ أَنَّهَا الْفَضِيَّةُ بِمَا قُلْتُمْ مِنَ الْإِفْكَ (وَلَا تَقْلُوبُونَ) وَجُودَهَا فِيهِمْ (وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ) أَنَّهَا الْفَضِيَّةُ (وَرَحْمَتُهُ) وَأَنَّ اللَّهَ رَعُوفٌ رَحِيمٌ بِكُمْ لَمَّا جَلَّيْتُ بِالْمَقْصِدِ

ترجمہ: یہی شکہ ہفہ خلق چا چي دا وير غت بہتان تولي دي يعنى بہ ام المؤمنین حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا باندي بہتان لگولو سرہ نہي بدترین دروغ و بیلی دی ہفہ پہ تاسو کئی یو جماعت دي يعنى د مومنانو یو جماعت دي (د اهل افک پہ تعین کئی) سیدنا عائشہ رضی اللہ عنہا فرمائی ہفہ حسان بن ثابت او عبد اللہ بن ابی او مسطح او حمہ بنت جحش دی، د بہتان لگونکو د جماعت نہ علاوہ اي مومنانو اتاسو دا بہتان پہ خپل حق کئی بد مہ گنئی بلکہ

ہفتہ ستاسو پہ حق کتب غورہ دی اللہ پاک بہ تاسو تہ دے پہ عوض کتب اجر درکری او د سیدہ عائشہ (رضی اللہ عنہا) او د ہفتہ سرہ د یو خانی راتلونکی یعنی د صفوان (ابن معطل) بہ د تہمت نہ براحت ظاہر کری، سیدہ عائشہ (رضی اللہ عنہا) واقعہ بیانولو سرہ، او فرمائیل چہ زہ پہ یوہ غزوہ کتب د نزول حجاب نہ پس د رسول اللہ (صلی اللہ علیہ وسلم) سرہ اوم، پس کلہ چہ نبی علیہ السلام د غزوہ نہ فارغ شو او واپس شو او مدینہ تہ نزدی اورسیدو او د شبہی نہ سفر اعلان اوکرو نو زہ د قضاء حاجت دپارہ لارم او د حاجت نہ د فراغت نہ پس د کجاری طرف تہ متوجہ شوم نو ناخاپہ ماتہ معلومہ شوہ چہ زما امیل شلیدو سرہ چرتہ غورخیدلہ دی **﴿عقد﴾** د عین مہملہ پہ کسرے سرہ امیل تہ وئیلہ شی نو زہ د امیل د لتون دپارہ واپس لارم، حال دا دی چہ خلقو زما ہودج **﴿دولہ﴾** پہ دی خیال چہ زہ پکنہ موجود یم زما پہ اوئیں باندی کیخودلہ، ہودج ہفتہ کجاوی او **﴿دولہ﴾** تہ وئیلہ شی چہ پہ ہفتہ کتب سوریدلہ شی او زنانه چونکہ سپکے وے خکہ چہ خوراک بہ نہ کم کولو، **﴿علقہ﴾** د عین مہملہ پہ ضمی او د لام پہ سکون سرہ لہ خوراک تہ وئیلہ شی **﴿دلته داسی﴾** او شوہ چہ زما امیل ملاشو، او د اہل قافلہ د روانیدو نہ پس زہ **﴿خیل خانہ﴾** تہ واپس راغلم، پس زہ ہم ہفتہ خانہ تہ واپس راتلو سرہ کیناستم او زما غالب گمان وو چہ کلہ خلق ما بیا نہ مومی نو زما طرف تہ بہ واپس راخی، پس ما باندی د خوب غلبہ راغلہ چہ د ہفتہ د وجہ نہ اووہ شوم، او صفوان بن معطل بہ پہ لنبکر پسے شاتہ د شبہی پہ آخر کتب قیام کولو پس صفوان د شبہی پہ آخری حصہ کتب روان شو نو د سحر پہ وخت کتب زما منزل تہ راورسیدلو.

فولہ: ﴿عَرَسَ﴾ او **﴿اَذْلَجَ﴾** د را او دال پہ تشدید سرہ **﴿عرس﴾** معنی پہ آخر شبہ کتب د استراحت دپارہ قیام کول اذلیع پہ معنی د روانیدلو، نو ہفتہ د یو اووہ انسان بدن اولیدو پس زہ چہ نہ اولیدم نو وے پیژندلم خکہ چہ ہفتہ د حجاب د حکم نازلیدو نہ مخکتب لیدلی اوم، پس زما د پیژندگلو پہ وخت د ہفتہ د استرجاع یعنی **﴿اَنَالَہُ وَاَنَالَہُ رَاجِعًا﴾** لوستلو د وجہ نہ زہ بیدارہ شوم نو ما پہ خپل خادر سرہ خپل مخ پت کرو، واللہ نہ خو ہفتہ ما سرہ خہ خبری اوکری او نہ ما د ہفتہ نہ سوا د استرجاع نہ خہ خبرہ واوریدلہ، ہفتہ خپلہ اوئہ کینولہ، او د ہفتہ پہ لاس نہ زور کرو **﴿چہ زر او نہ دریبری﴾** چہ کلہ پری زہ سورہ شوم نو ہفتہ زما د اوئیں وادی اونیولہ او روان شو تردی چہ مونہ لنبکر تہ اورسیدو، پس ددی نہ چہ ہفتہ خلقو د غرمی پہ وخت پہ سختہ گرمی کتب پہ گرم خانہ کتب ایسار شوے وو، موغریں د اوغر نہ مشتق دی یعنی د سختی گرمی پہ وخت پہ گرم خانہ کتب ایساریدونکی وو، پس زما پہ بارہ کتب چہ خوک ہلاکیدل ہفتہ ہلاک شو او چا چہ پہ دی معاملہ کتب دیرہ حصہ واخستلہ ہفتہ عبداللہ بن ابی بن سلول وو، د سیدہ

عائشہ رضی اللہ عنہا کلام پورہ شو، دا روایت شیخینو نقل کرې دې، قال اللہ تعالیٰ په دوی کښ په هر یو سړی باندې دومره گناه ده خو مره چه هغه په دې معامله کښ کړی دی او د هغه سړی دپاره چا چه په دوی کښ (په دې معامله کښ) د ټولو نه زیاته حصه اخستلې ده یعنی ډیر په شوق نې حصه واخستله په داسې طریقہ چه په دې معامله کښ نې لتول او کړل او دې ته نې شهرت ورکړو، هغه عبد الله بن ابی دې د هغه دپاره لوڼې عذاب دې او هغه په آخرت کښ اور دې چه کله خلقو دا بهتان واوریدلو نو مسلمانانو سړو او زنانو خپل مینځ کښ د یو بل دپاره ښه گمان ولې اونکړو؟ او ولې نې او نه وئیل چه دا ښکاره دروغ دی؟ په دې کښ د خطاب نه «د غیبت طرف ته، التفات دې (ظن المومنون الغر) ظننتم وقلتم ایها العصبه... په معنی کښ دې او دې خلقو په دې بهتان باندې څلور عینی گواهان پیش ولې نه کړل؟ چه کله دې خلقو گواهان پیش نه کړل نو دا خلق د الله پاک په نزد یعنی د هغه په حکم کښ په دې معامله کښ دروغ غږ دی او او که په تاسو باندې په دنیا او آخرت کښ د الله پاک فضل او کرم نه وي نو په کوم شغل کښ چه تاسو توتی وئ یعنی دا خبرې مو راټولې د هغې وجې نه به تاسو ته آخرت کښ سخت عذاب در رسیدلې وي چه کله تاسو دا بهتان په خپلو ژبو باندې اړولو راپولو یعنی یو بل ته مو بیانولو، فعل (یعنی تلقونه) کښ د دوو تاء گانو نه یوه تاء حذف کړې شوې ده او «اذ» د (مکمل) یا د (انقص) د وجې نه منصوب دې او تاسو د خپلې ځلې نه داسې خبره راویستله چه د هغې په باره کښ تاسو ته مطلق علم نه وو او تاسو دا یوه معمولی خبره گڼلې چه په دې کښ به هیڅ گناه نه وی حال دا چه هغه د الله پاک په نزد د گناه په اعتباره سره ډیره لویه خبره وه او کله چه تاسو دا خبره اوریدلې وه نو داسې مو ولې او نه وئیل چه مونږ دپاره مناسب نه دی چه داسې خبره د ځلې نه راویاسو معاذ الله دا خو ډیر لوڼې بهتان دې سبحانه د تعجب دپاره دې، الله پاک تاسو ته نصیحت کوی یعنی منع کوی مو چه بیا داسې حرکت اونه کړئ که تاسو مومنان یئ نو دا نصیحت قبول کړئ او الله پاک ستاسو دپاره د امر او نهی صفا صفا احکام بیانوی او الله پاک چه د څه حکم کوی او د څه نه چه منع کوی د هغې په باره کښ ډیر پوهیدلو والا او ډیر حکمت والا دې کوم خلق چه دا غواړی چه په مسلمانانو کښ بې حیائی خوره شی دغه بې حیائی د هغوی طرف ته منسوب کولو سره «او د هغې د چرچا کونکو» یو وړوکې شان جماعت دې د هغه خلقو دپاره په دنیا کښې دردناک عذاب دې د قذف د وجې نه د حد په صورت کښې او په آخرت کښې د اور عذاب د الله حق د وجې نه الله پاک د هغوی نه د بې حیائی انتفاء لره ښه پیژنی او «دې تهمت لگونکی جماعته تاسو ددې بې حیائی وجود په هغوی کښ نه پیژنی او که اې خلقو په تاسو باندې د الله پاک فضل او کرم نه وي او هغه دا چه الله پاک ډیر شفقت کونکې او ډیر رحم کونکې دې نو هغه به ستاسو فوراً مواخذه کړې وي.

د قیوداتو فوائد او تسہیل

قوله: ﴿إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ﴾ د دې ځانې نه د افک متعلق د اتلمو آیتونو تذکره شروع کیږي ﴿افک﴾ په لغت کښ واپس کولو او بدلولو ته وئیلې شی، بدترین دروغ کوم چه حق لره د باطل سره او باطل لره په حق سره بدل کړی، پاک متقی لره فاسق او فاسق لره متقی جوړ کړی هم دې دروغو ته افک وئیلې شی ﴿عصبة﴾ مختصر جماعت ته وئیلې شی، د تعداد په باره کښ مختلف اقوال دي.

قوله: ﴿لَا تُحْسِنُوا﴾ د دې مخاطب رسول الله ﷺ، ابوبکر، عائشه او صفوان رضی الله عندهم دي، او مقصود هغوی ته تسلی ورکول دی.

قوله: ﴿وَمَنْ جَاءَ مَعَهَا مِنْهُ﴾ نه صفوان بن معطل السلمی رضی الله عنه مراد دي او د ﴿منه﴾ ضمیر مرجع افک دي او جار مجرور د براعت سره متعلق دی.

قوله: ﴿فِي غَزْوَةٍ﴾ مراد غزوة بنی مطلق ده کومې ته چه مریسيع هم وئیلې شی د صحیح او راجح قول مطابق ه هجری کښ را پېښه شوې وه.

قوله: ﴿بَعْدَ مَا أَنْزَلَ الْحِجَابَ﴾ د حجاب نه مراد آیت حجاب یعنی ﴿وَأَذْأَسَ الْمُتَوَهَّنِ مَتَاعًا فَاسْتَلَوْهُنَ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ﴾ مراد دي.

قوله: ﴿قَدْ عَرَسَ﴾ تعریس، النزول فی آخر الليل للاستراحة.

قوله: ﴿أَدْلَجَ﴾ او ادلاج د شپې په آخری حصه کښ سفر کول.

قوله: ﴿هَذَا بِتَشْدِيدِ الرَّاءِ وَالْدَالِ﴾ عرس وادلج په باره کښ ئې د لف نشر په طور اشاره او کړه چه په عرس کښ را او ادلج کښ دال دواړه مشد دی.

قوله: ﴿تَزَلُّ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ لِلِاسْتِرَاحَةِ﴾ دا د ﴿عرس﴾ تفسیر دي او.

قوله: ﴿فَسَارَيْنَهُ﴾ دا د ﴿أَذْلَجَ﴾ تفسیر دي منه ای آخر الليل ... د سیده عائشه رضی الله عنها د الفاظو د تشریح دپاره مفسر علام په مینځ کښ د تشریحي الفاظو اضافه فرمائیلې ده گنې اصل عبارت داسې دي ﴿كَانَ صَفْوَانٌ قَدْ عَرَسَ مِنْ وَرَاءِ الْحِجَابِ فَادْلَجَ مِنْهُ فَاصْبَحَ فِي مَنْزِلٍ﴾

قوله: ﴿مُؤْغِرِينَ﴾ دا د ﴿وَعَرَّ﴾ نه مشتق دي ﴿وَعَرَّ﴾ سختې گرمي ته وئیلې شی.

قوله: ﴿بِالْمَلَأَةِ﴾ هغه خادر کوم چه بدن لره پټ کړی ﴿مُؤْغِرِينَ﴾ ای داغلوین فی شدۃ الحر.

قوله: ﴿فِي نَحْرِ الطَّيْرِ﴾ د غرمې وخت.

قوله: ﴿أَبْنِ سُلُولٍ﴾ دا عبدالله بن ابي د مور نوم دي.

قوله: ﴿يُكَلِّلُ أُمْرَهُ﴾ مفسر علام په ﴿عليه﴾ سره تفسیر کولو کښې اشاره او کړه چه لام په معنی د ﴿علی﴾ دي.

فوله: ﴿لَوْلَا﴾ (عَلَا اِذْ تُسْمَعُوهُ): دا ﴿لَوْلَا﴾ توبيخيخه دې ځكه چه په ماضی باندې داخل دې، (لولا) په درې قسمه دې. ① چه كله په ماضی باندې داخل وی نو دا توبيخيخه دې ⑦ او چه كله په مضارع باندې داخل وی نو تحضيضيه وی ⑤ او چه كله په جمله اسميه باندې داخل وی نو امتناعيه وی، دلته ﴿لَوْلَا﴾ شپږ ځايه استعمال شوې دې اول، ثانی او رابع توبيخيخه دی په دې وجه د جواب ضرورت نشته او دریم او پنځم او شپږم شرطيه (امتناعيه) دې (جواب ته نې ضرورت شته، خو په دریم او شپږم مقام باندې جواب مذکور دې او په پنځم مقام باندې جواب محذوف دې. (صاوی)

فوله: ﴿يَأْتِيهِمْ﴾ ای انشاء جهمهم في الامان ... يعنى د خپل ايمانى رونرو په باره كښ مو ښه گمان ولې اونكرو؟ ﴿فيه التفات عن الخطاب الى الغيبة اذ سمعتموه﴾ مطابق ﴿ظن المومنون﴾ او ﴿قالوا﴾ په ځانې ﴿ظنتم﴾ او ﴿قلتم﴾ پكار وو، په ذكر شوې دواړو صيغو كښ دوه قسم التفات شوې دې ① اول خو د حاضر نه د غائب طرف ته ⑦ او دویم د ضمير نه د اسم ظاهر طرف ته، د دې التفات مقصد په توبيخ كښ مبالغه كول دى، په دې طريقه چه د ايمان تقاضه دا ده چه ته د خپلو رونرو په باره كښ حسن ظن لرلې، پاتې لا دا چه تاسو تهمت او عيب لگول شروع كړل تاسو له خو د خپلو رونرو داسې دفاع كول پكار وو څنگه چه تاسو خپله دفاع كړئ، د عبارت تقدير دا دې ﴿لولا اذ سمعتموه ظنتم ايها المومنون والى مومات باخواتهم غيرا وهلا قلتم هذا افك مبين﴾

فوله: ﴿لولا جاءوا عليه﴾ دا د كلام سابق تنتمه هم كيدې شى يعنى مومنانو سړو او مومنانو ښځو د افتراء كونكو نه په افتراء باندې څلور گواهان ولې طلب نه كړل؟ يعنى د بهتان د اوريدلو نه پس چه څنگه خپل مينځ كښ حسن ظن ضرورى وو هم دغه شان د افتراء كونكو نه د څلورو گواهانو مطالبه ضرورى وه، اى وقالوا هلا جاء الخاضون بأربعة شهداء على ما قالوا... بل صورت دا هم كيدې شى چه لولا جاءوا الاله جمله استينافيه وي، په دې صورت كښ به د ﴿قالوا﴾ محذوف منلو ضرورت نه وي.

فوله: اى فى حكه: د دې عبارت د اضافي مقصد د يوې شېبې جواب دې، شېبه دا ده چه افتراء كونكو ته د الله پاك په نزد كاذب په دې وجه اوښلې شو چه هغوى څلور عينى گواهان پيش نه كړې شو حال دا چه كه هغوى څلور عينى گواهان هم پيش كړې وې نو بيا به هم دروغژن وې؟ جواب دا دې چه د گواهان د نه پيش كولو په صورت كښ د شريعت په حكم سره دروغژن وو او كه هغوى څلور گواهان پيش كړې وې نو په دې وخت كښ به په حكم شرعى كښ په ظاهره باندې صادق وې، الله پاك ته چونكه ظاهرا او باطنا د هغوى تكذيب منظور وو په دې وجه نې ترې د څلورو گواهانو مطالبه او كړه چه د هغوى

دروغ بنہ بنکارہ شی

قوله: ﴿وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ﴾ کنس (لولا) امتناعیہ دے دے جواب (لکم) دے

قوله: ﴿فَمَا أَفْتَضَمْتُ﴾ فی پہ معنی د سبب دے ای سبب ما افتتم او ما موصولہ دہ مراد تری حدیث د افک دے ای لکم سبب الذی حضم فیہ وهو الافک... او ما مصدریہ ہم کیدی شی ای لکم سبب حوضکم فیہ ای فی الافک.

قوله: ﴿وَلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ﴾ د اذ قلتم ظرف مقدم دے یعنی ستاسو دپارہ دا مناسب وو چہ بہ بہتان اوریدلو سرہ مو و نیلی وو چہ داسی خبری کول زمونہ دپارہ بالکل مناسب نہ دی قوله: ﴿يَبْهِكُمْ أُنْ تَعُوذُوا﴾ ددے عبارت د اضافی مقصد دے خبری طرف تہ اشارہ کول دی چہ بھکم فعل متعدی پہ عن سرہ معنی لہ متضمن دے، بیا عن حذف کرے شوی دے ای بھاکم عن العوذ ان مصدریہ دے چہ ددے پہ وجہ تعوذ پہ معنی د عوذ دے

قوله: ﴿تَتَعَوَّظُونَ بِذَلِكَ﴾ دا جملہ د مؤمنون صفت دے یعنی کہ چری تاسو نصیحت قبولونکی مؤمنان یں نو داسی حرکت بہ بیا نہ کوئی، جواب د شرط محذوف دے ای کتم مؤمنین فلا تعوذوا بالمثلہ.

قوله: ﴿بِاللَّسَانِ﴾ ددے اضافہ کولو مقصد دادے چہ افتراء کونکو تہ دا خبرہ خونہ وہ چہ فحش خبری پہ ژبہ باندے جاری وی دا نہ چہ پہ حقیقت کنس اشاعت وی.

قوله: ﴿يَسْتَهْتِكُ الْبِهْمُ﴾ دالہم نہ مراد حضرت عائشہ او حضرت صفوان دی او وہم عصافہ مراد ہفہ خلق دی چاچہ د فحش خبرو اشاعت خونبولو.

قوله: ﴿هُوَ عَذَابُ الْيَمِّ﴾ د (ان) خبر دے.

قوله: ﴿وَأَنَّ اللَّهَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾ عطف پہ (فضل الله) باندے دے او (لما حکم) د (لولا) جواب دے، معطوف د معطوف علیہ سرہ مبتدا دہ او ددے خبر محذوف دے چہ ہفہ موجودان دے.

قوله: ﴿يَكُلُّ أَمْرٌ مِنْهُمْ﴾ ای علیہ... بہ لکل لکنی لام پہ معنی د علی دے لکہ چہ مفسر علام اشارہ کرے دہ یعنی د تہمت لگونکی جماعت ہر یو فرد تہ د ہفہ د جرم مقدار سزا ملاویری پہ پور تہ آیت کریمہ کنس د (خائفین فی الافک) بیان وو، پہ دے آیت کریمہ کنس ہغوی تہ نہو طریقو سرہ تعبیر او توییح کرے شوی دے، پہ دے کنس اولئی پہ (لولا) سمعتموہ دے او نہم ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطَاةَ الشَّيْطَانِ﴾ دے، لولا تو ییخیہ دے او د اذ ظن طرف دے.

قوله: ﴿أَنِّي ظَنَنْتُمْ أَنِّي الْعُصْبَةُ وَقُلْتُمْ﴾ ددے عبارت مقصد دا بیانول وو چہ پہ آیت کریمہ کنس د خطاب نہ د غیبت طرف تہ التفات کرے شوی دے او (ظن) پہ معنی د ظنتم او

بِالْخَبِيثِ بَيْنَهُ وَالطَّيِّبِ بَيْنَهُ أُولَئِكَ الطَّيِّبُونَ وَالطَّيِّبَاتُ مِنَ الْإِنْسَانِ وَمِنْهُمْ عَائِشَةُ وَصَفْوَانُ مِمَّنْ آمَنُوا بِأَنَّهُمْ يَكُونُونَ أَيْ الْخَبِيثُونَ وَالْخَبِيثَاتُ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ فِيهِمْ لَهُمْ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبَاتِ مَقَرٌّ لَا يَنْزِلُونَ كَرِيمٌ فِي الْجَنَّةِ وَقَدْ افْتَحَرَتْ عَائِشَةُ بِأَشْيَاءَ بَيْنَهَا أَنْهَا خَلَقَتْ طَيِّبَةً وَوُعِدَتْ مَغْفِرَةً وَرِزْقًا كَرِيمًا

ترجمہ: اے ایمان والو! شیطان پہ قدموں باندی مہ عیٰی یعنی د شیطان پہ لارو باندی مہ عیٰی یعنی د ہفہ پہ تلبیس او دھوکہ کنس مہ راخی، او کوم کس چہ د شیطان پہ نقش قدم باندی عیٰی نو ہفہ یعنی پہ شیطانی لارو باندی تلونکی د شیطان پہ نقش قدم باندی د تلو د وجہ نہ د فحش یعنی د بہ حیائی او شرعا نامعقول کارونو حکم کوی، کہ پہ تاسو باندی د اللہ پاک فضل او د ہفہ گرم نہ وی نو اے خلقو پہ تاسو کنس پہ کلمہ ہم ہوک پاک صفا شوے نہ وی پہ دے وجہ چہ تاسو بہتان او ترلو، یعنی د توبی پہ ذریعہ بہ نہ د دے گناہ نہ صحیح شوے وی او نہ بہ پاک شوے وی، خو اللہ پاک چہ چارہ غواری پاک صفا کوی ئی د گناہ نہ د ہفہ توبی لہ قبولو سرہ او اللہ پاک ستاسو خبرو لہ اوریدونکی او ستاسو پہ ارادو باندی پوہہ دے او قسم دے نہ کوی پہ تاسو کنس فضل والا یعنی مالدار او وسعت لرونکی چہ ہغوی پہ خیلوانو او مسکینانو او د اللہ پاک پہ لارہ کنس ہجرت کونکو نہ نہ ورکوی دا آیت کریمہ د سیدنا ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ پہ بارہ کنس نازل شوے وو ہفہ قسم خو رہی وو چہ د خیل ترور خوئی مسکین، مہاجر، بدری سیدنا مسطح رضی اللہ عنہ باندی بہ خرچ نہ کوی خکہ چہ ہفہ پہ دے افتراء کنس حصہ اخستلی وہ حال دا چہ ابوبکر رضی اللہ عنہ بہ پہ ہفہ باندی خرچ کولو (یعنی د ہفہ کفالت بہ ئی کولو) او بہ صحابہ کرامو کنس بعض نورو خلقو ہم قسم کرے وو چہ ہغوی بہ پہ داسی خلقو باندی ہیخ قسم صدقہ نہ کوی چا چہ لہ ہم د افک پہ معاملہ کنس پہ زہی سرہ حصہ اخستلی وہ ہغوی لہ پکار دی چہ پہ دے معاملہ کنس ہغوی معاف کری او بخشنہ او کری آیا تاسو دا خبرہ نہ خوبئو چہ اللہ پاک ستاسو قصور معاف کری او اللہ پاک د مومنانو د پارہ بخشنونکی او مہربانہ دے سیدنا ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ او فرمائیل بیشک زہ دا خبرہ خوبئوم چہ اللہ پاک ما معاف کری پس بہ مسطح چہ ئی کوم خرچ کولو ہفہ ئی بیا جاری کرو او کوم کسان چہ پہ داسی زنانو باندی د زنا تہمت اولگوی کومی چہ پاکہ دی او د فحش خبرو نہ بہی خردی پہ داسی طریقہ چہ د ہغوی پہ زرونو کنس کلمہ د بہی حیاین کولو خیال ہم نہ راخی او اللہ پاک او د ہفہ پہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم باندی ایمان لرونکی دی نو پہ داسی خلقو باندی پہ دنیا او آخرت کنس لعنت کولی شی او د ہفہ خلقو د پارہ بہ پہ ہفہ ورغ باندی لوئی عذاب وی، پہ کومہ ورغ بہ چہ د ہغوی زہی او د ہغوی لاسونہ او د ہغوی خپی د ہغوی د اعمالو گواہی ورکوی کہ اعمال قولی وی یا فعلی او ہفہ بہ د قیامت ورغ وی د (یوم) ناصب (استغفر) (محذوف) دے چہ د ہفہ سرہ (لہم) متعلق دے (بشد) تاء او یاہ د وارو سرہ دی ہفہ ورغ بہ اللہ پاک ہغوی تہ پورہ پورہ واجبی بدلہ ورکری یعنی چہ کومہ جزاء پہ ہغوی

باندې واجب ده هغه به ورته پوره پوره ورکړی او هغوی ته به معلومه شی چه الله پاک صحیح فیصله کونکې (خبرې لره) ښکاره کونکې دې په داسې طریقې سره چه د هغوی په وړاندې به د هر هغه عمل جزا متعقیق شی چه په هغې کښ هغوی شک کولو (هغه شک کونکو، کښ عبدالله بن ابی هم دې، او د (محضات) نه دلته د رسول الله ﷺ ازواج مطهرات دی، د ازواج مطهرات د قذف په سلسله کښ نې د توبې ذکر نه دې فرمایلي. او د سورت په ابتداء کښ چه د چا د قذف په سلسله کښ د توبې ذکر کړې شوې دې هغه د ازواج مطهرات نه علاوه دی، گنده زنانه او گنده خبرې د گنده خلقو سره لائق دی او گنده سړی د گنده زنانو سره لائق دی.

فوله: (مما ذکر) ای للنساء او کلمات... او په مذکورین کښ پاکې زنانه د پاکو سړو لائق دی او په مذکورین کښ پاک سړی د پاکو زنانو لائق دی یعنی د خبیث لائق خبیث دې او د پاک لائق پاک دې او دا پاک سړې او پاکې زنانه او هم په دوی کښ سیده عاتشه او سیدنا صفوان رضی الله عنهما دی. د هغه خبرو ته پاک دی کومې خبرې چه دوی کوی یعنی دا خبیث سړې او زنانه د دې حضراتو په باره کښ کوم بکواس کوی د هغوی دپاره یعنی د دې پاکو سړو او زنانو دپاره مغفرت او جنت کښ د عزت روزی ده او سیده عاتشه رضی الله عنها به په خو خیزو باندې فخر کولو یو په هغې کښ دا هم ده چه هغه پاکه پیدا کړې شوې ده او هغې سره د مغفرت او د عزت والا روزی وعده کړې شوې ده.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

فوله: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطَوَاتِ الشَّيْطَانِ) (خطوة) د طاء په ضمي او سکون سره به معنی د قدم

فوله: (وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطَوَاتِ الشَّيْطَانِ) شرط دې او جواب محذوف دې د عبارت تقدیر داسې دې. (من يتبع خطوات الشيطان فلا يقبله)

فوله: (فانه) د جواب شرط علت دې

فوله: (أَيُّ الْمُتَّبِعِ) د دې عبارت د اضافي مقصد دا بیانول دی چه د (ه) ضمیر مرجع (من) دې مراد هغه کس دې کوم چه د شیطان اتباع کوی بعض حضراتو (انه) ضمیر شیطان طرف هم راجع کړې دې هم دا ظاهره ده او ضمیر شان هم کیدې شی

فوله: (بَاتِّبَاعِهِمَا) د بامر سره متعلق دې (مازکی منکم) د لول جواب دې (من الافک) کښ (من) بیانیه دې او (من احد) کښ (من) زانده دې او (احد) به محل د فاعل کښې دې بوله: (ولا یاتل) ابتلاء (افتعال) نه نهی مضارع واحد مذکر غائب قسم دې نه خوری په اصل کښ (یاتل) وو د (لا) ناهیه د وجې نه (ی) او غورخیدله، (یاتل) شو، ماده د

(اے!) بہ معنی د قسم۔

فولہ: ﴿أَصْحَابُ الْيَمِينِ﴾ دا د اولوالفضل تفسیر دے مفسر علام دا تفسیر د تفسیر بغوی پہ اتباع کنس کرے دے کہ د فضل تفسیر ئی لعل فی الدین سرہ کرے وے نو زیاتہ بہ غورہ وہ خکہ چہ د سیدنا ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ پہ فضیلت باندے استدلال کیدے شو، د اولوالفضل تفسیر پہ اصحاب الیمن سرہ کولو کنس بغیر د وجہ نہ تکرار ہم لازم پری خکہ چہ والسعۃ ہم خوشحالی او مالی وسعت مراد دے۔

فولہ: ﴿أَنْ لَا يُؤْتُوا﴾ ... (لا) سرہ د دلالت د مقام د وجہ نہ حذف کرے شوے دہ، لکہ چہ تفتازن ذکر یوسف کنس ﴿لا﴾ مقدر دے او دا د حرف جر پہ تقدیر سرہ دے ای علی ان لا یؤتوا۔

فولہ: ﴿وَنَاسٍ﴾ د دے عطف پہ الی بکرباندے دے ای نزالت الی بکروناس من الصحابة ... د یوم ناصب محذوف دے، تقدیر د عبارت داسے دے وعذاب عظیم کائن لہم یوم تشہد النہر۔

سوال: ﴿عَذَابٍ﴾ د مصدر پہ ذریعہ منصوب ولے نہ دے؟

جواب: د مصدر د عمل د بصریانو پہ نزد شرط دا دے چہ مصدر موصوف واقع نہ وی او دلته د ﴿عظیم﴾ موصوف واقع دے لہذا عذاب مصدر ناصب نہ شی کیدے۔

فولہ: ﴿الْمُحْسِنَاتِ لِلْغَيْبِیِّنَ﴾ (الایہ) جملہ مستانفہ دہ۔

فولہ: ﴿مِنَ النِّسَاءِ مِنَ الْكَافِرَاتِ﴾ د مفسر علام مقصد پہ دے عبارت سرہ دا بیانول دی چہ د ﴿الْمُحْسِنَاتِ﴾ دہ تفسیر ونہ منقول دی یو ﴿النساء﴾ او دویم ﴿الکلمات﴾ او واو پہ معنی د (اے) دے۔

فولہ: ﴿لَهُمْ مَغْفِرَةٌ﴾ دا جملہ مستانفہ ہم کیدے شی او دا ہم کیدے شی چہ د ﴿اولئک﴾ د خبر ثانی کیدو د وجہ نہ پہ محل د رفع کنسی وی او خبر اول ﴿میرعون﴾ وی۔

[ایاتونہ: ۲۷-۲۴]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا (وَسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا) وَقُولُوا
الْوُجَدِ السَّلَامَ عَلَيْكُمْ أَدْخُلْ كَمَا وَدَّ فِي حَدِيثٍ (ذَلِكَ غَيْرُ بُيُوتِكُمْ مِنْ الدُّخُولِ بِغَيْرِ اسْتِذْنَانٍ لِعَلَّكُمْ
تَذْكُرُونَ) بِإِذْنِ النَّبِيِّ فِي الدَّالِ خَيْرُهُ فَتَعْمَلُونَ بِهِ إِنْ لَمْ تَحْمَدُوا فِيهَا أَحَدًا بِإِذْنِ لَكُمْ (فَلَا
تَدْخُلُوهَا حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ بَعْدَ الْإِسْتِذْنَانِ ارْجِعُوا قَارِجُوا هُمْ) أَيْ الرُّجُوعَ (أَزْكَى) أَيْ خَيْرَ
(لَكُمْ) مِنَ الْقَفُودِ عَلَى الْبَابِ (وَأَلَّهِ بِمَا تَعْمَلُونَ) مِنْ الدُّخُولِ بِإِذْنٍ وَغَيْرِ إِذْنٍ (عَلَيْهِمْ) فَيُحَاجُّكُمْ
عَلَيْهِ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ أَيْ مَنَاقِعُ (لَكُمْ) بِاسْتِغْنَائِهِ وَغَيْرِهِ كَتَبَتْ
الرُّيُطُ وَالْخَنَائِطُ الْمَسْتَبَلَةَ (وَأَلَّهِ بِمَا تَعْمَلُونَ) تَطْهَرُونَ (وَمَا تَكْتُمُونَ) تُخْفُونَ فِي دُخُولِ غَيْرِ بُيُوتِكُمْ مِنْ
فَضْلِ صَلَاحٍ أَوْ غَيْرِهِ وَسَيَأْتِي أَنَّهُمْ إِذَا دَخَلُوا بُيُوتَهُمْ يُسَلِّمُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ (قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ

[illegible]

إِنِّیْ أَعِیْظُکُمْ الْإِلَہَ أَنْ تَعُوْذُوا بِالْخِ وَتَخْصِمَہَا بِالْمُتَّقِیْنَ لِأَنَّهُمْ الْمُنْتَفِعُونَ بِہَا

ترجمہ: اے ایمان والو! تاسو د خپلو کورونو نه سوا د نورو خلقو کورونو کښ تر هغه وخته پورې په داخلېږئ تر هغو پورې چه اجازت حاصل نه کړئ او د کور خلقو ته سلام اونکړئ پس هر اجازت اخستونکى له پکار دى چه اوانى (السلام عليكم ادخل) آيا زه داخلېدې شم؟ لکه چه په حديث کښ راغلى دى هم دا ستاسو دپاره غوره ده بغير اجازت نه د داخليدو نه د دې دپاره چه تاسو خيال واساتئ د اجازت د خير کيدو بيا تاسو په دې باندې عمل اوکړئ دويمه تاء په ذال کښ مدغم کولو سره پس که تاسو په کورونو کښ څوک بيا نه مومئ چه تاسو ته اجازت درکړى نو هغې ته مه داخلېږئ تر هغو چه تاسو ته اجازت درنکړې شى او که د اجازت طلب کولو نه پس تاسو ته اوښلي شى چه واپس شئ نو واپس کيږئ هم دا واپس کيدل ستاسو په دروازه باندې د کيناستلو نه غوره دى الله پاک ته ستاسو اعمالو دخول بالاذن او دخول بغير الاذن د ټولو خبر دې لهدا په دې اعمالو به درته جزا درکوى په تاسو باندې داسې کورونو ته (بغير د اجازت نه) داخليدو کښ هيڅ گناه نشته کوم چه رهائشى نه وى او د کومو سره چه ستاسو هم څه منفعت ترلې وى (مثلا) د گرمئ يخنئ نه د بچ کيدو وغيره منفعت لکه د عام سرائې په طور استعماليدونکى کورونه او دکان او څه چه تاسو اعلانيه کوئ او څه چه پټه کوئ دنورو کورونو ته د اصلاح يا غير اصلاح په اراده باندې داخليدل الله پاک ته ټول معلوم دى او دا مضمون نژدې راروان دې چه خلق کله خپلو کورونو ته داخلېږئ نو پخپله دې سلام کوى ته مسلمانانو ته او ايه چه خپلې سترگې دې د هغه څيزونو نه ښکته ساتئ چه د هغې کتل د هغوى دپاره حلال نه دى، او (من) زانده دې او د خپلو شرمگاهونو حفاظت دې کوى د هغه افعالو چه د هغې ارتکاب د هغوى دپاره حلال نه دې، دا د هغوى دپاره ويره د پاکيزگي خبره ده يعنى غوره ده الله پاک ته هر څه معلوم دى څه چه هغوى په خپلو سترگو او شرمگاهونو سره کوى او مسلمانانو زنانو ته او ايه چه خپلې سترگې دې ښکته ساتئ د هغه څيزونو نه چه کومو ته کتل جائز نه دى او د خپلو شرمگاهونه دې د هغه کارونو نه محفوظ ساتئ چه د هغې ارتکاب د هغوى دپاره حلال نه دې او خپل زينت دې نه ښکاره کوى سوا د هغې نه چه کوم ظاهر دې او هغه مخونه او تلى دى د پردى سړى دپاره په يو قول کښ د دې اندامونو کتل جائز دى که د فتنې ويره نه وى او په دويم قول کښ حرام دى، ځکه چه دا محل د فتنې دې او (دويم قول) سدا للباب راجع کړې شوې دې او خپلې لوپټې دې په خپلو سينو باندې اچوى يعنى سرونه، ستونه او سينې دې په لوپټو سره پټوى او خپل بت ټول دې نه ښکاره کوى او هغه د مخ او لاسونو نه علاوه دې خو په خپلو خاوندانو باندې (بعل) جمع د بعل ده په معنى د خاوند او په خپل پلار يا د خپل خاوند په پلار باندې يا په خپلو خامنو باندې يا د خپلو

خاوند په خامنو باندې یا په خپلو روڼو باندې یا په خپلو ورورونو باندې یا په خپلو خورینو باندې یا په خپلو زنانو باندې (یعنی په مسلمانانو زنانو باندې، یا په خپلو وینزو باندې د دې خلقو دپاره د نوم او کونډې ترمینځه نه علاوه کتل جائز دی لهذا د نوم او کونډو ترمینځه حصه د خاوندانو نه علاوه د نورو دپاره کتل حرام دی، او د (نساء) د قید نه کافرې زنانه خارجې شوې، لهذا د مسلمانانو زنانو دپاره د کفارو په وړاندې بې پردې کیدل جائز نه دی او (ما ملکت ایمان) لفظ (د خپل عموم د وجې نه، غلامانو ته هم شامل دي یا په هغه سرو باندې کوم چه طفیلی وی یعنی داسې خلق کوم چه د بیج شوی خوراک لټونکی وی د هغوی بل څه غرض نه وی غیره جر سره به د (النساء) صفت وی او نصب به د استثناء د وجې نه وی (اولی الاریه) هغه سړی چه د خوراک وغیره دپاره په زنانو پسې اولگی (د هغوی بل څه مقصد نه وی، هر داسې سړې چه د هغه په عضو تناسل کښی انتشاره نه وی یا په داسې هلکان باندې چه هغوی لا تر اوسه د پردې یعنی د جماع وغیره د خبرو نه خبر نه دی او طفل په معنی د اطفال دي، نو د داسې خلقو دپاره (ما بین البرة والوکه) نه علاوه ظاهرول جائز دی او خپلې خپې دې په زوره نه وهی چه پټ کالې ئې ښکاره شی چه هغه اواز کونکې بازېب دي او اې مومنانو! تاسو ټول الله پاک ته توبه اویاسی د ممنوع نظر وغیره نه کوم چه ستاسو نه واقع شوې دي د دې دپاره چه تاسو کامیاب شی یعنی چه تاسو د دې نه (د ممنوع نظر د گناه نه، خلاص شی، د الله پاک د توبې قبولولو په ذریعه، او په آیت کریمه کښی د مذکر په مونث باندې غلبه ده او په تاسو کښی چه څوک بغیر د نکاح نه وی د هغوی نکاح کوئ ایامی د (ایم) جمع ده هغه زنانه ده چه د هغې خاوند نه وی برابره خبره ده که باکره وی که ټیبه او هغه سړې چه د هغه ښځه نه وی او دا (حکم) د ازادو سرو او زنانو دي او تاسو د خپلو مومن غلامانو او وینزو هم نکاح کوئ او عباد د عدد جمع ده که هغوی غریبانان وی نو الله پاک به ئې په خپل فضل سره د دې نکاح په برکت سره مالدار کړی او الله پاک د خپل مخلوق دپاره وسعت والای او (د هغوی د حالاتو، نه خبردار دي او داسې خلق کوم چه په نکاح باندې د مهر او د نفقې د نشتوالی د وجې نه قادر نه وی نو هغوی لره پکاره دی چه زنانه په صبر کار واخلی تردې چه الله پاک ئې په خپل فضل سره مالدار کړی یعنی هغوی ته فراخی ورکړی بیا دې هغوی نکاح او کړی او ستاسو په غلامانو کښی چه کوم د مکاتب خواهشمند وی د غلامانو او وینزو نه نو هغوی مکاتب جوړ کړئ که تاسو ته پکښی بهتری ښکاری یعنی د امانت او بدل کتابت ادا کولو دپاره د گټې قدرت او (پاتې شوه) د مکاتب صیغه نو مثلا داسې اوانی چه ته ما په دوه میاشتو کښی په دوه زره باندې مکاتب جوړ کړې په هره میاشت کښی په زر باندې چه کله ته دا ادا کړې نو ته ازاد ئې نو غلام اوانی چه ماته

منظوره ده او د الله پاک د هغه مال نه کوم چه هغه تاسو ته درکړې دې هغوی ته هم ورکړې چه په هغې سره هغوی د هغه بدل کتابت په ادا کولو کښ مدد حاصل کړی کوم چه هغوی ستاسو دپاره (په خپل خان باندې) لازم کړې دې، دا سردارانو نه حکم دې او کوم چه هغوی په خپل خان باندې لازم کړې دې د هغې نه څه کمول دا هم د ورکړې په حکم کښ دې او خپلو وینزو لره په زنا باندې مه مجبوروي که هغوی پاکې اوسیدل غواړی یعنی د زنا نه خان ساتل غواړی او دا یعنی اراده تحصن د اکراه محل دې، لهذا د شرط د مفهوم مخالف هیڅ اعتبار نشته د دې دپاره چه تاسو د اکراه په ذریعه څه دنیاوی فائده حاصله کړئ دا آیت کریمه د عبدالله بن ابی په باره کښ نازل شوې دې چا چه به خپلې وینزې د زنا په ذریعه کسب کولو باندې مجبوره کولې او کوم سرې چه هغوی مجبوره کړی نو الله پاک د هغوی د مجبوره کیدو نه پس هغوی لره بڅښونکې مهربانه دې او بیشکه مونږ تاسو ته په دې سورت کښ ښکاره احکامات نازل کړې دي (مېنات) کښ د یاه په فتحې او کسرې سره دې په دې (سورت) کښ هغه احکامات بیان کړی شوي دي کوم چه ذکر شوې دي یا (احکام لره) واضح کونکی آیتونه نې نازل کړی دي او عجیب خبر نازل کړی دې او هغه د سیده عائشه رضی الله عنها واقعه ده کومه چه ستاسو نه مخکښ تیرو شوو خلقو د خبر د جنس نه ده (په عجیبه کیدو کښ) یعنی د هغه خلقو د اخبار عجیبه د جنس نه ده، لکه د سیدنا یوسف عليه السلام او سیده مریم عليها السلام خبر. او د ویریدونکو دپاره د نصیحت خبرې نې نازلې کړې د الله پاک په قول ولا تخذلکم جهاراً فی دین الله (الایة) کښ (او) لولا اذ سمعتموه ظن المؤمنون (الایة) کښ او لولا اذ سمعتموه قلتم (الایة) کښ او يعظکم الله ان تعودوا (الایة) کښ د متقیانو تخصیص ځکه شوې دې چه هم دا خلق د نصیحت نه فائده اوچتوی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا﴾ ای تعاذنو په مخکښ آیتونو کښ الله پاک د ستر او حجاب، عفت او پاک اوسیدو احکام بیان او فرمائیل، بعض د دې احکاماتو نه د چا کور ته بغیر د اجازت نه نه داخلیدل لهذا دی د ستر او حجاب د احکاماتو نه پس نې د استیذان مسئله بیان کړه، د ټولو نه اول الله پاک کورونو ته د داخلیدو اداب بیان کړل ځکه چه د پردو سړو او زنانو اختلاط بعض وخت د فتنې سبب جوړیږي.

قوله: ﴿تَسْتَأْذِنُوا﴾ په معنی د تعاذنوا دې ... دا د استیذان نه مشتق دې د دې معنی ده اجازت اخستل، انسیت پیدا کول.

قوله: ﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ﴾ دا د لا تدخلوا بيوته په منزله د استثناء دې.

قوله: استكنان دا د كڼ (كاف مكسور ونون مشدد)، نه مشتق دې د دې معنی د پټیدو ده
یعنی یخنی، گرمی یا باران وغیره نه پټیدو سره ارام حاصلول.

قوله: (ربط) د رباط جمع ده د دې اصل معنی خو د اصطبل یا بیرک (غوجل) ده خو دلته
هغه عام سرائې او مسافر خانې مراد دی چه په هغې کښ د تلو راتلو عام اجازت وی او
کومې چه د منفعت عامه دپاره جوړولې شی (السلة) هغه لارې ته وئیلې شی چه په هغې
باندې خلق ځی راځی هم په دې مناسبت سره هغه کور ته هم وئیلې شی چه په هغې کښ د
تلو راتلو اجازت وی سلة په اصل کښ د ربط صفت دې لهدا که دا نې د ربط سره متصل
ذکر کړې وې نو دا به زیاته واضحه وې د خطیب عبارت داسې دې (کیوت الحانات والربط
السلة) (جل) عانات د عانة جمع ده دکان ته وئیلې شی چه هلته د اخستلو او خرڅولو
دپاره عام اجازت وی، السلة د ربط او عانات دواړو د صفت جوړیدو صلاحیت لری.

قوله: (بالمعانی) دا د مقنن یا مقنعة جمع ده، لویتې او پرونی ته وائی.

قوله: (أَوَالشَّاهِدِينَ) ای الشاهدين للنساء هغه خفیف العقل او نیم پاگل خلق کوم چه د
خوراک وغیره په لټون کښ د زنانو سره شی خلخال پازیب (ج) خلاخل، تقطع بتقطع په
حرکت سره اواز ویستل.

قوله: (وَالصَّالِحِينَ) ای المومنین دلته د صالحین نه مراد هغه مومنین دی کوم چه د
نکاح د حقوقو ادا کولو صلاحیت لری.

قوله: (وَالَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الْكِتَابَ) (والذين) موصول او صله مبتداً متضمن په معنی د
شرط کیدو د وجې نه محلا مرفوع دې، په دې صورت کښ (فكانوهی) د دې خبر دې او
(مسامکت امانکم) د یتفون د ضمیر نه حال دې او د فعل مقدر د وجې نه نې نصب هم
جائز دې نو په دې صورت کښ به محلا منصوب وی او د باب اشتغال نه به وی.

قوله: (وَهَذِهِ الْإِزَافَةُ مَحَلُّ الْإِكْرَاهِ فَلَا مَقْهُورَ لِلشَّرْطِ) دا د یو اعتراض جواب دې، اعتراض دا
دې چه (ان اردن تحصنا) حرف شرط نه معلومیری چه که وینزې پاکې اوسیدل غواړی نو
هغوی دې په زنا باندې مجبورې نه کړې شی او که پاکې اوسیدل نه غواړی نو بیا
مجبوره کولې شی؟ جواب دا دې چه د اجبار ضرورت هله راځی چه کله هغوی پاکې
اوسیدل غواړی او که هغوی خپله پاکې اوسیدل نه غواړی نو د اجبار ضرورت به نه
پېښیری، هغوی به خپله مرضی سره د زنا فعل اوکړی.

قوله: (أَوْيَتَّةً) په معنی د (مبلة) اسم فاعل دې یعنی احکاماتو لره واضح کونکی آیتونه.

قوله: (ملا) یعنی په دې سورت کښ یا په دې قرآن کښ مونږ ستاسو دپاره واضح

احکامات نازل کری دی او د عاشق عجبیہ واقعہ ہو نازل کرے دہ کومہ چہ بہ عجبیہ کیدو کب د تیرو خلقو مثلاً سیدنا یوسف او مریم علیہ السلام واقعہ سرہ مشابہ دی خکہ چہ بہ دی دوارو حضراتو باندی ہم تہمت لگیدلی وو او اللہ پاک د دی حضراتو برات ہم ظاہر کرے وو۔

[ایاتونہ: ۲۵-۴۰]

اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَيُّ نُورِهِمَا بِالْأَنْفُسِ وَالْقُلُوبِ (مَثَل نُورِ) أَيُّ صِفَتِهِ فِي قَلْبِ الْفُلَانِ (کِشْكَافِ) فِيهَا مِصْبَاحٌ الْيُصْبِحُ فِي رُجَاةٍ هِيَ الْفَنْدِيلُ وَالْمِصْبَاحُ السَّرَاجُ أَيُّ الْفَيْلَةِ الْمَوْفُودَةُ وَالْمِصْبَاحُ الطَّافِقَةُ غَيْرُ النَّافِذَةِ أَيُّ الْأَنْبُوتِ فِي الْفَنْدِيلِ (الرُّجَاةُ كَأَنَّهَا) وَالنُّورُ فِيهَا (كُوكَبٌ قَوِيٌّ) أَيُّ مُضِيٍّ بِكَسْرِ الدَّالِ وَضَمِّهَا مِنَ النُّورِ بِمَعْنَى الدَّفْعِ لِنَفْعِهَا الظَّلَامَ وَبِضَمِّهَا وَتَشْدِيدِ الْآيَةِ مَنْسُوبٌ إِلَى النُّورِ الْكُلُّو (تَوَقُّدُ) الْمِصْبَاحِ بِالْمَضْيِ فِي قِرَاءَةِ بِمَضَارِعٍ أَوْ قَدْ ضَبَّ لِلْمَفْعُولِ بِالتَّخَاتِيَةِ وَفِي آخَرَى تَوَقُّدُ بِالْفَوْقَانِيَةِ أَيْ الرُّجَاةِ (مِنْ) زَيْتٍ (شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةَ وَلَا غَرْبِيَّةَ) بَلْ بَيْنَهُمَا فَلَا يَتَمَكَّنُ بَيْنَهَا عَزَ وَلَا يَزِدُ مُضِيَّانَ (يَكَادُ زَيْتَانِيضِي عَوْلُكُمُ غَمْسُهُ تَارَ) لِيَصْفَانِي (نُورٌ) بِهِ (عَلَى نُورِ) بِالنَّارِ وَنُورُ اللَّهِ أَيُّ هُدَاهُ لِلْفُلَانِ نُورٌ عَلَى نُورِ الْإِيمَانِ (يَهْدِي اللَّهُ لِلنُّورِ) أَيُّ دِينِ الْإِسْلَامِ (مَنْ يَشَاءُ وَيَعْرَبُ) بَيْنَ (اللَّهِ الْأَمْثَالِ لِلنَّاسِ) تَقَرُّبًا لِقَاهِمِهِمْ لِيَعْرِضُوا فَيُؤْمِنُوا (وَاللَّهُ يَكُلُّ شَيْءًا عَلَيْهِمْ) وَمِنْهُ حَرْبُ الْأَمْثَالِ (فِي يَوْمِ) مَتَّقِلُ يَسْتَحِ الْآتِي (أَذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ) تُعْظَمُ (وَيُذَكَّرُ فِيهَا أَسْمُهُ) بِتَوْجِيهِهِ (يَسْمِعُ) يَفْتَحُ الْمَوْخِذَةَ وَكُتْرُهَا أَيُّ يَهْدِي إِلَهَ فِيهَا بِالْفُتُوحِ مُصْطَرَفٌ الْفُتُوحَاتُ أَيُّ الْكِبَرِ (وَالْأَصَالُ) الْفُتُوحَاتُ مِنْ بَعْدِ الْوُضُولِ (رِجَالٌ) فَاعِلٌ يَسْتَحِ بِكَسْرِ الْبَاءِ وَعَلَى فَتَحِهَا تَائِبٌ الْفَاعِلُ لَهُ فَرَجَالٌ فَاعِلٌ يَفْعَلُ مَقْدَرُ جَوَابِ سُؤَالٍ مَقْدَرُ كَأَنَّ قِيلَ مَنْ يَسْتَحِ (لَا تُلْمِهِمْ تِجَارَةً) بِيَرَاءِ (وَلَا يَنْعُرُ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَاقَامِ الصَّلَاةِ) خَلَفَ هَاءُ إِقَامَةٍ تَخْفِيفِ (وَالْيَتَاءُ الزَّكَاةَ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ) تَضْطَرِبُ (فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ) مِنَ الْخَوْفِ الْقُلُوبُ بَيْنَ التَّجَاهِ وَالْإِنْصَارِ بَيْنَ تَاجِئِي النَّبِيِّينَ وَالشَّمَالِ هُوَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ (لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا) أَيُّ ثَوَابِهِ وَأَحْسَنَ بِمَعْنَى خَسَنَ (وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ) وَاللَّهُ يَزِدُّ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ يُقَالُ فَلَانٌ يَنْفِقُ بِغَيْرِ حِسَابٍ أَيُّ يُؤْنَسُ كَأَنَّهُ لَا يَحْسَبُ مَا يَنْفِقُ (وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ) جَمْعُ فَاعٍ أَيْ فِي فِلَاةٍ وَهُوَ شَفَاعٌ يَزِي فِيهَا بِصَفِ الشَّهَارِ فِي شِدَّةِ الْحَرِّ يُشَبِّهُ الْمَاءَ الْخَارِ (يَحْسَبُهُ) يَظُنُّهُ (الظَّالِمَانِ) أَيْ الْفُطْطَانِ (مَاءٌ حَلٌّ) إِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا) مِمَّا حَسِبَهُ كَذَلِكَ الْكَافِرُ يَحْسَبُ أَنْ غَمْلَهُ كَمِصْدِقِهِ يَنْفَعُهُ شَيْءٌ إِذَا مَاتَ وَقَدِمَ عَلَى رَبِّهِ لَمْ يَجِدْ غَمْلَهُ أَيْ لَمْ يَنْفَعْهُ (وَوَجَدَ اللَّهُ عِنْدَهُ) أَيْ عِنْدَ غَمْلِهِ (فَوَلَّىاهُ حِسَابَهُ) أَيْ جَزَاءَهُ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا (وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ) أَيْ الْمَحَازَاةِ (أُولَئِكَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ) عَمِيقِ (يَقْتَاتُ مَوْبِرِينَ قَوْهَ) أَيْ الْمَوْجِ (مَوْجِرِينَ قَوْهَ) أَيْ الْمَوْجِ الثَّالِي (سَحَابٍ) أَيْ عَنَمٍ هَلِيهِ (ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا تَوْقُ بَعْضٍ) ظُلْمَةٌ الْبَخَرِ وَظُلْمَةُ الْمَوْجِ الْأَوَّلُ وَظُلْمَةُ الثَّالِي وَظُلْمَةُ السَّحَابِ (إِذَا أهرَجَ) الْبَخَرِ (يَدُهُ) فِي هَلِيهِ الظُّلُمَاتِ (لَمْ

يَكْفُرُ بِهَا) اې! تېمېزېزېږي (وَمَنْ لَّمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ نُورٌ) اې! څو تېمېزېږي الله تېمېزېږي

ترجمه: الله پاک د اسمانانو او زمکې نور دې يعنی دې دواړو لره په شمس او قمر سره روښانه کړنکې دې او د هغه د نور مثال يعنی د هغې صفت د مومن په زړه کېن داسې دې لکه چه يو طاوچه ده او په هغې کېن يوه ډيوه ده او هغه ډيوه په يوه شيشه کېن ده (زجاجه) په معنی د شيشې او المصباح په معنی د ډيوې يعنی بليدونکې باتن (شعله) او المشكاة په معنی د طافچې کوم چه آريار نه وی يعنی د شيشې نلکه (پاتې) او هغه شيشه حال دا چه په هغې کېن نور وی داسې دې لکه يوروشانه ستوري د دال په کسرې سره او د دال په ضمي سره (په دې صورت کېنې به) درونه مشتق وی او معنی به نې د دفع کولو وی د هغې تياره دفع کولو د وجې نه، او د دال په ضمي او د ياء په تشديد سره (دری) د درطرف ته منسوب دې او معنی به نې وی ملغلره توقد ماضی (تفعل) ای توقد المصباح او په يو قراعت کېن د لوقدنه مضارع مجهول ده يوقد (په دې صورت کېنې به نائب فاعل المصباح وی) او په دريم قراعت کېن په تاء سره دې ای توقد په دې صورت کېنې به نائب فاعل (الزجاجه) وی، روښانه کولې شی هغه ډيوه د يوې مبارکې اونې په تيلو سره کومه چه د زيتون ده او هغه او نه نه په مشرقې طرف کېن ده او نه په مغربې کېن بلکه د هغې ترمينځه واقع ده پس گرمی او يخنی په هغې (اونې) باندې مضر کيدو سره نه واقع کيږي، داسې معلومېږي چه د هغې تيل به د خپلې صفايې د وجې نه پخپله بل شی اگرچه اور ورته او نه رسيږي هغه تيل د اور د وجې نه نور علی نور دې الله پاک چه چاته غواړی خپل نور ته يعنی دين اسلام ته نې رهنمائي کوی او الله پاک د خلقو دپاره مثال بيان فرمائي د هغوی عقلونو ته د نزدې کولو دپاره د دې دپاره چه هغوی عبرت حاصل کړی او ايمان راوړی او الله پاک د هريو څيز نه خبردار دې او هم په دې علم کېن مثالونه بيانول هم دی او په هغه کورونو کېن د هغه تسبيح بيانولې شی چه د هغې متعلق الله پاک حکم کړې دې چه د هغې دې تعظيم او کړې شی او په هغې کېن دې د هغه د توحيد سره د هغه نوم واخستلې شی (فی بوت) د راتلونکې (يسم) سره متعلق دې د (يسم) ياء په فتحې او کسرې سره او (يسم) (هم الماء) په معنی د (يصل) دې د سحر په وخت (الفو) مصدر په معنی د (غداوة) دې په معنی د صبا او د ماښام په وخت د زوال نه پس (رجال) ديسبح فاعل دې د باء د کسرې په صورت کېن او که د باء په فتحې سره وی نو په (له) کېن (ه) ضمير به د دې نائب فاعل وی، او (رجال) به د فعل مقدر فاعل وی، او د سوال مقدر جواب به وی، گویا تپوس او کړې شو چه څوک تسبيح بيان کړی؟ نو جواب ورکړې شو (رجال) هغه داسې خلق دی چه هغوی لره د الله پاک د ذکر نه او د موثق قائلولو او د زکا د

ورکولو نه نه اخستل په غفلت کښ اچوی او نه خرغول د (اقامه) په آخر کښ (ه) لره تخفیفاً حذف کړې شوې ده (په اصل کښ اقامه وو) هغوی د داسې ورځې نه ویرېږي چه په هغې کښ به ډیر زړونه او ډیرې سترگې د ویرې د وجې نه مضطرب شی، زړونه به د نجات او هلاکت ترمنځه مضطرب وی او سترگې به ښی او گس طرف ته مضطرب وی او هغه به د قیامت ورځ وی (او هغوی به) داسې ځکه کوی چه الله پاک د هغوی د اعمالو ښه بدله ورکړی یعنی د اعمالو ثواب او (احسن) په معنی د (حسن) دې او هغوی ته د خپل فضل او کرم نه نورم زیات ورکړی او الله پاک چه چاته غواړی یې حساب هرگز ورکوی ونیلې شی چه فلانې سرې یې حساب څرغ کوی یعنی په څرغ کښ دومره فراخی کوی گویا چه هغه څه خرچ کوی د هغې حساب نه کوی او کوم خلق چه کافر دی د هغوی اعمال داسې دی لکه صفا میدان کښ پریقیدونکې شپې قبة جمع نې قاع، بقعة په معنی د فی فلاة، فلاة په معنی د صحرا، هوار میدان، مراب هغه رنځاگانو (شعاع گانو) ته ونیلې شی کومې چه د غرمې په وخت کښ به سخته گرمی کښ د بهیدلو اوبو په شان ښکاره کیږی او دې شړو لره تپې انسان اویه گټی تردې چه کله د هغې خواته راشی نو هغه هیڅ نه مومی چه په څه نې د اوبو گمان کړې وو، هم دغه شان کافر خیال کوی چه د هغه عمل مثلاً صدقه به هغه ته نفع اورسوی تردې چه کله هغه مړ شی او خپل رب ته لاړ شی نو خپل عمل به بیا نه مومی یعنی د هغه عمل به هغه ته هیڅ نفع ورنکړی، او الله پاک نې د خپل عمل خوا کښ بیا موندلو چه هغه د هغه پوره حساب ورکړو یعنی الله پاک د هغه کافر د عمل جزا په دنیا کښ پوره پوره ورکړه او الله پاک ډیر زړ حساب کونکې دې یعنی زر جزا ورکونکې دې یا د کفارو د بدو عملونو مثال داسې دې لکه د ژور سمندر تیاره چه یوې لوڼې چې پټ کړې وی او د هغه چې دپاسه یوه بله چه وی او د هغې چې دپاسه ورځ وی دا تیارې د یو بل دپاسه تیارې دی د سمندر تیاره، د رومښ چې تیاره، د دویمې چې تیاره او د ورځ تیاره که کتونکې په دې تیارو کښ خپل لاس راوایسی نو هغه به هم اوڼه وینی یعنی د هغه د لاس د لیدو هڅو امکان نشته او چاته چه الله پاک رنځا ورکړی د هغه دپاره هیڅ رنځا نشته چاته چه الله پاک هدایت ورنکړو د هغه دپاره هیڅ هدایت نشته.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: (اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ) دا جمله مستانفه د ماقبل د تاکید دپاره ده (الله) مبتداً (نور السماوات والارض) د دې خبر دې، د (نور) حمل د الله پاک په ذات باندې یا خو مبالغة دې، لکه په بعد عدل کښ یا مضاف محذوف دې ای الله نور السماوات والارض یا نور مصدر د اسم فاعل منور په معنی دې لکه چه علامه محلی دا معنی اختیار کړې ده.

نوله: (مَثَلُ نُورٍ) پہ ترکیب اضافی سرہ مبتدا (مَشْكَاةٌ لِّهَا مَصَابِرٌ) د دې خبر، د مشکاة نه مخکښ نور مضاف محذوف دې ای صفة نورۃ تعالیٰ فی قلب المؤمن کونړ مَشْكَاةٌ لِّهَا مَصَابِرٌ.

نوله: (زُجَّاجَةٌ) بالتثلیث شیشه، د شیشې لوبښې، قنډیل هم چونکه د شیشې وی لهدا قنډیل ورته هم وئیلې کیدې شی
نوله: (الْمَوْفُودَةُ) صحیح الموقده دې.

نوله: (الْأُتُوبَةُ) هغه نلکه چه په کومې کښ باتنی وی دا د مشکاة دویم تفسیر دې مناسبه وه چه مفسر علام (او الُتُوبَةُ) فرمائیلې دی.

نوله: (تَوَلَّى المَصَابِرَ): تولى کښ درې قراعتونه دی. ① فعل ماضی تولى په وزن د تفعل، المصابِر دې فاعل دې. ② تولى داوقده مضارع مجهول واحد مذکر غائب المصابِر نائب فاعل، ③ تولى... بالتاء داوقده مضارع مجهول، نائب فاعل الإحاجَة د مضاف په حذف سره ای فِئْلَةُ الزُّجَّاجَةِ.

نوله: (زَيْتُونَةٍ) دا د شجرة نه بدل دې، هم دا ظاهره ده یا عطف بیان دې د کوفیانو په نزد خکه چه په نکرات کښ کوفیان عطف بیان ته جائز وائی، شمعة موصوف مبارکته صفت، موصوف سره د صفت نه مبدل منه، (زیتونه) بدل، بدل سره د مبدل منه نه مضاف الیه دپاره د زيت مضاف محذوف، مضاف او مضاف الیه مجرور شو د جار دپاره، او جار مجرور متعلق شو د (تولى) سره.

نوله: (لَا شَرْقِيَّةَ وَلَا غَرْبِيَّةَ) دا د (شمعة) صفت دې.

نوله: (مُضَيَّرِينَ) دا د حرولابرندنه حال دې.

نوله: (وَلَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ) شرط دې د دې جواب محذوف دې ای لاهاء نوره ای بالزيت.

نوله: (عَلَى نُورٍ) ای مع نور... ایمان پخپله یو نور دې، د ایمان سره سره د نورو اعمال صالحه توفیق او هدایت دا نور علی نور دې، الله پاک د تقرب الی الله دپاره معقولاتو لره د محسوساتو په ذریعه مثال ورکولو سره پوهوی چه خلق عبرت حاصل کړی او ایمان راوړی
تنبيه: په آیت کریمه کښ مثل نورۃ کمشکاة الابه... په دې کښ تشبیه د معقول بالمحسوس ده، د نور الله نه مراد دلائل یا قرآن کریم دې، یا توحید والشرائع، یا هدایت مراد دې او دا مشبه ده او نور مشکاة سره د خپلو صفاتو نه مشبه به ده، د تشبیه دپاره د مشبه به اشهر کیدل کافی دی، اقوی کیدل ضروری نه دی لهدا ذکر شوې تشبیه صحیح ده، په مشبه به کښ چونکه اجزاء نشته چه د هغې نه وجه د شبه منتزع کړې شی او د هغې په وجه تشبیه لره مرکب یا مفرق (مفرد) اوئیلې شی. (روح المعانی)

دغہ شان بعض حضراتو دا ہم ونیلے دی چہ کہ نور پہ معنی د ہدایت وی چہ پہ فہمی باندی اہات بینات دلالت کوی نو پہ دے صورت کنس بہ تشبیہ مرکب عقلی وی خککہ چہ پہ دے صورت کنس مشبہ سرہ د ہیئت منتزعہ تشبیہ د ہفہ ہیئت منتزعہ سرہ دہ کوم چہ د مشبہ بہ نہ انتزاع کرے شوے دے خککہ چہ لفظ نور اگر چہ مفرد دے خو دال علی المتعدد دے خککہ چہ نور نہ مراد متعدد خیزونہ دی مثلاً ادلہ، قرآن، توحید او شرائع، ہدایت وغیرہ، ہم دغہ شان مشبہ بہ ہم ځیر خیزونہ دی، مشبہ بہ قلب مومن دے کوم چہ اللہ ہاکی پہ نور ہدایت سرہ منور کرے دے کوم چہ علوم او معارف دی۔ (روح المعانی)

فولہ: ﴿بَلْ يَنْظُرُونَ﴾... دا دے خبرے تہ اشارہ دہ چہ ہفہ اونہ نہ پہ انتہائی مشرق کنس دہ اونہ پہ مغرب کنس بلکہ پہ مینخ کنس دہ، کومے تہ چہ مشرق وسطی ونیلے شی، ملک شام ہم پہ دے علاقہ کنس واقع دے د مشرق وسطی آب و ہوا چونکہ معتدل دہ نہ زیانہ گرمہ دہ اونہ ځیرہ یخہ، پہ دے وجہ د ہفہ خانی د زیتون تیل انتہائی صفا وی پہ خلاف د انتہائی مشرق او مغرب چہ پہ فہمی کنس گرمی او یخنی زیانہ وی کوم چہ مضر دی

فولہ: ﴿فِي بُيُوتٍ﴾ د دے تعلق د آئندہ راتلونکی ﴿بِسْمِ﴾ سرہ دے پہ دے صورت کنس ظرف یعنی ﴿فہا﴾ د تاکید دپارہ مکرر وی، مفسر علام ہم دا غورہ کرے دہ، او د محذوف ہم متعلق کیدی شی د عبارت تقدیر بہ داسی وی، ﴿سَوَاءٌ لَّكَ بِيُوتٍ﴾ پہ دے صورت کنس بہ پہ ﴿علیہ﴾ باندے وقف وی، او دا ہم صحیح دہ چہ ﴿فی بیوت﴾ د کائن وغیرہ محذوف سرہ متعلق کیدو سرہ د مشکاکہ یا د مصباح یا د زجاجة صفت وی، یا د توقدسرہ متعلق وی، پہ دے خلوروارہ صورتونو کنس بہ پہ علم باندے وقف نہ وی۔

فولہ: ﴿أَوَدَّ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعُوا﴾ دا جملہ د بیوت صفت دے ﴿ان ترفعوا﴾ پہ تاویل د مصدر سرہ د باء حرف جار مقدر مجرور دے، د عبارت تقدیر دا دے ﴿امر اللہ برفعہا﴾ بسم کہ د باء پہ فتحی سرہ اولوستلے شی نو ﴿لہ﴾ بہ نائب فاعل وی، او ﴿رجال﴾ بہ د فعل محذوف فاعل وی او ہفہ فعل محذوف بہ د سوال مقدر جواب وی چہ کلہ اونیلے شو ﴿بسم لہ﴾ نو سوال پیدا شو ﴿من بسم؟ قال رجال لا تلتئم جوارہ﴾

فولہ: ﴿يُجْتَنَبُ عَنْهُ﴾ کنس لام د عاقبت دے ای عاقبہ امرہم الجراء الحسن د بسم سرہ ہم متعلق کیدی شی ای بسمون لاجل الجراء... او د محذوف سرہ متعلق کیدی ہم شی د عبارت تقدیر بہ داسی وی۔ فلما ذلک لہزمہم اللہ۔

فولہ: ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَلْسِنَهُمْ مَكْرَابٍ بِوَعْدِهِ﴾ والذہن کفرہم موصول او صلہ مبتداء اول دہ، ﴿اعمالہم﴾ مبتداء ثانی دہ، ﴿کراہ﴾ د کائن سرہ متعلق شو او د مبتداء ثانی خبر دے، مبتداء

ثانی د خپل خبر سره د مبتدا اول (والذین) خبر دې، او دا هم صحیح ده چه «اعمالهم» د (والذین) کفر او نه بدل الاشتمال وی او کسراب د الذین خبر وی

پوله: (بِقِيعَةٍ) یا جاره ده او قیعه د قاع جمع ده، هموار میدان ته و نیلې شی

پوله: (الظُّلُمَاتِ) د ظلمات د شدت حاجت د وجې نه تخصیص کړې شوې دې، گنې ظلمات او غیر ظلمات ټولو ته د غرمې په وخت کښ شړه د نمر په دهبوب (تپش) کښ سراب یعنی روانې اوبه ښکاری.

پوله: «لَوْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ» (او) د تقسیم دپاره دې یعنی د کافر اعمال په دوه قسمه دی یو هغه کوم چه د سراب په شان وی دا به هغه اعمال صالحه وی کوم چه هغوی په دنیا کښ د صدقې او خیرات یا د صله رحمې په شکل کښ کړی وی دا په ظاهره کښ اعمال صالحه دی خو په آخرت کښ چونکه د دې هیڅ صله نشته په دې وجه د دې هیڅ حیثیت نشته، دویم به د هغوی اعمال سیئه وی د هغې مثال د ظلمات په شان دې، د ظلمات عطف په کسراباندې دې. د مضاف په حذف سره د عبارت تقدیر داسې دې او کذی ظلمات

تشبیه: «لَوْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ» کښ تشبیه مرکب بالمركب ده په آیت کریمه کښ د درې قسمه تیارو د درې قسمه تیارو سره تشبیه ورکړې شوې ده، د عقیدې تیاره، د قول تیاره، د فعل تیاره د دې ټولو تشبیه د سمندر تیارې، د چپو تیارې او د وریځې د تیارې سره تشبیه ورکړې شوې ده.

[ایاتونه: ۴۱-۵۰]

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْتَعِذُّ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ الشَّيْخِ صَلَاةَ وَالطَّلِيلِ جَنَعَ طَائِرَ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ رِصَافَاتٍ خَالَ تَابِطَاتٍ أُخِجْنَ كُلُّ قَدْ عَلِمَ اللَّهُ صَلَاتَهُ وَكُنْصِهِ وَاللَّهُ عَلَيْهِمْ بِمَا يَقْعُلُونَ فِيهِ تَغْلِبِ الْغَائِلِ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ خَزَائِنِ الْمَطَرِ وَالزُّزَى وَالنَّهْثِ (وَاللَّهُ الْغَنِيُّ) الْمَرْبُوعُ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُزْجِي سَحَابًا يَسُوفُهُ يَرْفُفُ (يُزْجِي يَزْجِي) يَضُمُّ نَفْضُهُ إِلَى نَفْضٍ فَيَنْخَلُ الْفَيْضُ الشَّفَرُ فَيُطْفِئُ قِطْعَةً وَاجِدَةً (يُزْجِي يَجْعَلُهُ رِجَامًا) نَفْضُهُ لَوْقُ نَفْضٍ (فَتَرَى الْوَدْقَ) الْمَطَرُ (يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ) مَخَارِجُهُ (وَيُنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مِزًّا) زَالِدَةً (جِبَالٌ فِيهَا) فِي السَّمَاءِ بَذَلٌ لِإِعَادَةِ الْخَازِ (مِنْ بَرْدٍ) أَيْ نَفْضُهُ (يَنْفُزُ) بِفَرْزٍ (سَتَّارَهُمْ) لَمَعَانَهُ (يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ) الْإِظْهَارُ لَهُ أَيْ يَخْطِفُهَا (يُغْلِبُ اللَّهُ الْكَلْبَ وَالنَّهَارَ) أَيْ يَأْتِي بِكُلِّ بَيْنَهُمَا بَذَلٌ الْآخَرُ (إِنَّ فِي ذَلِكَ) التَّغْلِيْبِ (لَعِبْرَةً) دَلَالَةً (لِأُولِي الْأَبْصَارِ) لِأَمْتَحَابِ الْبَصَائِرِ عَلَى فُتْرَةِ اللَّهِ نَعَالٍ (وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ) أَيْ خَوَان (مِنْ مَاءٍ) نَطَقَهُ (فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ) كَالْحَيَّاتِ وَالْقَوَاظِمِ (وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ) كَالْإِنْسَانِ وَالطَّيْرِ (وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ) كَالْبَهَائِمِ وَالْأَسْعَادِ (يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ) اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (لَقَدْ أَرْسَلْنَا آيَاتٍ مُبِينَاتٍ) أَيْ بُنَاتٍ مِنَ الْقُرْآنِ (وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى

وَرَأَىٰ طَرِيقًا (مُسْتَقِيمًا) اَي دِينِ الْاِسْلَامِ (وَيَقُولُونَ) الْفَتَايِفُونَ (اَمْتًا) مَدْنًا (وَاللَّهُ) بِمُزْمِدِهِ (وَالرَّسُولُ) مُحَمَّدٍ (وَالضُّلَمَاءُ) هُمَا يَمِينَا حَكَمًا بِهِ (لَمْ يَتَوَلَّ) يَغْرَضُ (اَفْرِيقٍ مِنْهُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ) عَنْهُ (وَمَا اُولَئِكَ) الْمَغْرَضُونَ (بِالْمُؤْمِنِينَ) الْمَغْضُودِينَ الْمَوَافِقَ فَلَوْ هُمْ لَالِيتَهُمْ (وَاِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ) اَتَّبَعُوا (لَا يَتَّخِذُكُمْ يَنْبَهُمْ اِذَا فَرِيقٍ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ) عَنْ الْمَحْجَى اِلَيْهِ (وَلَا يَكُنْ لَكُمْ الْهَمَقُ) يَأْتُوا اِلَيْهِ مُدْعَيْنَ (مُسْرِعِينَ طَائِعِينَ) اَفَىٰ فَلَوْ هُمْ مُرَضُونَ كَفَرُوا (اَفَرَأَيْتُمْ اَي شَيْءٍ اَي شَيْءٍ فِي نُفُوتِهِ) اَمْرًا قَالُونَ اَنْ يَحْيِيَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولَهُ فِي الْحَكْمِ اَي فَيُظْلَمُوا فِيهِ لَا (بَلْ اُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ) بِالْاِغْرَاضِ عَنْهُ

ترجمہ: آیاتاسو ته معلومه نه ده چه ټول د الله پاک پاکي بيانوی شه چه په اسمانونو او په زمکه کښ دی او په تسبیح (پاکي) کښ مونځ هم داخل دې او مارغان (هم) د اسمان او زمکې تر مینځه حال دا چه وزرې ټې خورې کړې دی طویر د طائر جمع ده، صافات حال دې یعنی حال دا چه خپلې وزرې ټې خورې کړې وی ټولو ته خپله دعا او تسبیح معلومه ده او الله پاک ته دې خلقو د ټولو افعالو پوره پوره علم دې په دې کښ ذوی العقول ته په غیر ذوی العقول باندې غلبه ده او د الله پاک حکومت دې په اسمانونو او زمکه کښ او خاص د الله پاک ملک دی د باران، د رزق او د نباتاتو خزانه او د الله پاک طرف مرجع ده، آیاتاته معلومه نه ده چه الله پاک ورېځې روانوی (یوځي) یعنی په نرمۍ سره ټې روانې کړې وی بیا هغه ورېځې خپل مینځ کښ یوځانې کړې یعنی بعض د بعض سره ملاؤ کړې پس متفرق ټکړې را یوځانې کړې او یو ټکړه ترې جوړه کړې بیا هغه د یو بل د پاسه کړې نو بیا ته باران ته گورې چه د هغې د مینځ د سورو نه راوځي او د ورېځ نه یعنی د ورېځې د غر په شان لویو لویو ټکړو نه گلۍ ورووی ښه ای فی السماء ښه، د جار په اعادې سره د السماء نه بدل دې او من السماء کښ من زانده دې بیا چه هغه په چا غواړی دا (گلۍ) ورووی او د چا نه چه ټې غواړی لرې کوی، د دې ورېځې د بجلۍ د چمک نه داسې معلومېږي چه اوس به ختم کړی چمک د کتونکي د سترگو رڼا یعنی رڼدې به ټې کړې او الله پاک شپه او ورځ بدلوی یعنی په هغې کښ هر یو لره د بل په بدل کښ راولی یشکه په دې بدلولو کښ د علم او پوهې والو دپاره د الله پاک د قدرت باندې دلالت دې او الله پاک هر گرځیدونکې یعنی ساه لرونکې د اوبو یعنی د نطفې نه پیدا کړې دې نو په هغوی کښ بعض داسې دی کوم چه په خپله باندې خوښی لکه مار او حشرات الارض او بعض په هغوی کښ هغه دی کوم چه په دوؤ ځپو باندې گرځي لکه انسان او مارغان او بعض د هغوی نه په څلورو ځپو باندې گرځي لکه خاړوی الله پاک چه څه غواړی هغه پیدا کوی یشکه الله پاک په هر یو څیز باندې قادر دې او یشکه مونږ واضح کونکي آیتونه نازل کړي دی هغه قرآن دې او الله پاک چه چاته غواړی د مستقیم لارې یعنی د دین اسلام طرف ته هدايت فرمائی او دا منافقان دعوی خو کوی چه مونږ په الله پاک یعنی د هغه توحید او د هغه رسول محمد ﷺ باندې ایمان راوړو یعنی

د زہ نہ مو تصدیق او کړو او هغوی دواړو چه کوم حکم او کړو د هغې مونږ اطاعت او کړو بیا ددې نه روستو په دې کښ یو جماعت د دې حکم نه اعراض کوی او دا اعراض کونکي بالکل مومنان نه دی یعنی داسې عهد کونکی نه دی چه په هغې کښ د هغوی په زړه او ژبه کښ مطابقت وی او چه کله هغوی د الله پاک او د هغه د رسول ﷺ طرف ته راپلې شی هغه رسول کوم چه د الله پاک د طرف نه مبلغ دې د دې دپاره چه هغه په دوی کښ فیصله او کړی نو د هغوی یوه ډله نښی علیه السلام ته د راتلو نه اعراض کوی او که د هغوی (په چا باندې) حق وی نو فوراً سر ټنګه کړی (تایعیدان) را روان وی آیا د هغوی په زړونو کښ مرض کفر دې؟ یا هغوی ستا د نبوت په باره کښ په شک کښ پریوتلې دی، یا د هغوی دا ویره ده چه الله پاک او د هغه رسول به په فیصلې کښ په هغوی باندې ظلم او کړی؟ یعنی په هغوی باندې به په فیصله کښ ظلم او کړې شی؟ نه! دا خبره نه ده بلکه هم دا ظالمان دی د حکم نه اعراض کولو سره.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

فوله: ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ همزه د تقریر دپاره دې او د رویت نه مراد رویت قلبی دې، ځکه چه د تسبیح تعلق د بصر او نظر سره نه دې بلکه د قلب او بصیرت سره دې، مطلب دا دې ای محمد ﷺ تاته ښه معلومه ده چه د اسمانونو او زمکې مخلوق د الله پاک تسبیح او تقدیس بیانوی او مارغان هم په فضاء کښ وزرې خورې کړې د الله پاک تسبیح کوی، د ﴿مَنْ﴾ استعمال ذوی العقول ته په غیر ذوی العقول باندې غلبه ورکولو په اعتبار سره دې گنې په مخلوق کښ خو په لس حصو کښ یوه حصه ذوی العقول دی چه په هغې کښ انسان، جن او ملائک هر څه داخل دی او باقی غیر ذوی العقول دی.

فوله: ﴿وَمِنْ النَّاسِ صَلَاةٌ﴾ د دې اضافې مقصد دا دې چه د تسبیح نه مراد انقیاد او خضوع ده او صلاة هم د انقیاد او خضوع د افرادو نه یو فرد دې، د دې نه علاوه د الله پاک قول ﴿كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ﴾ دپاره توطیه او تمهید هم دې، (طیر) د (طائر) جمع ده، لکه چه رکب جمع د راکب ده، د (طیر) عطف په ﴿مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ﴾ باندې دې. سوال: د دې عطف نه عطف الشئ علی نفسه لازمیږی، ځکه چه په ﴿مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ﴾ کښ (طیر) هم داخل دی، لهذا معطوف او معطوف علیه یو شو؟ ﴿مِنْ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾ سره د ذکر شوی اعتراض جواب ورکول مقصود دی.

جواب: د جواب خلاصه دا ده چه معطوف او معطوف علیه یو نه دی بلکه په دوی کښ مغایرت دې ځکه چه د معطوف علیه نه د اسمانونو او زمکې مخلوق مراد دې او مارغان چه کله وزرې خورې کړی نو هغه وخت هغوی نه په زمکه وی او نه په اسمان، لهذا د

عطف الشی علی نفسه شبه ختم شہ۔

فولہ: (صَافَات) د (طیر) نہ حال دے، (الطیر) پہ (من) باندے د عطف د وجہ نہ مرفوع دے او (صافات) د حال کیدو د وجہ نہ منصوب دے پہ دے کس نور ترکیبونہ ہم کیدی شی خو آسان او راجع قول ہم دا دے کل قد علم صلاتہ وتسمیہ، علم صلاتہ... او تسمیہ... پہ درے وارو ضمیرونو کس اقوال مختلف دی، یو قول دا دے چہ د درے وارو ضمیرونو مرجع (کل) دے ای کل علم صلاتہ وتسمیہ... دا صورت د ضمائرو د توافق د وجہ نہ تہوڑ نہ غورہ دے، دویم قول دا دے چہ د علم ضمیر د اللہ پاک طرف تہ راجع وی او د صلاتہ وتسمیہ ضمیرونہ د (کل) طرف تہ راجع وی۔ (جمل)

فولہ: (لَمْ يُؤَلَّفْ بَيْنَهُ) دلته دا اعتراض کیدلے شی چہ (بین) د متعدد ترمینغہ استعمالیہ، او دلته د سحاب د پارہ استعمال شوے دے، حال دا چہ سحاب واحد دے؟ مفسر علام پہ خپل قول بضم بعضہ الی بعض اضافہ کولو سرہ د ذکر شوی اعتراض د جواب طرف تہ اشارہ اوکړہ، ای قطع سحاب یعنی مضاف محذوف دے (قطع جمع قطیعة) خیال دے وی چہ د ذکر شوی جواب ضرورت بہ ہفہ وخت راپینسیری چہ کلہ سحاب مفرد او منلے شی او کہ سحاب د سحابہ جمع یا اسم جنس او منلے شی نو نہ بہ اعتراض واقع کیڑی او نہ بہ د جواب ضرورت راخی۔

فولہ: (يُزْجِي) د ازجاء نہ مضارع واحد مذکر غائب دے ہفہ پہ نرمی سرہ روانوی (بوخی)۔
فولہ: (رُكَّامًا) دا اسم دے یعنی د یو بل د پاسہ... بخروج من خلاله دا جملہ د (الودق) نہ حال دے۔

فولہ: (غِلَال) تہ بعض حضراتو مفرد وثنیہ دے پہ وزن د سحاب او بعض حضراتو ورتہ جمع وثنیہ دے غلال جمع د غل پہ وزن د جبال جمع د جبل پہ معنی د سوری۔
فولہ: (يُنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مِثْرًا جِبَالًا فِيهَا مِنْ بَرَدٍ) من السماء کس من ابتدائیہ دے ای مبتدأ من السحاب فان کل ما علاک فهو سماء۔

فولہ: (مِنْ جِبَالٍ) ای قطع عظام تشبہ الجبال فی العظم۔

فولہ: (فِيهَا اَي فِي السَّمَاءِ) والجار والمجرور فی موضع الصفة۔

فولہ: (مِنْ بَرَدٍ) کس من تبعیضیہ دے، ای منزل مبتدأ من السحاب من جمال کثفۃ فیہا بعض برد (لو بردا)۔

ترجمہ: د غرونو پہ شان د لویو لویو تکر و نہ گلن راوروی کومہ چہ پہ ورین کس وی ای منزل من السحاب الذی هو کافعال الجبال بردا... پہ ذکر شوی آیت کریمہ کس من درے

کر تہ استعمال شوې دې، اولنې يعنى من السماء کښ دا په اتفاق د مفسرينو ابتدائيہ دې، او دويم (من جمال) کښ ونيلې شوې دې چه زانده دې، او تبعيضيه هم ونيلې شوې دې او ابتدائيہ هم ونيلې شوې او جمال دمن السماء نه په اعاده د جار سره بدل دې، او دريم (من برد) کښ ذکر شوى درې واړه اقوالو نه علاوه يو څلورم قول هم دې او هغه دا دې چه (من سائنه) دې، يعنى د بيان جنس دپاره دې، اى من جنس البرد کما يقال هذا علم فى يدى من جديد.... اى علم جديد فى يدى....

قوله: (وَمِنْهُمْ مَنْ يَمَسُّ) (هم) ضمير د (کل) طرف ته راجع دې په اعتبار د معنى سره، په خيټې باندې خونيدونکى نه د مشاکلت په طور د ماشى سره تعبیر کړې شوې دې ځکه چه حقيقتا د ماشى ذکر روستو راروان دې، گنې په خيټه باندې تلونکى ته خو زاحف ونيلې شى.

قوله: (لَقَدْ أُنزِلْنَا آيَاتٍ مُّبَيِّنَاتٍ) کښ لام قسميه دې، قسم محذوف دې اى والله لقد انزلنا اطمئنانه پس بعدهما ضمير اضافه دې خبرې ته اشاره ده چه د (اطمئنا) مفعول محذوف دې. قوله: (عنه) اى عن القول...

قوله: (الْمُبَيِّنَةُ) دا د دې سوال مقدر جواب دې چه (لَكُمْ) کښ ضمير مفرد ولې راوړې شوې دې؟ حالانکه په ماقبل کښ د الله پاک او رسول ﷺ يعنى د دوؤ ذکر دې؟ د جواب خلاصه دا ده چه حکم اگرچه حقيقت کښ د الله پاک دې خو مباشر بالحکم او مبلغ بالحکم رسول دې. د الله پاک ذکر خو تفخيما و تعظيما دې

قوله (فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ) (اذا) مفاعليه قائم مقام د فاء دې کوم چه جواب شرط لره شرط سره د ربط ورکولو دپاره دې، يعنى (اذا دعوا) شرط دې او (اذا فرق منهم) جزاء.

قوله: (اليه) اى المبلغ يعنى که د غير حق په هغوى باندې وې نو د رسول الله ﷺ خواته د راتلو نه اعراض کوى، دا آيت کريمه د بشر نومې يو منافق په باره کښ نازل شوې دې او حال دا چه د هغه د يو يهودى سره د زمکې په معامله کښ اختلاف راغلې وو. يهودى غوښتل چه فيصله نبي عليه السلام ته يوسى او منافق غوښتل چه کعب بن اشرف ته شې يوسى ځکه د منافق دا خيال وو چه محمد ﷺ په مونږ باندې ظلم کوى.

قوله: (أَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ مَوَازٍ) (الاية) په دې کښ دې خبرې ته اشاره ده چه د اعراض منشاء په ذکر شوې درې خيزونو کښ يو دې.

إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا بِالْإِجَابَةِ وَأُولَئِكَ جَنَّاتُ الْجَنَّةِ الَّتِي فِيهَا جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فِيهَا مِنْ ثَمَرَةٍ شَبَّهْتُ الثَّمَرَةَ بِشَجَرِ الْكَافُورِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ) النَّاجُونَ وَمَنْ يُعِظِمْ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللَّهَ أَنْ يَخْلُقَ لَهُ سَكُونًا فِي الْأَنْهَارِ وَكَسْرًا بِأَنْ يُعِظِمَهُ (قَالَ وَلَيْكَ هُمُ الْقَابِزُونَ) بِالْجَنَّةِ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَعْمَانِهِمْ هَاهُنَا رَبَّنَا أَنْتُمْ هَاهُنَا بِالنَّجْدِ لِيُطْرَجْنَ قُلْ لَهُمْ لَا تُقِيمُوا طَاعَةَ مَعْرُوفَةٍ لِيَشِيْ خَيْرٌ مِنْ فَسْمِكُمْ الَّذِي لَا تَصْدُقُونَ فِيهِ (إِنَّ اللَّهَ خَيْرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ) مِنْ طَاعَتِكُمْ بِالْقَوْلِ وَمُخَالَفَتِكُمْ بِالْفِعْلِ قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا مِنْ طَاعَتِهِ بِحَذْفٍ إِخْدَى الثَّانِي يَخْطُبُ لَهُمْ (فَأَتَمَّا عَلَيْهِ مَا خِيلَ) مِنَ التَّلْبِيعِ (وَعَلَيْكُمْ مَا تَحْتَلُمُ) مِنْ طَاعَتِهِ (وَأَنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ) أَنَّى التَّلْبِيعِ السِّنِّ (وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ) بَدَلًا عَنْ الْكُفَّارِ (كَمَا اسْتَخْلَفَ) بِالْبَنَاءِ لِلْفَاعِلِ وَالْمَنْفُولِ (الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ) مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ بَدَلًا عَنْ الْجَبَّارَةِ (وَلَكُمْ مَكِّنَ) لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَفُوَ الْإِسْلَامَ بِأَنْ يُظْهَرَهُ عَلَى جَمِيعِ الْأَذْيَانِ وَيُوسَّعَ لَهُمْ فِي الْبِلَادِ فَيَمْلِكُوها (وَلِيَبَيِّنَ لَهُمْ) بِالتَّخْفِيفِ وَالتَّشْبِيهِ (مِنْ بَعْدَ خَوْفِهِمْ) مِنَ الْكُفَّارِ (أَمَّا) وَقَدْ أَنْجَزَ اللَّهُ وَعْدَهُ لَهُمْ بِمَا ذَكَرَ وَأَتَى عَلَيْهِمْ بِقَوْلِهِ (يَعْبُدُونَنِي) لَا يَشْكُرُونَ بِي شَيْئًا) هُوَ مُسْتَأْنَفٌ فِي حُكْمِ التَّغْيِيلِ (وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ) الْإِنْعَامُ مِنْهُمْ بِهِ (قَالَ وَلَيْكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ) وَأَوَّلُ مَنْ كَفَرَ بِهِ قَتْلَةُ غُثَاثٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَصَارُوا يَقْتُلُونَ بَعْدَ أَنْ كَانُوا إِخْوَانًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ) أَنَّى رَحْمَةُ الرَّحْمَةِ (لَا تُحْسِنِينَ) بِالْفَوْقَانِيَّةِ وَالتَّخَانِيَّةِ وَالْفَاعِلِ الرَّسُولِ (الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ) لَنَا (فِي الْأَرْضِ) بِأَنْ يُثَوَّنُوا (وَمَا وَاهُمْ) مَرْجِعُهُمْ (النَّارُ وَلَيْسَ الْمُصِيرُ) الْمَرْجِعُ مِنْ

ترجمه: د ایمان والو قول خود اداي چه کله هغوی راوغو بشتلې شی چه الله او د هغه رسول په هغوی کښ فیصله او کړی نو هغوی وائی چه مونږ واوریدله او اومومنله (عملاً) منلو سره یعنی داسې وینا د مومنانو د شان سره لائق ده او هم داسې خلق د دې قول په وجه باندې فلاح یا موندونکی دی او کوم کس چه د الله پاک او د هغه د رسول اطاعت او کړی او د الله پاک نه ویره ساتی او د هغه (عذاب) نه ویرپړی بته د ها په سکون او کسرې سره دې یعنی د هغه اطاعت او کړی پس هم داسې خلق په جنت موندلو سره بامرا ده وی او هغوی نهایت پوخ والی سره د الله پاک قسمونه خوړلو سره وائی چه که ته هغوی ته د جهاد حکم او کړی نو هغوی په ضرور او غمی، ته اوایه چه قسمونه مه خوړی په معروف طریقې سره د نبی طاعت غوره دې ستاسو د داسې قسمونو نه چه په هغې کښ تاسو رشتینی نه یئ الله پاک ستاسو د عمل نه کوم چه قولا اطاعت او عملاً مخالفت دې ښه خبر دې ته اوایه چه د الله پاک او د هغه د رسول اطاعت کوئ بیا هم که تاسو د دې طاعت نه مخ وړوئ ټولو کښ د یو ټا په حذف سره هغوی ته خطاب دې (نو د دې هیڅ نقصان نشته) (دا جواب شرط محذوف دې حکه چه د رسول الله ﷺ په ذمه باندې هم

هغه د تبليغ کار دې کوم چه د هغه په ذمه لگولې شوې دې او ستاسو په ذمه هغه طاعت دې کوم چه ستاسو په ذمه لگولې شوې دې او که تاسو د هغه اطاعت او کړو نو هدايت به بيا مومني او د رسول ﷺ په ذمه خو صفا صفا رسول دی، الله پاک په تاسو کښ هغه خلقو سره وعده کړې ده چا چه ايمان راوړې دې او ليک عمل ئې کړې دې چه يقينا هغوی لره به د هغه کفارو په ځانې د زمکې خليفه گان جوړ کړی کوم چه د هغوی نه مخکښ وو بنی اسرائيلو کښ د ظالمانو په ځانې استخلف معروف او مجهول (دواړه دی) او کوم دين چه ئې د هغوی دپاره خوښ کړې دې يقينا د هغوی دپاره به هغې ته قوت ورکړی او هغه اسلام دې (داسې قوت به ورکړی) چه هغه به په ټولو دينونو باندې غالب کړی، او د هغوی دپاره به په ملکونو کښ وسعت ورکړی نو هغوی به د دې مالکان شی او د کفارو نه د هغوی د ويرې نه پس دا ويره به په امن باندې بدله کړی ليدنهمه تخفيف او تشدير سره دې او الله پاک د هغوی سره خپله ذکر شوې وعده پوره کړه او د هغوی ئې په خپل قول پيښونکي لاشرکون ئې ښه ساره تعريف او فرمايلو او دا جمله مستانف ده د علت په حکم کښ ده. او په هغوی کښ چه کوم کس د دې انعام نه پس ناشکری اوکړی نو داسې خلق فاسقان دی او د ټولو نه اول چه چا د دې انعام ناشکری اوکړه هغه قاتلين عثمان رضي الله عنه دی، پس سره د دې چه خپل مينځ کښ رونه رونه وو قتل و قتل ئې شروع کړو او د مونځ پابندی کوئ او زکاۃ ورکوئ او د رسول اطاعت کوئ چه په تاسو باندې رحم اوکړې شی يعنی د رحمت اميد لرلو سره تاسو د کفارو متعلق دا خيال هرگز مه کوئ چه په زمکه باندې به زمونږ نه بچ کيدو سره مونږ ته شکست راکړی (تحسين) په تاء فوقانيه او تاء تحتانيه سره دې او فاعل رسول الله ﷺ دې او د هغوی استوگنه مرجع دوزخ دې او هغه ډير بد ځايي دې د ورگړيځيدو.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

فوله: ﴿أَمَّا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ جمهورو په قول باندې، د کان د خبر کيدو د وجې نه نصب لوستلې دې او ان بقولوا الغزني په تاويل د مصدر د کان اسم منلې دې، او علی او حسن او ابن اسحاق قول لره د کان اسم منلو سره مرفوع لوستلې دې او ﴿ان يقولوا﴾ ئې په تاويل د مصدر د ﴿کان﴾ خبر منلې دې، اول قراعت جمهورو راجع گرځولې دې. فوله: ﴿أَنْ يَقُولُوا﴾ دا اگر چه جمله خبريه ده خو په دې سره د ادب شرعی تعليم مقصود دې په دې وجه د جمله انشائيه په حکم کښ ده.

فوله: ﴿وَيَنْقُهِ﴾ په اصل کښ (ينقيه) وو، د جزم د وجې نه ياء حذف شوه او د قاف کسره باقي پاتې شوه، بيا د قاف کسره تخفيفا خلاف قياس حذف کړې شوه ځکه چه کومه صيغه د فعل په وزن باندې وی د هغې عين کلمه ساکن کولې شی لکه په ﴿کُف﴾ (سکون

النساء) او (کنف) (بکسر الناء) کنس

قوله: (جدا ايمانهم) د فعل محذوف مفعول مطلق کیدو د وجہی نه منصوب دی، (عائید) محذوف سره هم دې طرف ته اشاره ده، د عبارت تقدیر دا دې (یمجدون ایمانهم جدا) بعض حضراتو د حال کیدو د وجہی نه منصوب منلې دې ای مجتهدین فی ایمانهم. قوله: (لَیُخْرِجَنَّ) جواب قسم دې

قوله: (طَاعَةَ مَعْرُوفَةٍ) په ترکیب توصیفی سره مبتدا ده او (خیرا النخ) د دې خبر دې مفسر علام (خیر) مقدر منلو سره هم دې طرف ته اشاره کړې ده، (طاعة معروفة) د مبدأ محذوف خبر کیدو د وجہی نه هم مرفوع کیدې شی ای طاعتهم طاعة معروفة. قوله: (إِنَّ اللَّهَ يَخْبِرُ عَنِ مَا تَعْمَلُونَ) دا د ماقبل جملې علت دې

قوله: (فَإِنْ تَوَلَّوْا) کنس مامورینو ته خطاب دې یعنی (اطيعوا الله واطيعوا الرسول) کنس چه کوم خلق مخاطب دی هم هغوی د (تولوا) مخاطب دی، (قل اطيعوا الله النخ) کنس رسول الله ﷺ ته خطاب وو په (فان تولوا) کنس مامورینو ته خطاب دې. قوله: (فَأَمَّا عَلَيْهِ مَا خُلِّصَ) دا جواب شرط دې او په یو قول کنسې جواب محذوف دې او (فامما علیه ما حمل) د دې جواب علت دې لکه چه د ترجمې د عنوان لاندې بیان کړی شوی دی.

قوله: (وَمَا عَلَى الرَّسُولِ) دا د ماقبل جملې تاکید دې. قوله: (وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ) ... الذين امنو منكم ... د وَعَدَ مفعول اول دې او مفعول ثانی محذوف دې او هغه الاستخلاف فی الارض وتمکین دینهم وتبديل خوفهم بالامن دا ټول معطوفات د (وعد) مفعول ثانی دې او (لستخلفنهم) قسم مقدر جواب دې، تقدیر دا دې والله لستخلفنهم او دا جواب قسم د مفعول ثانی په حذف باندې دلالت کوی. قوله: (كَمَا اسْتَخْلَفَ) کنس مامورینو ته ای استخلاف کاستخلاف الذين من قبلهم.

قوله: (بِمَا ذُكِرَ) د دې تعلق د وعده سره دې او ما ذکر نه امور ثلاثه مذکوره مراد دی. قوله: (يَعْبُدُونَنِي) دا جمله مستانفه ده مفسر علام په هومستأنف ونیلو سره هم دې طرف ته اشاره کړې ده، په دې کنس مختلف ترکیبونه کیدې شی خو مفسر علام هم دې ته راجع ونیلې دې، دا جمله گویا د یو سوال مقدر جواب دې، او نیلې شو ما باللهم یستخلفون ویمونون فاجیب بعدوننی مذکوره جمله د مبتدا محذوف خبر هم کیدې شی په دې صورت کنس به هم دا جمله مستانفه وی، تقدیر به داسې وی هم بعدوننی.

قوله: (لَا يُلَاحِظُونَ فِي شَيْءٍ) دا جمله مستانفه هم کیدې شی او د (بعدوننی) د ضمیر

فَاعِلٌ نَهْ حَالٌ هَمْ كِيدِي شَيْ اِيْ يَصْدُونِيْ مَوْحِدِيْ

قوله: (منهم) دا د (من) نه حال دې او هم ضمير د للذين امنوا طرف ته راجع دې

قوله: (به) ضمير د انعام طرف ته راجع دې، اِيْ الانعام عما ذكر من الامور الثلاثة... او د كفر نه مراد كفران نعمت دې نه چه د ايمان ضد، هم په دې وجه باندې ئې (ولئك هم الفاسقون) ونيلي دي، (ولئك هم الكافرون) ئې نه دې ونيلي.

قوله: (وَأَقْبُوا الصَّلَاةَ) دا جمله په مقدر باندې عطف ده چه د هغې سياق تقاضه كوي اِيْ فاموا واقبوا الصلاة الخ.

قوله: (لَا تُخْشِتُ) د دې فاعل (الرسول) دې او (الذين كفروا) مفعول اول دې او (معجزين) مفعول ثاني دې او (يحسن) بالياء په صورت كېن به مفعول اول محذوف وي اِيْ لا يحسن الذين كفروا انفسهم او معجزين به مفعول ثاني وي، او الذين كفروا به د لا يحسن دپاره فاعل وي.

قوله: (مُعْجِزِينَ) اِيْ فاعلتين يعنى بچ وتل

[اياقونه: ۵۸-۶۱]

إِنَّمَا الَّذِينَ آمَنُوا الصَّلَاةَ الَّذِينَ آمَنُوا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنَ الْغَيْبِ وَإِنَّمَا مِنَ الْأَخْزَارِ وَغَرَبُوا أَمْرَ النَّسَاءِ (ثَلَاثَ مَرَّاتٍ) فِي ثَلَاثَةِ أَوْقَاتٍ (مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَبَيْنَ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَبَيْنَ صَلَاةِ الْغَدَاةِ) أَمَّا وَقْتُ الظُّهْرِ (وَمِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَّكُمْ) بِالرَّفْعِ غَيْرُ مُتَيْنَا مُقَدَّرٌ بَعْدَهُ مُضَافٌ وَقَدْ مُضَافٌ إِلَيْهِ مَقَامُهُ أَيْ هِيَ أَوْقَاتٌ وَبِالضَّرْبِ بِتَقْدِيرِ أَوْقَاتٍ مُضَعَبَةٌ بِذَلَا مِنْ مَحَلٍّ مَا قَبْلَهُ قَامَ الْمُضَافُ إِلَيْهِ مَقَامُهُ وَهِيَ لِإِلْقَاءِ الْبَابِ تَبَدُّدٌ فِيهَا الْعَوْرَاتُ (لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ) أَيْ الْفَضَائِلُ وَالصَّنَائِعُ (مُتَنَاهٍ) فِي الدُّخُولِ عَلَيْكُمْ بِغَيْرِ اسْتِثْنَاءٍ (بَعْدَهُنَّ) أَيْ بَعْدَ الْأَوْقَاتِ الثَّلَاثَةِ هُمْ (عَلَوَاتُونَ) عَلَيْكُمْ لِلْجَذْمَةِ (بِقِسْمِكُمْ) طَائِفٌ (عَلَى بَعْضٍ) وَالْجُفْلَةُ مُؤَكَّدَةٌ لِمَا قَبْلَهَا (كَذَلِكَ) كَمَا بَيَّنَّ مَا ذُكِرَ (يَبِينُ إِلَهُكُمْ الْآيَاتِ) أَيْ الْأَحْكَامُ (وَاللَّهُ عَلَيْهِمْ) وَأَمْرٌ خَلْفَهُ (حَكِيمٌ) بِمَا ذُكِرَ لَهُمْ وَآيَةُ الْإِسْتِثْنَاءِ قِيلَ شُرُوحُهُ وَلَيْلٌ لَا وَلَكِنْ تَهَادُونَ النَّاسَ فِي تَرْكِ الْإِسْتِثْنَاءِ وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ إِنَّهُمْ لَكَافِرُونَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا فِي جَمِيعِ الْأَوْقَاتِ (كَتَابَ السَّادُونَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ) أَيْ الْأَحْرَارُ الْكِبَارُ (كَذَلِكَ) يَبِينُ إِلَهُكُمْ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلَيْهِمْ حَكِيمٌ (وَالْعَوَاغِدُ مِنَ السَّامِ) قَعْدَةٌ عَنِ الْخَيْضِ وَالْوَلَدُ لِكَيْتَرِهِمْ (الْأَلْحَى) لَا يَرْتَجُونَ (يَكَا) لِلذَّكَاءِ (لَيْسَ عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ) مِنَ الْجُنَاحِ وَالزَّهْدِ وَالْفَتَاقِ قُوَّةُ الْجَمَارِ (غَيْرُ مُتَوَجِّحَاتٍ) مُطَهَّرَاتٍ (يَزِينْنَ) خَفِيَّةَ حِلْيَةٍ وَسُورَ وَخَلْجَالٍ (وَأَنْ يَسْتَقْفِفْنَ) بَانَ لَا يَضَعْنَهَا (غَيْرُ حَقٍّ) وَاللَّهُ سَمِيمٌ (يُؤْتِكُمْ) عَلَيْهِمْ بِمَا فِي لُحُومِكُمْ (لَيْسَ عَلَى الْأَنْفُسِ حَرَمٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَابِ حَرَمٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَمٌ) فِي مَوَاقِفِهِمْ (وَلَا) خَرَجَ (عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِمْ) ثَبُوتُ أَوْلَادِكُمْ (أَوْ ثَمَرِهِمْ أَوْ ثَمَرِهِمْ)

آزاد، اللہ پاک ستاسو دپارہ ہم دغہ شان احکامات بیانونی او اللہ پاک علم والا (او) حکمت والا دی، او مشرانہ زنانه کومہی چہ د خپل بود اتوب د وجہی نہ د اولاد او حیض نامیدہ شوې وی او هم د دې (بود اتوب د وجہی نہ) د نکاح امید (خواہش) نه لری نو په هغوی باندې خپلې زائد کپړې لرې کولو کښ هیڅ گناه نشته مثلاً برقع، لوپته کومه چہ د سرپیچک دپاسه وی په دې شرط چہ پټ ډول ښکاره نه کړی لکه گلوبند (گریوان)، ښگری (کړې) او بازب او که د دې نه هم احتیاط او کړی نو د هغوی دپارہ نوره هم زیاته غوره ده او اللہ پاک د هغوی خبرو لره اوریدونکي دي او د قلوب خطر اتو لره پیژندونکي دي نه خو په ناینا سړی باندې څه باک شته او نه په گلاباندې څه هرج دي او نه په مریض باندې څه گناه شته د خپل مقابل (غیر معذور) سره په خوراک کښ او نه خپله ستاسو دپارہ څه باک شته په دې خبره کښ چہ تاسو د خپلو کورونو نه خوراک او کړی یا د خپل اولاد د کورونو نه یا د خپلو پلارانو د کورونو نه یا د خپلو میندو د کورونو نه یا د خپلو روڼو د کورونو نه یا د خپلو خویندو د کورونو نه یا د خپلو ترورینو د کورونو نه یا د خپلو ترورینو (د مور خویندې) د کورونو نه یا د هغه کورونو نه چہ د هغې چایپانې ستاسو په اختیار کښ دی یعنی د هغې نه چہ د هغې تاسو د غیر د پارہ حفاظت کوئ، یا د خپلو دوستانو د کورونو نه او دوست هغه دي کوم چہ تا سره دوستی کښ مخلص وی، د آیت کریمه معنی دا ده چہ د مذکورینو د کورونو (اموال) نه د هغوی په غیر موجودگي کښ خوراک جلفز دي، یعنی چہ کله د خوراک دپارہ د هغوی د رضا علم اوشی، او ستاسو دپارہ (په دې خبره کښ) هیڅ باک نشته چہ ټول په یوځای خوراک او کړی یا جدا جدا یعنی متفرق طریقې سره اثناآد شت جمع ده دا آیت کریمه د هغه سړی په باره کښ نازل شوې وو چہ هغه به یواځې خوراک بد گنرلو، او که څوک ملگری به ئې بیا نه موندلو نو خوراک به ئې نه کولو او کله چہ تاسو خپلو داسې کورونو ته داخلېئ چہ په هغې کښ څوک نشته نو خپل ځان ته سلام کوئ یعنی داسې وایئ چہ السلام علیا علی عباد الله الصالحین ځکه چہ فرشتې به تاسو ته د دې جواب درکوی او که په هغې کښ د کور خلق موجود وی نو هغوی ته د دعا په طور سلام کوئ، غمبه د حق مصدر کوم چہ د اللہ پاک د طرف نه مقرر دي برکت والا غوره څیز دي، په دې باندې اجر درکولې شی هم دغہ شان اللہ پاک ستاسو دپارہ خپل احکامات بیانونی یعنی ستاسو د دین احکامات په واضح طریقہ باندې بیانونی دي دپارہ چہ تاسو په دې احکاماتو باندې پوه شئ.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

فوله: (ثَلَاثَ مَرَّاتٍ) د ثلاث د منصوب کیدو دوه وجې دی اول دا چہ د لیثاذنکم مفعول فیه دي اک لیثاذنوا فی ثلاثة اوقات فی الیوم والليلة ... مفسر غلام فی ثلاث اوقات اضافہ کولو سره

اشارہ اوکریہ چہ ثلاث مرات ظرف دے او مرات پہ معنی د اوقات دے، ای لمساذنکم ثلاثۃ اوقات دے نہ پس من قبل صلاة الفجر نہ من بعد صلاة العشاء پورے د ثلاث اوقات تفسیر دے۔
د ثلاث مرات د منصوب کیدو بلہ وجہ دا دہ چہ د لمساذنکم مفعول مطلق دے ای لمساذنوا ثلاث استیذانات۔

فولہ: ﴿ثَلَاثَ عَوْرَاتٍ لَّكُمْ﴾ ثلاث مبتداً محذوف د خبر د وجہ نہ مرفوع دے د مبتدا محذوف نہ پس اوقات مضاف محذوف دے، مضاف لہ حذف کولو سرہ مضاف الیہ یعنی عورات لہ د ہفے قائم مقام کرے شوے دے، پے دے صورت کنس بہ وقف پہ العشاء بانڈے وی، ای ہی ثلاثۃ اوقات کائنۃ لکم... اوقات مذکورہ تہ عورات وٹیلے شوی دی حال دا چہ اوقات ثلاثۃ عورات نہ دی خو چونکہ مذکورہ درے وارہ اوقات د عدم تستر (خلل) عورات دی، مظروف وٹیلو سرہ ظرف مراد اخستلے شوے دے (تسمیۃ الشئ باسم ما یقع فہ) او ثلاث عورات منصوب کیدو پہ صورت کنس ثلاث عورات د خیل ماقبل یعنی من قبل صلاة الفجر محل نہ بدل دے او مضاف الیہ د مضاف قائم مقام دے چونکہ ذکر شوے درے وارو اوقاتو کنس د (زائد) کپرو ویستلو د وجہ نہ پتہ حصہ ظاہری بی، ہم دے دے وجہ نہ دے اوقاتو تہ عورات وٹیلے شوی دی۔

فولہ: ہی مبتداً دہ تہو فہا العورات خبر دے لالقاء الثیاب الخ د تہو علت مقدمہ دے او د وختونو عورات نوم کیخودلو علت طرف تہ اشارہ اوکریہ شہ۔

فولہ: ﴿بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ﴾ دا جملہ د سابق جملہ طوافون علیکم تاکید دے۔

فولہ: ﴿مُتَوَجَّاتٍ﴾ دے دے تفسیر پہ مظہرات سرہ کولو کنسے اشارہ اوکریہ شہ چہ ﴿بَیِّنَاتٍ﴾ کنس با د تعدیہ دپارہ دہ بعض حضراتو وٹیلے دی چہ پہ ﴿بَیِّنَاتٍ﴾ کنس باء پہ معنی د لام دے ای مظہرات بَیِّنَات۔

فولہ: ﴿الْحِلَابِ﴾ لونے خادر برقعہ وغیرہ چہ پہ ہفے کنس پورہ بدن پت شے (جمع) ٹہ جلابیب راخی۔

فولہ: ﴿فَوْقَ الْخِصَانِ﴾ دے دے تعلق د ﴿قَنَاعٍ﴾ سرہ دے لوپتے وغیرہ تہ وٹیلے شے۔

فولہ: ﴿فِي مَوَازِينٍ مُّقَالِيلٍ﴾ مواکلہ... مصدر دے د خیل مفعول طرف تہ مضاف دے ای فی اکابر مع مقابلہم... (ای السالکین من هذه النقایس الثلاثة)

فولہ: ﴿وَلَا عَلَى الْكُفْرِ﴾ دا جملہ مستانفہ دہ۔

فولہ: ﴿صَدِيقَتُمْ﴾ د صدیق اطلاق پہ واحد او جمع دوارو بانڈے کیڑے۔

فولہ: ﴿مَنْ يَمُوتْ مِنْ قُكْرٍ﴾ ماقبل کنس د یولسو بیوتو ذکر کرے شوے دے دا تعداد د

عادت او عرف په اعتبار سره دي.

پوه: (ای اِذَا عَلِمَ رَسَا هُمْرِه) دا رضامندی صراحة وی یا د داسې قرینې د وجې نه وی کوم چه په رضامندئ باندې دلالت کوی، او ذکر شوې اجازت د عام خوراک ځنګاک په څیزونو کښ دې لکه ډوډئ او ترکاری وغیره دا اجازت په هغه څیزونو کښ نه دې کوم چه په مخصوص طریقه باندې اهتمام سره جوړولې شی هم دغه شان د اجازت خوړلو د حده پورې دې د ځان سره د اوړلو اجازت نشته، هم دغه شان په غیر ماکول څیزونو کښ هم د تصرف اجازت نشته چه ترڅو پورې صریح اجازت نه وی.

نوله: «نَجْمَة» دا د فعل مقدر مفعول مطلق دې ای لخوا نجه دلسوا. معمول هم جوړېدې شی ځکه چه سلواو نجه معنی نژدې نژدې ده، په دې صورت کښ به د نهدت جلوساد قبیله نه وی.

قوله: (مِنْ عِنْدِ اللَّهِ) ددي تعلق د «تحمه» د محذوف صفت سره هم کيدې شي د عبارت تقدير به داسې وي، تحمه صادرة من عند الله. او خپله د تحمه سره هم متعلق کيدې شي.

قوله: (يُشَاطِبُ عَلَيْهَا) دا د مباركة تفسير دي.

[ایاتونہ: ۶۲-۶۴]

﴿أَمَّا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَى أَمْرٍ جَامِعٍ مَخِطَةً أَجْخَفَهُ (لَمْ يَذْهَبُوا) بِغَرَضٍ غَيْرِ لَهُمْ (حَتَّى يَسْتَأْذِنُوا) إِنْ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولَئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِيَفْعَلُوا شَأْنَهُمْ أَمَرَهُمْ (فَأَذِنَ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ) بِالنِّصْرَةِ (وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ اللَّهُ) إِنْ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا) بَانَ تَقُولُوا يَا مَعْشَرَ بَنِي قُلُوبَا يَا نَبِيَّ اللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ فِي لِيْنٍ وَتَوَاضَعُ وَخَفَضَ صَوْتٌ (قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ مِنْكُمْ) لِيَوْمَآءٍ أَيْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْمَسْجِدِ فِي الْخُطْبَةِ مِنْ غَيْرِ اسْتِئْذَانٍ خُفِيَهِ مُسْتَبْرَهٍ بِشَيْءٍ وَقَدْ لِلتَّحْقِيقِ (فَلْيَسْأَلِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ) أَيْ اللَّهُ وَرَسُولُهُ (أَنْ يُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ) بَلَاءٌ (أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ) فِي الْآخِرَةِ (وَلَا إِنْ يُلْقَا فِي السَّمَاءَاتِ وَالْأَرْضِ) مُلْكًا وَخَلْقًا وَعِبَادًا (قَدْ يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ) أَنْتُمْ الْمُنْكَفِرُونَ (عَلَيْكُمْ) مِنَ الْإِيمَانِ وَالْثِقَاقِ (وَ) يَعْلَمُ (يَوْمَ يُرْجَعُونَ إِلَى) فِيهِ الْيَقَاطُ عَنِ الْعِطَابِ أَيْ عَنِ يَكُونُ (فَيَقْبَلُهُمْ فِيهِ) رِيْمَاغِيْلُوا مِنَ الْخَيْرِ وَالشَّرِّ (وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ) مِنْ أَعْمَالِهِمْ وَغَيْرِهَا (عَلِيمٌ)

ترجمه: پس مومنان خو هغه کسان دی کوم چه په الله پاک اود هغه په رسول باندې ایمان لری، او چه کله هغوی د هغه سره یعنی د رسول علیه السلام سره په هغه اهم معامله کښ جمع کیږی لکه چه د جمعی خطبه شوه نو د عذر پینښدو په صورت کښ هم هغه وخته پورې نه غی ترغو پورې چه ستانه اجازت وانغلې، کوم خلق چه ستانه اجازت طلب کوی بس هغوی په الله باندې او د هغه په

رسول باندې ايمان لری نو کله چه داخل د خپل شه کار دپاره ستاسو نه اجازت او غواری نو په هغوی کښ چه ته چاته غواړي د تلو اجازت ورکړه او ته د هغوی دپاره د الله پاک نه د مغفرت دعا او کره بيشکه الله پاک بخښنه کونکي او مهربانه دي تاسو د رسول ﷺ رابلل داسې مه گنځئ لکه په تاسو کښ چه څوک يو بل لره رابلئ په دې طريقې سره چه وايئ اي محمد! بلکه يا نبی الله! يا رسول الله! په نرمی سره او تواضع او ښکته اواز سره وايئ الله پاک هغه خلق پيژني کوم چه په تاسو کښ پټيدو سره خوښيږي يعنی مسجد نه د خطبې په حالت کښ پټ د يو څيز نه پناه کيدو سره اوڅی، او (قد) د تحقيق دپاره دي پس کوم خلق چه د الله پاک او د هغه د رسول د حکم مخالفت کوی هغوی لره د دې نه ويريدل پکار دی چه په هغوی باندې شه آفت راشي يا په هغوی باندې په آخرت کښ شه دردناک عذاب رانشي، ياد ساتئ چه شه په اسمانونو کښ دی او شه په زمکه کښ دی د ملکيت په اعتبار سره د تخليق په اعتبار سره د مملوک کيدو په اعتبار سره ټول د الله پاک دی، الله پاک ته هغه حالت هم معلوم دي اي مکلفو (مخاطبين) چه په کوم حالت باندې تاسو يی يعنی د ايمان او نفاق حالت او په هغه ورځ باندې هم عالم دي په کومه کښ چه به ټول هغه ته راوستلې شي په دې کښ د خطاب نه د غيبت طرف ته التفات دي، يعنی يو هيرې چه د رجوع ورځ به کله وی (ای يعلم متى يكون يوم الرجوع) پس هغه به هغوی ته په دغه ورځ باندې هر هغه شه بيان کړي چه شه هغوی خير او شر کړی وی او الله پاک د هغوی د اعمالو وغيره نه واقف دي.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

قوله: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ﴾ مبتدا ده الذین اسم موصول آمنوا اللز معطوف عليه ﴿وَأَذَانًا مَعَهُ﴾ معطوف، معطوف سره د معطوف عليه نه صله شوه د ﴿الذین﴾ اسم موصول دپاره، اسم موصول او صله خبر شو د مبتدا دپاره.

قوله: ﴿عَلَىٰ أُمُورٍ حَامِيَةٍ﴾ کښ اسناد مجازی دي، ځکه چه امر سبب جمع دي او جمع مسبب دي گویا د سبب نسبت د مسبب طرف ته شوې دي.

قوله: ﴿لَا تَقْعُدُوا عَمَّا إِلَىٰ رَسُولٍ﴾ ای لاتسادوه باسمه فتقولوا یا محمد ﷺ ولا یکنیته فتقولوا یا ابا القاسم، بل نادهو بالتعظیم بان تقولوا یا رسول الله یا نبی الله د رسول الله ﷺ نوم مبارک چه څنگه د هغوی په ژوند مبارک کښ تعظیم سره اخستل ضروری وو د وفات نه پس هم ضروری دی د هغوی په شان مبارک کښ تخفیف کونکې کافر او ملعون دي.

قوله: ﴿لَوْ أَذَا﴾ (د مفاعله) مصدر دي د يو بل نه شاته کيدل، ﴿لَوْ أَذَا﴾ یا خو ﴿یسللون﴾ د هم معنی کيدو د وجې نه مصدر دي ای یسللون لوازیا د فعل محذوف مصدر دي ای یسللون لوازاهم دغه شان مصدر په موضع د حال کښ واقع کيدو د وجې نه هم منصوب

ته یعنی د انسانانو او جناتو دپاره نه د فرشتو دپاره ویرونکې وی یعنی د الله پاک د عذاب نه ویرونکې وی داسې ذات چه د هغه دپاره د اسمانونو او زمکې حکومت دې او هغه شوک اولاد نه دې نیولې او نه په ملک کښ د هغه شوک شریک دې او هغه هریو څیز پیدا کړې دې چه د هغې شان مخلوق کیدل دی بیا ئې هغه په ښه طریقې سره برابر کړو او کفارو الله پاک لره پریځودلو سره د هغه غیر لره معبود جوړ کړو هغه بتان دی هغوی د یو څیز هم خالق نه دې بلکه هغوی خپله مخلوق دی او خپله د ځان دپاره نه د څه قسم نقصان یعنی د هغې د دفع کولو اختیار لری او نه د څه نفع یعنی هغې لره د حاصلولو او نه د چا د مرگ اختیار لری او نه د ژوند یعنی نه د چا د وژلو او نه د چا د ژوندی کولو او نه د دوباره ژوندی کولو یعنی نه مړو لره د ژوندی کولو او کافر خلق د قرآن کریم په باره کښ داسې وائی چه دا قرآن هیڅ هم نه دی صرف دروغ دی کوم چه دې سری محمد ﷺ جوړ کړی دی او نورو خلقو په دې جوړولو کښ د هغه مدد کړې دې او هغه په اهل کتابو کښ بعض خلق دی پس دا خلق د ډیر ظلم او دروغو مرتکب شو د کفر او کذب، یعنی د دواړو ارتکاب ئې او کړو او دا خلق دا هم وائی چه قرآن کریم د مخکښ خلقو دروغ قصې دی یعنی د دروغو افسانې دی (اساطیر) د اسطوره بالضم جمع ده دې خرافاتی قصو لره د دې قوم (یهود) نه د بل چا په ذریعه نقل کوی بیا هم هغه خرافاتی قصې هغه ته سحر او ماښام لوستلې شی چه هغه محفوظ کړی، په دوی باندې رد کولو سره الله پاک او فرمائیل ته اوایه دا قرآن کریم خو هغه ذات نازل کړې دې چاته چه د زمکې او اسمانونو د غائب څیزونو علم دې واقعی الله پاک د مومنانو دپاره غفور او د هغوی دپاره رحیم دې او دا کافر خلق داسې وائی چه په دې رسول باندې څه شوی دی چه دې خوراک کوی او په بازارونو کښ گرځی ده ته یوه فرشته ولې نه ده رالېږلې شوې؟ چه هغې د ده سره (خلق) ویرولې د هغه د نبوت تصدیق ئې کولې یا د اسمان نه هغه ته یوه خزانه راغلې وې چه هغې سره هغه ته فائده حاصله شوې وې او د طلب معاش دپاره په بازارونو کښ نه گرځیدې یا هغه سره یو باغ وې چه د هغې نه یعنی د هغې میوې ئې خوړلې او په هغې باندې ئې اکتفاء کړې وې، او په یو قراعت کښ (صاکن) په ځانې ناکل بهنون سره دې یعنی مونږ خوړلې، چه د هغې د وجې نه په مونږ باندې هغه ته فوقیت حاصل شوې وې او دا ظالمان کافران مومنانو ته داسې وائی چه تاسو د یو جادو زلی د هوکه کړې شوی مغلوب العقل سری پسي روان ئې الله پاک فرمائی او گوره دا خلق ستا متعلق څنگه عجیب عجیب خبرې کوی د جادو زېلې، د خرچې د محتاج کیدو او د فرشتې د محتاج کیدو چه د هغه سره دمه داری کښ شریک وی، هم په دې وجه ضرب الامثال په وجه) د هدایت دلارې نه گمراه شو او په هیڅ طریقې سره په حق لاره باندې نه نشی راتلې.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

سورة فرقان مکې دې خو درې آیتونه (دا سورة) د هجرت نه مخکښ نازل شوې وو د

تولو سورتونو نوم او د هغې ترتیب او آیاتونو ترتیب توقیفی دې البته د آیتونو تعداد توقیفی نه دې، دا سورۃ د توحید او د احوال معاد په مضامین باندې مشتمل دې. (جمل)
فوله: (الی رجعا) دا تول درې آیتونه دی

فوله: (تعالی) دا د تبارک تفسیر دې یعنی الله خپل ذات او صفات او افعالو کښ د خپل ما سوا نه برتر دې تبارک (تفاعل) ماضی ده د دې مضارع اسم فاعل او مصدر مستعمل نه دی او نه د الله پاک نه علاوه د بل چا دپاره مستعمل دې، برکت په معنی د نمو او زیادت دې که حسا وی که معنی وی (جمل)

فوله: (لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَيَرُدُّهُنَّ إِلَىٰ صَفْوٰةٍ مُّجْمَعَةٍ) دا قرآن کریم ته د فرقان وئیلو علت دې قرآن چونکه د حق او باطل تر مینځه فرق کړې دې په دې وجه د دې نوم فرقان کیخودلې شوې دې، بعض حضراتو وئیلې دی چه فرقان په دې وجه وئیلې شی چه قرآن کریم متفرق طور د درېشتو کلونو په موده کښ نازل شوې دې هم په دې وجه د قرآن کریم په باره کښ (نزل) وئیلې شوې دی کوم چه په تکثیر تفريق باندې دلالت کوی. (جمل)

فوله: (لِيَكُونَ) دا د نزول علت دې په دې کښ ضمیر مستتر دې هغه د (عبد) طرف ته راجع دې ځکه چه هغه نزدې دې، د فرقان طرف ته هم راجع کیدې شی او (منزل) یعنی د الله پاک طرف ته هم راجع کیدې شی.

فوله: (لِيُعَالِيَنَّ) د (نذیرا) سره متعلق دې د فواصل د رعایت د وجې نه مقدم کړې شوې دې.

فوله: (مِنْ شَأْنِهِ أَنْ يَخْلُقَ) د دې عبارت د اضافې مقصد د الله پاک ذات لره د مخلوق نه خارج کول دی ځکه چه د الله پاک ذات شې دې ځکه چه شې او نه منلې شی نو بیا به لا شې منل وی گنې نو ارتفاع د نقیضینو به لازم شی لهذا شې منل ضروری دی چه هر کله د الله پاک (شې) کیدل ثابت شو. نو په خلق کل هې کښې داخل شو او هر کله چه په خلق کل هې کښې داخل شو نو د ذات باری تعالی مخلوق کیدل ثابت شو، او دا محال دی، هم د دې اعتراض د دفع کولو دپاره مفسر علام د (مِنْ شَأْنِهِ أَنْ يَخْلُقَ) اضافه او فرمائیله.

جواب: د جواب خلاصه دا ده چه تخلیق وئیلې شی د عدم نه وجود ته راوستلو ته او د عدم نه وجود ته هغه شې راتلې شی کوم چه معدوم وی او د الله پاک شان معدوم کیدل نه دی، ځکه چه د الله پاک په ذات باندې کله هم عدم نه دې راغلې، لهذا د الله پاک ذات د مخلوق کیدو نه خارج شو.

فوله: (يَوْمَ الْقِيٰمَةِ) د دې عبارت د اضافې مقصد هم د یو اعتراض دفع کول دی، اعتراض

دا دې چه (وعلق كل شيء بقدره تقدیرا) كښ قلب دې خكه چه په اصل كښ (وقدره تقدير الحق كل شيء) پكار وو، خكه چه تقدير ازلی او تخلیق حادث دې، خكه چه د تقدير معنی ده مقدر كول، پلانتگ كول او د خلق معنی ده جوړول، ظاهره ده چه تقدير او پلانتگ اول وی او دهغې مطابق تخلیق روستو وی لكه چه د كور نقشه اول جوړېږي او د هغې مطابق روستو تخلیق كيږي لكه چه د كور نقشه اول جوړېږي او كور روستو جوړېږي، نه دا چه كور اول جوړېږي او نقشه روستو، نو معلومه شوه چه په آيت كريمه كښ د رعايت فواصل دپاره قلب شوې دي؟

جواب: د جواب خلاصه دا ده چه په آيت كريمه كښ قلب نشته بلكه (قدره تقدير) د (سوء تسوية) په معنی دې او تسوية وئيلې شی د يو خيز د جوړولو نه پس هغه برابرول كمي او كوتاهي لري كول، مضبوطول، يعنی نقصان ترې ويستل، او دا د تخلیق نه روستو وی، لهذا اوس هيڅ اعتراض نشته.

قوله: (بهما) په دې سره اشاره ده چه (ظلماً و زوراً) بزع الخافض منصوب دي، د عبرت تقدير داسې وو (جاعوا بظلم و زور) حرف جار حذف كړې شو چه د هغې د وجې نه منصوب شو، شارح ^{رحمته} هم دا خبره اختيار كړې ده او د بعض حضراتو په نزد جاء واتی متعدی بنفسه هم دی، په دې صورت كښ به (ظلماً و زوراً) د مفعول به كيدو د وجې نه منصوب وی

قوله: (هو أساطير الأولين) اساطير الاولين، د هومبتدا محذوف خبر دې لكه چه شارح اختيار كړې دې او (اكتنبا) په محل د حال كښې دي، او دا هم صحيح ده چه (لن نذكر الاولين) مبتدا وی او (اكتنبا) نې خبر وی.

قوله: (قال هذا الزبور) د (لهذا) لام جدا ليكلې شوې دې كوم چه د عام عربي رسم الخط خلاف دې؟ د دې وجه دا ده چه د قرآن كريم رسم الخط د مصحف عثمانی مطابق دې لهذا په دې كښ تغيير نه شی كيدي

قوله: (فَيَكُونُ) دا چونكه د (لولا) په معنی د (هلا) چه د هغې حكم د استفهام دي جواب دې په دې وجه منصوب دي

قوله: (وَسَأَلُ الطَّاغُوتَ) د اسم ضمير په ځانې اسم ظاهر لره د هغوی د صفت ظلم د ښكاره كولو دپاره راوړلې شوې دې گڼې (قالوا) وئيل هم كافي وو.

[پهاتره: ۱۰-۲۰]

تَبَارَكَ الَّذِي خَلَقَ الْفُلْكَ لَكَ حُزْنًا مِنْ ذَلِكَ الَّذِي قَالُوا مِنَ الْكُفْرِ وَالْإِسْتِغْنَاءِ وَجَنَّتْ قَهْرِي مِنْ مَحْتَبَا الْأَنْفَادِ أَيْ فِي الدُّنْيَا لِأَنَّهُ شَاءَ أَنْ يُغْوِيَهُ لَهَا فِي الْآخِرَةِ (وَمَحْتَبَلٌ) بِالْجَزْمِ لَكَ قُصُورًا أَيْ

وہی براءۃ بالرفع استئنافاً، اِنّ کذبوا بالساعۃ، القیامۃ، وَاعْتَدْنَا لِمَن کَذَبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا، ناراً مسفرۃ اِنّ
 نَشْفُوہُ، اِذَا رَأٰہُمْ مِّنْ مَّكَانٍ بَعِیدٍ سَمِعُوْا لَهَا لَغِیْطًا، علیہا کالغضب اِنّ علی صخرہ من الغضب (وَقَفِیْرًا)
 مَوْتًا شَدِیدًا، اَوْ سَمَاعَ الثَّغِیْطِ رُوحہ وعلیہ (وَإِذَا اَلْقَاوْنٰہَا مَکَالًا حَیْطًا، بالشدید والضعیف بان یضیق علیہم
 وَنُفْہَا خَالٍ مِّنْ مَّکَانٍ لِأَنَّهُ فِی الْأَمَلِ صِفَہ لَہُ (مَقْرٰیْنِ) مُصَفِّدِینَ فَذِیْہُ اِنّ جُمِعَتْ اِیْہِیْمَ اِلٰی
 اَعْلَافِہِمْ فِی الْأَعْلَالِ وَالشَّدِیدِ لِلتَّکْثِیْرِ (وَدَعَا هُنَالِکَ لُجُورًا، هَلَاکًا فَبَالَ لَہُمْ، لَا تَدْعُوا اَلْیَوْمَ لُجُورًا وَاحِدًا
 وَادْعُوا لُجُورًا کَثِیْرًا) کمداءکم، قُلْ اَذٰلِکَ، المذکور من التَّوْحِیدِ وَصِفَہ الثَّارِ، وَغَیْرَ اَمْرِجۃ الخلد الّتی وعدہا
 الْمَتَّعُوْنَ کَأَنَّهُمْ فِی جِلْمِہِ تَعَالٰی (حِزَامًا، ثَوْبًا وَمَعِیْرًا) مَزْجًا لَّہُمْ فِیہَا مَا یَسْأَلُوْنَ خَالِیْدِیْنِ، خَالٍ
 لَا یَمُتَ (وَکَانَ) وَغَدِہُمْ مَا ذِکِّرَ (عَلٰی رَیْکَ وَغَدًا مَسْئُولًا) یَسْأَلُہُ مِنْ وَعْدِہُ (رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلٰی رُسُلِکَ
 اَوْ نَسْأَلُہُ لَہُمْ الْمَلَاجِئَہُ (رَبَّنَا وَادْخُلْہُمْ جَنَّاتٍ عِدْنٍ الّتی وَعَدْتَهُمْ، وَیَوْمَ نَحْشُرْہُمْ بِالْثَّوْبِ وَالْخِطَابِہِ، وَمَا
 یَعْبُدُوْنَ مِنْ دُونِ اللّٰہِ، اِنّ غَیْرَہُ مِنَ الْمَلَاجِئَہُ وَغَیْرُہُ مِنَ الْجَنِّ (فَقِیْلَ) تَعَالٰی بِالْخِطَابِہِ وَالثَّوْبِ
 لِلْمَتَّعِیْنِ اِنْتَا لِلْخِجَہِ عَلٰی الْغَایِبِیْنِ (اَلَّا تَنْتَرِبُ تَحْقِیْقِ الْمَعْرُکَیْنِ وَابْتِدَالِ الثَّانِیَۃِ اِلَیْہَا وَتَسْبِیْہَا وَادْخَالَ اَلْفِ
 یَنِّ السَّہْلَۃِ وَالْاَعْرَی وَتَرْکَہُ) اَصْلُہُ عِبَادِیْ ہٰؤُلَاءِ، اَوْفَعْتُمُوْہُمْ فِی السَّلَالِ بِاَمْرِکُمْ اِیْہُمْ بِہَا ذِیْکُمْ (اَمْ
 هُمْ ضَلُّوا السَّبِیْلَ) طَرِیْقَ الْحَقِّ بِاَنفُسِہِمْ (قَالُوْا سُبْحٰنَکَ) تَنْزِیْہُہَا لَکَ عَمَّا لَا یَلِیْقُ بِکَ (مَا کَانَ یَنْتَبِیْہُ) یَسْتَحِیْمُ
 اَلْتَّائِبُ اَنْ یُعْذِرَ مِنْ ذُنُوبِکَ، اِنّ غَیْرَکَ (مِنْ اَوَّلِیَّامٍ) مَقْضُوْلٌ اَوَّلٌ مِنْ زَائِدَۃٍ لِتَاْکِیْدِ التَّغٰی وَمَا قَبْلَہُ الْاَنّی فَکَفَتْ
 تَاَثُرَ بِنَادِیَہَا (وَلٰکِنْ مَّتَّعْتُمُوْہُمْ وَاَبَآءَہُمْ مِنْ قَبْلِہُمْ بِاطَاعَۃِ الْغَمْرِ وَسَعَةِ الرِّزْقِ اِحٰثًا نُّوَالِیْہِمْ تَرْکُوْا
 الْمُنْعُظَۃَ وَالْاِیْمَانَ بِالْقُرْآنِ (وَکَانَ اِقْوَامًا بَہْرًا) ہَلْکِی قَال تَعَالٰی (فَعَدَّ کَذِبُوْکُمْ) اِنّ کَذَبَ الْمُتَعَبِّدُوْنَ الْغَایِبِیْنَ
 (عَمَّا تَقُوْلُوْنَ) بِالْفَوْقَیَۃِ اَنَّهُمْ اِلَہَہُ (فَمَا یَسْتَطِیْعُوْنَ) بِالْخِطَابِہِ وَالْفَوْقَیَۃِ اِنّ لَا لَہُمْ وَلَا اَنْتُمْ (صَوْرًا) دَفْعًا
 لِلْغَدَابِ عَنْکُمْ (وَلَا تَعْمُرًا) مَتَاعًا لَّکُمْ مِنْہُ (وَمَنْ یَّظْلِمِ) یُشْرَکُ (وِیَنْکُرْ لِّزَیْفَہُ عَدَاۃً اَکْبَرًا، شَدِیدًا فِی
 الْاٰخِرَۃِ) وَمَا اُرْسَلْنَا قَبْلَکَ مِنَ الرُّسُلِیْنَ اِلَّا اَنَّهُمْ لَیَّا کُلُوْنَ الطَّعَامَ وَتَشْوَنَ فِی الْأَسْوَاقِ، فَانْتِ بِہُمْ فِی ذٰلِکَ
 وَقَدْ قَبِلَ لَہُمْ یُظَلُّ مَا قَبِلَ لَکَ (وَجَعَلْنَا بَعْضَکُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَہً، بَلِیَّةً اِبْتَلٰی الْغَیْبَ بِالْقَبْرِ وَالصَّحِیْحَ بِالْمَرْحِیِ
 وَالشَّرِیْفَ بِالْوَضِیْعِ یَقُوْلُ الثَّانِی فِی کُلِّ مَا لٰی لَا اَکُوْنَ کَالْاَوَّلِ فِی کُلِّ اَنْصَبُوْنَ) عَلٰی مَا تَسْمَعُوْنَ یَمُنُّ
 اَنْتَلِیْہُمْ ہُمْ اَسْتَفْہَامَ یَمْنَعُی الْاَمْرَ اِنّ اَصْبَرُوْا (وَکَانَ رَیْکَ بَصِیْرًا) یَمُنُّ یَحْضُرُ وَمِنْ یَحْضُرُ

ترجمہ: د اللہ پاک ذات خود دیر عالی شان دے یعنی خیر کثیر والا دے کہ ہفتہ او غواری نوتا تہ
 ہفتوی بیان کرے شوی خیزونو باغ او خزانہ نہ بغورہ باغات درگری چہ دھنی نہ لاندی نھرونہ
 جاری وی یعنی پہ دنیا کین بہ نہی درگری خکہ چہ بہ آخرت کین داسی باغونہ نبی علیہ
 السلام تہ ورکول خود دھتہ پہ ارادہ کین دی، او تاتہ پہ دیر محلونہ ہم درگری بمجلہ دلام پہ
 جزم سرہ او پہ یو قرامت کین (بمجلہ) بہر فہی سرہ دے، جملہ مستانفہ کیدود وجہ نہ بلکہ
 داخل قیامت دروغ گنری او قیامت لرہ دروغ گنرنکو دیارہ مونہ سخت گرم شدید اور تیار کرے

دې چه کله هغه اور هغوی د لرې نه وینی نو هغه خلق به د هغې جوش خروش اوړی یعنی د غصه
سوی به شان به د هغې جوش وی چه د غضب د وجې نه نې سینه جوش وهی زفیواسخت
آواز ته و نیلې شی یا غیظ لره د اوریدو مطلب د هغې لیدل او پیژندل دی او چه کله هغوی
جهنم کېنې په یو تنگ ځانې کېنې خپې لاس تړلو سره او غورځولې شی ضیاع یاه په تشدید او
تخفیف سره دې په داسې طریقې سره چه هغه مکان به په هغوی باندې راتنگ شی او
«منها» د «مکان» نه حال دې ځکه چه «منها» په اصل کېن د «مکان» صفت دې، مقررین په
معنی د مصفدن داسې تړلی شوی چه د هغوی لاسونه د هغوی د ست سره په طوق باندې
او تړلې شی او تشدید د معنی کثرت لره د بیانولو دپاره دې، نو هلته به مرگ ته آواز او کړی
نو هغوی ته به او نیلې شی یو مرگ مه رابلئ د عذاب د وجې نه ډیر مرگونه راویلی ته او ایه چه
دا وعید او د صفت نار حالت چه د هغې ذکر او شو ښه دې؟ یا د همیشوالی هغه جنت چه د هغې
د متقیانو سره وعده کړې شوې ده چه هغه جنة الخلد د هغوی دپاره د الله پاک په علم کېن جزاء
ثواب (بدله) ده او د هغوی ته پکانه ده، او هغوی ته به هلته هغه ټول څیزونه ملاویږی کوم چه هغوی
څواری او په هغې کېن به همیشه اوسېږی (عالمین) حال لازمه دې، هغوی سره کړې شوې
مد کوره وعده ستا د رب په ذمه ده لهدا چا سره چه وعده کړې شوې ده هغه د هغه نه مطالبه
کولې شی (یعنی سائل په خپل سوال کېن و نیلې شی) «رینا و آتانا ما وعدتنا علی رسلک» ای
رسولنږ ربه مونږ ته هغه څیز راکړه د کوم چه تا مونږ سره د خپلو رسولانو په ذریعه وعده
کړې ده، یا د هغه وعده د پوره کولو، د هغوی دپاره به فرشتې داسې سوال کوی «رینا
وادخلهم جنات عدن التي وعدهم» ای زموږ ربه هغوی د قیام قابل هغه جنت ته داخل کړه،
چه د هغې تا هغوی سره وعده کړې ده او په کومه ورځ چه الله پاک هغوی «نحشرهم» په نون او
یاه سره دې او د چا چه شي د الله پاک نه سوا بندگی کوله راجمع کړی د غیر الله نه مراد ملائک
او عیسی او عزیر علیهما السلام او جنات دی بیا به د معبودینو نه په عابدینو باندې د حجت
تمام کولو دپاره تپوس او کړی چه آیا تاسو زما دا بندگان گمراه کړې وو؟ هغوی ته د خپل
عبادت حکم ورکولو سره تاسو هغوی په گمراهی کېن اچولی وو؟ یا که هغوی پخپله د حق
نه بې لارې شوی وو؟ فیقول به یاه او نون سره دې وائتمرد دواړه همزو تحقیق او ثانی لره په
الف سره بدلولو او ثانی لره تسهیل او مسهله او د دویمې ترمینځه الف داخلولو سره او
ترک ادخال الف کولو سره نو هغوی به عرض او کړی معاذ الله ستا دپاره د هر هغه څیز نه پاکي ده
کوم چه ستا د شان لائق نه دې زموږ دپاره بالکل صحیح نه وه چه مونږ ستا نه علاوه څوک
کار ساز نیولی وي من اولیاء مفعول اول دې او «من» زانده د نفی د تاکید دپاره دې او د
دې نه ماقبل مفعول ثانی دې نو بیا مونږ څنگه د خپل عبادت حکم کولې شو؟ خو تا

هغوی ته او د هغوی پلار نیکه ته کوم چه د دوی نه مخکې تیر شوی دی د عمر د زیادت او رزق د فراخوالی په ذریعه فراخی (فائده) ورکړه تردې چه ذکر (یاد) نهی هیر کړو یعنی نصیحت او په قرآن کریم باندې ایمان نهی ترک کړو دا خلق وو هلاکیدونکی الله پاک به ورته فرمائی او کورنی هغوی خو ستاسو د ټولو خبرو تکذیب او کړو یعنی ستاسو معبودانو ستاسو تکذیب او کړو، ټولوت د تاء فوقانیه سره (یعنی) ستاسو په دې قول کښ چه هغوی معبودان دی اوس نه خو په تاسو کښ او نه په هغوی کښ د عذاب د دفع کولو طاقت شته او نه د مدد کولو یعنی د دې عذاب نه د خپل مدد کولو په تاسو کښ چه چا چا ظلم یعنی شرک کړې دې مونږ په هغوی ته ډیر لوښې عذاب یعنی په آخرت کښ سخت عذاب وروځکړو او مونږ چه ستا نه مخکې څومره رسولان راېږلې دی ټولو به خوراک هم کولو او په بازارونو کښ به گرځیدل هم لېذا ته هم د هغوی په شان نهی په دې خبرو کښ، او تاته هم هغه خبرې کولې شی کومې چه هغوی ته کړې شوې وې او مونږ په تاسو کښ هر یو د بل د ازمیښت ذریعه جوړ کړې دی ماندار د غریب په ذریعه ازمیښت کړې شو او صحت مند د مریض په ذریعه او شریف د رذیل په ذریعه، ثانی په هره خبره کښ وائی چه څه وجه ده چه څه په هره معامله کښ د اول په شان نه یم؟ آیا تاسو په دې خبرو باندې صبر کوئ کومې چه تاسو د خلقو نه اورئ د کومو په ذریعه چه په تاسو باندې ازمیښت کولې شی استفهام په معنی د امر دې یعنی صبر او کړئ ستا رب هر څه وینی چه څوک صبر کوی؟ او څوک بې صبری کوی؟

د قیوداتو فوائد او تسهیل

لوه: ﴿تَبَارَكَ﴾ (تبارک) داسې وصف دې کوم چه د کمال ټولو اوصافو لره جامع او د نقص د ټولو صفاتو نفی لره مستلزم دې هم په دې وجه باندې د موقع د مناسبت د وجې نه د دې تفسیر مختلف کړې شوې دې، د سورت په شروع کښ چونکه مقام تنزیه وو لېذا هلته په ﴿عَالِی﴾ سره تفسیر او کړې شو او دلته چونکه مقام عطاء دې په دې وجه په ﴿کَرَمِی﴾ سره تفسیر کړې شوې دې او د سورت په آخر کښ چونکه مقام د عظمت او کبریا دې لېذا په ﴿عَظَمِی﴾ سره تفسیر کړې شوې دې.

لوه: ﴿تَبَارَكَ﴾ فعل ماضی ﴿الذی﴾ حذف د مضاف سره د ﴿تَبَارَكَ﴾ فاعل، ای تبارک هو الذی.

لوه: ﴿جَنَاتٍ مُّجْبُورٍ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ د څیرانه بدل دې، او د خیر او بهتر کیدو وجه ظاهره ده ځکه چه مشرکانو چه د کوم باغ په باره کښ وئیلې وو هغه مطلق هغې په دې کښ د تعدد او جریان انهار هیڅ قید نه وو، او د بعض حضراتو په نزد د څیرانه عطف بیان هم کیدې شی، او بعض حضراتو د ﴿اعْقِ﴾ مقدر د وجې نه ﴿جَنَاتٍ﴾ لره منصوب څرځولې

دې او ﴿تَجْرَىٰ مِنْ تَحْتِهِ الْاَنْهَارُ﴾ نې د جنت صفت گرځولې دې
 قوله: ﴿لَا يَمَسُّهُ الْغَمُّ مَغْلَمٌ لَّامِسٌ سَرَّهُ فِي الدِّنْهَادِ قَيْدٌ سَرَّهُ دَ مَقِيدٌ كَوَلُو عِلْتٌ بِيَانُو، د علت
 خلاصه دا ده چه ﴿ان شاء جعل لك غيرا﴾ كېن خيريت لره په مشيئت باندې معلق كول د
 دنيا په اعتبار سره صحيح دى، گنې په آخرت كېن خو محقق دى.

قوله: ﴿يَجْعَلُ﴾ په جزم سره د ﴿جعل﴾ په محل باندې عطف دې كوم چه د شرط جزاء واقع
 دې لهذا په مجزوم باندې چه د څه عطف وى هغه به هم مجزوم وى. ﴿وَلَقَدْ قَرَأَةٌ بِاَزْفِئَةٍ﴾ په
 جواب شرط باندې عطف كولو سره جواب شرط لره د استيناف د وجې نه مرفوع منلو
 سره شرط چه كله ماضى وى نو په جزاء كېن رفع او جزم دواړه جائز وى، لهذا كوم چه په
 جزاء باندې معطوف وى په هغې كېن به هم دواړه اعراب جائز وى ځكه چه شرط چه كله
 ماضى وى نو صرف د شرط تاثير په جزاء كېن كمزورې شى چه د هغې د وجې نه په جزاء
 كېن جزم او رفع دواړه جائز وى، ابن مالك وئيلي دى وبعد ماضى رفعك الجزاء احسن... د
 جزم او رفع دواړه قراعتونه سبعيه دى.

قوله: ﴿غَلِيظًا﴾ د ﴿تَغِيظًا﴾ تفسير په غلياناسره د كولو مقصد د يو اعتراض جواب وركول
 دى، اعتراض دا دې چه غيظ د اوريدلو څيز نه دې هغه خو د كتلو څيز دې؟ جواب
 وركړې شو چه دلته د ﴿غِيظًا﴾ نه مراد ﴿غليان﴾ (جوش وهل) دى كوم چه اوريدلې شى،
 لهذا اعتراض ختم شو.

قوله: ﴿أَوْ مِمَّا عَنِ النَّفِيطِ رُوِيَتْهُ وَعِلْمُهُ﴾ د ذكر شوى اعتراض دا دويم جواب دې، د دې جواب
 خلاصه دا ده چه د سماع تغيط نه مراد رويت او علم دې كوم چه په تغيط كېن ممكن
 دې، بعض حضراتو دا جواب وركړې دې چه د عبارت تقدير داسې دې ﴿سمعاوراوا تغيظا
 وزفيرا﴾ لهذا د راوا تعلق د تغيظ سره او د سمواتعلق د زفيراسره دې، بعض حضراتو سماع
 مطلقا د ادراك په معنى كېن اخستلې ده په دې صورت كېن به د سمواتعلق د تغيظ او زفير
 دواړو سره صحيح وى. (جمل)

قوله: ﴿أَلْقُوا مِنْهَا مَكَائِدًا﴾ مهاد مكاناصفت دې او د نكړې صفت چه كله مقدم كړې شى نو
 هغه حال شى.

قوله: ﴿مَقْرُونِينَ﴾ د ﴿الْقَوَا﴾ د ضمير نه حال دې، مصفدين (بتشديد القاء) او مُصَفِّدِينَ (ض)
 دواړه صحيح دى د دې معنى د ترلو صفادبيړى ته وئيلې شى.

قوله: ﴿دَعَا هَٰؤُلَاءِ﴾ دا د ﴿اذا القوا﴾ جزاء ده، د ﴿هنالك﴾ نه مراد مقام ضيق دې.

قوله: ﴿ثُبُورًا﴾ د فعل محذوف مفعول مطلق دې اى ثبرنا ثبور... بعض حضراتو وئيلي دى چه

د (دعوا) مفعول لہ دی

فولہ: (لَعَذَابُکُمْ) ای لاجل دوام عذابکم و کثرۃ پنبہی ان یکون دعائکم علی حسبہ... یعنی خنکہ چہ ستاسو عذاب دائمی او متعدد قسم دی ہم پہ دی حساب سرہ تاسو خپل ہلاکت لرہ رابلن، او پہ بعض نسخو کښ (کَعَذَابُکُمْ) دی، دا پہ کثرت کښ تشبیہ ده، او د دعاء ثبور نہ مراد د مرگ غوښتل دی.

فولہ: (هَآ) صلہ چونکہ جملہ ده پہ دی وجہ مفسر علام (هَآ) ضمیر مقدر منلو سرہ د رابط طرف ته اشاره او کړه.

فولہ: (أَذِلَّكَ عِوَارُ جَنَّةِ الْخُلْدِ) وعید او نار زیات غوره دی یا جنة الخلد، د دی نه معلومیری چہ په نار کښ هم خیر دی حال دا چہ په هغې کښ هیڅ خیر نشته؟

جواب: ① په قرآن کریم کښ خیر اسم تفضیل اکثر د اسم فاعل په معنی کښ مستعمل دی لہذا هیڅ شبہ نشته، ② دویم جواب دا ده چہ دا داسې دی لکه سید چہ خپل غلام ته څه رقم ورکړی او د هغې په وجہ باندې غلام سرکشی شروع کړی، نو د هغې په نتیجہ کښ سید غلام لرہ اووہی او ورته اوانی چہ (هَذَا عِوَارُ ذَاکَ)

حوال: (جَنَّةِ) خپلہ (دَارُ الْخُلْدِ) ته وئیلې شی نو بیا د (خُلْدِ) د قید څه فائدہ ده؟

جواب: اضافت کله خو د تبیین دپارہ وی، او کله د صفات کمال د بیان دپارہ وی لکه د الله پاک قول (الْحَاقُّ الْبَآرُ) هم د دی قبیل نه دی.

فولہ: (فِي عِلْمِهِ تَعَالَى) په دی عبارت سرہ د دی شبہې جواب مقصود دی چہ جزاء او مصیر به د حشر او نشر نه پس وی نو بیا ئې د دی نه د ماضی په صیغې سرہ ولې تعبیر کړې دی؟ ① د دی جواب مفسر په (فِي عِلْمِهِ تَعَالَى) سرہ ورکړې دی چہ د الله پاک علم کښ چونکہ مقدر شوې دی په دی وجہ د ماضی په صیغې سرہ ترې تعبیر او کړې شو، ② دویم جواب دا دی چہ د کوم څیز کیدل یقینی وی د هغې نه په ماضی سرہ تعبیر کولې شی

فولہ: (حَالٌ لَّازِمَةٌ)... (عَالِدِينَ) د (لَهُمْ) د ضمیر نه یا د (بِشَاعُونَ) د واؤ نه حال دی، د حال لازمه مطلب دا دی چہ کومه معنی د ما سبق نه فہمیږی هم د هغې تاکید دی

فولہ: (وَعْدُهُمْ) د دی اضافې مقصد د (كَانَ) اسم ظاہرول دی یعنی (وَعْدُ الْبَتُّونَ) نه چہ کوم (وَعْدُ) فہمیږی، (وہی) د (كَانَ) اسم دی، بعض حضراتو پہ (مَا بِشَاعُونَ) کښ کومه (مَا) ده هغه ئې د (كَانَ) اسم منلې دی

فولہ: (وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ) دا د (اَذْکَرُ) فعل محذوف دپارہ ظرف دی او په (قُلْ) باندې عطف دی، د (نَحْشُرُهُمْ) د مفعولی ضمیر نه د غیر الله عبادت کونکی مراد دی او د (وَمَا

معبود) عطف پہ ہر ضمیر باندی دے۔

فولہ: ﴿إِنَّمَا لِلصَّابِقِينَ﴾ دا د یو سوال مقدر جواب دے، سوال دا دے چہ اللہ پاک خو ﴿علام الغیوب﴾ دے، ماضی او مستقبل تول د ہفہ دپارہ حال دے نو بیا معبودین نہ د ﴿ماضیہ؟﴾ پہ ذریعہ د تپوس کولو مقصد خہ دے؟

جواب: دا تپوس د استفہام د پارہ نہ دے بلکہ د لا جواب کولو او خاموش کولو دپارہ دے لکہ چہ د سیدنا عیسیٰ علیہ السلام نہ بہ تپوس او کرے شی، ﴿وَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُوا مِنِّي آلِهَةً مِّن دُونِ اللَّهِ﴾ دغہ شانت ﴿وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ﴾ لغنی ہم سوال د تبکیات او لا جواب کولو دپارہ دے۔

فولہ: ﴿بِوَرَاءِ﴾ دا جمع د ہارده پہ معنی د ﴿هَلْكَی﴾ د ﴿هَلِک﴾ جمع ده۔

فولہ: ﴿أَتُنْفِرُ إِلَٰهَةً﴾ دا د ﴿تقولون﴾ مقولہ ده او د ﴿ما﴾ نہ بدل ہم کیدی شی ﴿فا یستطیعون﴾ کنس چونکہ حاضر او غائب دوارہ قراعتونہ دی پہ دے وجہ مفسر علام ﴿لاہم ولا انتم﴾ او فرمائیل چہ د دوارو قراعتونو رعایت اوشی۔

فولہ: ﴿أَلَا أُنْفِرُ﴾ پہ قول د ابن الانباری علیہ السلام دا جملہ د حال کیدو د وجہ نہ پہ محل د نصب کنس ده او تقدیر د عبارت داسی دے ﴿الاوانہم﴾ د ہفہ پہ نزد واو محذوف دے، جمہورو ﴿الاانہم﴾ د ہمزے پہ کسری سرہ لوستلے دے، د ﴿ان﴾ پہ خبر باندی د لام د داخلیدو د وجہ نہ کہ د ﴿ان﴾ خبر باندی لام داخل شی نو د جمہورو پہ نزد ﴿ان﴾ بکہ الہیزہ متعین دے، اگرچہ بعض حضراتو ﴿ان﴾ ہم جائز و تیلی دے، خو دا صحیح نہ ده۔
(فتح القدیر، شوکانی)

پارہ نمبر ۱۹ [وَقَالَ الَّذِينَ]

[إِذَا قِيلَ لَهُمْ]

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَا يَخْلُفُونَ الْبَيْتَ (لَوْ كُنَّا) عَلَا (أَنْزَلَ عَلَيْنَا السَّلَاطَةَ) فَكَانُوا وَمَلَأْنَا إِيَّاهُ نَزْمِي رَبَّنَا فَتَخَيَّرَ بَأَن مُحَمَّدًا رَسُولَهُ قَالَ تَعَالَى (لَقَدْ اسْتَكْبَرُوا) تَكَبَّرُوا (هِيَ) شَان (أَنْفُسُهُمْ وَعَتَوْا) طَفُوا (عَتَوْا كِبِيرًا) بَطَلَهُمْ زُلْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى فِي الدُّنْيَا وَعَتَوْا بِالْوَاوِ عَلَى أَصْلِهِ بِخِلَافِ عَيْنِ بِالْإِنْشَاءِ فِي مَتْنِهِ يَوْمَ يَوْمُونَ السَّلَاطَةَ فِي جَنَّةِ الْخَلَائِقِ هُوَ يَوْمُ الْيَقِينَةِ وَنَضَبَهُ بِالْكَزْمِ مَقْدَرًا (لَا يُشْعِرُ يَوْمَهُمُ لِلْمُجْرِمِينَ) أَنَّهُ الْكَافِرِينَ بِخِلَافِ الْمَوْلَمِينَ فَلَهُمْ النُّشْرَى بِالْحَنَةِ (وَيَكُونُونَ جَمْرًا مُّصَوَّرًا) عَلَى غَاذِهِمْ فِي الدُّنْيَا إِذَا نَزَلَتْ بِهِمْ جِدَّةُ أَمْرِ عَوْدًا مَعَادًا يَسْمَعُونَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ قَالَ تَعَالَى (وَكُلُّهُمْ نَمَتْ) (إِلَى مَا عَمِلُوا مِنْ قَبْلِ) مِنَ الْخَيْرِ كَمَنْزِلَةِ وَصَلَةٍ رَجَمَ وَلَوْ حَتَفَ وَغَاثَةً مَلْهُوفٍ فِي الدُّنْيَا (لَقَدْ كَلَّمْنَا هَهُمَا مَنكُورًا) هُوَ مَا يَزِي فِي الْكُفَى أَلَى عَلَيْهِمَا الشَّمْسُ كَالْمَلْبَارِ الْفَرْقِ أَمِنْ مِلَّةٍ فِي غَدَمِ التَّلَحُّ بِوَ إِذَا لَوَابِ فِيهِ لَمَعَمَ خَرْطُهُ وَنَحَارُونِ

غَلَبَ فِي الدُّنْيَا أَهْصَابُ الْفِتْنَةِ يَوْمِنِ) يَوْمَ الْقِيَامَةِ (يُخَوَّرُ مُسْتَقَرًّا) مِنَ الْكَافِرِينَ فِي الدُّنْيَا (وَأَحْسَنَ مَقِيلًا) مِنْهُمْ أَيْ مَوْضِعَ قَابِلَةٍ فِيهَا وَهِيَ الْإِسْرَاجَةُ بِصَفِّ النَّهَارِ فِي الْحَرِّ وَاحِدٌ مِنْ ذَلِكَ الْفَيْضُ الْحَسَابِ فِي بَصْفِ نَهَارٍ كَمَا وَزَدَ فِي حَدِيثٍ (وَيَوْمَ تُنْفَقُ السَّجَامُ) أَيْ كُلُّ سَفَاءٍ (بِالْفَتَاهِ) أَيْ مَعَهُ وَهُوَ خَبَرُ أَنِهِمْ (وَيُزِيلُ الْفَلَاحَةَ) مِنْ كُلِّ سَفَاءٍ (تُزِيلُ) هُوَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَنَحْنُهُ بِالْكَفَرِ مُقَدَّرًا وَهِيَ إِفْرَادُهُ بِشَدِيدٍ جِئَ نَقْلُ مَا ذُكِرَ فِي الْقَائِمَةِ فِي الْأَصْلِ فِيهَا وَهِيَ أُخْرَى نَزَلَ بِتَوْنِهَا ثَانِيَةً سَاكِنَةً وَحَسَمَ الْأَمَّ وَنَضَبَ الْفَلَاحَةَ (الْمَلِكُ يَوْمِنِ الْحَقُّ لِلرَّحْمَنِ) لَا يَشْرِكُهُ فِيهِ أَحَدٌ (وَكَانَ) الْيَوْمَ (يَوْمًا عَلَى الْكَافِرِينَ حَيْرًا) بِخِلَافِ الْمُسْلِمِينَ (وَيَوْمَ رَعَى الْعَالَمِينَ) الْمُشْرِكُ غَلَبَ مِنْ أَبِي مُعْتَبَرٍ كَانَ نَقْلُ بِالشَّهَادَتَيْنِ لَمْ يَزَعْ إِذْ بَيْنَ بَيْنِ بَيْنِ (عَلَى يَدَيْهِ) نَفَقًا وَتَحْشُرًا فِي يَوْمِ الْقِيَامَةِ (يَقُولُ يَا) لِلتَّائِبِ (لَيْتَنِي) أَخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ) مُنْخَدِ (سَيِّلًا) طَرِيقًا إِلَى الْهَدْيِ (يَا وَيْلَتَى) أَبْقَى عَوْضَ عَنْ يَأْ إِضَافَةً أَيْ وَتَلْنِي وَغَنَاءُ عِلْمِي (لَيْتَنِي) لَمْ أَتَّخِذْ فَلَانًا أَيْ أَبَا (عَلِيلًا) لَقَدْ أَصْلَحْتَنِي عَنْ الذِّكْرِ أَيْ الْقُرْآنِ (بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي) بِأَنْ رَدَّيْتُ عَنْ الْإِيمَانِ بِهِ قَالَ تَعَالَى (وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ) الْكَافِرِ (عَدُوًّا) بِأَنْ يَنْزِعَهُ وَيَتَّبِعَهُ مِنْهُ عِنْدَ الْبَلَاءِ (وَقَالَ الرَّسُولُ) مُنْخَدِ (يَا رَبِّ إِنِّي قَوْمِي) قَرِيبًا (أَتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا) مَرْكُوكًا قَالَ تَعَالَى (وَكَذَلِكَ) كَمَا جَعَلْنَا لَكَ عَدُوًّا مِنْ شَرِّكَ يَوْمَكَ (جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ) قَبْلَكَ (عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ) الْمُشْرِكِينَ فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرْنَا (وَكُلِّي بِرَبِّكَ) هَادِيًا لَكَ (وَصِيورًا) نَاصِرًا لَكَ عَلَى أَغْيَابِكَ (وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا) عَلَا (نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ مَجْئَلًا وَاحِدًا) كَمَا تَنَزَّلُ وَالْإِنْجِيلَ وَالزَّبُورَ قَالَ تَعَالَى نَزَّلْنَاهُ (كَذَلِكَ) مُتَّفَقًا (لِيُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ) نَفْوِي فُلُوكَ (وَوَلَّانَا) تَرْجِيْلًا أَيْ أَتَيْنَا بِهِ شَيْئًا بَعْدَ شَيْءٍ بِتَهْمَلٍ وَتَوَدَّةٍ لِنُفَسِّرَ فَهْمَهُ وَحَفَظَهُ (وَلَا يَأْتُوكَ بِحُجَّةٍ) فِي إِهْطَالِ أَشْرِكِ (الْأَجْنَاثَ بِالْحَقِّ) الدَّافِعَ لَهُ (وَأَحْسَنَ تَفْصِيلًا) بَيَانًا لَهُمُ (الَّذِينَ يُمْتَرِسُونَ عَلَى نُجُومِهِمْ) أَيْ يُسَالِفُونَ (إِلَى) جَهَنَّمَ لَوْلَيْكَ كُفْرُكُمْ كَانُوا هُوَ جَهَنَّمَ (وَأَحْسَنَ سَيِّلًا) أَخْطَا طَرِيقًا مِنْ غَيْرِهِمْ وَهُوَ كَفَرُهُمْ

لوجه: کوم خلق چه زمونی مخفی ته د پیش کیدو ویره نه لری یعنی د بعث (بعد الموت) ویره نه لری هغوی داسی وائی چه مونته ته فرشتی ولې ته راحی؟ چه زمونی طرف ته رسولان وی یا مونته خپل رب لیدلې وې بیا به نه مونته ته دا خبره بیان کړې وې چه محمد د الله رسول دې، الله پاک وائی دې خلقو خپلو زونونو کښ خپل ځان لره دیر لوتې گټلې دې او په دنیا کښ د الله پاک د رؤیت مطالبه کولو سره نه دیره لویه سرکشی کړې ده او «عتوا» په ولسره په خپل اصل باندې دې په خلاف د «عی» په ابدال سره په سورة مریم کښ په کومه وړح چه د ټولو مخلوقاتو نه فرشتو لره وینی او د یوم نصب د (اذکر) فعل مقدر د وجې نه دې، په هغه ورځ به د مجرمانو یعنی د کفارو دپاره هیڅ خوشخبری نه وی، په خلاف د مومنانو، د هغوی دپاره به د جنت زیرې وی او وائی به چه پناه ده پناه ده (بج مو کړه) د خپل عادت مطابق په دنیا کښ چه کله به هغوی باندې څه مصیبت راتلو، یعنی پناه پناه چغې به

وہی او د ملائکہ نہ بہ پناہ غواری، اللہ پاک بہ واثی، او مونہ بہ د ہغوی د بنہ کارونو طرف تہ کوم چہ نہی پہ دنیا کنبس کړې دی متوجہ شو، مثلاً صدقہ او صلہ رحمی، میلستیا او د مظلوم فریاد اوریدل نو مونہ بہ دا اعمال د منتشر ذراتو پہ شان کړو ہماونو را ہغہ ذراتو تہ وئیلې شی کوم چہ پہ ہغہ سوری کنبس پہ نظر راخی چہ پہ ہغې باندې د نمر رنرا پریوخی لکہ منتشر غبار یعنی «د ہغوی اعمالو لره» بہ پہ بې فائدې کیدو کنبس د منتشر غبار پہ شان کړو، خکہ چہ د ہغې اعمالو بہ ہیڅ قسم اجر نہ وی، د اجر د شرط مفقود کیدو د وجې نہ او د ہغې جزاء بہ ورته پہ دنیا کنبس ورکړې شی، اہل جنت بہ دغہ ورغ یعنی د قیامت پہ ورغ پہ قیام گاہ کنبس ہم پہ دنیا کنبس د کفارو نہ بنہ وی او پہ آرام گاہ کنبس بہ ہم د ہغوی نہ بنہ وی یعنی بہ جنت کنبس د قیلولہ «د آرام» کولو خانې او قیلولہ د غرمې پہ وخت پہ گرمی کنبس آرام کولو تہ وئیلې شی او ہم د دې «احسن مقلانہ» اخستلې شوې دی چہ حساب بہ د غرمې پورې پورہ شی لکہ چہ پہ حدیث شریف کنبس راغلی دی او پہ کومہ ورغ بہ چہ اسمان یعنی ہر اسمان سرہ د ورغ نہ او چوی او ہغہ سپینہ ورغ دہ، او د ہر اسمان نہ بہ فرشتې پہ کثرت سرہ را کوږې کړې شی او ہغہ ورغ بہ د قیامت وی او یورد «اذکر» محذوف د وجې نہ منصوب دې، او پہ یو قراعت کنبس «تشفق» د شین پہ تشدید سرہ دې، پہ اصل کنبس (یعنی تا لره پہ شین سرہ بدلولو او شین لره پہ شین کنبس مدغم کولو نہ مخکنبس) تاہ ثانیہ پہ شین کنبس ادغام کړې شوه، او پہ بل قراعت کنبس «نزل» پہ دوه نوناتو سرہ، دویم نون ساکن او د لام پہ ضمی سرہ او د ملائکہ پہ نصب سرہ پہ دغہ ورغ بہ حقیقی حکومت د رحمن وی پہ دغہ ورغ بہ د ہغہ څوک شریک نہ وی او ہغہ ورغ بہ د کافرو دپارہ دیرہ سخته وی پہ خلاف د مومنانو او پہ کومہ ورغ چہ ظالم مشرک عقبہ بن ابی معیط چا چہ د شہادتین اقرار کړې وو او بیا د ابی بن خلف د خوشحالولو دپارہ مرتد شو، بہ خپلو لاسونو د پنبیساتیا او ارمان سرہ د قیامت پہ ورغ باندې چکونہ لگوی او وائی بہ چہ ارمان ما د رسول محمد ﷺ سرہ د ہدایت لارہ نیولې وې افسوس زما کمبختی د ولتا الف د یاہ اضافت پہ عوض کنبس دې (پہ اصل کنبس) «ولتی» وو او د دې معنی دہ زما ہلاکت ارمان چہ ما فلانې یعنی ابی بن خلف دوست نہ وې جوړ کړې ہغہ زہ د نصیحت یعنی قرآن نہ چہ ہغہ ماتہ راغلو د ہغې نہ پس گمراہ کړم یا پہ داسې طریقہ چہ ما ایمان را وړلو او زہ نہی مرتد کړم او شیطان خو کافر انسان تہ پہ وخت باندې دہو کہہ ورکونکې دې پہ داسې طریقہ چہ د مصیبت پہ وخت ہغہ پریریدی او د ہغہ نہ د بیزاری اظہار او کړی او رسول یعنی محمد ﷺ بہ وائی ای زما رہ زما قوم قریشو دا قرآن متروک کړې وو اللہ پاک او فرمائیل او ہم دغہ شان چہ څنگہ مونہ ستا د قوم مشرکان ستا دشمنان جوړ کړی دی ستا نہ مخکنبس ہم

هر يو نبي بعض مجرمين مشرکين دشمنان جوړ کړي وو لهدا څنگه چه هغوی صبر کړې وو دغه شان تاسو هم صبر کوئ ستا د رهنمائي او مدد کولو دپاره ستا رب کافی دې يعنی ستا دشمنانو خلاف ستا د مدد کولو دپاره کافی دې او کافر وائي چه په هغه باندې پوره قرآن کريم په يو کړت ولې نه دې نازل کړې شوې؟ څنگه چه تورات، انجيل او زبور نازل کړې شوي وو او هم دغه شان يعنی متفرق نزول په دې وجه دې چه مونږ د دې په ذريعه ستا زړه قوي کړو او مونږ دا قرآن کريم د پير په قلاړه قلاړه نازل کړې دې يعنی مونږ هغه لږ لږ په وقفې او اندازې سره نازل کړې دې چه په دې پوهيدل او يادول اسان وي او دا خلق چه څرنگه عجيبه تپوس ستا معاملې لره د باطل کولو دپاره ستا مخې ته پيش کړي مگر مونږ صحيح جواب کوم چه هغه سوال لره دفع کونکې وي او د بيان په اعتبار سره ښه واضح وي عنايت کوو دا هغه خلق دی کوم چه په پخپلو مغونو باندې په جهنم کښ راښکلي شي دا خلق د مکان په اعتبار سره هم بدترين دی او هغه مکان دوزخ دې او په طريقه کښ هم د ټولو نه زيات گمراهان دی يعنی د نورو نه زيات گمراهان دی او هغه طريقه د هغوی کفر دې.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

قوله: ﴿لَا يَخَافُونَ﴾ دا د تهامة په لغت کښ د ﴿لا يرجون﴾ تفسير دې، ﴿لا يرجون﴾ په خپله حقيقي معنى کښ استعمالول اولی دی، په دې صورت کښ به ترجمه دا وي ﴿لا يملنون لقاء ما وعدنا على الطاعة من الثواب﴾ او دا خبره ظاهره ده چه څوک د ثواب اميد نه لري هغه د عذاب نه نه ويرېږي ﴿لقد استکبر﴾ کښ لام قسميه دې.

قوله: ﴿وعتو على﴾ اصله عتوا په خپل اصل باندې دې، واؤ په يا سره د بدلولو نه بغير، په خلاف د سوره مريم، چه هلته د فواصل د رعايت په وجه واؤ په يا سره بدل کړې شوې دې (زياتى تحقيق په سوره مريم کښې او گورئ).

قوله: ﴿لا يثربى﴾ دا جمله د قول مضمير معمول دې، اى يرون الملائكة يقولون لا يثربى.

قوله: ﴿جبراً﴾ مصدر په معنى د استعاذه دې او ﴿مجهوراً﴾ د دې تاكيد دې لکه چه عرب وائي ﴿حرام محرماً﴾ يا وئيلې شى ﴿المحرم الحرام﴾

قوله: ﴿عَمَدًا﴾ د قدمنا تفسير په ﴿عمدا﴾ سره کولو کښې مقصد دا دې چه د قدوم اطلاق په الله پاک باندې صحيح نه دې ځکه چه قدوم د جسمانيت صفت دې.

قوله: ﴿ملهوف﴾ مظلوم فرياد کونکى ته وئيلې شى.

قوله: ﴿كوى﴾ د كاف په فتحې او ضمې سره، هغه سورى ته وئيلې شى چه د هغې نه د سر رنزا داخليږي.

قوله: ﴿هباء﴾ هغه ذراتو ته وئيلې شى کوم چه په سورى کښ راننوتونکى رنزا کښ په

الوتلو په نظر راځی که څوک هغه په لاس کښ نیول غواړی نو دا ممکن نه ده.

فوله: ﴿غَيْرُ مُتَّقِرٍ﴾ یعنی د مومنانو مستقر په جنت کښ په دنیا کښ د کفارو د مستقر نه غوره دې، دلته اسم تفضیل خیر په خپله معنی دې ﴿مِنَ الْكَافِرِينَ﴾ الدنیا و نیلو سره مفسر یقولون هم دې طرف ته اشاره او کره گویا چه دا د یوې شهبې جواب دې چه د اهل نار مستقر (جهنم) کښ هیڅ خیر نشته خو خیر د اسم تفضیل نه معلومېږی چه د کفارو په مستقر کښ هم خیر دې خو د اهل جنت د مستقر نه کم خیر دې او دا مطلب هم صحیح دې چه د مستقر نه د دواړو فریقو په آخرت کښ مستقر مراد وی په دې صورت کښ به د ﴿غیر﴾ نه د اسم تفضیل معنی مراد نه وی بلکه د کفارو به صرف تریع او توبیخ مراد وی او دا به د عربو د قول ﴿العل احل من الخل﴾ د قبیل نه وی حال دا چه په ﴿خل﴾ کښ هیڅ خوږوالې نشته، د دې نه معلومېږی چه د اسم تفضیل دپاره د مفضل منه همیشه کیدل ضروری نه دی، لهذا اعتراض دفع شو.

فوله: ﴿وَأَخِذْ مِنْ ذَلِكَ﴾ یعنی د ﴿احسن مقيلاً﴾ نه دا خبره فهم ته راځی چه په میدان محشر کښ حساب کتاب د نصف النهار نه مخکښ ختمیږی ځکه چه دجنت د آرام دپاره د ﴿مقيلاً﴾ لفظ استعمال فرمائیلې شوې دې چه د هغې معنی د غرمې په وخت کښې د قیلولې کوکو ده، ددې نه معلومېږی چه حساب کتاب نه فراغت به د غرمې نه مخکښ اوشی، سیدنا عبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه روایت دې چه د قیامت په ورځ به اهل جنت جنت ته او اهل دوزخ دوزخ کښ قیلوله کوی، گویا دا نیمه ورځ به په مومنانو باندې د یو مونځ په قدر وی او په کفارو باندې به ډیره اوږده وی.

فوله: ﴿وَيَوْمَ تُشَقَّقُ السَّمَاءُ﴾ (یوم) د (اذکر) محذوف د وجې نه منصوب دې ﴿کل السماء﴾ سره اشاره ده دې طرف ته چه په (السماء) الف لام داستغراق دی او په (معه) سره اشاره اوشوه چه بآپه معنی د معده او په معنی د عن هم کیدې شی.

فوله: ﴿الْمَلِكُ يَوْمَ يَمِيزُ الْهَقْلَ لِيَزْهَقَ﴾ الملک مبتدا ده، الحق د هغې صفت او للرحمان خبر دې، ای الملک الثابت الذی لا یزول للرحمن یومئذ.

فوله: ﴿الظَّالِمِ الْمُتْرَكِ﴾ مفسر علام د ظالم تفسیر په مشرک سره او کرو او د عقبه بن ابی معیط سره نې اشاره او کره چه دا آیت کریمه د یو خاص مشرک په باره کښ نازل شوې دې چه د هغه نوم عقبه بن ابی معیط وو.

فوله: ﴿يَكُولُ بِالْكَفَى﴾ دا جمله د (بعض) د ضمیر نه حال دې په ﴿بالتقی﴾ کښ یا دپاره د نښه ده، نه د ندا دپاره، ځکه چه د منادی دپاره اسم کیدل شرط دې او که یا د ندا دپاره او منلې شی نو منادی به محذوف منل وی ای باقوم

فوله: (لَكَذَّابٌ) كذب لام قسميه دي (ای والله لکذاصلی)

فوله: (قال تعالی) سره اشاره ده چه دا جمله مستانفه ده د (طالع) کلام په (الاجامی) باندې پوره شو.

فوله: (وَلَا تَزِلْ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ ثِقْلًا وَاحِدًا) دلته (نزل) په معنی د (انزل) دي خكه چه د (نزل) معنی ده لولې نازلول او د (انزل) معنی ده په یوځانې نازلول لهذا (نزل) او (حمله واحدة) كذب به تعارض وی په دي وجه به وئیلې شی چه (نزل) په معنی د (انزل) دي (نزل) ... (كذلك نزلنا) محذوف منلو سره نې اشاره اوكره چه (كذلك) د فعل محذوف مفعول دي او (لنثبت به) نه قرآن كريم لره متفرق طور نازلولو دريو حكمتونو بیان دي.

فوله: (وَأَحْسَنَ تَقْوِيمًا) عطف نې په (الحق) باندې دي، (احسن) محلا مجرور دي

فوله: (الَّذِينَ يُخْشَوْنَ) د (هم) مبتدا محذوف خبر دي لكه چه مفسر عليه ظاهره كړي

[اياتونه: ۳۵-۴۴]

(وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ، التَّوْرَةَ، وَجَعَلْنَا مَعَهُ آخَاهُ هَارُونَ نَذِيرًا، مَعًا، فَقُلْنَا أَهْبَا إِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا، أَيْنَ الْغَيْظُ فِزَعُونَ وَقَوْمَهُ فَلَهُمْ إِيَّاهُمْ وَارْتَدَّ عَنْهُمْ فَوْسًا، قَدْ خَرْنَا أَهْرَ تَرْجُومًا، اخْلُكْنَاهُمْ بِغُلَاظِهَا، أَذْكَرَ قَوْمُ نُوحٍ لَمَّا كَذَبُوا الرُّسُلَ، بِتَكْذِيبِهِمْ نُوْحًا يَطُولُ لَبْثُ فِيهِمْ فَكَانَتْ رُسُلٌ أَوْ يَأْنٌ تَكْلِيهِ تَكْلِيْبٌ لِبَاقِي الرُّسُلِ لِأَخْبَرِكِهِمْ فِي الْمَجْيَاءِ بِالتَّوْحِيدِ، أَغْرَقْنَاهُمْ، جَوَابَ لَنَا (وَجَعَلْنَا أَهْرَ لِنَائِسٍ) بَعْدَهُمْ (أَيَّهِ) جِزْءٌ (وَأَخَذْنَا) فِي الْآخِرَةِ (لِلظَّالِمِينَ) الْكَافِرِينَ (عَذَابًا أَلِيمًا) غُلَاظِهَا سَوَى مَا يَجِلُّ بِهِمْ فِي الدُّنْيَا، اذْكُرْ (عَادًا) قَوْمَ هُودٍ (وَمُودًا) قَوْمَ صَالِحٍ (وَأَصْحَابَ الرُّسِ) اسْمُ بَنِي وَثَيْلِهِمْ قِيلَ شَقِبَ وَقِيلَ غَرِبَ كَانُوا لَفُوفًا عِزْلًا فَانْفَارَتْ بِهِمْ وَبَحَارَالَهُمْ (وَقُرُونًا) أَقْوَامًا (بَيْنَ ذَلِكَ) كَثِيرًا، أَيْنَ نَزَعَ عَادَ وَأَصْحَابَ الرُّسِ (وَكَلَّا ضَرَبْنَا لَهُ الْأُمُتَالِ) فِي إِمَانَةِ الْحُجَّةِ عَلَيْهِمْ فَلَا تَهْلِكُهُمْ إِلَّا بَعْدَ الْإِنذَارِ (وَكَلَّا تَبَرَّأْتُكَ لِكُلِّيْرًا، اخْلُكْنَا إِخْلَاكًا بِتَكْذِيبِهِمْ أَبَاءَهُمْ وَلَقَدْ آتَيْنَا إِيْنِ مَرْغَدًا مَكَّةَ رَعَى الْقُرَيْةَ أَلْبَى أَمْطُوتَ مَطَرِ السَّوْمِ، فَضَرَّ سَاءَ أَيْنَ بِالْحِجَاةِ وَبَيْنَ غُطْفَى لَرَى قَوْمَ لُوطٍ فَأَخْلَقْنَا لِيَخْلُجَهُمُ الْفَاجِسَةُ (أَفَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنها) فِي سَفَرِهِمْ إِلَى الشَّامِ لَمَيَّتُيْرُونَ (وَالْإِسْطِهَاةِمَ لِلتَّقْرِيرِ (بَلْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ) بِخَالِفُونَ (الرُّسُلًا) نَفَا فَلَا يُلْمِسُونَ (وَإِذَا رَأَوْكَ (أَنْ) مَا (بَعْدَ ذَلِكَ) إِلَّا هَرَوًا مَهْزُوءًا، بِهْ يَقُولُونَ (أَهَذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رُسُلًا) فِي دَعْوَةِ مُخْطَبِينَ لَهُ عَنْ الرِّسَالَةِ (أَنْ) مُخْلَفَةٌ مِنَ الْكِبَالَةِ وَاسْمُهَا مَخْلُوفٌ أَيْنَ إِنَّ (كَادَ لَيَجْلِلَنَّا) بَعَثَتْ عَنْ أَهْلِهَا لَوْلَا أَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهِمْ لَصَرَفْنَا عَنْهَا قَالِ تَعَالَى (وَسَوْفَ يَغْتَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ) عِيَانًا فِي الْآخِرَةِ (مَنْ أَضَلُّ سَبِيلًا) أَخْطَأَ طَرِيقًا أَهْمُ أَمِ الْمُسْمُونِ (أَرَأَيْتَ) أَشْرَبْنِي (مَنْ الْخَدَّاءُ هَوَاءُ) أَيْنَ مَهْوِيهِ فَنَمَ الْمَطْفُولُ الَّذِي يَأْتِي أَهْمُ وَغَمْلَةٌ عَنْ الْخَدِّ غَمْلُوتٌ أَوَّلُ لِيَأْتِيَتْ وَالَّذِي (أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكَيْلًا) حَاطِلًا تَحْطِفُهُ عَنْ أَتْبَاعِ هَوَاءٍ لَا أَمْرُ

نَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ سَمِعَ تَفَهُمَ أَوْ يَعْقِلُونَ مَا تَقُولُ لَهُمْ (إِنْ) مَا هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا أَخْطَا طَرِيقًا مِنْهَا لِأَنَّهُا تَفْهَدَا وَلَهُمْ لَا يُطِيعُونَ مَوْلَاهُمْ الْمُنْعِمَ عَلَيْهِمْ

ترجمہ: او بیشکہ مونہ موسی علیہ السلام تہ کتاب تورات ورکرو او ہفہ سرہ مو د ہفہ رور ہارون علیہ السلام وزیر (یعنی) معین جوہ کرو او مونہ دوارو تہ حکم ورکرو چہ ہفہ خلقو تہ لار شی چا چہ مونہ دہ دلائلو تکذیب کرے دی یعنی د قبطیانو طرف تہ کوم چہ فرعون او د ہفہ قوم دے پس (د) دوارہ) پیغام اخستلو سرہ ہفوی تہ لارل خو ہفوی د دوارو تکذیب اوکرو نو مونہ ہفوی تنس کرل یعنی پورہ طریقہ سرہ مو ہلاک کرل او د قوم نوح تذکرہ او کرے چہ کلہ ہفوی دہ تولو رسولانو تکذیب اوکرو د نوح علیہ السلام تکذیب کولو سرہ، د نوح علیہ السلام د ہفوی ترمینخہ اور دے مودے پورے د قیام کولو د وجہ نہ، گویا سیدنا نوح علیہ السلام دیر رسولان وو (یعنی) بہ منزلہ د دیرو رسولانو وو) یا بہ دے وجہ چہ (رسل د جمع صیغہ استعمال کرے شوہ) چہ د سیدنا نوح علیہ السلام تکذیب گویا د باقی رسولانو تکذیب دے خکہ چہ د توحید بہ راورلو کینس تول مشترک دی نو مونہ ہفوی غرق کرل او د روستو خلقو دیارہ مو نشان عبرت جوہ کرل او مونہ بہ آخرت کینس د ظالمانو کفارو دیارہ دردونکے عذاب تیار کرے دی یعنی تکلیف ورکونکے، د ہفہ عذاب نہ علاوہ کوم چہ بہ دہ دنیا کینس بہ ہفوی باندے نازلیرے او د ہود علیہ السلام د قوم عاد او د صالح علیہ السلام د قوم ثمودیانو او اصحاب الرس تذکرہ او کرے، رس د یو کوهی نوم دے او د ہفوی د نبی بہ بارہ کینس وٹیلے شوے دی چہ شعیب علیہ السلام وو او وٹیلے شوی دی چہ د ہفہ نہ علاوہ وو، د کوهی بہ اطرافو کینس نی استوگنہ وہ ہفہ کوهی د ہفوی او د ہفوی د کورونو سرہ بنخ شو او د ہفوی پہ مینخ مینخ کینس دیرو قومونو یعنی عاد او اصحاب الراس ترمینخہ او مونہ دہریو دیارہ بنہ بنہ مضامین بیان کرل بہ ہفوی باندے د حجت قائمولو دیارہ مونہ ہفوی تہ د تنبیہ (خبردار) کولو نہ پس ہلاک کرل یا مونہ ہریو پورہ ہلاک کرہو د ہفوی د خپلو انبیاء تکذیب کولو د وجہ نہ او ہفوی یعنی کفار مکہ پہ ہفہ کلی تیریری چہ پہ ہفہ باندے بدترین باران کرے شوے وو (السوم) د (ساء) مصدر دے یعنی د کانو باران پرے کرے شوے وو او ہفہ کلے د قوم لوط پہ کلو کینس د تولو نہ لونے کلے (سدوم) وو پس اللہ پاک ہفہ کلی والو لره د ہفوی د بد فعلی د وجہ نہ ہلاک کرل نو آیا دا خلق د خپل شام پہ سفر کینس ہفہ کلی تہ نہ گوری چہ عبرت حاصل کرے او استفہام تقریری دے، بلکہ خبرہ دا دہ چہ دا خلق د مرگ نہ پس د ژوندی کیدو عقیدہ (امید) نہ لری ہم دا وجہ دہ چہ ایمان نہ راوری او چہ کلہ دا خلق تا لره وینی نو پس تا پورے توقی کوی یعنی تا پورے خندن کوی، وانی چہ آیا ہم دا دے ہفہ صاحب کوم چہ اللہ پاک د ہفہ پہ گمان رسول رالیلی دے (مرتبہ) رسالت نہ نبی علیہ السلام لره کم گنرلو سرہ (ان) تغیلہ

نہ مخففہ دے او دے اسم محذوف دے ای اندوے سری خوبہ مونہ زمونہ د معبودانو نہ اور لے
وے کہ مونہ پرے کلک نہ وے پاتے شوے نو یقینا مونہ بہ ترے اوریدلی وے، اللہ پاک
اور فرمانیل او زردہ چہ دوی تہ بہ معلومہ شی چہ کلہ هغوی عذاب لہ بہ آخرت کبش پے غیدلو
سترگو سرہ وینی چہ شوک گمراہ وو؟ یعنی پے غلطہ لارہ باندے وو هغوی یا مومنان؟ آیا تا
هفہ سہے د هفہ حالت لیدلے دے چا چہ د خیل خواہش نفسانی یعنی د خوبش خیزونو نہ خیل
معبود جوہ کرے دے؟ مفعول ثانی د اہم کیدو دوجے نہ مقدم کرے شو او (من اتخذ الہہ ہواہ)
جملہ د (رايت) مفعول اول دے او (الانت تکنون علیہ وکلا) مفعول ثانی دے، آیا تہ داسے
سری ضامن کیدے شی؟ یعنی تہ د داسے خواہش پرست د خواہشاتو د اتباع نہ حفاظت
ذماری اغستلے شی؟ نہ آیا تہ دا خیال کوے چہ پے دوی کبش اکثر د پوہیدلو دپارہ اوری یا تہ
چہ هغوی تہ خہ وائے پے هفے باندے پوہیے دا خو صرف د خاروو پے شان دی بلکہ د هغوی نہ
ہم زیات بے لاری دی یعنی د خاروو نہ ہم د هغوی بد حال دے خکہ چہ کوم کس د هفہ
(خاروو) خیال ساتی د هفہ فرمانبرداری کوی او دوی د خیل محسن مولی اطاعت نہ کوی

د قیوداتو فوائد اوتسہیل

قوله: (وَلَقَدْ آتَيْنَا) ای وباللہ لقد آتینا و نیراد و زرنہ صفت مشبہ، مددگار، ناصر، معین
قوله: (أَيُّ الْقَبِيْطِ)، القبط، د القوم نہ د بدل کیدو د وجے نہ مجرور دے، (فرعون وقومہ) د قبط
بیان دے

قوله: (فَدَمَّرْنَاَهُمْ) د دے عطف پے فذہما الہم محذوف باندے دے، لکہ چہ مفسر علام
اشارہ کرے دہ، شارح رحمۃ اللہ علیہ قوم نوح علیہم السلام لہ د اذکر فعل محذوف مفعول منلے دے، او لسا
لہ شرطیہ منلو سرہ نہ (اغرقناہم) لہ جواب شرط منلے دے، او کہ (لسا) ظرفیہ
اومنلے شی نو دا د (ما امر عاملہ علی شرطۃ التفسیر) د قبیلے نہ ہم کیدے شی، د عبارت
تقدیر بہ داسے وی (اغرقنا قوم نوح لسا کذبوا الرسل اغرقناہم) کہ (لسا) شرطیہ اومنلے شی
نو د ما امر د قبیل نہ بہ نہ وی خکہ چہ د لسا جواب د چا دپارہ مفسر نہ شی کیدے (جمل)

قوله: (يَطْلُوْا لَيْثَةً فَيَرْجِعُوْنَ) دا د یو سوال مقدر جواب دے، سوال دا دے چہ (کذبوا الرسل)
کبش (رسل) ولے جمع راوړلے شو حال دا چہ نوح علیہ السلام خو یو (واحد) دے؟ شارح د دے
دوہ جوابونہ ورکری دی اول دا چہ د سیدنا نوح علیہ السلام د نبوت او د رسالت زمانہ دومرہ
اوږدہ دہ چہ پے دومرہ مودہ کبش ډیر انبیاء او رسولان تلہ نو گویا سیدنا نوح علیہ السلام د
زمانے پے اعتبار سرہ د ډیرو نبیانو قائم مقام دے، او بل جواب نہ دا ورکرو چہ ټول
انبیاء د توحید پے مسئلہ کبش متفق دی او توحید د ټولو انبیاء اجماعی مسئلہ دہ، لہذا
د یو تکذیب کول د ټولو تکذیب دے

قوله: (وَجَعَلْنَاهُمْ) اى اغراقا هم او لغتهم

قوله: (يَلْقَا لَيْلَيْنِ) وضع الظاهر موضع المصير، تجميلا عليهم يوصف الظلم كنهى نو عبارت به داسې وي. واعتدنا لهم.

قوله: (وكلا) دا د عامل مقدر د وجې نه منصوب دې او د (ما افرم) د قبيل نه دې او د (فرينا) سره يو شان معني والا فعل د (كلا) نه مخكېن محذوف دې، مثلا (انذروا كلا هرينا له الامثال) امثال هغه قصص عجيبة او عمده مضامينو ته ونيلې شى كوم چه په غرابت كېن د مثالونو په شان وي.

قوله: (مروا) د شارح مقصد په دې اضافې سره د يو اعتراض دفع كول دى، اعتراض دا دې چه (اتوا) متعدى بنفسه وي يا د دې صله الى راخى او دلته د دې صله (على) استعمال شوې ده د دې څه وجه ده؟

جواب: جواب دا دې چه (اتوا) د (مروا) معنى باندې مشتمل دې لهذا د دې صله (على) راوړل صحيح دى، كما اشار اليه شارح.

قوله: (مطر السوء) د امطرت مفعول مطلق دې، په معنى د (الامطار) دې، اصل عبارت داسې دې (امطرت القوم مطر السوء) ... والسوء به معنى د حجارة دې اى رميت بالهجارة.

قوله: (مبزوا به) دا اشاره ده چه (هزا) مصدر به معنى د اسم مفعول دې.

قوله: (لعمرفنا عنها) دا د لولا جواب دې كوم چه محذوف دې.

قوله: (مَنْ أَضَلُّ سَبِيلًا) (من) استفهاميه مبتدا، (اضل) د دې خبر او (سبلا) د هغې تميز، دا ټول جمله قائم مقام د (يعلمون) د دوؤ مفعولونو دې (يعلمون) د عمل معلق كړې شوې دې چه د (من) استفهاميه صدارت باطل نه شى.

قوله: (أَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ) د اهميت په وجه مفعول ثانى مقدم كړې شوې دې، اصل عبارت داسې دې (اتخذ هواه الهما كما تقول علمت متطلعا ريدا) په اصل كېن ووعلت ريدا متطلعا.

[الياتوله: ۴۴-۶۰]

الْمَرْقُ تَنْظُرُ (إِلَى) فِعْلٌ (رَبَّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلُّ) مِنْ وَرَثَةِ الْإِسْفَارِ إِلَى وَرَثَةِ طُلُوعِ الشَّمْسِ (وَكُوْنَاهُ) رَتَبُ الْهَجْلَةِ سَاكِنًا مُبْتَدَأٌ لَا يَزُولُ بِطُلُوعِ الشَّمْسِ (لَمْ جَعَلْنَا الْقُمْصَ عَلَيْهِ) أَيْ الظِّلُّ (وَلَيْلًا) فَكُلُّوْا الشَّمْسَ مَا غَرَبَ الظِّلُّ (لَمْ جَعَلْنَا) أَيْ الظِّلُّ الْمُنْذَرُ (إِنَّمَا أَقْبَضَ يَوْمًا) حَيْثُ بِطُلُوعِ الشَّمْسِ (وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْكُلَّ لَيْلًا) سَائِرًا كَاللَّيْلِ (وَالْقَوْمُ سَبَاتًا) رَاحَةً لِلْإِنْسَانِ بِطُلُوعِ الشَّمْسِ (وَجَعَلَ النَّهَارَ لِقُورًا) مَشْهُورًا فِيهِ لَا يَبْقَاءُ الرِّزْقُ وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ (تَشْدِيدًا) يَنْدِي رِجَّتَهُ فَغُلُوقًا لِقَامِ النَّظَرِ وَفِي فِرَازَةِ الشَّنِّ تَخْفِيفًا وَفِي آسَرَى بِشْكَوْنِهَا وَتَوْنٍ مَفْزُوعَةٍ مَعْتَرٍ وَفِي حَسَرَى بِشْكَوْنِهَا وَخَمَةٍ

الْمُؤَخَذَةِ بِذَلِ الشُّونِ أَمِنْ مُشْرِاتٍ وَمُفْرَدٍ الْأُولَى نَشُورَ كَرْسُولٍ وَالْأُخْرَى نَشِيرٍ وَأَلْزَمْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا
 نَظْهُرًا يَنْفُثُ بِهِ بَلَدَةً مَيْتًا بِالتَّخْفِيفِ يَسْتَوِي فِيهِ الْمَذْكُورُ وَالْمُؤْتَذَكُورُ بِاِغْتِبَارِ الْمَكَانِ وَتُسْقِيهِ أَمِنْ
 الْمَاءِ إِذَا حَلَقْنَا السَّمَاءَ إِلَّا وَهْمًا وَهَمًّا وَأَكْأَسَى كَيْدِيًّا جَنَعَ إِنْسَانٌ وَاسْتَه أَنَاثِينَ فَأَبْنَيْتُ الشُّونَ بِهِ
 وَأَذْبَعْتُ فِيهَا الْيَاءَ أَوْ جَنَعَ إِيَّاسِي وَلَكِنْ صَرَفْنَاهُ أَمِنْ الْمَاءِ يَنْتَهِي لِيَذْكُرُوا أَمِنْهُ يَنْتَهِي لِيَذْكُرُوا أَذْبَعْتُ الْقَاءَ
 فِي الذَّالِ وَفِي فِرَاءَةٍ لِيَذْكُرُوا يَسْكُونُ الذَّالُ وَحَسَمَ الْكَافُ أَمِنْ بَعْدِ اللَّهِ بِهِ فَأَتَى أَكْثَرَ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا
 جَعَلُوا لِلنَّعْمَةِ غِنًى قَالُوا مُبِطْرُنَا بَنُوْهُ كَذَا وَلَوْ شِئْنَا لَكُنْتُمْ فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا يَخُوفُ أَهْلَهَا وَلَكِنْ بَعَثْنَا إِلَى
 أَهْلِ الْقَرْيَةِ ثَلَاثًا لِيُعْظِمَ أَخْرَجَ فَلَا تَطْعَمُ الْكَافِرِينَ فِي هَوَاهُمْ وَجَاءَ هَازِمٌ بِهِ أَمِ الْقُرْآنِ جِهَادًا
 كَبِيرًا وَهُوَ الَّذِي مَرَّجَ الصَّخْرَ أَرْسَلْنَاهُمَا مُتَحَاوِيَيْنِ هَذَا عَذَابَ قُرَاتٍ خَشِيدَ الْقُلُوبَةِ وَهَذَا مِنْ أَسْجَارِ
 خَشِيدِ الْمُلُوحَةِ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا حَاجِزًا لَا يَخْطِطُ أَحَدُهُمَا بِالْآخَرِ وَجَعَلْنَا هَاجُورًا بَرْزَخًا مَنُوعًا بِهِ
 إِحْلَاطُهُمَا وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا مِنْ التِّينِ إِنْسَانًا لِنَعْلَمَ نَسَبًا لِمَا نَسَبَ وَجَعَلْنَا فِي جَهَنَّمَ بَابًا
 يَخْرُجُ ذِكْرًا كَانَ أَوْ أَنْتَى طَلَبًا لِلنَّاسِلِ وَكَانَ رَيْكَ قَدِيرًا قَادِرًا عَلَى مَا يَشَاءُ وَيُعِيدُونَ أَمِنْ الْكُفَرِ إِمِنْ
 كُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ بِمَادِيهِ وَلَا يَضُرُّهُمْ بِزَكَاةٍ وَهُوَ الْأَمْتَمُ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلَى رَيْهِ ظَهِيرًا فَبَيَّنَّا
 لِلشَّيْطَانِ بَطَاطِنَهُ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا بِالنَّجَةِ وَكَذِيرًا مَخُوفًا مِنَ النَّارِ قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَمِنْ عَلَى
 تَبْلِغِ مَا أَرْسَلْتُ بِهِ (مِنْ أَجْرِ آلٍ) لَكِنْ (مَنْ شَاءَ أَنْ يُغْنِيَ إِلَى رَيْهِ سَبِيلًا) طَرِيقًا يَنْفَاقُ مَالَهُ فِي مَرْضَاتِهِ تَعَالَى
 فَلَا أَتَمُّ مِنْ ذَلِكَ (وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ وَسَبِّحْهُ) فَتَلَبَّسَ (بِجَنَدِهِ) أَمِنْ قُلِّ سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْعَمْدُ لِلَّهِ
 (وَكُنْ بِوَيْدُنُوبٍ عِبَادَهُ خَيْرِيًّا) عَلِيمًا تَعْلَمُ بِهِ بِذُنُوبٍ هُوَ (الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ
 أَيَّامٍ مِنْ أَيَّامِ الدُّنْيَا) أَمِنْ فِي قَدَرِهَا لِأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ ثُمَّ خُشِسَ وَلَوْ شَاءَ لَخَلَقَهُنَّ فِي لَحْظَةٍ وَالْمُؤْتَلُونَ عَنْهُ لِيُظْهِرَ
 خَلْقَهُ التَّحْتِ (لَمَّا اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ) هُوَ فِي اللَّفْظِ سَرِيرِ الْمَلِكِ (الرَّحْمَنُ) بَذَلَ مِنْ شَيْءٍ اسْتَوَى أَمِنْ
 اسْتِزَاءَ يَطْلُبُ بِهِ (فَأَسْأَلُ) أَيُّهَا الْإِنْسَانُ (يَوْمَ) بِالرَّحْمَنِ (خَيْرِيًّا) يُخْبِرُكَ بِصِفَاتِهِ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ بِكُفْرَانِكُمْ
 (أَسْمِدُوا لِلرَّحْمَنِ) قَالُوا وَمَا الرَّحْمَنُ أَنَسْجِدُ لِمَا تَأْمُرُنَا بِالْفَوْقَانِيَةِ وَالْخَاطِيَةِ وَالْأَبَرِ مُخَمَّدٌ وَلَا نَعْرِفُهُ لَا
 (وَأَدَّاهُمْ) هَذَا الْقَوْلُ لَهُمْ (نَقُورًا) عَنْ الْإِيمَانِ

ترجمہ: آیاتہ دخیل رب صنعت نہ تہ گورے چہ خنکہ نہ خور کرے دی سورے د رنہا خوریدو
 (اسفار) نہ تر د نمر ختلو پورے کہ ہفہ غوبتلی نو دا بہ نہی پہ یو حالت باندی ولا پر یخودلی
 وی یعنی ساکن بہ نہی پر یخودلی وی چہ د نمر پہ راخلو سرہ بہ نہ زائل کیدلو بیا مونونمر
 لہ پدے سورے باندی دلیل جو کر کہ نمر نہ وی نو د سورے پیژند گلو بہ نہ شوہ کیدی بیا
 مونو دا یعنی خور شوے سورے خیل طرف تہ پہ قلا رہ قلا رہ راہیکلو یعنی د طلوع شمس د
 وجہ نہ شفا فینا او ہفہ داسی دی چہ ہفہ ستاسو دپارہ شپہ جامہ یعنی د جامہ پہ شان
 بتونکہ جوہ کرہ او خوب نہی قطع کونکہ یعنی د بدنونو دپارہ اعمالو لہ موقوف کولو

سرہ د آرام خیز جو کړو ورغ شي د منتشر کیدو وخت جوړ کړو په دې کښ د رزق وغيره د حاصلولو دپاره او هغه داسې دې چه د خپل رحمت باران نه اول هواگانې رالپي چه هغه خلق خوشحاله کړي او په يو قرامت کښ (الرباع) په خانې (الرباع) دې يعني د باران نه وړاندې خورې شوې هواگانې او په يو قرامت کښ (لثرا) د شين په سکون سره دې د تخفيف دپاره او په يو قرامت کښ د شين په سکون او د نون په فتحې سره (لثرا) مصدر دې او په بل قرامت کښ د شين په سکون او د نون په خانې د بآء په ضمي سره (يعني لثرا) دې زيرې ورکونکې، (اول قرامت يعني لثرا) مفرد نشورې، لکه چه د (رسل) واحد رسول دې (او هم دغه شان دويم قرامت يعني لثرا) مفرد دې، او آخری قرامت يعني د (لثرا) واحد (بنيو) دې او مونږه اسمان نه پاکې يعني پاکې او پاکونکې اوبه نازلوو د دې دپاره چه مونږه د هغې په ذريعه او چه زمکه شنه او شاداب کړو متآبه تخفيف سره دې، په (بلدة) کښ مذکر او مونث دواړه برابري، يا د (بلدة) صفت (متآ) په دې وجه مذکر راوړلې شوې دې چه (بلدة) شي د مکان په تاويل کښ کړې دې او مونږه هغه اوبه په خپل مغلق کښ په ډيرو غاروو مثلا اوبسانو، غواگانو او گډو بيزو او ډيرو انسانانو باندې شکوو (اناسي) د انسان جمع ده د لثا معي اصل انسان وو، نون په ياسره بدل شو اود يا په يا کښې ادغام او شو اناسي شوي انسان د (انسي) ده او مونږه د اوبه د مغلقو تر مينځه تقسيموو دې دپاره چه خلق غور او فکر او کړي د (بذکرو) اصل (بذکرو) وو تا په ذال کښ ادغام کړې شوه او په يو قرامت کښ (لذکرو) د ذال په سکون او د کاف په ضمي سره دې يعني د دې دپاره چه باران (د اوبو) په سبب د الله پاک نعمتونه ياد کړي بيا اکثر خلق ناشکري کوي يعني د نعمت منکر وي، په داسې طريقه چه هغوی وائي چه د فلانی ستوری په راختلو (يا د غروب) کيدو د وجې نه مونږ ته باران را کړې شو او که مونږ غوښتلې نو هريو کلی ته به مو وروونکې پيغمبر رالپي وې چه هغه به دا کلی والا وپروول خو مونږ ته د تول عالم طرف ته نذير اوليرلې د دې دپاره چه ستا اجر زيات شي لهذا ته د کافرانو د هغوی په خواهشاتو کښ اتباع مه کوه او ته هغوی سره د قرآن کريم په ذريعه پوره طاقت سره جهاد کوه او هغه داسې ذات دې چا چه دوه دريابونه يوځانې کولو سره جاری کړي دی چه په هغې کښ يو خوب مزیدار يعني انتھائی خوب دې او دويم مالگين او تريو يعني انتھائی تريو دې او د هغې دواړو تر مينځه شي يوه پرده د دې دپاره چه د يو بل سره ملاؤ نه شي او قوي مانع کيږدولې دې يعني داسې مانع چه د هغې د وجې نه د هغه دواړو دريابونو يوځانې کيدل ممنوع شو هغه داسې ذات دې چا چه انسان د اوبو يعني د منی نه پيدا کړو بيا شي هغه د نسب خاوند (د وينې رشتې والا) او سفر گټی والا کړو په داسې طريقه چه هغه د نسل د زيات والی دپاره نکاح کوي که مذکر وي که مونث وي او ستارې

دیر قدرت والا دی چه هغه څه غواړی په هغې باندې قادر دې او دا خلق یعنی کافران الله پاک لره پرخودلو سره د داسې څیزونو بندگی کوی کوم چه د هغوی د بندگي د وجې نه نه هغوی ته په نفع رسولو باندې قادر دی او نه په ترک د بندگي باندې نقصان رسولو باندې قادر دی او هغه بتان دی او کفار خو د خپل رب په مخالفت کښ د شیطان مددگار دی د شیطان اطاعت کولو سره او مونږ ته صرف د دې دپاره لپارې نې چه ته خلقو ته د جنت زیرې ورکړې او د جهنم د اور نه خلق او یروي تاسو او وایئ چه زه ستاسو نه ددې څیز په تبلیغ باندې کوم چې ماته را کولو سره رالپارې شوې یم هیڅ معاوضه نه غواړم خو دا چې څوک غواړی دخپل رب په مرضیاتو کښې دې مال خرچ کولو سره خپل رب ته (د رسیدل) لاره اختیار کړی نو زه هغه ددې نه نه منع کوم او تاسو په دغه حی لا یموت باندې توکل ساتئ او دهغه د حمد سره تسبیح ییانوئ یعنی سبحان الله وبحمده وایئ او هغه دخپلو بندگانو د گناهونو نه ښه خبر دې، بذنوب د خیرا سره متعلق دې او هغه داسې ذات دې چه هغه اسمانونه او زمکه او کوم څه چه ددې په مینځ کښې دی به شپږو ورځو کښې پیدا کړل د دنیا د ورځو په حساب سره یعنی ددې په مقدار کښې ځکه چه هغه وخت نمر نه وو، او که هغه غوښتلې نو دا به نې په یوه لمحہ (ساعت) کښې پیدا کړی وې، اوس پاتې شو دهغه دخپل قدرت نه عدول نو دا خپل مخلوق ته د جنتي نه کولو (اود نرمی) د تعلیم دپاره دی بیا هغه په عرش باندې برابر شو عرش به لغت کښې تخت شاهی ته وائی هغه رحمن دې رحمن د استوی د ضمیر نه بدل دې، اود استوی نه هغه استوی مراد ده کوم چه دهغه د شان سره لائق ده ته د رحمن د شان پاره کښې د یو خبر لرونکی نه معلومات او کړه هغه به تاته دهغه د صفاتو باره کښې بیان او کړی او کله چه د مکې کافرانو ته او وئیلې شی چې رحمن ته سجده او کړئ نو وائی رحمن څه څیز دې؟ آیا مونږ هغه چاته سجده او کړو چاته چې ته د سجدي کولو حکم ورکوي تا مرنه په تاء او یاء دواړو سره دې او فاعل محمد دې، حال دا دې چې مونږ دغه (رحمن) نه پیژنو، مونږ داسې نه کوو، دې قول دوی لره د ایمان نه نور هم زیات نفرت کوونکی جوړ کړل.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: {الْمَرْئُ تَنْظُرُ} : نظر سره رؤیت بصری طرف ته اشاره ده او ددې تائید د الی نه هم کیږی ځکه چه د رؤیت بصری صله الی راخی

قوله: {إِلَى رَبِّكَ} : کښې مضاف محذوف دې ځکه چه د ذات باری رؤیت په دنیا کښې ممکن نه دې لهذا تقدیر د عبارت به دا وی المرتالی صهرتک او بعضی حضراتو د رؤیت نه رؤیت قلبی هم مراد اخستې دې او المرتی په معنی د آلم تعلم اخستې دې او مخاطب نبی کریم ﷺ او هر هغه کس دې چې هغه په عالم کائنات کښې د غور او فکر صلاحیت لری، الله تبارک و تعالی په دې آیاتونو کښې منفرد بالالوهیه کیدو باندې پنځه دلیلونه د

قبیلی دمحو سنانو نه بیان کری دی ① اَلَمْ تَلِیْ رَکَّکَ کَیْفَ حَذَّ الْحِلَّالِ ② هُوَ الَّذِیْ جَعَلَ لَکُمُ اللَّیْلَ لِتَسَکُنَ
 ③ هُوَ الَّذِیْ اَرْسَلَ الرِّیَّاحَ ④ هُوَ الَّذِیْ مَرَمَہُ الْقَمَرِینَ ⑤ هُوَ الَّذِیْ خَلَقَ مِنَ الْمَآءِ بَقَرًا

فوله: مِنْ وَکَلْتُ الْاِنْشَارَ اِلَیْ وَکَلْتُ طُلُوعَ الشَّمْسِ: مفسر ۱۹ پاره زیات مناسب وو چې ای
 من طلوع العجری طلوع الشمس نی و نیلی وو، که مطلق نی پریخودی وی او هیخ یو قید سره
 نی مقید کری نه وی نو نوره به هم زیاته غوره وه خکه چې په شپه کې خو د زمکې ظل
 (سورې) وی او په ورځ کښې د ونو سورې وی، اسفار نی شاید د ښه وخت کیدو په وجه
 خاص کری دې د کف مذل الظل په تفسیر کښې د مفسرینو درې اقوال دی ① من العجری
 الشمس ② من المغرب الی طلوع الشمس ③ من طلوع الشمس الی زوال الشمس صاحب د بعر
 رومیې قول د جمهورو قول نقل کری دې او مفسر علام چې کوم تفسیر کری دې هغه د
 نورو مفسرینو موافق نه دي (صاوی وجمال)

فوله: جَعَلَ لَکُمُ اللَّیْلَ لِيَسَکُنَ: په دې کښې نی لیل لره د لباس سره تشبیه ورکړې ده وجه
 د شبه ساتر کیدل دی، حرف تشبیه او وجه د شبه نی حذف کری ده، دې ته تشبیه بلیغ
 وائی لکه په نندار کې چې تشبیه بلیغ ده.

فوله: بَقَرًا: په دې کښې یو څو قراوتونه دی دمفسر علام مخې ته د قرآن کریم هغه نسخه
 ده چې په هغې کښې د بَقَرًا په ځانې نقرادې په دې کښې څلور قراوتونه دی: ① نَقَرًا ② نَقَرًا
 ③ نَقَرًا ④ نَقَرًا رومیې او دویم د نَقَرًا جمع دی لکه د رسول جمع چې رَسُلٌ او رَسُلٌ راځي، او
 دریم یعنی نَقَرًا مصدر دې چې په دې کښې واحد او جمع برابر دی او څلورم یعنی نَقَرًا
 بشپړ جمع ده خوشخبری ورکونکې.

فوله: مَقَرَّدَ الْأَوَّلَى وَالشَّانَةَ: یعنی مفسر علام له د اولی سره والشَّانَةَ هم و نیل پکار وو خکه چه د
 اول او دویم قراوت واحد یو دی او هغه دې نَقَرًا د څلورم قراوت یعنی د نَقَرًا واحد بشپړ دې
 فوله: مَقَرَّدَ: په مَقَرَّدَ او مَقَرَّدَ کې فرق دادي چه مَقَرَّدَ هغې ته وائی چې مرشوي وی او مَقَرَّدَ هغې
 ته وائی چه هغه مرکیدونکې وی یا مرگ ته نزدې وی

فوله: يَسْتَوِي لِيَوْمِ الْمَدِّحَةِ وَالْمُؤْتِثِ: دا ددې اعتراض جواب دې چې بَلَدَةٌ موصوف او مَقَرَّدَ دې
 صفت دې د مَقَرَّدَ په ځانې مَقَرَّدَ پکار وو چې په موصوف او صفت کې مطابقت راغلې وي؟
 ددې یو جواب ځونې دا ورکړو چې د مَقَرَّدَ اطلاق په مذكر او مؤنث دواړو باندې کیږي،
 دویم جواب و ذکره باعتبار المكان. مفسر علام له د واژه ځانې کوونیل پکار وو چې دویم
 جواب طرف ته اشاره شوی وي، د دویم جواب خلاصه دا ده چې بَلَدَةٌ د مکان په تاویل
 کښې دې لهدا مَقَرَّدَ او بل صحیح دی.

قوله: وَلَقَدْ دَدِي عَطَفَ بِهٖ نَحْبِيْ بَانَدِي دِي

قوله: اُنْعَمًا: دا د لُصْبِه مفعول ثانی دِي او خَلَقْنَا بِهٖ اُنْعَمًا بَانَدِي د مقدم کیدو په وجه حال دِي کښی نو خَلَقْنَا اُنْعَمًا صفت دِي، قاعده ده چه موصوف که نکره وی او ددې موصوف مقدم کړې شوي نو دا حال جوړیږي.

قوله: اُنْأَمِي: دا د انسان جمع ده داد سببویه مذهب دِي او هم دا راجح دی او بعضو وئیلی دی چه د انبیاء جمع ده دا د فراء مذهب دِي اودا د اعتراض نه خالی نه دې ځکه چه په انبیاء کښې تانسبتی ده. او په کوم کښې چې تانسبتی وی دهغې جمع د فعائې په وزن باندې نه راځی لکه چې ابن مالک فرمائیلی دی. وَأَجْعَلْ فَعَائِي لِفِرْدِي نَسْب.

قوله: وَلَقَدْ مَرْفَعًا: ای والله لقد مَرْفَعًا ای الماء مفسر علام د مَرْفَعًا د ضمیر مرجع ماء ګرځولې دې. مطلب دادې چه مونږ باران په مختلفو ښارونو او علاقو کښې د مقدار په اعتبار سره تقسیم کړې دې، دغسې د صفت په اعتبار سره هم تقسیم کړې دې چې باران یو ځانې کښې په شیبو شیبو وریږي نو بل ځانې کښې په مژه مژه، دغسې مو په مختلفو وختونو تقسیم کړو. حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه هم دا تفسیر نقل دې، بعضې حضراتو د مَرْفَعًا د ضمیر مرجع قرآن ګرځولې دې او ددې قرینه نې جاهد رحمه الله به ګرځولې ده او بعضې حضراتو الفطر مرجع ګرځولې دې، صاحب د جلالین هم دا اختیار کړې ده قرآن لره د مرجع ګرځولو په صورت کښې به مطلب دا وی چه مونږ په دې قرآن کښې مختلف مثالونو او عنواناتو سره ښه ښه مضامین بیان کړی دی او په مختلفو دلائلو او حجتونو سره مو خلق پوهه کړې دی چه هغوی غور او فکر او کړی. (صفوة التفاسیر ملخصاً)

قوله: التَّوَّء: ددې جمع انواء راځی ددې معنی مائل کیدل او ساقط کیدل دی بقال تاء به الحمل ای اُنْقَلَبَ وَأَمَالَ بوج ده لره دروند کړو او تیت نې کړو د جاهلیت په زمانه کښې به عربو کواکب (ستورو) لره مؤثر حقیقی منل، او د یخنی او گرمی او د باران وغیره نسبت به نې د بعضې نجوم طلوع یا غروب طرف ته کولو، دهغوی عقیده وه چې په آخره شپه کښې چې کله یو مخصوص ستورې د مغرب په طرف غورځیږي او ددې په مقابل مشرق کښې ددې حریف (مقابل) طلوع کیږي نو باران کیږي. دې خلقو الله تعالی لره مؤثر حقیقی نه منلو او نجوم او کواکب (ستوری) به نې مؤثر حقیقی گنل په دې وجه دې لره په کفران سره تعبیر کړې شولې. (روح البیان ملخصاً)

قوله: مَوَّج: (ماضی باب نصر) مَوْج: آزاد پریښودل، جاری کول، فُرات: ډیر خوږ، ښائسته ذائقې والا چې زړه ته تسلی ورکوی (ک، الرحمن: د رحمن د مرفوع کیدو درې وجهی کیدې سی: ① د الذی خلق.. الله مبتدا خبر وی ② د مومبتدا محذوف خبر وی ③ د استوی د

ضمیر نہ بدل وی مفسر ^{میں} ہم دا اختیار کرے دی
 ہولہ قائل پہ غیر: بہد غیر اسرہ متعلق دی، د فواصل د رعایت پہ وجہ مقدم کرے شوی
 دی ای فال غیر: بہد یا د اسل سرہ متعلق دی ای اسل عنہ غیر: یعنی د رحمٰن د صفات
 بارہ کسبی د عالم نہ معلومات او کرے
 ہولہ بخبرک بصفاۃ: دا جواب امر دی

[ایاتونہ: ۶۱-۷۷]

قال تعالیٰ {تَبَارَكَ} ثَغَاظُمُ {الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا} اثْنِي عَشَرَ النُّجُومَ وَالْخُفُوفَ وَالْجُزْءَ وَالشَّرْطَانَ
 وَالْأَسَدَ وَالسُّنْبُلَةَ وَالْجِزَانَ وَالْقُرْبَ وَالْقُفُوسَ وَالْجُذْيَ وَالذَّلُوَ وَالْخُوتَ وَهِيَ فَنَازِلُ الْكُتُوبِ الشَّعْثَةُ الشَّيْبَةُ
 الْبُرْجُ وَهُوَ الْخَمْلُ وَالْقُرْبُ وَالْهُزَةُ وَلَهَا الثُّورَ وَالْجِزَانَ وَغَطَّارِدَ وَلَهُ الْجُزْءَ وَالسُّنْبُلَةَ وَالْقُرْبَ وَلَهُ الشَّرْطَانَ
 وَالشَّمْسُ وَلَهَا الْأَسَدَ وَالْمُشْرِقَى وَلَهُ الْقُفُوسَ وَالْخُوتَ وَزُحْلَ وَلَهُ الْجُذْيَ وَالذَّلُوَ {وَجَعَلَ فِيهَا} أَيْضًا
 {يَرَاجًا} هُوَ الشَّمْسُ {وَقَمَرًا مَيِّرًا} وَهِيَ قِرَاءَةُ سُرُجًا بِالْخَمْعِ أَيْ نِيزَاتٍ وَخَصَنَ الْفَقْرَ مِنْهَا بِالذِّكْرِ لِمَنْ
 فَضِيلَةٌ {وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ عِلْقَةً} أَيْ يَخْلِفُ كُلُّ مِثْلٍ مِثْلَهُ الْآخَرَ {لَعَنَ أَرَادَ أَنْ يَذْكَرَ} بِالشَّيْبِ
 وَالشَّخِيفِ كَمَا تَقَدَّمَ مَا قَاتَهُ فِي أَحَدِهِمَا مِنْ خَيْرٍ فَيُفْطِلُهُ فِي الْآخَرِ {أَوْ أَرَادَ شُكُورًا} أَيْ شُكْرًا لِيُغْنِيَهُ بِهِ
 عَلَيْهِ فِيمَا {وَجَعَدَ الرَّحْمَنُ} مُثْنًا وَمَا بَعْدَهُ صِفَاتٌ لَهُ إِلَى أَوَّلِيكَ يَخْرُجُونَ غَيْرَ الْمُفْتَرَضِ فِيهِ {الَّذِينَ
 يَتَشَوَّنُ عَلَى الْأَرْضِ هَوًّا} أَيْ بِسَكِينَةٍ وَتَوَاضَعُ {وَأَذَاعَا طَبِيعَتِهِمَا الْجَاهِلُونَ} بِمَا يَخْرُجُونَ {قَالُوا سَلَامًا} أَيْ
 قَوْلًا يَسْتَلِمُونَ فِيهِ مِنَ الْإِلَهِ {وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا} جَمْعٌ سَاجِدٍ {وَقِيَامًا} بِغَضَى قَاتِبِينَ يَصَلُّونَ
 بِاللَّيْلِ {وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا} أَيْ لَا زَمًا {إِنْهَا سَاعَتٌ} نَسَبَتْ
 {مُسْتَقَرًّا وَمَقَامًا} هِيَ أَيْ مَوْضِعٌ اسْتَقَرَّ وَإِقَامَةٌ {وَالَّذِينَ إِذَا أَتَقَفُوا} عَلَى عِبَادِهِمْ {لَعَنُوا قَوْمًا وَلَعَنُوهَا}
 بَفَتْحِ أَوَّلِهِ وَضَمِّهِ أَيْ يَضَعُوهَا {وَكَانَ} إِنْقَافُهُمْ {يَبِينُ ذَلِكَ} الْإِسْرَافُ وَالْإِفْطَارُ {قَوْمًا} وَسَطًا {وَالَّذِينَ لَا
 يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقُولُونَ لِلنَّاسِ أَلْحَىٰ حَرَمًا لِلَّهِ} قَتَلَهَا {الْأَلْحَىٰ} وَلَا يَزِيدُونَ وَمَنْ يَقَعْلُ ذَلِكَ} أَيْ
 وَاحِدًا مِنْ الثَّلَاثَةِ {يَلْقَ أَثَامًا} أَيْ عِقَابًا {يُضَاعَفُ} وَهِيَ قِرَاءَةُ يَضَعُفُ بِالشَّيْبِ {لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
 وَتُخْلَدُ فِيهِ} بِحَزْمِ الْفَعْلَيْنِ بَدَلًا وَتَرْبُعِهِمَا اسْتِغْنَاءًا {مُهَاتًا} خَالَ {إِلَافًا} تَابَ وَأَمَّنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا} مِنْهُمْ
 {قَالُوا لَيْكَ يَبْنَؤُ اللَّهِ سَيَقَامُهُمْ} الْمَذْكُورَةُ {حَسَنَاتٌ} فِي الْآخِرَةِ {وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا} أَيْ لَمْ يَزَلْ
 مُنْصِفًا بِذَلِكَ {وَمَنْ تَابَ} مِنْ ذُنُوبِهِ غَيْرَ مَنْ ذَكَرَ {وَعَمِلَ صَالِحًا} قَاتِلًا يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا} أَيْ يَرْجِعُ إِلَى
 رُجُوعًا لِيُخَازِنَهُ خَيْرًا {وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّهْدَ} أَيْ الْكُتُوبَ وَالنَّجْلَ {وَأَذَاعُوا بِاللُّغُو} مِنَ الْكَلَامِ الْقَبِيحِ
 وَغَيْرِهِ {مَرُّوا كِرَامًا} مُغْرِبِينَ عَنْهُ {وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا} وَعُظُّوا {بِأَيَّاتِ رَبِّهِمْ} أَيْ الْقُرْآنَ {لَعَنُوا} بِطَرَفِ
 بَسْطِهِمَا {عَلَيْهَا صَمًّا وَعُمَمًا} نَلَّ خَرُّوا سَامِعِينَ نَاطِقِينَ {وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَنْزَالِنَا
 ذِكْرًا تِلْكَ} بِالْخَمْعِ وَالْإِفْرَادِ {قُرْآنًا} لَنَا بِأَنْ نَرَاهُمْ مُطِيعِينَ لَكَ {وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا} هِيَ

الحبر {أُولَئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ} الذَّرَجَةُ الثَّلَاثِيَّةُ فِي الْجَنَّةِ {يَمَّا صَوَّوْا} عَلَى طَاعَةِ اللَّهِ {وَيَلْقَوْنَ} بِالشَّدِيدِ
والتَّخْفِيفِ مَعَ فَتْحِ آيَةٍ {فِيهَا} فِي الْغُرْفَةِ {عِجَّةً وَسَلَامًا} مِنَ الْمَلَائِكَةِ {عَالِيَيْنَ فِيهَا حَسَنَتٌ مُسْتَقَرًّا
وَعَقَامًا} مُوَضَّعَ إِقَامَةٍ لَهُمْ وَأُولَئِكَ وَمَا بَعْدَهُ خَيْرٌ عِبَادِ الرَّحْمَنِ الْمُبْتَدَأِ {قُلْ} يَا مُحَمَّدُ لِأَهْلِ مَكَّةَ {مَا}
نَافِعٌ {يَعْبَأُ} يَكْتُمُونَ {يَكْمُرُونَ} لَوْلَا دَعَاؤُكُمْ {يَأْتِي} فِي الشَّدَائِدِ فَيَكْشِفُهَا {فَقَدْ} أَيْنَ فَكَيْفَ يَبْقَا بِكُمْ
وَقَدْ {كَذَّبْتُمْ} الرُّسُولَ وَالْقُرْآنَ {فَتَوَكَّفُوا} الْعَذَابَ {إِذَا مَا} فَلَا زَمَانَ لَكُمْ فِي الْآخِرَةِ بَعْدَ مَا يَجْعَلُ
بِكُمْ فِي الدُّنْيَا فَعَلِيلٌ مِنْهُمْ يَوْمَ يَنْزِلُ السَّحَابُ وَخَوَابٌ لَوْلَا ذَلِكَ عَلَيْهِ مَا قَبِلَهَا

ترجمہ: ہفہ ذات دیر لوتھی شان والا دی چہ ہفہ پہ اسمان کبی دلس برجونہ جو رکمل ① حمل ②
ثور ③ الجوزاء ④ السرطان ⑤ الاسد ⑥ السنبلة ⑦ الميزان ⑧ العقرب ⑨ القوس ⑩
الجدی ⑪ الدلو ⑫ الحوت، دا د سبع سیارو (اووہ ستورو) منزلونہ دی (اوہفہ سبع
سیارہ دا دی ① المریخ: ددی منزل حمل او عقرب دی ② زہرہ: ددی منزل ثور او میزان
دی ③ عطارد: ددی منزل جوزاء او سنبلہ دی ④ القمر: ددی منزل سرطان دی ⑤
الشمس: ددی منزل اسد دی ⑥ المشتري: ددی منزل قوس او حوت دی ⑦ زحل: ددی
منزل جدی او دلو دی اوہفہ پہ اسمان کنبی دیوہ ہم جو رہ کرہ اودا نمر دی او نورانی
سیوری ٹی جو رہ کرہ اوپہ یو قرأت کنبی سُرْجًا دجمع صیغی سرہ دی یعنی رویشانہ
کواکب (ستوری) ٹی جو رکمل اوپہ ستورو کنبی ٹی خاص کرد قمر (سیوری) ذکر د یو
قسم د فضیلت پہ وجہ دی اوہفہ داسی ذات دی چہ ہفہ شپہ او ورخ پہ یوبل پسے تلونکی
راتلونکی جو رکمل یعنی پہ دی دوارو کنبی ہر یو بل پسے راخی دہفہ کس دیارہ شوک چہ
خان پوہول غواری دا (دخیر) کارکوم چہ ددی نہ پہ دغہ دوارو (شپہ او ورخ) کنبی پاتہی شو
نودا د خیر کار دی پہ بلہ کنبی او کروی او شکر کول غواری یذکر تشدید او تخفیف دوارو
سرہ دی لکہ ورائدی چہ تیرشوی دی یعنی خیل خان باندی پہ شپہ ورخ کنبی دخیل رب
د نعمتونو شکر کول پکار دی عباد الرحمن مبتدأ دی او ددی نہ روستو د جملہ معترضہ
نہ علاوہ ددی صفات دی أُولَئِكَ يُجْزَوْنَ پوری (یعنی د یجزون دماقبل پوری اود رحمن
بندگان ہفہ دی چہ ہغوی پہ زمکہ باندی عاجزی یعنی سکون او تواضع سرہ گرمی او کلہ چہ
جاہلان دہغوی سرہ داسی خبری سرہ مخاطب کیری چہ ہغی لہر ہغوی ناخوبینہ کنری نودا
صاحب ورتہ سلام وائی یعنی داسی خبرہ ورتہ کوی چہ پہ ہغی کنبی ہغوی د گناہ نہ
محفوظ کیری او شوک چہ د شپہ دخیل رب پہ ورائدی پہ سجدہ او قیام کنبی لگیا وی سُبْحَد
ساجد جمع دہ او قیاماد قائمین پہ معنی دی یعنی د شپہ مونخ کوی او شوک چہ دخیل رب
نہ دا دعا غواری چہ ای زمونہ پروردگار تہ زمونہ نہ د جہنم عذاب لری کری حکمہ چہ دہغی عذاب
اینبتیدونکی دی یعنی لازمیدونکی دی بیشک ہفہ د پاتہی کیدو او اوسیدلو پہ لحاظ سرہ بد

ترین خائے دے یعنی د استقرار او اقامت دپارہ دیر بد خائے دے او کله چه هغوی به خیل عیال باندے خرچ کوی نو اسراف نه کوی اونه تنگی کوی بقتواد یا به فتحی سره (سره) د ناپه کسری سره، او په ضمی د ناسره (سره) د کسری د ناء) لم یفتواای لم یفتواواو ددوی خرچ کول د اسراف او تنگی په مینځ کښې په اعتدال سره وی او څوک چې د الله سره د بل معبود بندگی نه کوی او کوم نفس لره چې الله حرام گرځولې دې هغې لره نه قتلوی خو په حقه سره، او هغوی زنانه کوی او څوک چې (په ذکر شوی دریو وارو کارونو کښې یو کار هم اوکړی) نوهغه به سزاته ورمخامخ کیږی انا ما ای عوبه او هغه ته به د قیامت په ورځ دوچند عذاب ورکولې شی او هغه به ذلت او خواری سره همیشه په دې کښې اوسپړی او په یو قرات کښې بضعف په تشدید سره دې دواړه فعلونه (یعنی بضعف او یخلد) مجزوم دی (یلق نه د بدل الاشتمال) واقع کیدو په وجه او (ذکر شوی دواړه فعلونه) په رفع سره هم دی د استیناف په وجه سره. مهاآد یخلد ضمیر نه حال دې خو په دوی کښې چې څوک توبه او بایی او ایمان راوړی او نیک عمل کوی نو الله تعالی به داسې خلقو ذکر شوی گناهونه په آخرت کښې په نیکو سره بدل کړی او الله تعالی غفور او رحیم دې یعنی دې صفت سره همیشه متصف دې او کوم کس دا کس د هغې نه علاوه دې دکوم ذکر چې په امانن، ثاب و آمن کښې شوې دې توبه کوی او نیک عمل کوی نو داسې کس (په حقیقت کښې) الله طرف ته رشتونې رجوع کوی یعنی په صحیح معنی کښې رجوع کوی نو داسې کس ته به (الله تعالی) غوره بدله ورکړی او هغوی په عبث خبرو کښې به شاملیږی (دویمه ترجمه) او هغوی دروغ او باطله گواهی نه ورکوی او کله چې په لغو څیزونو یعنی عبث (فضول) خبرو وغیره باندې ددوی تیریدل کیږی نو په شرافت سره تیریږی یعنی (توجه نه ورکوی) ددې نه اعراض کولو سره تیریری او هغوی داسې دی چې کله هغوی ته د الله په آیتونو یعنی د قرآن په ذریعه نصیحت کولې شی نو په هغې باندې د کثرو او رندو په شان نه تیریری بلکه د قبولولو په غوږونو کې اوری اود عبرت په سترگو ورته کتلو سره استفاده کونکی تیریری، او هغوی داسې دی چه دعا کوی چې ای پروردگار مونږ ته زمونږ د بیسیانو او زمونږه اولاد د طرف نه د سترگو یخ والې را کړې د ژباړنا جمع او افراد سره دې په دې طور چې مونږ دوی ستا فرمانبردار او وینو او مونږ د متقیانو په څیر کښې پيشوایان جوړ کړې هم دغې خلقو ته به جنت کښې او چتې بالاخانې ورکړې شی د هغوی د الله تعالی په اطاعت باندې د ثابت قدم اوسیدو په وجه هلته به هغوی ته د ملائکو د طرفه (دهمیشه) بقا (خوشخبری) اود سلامتیا دعا کولې شی هغوی به په دې کښې همیشه اوسپړی دا دیر ښه خائې او دیر ښه مقام دې یعنی د دوی د اوسیدو خائې دې او اولنک او ددې ما بعد د عباد الرحمن مبتدا خبر دې، ای محمد ﷺ تاسو مکې والو ته او وایح زما رب به ستاسو هیڅ پرواه اونه کړی که تاسو که تاسو

هغه په مصیبتونو کښې نه راغولې چې هغه دې لره زائل (ختم) کړی یعنی څنگه به تاسو پرواه او کړی تاسو خو رسول او قرآن دروغ گنږلی دی ډیر زړه عذاب ستاسو پورې جخت اونغلی (یعنی) په دنیا کښې به په تاسو باندې د عذاب نازلیدو نه علاوه په آخرت کښې تاسو باندې عذاب خامخا لازم شی، چنانچه په هغوی کښې د بدر په ورځ اویا (۷۰) کسان قتل کړي شو، د کولاجواب (محذوف دي) چې په دې باندې د کولاماقبل (یعنی ماتهو بکړم) دلالت کوی (تقدیر د عبارت به داسې وی کولادعاء کړم ماتهو بکړم).

د قیوداتو فوائد او تسهیل

فوله: بروج: دا د برج جمع ده منزل ته وائی، د اووه سیارو دولس منزلونه دی، په اووه سیارو کښې د پنځو دوه دوه منزلونه دی دغسې پنځو سیارو لس منزله واخستل باقی سیارو یعنی نمر او سپوږمۍ یو یو منزل واخستلو دغه شان په اووه سیارو باندې دولس منزله تقسیم شو، زحل په اووم اسمان باندې دې او مشتری په شپږم اسمان باندې، او مریخ په پنځم اسمان باندې او شمس په څلورم اسمان باندې، او زهره په دریم اسمان باندې، او عطارد په دویم اسمان باندې، او قمر په رومۍ اسمان باندې دې مفسر علام چې د اووه سیاراتو کوم ترتیب بیان کړې دې د قدیم علم هیئت اول معلم ارسطو په نزد د عالم مرکز زمکه ده، سیارات او ثوابت بلکه ټول جهان ددې گیرچاپیره تاویری، اکثر قضاو د هغه تقلید کړې دې، بطليموس هم ددوی مشر دې دا رانې تقریباً یونیم زر کاله پورې منلې شوې راروانه وه.

د جدید علم هیئت بانی مشهور فلکی کوپرنیکس پولنډی م ۱۴۷۲ و ۱۵۴۳ء گنږلې کيږی، مشهوره ده چې دا رومې سړې دې چې ده د نمر د مرکزیت نظریه پیش کړه.

ه کوپرنیکس ه نظریې بنیادی اصول دوه دي:

اول: د کواکب عالم د روزانه گردش اصلی وجه د خپل محور نه گیرچاپیره د زمکې روزانه گردش کول دی.

دو: ټول سیارې د نمر نه گیرچاپیره تاویری، زمکه هم د هغې نه یوه سیاره ده، په نظام برنیکي کښې د سیارو ترتیب د مرکز (نمر) نه شروع کیږی چې داسې دې:

① عطارد ② زهره ③ ارض ④ مریخ ⑤ مشتری ⑥ زحل ⑦ یورینس ⑧ نیپچون ⑨ پلوتو (بحواله فلکیات جدیده، ص ۲۶)

فوله: جَعَلَ فیهَا: ای فی السماء، د سماء نه اصطلاحی سماء مراد نه دې بلکه فوق (بره طرف) مراد دې، (کل ما هو فوق رأسک فهو السماء) سیارات په فضاء کښې راتوړند دی په اسمان کښې پیوست نه دی، د اووه سیاراتو چې په اووه اسمانونو کښې کیدل ښودلی شوی

دی دا ددوی د دوری حرکت منزلونہ دی ہم دے تہ بروج وٹیلے شی، مثلاً د قمر بارہ کنبے وٹیلے شی چې په رومبی اسمان کنبې دې او عطارد په دویم اسمان کنبې او زهره په دریم اسمان کنبې او نمر په څلورم اسمان کنبې علی هذا القیاس. په جَعَلَ فَمَآ کنبې د فَمَآ ضمیر که بروج طرف ته اوگرځولې شی نو خبره بالکل واضحه کیږی لکه چې د محشی هم دا رانې ده، که د سماء نه سماء اصطلاحی حقیقی مراد واخستلې شی نو ډیر اعتراضونه پیدا کیدلې شی، بیا ئې ددې نه پس قمر په مُرْجَاباندې عطف کړو، دا به د عطف الشی علی نفسه د قبیل نه وٹیلې شی اودا درست نه دې په وَخَسَ القمر... الخ سره ددې اعتراض جواب دې د عربو په نزد چونکه د قمر یو اهمیت او فضیلت په دې وجه دې چه دهغوی په نزد د کال حساب په قمری میاشتو سره کیږی او ددې نه علاوه د بعضی عبادتونو دارومدار هم په قمری میاشتو باندې دې، په دې وجه د تخصیص بعد التعمیم د قبیل نه ئې د قمر خاص طور باندې ذکر کړې دې لکه څنگه چې په حافظو اعلی الصلوات والصلوة الوسطی کنبې دی.

قوله: وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً: خِلْفَةً مصدر دې، د بیان نوع دپاره لکه چې جِلَّة یعنی په خاص نوعیت سره یوبل پسې راتلل په داسې طریقہ چه د یوبل قائم مقام شی خِلْفَةً نه خو د جَعَلَ مفعول ثانی کیدې شی که جَعَلَ په معنی د صَوَّرَ واخستلې شی، اونه د جَعَلَ دمفعول نه حال واقع کیدې شی که جَعَلَ په معنی د خَلَقَ واخستلې شی، حالانکه د خِلْفَةً مفعول یا حال کیدل ضروری دی گنی نو معنی به درست نه وی لهذا د خِلْفَةً نه مخکې به مضاف محذوف منل ضروری وی ای د خِلْفَةً په دې صورت کنبې به مصدر په معنی د اسم فاعل شی، خِلْفَةً به په معنی د خِلْفَةٍ سره شی نو معنی به صحیح شی، یو جواب دا هم ورکړې شوې دې چې په قاموس کنبې دی چه خِلْفَةً په معنی د مختلفه دې په دې صورت کنبې به د مضاف محذوف منلو ضرورت نه وی او معنی به ئې داشی چې جَعَلَهَا مختلفین. اوس پاتې شو دا سوال چې خِلْفَةً هرکله د مختلفین تشبیه په معنی کنبې دې نو خِلْفَةً واحد ولې راوړلې شوې دې؟ نو ددې جواب به دا وی چه خِلْفَةً چونکه د مصدر هم وزن دې او په مصدر کنبې واحد تشبیه جمع ټول برابر وی په دې وجه خِلْفَةً واحد راوړلې شوې دې، هم دې جواب طرف ته مفسر علام په بخلف کُلّ منهما الآخر سره اشاره کړې ده.

قوله: مَا قَاتَتْ: د بَدَّلَ مفعول محذوف دې کوم چه مفسر ~~مطلوب~~ ظاهر کړې دې.

قوله: أَوْ أَرَادَ شُكُورًا: په دې کنبې او د تقسیم او د تنويع دپاره دې د تخییر دپاره نه دې یعنی مانعة الخلو مراد دې چې په دې کنبې دواړه جمع کیدې هم شی. هُكُورًا مصدر دې په

معنی شکرًا.

قوله: وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ: دا جمله مستانغه ده دمخلص او دینداره بندگانو اوصاف بیانولو دپاره راوړلې شوې ده عباد الرحمن مبتدا موصوف دې او موصولات ثمانیه چه په هغې کښې رومبې الذین یمشون دې او آخری والذین یقولون دې، دا ټول موصولات دخپلو صلو سره د مبتدا موصوف دپاره صفت دې، او اولنک همزون ..الخ د مبتدا خبردې، د مبتدا اوخبر په مینځ کښې درې آیتونه جملې معترضه دی. ومن یفعل ذلك یلق اثمًا نه مقامًا پورې هوئا، داد هَاتَ مصدر دې نرمی کول، په سکون او وقار سره تلل

قوله: مُجْتَدًا: د بییتون د ضمیر نه حال دې اود لرتهم سجداتمعلق دې، مُجْتَدًا په قیاسًا باندې د فواصل د رعایت په وجه مقدم کړې شوې دې.

قوله: وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا (الآیة): یعنی خالق او مخلوق سره د ښه معامله کولو باوجود دالله تعالی د عذاب نه ویریری، په خپلو اعمالو باندې اعتماد او بهروسه کولو سره بې ویرې نه اوسیدې او داسې دعا کوی چې رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا. (الآیة)

قوله: إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا: او سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا دا دواړه د رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا. (الآیة) علت دی قوله: سَاءَتْ: بئس، د سَاءَتْ تفسیر په بئس سره د کولو مقصد دې خبرې طرف ته اشاره ده چه سَاءَتْ دافعال ذم نه دې، ددې فاعل په دې کښې ضمیر مستتر مبهم دې او مستقر ددې تمیز دې چې دا د ضمیر مبهم تفسیر کوی او مخصوص بالذم محذوف دې او هغه هر دې کوم چې شارح ظاهر کړې دې، بعضې حضراتو سَاءَتْ په معنی د أَجَزَّتْ اخستې دې. دغه وخت به دا د افعال متصرفه نه وی او مفعول ته به نصب ورکوی کوم چې دلته محذوف دې او هغه اصحابها یا داخلها دې او تقدیر د عبارت به داسې وی چې إِنْهَا (ای جهنم) أَجَزَّتْ اصحابها وداخلها، او مستقرًا تمیز یا حال واقع کیدې شی، اول قول ته ترجیح ورکولو دپاره مفسر علام د سَاءَتْ تفسیر په بئس سره اوکړو چې اشاره اوشی چه ساءت د أَجَزَّتْ په معنی نه دې، د مفسر علام په نزد مستقر او مقام دواړه یو څیز دې، بعضې مفسرینو په دواړو کښې فرق کړې دې، مستقر د عصاة المؤمنین دپاره دې یعنی دائمی نه دې او مقامًا دکافرانو دپاره دې چې دائمی دې

قوله: يَقْتُولُوا: دا په فتحې او په کسرې د تا سره ای يَقْتُولُوا او په ضمې د یا اوپه کسرې د تا، سره ای يَقْتُولُوا اوپه فتحې د یا اوپه ضمې د تا سره د کوفیینو په نزد ای يَقْتُولُوا یقال قَتَرَعْلَى عماله ای ضَعُفَ علیهم فی النفقه. (بابه ضرب ونصر)

قوله: وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ: د اطاعت د بیان نه پس ټپ اجتناب عن المعصية بیان

اوفرمانیلو بَیْضَف او بَیْضَد واره د بَلَقَ فعل نه بدل احتمال واقع کیدو په وجه مجزوم دی، اود جمله مستانغه کیدو په وجه دې لره مرفوع هم وئیلې شوې دې.

فوله: **إِلَآءِ مَنْ تَابَ**: د بَلَقَ ضمیر مستتر نه مستثنی متصل د ای **إِلَآءِ** تَاب **فَلَا يَلْقَى أَكَاثًا**. بعضې حضراتو مستثنی متصل هم گرځولې دې، خوابو حیان وئیلې دی چه مستثنی متصل صحیح نه د، ځکه چه په مستثنی منه باندې مضاعف حکم لگولې شوې دې نو په دې صورت کښې به تقدیر داسې وی: **إِلَآءِ مَنْ تَابَ وَأَمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا يُضَاعَفُ لَهُ الْعَذَابُ**. اود عذاب مضاعف د انتفاء نه د عذاب غیر مضاعف انتفاء نه لازمیری لهذا مستثنی منقطع اولی د او **إِلَآءِ** په معنی د لکن د. (فتح القدير)

فوله: **مُهَيَّأًا**: د بَیْضَد ضمیر نه حال دې بعضې حضراتو د **وَمَنْ تَابَ وَأَمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا** فإنه يتوب إلى الله متأه، د شرط اود جزاء د اتحاد شبه کړې د کوم چه جائز نه دې ځکه چې **مَنْ تَابَ** فإنه يتوب نه شی وئیلې کیدې؟ بعضې حضراتو ددې دا جواب ورکړې دې چه د شرط نه ذاتی توبه مراد د او جزاء د عمل سره مؤکد توبه مراد د، په دې وجه نې جزاء په مصدر متأه سره مؤکد کړې د او د آیت معنی نې دا ښودلې د چې **مَنْ أَرَادَ التَّوْبَةَ وَعَزِمَ عَلَيْهَا فَلْيَتُبْ إِلَى اللَّهِ** خبر په معنی د امر دې. (فتح القدير، شوکانی)

فوله: غیرون ذکر: سره اشاره د چه عطف د مغایرت دپاره دې یعنی په رومبي آیت کښې د **مَنْ تَابَ** نه مراد کافر دې او په دویم ایت کښې مؤمن دې، او بعضې حضراتو د تخصیص بعد التمیم د قبیل نه گرځولې دې.

فوله: **لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ**: که لایشهدون د لایحضرون په معنی کښې وی لکه څنگه چې مفسر علام په دې معنی اخستې دې نو **زُورَ** به مفعول به وی او که **يَشْهَدُونَ** د شهادت په معنی وی نو **زُورَ** به بنزع الخافض منصوب وی، ای لایشهدون بالزور.

فوله: **قُرَّةَ أَعْيُنٍ**: قرة العين سرهوها، قرة العين نه مراد د اهل وعیال نیکی او فرمانبرداری لیدلو سره د خوشحالی اوسمرت حاصلیدل دی، هم دې لره نې د سترگو یخوالی سره تعبیر کړې دې.

فوله: **وَأَجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا**: امام مفرد اوجمع ټولو دپاره وئیلې شی په دې وجه د **إِجْعَلْنَا** جمع متکلم ضمیر دپاره **إِمَامًا** مفرد راوړل صحیح دی.

فوله: **أُولَئِكَ يُجْزَوْنَ**: د **أُولَئِكَ** سره هغه عباد الرحمن طرف ته اشاره د کوم چه د موصولات ثمانیه لاندې راتلونکو صفاتو باندې متصف وی، الفرقة اسم جنس دې ددې نه مراد غرفات دی

پوله. لَوْلَا نِعْمَةُكَ: او ددې مابعدد عباد الرحمن مبتدا خبر دې
پوله. لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ: د لَوْلَا جواب محذوف دې او ماقبل د لَوْلَا په محذوف جواب باندې دلالت
کوي اى لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ ماحيويکم.

[۲۶] سورة الشعراء

سورة الشعراء مكية الا والشعراء، الى آخرها فمدني وهي مائتان وسبع وعشرون آية.

سورة شعراء مکی دې خو د الشعراء نه آخره پورې مدنی دې،

او دا دوه سوه او ویشت آیاتونه دي.

[آیاتونه: ۱-۹]

بسم الله الرحمن الرحيم (طسم) الله اعلم بمراد بذلك (يَلِك) أي عليه الآيات (آيَاتِ الْكِتَابِ) القرآن
والإضافة بمعنى من (الْمُؤْمِنِينَ) المظهر الحق من الباطل (لَعَلَّكَ) يا محمد (تَأخِجُ نَفْسَكَ) فتبئها غشا من
أجل (أَلَا يَكُونُوا) أي أهل مكة (مُؤْمِنِينَ) وَلَقَدْ كُنَّا لِلْإِنْسَانِ أَيْ أَخْفَقَ عَلَيْهَا بِخَفِيفِ هَذَا الْفِعْلِ إِنَّ كُنَّا
نُنْزِلُ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ آيَةً فَظَلَّتْ بِمَعْنَى الْمَضَارِعِ أَيْ تَظَلُّ أَيْ تَنُومُ (أَعْتَقْتُمْ هَؤُلَاءِ عَمَلَهُمْ) فَيُؤْمِنُونَ
وَلَمَّا وَصَفَ الْإِنْسَانُ بِالْخُضُوعِ الَّذِي هُوَ لِأَرْبَابِهِا جُمِعَتْ الصِّفَةُ مِنْهُ جَمْعُ الْعُقُلَاءِ (وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرِ
قُرْآنٍ مِنْ رَحْمَنِ مَحْدُثٍ) صفة كاشفة (أَلَا كَانُوا عَنْهُمْ مُعْرِضِينَ) (فَقَدْ كَذَّبُوا) به (فَسَاءَ يَسِيرُهُمْ) عَوَبَ
(مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ) (أَوَلَمْ يَرَوْا) يَنْظُرُوا (إِلَى الْأَرْضِ كَمَا أُخْتُتَافِيهَا) أي تَحْيَا (مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ) نوع
حسن (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً) دلالة على كمال قُوَّتِهِ تَعَالَى (وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ) في علم الله وَكَانَ قَدْ
يَسْتَوِيهِ زَانِدَةً (وَأَنَّ رَبَّكَ لَهوَ الْعَزِيزِ) ذُو الْعِزَّةِ يَنْتَقِمُ مِنَ الْكَافِرِينَ (الرَّحِيمِ) يرحم المؤمنين

نوجه: شروع کوم د الله په نوم چې عام مهربان او ډیر رحم کونکې دې. طسم ددې په مراد الله به
پوهیږي دا یعنی آیاتونه د کتاب مبین یعنی د قرآن آیاتونه دی چې حق لره د باطل نه جدا
کونکې دی او په آیات کتاب کښې اضافت په معنی د مین دې شاید ای محمد تاسو خو
ددې غم په وجه چې مکې والا ایمان نه راوړی خپل ځان مرکزي اولل دلته د اتفاق په معنی
دې یعنی په دې غم کښې تخفیف کولو سره په خپل ځان باندې رحم او کړئ، که چېرې مونږ
غوښتلې نویه دوی باندې به مو د اسمان نه څه داسې نښه رالېږلې وې چه دغې مخکې به ددوی
ستونه ټپت شې ظلت په معنی دمضارع دې اى تَدْعُوْیَا دوی ایمان راوړی خو د (وصف)
خضوع نسبت اعناق طرف ته او کړې شو چې دا (په حقیقت کښې) د ارباب اعناق وصف
دې، نو وصف خضوع د ذوی العقول دجمع په طور راوړلې شو او هغوی ته درحمن د طرف
نه څه داسې تازه نصیحت رانغلو چې دغې نه دوی مخ نه اړوي، محدث د ذکر صفت کاشفه دې نو
دغې خلقو دا نصیحت دروغ او گټرلو نو ډیر زړه هغوی ته ددې خبرې انجام راشي په کوم پورې

چہ بہ دوی توقہ کولی آیا دا خلق زمکے تہ نہ گوری چہ مونہ پہ دے کنبی خومرہ پہ کثرت سرہ
مرقسہ نہ گلونہ بوتی راتو کولی دی؟ بہی شکہ پہ دے کنبی د اللہ تعالیٰ د قدرت د کمال نبی
دی او پہ دوی کنبی اکثر خلق مؤمنانہ دی د اللہ تعالیٰ پہ علم کنبی او سیبویہ ونیلی دی
چہ کات زائد دے بہی شکہ ستارہ غالب دے یعنی داسی غلبی والا دے چہ د کافرانو نہ بہ
انتقام واخلی رحیم دے یعنی مومنانو باندے رحم کونکے دے۔

د قیوداتو فوائد او تسہیل

قوله: طلعت: عبد الله بن مسعود رضی اللہ عنہ پہ قرأت کنبی ط، س، م، جدا جدا دی۔

قوله: تأخیر: اسم فاعل (ف) دغم یا د غصی پہ وجہ خپل خان پہ ہلاکت کنبی اچوونکے،
بمعنا: حرام مغز پورے کتے کول، بخت: حرام مغز، لعلک کنبی لعل حرف ترجی دے خو چونکہ
دلته نہ د ترجی معنی اخستل درست دی اونہ مراد، لهذا لعل ئی د اشفاق پہ معنی
کنبی واخستلو چہ ددے معنی ویرہ د، او اللہ تعالیٰ چونکہ د ویرے نہ پاک دے پہ دے
وجہ د مخاطب ویرہ مراد د، ترجی د امر یعنی اشفق ای ارحم پہ معنی دے خکہ چہ دلته د
ویرے ہیخ خبرہ نشته، اشفاق (افعال) چہ کله متعدی شی پہ مین سرہ نود ویرے پہ
معنی وی او کله چہ متعدی شی پہ علی سرہ نو ددے معنی رحمت اوشفقت وی۔

قوله: نزل: ان حرف شرط دے او نشأ فعل شرط دے او نزل جواب شرط دے۔

قوله: قطلت: د فا پہ ذریعہ پہ جواب شرط نزل باندے د عطف پہ وجہ معزوم دے،
حالانکہ پہ ذریعہ د فا دماضی (یعنی دخلت) ترتب پہ مضارع یعنی پہ نزل باندے درست
نہ دے پہ دے وجہ ماضی د مضارع پہ تاویل کنبی کرے شو چہ عطف صحیح شی۔

قوله: وَلَيَأْخُذَنَّ الْأَعْنَاقُ الْغَرَّ: د یو سوال مقدر جواب دے، سوال دادے چہ اعناق د غیر
ذوی العقول جمع د چہ د واحد مؤنث پہ حکم کنبی دے لهذا ددے صفت عاصعہ راتلل
پکاردی عاصعین راتلل نہ دی پکار کوم چہ دجمع مذکر صفت دے؟ د جواب خلاصہ
داد چہ خضوع د ذوی العقول صفت دے کله چہ ددے نسبت غیر ذوی العقول طرف تہ
او کرے شو نو غیر ذوی العقول تہ د ذوی العقول درجہ ورکولو سرہ ددے صفت د جمع
مذکر صیغہ یعنی واؤ نون سرہ راوول درست شو لکہ د اللہ تعالیٰ قول راتلمرلی ساجدین
یو جواب ئی داهم ورکرے دے چہ ظللت اعناقهم پہ معنی د ظللت اصحاب اعناقهم دے یعنی
مضاف محذوف دے بیبا مضاف لہرہ حذف کولو سرہ ئی خبر ددے قائم مقام کرو۔

قوله: مین ذکر: کنبی مین زائد دے او پہ مین الرحمن کنبی مین ابتدائے دے۔

قوله: محدث: دا د ذکر صفت کاشفہ دے خکہ چہ ماہنامہ مین ذکر تہ چہ کومہ معنی حدیث

پوهه کښې راځي هم دغې معنی ته محدث سره تاکید کړې دې
 ډوله **إِن فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً** لایه د ایت اسم مؤخر دې اوبه دې کښې لام زانده دې، دا آیت په دې
 سورت کښې اته (۸) ځله ذکر شوې دې
 ډوله **وَمَا كَانُوا أَكْثَرَهُمْ مُّؤْمِنِينَ**: ددې تفسیر په دې علم الله سره کولو کښې نه د یوې
 ښېې جواب ورکړې دې، شبه داد چې د آیت مقصد دا کافرانو په آند کښې د ایمان نه
 راوړلو خبر ورکول دی، نو ګان ماضی سره تعبیر کول څنګه صحیح کیږي؟ ددې یو
 جواب ته دې علم الله سره ورکړې دې چه دالله تعالی په علم ازلی کښې دا خبره ثابته شوې
 د چه دوی به ایمان نه راوړی هم دا ته ماضی سره تعبیر کړې دې دا جواب ګان لره اصلی
 منلوسره دې، دویم جواب ته قال سیمه سره ورکړې دې ددې مطلب دادې چې ګان زانده
 دې لهدا اوس د آیت مطلب داشو چه دوی ایمان راوړونکی نه دی.
 ښه. وګان قال سیویه زانده: کښې اېهام دې صحیح تعبیر داسې پکار دی قال سیمه
 ګان زانده.

[ایاتونه: ۱۰-۳۲]

۱۰ اذکر یا محمد لقومک (اذا نادى ربك موسى) لئله رأى اثار والشجرة (أن) ائى بان ائى القوم
 لقائين) رسولا (قوم فرعون) مفع ظلموا أنفسهم بالكفر بالله ونهى إسرائيل باستيادهم (الأم الهنزة
 لا ينظفهم الإنكار) (يتقون) الله بطاعته فيوحده (قال) موسى (رب ائى أعاف أن يكذبون) (ويصيق
 ضلوى) من تكليمهم لى (ولا يطلى لسانى) باء الرسالة للنفذة التى فيه (فأرسل إلى) ائى (هاتون)
 مى (وهز على قلبى) بقتل الفيطى منهم (فأعاف أن يقتلون) به (قال) تعالى (كلام لا يفتلونك
 بافهم) ائى انت وأخوك فيه تغليب الخاير على الغايب (بأياتنا إنا معكم مستمعون) ما تقولون وما
 نقال لكم آخرها منجى الجماعة (فأتيا فرعون قولا إنا) كلاً با (رسول رب العالمين) (تلك أن) ائى بان
 الأريل مفعاً إلى الشام (بنى إسرائيل) فائيه فقال له ما ذكر (قال) فرعون لموسى (أعزيتك فينا) فى
 شانك (وكلام صبراً فيها من الولادة نغد فطامه) (وليت فينا من عرك بينين) ثلاثين سنة بنس من
 ملاب فرعون وترب من مزاجه وكان يشئ ابنه (وقلعت فعلتلك التى فعلت) هى قتله الفيطى (وأنت من
 الكافرين) العاجدين ليفتى عليك بالثرية وعدم الاستعداد (قال) موسى (فعلتاً إذا) ائى جنبه (وأنا من
 الشالين) عشا اتانى الله بقدا من العلم والرسالة (فقررت منكم لئما عفتكم قوهب لى رضى حكماً) علما
 (وجعلنى من المرسلين) (وليك نعمة غمها على) ائله فمن بها على (أن عبت بنى إسرائيل) بتان ليلك
 ائى أخذهم غيب ولم تستفدى لا بقة لك بذلك لظلمك باستيادهم (وقلعت بغضهم أول الكلام هفزة
 انظلم بالإنكار (قال فرعون) لموسى (ومارب العالمين) الذى قلت إنك رسوله ائى ائى شئ هو ولما لم

يَكُنْ سَبِيلَ الْخَلْقِ إِلَى مَفْرَقَةٍ خَلِقْنَاهُ تَعَالَى وَاتَّأَمَّا يَغْرِطُونَهُ بِصَفَائِهِ أَجَانَةً مُوسَى عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ
 بِغَضَبِهِ قَالَ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا أَنِي خَالِقُ ذَلِكَ (إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ) بَأَنَّهُ تَعَالَى خَالِقُهُ قَائِمُوا
 بِهِ وَخَدَّ قَالَ فِرْعَوْنُ (إِيسَى حَوْلَهُ) مِنْ أَشْرَافِ قَوْمِهِ (أَلَا تَسْمَعُونَ) جَوَابَهُ الَّذِي لَمْ يَطْلُبِ السُّؤَالَ قَالَ
 مُوسَى (رَبِّكُمْ وَرَبَّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ) وَهَذَا وَإِنْ كَانَ ذَا جِلْدٍ لِيَمَّا قَبْلَهُ يَهْطُ فِرْعَوْنُ وَلِلذَلِكَ قَالَ (إِنْ رَسُولُكُمْ
 الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ) قَالَ مُوسَى (رَبِّ الشَّرْقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ) أَنَّهُ كَذَلِكَ
 قَائِمُوا بِهِ وَحْدَهُ قَالَ فِرْعَوْنُ لِمُوسَى (لَئِنْ أَخَذْتُ بِالْعُدِيِّ لَأَجْعَلَكَ مِنَ الْمُسْجُونِينَ) كَانَ سَخِنَهُ خَبِيثًا
 يَخْشَى الشَّخْصَ لِي مَكَانَ نَعْتِ الْأَرْضِ وَخَدَّ لَا يَنْبَغِي وَلَا يَنْبَغِي فِيهِ أَخَذَ قَالَ لَهُ مُوسَى (أَوَلَمْ يَأْتِ
 أَنْفَعُ ذَلِكَ وَلَوْ (جِئْتِكَ بِشَيْءٍ مُؤْمِنٍ) بُرْهَانُ بَيْنَ عَلَى رِسَالَتِي قَالَ فِرْعَوْنُ لَهُ (قَالَ بِهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ
 الصَّادِقِينَ) فِيهِ (فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ) حَيْثُ عَظِيمَةٌ (وَنَزَعْنَا مِنْ خَيْبِهِ) (فَإِذَا هِيَ
 يَصْعَاقُ) ذَاتُ شُعَاعٍ (لِلنَّاطِقِينَ) جِلْدُ مَا كَانَتْ عَلَيْهِ مِنَ الْأَذْمَةِ

ترجمہ: او ای محمد ﷺ خپل قوم ته دغه وخت واقعہ وریاد کره چې کله ستار ب موسی ﷺ
 ته حکم او کړوپه هغه شبه کله چې موسی ﷺ اور او اونه اولیدله چې ته ظالم قوم ته رسول
 جوړ شوې لار شه د فرعون قوم ته سره د فرعون هغوی الله تعالی سره کفر کړلو او بنی
 اسرائیل لره غلامان جوړولو سره په خپلو خانو نو ظلم کړې دې په الایقون کنبې همزه د
 استفهام انکاری دپاره د آیا هغوی د الله نه نه بیرپی، چه دغه اطاعت اختیارولو سره دغه د
 توحید منونکی شی نو موسی ﷺ عرض او کړوای زما پروردگار ه زه بیرپم چه دا خلق په زما
 تکذیب او کړی او هغوی چې زما تکذیب او کړی نو په دې سره به زما زړه تنگ شی او د
 رسالت ادا کولو دپاره زما ژبه دغه تتوالی په وجه نه چلیپی کوم چې په دې کنبې دې لهذا
 ما سره سره زما زور هارون ته هم جبرائیل ﷺ اولیپه او زما په ذمه دغې خلقو یو جرم هم دې
 دغوی نه زما د یو قبلی قتلولو په وجه لهذا زه بیرپم چې ددې په بدله کنبې به ما قتل کړی
 ارشاد اوشو هیڅ کله نه یعنی هغوی تا نه شی قتلولی نو تاسو دواړه زما آیتونه واخلى لار شی
 یعنی ته او ستا زور، په دې کنبې غائب باندې حاضر ته غلبه د مونږ تاسو سره یو اوڅه چه
 تاسو وایئ او څه چې به هغوی تاسو ته وائی مونږ هغې لره آورو دوه نې د جماعت قائم
 مقام کړی دی نو اوس دواړه فرعون ته لار شی او هغه ته او وایئ چې مونږ دواړه یعنی مونږ
 کنبې هر یو د پروردگار عالم نه ستا په طرف رسول دې چې ته بنی اسرائیل مونږ سره شام په
 طرف اولیپه نو دوی دواړه حضرات فرعون ته راغلل او څه چې مخکښې ذکر شو هغه ته شي
 او وویل فرعون موسی ﷺ ته او وویل مونږ ستا په ماشوموالی کنبې په خپلو کورونو کنبې
 پرورش نه وو کړې؟ یعنی په ماشوموالی کنبې پیدانش ته نزدې د بیو پرینسودلو نه وروستو
 او ته د خپل عمر دیر کلونه مونږ سره پاتې شوې شي یعنی دیرش کاله (په دې مود کنبې) به نې د

فرعون کپرې اغوستلې، او هم دد په سورلو باندې به سوريډلو او دې (موسى عليه السلام) ته به ابن فرعون ونيولې کيدلو او تا خپل هغه حرکت هم کړې ووکوم چې تا کړې وو او هغه د قبطي څلول وو او ته ډير د ناشکرونه شي يعنى په خپل خان باندې زما د تربيت او د غلام نه جوړولو انعام (احسان) ناشکرى کونکو نه ئې موسى عليه السلام جواب ورکړو کوم وخت چې ما دا حرکت کړې وو زه هغه وخت (يعنى تاسره د قيام په وخت کښې) ددې خيز نه ناخبره ووم بيا روسته الله تعالى ماته (ددې علم) رانصيب کړو يعنى علم او رسالت (ئې راکړو) کله چې ماته ستا نه ويره شوه نو ستا دخوانه او تختيدم، بيا ماته زما رب حکم يعنى علم راکړو او زه ئې په پيغمبرانو کښې شامل کړوم دا هغه نعمت دې چې ددې ته په ما باندې احسان زياتته کوي (د نعمتها) اصل ثمرن بها وو چې تابنى اسرائيل غلامان جوړ کړى دى دا د تلك النعمتيان دې يعنى تابنى اسرائيل غلامان جوړ کړى دى او زه دې آزاد پريښودې يم دا ستا هيڅ احسان نه دې ددې ظلم په وجه چې دوى تا غلامان جوړ کړى دى او بعضې حضراتو د کلام په شروع کښې همزه د استفهام انکارى مقدر منلې د فرعون د موسى عليه السلام نه تپوس او کړو چې رب العالمين څه څيز دې؟ دکوم باره کښې چې ته وائې چې زه دغه رسول يم، يعنى دغه څه حقيقت دې؟ هر کله چه مخلوق دپاره د بارى تعالى د حقيقت د پيژندلو هيڅ صورت نه وو، هغه لره خو صرف دغه د صفاتو په ذريعه سره پيژندلې کيدې شى، نو موسى عليه السلام د بارى تعالى بعضې صفات بيان کړل او جواب ورکولو سره ئې او فرمائيل هغه اسمانونو او زمکې او ددې په مينځ کښې د ټولو څيزونو رب يعنى خالق دې که تاسو ته يقين وى چې الله تعالى ددې (کائنات) خالق دې نو په دغه وحد (لا شريك) باندې ايمان راوړئ، نو فرعون خپل ځير چاپيره خلقو يعنى دخپل قوم سردارانوته ئې اووئيل آيا تاسو دد دا جواب چې د سوال مطابق نه دې نه آوړئ؟ حضرت موسى عليه السلام او فرمائيل چې هغه ستاسو او ستاسو د مخکينو پلار نيکه رب دې دا تعريف اگر چه په ما قبل (تعريف) کښې داخل دې (خودا تعريف) فرعون ته غصه راوستونکې دې او هم په دې وجه (فرعون) په (غصه کښې) اووئيل يې شکه ستاسو رسول کوم چې تاسو ته رايلې شوي دې يقيناً پاگل دي موسى عليه السلام او فرمائيل د مشرق او مغرب او کوم څه چې ددې په مينځ کښې دې دغې (هم) رب دې که ستاسو په اسبابو باندې يقين وى چه هغه همدغسې دې نو په هغه وحد لا شريك باندې ايمان راوړئ، فرعون موسى عليه السلام ته اووئيل که ته زما نه علاوه بل معبود جوړ کړې نو مخه تا به يقيناً په سولې کړم، دغه جيل خانه ډيره سخته وه هغه به انسان په تاخانه کښې يو اخې قيد کولو چې نه چالره او وينى او نه دجا (خبره) واورى، موسى عليه السلام فرعون ته اووئيل که زه يو صريح دليل پيش کړم نو بيا به هم ته دغسې کوې يعنى که په خپل رسالت باندې يو واضحه دليل پيش کړم (بيا به هم)؟ فرعون موسى عليه السلام ته اووئيل که ته د رسالت په دعوى کښې رشتونې ئې نو دليل پيش کړه نو

هم دغه وخت (موسى عليه السلام) خپله همسا او غورځوله نو هغه ناخپه واضحه اژدا جوړه شوه او خپل لاس يې راويستلو يعنى لاس يې دخپل گريوان نه راويستلو نو هغه هم دغه وخت كتونكو ته سپين خليد ونكې په نظر راتلو يعنى دمخكيني غنم رنگې نه خلاف په نظر راتلو.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

قوله: اَنْ اَيُّ بَأْتٍ په دې تفسير كېنې دې طرف ته اشاره د چه ان مصدر يه دې او ددې نه مخكېنې يا حرف جر مقدر دې او بعضې حضراتو ان ته تفسير يه هم وئيلى دى ځكه چه ناذى د قال په معنى كېنې دې.

قوله: رَسُوْلًا دا د اثبات ضمير نه حال دې په قوم د فرعون كېنې فرعون په طريق اولى شامل دې، او قوم فرعون ته ورليږل فرعون ته په طريق اولى ليږل دى ځكه چه اصل د سر كشي اود فساد جرړه خو فرعون وو.

قوله: ويئى اسرائيل: ددې عطف په انفسهم باندې دې، د استبعاد مطلب دې د غلامانو په شان معامله كول يعنى دغوى نه د ذلت سخت كارونه اخستل، په حقيقت كېنې غلام جوړول نه دى.

قوله: اَلَا هِمَزَةٌ لِّلْاِسْتِفْهَامِ الْاِنْكَارِ، صحيح داد چې همزه د تعجب دپاره د د انكار دپاره نه د، لكه څنگه چه مفسر علام صراحت كړې دې ځكه چه لاتقون د حرف نفى په وجه منفى دې او كله چه په دې باندې همزه انكارى داخله شى نو نفى النفى اثبات قاعدې سره به اثبات شى او دا فاسد د، ځكه چه په دې صورت كېنې به معنى دا شى چې: اې موسى ته د فرعون قوم ته لار شه ځكه چه هغه د الله تعالى نه ويرېږي،، اودا معنى سراسر د واقعي خلاف ده.

قوله: قَالَ مُوسَى اِلٰى اٰهَافٍ (الآية): موسى عليه السلام د الله تعالى دحكم په جواب كېنې درې عذرونه پيش كړل ① ماته د تكذيب ويره د ② تكذيب سره به زما زړه كېنې تنگى راشى ③ زما په ژبه كېنې روانگى نشته. دا درې واړه عذرونه يې د حكم منلو نه د منع كيدو دپاره نه دى فرمائيلى بلكه د رسالت د دروند بوج نه د عاجزۍ اظهار او د حقيقت بيان او د مدد د طلب په طور وو.

قوله: وَتَخَيَّبِقْ صَدْرِي: دا خو يا د جمله مستانف كيدو په وجه مرفوع دې يعنى ددې ماقبل سره تعلق نشته دې بلكه د الله تعالى په مخكېنې دخپل حالت بيان دې، يا په اِلِ اٰهَافٍ كېنې د اِن خبر اٰهاف باندې د عطف كيدو په وجه مرفوع دې.

قوله: اَجْرًا فَبَرَى الْجَمَاعَةَ: دا ددې سوال جواب دې چه حضرت موسى او هارون دوؤ

ووددی دیارہ د تشبیہ صیغہ راوړل پکاروو ای اِنَا مَعْنَا حالانکه معکرم جمعې صیغہ راوړلې شوې د؟ جواب دادې چه تشبیہ تعظیماً د جماعت قائم مقام کړې شوې دې.

نوله: اَی کَلَامَتَا: دې عبارت سره هم د یو سوال جواب مقصود دې. سوال دادې چه د اِنَا په اسم او خبر کښې مطابقت نشته ځکه چه رسول خبردې او دا مفرد دې او مخبرعنه د اِنَا ضمیر دې اودا جمع د؟ د جواب خلاصه داد چې اِنَا د کَلَامَتَا په معنی دې چې دمفرد په حکم کښې دې لهدا د اِنَا په اسم او خبر کښې مطابقت موجود دې.

نوله: فَاْتِيَا: ددې عبارت د مقدر منلو مقصد دا ښودل دی چې د قَالِ فرعون ترتب په فعل محذوف باندې دې.

نوله: قُرَيْبًا مِّنَ الْوِلَادَةِ بَعْدَ فِطَامِهِ: ددې عبارت د اضافې مقصد هم د یو سوال جواب دې، سوال دادې چې وَلَدْنُو مَوْلُو د (نوی پیدا شوی) ماشوم ته وائی، حضرت موسی ﷺ دخپل پښ روډلو (ماشوموالی) په زمانه کښې خو دخپلې مور سره وو، نویبا د فرعون د تربیت څه مطلب دې؟ د جواب خلاصه داد چه د ماشوم د پیو پرینودلو نه فوراً پس زمانه مراد د، خو زیاته غوره داد چه آیت په خپل ظاهر باندې پریخودلې شی د تاویل کولو ضرورت نشته، ځکه چه حضرت موسی ﷺ د پیو روډلو په زمانه کښې اگرچه خپلې مور سره وو خو نگرانۍ او نفقه د فرعون وه، لهدا د فرعون تَرْك فِطْرًا وَلَدًا نیل صحیح دی.

نوله: مِّنْ غُرُكُم مِّنَ: مِّنْ تبعیضیه دې مِّنْ غُرُكُم دینین صفت دې چې د مقدم کیدو په وجه حال کیدو سره محلاً منصوب دې، ځکه چه د نکره صفت چې کله مقدم کړې شی نو دا حال جوړیږی.

نوله: فَفَرَزْتُ مِّنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ: یعنی کله چې ماته ستا د طرفه د تکلیف رارسولو ویره پیدا شوه نو زه اوختیدم، او حضرت موسی ﷺ ته د تکلیف رسولو علم هغه وخت اوشو چې کله هغوی ته دا اووئیلې شوا اِنَّ الْمَلٰٓئِمَ اَمْرُوۡنَ بِكَ لِقَتْلُوۡكَ (سورۃ قصص آیت ۲۰) په ښکرم کښې ضمیر دجمعی راوړلو وجه ددې نه معلومیږی گنی نو د فَفَرَزْتُ مِنْكَ موقع وه ځکه چې خبرې د فرعون سره شروع دی دتولو سره نه.

نوله: يٰۤاِنَّكَ لَفِئَةٌ مَّتَمَّتْ عَلٰی (الآیه): د تلك مشار الیه تربیت دې کوم چه د اَلَمْ تَرَ تَكُنْ مَفْهُوم دې، تلك مبتدا موصوف مَّتَمَّتْ جملہ صفت شو، موصوف سره د صفت نه خبر د مبتدا شو، مبتدا سره د خبرنه مَّتَمَّتْ اَنْ عَزَّذْتُ عَطْف بیان، مَّتَمَّتْ په اصل کښې مَّتَمَّتْ بها ووحرف جر حذف کولو سره ضمیر دفعل سره متصل کړې شو، گویا چې دا د حذف او اتصال دیاب نه دې، مطلب دادې چې ستا مالره غلام نه جوړول په ما باندې څه احسان نه دې ځکه چه زما د قوم نور افراد تا غلامان جوړ کړی دی اودا ظلم دې، لهدا ته زیات نه زیات دا

ونيلې شې چه ما تا لره غلام جوړلو سره په تا باندې ظلم نه دې کړې، او ظلم نه کول داخه د احسان خبره نه د، بلکه د ظلم نه په امن کښې اوسيدل خو د هر کس بنيادی حق دې اوبعضي حضراتو د ویکله نه مخکې همزه مقدر منلې د اواصل عبارت نې داسې ښودلې دې، اَوَيْلَکَ آيَا دې ته نعمت ونيلې شی دکوم چې ته په ما باندې احسان ضباتنه کوي چې زه دې آزاد پريښودم او زما ټول قوم دې غلام جوړ کړې دې چې دغوی نه د ذلت نه ډک او سخت کارونه اخلي او د توهين نه ډک سلوک ورسره کوي؟

فوله: فَأَمَّا أَنتُمُ بَعْثُوه: شارح دا عبارت مقدر منلو سره اشاره کړې د چې د اِن کُنتُمْ مُؤْمِنِينَ جزاء محذوف د قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ فرعون د رب العالمين باره کښې د مآبه ذريعه سوال اوکړو کوم چه د شه د حقيقت معلومولو دپاره راځي په دې وجه د اَيُّ په ذريعه سوال کول پکار وو کوم چه د صفاتو باره کښې د سوال کولو دپاره راځي خو فرعون د خپلې بې وقوفۍ په وجه په مآهوسه سوال اوکړو، حضرت موسی ﷺ دغه په بې وقوفۍ باندې د تنبيه کولو دپاره په جواب کښې صفات بيان کړل، په دې کښې دې طرف ته اشاره د چې تا لره د مآبه ذريعه د رب العالمين د حقيقت سوال کولو په ځانې په اَيُّ سره دغه د صفاتو باره کښې سوال کول پکار وو، ځکه چه د رب العالمين کُنهه او حقيقت په دې دنيا کښې نه شی معلوميدلې.

فوله: وَمَا يَنبُئُهُمْ: په دې کښې د هُمَا تنبيه نه سموات او ارض مراد دي، حالانکه سموات جمع د په دې وجه يَنْبُئُهُمْ راورل پکاروو؟ جواب دادې چې سموات يو جنس دې اور ارض بل جنس دې لهذا د دواړو جنسونو دپاره د تشبيي صيغه راورلې شوې د.

فوله: قَالَ فِرْعَوْنُ لَيْسَ حَوْلَهُ إِلَّا نَجْمُ الْعُرْوَةِ: فرعون په خپل دې قول سره دخپل قوم مشرانو ته دا تاثر ورکولو کوشش اوکړو چه د پيغمبري دعوه کونکي کښې خو په سوال د پوهيدلو صلاحته هم نشته لهذا دد د نبوت دعوی صحيح نه د، ما په مآهوسه د رب العالمين د حقيقت سوال اوکړو اودې په جواب کښې د حقيقت بيانولو په ځانې صفات بيانوي، خو موسی ﷺ د مآهوسه په جواب کښې صفات بيان کړل دې طرف ته نې تعريض اوکړو چې کوم سرې د سوال په مطلب نه پوهيږي نودغه د ربوبيت په دعوی کښې څه صداقت کيدې شي؟

فوله: قَالَ رَبُّكُمْ مُّذَوَّبٌ أَمَّا الْاَوَّلِينَ: دا دويم جواب اگرچې په رومي جواب رب السموات والارض وماينهما کښې داخل دې خوفرعون ته د غصې راوستلو دپاره نې دويم جواب ورکړو چه هغه صرف د اسمانونو او زمکې اود ماينهما خالق نه دې بلکه ستا او ستا د پلار نيکه هم خالق دې نو فرعون غضبناک شو او وې وويل اِن رسولکم الذي ارسل اليکم

لجنون۔ مفسر علام ہم دغہ مطلب بیان کرے دی خوبہ تفسیر کبیر کنہی علامہ فخر الدین رازی فرمائیے دی چې د مخالفت سموات والأرض پہ ذریعہ د تعریف نہ د عدول دا وجہ وه چې کیدی شي چې فرعون دا وئیلې وې چې زمکه او اسمان واجب لذاته دی لہذا دا دخالق او مؤثر نہ مستغنی دی، دا خبرہ د یو عاقل دپارہ ممکنہ نہ د جہ ہفہ دخان او دخپل پلار نیکنو بارہ کنہی دا اووانی چې دا واجب لذاته دی خکہ چہ مشاہد ددی خبرې گواہ د چې د عدم نہ پس ددوی وجود شوې دي اوبیا بہ عدم شي اوپہ کوم خیز باندې چې عدم راخی ہفہ حادث وی دغې دپارہ د مؤثر کیدل ضروری دی، دویم تعریف د رومی تعریف نہ واضح دي۔

قوله: رَبِّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ: موسی علیہ السلام فوراً دریم تعریف طرف تہ عدول اوکرو چې داد دویم نہ ہم واضح دي د مشرق نہ دنمر راختل ا۔ د مغرب نہ دنمر پریوتل مراد دی، درې ورځې مشرق او مغرب مختلف وی اودا طلوع او غروب د کروړونو کلونو نہ د وینستہ قدرې د تبدیلی یا خلل نہ بغیر بنہ پورہ پہ اطمینان ۔ راہنکارہ کیږی، دا د یو مؤثر نہ بغیر ممکن نہ دی او ہفہ مؤثر رب العالمین دي۔
قوله: أَلَدُمَّةُ غَنَمٍ رَنْكِي۔

[ایاتونہ: ۲۴-۵۱]

أَقَالَ: فِرْعَوْنُ إِلَى مَلِكِهِ قَوْلُهُ إِنَّ هَذَا السَّاحِرُ عَلِيمٌ فَأَتَى فِي عِلْمِ السَّحَرِ بِرِيدِ أَنْ يَخْرُجَ مِنْ أَرْضِهِمْ سَحَرَهُ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ، قَالُوا أَرْجِهْ وَأَعَاهُ، آخر أمرهما وَأَبْعَثْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ، جَاءَ يَمِينُ بِأَتَاكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٍ بِفَضْلِ مُوسَى فِي عِلْمِ السَّحَرِ فَجَمَعَ السَّحَرَةَ لِيَقَابَتِ يَوْمَ مَعْلُومٍ وَهُوَ وَقْتُ الصُّخْيِ مِنْ يَوْمِ الزَّيْنَةِ وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ أَنْتُمْ مَجْتَمِعُونَ، لَعَلَّنَا نَتِمِدُ السَّحَرَةَ إِنْ كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ، الْإِسْتِفْهَامُ لِلنَّحْتِ عَلَى الْإِجْتِمَاعِ وَالْتِرْجِي عَلَى تَقْدِيرِ غَلَبَتِهِمْ لِيَسْتَمِزُّوا عَلَى دِينِهِمْ فَلَا يَتَّبِعُوا مُوسَى فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أُنْ، بِخَفِيٍّ الْهَمْزُ تَنْوِينٌ وَتَنْهِيلٌ الثَّانِيَةِ وَإِذْخَالَ أَلْفَ بَنِيهِمَا عَلَى الْوَجْهِينِ لَنَا لِأَجْرٍ إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ قَالَ نَعَمْ وَإِنْ كُنَّا إِذَا، أَيْ حِينَئِذٍ لِمَنِ الْمَقْرِبِينَ، قَالَ لَهُمْ مُوسَى، بَعْدَ مَا قَالُوا لَهُ، إِمَّا أَنْ تُلْقَى وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ، أَلْقَوْا مَا أَنْتُمْ مُتْلِقُونَ، فَلَا مَرَّ فِيهِ لِلْإِدْنِ بِتَقْدِيمِ الْفَاتِحَةِ إِلَى إِظْهَارِ الْحَقِّ فَقَالُوا جَاهِلُوهُمْ وَعَصِيهِمْ وَقَالُوا بَعْزَةُ فِرْعَوْنَ إِنْ لَنْ يَنْصَحَ الْغَالِبُونَ، قَالَ لَهُ مُوسَى عَصَاةَ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ، بِخَذْفٍ إِخْذِي الثَّانِيَةِ مِنَ الْأَصْلِ تَنْتَلِجُ، مَا يَأْتِي كَوْنٌ، يَفْقَهُونَهُ بِخَوْبِهِمْ فَيَحْتَلُونَ جَهْلَهُمْ وَعَصِيَّتَهُمْ أَنَّهَا عَيْتٌ سَمِيَّ، قَالَ لِي السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ، قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ، رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ، لِيُظْهِرَهُمْ أَنَّ مَا شَاعَنُوهُ مِنْ الْفَسَادِ لَا يَنْتَلِي بِالسَّحَرِ، قَالَ، فِرْعَوْنَ، أَلَمْ تَتَّبِعُوا الْهَمْزُ تَنْوِينٌ وَإِنْ بَدَلَ الثَّانِيَةِ أَلْفًا، لَهُ، لِمُوسَى، أَقْبَلَ أَنْ أَقْبَلَ، أَنَا، لِكُفْرَانِهِ لِكِبْرِيَّتِهِ الَّتِي عَلَّمَهُمُ الْيَحْيَى فَلَمَّا كُنْتُمْ شَيْئًا مِنْهُ وَغَلَبَكُمْ بِأَخْرَ، فَلَمَّا تَوَقَّفْتُمْ، مَا

يُنَالِكُمْ بِنِي الْأَكْفَظِينَ الَّذِينَ يُكْفَرُونَ أَزْجَلَكُمْ مِنْ غِلَافٍ أَنَّى يَدُحِلُّ وَاجِدَ الْيُنْحَى وَجِلَهُ الْبَسْرَى (وَأَصْلُكُمْ أَجْمَعِينَ) (قَالُوا لَا ضَرَرَ عَلَيْنَا فِي ذَلِكَ (إِنَّا إِلَى رَبِّنَا) نَعْدُ مَوْتَنَا بَأَنَّى وَخَهُ كَمَا (مُتَغَلِّبُونَ) زَاجِرُونَ فِي الْآخِرَةِ (إِنَّا نَعْلَمُ) نَزَعُوا (أَن يَغْفِرَ لَنَا رَبَّنَا عَطَايَانَا) أَنَّى بَانَ (كُنَّا أَقُولُ الْمُؤْمِنِينَ) فِي زَمَانَا

ترجمہ: فرعون خپلو گیر چاہیہ موجود ناستو دریاری سردارانو ته او وئیل داخو ډیر پوهه جادوگر دې یعنی د جادو په علم کښې ډیر اوچت دې دې دا خو غواری چه دخپل جادو په ذریعہ تاسو لره ستاسو د زمکې نه اوباسی نو تاسو غه مشوره راکوئ؟ دریاریانو ورته او وئیل تاسو دې اوده ورور ته (خه) مهلت ورکړئ یعنی ددوی معاملہ فی الحال مؤخر کړئ اویہ بنارونو کښې (جادوگرانو) راجمع کونکی اولیہرہ چي هغوی تاسو ته هر علم لرونکي ماهر جادوگر راولی کوم چي په موسی ﷺ باندې د جادو په علم کښې اوچت وی بیا دیو معین (معلوم) ورځي په مقرر وخت باندې جادوگران راجمع کړي شو اودا داختر په ورځ د ساختی وخت وو (یعنی: عاشورې د ورځي) او خلقو ته او وئیلی شو چي آیا تاسو به راجمع شی؟ چي مونږ د جادوگرو اتباع اوکړو که چرته هغوی غالب شو، استفهام په اجتماع باندې د آماد کولو دپاره دې، او ترجی د جادوگرو د غلبې په صورت کښې دغوی په دین باندې د قائم پاتې کیدو دپاره د چي د موسی ﷺ اتباع اونه کړی. نو کله چي جادوگر راغلل نو فرعون نه شي او وئیل که چرته مونږ غالب راغلو نو آیا مونږ ته به څه لوښي انعام ملاوېږي؟ اوت کښې د دواړو همزو تحقیق او د دویمې تسهیل او په دواړو صورتونو کښې د دواړو همزو په مینځ کښې الف داخلولو سره، فرعون او وئیل ضرور، او تاسو به په دې صورت کښې په مقرینو کښې داخل شی موسی ﷺ روسته ددې نه چي جادوگرانو موسی ﷺ ته او وئیل آیا ته به مخکښې وار کوې یا مونږ رومې وار اوکړو هغوی ته او وئیل څه چي تاسو غورځوئ او غورځوئ د موسی ﷺ د طرف نه (د البقاء) حکم دغوی دمخکښې غورځولو اجازت دپاره دې چي اجازت د حق د اظهار ذریعہ شی نو جادوگرانو خپلي رسن او لرگی او غورځول او وې وئیل د فرعون د عزت قسم یقیناً هم مونږ به غالب راځو بیا موسی ﷺ خپله همسا او غورځوله نود غورځولو سره دې دغوی جوړکړی کرتب تیرول شروع کړل په تلقف کښې د اصل نه په دوو تاگانو کښې یوه تاء حذف کړې شوې د او هغوی دغه څیزونه دخپلې نظربندئ په ذریعہ بدلول او خلقو به دغوی رسن او لرگی مندې وهونکی ماران محسوس کول په دې کتلو سره جادوگران بې اختیاره په مسجد کښې پریوتل (جادوگرو صفا) او وئیل چه مونږ په رب العالمین باندې ایمان راوړو (یعنی) د موسی او هارون په رب باندې ددوی ددې خبرې نه دخبریدلو په وجه چي هغوی د همسا نه کومه مشاهد کړې وه دا دجادو په ذریعہ نه شی کیدې، فرعون او وئیل آیا تاسو زما د اجازت نه بغیر په د باندې یعنی به موسی باندې ایمان راوړو؟ په اکتبر کښې د دواړو

همزو تحقیق اودویم په الف سره بدلولو سره یقیناً هم دا ستاسو د ټولو مشر دي چې د تاسو ته جادو بنودلي دي نو تاسو ته ئې د جادو څه حصه بنودلې د او د نورې په ذریعه (چه هغه ئې ستاسو نه پټ او ساتلو) په تاسو باندې غالب راغې، اوس به تاسو ته معلومه شی چې زما د طرفه تاسو ته څه پېښېږي زه به ستاسو د یو طرف لاس اود بل طرف خپه کټ کړم یعنی د هر یو بڼې لاس او گسه خپه او تاسو ټول به په سولې (پهانسې) رازوړند کړم ټولو جواب ورکړو هیڅ باک نشته زموږ په دې کښې هیڅ نقصان نشته مونږ خوبه د مرگ نه پس چې څنگه هم راله مرگ راشی خپل پروردگار ته به آخرت کښې اورسېږو مونږ امید ساتو چې زموږ پروردگار به زموږ خطاگانې معاف کړی ځکه چې مونږ په خپله زمانه کښې د ټولو نه مخکښې ایمان راوړو.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: الْمَلَأَ اسم جنس دي د سردارانو جماعت (جمع) أَمْلَأَ، أَرْجَهُ د لَاجَأَ نه امر واحد مذکر حاضر دي، هضمیر مفعولی دي وخت ورکړه، مهلت ورکړه.

قوله: تَأْمُرُونَ: دا په اصل کښې تَأْمُرُونَ وي.

قوله: وَأَدْخَالَ أَيْفَ يَتَنَهَّمَا عَلَى الْوَجْهِينِ: دلته مناسب وو چه وَعَلَى تَرَكَ الْإِدْخَالَ عَلَى الْوَجْهِينِ ئې هم فرمائيلې وې چې څلور قراعتونه شوی وې.

قوله: قَالَ أَمْؤُفِيهِ. الغ: دا ددې اعتراض جواب دي چې موسى ﷺ: أَلْقَوَا أَمْتُمْ مَلْقُونَ: ونيلو سره د جادو یعنی د یو ناروا او کفریه عمل حکم او فرمائيلو ځکه چه جادو کفر او ناروا عمل دي او نبی دپاره دا بالکل مناسب نه دی چې چاته د کفریه عمل کولو حکم ورکړی؟ د جواب خلاصه دا د چه دا حکم نه وو بلکه د امر په صورت کښې اجازت وو ځکه چه جادوگرو ونيلی وو چې اول ته وار اوکړه یا مونږ ته اجازت راکړه چې مونږ وار اوکړو موسى ﷺ هغوی ته د اول وار کولو: أَلْقَوَا أَمْتُمْ مَلْقُونَ: ونيلو سره اجازت ورکړو، لهذا د اعتراض هیڅ خبره نشته، خو په دې جواب باندې دا اعتراض کيدې شی چې د کفریه عمل اجازت هم په رضا باندې دلالت کوی او رضا بالکفر کفر دي، لهذا اجازت ورکول هم مناسب نه وو؟ ددې شبهې جواب هم په دې عبارت کښې موجود دي چې د حق د اظهار دپاره ضروری وو چې جادوگرو ته اجازت ورکړې شی چې هغوی خپل کرتب او ښانې او دمساهنه دمعجزې په ذریعه اژدها (ښامار) جوړشی او دغوی باطل او جوړشوی کرتب د حاضرینو په مخامخ تیرکړی او په خلقو باندې په حق او باطل کښې فرق واضح شی لکه چې حق ښکاره شو دا داسې د لکه جومات وړانول اگرچې ناروا دی خود نوی تعمیر دپاره ئې وړانول ناروا نه دی بلکه مستحسن (ښه) کار دي لهذا دا تخریب د تعمیر دپاره ووداسې نه چې تخریب برائت تخریب.

ہوئے: وَإِذْ قَالَ الثَّانِيَةُ أَلِفًا وَالصَّامِرِ إِدْبَالَ الثَّانِيَةَ أَلِفًا خُكَّهْ جِي دَرِيْمَهْ هَمْزَهْ پَهْ اَلِفْ سِرْهْ بَدَلْ شَوِيْ دَهْ.

ہوئے: رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ: ادا در رب العالمین نہ بدل دی

ہوئے: بِأَفْكَوْن: اِفْک (ض) نہ جمع مذکر غائب واپس کیدل، فالقی الشعر فاعنی بی اختیار پہ سجد کبھی پریوتل۔

[ایاتونہ: ۵۲-۶۸]

(وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ) نغد بین اقامتہا بنہم ینذروہم وَاَتَتْ اللّٰهُ إِلَىٰ الْحَقِّ فَلَمْ يَبْهَتُوا إِلَّا عُنَا: اَنْ اَبْرَہِمَ (وہاروی) بنی اسرائیل وہی فِرْعَاوَنَ بِکُفْرِ الثَّوْنِ وَوَصَلَ هَمْزَهْ اَسْرَ مِنْ سَرَى لُفَّہِ لَہِ اَسْرَی اَمَّیْ یَزِ بِہِمْ لَہِ اِلَی الْبَحْرِ (اَلْکُفْرُ مُتَّعُونَ) ینمکم فِرْعَوْنُ وَیَجُودُ فِیْلَجُونُ وَزَادَکُمْ الْبَحْرُ فَاتَجِبْکُمْ وَاغْرَقْنٰہُمْ (فَارْتَلَّ فِرْعَوْنُ) حین اُخْرِیَ بِسَبْرِہِمْ (فِی الْمَدَائِنِ) فِیْلَ کَانَ لَہُ اَلْفَ مِیْدَیْنَهْ وَاتْنَا عَشَرَ اَلْفَ فِزْنَهْ (حَاصِرِیْنِ) جَابِیْنِ الْجَنْشِ قَالِیْلًا (اِنْ هٰؤُلَاءِ لَشِرْذِمَةٌ) طَائِفَہْ (قَلِیْلُوْنَ) فِیْلَ کَانُوا سِجَاۃَ اَلْفَ وَصَمِیْنِ اَلْفًا وَفَلَمَنَّا جِیْشَہِ سَبْعَیْمَۃَ اَلْفَ فَلَکَلْہُمْ بِالْظُّرِّ اِلَی کَفْرَہِ جِیْشَہِ (وَاَنْتَہُمْ لَنَا لَقَآبِلُوْنَ) اَلْاُنَّ مَا یَبْہِتُکَ (وَاَلَّا لَہِمَّ حٰذِرُوْنَ) مَسْعُدُوْنَ وَفِی قِرَآءَہِ حٰذِرُوْنَ مِیْقَطُوْنَ قَالَ تَعَالٰی (فَاُغْرَجْنٰہُمْ) اَمَّیْ فِرْعَوْنُ وَفُؤْمَہُ مِنْ بَحْرِ لَیْلَحْتُوا مُوسٰی وَفُؤْمَہُ (مِنْ جَنَاتٍ) بَسَاتِیْنِ کَانَ عَلٰی جَانِبِی الثَّیْلِ (وَعِیُونُ) اَنْہَارِ جَارِیَۃٍ فِی الثُّوْرِ مِنْ النَّیْلِ (وَكُنُوْا) اَنْوَالٌ طَاطِرَۃٌ مِنْ اللَّفْبِ وَالْفِصْۃُ وَسَعِیْتُ کُنُوْا لِاَنَّهُ لَمْ یَغْطِ حَقَّ اللّٰہِ تَعَالٰی مِنْہَا (وَمَقَامُ کَرِیْمٍ) مَجْلِسُ حَسَنِ لِلْاُمَرَاءِ وَالْوُزَرَاءِ یَحْفَہُ اَبَاعَہُمْ (کَذٰلِکَ) اَمَّیْ اَخْرَجْنَا کَمَا وَصَفْنَا (وَاَوْدَتْہَا بَنٰی اِسْرَآئِیْلَ) نغد اغْرَاقِ فِرْعَوْنُ وَفُؤْمَہُ (فَاتَّيَعُوْہُمْ) لَحْفُوْہُمْ (مُشْرِقِیْنَ) وَفَتْ خُرُوقِ الشَّمْسِ (فَلَمَّا تَرَاۤیَ الْمُجْتَمَعَانِ) رَآیَ کُلَّ مِنْہُمَا الْاٰخَرِ (قَالَ اَصْحَابُ مُوسٰی اِنَّا لَنَذَرُکَ) یَذْرُکُنَا جَمْعُ فِرْعَوْنُ وَلَا طَافَہْ کَا بِہِ (قَالَ) مُوسٰی (کَلَّا) اَمَّیْ لَنْ یَذْرُکُنَا (اِنْ مَعِیَ رَبِّیْ) بَصْرَہُ (سَہِدِیْنِ) طَرِیْقِ النِّجَآۃِ قَالَ تَعَالٰی (فَاَوْحَيْنَا اِلَیٰ مُوسٰی اَنْ اُخْرِیْ بِعَصَاکَ الْیَمَّ) لَفَضْرَہْ (فَانفَلَقَ) فَاَنْشَقَّ الثَّنِیْ عَشَرَ فِرْقًا (فَاَنَّکَ) کُلَّ فِرْقٍ کَا کَلْکَلُوْا الْعَظْمِیْمِ الْجَبَلِ الضَّخْمِ بَنَہِمَا مَسَاکَ سَلْکُوْہَا لَمْ یَنْتَلِ مِنْہَا سُرْجُ الْمَرَاکِبِ وَلَا لَہِ (وَاَوْرَثْنَا) فِرْعَنًا (اَمَّیْ) هُنَاکَ (الْاٰخَرِیْنَ) فِرْعَوْنُ وَفُؤْمَہُ حَتّٰی سَلْکُوْا مَسَالِکَہُمْ (وَاَنْجِیْنَا مُوسٰی وَمَنْ مَعَہُ اَنْجَمُوْنَ) بِاَخْرَاجِہُمْ مِنْ الْبَحْرِ عَلٰی قِبْطَہِ اَنْتَکُورَ (لَمَّا اُغْرِقْنَا الْاٰخَرِیْنَ) فِرْعَوْنُ وَفُؤْمَہُ لِطَبَاقِ الْبَحْرِ عَلَیْہُمْ لَمَّا تَمَّ دُخُوْلُہُمْ فِی الْبَحْرِ وَخُرُوجِ بَنِی اِسْرَآئِیْلَ مِنْہُ (اِنْ فِیْ ذٰلِکَ) اغْرَاقِ فِرْعَوْنُ وَفُؤْمَہُ (لَاۤیَۃٌ) عِبْرَۃٌ لِّمَنْ یَنْفَعُ (وَمَا کَانَ اَلْکُفْرُہُمْ مُّؤْمِنِیْنَ) بِاللّٰہِ لَمْ یُؤْمِنِ مِنْہُمْ غَیْرَ اَبِیۃٍ اَمْرَآۃٍ فِرْعَوْنُ وَحَزَقِیْلُ مَلِیْمِ اَلْ فِرْعَوْنُ وَفَزَمَ بَنْتُ دَامُوسٰی اَلِی دَلَّتْ عَلٰی عِظَامِ یُوشَعَ عَلَیْہِ السَّلَامِ (وَاَنْ رَبَّکَ هُوَ الْعَزِیْزُ) فَانْقَضَ مِنْ الْکَافِرِیْنَ وَالْاَغْرَاقِہُمْ (الرَّحِیْمِ) بِالْمُؤْمِنِیْنَ فَاتَجَاہُمْ مِنْ الْفِرْقِ

ترجمہ: اومونہ موسیٰ علیہ السلام تہ حکم ودرکرو روستو ددی نہ جی موسیٰ علیہ السلام دغوی پہ مینخ

کښې په کلونو مقيم پاتې شوې وواو، د الله د آياتونو په ذريعه نې دحق دعوت ورکولو خودغوى په سرکشن کښې اضافه کيدله، چې زما پندگان بنی اسرائيل د شپې شپې اوبسه، اوپه يو قراعت کښې د نون په کسرې سره دې او د نترپه همزه وصل سره دې په نون کښې يو لغت نرى هم دې، يعنى د شپې شپې دوى بحر قلزم طرف ته بوخه، يقيناً تاسو پسې په دوى درمې يعنى فرعون اودغه لښکر به ستاسو پسې کيږي نوهغوى به تاسو پسې شاته په درياب کښې داخلېږي نو زه به تاسو ته نجات درکوم او هغوى به غرق کوم، کوم وخت چې فرعون ته د بنی اسرائيلو د شپې د وتلو خبر ورکړې شو نو فرعون په ښار کښې لښکرې جمع کونکې اولپل بيان کړې شوى دى چه دد د قبضي لاندې يو زر ښارونه او دولس زره کلې وو، دا وتيلو سره چې ددې خلقو يو وړوکې شان جماعت دې ونيلې شوى دى چه دغوى تعداد شپږ لاکه او اویا زره وو، اودغوى د مقدمه الجيش تعداد اووه لاکه وودخپل لښکر د زياتوالی په وجه نې بنی اسرائيلو ته قليل اوونيل گنې نوهغوى هم فې نفسه کثيروو، اودا چې دې خلقو مونږ ته غصه راوستې د يعنى داسې حرکت نې کړې دې چې مونږ ته نې غصه راوستې د بې شکه مونږ ټول بيدار يو يعنى دماغ مو بيدار دى (غافل نه يو) اوپه يو قراعت کښې حافظون دې يعنى مستعد (تيار) يو الله تعالى فرماني چنانچه دوي يعنى فرعون او دغه لښکر د مصر د ياغونونه چې د (درياني) نيل په دواړو غاړو باندې وواود چينونه يعنى دغه نهرونو نه کوم چې د درياني تيل نه دشوى کورونو کښې جارى وو، اود خزانونه يعنى د سرو او سپينو زرو د ښکاره مالونو نه او کتر (خزانې) ته کتر خکه وائى چې ددې نه د الله تعالى حق ادا نه کړې شو اود حاکمانو او وزيرانو د ښو مجلسونو نه چې په کوم مجلسونه به ددوى خادمانو گيره اچولې وه راويستل، د بيان کړې شوى طريقې مطابق مونږ ويستل اوشو، د فرعون اودغه دقوم د غرق کيدو نه پس مونږ بنی اسرائيل دغه ټولو شينونو وارثان جوړ کړل نو قبطيان د نمرختلو په وخت د اسرائيليانو سره ملاو شو، پس کله چې دواړو ډلو يو بل اوليدلو نو د موسى عليه السلام ملگرو او وويل مونږ خو اونيويلې شو يعنى د فرعون لښکر مونږ اونيويلو او په مونږ کښې دغوى د مقابلې طاقت نشته، حضرت موسى عليه السلام اوفرمايل هېڅ کله نه يعنى هغوى مونږ بالکل نه سى نيولې (خکه) چې يقين اوکړې زما د رب مدد ماسره دې، هغه به ډير زما ته د نجات لاره اوښائى الله تعالى ورته اوفرماني مونږ موسى عليه السلام ته حکم اوکړو چه خپله همسا په درياب باندې اووه نو موسى عليه السلام همسا اووه له، همدغه وخت درياب په دولسو حصو کښې تقسيم شو هره حصه د لوتې غره په شان وه او د دغه دولسو حصو په مينځ کښې لارې وې چې په هغې کښې به هغوى تلل او په دولسو قبيلو کښې نه خو د يو سور کس د اس زين لوند شو اونه لمسې او مونږ نور يعنى فرعون او دغه قوم دې موقعې ته نژدې اورسول تردې چې دوى هم دغوى په لارو

کنبی داخل شو او مونږ موسیٰ ﷺ او دغه ټول ملګر ته په ذکر شوی هیئت سره د دریاب نه اویستلو سره نجات ورکړو، ددې نه پس مو نور خلق غرق کړل یعنی فرعون او دغه قوم کله چې په دریاب کنبی دغوی داخلیدل او د اسرائیلیانو د دریاب نه وتل مکمل شو نو په هغوی مو دریاب ملاؤ کړو او غرق مو کړل بې شکه په دې کنبی یعنی د فرعون او دغه قوم په غرق کولو کنبی د روستنو دپاره د عبرت نخبه د اوپه دوی کنبی اکثر خلق (په الله باندې) ایمان نه راوړی یعنی د فرعون ښځه آسیه او د آل فرعون یو کس حزقیل او مریم بنت ناموس چې حضرت یوسف ﷺ د هلوکو نشاندی کړې وه، ددوی نه علاوه هیڅا ایمان رانه وړلو، او بې شکه ستا رب غالب دې چې کافرانو نه نې دغوی په غرق کولو سره انتقام واخستلو اوپه مؤمنانو باندې ډیر مهربان دې چې دوی نې د غرق کولو نه بچ اوساتل.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: لَئِیْزُومَةُ: وړو کنبی جماعت (جمع) یراؤم (لَئِیْزُومَةُ قَلْبُوت) د قیاس تقاضه دا وه چې لَئِیْزُومَةُ قَلْبُوت وي، ځکه چه قلمله د لَئِیْزُومَةُ صفت دې خو یرذمه په أسباط باندې مشتمل وو او هر سبط په هغوی کنبی قلیل وو په دې وجه نې جمع مذكر راوړله «روح المعانی» او قلیوت د اِتْ خبرثانی هم کیدې شی.

قوله: لَجِیْمَة: په معنی د جَمْعُ اى جماعه، دا کلمه د تاکید د الفاظو نه نه د چې دا اعتراض او کړې شی چې حرف د تاکید تابع په طور استعمالیږي او دلته د تابع په طور استعمال نه شو؟ د جواب حاصل دادې چه دا د کلماتِ تاکید نه نه دې بلکه د جماعت په معنی کنبی دې نو هیڅ اعتراض نشته دې.

قوله: وفى قراءة حاذرون: ابو عبید وئیلی دی د حذرون او حاذرون دواړو یوه معنی د هوښیار، حاضر دماغ، بیدار، بعضې حضراتو دا فرق بیان کړې دې چې د حذرون معنی منقظ داود حاضر معنی خائف ده، او بعضې حضراتو دا فرق بیان کړې دې چه حذرون هغه مخلوق ته وائی چې هغه پیدائشی طور باندې بیدار وی لکه کارغه، او حاضر هغې ته وائی چې هغه پیدائشی طور باندې بیدار خو نه وی خوروسته چالاکه او هوښیار شوې وی.

قوله: مقام کریم: نه څه مراد دې، په دې باره کنبی د مفسرینو مختلف اقوال دی، بعضې حضراتو ښه مکانات (کورونه) مراد اخستی دی او بعضو د حاکمانو او سردارانو مجالس مراد اخستی دی، لکه چې علامه محلی هم دا قول اختیار کړې دې.

قوله: كذلك: دا په محل د نصب کنبی هم کیدې شی تقدیر به داسې وی: اخرجناهم مثل ذلك الاخراج الذى وصفنا، اود مقام کریم دصفت په وجه په محل د جر کنبی هم کیدې شی اى مقام کریم مثل ذلك المقام الذى كان لهم اود مبتدا محذوف د خبر کیدو په وجه محلا

مردود هم کيدې شي اې امر کړلک.

يوه: واورئاسما. ددې عطف په فاعرجنا باندې دې

يوه: وَمَا كَانَتْ أَكْثَرَهُمْ مُؤْمِنِينَ. د اکثرهم نه دغه خلقو اکثر مراد نه دې کوم چې حضرت موسی عليه السلام پسې ورغلي ووځکه چې هغوی خو ټول په ټوله غرق کړې شول بلکه د اکثر نه هغه خلق مراد دی کوم چه د فرعون په مسلک اودغه په عقيد باندې وو او فرعون طرف ته منسوب وو، دغوی نه بعضې خلقو ايمان هم راوړې وو، لکه حزقیل او د فرعون لور، او دغه ښځه آسیه او مریم بنت ناموسی چا چې د حضرت یوسف عليه السلام د قبر نشاندې کړې وه او سیبویه کات ته زائد ونيلی دی.

[ایا توله: ۶۹-۱۰۴]

وَأَنبَأَ عَلَيْهِمُ أَيَّ نَظَارٍ مَّكَّةَ (تَبَا) خَبَر (إِبْرَاهِيمَ) ویدل مه (إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ) قَالَ تَعْبُدُونَ أَصْنَامًا مَّرْرُوعًا بِالْفُتَيْ لِيُطِغُوا عَلَيْهِ (فَنَقُلْ لَهَا عَاكِفِينَ) نَبِيْم نَهَا زَاوَهُ عَلَى عِبَادَتِهَا زَاوَهُ فِي الْحُبُوبِ أَفِيخَارًا بَدْرَقَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكَ إِذْ حِينَ (تَدْعُونَ) أَوْ يَنْفَعُونَكَمْ إِذْ عَبْدْتُمُوهُمْ أَوْ يَنْفَعُونَكُمْ كَمْ إِنْ لَمْ نَنْفَعُوهُمْ قَالَوْا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا كَذَلِكَ يَفْعَلُونَ أَيَّ مَثَلِ فَعَلْنَا قَالَ أَرَأَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ الْأَقْدَمُونَ (فَأَنبَأَهُمْ عَذَابِي) لَا أَغْنِيكُمْ (إِلَّا) لَكِنْ (رَبِّ الْعَالَمِينَ) فَأَنبَأَ أَغْدَا الَّذِي خَلَقَ فَبُهِمِمْ: إِلَى الدِّينِ (وَالَّذِي هُوَ يُطْعَمُنِي وَيُسْقِي) (وَإِذَا مَرَضْتُ فَبُهِمِشْتُمْ) (وَالَّذِي يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِي) (وَالَّذِي أَطْعَمُنِي) (أَنْ يَغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ) (الْحَزَاءُ رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا) عَلَيْنَا (وَأَلْجِئْنَا بِالنَّاصِيَةِ) (السَّيِّئَةِ) (وَأَجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ) ثَاء حَسَنًا (فِي الْآخِرِينَ) الَّذِينَ يَأْتُونَ بَعْدِي إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ (وَأَجْعَلْنِي مِنْ دُونِهِ جَنَّةَ النَّعِيمِ) مِمَّنْ يُعْطَا (وَأَغْفِرْ لَأَيِّ) إِنَّهُ كَانَ مِنَ الصَّالِحِينَ (بِأَنْ تَتُوبَ عَلَيْهِ فَتَغْفِرَ لَهُ وَهَذَا قَوْلُ أَذْ بَنِيهِ لَهُ أَنَّهُ عَذُوٌّ لِلَّهِ كَمَا ذَكَرَ فِي سُورَةِ بَرَاءةٍ وَلَا تُخْزِنِي) تَفْضَحْنِي (يَوْمَ يُنْفَخُونَ) النَّاسُ قَالَ تَعَالَى فِيهِ (يَوْمَ لَا يُنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ) أَحَدًا (إِلَّا) لَكِنْ (مَنْ أَىَّ اللَّهِ يَتْلُبُ سَلِيمًا) مِنَ الشَّرِّ وَالْفَقْدِ وَهُوَ قَلْبُ الْمُؤْمِنِ لِأَنَّهُ يَضَعُ ذَلِكَ (وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ) فَرُتْ (لِلْمُتَّقِينَ) فَبَرَزَتْهَا (وَبَرَزَتْهَا الْجَحِيمُ) أَطْرَمَ (لِلْفَاسِقِينَ) الْكَافِرِينَ (وَقِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ) (مِنْ دُونِ اللَّهِ) أَيَّ غَيْرِهِ مِنَ الْأَصْنَامِ (هَلْ يَنْفَعُوكُمْ) بِذَنْبِ الْقَضَابِ عَنْكُمْ (أَوْ يَنْفَعُوكُمْ) بِدَفْعِهِ عَنْ أَنْفُسِهِمْ لَا (فَكَيْفَ كُفِرُوا) (فَبِهَا هُمُ وَالْعَاوُونَ) (وَجُنُودُ إِبْلِيسَ) أَتْبَاعَهُ وَفَرِطَاطَعَةُ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ (أَجْمَعُونَ) (قَالُوا) أَيُّ الْفَاوُونَ (وَهُمْ فِيهَا يَخْتَصِمُونَ) مَعَ مَعْبُودِهِمْ (قَالَ اللَّهُ) (إِنْ) مُخَفِّفَةٌ مِنَ الْقِيَمَةِ وَاسْمُهَا مَخْذُوفٌ أَيُّ إِنَّهُ (كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ) مِمَّنْ (إِذْ) حَثَّ (تَسْوِيَكُمْ يَوْمَ) الْعَالَمِينَ) فِي الْعِبَادَةِ (وَمَا أَصْلَحْنَا) غِنَ الْهَدَى (إِلَّا الْمُجْرِمُونَ) أَيُّ الشَّاطِطِينَ أَوْ أَوْلَاوَا الدِّينِ أَفْتَنْنَا بِهِمْ (فَمَا كُنَّا مِنْ شَافِيِينَ) كَمَا لِلْمُؤْمِنِينَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ وَالنَّبِيِّينَ وَالْمُؤْمِنِينَ (وَلَا صَدِيقٌ حَرِيمٌ) نُهْمَةُ أَفْرَتَا (فَلَوْ) أَنْ لَمَّا كَرِهَ رَجَعَتْ إِلَى الدُّنْيَا (فَتَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ) لَوْ لَمَّا لَفْتُنِي وَتَكُونُ جَوَابَهُ (إِنْ لَمْ يَكُنْ) الْمَلَكُوتُ مِنَ

بعثة ابراهيم وقومه (لا اله الا هو اكثرهم مؤمنون) (وان ربك هو العزيز الرحيم)

ترجمه. او د مکې کافرانو ته د ابراهيم عليه السلام واقعه (هم) واوروه، اذ قال لاسه د (ابراهيم) نه بدل
الاستمال دې کله چې ابراهيم عليه السلام خپل پلار او خپل قوم ته اوويل تاسو دکوم خيږ بندگي کوئ؟
هغوی جواب ورکړو د بتانو بندگي کوو د فعل صراحت نه او کړو، دې دپاره چې په دې
باندې د (نَقْطِلْ لَهُمُ الْاَعَاكِسَ) عطف او کړې شی مونږ خو شپه ورځ ددوی په عبادت کېنې
مشغول اوسېږو يعنې مونږ پابندئ سره ټوله ورځ ددوی عبادت کوو، او هغوی په جواب
کېنې د (نَقْطِلْ) اضافه (د بتانو) په عبادت باندې د فخر په طور اوکړه نو ابراهيم عليه السلام
او فرمائيل آيا دوی ستاسو آوری هم کله چې تاسو دوی ته آواز کوئ؟ يا ستاسو ددوی د عبادت
کولو په صورت کېنې تاسو ته نفع يا د عبادت نه کولو په صورت کېنې نقصان دررسوي؟
هغوی اوويل (مونږ هيڅ نه پيژنو) مونږ خو خپل پلار نيکونه دغسې کونکي موندلی دی يعنې
څنگه چې مونږ کوو (ابراهيم عليه السلام) او فرمائيل آيا تاسو اوستاسو مخکينی پلار نيکونه چې
دکومو (بتانو) بندگو، کوئ کله مو په ددوی حالت کېنې غور کړې دې؟ دا ټول زما دشمنان دی زه
د دوی بندگي نه کو، ليکن د رب العالمين بندگي کوم چې هغه زه پيدا کړې يم نو هم هغه دين
طرف ته زما رهبري کوی هم هغه دې چې ماته خوراک شکاک را کوی او کله چه زه بيمار شم نو ماته
شفاء را کوی او هغه به ماته مرگ را کوی او بيا به مې ژوندي کوی او هم هغه دې چې د هغه نه اُميد
کوم چه د جزاء په ورځ به هغه زما خطاگانې معاف کړی اې زما پروردگار ماته علم را کړې او ما په
صالحانو يعنې د نبیانو په ډله کېنې شامل کړې او په روستو خلقو کېنې زما نیک شهرت اوکړې
يعنې په هغه خلقو کېنې کوم چه به زمانه روسته تر قيامته پورې راځی او ما د جنت النعيم
په وارثانو کېنې شامل کړې يعنې په هغه خلقو کېنې چاته چې به جنت ورکولې شی او زما
پلار معاف کړې بې شکه هغه د لارې نه گمراه شوې دې، په دې طريقه چه ته دغه توبه قبوله
کړې چه دغه مغفرت اوشی او دا (دعاء) ددې نه د مخکېنې خبره د چې په ابراهيم عليه السلام
باندې الله تعالی سره دغه د دشمنئ حقيقت واضح شو، لکه چې په سورة برات کېنې
ذکر شوی دی او خلقو لره د دوباره ژوندی کولو په ورځ ما رسوا نه کړې الله تعالی دغه ورځې
باره کېنې او فرمائيل په هغه ورځ به مال او اولاد ديچا هيڅ په کار نه راځی خو څوک چې د شرک
او نفاق نه سالم زړه سره راشی او هغه به دمومن زړه وی دا خيزونه به دغه دپاره فائد مند
وی او متقيانو ته به جنت بالکل نژدې کړې شی چه هغوی دا اوگوری او کافرانو دپاره به جهنم
ښکاره کړې شی او دغوی نه به تپوس اوشی چه دچا تاسو د الله نه سوا عبادت کولو هغوی چرته
دی؟ يعنې د الله تعالی نه علاوه د بتانو، آيا هغوی ستاسو نه عذاب لرې کولو سره ستاسو
مدد کولې شی؟ يا پخپله دخپل ځان دفاع کولې شی؟ نه، پس هغوی او گمراه خلق او د ابليس لښکر
او دغه متبعين او په جنااتو او انسانانو کېنې چې چا دغه اطاعت کړې وی ټول به جهنم ته

پر مخی ورواچولہ شی او کافران بہ پہ جہنم کنبی دخپلو معبودانو سرہ جھگری کوی پہ اللہ قسم بہ شکہ مونہ پہ ینکارہ گمراہی کنبی وو اِن مخفہ عن الثقلہ دے، ددی اسم محذوف دے ای اِنَّ، کله چہ مونہ خوتاسو پہ عبادت کنبی د رب العالمین برابر گرغولن او مونہ خوسوا ددی بدکارانو نہ د ہدایت نہ ہیچا گمراہ نہ کرو یعنی شیطانانو یا ہفہ مخکینو خلقو دکومو چہ مونہ اقتداء اوکرہ، اوس زمونہ شوک سفارشی ہم نشته لکہ خنگہ چہ د مومنانو دپارہ ملائکہ او انبیاء او مومنان سفارشیان دی، او نہ شوک رشتونہ غمخوار دوست چہ ہغوی لہ زمونہ حالت غمژن کری کاش چہ مونہ تہ یو محل یا دنیا کنبی واپس تلل ملاؤ شوہ نو مونہ بہ ایمان راوړلې وې لودلته د تمنی دپارہ دے او تګوت ددی جواب دے بہ شکہ ابراہیم علیہ السلام او دغہ پہ مذکورہ قصہ کنبی روستنو خلقو دپارہ ښہ (عبرت) او دے پہ دوی کنبی اکثر خلق ایمان راوړونکی نہ دی او یقیناً ستا پروردگار غالب مہریان دے۔

د قیوداتو فوائد او تسہیل

قوله: (وَأَنْتَ عَلَيْهِمْ نَبَأٌ إِبْرَاهِيمَ) واؤ عاطفہ دے او پہ (ماسبق کنبی) پہ اذکر مقدر باندې عطف دے کوم چہ پہ اِذَا نَادَى رَبَّكَ مُوسَى کنبی عامل دے دا عطف قصہ علی القصہ دے۔

قوله: (إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ) د تبارہمنہ بدل مفصل عن المجمل دے

قوله: (مَرْحُومًا بِالْقَبْلِ لِيُغْفِرَ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ) ددې عبارت د اضافہ کولو مقصد دیو اعتراض جواب دے، اعتراض دادې چہ د مَا تَعْبُدُونَ پہ جواب کنبی د قیاس تقاضہ دا وه چہ (فقط، أَصْنَانًا نِي وَنِيلِي وې لکہ چہ د اللہ تعالیٰ پہ قول وَلَقَدْ لَبِثْتُكَ مَاذَا تُنْفِقُونَ، قُلِ الْغَوْا لِي غِي دے خکہ چہ کله سوال کنبی فعل مذکوروی نو پہ جواب کنبی د فعل ذکر کولو ضرورت نہ وې؟ جواب دادې چہ د فعل نَعْبُدُ ذکر کولو ضرورت خکہ پینن شو چہ د (فَنَقُلْ لَهَا غَاكِينَ) عطف صحیح شی گنی نو د فعل عطف بہ پہ اسم باندې لازم راتلو۔

قوله: (ثُمَّ نَبَأَ: أَدَا) نَقْل دمعنی بیان دے اوس پاتې شوه دا خبره چہ د (فَنَقُلْ لَهَا غَاكِينَ) ونیلو څه ضرورت پینن شو؟ نو ددې جواب دادې چہ مشرکانو پہ بت پرستی باندې فخر کولو هغوی دا د معیوب گنړلو یا پہ دې باندې د پښیمانه کیدو پہ ځانې پہ دې باندې فخر کولو پہ دې وجه دوی (فَنَقُلْ لَهَا غَاكِينَ) اوونیل چہ مونہ خو توله ورځ یعنی هر وخت دے تہ سجدې کوو او دا زمونہ دپارہ د فخر سبب دے د پښیمانتیا سبب نہ دے۔

قوله: (هَلْ يَتَذَكَّرُ) دلته مضاف محذوف دے تقدیر د عبارت دادې هَلْ يَتَذَكَّرُ خکہ چہ د ذوات د اوریدلو هیڅ مطلب نشته۔

قوله: (أَفَرَأَيْتُمْ) کنبی همزه پہ فعل محذوف باندې داخل د، فا عاطفہ د، تقدیر د عبارت

دادی: اَتَا مَلِئْتُمْ فَاہِرْتُمْ مَا کُنْتُمْ تَعْبُدُونَ.

فولہ: وَاہَاؤْکُمْ: ددی عطف پہ تَعْبُدُونَ کنبی دنتہ پہ ضمیر مرفوع متصل باندی دے ہم پہ دی وجہ د ضمیر مرفوع منفصل اَنْتُمْ پہ ذریعہ تاکید راولپی شوے دی.

فولہ: اَفَاَنْتُمْ عَدُوْلِی: ہغوی زما دشمنان دی د دشمنی نسبت حضرت ابراہیم علیہ السلام خپل خان طرف تہ کرے دی دا تعریض دے او پہ باب د نصیحت کنبی تعریض دتصریح نہ ابلغ وی یعنی د اَفَاَنْتُمْ عَدُوْلْکُمْ پہ خانی نی اَفَاَنْتُمْ عَدُوْلِی: اوونیل.

فولہ: اِلَّا: لَکِنَّ رَبَّ الْعَالَمِیْنَ: د اِلَّا تفسیر پہ لَکِنَّ سرہ کولو کنبی نی اشارہ اوکرہ چے دا استثناء منقطع د، معنی داد: لَکِنَّ رَبَّ الْعَالَمِیْنَ لیس بعدوی ہل ہوولی فی الدنیا والاخرہ.

فولہ: الَّذِیْ خَلَقْنِی: دا خویا د رب العالمین صفت دے یا بدل دے یا عطف بیان دے یا د ہو مبتدا محذوف خبر دے او ددی مابعد پہ دے باندی معطوف دے.

فولہ: (وَإِذَا مَرَضْتُ فَبُیْضِیْنِ): پہ دے کنبی نی د مرض نسبت خپل خان طرف تہ کرے دی اللہ طرف تہ نی نہ دے کرے، داسی نی د یر ادب پہ وجہ کرے دی.

فولہ: یَسَانَ صِدْق: دا اضافت موصوف الی الصفہ دے اُی اللسان الصدق.

فولہ: قَالَ تَعَالٰی فِیْہِ اٰی فِیْ شَانَ ذٰلِکَ الْیَوْمِ: بعضی حضراتو وئیلی دی چے یوملاہم مال ولاہون داہم دحضرت ابراہیم علیہ السلام کلام دے او د یومیعنون نہ بدل دے، پہ رومی صورت کنبی نی ہم بدل اوونیلو خودا د اعتراض نہ خالی نہ د.

فولہ: اِلَّا لَکِنَّ مَنْ اٰتٰی اللّٰہَ یَقْلِبْ سَلِیْم: شارح د اِلَّا پہ لکن سرہ تفسیر کولو کنبی اشارہ اوکرہ چہ دا مستثنیٰ منقطع د لیکن د اَحَدًا مفعول (محذوف) تقاضہ داد چہ دا دے مستثنیٰ متصل وی پہ دوارو کنبی تضاد معلومیہی، د تطبیق صورت دا کیدی شی چے مستثنیٰ منہ کہ مال ولاہون اوگرخولے شی نو مستثنیٰ بہ منقطع وی اوکہ مستثنیٰ منہ اَحَدًا اوگرخولے شی نو مستثنیٰ بہ متصل وی، خکہ چے مَنْ اٰتٰی اللّٰہَ مستثنیٰ منہ د اَحَدًا جنس نہ د او پہ رومی صورت کنبی مستثنیٰ د مستثنیٰ منہ د جنس نہ نہ د.

فولہ: اَیْنَ مَا کُنْتُمْ تَعْبُدُونَ: اَیْنَ خبر مقدم دے او مَا مبتدا مؤخر پہ معنی د الَّذِیْ دے او کُنْتُمْ تَعْبُدُونَ د ماصلہ د عائد محذوف دے اُی تَعْبُدُوْنَهُ او مِنْ حُوتِ اللّٰہِ حال دے تقدیر د عبارت بہ داسی وی: مَا کُنْتُمْ تَعْبُدُوْنَهُ اَیْنَ.

فولہ: فَلَوْلَا اَنْتَ لَسَاکِرَةً: پہ فارسی کنبی: پس کاش ما را یک بار رجوع باشد، کاش مونہ تہ یوخل دنیا تہ واپس تلل ملاؤ شوی وی.

فولہ: لَوْ هُنَا لِلّٰہِ فَنَکُوتَ مِنَ الْمُؤْمِنِیْنَ: ددی جواب دے بعضی حضراتو وئیلی دی چے لو

شرطیہ دے ددی جواب محذوف دے او فنکوت پہ کڑے بانڈی معطوف دے، تقدیر د عبارت دادے: لَوْنُ لَسَاكِرَةً فَنَكُوتُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ كَرَجُفَاغَا كَسَاغَلِيْمَا جواب لَقَدْ خَلَقْنَا مِنَ الْعَلْيَابِ كَيْدِي شَى.

[ایاتونہ: ۱۰۵-۱۲۲]

كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ، يَنْهَوْنَهُمْ لَعْنَةُ الْإِسْطِرَّاكِيْمِ فِي الْمَجْمِ، بِالْفَرْجِ أَوْ لِأَنَّهُ لَطُولُ لَيْلِهِمْ كَانَتْ رَسْلَ وَتَأْيِثَ قَوْمٍ بِأَغْيَارِ مَغْنَاهُ وَتَذَكِيرِهِ بِأَغْيَارِ لَفْظِهِ [إِذْ قَالَ لَهُمُ أُخُوهُمْ نَسَبًا نُّوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ] اللَّهُ إِلَى لَكُمْ رَسُولٌ أَوْيْنِ عَلَى تَبْلِيغِ مَا أَرْسَلَتْ بِهِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا، فِيمَا أَمَرَكُمْ بِهِ مِنْ تَوْجِدِ اللَّهِ وَطَاعَتِهِ وَمَا أَسَأَلَكُمْ عَلَيْهِ عَلَى تَبْلِيغِهِ [مِنْ أَجْمَرَانِ] مَا [أَجْرِي] أَيْ لَوَاي [إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ] فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا، كَمَزَّةً تَأْسِيْدًا [قَالُوا الْيَوْمَ] نَصَدَّقُ [لَكَ] لِفُؤْلِكَ [وَأَتَّبَعَكَ] وَفِي فِرَاقَةٍ وَأَتَّبَعَكَ جَمْعُ تَابِعِ مُتَبَتِّئًا [الْأَزْدُونَ] السَّفَلَةُ كَالْحَاكَةِ وَالْأَسَافَةِ [قَالَ وَمَا عَلِمِي] أَيْ عِلْمِ لِي [بِمَا كَانُوا يَصْلُونَ] [إِنْ] مَا [جَسَابِهِمْ] أَلَا عَلَى رَبِّي فَيُجَازِيهِمْ [لَوْ تَشْعُرُونَ] تَعْلَمُونَ ذَلِكَ مَا عَيْدِمُوهُمْ [وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ] [إِنْ] مَا [أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ] بَيْنَ الْإِنْدَارِ [قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا نُوحُ] غَفَا تَقُولُ لَنَا [لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُجْرِمِينَ] بِالْجَحَاوَةِ أَوْ بِالنَّسَمِ [قَالَ] نوح [رَبِّ إِنْ قَوْمِي كَذِبُونَ] فَاقْتَرَبَنِي وَبَيْنَهُمْ فَتَحًا أَيْ احْكَمْ وَنَعْنِي وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ تَعَالَى [فَأَتَّبَعْنَاهُ مِنْ مَعَهُ فِي الْفُلِّ الْمَشْحُونِ] الْمَشْلُوءُ مِنَ النَّاسِ وَالْخَيَّوَانُ وَالطَّيْرُ ثُمَّ أَعْرَفْنَا بِهِمْ [بَنَدِ] إِنْجَازِهِمْ [الْبَاقِينَ] مِنْ قَوْمِهِ [إِنْ فِي ذَلِكَ آيَةٌ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ] [وَأَنْ رِيكَ لَهَا الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ]

ترجمہ: د نوح قوم د حضرت نوح علیہ السلام تکذیب کولو سره دتولو پیغمبرانو د تکذیب ارتکاب اوکرو ددی تولو د توحید په راوړلو کښې د مشترک کیدو په وجه یا ددوی په قوم کښې د ډیرې زمانې پورې د قیام کولو په وجه گویا چه هغه د ډیرو پیغمبرانو قائم مقام وولفظ، قوم دخپلې معنی په اعتبار سره مؤنث دې او دخپل لفظ په اعتبار سره مذکر دې کله چې دوی ته د دوی نسبې رور نوح او فرمائیل چې آیا تاسو د الله د عذاب نه نه ویرئ؟ زه ستاسو په طرف د الله امانت دار رسول یم هغه پیغام په رسولو کښې کوم سره چې خه را نیولې شوې یم لهذا تاسو د الله نه ویرئ او د الله په توحید اودغه په اطاعت کښې دکوم چې زه تاسو ته حکم کوم زما اطاعت کوئ زه ستاسو نه په دې باندي یعنی په دې تبلیغ باندي هیڅ معاوضه نه غواړم زما اجر یعنی زما ثواب خو صرف په رب العالمین باندي دې د الله نه ویرئ او زما اطاعت اوکړئ د تاکید په طور نه دا مکرر ذکر کړې دې قوم جواب ورکړو آیا مونږ په تا باندي ایمان راوړو یعنی ستا دخبرې تصدیق اوکړو حالانکه ستا اتباع رځپلو خلقو کړې د یعنی کم حیثیت والا خلقو مثلاً جولگانو او موجیانو او په یو قرامت کښې د انکسار په ځانې کساعت دې چې د تاه جمع د (او) مبتدا د (او) اړدلون ددې خبردې حضرت نوح علیہ السلام جواب ورکړو زما ددوی د پیشو (کارونو) نه سره غه غرض؟ (یعنی زما ددوی د پیشې نه هیڅ

مطلب نشہ کہ ددوی پیشہ رذیلہ وی اوکھ شریف، اوس پاتھ شو دا احتمال چہ ددوی ایمان د زہ نہ نہ دے نو دوی حساب پہ اللہ باندے دے، ددوی حساب خو زماہ رب پہ ذمہ دے نو ہم ہفہ بہ ددوی تہ جزاء ورکری، کہ دا حقیقت ستاسو پہ پوہہ کنبہ راتلے نو تاسو بہ عیبونہ نہ لتول زہ ایمان والو تہ دیکہ ورکونکے نہ یم زہ خو صفا طور باندے ویرونکے یم یعنی ہنکارہ یرونکے، دغہ خلقو او وئیل ای نوح کہ تہ منع نہ شوے ددے خبرو نہ کومے چہ تہ مونہ سرہ کوی نو یقیئاً سنگسار بہ کرے شی د کانرو پہ ذریعہ یا د کنخلو او بدو ردو پہ ذریعہ (نویا د مجبورئ نہ) نوح علیہ السلام دعا او کرہ ای زما پروردگار زما قوم زما تکذیب او گرو نو تہ زما او ددوی پہ مینع کنبہ (قطعے) فیصلہ او کرے او ما تہ او کوم چہ ما سرہ ایمان والا خلق دی نجات ورکری اللہ تعالیٰ او فرمانی چہ مونہ ہفہ تہ او دغہ ملگرو تہ پہ د کہ کشتی کنبہ نجات ورکرو، یعنی د انسانانو، حیوانانو او مارسانو نہ د کہ کشتی کنبہ مو ہغوی تہ د نجات ورکولو نہ پس دغہ د قوم باقی خلق غرق کرل یقیئاً پہ دے کنبہ ډیر لوئی عبرت دے او پہ دوی کنبہ اکثر خلق ایمان راوړونکی نہ وو او بې شکہ ستا پروردگار زیر دست رحم کونکے دے۔

د قیوداتو فوائد او تسہیل

قوله: يَتَكَذَّبُ قَوْمُهُ.. الخ: ددے اضافی مقصد ددے شبہے توجیہ د چے د نوح دپارہ مُرسلین د جمعے صیغہ راوړلو خہ مقصد دے حالانکہ ہفہ یو فرد وو؟ شارح ددے دوه جوابونه ورکری دی، د اول جواب خلاصہ داد چے ټول انبیاء او مرسلین پہ اصول دین یعنی توحید اورسالت، بعث بعد الموت اوپہ آخرت کنبہ جزا اوسزا دغسے نورو بنیادی أمورو کنبہ متفق وی، لہذا د یو تکذیب بہ دټولو تکذیب شمارلے شی. اولائے سرہ دویم جواب دے، ددے خلاصہ داد چے دحضرت نوح علیہ السلام د رسالت زمانہ ډیرہ اوږد د عام طور باندے دومرہ مود کنبہ ډیر رسولان مبعوث کیدے شو خو صرف حضرت نوح علیہ السلام پہ دے اوږد زمانہ کنبہ د رسالت فرائنض پوره کرل ځکه خو وئیلے شی چہ ہفہ د ډیرو رسولانو قائم مقام دے لکه بجو (غوبنہ خوړونکے) ځناور تہ د ډیرو افرادو برابر دخوراک خوړلو پہ وجہ حضاجر وئیلے شی.

قوله: تَأْيِيتُ قَوْمٍ: په (گډهټ قَوْمُوح) کنبہ قوم مؤنث منلو سرہ ئې فعل مؤنث راوړې دے ځکه چہ لفظ د قوم دخپلې معنی پہ اعتبار سرہ مؤنث اود لفظ پہ اعتبار سرہ مذکر دے، د قوم تصغیر قَوْمُوح راځی، ددے نہ ہم معلومیرې چہ لفظ قوم د معنی پہ اعتبار سرہ مؤنث دے، ہم دا حال درہفہ جمعې دے چے دغې واحد نشته لکه رَفَقَ وَفَرَّ، هم دا وجہ د چے ضماائر مثلاً هُم، اَهُوْمَا، اَتَقُوْن کنبہ د معنی رعایت شوې دے.

قوله: مِنْ أَجْرٍ: من به مفعول باندے زائد دے.

ہوئے: اَتَبَاعَكَ: مبتدا د اَرَدَلَوْتَ خبر، دا جملہ د اَکُوْمِنْ د ضمیر نہ حال دے، مفسر علام چہ چرہ وئی قراءۃ آخری فرمائی ددی نہ قرات سبہ مراد وی، خو ددوی دا طریقہ اغلی د کلی نہ د، خکہ چہ دلته اَتَبَاعَكَ والا قرات سبہ نہ دے دا قرات د یعقوب دے د عشرہ نہ الخللہ د سائل جمع د، بہی حیثیتہ یا کم حیثیتہ خلقو تہ وائی الخائنک (جولا، تہان جورونکے، قال فی العاموس، حاک الثوب حوگا و حیاگا نسجہ فہو حائنک، الاسافک جمع د اسکاف د کفش دوز (یعنی موجی)۔

ہوئے: وَمَا عَلِمِي: پہ دے کنبے دوه صورتونہ دی اول ما استفہامیہ انکاریہ مبتدا او علی خبر، او تاد علی سرہ متعلق د تقدیر د عبارت دادے اے شی علی؟ دویم صورت مافیہ د پہ دے صورت کنبے بہ ہم تاد علی سرہ متعلق وی، مفسر علام اے علی وئیلو سرہ اول صورت طرف تہ اشارہ کرے د۔ د علی اصل علمتی دے تخفیفاً حذف کرے شوی دے ہوئے: اے اَحْکَم: ددے عبارت د اضافہ کولو مقصد دا بنودل دی چہ فائزہ د انتفاع نہ مشتق دے، ددے معنی حکومت د، الفتاح اے الحاکم، بفتح المعلق من الامور۔

[ایاتونہ: ۱۲۲-۱۶۰]

(کذبت عاد المرسلین) (اِذْ قَالَ هُوَ اَخُوهُمْ هود اَلَا تَتَّقُونَ) (انی لکم رسول آمین) (فَاتَقُوا اللهَ وَأَطِيعُوا) (وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ) مَا أَجْرِي إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ) (أَتَتُونَنِي بِكُلِّ رِيمٍ) مَنَكان مُرتَّبِع (آیہ) بِنَاء عَلَمًا لِلْمَنَازِلَةِ (قَبِيضُونَ) بَمَنْ يَمُرُّ بِكُمْ وَتَسْخَرُونَ مِنْهُمْ وَالْجَمْلَةُ حَال مِنْ ضَمِيرِ تَتُونَنِي وَتَسْخَرُونَ مَصَانِعٍ لِلْمَاءِ تَحْتَ الْأَرْضِ (لَهُلْكُمْ) كَانَتْكُمْ (تَحْلُدُونَ) فِيهَا لَا تَمُوتُونَ وَإِذَا بَطَشْتُمْ بَعْضُكُمْ أَوْ قَتَلَ (بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ) مِنْ غَيْرِ رَأْفَةٍ (فَاتَّقُوا اللَّهَ) فِي ذَلِكَ (وَأَطِيعُوا) فِيمَا أَمَرْتُمْ بِهِ (وَاتَّقُوا الَّذِي أَمَدَكُمْ أَنْتُمْ عَلَيْهِمْ) (وَمَا تَعْلَمُونَ) (أَمَدَكُمْ بِالْعَامِ وَبِالنَّاسِ) (وَجَنَّاتٍ) بَنَاتِينَ (وَعُيُونٍ) أَنْتَهَارٍ إِلَى أَنْحَافٍ عَلَيْكُمْ عَذَابٌ يَوْمَ عَظِيمٍ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ (قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا مُمْسِكُ عُذْبِنَا أَوْ عَلَيْنَا أَمْرُ لَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ) (أَضَلَّ أَيْ لَا رَعْوِي لَوْ عَلِمْتَ) (إِنْ) مَا هَذَا الَّذِي عَزَمْنَا بِهِ (إِلَّا عَلَقُ الْأُولِينَ) (اِخْتَلَفْتُمْ فِيهِمْ) (وَلَقَدْ هَمَمْنَا بِاللَّامِ أَيْ مَا هَذَا الَّذِي تَحْنُ عَلَيْهِ مِنْ بِنَاءِ الْبَيْتِ إِلَّا خَلَقَ الْأُولِينَ أَيْ طَبَعْتُمْ وَعَادْتُمْ) (وَمَا عَنِ مَعْذِرَتَيْنِ) (فَكَذَّبُوا) بِالْعَذَابِ (فَأَهْلَكْنَاهُمْ) فِي الدُّنْيَا بِالرِّيحِ (إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ) (وَأَنْ رَيْكَ لَهوَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ)

ترجمہ: عادیانو ہم پیغمبران دروغن او گنہ گلہ چہ دوی تہ د دوی رور ہود او وئیل آیا تاسو نہ پیرے؟ زہ ستاسو اما تدار پیغمبریم پس د اللہ نہ او پیرے؟ او زما خبرہ او منی زہ ستاسو نہ پہ دے باندے ہیج اجرت نہ غوارم زما اجر خو د رب العالمین پہ ذمہ دے آیا تاسو پہ ہر اوچت عثانی باندے عمارت جو روئی یعنی مسافرو د پارہ ننبہ حال دادے چہ تاسو ستا سو پہ خوا کنبے تیریدونکو

سرہ چہرہ (لولیہ) کوئی او دغوی سرہ مسخری کوئی (تعمنون) جملہ د تنون د ضمیر نہ حال دے او د زمکی لاندے د اوہو تینکی جوہوئی گویا چہ دنیا کنبی بہ تاسو ہمیشہ اوسپئی مرہ کبیرئ بہ نہ اوکلہ چہ تاسو پہ چا باندے د وھلو او قتل پہ ذریعہ نیول کوئی نو بغیر د نرمن نہ د ظالمانو پہ شان نیول کوئی پہ دے معاملہ کنبی د اللہ نہ اویرپئی او زما خبرہ اومنی د کوم خیز چہ زہ تاسو تہ حکم کوم او دغہ نہ اویرپئی چاچہ ستاسو مدد اوکھو یعنی بہ تاسو باندے نہ ددے خیزونو انعام او فرمائیلو غارو سرہ او حامنو سرہ او باغونو سرہ او چینو سرہ یعنی نہرونو سرہ ماتہ خو ستاسو پہ بارہ کنبی پہ دنیا او آخرت کنبی د لوئی ورھی د عذاب ویرہ کہ چرے تاسو زما نافرمانی او کرئی نوھغہ خلقو او وئیل زموئہ پہ نزد تول برابر دی کہ تہ نصیحت او کرے یا بالکل نصیحت اونہ کرے، مونہ ستا د نصیحت پہ وجہ نہ منع کیرو دا خبرہ د کوم نہ چہ تہ مونہ یروی ہسی د رومبو خلقو د خانہ جوہ کرے خبرہ د او دغوی دروغ دی او پہ یو قراعت کنبی د عا اولامہ پہ ضمی سرہ دے، یعنی ہغہ عقید چہ پہ ہغہ باندے مونہ قائم یو ہغہ دا چہ د مرگ نہ پس ژوندی کیدل نشته، د تیرو شوو خلقو عادت او دغوی طبیعت دے او مونہ تہ بہ ہیغ چرے عذاب نہ شی راکولے نو دغہ خلقو د عذاب تکذیب اوکھونو مونہ ہغوی د سیلن پہ ذریعہ پہ دنیا کنبی ہلاک کرل، بی شکہ پہ دے کنبی تہ نہ د او پہ دوی کنبی دیر خلق مونکی نہ وواو بی شکہ ستار ب غالب مہریان دے.

د قیوداتو فوائد او تسہیل

قوله: (کذبت عاد) عاد د قبیلہ پہ معنی کنبی د کیدو پہ وجہ مؤنث دے پہ دے وجہ فعل مؤنث راورلے شو، عاد د قوم عاد د لرے نیکہ نوم دے ہم ہغہ طرف تہ دا قوم منسوب دے، عاد د حضرت نوح علیہ السلام د خوی د سام نسل نہ وو. (جمل)

قوله: (اذ قال لهم ائوھم ہود) ہود ؑ دغوی د نسل او خاندان سرہ تعلق ساتلو پہ دے و جہ نہ دوی تہ ائوھم وئیلی دی، حضرت ہود ؑ دیر حسین او جمیل او د پیشی پہ اعتبار سرہ تاجر وو، د حضرت آدم ؑ سرہ نہ دیر زیات مشابہت وو، خلور سوہ شپیتہ کالہ ژوندی وو. (جمل)

قوله: (یکل یوم) کسرہ او فتحہ دواہہ صحیح دی اوچت خانے تہ وائی لکہ غر، غوندی وغیرہ، ابو عبید وئیلی دی لارے تہ وائی آئنون بکل یوم کنبی استفہام د توبیخ دپارہ دے او محل د توبیخ تعمنون جملہ حالیہ د، مطلب دادے چہ پہ اوچت خانے باندے عمارت جوہول مذموم نہ دی بلکہ بی فاندے او فضول جوہول مذموم دی، د و تہذون عطف پہ تنون باندے دے او دغہ شان د واذابططہم، مطلب دادے چہ د قوم ہود پہ دریو مذموم خبرو باندے توبیخ (رتنہ) شوے د.

پوله: ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ فی ذلک... الخ: هم دغه دریو خبرو طرف ته اشاره د ① النساء ⑦ الاتحاد المذکور ⑧ التجر

پوله: ﴿امدکم بانعاموبنین﴾ په دې کښې دوه صورتونه دی ① جمله ثانیه د جمله اولی بیان دې ② بانعامد بما تعلقون د فعل اعادی سره بدل دې لکه په انعامو المرسلین انعامون لا بانعام اجرا کښې او بعضې حضرات نې د بدل په خاڼې تکرار گړخوی.

پوله: سواة علینا: خبر مقدم دې او او عظمت په تاویل د مفرد مبتدا مؤخر د آی الوعظ وعدمه سواة علینا نرغوی د ارعواة نه په معنی د بازماندن (منع کیدو) لأعلی الأولین دا د ماقبل علت دې مطلب دادې چې مونږ ستا وعظ او نصیحت څکه نه قبلوو چې دا د تیرو شوو خلقو د ځان نه جوړې شوې خبرې دی.

[ایاتونه: ۱۴۱-۱۵۹]

﴿کذبت ثمود المرسلین﴾ (إذ قال لهم أئوههم صالح ألا تتقون) (إني لکم رسول أمين) ﴿فاتقوا الله وأطيعون﴾ (وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ) مَا ﴿أجرى إلا على رب العالمین﴾ (أتترکون فی ما هاننا من الخیرات آمنین) (فی جنات وعیون) (وَوَدَّوْعَ وَتَحُلَّ طَلْعًا هَظِيمٍ لَیْلٍ وَتُحِیَّوْنَ مِنَ الْجِبَالِ یَوْتَا فوهین) بَطْرَیْنِ وَفِي قِرَاءَةِ فَارِهِینِ خَادِقِینِ ﴿فاتقوا الله وأطيعون﴾ فیما امرتکم به (ولا تطیعوا أمر السفرفین) (الَّذِینَ یُقْسِدُونَ فِی الْأَرْضِ) بالنقصانی (وَلَا یُطِیعُونَ) بطاعة الله ﴿قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِینَ﴾ (الَّذِینَ سَخَّرُوا کَیْرًا حَتَّى غَلَبَ عَلَى غُلْفِهِمْ) مَا أَنْتَ أَنْفَ (لَا یُبَشِّرُ مِثْلَنَا قَاتٍ بَابٍ إِنْ کُنْتَ مِنَ الصَادِقِینَ) فی رسالتک ﴿قَالَ هَذَا نَاقَةٌ لَهَا شِرْبٌ نَصِيبٌ مِنَ الْمَاءِ وَلَکُمْ شَرْبٌ یَوْمَ مَعْلُومٍ﴾ (وَلَا تَمْسُوهَا یَوْمَ قِیَامٍ) أَخَذَ کُمْ عَذَابٌ یَوْمَ عَظِیمٍ (بِعَظْمِ الْعَذَابِ) فَعَقَرُوهَا (عَقَرَهَا بَغْضَهُمْ بِرِئْسَانِهِمْ) فَأَصْحَوْا نَادِیمِینَ (غَلَى عَقْرَهَا) فَأَعْذَهُمُ الْعَذَابُ (الموعود به فلهکوا) (إِنْ فِی ذَلِكْ لَآیَةٌ وَمَا کَانَ أَکْثَرُهُمْ مُؤْمِنِینَ) (وَأَنْ رِیکَ) هو العزیز الرحیم

ترجم: ثمود (هم) پیغمبرانو لره دروغون او گنډل کله چه د هغوی ورور صالح هغوی ته او وئیل چه ستاسو د خدای نه ویره نه کیږی؟ زه ستاسو امانت دار پیغمبریم نو تاسو د الله نه اویرئ او زما وینا او منی، اوزه ستاسونه په دې باندې هیڅ بدله نه غواړم، زما بدله خو په رب العالمین باندې ده. آیاتاسوبه په دې د راحت په خیزونو کښې په بې فکری سره پریښودلې شی کوم چه دلته (په دنیا کښې) موجود دی، (یعنی) په باغونو او چینو او پتو او کجورو کښې چه د هغې غونچې نرمې اونا زکې دی (یاد کومو غونچې چه یوبل سره پیوسته دی) او تاسو غرونه تراشئ او په فخر سره کورونه جوړوئ، (په یو قراعت کښې فارهین دې یعنی په ماهرانه انداز سره) نو د الله ته اویرئ او د کوم کار دپاره چه زه تاسو ته وینا کوم په هغې کښې زما خبره او منی او د بې پا که د حدنه تیری کوونکو خبره مه منی کوم چه د نافرمانی په ذریعه په ملک کښې فساد راپورته

کوی، اود الله تعالی اطاعت کولو سره اصلاح نه کوی، نو دې خلقواووئیل چه په تایاندې خوجا دیرغت جادو کړې دې، (یعنی تاسوپه هغو خلقو کښې یی چه په کومو یوزیر دست جادو شوې وی تردې پورې چه عقل ئې مغلوب شوې وی، ته هم زمونږ په شان یوانسان یې لهذا که ته د پیغمبری په خپله دعوی کښې، ریښتوني یې نوڅه معجزه وړاندې کړه، صالح علیه السلام او فرمائیل چه دایوه اوښه د د اویود یوې ورځې واریه ددې وی او د یوه ورځ د اویوه ستاسو دپاره مقرره وی، او خبردار اوسن په بدنیت سره دې ته لاس اونه لگوئ گئی نو د یوې ډیرې درنې ورځې عذاب په تاسو لره په خپله نیو که کښې را اونیسی د عذاب د دروندوالی په وجه، بیا هغوی دا اوښه، هلاکه کړه بیا هغوی د هغې په هلاکولو پښیمان شو نو هغوی لره موعود عذاب را اونیول، چه دغې په نتیجه کښې هلاک شول یقینا په دې (واقعہ) کښې غټ عبرت دې او په هغوی کښې ډیر خلقو ایمان رانه ورو او بې شکه ستارب ډیر زوره ورو ډیر مهربان دې.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: کذبت عمود. کذبت فعل مؤنث راوړلې شو ځکه چه عمود د قبیلې په معنی کښې دې. عمود د قوم عمود د مشرنیکه نوم دې هم د هغه په نامه د قوم نوم کیښودلې شوې دې، نسب ئې داسې دې عمود بن عبید بن عوص بن عاد بن ارم بن سام بن نوح، عمود د حضرت صالح علیه السلام امت دې حضرت صالح علیه السلام دوه سوه اتیا کاله عمر موندلې وو د حضرت صالح او حضرت هود علیهما السلام تر مینځه سل کاله وقفه د. (حاشیه جلالین)

قوله: فیما ههنا من الخیر ههنا ای فی الدنیا، من الخیر، د مایبان دې اود دې نه مراد د دنیا راحت اود آرام سامان دې، امنیت، د تترکون د ضمیر فاعل نه جال دې.

قوله: فی جنت. الخداد اعادې د جارسره د فیما ههنا نه د تفصیل دپاره بدل دې.

قوله: طلعه طلع ابتداء. رابنکاره کیدونکې غونچه، بیابلق بیابسر یارب بیاتمر، هضم نرم نازک،

قوله: الذین یفسدون فی الارض. د مسرفین صفت کاشفه دې ځکه چه دلته د مسرفین معروفه معنی نه د مراد.

[ایاتوله: ۱۶۰-۱۷۵]

کذبت قوم لوط المرسلین، (إذ قال لهم أخوهم لوط ألا تتقون، إني لكم رسول أمين)، فاتقوا الله وأطيعون، وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ، مَا أَجْرِي إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ، (أتأتون الذکران من العالمین) الناس وَكَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَفَأَبْهَتْ أَتَى أَنْتُمْ قَوْمَ عَادُونَ، فَتَجَاوَزُونَ الْخِلَالَ إِلَى الْحَرَامِ، (قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا لُوطُ، عَنْ إِتْرَاكِ عِلَّتِنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ)، مِنْ تِلْكَ الْأَمْثِلِ لَوْطَ (إِنِّي لَعَلِّكُمْ مِنَ الْفَالِغِينَ)، الْمُتَفَعِّلِينَ (رَبِّ تَتَبَّى وَأَهْلَى وَمَا يَتَعَلَّوْنَ)، إِنِّي مِنْ عَذَابِهِمْ أَفْهِيهَا وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ، (إِنِّي لَعَلِّكُمْ مِنَ الْفَالِغِينَ)

عَبْرًا، انْزَاهُ (فِي الْغَابِرِينَ) الْبَاقِينَ أَفْلَكُنَا، لَمْ تَمُرْنَا الْآخِرِينَ) أَفْلَكُنَا، وَأَمَطْنَا عَلَيْهِمْ مَطْرًا حَجَارَةً مِنْ جَمَلَةِ إِلَّا هَلَاكَ (فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ) مَطَرُهُمْ (إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ) (وَأَنْ رَيْكَ لَهْوُ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ)

ترجمہ: قوم لوط (ہم پیغمبرانو لہ دروغون او گنہل کلہ چہ د هغوی ورور لوط علیہ السلام) هغوی تہ او وئیل چہ آیاتاسود (اللہ نہ) نہ یرپئی آزه ستاسوامانت داری پیغمبریم، نوتاسو د اللہ نہ او یرپئی اوزما اطاعت او کړئ اوزه ستاسونہ په دې باندې هیش صلہ بدله، نہ غواړم، بزماصلہ خود رب العالمین په ذمہ د آیاتاسود اهل عالم (یعنی انسانانو) تہ د سروسرہ شہوت پوره کړئ؟ او ستاسود بیسانو چہ کوم خیز (یعنی د هغوی شرمگاہونہ) ستاسو رب ستاسود پاره پیدا (حلال) کړی دی نوهغه مو یرپیی دی، (د خپلو بیبیانو شرمگاہونہ تاسو یرپینی دی اود ناریتونہ شہوت پوره کړئ، داتفسیر او ترجمہ به په هغه صورت کښې وی چہ من د تبغیض دپارہ او منلې شی، او کہ من د بیان دپارہ شی نوم (اوجکمر به د مآ بیان شی مطلب به داشی چہ اللہ تعالی کوم خیز یعنی ښخہ ستاسود پاره جائزہ کړې د هغه تاسو یرپینی د اود ناریتونہ شہوت پوره کړئ کوم چہ حرام دې، بلکہ تاسود حد (یعنی دحلالونہ حرامی طرف ته تجاوز کوونکی یی، (د قوم) خلقو جواب ورکړو، ای لوط کټ ته (په مونږ باندې د انکار کولونہ) منع نہ شوې نوبې شکہ (زمونږ د ښارنہ) به اوو یستلې شي (حضرت لوط علیہ السلام) خواب ورکړو چہ زه ستاسو د حرکت ډیر ناخوښ یم، ای زما پروردگارہ ما اوزما اهل ته ددوی د عملونو د عذاب نہ) خلاصی را کړه نومونږ د تہ اود د ټولو متعلقینو ته خلاصی ورکړو سیوا دیوې یو دې نہ (کومه چہ دد ښخہ وہ په شاتہ پاتې کیدو ونکو کښې ایسارہ شوه کوم چہ مونږ هلاک کړل، ییامونږ نور ټول (ہم) هلاک کړل ییامونږ به هغوی باندې د یو خاص قسم (یعنی د کاترو) باران را اوورولو (منجملہ د هلاکولو د طریقونہ) نو ډیر د باران وو کوم چہ په هغه خلقو باندې را اووړیدو کوم چہ یرولې شوی وو، بلاشبہ په دې کښې عبرت دې اوپہ دوی کښې زیات خلق ایمان نہ راوړی اوپې شکہ ستارب د ډیر غالب رحمت والا دی.

د قیوداتو فوائد او تسہیل

نولہ: آخوہر لوط، د لوط علیہ السلام خود قوم لوط سرہ نہ نسبی تعلق وواونہ دینی مشارکت، ځکہ چہ حضرت لوط علیہ السلام د حضرت ابراہیم علیہ السلام وراړہ وو، او د مشرق په ښارونو کښې د بابل اوسیدونکې وو، د حضرت ابراہیم علیہ السلام سرہ نہ هجرت کړې وواو تشریف نہ راوړې وو، حضرت ابراہیم علیہ السلام په شام کښې په خلیل مقام کښې قیام او فرمائیلو او حضرت لوط علیہ السلام ورسره نزدې یعنی د یوې ورځې په مسافت لرې په اهل سدوم کښې استوگنہ اختیار کړه اود سخرگنې رشته نہي ہم په دې خلقو کښې قائمہ شوې وہ په دې وجہ حضرت لوط علیہ السلام تہ دوی ورور او وئیلې شو.

ټولنه: ما هلق لکم: آی اهل لکم من ازواجکم، دا د مایبان دې، شارح علام د من ازواجکم
 تفسیر په اقبالهن سره کولو کښې دوو خبرو ته اشاره کړې د اوله خبره داچه په ما هلق لکم
 کښې د مارعايت مقصود دې، که د ما په خائ من وې نو د دې تفسیر من ازواجکم کافی
 وو، د اقبالهن حاجت نه وو، دویم داچه په اقبالهن سره نې اشاره او کړه چه ستاسو د
 بیبیانو د حلال والی مطلب دادې چه د هغوی قبل ستاسو دپاره حلال دې او دبرته دې
 حلال، ځکه چه قبل موضع دحرث دې نه چه دبر ځکه چه دبر موضع دفرث دې.

قوله: عادون دا د عا د جمع د معنى ئې د د حدنه وړاندې والې کوونکې، يعنى حق پريښودونکې باطل اختيارونکې او حلال پريښودونکې او حرام اختيارونکې،

بۆلۈم: من القالين قالين د قالى جمع د اوماد نې قلو ياقلى د، ددې يە معنى گىنې د نىرت اود بې زارئ مفهوم هم شامل دې، اصل معنى نې د غورخول ورتول، من القالين د قال محذوف سره متعلق دې اود اِنْ خبرى دى.

قوله: من عذابها د مضاف محذوف طرف ته اشاره د آی من عذاب مما یعلمون، ځکه چه د دوی په شان د عملونونه د بچ کولو هیڅ مطلب نشته، ځکه چه پیغمبر خو هسې هم د داسې قبیحو عملونو نه محفوظ وی. مطلب دادې چه د دوی د بدو عملونو په بدل کبې چه کوم عذاب په دوی باندې نازلیدونکې دې د هغې نه ما اوزما متعلقین بچ اوساته.

قوله: **إلا عجوزاً** ادا لفظ په اهل کښې د شاملیدو په وجه سره مستثنی متصل د، او په دې اعتبار سره چه هغه د ایمان والو نه وه اود حضرت لوط عليه السلام په حقیقت کښې اهل د ایمان والا وو نو په دې اعتبار سره دامستثنی منقطع د، امر ته د عجزا نه بدل دې د حضرت لوط عليه السلام د کافرې ښځې نوم واعله وو، او په تفسیر روح البیان کښې ئې نوم واله لیکلې دې، د حضرت لوط عليه السلام یوه ښځه مؤمنه هم وه، کافره ښځه چونکه د قوم سره د یو فکر والا وه، اود هغوی په بې حیائی باندې خوشحاله وه په دې وجه هغه هم د قوم سره هلاکه شوه د حضرت لوط عليه السلام قوم د زمکې په الته کولو اود کانود باران په وړولو او د مختلفو غذا بونو په ذریعه هلاک کړی شو

[ایاتونہ: ۱۷۶-۱۹۱]

كَذَّبَ أَصْحَابُ الْأَيْكَمِ، فِي إِرَاءَةِ بَحْلَبِ الْهَمْزَةِ وَالْفَاءَ حَزَنُهَا عَلَى اللَّامِ وَقَفَحَ الْهَاءُ فِي غِيضَةِ حَرْفِ قَرَبِ مَدِينِ الْمَرْسَلِينَ، إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ، لَمْ يَقُلْ لَهُمْ أَحَدُهُمْ لِأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ مِنْهُمْ (أَلَا تَتَقَوُّنَ) إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ، فَاقْبَلُوا إِلَهَ اللَّهِ وَأَطِيعُوا، وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ، إِنِّي أَنَا (أَجْرِي) إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ، (أَوْفُوا الْكَيْلَ) أَجْوَدُ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ، (الْقَاصِرِينَ) قُصِّروا بِالْقِطَاسِ الْمُسْتَوْتِمْ، (الْمِيزَانَ) السَّوِيَّةَ، وَلَا تَقْصُرُوا مِنَ النَّاسِ أَشْيَاءَهُمْ، لَا تَنْفُسُوهُمْ مِنْ خَفَقَتِهِمْ شَيْئًا، وَلَا تَقْتُلُوا فِي الْأَرْضِ مُلْحِدِينَ، بِالْقَتْلِ

وَقَرَّ مِنْ غَيْرِ بِكُفْرٍ الْغُلْفَةُ اَلْمَسَدُ وَمُفْسِدِينَ خَالَ مُرْكُذَةً لِنَفْسِي غَابِلَهَا (واتقوا الذي خلقكم والمجهلة بحيلة الاولين) (قالوا انما انت من السحرة) وَمَا اَنْتَ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَإِنْ مَحْفُوفَةٌ مِنْ الثَّقِيلَةِ وَاسْمُهَا مَحْفُوفٌ اَمَّا اَنَّهُ (نظنك لمن الكاذبين) (فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كَيْدًا) يَسْكُونُ السَّنَ وَفَتَحَهَا لِفُطْحًا (مِنْ السَّمَاءِ) وَإِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ) فِي رِسَالِكَ (قَالَ رَبِّي اَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ) فَيُجَازِيكُمْ بِهِ (فَكَذَّبُوهُ فَأَعْدَّهُ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ) مِنْ سَخَابَةٍ أَظْلَمَتْهُمْ بَعْدَ خَرِّ شَجِيدِ أَمَانَتِهِمْ فَأَنْطَرَتْ عَلَيْهِمْ نَارًا فَاحْرَقُوا (إِنَّهُ كَانَ عَذَابًا يَوْمَ عَظِيمًا) (إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ) (وَإِنْ رَبُّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ)

ترجمه: ايکه والو (هم) د رسولانو تکذيب او کړو په يوقرات کښې د همزې په حذف سره او د دې د حرکت لام ته ورکولو سره او د هغه په فتحې سره راغلې دې، ايکه د مدين سره نژدې د ونويونې ورو، کله چه هغوی ته حضرت شعیب (عليه السلام) او فرماييل (عليه السلام) دلته نهې اخوهم اونه وشلو خکه چه شعیب (عليه السلام) ددوی نه نه وو، آياتاسونه ويريرې: که تاسو دپاره امانت دارې يعقبريم د الله نه يره اوکړې اوزماخبره اومني په دې باندې زه ستاسونه شه بدله نه غواړم زمابدله خو د عالم په پروردگار باندې د مناپ پوره ورکوي اوپه کمي کوونکو کښې مه شامليرې، په صحيح تلې سره تول کوئ (داسې تلله چه هغې کښې پاسنگ (فرق) نه وي، د خلقو په خيزونو کښې کمي مه کوئ، يعنی د هغوی د حق نه هيڅ خيزمه کموي، اوپه ملک کښې د قتل او داکوپه ذريعه په سرکشي سره فسادخوړولوسره مه گرځي، عشي د ث د کسره سره په معنی د افسد دې، مفسدين د خپل عامل تعثوا نه معنی حال دې، د هغه نه يره اوکړې چاچه تاسو او (نور) وړانديني مخلوق پيدا کړې دې، دې خلقواو وويل چه ته په هغه خلقو کښې نهې چه په چاباندې جادوشوې دې اوته خويس زمونږپه شان انسان نهې اوموني تا په دروغونو کښې گټرو، دلته ان مخفف د مثل نه راغلې دې او اسم نهې محذوف دې أي اتمه نوکه ته (په خپله دعوی د رسالت کښې برېښتونې نهې نوپه مونږ باندې د اسمان نه يوه ټکړه راوغورځوه، د کسفا د کاف په کسري سره او د سين په سکون سره معنی نهې د ټکړه، شعیب (عليه السلام) او فرماييل زما رب ستاود عملونونه ښه خبردې (نو هغه به تاسوته ددې بدله درکوي، نو هغه خلقو د شعیب (عليه السلام) مسلسل تکذيب کولو نودوی لره د سوري والا د ورځې عذاب را اوښول، (هغه يوه وريځ وه، د سختې گرمي په دوپ کښې د مبتلا کيدونه پس په هغوی باندې سوري شوې وو، د هغې نه پس دغې وريځې په دوی باندې اور اوور ولو، چه د هغې په وجه هغوی اوسوزيدل اوخاورې شول، پهې شکه هغه د يوې لوټې ورځې عذاب وو، بلاشبه په دې کښې يوه لويه نخبه د اوپه دوی کښې زيات د ايمان والا نه وؤ او يقيناً ستا رب د غلبي والا مهرباني والا دي.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

نوله: ايکه په يوقرات کښې ليکه هم دې، ايکه گټه څنگل ته ونيل کيږي د اصحاب الايکه نه مراد د حضرت شعیب (عليه السلام) قوم او د مدين د طرفونو اوسيدونکی مراد دی، ونيل شوی

دی چه ایکه گنړې ونې ته هم ونیل کیږي، غیضه د غین په فتحې سره څنګل اوږو بوتوته ونیل کیږي، مدین د حضرت شعیب علیه السلام د کلی نوم دي، مدین بن ابراهیم علیه السلام د اکلي آباد کړې وو، په دې وجه هم دد په نوم سره یاد یږي، مدین اود مصر ترمنځه د اتو ورځو مسافت دي.

هوله: مفسدین دتعثوا دمعنی نه حال مؤکد دي، د حال اود ذوالحال لفظونه اگرچه مختلف دی لیکن معنی ئې یوه د، ځکه چه تعثوا د عثی نه مشتق دي او معنی ئې فساد کولو.

هوله: الجبله اوجبل دواړه د مخلوق په معنی دی، په یوبل ځای کېږي ئې فرمائیلی دی وُلُقْد اَحْلَ یَنْقُرْ جِلًّا کثیرا دي (شیطان) په تاسو کېږي دیر خلق بې لارې کړل.

هوله: فأسقط ځنوداجمله د ان کنت من الصادقین دپاره جواب مقدم گرځولې دي اوځنو حضراتو جواب دشرط محذوف گرځولې دي په کوم باندې چه جمله د (فأسقط) دلالت کوي [ایاتوله: ۱۹۲-۲۲۷]

(وانه) اي القرآن (لتنزيل رب العالمين) (نزل به الروح الامين) جبريل (على قلبك لتكون من المنذرين) (يُسلِّيٰ عَنِّيْ مُبِيْن) بَيِّنْ وَلِي قِرَاءَةِ بِشَيْبٍ نَزَلَ وَنُصِبَ الرُّوحُ وَالْقَافِلُ اللّٰهُ وَآيَاتُهُ دِجْرُ الْقُرْآنِ الْفَتْرُ عَلَى مُخَدِّ (أَفِي زَيْرِ كَسْبِ) (الأوليين) كالسورة والانجيل، أولهم يُكْنَى لَهُمْ بِإِخْتَارٍ مَكَّةَ (أَيْكُمْ) عَلَى ذَلِكَ (أَنْ يَعْلَمَهُ عُلَمَاءُ بَنِي إِسْرَآئِيلَ) كَعَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَلَامٍ وَأَصْحَابِهِ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا فَلَهُمْ يَخْبُرُونَ بِذَلِكَ وَتَكُنْ بِالنَّحَاةِ وَنُصِبَ آيَةُ وَالْفَوَاقِيَةِ وَزُلِقَ آيَةُ (وَلَوْ تَرَى أَنَّ عَلَى بَعْضِ الْأَعْجَمِيِّينَ) جَنَعَ أَغْصَمَ (فَقَرَأَهُ عَلَيْهِمْ) كُنَّا مَكَّةَ (مَا كَانُوا بِمُؤْمِنِينَ) أَنَّهُ مِنْ اتِّبَاعِهِ ٢٠ - (كَذَلِكَ) أَيِ مِثْلِ إِذْخَالِنَا التَّكْلِيبَ بِهِ بِقِرَاءَةِ الْأَعْجَمِيِّينَ رَسَلْنَاكَ إِذْخَالِنَا التَّكْلِيبَ بِهِ (فِي قُلُوبِ الْمَجْرُمِينَ) كَفَارِ مَكَّةَ بِقِرَاءَةِ النَّبِيِّ (لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ حَتَّى يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ) فَهَاتِمَهُمْ بِفَتْةٍ وَهَمًّا لَا يَشْعُرُونَ (فَيَقُولُوا هَلْ نَحْنُ مُنْظَرُونَ) يُثْلَوْنَ فَيَقَالُ لَهُمْ لَا فَقَالُوا مَتَى هَذَا الْعَذَابُ قَالَ تَعَالَى (أَفَعِدَابُنَا يَسْتَعْجِلُونَ) (أَفَرَأَيْتَ) أَخْبَرَنِي (إِنْ مَتَضَاهُمْ سَنِينَ) (لَمْ يَجَاءَهُمْ مَا كَانُوا يُوعَدُونَ) مِنَ الْعَذَابِ (مَا) اسْتَطِيعَتِ يَخْفَى أَيِ شَيْءٍ (أَعْلَى عَلَيْهِمْ مَا كَانُوا يَمْنَعُونَ) فِي ذِفَعِ الْعَذَابِ أَوْ تَخْفِيفِهِ أَيِ لَمْ يَنْفِرْ (وَمَا أَهْلُكُنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا مَا مُنْذِرُونُ) رُسُلٌ تُنْذِرُ أَهْلَهَا (وَكُرَى) عِظَةُ لَهُمْ (وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ) فِي أَهْلَاكِهِمْ بَعْدَ إِذْ دَارَهُمْ وَنَزَّلَ رُذُلًا لِّقَوْلِ الْمُشْرِكِينَ (وَمَا تَذَكَّرْتُمْ) بِالْقُرْآنِ (الشَّاهِدِينَ) (وَمَا يَنْبَغِي) يَنْصَلِحُ (لَهُمْ) أَنْ يَنْزِلُوا بِهِ (وَمَا يَسْتَطِيعُونَ) ذَلِكَ (إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ) لِكَلَامِ الْمَلَائِكَةِ (لَمَعَزُولُونَ) بِالشُّهْبِ (فَلَا تَدْرِمُهُمُ اللَّهُ) إِذَا أَمَرْتُكَ مِنْ الْمُعَذِّبِينَ (إِنْ فَعَلْتَ ذَلِكَ إِلَهِی دَعَوْتُ إِيَّاهُ) (وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَكَ الْأَوَّلِينَ) وَغَمُّ بَنُو حَاجِمٍ وَبَنُو الْمَطْلَبِ وَقَدْ أَنْزَلْنَاهُمْ جَهَارًا رَوَاةَ الْبَخَارِيِّ وَتُسْلِمَ (وَأَغْفِضْ جَنَاحَكَ) إِنْ جَايَكَ (لَيْسَ إِلَهِكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ) الْمُؤْمِنِينَ (فَإِنْ عَصَاكَ) عَشْرَكَ (فَقُلْ) لَهُمْ (إِلَهِی تَرَى وَمَا تَقْصُرُونَ) مِنْ جِنَادِهِ خَمْرُ اللَّهِ (وَكُوْكُلُ) بِالْوَاوِ وَاللَّامِ (عَلَى الْقَزِيذِ الرَّجِيمِ) اللَّهُ أَيِ فَوْضٍ إِلَهِ جَمِيعِ أُمُورِكَ (إِلَهِی يَدَاكَ

جین تگوم، إلى الصلاة (وكلّلك) في أركان الصلاة فابتدأ فابتدأ وتاجداً (في الساجدين)
 المسلمين (إنه هو السميع العليم) هَلْ أَتَوْعَلُّمْ مَا نَعْمَدُ مِنْكَ (عَلَى مَنْ تَكَلَّلَ الشَّيَاطِينُ) بخلاف إحدى
 الشفّين من الأصل (تَكَلَّلَ عَلَى كُلِّ أَلَاك) كذاب (أَلَيْهِمْ) فاجر يمل مستلّمة وغيره من الكفّة (يُكَلِّفُونَ)
 الشّياطين (النّص) مَا سَبَّحُوهُ مِنَ الْمَلَائِكَةِ إِلَى الْكَفَّةِ (وَأَلْكَرَهُمْ كَالْبُيُوتِ) يَنْشُتُونَ إِلَى الْمَنْشُوعِ كَذِبًا كَبِيرًا
 وَإِنَّمَا قُتِلَ أَن حَبِثَ الشَّيَاطِينُ عَنِ السَّمَاءِ وَالشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ) فِي شِرْهِمْ فَيَقُولُونَ بِهِ وَيَزْوُونَ
 عَنْهُمْ فهُمْ يَمْكُرُونَ (أَلَمْ تَرَ تَعْلَمُ) أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ مِنْ أَوْدِيَةِ الْكَلَامِ وَلَنُتَوِّهُ (عَبِيدُونَ) يَنْشُتُونَ فَيَجَازُونَ
 الْغَدَّ مَذْحًا وَهَجَاءً وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ) لَعَنَّا (مَا لَا يَفْعَلُونَ) يَكْذِبُونَ (إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ) مِنْ
 الشُّعْرَاءِ (وَذَكَرُوا اللَّهَ كَذِيرًا) لَمْ يَنْفَعْلَهُمُ الشُّعْرُ عَنِ الذُّكْرِ (وَأَتَعَمَّوْا) بِهَجْوِهِمُ الْكُفَّارَ (وَمِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا)
 بِهَجْوِ الْكُفَّارِ لَمْ يَكُنْ فِي خِلَّةِ الْمُؤْمِنِينَ فَلْيَسُوا مَذْمُومِينَ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى (لَا يَحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ
 إِلَّا مَنْ ظَلَمَ) وَقَالَ تَعَالَى (فَمَنْ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ) (وَيَسْغَلُهُمُ الَّذِينَ
 ظَلَمُوا مِنْ الشُّعْرَاءِ وَغَيْرِهِمْ (أَيُّ مُنْقَلَبٍ) مَزْجِع (يَنْقَلِبُونَ) يَزْجِفُونَ بَعْدَ الْمَوْتِ

ترجمېې شکه دا قرآن کریم د رب العالمین نازل کړې شوې دې، دې لره روح الامین (یعنی
 جبرائیل علیه السلام) ستا په زړه باندې رانازل کړې دې په صفایې ژبه کښې ددې دپاره چه ته په
 داکړوونکو کښې شي (اوپه یو قرات کښې نزل په تشدید سره اود روح په نصب سره راغلې
 دې اوفاعل ئې الله دې، اوبې شکه (په محمد ﷺ باندې د نازل شوی قرآن خبر د
 پخوانو خلقو په کتابونو لکه تورات وانجیل کښې دې آیا د دوی دپاره د قرآن صداقت دانغښه
 کافی نه ده چه د بنی اسرائیلو علماء ئې هم پیژنی؟ لکه عبدالله بن سلام اودد هغه ملگری چه
 ایمان ئې راوړې دې، هغوی ددې د حقانیت خبر ورکوی اویکن په یاه سره او د آیه په
 نصب سره او په تاسره اود آیه په رفع سره، اوکه بالفرض د قرآن مونږ په یو عجمی باندې نازل
 کړې وې او هغه د قرآن د مکې کافرانو ته اور ولی نویا به هم دې خلقو دد د اتباع نه تکبر کولو په
 وجه، په باندې ایمان نه وې راوړې، (اعجمین د اعجم جمع ده) هم دغه شان یعنی لکه څنګه چه
 د عجمی د قرات په وجه د قرآن تکذیب مونږ د دوی په زړونو کښې داخل کړې دې،
 مجرمانو د کفار مکه په زړونو کښې (د نبی د قرات په وجه هم تکذیب داخل کړې دې، دا خلق
 په دې قرآن باندې ایمان نه راوړی تردې پورې چه دردناک عذاب او گوری بیا هغه عذاب په دوی
 باندې ناخپه راشی اود دوی ته ئې هیڅ خبر هم نه وی، بیا به وائی چه آیامونږ ته په مهلت را کړې شی
 ؟ (ددې دپاره چه مونږ ایمان راوړو، نو دوی ته به جواب ورکړې شی چه نه دې خلقو پوښتنه
 اوکړه چه دا عذاب به کله راشی نواله تعالی او فرمائیل، آیاه اخلق زما عذاب په جلتی سره
 خواړی؟ ښه دا اوبشایع که مونږ دوی لره خو کاله هم فائد اخستو دپاره پرېږدو بیا د هغې نه پس په
 دوی باندې دا عذاب راشی کوم چه دوی سره ئې وعد کړې شوې د نوهغه د کالونو خوشحالی به

دودی نہ د عذاب د لری کولیاد آسانلودپارہ، مخہ پہ کارواشی؟ او مونہیخ یوکلنہ ددی
 هلاک کرې مگرداچہ د هغوی دپارہ دارورکوونکی (داسې پیغمبران موجود ووچہ هغوی به یې د)
 نصیحت په توگه بیړول، اود دارورکولونه پس د هغوی په هلاکولو کښې، مونږ ظالمان نه
 وو، اود مشرکانو د خبرې د رد کولو دپارہ د آیت نازل شو، یعنی د اقرآن شیطانانونه دې
 راوړې اونه هغوی ددې قابل دی (چه د اقرآن نازل کړی اوراڼې وړی، اونه په هغوی کښې ددې
 مجال شته، بلکه بهی شکه هغوی خود فرستود خبرو، اوريدونه هم محروم کړی شوی دی، یعنی
 د شعلو په ذریعہ را منع کړې شوی دی، نو ته د الله سره بل څوک مه راغواړه گټی ته به د
 سزاموندونکونه شي، گټه تاهغه کاراوکړو (کوم طرف ته چه ته راغوښتل رابلې، اوته خپل نژدې
 خپلوان اودارگره (اوهغه بنو هاشم اوبنو مطلب دی او هغوی ئې په ښکاره اویره ول، ددې
 روایت بخاری اومسلم کړې دي، اوپه مؤمنینو یعنی موحدینو) کښې چه کومو ستا بعداری
 اختیار کړې د نوته د هغوی سره په نرمی (عاجزی) سره وړاندې کيچي، او که
 ستاکورنئ، ستانافرماني کوی نو ورته اویا چه زه ستا سود عملونونه یعنی د غیر الله د بندگي
 نه بهی یم اوپوره اعتماد په غالب مهربان الله باندې ساتو، وتوکل په واو اوفاء دواړو سره دې
 یعنی خپل ټول کارونه هغه ته اوسپاره، کوم چه ستامانځه ته پاڅیدل اود مانځه به
 ارکانو کښې، ستاناسته پاسته، یعنی قیام قعود کوع اوسجد، په سجد کوونکو کښې، یعنی
 په مانځه کوونکو کښې، ونی یې شکه هغه اوريدونکې اوپوهه دې (اې د مکې کافرانو، آیاه
 تاسوته اوبښایم چه شیطانان په کوم کس باندې راگوږیږی؟) (دلته اصل کښې په
 دوؤ تاگانو کښې یوه تاء حذف شوې د، نو اوژئ چه شیطانان په هر دوغوئن گنهگار باندې
 راگوږیږی، په فاجرباندې لکه په کاهنانو کښې مسیلمه کذاب وغیره، او دا شیطانان
 اوریدلې شوې خبره (یعنی کومه خبره چه د فرشتونه واورې کاهنانوته ئې، القاء کوی اوپه
 دوی کښې زیات تردروغوئن دی) په دې اوریدلې شوې خبره کښې دیردوخ یوځای کوی او
 داد شیطانانو اسمان ته د ختلونه د بندیدونه وړاندې خبره د، اود شاعرانو تابعداری د
 هغوی په شعر کښې، یې لارې خلق کوی (نوهغوی شعرونه وائی اود شاعرانوته نقل کوی
 نوهم دادې مذموم اود مذمت قابل، آیاته نه پوهیږی چه د اخلق د کلام اوددې د اصنافو په
 هره وادی کښې سردانه گرځی، یعنی حیران گرځی نوځکه خوپه مدح اوهجو کښې د حدنه
 تیرې کوی، یعنی دروغ وائی، سیوا هغه (شاعرانوته چه ایمان لری او ښک عملونه کوی
 اودیر الله لره یاد وی، یعنی شعر هغوی لره د الله نه نه دی غافل کړی اود کافرانو هجو کوی
 اود، خپل مظلوم والی انتقام اخلی) ددې کافرانو فی الجمله د مومنانو د هجو کولو په وجه
 لهذا د اخلق د مذمت قابل نه دی، الله تعالی په بدئ سره آواز پورته کول نه خوښوی لیکن
 مظلوم ته اجازت دې نوچاچه په تاسو باندې ظلم کړې دې نو تاسو هم په هغوی باندې

دومره ظلم کولې شی، او نژدې د چه ظالمانو دې شاعرانو وغیره، ته به معلومه شی چه د مرګ نه پس به، کوم اړخ ته گرځی، یعنی کومه تګانه به نې وی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

نوله: پلسان عربی: د به د ضمیرنه په اعاد د جارسره بدل دې اود المنذرین متعلق هم کیدې شی یعنی ددې دپاره چه ته د هغه پیغمبرانونه شې چه کومو به عربین ژبه دار ورکړې دې اوزیرې نې ورکړې دې، لکه هود عليه السلام اوصالح عليه السلام اوشعیب عليه السلام اواسماعیل عليه السلام.
نوله: آی ذکر القرآن: ددې عبارت د زیاتولو مقصد د یوې شبهې جواب دې شبه داد چه د الله تعالی د قول "انه لقی زیر الاولین" ته دامعلومیری چه قرآن کریم په نفس نفیس سره په وړاندینو کتابونو کښې موجود دې حال دادې چه خبره داسې نه د؟

جواب: د جواب خلاصه داد چه قرآن کریم په نفس نفیس سره په وړاندینو کتابونو کښې موجود نه دې بلکه د قرآن کریم ذکر اوصفت په کتب سابقه کښې موجود دې.

نوله: کعبه الله بن سلام واهصایه: د عبدالله بن سلام رضی الله عنه ملګری کوم چه د یهودیت نه اسلام ته راغلی وؤنو د عبدالله بن سلام رضی الله عنه نه علاوه څلور نور کسان وؤ (۱) اسد رضی الله عنه (۲) اسید رضی الله عنه (۳) ثعلبه رضی الله عنه (۴) ابن یامین رضی الله عنه، داپنځه کسان علماء یهودو وؤ، وروستونې ایمان راوړې دې اوبښه ایمان نې راوړې دې.

نوله: یکن بالاعتنایه ونصب آیه: دا آیه د یکن خبرمقدم دې او اسم نې ان یعلمه دې اود آیه په رفع سره د تکن اسم دې اولهم نې خبرمقدم دې او ان یعلمه د اسم نه بدل دې، که تکن تامه شی نو آیه نې فاعل شی او ان یعلمه به د هغې نه بدل شی.

نوله: جمع أعجمیه: یعنی أعجمین د أعجم جمع د.

وال: أفعل فعلاء جمع خویه واو نون اویاء نون سره نه راخی لهذا د أعجم جمع أعجمین صحیح نه د؟

جواب: داپه اصل کښې اعجمی دې اود نسبت والا یا د تخفیف دپاره حذف کړې شوې د نوبه دې وجه د اعجمی جمع په اعجمین سره صحیح د.

نوله: کذا لک: دا د سلکنه دپاره معمول دې او په سلکنه کښې د ه ضمیر مرجع قرآن دې د مضاف په حذف سره، آی سلکنا تکذیبه.

نوله: أفرعت: عطف په فیقولو اباندې دې، په مینځ کښې جمله معترضه د.

نوله: إلهامنذرون: داپوره جمله د قریه دپاره صفت دې اود قریه نه حال هم کیدې شی.

نوله: من قریه: دلته من په مفعول باندې زائد دې، اوداپه سابق کښې د نفی په وجه

جائز دی.

سوال: دلته د لا د جملې نه ئې واو ولې پریښودو حال دادې چه نوما اهلکنا من قرية الا ولها کتاب معلوم کښې واو موجود دې؟

جواب: اصل ترک د واؤ دې ځکه چه جمله د قرية صفت دې اود موصوف اود صفت ترمنځه د واؤ نه کیدل اصل دې اوکه چرته واؤ راؤړلې شی نود وصل صفت بالموصوف د تاکید دپاره راؤړلې کيږي لکه "سبعة وللمهمر کلبهم" (همل)

لهاد محذوف سره متعلق د اوخير مقدم دې اومنزرون ئې مبتدا مؤخره. مبتدا اوخير دواړه جمله ياد قرية دپاره صفت دې ياترې حال دې، د خبر کيدوپه صورت کښې تقدير د عبارت به داسې شي قداندها هلکمانندون، اود حال کيدوپه صورت کښې به تقدير داسې شي الا کائنا لهامنزون.

فوله: ذکرې: داځوياد منزون د ضميرته حال دې اي منزون ذوی ذکرې، يامذکرين ذکرې، اوکه په خپل ظاهرياندي پاتې کړې شي نودا مبالغة حمل شي، لکه زيد عدل، يا ذکرې منصوب دې د مصدریت په بناء، په دې صورت کښې منزون د مذکرون په معنی سره شي، تقدير د عبارت به داسې شي مذکرون ذکرې اي تذكرة ذکرې د منزون دپاره علت يعنی مفعول له کيدې شي اي تنذره لاجل تذکروه العوالب او ذکرې د مبتدا محذوف د پاره خبرهم کيدې شي اي هذه ذکرې په داسې صورت کښې جمله معترضه شي.

فوله: وقال قول الشكرين: د قول مقوله محذوفه داوهغه داد ان الشياطين بلعون القرآن له.

فوله: ههې: د شهاب جمع د معنی ئې د، د اورپړک، مات شوې ستوري.

فوله: فتكون من المعذبين: داد شرط محذوف دپاره جزا مقدمه د لکه څنگه چه شارح ورته په ان فعلت ذالک سره اشاره کړې د.

فوله: بالواو والفاء: يعنی په توکل کښې دوه قراعه دی يوپه واؤ سره بل په فاء سره، په واؤ سره د کيدلپه صورت کښې په انذرياندي عطف شي اود فاء په صورت کښې د جواب شرط يعنی فقل اني بريئ نه بدل واقع شي.

فوله: تقلبك: د يراک په کاف باندې عطف دې.

فوله: في الساجدين: دلته فاء په معنی د مع د.

فوله: هل من: تنزل پورې متعلق دې که انيشکم دريو مفعولوته متعدی شي نوجمله د تنزل الشياطين به قائم مقام د دوؤ مفعولوشی يعنی د ثاني اود ثالث، او اوکني مفعول ضمير د کم دې، اوکه متعدی دوؤ مفعولوته شي نودا جمله چه قائم مقام د مفعول ثاني شي.

ہوئے: مثل مسیلمہ: د مسیلمہ پہ مثال کنبی راؤرل مناسب نہ ہیکاری خکہ چہ اول خو مسیلمہ دحضور ﷺ دبعتت بہ پس د نبوت دعویٰ اوکرہ کوم وخت چہ د شیطانانو اسمان تہ ختل بندشوی وؤ، لہذا د تہ د شیطانانود اسمانی خبرورورکول صحیح نہ دی، دویمہ خبرہ داد چہ مسیلمہ پہ کاهنانو کنبی نہ ووبلکہ ہغہ یومفتری اوکذاب وونولہذا د مفسر علام من الکھنۃ وثیل تیک نہ معلومیری وغیرہ لکہ سطح دایو کاهن وو، کاهن د راتلونکی وخت د خبرورکولو والا تہ وائی، اوعراف د تیروخت د اخبارو وثیلو والا تہ وائی.

ہوئے: ای کفار مکہ: دلته ای ندانیہ ہم کیدی شی لکہ خنگہ چہ ظاہرہ د اوتفسیرہ ہم کیدی شی اوپہ دی صورتہ کنبی مفسرہ انہکم کنبی د کم ضمیروی.

ہوئے: عیہون: د ان خبردی او فی کل واد دی سرہ متعلق دی.

ہوئے: الا الذین امنوا: داد مذمومون محذوف سابق نہ استثناء دہ.

[۲۷] سورة النمل

سُورَةُ النَّملِ مَكِّيَّةٌ وَأَيَّاتُهَا ۹۳ وَ ۹۴ وَ ۹۵ آيَةٌ نَزَّلَتْ بِغَدِ سُورَةِ الشعراء

سورہ شعراء مکی دی خو "الشعراء" نہ تر آخرہ پوری مدنی دی. اودا ۲۲۷ آیتونہ دی.

[ایاتونہ: ۱-۱۴]

بسم الله الرحمن الرحيم (طس) الله اعلم بمراد بذلك (يٰلَكَ) عليه الآيات (آيات القرآن) آيات من (وكتاب موبين) مظهر للحق من الباطل عطف بمراد من مفعول (هٰدِي) هادي من الضلالة (ويعبري للمؤمنين) المؤمنين به بالجنة (الذين يقيمون الصلاة) يأتون بها على وجهها (ويؤتون) ينفقون (الزكاة) وهم بالآخرة هم يوقنون) يعلمونها بالاستدلال واعيد هم لما فعلت به من الخير (ان الذين لا يؤمنون بالآخرة زينوا لهم آغاثهم الفسحة بتركيب الشهوة حتى رأوا حسنة (فهم يغمبون) يتخبرون فيها لئلا ينجا عند أولئك الذين هم سوء العذاب) أخذ في الدنيا القتل والأسر (وهم في الآخرة هم الأخسرون) ليصبرهم إلى النار المؤبدة عنهم (والك) يطاب للثمن على الله عليه وسلم (اتلقى القرآن) تلقى عليك بشئ (من لدن) من عند (حكيم عليهم) في ذلكا ذكر (إذ قال موسى لأهله) رزعه عند سيره من مدين إلى مصر (إلى آلست) انصرت من تبعه (فأرأسايتكم ومنها يقضي عن حال الطريق وكان قد ضلها) رأوا أوتيتكم يشاب القيس) بالإضافة للبيان وترتقا أي خفلة دار في رأس قبيلة أو غود (لعلكم تضلّون) والعلاء بقل من ناء الإفعال من ضلن بالشار بغير اللام وفتحها فتضللون من البرد (فلمّا جاءها نودي) أي بأن (أعرك) أي تارك الله (من في النار) أي موسى (ومن حوّلها) أي الملايكة أو العنكس وتارك يفتدي بتلبيس وبالحزب وتغير بقد في مكان (وسمّان الله رب العالمين) من جفلة ما نودي ونضاه فتنه الله من الشؤ (يا موسى إني) إني العنان (أنا الله العزيز الحكيم) وألّقي عصاك (فلما رآها تهتكت) تخرت

محذوف دې، «والله رب العالمين پاک دې» (دا جمله هم منجمله د هغه جملونه د چه د کومو په ذریعه سره نشاوي د، ددې جملې معنی داد چه الله تعالی د تولو عیوبونه پاک دې، ای موسی «خبره داد چه» زه الله یم زوره ورحمت والا اوته خپله همسا او غورځوه، (نوحضرت موسی علیه السلام خپله همسا او غورځوله، نوکله چه موسی هغې لره په داسې حرکت کولو سره اولید چه گويا دایو ماردې، «یعنی نړې شانتې ماردې» نود «موسی علیه السلام» شاګړه او اوتختید او وپه شاته ټپي هم اونه کتل، «ارشاد او شو چه، ای موسی، (ددې نه) مه یرپه زمونږ په حضور کښې پیغمبران» د مارو غیره نه نه یرپې، او اچا چه «په خپل خان باندې» ظلم او کړو پیاد بدونه پس د بدو په ځای ټپي نیکی او کړه «یعنی توبه ټپي او باسله» نوڅه بغښې والا رحمت والا یم، «توبه به ټپي قبلوم او بڅښنه به ورته کوم»، او خپل لاس دې په خپل گریوان کښې «یعنی د خپل قمیص په گریوان کښې» ته پاسه «د خپل غنم رنگی رنگ په خلاف به» هغه بغیرد څه ییمارې نه پرقیدونکې را اوځي، «یعنی د برص وغیره د مرض نه بغیر به هغه کښې یو داسې پرق وی چه سترګې به ورته بریځي، دا دوه معجزې» دغې نهو معجزونه دی د کومو سره چه ته فرعون او د هغه قوم ته لپلې کپې، هغوی بې شکه د حدنه تجا وژکوونکو کښې دی، نوکله چه دې خلقوته زمونږ سترګې کلاوه وټکې «واضحې او روښانه» معجزې راغلي نودې خلقواوو ټپل چه دا صریح «یعنی ښکاره» جادو دې، او د معفونه ټپي انکار او کړو «یعنی اقرار ټپي اونه کړو» حال دادې چه د دوی نړوونقین کړې وو «یعنی ددوی دایقین وو چه دا ټولې معجزې د الله تعالی د طرف نه دی او د اېما جآء به موسی نه انکار کول د ایمان نه د ظلم او د تکبیر په توګه وؤ بما جآء به موسی تعلق د الجحد سره دې، «نوته او گوره چه ددې فساد کوونکو انجام څنگه شو» لکه څنگه چه ته د دوی د هلاکت خبر ټپي.

د قیوداتو فوائد اوتسهیل

قوله: عطف بزيادة صفة: په دې عبارت سره مفسر علام مقصد د یو سوال جواب ورکول دې، سوال دادې چه عطف د کتاب په قرآن باندې د قبیلې د عطف د شیئ نه دې په خپل نفس باندې ځکه چه د دواړو معنی یوه د، نو په دې وجه ددې عطف هیڅ فائد نشته؟ جواب دادې چه کله معطوف په یوصفت زائد باندې مشتمل وی نودا عطف بې فاندې نه وی، دلته هم معطوف چه کتاب دې په یواضافی صفت سره متصف دې چه مبین دې نودا عطف بې فاندې نه شو.

قوله: يأتون: داد ایتاء مصدر نه د جمع مذکر غائب فعل مضارع معروف صیغه د، هغوی ورکړی.

قوله: وهربالأخرة هم يوقنون: هم مبتدا یوقنون دې خبری بالآخرة، د یوقنون متعلق مقدم د مبتدا اود خبر تر مینځه په جاراو مجرور سره د فصل راتلو په وجه د هم اعاد او کړې

شود، ددی دپارہ چہ د خیر د مبتدا سرہ سورۃ اتصال پیدا شی، مفسر علام د اعیدم الخ اضافہ ہم پہ دے وجہ کرے د۔

قوله: یعمہون: د 'عمہ' نہ مشتق دے معنی نی د تردد او حیران والی۔

قوله: لقصصا عندنا: پہ دے عبارت سرہ ددی شبہی دفع کول مقصود دی۔ چہ د کافرانو بہ خپلو عملونو کنبی د حیرانیدلو او متردد کیدلونه خہ مراد دی؟ حال داچہ هغوی پہ خپل پورہ سوچ او پوہی سرہ خپل ټول کفری عملونه اختیاروی؟

جواب دادې چہ دوی زمونږ بہ نیز متحیر دی نه داچہ د خپل خان پہ نیز، مطلب دادې چہ د تزئین شیطان اود اخبار رحمن ترمینځه د تعارض پہ وجہ متحیر دی، او په دوی کنبی دومره بصیرت نشته چہ د ښه اوبد ترمینځه فرق او کرې شی، اودوی په دے هم متحیر دی چہ کفر او اعمال کفریہ باندې قائم اودائم پاتې شی او کڼه پرې نه یدی، لیکن داتفسیرد شبه نقصان نه خالی نه دے، ځکه چہ کفار کله د خپل عملونو باره کنبی د حسن گمان کوی نوییا د هغوی د حیران والی هیڅ معنی نشته، په دے وجہ بهترین تفسیر هغه دے کوم چہ نورو حضراتو کرې دے، هغه دادې چہ یعمہون په معنی دیستمرن اویداومون علیها دے، کما ذکره ابوسعود، او ابن عباس رضی اللہ عنہما او امام قتادہ رضی اللہ عنہ نه تفسیر په یلعبون سرہ کرې دے۔

قوله: لم یصبرهم: دا د اخسرون علت دے، اخسرا سم تفضیل د مبالغې دپارہ دے نه داچہ د تشریک د پارہ، ځکه چہ د مؤمنینو دپارہ خسران نشته، د 'وهم فی الآخرة هم الاخسرون' اعراب هم هغه دے کوم چہ د 'هم بالآخرة هم یوقنون' دے، ځنو حضراتو وئیلی دی چہ مفضل علیه په خپله کفاردی لیکن د زمان اود مکان په اختلاف سرہ، یعنی کفار به د دنیا په اعتبار سرہ په آخرت کنبی ډیر تاوانیان وی۔

قوله: کتلفی: تاته تلقین کول کیږی، تاته ښودلې کیږی، واحد مذکر حاضر مضارع مجهول، په اصل کنبی تتلقى وویو تاء ترینه حذف کرې شوې د، دادو و مفعولو ته متعدی دے، رومبني مفعول نه قائم مقام د فاعل (نائب فاعل) دے اودویم مفعول نه القرآن دے۔
قوله: بشدة: په دے وجہ چہ په دے کنبی سخت تکلیفونه دی یعنی د نزول په وخت کنبی هم تکلیف وی اود عمل په وخت کنبی هم۔

قوله: بالاضافة: د جلالین د نظر لاندې نسخه کنبی په ترک د اضافت سرہ دے، لهندا په دے صورت کنبی 'قبس' په معنی د مقبوس د شهاب نه عمل دے یا ئې نعمت دے، او که په اضافت سرہ شی لکه په موجود نسخه کنبی دے نو دا به اضافت بیانیه شی۔

قوله: شعله نار: داد مضاف اود مضاف الیه دواړو تفسیر دے یعنی شهاب په معنی د شعله او قبس په معنی د نار دے۔

قوله: لعلنا: باتن، کت شوې څیز.

قوله: نودی: ددې نائب فاعل موسیٰ علیہ السلام دې، په دې صورت کښې ان تفسیریه دې، ځکه چې په ماقبل کښې نودی په معنی د قیل موجود دې، مطلب دادې چې د ان تفسیریه د مراد کولو دپاره ضروری د چې مخکښې قول یا د قول نه مشتق صیغه وی، یاد قول معنی ورکوونکې صیغه وی، نودلته د ان تفسیریه نه وړاندې اگرچې قول یاد دې د مشتقاتونه څه صیغه نشته لیکن نودی چې د قول په معنی دې هغه موجود دې، لهندا ان تفسیریه دې او ادهم ممکنه د چې ان مخفف عن المثقله نه شی، او اسم نې ضمیر شان شی، او بورک نې خبرشی، او ان مصدریه هم کیدې شی په حذف د حرف جر سره ای بان، او مدخول د ان به په معنی د مصدر شی، ای نودی ببرکته من فی النار ببرکته متعدی بنفسه هم استعمالیږي لکه وئیل کیږي بارک الله داد متعدی بنفسه مثال دې یا بارک الرجل د سړی دپاره نې د برکت دعا او کره او په حرف یعنی لام اوفی او علی سره هم استعمالیږي د متعدی بالحرف دپاره مثال لکه باریک الله باریک الله باریک الله باریک الله علیک.

قوله: من جملة ما نودی: مطلب دادې چې د کوم څیز نداء کړې شوې د په هغې کښې جمله تنزییه هم د یعنی سبحان الله رب العالمین.

قوله: ههنا: داد راها د ضمیر مفعولی نه حال دې، ولې مدبرا، د لجاجات دې.

قوله: (الامکن) من ظلم: علامه مفسر د الا تفسیریه لکن سره کولو کښې ته اشاره او کره چې دامستثنی منقطع د، مطلب دادې چې د من ظلم نه مراد غیر مرسلین دی.

قوله: من ظلم: مبتدا د اوقاتی غفور رحیم نې خبر دې.

قوله: مبصرة: د آیات نه حال دې، او د آیات طرف ته د مبصرة اسناد مجازی دې، ځکه چې آیات کتونکی نه وی، بلکه د هغې په رنرا کښې کتل کیږي، لکه نهرجار، کښې اسناد مجازی دې څو مفسرینو فرمائیلي دی چې مبصرة اسم فاعل په معنی د اسم مفعول دې لکه دافق په معنی د مدفوق دې.

قوله: استیقنتها أنفسهم: داد جحدوا د واؤنه په تقدیر د قدسره حال دې.

قوله: ای تیقنوا: په دې سره ئی اشاره او کره دې خبرې ته چې په استیقنتها کښې سین زانددې.

قوله: ظلموا علوا: ددې تعلق د جحدوا سره دې، یعنی ظلموا علوا د انکار علت دې.

قوله: کیف کان عاقبة المفسدين: کیف د کان خبر مقدم دې، او عاقبة المفسدين نې اسم مؤخر دې او پوره جمله د "انظر" په معنی د تفکر سره د متعلق کیدو په وجه په محل د نصب کښې ده.

وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ إِلهَهُمَا بِالْقَضَاءِ نَحْنُ النَّاسِ وَمَنْطَلِقُ الطَّيْرِ وَخَيْرَ ذَلِكَ وَقَالَ شُكْرًا لِلّٰهِ
 اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي لَمْ يُطْلَمَ بِالشُّورَةِ وَتَسْبِيحِ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ وَالشَّيَاطِينِ (ہی کثیر من عباد المؤمنین) وَاَمَّا
 سُلَيْمَانُ دَاوُدَ الْبُورَةِ وَالْعِلْمُ دُونَ بَابِ الْوَلَدِ (وَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ عَلِمْنَا مَنْطَلِقُ الطَّيْرِ أَنَّهُ لَمْ يَمْضِ
 وَأَوْتَيْنَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ ثَلَاثَةَ الْآلِهَاتِ وَالْمَلُوكِ (إِنَّ هَذَا) الْمَلَكُ (هُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ) التَّيْنُ الظَّاهِرُ وَخَيْرُ
 جَمْعٍ (سُلَيْمَانُ جُنُودٍ مِنَ الْيَمِينِ وَالْإِنْسِ وَالطَّيْرِ فِي مَسِيرِهِ (هُوَ يُؤْزَعُونَ) يَجْتَفُونَ لَمْ يَسْأَلُونَ (حَتَّى إِذَا
 أَتَوْا عَلَى وَادٍ مُّكْمَلٍ هُوَ بِالطَّيْرِ أَوْ بِالشَّامِ تَمَلَّهَ صِفَارٌ أَوْ كَبِيرٌ (قَالَتْ قَمَلَةٌ) مَلِكَةُ النَّعْلِ وَلَقَدْ رَأَتْ جَدَّ
 سُلَيْمَانَ (يَا أَيُّهَا النَّعْلُ أَذْغَلُوا مَا كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ كُنْتُمْ بِتَكْسِيرِكُمْ (سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ هُمْ لَا يَخْشَوْنَ) نَزَلَ النَّعْلُ
 مَنْرَلَةَ الْغُلَّاءِ فِي الْخَطَّابِ بِخَطَابِهِمْ (قَتَبَسَ) سَلَّمَ سَلَامًا انْبِذَاحًا (يَا أَيُّهَا) انْبِذَاحًا (مِنْ قَوْلِهَا) وَلَقَدْ سَبَّغَتْ مِنْ
 ثَلَاثَةِ أَمْثَالِ الْزَّهْرِ فَحَسَّ جَدُّ جِبْرِ أَخْشَفَ عَلَى وَادِيهِمْ حَتَّى دَخَلُوا بُيُوتَهُمْ وَكَانَ جَدُّ رَئِيسًا
 وَنَشَأَ فِي هَذَا الشَّيْرِ (وَقَالَ رَبِّ أَوْزَعْنِي) الْهَمِيضُ (أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ) بِهَا (عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ
 وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَذْعَلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ) الْآلِهَاتِ وَالْأَزْوَاجِ (وَتَقَفَّذَ الطَّيْرُ) لِيَرَى
 الْفُتْدَ الَّذِي يَرَى النَّمَا تَحْتَ الْأَرْضِ وَيَذَلَّ عَلَيْهِ بِفَرْقِهِ فِيهَا فَتَسْتَخْرِجُهُ الشَّيَاطِينُ لِاخْتِجَاجِ سُلَيْمَانَ إِلَيْهِ
 لِلصَّلَاةِ فَلَمْ يَرَهُ (فَقَالَ مَا لِي لَا أَرَى الْهَدْمَ) أَيْ أَغْرَضَ لِي مَا مَنَعَنِي مِنْ رُؤْيَاهُ (أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ) فَلَمْ
 أَرَهُ لِقَائِهِ فَلَمَّا تَحَقَّقَهَا قَالَ (لَأَعَذِّبَنَّكَ عَذَابًا) تَغْلِيظًا (شَدِيدًا) يَنْتَفِ بِرُؤْيَاهُ وَذَنْبُهُ وَزَيْنُهُ فِي الشَّمْسِ فَلَا
 يَنْتَفِعُ مِنَ الْهَوَامِّ (أَوْ لَأَذْجَبَنَّكَ) بِقَطْعِ خَلْقِهِ (أَوْ لَيَأْتِيَنَّ) بَنُو مُشْدَدَةٍ مَكْشُورَةٍ أَوْ مَفْشُوحَةٍ بِذَلِكَ تُونَ
 مَكْشُورَةٍ (سُلَيْمَانُ مُبِينُ) بِرُؤْيَاهُ بَيْنَ ظَاهِرٍ عَلَى عِلْمِهِ

ترجمہ: اوموئید اوداود دھغہ خوہ سلیمان تہ د خلقوہہ مینخ کنبہ د فیصلہ کولو علم
 ورکرو اوداود مارغانو وغیرہ خبری مووراویندولہ اودی دواورد اللہ تعالیٰ شکر ادا کرو
 او اوٹی وکیل چہ تول تعریفوتہ دھغہ اللہ دپارہ دی چاچہ موئیتہ د نبوت پہ ذریعہ سرہ اود
 پیریانووانسانانو اوشیطانانو د تسخیرپہ ذریعہ سرہ پہ خیلو ایماندارو بندگانو کنبہ پہ
 دیرو باندی غورہ والہ راکرو اوسلیمان علیہ السلام پہ نبوت او علم کنبہ د داؤد علیہ السلام وارث
 شو اوسلیمان علیہ السلام او وکیل چہ ای خلقو اموئیتہ د مارغانو خبری یعنی د هغوی د آواز
 پوہہ بنودلہ شو د اوهر هغہ غیزراکری شو د کوم چہ پیغمبرانواو بادشاہانوتہ ورکول
 کیری یعنی چہ د کوم خیز هغوی تہ حاجت وی بہی شکہ د ابراکری شو د خیز دیرو لوی فضل
 دی (خرگند فضل دی) اود سلیمان پہ وپاندی بہ یوسف کنبہ دد لیکر راجع کری شو کوم چہ
 پہ پیریانووانسانانو اومارغانو باندی مشتمل ووهغہ راجع کولی شو (بیابہ نوتللی شو) تردی
 پوری چہ هغوی د میو میو میدان تہ اورسیدل هغہ میدان پہ شام یاطائف کنبہ وو هغہ میری
 د واره نسل والا وویا د غت نسل والا میو میری (کوم چہ د میو مشرہ وہ) او وکیل اود

سلیمان ؑ لنبکرئې لیدلې وو، اې میړو! خپلو سوږو ته تنه اوځم، داسې نه وی چه سلیمان اوده لنبکرئې سولر په بې خبرئې کښې د خپلاندې کړی، (یعنی هغوی ته ستاسو د هلاکت څه خبر هم اونه شی، میړو ته به خطاب کښې، هغوی ته به خطاب کولو کښې په منزله د عقلاؤ او ګرځولې شو، سلیمان ؑ) د هغې په خبره مسکئ شواوئې خاندل (یعنی ابتداء مسکن شو او آخرئې او خاندل اوسلیمان ؑ) د میړې خبره درې میله لرې اوریدلې وه، هواد میړې دا خبره سلیمان ؑ ته رسولې وه، نو کله چه سلیمان ؑ دغه وادی ته اور سیدو نو خپل لنبکرئې ایسار کړو تر دې پورې چه میړې خپلو سوږو ته ننوتل، اود سلیمان ؑ لنبکرې دې سفر کښې په سوږو اوږه خپلو خپوړو انوباندې مشتمل وو، سلیمان ؑ اووئیل چه اې زما پور د ګاره اته ماته الهام (توفیق) راکړه چه زه ستاد هغه نعمتونو شکر ادا کړم کوم چه تابه ماباندې اوزما په مور او پلار باندې کړی دی، اودا چه زه داسې عملونه او کړم چه ته پرې خوشحاله شی، او په خپل رحمت سره مې په خپلو نیکانو بندګانو (یعنی په انبیاء او په اولیاء) کښې داخل کړه، اود (سلیمان ؑ) د مارغانو معلومات او کړل (د دې دپاره چه هدا او ګوری کوم چه اوږه د زمکې د لاندې وینی او په زمکه باندې خپله مخوکه وهلو سره اونځه نهې ښائی، اوشیطانانو د سلیمان ؑ دپاره د مونځ وغیرہ ضرورتونو دپاره اوبه راوستلې، نو هدهد ئې اونه موندو نو سلیمان ؑ اووئیل چه څه خبره د چه هدا ماته په نظر نه راځي؟ (یعنی آیا څه خیز ماته مخې ته ځنډ جوړ شوې دي، چه هغه ما د هدا د لیدو نه منع کوی یا واقعی هغه غیر حاضر دي، چه زه ئې د هغه د غیر حاضری په وجه نه وینم، نو کله چه دد غیر حاضری یقینی شوه)، نو اوئې فرمائیل چه زه به د ته سخته سزا ورکوم، (دد وزرې به شو کوم، لکئ به ئې اوکاږم او ګرمئ ته ئې واچوم، چه د هغې په وجه به د چینجو مینجو نه محفوظ نه وی، بیا به ئې (مرئ غوځوم) ذبح کړم به ئې، بیا به زما په وړاندې یو واضح دلیل (عذر) وړاندې کوی (لیاتینئې کښې په نون مشدد مکسور سره یا نون مفتوحه چه ورسره نون مکسوره ملاؤ شوې وی یعنی د خپل عذری څه واضح دلیل ښائی).

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: اثینا: په معنی د اعطینا، طیر د طائر جمع د مارغه، قال یا ایها الناس علمنا منطلق الطیر، د حضرت سلیمان ؑ د خپل خان دپاره د جمع صیغه استعمالول یو سیاسة شاهانه طرز خطاب دې نه دا چه تکبراً، په روح البیان کښې دى، التون نون الواحد المطاع على عادة الملوك فانهم يتكلمون مثل ذالك رعاية لقاعدة السياسة، اوځنو حضراتو وئیلې دى چه علمنا ای انا و ابی، لیکن دانا ویل د حضرت سلیمان ؑ د مارغانو د خبرو د پوهې د اختصاص سره منافى دې، لکه څنگه چه مشهوره د، اگر چه سلیمان ؑ دد مارغانو نه علاوه د نورو حیواناتو په خبرو باندې د پوهیدو معجزه هم ورکړې شوې وه

لیکن پہ دے وجہ چہ مارغان بہ هروخت پہ د باندے سورے کوونکی وو نویہ دے غرض د مارغانو تذکرہ پہ خاص توگہ شوید، د منطق عطف پہ قضا باندے دے، د باء د لاندے کیدویہ وجہ سرہ مجروردے ای علما بالقضاء و بمنطق الطیر.

قوله: و غیر ذلک: پہ دے سرہ دے خبرے تہ اشارہ د چہ حضرت سلیمان علیہ السلام تہ د مارغانو د خبرو د پوہیدوسرہ سرہ د نوروحیواناتو د خبروپوہہ ہم ورکے شوی و.

قوله: حتی اذا اتوا: دا د محذوف دیارہ غایت دے، تقدیر د عبارت داسے دے فصاروا حتی اذا اتوا و اخنوخضراتو د یوزعون دیارہ غایت گرخولی دے، تقدیر د عبارت بہ داسے ش فہم یسیرون ممنوعا بعضہم من مفارقة بعض حتی اذا اتوا علی واد النمل.

قوله: فی عبادک الصالحین: ای فی جملة عبادک الصالحین، د مضاف پہ حذف سرہ اورد صالحینونہ کامل صالحین مراددی کوم چہ انبیاء کرام علیہم السلام دی، لہذا دانبہ ختمہ شوہ چہ د یو پیغمبر پہ صالحینو کنبی د شاملیدو د دعانہ خہ مقصد دے؟ خکہ چہ انبیاء کرام پہ مرتبہ کنبی د تولونہ اوچت وی.

[ایاتونہ: ۲۲-۲۱]

(فَكُنْتُ بِضَمِّ الْكَافِ وَفَتْحِهَا (عَبْرَ بَيْدٍ) بَيْسًا مِنَ الزَّمَنِ وَحَضَرَ لِشَيْئَانِ مُتَوَاحِفًا يَرْطِعُ رَأْسَهُ وَيُزِيدُهُ ذَنْبَهُ وَخِثَافِيهِ لَفْظًا غَنًى وَسَالَةً غَمًّا لَقِيَ فِي غَيْبَتِهِ (فَقَالَ أَحْضَتْ عِمَّا لَمْ يَحْطِ بِوَيْدٍ) أَنِّي أَطْلَفْتُ عَلَى مَا لَمْ تَطْلَعْ عَلَيْهِ (وَجِئْتُكَ مِنْ سَمَاءٍ) بِالْمَرْبِ وَتَرَكُهُ قَبِيلَةً بَاتِيَةٍ سَمِيَتْ بِاسْمِ جَدِّ لَهْمُ بِاخْتِبَارِهِ صَرْفَ (بَيْنَا) عَمْرٍ (بَعْلَيْنِ) (لَقِيَ وَجَدَتْ امْرَأَةً غَمَلِكُهُمْ) أَنِّي فِي مِلْكَةٍ لَهْمُ اسْمُهَا بَلْقِيسُ (وَأَوْتَيْتُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ) بِمُتَخَاجِ الْإِلَهِ الْمَلُوكِ مِنَ الْآلَةِ وَالْفُلَّةِ (وَلَهَا عَرْشٌ) سَرِيرٌ (عَظِيمٌ) طُولُهُ ثَمَانُونَ ذِرَاعًا وَعَرْضُهُ أَرْبَعُونَ ذِرَاعًا وَارْتَفَاعُهُ ثَلَاثُونَ ذِرَاعًا مَضْرُوبٌ مِنَ اللَّعْبِ وَالْفَيْضَةِ مُكْمَلٌ بِاللُّزِّ وَالْهَالُوتِ الْأَخْمَرِ وَالزُّنْجَدِ الْأَخْضَرِ وَالزُّنْزُودِ وَالْقَوَابِ مِنَ الْهَالُوتِ الْأَخْمَرِ وَالزُّنْجَدِ الْأَخْضَرِ وَالزُّنْزُودِ عَلَيْهِ سَبْعَةُ أُنُوزٍ عَلَى كُلِّ نَبْتٍ تَهْبُ مُغْلَقٌ وَجَدَّهَا وَقَوْمًا يَسْجُدُونَ لِلْفَتَنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَذَيْنَ لَهْمُ الشَّيْطَانِ أَغْنَاهُمْ قَصْدُ عَنْ السُّبُلِ) طَرِيقِ الْحَقِّ (فَلَمَّا رَأَى جَعْدُونَ) (أَلَّا يَسْجُدُوا لِلَّهِ) أَنِّي أَنْ يَسْجُدُوا لَهُ لَمْ يَهْدُ لَا وَأَذِغْ فِيهَا نُونٌ أَنْ كَمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى (يَلَا يَتْلُمُ أَهْلَ الْكِتَابِ) وَالْمُخَنَّلَةِ فِي مَخَلٍّ مَطْفُونٍ يَهْتَفُونَ بِالسَّاطِ إِلَى (الَّذِي يُخْرِجُ الْمَغْشَمَ) مُصَنَّرٍ بِمَنْقَى الْمُخَنَّبِ مِنَ الْمَطَرِ وَالنَّبَاتِ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَتَعْلَمُ مَا تُفْلُونَ) فِي قُلُوبِهِمْ (وَمَا تَعْلَمُونَ) بِالسَّعْمِ (اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ) اسْتِثْنَاءُ جَمْلَةٍ ثَلَاثَةٍ مُشْتَبِلَةٍ عَلَى غَرْضِ الرُّخْفِ فِي مُطَابَقَةِ غَرْضِ بَلْقِيسَ وَبَيْنَهُمَا نُونٌ عَظِيمٌ (قَالَ) شَيْئَانِ بِالْهَيْدِ (سَتَنْظُرُونَ أَصْدَقْتُ) هِيََا أَخْبَرْتُكَ بِهِ (أَمْ كُنْتُ مِنَ الْكََاذِبِينَ) أَنِّي مِنْ عِلْمَا الشَّيْءِ لَهْمُ أَتْلَعُ مِنْ أَمِّ كَلْبَتِ يَدِي لَمْ ذَلَمْتُ عَلَى الْمَاءِ فَاسْتَفْزَجَ وَارْتَوَا وَتَوَحَّشُوا وَصَلُّوا لَمْ تَحْبُ شَيْئَانِ بِحَقِّهِ صَوْرَتِهِ (وَمِنْ عِنْدِ اللَّهِ سَلَامَتَانِ) نَبِي دَاوُدَ إِلَى بَلْقِيسَ مِلْكَةٍ سَبَّاحُ إِلَهِ الرُّخْفِ الرَّحِيمِ السَّلَامُ عَلَى مَنْ أَلَمَ الْهَدَى أَمَا تَعْدُ فَلَا تَقْلُوا عَلَى وَأَتُونِي مُسْلِمِينَ) لَمْ طَبَعُ بِالْمِسْكِ وَحَقَّقَهُ بِمَخْبِيهِ لَمْ قَالُ

يَهْدِيهِ اِلَـهَـمَّ بِكِتَابِي هَـذَا فَالِقَ الْإِصْبَـمِ اَيْ يَلْقِـسْ وَقَوْمَهَا (مُرَّ تَوَلَّ) انصرفت (عَتَمَ) وفت (فِي) مِنْهُمْ
 (فَالظُّرْمَادُ اَيُّ جُحُورٍ) يَزُودُونَ مِنَ الْجَوَابِ فَآخِذَةً وَاَنَافًا وَغَوْلَهَا غَنَدًا وَاَلْقَاهَا فِي جِغْرِهَا فَلَمَّا رَأَتْهُ ارْتَعَدَتْ
 وَخَفَّتْ خَوْفًا لَمْ وَفَلَّتْ عَلَى مَا يَهْمُ (قَالَتْ) لَأَحْرَافُ قَوْمِهَا (يَا أَيُّهَا الْمَلَكُ اِلَى) بِخَلْقِي الْهَمَزُ تَنْ
 وَتَنْهَلُ الثَّانِيَةَ بِغَلَبِهَا وَاوَا مَكْسُورَةً (أَلْقَى إِلَى كِتَابِ كَرِيمٍ) مَخْصُومٌ إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ اَي مَحْصُومُهُ (بِسْمِ
 اَللّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) (أَلَا تَعْلَمُونَ اَعْلَى وَأَتُونِي مُسْلِمِينَ)

ترجمہ: (فمکت د کاف پہ ضمی او پہ فتحی سرہ) بولشانتی وخت تیروود چہ ددراغی او
 ونی وئیل، یعنی لبرشانتی وخت تیرشوی ووجه لکن اووزری نی زورندی کرې وې
 اوسرني اوچت کرې وو، د عاجزی په حالت کښې د سلیمان (عليه السلام) په خدمت کښې حاضر
 شو، نو سلیمان (عليه السلام) معاف کړ او د غائب والی په زمانه کښې نی ترینه د راپښې شوې
 واقعي په باره کښې معلومات اوکړل نو ونی وئیل، مایوداسې خبراؤرې دې چہ تاته نی
 معلومات نشته، (یعنی زه د داسې خبرنه خبر شوې یم چہ د هغې اطلاع تاته نشته)، او ماد
 سبا (قوم نه یو ریشتوني خبراؤرې دې،) (سبا منصرف او غیر منصرف دواړه دې،) سبا په یمن
 کښې د یوې قبیلې نوم دې، کوم چہ د هغوی د لرې نیکه په نوم باندې کیښودلې شوې
 دې، او هم په دې وجه منصرف دې، او که د قبیلې نوم شی نو د علمیت او د تائیت په وجه
 به غیر منصرف شی، (او کتل چہ په هغوی باندې یو ښځه حکومت کوی،) (یعنی هغه دغوی
 ملکه د اونوم نی بلقیس دې،) اود هغې سره د هر قسم ساز او سامان دې، (د کومو چہ بادشاه ته
 ضرورت وی، یعنی وسله او نور سامان،) اود هغې یو دیروئی تخت دې (چہ اوږدوالی نی
 اتیالاسه او پلن والی نی) خلوبښت لاسه دې اولوروالی نی دیرش لاسه دې، د سرو
 اوسینوزرونه جوړ دې، په ملغلرو او سرو یا قوتو، زبرجدو او زمردوسره ښائسته کرې
 شوې دې، او خپې نی د سرو یا قوتو او د شنو زبرجدو او د زمردودی، اود پاخه پرې اوو
 کمرې دی او په هره کمره باندې بند دروازه د، (ما هغې لره اود هغې قوم لره) الله ته علاوہ نمرته
 په سجد کولو او موندل او شیطان ورته خپل عملونه دغوی په نظر ښائسته کړی دی چہ د هغې په وجه
 نی هغوی د حق لارې نه ټپد کړی دی نو هغوی په هدایت باندې نه راځی چہ الله ته سجد
 او کړی، (دلته لا زائد د اوان پکښې مدغم کړې شوې دې لکه په دې قول د الله تعالی
 کښې "لَا يَعْلَمُ اَهْلَ الْكِتَابِ" حرف الی حذف شوې دې اود یهندون د مفعول په ځای کښې
 دې،) هغه (الله) کوم چہ د زمکې او اسمانونو پټ څیزونه (یعنی باران او بوتی، برا او کاوی (الخبأ
 مصدر په معنی د مخپو دې،) او کوم څیزونه چہ تاسو (په خپلو زونو کښې) پټوئ او کوم څیزونه
 چہ (په خپلو زبونو سره) ښکاره کوئ هغه پیژنی، هغه برحق معبود دې، دغه نه سیوا بل معبود نشته،
 هغه د عرش عظیم مالک دې، (دا جمله مستانغه ثنائیه د، د بلقیس د تخت په مقابل کښې د

رحمن پہ تخت باندیٰ مشتملہ د حال دادیٰ چہ د دوار وترمینخہ بون بعیددی، سلیمان
 اور فرمائیل چہ اوس بہ مونگوروچہ آیات اپہ دے خبرہ کنبیٰ کومہ دے چہ مونرتہ
 اوکرہ بریتیا اوویل کہ تہ پدروغونو کنبیٰ ئی، یعنی د دروغزنود قسم نہ ئی، دا جملہ دام
 کذبت فیہ نہ ډیرہ بلیغہ د، بیاهددد هغوی دپارہ د او بو نشانندی اوکرہ، نوسلیمان
 اوبہ را اوکارلے، تول خلق مارہ شول، اودسونہ ئی اوکرل اومونخونہ ئی اوکرل، بیا
 سلیمان یوخط اولیکلوچہ د هغی متن لاندینی دے، د الله د بند سلیمان بن داؤد لہ
 خوانہ د سباد ملکہ بلقیس پہ نوم، بسم الله الرحمن الرحيم، السلام علی من اتبع الهدی
 اما بعد، زماپہ مقابلہ کنبیٰ سرکشی اونہ کرئ اود فرمان مونکی زماخوانہ راشی بیانی
 دا خط پہ مشکوسرہ سربند کر و اوخپل مہرنی ہم پرې اولگولو، بیانی ہدوتہ او فرمائیل
 زما داخط یوسہ او هغوی تہ (یعنی بلقیس اود هغی قوم تہ ئی اورسوہ بیاد هغوی نہ یو خواتہ
 شہ او نزدی ورسرہ اودریہ، اوگورہ چہ هغوی شہ جواب ورکوی؟) نو ہددغہ خط راواخستو
 اود بلقیس خواتہ راغی، حال دادیٰ چہ د بلقیس گیر چاپیرہ لښکر وو، نو ہدد داخط د
 بلقیس پہ غیرہ کنبیٰ واچولو، نوکلہ چہ بلقیس داخط اوکتونوپہ بدن ئی لہزان راغی
 او عاجزی ئی اوکرہ، د خپل قوم شریفانوتہ ئی، اوویل چہ زماخوانہ یود عزت والا (یعنی
 مہروہلې شوې) خط راغورخول شوې دے (د دواروہمزود تحقیق سرہ اود ثانی پہ تسہیل
 سرہ یعنی پہ واؤ مکسورہ سرہ بدل شوې)، د سلیمان د خوانہ دے (او مضمون ئ دادیٰ بسم
 الله الرحمن الرحيم، داچہ زماپہ مقابلہ کنبیٰ سرکشی مہ کوئ او فرمان بردارہ زماخوانہ راشی).

د قیوداتو فوائد او تسہیل

قوله: ابلغ من امر کذبت فیہ: دادیٰ سوال جواب دے چہ ام کذبت مختصر ہم دے او مشہور
 ہم دے، کثیر الاستعمال ہم دے نوییا ئی دا مختصر کلام ولې پریښود او دا اوږد جملہ ام
 کنت من الکاذبین ئی اختیار کرہ؟

خلاصہ د جواب داد چہ ام کذبت پہ صدور د کذب احيانا باندی دلالۃ کوی اوام کنت من
 الکاذبین پہ دوام د کذب اوپہ عادت د کذب باندی دلالۃ کوی، پہ دے وجہ ئی
 اخصر پریښود او اطول ئی اختیار کرو.

قوله: فانظر، الآية: انظریہ معنی د انتظار سرہ دے او مآپہ معنی د الذی د، صلہ چونکہ جملہ
 د پہ دے وجہ عائد محذوف دے، تقدیرد عبارت داسې دے چہ انتظار الذی یرجعونہ،
 وتسہیل الثانیہ بعلہما ولوا مکسورا دلته د تسہیل نہ معروف تسہیل نہ دے مراد، بلکه دویمہ
 همزہ پہ واؤ سرہ بدلول مراد دی، یعنی "انها الملائی الی الی کتاب کرہ، د کتاب کریم نہ مراد
 مہر لگول شوې خط مراد دے، د حضرت ابن عباس ؓ نہ روایت دے چہ رسول اکرم ﷺ

و فتونی، دے تولو جواب ورکړو چه مونږ د لوی طاقت والا اودیر جنگیالی یو، یعنی به جنگی کښې ډیر سخت یو، وړاندې تاله اختیار دې، ته په خپله غوراو کړه چه مونږ ته څه حکم راگول غواړې؟ (مونږ به ستا اطاعت کوو) بلیقیس اووئیل چه پادشاهان چه کله یو کلی ته (به فاتحانه توگه) ننوځی نو هغه (د تخریب په ذریعه) غرابوی اود هغه ځای عزت مند خلق ذلیل کوی، او (دا خط لېږونکی به) هم داسې کوی، او زه دې خلقو ته څه هدیه ورلېږم بیا گورم چه قاصد څه جواب سره او واپس کیږي؟ (آیا هغوی به هدیه قبلوی یا به نه واپس کوی، که پادشاه وی نو هدیه به قبلوی او که پیغمبر وی نو بیا به نه قبلوی، لنډه دا چه بلیقیس یوزر خادمان اولیل په کومو کښې چه پنځه سوه هلکان او پنځه سوه جینکښ وې، او پنځه سوه د سرور زوځښتي اویود جواهراتونه بیللې شوې تاج او مشک او عنبرو غیره نه د قاصد سره، سره د یو خط نه اولیل په دې موقع هددزرر حضرت سلیمان عليه السلام ته د ټول صورت حال خبر راوړو، نو حضرت سلیمان عليه السلام د سرور وړاود سپینو زړود خښتو جوړولو حکم اوکړ، او اوښي فرمائیل چه زما د محل نه تر نهه فرسخه پورې دې په میدان کښې او غوړولې شی، اود دې میدان نه گیر چاپیر دې د سرور او سپینو زړو دیوالونه اوچت کړې شی، دویمه ترجمه داد چه د میدان نه گیر چاپیر دې یو دیوال جوړ کړې شی چه د هغې (کنگورم) د سرو او سپینو زړو وی، اودا چه د وچې اود لوندې بهترین ځناور د خدمت د پاره سره د پیریا نود بچو دې د میدان ښی اوگس اړخ ته اودرولې شی، نو کله چه (قاصد هدیی سره د وفد نوروارکانو سره) د سلیمان عليه السلام په خدمت کښې حاضر شو نو حضرت سلیمان عليه السلام او فرمائیل چه آیاتاسو په مال سره زما دد کول غواړي؟ نو الله چه کوم څه (نبوت او پادشاهی) ماته را کړی دی هغه ډیر بهتر دی د هغه (دنیا) نه کومه شي چه تاسو ته درکړې ده، او تاسو به د هدیی په لین دین باندې فخر کوئ، (ځکه چه د دنیا په زیب اوزینت باندې تاسو فخر کوئ نیو ترجمه داهم کړې شوې دهم تاسو په خپله هدیه باندې خوشحال اوسئ، یعنی ستاسو د هدیه دی هم ستاسو مبارکه شی زما ورته ضرورت نشته حضرت سلیمان عليه السلام د وفدا میرته او فرمائیل چه خپله هدیه واخله) د هغه (هدیه لېږونکو) خواته واپس ورشه، مونږ به د هغوی په مقابل کښې یو داسې لښکر راوړلو چه هغوی کښې به ددې لښکر سره د مقابلې کولو طاقت نه وی او مونږ به خاصا هغوی د (دې ښار نه یعنی د ښار نه) ذلیل او غوار کولو سره او یا سوړه دوی مونږ تا بعد ارا نه غلل، د ابوقبیل په نوم د ښار نوم سبا کیښودلې شو، نو کله چه قاصد دیه سره او واپس لاړ نو بلیقیس خپل تخت د خپل محل د نهه کوم چه د اوو محلو نود نه وو، د اوو کمرو د نهه بند کړو او دروازې نه تالا کړې، ورسره نه په دروازو باندې څوکیداران کینول، اود حضرت سلیمان عليه السلام طرف ته په دې نیت دتللو تیاری شروع کړه چه اوگوری چه هغوی دې ته څه وائی، نو بلیقیس د دولس زرو مشرانو سره روانه شوه اود هر سردار سره په

زړونو کسان وو، تردې چې بلقيس حضرت سليمان عليه السلام ته دومره نژدې اورسيد چې صرف د يوفرسخ فاصله پاتې شوه نو حضرت سليمان ته ددې د راتگ علم اوشو.

(حضرت سليمان عليه السلام) او فرمائيل چې اې سردارانو اېه تاسو کښې څوک دې (په دوهمزو کښې هم هغه دوه قراخه دی کوم چې په وړاندېنو کښې وو) چې د هغوی د مسلمان کيدو سره رارسيدونه وړاندې ماته دغې تخت راوړی (يعنی د مطيع او فرمانبردار کيدو سره د راتلونه مخکښې، د هغې د مسلمان کيدونه مخکښې مادپاره د هغې تخت اخستل جائز دی، وروستونه دی جائز)، يوقوی صورت والا پيری اووئيل (حال داچې هغه د يوقوی اومضبوط ووزې به ئې درله ستاد مجلس نه د پاڅيدونه وړاندې ستاخوا ته راوړم، (هغه مجلس کوم کښې چې ته د مقدمو د فيصله کولو دپار کښې او هغه د سحر نه تر غمه پورې به وو) او يقين اوساته چې په هغې باندې (يعنی د هغې راپورته کولو باندې) زه قادريم امين هم يم. يعنی چې کوم جواهرات او ملغلرې په هغې پورې لگيدلې دی نوزه په هغې امين يم.)

د قيوداتو فوائد او تسهيل

قوله: ماذا تأمرين: ماذا د تامرین دپاره مفعول ثانی دې اومفعول اول ئې محذوف دې، تقدیرد عبارت داسې دې تامریننا.

قوله: تطعك: دادافانظری امر جواب محذوف دې، اود جواب امر د کيدوپه وجه مجزوم دې.

قوله: یمرجع: یم د يرجع سره متعلق دې.

قوله: من قبول الهدية: داپه یم کښې د ما بیان دې، د فناظرة عطف په مرسله باندې دې، د یم تعلق څنوحضراتود ناظرة سره کړې دې لیکن داصحیح نه د ځکه چې ما استفهامیه صدارت غواری اوپه دې صورت کښې هغه فوت کیرې.

قوله: اذلة وهم صاغرون: اذلة دهم ضمیرنه حال اول دې او وهم صاغرون حال ثانی مؤکد دې.

قوله: ای ان لم یأتولی مسلین: داني مقدر منلو سره اشاره اوکړه چې نولنخرجنهم د شرط محذوف مؤخر جزاء د او اهل سباد سبانه ویستل د بلقيس د تابع فرمان کيدو سره نه راتلو شرط سره مشروط دی.

[اپاتوله: ۴۰-۴۴]

فان سلتان اهد اشزع من ذلك قال الذي عند علم من الكتاب المنزل وهو آصف بن برخيا كان جبلا فغلب اسم الله الاعظم الذي إذا دعا به أجبت أن تأتيك به قبل أن يركب إليك طرفك إذا نظرت به إلى شيء فقال له انظر إلى السماء فنظر إليها ثم رآه بطرفه فوجد موضوعا بين يديه فقبى نظره إلى السماء فقال آصف بالاسم الاعظم أن يأتي الله به فحصل بأن جرى تحت الأرض حتى نبع تحت كزبين سلتان الملكا رآه مستقرا ما كنا (عند قال هذا) أي الإنسان لي به (من فضل ربي ليكني) ليخبرني (الملك)

بنخلیق الہمزتین وابتدال الثانیۃ ابقا وتسمیہا وادخال الیف بین المسئلۃ الآخری وترکہ (أمرکم النمل
وَمَنْ شَكَرًا يَمْشِكُنَّ لِتِلْكَ الْأَرْضِ كَأَنَّهُمْ تَخِرُونَ) اے! بخلقا یاں قواب شکرہ لہ (وَمَنْ كَفَرَ) التعمۃ (فَلَنَرَنَّهُمْ فِي شَحَابٍ
كَرِيمٍ) بالافضال علی من یخلفہا (قَالَ نَكُونُوا لَهَا عَزْرَةً) اے عیزوہ! الی حال تنکرہ اذا رآہ (نظروا
أَتَقَدَّرُ) الی مغرفہ (أَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ) الی مغرفہ ما یغیر علیہم قصد بلیک اخبار غفلہا
لما یل ان فیہ حینا لمیزوہ (بِإِذَارَةٍ أَوْ نَقْصٍ) غیر ذلک (فَلَمَّا جَاءَتْ قِيلَ) لہا (أَهَکَذَا عَرْشُكَ) اے ابنل
ہذا عرشک (قَالَتْ كَأَنَّهُ هُوَ) لغرفۃ وشہت علیہم کما شہبوا علیہا اذا لم یمل اعلہ عرشک ولو یل ہذا
قالت نعم قال سلیمان لما رأى لها مغرفة وعلمها (وأوتینا العلم من قبلها وكنّا مسلمین) (وصدا) عن جہانہ
اللہ (مَا كَانَتْ تَهْتَدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ) اے غیرہ (إِنَّمَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِرِينَ) (قِيلَ لَهَا) اینص (أَدْخُلِي الْعَرْشَ) لہ
سطح من رُجاج ابيض شفاف تحته ماء غلب جوار فیہ سمک اصطفتہ سلیمان لما قیل لہ ان سلیمان
وقلتها كفت عن الجمار (فَلَمَّا رَأَتْهُ حَبِطَتْ لُجَّتُهُ) من الماء (وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقِبَتِهَا) لیسخوۃ وكان سلیمان علی
سہرہ فی صدر الصرح فرأى ساقبها وفنتها حسنا (قَالَ) لہا (إِنَّهُ عَرْشُ مُرَدٍّ) فمسل (من قواہم) بن
رُجاج ودعانا الی الإسلام (قَالَتْ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي) بعبادۃ غیرک (وَأَسْلَمْتُ) کایۃ (مَعَ سُلَيْمَانَ لِلرَّبِّ
الْعَالِیِّینَ) وأزاد تزویجہا فکرہ خسر ساقبها فعمِلَتْ لهُ الشَّيَاطِينُ الثُّورَةَ فَأَزَاقَتْ بِهَا قِفْرَ وَجْهٍ وَأَخْبَتْ وَأَفْرَقَتْ
علی ملکہا وكان یزورہا فی کل شہر مرۃ یتیم عندا ثلاثہ ایام وانقضی ملکہا بانقضاء ملک سلیمان روی
انہ ملک وهو بن ثلاث عشرة سنة ومات وهو بن ثلاث وخمسين سنة فسبحان من لا انقضاء لدوام ملکہ

ترجمہ: سلیمان علیہ السلام اور فرمائیل چہ زہ نہی ددی نہ ہم زرغوارم، دچاسرہ چہ (د نازل شوے)
کتاب علم ووفہ اووٹیل (اوہغہ آصف بن برخیاوو، مقام د صدیقیت تہ رسیدلی وواود اللہ
تعالی د اسم اعظم نہ خبروو، ہغہ اسم اعظم کوم سرہ چہ دعااو غوبنتلی شی
نوقلبیری، داتخت بہ زہ ستاد بنہود رپولونہ ورائدی ستاحضورتہ راوہم (چہ کلہ تہ بہ خیل
نظرسہرہ خہ خیزتہ گوروی، آصف بن برخیا حضرت سلیمان علیہ السلام تہ عرض اوکروچہ تہ د
اسمان بہ طرف گورہ، نو حضرت سلیمان علیہ السلام د اسمان بہ طرف اوکتل بیانی نظرا
اوگرخولونوتخت نہی بہ خیل خواکینہی مخامخ پروت اولیدو، د حضرت سلیمان علیہ السلام د
اسمان طرف تہ د نظرکولوپہ وخت کینہی آصف بن برخیا اسم اعظم اووٹیلو او دادعا نہی
اوکریہ چہ اے اللہ! تہ داتخت راولہ، نو د عاداتسی قبولہ شوہ چہ تخت د زمکی د لاندی
لاندی نہ روان شو او د حضرت سلیمان علیہ السلام د کرسی مخی تہ ہنکارہ شو، کلہ چہ سلیمان
علیہ السلام تخت خیل خان تہ مخامخ موجود اولیدو نو اوٹی فرمائیل چہ دا (یعنی ددی تخت
زماخواتہ راوڑل) زما د رب فضل دی، ددی دیارہ چہ ہغہ ما او زمانی چہ زہ شکرگزاری کوم کہ د
نعمت ناشکری کوم (اشکر، کینہی د داروہمزو تحقیق اود دویمی بہ الف سرہ بدلیلو
اود ثانی بہ تسہیل سرہ اود فہمسلہ اود دویمی ترمینغہ الف بہ داخلو لوسرہ او بہ ترک

د ادخال سره، اوشکرگزارد خپلې فائدې دپاره شکرگزاری کوی (ځکه چه دد دشکرگزاری اجرهم د ته رسی، اوچاچه د نعمت) ناشکری اوکړه یې شکه زمارب (دغه د شکری نه) یې پرواه (او) کریم دې. (د نعمتونو ناشکری کوونکو باندې هم د فضل کولو په وجه، حضرت سلیمان عليه السلام حکم اوکړوچه د هغې په تخت کښې څه رداویدل اوکړئ. (یعنی هغه دومره بدل کړئ چه هغه ئې کله اووینی نوچه اونې نه پیژنی، داد دې دپاره چه مونږ اوگوروچه آیا هغه به پیژندلې شی او که په نه پیژندونکو کښې پاتې کیږی. (د هغه تخت په معرفت کښې، په کوم کښې چه د هغې دپاره ترمیم کړې شوې دي، ددې رداویدل مقصد د هغې د عقل آزمائش وو ځکه چه حضرت سلیمان عليه السلام ته وئیل شوی وچه د هغې په عقل کښې څه کمې دي نو په دې وجه په تخت کښې څه قدرې کمې زیاتې اوکړې شواویدل کړې شو) کله چه هغه راغله نو پوښتنه ترې اوکړې شوه چه آیا ستا تخت هم داسې دي؟ (یعنی آیا ستا تخت هم ددې په شان دي) نوبلیقیس جواب ورکړودا خو لکه چه هم هغه دي (یعنی خپل تخت ئې اوپیژندو، هغې هم دوی ته مغالطه ورکړه لکه څنگه چه دوی هغې ته مغالطه ورکړې وه، په دې وجه هغې ته داسې اونه وئیل شول چه آیا دا ستا تخت دي؟ اوکه داسې ورته وئیل شوی وی نو داسې به ئې وئیلی وې چه تعجب کله چه سلیمان عليه السلام په هغې کښې علم اومعرفت اولیدونو وئې فرمائیل چه مونږ ته ددې واقعي نه وړاندې هم وئیلې شوې وه، (د سابقوم ملکه به د فرمان تابعداری کوی او خدمت کښې به حاضرېږی) اومونږ مسلمانان وو.

نویس: مفسر ابن کثیر رحمته الله د 'واوتینا العلم آیت د حضرت سلیمان عليه السلام قول گرځولې دې اوعلامه محطی رحمته الله هم دغه اختیار کړې دي، نورومفسرینود بلیقیس قول گرځولې دې او ترجمه ئې داکړې د چه مونږ ددې واقعي نه وړاندې هم پوهه وو چه ته د الله تعالی پیغمبر ئې اوستاد فرمان تابعدار شوی وو، (اوهغه د الله تعالی د عبادت نه) غیر الله عبادت را ایساره کړې وه، (د صدها فاعل ما کانت تعبد دي) یقیناً هغه د کافرونه وه بلیقیس ته داهم او وئیل شول چه محل ته تشریف یوسئ، (او هغه د صفا اوشفاف شیشې سطح اوفرش وو، چه لاندې ترینه اوبه جاری وې، پکښې کبان هم وو، اودا د شیشې محل یا حوض ئې ددې دپاره جوړ کړې وو چه حضرت سلیمان عليه السلام ته دا وئیل شوی وو د بلیقیس دواړه پنډی اودواړه خپې د خړه د خپو په شان دی) کله چه بلیقیس محل ته اوکتل نو داتې اوگټوله چه دا ژورې اوبه دی او خپلې پنډی ئې کلاوې کړې، (ددې دپاره چه وردننه شی او حضرت سلیمان عليه السلام محل ته مخامخ په تخت باندې تشریف فرما وو، نو د بلیقیس خپې او قد مونږ ته بښاسته اوموندل نو حضرت سلیمان عليه السلام هغې ته) او وئیل چه دا خو یوه شیشې محل دي چه پر قیدونکې دي، (یعنی د شیشې نه جوړ شوې محل دي) او بلیقیس ته ئې د اسلام دعوت ورکړو بلیقیس او وئیل چه ای ربه ایقیناً (ستانه بغیر د بل چا په بندگۍ کولو سره) بیا خپل غلغل باندې ظلم کړې

پہ طاء کنبی ادغام شوہ، د ابتداء بالسکون لازمیدو پہ وجہ پہ شروع کنبی ہمزہ داخلہ کړې شوہ نواطیرناشو، یعنی ستاپہ وجہ مونږ پہ نحوست اوسپیړۍ والی کنبی مبتلاشو، ځکه چہ قوم د وچ کالی اود قحط ښکارشو، (حضرت صالح علیہ السلام) اوفرمائیل چہ ستاسونحوست د الله سرہ دې (هم هغه پہ تاسو باندې راوستې دې، لیکن تاسو هغه خلق یی چہ د) خیراوشریہ ذریعہ پہ امتحان کنبی مبتلا شوی یی، اود شمودپہ ښار (حجر) کنبی نهہ داسې کسان وو چہ (د نافرمانیو پہ وجہ ئی) پہ زمکہ (ملک) کنبی فسادخوړولو، (هم ددې فسادپہ طریقو کنبی د دراهمو اود نانیروکټ کول هم شامل وو) او (د طاعت پہ ذریعہ ئی لږہ) اصلاح هم نه کولہ، دې خلقو (پہ خپل مینځ کنبی یوبل ته) اووئیل چہ پہ الله قسم اوخوړی چہ مونږ بہ د شپې پہ صالح علیہ السلام اودد پہ اهل باندې حملہ کوؤ (یعنی د شپې بہ ئی مونږ خامخا وژنو، "لنیمتہ" پہ نون سرہ اوپہ خائ د نون پہ تاء سرہ اود تاٹائی پہ ضمی سرہ، اود اهل نہ د حضرت صالح علیہ السلام باندې ایمان لرونکی خلق مراد دی) اوپیا بہ مونږد هغه ولی دم تصفا وایو چہ مونږد هغه د اهل د هلاکیدو پہ وخت کنبی موجود (هم نه وو) (لنقولن پہ نون پیرہ اود تاء، اولام ثانی پہ ضمی سرہ اومهلک د میم پہ ضمی سرہ یعنی د هغوی د هلاکولو پہ وخت کنبی اود میم پہ فتحې سرہ یعنی د هغود هلاکیدو پہ وخت کنبی، لہذا مونږ نه خبرچہ، چاہہ وژلی وی ؟) اومونږیا لکل رینستونی یو، هغوی (پہ دې معاملہ کنبی) یو بیت تدبیر اوکړو او مونږ (هم) یو تدبیر اوکړو (یعنی مونږ هغوی لږہ پہ فوری عذاب کنبی راگیر کړل او سزا مو ورکړه) او هغوتہ خبرهم اونه شونو اوگوره د هغود مکره انجام شو ؟ مونږ هغوی لږہ اود هغوی پوره قوم لږہ (د جبرائیل د چغې پہ ذریعې یاد فرښتود کانروویشتلو پہ ذریعې سرہ) هلاک کړل (هغوی بہ کانری لیدل لیکن فرښتی ئی نہ لیدلې) نو د ادی د هغوی ځایونہ کوم چہ د ظلم پہ وجہ خالی پراتہ دی (یعنی د هغوی د کفر پہ وجہ، خاویۍ د حال کیدو پہ وجہ منصوب دې، او عامل پکنبی د اسم اشارہ معنی د یعنی اشیر بہی شکہ پہ دې (تدبیر) کنبی غټ عبرت دې دهغه خلقو دپارہ چہ زمونږ قدرت پیژنی (نونصیحت ترې حاصلوی) اومونږ هغه خلقوتہ کومو چہ (پہ صالح علیہ السلام باندې) ایمان راوړې وو (اوهغوی څلورزره وو) خلاصی ورکړو اوهغوی (د شرک نه) ځان ساتلو، اولوط علیہ السلام لږہ هم یاد کړہ دلته لوطا د ماقبل اذکر محذوف پہ وجہ منصوب دې او اذقال لقومہ د اذکر لوطا ته بدل دې، کله ئی چہ خپل قوم ته اوفرمائیل چہ آیاتاسو د بې حیایی (یعنی لواطت) کار کوئ پہ داسې حال کنبی چہ تاسو (یوبل لږہ پہ دې معصیت کنبی ور د ب) وینی، (یعنی یوبل لږہ مشغول وینی) آیاتاسو د ښځونہ بغیر د نارینونہ شہوت پوره کوئ ؟ (پہ آتکم کنبی د دواړو همزو پہ تحقیق سرہ اود ثانی پہ تسهیل سرہ اویا پہ دې دواړو صورتونو کنبی د دواړو تر مینځہ پہ الف داخلولو سرہ بلکہ تاسو داسې قوم یی چہ (د خپل کار د انجام نه) بې خبره یی د قوم سرہ جواب بغیر دې وئیلونہ بل غه نه ووجه

لوط متعلقین د خپل ښار نه اویاسی داخل د نارینود دبره معامله کښې، یرپاک جوړیږی، نوموړی لره اود اهل لره سیواد د ښځې نه بیچ کرل اومونږهغه دد ښځه په عذاب کښې، په پاتې کیدونکې کښې کړه، اومونږه هغوی باندې د یوخاص قسم باران اوور ولور، هغه کود کانړو کانړی وو کوموچه هغوی لره هلاک کرل نو ددې عذاب نه په ویر ولوشو ویاندې هغه پدباران وو. (اې محمد ﷺ) اووایه د تیروشو قومونو په هلاکولو سره ټول تعریفونه د الله دپاره دی اود هغه په غوره ښدگانو باندې سلام دې، آیا الله غوره دې د هغه چا دپاره چه څوک نې بندگی کوی، یا هغه چه دوی شریکان جوړی کړی دی. (په الله خیر کښې د دواړو همزوپه تحقیق سره اود دویمې په الف سره بدلولوسره اود مسهله اومحققه ترمینځ د الف په داخلولوسره اوپه ترک سره، یشرکون په یاء اوتاء سره، یعنی اې د مکې والواله تعالی بهتر دې یا هغه څیزونه کوم چه تاسود الله تعالی سره د معبود په حیثیت سره شریک کړی دی، د خپلو عابدینودپاره بهتر دی.

د قیوداتو فوائد اوتسهیل

قوله: ولقد أرسلنا إلیٰ ثمود أحاسیر: ثمود ددې قبیلې د جد ابعدنوم دې حضرت صالح ﷺ هم دوی د نسل نه دې، هم ددې ابوالجد په نوم سره د قبیلې نوم کښنودلې شوې دې لیکن قبیله مراد، د حضرت صالح ﷺ امت ته عادثانیه هم وئیلې کیږی، عاداولی د هود ﷺ د قوم نوم دې، د عاد اولی اود عادثانیه ترمینځه سل کاله فاصله ده.

قوله: صالحاً: د اخاهم نه بدل یا عطف بیان دې، حضرت صالح ﷺ دوه سوه اتیا کاله عمر موندلې وو، د هود ﷺ عمر څلورسوه څلور شپيته کاله وو، د هود ﷺ اود نوح ﷺ ترمینځه اته سوه کاله فاصله ده.

قوله: فأذا هم یفرقن یختمهمون: د فریقان نه قوم صالح مراد دې، یعنی څنوخلقو ایمان راوړواوڅنورانه وړو، علامه زمخشری په دوه فریقو کښې یوفریق حضرت صالح ﷺ اوبل د هغوی قوم گرځولې دې، علامه زمخشری لره په دې توجیه باندې یعنی د فریقان نه دامطلب اخستو باندې د فاء په ذریعه سره عطف آماده کړې دې ځکه چه فاء په تعقیب بالاتصال باندې دلالت کوی، یعنی د دعوی د رسالت سره متصلاً دوه ډلې شوې، یوفریق حضرت صالح ﷺ اوبل فریق د هغه قوم.

قوله: یختمهمون: په اعتبارد معنی سره د فریقان صفت دې یعنی فریقان کوم چه موصوف دې اگرچه په اعتبارد لفظ سره تشبیه د لیکن کله چه هر فریق په ځوافرادو باندې مشتمل دی په دې وجه په دې کښې د جمعیت معنی ده په موصوف اوصفت کښې مطابقت موجود دې.

قوله: لم تستعملون بالسيف: اي بطلب السيئة، د سينه نه عذاب اود حسنه نه رحمت مراد دې، لكه څنگه چه ورته مفسر علام اشاره كړې د.

قوله: فلعطوا المطراى حسبوا المطر: يعنى ستاسود نحوست په وجه باران بند شوې دې.

قوله: مدينة ثمود: وئيلي شوى دى چه د ثمود د ښار نوم حجرو، اوڅو مفسرينو وئيلي دى چه حجر د مدينې اود شام ترمينځه يوه وادى د، هم دلته د ثموديانو آبادى وه.

قوله: رهط: د رهط تفسير يې په رجال سره كولو كښې اشاره د دې خبرې ته چه رهط د تسعة نه په اعتبار د معنى سره تميز واقع شوي دې، رهط اگر چه د لفظ په اعتبار سره مفرد دې ليكن د معنى په اعتبار سره جمع دې، په دې وجه يې تميز واقع كيدل صحيح دى، په تسعة رهط كښې اضافت بيانى دې، اي تسعة هم رهط. رهط د لسونه كمو افرادو ته وئيلي كيږي په كومو كښې چه زنانه نه وي. د تقاسمو تفسير په احلفوا سره كولو كښې اشاره د دې خبرې ته چه دا صيغه د امر د، مطلب دادې چه دې نهو كسانو كومو چه د اونې اود حضرت صالح عليه السلام د اهل خانې د وژلو منصوبه جوړه كړې وه، دوى په خپل مينځ كښې او وئيل چه قسمونه او خورې چه مونږ به په صالح عليه السلام اود هغه په اهل خانه باندې د شپې حمله كوؤ، تقاسمو فعل ماضى هم كيدې شى په دې صورت كښې به د لقاوا تفسير واقع شى، نوگوي اچه سوال او كړې شو چه 'ما قالوا؟ فقيل تقاسموا، لنيته مضارع جمع متكلم بانون تا كيد ثقيله، ه ضمير مفعول باب تفعيل، مونږ به د باندې خامخا په شپه كښې حمله كوؤ.

قوله: عما ظلموا: د دې تفسير يې په بظلمهم سره كوكو كښې اشاره كړې د دې خبرې چه ما مصدريه د اوباء سببيه د.

قوله: امنوبصالح: په نورو تقاسيرو كښې امنوا صالحا دې.

قوله: وانتم تبصرون: د تاتون د ضمير نه جمله حال واقع دې، مقصد د تكير تاكيد او تشديد دې، په ببصر بعضكم بعضا سره دې خبرې ته اشاره د چه د رؤيت نه رؤيت بصرى مراد دې، يعنى دوى به د يوبل په وړاندې دا خبيث عمل كولو. څنود رؤيت نه رؤيت قلبى مراد كړې دې يعنى سره د پوهې تاسودا حركت كوي.

قوله: لتاتون الرجال شهوا من دون النساء: په دې سره چه په 'لتاتون الفاحشة' كښې كوم ابهام وونود هغې تعين او كړې شو، اولاً مبهم ساتلو كښې دې طرف ته اشاره د چه دا حركت ناقابل بيان بلكه د دې وصف بيانول انتهائى مشكل او گران دى، هيڅ يو عقلمند او پوهه كس به د دې تصديق او نه كړى چه يوداسې عمل هم د چانه صادر يدې شى.

قوله: من دون النساء: په دې کښې دې خبرې ته اشاره د چه په دې حرکت کښې دوه طرفه معصيت اونا فرمانی ديعنی يود نارينه سره فعل معصيت دې اوبل د ښخو ترک معصيت دې. قوله: تجهلون: سوال دلته تجهلون د قوم صفت دې حال داچه مطابقت نشته ځکه چه قوم غائب دې اوتجهلون حاضر دې؟ جواب دادې چه کله غيبت اومخاطبت دواړه جمع شی نود مخاطبت د اقوی کيدوپه وجه مخاطبت ته په غيبت باندې غلبه ورکول کيږي، (جمل) داهم وثيل شوی دی چه چونکه مخاطب قوم دې په دې وجه نې د حاضريه درجه کښې اوساتلوصفت نې د مخاطب په صيغې سره راوړلې شو.

قوله: عاقبة: په دې کښې اشاره دې خبرې ته د چه د تجهلون مفعول محذوف دې.

قوله: فماكان جواب قومه: د کان خبرمقدم دې الا ان قالوا نې اسم دې ای الا قولهم، اوابن ابی اسحاق جواب په رفع سره لوستلې دې اود کان دپاره نې اسم گرځولې دې او مابعد نې ددې خبرگرځولې دې.

قوله: وامطرناعليهم مطرا: داتاكيدپه شدت د مطر باندې دلالت كولو دپاره دې يعنی هغه باران غير معمولی اوغير معمولودو، بالعذاب د مندرين سره متعلق دې اومطرم مخصوص بالذم دې.

پاره نمبر ۲۰ [امن خلق]

[اياتونه: ۶۰-۶۶]

أَمِنْ خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَالْتَبَتْنَا فِيهِ الْيَتَامَ مِنَ النِّعَةِ إِلَى النِّكَمِ بِرَبِّهِمْ وَجَعَلَ خَبَقَهُ وَهُوَ الْيَتَامَ الْمَخْطُوطِ ذَاتَ بَهْجَةٍ حُسْنٍ (مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُتْبِعُوا السَّبَّابَةَ) لَعَنَ لَنْزِلِكُمْ عَلَيْهِ (أَلَمْ يَخْلُقِ الْفَخْرَيْنِ) وَتَسْهِيلِ الثَّانِيَةِ وَادْخَالَ أَلْفَ بَيْنَهُمَا عَلَى الْوَجْهِينِ فِي مَوَاجِئِهِ السَّيْفَةِ (مَعَ اللَّهِ) أَعَانَةً عَلَى ذَلِكَ أَيْ لَيْسَ مَعَهُ إِلَهٌ (بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْبُدُونَ) يُشْرِكُونَ بِاللَّهِ غَيْرَهُ (أَمِنْ جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا) لَا تَمِيدُ بِأَهْلِهَا (وَجَعَلَ عِلَاقَهَا) فِيمَا بَيْنَهَا (أَنْهَارًا) وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيًّ جِبَالًا أَتَتْ بِهَا الْأَرْضُ (وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا) بَيْنَ الْغُلْبِ وَالْمَلْحِ لَا يَخْتَلِطُ أَحَدُهُمَا بِالْآخَرِ (أَلَمْ يَخْلُقْ اللَّهُ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ) تَوْجِيدًا (أَمِنْ يَجِيبُ الْمُضْطَرَّ الْمُتَضَرِّبُ الَّذِي مَسَّهُ الضَّرُّ إِذَا دَعَا وَيَكْشِفُ السُّومَ) غَنَةً وَغَنَ غَيْرَهُ (وَتَعْلَمُكُمْ خُلُقَاءَ الْأَرْضِ) الْإِصَافَةُ بِمَنْشَى فِي أَيْ يَخْلُقُ كُلَّ فَرْزِ الْفَرْزِ الَّذِي قَبْلَهُ (أَلَمْ يَخْلُقْ اللَّهُ قَلِيلًا مَّا لَكُمْ لَكُمْ) تَصِطُونَ بِالْفَرْقَانِيَةِ وَالتَّخْفَانِيَةِ وَبِهِ إِذْغَامُ الشَّاءِ فِي الدَّلَالِ وَمَا زَائِدَةٌ لِتَقْبِيلِ الْقَبِيلِ (أَمِنْ عَنِيكُمْ) تَزِيدُكُمْ إِلَى مَنَاصِدِكُمْ (فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ) بِالشُّغُومِ تِلَا وَفَلَاحَاتِ الْأَرْضِ نَهَارًا (وَمَنْ يُزِيلِ الرِّيَّامَ) لُبَّارَاتِينَ يَدْرِي رَحْمَتَهُ قَدْ مَطَرَ (أَلَمْ يَخْلُقْ اللَّهُ تَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ) بِوَ غَيْرِهِ (أَمِنْ يَتَذَكَّرُ الْغُلَقِ) فِي الْأَزْجَامِ مِنْ لُطْفِهِ (أَمْ يُرِيدُ) يَغْدُو النَّوْتُ وَإِنْ لَمْ تَغْتَرِلُوا بِالْإِعَادَةِ لِإِيَّامِ التَّزَامِينَ عَلَيْهِ (وَمَنْ يُزِدْكُمْ مِنْ

السَّامِ بِالنَّظَرِ (وَالْأَرْضُ) بِالنَّهَارِ (إِلَهُ مَعَ الْكَلَمِ) أَيْ لَا يَفْعَلُ شَيْئًا مِمَّا ذُكِرَ إِلَّا اللَّهُ وَلَا إِلَهَ مَعَهُ (قُلْ) يَا مُحَمَّدُ مَا تَأْتُوا بِهَا نَكْمٌ عَجَبٌ (إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ) أَنْ تَعْبِيَ إِلَهًا فَعَلَّ شَيْئًا مِمَّا ذُكِرَ وَسَأَلُوهُ عَنْ زُلَّةِ جَبَامِ السَّاعَةِ فَتَنَزَّلَ (قُلْ لَا يَفْعَلُ مِنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ) مِنْ الْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ (الْقَهْمِ) أَيْ مَا غَاب عَنْهُمْ (إِلَّا) لَكِنْ (اللَّهُ) يَفْعَلُهُ (وَمَا يَشْعُرُونَ) أَيْ كَلَامُ مَكَّةَ كَقَرْمٍ (أَيَّانَ) وَلَيْتَ (يَعْبَثُونَ) (بَلِ) بِمَعْنَى مَلِ (أَعْرَفَ) وَزَنَ أَكْرَمَ وَفِي قَرَاءَةِ آخَرَى بِشَيْبِ الدَّالِ وَأَصْلُهُ تَقَارَكَ أَتَيْتُ الْإِثَاءَ ذَالًا وَأَذِنْتُ فِي الشَّالِ وَأَجْلَيْتُ غَفْزَةَ الْوُضَلِ أَيْ بَلَغَ وَلَجًا أَوْ تَنَاقَعَ وَتَلَاوَعَ (جَلِبَبُ فِي الْآخِرَةِ) أَيْ بَقَا عَنَى سَأَلُوهُ عَنْ زُلَّةِ مَجِيئِهَا لَيْسَ الْأَمْرُ كَذَلِكَ (بَلِ هُوَ فِي شَكٍّ مِنْهَا بَلْ هُورِ مِنْهَا هُمُورٌ) مِنْ عَنَى الْقَلْبِ وَهُوَ أَتْبَعُ وَمَا لَيْتَهُ وَالْأَصْلُ عَمِيؤُنْ أَسْطَلَيْتُ الْعُتْمَةَ عَلَى الْإِثَاءِ فَتَقَلَّتْ إِلَى الْيَمِمْ بَعْدَ خَلْفٍ كَسَرَتْهَا

ترجمہ: اوبنائی؟ آیا ہفہ ذات (غورہ دی) چاچہ اسمانونہ اوزمکہ جورگری دی اود اسمان نہ تی ستاسودپارہ اوپہ راورولی دی بیامونہ ددی اوپہ ذریعہ باغونہ د حسن والا راوتوکول، بہ انتبتا کنبی د غیبیت نہ تکلم طرف تہ التفات دی، حدائق د حدیقہ جمع د ہفہ باغ تہ وئیل کبریٰ چہ د ہفہ نہ خلوروارہ خونوتہ دیوال وھلے شوے وی، ستاسودپارہ ممکنہ نہ وہ چہ ددی باغونوتہ ونی راوتوکوی، (ستاسویہ دی باندی د نہ قدرت لرلویہ وجہ، داموچہ واؤریدل نودا اوبنائی چہ) آیاد اللہ سرہ بل معبود شتہ (پہ دی کارباندی دمعدکولودپارہ، یعنی دھفہ سرہ بل ہیخ خوک الہ نشتہ، بہ آلہ کنبی د دواروہمزوبہ تحقیق سرہ اود دویمے پہ تسہیل سرہ اوپہ دوارو صورتونو کنبی د دواروہمزوترمینخہ پہ الف داخلولوسرہ پہ اوؤخایونو کنبی، بلکہ داداسی خلق دی چہ د اللہ سرہ برابر جووی، یعنی غیراللہ لرہ د اللہ سرہ شریک گر خوی، یاہفہ ذات چہ زمکہ تی قرارگاہ جورہ کرہ، (ددی دپارہ چہ د زمکہ والوباندی اونہ خوزی، اوددی پہ مینخ کنبی ولی روانی کرہ، (اود زمکہ د تینگولودپارہ تی غرونہ جورکرل، (چہ د ہفہ پہ ذریعہ تی زمکہ ساکنہ کرہ ددی دپارہ چہ ہفہ اضطرابی حرکت اونہ کری، اودوو دریاپونو (یعنی د خوریا ترینخ ترمینخہ تی حد فاصل جورکرہ، (ددی دپارہ چہ پہ خیلو کنبی خلط ملط نہ شی) آیاد اللہ سرہ بل معبود شتہ؟ بلکہ پہ دوی کنبی زیات خلق (بہ توحید، نہ پوہپی، آیاہفہ ذات کوم چہ د بہی قرارہ کس دعا اوری کلہ چہ د ہفہ نہ غویشہ کوی (یعنی ددی مصیبت زبلی کس کوم چہ پہ تکلیفونو کنبی مبتلا دی، اودد (اود نوروہم) مصیبتونہ لرے کوی اوتاسود زمکہ خلیفہ گان جووی، (بہ خلفاء الارض کنبی اضافت پہ معنی د فی دی یعنی ہرنوی نسل د راتلونکی نسل د پارہ قائم مقام جووی، آیاد اللہ سرہ بل معبود شتہ (تاسوہ یرکم نصیحت حاصلوی، (تذکرون کنبی پہ تاء اویاء دوارہ قراتونہ راغلی دی اوپہ دی کنبی د تاء پہ ذال کنبی ادغام دی او ما پکنبی زائد د قلیل د قلت یعنی د عدم بیانولودپارہ آیاہفہ ذات کوم چہ تاسوتہ (ستاسود

مقاصد وہ طرف» وچي اود لوندي په تيارو کښي لارښودنه کوي» د شېبې د ستورو په ذريعي سره اود ورځې د زمکې د علاماتو په ذريعي سره» او هغه ذات چه «د باران نه وړاندې نيري ورکوونکي بادونه چلوي آياد الله سره بل معبود مشته ۱۲ الله د هغه ټولو څيزونه پاک دي «کوم چه دوی د الله سره شريک جوړوي آيا هغه ذات کوم چه مخلوق «د موريه رحم کښي د نظمي نه ابتداء پيدا کوي بيا به يې «د مرگ نه وروستو واپس کوي «اگر چه د هغوی د اعادي عقيد نه وه ليکن چونکه په اعاد باندې براهين قاطعه موجود دي ځکه د هغوی نه د دويم خل د تخليق په باره کښي پوښتنه اوشوه» او هغه ذات چه د اسمان نه «د باران په ذريعه» اود زمکې نه «د زرغوني په ذريعه» تاسوته روزي درکوي «د دې اوريدو سره اوس اووايي چه آياد الله سره بل کوم معبود مشته ؟ (يعني په دې مذکوره کارونو کښي د الله نه سيوا بل هيڅوک څه نه شي کولې اونه بل هيڅ يو معبود د هغه سره شته، اي محمد ﷺ ته اووايه چه که تاسو ريښتوني يو نو دليل راوړئ» په دې خبره چه ماسره بل معبود شته چا چه په دې مذکوره کارونو کښي څه کار کړي وي ؟ او کله چه مشرکانود حضور ﷺ نه د قيامت د قائميدو د وخت په باره کښي پوښتنه اوکړه نو دارواړان آيت نازل شوته اووايه چه د اسمان اود زمکې والونه «که هغه فرښتي وي که انسانان وي» په غيب (يعني د خپل ځان نه په پتو څيزونو باندې) هيڅوک نه پوهيږي سيوا د الله نه (چه هغه پرې پوهيږي) او کافران (هم د نورو په شان په دې نه پوهيږي چه کله به راپورته کولې شي ؟ بل په معنی د هل دي، ادرك په وزن د اکرم په يوقرات کښي اوپه بل قرات کښي ادراک په تشديد سره، اصل کښي تدارک ووتاء په دال سره بدله کړې شوه اودال په دال کښي مدغم کړې شو، د ابتداء بالسکون لازميدوپه وجه په شروع کښي همزه د وصل اضافي کړې شوه يعنی بلغ ولحق، دامعنی به د روميني قرات په صورت کښي شي او تتابع او تلاحق به د دويم قرات په صورت کښي شي يعنی ددوی علم د آخرت په باره کښي ستړي شوي دي «عاجز شوې دي» چه د هغې په وجه يې د آخرت د وخت د راتلو په باره کښي پوښتنه کړې وي خبره داسې نه ده، فی الاخرة کښي فی په معنی د باء د ای بها بلکه دا خلق د قيامت د وقوع په باره کښي په شک کښي مبتلا دي بلکه د دې نه دوی راند جوړ شوي دي «د زړه رانده» اوداد ماقبل نه ابلاغ دي، يعنی بل هم منها عمون د ادراک علمهم نه ابلاغ دي، او عمون په اصل کښي عميون وو، ضمه په ياء باندې گرانه وه د ميم د کسري د حذف کولو نه وروستو ميم ته ورکړې شوه.

د قيوداتو فوائد اوتسهيل

قوله: اَنْ اَنْ عِلْق السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ : د اَوام منقطعه دي، ابوحاتم وئيلي دي چه ددې تقدير داسې دي اَلله تَعَالَى خَيْرَ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ، اوڅنوخضراتود آيت معنی دايان کړي د چه «عبادة ماتعبدون من اوثانکم خیرام عبادة من خلق السموات والارض

پہ دی صورت کبھی بہ اُم متصلہ وی اود توبیخ اوتہکم پہ معنی بہ وی.

قوله: قوم یعدلون: داد عدل نہ مشتق دی جہ معنی نہ د برابرول، مفسر علام ہم دغہ معنی مراد اخستی د، اود عدول نہ ہم مشتق کیدی شی جہ معنی نہ د د حدنہ تجاوزکول، یعنی تاسود حدنہ تجاوزکوژونکې قوم یں، خنوحضراتوامن جعل والارض قرارا اوورپسې راتلونکې دغہ شان جملې د امن خلق السموات نہ بدل گرخولې دی، راجع اوبہترقول دامعلومیوې جہ بل پہ درې واروخایونوکبھی د تبکیت د یوې طریقې نہ بلې طریقې تہ د انتقال دپارہ دی.

قوله: علاھا: د جعل دپارہ ظرف ہم کیدی شی کۂ جعل پہ معنی د خلق واخستی شی اود جعل دپارہ مفعول ثانی ہم کیدی شی کۂ جعل پہ معنی د صیر واخستی شی.

قوله: ویکشف السوء: ددی عطف پہ یجیب المضطرباندې دی، داد عطف د خاص علی العام د قبیلې نہ دی، مفسر علام عنہ وعن غیرہ وٹیلو سرہ ہم دی طرف تہ نہ اشارہ اوکړہ.

قوله: تقلیل القلیل: داکنایہ دہ د عدم بالکلیہ نہ مراد د تذکر مطلقانفی دہ.

قوله: وان لم یعترفوا بالاعادة: داد یو مقدر سوال جواب دی، سوال دادې جہ کله کفار د اعاد بعدالموت قائل نہ دی نویبا هغوی تہ داوٹیل جہ هغه ذات جہ ابتداء تخلیق کوی اود مرگ نہ پس بہ بیازوندی کول کوی، څنگه صحیح کیدی دی ؟

د جواب حاصل دادې جہ کفار اگرچہ د اعاد بعدالموت قائل نہ و لیکن ابتداء د تخلیق قائل وو، د ابتداء پہ اعاد باندې دلالت ظاهراوقوی دی نوپہ دی وجہ دوی د اعادې قائلین اومعترفین فرض کړې شو اود اعادې پہ بارہ کبھی ترې تپوس اوکړې شو.

قوله: والله مع الله: داجمله دلته پینځه ځایه مسلسل ذکرشوي د اولنې نه په بل هم قوم یعدلون باندې ختمه کړې د، دویمه نه په بل اکثرهم لایعلمون باندې ختمه کړې د، دریمه نه په قلیلا مانند کرون باندې ختمه کړې د، څلورمه نه په عما یشرون باندې اوپنځمه نه په قل هاتوا برهانکم ان کنتم صادقین باندې ختمه کړې دہ.

قوله: ان می اها: دیر صحیح دادې ان معہ الها څکه جہ مخکبھی ءالہ معہ وٹیلې شوې دی، په خونسحوکبھی د معہ په ځای مع الله دی، کوم جہ بالکل واضح دی، د التفسیر نه په لکن سرہ اوکړوپه دی کبھی دی خبرې تہ اشارہ د جہ دامستثنی منقطع د څکه جہ کۂ مستثنی متصلہ اوگرخولې شی نواللہ به په من فی السموات والارض کبھی شامل شی، اود من فی السموات والارض دپارہ د مکان ضرورت دی نود الله دپارہ به هم مکان ثابت شی، کوم جہ غلط دی، نوپہ دی وجہ مستثنی لره مستثنی منقطعہ گرخولې دہ.

د فی الاخرة تفسیر نه بهاسرہ اوکړو، اشارہ دی خبرې تہ د جہ دلته فاء په معنی دباء سرہ

د، يعنى ايا د آخرت په باره كېنې ددوى علم عاجز شوې دې.

پوهه: ليس الامور كذا لك: په دې سره اشاره د دې خبرې ته چه بل په معنى د هل دې اود استفهام انكارى دپاره دې، اى لمحصل لمعلم بالاخره اى لمصدقوا بهما لمعتقدوها

[اياتونه: ٦٧-٨٢]

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا: أَنِمْ هَٰذَا إِتْكَارُ النَّبِئِ (أَفْذَ كُنَّا تَرَاهَا وَأَبَاؤُنَا كَانُوا كَافِرِينَ) مِنَ الْفُتُورِ (لَقَدْ وَعِدْنَا هَٰذَا نَحْنُ وَآبَاؤُنَا مِن قَبْلُ إِنَّا هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ) جَمَعَ اسْطُورَةٌ بِالْعَمِّ أَيْ مَا سَطَرَ مِنَ الْكُذْبِ (قُلْ يَهُودَايَ الْأَرْضُ قَالُوا لَمْ نَكُنْ نَكُفِّرْ بَشَرًا وَمَا نَكُفِّرُ بَشَرًا) نَسِيتُ لِيَسْمَعَ عَلَى اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيْ لَا تَهْتَمُّ بِمَكْرِهِمْ عَلَيْكَ فَإِنَّا نَصْرُوكَ عَلَيْهِمْ (وَيَقُولُونَ مَتَى هَٰذَا الْوَعْدُ) بِالْعَذَابِ (إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ) فِيهِ (قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ رَدْفٌ مُّرْبٍ لَكُمْ بِغَضِ الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ) فَحَصَلَ لَهُمُ الْقَتْلُ بِبَدْرِ وَتَقَايَ الْعَذَابُ بِأَيُّهِمْ بَعْدَ الْمَوْتِ (وَأَنْ رَّبَّكَ لَكُلُّهُ قَتْلُ عَنِ النَّاسِ) وَمِنَ تَأْخِيرِ الْعَذَابِ عَنِ الْكُفَّارِ (وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَشْكُرُونَ) فَالْكُفَّارُ لَا يَشْكُرُونَ تَأْخِيرَ الْعَذَابِ لِإِتْكَارِهِمْ وَقَوَعِهِ (وَأَنْ رَّبَّكَ لَيَعْلَمَنَّ مَا تَكُنُّ صُدُورُهُمْ تُخْفِيهِ (وَمَا يُعْلِنُونَ) بِالْبَيْتِهِمْ (وَمَا مِنْ عَاقِبَةٍ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ) الْهَاءُ لِلْمُتَالِفَةِ أَيْ شَيْءٍ فِي غَايَةِ الْخَفَاءِ عَلَى النَّاسِ (الْأَفْرِ يَكْتَابُ مُبِينٍ) بَيْنَ هُوَ النَّزْجِ الْمَحْظُوطِ وَتَكُونُ عِلْمُهُ تَعَالَى وَمِنَ تَغْلِيظِ الْكُفَّارِ (إِنْ هَٰذَا إِلَّا الْقُرْآنُ يُقَصُّ عَلَى بَنِي إِسْرَءِيلَ) الْمَوْجُودِينَ فِي زَمَانِ بَيْنَا أَكْثَرُ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَحْتَلِفُونَ (أَيْ بَيْنَا مَا ذُكِرَ عَلَى وَجْهِهِ الرَّابِعِ لِلْإِخْلَافِ بَيْنَهُمْ لَوْ أَخْلَوْا بِهِ وَاسْلَمُوا (وَأِنَّ هَٰذَا هُوَ) مِنَ الضَّلَالَةِ (وَرَحْمَةً لِلْمُؤْمِنِينَ) مِنَ الْعَذَابِ (إِنْ رَّبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ كَفَرِهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (يَحْكُمُ) أَيْ عَذْلُهُ (وَهُوَ الْعَزِيزُ الْقَابِضُ الْعَلِيمُ) بِمَا يَحْكُمُ بِهِ فَلَا يُمَكِّنُ أَخِيًا مُخَالَفَتَهُ كَمَا خَالَفَ الْكُفَّارُ فِي الدُّنْيَا أَنْبِيَاءَهُ (فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ) يَنْقِ بِهِ (إِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ) الَّذِينَ اتَّبَعُوا فَالْعَاقِبَةُ لَكَ بِالنَّصْرِ عَلَى الْكُفَّارِ ثُمَّ ضَرَبَ امْتِنَالًا لَهُمْ بِالْمَوْتِ وَالصِّمِّ وَالْعَمِيِّ فَقَالَ (إِنَّكَ لَا تَعْلَمُ الْمَوْتَى وَلَا تَعْلَمُ الْعَمَى الدُّعَاءُ إِذَا) بِخَفِيفِ الْهَمَزَيْنِ وَتَسْهِيلِ الثَّانِيَةِ بَيْنَهَا وَبَيْنَ الْيَاءِ (وَلَوْ أَمَدَدِينِ) وَمَا أَتَتْ بِهَا قَوَايِ الْعُمَى عَنْ ضَلَالَتِهِمْ أَنْ: مَا (تُعْلِمُ) سَمَاعُ إِلَهُامٍ وَقَبُولُ (وَالْأَمِنْ يُؤْمِنُ بِأَيَاتِنَا) الْقُرْآنِ (فَهُمْ مُسْلِمُونَ) مُخْلِصُونَ بِتَوْجِيدِ اللَّهِ (وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ) حَقُّ الْعَذَابِ أَنْ يَنْزِلَ بِهِمْ فِي جُمْلَةِ الْكُفَّارِ (أَعْرَجْنَا هُمْ دَابَّةً مِنَ الْأَرْضِ لَنُكَلِّمَهُمْ) أَيْ تَكَلَّمَ الْمَوْجُودِينَ بَيْنَ خُرُوجِهَا بِالْفَرْيَةِ يَقُولُ لَهُمْ مِنْ جُمْلَةِ كَلَامِهَا عَنَّا (إِنَّ النَّاسَ) كُفَّارٌ مُكَلِّمٌ وَعَلَى فِرَاقِهِ فَتَحَ هَمَزَةً إِنْ تَقَشَّرَ الْبَاءُ بَعْدَ تَكَلُّمِهِمْ (كَانُوا بِأَيَاتِنَا لَا يُؤْمِنُونَ) لَا يُؤْمِنُونَ بِالْقُرْآنِ الْمُنْتَبِلِ عَلَى التَّبَتُّ وَالْحِسَابِ وَالْمِقَابِ وَيُخْرِجُهَا بِتَنْطِيعِ الْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَالتَّهْنِي عَنِ الْمُنْكَرِ وَلَا يُؤْمِنُ كَافِرٌ كَمَا أَوْحَى اللَّهُ إِلَى نُوحٍ (أَلَمْ تَكُنْ يَوْمَئِذٍ مِّن قَوْمِكُمْ إِذْ آمَنَ قَدَامُ)

ترجمه: او کافرانو د بحث نه د انکار په باره کېنې هم، او وویل چه آیا کله چه مونږ خاوري شو اوزمونږ پلاران او نیکونه هم، نو آیا مونږ به (د قبرونو نه) بیا راویستل کېږو؟ زموږ سره اوزمونږ

پلارناو انیکونوسره د دیروخت نہ داوعدی شوې دی، هیچ نشته، داخود پخوانو خلقو قیسمی دی (اساطیرد اسطوره بالضم جمع د یعنی هغه دروغ خبرې چه لیکلې شوی وی ته اوایه چه په زمکه کښې لږاوگرځی اوگورئ چه د مجرمانو د انکار کولو په وجه) څه انجام شو؟ او هغه د عذاب په ذریعه د هغوی هلاکیدل دی) ته په دوی باندې غمژن کپړه مه، او کوم شرارتونه چه دوی کوی د هغې نه زړه مه تنگوه، (د پیغمبر ﷺ ته تسلی د یعنی ستا په خلاف د دوی د سازش کولو په وجه ته غمگین کپړه مه، مونږ د دوی په مقابلہ کښې ستامد د کوونکی یی دا خلق وائی چه (د عذاب) داوعد کله د؟ که تاسو (په دې وعد کښې) رپیښتوئ ئې (نواوښایه ته اوایه چه عجیبه نه ده کوم عذاب چه تاسو ئې زرغورئ) د هغې څه حصه تاسونه نزدې شوی وی، (نویا په دوی باندې په غزوۀ بدر کښې د قتل عذاب لاحق شو، او باقی عذاب به د مړی نه روستور اخی، یقیناً ستارب په خلقو باندې ډیرد فضل والا دې) (اود کافرانو ته د عذاب تاخیرد هغه د فضل حصه د) لیکن زیات خلق ناشکری کوی، (چنانچه کافران د عذاب واقع کیدونه د څه منکر کیدو په وجه د عذاب د تاخیر شکر نه ادا کوی) او بې شکه ستارب هغه څه هم پیژنی چه د دوی سینو پټ کړی دی او څه چه دوی (په خپلو زیوسره) ښکاره کوی، د اسمانونو اود زمکې هیچ یو پټ څیز داسې نشته چه په کتاب مبین کښې نه وی، (په غائبه کښې نه، د مبالغې دپاره د یعنی هغه څیز چه د خلقو دپاره بیخی پټ وی، اود کتاب مبین نه مراد لوح محفوظ دې، یاد باری تعالی په علم کښې محفوظ دی، او هم ددې محفوظو څیزونو ته د کفارو ته د عذاب ورکولو علم هم دې، یقیناً دا قرآن (زمونږد پیغمبر ﷺ په زمانه کښې موجود و) بڼی اسرائیلو ته زیات تر هغه خبرې بیانوی چه په کومو کښې دوی اختلاف کوی، (یعنی مذکوره اختلاف په داسې طریقې سره بیانوی چه که دا خلق دې لږه اختیار کړی او تسلیم ئې کړی نو د دوی مینځنې اختلاف به ختم کړی) اود قرآن یقیناً (د گمراهی نه) هدایت دې اود مؤمنینو دپاره (د عذاب نه) رحمت دې، بې شکه ستارب بهر د قیامت په ورځ د نورو په څیرد هغو تر مینځ هم، په خپل حکم سره (یعنی عدل سره) فیصله کوی، هغه غالب دې (اود کوم څیز چه فیصله کوی نویه هغې پوهه دې، (هیچانه به دهغه د فیصلې د مخالفت کولو قدرت نه وی، لکه څنگه چه په دنیا کښې کافرانو د پیغمبرانو ته مخالفت کړې وو) نو ته په الله باندې باور لره ته پۀ واضح حق باندې ئې (یعنی په واضح دین باندې ئې آخر هم کامیابی په کافرانو باندې هم ستاد، بیا الله تعالی د کافرانو د مروا وکترو اود راندو مثالونه بیان کړی دی او فرمائیلى ئې دی بې شکه ته (خپل) غږنه مروته اوړه ولې شي او نه کنړو ته کله چه هغوی په شاوگرځی (دعا) ادا کښې د دواړو همزو تحقیق اود دویمې په تسهیل سره د همزه او یا تر مینځه) او نه راندو ته د هغوی د گمراهی نه (بچ کولو سره شي) اور لاریښودنه کولې شي، ته خود فهم او قبلولو اوریدل، صرف هغه خلقو ته اوړه ولې شي چه کوم

زمونپہ آیتونو باندی ایمان لری بیاهقوی فرمانبردار هم وی، یعنی دے الله تعالیٰ پہ توحید کنہی مخلص وی، اوکله چہ بہ پہ ہقوی باندی وعد ثابتہ شی، یعنی د عذاب وعد ثابت شی بہ دی طریقہ سرہ چہ منجملہ د کفارونہ پہ دوی باندی ہم عذاب نازلشی، نومونپہ د ہقوی دپارہ د زمکی نہ یوخنو اورا اوکا پوچہ کوم بہ د دوی سرہ خبری کوی، یعنی د ہفہ د راوتو بہ وخت کنہی چہ کوم خلق موجود وی پہ عربن کنہی د ہفوسرہ خبری کوی ہفہ بہ منجملہ د خپلنور و خبرونہ زمونرد خوانہ حکایت کوی اوداہہ وائی، چہ خلقو بہ زمونپہ خبرو یقین نہ ساتلو، یعنی د مکہ کافرانو، اوپہ یوقرات کنہی د ان د فتحی سرہ دے دباہ پہ تقدیر سرہ د تکلمہم نہ پس، یعنی پہ قرآن کریم نہ یقین نہ ساتلو کوم چہ د بعث اود حساب اوعقاب پہ خبرو باندی مشتمل دے، اود دے د خروج نہ وروستوبہ دامریالمعروف اونہی عن المنکروخت ختم شی، خکہ چہ ددی نہ پس بہ د عمل کولو ہیخ فائد نہ وی، دودی نہ پس بہ ہیخ یو کافرایمان نہ راوڑی، لکہ خنکہ چہ الله تعالیٰ نوح علیہ السلام تہ وحی اولیہلہ چہ ستاد قوم نہ بہ اوس ہیخو ک ایمان نہ راوڑی، سواد ہفہ چا نہ چہ ایمان نہ راوڑی دے۔

د قیوداتو فوائد اوتسہیل

فولہ: وقال الذین کفروا: د ضمیریہ خائی نہ الذین موصول ذکر کرو، یعنی د "قالوا، اذاکنا ترا" پہ خائی نہ قال الذین کفروا او وئیل ددی دپارہ چہ د صلی پہ ذریعہ د ہقوی د صفت مذمومہ کفر طرف تہ اوشی اود ہقوی د باطل قول د علت طرف تہ ہم اشارہ د، «روح المعانی»، اذًا د فعل محذوف دپارہ ظرف دے پہ کوم باندی چہ مخرجون دلالت کوی، تقدیر د عبارت دادے "نخرج اذاکنا ترا با"، اذاد لمخرجون دپارہ ظرف مقدم گر خول صحیح نہ دی خکہ چہ د مابعد پہ ماقبل کنہی د عمل کولونہ درے موانع موجود دی، ہمزہ، ان اولام پہ دے کنہی ہر یود مابعد د پارہ پہ ماقبل کنہی د عمل کولونہ مانع دے، او کله چہ درے موانع جمع شی نود مابعد پہ ماقبل کنہی د عمل کولو سوال ہم نہ پیدا کیڑی خنوحضراتو وئیلی دی چہ د ان جواب چہ کله مقرون باللام وی نوبیا پہ ماقبل کنہی عمل کولے شی، لکہ ان زید اطعامک لاکل، لیکن بیادوہ مانعہ پاتہ کیڑی لہذا داہہ منہی چہ لمخرجون د اذ دپارہ عامل نہ دے، بلکہ ددی عامل محذوف دے او ہفہ خنخرج دے۔

فولہ: وأهأنسا: ددی عطف د کان پہ اسم باندی دے، دلته داسوال پیدا کیڑی چہ پہ ضمیر مرفوع متصل باندی د عطف دپارہ پہ ضمیر منفصل سرہ تاکید لازمی وی لیکن دلته نشته دے؟

جواب دادے چہ دلته د ترا با (خبر) فصل راغلی دے لہذا اوس د تاکید ضرورت نشته دے اوپہ انا کنہی د ہمزہ تکرار د تاکید اوتشدید فی انکار البعث دپارہ دے۔

قوله: قل سيروا في الارض: دا امر د تهديد د پاره دې او د دې خبرې طرف ته د اشارې کولو د پاره دې چه ستاسونه وړاندې هم امتونود الله تعالى طرف ته رجوع اونه کړه آخر دا چه هغوی په عذاب کښې مبتلا کړې شول نو که تاسو هم الله تعالى طرف ته رجوع اونه کړه نو تاسو به هم د الله تعالى په رانيولو کښې راشئ.

قوله: ان كنتم صدقین: دلته د جمع صيغه استعمال کړې شوه حال دا دې چه مخاطب صرف حضور ﷺ دې؟ وجه دا د چه د بعث بعد الموت وغيره خيزونو خبرو کولو کښې د حضور ﷺ سره نور مسلمانان هم شريک وو په دې وجه مشرکانو د جمع صيغه استعمال کړه.

قوله: قل عني ان يكون: عني دلته د يقين په معنی دې. قاضي رحمه الله ونيلى دې چه عني، لعل اوسوف د بادشاهانو په مواعيدو کښې د جزم په کښې وي، او د دې خبرې طرف ته اشاره کولو د پاره وي چه د هغوی اشاره د نورو د تصريح په مثل ده.

قوله: ولوامدبرين: يعنى يوخو کونړ هم دې اوبل دا چه شاتې هم وړوله چه د هغې په وجه د هدايت امکان بالکليه مفقود شو، ځکه چه د تش اوريدو اميد خود کونړ والی په وجه منقطع شولیکن کونړ هم کله کله د اشارې په ذريعه خبره باندې پوهه شى ليکن کله چه کونړ خپله شا وړوله نو په اشارې سره هم د پوهيدو اميد ختم شو.

قوله: بهدى العى عن ضلالتهم: د هدايت صله عن نه استعمال يږي دلته چونکه هدايت د صرف معنی لره متضمن دې په دې وجه د دې صله عن راوړل صحيح دى.

قوله: حق العذاب: دا د وقع القول تفسير دې.

قوله: اخر جناهم دآية من الارض: د قيامت نږدې به د حضرت عيسى او حضرت مهدى عليهما السلام د وفات نه پس يو عجيب الخلقت خنورد کوه صفاته رابهرشى اوځنو حضراتو حجر او د طائف مقام د خروج ښودلې دې، هغه دابه به د خلقو سره په عربن کښې خبرې کوي، منجمله د نورو خبرونه به ځنې خبرې نيابة عن الله په طور د نقل د حكايت هم کوي، مثلاً د هغه د امقوله ان الناس كانوا ابياتنا لا يوقنون به نيابة عن الله وى.

[اياتوله: ۸۲-۹۲]

(وَ اَذْكُرْ يَوْمَ نُفْسِهِ مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ قَوْحًا) جفاعة (وَمَنْ يَكْذِبْ يَأْتِنَا) وَلَمْ يُسْأَلْهُمْ الْمُتَقُونَ (فَهُمْ يُوزَعُونَ) اې يېمنون بږه اخر هم الى اولهم لم يسألون (حقاً اذا جاءوا) مكان الحساب (قَالَ) تَعَالَى لَهُمْ (اَكَلْتُمْ) اَنْبِيَا (يَا اَيُّهَا) وَلَمْ يَحْطُوا) مِنْ جَهَنَّمَ تَحْلِيكُمْ (وَمَا عَلِمْنَا) بِهِ اِذْهَمَّ مَا الْاِسْطِهَامِيَّة (وَمَا) مُنْزُولِ اَيُّ مَا الَّذِي (كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ) بِمَا اَرَمَ بِهِ (وَوَقَّعَ الْقَوْلَ) حَقَّ الْعَذَابِ (وَعَلَيْكُمْ عِمَّا ظَلَمْتُمْ) اَيُّ

اَنْزَلُوا قَهْرًا لَّيَطْلُبُوْنَ) اِذْ لَا حِجَّةَ لَهُمْ (اَلَمْ يَرَوْا اَنَّا جَعَلْنَا خَلْقًا اَلْوَلَّ لَيْسَتْ كَوَافِهِمْ) سَمِعْتَهُمْ (وَالنَّهَارَ
مُنِيرًا) بَغَى نَجِيرٌ فِيهِ لِيَتَنَزَّلُوا فِيهِ (اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ) دَلَالَاتٌ عَلٰى قُدْرَتِهِ تَعَالٰى (لِقَوْمٍ يُؤْمِنُوْنَ)
مَعُوذًا بِالدُّكْرِ لَا يُطَاعِعُهُمْ بِهَا فِي الْاِيْمَانِ بِخِلَافِ الْكَافِرِيْنَ (وَيَوْمَ يَقَعُ فِي الصُّورِ الْقُرْنُ الثَّلَاثَةُ الْاُولٰى مِنْ
اِسْرَافِيْلَ) قَفْزَةً مِّنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ) خَافُوا الْخَوْفَ الْمَقْبُحِي اِلَى الْمَوْتِ كَمَا فِي آيَةِ اُخْرٰى
لَمَعِيْقٍ وَالْتَفِيرِ فِيهِ بِالْمَقَاسِي لِتَخْلُقَ وَطَوْعِهِ (اَلَا مَن شَاءَ اللّٰهُ) اَمَّنْ جَهَنَّمَ وَمِكَائِيْلَ وَاسْرَافِيْلَ وَمَلَكَ الْمَوْتِ
وَمَنْ بَنَ عِيَسَى هُمُ الشُّهَدَاءُ اِذْ هُمْ اَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَلُوْنَ (وَكُلُّ) تَنْوِيهِ عَوْرٍ عَنِ الْمُنَافِ اِلَيْهِ اَمَّنْ
وَكُلُّهُمْ بِتَدْرِ اَحْيَايَتِهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (اَتَوَّ) بِعِيْقَةِ الْفَيْلِ وَاسْمِ الْفَاعِلِ (دَآخِرِيْنَ) صَاحِبِيْنَ وَالْتَفِيرِ فِي الْاِيْمَانِ
بِالْمَقَاسِي لِتَخْلُقَ وَطَوْعِهِ (وَتَرَى الْجِبَالَ) تُبْعِرُهَا وَتَلْتِ الثَّلَاثَةَ (تَحْسَبُهَا) تَطْلُبُهَا (جَايِدَةً) وَاقِفَةً مَكَانَهَا
يَطْلُبُهَا (وَهِيَ) قَمَرٌ مِّنَ السَّحَابِ الْمَطَرُ اِذَا حَرَّتْهُ الرِّيحُ اَمَّنْ تَبْعِرُهَا وَتَلْتِ الثَّلَاثَةَ (تَحْسَبُهَا) تَطْلُبُهَا (جَايِدَةً) وَاقِفَةً مَكَانَهَا
مَثْوًى لِّمَنْ تَبْعِرُهَا كَمَا لَمْ يَكُنْ ثُمَّ تَبْعِرُهَا مَثْوًى لِّمَنْ تَبْعِرُهَا (صَلُّوا) صَلُّوا مُؤَكَّدٌ لِّمَنْ يَتَّقِي الْجَنَّةَ قَبْلَهُ اَحْيَايَتِهِ اِلَى
فَاعِلِهِ بِتَدْرِ خَلْفَ عَامِلِهِ اَمَّنْ صَنَعَ اللّٰهُ ذٰلِكَ صَنِيعًا (الَّذِي اَنْتَعَنَ) اَحْكَمَ (كُلَّ شَيْءٍ) مَّعْنَةً (اِنَّهُ) خَبِيرٌ بِمَا
تَفْعَلُوْنَ (بَالِيَاءٍ) وَالتَّاءُ اَمَّنْ اَعْدَاؤُهُ مِنَ الْمَغْصِيَةِ وَآوِيَاؤُهُ مِنَ الطَّاعَةِ
(مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ) اَمَّنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (فَلَهُ عَيْنٌ ثَوَابٍ) مِنْهَا اَمَّنْ بِسَبِّهَا وَلَيْسَ لِلْمَغْصِيَةِ اِذْ لَا
يُغْلُ خَيْرٌ مِنْهَا وَلِي آيَةِ اُخْرٰى (عَشْرًا مَّقَالَهَا) (وَهُمْ) الْخَائِدُونَ بِهَا (مِنْ قَوْلِهِمْ) بِالْإِضَافَةِ وَكُنْزُ الْاِيْمَانِ
وَلَنْفَحَا وَفَرَعٌ مُّثَوَّنٌ وَلَنْفَحُ الْاِيْمَانِ (وَمَنْ جَاءَ بِالسُّوْقَةِ) اَمَّنْ الشُّرَكَ (فَكُنْتُ) وَجُوهُهُ فِي النَّارِ بِأَن
وَلَيْسَتْهَا وَذَكْرَتْ الْوُجُوهُ لِأَنَّهَا مَوْضِعُ الشَّرَفِ مِنَ الْخَوَاصِ فَفَرَحَ بِهَا مِنْ بَابِ اَوَّلَى وَيُقَالُ لَهُمْ تَبَكَّتْ (هَلْ) مَا
(تُجْعَلُونَ) (أَلَمْ) جَزَاء (مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ) مِنَ الشُّرَكَ وَالْمَقَاسِي قُلْ لَهُمْ (إِنَّمَا أَمِِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ رَبَّ هَذِهِ الْبَلَدَةِ)
اَمَّنْ مَكَّةَ (الَّذِي حَرَّمَهَا) جَعَلَهَا حَرَمًا آمِنًا لَا يُسَفِّكُ فِيهَا دَمُ إِنْسَانٍ وَلَا يُظَلَمُ فِيهَا أَحَدٌ وَلَا يُصَادُ مِنْهَا وَلَا
يُخْلَى خِلَافُهَا وَذٰلِكَ مِنَ النِّعَمِ عَلَى قُرَيْشٍ أَهْلُهَا فِي رَفْعِ اللّٰهِ عَنْ بَلَدِهِ الْمَذَابِ وَالْفِتَنِ الشَّائِعَةِ فِي جَمِيعِ
بِلَادِ الْعَرَبِ (وَلَهُ) تَعَالٰى (كُلَّ شَيْءٍ) فَهُوَ رَبُّهُ وَخَالِقُهُ وَمَالِكُهُ (وَأَمِِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِيْنَ) إِلَهُ يَتَّوَجَّدُ
(وَأَنْ أَلْتَوِيَ الْقُرْآنَ) عَلَيْهِمْ بِلَاوَةِ الدَّعْوَى اِلَى الْاِيْمَانِ (فَمَنْ اهْتَدَى) لَهُ (فَأِنَّمَا يَتَّقِي لِغَيْرِهِ) اَمَّنْ لَا يَخْلُفُهَا
لِبَابِ ثَوَابِ اِهْتِدَائِهِ لَهُ (وَمَنْ ضَلَّ) عَنِ الْاِيْمَانِ وَأَخْطَا طَرِيقَ الْهَدْيِ (فَقُلْ) لَهُ (إِنَّمَا أَنَا مِنَ الْمُنذِرِيْنَ)
الْمُنذِرِيْنَ فَلَيْسَ عَلَيَّ إِلَّا التَّبْلِيغُ وَهَذَا قَبْلَ الْأَمْرِ بِالْقِتَالِ (وَقُلِ الْعُدَّةُ لِلَّهِ سَبِّحْكُمْ آيَاتِهِ فَتَقَرُّوْنَهَا) فَازْهَمُ
اللّٰهُ يَوْمَ بَشَرِ الْقَتْلِ وَالسَّيِّئِ وَصَرَبِ الْمَلَائِكَةِ وَجُوهَهُمْ وَأَذْهَبَهُمْ وَعَجَّلَهُمْ اللّٰهُ اِلَى النَّارِ (وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا
تَفْعَلُونَ) بِالْيَاءِ وَالتَّاءُ وَإِنَّمَا يَنْهَلُهُمْ يُؤْفِكُهُمْ

ترجمہ: ہفہ ورع (یاد کرہ) پہ کومہ ورع بہ چہ مونہد ہرامت نہ یوہ یوہ دلہ د ہفہ خلقو راجع
کرہ کو مونہہ چہ زما آیتونہ دروغ گنہل (او ہغوی بہ ددی مشران او مقتدیان وی) ہغوی بہ را
ایسارہ کرہی شی (یعنی د مخکنہی او وروستونہ بہ را ایسار کرہی شی بیابہ ہغوی لرہ شرل

کیڑی، تردی پورے چہ کلمہ (د حساب مقام تہ، اور سپری نوالہ تعالیٰ بہ (دوی تہ)، اور فرمائی چہ آیاتاسو (زما پیغمبران) زما د آیتونوسرہ دروغزن گنری وؤ، حال دادی چہ تاسوہ ہفتہ تکذیب (د جہت علمی، احاطہ نہ وہ کرے، (بہ اما کنبی ام لہرہ پہ ما استفہامیہ کنبی مدغم کرے شوے دی، ذا موصول دی ای مالذی، اود کوموکارونوچہ تاسوتہ حکم در کرے شوے ووپہ ہفتی کنبی تاسوکوم کوم کارونہ اوکرل؟ اود ہغوی د ظلم (یعنی شرک) کولوپہ وجہ پہ ہغوی باندی د عذاب حکم ثابت شواوس ہغوی غلی دی (خکہ چہ د ہغوی سرہ خہ دلیل نشتہ آیادوی دانہ گوری چہ مونوشپہ (تیارہ، جورہ کرے؟ (یعنی پیدا کرے د) ددی دپارہ چہ (د نور و خلقوبہ خیردوی ہم پہ دی کنبی سکون حاصل کرے اوورخ مود کتلولا (جورہ کرہ یعنی داسی موجودہ کرہ چہ ہفتی کنبی پہ نظر راشی ددی دپارہ چہ پکنبی کارروزگار اوکرے، یقیناً پہ دی کنبی (د اللہ تعالیٰ پہ قدرت باندی، نغینہ (دلائل، دی د ایمان والودپارہ (د مؤمنینوبہ خاص طور سرہ ذکر خکہ اوکرے شو چہ د قدرت د دلائلونہ صرف مومنان فائد اخلی نہ کافران کومہ ورخ چہ شپیلے اوپوکلی شی، یعنی بہ بنکر کنبی، دابہ د حضرت اسرافیل علیہ السلام رومنی شپیلے وی، نود زمکی اواسمان والا بہ اودارشی (یعنی دومرہ حد پورے بہ اویریری چہ انجام بہ نہی مرگ وی لکہ خنگہ چہ پہ یوبل آیت کنبی فصق راغلی دی اود ماضی پہ صیغے سرہ تعبیرد یقینی الوقوع کیدلویہ وجہ سرہ دی، لیکن چالہ چہ اللہ اوغواوی (نوحہ پہ نہ بیریری لکہ جبرائیل اومیکائیل اواسرافیل اوغزائیل علیہم السلام، اود ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ نقل دی چہ ہفتہ شہداء دی خکہ چہ ہغوی ژوندی دی ہفتہ د ہغوی د رب پہ حضور کنبی روزی ورکول کیڑی، اود اتول بہ عاجزی (او کمزوری، سرہ دد مخامخ حاضری (د کل تنوین د مضاف الیہ نہ عوض دی "ای کلہم بعد اخصاہم یوم القیامۃ اتوہ" پہ اتوہ کنبی فعل او اسم فاعل دواہہ صحیح دی، د آخرین معنی صاغرین د یعنی ذلیل اوخوار، د مذکورہ خبرود یقینی کیدوپہ وجہ پہ ماضی سرہ تعبیر اوکرے شو) کوم غروہ چہ تہ بنخ شوی (مضبوط، (یعنی پہ خپل خائی باندی د ہفتی د غتوالی پہ وجہ قائم اوکلک، گنری (نودابہ ہم تہ د نفخہ اولی پہ وخت اوگوری چہ) ہفتہ بہ باران د وریغی (یعنی د باران پہ شان پہ والوخی (گویا چہ ہوا ہفتی لہرہ الوخوی یعنی پہ تیزئی سرہ نہی گرخوی تردی چہ پہ زمکہ باندی بہ راہریوخی اوخوارہ وارہ بہ شی اود زمکی د سطحی سرہ بہ ہوارشی بیابہ د دانوس شوے وری پہ شان شی بیابہ الوتونکی گردشی، دادی صنعت د ہفتہ اللہ صنعتہ مصدر دی داد ماقبل جملی د مضمون تاکید کوی چہ اضافت نہی د خپل فاعل طرف تہ شوے دی د مصدر د عامل د حذف کولونہ پس تقدیرد عبارت داسی دی صنع اللہ ذالک صنعا، چہ خپل ہر مصنوع نہی مضبوط جو کرے دی بی شکہ کوم غہ چہ تاسو کوئی د ہفتی نہ خبر دی (بہ یاء اوتاء سرہ یعنی د اللہ دہنمان چہ کومہ نافرمانی او

اولیاء، نہی چہ کوم اطاعت کوی د هغو ټولونه خبردار دې، چاچہ د قیامت په ورځ نیک عمل (یعنی لا اله الا الله، براؤو نود هغه ته به د هغې بهتر ثواب ملاوېږي (یعنی ددې نیکي په وجه، خیر د اسم تفضیل په معنی نه دې ځکه چه د کلمه لا اله الا الله نه بغیر بل هیڅ بهتر عمل نشته او په یو بل آیت کښې دی چه ددې په لس چنده به د ته ثواب ملاوېږي) اودوې به (یعنی د نیک عمل کوونکې به) دې ورځې د یرې نه مامون وی (په اضافت اود میم په کسرې اود میم په فتحې سره اوفزع په تنوین سره اود میم په فتحې سره هم یو قراءت دې) او کوم کس چه بدې (یعنی شرک) سره راغې نوهغه په پر مخ سره دوزخ ته غورځولې شی (په داسې طریقې سره چه مخونه به نهې اورته حواله کړې شی ځکه چه مخ په حواس خمسہ کښې اشرف مقام دې نو په دې وجه به د مخ نه علاوه به په طریق اولی سره د اور مستحق وی، اود هغوی د لاجواب کولو دپاڼه به هغوی ته وئیل شی چه تاسو ته صرف د هغه عملونو (یعنی د شرک او نافرمانیانو) بدلہ درکول شی کوم چه تاسو کول (ته دوی ته او وایه چه) ماته صرف ددې حکم راکړې شوي دي چه زه صرف ددې ښار (مکې) د رب عبادت او کرم چاچه دا محترم چور کړې دې (یعنی مکه نهې محترمه اود امن والا جوړه کړې د نه په دې کښې د یوانسان وینه تویولې شی اونه په دې کښې په چا باندې ظلم کیدې شی اونه ددې د ښکار یعنی ځناور ښکار کیدلې شی اود دې شنه وائښه او کارېلې شی اود الانعامات دی په قریشو باندې کوم چه ددې اوسیدونکی دی، د الله تعالی د هغوی د ښار نه د عذاب او په ټولو ښارونو د عربو کښې د خورو شوؤ فتنو د پورته کولو په وجه) اود په ملکیت کښې هریو څیز دې (نویس هم دې د هغې خالق او مالک اورب دې) اوماته ددې خبرې حکم راکړې شوي دي چه (زه به دد دتوحید سره) دد په فرمان منونکو کښې اوسم (اوماته ددې خبرې هم حکم راکړې شوي دي چه) زه به تاسو ته د دعوت الی الایمان په طور سره قرآن اوروم نو څوک چه د ایمان لاره اختیار کړي نوهغه به د خپل ځان دپاره لاره اختیاروی (ځکه د هغه د ایمان لاره اختیارولو ثواب به هم هغه ته ملاوېږي) او څوک چه د ایمان نه بهې لارې شی (اود هدایت د لارې نه واورې نوهغه ته) او وایه چه زه صرف دارور کوونکې یم (یعنی خوف ورکوونکې یم، زما په ذمه صرف پیغام رسول دی، اود احکم د جهاد د حکم د راتلونو وړاندې وو) اوته او وایه چه ټول تعریفونه د الله تعالی دی هغه به زه تاسو ته خپلې نغښې او ښائې چه تاسو به یې په خپله او پیژنئ (نو بیا الله تعالی دوی ته په بدر کښې د قتل او بندۍ کیدل او د فرېستو هغوی لره په مخونو او کوناتو باندې وهل او ښودل اوزر الله تعالی دوی لره دوزخ ته بوتلل) او کوم هغه چه تاسو کوئ ستا رب د هغې نه ناخبره نه دي (په یاه اوتاه سره، هغوی ته صرف د وخت پوره کیدو پورې مهلت ورکول دي).

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِّنْ يَّكْذِبٍ بِأَيْتِنَا : د عمومی حشر نه پس به داخوصی حشر تو بیخی وی من کل امة کښې من تبعیضیه دې او من یکذب کښې من بیانیه دې ددې مبین فوجادې، فوج اگرچه په تیزۍ سره حرکت کوونکی جماعت ته وئیل کیږی لیکن دلته د مطلق جماعت په معنی دې اود جماعت نه د هرامت د مشرانو او رئیسانو جماعت مراد دې.

قوله: بَرْدًا نَّخْرُهُمْ إِلَىٰ أَوَّلِهِمْ : که شارح رحمته بَرْدًا اَوَّلَهُمْ عَلَىٰ آخِرِهِمْ وئیلی وی نوډیریه مناسب وی یعنی مخکښې تلونکی به را ایساره کړې شی ددې دپاره چه روستنی هم د هغوی سره یوځای شی او یوځای روان شی، (صاوی)

قوله: أَكْذِبْتُمْ أَنْبِيَاءَ بِلَايَاتٍ : دا استفهام د توییخ دپاره دې یعنی تاسو زما د آیتونوولې تکذیب کړې وو؟ ایتی د کذبتم دپاره مفعول دې اوباء د تعدیه دپاره د یعنی تاسو زما آیتونوولې تکذیب کړې وو؟ مفسر علام د کذبتم دپاره مفعول انبیائی مقدر گرځولې دې حال دادې چه ددې تقدیر هیڅ ضرورت نشته، ددې په وجه به بې وجه تکلف کول پېښیږی. **قوله:** وَلَمْ تَحِطُوا بِمَا عَمِلْنَا : دا جمله د کذبتم د ضمیر نه حال دې اود سابق انکار اود تکذیب تاکید دې یعنی تاسو زما د آیتونو بغیرد فکر اوسوچ نه انکار او کروکوم چه د مؤاخذهې ام سبب دې.

قوله: أَمَّا أَكْثَرُكُمْ فَعَمِلُوا : ددې تقدیرد عبارت دادې أَيْ الشَّيْءِ الَّذِي كُنْتُمْ تَعْمَلُونَهُ مَا استفهامیه په معنی د أَيْ شَيْءٍ مِّبْتَدَأً، ذا موصول په معنی د الَّذِي، كُنْتُمْ تَعْمَلُونَهُ جمله صله د موصول، موصول سره د صلی نه د مامبتدا خبر، یعنی داهم اونیایین چه تاسوڅه کول چه تاسو ته زما په آیتونو کښوئ ظور او فکر کولو موقع هم ملاؤنه شوه؟

قوله: وَقَمِ الْقَوْلُ : ای قرب وقوعه د یقینی الوقوع کیدویه وجه په ماضی سره تعبیر شوې دې، د وجعلنا اللیل نه پس مظلاما محذوف دې اوقرنه والنهار مبصر ا د لکه څنگه چه په لیسکنوا فیه باندې قیاس کولو سره والنهار مبصرانه لیتصر قوافیه لره حذف کړې شوې دې، دې ته صنعت احتباك وئیلې شی.

قوله: فَلَقَرْعَ : نفخه اولی ته نفخه فزع وئیلې کیږی او هم دې ته نفخه صعق هم وئیلې کیږی په سورة زمر کښې نفخه اولی ته صعق وئیلی شوی دی د صعق معنی د داسې بې هوشی اوبې خودی د چه هغې سره مرگ واقع شی. د نفخه اولی په وخت کښې به اوله په ټولو حیواناتو باندې بې هوشی راشی ددې نه پس به پرې مرگ راشی سیواد هغه چا نه کوم چه الله تعالی مستثنی کړی دی اود دویمې نفخې نه پس به هر مړې راژوندې کیږی اود دې

د وارونفخوترمینڅه به د څلویښتو کالو فاصله وی، څنو حضراتو درې نفخې بیان کړې دي (۱) نفخه زلزله چه د کومې په وجه به په زمکه کښي یوه زوره وړه زلزله راشي غرونه به د وړې د تکر وپه شان الوخی او گرځي به (۲) نفخه موت او (۳) نفخه حیات، لیکن داروایت ضعیف دې د صحیح حدیث نه صرف د دوو نفخو پته لگی.

فوله: قمر السحاب: المطر، مفسر علام د السحاب تفسیر په مطر سره کړې دې د تفسیر نه د لغت سره موافق دې اونه د عقل او نقل سره، د سحاب نه ددې خپله ظاهري معنی مراد

فوله: مؤکد لمخمون الجملة قبله: ددې مطلب دادې چه 'صنع الله' د ماقبل جملې د مضمون دپاره تاکید دې یعنی نفخ صور او فزع بیا مرگ او بیا د غرونو د روان ریگ په شان الوتل داتول د الله تعالی صنعت دې.

فوله: بالإضافة: یعنی د فزع د یوم په طرف اضافت سره، د یوم په میم باندې به د اضافت په وجه کسره وی او یوم مفتوح هم کیدې شی د مبنی برفتنه کیدو په وجه سره، ځکه چه یوم د اذ طرف ته مضاف دې کوم چه مبنی الاصل دې نو گوید یوم په میم کښي دوه قراعه دی، د میم کسره او فتنه.

فوله: وفزع موتنا: ددې عطف په اضافه باندې دې یعنی یوم په اضافت سره هم ونیلې کیږي او بغیر د اضافت نه هم، په اضافت سره د وئیلو په صورت کښي د یوم په میم باندې کسره او فتنه دواړه صحیح دی اود عدم اضافت په صورت کښي په میم باندې صرف فتنه صحیح د کسره نه د صحیح.

فوله: موضع الشرف من الحواس: حواس خمسہ باطنه خو تپول په سر کښي دی چه تفصیل نې دادې، دماغ نرم او متخلخل مخروطی یعنی د مثلث شکل یو جرم دې ددې درې حصې دی چه هغې ته بطون وئیلې کیږي (۱) بطن مؤخر د زاویه حاد طرف ته دې او (۲) بطن اوسط، د دواړو تر مینڅه دې (۳) بطن مقدم د ټولونه غټ دې او هم د احس مشترک اود قوت خیال مقام دې، بطن مؤخر کوم چه د اؤگي (خت) په طرف د مقدم په نسبت سره وړوکې دې اوداد قوت حافظه مقام دې بطن اوسط د ټولونه وړوکې دې اود قوت متصرفه اوقوت واهمه مقام دې (کاتونچه ترجمه قانونچه) او په حواس خمسہ ظاهريه کښي سیواد قوت لامسه نه باقی څلور په سر کښي دی (۱) قوت باصره (۲) قوت سامعه (۳) قوت شامه (۴) قوت ذائقه، البته پنځم قوت لامسه په ټول بدن کښي عام دې، قوت لامسه په ټولو قوتونو کښي زیات بلید حس دې تر څو چه ددې سره مس نه وی راغلې نو احساس نه شی کولې.

فوله: لقل له الی الناس المنذرين: دا جمله د من ضل جزاء د اوله رابططه د.

[۲۸] سورة القصص

سورة القصص مكية إلا من آية ۵۲ إلى آية ۵۵ فمدنية

وآية ۸۵ فيها الخفة نزلت أثناء الهجرة وآياتها ۸۸ نزلت بعد النمل
سورة قصص مكي دي سوا د آیت ۵۲ نه ۵۵ پورې دا مدنی دی، او آیت ۸۵ په جعفر
کښې د هجرت په دوران کښې نازل شوې دي، ددې آیتونه ۸۸ دی، سورة نمل نه پس
نازل شوې دي.

[ایاتونه: ۱-۱۲]

بسم الله الرحمن الرحيم (طسم) الله اعلم بمزاد بذلك (تلك) اي هذه الآيات (آيات الكتاب) الإضافة
بمقتضى من (المؤمن) انظهر الحق من الباطل (اتلوا) نقص (عليك من تبلي) خبر (موسى وفرعون بالحق)
الصدق (لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ) لأجلهم لأنهم المنتفعون به (إِنْ فِرْعَوْنُ عَلَا) تعظم (فى الأرض) أرض مصر
(وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعًا) فرقا فى خلقه (يَسْتَوْفَوْنَ طَائِفَةً مِنْهُمْ) هم بنو إسرائيل (يَذَّبِعُهُمْ آتَاءَهُمْ) المولودين
(وَيَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ) يستغيثون آتاءه بقول بعض الكهنة له إِنْ مَوْلَاؤُا يُؤَلِّدُ فِى بَنِي إِسْرَائِيلَ يَكُونُ سَبَبَ
زَوَالِ مُلْكِكَ (إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ) بالقتل وغيره (وَيُرِيدُ أَنْ يَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتَفْعَوْا إِلَى الْأَرْضِ وَجَعَلَهُمْ
أَيَّامًا) بتحقيق الهمة (وَلِيَذِلَّ الثَّانِيَةَ يَأْ يَفْتَدِي بِهِمْ) فى الخير (وَجَعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ) ملك فرعون (وَيُحْكِمُ
هُمُ فِى الْأَرْضِ) أرض مصر والثام (وَيُرِيْ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُودَمًا) وفى قراءة وَيَرَى بفتح التثنية
والراء وزحف الأنساء الثلاثة (مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ) يخافون من المولود الذي يذهب ملكهم على
يذبحه (وَأَوْحَيْنَا) وحى الهام أو غم (إِلَى أُمِّمُوسَى) وهو المولود المذكور ولم يشعر بولادته غير أخيه أَنْ
أَرْضِيهِهِ فَمَاذَا أَحْفَتَ عَلَيْهِ قَالَ قِيهِ فِى الْيَمِّ النهر أي النيل (وَلَا تَحْزَنْ) غرقه (وَلَا تَحْزَنْ) لِفراقه (إِنَّا نَرَاكَ مِنْ
إِلَيْنَا وَجَاعِلُونَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ) فأرضعته ثلاثة أشهر لا ينكى وخافت عليه فوضعت فى قابض مطلي بالقلار
من داخل منهده له فيه وأخلفته وألفته فى بئر النيل لئلا قال لثقله (بِأَنْتَ بَوَيْتَ صَبِيحَةَ اللَّيْلِ (آل) فَعَوْنُ
(فِرْعَوْنَ) فوضعه بن يذبحه وفتح وأخرج موسى منه وهو ينضم من إنهماء لنا (لِيَكُونَ هُمْ) فى غاية
الأمر (عَدُوًّا) يقتل رجالهم (وَحَزًّا) يستغيد بساءهم وفى قراءة بهضم الحاء وسكون الراء لقنا فى
المنصر ولهو هنا بمقتضى اسم القاعل من عزته كاخزته (إِنْ فِرْعَوْنُ وَهَامَانَ) وزره (وَجُودَمًا) كانوا
حاططين) من الخيطية أي غاصين فطويوا على يذبحه (وَقَالَتْ امْرَأَتُ فِرْعَوْنَ) وقد غم غم أخوانه بقتله هو
أقرت عين لى ولك لا تقتلوه عسى أن ينفعنا أو نتخذه وكذا (فأطاعوها) وهما لا يتعرون) بخاتبة امرهم
منه (وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّمُوسَى) لما غلبت بالباطل (فَارْعَا) بما سواه (إِنْ) مخففة من التثنية واسمها
مخلوف أي إنها ركادت لتبدي يوم أي باله انها (لَوْلَا أَنْ رَبَّنَا عَلَى قُلُوبِنَا) بالصبر أي شكنا (لَيَكُونُ مِنَ
الْمُؤْمِنِينَ) المنصفين بوعيد الله وجواب لولا دل عليه ما قبلها (وَكَاَلَتْ لَأُخْتِي) منهم (فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ

حتى تغلبى خبره (قبهرت به) انصرته (عن جئب) من مكان بعيد اختلاص (وهمل لا يشعرون) انها اخه
وانها تزفبه (وخرمنا عليه المراضع من قبل) أي قبل رد إلى أمه أي متغناه من قبل لذي مزجعه غير أنه
فلم يقبل لذي واجدة من المراضع المنصهرة له (فقال) اخه (هل أدلكم على أهل بيت) لنا رأت
خزفهم عليه (يكنفونكم) بالإرضاع وغيره (وهملته ناصحون) ولست ضميم له (بالمالك) جواباً لهم
فأجبت فجاءت بأمه فقبل لديها وأجابتهم عن قوله بأنها طيبة الروح طيبة اللب فإذن لها في إرضاعه في
بينها فرجعت به كما قال تعالى (فرددناه إلى أمه كي ترضعها) بلفظه (ولا تخزن) جنيذ (ولتعلم أن وعد
الله) يرد إليها (حق ولكن أكثرهم أي الناس (لا يعلمون) بهذا الوعد ولا بأن عليه اخه وعده أنه فمكت
عنداً إلى أن فطنه وأجرى عليها أخرتها لكل يوم دينار وأخذنها لأنها مال خزير فأتت به فزعون فترى
عندكما قال تعالى جناية عنه في سورة الشعراء (ألهمركم فينا وليلد أولمكت فينا من عورك بينين)

نوجه: طمرددي نه د الله تعالى خه مراددي هغه پرې بنه پوهيرې دا (آيتونه، د كتاب ميين
آيتونه دي) په آيات الكتاب كښي اضافت په معنى د من دي اود ميين نه مراد قباطل نه
حق لره د ممتاز كوونكى كتاب آيتونه دي، مونږ ستا په وړاندې د موسى اوفرعون صحيح
واقع بيانوو د هغه خلقو دپاره چه ايمان لري (يعنى د مؤمنينودپاره، خكه چه هغوى د دي
قيصې نه استفاده كوي) يقينافرعون په زمكه (ده مصر) كښي سر كشي كړې وه اوده
مصر اوسيدونكى شي (ده خپل خدمت دپاره په دلو كښي تقسيم كړى وؤ په هغوى كښي شي يوه
دله كمزورې كړې وه (او هغه بنى اسرائيل وؤ) ده هغوى (نوى پيدا شوو هلكانولره به شي قتلول
اوده هغوى جينكي به شي ژوندئ پرېښودلې (يعنى ژوندئ به شي ساتلې د خنو كاهنانو د دي
خبرې په وجه چه په بنى اسرائيلو كښي به يوداسې ماشوم پيدا كيرې چه ستاده بادشاهت
د خاتمي سبب به جوړيرې، يې شكه هغه (د قتل وغيره په وجه) وود مفسدانوته، او زمونږ د
مشيت تقاضا داشوه چه مونږ احسان او كړوپه هغوى خلقوباندې كوم چه په ملك كښي كمزورى
كړې شوى وؤ او مونږ هغوى لره مشران جوړ كړو (د دواړو همزوپه تحقيق سره اود همزه ثانې په
ياء سره بدلول، ددي دپاره چه په خير كښي د هغوى اقتدا او كړې شي، او مونږ هغوى لره (د
فرعون د ملك) وارثان جوړ كړو او دا چه مونږ هغوى ته (د شام او د مصريه ملك كښي)
قدرت (اختيار) وركړو، اوفرعون او هاما او د هغوى لښكرو ته (په يوقرات كښي يرې د ياء
اود راء په فتحې سره دي، اوددي درې واړو اسمونو فرعون او هاما او جنود هما په رفع
سره) د بنى اسرائيلود خوانه هغه خه اوښايو د كوم خه نه هغوى يريدل (فرعونيان د هغه ماشوم نه
په يره كښي وو چه د كوم په وجه د هغوى ملك بريادى مقدر وه) او مونږ موسى مور ته
الهامى يامنامى، وحي اوليېله (او موسى عليه السلام هم هغه ولد مذكوردې اود موسى عليه السلام د
ولادت علم سبوا د هغه د خورنه هيچاته نه وشوې، چه ده ته پي وركوه او كله چه دده په باره

کنبی غم یرہ محسوس کری نوہ لره په دریاب (د نیل کنبی) واپوه اوده (د دوییدو) خطر مه
 کوه اود (جداین) غم مه کوه مونږ یقیناً دې بیاتاله راواپس کوونکی یو او ده لره د خپلو رسولانو
 جوړوونکی یو (لهذا حضرت موسی ﷺ ته درې میاشتو پورې خپلې مورین ورکړل چې
 موسی ﷺ ژرلی هم نه، او کله چې په موسی ﷺ باندې د وژلو خطر محسوسه کړ،
 نوموسی ﷺ چې په یوداسې تابوت کنبی واپولوچه دننه پکنبی روغن زفت یعنی
 تارکول لگولې شوی وو او گدئ پکنبی غوړولې شوې وه، هغې کنبی چې رابند کړاوه،
 شپې چې په دریائے نیل کنبی واپولو، هم ددې شپې په سحر تابوت لره آل فرعون (یعنی د
 هغه خادمانو) راپورته کړو (د هغې نه پس چې تابوت د فرعون خواته راوړو او کلاو چې
 کړو، موسی ﷺ چې د تابوت نه رااووېستوپه داسې حال کنبی چې هغه د خپلې گوتې نه
 پښ خکل، ددې دپاره چې (آخرکار هم دابچې) ده هغوی دښمن جوړشی، (چې د قبطیانو نارینه به
 قتلوی، او د غم سبب جوړشی (دهغوی ښځې به وینځې جوړوی، او په یو قرامت کنبی 'خزنا'
 کنبی د حاء په ضمیمې سره اود زاء په سکون سره راغلې دې په مصدر 'خزنا' کنبی دادوه
 لغته دی، اومصدر دلته د اسم فاعل په معنی دې او 'خزنا' دهجرت باب سمع نه دې په
 معنی د آخزنه دې، په دې کنبی هیڅ شک نشته چې فرعون او (د هغه وزیر) هامان او د دواړو
 لښکرې خطاکار وو، (خطین د خطیثه نه مشتق دې معنی چې ده نافرمانی کوونکی، نوهم
 د موسی ﷺ په لاس دوی ته سزاملأوشوه)، او د فرعون ښځې اووئیل (کوم وخت چې
 فرعون د خپلو مددگارانو سره د موسی ﷺ د وژلو اراده اوکړه، داخوژما اوستاد سترگو
 یخوالي دې، دامه وژنه، ممکنه ده چې دې به مونږته فائده اورسوی، یابه مونږ ده لره خپل خوئ
 جوړکړو، (نودې خلقوئې داخبره اومنله) اوداخلق (ددې سره د انجام نه) ناخبره وو، (بل
 خواته، ده موسی ﷺ د مور زړه بې قراره شو (کله چې هغې ته معلومه شوه چې موسی ﷺ
 لره فرعون اوچت کړې دې، یعنی د موسی ﷺ نه سیوا د هغې په زړه کنبی بل هیڅ یوه
 خبره پاتې نه شوه، ان (داده ان نه مخفف دې اواسم چې محذوف دې، ای آنها) نزدې وه چې
 داخبره چې څرگنده کړې وې (چې هغه زماخوئ دې) که مونږ دهغې زړه (د صبر په ذریعې) مضبوط
 کړې نه وې (یعنی که مونږ د هغې زړه ته تسلی نه وې ورکړې ددې دپاره چې هغه په یقین
 کوونکو کنبی شی، (یعنی د الله تعالی ده وعده په تصدیق کوونکو کنبی شی، اود لولایه
 جواب باندې ماقبل (لتبدي) دلالت کوی، اود موسی ﷺ د مور موسی ﷺ خور (مریم) ته
 اووئیل چې ده موسی ﷺ پته اولگووه، (یعنی په دې پسې پسې درومه چې ده حال نه چې خبرداره
 اوسې) نو هغه چې دلرې ته کتلو (یعنی دلرې نه چې په پته طریقہ کتلو) او فرعونیانو ته (ددې
 خبرې خبرتیا او نه شوه، چې دانې خور ده او د ده نگرانې کوی او مونږ د وړاندې نه (یعنی
 دده خپلې مور ته د واپس کیدونه وړاندې د پښ ورکوونکو بندش کړې وو، (یعنی موسی

دې لره موده خپلې مورته علاوه د بلې پښ ورکوونکې ښځې سينې نه منع کړې وو، په دې وجه موسی (عليه السلام) د هيڅ يوې پښ ورکوونکې ښځې سينې قبولې نه کړې، نو د موسی (عليه السلام) خور (چې کله په موسی (عليه السلام) باندې د هغوی شفقت اوليدو نو وی وويل چې آيا زه تاسو ته د داسې کورنۍ نښه درکړم چې ستاسو د پاره ددې ماشوم (د پښ ورکولو وغيره) پالنه او کړی او هغوی ددې ماشوم خبر غوښتونکی هم وی، او مريم د 'له' د ضمير مرجع د هغوی د سوال په جواب کښې بادشاه اوښودو، لهذا د مريم مشوره او منلې شوه بيانيې خپله مور راوغوښتله نو موسی (عليه السلام) د خپلې مور سينې رودل شروع کړل، د حضرت موسی (عليه السلام) مور د موسی (عليه السلام) د هغې سينور له د قبلولو په وجه د سوال په جواب کښې او وويل چې زه د ښانسته خوشبوئی والا اود ښکلو پټيو والا ښځه يم نو هغې ته نې خپل کورته د بوتلو او د پيو ورکولو اجازت نې ورکړو، نو د موسی (عليه السلام) مور هغه خپل کورته واپس يوړو، لکه څنگه چې الله تعالی فرمايلى دی چې، مونږ موسی (عليه السلام) لره د هغه خپلې مورته واپس کړو ددې دپاره چې د هغې سترگې (د موسی (عليه السلام) په ليدو سره) ښځې شى او ددې دپاره چې (په دې وخت کښې د جدين) په غم کښې پاتې نه شى او ددې دپاره چې پوهه شى چې (د ماشوم بيا هغې ته د واپس کولو سره) د الله وعده رښتوني ده ليکن اکثر خلق (ددې وعدې په باره کښې نه پوهيږي)، او نه ددې خبرې نه خبردار دی چې دا د هغه خورده او دانې مورده، حضرت موسی (عليه السلام) د خپلې مور سره د تې پرېښودو پورې وو، فرعون د موسی (عليه السلام) مورته د پښ ورکولو اجرت روزانه يو دينار مقرر کړې وو، د موسی (عليه السلام) مور دا اجرت واخستو ځکه چې د حری مال دې بيا مور نې حضرت موسی (عليه السلام) لره فرعون ته راوستو، لهذا موسی (عليه السلام) د فرعون سره پالنه اومونده لکه څنگه چې الله تعالی ددې حکايت کړې دي او په سورت شعراء کښې نې ارشاد فرمايلى دې اَلَمْ نَرْبُکَ لِهٰٓنَا وَلِهٰٓذَا وَاَلَيْتَ لِهٰٓنَا مِنْ عَمْرٍ اَوْ يَتَّيْنَفَ .

د قيوداتو فوائد او تسهيل

فوله: نتلوا عليك: ای بواسطه جبرائيل من نبا من خبر موسی و فرعون بالعق، من تبعيضه دې ای نتلوا عليك بعض نبا موسی، د نتلوا مفعول محذوف هم کيدې شى، د عبارت تقدير په داسې شى نتلوا عليك شيئا من نبا موسی، په قول د اخفش من زانده هم کيدې شى ای نتلوا عليك نبا موسی .

فوله: بالحق: داد نتلوا ضمير فاعل نه حال دې ای حال کونتا متلبسين بالصدق نيا نتلوا د مفعول نه حال دې ای کون الخبر متلبسا بالصدق .

فوله: لاجلهم: دا اشاره ده چې لقوم کښې لام د تحليل دپاره دې اود نتلوا سره متعلق دې يعنى مقصود بالذکر مؤمنين دی ځکه چې هم هغوی ددې نه منتفع کيږي .

فوله: اِن فرعون علا: داخلہ مستانفہ دہ، گویا چہ پوئستنه اوکری شوہ چہ د موسیٰ اور فرعون خہ قیصہ دہ؟ تو جواب نی ورکرو چہ ان فرعون علا الخ

فوله: یذہم ابناءہم: داد یستضعف نہ بدل دی لقول بعض الکھنۃ، داد یذبح علت دی

فوله: ثمکن لہم فی الارض: ای نسلطہم علی مصر والشام

فوله: نری فرعون: فرعون اوددی معطوفات د نری مفعول اول دی، ماکانوایحذرون نی مفعول ثانی دی، پہ جنودہما کنبی اضافت تغلیبا دی یعنی لشکرا اگرچہ د فرعون وولیکن ہامان نی وزیر و دبادشاہ لشکر تہ نی تغلیبا د ہامان لشکرا و وٹیلو، اودام ممکنہ د چہ د ہامان خپل خہ مخصوص لشکری، اوپہ یوقرات کنبی یری دی پہ دی صورت کنبی بہ درې وارہ اسمونہ د اسم فاعل کیدوپہ وجہ مرفوع وٹیلې کیری

فوله: الی امر موسیٰ: د حضرت موسیٰ علیہ السلام د موربی بی پہ نوم کنبی اختلاف دی، خنی حضرات یوحنا د وائی اور طبری د ثعلبی نہ نقل کری دی چہ د ہغی نوم لوخا بنت حانذب لادی بن یعقوب دی ددی نہ علاوہ نور نومونہ ہم مذکور دی

فوله: ان ارضیہ: ان تفسیریہ او مصدریہ دوارہ کیدی شی

فوله: ولا تخافی: غرقہ، برہ وٹیلی شوی وو فاذا خفت علیہ اودلتہ وٹیلې کیری چہ لاتخافی پہ دی دوارہ و کنبی تعارض معلومی؟ ددی جواب دادی چہ داتعارض د لاتخافی غرقہ پہ تفسیر سرہ دفع شو، فاذا خفت کنبی د ذبح خوف مراد دی، اوپہ لاتخافی کنبی د غرق د خوف نفی د، لہذا ہیخ تعارض نشته القار تورہ بھیدونکې مادہ کومہ چہ پہ کشتی وغیرہ کنبی لگول کیری ددی دپارہ چہ اوبہ خہ اثراونہ کری لکہ تارکول وغیرہ

فوله: مہند: داد تابوت دپارہ صفت ثانیہ دی، صفت اولیٰ نی مطلی دی، یعنی پہ خشی تابوت کنبی نی تارکول اولگول ددی دپارہ چہ اوبہ پری اثراونہ کری اوپکنبی ٹکولې (دانوس) شوې مالوچ نی وچلولوددی دپارہ چہ موسیٰ علیہ السلام تہ خہ تکلیف اونہ رسی، مہندہ معنی د غورولی شوی

فوله: فی عاقبۃ الامر: پہ دی سرہ نی اشارہ اوکرہ چہ پہ لیکون کنبی لام د عاقبت دپارہ دی اود علت دپارہ نہ دی خکہ چہ د پورتنہ کولوپہ وخت کنبی مقصد ابن جوہرول وؤ او د خوانیدو نہ پس د فرعون اود فرعونیانودپارہ د غم او تکلیف سبب جوہر شو

فوله: اِن فرعون وھامان: داد معطوف علیہ فالتقطہ آل فرعون اود معطوف و قالت امرأۃ فرعون ترمینخہ جملہ معترضہ دہ (جمل، قالت امرأۃ فرعون، د فرعون د بنیخہ نوم تسیہ بنت مزاحم بن عبید بن الریان بن الولید و

نوله: هو قرّة عين لي ولك: هو نې مقدر منلو سره اشاره او كړه چه قرّة عين مرفوع دې اود مبتدا محذوف خبر دې.

نوله: لولان رېطنا: د لولا جواب محذوف دې په كوم باندې چه د لولا ماقبل لتبين دلالت كوي تقدير عبارت داسې دې لولا ان رېطنا على قلبها لا بدت انه اينها نوله: وهما لا يشعرون: دا جمله د آل فرعون نه حال دې.

نوله: لاخته مريم: مريم د حضرت موسى عليه السلام حقيقى خورده، خنوخضراتود مريم په خائى كشمه او كلشوم هم ذكر كړې ده، د مورې بى نوم نې يو حاند اود پلارنوم نې عمران دې، اوداعمران د حضرت عيسى عليه السلام د مورمريم د پلار عمران نه علاوه بل عمران دې، خكه چه د دواړو په مينځ كېنې د يوزرآته سوه كالوفاصله ده. (جمل)

نوله: من مكان بعيد: په دې سره دې خبرې ته اشاره ده چه جنب د موصوف يو محذوف صفت دې اى عن مكان بعدا خلاصا اى اختفاء.

نوله: حرّما عليه المراضع: حرّما د تحرّيم نه مشتق دې اى منعنا. دلته د تحرّيم نه مجازاً منع كول مراد دې، خكه چه دلته د تحرّيم شرعى معنى مراد كول صحيح نه دى خكه چه ماشوم د شرعى امورو او تكاليفو مكلف نه وى، مراضع د مريض جمع ده، چونكه پي ور كول بنخوسره مخصوص دى خكه پكېنې (ة) ترك شوې ده، لكه په حائض كېنې

[اياتونه: ١٤-٢١]

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَهُوَ فَلَاحُونَ سِنَّهُ أَوْ وَلَاتٍ (وَأَسْتَوَى) أَيْ بَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً (أَتَيْنَاهُ حُكْمًا) حُكْمُهُ (وَعَلِمًا) بِفَهْمٍ فِي الدِّينِ قَبْلَ أَنْ يُنْعَثَ نَبِيًّا (وَكَذَلِكَ) كَمَا جَزَيْنَاهُ (نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ) لَأَنفُسِهِمْ (وَدَعَلِ) مُوسَى (الْمَدِينَةَ) مَدِينَةَ فِرْعَوْنَ وَهِيَ خَنْفَ بَعْدَ أَنْ غَابَ عَنْهُ مُدَّةٌ (عَلَى حِينٍ غَفْلَةٍ مِنْ أَهْلِهَا) وَقَتِ الْقَتْلُولَةِ (فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ هَذَا مِنْ شِيعَتِهِ لَئِي إِسْرَائِيلَ وَهَذَا مِنْ عَدُوِّهِ) أَيْ قِطْنِي يُسَخَّرُ إِسْرَائِيلَ لِخَيْمِلِ خَطْبًا إِلَى مَطْنِخِ فِرْعَوْنَ (فَأَسْتَفْأَهُ الَّذِي مِنْ شِيعَتِهِ عَلَى الَّذِي مِنْ عَدُوِّهِ) فَقَالَ لَهُ مُوسَى خَلِّ سَبِيلَهُ فَقِيلَ إِنَّهُ قَالَ لِمُوسَى لَقَدْ خَفَعْتَ أَنْ أَخْبَلَهُ عَلَيْكَ (فَوَكَزَهُ مُوسَى) أَيْ ضَرْبَهُ بِخَنْجِ كَفِّهِ وَكَانَ شَدِيدَ الْقُوَّةِ وَأَلْطَفَ (فَقَعَى عَلَيْهِ) قَتْلَهُ وَلَمْ يَكُنْ قَصْدَ قَتْلِهِ وَدَفَنَهُ فِي الرُّمْلِ (قَالَ هَذَا) قَتْلَهُ (مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ) الْمُهَيِّجِ غَضَبِي (إِنَّهُ عَدُوٌّ لِأَنِّي آدَمَ رَمَيْتُ) لَهُ (مُوبِينَ) بَنِي الْإِسْرَافِلِ (قَالَ) نَادِمًا رَبِّ إِلَى ظَلَمْتَ لَنَفْسِي بِفَنِيهِ (فَالْغَوِيُّ) فَفَقَرَهُ إِنَّهُ هُوَ الْغَوِيُّ الرَّجِيمُ أَيْ الْمُنْصِفُ بِهِمَا أَرَأَى وَأَبْدَا (قَالَ رَبِّ إِنَّمَا أَقْسَمْتُ بِحَقِّ إِنْشَائِكَ عَلَيَّ) بِالْمَقْصُودَةِ أَغْصِنِي (فَلَنْ أَكُونَ ظَاهِرًا) عَوْنًا (لِلْمُجْرِمِينَ) الْكَافِرِينَ بَعْدَ هَذِهِ بِ: غَمَضْنِي (فَأَصْبَحَ فِي الْمَدِينَةِ غَافِقًا يَتَرَكَّبُ) يَنْتَظِرُ مَا يَنَالُهُ مِنْ جَهَةِ الْقَبِيلِ (فَإِذَا الَّذِي اسْتَنْصَرَهُ بِالْأَمْنِ) يُسْتَنْصَرُهُ يَسْتَعِثُّ بِهِ عَلَى قِطْنِ آخِرِ (قَالَ لَهُ مُوسَى إِنَّكَ لَتَقُوتِي مُوبِينَ) بَنِي الْغَوَايَةِ لِمَا فَعَلْتَهُ بِالْأَنْفُسِ

وَالْيَوْمَ نَبْلِكُكُمْ أَثَرًا زَائِدَةً أَرَأَيْتُمْ أَتَيْعُشَ بِالَّذِي هُوَ عَدُوٌّ لَّهُمَا لَمُوسَى وَالْمُتَنفِثِينَ بِهِ (قَالَ) الْمُنْتَفِثِينَ هَؤُلَاءِ أَنَّهُ يَنْطِشُ بِهِ لَنَا قَالَ لَهُ (يَا مُوسَى أَتُرِيدُ أَنْ تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ نَاسًا بِالْأُمَمِ إِنَّ) مَا (تُرِيدُ إِلَّا أَنْ تَكُونَ جَبَّارًا فِي الْأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْمُصْلِحِينَ) فَسَمِعَ الْفِرْعَوْنُ ذَلِكَ فَظَلَمَ أَنَّ الْفَتِيلَ مُوسَى فَانْطَلَقَ إِلَى فِرْعَوْنَ فَأَخْبَرَهُ بِذَلِكَ فَاتَمَرَّ فِرْعَوْنَ الْمَلَأِجِينَ بِقَتْلِ مُوسَى فَأَعْدَلُوا فِي الطَّرِيقِ إِلَيْهِ (وَجَاءَ عَزْرَجُلٌ) هُوَ مُلِمٌ إِلَى فِرْعَوْنَ (مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ) آخِرُهَا (يَسْعَى) يُسْرِعُ فِي مَشْيِهِ مِنْ طَرَفٍ أَقْرَبَ مِنْ طَرَفِهِمْ (قَالَ يَا مُوسَى إِنَّ الْمَلَكَ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ (يَأْتِيكَ بِكَ) يَتَشَاوَرُونَ فِيكَ (لِيَقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ) مِنَ الْمَدِينَةِ (إِلَى لَكَ مِنَ النَّاصِيحِينَ) فِي الْأَمْرِ بِالْخُرُوجِ (فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ) لِحُوقِ طَلَبِ أَوْ غَوْتِ اللَّهِ إِلَيْهِ (قَالَ رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ) قَوْمِ فِرْعَوْنَ

ترجمہ: اور موسیٰ علیہ السلام پہ کلہ خیل پہ پورہ خوانی تہ اور سیدو (چہ ہفہ دیرش یادر پہ دیرش کالہ دی) اور مضبوط او تدرست شو (یعنی د خلویبستو کالوشو نو مونہ ہفہ تہ حکمت او علم ورکرو (یعنی د پیغمبر جو رولونہ ورائند پہ ورائند پہ موہفہ تہ د حکمت اود دین پوہہ ورکرہ) اور مونہم دغہ شان (لکہ خنگہ موچہ موسیٰ علیہ السلام تہ بدلہ ورکرہ پہ خیل خان باند پہ احسان کرو نکوتہ بدلہ ورکو و او (موسیٰ علیہ السلام) پہ بنار کنبہ (یعنی د فرعون پہ بنار کنبہ) چہ نامہ نہی منف وہ د دپروخت د غائب والی نہ پس) پہ یوداسی وخت کنبہ داخل شوچہ د بنار خلق د قیلولہ پہ وخت کنبہ غافل وودلتہ ٹہ دہ کسان پہ جگرہ اور مندل دایودد د ورورولی (خاندان) نہ وو (یعنی اسرائیلی وو) اودویم ددہ دہ دبنمن د ورورولی نہ وو (یعنی قبطی وو، قبطی د اسرائیلی لہ پہ دے خبرہ باند پہ مجبور وولوچہ ہفہ لرگی د فرعون لنگر تہ یوسی نوکوم چہ د موسیٰ د برادرئ نہ وو ہفہ د ہفہ کس چا خلاف موسیٰ تہ فریاد او کر وچہ د ہفہ دبنمن د برادرئ نہ وو (نوموسیٰ علیہ السلام) قبطی تہ اووٹیل چہ دے پریردہ چہ لارشی، وٹیلی شوی دی چہ دے قبطی موسیٰ علیہ السلام تہ اووٹیل چہ ارادہ لرم چہ دالرگی ستاپہ سرباند پہ کیرد، پہ دے موسیٰ علیہ السلام قبطی تہ یوسوک ورکرو (یعنی لاس نہی راموتی کر و او پہ سوک نہی اووہلو، موسیٰ علیہ السلام دیر قوی او سختو رائیلو والا وو) نوموسیٰ علیہ السلام قبطی لہ مرکرو (حال داچہ د ہفہ د وژلوارادہ نہ وہ، اوہفہ نہی پہ شہو کنبہ بنخ کر و او موسیٰ علیہ السلام وی فرمائیل چہ داقتل شیطانی حرکت شو (کوم چہ زما د غصب رائیزولولوا دے) پہ شکہ شیطان د انسانانودپارہ بنکارہ دبنمن دے، پہ غلطی کنبہ غور وحوٹکی دے (ہنسیمان شوا) عرض نہی اوکر وچہ ای زما پروردگارہ (ما د قبطی پہ قتلولوسرہ) پیخیلہ پہ خیل خان باند پہ ظلم اوکر ویتہ ماتہ معافی اوکر، نوالہ ہفہ لہ معاف کر و، پہ شکہ اللہ غفور اور رحیم دے (یعنی اللہ تعالیٰ دے) دوار و صفتونوسرہ ازلا او ابدأ متصف دے موسیٰ اووٹیل چہ ای زما رہ ا پہ ماہاند پہ ستاد بختنہ کولود انعام فرمائیلو پہ صدقہ کنبہ (ما حفاظت اوکر، کڈ

ناز و محافظت او کرو نوزہ بہ پہ راتلونکی وخت کنبی، د مجرمانو مددگار نہ جو رہیم یا موسیٰ علیہ السلام د یری او وحشت پہ حالت کنبی سپا کرو، پہ دې انتظار کنبی چه د مقتول د خوانہ د تہ خہ معاملہ رامخې تہ کیږی، نویوناخاپہ (خہ گوری چه ہم هغه سړي چه پرون ئې د موسیٰ نه مددغوښتي و وړن بیا د یو قبضی خلاف د مدد کولو دپارہ، موسیٰ تہ فریاد کوی، نو موسیٰ او وئیل چه تہ خو هر گندې لارې ئې (د خپل هغه حرکت په وجه چه پرون اونن دې اوکړو نو کله چه موسیٰ علیہ السلام د هغه کس طرف تہ لاس او پد کړو کوم چه د دواړو دښمن وو (یعنی د موسیٰ علیہ السلام اود اسرائیلی، آن زانده دې، کله چه حضرت موسیٰ علیہ السلام اسرائیلی تہ اټک لغوی مبین جملہ او وئیلہ نو هغه داسې او گنرله چه کیدې شی چه نن موسیٰ علیہ السلام زما د رانیولو ارادہ لری نو) وئ وئیل چه ای موسیٰ آیاتہ زما د قتل ارادہ لري لکه څنگه چه تا پرون یو کس قتل کړې و، تہ خو صرف دا غواړې چه تہ خپل زور په دنیا کنبی جوړ کړې اوصلاح کول تہ غواړې، نو کله چه قبضی دا خبرہ واوردیدلہ نو پوهه شو چه د پرون ورځې د مقتول قاتل خو موسیٰ علیہ السلام دې، نو قبضی لار او فرعون تہ ئې دا خبر ورکړو، فرعون جلادیانو تہ د موسیٰ علیہ السلام د وژلو حکم صادر کړو، نو جلادیان د موسیٰ علیہ السلام په خواروان شول، الله تعالیٰ فرمائی چه د آل فرعون نه (یوکس (مؤمن) د ښارد لري طرف نه په منډه راغې (یعنی د جلادیانو په نسبت تیز او په لنډه لاریاندې راغې) او ئې وئیل چه ای موسیٰ (د فرعون د قوم) مشران مشورہ کوی چه تا او وړنی نوتہ د ښار نه او وځه، (اود وتلو د مشورې په معاملہ کنبی) زه ستا دپارہ خیر خواہ یم، نو موسیٰ علیہ السلام د یری په حالت کنبی چه انتظار ئې کولو (د تلاش کوونکود رسیدو) د یری نه یاد الله تعالیٰ د مدد انتظار ئې کولو، او وتو، وئ وئیل چه زما پروردگار! تہ ماد ظالم قوم (یعنی د فرعون د قوم) نه بچ اوساته.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

اوله: واستوی: ای بلغ اربعین سنۃ، مفسر علام کډ د استوی تفسیر په انتہی شباه و تکامل عقله سره کړې وې نو دابه دیر ظاهرا و مناسب وې، ځکه چه په مدین کنبی د حضرت شعیب علیہ السلام خدمت کنبی لس کاله قیام کولو نه پس د حضرت موسیٰ علیہ السلام مصر ته واپسی اوشوہ په دې وخت کنبی د حضرت موسیٰ علیہ السلام عمر څلویښت کاله وو، ددې مطلب دادې چه د حضرت موسیٰ علیہ السلام په مصر کنبی دیرش کاله قیام شوې دې او کډ په مصر کنبی د موسیٰ علیہ السلام قیام څلویښت کاله او منلې شی لکه څنگه چه مفسر علام فرمائیلی دی نو د مدین نه د واپسی په وخت کنبی د حضرت موسیٰ علیہ السلام عمر پنځوس کاله په کاردې، حال دا چه داد صراحت نه خلاف دی.

نولہ: منف: داد هغه ښار نوم دې کوم کنبی چه فرعون اوسیدو، داد علمیت اود عجمہ په وجه یاد علمیت او تانیث په وجه غیر منصرف دې، دې ښار ته منف هم وائی، لفظی علیہ

داد اوقع القضاء علیه په معنی د کیدوپه وجه متعدی په علی سره دې.

قوله: وکن یکن قصده: داده دې سوال جواب دې چه حضرت موسی (علیه السلام) یوداسې غیر شرعی کارڅنگه اوکړوچه یو غیر واجب القتل کس ئې قتل کړو ؟ جواب دادې چه د اقل خطا دې، پاتې شوه دا خبره چه په دې قتل ئې استغفارولې او غوښتونووجه داد چه حسنات الابرار سیئات المغربین.

قوله: هذا ای قتله: په ای قتله سره ئې هذا مشارالیه ته اشاره اوکړه چه مراد فعل قتل دې، او څنو حضراتو د هذا مشارالیه فعل مقتول گرځولې دې د مقتول فعل یعنی د قبلی په اسرائیلی باندې زور زبردستی کول دافعل یو شیطانی عمل ووکوم چه د مؤاخذه قابل وو، او څنو حضراتو د هذا مشارالیه په خپله قبلی گرځولې دې یعنی د اقبلی په خپله د یو شیطانی لښکر اود هغې د جماعت یو فرد وو، اود حضرت موسی (علیه السلام) ائی ظلمت نفس وئیل د تواضع اود کسر نفسی په توگه وو.

قوله: قال رب عافیت: بحق انعامک علی: دلته مفسر علام د بما انعمت علی تفسیر په بحق انعامک علی سره اوکړو، دې سره ئې دوو خبرو طرف ته اشاره اوکړه، یوه داچه مامصدریه د یعنی انعمت په معنی د انعامک دې، او کلام په حذف د مضاف سره دې، ای بحق انعامک، او دویمه خبره داچه اعصمتی محذوف منلو سره ئې دې خبرې ته اشاره اوکړوچه بحق جار او مجرور د اعصمتی محذوف سره متعلق دې تقدیرد عبارت داسې دې اعصمتی بحق انعامک علی بالمغفرة.

قوله: قلن اکون ظهیر المجرمین: دا جمله د شرط محذوف جواب دې تقدیرد عبارت دادې ان عصمتی قلن اکون ظهیر المجرمین.

قوله: بعد هذه: ای بعد هذه المرة د مفسر علام د مجرمین تفسیر په کافرین سره کول مناسب نه معلومیدې ځکه چه ددې تفسیر مطابق د اسرائیلی کافرکیدل لازمیږي، بهتره داد چه مجرمین په خپل حال باندې پریښودلې شی، (جمل)

قوله: فاصبح فی المدينة غائفاً یترقب: د مدینه نه هغه ښار مراد دې کوم کښې چه قبلی قتل کړې شوې وو.

قوله: غائفاً: داد اصبح خبر دې اوفی المدینه ددې سره متعلق دې اود یترقب مفعول محذوف دې ای یترقب المکره، والفرج، او الخبر هل وصل لفرعون ام لا، یعنی د یترقب مختلف مفعول محذوف گرځول کیدې شی، لکه څنگه چه بره ظاهر کړی شوی دی.

قوله: اذالذی: اذامفاجاتیه ده، الذی موصول استنصره ئې صله ده، صله سره د خپل موصول نه د موصوف محذوف الاسرائیلی صفت، موصوف سره د خپل صفت نه مبتدا.

یستصرخه نی خبر، بالامس متعلق دی د استنصره سره، تقدیرد عبارت داسی دی اِذَا الاسرائیلی الذی استنصره بالامس یستصرخه .

پوله: یسئ: د رجل صفت دی، یسعی د رجل نه حال هم کیدی شی خکه چه رجل په من اقصی المدينة سره د متصف کیدوپه وجه معرفه شوې دی چه د هغی په وجه د رجل ذوالحال کیدل صحیح دی، الملاء اسم جمع د معنی نی د شریفان یاد سردارانو جماعت اوله پوله: یا تمرون: ایتمار د باب افتعال نه جمع مذکر غائب صیغه د، هغوی مشوره کوی، ایاه الضمیر راجع الی موسی .

[ایاتونه: ۲۲-۲۸]

وَلَمَّا تَوَجَّهَ قَضَدَ بُوخْبِهِ (وَلَقَدْ أَمَدَيْنَ) جَفَّتْهَا وَهِيَ لَزِيْزَةٌ شُعْبٌ مَّيْبُورَةٌ لَّمَّا يَهُمُ مِنْ بَعَثِ شَيْئٍ مِنْهُمْ
بَنِي إِزْرَافِيمَ وَلَمْ يَكُنْ يَخْبُرُ طَرِيقَهَا (قَالَ عَصَى رَبِّي أَنْ يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ) أَيْ لَقَدْ طَرِيقُ أَيْ الطَّرِيقِ
الْوَسْطِ إِلَيْهَا فَأَرْسَلَ اللَّهُ مَلَكًا بِرِدِّهِ عِزَّةً فَانْطَلَقَ بِهِ إِلَيْهَا (وَلَمَّا وَدَّ مَاءَ مَدْيَنَ) بَنِي لَيْثِهَا أَيْ وَصَلَ إِلَيْهَا
(وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً) جَمَاعَةً (مِنْ النَّاسِ يَسْعَوْنَ) مُوَاضِعَهُمْ (وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمْ) سِوَاهُمْ (أَمْرَاتَيْنِ تَتَزَوَّدَانِ)
نَعْمَانِ اغْنَاهُمَا عَنْ الْمَاءِ (قَالَ) مُوسَى لَهُمَا (مَا خَطْبُكُمَا) مَا شَأْنُكُمَا لَا تَتَفَيَّانِ (قَالَتَا لَا تَسْأَلُنِي حَتَّى
يُضَيِّرَ الرَّعَاءُ) جَنَحَ رَاغٍ أَيْ يَزْجَعُونَ مِنْ سَفْهِهِمْ خَوْفَ الرُّعَامِ فَتَسْقِي وَفِي قِرَاءَةٍ يُعْتَمَرُ مِنَ الرَّبَاعِي أَيْ
بَضْرُفُوا مُوَاضِعَهُمْ عَنْ الْمَاءِ (وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ) لَا يَغْيُرُ أَنْ يَسْقِي (سَقَى لَهُمَا) مِنْ بَنَرٍ أُخْرَى يَحْرُبُهُمَا وَفِي
حَجَرٍ عَنْهَا لَا يَزْفَرُ إِلَّا عَشْرَةَ أَنْفُسٍ (مُرْتَوًى) انْصَرَفَ (إِلَى الظِّلِّ) لِسَعْرَةٍ مِنْ جِلْدَةِ خَزِّ الشَّخْرِ وَهُوَ
خَانِقٌ (قَالَ رَبِّ إِلَهِي لِمَا أُنْزِلْتَ إِلَيَّ مِنْ غَيْرِ) طَعَامٍ (رَقِيقٍ) مُخْتِاجٍ فَرَجَعْنَا إِلَى أَبِيهِمَا فِي زَمَنٍ أَقَلِّ مَكَاتٍ
نَزَجَدَانِ فِيهِ فَسَأَلَهُمَا عَنْ ذَلِكَ فَأَخْبَرَاهُ بِمَنْ سَقَى لَهُمَا فَقَالَ لِأَحَدِهِمَا ادْعِهِ لِي قَالَ تَعَالَى (فَجَاءَتْهُ
إِحْدَاهُمَا تَعْرِضِي عَلَى اسْتِخْيَامٍ أَيْ وَاصِفَةٍ كَحْمٍ دَرَعَهَا عَلَى وَجْهِهَا خَبَاءٌ مِنْهُ (قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ
مَا سَقَيْتَ لَنَا) فَأَجَابَتْهُ مُنْكَرًا فِي نَفْسِهِ أَخَذَ الْأَجْرَةَ كَأَنَّهَا قَضَدَتْ الْمَكْفَاةَ إِنْ كَانَ مِنْهُ يُجِدُّهَا فَتَشْتِ بَيْنَ
يَدَيْهِ فَجَعَلَتْ الرِّيحَ تَضْرِبُ ثَوْبَهَا فَتَكْشِفُ سَاقَيْهَا فَقَالَ لَهَا ائْسِي خَلْفِي وَذُلِّي عَلَى الطَّرِيقِ فَفَعَلَتْ إِلَى
أَنْ جَاءَ أَبَاهَا وَهُوَ شُعْبٌ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَعِنْدَهُ عِشَاءٌ فَقَالَ اجْلِسْ فَعَمِنَ قَالَ أَخَافُ أَنْ يَكُونَ عِوَضًا مِمَّا
سَقَيْتَ لَهُمَا وَإِنَّا أَهْلُ بَيْتٍ لَا تَطْلُبُ عَلَى عَمَلٍ خَيْرَ عِوَضٍ قَالَ لَا عَادِي وَعَادَةُ أَبَائِي تُغْفِرُ الصَّنِفَ وَنُطْقِيْمَ
الطَّعَامِ فَكُلْ وَأَخْبَرَهُ بِخَالِهِ قَالَ تَعَالَى (فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقِصَصَ) مُصْنَعٌ بِمَنْعَى الْمُقْصُوصِ مِنْ قِطْلِهِ
الْفَيْضِيِّ وَتَضَمُّنُهُ قِتْلَهُ وَخَوْفُهُ مِنْ فِرْعَوْنَ (قَالَ لَا تَحْزَنْ نَجُوتُ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ) إِذْ لَا سُلْطَانَ لِفِرْعَوْنَ عَلَى
مَدْيَنَ (قَالَتْ إِحْدَاهُمَا) وَهِيَ الْمَرْسَلَةُ الْكَنْزِي أَوْ الصُّغْرَى (يَا أَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ) اتَّخِذْهُ أَجِيرًا يَزْعُمُ غَضَنًا بِذَلِكَ
أَنْ غَيْرَ مَنْ اسْتَأْجَرَتِ الْقَوَى الْأُمِّيْنَ أَيْ اسْتَأْجَرَهُ لِقُوَّتِهِ وَأَمَانَتِهِ فَسَالَتْ عَنْهُ فَأَخْبَرَتْهُ بِمَا تَقَدَّمَ مِنْ رَفْعِهِ
غَيْرَ الْبَرِّ وَمِنْ قَوْلِهِ لَهَا: ائْسِي خَلْفِي وَزِيَادَةُ أَنَّهَا لَمَّا جَاءَتْهُ وَعَلِمَ بِهَا صَوْبَ رَأْسِهِ فَلَمْ يَزْفَرُهُ فَرُغِبَ فِي
الْكَاخَةِ (قَالَ إِلَهِي أُرِيدُ أَنْ أُنْكِحَ بَحْدَى ابْنَتِي هَاتَيْنِ) وَهِيَ الْكَنْزِي أَوْ الصُّغْرَى (عَلَى أَنْ تَأْجُرَنِي) تَكُونُ

اجرا لی فی زغی غنیم (جہانم جہنم) ائی بین (ہاں اٹمنت عشرًا) ائی زغی عشر بین (کون عندک) الثمام (وما اريد أن أشق عليك) باخراط العشر (سجدنی ان شاء اللہ) للترك (من الصالحين) الزاين بالمهد (قال) موسى (ذلك) الذي قلته (بيني وبينك) الثمان أو العشر وما زائدة ائی زغی (قصيت) به ائی فرغت منه (فلاعدوان علی) بطلب الزيادة علی (والله علی ما نقول) انا وانت (وکل) خفيظ أو شهيد فتم الفقد بذلك وأمر شغب ابنته أن تغطي موسى عصا يذفع بها السباع عن غنمه وكانت عصي الأنبياء عنده فوقع في يدها عصا آدم من آس الجنة فأخذها موسى بعلم شغب

ترجمہ: اوکلہ چہ د مدين طرف تہ متوجہ شو یعنی د مدين طرف تہ نہ مخہ کرہ، مدين د حضرت شعیب علیہ السلام کلہی وو، کوم چہ د مصر نہ د آتہ ورخو پہ مسافت پروت وو، د حضرت ابراہیم علیہ السلام د خوی مدين بن ابراہیم علیہ السلام پہ نوم باندی داکلی موسوم وو۔ او حضرت موسیٰ علیہ السلام د مدين د لاری نہ واقف او خبر نہ وونوئی وئیل چہ ماتہ امیددی چہ زمارب بہ ماتہ نیغی لاری بنودنہ او کری یعنی د سیدھا لاری یعنی د مدين د متوسطی لاری بنودنہ بہ راتہ او کری، نوالہ تعالیٰ یوہ فرستہ موسیٰ علیہ السلام تہ اولیرلہ چہ د هغی پہ لاس کنہی نیزہ وو، نوهغی فرستہی حضرت موسیٰ علیہ السلام لہ مدين طرف تہ بوتلنوکلہ چہ (حضرت موسیٰ علیہ السلام) د مدين اویو (یعنی د هغی کوهی) تہ اورسیدو نوئی لیدل چہ یوہ غتہ دلہ د خلقو (خپلو خارووتہ) اویہ ورکوی، اوددی خلقونہ جدائی دوه بنغی اولیدی چہ (خپل خاوری نہی د اوبونہ) براضع کول، موسیٰ علیہ السلام د دوارونہ تیوس اوکرو چہ ستاسوخہ معاملہ ده؟ (تاسوولي اویہ نہ ورکوی، هغوی اوئیل ترخوپوری چہ شیونکی واپس نہ وی تلی ترهغی پوری مونپاویہ نہ ورکوو، (الرعاء د راع جمع ده یعنی ترخوپوری چہ دی شیونکو خپلو خارووتہ اویہ نہ وی ورکری او واپس نہ وی تلی نومونید ازدحام د یری پہ وجہ اویہ نہ ورکوو، اوکلہ چہ رش ختم شی نویبایہ اویہ ورباندی خکوو، اویہ یوقراءت کنہی یصدرد باب افعال نہ راغلی دی ای یصرفوا ماشیہم عن الماء، یعنی ترخوجہ دوی خپل خاوری واپس بو نہ خی) او زمونپیلارد دیر عمر یوہادی، (یعنی هغہ د اوبویہ ورکولوباندی قدرت نہ لری) لئوہ داچہ موسیٰ علیہ السلام ددوی خارووتہ د یوبل کوهی نہ چہ ددی کوهی سرہ نزدی وو) اویہ ورکری (یوہ غتہ تیگہ حضرت موسیٰ علیہ السلام ددی کوهی نہ پہ یواخی خان پورته کرہ کومہ بہ چہ لسوکسانوہم پہ مشکلہ پورته کولہ پیاد گرمی د سخت دھوپ پہ وجہ د کیکر) سوری خواتہ لاو (حال داچہ موسیٰ علیہ السلام سخت ویدی ہم وو) بیائی دعا اوکرہ چہ ای زما پروردگار! (پہ دی وخت کنہی) کوم نعمت ہم چہ تہ پہ ما باندی را اولیدی (خوراک وغیرہ) نوژہ د هغی حاجت مندیم، (نود دادوارہ جینکن بہ چہ ہرہ ورخ پہ خومرہ وخت کنہی واپس کبدلی د هغی نہ پہ کم وخت کنہی خپل پلارتہ واپس لاری نوپلارترینہ د زرار تلوجہ

او پوښتله نو هغوی ددې کس په باره کښې خبر ورکړو کوم چه د دوی چيلوته اوبه ورکړې وې نو پلارنې په هغوی کښې يوې ته اوونيل چه داکس زما خواته راو له، الله تعالى فرماني په دې کښې د هغه دوؤنه يوه جينئ موسی (عليه السلام) ته راغله چه په حياسره رازوانه وه (يعنی د موسی (عليه السلام) نه د حيا کولو په وجه نې د قميص لستونې په خپل مخ باندې ايښې وو) اوونې وويل چه زما پلار تا غواړی ددې دپاره چه تا کوم زمونږ غاړو ته اوبه ورکړې دی چه د هغې بدله درکړې (حضرت موسی (عليه السلام) ددې جينئ دعوت قبول کړو، په خپل زړه کښې د اجرت د اخستل ناخوښولو سره او گویا چه د جينئ مقصد اجرت ورکول وؤکؤ موسی (عليه السلام) اجرت اخستل او غواړی بيا هغه جينئ د موسی (عليه السلام) نه وړاندې وړاندې تله او بادونو د هغې جامې پورته کړې چه د هغې په وجه نې پندئ ښکاره شوه نوموسی (عليه السلام) ورته او فرمائيل چه نه زما شاته څه اوماته لاره ښايه، نو دې جينئ هم داسې اوکړل تردې چه خپل پلار حضرت شعیب (عليه السلام) ته اورسیده، د هغه سره د ماښام روتئ تياره وه، حضرت شعیب (عليه السلام) موسی (عليه السلام) ته او فرمائيل چه تشریف کيږده اوروتئ او خوره، حضرت موسی (عليه السلام) او فرمائيل چه ماته خطر د چه هسې نه داسې اوشی چه دا خوراک زما د خاروؤته د اوبو ورکولو بدله وی، اوزمونږ تعلق د يوداسې کورنئ سره دې چه هغوی په يونيک کار باندې اجرت نه اخلي، حضرت شعیب (عليه السلام) ورته او فرمائيل چه داسې خبره نشته بلکه زما اوزما د پلار ازانو نيکونو د معمول دې چه مونږ د ميلمنو ميل مستيا کوؤ، اوروتئ پرې خوروؤ، لهذا موسی (عليه السلام) روتئ او خوره او خپل ټول حال نې شعیب (عليه السلام) ته بيان کړو. نوالله تعالى فرماني، فلما جاءه کله موسی (عليه السلام) هغه ته اورسيدنو او هغه ته نې ټول حال بيان کړو (القصص مصدر دې د مقصوص په معنی دې يعنی د قبضې د قتلولو او بيا د هغوی د موسی (عليه السلام) لره د قتلولو اراده اود فرعون د خوانه د خپلې يرې ټوله قيصه نې واوروله نو شعیب (عليه السلام) ورته، او فرمائيل چه (اوس) خطر مه کوه ته د ظالمانو خلقونه بچ شوي، (ځکه چه په مدين باندې د فرعون سلطنت نشته) په هغوی دوؤ کښې يوې (اوداهم هغه وه چه د موسی (عليه السلام) راغوښتو پسې نې ليرلې وه) او وويل چه اې پلاره! ده لره نو کړاوساته، (يعنی دې مزدور او نيسه چه زمونږ په ځائ دا چيلئ خړوی، محکه چه کوم څوک ته په اجرت سره نيسې په هغوی کښې د ټولونه بهتر په هغه څوک وی چه کوم قوی او امانت داروی (يعنی د هغه د قوت او امانت په وجه هغه مزدور او نيسه نو شعیب (عليه السلام) د خپلې لورنه ددې دواړو صفتونو په باره کښې معلومات اوکړل نو هغې هغه ټولې خبرې خپل پلار ته بيان کړې د کومو چه اوس پرده ذکر اوشو يعنی د کوهی نه د يوې غټې تيگې په يواځې خان سره پورته کول او په لاره کښې نې جينئ ته دا وويل چه زمانه شاته څه، او مزید دا چه کله هغه ته داجينئ را اورسیده او هغه نې د راتلو علم اوشونو خپل سرنې تيب کړو او پورته کړې نې هم نه دې،

نوبه دې وجه شعیب عليه السلام حضرت موسی عليه السلام ته د لور په نکاح ورکولو باندې راغب شونو، شعیب عليه السلام او فرمائیل چه زه په دې د وارولو ریا نو کښې یوه لور تاله په نکاح درکول غواړم (هغه که لویه ده او که وړه) په دې شرط سره چه ته به زما سره اته کاله نو کړی کوي، (یعنی ته به زما د چیلود څرولو کار کړې، او که تالس کاله پوره کړل (یعنی لس کاله دې چیلې او څرولې نو دا) (اتمام) به ستاد خوانه وی او زه تالره (د لسو کالو په شرط لگولو سره) په مشقت کښې اچول نه غواړم او ته به مالره انشاء الله (د تبرک دپاره دې) وعده پوره کوونکې او مومي نوموسی عليه السلام او فرمائیل چه دا خبره (کومه چه تا او کړه) زما او ستا تر مینځه مکمله شوه په دې دوو کښې (یعنی دې اتویاد لسو کالو کښې) کومه یوه موده چه هم زه پوره کړم نو په هغې باندې د زیاتولو د مطالبې کولو سره، په مایاندې به جبر نه وی (ایما کښې مازانده ده یعنی چه د څرولو مود پوره کړم، او مونږ چه څه ویاواله په هغې باندې نگهبان دې (یا شاهد دې، په دې خبره د نکاح عقد مکمل شو او حضرت شعیب عليه السلام خپلې لور ته او وئیل چه د ته یوه همسا ورکړه چه د هغې په ذریعه د څارو و حفاظت د درنده (شلوونکو حیواناتو) نه کوی، او د سابقینو انبیاء کرامو علیهم السلام دیرې همساگانې دد سره موجودې وې نو د جینې په لاس کښې د حضرت آدم عليه السلام همسا راغله کومه چه د جنت د ونې د مور و، نو حضرت موسی عليه السلام هغه همسا د حضرت شعیب عليه السلام په علم کښې راوسته او خان سره ئې واخسته

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: سواء السبيل: داد اضافت د صفت نه الی الموصوف د قبیلې نه دې، ای الطريق الوسط، د سواء السبيل تفسیر ئې په قصد السبيل سره کړې دې، د دې خبرې د ښودنې دپاره چه دا اضافت د صفت دې خپل موصوف ته د قصد الطريق تفسیر ئې په الطريق الاوسط سره کړې دې.

قوله: عذرة: عذرة د عصانه غټه اود نیزې نه وړه وی ددې په لاندینی سرپورې د اوسپنې نوکه وی

قوله: ما مدين: ددې تفسیر ئې په بئرسره کړې دې اشاره ئې اوکړه دې خبرې ته چه دلته ذکر د حال دې او مراد ترینه محل دې، اود بئرنه مخکښې هومبتدا محذوف ده، بئرددې خبردې، ای هو بئرا کائن فیها.

قوله: افة: د امت تفسیر په جماعة کثیره سره کولو کښې ئې اشاره کړې د دې خبرې ته چه تنوین د تکثیر دپاره دې.

قوله: تذورات: د امر متین صفت دې نه دا چه د وجد مفعول ثانی، ځکه چه وجد په معنی د لقی دې.

حوال: دلتہ سوال پیدا کی ہے چہ ددی خلور افعالو مفعولونہ نہی ولہ حذف کری دی، یسقون، تذودان، لانسقی اویصدر الرعاء.

جواب: جواب دادی چونکہ مقصود بالذات فعل وی اومفعول نہ وی پہ دی وجہ نہی د خلور ووارو مفاعیل حذف کرل.

نوٹ: علی ان تأخرنی: داجملہ د فاعل یاد مفعول نہ د حال کیدوپہ وجہ محلاً منصوب دہ، ای مشروطاً علی اوعلیک ذالک.

نوٹ: التمام: دائی محذوف منلو سرہ اشارہ کری د چہ من عندک د مبتدا محذوف خبر دی.

نوٹ: انما الاجلین: آی شرطیہ د مازاندہ دہ اوفلاعدوان جواب شرط دی.

[ایاتونہ: ۲۹-۳۷]

فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ أَي رَحِمَهُ وَهُوَ ثَمَانٍ أَوْ عَشْرَ سِنِينَ وَهُوَ الْمَطْنُونُ (وَسَارٍ بِأَهْلِيهِ) زَوْجُهُ بِإِذْنِ أَبِيهَا نَحْوُ بَصْرٍ (أَلَسَ) أَنْتَ مِنْ بَنِيهِ (مِنْ حَاجِبِ الطُّورِ) اسْمُ جَبَلٍ (ثَارًا قَالُوا لَهُ لِيهِ أَمْكُثُوا) هُنَا (إِلَى أَكْثَرِ ثَارًا) لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ عَنِ الطَّرِيقِ وَكَانَ قَدْ أَخْطَا (أَوْ جَدَّوَةً) بِظِلِّ الْجَبَلِ قِطْمَةً وَشُخْطَةً (مِنْ الثَّارِ لَعَلَّكُمْ تَسْطَلُونَ) تَسْتَذِفُونَ وَالطَّاءُ بَدَلٌ مِنْ تَاءِ الْإِلْحَالِ مِنْ صُلِيِّ النَّارِ بِكَسْرِ اللَّامِ وَفَتْحِهَا (فَلَمَّا آتَاهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ جَانِبِ (الْوَادِ الْقَمِينِ) لِمُوسَى (فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ) لِمُوسَى لِإِسْمَاعِيلَ كَلَّمَ اللَّهُ فِيهَا (مِنْ الشَّجَرَةِ) بَدَلٌ مِنْ شَاطِئِ بِإِعَادَةِ الْجَارِ لِتَبَيُّنِهَا فِيهِ وَهِيَ شَجَرَةُ عُثَابٍ أَوْ عُلَيْقٍ أَوْ عُرْسَجٍ (أَنْ) مُفْسَّرَةٌ لَا مَخْفَافَةَ (يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ) وَأَنْ أَلْقِ عَصَاكَ (فَالْقَاعُ) فَلَمَّا رَأَاهَا تَهْتَزُّ تَنْتَوِكُ (كَأَنَّمَا جَانِ) وَهِيَ الْخَبْثَةُ الْمُتَغَيَّرَةُ مِنْ سُرْعَةِ حَرَكَتِهَا (وَلَّى مُدْبِرًا) هَارِبًا مِنْهَا (وَلَمْ يَعْقِبْ) أَي يَرْجِعْ فُودِي (يَا مُوسَى أَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ إِنَّكَ مِنَ الْآمِنِينَ) (أَسْلُكَ) أَذْجَلَ (يَدِكَ) الْيَغْنَى بِغَفْنَى الْكَفِّ (فِي حَبِيبِكَ) هُوَ طَوْقُ الْقَبِيصِ وَآخِرُهَا (تُخْرِمُ) خِلَافَ مَا كَانَتْ عَلَيْهِ مِنَ الْأَذْمَةِ (بِضْعَاءٍ مِنْ غَيْرِ سَوْءٍ) أَي تَبْرَصُ فَادْخَلَهَا وَآخِرُهَا نُصْبِي كَشْفِهَا الشَّمْسُ نَفْسِي أَنْتَ (وَأَهْمُّ إِلَيْكَ جَنَاحُكَ مِنَ الرَّهْبِ) بَفَتْحِ الْحَرْفَيْنِ وَسُكُونِ الثَّانِيِ مَعَ فَتْحِ الْأَوَّلِ وَخَشَهُ أَيِ الْخَوْفَ الْخَاصِلَ مِنْ إِضَاعَةِ الْيَدِ بِأَنْ تَدْخُلَهَا فِي جَيْبِكَ فَتَفُودَ إِلَى خَائِفَتِهَا الْأُولَى وَغَيْرَ عَنْهَا بِالْخِتَابِ لِأَنَّهَا لِلْإِنْسَانِ كَالْجَنَاحِ لِلطَّائِرِ (فَدَانِكَ) بِالتَّشْدِيدِ وَالتَّخْفِيفِ أَيِ الْقَصَا وَالْيَدِ وَهَذَا مُؤَنَّثَانِ وَأَمَّا ذِكْرُ الْفُتَارَةِ بِإِيَّاهُمَا الْمُتَبَدِّلَ لِتَكْبِيرِ خَبَرِهِ (يُوهَاكُنَّ) مُرْسَلَيْنِ (مِنْ رَيْكَ) إِلَى فِرْعَوْنَ وَمُلْكِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ

ترجمہ: تو کہلہ چہ موسیٰ (علیہ السلام) مودہ پورہ کرہ (یعنی د چیلود خرولومودہ، کومہ چہ اتہ یالس کالہ وہ اوغالب گمان دادی چہ لس کالہ نہی تیر کرل) اوخپلہ اہلیہ نہی (د ہغی د پلاریہ اجازت سرہ د مصر پہ طرف خان سرہ) ببتلہ (نہ لری نہ نہی د طور روم چہ د یوغرنوم دی غواتہ اورا ولیدونو خپلی کورولا تہ نہی اووٹیل چہ تہ (دلتہ) ایسارہ شہ (ماوریلیدی) دی لایرہ ممکنہ دہ چہ زہ بہ ہلتہ نہ (د لاری) خبر (حال دا چہ موسیٰ علیہ السلام لارہ غلطہ کری وہ) یاد

اور تکرہ (یاشعلہ) راؤرم جذوة پہ جیم کنبی درې وارہ اعرابہ صحیح دی، ددی دپارہ چہ تاسو گرم شی (یعنی ناؤدہ شی طاء د باب افتعال پہ تاء سرہ بدلہ شوې ده اوداد صلی بانشار پہ فتحې د لام او کسرې د لام دواړو نہ مشتق دی، نو کله چہ موسیٰ (علیہ السلام) اور تہ اور سیدو نو موسیٰ (علیہ السلام) تہ د هغه د بنی ارغ نہ د وادی پہ غارہ د ونې نہ غپور کړې شو د موسیٰ (علیہ السلام) د پارہ پہ مبارک میدان کنبی د هغه پہ دې میدان کنبی د الله تعالیٰ د کلام اوریدوپہ وجہ، یعنی هغه میدان د موسیٰ (علیہ السلام) دپارہ ډیر مبارک وو پہ دې میدان کنبی هغه تہ د نبوت د ملاویدوپہ وجہ اود الله تعالیٰ سرہ د خبرو کولوپہ وجہ، من الشجرة پہ اعادی د جارسرہ د وادی نہ بدل دی، ددی ونې پہ دې وادی کنبی د راتوکیدلوپہ وجہ، او هغه د بیرې یا امبریل یاد عوسج ونہ وه، ان مفسرہ ده مخففہ نہ دی، ای موسیٰ یقیناً زه الله یم د تولو جهانونو پروردگار (اودا اوازهم راغی چہ ای موسیٰ) خپله همسادی او غورخو، (نوهما نې او غورخولہ) بیانی چہ کله داهمسا اولیدله چہ د ماریہ شان حرکت کوی (نولکه چہ د ډیر تیز حرکت کولوپہ وجہ هغه جان یعنی وړوکې ماردې نو موسیٰ (علیہ السلام) د هغې نہ) شاکرہ او او تختیدو (اوشاتہ نې او نه کتل نوحکم اوشو) ای موسیٰ وړاندې راشه اور پپہ مہ یقیناً تہ پہ امن کنبی نې او تہ خپل (بنی) لاس ترخ تہ دتنہ باسہ (اوطوق د قمیص گریوان تہ وائی، د خپل وړاندینی غنم رنگی برخلاف بہ بغیرہ مخہ بيمارئ نہ (پرقیدونکې) راوخی (یعنی د برص د بيمارئ نہ علاوه، نوموسى (علیہ السلام) لاس وردتنہ کړواو بیانی را بھر کړونو د نمرود شعلوپہ شان رویشانہ وو، او سترگې نې برینسولې، اود یرې نہ (د بچ کیدو دپارہ خپل لاس دې خپل خان پہ طرف رایوځای کړه (د دواړو حرفونوپہ فتحې اود دویم پہ سکون معہ فتحہ د اول اوضہ د اول یعنی د هغه د یرې نہ د بچ کیدو دپارہ کومہ چہ د لاس پہ پرقیدوسرہ حاصلہ شی، پہ داسې طریقې سرہ چہ تہ لاس دویم ځل ترخ تہ تنہ باسہ نوهغه بہ خپل وړاندینی حالت تہ راشی اود لاس نہ نې پہ وزر سرہ تعبیر کړې دې پہ دې وجہ چہ د انسان دپارہ لاسونہ داسې دی لکه د مارغہ دپارہ وزرې، د اودوہ معجزې ستادپارہ ستادرب د خوانہ د فرعون اود هغه د مشرانو خواته لیږلې شوې دی (ذاتک پہ تشدید او تخفیف دواړوسرہ یعنی عصا اوید بیضا، اودا د وراړه مؤنث دی اوپہ کوم اسم اشارې سرہ چہ دې تہ اشاره شوې ده هغه میند ادهو هغه مذکر راؤرلې شوې ده اود هغې د خبرد مذکروالی د رعایت کولو پہ وجہ، ځکه چہ هغوی ډیر نافرمانہ خلق دی.

د قیوداتو فوائد اوتسهیل

نوله: جذوة: په جیم باندې درې وارہ حرکات صحیح دی، هغه لرگی تہ وئیلی کیږی چہ په سر کنبی نې شعلہ وی، مضبوط لرگی تہ هم جذوه وئیلې کیږی، من نارد جذوة بیان دی، فلما اتاہا کنبی د هاضمیر مرجع ناردی.

فوله: من شاطن الواد: من ابتدائيه د غايت دپاره دې او ايمن د شاطن ياد وادى صفت دې او ايمن د يمين نه دې په معنى د نې اړخ، اود جانب يمين نه مراد حضرت موسى عليه السلام جانب يمين دې اوفى البقعة د نودى سره متعلق دې.

فوله: لىماعه كلام الله: يعنى هغه ميدان د موسى عليه السلام دپاره خكه مبارک ووجه په دې ميدان كښې هغه په نبوت سره اونما نزلې شواود رب العالمين سره ورته د كلام كولو شرف حاصل شو.

فوله: من الشجرة: داد شاطن نه بدل الاشتمال دې اود ملا بست د وجې طرف ته مفسر علام لنباتها فيه ونيلوسره اشاره كړې ده، چونكه هغه ونه په شاطن يعنى يوطرف كښې وه نو داسې شوه لكه چه آواز د ونې نه راغې، هغه ونه د خه ونه وه نو په دې كښې درې اقوال دى ① اول عناب كوم چه معروف دې، هغې ميوې ته هم عناب ونيل كيږي چه كوم د خنگلى بيړې نه لږ غټ او رنگ ئې سور توروالى ته مائل وى، ② دويم غليق، داپه ونوپورې اختونكې د خيلې (تانبرو) په خيروي پانړې ئې بيخي لږې وى، د مينچوپه شان په توله ونه باندې خوريږي، په كومه ونه پورې چه اونخلي نود هغې ونې رس راكارې او هغه وچه كوى، رنگ ئې زيروى، په عوامو كښې ئې مختلف نومونه دى، آكاش بيل، امبريل او په فارسى كښې ورته عشق پيچان وائى، طيبى نوم ئې افطيمون دې، ③ دريم قول عوسج دې، دا يو ازغنه خنگلى ونه ده، په دې باندې وړې وړې ترخې ترشې ميوې رااوځي، كوموته چه عام طور باندې جهر بيړى وائى.

فوله: ان مفسره: خنوخضراتو دې آن ته ان مخففه عن المثقله ونيلې دى ليكن داصحيح نه د بلكه داان مفسره دې، ددې نه وړاندې چه كوم نودى راغلې دې چه د قول په معنى كښې دې لهذا ددې ان مفسره كيدل متعين دى، اى نودى بان يموسى، جان واره مارتو ونيلې كيږي او ثعبان غټ مارتو ونيلې كيږي اوحية مطلق مارتو ونيلې كيږي، په قرآن كريم كښې ديتته جان هم ونيلې شوې دې او ثعبان هم، د تطبيق صورت دادې چه ابتداء د غورخولوپه وخت كښې به جان يعنى وړوكې مارو، ليكن وروستوبه غټ شو، ياد تيز حركت كولوپه وجه به هغه د وړوكې ماريه شان تيز گرځيدواود جسم او جوئې په اعتبار سره به غټه اژدها وه.

فوله: ذكر المشاربه الهيماء: داد يو سوال مقدر جواب دې، سوال دادې چه عصا اويد دواړه مؤنث دى لهذا ددوى دپاره اسم اشاره مؤنث تان په كاروه، نه داچه دان؟ د جواب خلاصه داده چه په دې كښې د خبرعايت كړې شوې دې كوم چه برهانان دې هغه مذكردې نوپه دې وجه ئې مبتدا هم مذكركړ كړه چه مطابقت راشي.

فوله من ريك: دا د محذوف سره متعلق دې او هغه د برهانان صفت دې د كوم طرف ته چې مفسر علام د مرسلان په مقدر منلو سره اشاره كړې د اوڅنو حضراتو كاشان محذوف منلې دې.

[اياتونه: ۳۲-۴۲]

قَالَ رَبِّ إِلَى قَتْلْتُمْ مِنْهُمْ نَفْسًا هُوَ الْقَبِيضِي السَّابِق (فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ) بِهِ وَأَخِي هَارُونَ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّْي
يَسَاءً أَنْتَ) فَأَرْسِلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُغَيِّرُ) فِي قِرَاءَةِ فَتَنْجِ الدَّال بِلا هَمْزَةٍ (يُصَدِّقُنِي) بِالْخَزْمِ جَوَابِ الدُّعَاءِ
وَفِي قِرَاءَةِ بِالرَّفْعِ وَجُمْلَتُهُ صَدَقَ رَدُّهُ (إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَكْذِبُونَ) قَالَ سَتَشُدُّ عَضُدَكَ نَفْقُوكَ (بِأَخِيكَ وَتَقْعَلُ
لَكَ سُلْطَانًا) غَلَبَهُ (فَلَا يَصِلُونَ إِلَيْكَ) بِسُوءِ أَذَقْنَا (بِأَيَاتِنَا أَنْتُمْ وَمَنْ أَتَّبِعُكُمْ الْغَالِيُونَ) لَهُمْ فَلَمَّا جَاءَهُمْ
مُوسَى بِأَيَاتِنَا يَتَنَبَّاتٍ وَاصْبَحَتْ خَال (قَالُوا مَا هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُفْتَرًى) مُخْتَلَقٌ (وَمَا سَمِعْنَا بِهَذَا) كَانُوا (فِي)
أَيَّامِ (آبَائِنَا الْأُولَى) (وَقَالَ) يَوَاقُ وَبَدُونِهَا (مُوسَى رَأَيْتُمْ أُعْلِمَ غَالِبٌ (بِمَنْ جَاءَ بِأَهْلَكَ مِنْ عِنْدِهِ) الضَّعِيفُ
لِلزُّبِ (وَمَنْ) عَطَفَ عَلَى مَنْ قَبْلَهُ (تَكُونُ) بِالْفَوْفَايَةِ وَالتَّخْتَايَةِ (لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ) أَيْ الْعَاقِبَةُ الْمَخْشُودَةُ
فِي الدَّارِ الْآخِرَةِ أَيْ هُوَ أَنَا فِي الشُّكْنِ فَإِنَّا مُجِزٌ فِيمَا جُنْتُ بِهِ (إِنَّهُ لَا يَفْعَلُ الظَّالِمُونَ) الْكَافِرُونَ
وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا أَيُّهَا الْمَلَأَ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي فَأَوْقِدْ لِي يَا هَامَانَ عَلَى الْعِلَيْنِ فَاطْنُحْ لِي الْآجَرَ
فَأَجْعَلْ لِي صَرْحًا) فَمَرَا عَلَيْهِ (لَعَلِّي أُظْهِرُ إِلَى إِلَهٍ مُوسَى) أَنْظِرْ إِلَيْهِ وَأَقِفْ عَلَيْهِ (وَلِي لَأُظْهِرَهُ مِنَ الْكَاذِبِينَ)
فِي ادْعَانِهِمْ إِلَيْهَا آخِرَ وَأَنَّهُ رُسُلُهُ (وَأَسْكَنُوا هُوَ وَجُنُودُهُ فِي الْأَرْضِ) أَرْضُ مِصْرَ (يَقْبِرُ الْحَقُّ وَكَلَّمُوا أَنَّهُمْ الْيَتَالَ
يَرْجِعُونَ) بِالْبَاءِ لِلْفَاعِلِ وَلِلْمَفْعُولِ (فَأَخَذْنَا هُوَ وَجُنُودَهُ قَبْلَ تَأْهُمُ طَرْخَانَهُمْ (فِي الْيَمِّ) الْبَحْرِ الْمَالِحِ فَفَرَّقُوا
فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ) جِئْنَا صَارُوا إِلَى الْهَلَاكِ وَجَعَلْنَا لَهُمْ فِي الدُّنْيَا (أَيَّامَةً) بِتَخْفِيقِ الْهَمْزِ
وَبِإِذَالِ الثَّانِيَةِ بَاءَ وَرُءَاءَ فِي الشَّرْكِ (يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ) بِدُعَائِهِمْ إِلَى الشَّرْكِ (وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يُنصَرُونَ) بِدُعِ
الْعَذَابِ عَنْهُمْ (وَأَقْبَعْنَا لَهُمْ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً) بِجَزَا (وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ هُمْ مِنَ الْمَقْبُوحِينَ) الْمُنْفَعِينَ

ترجمه: موسی (علیه السلام) عرض او کړوای زما پروردگاره! زمانه د هغوی د یوکس قتل شوې دې (او هغه سابق قبطی وو) نو زه پرې پم چه چرته د هغه په بدل کښې به، ما به هم اووژنی، او زما ورور هارون زمانه دیر فصیح اللسان دې نو هغه هم (خما) معاون جوړولو سره لپره، په یو قرات کښې ردأ د دال په فتحې سره بغیرد همزې نه دې، هغه به خماتایید کوی، (یصدفني په جزم سره جواب دعاء دې یعنی د ارسله، اوبل قرات په رفع د قاف سره جمله به د ردء صفت شی، زه پرېم چه داخلق به خماتکذیب او کړی، ارشاد او شو چه اوس مونږ ستا ورور ستاد لاس قوت جوړوو، (یعنی تاته قوت درکړو) او مونږ به تاله غلبه درکړو، چه د هغې په وجه به هغوی تاسو ته (په بدنستی سره) نه شی رسیدلې، زمونږ نخبو (معجزو) سره لارښ تاسو او ستاسو متبعین به په هغوی باندې غالب اوسئ، لنه دا چه کله موسی دې خلقوته زمونږ په ښکاره نخبو سره راغې (بینات

(پارہ لمب: ۲۰ (سورۃ القصص، ۲۸)

حال دے، خودی خلقواو وئیل چہ داخو جو رکری شوے جادو دے، اومونپنہ دی اوویدلی چہ زمونپنہ ورائندینو پلارناو اونیکونو کنبی داسی خبرہ شوے وی، اوموسلی (ﷺ) اووئیل چہ زما پروردگار هغه کس دیربنہ پیژنی کوم چہ د هغه د طرف نہ هدايت راوڑی (بہ یو قرات کنبی بہ دواؤسرہ و قال دے اوپہ یو کنبی بغیرد واؤنہ قال دے، د عنده ضمیر رب تہ راجع دے، او هغه خوک هم بنہ پیژنی، چالره چہ پد آخرت کنبی (بنہ) انجام دے، یعنی بهتر انجام دے پد آخرت کنبی، یعنی هغه پد دواو و صورتونو کنبی هم زہ یم، نوماچہ کوم خہ راوڑی دی نوزہ پد هغی کنبی پد حقہ یم، یقیناً ظالمان خلق بہ کامیابی نہ مومی. (بہ یکون کنبی یا، اوتاء دواوہ فراخوتنہ دی، فرعون اووئیل چہ ای درباریانواؤزہ ستاسودپارہ د خپل خان نہ بغیریل معبودنہ پیژنم، ای هاماں اتہ زما دپارہ خاورہ پد اور کنبی اولگوہ پخندہ کرہ (یعنی پخنی خبنتی جوړی کرہ)، اوما له یولوړ عمارت جوړ کرہ (اوچتہ بنگلہ) ددے دپارہ چہ زہ د موسیٰ خدای تہ ورخرگند شم، (هغه اوگورم اوخان ترې خبر کریم) اوزہ خوموسلی (ﷺ) لره (د هغه پد دے دعویٰ کنبی چہ زمانہ علاوه هم بل خدای شته اودے نی پیغمبر دے) دروغون گنیم اوفرعون اود هغه لنبکرپہ دنیا کنبی ناحقہ سراوچت کرې وواودا نی گنلہ چہ د هغوی زماخواتہ هدو واپس راتلل شته (یرجعون پد معروف اومجهول دواو وصیفوسرہ استعمال شوے دے، نومونپد لره اودد لنبکرو لره راوئیل اوپہ دریاب کنبی موورگوزار کرل (بہ ترش دریاب کنبی نوپکنبی غرق شول، بنواوگورہ چہ د ظالماتو خنگہ انجام شو؟ (کله چہ د هلاکت پد طرف روان شول، اومونپهغوی لره (بہ دنیا کنبی) داسی مشران اوگرخول چہ (خلق نی د شرک د دعوت پد ذریعہ) د دوزخ پد اړخ راغوښتل (ائمه کنبی د دواو همزوپہ تحقیق سره اود دویمې پد یا، سره بدلولو سره، یعنی پد شرک کنبی مورئيسان اوگوخول، اود قیامت پد ورغ پد (د عذاب د لرې کولو دپارہ مطلقاً) ددوی سره مدد نہ کیږی، اومونپہ دوی پسې پد دے دنیا کنبی هم لعنت (سرائی، اولگو له، اود قیامت پد ورغ پد دوی پد بد شکله (لعنتی) خلقو کنبی وی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

فوله: ردّ: د ارسله د ضمیرنه حال دے پد معنی د مددگار، جواب الدعاء پد اصل کنبی جواب الامر وئیل پد کاروو لیکن ادبانی جواب دعاء اووئیل ځکه چہ د الله تعالیٰ پد حضور کنبی چہ کومې صیغې د امر استعمالیږی هغې تہ دعا وئیلې کیږی.

فوله: سنفد عضدک: پد دے مجاز مرسل دے سبب ذکر شوې دے او مراد ترې نہ مسبب دے، ځکه چہ قوت د لاس قوت د شخص لره مستلزم دے

فوله: بآیتنا: دلته د آیات نه عصا اوید مراد دی، لیکن پد دوؤباندې صیغه د جمع راوړلې شوه ځکه چہ د هغې نه هریو پد متعدد د آیاتوباندې مشتمل وو.

قوله: بینات: داد آیات نہ حال دی.

قوله: اعلم: ای عالم، د اعلم تفسیر ئی پہ عالم سره اوکړوپه دې سره ئی دفع د سوال مقدر اوکړه، سوال دادې چه اسم تفضیل خوا سم ظاهرتہ نصب نہ ورکوی؟ د جواب خلاصہ داده چه دلته اسم تفضیل په معنی د اسم فاعل دې، وتکون عاموقاریانوپه تاء سره ویلې دې له د تګون خبردې اوعاقبة ئی اسم دې، اوداهم کیدې شی چه په تګون کښې هی ضمیرددې اسم شی اوله عاقبة الدار جمله د خبر په محل کښې، اوشقین د شق تشبیه په معنی د غارې اوارخ نومعنی ئی دوه غارې، دلته مراد من جاء بالهدی اومن تګون له عاقبة الدار دی.

قوله: یومالقیمةهم منالمقبوحین: یوم القیامة د مقبوحین سره هم متعلق کیدې شی لیکن ظاهره داد چه د محذوف سره متعلق دې. تقدیرد عبارت به داسې شی قبحوا یوم القیامة هم منالمقبوحین، قبحوا د مقبوحین تفسیرکوی، مقبوحین د مقبوح جمع ده اومعنی ئی ده وران کړې شوې، مطلب دادې چه د قیامت په ورځ به ددوی مخونه مسخ شوی وی اوتک توربه وی، سترګې به ئی شپې وی، مقبوح اسم مفعول دې، رک، ف.

[ایاتونه: ۴۳-۵۰]

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ التَّوْرَةَ مِنْ بَعْدِ مَا أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْأُولَىٰ قَوْمَ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَغَيْرَهُمْ إِنَّا بَصَائِرُ لِلنَّاسِ خَالٍ مِنَ الْكِتَابِ جَنَعَ بَصِيرَةً وَهِيَ نُورُ الْقَلْبِ أَيْ أَنْوَارًا لِلْقُلُوبِ (وَهَذِي) مِنَ الضَّلَالَةِ لَعْنٌ عَمِلَ بِهِ (وَرَحْمَةً) لَعْنٌ أَمَّا وَهُوَ (لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ) يَتَحَيَّطُونَ بِمَا فِيهِ مِنَ الْمَوَاطِئِ وَمَا كُنْتَ بِمَا مُحَمَّدٌ (وَبَنَاتِهِ) الْجَبَلِ أَوْ الْوَادِي أَوْ الْمَكَانِ (الْعَرَبِ) مِنْ مُوسَى جِئِ الْمُنَاجَاةَ (إِذْ قَضَيْنَا) أَوْعَيْنَا (إِلَى مُوسَى الْأَمْرَ) بِالرَّسَالَةِ إِلَى فِرْعَوْنَ وَفَزَمَهُ (وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ) لِذَلِكَ فَتَقَلَّمْ فَخَبِرَ بِهِ (وَلَكِنَّا أَنشَأْنَا قُرُونًا) أَمَّا مِنْ بَعْدِ مُوسَى (فَقَطَّأُوا عَلَيْهِمُ الْعُقُودَ) طَالَتْ أَغْمَارُهُمْ فَكُتِبُوا الْعُقُودُ وَانْتَرَسَتْ الْقُلُوبُ وَانْقَطَعَ الْوَحْيُ فَجَعَلْنَا بِكَ رَسُولًا وَأَوْعَيْنَا إِلَيْكَ خَيْرَ مُوسَى وَغَيْرِهِ (وَمَا كُنْتَ تَأْوِي) مَعَهُمَا (فِي أَهْلِ مَدْيَنَ) تَتَلَوْنَ عَلَيْهِمُ الْآيَاتِ خَيْرَ ثَابٍ فَتَعْرِفُ فِيصْنَعُهُمْ فَخَبِرَ بِهَا (وَلَكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ) لَكَ وَاتِّكَ بِاخْتَارِ الْمُطْعَمِ (وَمَا كُنْتَ بِبَنَاتِ الطُّورِ) الْجَبَلِ (إِذْ) جِئِ (نَادَيْنَا) مُوسَى أَنْ غُلِيَ الْكِتَابُ بِقُوَّةٍ (وَلَكِنْ) أَرْسَلْنَاكَ (رَحْمَةً) مِنْ رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَا أَتَاهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ وَهُمْ أَقْلَ مِنْكَ (لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ) يَتَحَيَّطُونَ (وَلَوْلَا أَنْ نَجِيبَهُمْ مُجِيبَةً) غَلَوَتْ (بِمَا قَدْ مَتَّ أَبْدَانَهُمْ) مِنَ الْكُفْرِ وَغَيْرِهِ (فَيَكُولُوا رَبَّتَنَا لَوْلَا) عَلَا (أَرْسَلْتَ) إِلَيْنَا رَسُولًا فَنُثَبِّرُ بِآيَاتِكَ) الْمُرْسَلِ بِهَا (وَلَكُنْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ) وَعَوَابَ لَوْلَا مَعْلُوفٌ وَمَا بَعْدَهُ مُتَّبَعٌ وَالْمَقْصُودُ لَوْلَا الْإِصْنَانَةُ الْمُسْتَبْ عَنَّا قَوْلُهُمْ أَوْ لَوْلَا قَوْلُهُمْ الْمُسْتَبْ عَنَّا لَمَّا جَعَلْنَاهُمْ بِالْقُوَّةِ وَلَمَّا أَرْسَلْنَاكَ إِلَيْهِمْ رَسُولًا (فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ) مُحَمَّدٌ (وَمِنْ عِنْدِنَا لَوْلَا) عَلَا (أَوْحَى) وَمِنْ أَوْحَى مُوسَى مِنْ الْآيَاتِ عَالِيَةٍ

انجمنه وائمنه او غيرهما او الكتاب جمله واحده قال تعالى (اولم يكفروا بما اوتى موسى من قبل حين قالوا فيه وفي شحمه ساجران) وفي قراءة سخران اي القرآن والقراءة (نظاهرا) تعاونا (وقالوا انابكل من النين والكتابين (كاهنون) قل) لهم (فانوا بكتاب من عند الله هو اهدي منهما) من الكتابين (انبعه ان كنتم صادقين) في قولكم (فان لم يستجبوا لك) دعاءك بالانسان بكتاب (فاعلم انما يتبعون افواههم في كفرهم) ومن اصل من انهم هواة يفتري هدى من الله اي لا احل منه (ان الله لا يهدي القوم الظالين) الكافرين

ترجمه: اومونډوانديناومتونولره (لكه قوم نوح اوعاداوشمود وغيره هلاكولونه وروستو موسى (عليه السلام) ته كتاب (تورات) وركړې وو كوم چه د خلقو دپاره بصيرت اوهدايت وو، ده گمراهي نه هغه كس دپاره چه عمل پرې اوكرې اورحمت وو (د هغه چادپاره چه ايمان پرې راوړې، ددې دپاره چه نصيحت حاصل كړې، د هغه نصحتونونه چه په هغې كښې وو، بصائر للناس د الكتاب نه حال دې، اوبصائر د بصيرة جمع ده، اوبصيرت نورقلي ته وائي. اود بصائر مطلب دې انوارالقلوب، اوآي محمد (صلى الله عليه وسلم) ته (د مناجات په وخت كښې د موسى (عليه السلام) په مغربي (د غره په) اړخ كښې (ياد مغربي وادي په اړخ كښې ياد مغربي مكان په اړخ كښې) موجودونه وې كله چه مونډ (فرعون اود هغه د قوم په طرفه) پيغام رسولودپاره موسى (عليه السلام) ته وحى لپلېلې وه اوته ته (ددې واقعي په كتونكو كښې وې چه داواقعه دې كتلې وئ اوبيا دې ترې خبرور كړې وې، ليكن مونډ (د موسى (عليه السلام) نه پس) دپرامتونه پيدا كړل بيا په هغوى باندې اوږده زمانه تيره شوه، يعنى د هغوى عمرونه اوږده شول، وعدي اولوظفونه ئې هير كړل او علوم ختم شول اود وحى سلسله منقطع شوه نومونډتالره پيغمبر جوړ كړاوته ماوليږلې اوتاله موده حضرت موسى (عليه السلام) وغيره د واقعاتو وحى اوليږله، اوته په اهل مدين كښې هم ستوگن نه وې، چه ته هغه خلقو ته زمونډايتونه اوروي، (تتلوعليهم د ماكنه دپاره خبرثاني دې، بلكه مونډتالره پيغمبر جوړولو سره لپوونكى يو، اود تيرو شوقلقد واقعاتود خبرونولپوونكى يو،) اوكله چه مونډ (حضرت موسى (عليه السلام) ته) وازاو كړو (چه كتاب به مضبوط والى سره اونيسه) نو (د هغه وخت كښې هم ته د جبل طور په جانب كښې موجودونه وې، بلكه مونډتالره ستاد رب د خوانه رحمت جوړ كړې اوموليږلې ددې دپاره چه ته هغه قوم ته دارور كړې چه كوموته ستانه وړاندې هيڅ يو ويړه ونكې نه دې راغلې، (او هغه اهل مكه دى، دې دپاره چه هغوى نصيحت حاصل كړې، او كه دا خبره نه وې چه د هغوى دلاسونود كړو (كفروغيره) په وجه هغوى ته مصيبت (يعنى عقوبت) اورسې نودابه ئې وئيلې چه زمونډپروړد گاره اتازمونډ خواته يو پيغمبرولي راونه لپلېلو؟ چه مونډ ستاد (الپلېلى شوى) ايتونوتا بعدارى كړې وئ اوپه ايمان والوكښې شوى وئ، (د لولا اول دپاره جواب محذوف دې او مابعد ئې مبتدا

دہ، اومعنی دادہ چہ کفہ د مصیبت رسیدل کوم چہ ددی کافرانود قول لولا ارسلت
 النارسولا سبب دی، کفہ دانہ وی نومونزبہ دوی تہ پہ سزاورکولوکنبی جلتی کرپی
 وں باکہ ددوی قول زینالولا ارسلت الینارسولا کوم چہ مسبب دی د مصیبت د اصابت
 نہ وی نومونزبہ نالرہ د ہغوی طرف پیغمبرنہ وی لیبرلہ بیاکلہ چہ ددوی خواتہ زمونہ طرف
 نہ حق (محمد ﷺ) راغی نود مکہ والو اووٹیل چہ د تہ داسی نخبہ ولہ نہ د ورکری شوہ لکہ
 خنگہ چہ موسیٰ (علیہ السلام) تہ ورکری شوہ وہ، لکہ یدبیضا و عصاوپہ یوخل د کتاب
 ملاویدل، اللہ تعالیٰ فرمائی، آیاداخلق منکرشوی نہ وو د ہفہ خہ نہ کوم چہ موسیٰ تہ ددی نہ
 ورنڈی ورکری شوہ وو، دوی (د موسیٰ علیہ السلام) اود حضوراکرم ﷺ پہ بارہ کنبی، اووٹیل چہ
 دوارہ جادوگر دی، پہ یوقرات کنبی سحران دی یعنی تورات او قرآن کریم، کوم چہ د یویل
 معاون دی، او ہغوی داہم وائی چہ مونہ دد دوارو کسابونویا پہ دوارو پیغمبرانہ، یوہم نہ
 منو، تہ (دوی تہ) اووایہ چہ بنہ، نویاتاسویو کتاب د اللہ د خوانہ راؤرئی کوم چہ پہ ہدایت
 کولوکنبی ددی دوو (کتابونہ) بہتروی زہ بہ ٹی اتباع اوکریم، کفہ تاسوپہ خپلہ خبرہ
 کنبی، ریشتونہ یی، بیاکفہ داخلق (د کتاب پہ راؤرلو کنبی) ستا خبرہ او نہ منی نوتہ پوہدہ شہ چہ
 دوی (پہ کفر کنبی) صرف د خپلو خواہشاتو پس دی اود داسی کس نہ بہ غت پی لاری شوک وی
 چہ پہ خپلو خواہشاتو پس درومی بغیر ددی نہ چہ د اللہ د خوانہ شہ دلیل وی، (یعنی دد نہ لوی
 گمراہ بل شوک نشنہ) اللہ تعالیٰ داسی ظالم (کافر) خلق تہ ہدایت نہ ورکوی۔

د قیوداتو فوائد او تسہیل

قوله: وعاد: ددی عطف پہ قوم باندی دی نہ چہ پہ نوح باندی، خکہ چہ کہ ددی عطف پہ
 نوح باندی شی نود قوم عاد دپارہ بہ د قوم کیدل لازم شی حال داچہ عاد پہ خپلہ یوقوم
 دی تقدیرد عبارت دادی من بعد ما اهلكنا قوم نوح وعاد و ثمود، پس ددی نہ چہ
 مونہرہ لاک کرل قوم نوح او قوم عاد او قوم ثمود لرہ، لہذا مناسب وہ چہ عاد ٹی پہ الف سرہ
 'عادا' لیکلہ دی ددی دپارہ چہ پہ نوح باندی ٹی د عطف اشتباہ نہ وی راغلی
 قوله: بصائر: ① داپہ حذف د مضاف سرہ د کتاب نہ حال دی، ای ذابصائر، ② کہ مضاف
 محذوف او نہ منہی شی نومبالقہ ہم حال کیدی شی، ③ ابصائر د کتاب نہ مفعول لہ ہم
 کیدی شی دغہ شان پہ ہدی اورحۃ کنبی ہم ذکر شوی در پی وارہ ترکیبونہ کیدی شی
 قوله: بجانب الجبل والوادی والامکان: ددی عبارت پہ اضافہ کولوسرہ مقصد د بصرینود
 مذهب مطابق د راتلونکی اعتراض جواب دی، اعتراض دادی چہ د جانب اضافت غربی
 طرف تہ د اضافت د موصوف الی الصفۃ د قبیلی نہ دی اوداد بصرینویہ نیز جائز نہ
 دی، خکہ چہ موصوف اوصفت دوارہ یوخیزی، لہذا ددی نہ اضافت الشیخ الی نفسہ

لازمی، اولدته هم دغه شان دې چه جانب او غربی یو خیزدې؟

د دې اعتراض جواب کولو د پارہ د غربی موصوف محذوف منلې دې خلاصه د جواب داده چه دلته د غربی دپاره موصوف محذوف دې چه الجبل دې، نواضاقت د جانب جبل ته دې، غربی ته نه دې، مفسرعلام درې لفظونه محذوف منلې دی، په دې درې وارو کښې هریود جانب دپاره مضاف الیه گرځولې شی، د کوفینود مذهب مطابق اعتراض نه واقع کیږي، دداسې قسم تعبیرات په قرآن او حدیث کښې دیر زیات موجود دی.

فوله: وما کنتم من الشاهدين: لذلک، اوتہ ددې حالاتواو واقعاتو کتونکې نه وې، دلته یو سوال پیدا کیږي چه په ماقبل کښې او ثیلې شو چه د غریبه غربی جانب کښې موجود نه وې، په دې سره د مشاهدې په خپله نفی اوشوه، نویاد: وما کنتم من الشاهدين و نیلوخه فاندہ؟

جواب دادې چه د حاضریدو د پارہ مشاهده ضروری نه ده، خو وختونو کښې داسې هم کیږي چه انسان خوموجودی لیکن مشاهده اونه کړی، په دې وجه ابن عباس رضی الله عنہ فرمائی چه: لم تحضر ذلک البوصم ولو حضرتہ ما شاهدت ما وقع فیہ.

فوله: تتلو علیہم آیتاً: دا جمله ده کنت دپاره خبرثانی هم کیدې شی اود کنت د ضمیر نه حال هم کیدې شی، د هم ضمیر مرجع اهل مکہ دی، یعنی کله چه تا اهل مکہ ته د اهل مدین واقعات اورول نوتہ په اهل مدین کښې موجود نه وې، چه د هغوی حالات او واقعات دې کتلې وئ او قوم ته ئې اوره وې، بلکه د زرونو کالوپه خواتیر شوود دې حالا تواو واقعاتو خبرتاله د وحی په ذریعہ سره درکولې کیږي کوم چه ستاد پیغمبرئ یو پوخ او واضح دلیل دې.

فوله: ان خذ الکتاب بقوة: دې کښې ان تفسیریه دې یعنی د نداء تفسیر دې، مفسرعلام خذ الکتاب لره د ایتاء تورات سره متعلق کړې دې او مخکښینی آیت وما کنتم بجانب الغربی لره ئې په نفس ارسال پورې متعلق کړې دې، حال دادې چه د نفس ارسال اود ایتاء تورات په مینځ کښې د دیر شو کالو فاصله د، اوخو حضراتو ددې عکس هم و نیلې دې.

فوله: لولا ان تصیبه مصیبه: لولا امتناعیه ده کومه چه د وجود اول په وجه په انتفاء د ثانی باندې دلالت کوی، په ان تصیبه کښې ان مصدریه دې، اود لولا اصابه المصیبه لهم په معنی کیدونه پس مبتدا ده او خبر ئې موجود محذوف دې، اود لولا جواب ما ارسلناک محذوف دې. دویمه لولا تحصیصیه ده ددې جواب فتنبع آیتک مذکور دې تقدیرد عبارت دادې: لولا قولهم هذا اذا اصابتهم مصیبه لما ارسلناک الیهم رسولا: خلاصه داشوه چه اصاب عقیبت، سبب دې د قول، او قول سبب دې د ارسال، چونکه د سبب سبب هم سبب وی لهذا اصاب مصیبت په واسطه د قول سبب شو د ارسال دپاره، نو په دې وجه ئې لولا په اصاب باندې داخل کړو او فاء سببیه سره ئې د فقولوا عطف

په اصابت باندې اوکړو.

یعنی د حضور ﷺ د ارسال سبب د اهل مکه قول دي، که د اهل مکه دا قول نه وې نو مونږ به ته پیغمبر نه وې لیرېلې، یعنی د عدم ارسال د انتفاء (ارسال) سبب د اهل مکه قول لولا ارسلت الینا رسولا دي، او د دې قول سبب اصابت د مصیبت دي. تنبیہ: د عدم ارسال انتفاء نفی النفی د اثبات په معنی کنې د کیدوپه وجه د ارسال په معنی کنې دي.

قوله: اولولا قولهم السبب عنها الف: یعنی د اصابت د مصیبت په وخت کنې کڼه د هغوی قول د انتفاء د عدم رسالت سبب نه وې نومونږ به د هغوی په عذاب کنې جلتی کړې وې. اونه به مو هغوی ته پیغمبر نه لیرېلې، د تعبیرد حاصل معنی په اعتبار سره دي، چه حاصل نه دادي چه د لولا د جواب د انتفاء سبب د هغوی دا قول مذکور دي، په دې وجه نهې السبب عنها قولهم وتیلی دی.

قوله: ولما ارسلناک: دا جواب منفي دي، داد وجود شرط په وجه د جواب په انتفاء باندې دلالت کوي، فالمعنی انتفی عدم ارسالک الیه لقولهم المذكور، ددې دپاره چه د عذاب د نزول په وخت کنې ددوی عذر ختم کړې شی، گنی بیابه نهې د عذاب د نزول په وخت کنې دا عذروړاندې کولې شو چه کڼه د مخکینینو امتونوپه شان مونږ ته هم انبیاء کرام راغلی وې نومونږ به ایمان راوړې وې او نن به د عذاب په دې مصیبت کنې مونږ نه وې راگیر شوی، الله تعالی د حضور ﷺ په لیرلو سره ددوی دا عذر ختم کړو، کڼه یو کس اعتراض اوکړی چه اصابت د مصیبت او دا مذکوره مقوله خوبه په راتلونکې ورځ د قیامت کنې واقع کیږي اولولا کوم چه د وجود واقعی په وجه په انتفاء د ثانی باندې دلالت کوي حال دادي چه دلته داسې نه ده؟ د جواب خلاصه داده چه مانع کله موجود وي او کله مفروض وي، دلته ثانی صورت مراد دي، یعنی علی سبیل الفرض والتقدير. (جمل ملخصاً)

قوله: والکتاب: په دې سره د 'مثل ما اوتی' دویم تفسیر ته اشاره ده، اود اول الکتاب عطف په الايات باندې دي.

قوله: ساهران: داد مبتداً محذوف هما خبر دي.

[ایا قوله: ۵۱-۶۰]

وَلَقَدْ وَصَّلْنَا بِنَا (هَـمُ الْقَوْلُ) الْقُرْآنَ (لَعَلَّكُمْ تَتَذَكَّرُونَ) يَتَّبِعُونَ قُلُوبُهُمْ (الَّذِينَ أَكْفَرْنَا هُمُ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهِ) أَمَّا الْقُرْآنَ (هَمُ بِهِ مُؤْمِنُونَ) أَنَّهُ نَزَّلَتْ فِي جَمَاعَةٍ اسْتَلَمُوا مِنْ أَهْلِهِمْ مُحَمَّدٌ اللَّهُ بِنَ سَلَامٍ وَغَرَهُ وَمِنْ التَّحَارِي قُلُوبُهُ مِنَ الْخَشَةِ وَمِنْ الشَّامِ وَأَلْهَمْتُ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنَ (وَالْأَلْهَامُ بِوَالِهِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهَا) إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهِ مُسْتَبِينَ، مُؤْعِدِينَ أُولَئِكَ يَأْتُونَ أَجْرَهُمْ مُرْتَكِبِينَ، لَا يَخْلِفُهُمُ الْبُكَائِي (عَمَّا صَدَقُوا) بِعَتْرِهِمْ عَلَى

أَمَلُ بِهِمَا وَنَادَوْهُمَا يَذْفَعُونَ (بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةِ) مِنْهُمْ (وَمَا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ) يَتَذَكَّرُونَ (وَإِذَا تَكَلَّمُوا) الشَّمَّ (وَالْأَذَى مِنْ الْكُفَّارِ) (أَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ) سلام متبادر کہ
 اِنی سبقتم بنا من الشتم وغیرہ (لَا تَبْهَتُوا الْجَاهِلِينَ) لَا نَصَحْتَهُمْ وَنَزَلَ فِي حِزْمِهِ مَتْنِي اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 علی ایمان عمہ ابی طالب (إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ) ہدایتہ (وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ عَالِمُ
 بِالْمُهْتَدِينَ) (وَقَالُوا) قَوْمِهِ (إِنَّ نَجِيمَ الْهُدَى مَعَكَ نَحْطِفُ مِنْ أَرْضِنَا) نترع منها بسرعة قال تعالى (أُولَئِكَ
 نَجَمُكُمْ حَرَمًا آمِنًا) يَأْمَنُونَ فِيهِ مِنَ الْإِعَارَةِ وَالْقَتْلِ الْوَاقِينَ مِنْ بَغْضِ الْغَرْبِ عَلَى بَغْضِ الْعَجَبِيِّ بِالْفَوْضَانِيَةِ
 وَالْحَتَانِيَةِ (إِلَيْهِ عُمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ) مِنْ كُلِّ أَزَبٍ (وَذَقْنَا) لَهُمْ (وَمِنْ لَدُنَّا) عِذْنًا (وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ) اِنْ
 مَا يَقُولُ حَقٌّ (وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ بَطَرَتْ مَعِيشَتَهَا) عَيْشَهَا وَأَرِيدَ بِالْفَرْزَةِ أَهْلَهَا (فَقِيلَ مَسَاكِينُهُمْ لَمْ تُنْكَسْ مِنْ
 بَعْدِهِمْ إِلَّا قَلِيلًا) لِلْمَارَةِ يَوْمًا أَوْ بَعْضِهِ (وَكُنَّا نَحْنُ الْوَارِثِينَ) مِنْهُمْ (وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهِلِكَ الْقُرَى) بَطْلَمَ مِنْهَا
 (حَتَّى يَبْعَثَ فِي أُمَمٍ) أُنًى أَغْطَاهَا (رُسُلًا يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا وَمَا كُنَّا مُهِلِكَ الْقُرَى إِلَّا وَأَهْلُهَا ظَالِمُونَ) بِتَكْذِيبِ
 الرُّسُلِ (وَمَا أَوْفَيْتَهُمْ مِنْ شَيْءٍ مِمَّا عَاهَدُوا لَهَا وَلَا يَنْتَهِتُ) تَتَمَتُّعُونَ وَتَتَزَيَّنُونَ بِهَ أَيَّامِ حَيَاتِكُمْ ثُمَّ يَفْنَى (وَمَا عِنْدَ
 اللَّهِ) أَنْ تَفْزَحَ (غَيْرُ وَاقٍ) أَفْلَا يَعْقِلُونَ) بِكَاءٍ وَالْيَاءِ أَنْ الْبَاقِي خَيْرٌ مِنَ الْفَاقِي

ترجمہ: اومونہد خلقودپارہ قول (یعنی قرآن لمرہ) ہنکارہ بیان کرے دی، لیلہ دی، ددی دیارہ چہ
 دوی نصیحت حاصل کری (اوایمان راوری، کوموخلقوتہ چہ مونہد دی قرآن نہ ورا ندی کتاب
 ورکری دی پہ دی ہغوی قرآن بانندی (ہم) ایمان لری (دآیت د یهودو د ہفہ کسانو پہ بارہ
 کبھی نازل شوے دی چہ کومواسلام قبول کری وو، لکہ عبد اللہ بن سلام وغیرہ، اود ہفہ
 نصاریٰ پہ حق کبھی نازل شوے دی کوم چہ د حبشی اوشام نہ راغلی وو، اوکلہ چہ قرآن پہ
 دوی بانندی تلاوت کولے شی نوہغوی واٹی چہ ددی زمونہد رب د خوانہ پہ حق کیدو بانندی زمونہ
 ایمان دی مونہد خود دی نہ ورا ندی ہم مسلمانان (یعنی مؤحدین) وو، دی خلقوتہ بہ (بہ دوارو
 کتابونو بانندی د ایمان لرلو پہ وجہ او پہ دوارو بانندی د عمل کولو پہ مشقت بانندی، د
 صبرہ وجہ دہ گنا ثواب ورکول کیہی، او دا خلق پہ نیکی سرہ یدی دفع کوی، اومونہد چہ دوی تہ
 کوم شہ ورکری دی نود ہغی تہ (د اللہ تعالیٰ پہ لارہ کبھی) صدقہ کوی، اوکلہ چہ د چانہ لغوہ
 خبرہ (اود اذیت خبرہ) واوری نود ہغی تہ ددہ کوی اوواٹی چہ زمونہد عمل زمونہد پارہ دی
 اوستاسو عمل ستاسودپارہ دی، مونہد تاسوتہ سلام کولو، (داسلام د متارکت یعنی د خان
 خلاصی سلام دی، نہ داچہ د تحیہ سلام، یعنی تاسوزمونہد کنخلو وغیرہ نہ سلامت
 وسن، مونہد ناپوہہ خلقوسرہ مصاحبت (انختل) نہ غوارو، (راتلونکی آیت د حضور اکرم ﷺ
 خیل ترہ ابو طالب پہ ایمان بانندی د دیر حرص کولو پہ بارہ کبھی نازل شوے دی، بی شکہ
 نہ چہ چالرہ اوغوارے ہدایت ورتہ نہ شی کولے بلکہ اللہ چہ چالرہ اوغوارے ہدایت ورتہ کوی
 اود ہدایت مونہد ونکو علم ہم دد سرہ دی، اودوی (د حضور ﷺ) قوم، اووٹیل چہ کدہ مونہد ستاسرہ د

ہدایت تابعداری اوکرو نو موئیدہ د خپل ملک نہ او تختولې شو، (یعنی سمدستی به مونږد ملک نہ بهر او ویستلې شو) آیا مونږ دوی ته د امن والا حرم کښې ځای نه دې ورکړې؟ (چه دوی په هغې کښې د قتل او غارت نه کوم چه په عربو کښې په عامه توگه باندې واقع کیږي، مامون اوسیدي، چرته چه د هر قسم میوې د هر ځای نه راوړل کیږي کوم چه زموږد خوانه د) هغوی دپاره، په طوره رزق دی، لیکن په دوی کښې زیات خلق نه پوهیږي، (چه کوم څه مونږو ایو نو هغه حق دی)، او مونږ دیر داسې کلی هلاک کړی دی کوم چه په خپل سامان د عیش باندې ناز کوونکی وو، (د قریه نه مراد اهل قریه دی)، دادی د هغوی ځایونه، چه استوگنه پرې نه ده شوې ددوی نه پس لیکن لږه شان، (د مسافرو دپاره یوه ورځ یاد ورځې څه حصه)، او آخره مونږ د هغوی وارثان شو، او ستارب هیڅ کلی لږه (د کلی والود ظلم په وجه) ترهغه وخته پورې نه هلاکوی تر هغو پورې چه ټپې ددې (کلی) په صدر مقام کښې یو پیغمبر نه وی رالیدي چه هغوی ته زموږ پاتونه واوروی، او مونږ د کلو هلاکوونکی نه یو مگر هغه وخت چه اوسیدونکی ټپې د پیغمبرانو تکزب کولو سره، ظلم ته ملاوتی، او کوم څه چه تاسو ته درکړی شوی دی هغه صرف د دنیوی ژوند سامان اود هغې زینت دې، (چه د کوم نه تاسو په خپل ژوند کښې فائده او چټوئ، اود هغې نه زینت حاصلوئ، بیا هغه فنا کیږي)، او کوم څه چه د الله سره دی هغه یر بهر او باقی پاتې کیدونکی دی، آیاتاسونه پوهیږي؟ (دلته تغفلون او عفلون دواړه قراغه دی، اویقینی د چه باقی د فانی نه دیر بهتروی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: وصلنا: ماضی جمع متکلم باب تفعیل، مونږ پرله پسې اولیرل، مونږ صفا صفا بیان کړل قوله: الذین: موصول سره د خپلې صلی نه جمله مبتدا، هم مبتدا ثانی، یؤمنون ټپ خبر دې، او ټپ: د یؤمنون سره متعلق دې، مبتدا ثانی سره د خبر نه جمله د مبتدا اول خبر دې قوله: ای کما امنوا بکتابهم

قوله بصیرهم: په دې سره ټپ اشاره او کره چه دلته مامصدریه ده.

قوله: یدرعون: ینفقون، واذ اسمعوا دې ټولو عطف په یؤمنون باندې دې.

قوله: والاذی من الکفار: داد قبیلې د عطف د عام علی الخاص نه دې

قوله: لا یمدی من احببت: په دې کښې د ایصال الی المطلوب نفی ده، نه دا چه د اراة

الطریق نفی ده. لهدا په دې قول کښې اوبه دې قول د الله تعالی "واک لتهدی الی صراط

مستقیم" کښې هیڅ تعارض نشته وقلوا ای قوم، د قوم نه مراد حضور ﷺ قوم دې، او قاتل ټپ حارث بن عثمان بن نوفل بن عبد مناف دې.

قوله: یحیی: ای محمل وفاق الیه من کل اوب ای من کل جانب.

بولہ: ثمرات کل شے: داد کثرت نہ کنایہ دہ، لکہ پہ دے قول د اللہ تعالیٰ "واوتت من کل شے کنی چہ ضرورت ہر خیز مراد دے نہ دا چہ د دنیا ہر خیز۔

بولہ: معیشتا: اے عیشتا معیشتا د حذف د مضاف سرہ د ظرفیت پہ وجہ منصوب دے، او مفسر علام د معیشت تفسیر پہ عیش سرہ کرے دے اوس بہ تقدیر داسی شی، بطرت فی زمن صاہبا۔

بولہ: لم تسکن: دا جملہ حال دے او عامل پکنبی تلک پہ معنی د اشیر دے، اوتلک د مبتدا ثانی خبر ہم کیدے شی۔

بولہ: وما اوتیتم من شیء فمتاع الحیوة الدنیا: ما شرطیہ دہ او من شیء دے بیان دے، فمتاع الحیوة الدنیا د ہو مبتدا محذوف خبر دے، او پورہ جملہ جواب شرط دے۔

[ایات ۶۱-۷۵]

إِنَّمَا وَعَدَنَاهُ وَعْدًا حَسَنًا فَهُوَ لَاقِيهِمْ، وَهُوَ مُصِيبٌ، وَهُوَ الْحَكِيمُ [كُنْ مَتَّعْنَاهُ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا] فَيُزِيلُ عَنْهُمْ ثُمَّ يُنَادِيهِمْ اللَّهُ [فَقِيلُوا أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ] هُمْ شُرَكَائِيَ [قَالَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ] بِدُخُولِ الثَّارِ وَهُمْ رؤساء الضلالة [رَبَّنَا هَؤُلَاءِ عَاثُوا عَلَيْنَا مَا كَانُوا يَأْتِيَانَا يَعْبُدُونَ] هُمْ مَبْتَدَأٌ وَصِفَةٌ [أَعُوذْنَا لَهُمْ مِنْهُ لِقَاؤُكُمْ] لَمْ نَكْرَهُمْ عَلَى اللَّهِ [تَبَرَأْنَا إِلَيْكَ] مِنْهُمْ [مَا كَانُوا إِلَّا تَائِبِينَ] مَا نَافِيَةٌ وَقَدْ قُتِلَ الْغَنُفُولُ لِلْفَاصِلَةِ وَقِيلَ [أَعُوذْنَا لَكُمْ مِنْهُ] أَيْنَ الْأَصْنَامُ الَّذِينَ تَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ شُرَكَاءُ اللَّهِ [فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ] دَعَاءَهُمْ [وَرَأَوْا] هُمْ الْعَذَابَ أَنْصَرُوا [لَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا يَعْقِدُونَ] فِي الدُّنْيَا لِمَا رَأَوْهُ فِي الْآخِرَةِ [وَأَذْكُرُ] يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ مَاذَا أَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ إِلَيْكُمْ فَقِيصَتْ عَلَيْهِمُ الْأَنْبَاءُ الْآخِرَةُ فَتُجَنَّبُونَ فِي الْخَوَابِ [يَوْمِي] لَمْ يَجِدُوا خَيْرًا لَّهُمْ فِيهِ نَجَاةٌ [فَهُمْ لَا يَسْتَأْذِنُونَ] عَنْهُ فَيَسْكَتُونَ [قَائِمًا مِنْ ثَابٍ] مِنَ الشُّرْكِ [وَأَمِنْ] صَدَقَ بِتَوْجِيهِ اللَّهِ [وَعَمِلَ صَالِحًا] أَدَّى الْفَر_انْصَرَفَ [فَقَسَى أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِجِينَ] النَّاجِجِ بُوْعِدِ اللَّهُ [وَرَبِّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ] مَا كَانَ لَهُمْ لِلْمُشْرِكِينَ [الْغِيَرَةِ] الْإِخْتِيَارُ فِي شَيْءٍ رَسُخَانَ اللَّهُ وَكَفَى عَنْهُ يَتَوَكَّلُونَ] عَنْ إِشْرَاقِهِمْ [وَرَبِّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ] تُبْزِ فُلُوبَهُمْ مِنَ الْكُفْرِ وَغَيْرِهِ [وَمَا يَعْلَمُونَ] بِالْإِسْلَامِ مِنْ ذَلِكَ [وَهُوَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ] الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ [الْحَكِيمُ] وَلَهُ الْحُكْمُ الْقَضَاءُ الْآخِرَةُ فِي كُلِّ شَيْءٍ [وَالِيَهُ تَرْجِعُونَ] بِالْإِسْرَاقِ [قُلْ] لِأَهْلِ مَكَّةَ [أَرَأَيْتُمْ] أَمْ أَخْبَرُونِي [إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ مَرَمَدًا] ذَابَتْ [إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ] مِنَ الْإِسْرَاقِ [وَالِيَهُ تَرْجِعُونَ] بِأَيْتِكُمْ بِضِيَاءٍ نَهَارَ تَقْلُبُونَ فِيهِ الْفَيْضَ [أَقْلَابُكُمْ] ذَلِكَ مَتَاعُ تَقْلُوبِهِمْ فَتَرْجِعُونَ عَنْ الْإِسْرَاقِ [قُلْ] لَّهُمْ [أَرَأَيْتُمْ] إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ مَرَمَدًا [إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ] مِنَ الْإِسْرَاقِ [وَالِيَهُ تَرْجِعُونَ] بِأَيْتِكُمْ بِضِيَاءٍ تَسْتَبِخُونَ [فِيهِ] مِنَ الْقَتْلِ [أَقْلَابُكُمْ] مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ مِنَ الْإِسْرَاقِ فَتَرْجِعُونَ عَنْهُ [وَمِنْ رَحْمَتِهِ] تَعَالَى [جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ]

لَتَسْكُنُوا فِيهِ فِي اللَّيْلِ وَلَتَنْتَعُوا مِنْ قُضَائِهِ فِي النَّهَارِ لِلْكَسْبِ (وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ) الثَّغْمَةُ فِيهِمَا (وَ) أَذْكُرُ يَوْمَ يَأْتِيهِمْ يَقُولُ بَيْنَ شَرَكَائِي الَّذِينَ كُنْتُمْ تُزْعِمُونَ ذُكِّرْنَا ثَلَاثًا لَيْسَ عَلَيْنَا (وَتَزْعَمَانَا) آخِرُهَا (مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا) وَهُوَ يَشْهَدُ عَلَيْهِمْ بِمَا فَعَلُوا (فَقُلْنَا) لَهُمْ (هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ) عَلَى مَا قُلْتُمْ مِنَ الْإِشْرَافِ (فَعَلِمُوا أَنَّ الْحَقَّ فِي الْإِلَهِيَّةِ (لَهُمْ) لَا يُشَارِكُ فِيهِ أَحَدٌ (وَهَؤُلَاءِ) غَابَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَقُولُونَ فِي اللَّيْلِ مِنْ أَنَّ مَعَهُ شَرِيكًا تَعَالَى عَنْ ذَلِكَ

ترجمہ آیاتِ حق کہ چار سو مونہ یوں بنائستہ وعدہ کرے کہ چہ ہفتی لڑے خامخاموندونکی دے یعنی دے وعدے (معودہ) نہ رسیدونکی دے چہ ہفتہ جنت دے آباد ہفتہ چاہے شیردے چہ چاتہ مونہ دنیوی ژوندیو شوورخے فائدہ ورکری دے (کوم چہ بہ نزدی زائل شی) پیابہ ہفتہ قیامت پہ ورخ پہ ہفتہ خلقو کنبی وی کوم پہ چہ گرفتارولو سرہ (دورخ تہ حاضرکولی شی (اول کس بہ مؤمن وی اودویم کافر یعنی بہ دوارو کنبی بہ ہیخ مساوات نہ وی او (ہفتہ ورخ یادہ کرہ (چہ کومہ ورخ بہ اللہ تعالیٰ دے کافرانو تہ اوواشی چہ چرتہ دی زماہفتہ شریکان کوم چہ تاسو گنہل (چہ دوی زماسرہ شریکان دی پہ چاباندی چہ اللہ (دورخ تہ د نتوتی حکم ثابت شوے وی ہفتی بہ اوواشی (اوهفتی بہ د گمراہی سرداران وی ای زمونہ پور دگار! داہفتہ خلق دی چہ مونہ پی لاری کری وو (دامبتدا اود ہفتی صفت دے او اغویناہم نہ خبردے مونہ دوی لڑہ داسی پی لاری کری دی لکہ خنکہ چہ مونہ پی لاری وو (نودوی گمراہ او پی لاری شول او مونہ دوی لڑہ پہ گمراہی باندی نہ وو مجبور کری مونہ ستاپہ در کنبی (دوی نہ) خپل طرف تہ د برامت اظہار کوو، دوی زمونہ پندگی نہ کولہ (مانافیہ دہ اومفعول د فواصلود رعایت دپارہ مقدم کرے شوے دے او او پیہ وٹیلے شی چہ خپل شرکاء راوغواری یعنی ہفتہ بتان چہ تاسو دا گنہل چہ ہفتی زماسرہ شریکان دی نودوی بہ ہفتی لڑہ راوغواری نوہفتی بہ دوی تہ (د چغو وھلو) جواب قدری ہم ورنہ کری اوداخلق بہ عذاب (پہ خپلو سترگو) اووینی (ارمان چہ داخلق (پہ دنیا کنبی پہ نیغہ لڑہ باندی وی (نودا عذاب بہ نہ پہ آخرت کنبی نہ لیدلے) او (ہفتہ ورخ یادہ کرہ (پہ کومہ ورخ بہ چہ اللہ دوی تہ آواز او کری او پوشتہ بہ او کری چہ تاسو خپلو پیغمبرانو تہ خد جواب ورکری وو (پیابہ پہ دے ورخ باندی دوی (پہ جواب کنبی د پیش کولو سرہ د خلاصی ورکونکی) قول دلیلونہ ورگ شی (یعنی ہک بک بہ پاتی شی (یعنی ددوی پہ پوہہ کنبی بہ ہیخ یوداسی دلیل نہ راخی چہ ددوی دپارہ د خلاصون سبب وی (اودوی پہ پہ خپل منیع کنبی ہم (د دلیل پہ بارہ کنبی پوشتہ نہ شی کولی (چہ ددے پہ وجہ بہ دوی لاجوابہ شی لیکن کوم کس چہ (د شرک نہ بتویہ اویاسی اویمان راؤری (یعنی د اللہ تعالیٰ د توحید تصدیق او کری (اوینیک عملونہ او کری (یعنی فرائض ادا کری نہ یقینی د چہ داسی خلق پہ (د اللہ تعالیٰ د وعدے مطابق کامیابی

اوستار ب چه شے اوغوار ی نوپیدا کوی ئی، او چالره چه اوغوار ی نوخویش ئی کری، او دوی کنبی هیخ مشرک لره په هیخ یو شیخیز باندی هیخ اختیار نشته، الله لره پاک والی دی، او هغه لوی ددی دوی د شرک نه، اوستار ب ددوی په تولو (د کفر وغیره) خبرو باندی خبردی کومی چه ددوی سینی پتوی، او کوم (دروغ) چه (د دوی ژبی) بنکاره کوی، (هم دامعبوددی) ده نه علاوه شوک د بندگی لاتی نشته، په دنیا و آخرت کنبی (په جنت کنبی) هم دد تعریف دی، او هم دد دیاره فرمان روائی ده (یعنی په هر خیز کنبی دده فیصله نافذه ده) او (بیازوندی کیدونه پس) هم د ده طرف ته به واپس کولی شی، ته (اهل مکة و ته) او وایه چه راته او بیایی چه که الله تعالی په تاسو باندی د همیشه دیاره ترقیامته پور ی شپه اوساتی نود الله نه سیوا (ستاسو په خیال کنبی) هغه کوم یو معبود دی چه ستاسود دیاره (د ورخی) رنراولی (چه تاسو پکنبی روزی طلب کری) آیا تاسو دا خبره د پوهیدو دیاره نه اور ی؟ (چه تاسو د شرک نه توبه گارش ته پوښتنه او که چه داهم راته او بیایی چه که الله تعالی په تاسو باندی ترقیامته پور ی د همیشه دیاره ورغ اوساتی نو) ستاسود خیال مطابق، دده نه سیوا کوم معبود دی چه تاسو ته شپه راولی؟ چه تاسو پکنبی (ده ستونزی په وجه) آرام او کری، آیا تاسو (د شرک په معامله کنبی خپلی غلطی ته نه گور ی) (غور نه کو ی، چه تاسو د شرک نه منع شی) الله تعالی په خپل رحمت سره ستاسود دیاره شپه او ورغ جوړ کری دی، ددی دیاره چه په شپه کنبی آرام او کری او (په ورغ کنبی د کسب په ذریعه) د هغه روزی تلاش کری او ددی دیاره چه تاسو د شپ ی اود ورخی د نعمت شکر ادا کری، (او یاده کره) په کومه ورغ چه به الله تعالی دوی ته آواز او کری اویه وائی چه کوم تاسو زما سره شریک گنرل هغه چرته دی؟ (د دوی شرک ئی دویم خل ذکر کرددی دیاره چه د راتلونکی قول په دی باندی بنا او کری) اومونیبه د هرامت نه یو یو گواه راولو، (او هغه به د هغوی پیغمبری کوم خه چه هغوی د ته وئیلی وی نود هغی شهادت به ور کری) نومونیبه دی (مشرکانو ته اووایو چه تاسو په خپله دعوی د شرک باندی دلیل وړاندی کری، دوی ته به معلومه شی چه (د الوهیت په باره کنبی) رینبتونی خبره د الله وه (چه په الوهیت کنبی دد سره شریک شوک نشته) او کوم خه چه دوی په دنیا کنبی د خانه جوړول (چه د الله تعالی سره شریک شته، حال دا چه الله ددی نه بری دی) هغه تول به ددوی د خوانه ورگ شی.

د قیوداتو فوائد اوتسهیل

قوله: وقال الذین حق علیهم القول : داجمله مستانفه ده، کومه چه د سوال مقدربه جواب کنبی واقع ده، کله چه مشرکانوته اووئیلی شی چه زما هغه شریکان چرته دی کوموته چه تاسو عبادت کولو؟ نوددی سوال د جواب ورکولوپه خائی به ده مشرکانو مشران اوتا بعداران په خپلو کنبی جگړه شروع کری، تابعین به متبوعینو لره مورد د الزام گر خوی اومتبوعین به تابعین لره مورد د الزام گر خوی.

قوله: مبتدا وصفته: هؤلاء اسم اشارہ موصوف الذین اسم موصول، اغوینا جملة صله، عائد محذوف دے چہ ہم ضمیر دے، تقدیر عبارت داسے دے، اغوینا ہم، موصول سرہ دے صلی نہ صفت، صفت سرہ دے خیل موصوف نہ مبتدا، او اغوینا، دے کما اغوینا (مبتدا) خبر دے۔
قوله: قدم المفعول للفواصل: پہ اصل کنبی ماکانوا یعبدوننا وو، دے فواصلود رعایت دپارہ مفعول مقدم کرے شو، ماکانوا ایانا یعبدون شو۔

قوله: مارأوه فی الأعره: داد لو جواب دے اوخو حضراتو "لآکھامہ ذالک" محذوف منلی دے، یعنی کہ دوی پہ دنیا کنبی پہ ہدایت باندے وی نو دوی لہرہ پہ پہ آخرت کنبی دے دوی پہ ہدایت کیدلو کامیابی کرے وی۔

قوله: فعمیت علیہم الانباء: پہ دے کنبی قلب دے، کوم چہ پہ محسنات دے کلام کنبی شماریری، اصل دے! ے چہ فعموا عن الانباء، دے شارح قول لم یجدوا خیر الہم فیہ سرہ ہم دے قلب تہ اشارہ دے۔

قوله: فعمیت علیہم: پہ دے کنبی دے عمی صلہ علی پہ دے وجہ راغلی دے چہ عمی معنی دے خفی لہ متضمن دے۔

قوله: علی ان یکون: عسی دلتہ دے تحقیق دپارہ دے، خکہ چہ دے کریم پہ حضور کنبی توقع ہم دے یقین درجہ لری، او اللہ تعالیٰ خوا کریم الاکرمین دے، لہذا دے اللہ تعالیٰ پہ کلام کنبی بہ عسی پہ معنی دے حق وی۔ او کہ پہ خپلہ معنی دے ترجی سرہ واخستلی شی نو دابہ دے تائب پہ اعتبار سرہ وی۔

[ایاتونہ: ۷۶-۸۲]

(إِن قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَىٰ) بن عمہ بن خالہ وَأَمَرَ بِهِ (فَقَبَلْنَاهُ عَلَيْهِمْ) بِالْكَبَرِ وَالْفُلُوْ وَخَفَرَةُ النَّالِ (وَأَكْبَنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِن مَّقَابِلَهُ لَتَنُومُ) نَفَلُ (بِالْمُصْبَرِ) الْجَمَاعَةُ (أُولَىٰ) اصْحَابُ (الْقُوَّةِ) أَنَّى تَنْفَلُهُمْ فَالْبَاءُ لِلتَّغْيِيَةِ وَعِذَّتْهُمْ قِيلَ سَنَفُوتُ وَقِيلَ أَرْتَمُونَ وَقِيلَ عَشْرَةٌ وَقِيلَ غَيْرَ ذَلِكَ أَذْكَرُ إِذَا قَالَ لَهُ قَوْمُهُ الْمُؤْمِنُونَ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ (لَا تَقْرَأُ) بِخَفَرَةِ النَّالِ فَرَحَ بَطَرُ (إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْرَجِينَ) بِذَلِكَ (وَأَبْقَاهُ) أَطْلَبُ (فِيمَا أَتَاكَ اللَّهُ) مِنَ النَّالِ (الدَّارَ الْآخِرَةَ) بِأَنْ تُنْفِقَ فِي طَاعَةِ اللَّهِ (وَلَا تَلْسَنَّاسَ) تَفْرُكُ (تُصِيبُكَ مِنَ الدُّنْيَا) أَيْ أَنْ تَعْمَلَ فِيهَا لِلْآخِرَةِ (وَأُحْسِنُ) لِلنَّاسِ بِالصَّدَقَةِ (كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْهَرُ) تَطْلُبُ (الْفَسَادَ فِي الْأَرْضِ) بِغَمَلِ الْمُتَغَايِبِ (إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ) بِمَعْنَى أَنَّهُ يُغَايِبُهُمْ (قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ) أَيْ النَّالِ (عَلَىٰ عِلْمٍ عِنْدِي) أَيْ فِي مَقَابِلَتِهِ وَكَانَ أَغْلَمَ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِالْبُورَةِ بَعْدَ مُوسَىٰ وَهَارُونَ قَالَ تَعَالَى (أَوَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مَنْ قَبْلَهُ مِنَ الْفُلُونِ) الْأَنْسَمُ (مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْبَرُ جِسْمًا) لِلنَّالِ أَيْ هُوَ غَالِمٌ بِذَلِكَ وَنَهْلِكُهُمْ اللَّهُ (وَلَا يُسْأَلُ عَنْ ذُنُوبِهِ الْمُجْرِمُونَ) لِيَعْلَمُوهُ تَعَالَىٰ بِمَا لَمْ يَدْخُلُوا النَّارَ بِحَسَابِ (الْخَفَرَةِ)

قَارُونَ عَلَى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ، بِاتِّبَاعِهِ الْكَبِيرِينَ زَكْنَانًا مُتَحَلِّينَ بِمَلَابِسِ الذَّهَبِ وَالْخَبِيرِ عَلَى عِوَالٍ وَمِعَالٍ مُتَحَلِّينَ، قَالَ الَّذِينَ يَرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا إِنَّا لِلْفِتْنَةِ إِلَهِتٌ لَا تَفْاضِلُ مَا أُوتِيَ قَارُونَ فِي الدُّنْيَا إِنَّمَا لَهُمْ حِصَابٌ نَجِيبٌ عَظِيمٌ، وَأَبِ فِيهَا وَقَالَ: لَهُمْ فِي الدُّنْيَا أَوْلُوا الْعِلْمِ بِمَا وَعَدَ اللَّهُ فِي الْآخِرَةِ وَيُكَلِّمُهُمْ كَلِمَةً زُخْرٍ، قَوَابِلُ اللَّهِ فِي الْآخِرَةِ بِالنَّجْبَةِ خَوَّيْلِينَ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا، بِمَا أُوتِيَ قَارُونَ فِي الدُّنْيَا (وَلَا يُلْقَاهَا) إِنِّي أَنَجْتُ الْمَتَابَ بِهَا (أَلَا الصَّابِرُونَ) عَلَى الطَّاعَةِ وَغَزَا الْمَغْصِبَةِ (فَكُنْتَابِي) بِقَارُونَ (وَيَذَارُوا الْأَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِيْئَةٍ يَنْصُرُوهُ مِنْ حُوثِ اللَّهِ) إِنِّي خَشِيتُ أَنْ يَنْتَفِعُوا غِنَى الْهَلَكَ (وَمَا كَانَ مِنَ الْمُتَشْعِرِينَ) بِنَةِ (وَأَصْحَابِ الَّذِينَ كَفَرُوا) كَانَهُ بِالْأَمْسِ، إِنِّي مِنْ قُرْبٍ يَقُولُونَ وَيَكُنَّ اللَّهُ يَحْطُ، يَنْشُوعُ (الزُّقْلَى لَيْسَ يَنْشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ) وَيَقْدِرُ بِغَضَبٍ عَلَى مَا يَشَاءُ وَيُؤَيِّ اسْمُ لِفْعَلٍ بِغَضَبٍ أَغْضَبَ إِنِّي أَنَا وَالْكَافُ بِغَضَبٍ الْإِلَامَ (لَوْ أَنَّ مَنْ لِلَّهِ عَلَيْهِمْ لَكُنْفَ بِنَا) الْبَاءُ لِلْفَاعِلِ وَالْمَفْعُولِ (وَيَكَاكُلُهُ لَا يُغْلِيهِمُ الْكَافِرُونَ) لِيُغْنِيَ اللَّهُ عَمَّا زُورُوا

ترجمہ: یہی شکہ قارون د موسیٰ (علیہ السلام) د قوم نہ وودیعنی د ترے خوئی اود ترور (ماسی) خوئی نہی وو او پہ موسیٰ (علیہ السلام) باندی نہی ایمان راوړې وو، د تکبر اولونې اود مال د دیروالی په ذریعہ نہی د خلقو په مقابلہ کښې تکبر شروع کړو او موندی ته دومره قدرې خزانې ورکړې وې چه د هغې کنجیانې په دیرو طاقتور وخلقو باندې درنې وې (یعنی په هغوی باندې به نہی زور راوستو، بآء د تعدیہ دپاره ده، اود دې کنجیانوده اوچتوونکو خلقو شمیرہ کښې چارنیلۍ دی چه اویاکسان وو، چاخلوینست بنودلی دی اوچالس بنودلی دی ددې نه علاوه نورهم دیراقوال دی، هغه وخت یادکړه، کله چه دده قوم «د بنی اسرائیلو مؤمنانو خلقو» ته اووئیل چه «د مال په دیروالی باندې فخرمه کوہ، یہی شکہ الله تعالی (په مال باندې) فخرکوونکی نه خوینوی اوکوم مال چه الله تالہ درکړې دې په هغې کښې د آخرت د کور طلب هم کوہ، (په دې طریقہ چه دہ هغې نه د الله تعالی په لارہ کښې خرچ کوہ، اود دنیانہ خپلہ حصہ هم مہ هیروہ) په دې طریقہ چه په دنیا کښې د آخرت دپاره عمل کوہ، او «د خلقو د صدقې په ذریعہ» ښہ سلوک کوہ لکه څنگه چه الله تعالی تاسہ احسان کړې دې اورد معصیت د عمل په ذریعہ، په ملک کښې د فساد لتونکو نه مہ جوړیږه، یہی شکہ الله فساد خوړونکی نه خوینوی، (په دې معنی چه هغوی ته به سزا ورکوی قارون جواب ورکړو چه دا فرخه ماته زما ذاتی هنرمندی په وجہ ملاؤدی، (یعنی زما د هونیاروالی په وجہ، او هغه د موسی اود هارون علیہما السلام نه پس د تولوزیات د تورات عالم وو، الله تعالی فرمانی چه آیاده ته ددې خبرې علم نشته چه الله تعالی دده نه وړاندې هم دیرداسې امتونہ هلاک کړی دی چه هغوی په قوت کښې دده نه هم زیات وو اورد مالونو) د جمع کولوپہ اعتبارسہ هم دیروو، (یعنی ده ته ددې خبرې علم دې او الله تعالی به دوی لره هلاک کړی، او الله تعالی ته ددوی دہ گناہونود علم لرلوپہ وجہ به ددوی نه د گناہونوپہ بارہ کښې پوښتنہ نه

کپڑی او بغیرد حساب کتاب نہ به نہی دوزخ ته نننه باسی نو (قارون) په پوره بنائست
 (اوشان سره) د خپل قوم په وړاندې (یوه ورځ ده خپلو تابعدارانو سره) کوموچه د سرو او
 رینمو جامې اغوستې وې او په کالو او سرو زرو سره بارکړی کچرو او اوسونو باندې
 سواره و، راووتو نو ده د نیاده ژوند طلبگار و او وئیل (یا د تنبیه دپاره ده) کاش چه مونږ ته هم په
 هغه طریقته هغه څه ملاؤ شوی وئ کوم چه قارون ته (په دنیا کښې) ورکړی شوی دی دا خو ده ډیرې
 برخې والا دې (یعنی د دنیا نه د ډیرې حصی موندونکې دې) د فیها په ځای منها ډیر مناسب
 دې او هغوی خلقو چاته چه (د هغه څیزونو) علم ورکړې شوې وو چه د کوم الله تعالی په
 آخرت کښې وعده کړې ده دې خلقو ته چې د نصیحت په طور، او وئیل په تاسو افسوس دې
 (ویل کلمه د توبیخ ده) د الله ثواب (په آخرت کښې چه جنت دې) په زړونو درجې بهتر دې (د
 هغه څه نه چه په دنیا کښې قارون ته ورکړی شوی دی) کوم چه به هغه کس ته ورکولې کپړې چه
 ایمان نه راوړې وی او نیک عملونه نه کړی وی، او دا جنت (کوم چه په طور د ثواب ورکول
 کیري) هغه چا ته به ملاؤ پړی چه (په طاعت او معصیت باندې) صبر کوونکی وی نوموږ قارون
 سره دده د محل په زمکه ښخ کړو او ده الله ته سیوا بل هیڅ یو جماعت نه وو چه د مدد نه کړې وې
 (یعنی چه ده هلاکت نه چې خلاص کړې وې) او نه هغه په خپله د عذاب نه د ځان په بچ
 کوونکو کښې شو، او کومو خلقو چه پرون (په زمانه قریب کښې) دده په شان د کیدو ارمان
 کولو هغوی او وئیل چه داسې معلومیږي چه الله چاته او غواړي په خپلو بندگانو کښې نو په روزی
 کښې فراخی ورکوي او (چاته چه او غواړي نو) تنگی ورکوي (وی اسم فعل په معنی د اعجب
 انا دې، او کاف په معنی ده لام دې) او که په مونږ باندې د الله مهربانی نه وې نو مونږ به نه په
 زمکه ښخ کړی وې، (لخسف معروف او مجهول دواړه دی) معلومه شوه چه (د قارون په شان
 د الله تعالی د نعمتونو) ناشکری کوونکی کامیابی نه مومی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: ان قارون: قارون عجمی عبرانی لفظ دې، د عجمه او علمیت په وجه غیر منصرف
 دې، د قارون په باره کښې دومره خبره یقینی ده چه د موسی (عليه السلام) د ورور ولی (خاندان)
 کس وو. پاتې شوه دا خبره چه د موسی (عليه السلام) سره نه څه رشته وه، په دې کښې مختلف
 اقوال دی، ① اول داچه د تره ځوئ نه وو، ② دویم داچه د ترور (ماسی) ځوئ نه
 وو، دا دواړه خپلو لږ جمع کیدې هم شی په داسې طریقې سره چه د حضرت موسی (عليه السلام)
 ترور (ماسی) د موسی (عليه السلام) په تره باندې واده وی، ددې نه علاوه نور هم اقوال موجود دی
 نسب نه داسې دې، قارون بن یصهر بن قاهت، او موسی بن عمران بن قاهت، تنوع
 واحد مؤنث غائب ده ناء ینوء نوء نه، باب نصر، په معنی ده تیتید او درنیدوسره.
 قوله: ان مفاتحه لتنوء بالعصبة: لتنوء بالعصبة کښې دوه صورته دی،

① یوداچہ باء د تعدیہ دپارہ شی پہ دے صورت کنہی بہ معنی داشی چہ لتنوء المفاتح العصبۃ الاتویاء یعنی کنجیانہی دومرہ قدرے زیاتہی وے چہ د طاقتور و خلقویہ غتہ ډله بہ نہی ہم درنولہ، پہ دے صورت کنہی قلب نشته، ② دویم صورت دادے چہ لتنوء بالعصبۃ کنہی قلب اومنلے شی اومعنی داشی، لتنوء المفاتح العصبۃ هغوی کنجیانو بہ یوقوی ډله دروند بار جوړولہ، خکہ چہ کہ قلب اونه منلے شی نور ترجمہ بہ داسے شی، د طاقتور و کسانو ډله بہ کنجیانہی درنولے، ظاہرہ دہ چہ دا خبرہ خلاف عقل دہ

قوله: ولا یسئل عن ذنوبہم المجرمون:

سوال: پہ یو آیت کنہی دی چہ: قَوْلُكَ لَنَسْتَلْهُمْ أَجْمَعِينَ ۖ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ د رومینی آیت نہ دامعلومیری چہ د مجرمانو نہ بہ د هغوی د جرمنونو بہ بارہ کنہی پوښتنہ نہ کیږی او بغیر د حساب کتاب بہ دوزخ تہ داخلیری، اوددے دویم آیت نہ دامعلومیری چہ د ټولو مجرمانو نہ بہ د گناهونو بہ بارہ کنہی تپوس کیږی، پہ دے دواړو کنہی د تطبیق څه صورت دے؟

جواب: د سوال او پوښتنې کول دوه قسمونه دی:

رومینی قسم: استعتاب څه د سوال کولونه پس بہ دوی معاف کیږی، لکه څنگہ بہ چہ د څو نافرمانو مؤمنانو سرہ دامعاملہ کیږی.

دویم قسم: تقریب څه د هغے نہ پس بہ دوزخ تہ داخلولې شی دلته د رومینی قسم د سوال نفی مراد د، لہذا هیڅ تعارض نشته.

قوله: فخرج: ددے عطف پہ قال انما او تیتہ باندې دے، پہ مینځ کنہی جملہ معترضہ دہ.

قوله: من فتنۃ یمنصرونه: فتنۃ د کان اسم هم کیدې شی کہ کان ناقصہ شی، اولہ بہ نہی خبرشی، او کہ کان تامہ شی نو فتنۃ بہ نہی فاعل شی، او یمنصرونه د فتنۃ صفت، فتنۃ لفظا مجرور دے او معنی مرفوع دے، خکہ چہ من زائد دے

قوله: من دون الله: داد فتنۃ نہ حال دے.

قوله: بالامس: ددے نہ خپله حقیقی معنی نہ دہ مراد چہ تیرہ شوې ورځ دہ، بلکه نزدیکی زمانہ ترې نہ مراد دہ، د نزدیکی وخت نہ مجازا پہ امس سرہ تعبیر کیږی

قوله: ویکان: دا کلمہ د زجر او تعجب دہ، دہ وی کان نہ مرکب دے، کاف ضمیر خطاب دے، اوان حرف مشبہ بالفعل دے، څو حضرات و نیلی دی چہ و اسم دے چہ پہ تعجب باندې دلالت کوی ددے وانه پس کله کله ها راخی اومعنی نہی هم د تعجب وی، او کله والره دی و نیل کیږی، اوددے نہ پس کان لگولې شی. وکان من یکن له نصب محب و من یفطر بعش عیش فر" تعجب دے چاسره چہ ډیر زړوی دہ هغه سرہ مینه کیږی، او څوک چہ محتاج وی نو د تکلیف ژوند تیروی (لغات القرآن)

تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ اِني اَخْتَرْتُ لَكُمْ عَلَيْهَا لِيْلَيْدِينَ لَا يُرِيدُونَ عِلْمًا فِي الْاَرْضِ) بَاتْنِي (وَلَا فُسَادًا) بِفَضْلِ
الْمَغَاصِي (وَالْعَاقِبَةِ) الْمَحْمُودَةِ (لِلْمُتَّقِينَ) عِقَابُ اللَّهِ بِفَضْلِ الطَّاعَاتِ (مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا)
نُوبَ بَسْتِهَا وَهُوَ عَشْرُ اَنْفَالِهَا (وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى الَّذِينَ عَمِلُوا السَّوْآتِ اِلَّا) خِزَاءً (مَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ) اِنْ يَفْلَهُ (اِنَّ الَّذِي قَرِضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ) اَنْزَلَهُ (لِرَادِّكَ اِلَى مَعَادٍ) اِلَى مَكَّةَ وَكَانَ فِذْ اخْتِفَافِهَا (قُلْ
رَبِّي اَعْلَمُ مَنْ جَاءَ بِالْهَدْيِ وَمَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ) نَزَلَ جَوَابًا لِقَوْلِ كُفَّارٍ مَكَّةَ لَهْ اِنَّكَ فِي ضَلَالٍ اِنْ فَهُوَ
الْجَانِي بِالْهَدْيِ وَلَمْ يَفِ ضَلَالٍ وَاعْلَمَ بِمَعْنَى عَالَمٍ (وَمَا كُنْتَ تَرْجُو اَنْ يُلْقِيَ اِلَيْكَ الْكِتَابَ) الْقُرْآنَ (اِلَّا) لِكِنْ
اَلَيْهِ اِنَّكَ (رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرًا) نُمَيْتًا (لِلْكَافِرِينَ) عَلَي دِيهِمْ الَّذِي دَعَاكَ اِلَيْهِ (وَلَا يَصُدُّكَ
اَمَلُهُ يَصُدُّ لَوْلَاكَ خَلِيفَتُ لَوْ اَلْوَطَعُ لِلْجَاوِزِ وَالْوَاوُ لِلْقَاعِلِ لَا لِقَافِلِهَا مَعَ التَّوْنِ السَّائِكَةِ (عَنْ اَيَّامَاتِ اللَّهِ بِعَدَا
اُتْلُمْتَ اِلَيْكَ) اِنْ لَا تَرْجِعْ اِلَيْهِمْ فِي ذَلِكَ (وَاَذْخُرْ) النَّاسَ (اِلَى رَبِّكَ) بِتَوْجِيْدِهِ وَجَبَاتِهِ (وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ
الْمُتْرِكِينَ) لَا غَانِيَهُمْ وَلَمْ يُلْزَمِ الْجَاوِزِ فِي الْفِعْلِ لِسَانَهُ (وَلَا تَذْخُرْ) تَعْبُدُ (مَعَ اللَّهِ) اَلْهَآ اَعْرَآ اِلَهَ الْاَهْوَاكُلِ شَرُّ
هَالِكِ الْاَوْجِهَةِ اِلَّا اِيَّاهُ (لَهُ الْحُكْمُ الْقَضَاءُ النَّافِذُ) (وَالِهِيَ تَرْجِعُونَ) بِالشُّشُورِ مِنْ فُتُورِكُمْ

ترجمہ: دغہ دارِ آخرت (یعنی جنت) موند هغوی خلقودپارہ خاص کوؤکوم چہ پہ دنیاکنبی نہ
ظلم پہ ذریعہ، غت جویردل غواری او نہ (د نافرمانی پہ ذریعہ) فساد کوی، اوہترانجام (د اللہ
پہ حکم منلوسرہ، د اللہ د عذاب نہ) د یریدونکودپارہ دی، کوم کس چہ نیکی خان سرہ راؤری
هغه تہ بہ د هغی نہ بہترہ ملاویپی (د دہ د نیکی پہ وجہ بہ اجر ملاویپی او هغه بہ ددی نیکی
نہ لس چندہ زیات وی) اوکوم کس چہ بدی خان سرہ راؤری نو داسی خلقوتہ چہ بدیانی کوی
هغوی تہ بہ ہم دومرہ بذلہ ملاویپی خومرہ چہ هغوی عمل کرپی دی، کوم اللہ چہ پہ تاباندی قرآن
نازل کرپی دی هغه دویم محل بیاتالرہ رومبنی حائی تہ واپس کوؤنکپی دی، (یعنی مکہ مکرمہ
تہ، او حضور ﷺ د مکہ دپارہ اشتیاق ینکارہ کرپی وو) تہ او وایہ چہ زمارب نہ پوہپی چہ
خوک د ہدایت سرہ راغلی دی، اوخوک پہ ینکارہ گمراہی کنبی دی (د آیت مبارکہ د مکہ د
کفارود هغه قول پہ بارہ کنبی نازل شوپی دی کوم کنبی دوی حضور ﷺ تہ ویشلی وو چہ
تہ پہ ینکارہ گمراہی کنبی نہ، یعنی نبی علیہ السلام د ہدایت سرہ راغلی دی اودوی
پہ ینکارہ گمراہی کنبی پراتہ دی دلته 'اعلم' یہ معنی د عالم دی، ستاخود اتوقع نہ وہ چہ
پہ تاباندی بہ داکتاب (قرآن کریم) نازل کرپی شی، لیکن پہ تاباندی خالص ستاد رب پہ مہربانی
سرہ (نازل کرپی شو) لہذا تہ د کافرانو (د هغوی د دین پہ بارہ کنبی چہ د کوم پہ طرف هغوی
تالہ دعوت اوبلنہ درکوی، هیچ کلہ مددگارمہ جویریہ او (خیال ساتہ چہ) داکفران تالرہ د اللہ
تعالی د آیتونو د تبلیغ نہ منع نہ کرپی پس د هغی تہ چہ د آیتونو تاتہ نازل شوی دی (ولا یصدک بہ
'صل کنبی یصدونک وو، نوں رفع د جازم پہ وجہ حذف شو، او واؤ فاعل د نوں ساکنہ

سره د التقاء ساکنین په وجه حذف شو، یعنی ته په دې معامله کښې د هغوی د خرافاتو طرف ته التفات مه کوه، «اوته خلقوته د خپل رب (د توحید او عبادت) په طرف دعوت ورکوه او هیڅ کله «ددوی په اعانت کولو سره» مشرکانو ته مه کپه، (جازم یعنی لا فعل لره د مبنی کیدو په وجه جزم نه دې ورکړې، اود الله سره د بل چابندگی مه کوه، سواد الله نه بل معبود نشته» هغه د ذات نه علاوه هر یو څیز فنا کیدونکې دې، هم ددغه ذات فیصله (نقض) کیدونکې» اود (قبرونونه د راژوندی کولو نه پس به) تاسو هم دد خواته ورگرځول کپئ.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: تلك الدار الآخرة: تلك مبتدأ موصوف الدار الآخرة به تركيب توصيفي سره د دې صفت، نهضاً جملة نهي خبر دې.

قوله: لראذك الى معاد: د معادنه اكثر ومفسرينو مکه مکره اخستي ده، او خنوتري نه مقام محمود مراد اخستي دې.

قوله: ولا يصدك: لانا هیه جازمه ده، او يصدك فعل مضارع مجزوم دې او علامت د جزم حذف د نون دې، او ووا فاعل دې، كاف مفعول به دې اونون تاکید دې.

قوله: عن آيات الله: دلته مضاف محذوف دې یعنی عن تلميح آيات الله.

قوله: لم يثر الجازم: په ولا تكونن کښې لاء جازمه په لفظ کښې هيڅ اثر نه دې کړې، اگرچه محلاتې اثر کړې دې، د اثر نه کولو وجه داد چه تكونن د نون تاکید ثقل په وجه مبنی شوې دې.

قوله: تعيد: د تدع تفسير نې په تعيد سره کړې دې په دې سره نې په خوار جوياندې رد کړې دې، خوارج وائی چه طلب که د ژوندی نه وی او که د مړی نه وی داشرک دې، داد خوارجو جهل دې ځکه چه مؤثر بالذات گنړلو سره د غير الله نه طلب کول شرک دې، لیکن د اسبابو په درجه کښې طلب شرک نشته.

[۳۹] سورة المنکبوت

سورة المنکبوت مکیه هی تسع و سون ایه

سورة عنکبوت مکی دې او په دې کښې ۶۹ آیتونه دی

[ایاتونه: ۱ - ۱۴]

بسم الله الرحمن الرحيم (الله اعظم بفرادو بذلك) احسب الناس ان هم لم يؤمنوا ان يقولوا: ائمنوا وهم لا يفقهون) يختبرون بنا يعين به حقيقة ايمانهم نزل في جماعة آمنوا فاذا هم المشركون (ولقد فتنا الذين من قبلهم فليعلمن الله الذين صدقوا) في ايمانهم علم مشاهدة (وليعلمن الكاذبين) هي (أمر حسب الذين يعملون الساعات) الشرك والتفاسي (أن يسوقوا) يؤمنون فلا ننظم منهم (ساعة) نس (ما) الذي يمحكون) د حکمهم هدا (من گان بدجو) يخاف (لقد الله فإن أهل الله) هو (لا ت) فلنستبد له

وَهُوَ السَّيِّئُ يَقُولُ الْعِبَادَ الْعَالِمِينَ بِأَعْمَالِهِمْ وَمَنْ جَاهَدَ جِهَادَ خُزْبٍ أَوْ نَفْسٍ فَلَمْ يَجْتَهِدْ لِنَفْسِهِ فَإِنَّ مَنَعَةَ جِهَادِهِ لَهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ لَقَدْ نَقَضَ عَنِ الْعَالَمِينَ الْإِنْسَ وَالْجِنَّ وَالْمَلَائِكَةَ وَعَنِ عِبَادِهِمْ وَالْأَنْبِيَاءِ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ بِعَمَلِ الصَّالِحَاتِ وَنُكَفِّرَنَّ بَعْضَهُمْ أَحْسَنَ) بِمَنْعَتِي عَنِ نَفْسِهِ نَزَعَ الْخَالِصُ الْإِنَاءَ (الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ) وَهُوَ الصَّالِحَاتِ (وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَسَنًا) أَيَّ لِبَاسٍ لَا خَسَنَ بَلَّانَ يَبْرَهْمَا (وَأَنْ جَاهَدَكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ) لِأَشْرَاكِهِ (عَلِمَ) مُوَافَقَةً لِلْوَالِدِ فَلَا مَقْهُومَ لَهُ (فَلَا يُطْعِمَانِي) فِي الْإِشْرَاكِ (إِلَى مَرْجِعِكُمْ فَأَتَشْكُرُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ) فَأَجَازِيكُمْ بِهِ (وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِي الصَّالِحِينَ) الْأَنْبِيَاءَ وَالْأَوْلِيَاءَ بَلَّانَ نَخْشَرُهُمْ مَعَهُمْ (وَمِنْ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ فَإِذَا أُوذِيَ فِي اللَّهِ جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ) أَيَّ أَذَاهُمْ لَهُ (كَعَذَابِ اللَّهِ) فِي الْخَوْفِ مِنْهُ فَطِيعُهُمْ فَيَتَأَلَّقُوا (وَكَلَّيْنَا) لَمْ قَسَمَ (جَاءَ نَحْمُ) لِلْمُؤْمِنِينَ (مِنْ رَبِّكَ) فَعَمِلُوا (لِيَقُولُوا) خَلَقْتُ مِنْهُ نُونُ الرَّطْبِ لِتَوَالِي الثُّنَاتِ وَالْوَاوِ ضَمِيرُ الْخَضَعِ لِإِيقَاعِ السَّكِينِ (إِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ) فِي الْإِيمَانِ فَاشْرَكُوا فِي الْعِنْمَةِ قَالَ تَعَالَى (أَوَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ) أَيَّ بِغَالِبٍ (بِمَا فِي صُدُورِ الْعَالَمِينَ) يَقُولُهُمْ مِنْ الْإِيمَانِ وَالْإِثْقَابِ بَلَى (وَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا) بِقَوْلِهِمْ (وَلَيَعْلَمَنَّ السَّافِقِينَ) فَيَجَازِي الْفَرِيقَيْنِ وَاللَّامِ فِي الْفِغْلَيْنِ لَمْ قَسَمَ (وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا اتَّبِعُوا أَسَاطِينَنَا) دِينَنَا (وَلَنُحْمِلَ عَطَايَاكُمْ) فِي اتِّبَاعِنَا إِنْ كَانَتْ وَالْأَمْرُ بِمَعْنَى الْخَيْرِ قَالَ تَعَالَى (وَمَا هُمْ بِمُتِمِّلِينَ مِنْ غَطَايَاهُمْ مِنْ شَيْءٍ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ) فِي ذَلِكَ (وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ) أَثْرَارَهُمْ (وَأَتَقَالَامَهُ أَثْقَالَهُمْ) يَقُولُهُمْ لِلْمُؤْمِنِينَ اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا وَاصْلَاهُمْ مَقْلِدِيَهُمْ (وَلَيَسْأَلَنَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ) يُخْلِبُونَ عَلَى اللَّهِ سُؤَالَ تَوْبِيعِ وَاللَّامِ فِي الْفِغْلَيْنِ لَمْ قَسَمَ وَخَلِيفَ فَاعِلُهُمَا الْوَاوُ وَنُونُ الرَّطْبِ

ترجمہ: اَلَمْ: ددی پہ مراد باندی اللہ تعالیٰ بنہ پوہیری ایا ددی خلقو دا گمان دی چہ دوی صرف پہ ددی ووٹیلو باندی چہ مونہ ایمان روپی دی مونہیہ دوی بغیر دا زمینیتہ پریپدو، دوی بہ پہ داسی خیزونو باندی ازمینیتولہ شی چہ دھغی دوجی نہ ددوی ایمان ظاہری، دادیو جماعت پہ بارہ کنبی نازل شوی دی چہ کلہ ہغوی ایمان راورلو نودمشرکینو دطرفہ ہغوی تہ مختلف قسمہ اذیتونہ او تکلیفونو روکول شروع شو، اللہ تعالیٰ ددوی نہ رومنی خلق ہم آزماو کری دی، یقیناً اللہ تعالیٰ بہ داخلق ہم معلوم کری چہ کوم پہ خپل ایمان کنبی رشتونہ دی، دمشاہدی پہ توگہ باندی معلومول اودایمان پہ بارہ کنبی بہ دروغین خلق ہم معلوم کری، آیا کوم خلق چہ بدکارونہ یعنی شرک اونور گناہونہ کوی نودوی د اکثری دوی بہ زمونہ نہ بیج شی نو مونہ بہ ددوی نہ انتقام نہ شو اغستی، نوددوی د انجوریز د کوم پہ بارہ کنبی چہ دوی فیصلہ کوی، انتہائی بی خونده اویہودہ دی کوم کس چہ اللہ تعالیٰ د ملاقات ویرہ لری تویقیناً دودہ د ملاقات وخت راوان دی، لہذا دہ لہ پکاری دی چہ دھغی دپارہ تیاری او کری، ہغہ دخپلو بندیگانو خبری لہہ اوریدونکی او دھغوی کارونو

له پيژندونکې دې اوچه کوم کس جهاد اوکړو برابره ده که جهاد بالحرب وي اوکه جهاد بالنفس وي نوهغه هم دخپلې فاندې دپاره جهاد کوي ځکه چه دده دجهاد نفع به هم دې جهادکونکي ته ملاويږي نه چې الله تعالى ته، الله تعالى خودجهان والونه يعنې دانسانانو، پيريانو او فرشتو اودهغوی دعباداتو نه بهي نيازه دې اوکومو خلقوچه ايمان راوړلو اونیک عملونه شي اوکړل نومونې به دهغوی گناهونه دهغوی دنیک عملونو په بدله کښې ختم کړواومونږپه ددوی دعملونو حال دادې چه هغه عملونه نیک وي، بهترينه بدله ورکړو احسن، دحسن په معنی کښې دې اوددې نصب دپا جاره دساقط کيدلو دوجې نه دې، مونې هرايمان ته دخپل موريلار سره دښه اوحسن سلوک تاکيدکړي دې ښه سلوک اونښه تاکيددادې چه هغوی سره دښه سلوک برتاؤ کوي، اوکه چرې هغوی په تاباندې ددې خبرې زور اوچوي چه ته ماسره څوک شريک جوړکړئ داسې څيزچه دهغې په شريک کيدو باندې تاسره دواقع مطابق علم هم نشته نو په شرک کولو کښې دهغوی اطاعت مه کوه تاسو ټول په زما طر ف ته واپس راځي ييا به زه تاسو دهرهغه څيزنه خبرکړم کوم چه تاسو کول، نوزه به ستاسو داعمالو جزاء درکومه اوهغه خلق کومو چه ايمان راوړي وي اونیک عملونه شي کړي وي نوهغوی به په صالحينو يعنې په انبياؤ اولواياؤ کښې اوشمارو په دې توگه چه مونږ به دهغوی حشردي پاکو خلقوسره اوکړو، اوځنی خلق داسې هم دی چه هغوی امنا بالله وائي اوکله چه دوی ته دالله تعالى په لارکښې تکليفونه وررسولې شي، نوهغوی دخلقو تکليف يعنې دخلقوايذاء رساني دخپل زان دپاره دعذاب الهی په شان گنځي اودهغې نه ويريږي اوهم ددې دوجې نه دهغوی اطاعت کوي اودنفاق مرتکب جوړشي، اوقسم دې که چرې مومنينوته ستادرب دطرفه شه امداد راوړسي چه دهغې دوجې نه دوی ته مال غنيمت حاصل شي، نودوی وائي چه مونږه خوتاسوسره په ايمان کښې شريک وو، لهذا مونږه هم په مال غنيمت کښې شريک کړئ، ولشن، کښې لام قسم دې، ليقول: کښې نون د رفع مسلسل «درې» نونودوجې نه اودجمع ضميرواؤدالتقائي ساکنين دوجې نه حذف کړې شوی دې، الله تعالى اوفرمانيل آيا الله تعالى ته دټولوجهان دخلقو دزونو حال دايمان او دنفاق نه چه هرڅه وي معلوم نه دې؟ ضرورورته معلوم دې، اوالله تعالى به دزړه نه ايمان روړونکې خلق باليقين ظاهره وي اومنافقان به هم باليقين ظاهره وي، اودواړودلوته به بدله ورکړي، اوپه دواړو فعلونو کښې لام قسم دې اوکافران مسلمانانو ته وائي چه تاسوپه دين کښې زمونږه طريقه اختياره کړئ «بالفرض» که چرې زمونږه په اتباع کولو کښې څه گناه وي نو مونږه به هغه په خپل زان باندې اوچته کړو يعنې دهغې وپال اوبوج به مونږه په خپله ذمه واخلو، اوتاسوپه ترينه بيفمه نې، اوامردخبرپه معنی کښې دې، الله تعالى فرماني حالتکې دوی دهغوی دگناهونو نه هيڅ څه اوچتوونکې نه دی دوی خوږپه دې معامله کښې محض دروغجن دی البته

دوی بہ دخیلو گناہونو بوج اوچت کړې وی او د خپلو گناہونو د بوج سره سره به یې لگ نور بوج هم مومنانو ته ددې خبرې دوجې نه چې تاسو زموږ د طریقې اتباع او کړئ او خپلو متبعینو گمراه کولو دوجې نه او دوی چې کوم دروغ او افتراء کوی نو د قیامت په ورځ به ددوی نه ضرر د تپوس پوښتنه کولې شی، یعنی په الله تعالی باندې چې کوم دروغ بیانی کوی، او د تپوس او پوښتنه به د توبیخ او زورنې په توگه باندې وی، په دواړو فعلونو کښې لام لام قسم دې او د دواړو فاعل واؤ اونون د رفع حذف کړې شوی دې،

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: ای بقولهم: داد، ما، مصدریه کیدو طرف ته اشاره ده او، با، محذوف ده او، ان یترکوا، حسب دوو مفعلو قائم مقام دې،

قوله: نزل فی جماعۃ: لکه عمار بن یاسر، عیاش بن ابی رییعه ولید بن ولید، سلمان بن هشام دې فقیرانو ته په مکه کښې ددوی دایمان روړلو دوجې نه تکلیفونه ورکړې کیدل، قوله: علم مشاهدۃ: ددې اضافي مقصد دیو سوال مقدر جواب ورکول دی، سوال دادې چې دا آیت د الله تعالی د علم په تجد د باندې دلالت کوی، حالانکه د الله تعالی علم قدیم غیر حادث دې؟

د جواب خلاصه داده چې د علم نه مراد علم ظهور او علم مشاهده دې، دایت مقصد دادې چې الله تعالی د صادقینو صدق او د کاذبینو کذب ښکاره کړی چې معلوم دا الله تعالی د علم مطابق ظاهر شی، (یعنی چې خلقو ته د الله تعالی د علم او د معلوم مطابقت معلوم شی، کوم چې د ښکاره کیدو نه مخکښې د پتوالی په پرده کښې وو.

قوله: یحکمون: دا ټوله جمله صله ده د، ما، دپاره او ما په معنی د، الذی، کښې ده، او په صله کښې، ه، ضمیر محذوف دې کوم چې شارح رحمۃ اللہ علیہ ظاهر کړواو، حکمهم هذا، مخصوص بالذم دې،

قوله: فلیستعد: داد، من کان، جواب شرط دې او احسن دترغ خافض دوجې نه منصوب دې په اصل کښې باحسن وو،

قوله: ایصاء ذا حسن: ددې مقصود دې طرف ته اشاره کول دی چې، حسناً دوصینا، محذوف مصدر دپاره صفت دې سره دحذف دمضاف، اوکه مضاف محذوف اونه گټلې شی نوبیا مبالغه صفت واقع کیدل هم درست دی،

قوله: والذین امنوا وعملوا الصالحات: مبتدأه او لنکفرن عنهم شیاهم سره دقسم محذوف مبتدأ خبر دې، تقدیر د عبارت داسې دې والله لنکفرن، او داهم کیدې شی چې والذین امنوا دفعل محذوف دوجې نه محلاً منصوب وی نو تقدیر د عبارت به داسې شی وخلص الذین

امتوا علوا الصلحات من سبأهم به دي صورت کينې به دادباب اشتغال نه وی،
 ډوله: موافقه للواقم: دا دمحدوف علت دي، تقدیری عبارت دادي و ذکر هذا العهد موافقه للواقم.
 ډوله: فلا مفهوم له: مطلب دادي چه ددي مفهوم مخالف مرادينه دي چه ددي په معبود کيدو
 باندې ناسره څه دليل نه وی نوته هغه ماسره شريك مه جوړه وه اوچه دکوم په
 معبود جوړولو باندې دليل وی نو هغه معبود جوړولې شی، (دلته کينې دامراندنه دي)
 ځکه چه دهغه نه سوابل څوک داسې معبودنشته چه دهغه په وجود باندې دليل
 موجودی اونه داسې معبودشته دي چه دهغه په وجود باندې دليل موجودنه وی بلکه
 هغه خواله واحد دي،

[ایاتونه: ۱۵-۲۲]

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ وَعَمَرَهُ أَرْبَعُونَ سَنَةً أَوَ كُنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ فَأَعَادَهُمُ الطُّوفَانُ أَيَّ النَّاءِ الْكَبِيرِ طَافَ بِهِمْ وَعَلَانِهِمْ فَعَرَفُوا (وَهُمْ ظَالِمُونَ) مُشْرِكُونَ فَأَتَيْنَاهُمُ أَيَّ نُوحًا (وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ) الَّذِينَ كَانُوا مَعَهُ فِيهَا (وَجَعَلْنَاهَا آيَةً) عِزَّةً (لِّلْعَالَمِينَ) لَمَنْ يَنْذَرُهُمْ مِنَ النَّاسِ إِنَّ عَصَا نُوحٍ وَرُشْلَهُمْ وَعَاشَ نُوحٌ بَعْدَ الطُّوفَانِ سِتِينَ سَنَةً أَوْ أَكْثَرَ حَتَّىٰ كَثُرَ النَّاسُ (وَهُ) أَكْثَرَ (إِبْرَاهِيمَ) إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ خَافُوا عِقَابَهُ (ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ مِمَّا أَنتُمْ عَلَيْهِ مِنَ جَنَّةِ الْأَنْتُمْ) (إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ) الْخَيْرِ مِنْ غَيْرِهِ (إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ) أَيَّ غَيْرِهِ (أَوْثَانًا وَطَلُوتًا) (فَكُنْ) تَطْلُوتُ (كَلِمَةً) إِنَّ الْأَوْتَانَ شِرْكَاءَ اللَّهِ (إِنَّ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَحْمِلُونَ كُفْرَهُمْ) لَآ يَغْفِرُونَ أَنْ يَزِفُوهُمْ (فَاتَّبَعُوا عِنْدَ اللَّهِ الرِّزْقَ) اطلبوه منه (وَأَعْبُدُوا وَاشْكُرُوا لَهُ إِلَيْهِ تَرْجِعُونَ) (وَأَنْ تُكَلِّمُوا) أَيَّ تَكَلِّمُوا بَآ أَفَلْ مَكَّةَ (فَقَدْ كَذَّبَ أَمْرُهُمْ قَبْلَهُمْ) مِنْ قَبْلِي (وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ) إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ فِي هَاتَيْنِ الْفِصْلَتَيْنِ ثَلَاثِينَ آيَةً صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ تَعَالَى فِي قَوْمِهِ (أُولَئِكَ يَرْوُونَ) بِلَاءًا وَالنَّاءُ يَنْظُرُوا (كَيْفَ يَتَّبِعُهُمُ اللَّهُ الْخَلْقُ) هُوَ بَعْضُ أَوَّلِهِ وَفَرِيءٍ يَفْتَحُهُ مِنْ بَدَأَ وَأَبْدَأَ بِمَعْنَى أَنَّهُ يَخْلُقُهُمْ أَيْدِيَهُ (هُمُ) هُوَ (يُحْيِيهِمْ) أَيَّ الْخَلْقِ كَمَا بَدَأَهُمْ (إِنَّ ذَلِكَ) الْمَلَكُورُ مِنَ الْخَلْقِ الْأَوَّلِ وَالثَّانِي (عَلَى اللَّهِ يَسِيرُ) فَكَيْفَ يَنْكُرُونَ النَّاسِ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ لَمَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ وَأَمَّا هُمْ فَمَرُءٌ اللَّهُ يَنْشِئُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ مَدًا وَفَضْرًا مَعَ سُكُونِ الشَّيْنِ (إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) وَمِنَهُ الْبُذْءُ وَالْإِعَادَةُ (يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ) تَغْلِيهِ (فَلَمَّا حَمَرُ يَشَاءُ) رَحْمَتِهِ (وَالَّذِينَ تَقُولُونَ) تَزِدُونَ (وَمَا أَنتُمْ بِمُعْجِزِينَ) رَبُّكُمْ غَنَى الْأَرْضَ وَالْأَرْضَ وَالْأَرْضَ السَّمَاءُ لَوْ كُنْتُمْ فِيهَا أَنَّى لَا تَفْقَهُونَهُ (وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ) أَيَّ غَيْرِهِ (مَنْ وَلَّى) يَنْتَعِمُكُمْ مِنْهُ (وَلَا تُصِيبُ) يَنْصَرُّكُمْ مِنْ غَدَابِهِ

ترجمه: اومرئيه نوح عليه السلام د دوی طرف ته ورلېږي وو او هغه وخت دهغوی عمر څلوېښت کاله يادي نه هم زیات وو، نوح علیه السلام په خپل قوم کينې پنغوس کم زدکاله پاتې شوی وو

اودوی تہ نہی دالہ دتوحید دعوت ورکولو نوہغوی دنوح علیہ السلام تکذیب اوکرونو
طوفان راگیر کھل یعنی دیرو ابودوی راگیر کرل اوپہ دوی باندی راواویدی نو دوی بہ ہفہ
اوبو سرہ غرق شو، اوہغوی دیروٹی ظالمان مشرک خلق وونومونہ نوح علیہ السلام وکشتی
والو یعنی ہفہ کسان چہ ہغوی دنوح علیہ السلام سرہ بہ کشتی کبھی سوارہ شوی ووتہ
نجات ورکرو اودا واقعہ مونہ دتولو جہان دانسانانو دپارہ دعبرت نبیہ اوگرخولہ یعنی ددوی نہ
روستونو خلقو دپارہ کہ چری ہغوی دخیل رسولانو نافرمانی اوکری، اونوح علیہ السلام طوفان
نہ روستوشیبتہ کالہ یاددہنہ زیات مودہ ژوندی پاتی ووتردی پوری چہ خلق
گنرشواو دیرشواو حضرت ابراہیم ذکر اوکرہ کلہ چہ ہغوی خیل قوم تہ اووٹیل چہ دالہ بندگی
کوٹی اودہفہ نہ یرپہی یعنی دہفہ دعذاب نہ اویرپہی داستاسو دپارہ دبتانو دبتندگی نہ چہ
پہ کوم باندی تاسو کلک ولا یی بہتر دی کہ چرتہ تاسوپہ بنہ اوخراب کبھی تمیز کولہ
شن، تاسو خلق دالہ تعالیٰ نہ علاوہ دغیر اللہ عبادت کوئی یعنی دبتانو اودروغ جو پوی یعنی
دادروغ وائی چہ بتان دالہ شرکاء دی (واوری) تاسو دالہ تعالیٰ نہ سوا چہ د کومو معبودانو
عبادت کوئی ہغوی ستاسو درزق مالکان نہ دی یعنی تاسوتہ رزق درکولو باندی قادر نہ دی
نوتاسولہ پکار دی چہ تاسو ہم دالہ نہ رزق اوغوائی اوہم دہفہ بندگی اوکری اوہم دہفہ شکر
اداکری او تاسو بہ ہم دہفہ طرف تہ واپس گرخولی شی ای مکہ والو کہ چرتہ تاسو زما تکذیب
کوٹی (نوداخہ نوہی خبرہ نہ دہ) تاسو نہ مخکبھی ہم دیرو امتونو زمانہ رومینی راتلونکی
رسولان دروغجن گرخولی وو، درسلو پہ ذمہ خوصرف پہ صفا صفا توگہ باندی وررسول دی
یعنی پہ ہیکارہ توگہ باندی وررسول دی دوی دوارو حضراتو (یعنی نوح علیہ السلام
اوا براہیم علیہ السلام) پہ قصہ کبھی حضور مبارک تہ تسلی دہ اللہ تعالیٰ د نبی علیہ
السلام دقوم پہ بارہ کبھی اوفرمائیل چہ آیا ہغوی نہ گوری چہ اللہ تعالیٰ مخلوقات ابتداء
خنکہ پیداگری دی بیرو یا اوتاہ دوارو قراتو سرہ وارد دی، یمدی داوول پہ ضمی سرہ
اوداوول پہ فتحی سرہ وٹیلہ شوی دی دہدہ اودا ادا یوہ معنی دہ یعنی ہفہ ابتداء پیدا
کولو والا دی اوہم ہفہ بہ دوی دوبارہ پیدا کوی یعنی خنکہ نہی چہ ابتداء مخلوق پیدا کرو
بلا شبہ داہہ اول خل پیدا کول او داہہ دونیم خل پیدا کول د اللہ تعالیٰ دپارہ دیر آسان دی
لہذا پہ دونیم خل پیدا کولونہ تاسو ولہ انکار کوٹی تاسو دوی تہ اووائی چہ پہ ملک کبھی
اوگرخنی او اوگوری چہ ستاسونہ رومینی خلق مونہ خنکہ پیدا کول پہ رومینی خل او بیامو ہغوی
مہ کرل او بیابہ نہی دوبارہ ہم پیدا کوونشا امد سرہ اوقصر سرہ اودشین پہ سکون سرہ بیشکہ
اللہ تعالیٰ پہ ہرغیز باندی قادر دی اوپہ دی کبھی پہ رومینی خل اوپہ دونیم خل پیدا کول ہم
داخل دی چاہتہ چہ عذاب ورکول اوغوائی نو عذاب ورلہ ورکری اوپہ چاہہ رحم کول اوغوائی نو
رحم پری اوکری تو، بہ دہفہ طرف تہ واپس گرخولی شی او تاسو غفل رب ستاسو دنیو لونہ نہ پہ

زمکه کښې عاجزه کولې شی اونه په اسمان کښې که چری تاسو په اسمان کښې یې یعنی تاسو دهغه نه نشئ بیج کیدلې دالله تعالی نه سوانه ستاسو څوک دوست شته دي چه تاسو دهغه نه بیج کړی اونه څوک مددگار چه د الله تعالی د عذاب نه ستاسو امداد او کړی

د قیوداتو فوائد او تسهیل

نوله: نوحاً: حضرت نوح عليه السلام په نوم مبارک کښې یو څو اقوال دی ① عبد الغفار ② یشکر ③ المسکن، نوح، د دوی لقب وو، ډیر زیات نوحه کونکی ته نوح وئیلی شی، حضرت نوح عليه السلام به هم دخپل قوم په حالت باندې ډیر زیات ژړل نو ډیرو ژړلو دوجې نه دهغوی لقب نوح مشهور شو

نوله: ابراهیم: په ابراهیم باندې عامو قراؤ نصب وئیلی دي او د نصب درې وجې کیدې شی، اول خودا چه داپه نوحاً باندې عطف شی یا ددې عامل ناصب محذوف او گټلې شی لکه څنگه چه شارح، اذکر، محذوف گټلې سره دي طرف ته اشاره اوکړه، اویاد، انجیناه، په ضمیر باندې عطف دي او ځنی حضراتو ابراهیم دمبتداً دوجې نه مرفوع وئیلی دي او خبرې ورله محذوف گټلې دي نو تقدیر د عبارت به داسې شی، ومن المرسلین ابراهیم

نوله: لوطاً: دوو تن جمع ده دکانو ونه تراشلې شوی بتان د چا چې عبادت کیږی نوله: یزقو کمر: ددې اضافه کولو سره شارح دي طرف ته اشاره اوکړه چه رزقاً دمفعول مطلق دوجې نه منصوب دي تقدیر د عبارت دادې لا یملکون ان یزقو کمر زقاً.

نوله: تکذیبونی: په دي کښې دي طرف ته اشاره ده چه د تکذبو مفعول محذوف دي، نوله: یا اهل مكة: دي سره مقصود دي طرف ته اشاره کول دی چه دا آیت او راروان آیت دحضرت ابراهیم عليه السلام د واقعي په مینځ کښې جمله معترضه ده او دي سره مقصود حضور مبارک ته تسلی ورکول دی ان تکذباو شرط دي او ددي جزاء داده فلا یضری تکذبهکم

نوله: من قبلی: من موصوله دکذب مفعول دي

نوله: هاتین القصتين: ددي نه مراد دحضرت نوح عليه السلام او دحضرت ابراهیم عليه السلام قصې دی،

نوله: اولم یروا: دلته درویت نه مراد علم یقینی دي گنی په رومبی خل دتخلیق په وخت کښې څو څوک هم موجود نه وو، لهاد اولم یروا په ذریعه سره سوال کول به یې معنی وو،

نوله: انشاء الاخرة مدأ وقهراً: دمد مطلب دادې چه دشین نه پس الف دي او دقصر مطلب دادې چه الف نشته دي.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَكَلَامِهِ إِنِّي أَلْقَاهُ فِي الْقُرْآنِ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (۲۳) وَأَلْقَاهُ فِي الْقُرْآنِ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (۲۴) وَأَلْقَاهُ فِي الْقُرْآنِ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (۲۵) وَأَلْقَاهُ فِي الْقُرْآنِ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (۲۶) وَأَلْقَاهُ فِي الْقُرْآنِ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (۲۷) وَأَلْقَاهُ فِي الْقُرْآنِ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (۲۸) وَأَلْقَاهُ فِي الْقُرْآنِ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (۲۹) وَأَلْقَاهُ فِي الْقُرْآنِ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (۳۰)

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَكَلَامِهِ إِنِّي أَلْقَاهُ فِي الْقُرْآنِ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (۲۳) وَأَلْقَاهُ فِي الْقُرْآنِ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (۲۴) وَأَلْقَاهُ فِي الْقُرْآنِ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (۲۵) وَأَلْقَاهُ فِي الْقُرْآنِ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (۲۶) وَأَلْقَاهُ فِي الْقُرْآنِ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (۲۷) وَأَلْقَاهُ فِي الْقُرْآنِ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (۲۸) وَأَلْقَاهُ فِي الْقُرْآنِ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (۲۹) وَأَلْقَاهُ فِي الْقُرْآنِ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (۳۰)

ترجمہ: کومو خلقو چہ د الله تعالى آیتونہ اودھفہ ملاقات ہیرکری دی یعنی قرآن اوبعث بعد الموت لہ نو داخلق زما درحمت نہ نا امیدہ شوی دی اود دوی دپارہ بہ دردناک عذاب وی الله تعالى دحضرت ابراہیم علیہ السلام پہ قصہ کنبی فرمائی نودھغوی قوم سرہ ددی نہ سوا بل خہ جواب نہ وو چہ وی وئیل چہ یاخودی قتل کرئی اویاتی پہ اور کنبی اوسوزئ خو آخرہم الله تعالى هغوی ددی اور نہ بیچ کرو چہ بہ کوم کنبی هغوی اجولی شوی وو پہ دہ طریقہ باندہی چہ هفہ اور ابراہیم علیہ السلام باندہی سلامتی والا او دھغوی دپارہ گل گلزار شوی شکہ پہ دہ کنبی یعنی ابراہیم علیہ السلام لہ داور نہ خلاصولو کنبی ہیری ننبی دہ پہ دغہ ننبو کنبی یو داهم وہ چہ دہ دومرہ لوئی اور پہ حضرت ابراہیم علیہ السلام کنبی ہیخ قسمہ اثر اونه کرواد

هغه اور مرثواو په لږ وخت کښې د اور په خانې خکلي گلستان اوباغ جوړ شو، ایمان والو دپاره یعنی دانه د توحید او د هغه د قدرت تصدیق کونکو والو دپاره، ځکه چه هم دغه خلق دښو نه نفع اوفائده اغستونکي دی اوابراهم عليه السلام داهم اوفرمايیل چه تاسو الله تعالی پریڅي دې اویتان مو خپل معبودان گرځولی دی دکومو چه تاسو عبادت کوئې نو داتاسو دیوبل سره د دنیاوی تعلقاتو دوجې نه دی ما اتخذتم کښې مامصدریه ده او موده ښکمه د ان خبر دې او د نصب په صورت کښې به موده مفعول له وی اوما به کافه وی، او دآیت معنی به داسې شی چه ددې بتانو دعبادت دوجې نه ستاسو دیو بل ترمنځه دادوستې تعلق قائم دې بیا د قیامت په ورځ به تاسو دیوبل نه منکرئې سرداران به دخپلو ماتحتو نه دوزارې اظهار او کړی او په خپل مینځ کښې به په یوبل باندې لعنت وائي یعنی ماتحت به په سردارانو باندې لعنت وائي اود ستاسو ټولو ته کانه به دوزخ وی اوستاسو به هیڅ شوک مددگار یعنی داور نه دخلاصی دپاره نه وی نولوط عليه السلام دابراهم علیه السلام د نبوت تصدیق او کړو اوهغه ددوی درور هاران خونې ووابراهم علیه السلام اوفرمايیل زه دا خپل قوم پرېدمه اودخپل پروردگار خودلې شوی ځانې ته هجرت کومه نو خپل قوم ئې پرېخودلو اود عراق د اطفرونه ئې د شام طرف ته هجرت او کړو ویشکه هغه پ- خپل ملک کښې ډیر غالبه او په خپل کاریگرئې کښې ډیر حکمت والا دې اومونږه دوی له داسماعیل علیه السلام نه پس اسحاق اود اسحاق نه پس یعقوب ورکړو اومونږه ددوی په اولاد کښې نبوت جاری کړو نو ټول انبیاء ددوی نه پس هم ددوی په نسل کښې راغلی دی او کتاب سلسله موجاری کړله او کتاب په معنی دکتب سره یعنی تورات، انجیل، زبور، او دقرآن مجید اومونږه ددې صله دوی له په دنیا کښې هم ورکړله او په ټولو اهل مللو کښې ددوی ذکر جمیل دې اویشکه هغوی په آخرت کښې هم دصالحانو بندگانو نه دی دچادپاره چه عالی شان درجات دی، اود لوط ذکر او کړئې کله چه هغوی خپل قوم ته اوفرمايیل چه تاسو داسې دېې حیاتي کارونه کوئې یعنی تاسو سروسره بدفعلی کوئې چه دتاسو نه مخکښې عالم والو یعنی نه انسانانو نه بیرانونو کړې دې ددواړو هم ژوپه تحقیق سره اوددوئیمې په تسهیل سره اود دواړو ترمنځه په دواړو صورتونو کښې په دواړو ځایونو کښې په الف داخلولوسره آیاتاسو نارینو سره بدفعلی کوئې اوتاسو تیریدونکو خلقو سره دېې حیاتي کارونه کوئې اود صافرولاره بنده وې دکومې دوجې نه چه خلقو ستاسو په خوا کښې تیریدل پرېخودل اوتاسو دخپل خبرو په مجلسونو کښې دیوبل سره دېې حیاتي کارونه کوئې نو ددوی قوم سره ددې نه سوا بل څه جواب نه چې وئ وئیل که چرته ته داکار بدگنږې او په دې خبره کښې چه داسې کارونه کونکو باندې د الله تعالی عذاب رانازلیدونکې دې رشتونکې ئې نور اوره دالله عذاب نولوط عليه السلام دا دعواو کړه چه اې زما پروردگار په عذاب نازلیدو کښې زما خبره

رشتیا کرہ اودنارینو سرہ بدفعلی کونکی اونا فرمانہ قوم پہ مقابلہ کنبی زما امداد اوکرہ نواند تعالیٰ حضرت لوط علیہ السلام دعا قبولہ کرہ،

دقیوداتو فوائد اوتسهیل

فولہ: یسوا من رحمتی: ہم داهفہ خلق دی چہ دقیامت پہ ورخ بہ زما درحمت نہ ناامیدہ وی، ہنواد ماضی صیغہ نی ددی دپارہ استعمال کرہ چہ ددی واقع کیدل یقینی دی۔
فولہ: اقلنوا وحرقوا: دلته نی حرف تردید سرہ اوفرمائیل اوپہ سورۃ الانبیاء کنبی نی صرف یو یعنی حرقہ اوفرمائیل؟

جواب: دلته کنبی نی ددوی مشورہ بیان کرے دہ اوپہ سورۃ الانبیاء کنبی نی دمشورے نہ پس چہ کومہ فیصلہ پہ وجود کنبی راغلی وہ ہفہ بیان کرہ (یعنی پہ اور کنبی سوزولنور ہفہ فیصلی دعملی جامی اغوستلو بیان دی،

فولہ: التي قذفوها فیہا: شارح ددی عبارت سرہ دمحذوف کلام طرفتہ اشارہ کرے دہ نور۔
تقدیر دکلام داشو قذفوها فی النار فیہا اللہ من النار،

فولہ: وقال ابراهیم: ددی عطف پہ فانہما اللہ من النار باندی دی ای قال بعد انہما من النار،
فولہ: ان ما اتخذتم من دون اللہ اولئانا: پہ ما کنبی درے ترکیبونہ کیدی شی،

روبعی ترکیب: ما موصولہ پہ معنی د الذی سرہ او عائد نی محذوف دی او ہم ہفہ داتخذتم مفعول اول اولئانا مفعول ثانی اومودہ د ان خبر دی نوتقدیر د عبارت بہ داسی شی ان الذی اتخذتمو اولئانا مودہ پہ دی صورت کنبی بہ مودہ حمل پہ اولئانا باندی مبالغہ وی اوکہ چری دمودہ نہ مخکب نی دومحذوف او گنرلی شی نوحمل بہ درست وی اوپہ مودہ باندی دنصب پہ صورت کنبی بہ د ان خبر محذوف وی نوتقدیر د عبارت بہ داسی وی الذی اتخذتمو اولئانا لاجل المودۃ لاینفکوا،

دویم ترکیب: ما کافہ ان دعمل نہ منع کوی اولئانا اتخذتم دپارہ مفعول بہ دی کہ چری اتخذتم متعدی وی یومفعول تہ اوکہ چری متعدی وی دوومفعولوتہ نومفعول ثانی بہ من دون اللہ وی، اوکہ چری مودہ مرفوع اولوستلی شی نویابہ دمبتدا محذوف دپارہ خبروی ای ہی مودہ جملہ بہ پہ دی صورت کنبی داوانا صفت وی، اوجملہ مستانفہ ہم کیدی شی، اوکہ پہ مودہ باندی نصب اووٹیلی شی نویابہ ہفہ داتخذتم دپارہ مفعول لہ وی نیز داعنی محذوف پہ ذریعہ ہم منصوب کیدی شی،

دویم ترکیب: ما: کہ چری مصدریہ او گنرلی شی نوددی نہ پس بہ دہ صورتونہ وی،
داتخاذنہ ورائی سبب مضاف محذوف او گنرلی شی اوتقدیر د عبارت بہ داوی ان سبب

اتحاد کر لوں گا مودہ او دھم جائزہ چہ سبب مضاف محذوف اونہ کنٹرلی شی، بلکہ مبالغہ ہم نفس اتخاذ مؤدہ او کنٹرلی شی او پہ مؤدہ باندی دنصب پہ صورت کنبی بہ خبر محذوف وی لکہ خنکہ چہ پہ رومنی صورت کنبی دی،

قوله: المعنى: دقرايت مذكوره حاصل معنى يعنى تاسو هم ددي بتانو دعبادت دوجي نه متفق شوي يئ،

قوله: صدق ابراهيم: يعنى حضرت لوط عليه السلام حضرت ابراهيم عليه السلام دنبوت تصديق اوکرو، نه که دنفس ايمان تصديق ني اوکرو خکہ چہ حضرت لوط عليه السلام خو دمخکنبی نه مومن وو، پہ لوط به وقف لازم وی،

قوله: الى حيث امرني ربى: ددي عبارت سره مقصود ديو شبهي جواب ورکول دی هغه داچہ دالری نه دالله تعالی دپارہ جهت ثابتیری حالانکہ الله تعالی خود جہاتو نه پاک دي، نو دھغه جواب ني الى حيث امرني ربى سره ورکرو،

قوله: سواد العراق: اي اطرافها يقال سواد البلاد اي اطراف البلد،

قوله: لمن الصالحين: اي الصالحين الكاملين،

[اياتو قہ: ۳۱-۴۴]

وَمَا جَاءَتْ رُسُلًا إِلَّا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَىٰ ۖ يَاسْحَاقُ وَيَعْقُوبُ بَنِي إِدْرِسَ ۖ قَالَ إِنَّا مُلْكُوا أَهْلَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ ۖ إِنِّي فَتَنَ لُوطَ ۖ إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ ۚ كَافِرِينَ ۚ قَالَ ۖ إِبْرَاهِيمَ ۖ إِنَّ فِيهَا لُوطًا قَالُوا ۖ إِنِّي الرُّسُلُ ۖ تَحْنُ أَغْلَبُ عَنْ فِيهَا لَنَنْهَيْتَهُمُ بِالْأَخْفِيفِ ۖ وَالتَّشْدِيدِ ۖ وَأَهْلُهُ إِلَّا أَمْرًا ۖ كَانَتْ مِنَ الْغَالِيِينَ ۖ التَّابِينَ ۖ فِي الْعَذَابِ ۖ وَكُنَّا أَنْ جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ ۖ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا ۖ مَدَرَا ۖ لَآ إِلَهَ جِئَانِ الْوُجُوهِ ۖ فِي صُورَةِ أَهْنِافٍ ۖ فَخَافَ غُلْبَهُمْ ۖ فَوَسَّوهُ فَأَخْلَصُوهُ ۖ أَنَّهُمْ رُسُلُ رَبِّهِ ۖ وَقَالُوا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ إِنَّا مُنْجِيُونَ ۖ وَالتَّشْدِيدِ ۖ وَالتَّخْفِيفِ ۖ وَأَهْلَكَ إِلَّا امْرَأَتَكَ ۖ كَانَتْ مِنَ الْغَالِيِينَ ۖ وَنَصَبَ أَهْلَكَ عَطْفَ عَلَى مَحَلِّ الْكَافِ ۖ إِنَّا مُزَكَّرُونَ ۖ وَالتَّخْفِيفِ ۖ وَالتَّشْدِيدِ ۖ عَلَى أَهْلِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ ۖ وَجَزَاءَ ۖ مِنْ السَّمَاءِ بِمَا ۖ بِالْفِغْلِ ۖ إِلَهِي ۖ كَانُوا يَكْفُرُونَ ۖ وَ إِنِّي بَسْتَبِ بِسْمِهِمْ ۖ وَلَكِنْ تَرَكْنَا وَهْنًا ۖ إِلَهِي ۖ بِهَيْتُمْ ۖ طَائِرَةً ۖ فِي آثَارِ بَرَابَهَا ۖ (يَقُولُونَ وَيَقُولُونَ) ۖ بَعْدَ بَرَابَرٍ ۖ أَرْسَلْنَا ۖ إِلَىٰ مَدْيَنَ ۖ أَنَاخَرُ شُعَيْبًا ۖ فَقَالَ ۖ يَا قَوْمِ ۖ أَعْبُدُوا اللَّهَ ۖ وَارْجُوا الْيَوْمَ الْآخِرَ ۖ اخْشَوْهُ ۖ هُوَ يَوْمُ الْوَيْعَةِ ۖ وَلَا تَقْتُلُوا فِي الْأَرْضِ ۖ مُلْسِدِينَ ۖ خَالٌ مُؤَكَّدَةٌ ۖ لِغَايِلَهَا ۖ مِنْ عَيْنِ ۖ بِحَسْرِ الْمَقَلَّةِ ۖ الْمَسْدُ ۖ فَكَلْبُوه ۖ فَأَخَذَهُمُ الرَّجُلُ ۖ الْوَيْعَةُ ۖ الشَّدِيدَةُ ۖ فَأَلْقَوْهُمَا ۖ قَارِهِمُ ۖ جَاهِيِينَ ۖ تَارِكِينَ ۖ عَلَى الرِّجْلِ ۖ عَيْنِ ۖ أَهْلَكَ ۖ عَادًا ۖ وَهُودًا ۖ بِالْمَرْبِ ۖ وَتَرْكُهُ ۖ بَعْنِي ۖ الْخِي ۖ وَالْبَيْلَةَ ۖ وَكَذَلِكَ ۖ تَدِينُ ۖ لَكُمْ ۖ إِفْلَاحَهُمْ ۖ مِنْ مَسَاكِينِهِمْ ۖ بِالْخَيْرِ ۖ وَالْخَيْرِ ۖ فَتَنَ ۖ لَهُمُ الْقَيْطَانُ ۖ أَعْمَالَهُمْ ۖ مِنْ الْكُلْرِ ۖ وَالْمَغَامِ ۖ أَلْقَصَهُمْ ۖ عَنْ السَّبِيلِ ۖ سَبِيلَ الْحَقِّ ۖ وَكَانُوا مُسْتَجِيرِينَ ۖ ذَوِي ۖ بَصَالَةٍ ۖ أَهْلَكَ ۖ قَارُونَ ۖ وَفِرْعَوْنَ ۖ وَهَامَانَ ۖ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مُوسَىٰ ۖ مِنْ قَبْلِ الْبَيِّنَاتِ ۖ الْجَبِجِ ۖ الطَّائِرَاتِ ۖ فَاسْتَكْبَرُوا ۖ فِي الْأَرْضِ ۖ وَمَا كَانُوا

سَاقِیْنَ، لَایْمِیْن عَذَابًا (فَکَلَّا) مِنَ الْمَذْکُورِیْن (أَحَدُنَا یَذْنِبُ فَمِنْهُمْ مَنْ أُرْسِلْنَا عَلَیْهِ حَاصِبًا) بِهَا غَامِغٌ
بِهَا عَصَاءٌ کَثُفٌ لُوطٌ (وَمِنْهُمْ مَنْ أَحَدَتْهُ الصَّیْحَةُ) کَمُتَدٍ (وَمِنْهُمْ مَنْ عَسَلْنَا بِهَ الْأَرْضَ) کَفَزُونِ (وَمِنْهُمْ
مَنْ أَعْرَفْنَا) کَثُفٌ نُوحٌ وَفِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ (وَمَا کَانَ اللَّهُ لَیُظْلِمَهُمْ) لَمَیْذِبْهُمْ بِقَتَرِ ذَنْبٍ (وَلَکِنْ کَانُوا أَنفُسَهُمْ
یُظْلِمُوْنَ) بِارْتِکَابِ الذَّنْبِ (مِثْلَ الَّذِیْنَ أَخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أُولَئِکَ) أَنَّى اسْتَمَاتَا یَزْعَمُونَ نَفْسًا (کَمِثْلِ
الْمُتَّکِبِیْنَ) أَخَذَتْ یَتِیمًا لِنَفْسِهَا تَأْوِیَ إِلَیْهِ (وَأَنْ أَوْهَنَ) اضْغَعِفَ (الْبُیُوتَ لَیْمِیْتَ الْعَنْکَبُوتِ) لَا یَنْدَلِعُ عَنْهَا
خَرًّا وَلَا یَبْزُدُ کَذَلِكَ الْأَسْتِمَامَ لَا تَنْفَعُ عَابِدِیْهَا (لَوْ کَانُوا یَعْلَمُونَ) ذَلِكَ مَا عَصَوْهَا (إِنَّ اللَّهَ یَعْلَمُ مَا یَنْقُی
الَّذِی (یَذْعَعُونَ) یَنْقُدُونَ بِالنَّارِ وَالنَّارُ مِنْ دُونِهِ) غَیْرُهُ (مِنْ شَیْءٍ وَهُوَ الْعَزِیزُ) فِی مُلْکِهِ (الْحَکِیْمُ) فِی
صُنْعِهِ (وَلِکَ الْأَمْثَالُ) فِی الْقُرْآنِ (تُفْهِمُهَا) تَجْعَلُهَا (لِلنَّاسِ وَمَا یَقْبَلُهَا) أَنَّى یَفْهَمُهَا (أَلَا الْعَالَمُونَ)
الْمُنْعَبِزُونَ (وَحَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ) أَنَّى مُجِئًا (إِنَّ فِی ذَلِكَ لَآیَةً) دَالَّةٌ عَلَى لُغْوِیَّتِهِ تَعَالَى
(لِلْمُؤْمِنِیْنَ) خُصُّوا بِالذِّکْرِ لِأَنَّهُمْ الْمُتَنَبِّهُونَ بِهَا فِی الْإِیْمَانِ بِخِلَافِ الْکَافِرِیْنَ

توجہ: زمونہ لیلہ لیلی شوی فرشتہ ابراہیم علیہ السلام لہ داسحاق اوداسحاق نہ پس داسحاق
دخوئی یعقوب زیری و رکولودپارہ راغلی نو وی وئیل چہ مونہ دے کلی والو لہ ہلاکونکی یو
یعنی د لوط علیہ السلام کلی والا ییشکہ ددی کلی والا خلق ظالمان یعنی کافران دی حضرت ابراہیم
علیہ السلام اوئیل چہ پہ دوی کنبی خولوط ہم دے فرشتو رتہ اوفرمائیل شوک چہ ہلتہ دی مونہ
ہغوی بندہ پیٹو مونہ بہ لوط اودہغوی اہل خاندان دہغوی دبنجی نہ علاوہ تول بیچ اوساتو خکہ
چہ ہغہ خویہ پہ عذاب راگیریدونکی خلقو کنبی پاتی کیدونکی وی اوکلہ چہ زمونہ استازی
لوط علیہ السلام لہ راغلل نو دہغوی دوجی نہ حضرت لوط غمزن شو اوزہ تنگی شو خکہ چہ
ہغوی دخکلو ہلکانو پہ شکل کنبی میلمانہ وو، نوددوی پہ بارہ کنبی نہ دخیل قوم نہ
اندیشہ اوکرہ، نو ہغوی رتہ اوئیل چہ مونہ ستا درب دطرف نہ استازی رالیلی
شوی یو نوحہ ملائکو اوئیل چہ تاسو اندیشہ مہ کوئی اوغمزن کیپی ہم مہ مونہ بہ تاسو
اوستاسو کووالا عذاب نہ بیچ اوساتو ستاسو دبنجی نہ علاوہ چہ ہغہ بہ پہ عذاب کنبی پاتی
کیدونکو کنبی وی اودا ہلک نصب دکاف پہ محل باندی د عطف دوجی نہ دے مونہ بہ پہ دے
کلی والو باندی د دوی دید عملونو دوجی نہ یعنی ددوی دانفرمانی اوپہ سبب اسمانی عذاب
نازلونکی یو البتہ مونہ دے کلی حنی ظاہری نبی یعنی ددوی دکورونو دکھنراتو اثار
دغوراو فکر کونکو خلقو دپارہ پریخودی دی اومدین والوتہ مونہ ددوی رور شعیب پیغمبر
جوہر کرو ومولیلو نوہغوی اوفرمائیل ای زماقومہ دقوم خلقو داللہ تعالیٰ عبادت کوئی اودآخرت
دورجی نہ چہ ہغہ دقیامت ورخ دہ ویریپی اوپہ زمکہ کنبی فسادہ کوئی مفسدین دخیل
عامل دپارہ حال مؤکدہ دے اوغی، دافسد، بہ معنی کنبی دے نودے خلقو حضرت شعیب
علیہ السلام دروغون اوکتر لونودوی یوی چہکھی یعنی تیزی زلزلہ اونبول نوہغوی خویہ پہ خیلو

کورو نو کنبې مړه د کونلو د پاسه پاتې شو او مونږه عاډا و شمو د هم هلاک کړل شو د منصرف او غیر منصرف دواړه کیدې شی، الحی، په معنی کنبې منصرف او د القبیله په معنی کنبې غیر منصرف، ستاسو وړاندې د هغوی هلاکت په حجر او یمن کنبې د هغوی د کورو نو نه ظاهر دې او شیطان د هغوی عملونه یعنی کفر او نور معصیتونه د هغوی په نظر کنبې ښاښته کړې وو او هغوی ئې د حق دلارې نه ښنډ کړی وو او هغوی په عقلسندو کنبې شمارلې کیدل، او مونږه قارون او فرعون او هامان هلاک کړل او د دې نه وړاندې دوی ته موسی علیه السلام ښکاره ښکاره دلیلونه راوړې وو بیا هم دوی خلكو په زمکه کنبې سرکشی او کړه اوزمونږ د عذاب نه نشو تختیدلې نومونږه دا ټول مذکورین د دوی د گناهونو په سزا کنبې را او نیول نو په دوی کنبې مویه غځو باندې زول ورو لپېلو یعنی تیزه هوا چه په هغې کنبې کړد کاترې هم وولکه خنګه چه د لوط علیه السلام په قوم باندې او په دوی کنبې مخی خلق سختې تیزې چغې (تیز اواز) گیر کړل لکه شمو شو او په دوی کنبې موخنی په زمکه کنبې خنګ کړل لکه قارون او په دوی کنبې موخنی غرق کړل لکه قوم د نوح او فرعون او د هغه قوم او الله تعالی داسې نه دې چه په دوی باندې ظلم او کړی یعنی چه بغیر د جرم نه سزا ورکړی خو دوی هم په خپله د جرمونو ارتکاب کولو په وجه په خپلو زانونو باندې ظلمونه کول او کومو خلقو چه د الله تعالی نه علاوه نور کار ساز جوړ کړی دی یعنی بتان چه د هغوی نه د نفع توقعات لری د دوی مثال د جولانګی د جالې په شان دې چه د خان دپاره یو کور جوړ کړی چه په هغې کنبې هغه ته کانه جوړه وی بیشکه په ټولو کورو نو کنبې د ټولو نه کمزورې کور د جولانګی وی ځکه چه د هغه کور د هغه نه گرمی هم نشی لرې کولې او یخنی هم، هم دغه شان بتان هم دی یعنی خپلو عبادت کونکو ته نفع نشی رسولی، او که چرې داخلق په دې حقیقت باندې پوهیدلې نو دوی به کله هم د دې بتانو عبادت نه وو کړې الله تعالی بیشکه هغه ټول څیزونه پیژنی د کومو چه دوی د الله تعالی نه علاوه عبادت کوی په یا اوتاسره هغه په خپل ملک کنبې غالب دې او په خپل صنعت کنبې حکمت والا دې مونږه اقراتی مثالونه د خلقو دپاره بیانو او په دې مثالونو صرف غوراو فکر والا عالمان پوهیږی الله تعالی اسمانونه او زمکې برحق یعنی بامقصد پیدا کړی دی بیشکه په دې کنبې د مؤمنانو دپاره د الله تعالی په قدرت باندې لوڼې لوڼې دلیلونه دی، مؤمنین ئې په خاصه توګه ځکه ذکر کړل چه د دې دلالتونه په ایمان کنبې صرف هم مومن فائده اغستلی شی، په خلاف د کافرانو

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: اصحاب و یعقوب: په سورۃ هود کنبې د دوو خبرو د زیری ذکر دې، د اسحاق اود یعقوب د ولادت د زیری ذکر، او د قوم لوط د هلاکت خبر، لیکن دلته کنبې شارح په یو باندې اکتفاء او کړه گویا چه د سابق تفصیل دوجې نه ئې دلته په اجمال باندې اکتفاء او کړه، دا حقیر به خیال کنبې د، بعده، په ځائی که شارح، ولده، ونیلی و ونودابه ډیره مناسبه وه

خک کہ حضرت یعقوب علیہ السلام دحضرت ابراہیم علیہ السلام نوسی وو، دبعد ضمیر دحضرت اسحاق علیہ السلام طرف ته راجع دې یعنی حضرت ابراہیم علیہ السلام له د اسحاق اوداسحاق نه پس دحضرت یعقوب علیہ السلام زیری ورکړی شونودې نه داوهم چه حضرت یعقوب علیه السلام هم داحضرت ابراہیم علیه السلام خونې دې حالانکہ حضرت یعقوب دهغوی نوسی دې.

قوله: قرية لوط: ددې کلی نوم سدوم وو (جمل) په خنی کتابونو کښې سدوم په دال سره دې، دادقوم لوط دکلومرکزی مقام وو، حضرت لوط علیه السلام هم په دې کلی کښې اوسیدلو.

قوله: کانت من الغابرين ای فی علم الله الازل.

قوله: سین بهم: ددې تفسیرې په حزن بسهم سره اوکړو، چه دې طرف ته اشاره اوشی چه د سین دضمیر مرجع حضرت لوط علیه السلام دې قاضی بیضاوی دسین ضمیر مرجع مصدرمآه گرځولې دې ای جاءت المسآة بهم خوشارح اول توجیه اختیارکړې ده او دې خبرې طرف ته هم اشاره ده چه په بهم کښې، باء، سببیه ده.

قوله: ذراعاً صدراً: د ذراعاً تفسیر په صدراً سره کولو کښې دې طرف ته اشاره ده چه داتفسیر دحاصل معنی په ذریعه سره دې گنی نو د ذراعاً معنی خو په قوت اوطاقت سره راخی، دارنگ ذراعاً د ضاق د نسبت نه تمیزدې چه هغه دفاعل نه منتقل شوی دې نو تقدیر عبارت به داسې شی، ضاق بهمهم.

قوله: لقوم یعقولون: د لقوم تعلق ترکنا یا بآیه بآینه سره کیدی شی، خودریم احتمال ظاهر دې قوله: وارجوا الیوم الاخرة: رجاء مشهوره معنی توقع اوامیده نو بعضې مفسرینو هم دامعنی مراد اخستی ده او ددې یوم معنی دیرې هم ده، مفسر علام هم دغه معنی له ترجیح ورکړې ده، یعنی دقیامت په ورځ دالله تعالی نه اوبریځی، اوپه رومبی صورت کښې به معنی اومطلب داشی چه تاسو خلق دآخرت په ورځ داجر اوثواب امید اوساتی.

قوله: من عشی: دا (سین اونون) دواړه بابونو نه مستعمل دې ددې معنی ده فساد خورول. قوله: مفسدین: دلالتوا دضمیر نه حال مؤکده دې خک که چه دعشی کومه معنی ده نو هم هغه معنی دافسد هم ده نو گویا چه دا دایک عطوفاً دقبیل نه دې.

قوله: الرحفة: سخته زلزله، اوپه سورة هود کښې داسې راغلی دی فاعلهم المصیة په دواړو کښې هیڅ منافات نشته دې، حالانکه واقعہ یوه ده خک که چه دحضرت جبرائیل علیه السلام دآواز اوکرکې نه زلزله پیدا شوه اودزلزلې دوجې نه هغوی هلاک شو، نوپه یوځای کښې د عذاب اضافت سبب ته یعنی صفة طرف ته اوشو اوبل ځای کښې بل سبب یعنی رجفة ته اوشو

قوله: بالمعرف و ترکه: ددې د وارو تعلق صرف د نمود سره دې.

قوله: بالجر: حجر دیوادی نوم دې، دا د مدینې اودشام په مینځ کښې واقع ده، دادقوم نمودکلی وو، او په یمن کښې قوم عادآبادوو، دادواره قومونه په عذاب الهی کښې تباہ شوی وو.

قوله: فوی بصائر: یعنی صاحب د بصیرت، عقلمند، تجربه کار، یعنی دوی څه لیونی اومجنونان نه وو بلکه د دنیا په کارونو کښې ښه هوښیاران وو، نوکه چې دوی غوښتل نو د توحید او د آخرت په معامله کښې هم دوی د عقل نه کاراغستلې شو مگر د دنیا حرص اوقومی تعصب ددوی نه یې بصیرته جوړکړل.

قوله: قارون وفرعون: دلته کښې قارون مقدم کړې شو، حالانکه په سرکښې اوتکبر کښې فرعون دقارون نه ډیرزیات اوچت اوخطرناک وو، خو قارون چونکه دحضرت موسی علیه السلام رشته داروویعنی دتره څوئې ئې وونوددې وجې نه هغه ته یو قسمه شرف اوعزت حاصل وو، نو هم ددې وجې نه ئې قارون په فرعون باندې مقدم کړو.

قوله: المنکبوت: هت المنکبوت ددې نه دجولا گي جالا مرادده، جولا گي په څوقسمه باندې دې، دلته کښې هغه جولا گي مراددې چه هغه په عامه توگه په کورونوکښې جالې اچوی، په صاوی کښې دی چه دجولا گي اته خپې اوشپړ سترگې وی، دې په قانع ترین حیواناتو کښې دې، په خپله جاله کښې ښه په صبراوقناعت سره ناست وی، الله تعالی دده دصبراوقناعت دوجې نه دتولونه حریص ترین حیوان، مچ اوماشې ددې خوراک جوړ کړې دې، چه هغه ددې په جاله کښې گیرشی اودده خوراک اوغذا جوړه شی، په عنکبوت کښې نون اصلی دې او واو تاء پکښې زانددی، ددې وجې نه ددې جمع عناکب اوتصغیر «عنکبراخی، ددې اطلاق په واحد، جمع، مذکر، اوموثن په ټولو باندې کیږی، اگرچه کثیرالاستعمال په تائیت کښې دې.

قوله: ما عهدوها: دلوکانو اعلیون جزاء ده،

قوله: ما معنی الذی: ما د، یعلم، مفعول دې ای یعلم الذین یدعونهم اوځنی حضراتو ما استفهامیه توبیخیه مراداخستی ده، نوپه ددې صورت کښې به ما یدعون من دونه من هم یدعلم اودهو العزیز الحکیم په مینځ کښې جمله معترضه شی.

قوله: همقاً: سره دې خبرې ته اشاره ده چه بالحق جار مجرور دملابست دپاره دې اودلفظ دالله نه حال دې ای همقاً غیر فاصده باطلا.

پارہ نمبر ۲۱ [اٰلِ مَآ]

[ایاتونہ: ۴۰-۵۱]

اٰتِلْ مَا وُحِيَ اِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ الْفَرَانَ (وَاَوْفِرْ الصَّلَاةَ اِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهٰی عَنِ الْفَحْشَاۤءِ وَالْمُنْكَرِ خُزَعًا اَمِنْ شَانِهَا ذَلِكَ مَا دَامَ النَّمْرُ فِيهَا (وَلَذِكْرُ اللّٰهِ اَكْبَرُ مِنْ غَيْرِهِ مِنْ الطَّاعَاتِ (وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ) لِمَجَانِبِكُمْ بِرٍ وَلَا تُجَادِلُوا اَهْلَ الْكِتَابِ (اِلَّا بِالْحَقِّ) اَمِنَ الْمُجَادَلَةُ الَّتِي (هِيَ اَحْسَنُ) مَخَالِفَةً اِلَى اللّٰهِ بِاَيِّهِ وَالتَّنْبِيْهِ عَلَى خُبْرِهِ (اِلَّا الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مِنْهُمْ) بَانَ خَانُوْا وَابْنُوْا اَنْ يَقْرُوْا بِالْجَزِيَّةِ فَيَخَادِلُوْهُمْ بِالشُّبْهِ حَتّٰى يُسْلِفُوْا اَوْ يُغْطَرُوا الْجَزِيَّةَ (وَكُلُوْا) لَمَنْ قَبْلَ الْاِفْزَارِ بِالْجَزِيَّةِ اِذَا اخْبَرْتُمْ بِشَيْءٍ مِّمَّا فِي كُتُبِهِمْ (اَمَّا بِالَّذِيْ اُنْزِلَ اِلَيْنَا) وَاُنْزِلَ اِلَيْكُمْ وَلَا تُضَدُّوْهُمْ وَلَا تُكْذِبُوْهُمْ فِيْ ذَلِكَ (وَالْحَقُّ رَآهَكُمْ وَاَحَدٌ وَتَقْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ) مَطْمَعُونَ وَكَذَلِكَ اُنْزِلْنَا اِلَيْكَ الْكِتَابَ الْفَرَانَ مِمَّا اُنْزِلْنَا اِلَيْهِمْ التَّوْرَةَ وَغَيْرَهَا (فَالَّذِيْنَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ) التَّوْرَةَ فَتَعْبِدُ اللّٰهَ مِنْ سَلَامٍ وَغَيْرِهِ (يُؤْمِنُوْنَ بِرٍ) بِالْفَرَانَ (وَمِنْ هَؤُلَاءِ) اَهْلُ مَكَّةَ (مَنْ يُّؤْمِنُ بِرٍ وَمَا يَتَّخِذُ بِاَيِّتِنَا) بَعْدَ ظُهُورِهَا (اِلَّا الْكَافِرُوْنَ) اَمِنَ الْيَهُودَ وَظَهَرَ لَهُمْ اَنَّ الْفَرَانَ حَقٌّ وَالْجَنَابِيُّ بِرٍ مُّحَقٌّ وَخُجِّلُوا ذَلِكَ وَمَا كُنْتَ تَتْلُوْا مِنْ قَبْلِهِ) اَمِنَ الْفَرَانَ (مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَحْطَلُهُ بِحَقِّكَ) اِذَا مَا اَنْ تَكُنْتَ قَارِئًا كَتَبْتَ (لَا رُكَّابَ) حَتّٰى (الْبُطْلُوْنَ) اَمِنَ الْيَهُودَ لِيَكْ وَفَالُوْا الَّذِيْ فِي التَّوْرَةِ اَنَّهُ اَمِنَ لَا يَفْرَا وَلَا يَكْتُوبُ (بَلْ هُوَ) اَمِنَ الْفَرَانَ الَّذِيْ جُنْتُ بِرٍ (اَيَّاتِ يَّتَاتِي فِي صُدُوْرِ الَّذِيْنَ اُوْتُوْا الْعِلْمَ) اَمِنَ الْمُؤْمِنُوْنَ يَحْفَظُوْنَهُ (وَمَا يَتَّخِذُ بِاَيِّتِنَا) اِلَّا (الْقَائِلِيْنَ) اَمِنَ الْيَهُودَ وَخُجِّلُوا بَعْدَ ظُهُورِهَا لَهُمْ (وَقَالُوا) اَمِنَ كُفَّارُ مَكَّةَ (لَوْلَا) هَلَا (اُنْزِلَ عَلَيْهِ) اَمِنَ عَلَى مُخْتَلَفٍ (اَيَّاهُ مِنْ رَّبِّهِ) وَفِي قِرَاءَةِ اَيَّاتِ كِتَابِهِ صَالِحٌ وَغَضًا مُّوَسٰى وَمَا يَدَّ عِيسٰى (قُلْ) لَهُمْ (اَمَّا الْاَيَّاتُ عِنْدَ اللّٰهِ) يَنْزِلُهَا كَيْفَ يَشَاءُ (وَاَمَّا اَلَّذِيْنَ يَدْرُسُوْنَ) مَظْهَرُ الْبَدَايِ بِالنَّارِ اَهْلُ الْمَعْصِيَةِ اَوَّلُهُمْ كُفْرُهُمْ (يَمَّا ظَلَمُوا) اَنَا اُنْزِلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ الْفَرَانَ (يَتْلُوْا عَلَيْهِمْ) فَهُوَ آيَةٌ مُّسْتَبْرَآةٌ لَا اَنْقِصَةُ لَهَا بِخِلَافٍ مَا ذَكَرَ مِنْ الْاَيَّاتِ (اِنَّ فِيْ ذَلِكَ) الْكِتَابِ (لِرَحْمَةٍ وَذِكْرٍ) عِظَةُ (لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ)

ترجمہ: کوم کتاب چہ پہ تاسو باندی یعنی قرآن نازل کرے شوی دے تاسو اولی اودمونخ بابندی کوئی یقیناً بیشکہ مونخ دے حیاتی اوشرعاً ناروا کارونونہ منع کونکے دے یعنی دمونخ شان دادے ترسو پورے چہ انسان پہ مانخہ کنبے وی بیشکہ دالہ تعالی ذکر دنورو نیکو کارونوپہ مقابلہ کنبے دیروٹی عیزدے اوتاسوچہ غمہ کوئی اللہ تعالی ددی نہ پتہ خبرداردے ددی بہ ہفہ تاسولہ جزاء درکوی اواہل کتابوسرہ جگہہ مہ کوئی مگر پہ مہذب طریقہ سرہ مثلاً دالہ دطرف تہ دہفہ پہ آیاتونو سرہ دعوت ورکرنے اودہفے پہ دلا تلو باندی تنبیہ اوکرنے مگرہفہ چا سرہ کوم چہ پہ دوی کنبے زیاتی اوکری داسی چہ ہفوی محاریہ (جنگہ) اوکری یادجزبی نہ انکاراوکری نوداسی خلقوسرہ پہ تورہ باندی جہاداوکرنے تردے پورے چہ یاخواسلام قبول کری اویاجزیہ درکول منظورکری،

او کومو کسانو چه د جزېې ورکولو اقرار کړې دې نو چه کله هغوی خپلو کتابونو ته تاسوته دغه خبرې خبر درکړی نو تاسو ورته اوواښې چه زمونږ خوپه هغه کتاب باندې ایمان دې کوم چه په مونږ باندې نازل کړې شوې دې او په هغه هم کوم چه په تاسو باندې نازل کړې شوې دې او ددې خبر په باره کښې مه ددوی تصدیق کوئ اونه تکذیب اوزمونږ واستاسو معبودیو دې اومونږ ټول دهغه حکم منونکی یو یعنی دهغه اطاعت گزاریو اومونږ هم دغه شان په تاسو باندې کتاب یعنی قرآن نازل کړې دې لکه څنگه چه په دوی باندې تورات وغیره نازل کړې وو، نو کومو خلکو ته چه مونږ کتاب تورات ورکړې دې لکه عبدالله بن سلام وغیره نوهغوی په دې کتاب یعنی قرآن باندې هم ایمان راوړې دې اودې خلکو یعنی په اهل مکه کښې ځنی داسی دی چه په قرآن باندې ئې ایمان راوړې دې اوزمونږ دآیتونو نه ددې دظاهريدونه پس سرادکا فرانو نه یعنی دیهودیانو نه هېڅ څوک هم منکر نشته دې او په دوی باندې دظا هره شوه چه قرآن حق دې اوددې راوړونکې هم په حقه باندې دې بیا هم ددې منکر شول تاسو ددې کتاب یعنی د قرآن نه مخکښې بل هېڅ یو کتاب نه وو وئیلې اونه تاسو په خپل لاس باندې یو کتاب لیکلې وو گئی که چرته تاسو لیکل اولوستل پیژندل نو دې باطل پرستو یهودیانو به ستاسوپه باره کښې ضرور شک کولو او وئیل به ئې چه دکوم راتلونکی نبی ذکر په تورات کښې راغلی دې نوهغه خوبه امی وی، لیکل اولوستل وغیره هېڅ څیز به نه پیژنی اودانسی خولیکل او لوستل پیژنی، بلکه دقرآن کوم چه تاسو راوړې دې پخپله دهغه خلکو په زړه کښې چاته چه علم ورکړې شوې دې یعنی مومنان کوم چه ددې قرآن حفاظت کوی واضح اوبښکاره دلیلونه دی اوزمونږ دآیتونو نه سوا دظالمانو نه څوک هم منکر نه دی یهودیانو ددې خبرې باوجود چه دا آیتونه ښه ښکاره او واضح دې خویانې هم انکار اوکړو، دمکې کافرانو او وئیل چه ولې په محمد باندې یوه ښه دده درې طرفه نازل نه شوه او په یو قرات کښې دآیت په ځانې آیات راغلی دی، لکه د صالح علیه السلام اوښه، او دموسی علیه السلام کوټې، او دعیسی علیه السلام دسترخوان، تاسو ورته اوواښې چه ښېې خودالله تعالی په اختیار کښې دی چه په چا باندې ئې غواړی نو په هغوی باندې ئې نازل کړی زه خوبصافا ویرونکې یمه زه گناهکاران دجهنم داوړنه ویروم نو آیا دوی ته د خپلې مطالبې په سلسله کښې دکافی نه ده چه مونږ دقرآن په تاسو باندې نازل کړې دې کوم چه دوی باندې اورولی شی دا کتاب خو داسې ښه ده چه دابه همیشه پاتې وی او کله به هم ختم نشی، بخلاف دهغه ښو دکومو چه شاته ذکر اوکړې شو په دې کتاب کښې رحمت هم دې اونصیحت هم دې دایمان والو دپاره.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

فوله: ائله ما اوحى اليك: اي محمد چه کله تاسوته دخپل قوم دایمان نه راوړلو افسوس او غم وی نو تاسو دقرآن تلاوت کوئې، نو تاسوته به په دې خبرې تسلی ملایوې چې چه

حضرت نوح او حضرت لوط (علیہما السلام) تہ ہم داسی قسمہ حالات راپیش شوی وو، خنکہ چہ تاسوتہ راپیش شوی دی یاراپینیدونکی دی، دارنگ هغوی درسالت پہ تبلیغ کنبی اوددلا نلو پہ قانمولو کنبی ددیرزیات محنت او مبالغی نہ کارا خستی وو، خو ددی باوجود هغوی خپل قومونہ دضلالت اودجہالت نہ بچ نہ کړې شونو چہ کله تاسو دقرآن تلاوت کوڼی او دانبیایو مذکورینو حالات تاسوتہ معلومیرې نو تاسوتہ به ددې په ذریعې سره تسلی ملا ویرې،

قوله: الفحشاء والمنکر:، فحش، هغه بدکارته وئیلی شی چہ شریعت هغې ته بد وئیلی وی او دشریعت په نظر کنبی هغه بدوی اگرکه په عام عرف کنبی خلق هغه ښه گنری.

قوله: مآدام المرفیہا: دایو قول دې ورنه صحیح خبره داده چہ دفوا حشو اومتکر اتونہ منع کول دمونخ خاصه ده خو په دې شرط چہ مونخ کنبی دشرا نطو اود آدابو رعایت اوساتلې شی، اوپه پابندې سره اوکړې شی، که چرته څوک دمانخه دپابندې باوجود دفوا حشو نہ منع کیږی نو هغه دې په دې خبره باندې پوهه شی چہ دهغه په مانخه کنبی دشرا نطو اود آدابو په لحاظ سره کمې دې، نو قصور او کمې دده دطرفه دې، دمونخ په خاصیت کنبی دڅه قسمه کمې نشته دې،

قوله: کعبدالله بن سلام: داسبق قلم دې ځکه چہ داسورت مکی دې، اوحضرت عبداللہ بن سلام په مدینہ کنبی اسلام راوړې دې لہذا عبداللہ بن سلام په مثال کنبی پیش کول درست نہ دی، البتہ داممکن ده چہ داخبار بالغیب په توگہ اللہ تعالی دحضرت عبداللہ بن سلام دایمان خبرور کړې وی،

قوله: من کتاب: من کتاب دتلو امفعول دې اومن ژانده دې،

قوله: لوکنت قارئاً کاتماً: دالف نشر مرتب دې،

قوله: الہود: د مبطلون په تفسیر کنبی دیهودوتخصیص مناسب نہ دې ځکه چہ دنصاری ہم داحال وو نو کہ د الہودپه څانې باندې کالہودوئیلې شوی وونو ډیره به مناسبه وه ددې دپارہ چہ دیهودونہ علاوہ هرمتکر قرآن تہ شامل شی،

قوله: اولمیکلفہم: حمزہ محذوف بلندی داخل دې او واؤ عاطفہ دې او یکفہم معطوف دې په محذوف باندې نو تقدیر د عبارت بہ داسې شی، اهلواولمیکلفہم: اولدا استفهام توییحی دې، قوله: انا انزلنا: ان اوبه څہ چہ انت داخل ده دمصدرپه تاویل دیکف فاعل دې نو تقدیر د عبارت بہ داسې شی اولمیکلفہم انزلنا،

کہ وہ رخ چہ بہ داخل خلق عذاب دیرہ نہ اولاندی نہ راگیر کری د عذاب ذمہ داری فریشتی بہ او واثی
 دخیلو عملونو جزا و حکمی بہ بقول کنبی نون او یا دوا رہ دی کہ نون وی نو مطلب بہ داشی چہ
 مونہ بہ فریشتو تہ ددی خبری حکم ورکونو زمونہ نہ بہ دوی بیج نہ شی، ای زما ایماندار
 بندگانو زمکہ دیرہ فراخہ دہ نوہم زما عبادت او کړنې چہ پہ کوم خانې کنبی ہم عبادت آسان
 وی نو کہ پہ دې زمکہ کنبی عبادت کول آسان نہ وی نو چہ پہ کوم خانې کنبی عبادت
 آسان وی نو ہلته ہجرت او کړنې یعنی چہ پہ کوم خانې کنبی عبادت کول آسان وی
 دا ایت دمکې دکمزورې مسلمانانو پہ بارہ کنبی نازل شوی دې کوم چہ پہ مکہ مکرمہ
 کنبی داسلام دظاہرولو پہ وجہ پہ تنگې او پہ سختې کنبی وو، ہر زندہ سر بہ دمرگ مزہ
 شکی بیابہ تاسو ټول دژوندې کیدونہ پس زمونہ طرف تہ واپس کولې شی، ترجعت بہ تہ او یا،
 دواړو سرہ دې او کومو خلقو چہ ایمان روړلو اونیک عملونہ ئې او کړل نو مونہ بہ دوی لہ دجنت
 پہ بالا خانو کنبی ټایونہ ورکړو چہ دہغې دلاندې بہ نہرونہ بہیوی او دجنت پہ بالا خانو کنبی بہ
 ہمیشہ ہمیشہ اوسپنې یعنی مونہ ددوی دپارہ دجنت پہ بالا خانو کنبی ہمیشہ ہمیشہ
 اوسیدل لیکلی دی دعمل کونکو اجر خومرہ بنائستہ دې دا اجر، دا ہغہ خلق دی چہ ہغوی
 دشرکینو پہ تکلیفونو باندې او ددین پہ اظہار باندې صبر او کړو او پہ خپل رب باندې توکل
 کوی نو ہغہ بہ دوی لہ پہ داسې طریقې باندې رزق ورکړی چہ ددوی بہ وہم او گمان ہم نہ
 وی او دیرختاور داسی دی چہ ہغوی دخیلې کمزورې دوجې نہ خپل رزق اچتولې نہ شی، ای
 ہجرت کونکو اللہ تعالیٰ بہ تاسو لہ ہم رزق درکړی او ہغوی لہ بہ ہم اگر کہ تاسو سرہ دلارې
 خرچہ او دخوراک دپارہ څہ نہ وی ہغہ ستاسو خبرې او ریدلو والا دې اوستاسو دزړونو رازونہ
 پیژندلو والا دې او کہ چرتہ تاسو ددوی نہ یعنی د کافرانو تپوس او کړنې چہ دآسمانونہ
 اوزمکې چاپیداکړی دی؟ اونمر اوسپو پمې چامسخر کړی دی؟ ولشن کنبی لام قسم دې نویقیناً
 دوی بہ ہم دغہ جواب درکوی چہ اللہ پیدا کړی دی نویباً دا خلق د توحید د اقرار کولونہ پس کوم
 خواہ الوری روان دی؟ اللہ تعالیٰ پہ خپل بندگانو کنبی چہ دجاد پارہ او غواړی دآزمائش پہ توگہ
 دہغوی رزق فراخہ کړی او دفراخہ کولونہ پس دہغوی رزق تنگ کړی یاد آزمینست پہ توگہ چہ
 دجاد پارہ او غواړی نورزق ورلہ تنگ کړی بیشکہ اللہ تعالیٰ دہرغیز پہ حال باندې خبردار دې
 او ہم پہ دغہ (معلوم) شی کنبی درزق دفراخہ کولو او د تنگولو محل ہم دې او کہ چرتہ
 تاسو د دوی نہ تپوس او کړنې چہ ہغہ کوم ذات دې چہ دآسمانہ ئې او بہ اووړولې او ددې او بہ پہ
 ذریعہ ئې زمکہ دا وچیدونہ پس تروتازہ کړہ؟ نویقیناً دوی بہ ہم دا جواب درکوی چہ اللہ تعالیٰ
 دا او کړل نویباً ہغہ سرہ ولې خلق شریکان جوړہ وی؟ تاسو او واثی چہ پہ تاسو باندې حجت
 نابتولونہ پس الحمد للہ، بلکہ پہ دوی کنبی اکثر خلق پہ دې معاملہ کنبی (بہ خپل قول کنبی)
 بہ تناقض ہم نہ پوهیږی

د قیوداتو فواتد او تسهیل

نوله: صفة: په لاس باندې لاس وهل، لاسونه پر قول، د عربو عادت ووجه دبیع تمامیدل ظاهرولو د پاره به ئې دبیع په اخره کښې د یو بل په لاس لاس باندې لاس وهلو، دلته کښې مطلقاً بیع مراده، کوم ته چه د تجارت په اصطلاح کښې سودا وئیلی شی،

نوله: فایای فاعبدون: ایای د ماقبل محذوف فعل دوجې نه منصوب دې اوددې نه روستو فعل ددې تفسیر کوی نو تقدیر عبارت به داسی، فاعبدوا الهی فاعبدون

نوله: لنیونهم: جمع متکلم لام تاکید بانون تاکید ثقیله دې، بَاء، یو، توبه (تفعل) بَاء، ماده ده، معنی ئې تهکانه ورکول، ځانې درست کول، راځی، اوپه یو قرات کښې لنیونهم ای لنیونهم نه مشتق دې په معنی داقامت سره، ددې دویم قرات مطابق عرفاً به مفعول به وی، نشوی دننزل معنی لره متضمن کیدو دوجې نه، نوپه دې صورت کښې دبه ننزل معنی لره د متضمن کیدو دوجې نه متعدی بدومفعول وی، مفعول اول به هم ضمیروی اودویم مفعول به عرفاً وی خود فی په تقدیر سره، ای فی غرف من الجنة اوپه رومی قرات کښې عرفاً مفعول ثانی دې اوهم مفعول اول دې ځکه چه بواً متعدی بدومفعول دې، قال الله تعالی تؤی الیومنین مقاعد للقتال، اوکله کله متعدی وی په لام سره کما قال الله تعالی واذ بانا لایراهم مکات البیت،

نوله: تجری من تحتها الانهار: داجمله دعرفاً دپاره صفت دې،

نوله: والذین امنوا: مبتداً ده اولنیونهم ددې خبردې اووالذین امنوا دفعل محذوف دوجې نه منصوب هم کیدی شی، کوم باندې چه روستوراتلونکې فعل دلالت کوی په دې صورت کښې به دا دباب اشتغال نه وی،

نوله: مقدرین الخلود فیها: په دې کښې اشاره ده دې طرفته چه خالدین، حال مقدره دې، ای حین الدخول بقدرت الخلود،

نوله: هذا الاجر: دامخصوص بالمدح دې،

نوله: الذین صبروا: دهم مبتداً محذوف خبردې لکه څنگه چه شارح ظاهر کړې دې اود العاملين صفت هم کیدی شی،

نوله: وکاین من دابة: کاین مبتداً ممیز، او من دابة ددې تمیز، لاجمل ددله صفت، الله یرزقها توله جمله دکاین مبتداً دپاره خبر،

[ایات نمبر: ۶۴-۶۹]

وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُو وَلَعِبٌ ۚ وَأَمَّا الْآخِرَةُ فَمِنْ أُنُورٍ ۖ الْأَخِرَةُ يَظْهَرُ لَمُتَرَاتِهَا فِيهَا ۚ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ
 الْحَيَوَانُ ۚ بِمَعْنَى الْحَيَاةِ (لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ) ۚ ذَلِكَ مَا أَلْزَمُوا الدِّينَ عَلَيْهَا (فَإِذَا ذُكِّرُوا بِهِ الْقُلُوبُ عَلَى الْفُلُوكِ فَلْيَحْسَبِ
 لَهُ الْبَاقِينَ) ۚ أَيُّ الدُّعَاءِ أَيْ لَا يَدْعُونَ مَعَهُ غَيْرَهُ لِأَنَّهُمْ فِي جِدَّةٍ لَا يَخْشِفُهَا إِلَّا هُوَ (فَلَمَّا تَخَيَّرُوا إِلَى الْبَرَاءِ حُفْرًا
 يُشْرِكُونَ) بِهِ (يَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ) مِنَ النِّعْمَةِ (وَلِيَعْتَمِدُوا) بِاجْتِمَاعِهِمْ عَلَى عِبَادَةِ الْأَعْتِمَادِ وَفِي فِرَاقِهِ
 يَسْكُونُ الْأَمْرُ تَهْدِيدٍ (فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ) عَاقِبَةُ ذَلِكَ (أُولَئِكَ يَرْجَوْنَ) يَقْلَبُوا (أَنَّا جَعَلْنَا) بَلَدَهُمْ مَكَّةَ (مَحَرَّمًا
 آمِنًا وَيَتَخَلَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ) قَتْلًا وَسَبًّا ذُنُوبُهُمْ (أَقْبَالَ الْبَاطِلِ) الْمُنْتَمِ (يُؤْمِنُونَ وَيَنْعَمُ اللَّهُ بِكَفَرَتِهِ)
 بِإِسْرَافِهِمْ (وَمَنْ أَظْلَمُ) أَيْ لَا أَحَدَ أَظْلَمُ (مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا) بَانَ إِشْرَافُهُ (أَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ) الْبَاطِلُ
 أَوْ الْكُذْبُ (لَمَّا جَاءَهُ الْبَيِّنَاتُ فِي جَهَنَّمَ مَقُوتٍ) مَأْوَى (الْمُكَافِرِينَ) ۚ أَيُّ فِيهِ ذَلِكَ وَهُوَ مِنْهُمْ (وَالَّذِينَ جَاءَهُدَا
 فِيمَنَا) فِي حَقِّنَا (لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا) أَيُّ طَرِيقَ الشَّرِّ إِنَّا (وَأَنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ) الْمُؤْمِنِينَ بِالنَّصْرِ وَالْفَتْوَى

ترجمہ: او دا دنیا ژوند دلویو توقونه سواهیڅ شه نه دي البته عبادتونه نوهغه خودا آخرت
 دامورو نه دی ځکه چه ددې ثمرات خوبه په آخرت کښې ظاهریږی، اواصلی ژوندخوهم
 دا آخرت ژوند دی که چرې دا خلق په خبره باندې زان پوهیدلې نو د دنیا ژوند له بهنې دا آخرت
 په ژوند باندې ترجیح نه ورکوله، نویاچه دا خلق کله په کشتو کښې سواره شی نو په خالص
 اعتقاد سره د الله تعالی نه دعا کوی یعنی هغه سره بل څوک شریک نه جوړوی، او بل څوک نه
 رابلې ځکه چه دوی په دغه وخت کښې په یوه لونې پریشانی کښې مبتلا وی، او دا
 پریشانی د الله تعالی نه علاوه بل څوک نه شی ختمولې، نییاچه کله دوی ته نجات ورکړی او د
 خشکې طرف ته شي راولی نوسمدستی د هغه سره شریکان جوړکړی ددې دپاره چه زمونږ د ورکړې
 شوی نعمت ناقدری او کړی او چه دا خلق د بتانو په عبادت باندې راجمع شی اولپه نوره فائده
 ترینه هم واخلي او په یو قرامت کښې ولټمتعودلام په سکون سره امر ته پیدی دې، دوی ته په
 زر ددې دا انجام پته اولگی آیادوی ته علم نشته دې چه مونږه دمکې ښار امن والا جوړکړې دې
 او ددې په اړخونو کښې نور خلق د قتل او قید په ذریعه باندې تختولې شی آیاد اخلق د دروغو په
 معبودانو باندې ایمان روړی او الله سره شریک کوی او د هغه د نعمت ناشکری کوی د هغه چا نه په
 لونې ظالم بل څوک وی؟ یعنی ددې نه لونې ظالم بل څوک هم نشته دې، چه کوم په الله تعالی
 باندې بهتان تری په دې توگه چه هغه سره شرک کوی، یاچه کله ده ته حق یعنی نبی یا کتاب
 راشی نو دهغه تکذیب او کړی نو آیا د کافرانو ځانې په جهنم کښې نه دي؟ اوداسې کس
 د جهنمیانو نه دې او کوم خلق چه خالص زمونږ دپاره جهاد کوی نو مونږه داسې خلقو ته مونږ ته د
 رارسیدو لارې خامغاځایویشکه الله تعالی دخپل نصرت اومد په ذریعه سره احسان کونکو
 یعنی مومنانو سره دې،

د قیوداتو فوائد اوتسهیل

قوله: اللہوا: د دنیا دلذتونه خوند اخستل، اوځنی حضراتو وئیلی دی چه لهوآپه بی مطبله خیزونو کښې مشغول لیدلو ته وئیلی شی، اوللعب هوالمث.

قوله حیوان: ژوند، ژوند تیرول، حیوان، حی می (س) نه مصدر دې اویه اصل کښې، حیّان وونو دویمه، یاء، په واؤ سره بدل کړې شوه، دا د حیا نه زیات بلیغ دې، ځکه چه دفعلان په وزن کښې د حرکت او اضطراب معنی ده کوم چه د حیا لازمه ده، هم دا وجه ده چه دلته کښې د حیا په ځانې د حیوان لفظ استعمال کړې شو، (لغات القرآن).

قوله: لوکانوا یعلمون: ذلك، یعلمون دپاره مفعول دې لو حرف شرط دې او ما ائرو الدنیا علیها جواب شرط دې،

قوله: ای الدعاء: دا د معنی د تعیین دپاره دې، د دین د لفظ مختلفې معانی راځی، نود، الدعاء، په ذریعه ئې ځکه تفسیر او کړو چه په ډیرو معنو کښې یوه معنی متعین کړې شی، قوله: اذا هم یشرکون: دادفلاً جواب دې مطلب دادې چه د غرقیدونه څنگه نجات او موموی او سمدستی شرک شروع کړی،

قوله: لیکفروا: کښې لام، لام کی، دې او دلته متعاطف په لیکفروا باندې دې،

تنبیه: که دلام کی په ځانې دلته کښې دلام نه مراد لام د عاقبت واخستلی شی نوهغه به زیات مناسب وی (جمل) په یو قراءت کښې دلام په سکون سره دې نو په دې صورت کښې به لام، لام امر وی په دواړو فعلونو کښې، خودلته کښې بیا داشبه کیدې شی چه ددینه خودا لازمیږی چه الله تعالی دفعل قبیح امر او حکم کړې دې حالانکه الله تعالی خو حکیم ذات دې، او حکیم خود قبیح حکم نه کوی، نو شارح امر مهید وئیلو سره ددې سوال جواب ورکړو، یعنی دامر نه مراد امر د امتثال نه دې بلکه امر توبیخ او تهدید مراد دې، اوفوف یعلمون دادا امر د تهدیدی کیدو قرینه ده،

قوله: ویغطف: جمله حالیه ده او ددې نه وړاندې هم مبتدا محذوف ده، نو تقدیر د عبارت داسې دې، وهم یغطف الناس،

قوله: فیها ذلك: په دې کښې اشاره دې طرف ته ده چه په الیس فی جهنم کښې همزه د انکار دپاره ده او دا استفهام تقریری ځکه دې چه، لیس، حرف نفی ده کله چه په دې باندې همزه انکاری داخله شی نو نفی النفی په ایجاب باندې دلالت کوی، نو په دې کښې د تقریر معنی پیدا شوه، مطلب دادې چه د کافرانو ځانې بی شک او بی شبه جهنم دې،

[۲۰] سورة الروم

سورة الروم مکیه و هي ستون او تسع و خمسون ایه
سورة روم مکی دی او دا ۶۰ یا ۵۹ آیتونه دی.

[ایاتونه: ۱-۱۰]

بسم الله الرحمن الرحيم (الم) الله أعلم بمزادِهِ في ذلك (عَلَّيْتَ الرُّومَ) ولهم أهل الكتاب غلبتها فارس
وَلَبَسُوا أَهْلَ كِتَابٍ بَلْ يَتَذَكَّرُونَ الْأَوَّلَانِ فَفَرَحَ كُفَّارُ مَكَّةَ بِذَلِكَ وَقَالُوا لِلْمُسْلِمِينَ نَحْنُ نُغْلِبُكُمْ كَمَا غَلَبْتَ
فَارِسَ الرُّومَ (فِي أَذْنَى الْأَرْضِ) أَنَّى أَقْرَبُ أَرْضِ الرُّومِ إِلَى فَارِسَ بِالْخَزِيرَةِ التَّقَى فِيهَا الْخِيَشَانِ وَالْيَدِي بِالْفَزْرِ
الْفَرَسِ (وَهُمْ) أَيِ الرُّومِ (مِنْ بَعْدِ عَلَيْهِمْ) أَحْبَبَ الْمُتَصَدِّرُ إِلَى الْمُفْعُولِ أَيِ غَلَبَ فَارِسَ لِأَهْلِهِمْ (سَيُفْلِحُونَ)
فَارِسَ (فِي يَضَمِّينِينَ) هُوَ مَا بَيْنَ الثَّلَاثِ إِلَى الثَّعْشِ أَوْ الثَّمَرِ فَالتَّقَى الْخِيَشَانِ فِي السَّنَةِ الثَّابِتَةِ مِنْ
الْإِلْقَاءِ الْأَوَّلِ وَغَلَبَتْ الرُّومُ فَارِسَ (لِلْأَوَّلَيْنِ قَبْلَ وَمِنْ بَعْدِ) أَيِ مِنْ قَبْلِ غَلَبِ الرُّومِ وَمِنْ بَعْدِهِ الْمُتَقَى
أَنْ غَلَبَ فَارِسَ أَوَّلًا وَغَلَبَ الرُّومُ ثَانِيًا بِأَمْرِ اللَّهِ أَيِ إِزَادَتِهِ (وَيَوْمَئِذٍ) أَيِ يَوْمِ تَغْلِبِ الرُّومِ (يَفْرَحُ
الْمُؤْمِنُونَ) (يَتَضَرَّعُونَ) أَيِ يَتَضَرَّعُونَ عَلَى فَارِسَ وَقَدْ فَرَحُوا بِذَلِكَ وَغَلِبُوا بِهِ يَوْمَ وَقُوعِهِ يَوْمَ يَنْزُولِ جَبْرِيلَ
بِذَلِكَ مَعَ فَرَحِهِمْ يَتَضَرَّعُونَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ فِيهِ (يَتَضَرَّعُونَ يَسْأَلُونَ وَهُوَ الْعَزِيزُ) الْغَالِبُ (الرَّحِيمُ) بِالْمُؤْمِنِينَ (وَعَدَ
اللَّهُ) مُتَصَدِّرٌ بِذَلِكَ مِنَ اللَّفْظِ بِغَلِبِهِ وَالْأَصْلُ وَعَدَهُمُ اللَّهُ النَّصْرَ (لَا يَخْلِفُ اللَّهُ وَعْدَهُ) بِهِ (وَلَكِنْ أَكْثَرُ النَّاسِ)
أَيِ كُفَّارِ مَكَّةَ (لَا يَعْلَمُونَ) وَعَدَهُ تَعَالَى يَتَضَرَّعُونَ (يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا) أَيِ مَقَاشِفِهَا مِنَ النَّجَاةِ
وَالزَّارِعَةِ وَالْبِنَاءِ وَالْفَرَسِ وَغَيْرِ ذَلِكَ (وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ) بِإِعَادَةِ هُمْ تَاكِدًا أَوْ لَمْ يَتَقَكَّرُوا فِي
أَنْفُسِهِمْ لِيَزْجَعُوا عَنْ غَفْلَتِهِمْ (مَا خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى) لِذَلِكَ تَفَنَّى
عِنْدَ انْتِهَائِهِ وَبَعْدِهِ الْبُغْثُ (وَلَا كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ) أَيِ كُفَّارِ مَكَّةَ (يَلْعَنُونَ) لِكُفْرِهِمْ (أَيِ لَا يُؤْمِنُونَ
بِالْبَعْثِ بَعْدَ الْمَوْتِ) أَوْ لَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ الْأُمَمِ وَهِيَ
إِهْلَاكُهُمْ بِتَكْذِيبِهِمْ رُسُلَهُمْ (كَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً) كَمَا دُورُ وَتَمُودُ (وَأَنَارُوا الْأَرْضَ) خَرَّبُوهَا وَقَلَبُوهَا لِلزُّلْمِ
وَالْفَرَسِ (وَعَمَرُوهَا أَكْثَرِيًّا عَمَرُوهَا) أَيِ كُفَّارِ مَكَّةَ (وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ) بِالْخُرُوجِ الظَّاهِرَاتِ (فَمَا
كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ) بِإِهْلَاكِهِمْ بِغَيْرِ جُزْمٍ (وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ) بِتَكْذِيبِهِمْ رُسُلَهُمْ (لَمْ كَانَ عَاقِبَةُ
الَّذِينَ اسْأَفَا السَّوْأَى) ثَابِتِ الْأَسْوَأِ الْأَفْخَعِ خَيْرٌ كَانَ عَلَى رُفْعِ عَاقِبَةِ وَاسْمُ كَانَ عَلَى نَصَبِ عَاقِبَةِ وَالْزُّرَادِ
بِهَا جَهَنَّمَ (وَأَسَاءَتْهُمْ) (أَنْ) أَيِ بَانَ (كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ) الْقُرْآنِ (وَكَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِءُونَ)

ترجمہ: آلمر ددی پہ مراد باندی اللہ تعالیٰ نبیہ پوهیری رومیان مغلوبہ شول دوی اهل کتاب
وودوی اهل فارس مغلوبہ کرل او اهل فارس اهل کتاب نہ وو، بلکه بت پرست وو، پہ
ددی خبری اهل مکہ دیرزیات خوشحالہ شول، او مسلمانانو ته نہی او وئیل چه مونہ بہ
تاسوہم دغہ شان مغلوبہ کرو لکہ خنکہ چه اهل فارس رومیان مغلوبہ کرل، پہ نزدیکی

کُنبی یعنی دجزیرہ روم پہ ہفہ علاقہ کُنبی کومہ چہ فارس تہ دیرہ زیاتہ نزدی وہ، هلنہ کُنبی ددوار و لبسکرو مقابلہ شوی وہ اوهغوی یعنی رومیان بہ دمغلو بہ کیدونہ پس دمصدر اضافت خپل مفعول طرف تہ کرې شوی دې ای غلبہ فارس اہلہم، دجنگ شروع کونکی اہل فارس وو، عنقریب پہ یو خو کالو کُنبی پہ اہل فارس باندې غالب راشی اوهفہ ددرې کالونہ ترده نہہ کالونو پہ مینخ کُنبی دې، نودرومبې مقابلې نہ اووہ کالہ پس دوبارہ دوارہ لبسکرونہ دجنگ دپارہ یو بل تہ مخامخ شول، اورومیان پہ اہل فارس باندې غالبہ شول، پہ رومبې اوپہ آخرہ کُنبی اختیار صرف د الله دې یعنی دروم دغلبې نہ وړاندې اودروم دغلبې نہ روستو، معنی داشوہ چہ داہل فارس غالب راتلل اوورپسې درومیانو غالب راتلل پہ اہل فارس باندې داتول دالله پہ حکم او ارادې سرہ وو، اوپہ دغہ ورخ بہ یعنی جہ کلہ رومیان غالبہ راغلل نومسلماان داہل فارس پہ مقابلہ کُنبی رومیانو سرہ دالله تعالیٰ پہ امداد باندې خوشحالہ شی نومسلماان پہ دې واقعہ باندې خوشحالہ شول، اوددې نصرت (غلبې) علم ددبدر پہ ورخ حضرت جبرائیل علیہ السلام دوحی پہ ذریعہ سرہ اوخودلو، اودا خوشحالی مسلمانانوتہ پہ مشرکانو باندې دبدر پہ ورخ نصرت (غلبې) سرہ حاصلہ شوی وہ، ہفہ چہ دچا اوغواړی نوامداد ئې کوی ہفہ غالب دې پہ حقیقت کُنبی غالب اومہریان ہم الله پاک دې دا الله وعده دہ داپہ تلفظ کُنبی دخپل فعل نہ بدل کرې شوې دې پہ اصل کُنبی داسې عبارت دې وعدهم الله النصر الله تعالیٰ پہ امداد کُنبی دخپلې وعدې خلاف ورزی نہ کوی خواکثر خلق یعنی دمکې کافران مؤمنانو سرہ دالله تعالیٰ دنصرت پہ وعده نہ پوهیږی هغوی خو صرف ددنیا د ژوند پہ ظاہر یعنی دمعاش پہ طریقو باندې مثلاً تجارت، زمینداری، تعمیرات اوونې نال کول وغیرہ باندې ښہ پوهیږی، اوهغوی دآخرت نہ بالکل بې خبرہ دی اود (ہم) دلفظ اعادہ دتاکید دپارہ دہ، آیادې خلقو پہ خپلو زوونو کُنبی پدې خبرې باندې نہ دې کرې؟ ددې دپارہ چہ دخپل غفلت نہ منع شی، چہ الله تعالیٰ آسمان اوزمکہ اوخہ چہ ددې پہ مینخ کُنبی دی داتول خیزونہ ئې پہ یوې قرینې اودیوتا کلی وخت دپارہ پیداکړی دی اوہم داوچہ دہ چہ دخپل مدت پورہ کیدونہ پس بہ سمدستی دتول خیزونہ فناشی، او ددې نہ پس بہ (ژوندی کیدو) نہ پس دوبارہ راپاسیدل وی یقیناً اکثر خلق یعنی دمکې کافران دخپل رب دملقات نہ منکر دی یعنی دمرگ نہ پس بہ ژوندی کیدو باندې یقین نہ ساتی، آیادوی پہ زمکہ کُنبی دگرخیدوسرہ دانہ گوری چہ ددوی نہ وړاندې خلق یعنی تیرشوی امتونہ دہغوی شہ انجام شو؟ اوهفہ ددوی ہلاکت دې درسولانو دتکذیب کرلودوچې نہ اوهغوی ددوی نہ دیرطاقتوروو مثلاً عاداوثمود اوهغوی ہم زمکہ کرلہ اوزمینداری اوونې نال کولو دپارہ بہ ئې زمکہ نرمولہ اوارولہ او دمکې والونہ ئې دیرہ آبادہ کرې وہ اودوی لہ ددې رسولانوروشانہ یعنی واضح دلیلونہ راوړلی وہ، دا خونامکُن دہ

چه الله تعالى دوى بغير دجرم نه هلاک کړى او په دوى باندې ظلم او کړى ليکن اصل خبره داده چه دوى به پخپله په خپلو ځانونو باندې د پيغمبرانو د دروغزن گنړلو دوجې نه ظلم کولو آخر د بدکارو نکو انجام هم ديريږي شو السؤلى، دلسوء تانيث دې په معنى د اقبه او که په عاقبه بندى رفع وى نو سواى به د کان خبر وى او د کان فعل تذکير به د عاقبه د مؤنث مجازى کيدو د وجې نه وى، او که چرې په عاقبه باندې نصب شى نو السواى به د، کان، اسم وى او دبدا نجامې نه مراد جهنم دې، او ددوى دبدا نجامې وجه دانسوه چه دوى دالله تعالى د آيتونو قرآن تکذيب او کړوا وهوى به په دې آيتونو پسې توقي او مسخرې کولې،

د قيوداتو فوائد او تسهيل

قوله غلبت الروم: روم ديو قبيلې نوم دې، کوم چه ددوى د جد امجد يعنى نبيکه په دريه پشت کښې، روم بن عيصوبن اسحاق بن ابراهيم په نوم سره موسوم وو
قوله: الجزيرة: د دجله اود فرات مينځنې علاقې ته وئيلې شى، دلته کښې جزيره العرب مراد نه دې،

قوله: بالجزيرة: دمحدوف متعلق دې اود الارض دپاره صفت دې اى ارض الروم الکاتنه بالجزيرة وقد فرحوا بذلك اى بنصره

قوله: يوم وقوعه يوم بدر: يوم بدر ديو موقعه نه بدل دې، بنزول دا دلموا سره متعلق دې يعنى دروم دغلبې علم دبدر دواقعې په ورځ او شو، روميانوته هم په دې ورځ غلبه حاصله شوه اومسلمانانوته په مشرکانو باندې دبدر په مقام کښې غلبه حاصله شوه، مسلمانانوته دخبر دحضرت جبرائيل په ذريعه سره راورسيدو.

[اياقونه: ١١-١٩]

(اللَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ) أَنَّى يَنْشِئُ الْخَلْقَ النَّاسَ (لَمْ يَبْدَأْ) أَنَّى خَلَقَهُمْ بَعْدَ مَوْتِهِمْ (لَمْ يَرْجِعْ) بِاللَّهِ (وَالنَّاسُ) وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُبْلِسُ الْمُجْرِمُونَ) يَسْتَكْتُمُ الْمُشْرِكُونَ لَانْقِطَاعِ حُجَّتِهِمْ (وَلَمْ يَكُنْ) أَنَّى لَا يَكُونُ لَهُمْ مِنْ شُرَكَائِهِمْ) مِمَّنْ أَشْرَكُوهُمْ بِاللَّهِ وَهُمْ الْأَعْتَامُ يُشْفَعُوا لَهُمْ (أَشْفَاعًا وَكَانُوا) أَنَّى يَكُونُونَ (بِشُرَكَائِهِمْ) كَافِرِينَ) أَنَّى مُتَبَرِّئِينَ مِنْهُمْ (وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ) تَأْكِيدُ (يَتَفَرَّقُونَ) الْمُؤْمِنُونَ وَالْكَافِرُونَ (فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَهُمْ فِي رَوْحَةٍ) جَنَّةٍ (يَجْنُونَ) يَسْرُونَ (وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا) الْفَرَّانَ (وَلِقَاءَ الْآخِرَةِ) الْبَحْثُ وَغَيْرُهُ (فَأُولَئِكَ فِي الْعَذَابِ مُخَضَّرُونَ) (فَسَبَّحُوا اللَّهَ) أَنَّى سَبَّحُوا اللَّهَ بِمَنْحَى صَلَواتِهِمْ (وَجِئَ تَمْسُونَ) أَنَّى تَدْخُلُونَ فِي الْمَسَاءِ وَفِيهِ صَلَواتُ الْمَغْرِبِ وَالْبَيْضَاءِ (وَجِئَ تَصُومُونَ) تَدْخُلُونَ فِي الصَّبَاحِ وَفِيهِ صَلَوةُ الصُّبْحِ (وَلَهُ الْقُدْرَةُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ) اغْيَاضُ وَغَفَاءُ بِخَمْدَةِ أَهْلِهِمَا (وَعَشِيًّا) عَطَفَ عَلَى جِئَ وَفِيهِ صَلَوةُ الْفَجْرِ (وَجِئَ تَطْهَرُونَ) تَدْخُلُونَ فِي الظُّهْرِ وَفِيهِ صَلَوةُ الظُّهْرِ (يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَمْتِ)

أُنشِئَتْ كَالْإِنْسَانِ مِنَ الطُّفَّةِ وَالطَّائِرِ مِنَ الْبَيْضَةِ (وَقُلُوبُ الْمَوْتِ) الطُّفَّةُ وَالْبَيْضَةُ (مِنْ الْحَيِّ وَتَحْيَى الْأَرْضِ) بَانَتْ (بَعْدَ مَوْتِهَا) أَيْ بَنَسَهَا (وَكَذَلِكَ) الْإِخْزَاجُ (مُخْرَجُونَ) مِنَ الْقُبُورِ بِالْبَاءِ لِلْفَاعِلِ وَالْمَفْعُولِ

ترجمہ: اللہ تعالیٰ دے مخلوق ابتداء کوی یعنی دانسانو تخلیق ظاہر وی یعنی عدم نہ وجود نہ نہی راوی، اویا بہ ہم ہفہ ددوی دمرگ نہ پس ددوی دتخلیق اعادہ کوی ییابہ تاسوتول دہفہ طرف تہ واپس گرغولی شی، پہ تاء او یاء سرہ اوپہ کومہ ورغ چہ قیامت بہ قائم شی نومجرمان بہ حیرانہ پاتی شی، اومشرکین بہ دلا جواب کیدونہ پس غلی اوخاموشہ پاتی شی، اوددوی شرکاؤ کنبی بہ ددوی دپارہ شوک ہم سفارش کونکی نہ وی یعنی پہ ہفہ شریکانو کنبی کوم چہ دوی بہ اللہ تعالیٰ سرہ شریک جوہر کی ووددی دپارہ چہ دہغوی سفارش اوکری، اوہفہ بتان وو، اودابت پرستہ خلق بہ د خپلو شریکانونہ انکار اوکری یعنی دہغوی نہ بہ دبراء ت اظہار اوکری، اوپہ کومہ ورغ چہ قیامت قائم شی نومونمان اوکافران بہ جداجدashi یومنی درومبی یوم دپارہ تاکیددی، خوچہ کومو خلقو ایمان روہلو اونیک عملونہ ئی اوکرل نوہغوی بہ دجنت بہ باغونو کنبی بنہ پہ خوشحالی سرہ اوسپی اوہفہ خلق کومو چہ کفر اوکرو اوزمونہ آیتونہ قرآن اودآخرت پیسنہ یعنی بعث بعد الموت وغیرہ ئی دروغ اوگنلہ نوہم داسی خلق بہ داللہ پہ عذاب کنبی گرفتارہ وی نوداللہ تعالیٰ تسبیح ییانوی یعنی چہ کلہ تاسودمانبنام پہ وخت کنبی داخلپئی نومونخ کوئی، سعواد صلوایہ معنی کنبی دپ اوپہ دپ وخت کنبی دودہ مونخونہ دی مغرب او عشاء اوکلہ چہ تاسو دسحر پہ وخت کنبی داخلپئی نو مونخ کوئی یعنی دسحروخت اوپہ دپ وخت کنبی چہ دسحرمونخ شی پہ آسمانونو اوزمکہ کنبی ہم دہفہ حمد کیپی داجملہ معترضہ دہ اومعنی ئی دادہ چہ زمکی او آسمانونو والا دہفہ حمد بیانوی، اودمانبنام پہ وخت کنبی مونخ کوئی اوددی عطف پہ حین باندی دپ اوپہ دپ وخت کنبی دمازیگرمونخ دی، اوکلہ چہ تاسودماسپینن پہ وخت کنبی داخل شی نومونخ کوئی اوپہ دپ وخت کنبی دماسپینن مونخ دی اوہم ہفہ ذات دمری نہ ژوندی پیدا کوئی لکہ انسان دنطفی نہ اومارغہ د اگہ نہ اومری لکہ نطفہ او اگہ نہ ژوندی نہ پیدا کوئی اوزمکہ دنباتاتوپہ ذریعہ ددی دمرکیدونہ یعنی د اوچیدونہ پس ژوندی کوی اوہم دغہ شان بہ تاسو ہم راویستلی شی،

د قیوداتو فوائد اوتسهیل

قولہ: یدؤ الخلق: دماضی پہ خانی دمضارع صیغہ استعمال کرہ ددی دپارہ چہ پہ تجددباندی دلا لت اوکری خکہ بدؤ او خلق ہروخت اوہر لمحہ کیپی اوچہ ترخوپوری دنیا قائمہ وی نو تجدد بہ کیپی، پہ یدؤ، کنبی واؤ دجمع دپارہ نہ دی بلکہ دجمع سرہ دمشابہت دوجہ نہ ددی پہ آخرہ کنبی الف لیکلہ شوی دی خولوستلی نہ شی اودنہ

لوستلو نبشہ ئی دادہ چہ پە الف باندې یوہ ورہ گول دائرہ شان جو رہ شوی وی،
 قولہ: پشئ دہیدو تفسیر ئی پە پشئ سرہ د معنی د بیان دپارہ اوکرو، ددې معنی دہ ظاہرول
 یعنی چہ دعدم نہ وجود طرف تہ راوستل یوم تقوم الساعة دیلس دپارہ ئی طرف مقدم دې،
 قولہ: لایکون: دلہر بکن تفسیر ئی پ لا بکون سرہ اوکرو، پە دې کبشې دخبری طرفتہ
 اشارہ دہ چہ، لم یکن، اگر کہ دماضی پە معنی دې خودلته دمضارع معنی مراد دہ،
 قولہ: بشرکائہم کافرون: بشرکائہم د کافرین متعلق مقدم دې،
 قولہ: یحیرون: دحبر نہ مضارع جمع مذکر غائب (ن) دوی بہ خوشحالہ کرې شی، اوددوی بہ
 عزت او کرې شی،

قولہ: معنی صلوا: د سبوحاتفسیر ئی پە صلوا سرہ اوکرو پە دې کبشې دې خبری طرفتہ اشارہ
 دہ چہ تسبیح پە قول، فعل اوزرہ درې وارہ طریقو سرہ کیږی، اوصلوۃ دې ټولوتہ شامل
 اوجامع دې، اود، سبحان اللہ تفسیر ئی پە سبحوا اللہ سرہ اوکرو، پە دې کبشې دې خبری
 طرفتہ اشارہ دہ چہ خبر دامر پە معنی دې او سبحان مصدر دې ددې تہ وړاندې فعل
 محذوف دې، ای سبحوا سبحاناً

قولہ: قسوت اود تصحوت تفسیر ئی پە تدخلون سرہ اوکرو پە دې کبشې دې خبری طرفتہ
 اشارہ دہ چہ دوارہ فعل تام دی، پە دې آیت کبشې دپنځو مونځونو ذکر دې،
 قولہ: اعتراض: یعنی دمعطوف اود معطوف علیہ پە مینځ کبشې جملہ معترضہ دہ،

[ایاتونہ: ۲۰-۲۷]

وَمِنْ آيَاتِهِ تَعَالَى الدَّالَّةُ عَلَى قُدْرَتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ، أَيْ أَصْلَكُمْ أَدَمَ (مُرَادًا ائْتَمَرْتُمْ مِنْ ذَمِّ
 وَلَحْمٍ تَتَّقِيْمُونَ) فِي الْأَرْضِ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا فَخَلَقَتْ حَوَاءٌ مِنْ صَلْبِ أَدَمَ
 وَسَائِرَ النَّاسِ مِنْ نَظْفِ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ (لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا) وَتَالْفَوْا (وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ جِيَمًا مَوْدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي
 ذَلِكَ لَلْمَذْكُورِ) الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ) فِي صَنِعِ اللَّهِ تَعَالَى وَمِنْ آيَاتِهِ عِلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاجْتِلَافُ
 أَلْسِنَتِكُمْ أَيْ لَفَاتِكُمْ مِنْ غَرِيبَةٍ وَعَجِيْمَةٍ وَغَرِيبًا أَوَّلًا وَأَنْتُمْ مِنْ غَرِيبَةٍ وَأَنْتُمْ مِنْ غَرِيبَةٍ وَأَنْتُمْ مِنْ غَرِيبَةٍ وَأَنْتُمْ مِنْ غَرِيبَةٍ
 وَاجِدَ وَامْرَأَةً وَاجِدَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ دَلَالَاتٌ عَلَى قُدْرَتِهِ تَعَالَى (لِلْعَالَمِينَ) يَفْجَحُ اللَّامُ وَتُكْرِمُهَا أَيْ
 ذُوِي الْفُقُولِ وَأَوَّلِي الْعِلْمِ وَمِنْ آيَاتِهِ مَنَامُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ يَرَادِيهِ تَعَالَى رَاحَةً لَكُمْ (وَأَيُّهَا قَوْمُكُمْ) بِالنَّهَارِ
 مِنْ قُضْلِهِمْ أَيْ تَصَرُّفِكُمْ فِي طَلَبِ الْعَيْشَةِ يَرَادِيهِ (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْتَمِدُونَ) سَمَاعُ تَذَكُّرٍ
 وَاجْتِنَابٍ وَمِنْ آيَاتِهِ يُرِيكُمْ أَيْ إِذَاءَكُمْ الْبَرَقَ حَقَاقًا لِلنَّاسِ مِنَ الصَّوَاعِقِ (وَعَلَّمَكَ) الْيَفِيمَ فِي الْمَطَرِ
 وَتَنْزِيلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَيُخْضِرُ بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا أَيْ يَسْهَى بِأَنْ تَنْتَبِ (إِنَّ فِي ذَلِكَ) الْمَذْكُورِ الْآيَاتِ
 يَخْتَمِرُ بِغُلُوبٍ) يَنْتَبِزُونَ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهِ يَرَادِيهِ مِنْ غَيْرِ عِنْدَ (مُرَادًا دَعَاكُمْ

فَعَوَّاهُ مِنَ الْأَرْضِ) بَإِنْ يَنْفُخِ اسْرَافِيلُ فِي الصُّورِ لِنُفْثٍ مِنَ الْمُبْثُورِ (إِذَا انْشَقَّتْ السُّجُجُوتُ) بِنَهَا أَخِيَاءَ فَخَرَجُوكُمْ مِنْهَا بِذَعْوَةٍ مِنْ آيَاتِهِ تَعَالَى (وَكُلُّ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ) مَلَكَ وَخَلْقًا وَغَيْدًا (كُلُّ لَهْفَانِيُونَ) نَاطِقُونَ (وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ) لِلنَّاسِ (الْمُرْعِيَهُمْ) بَعْدَ مَلَاحِمِهِمْ (وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِمْ) مِنْ الْبُذْءِ بِالنَّظَرِ إِلَى مَا بَعْدَ الْخَاطِئِينَ مِنْ أَنْ إِعَادَةَ الشَّيْءِ أَهْوَلُ مِنْ ابْتِدَائِهِ وَلَا فُلْهُمَا جُنْدُ اللَّهِ تَعَالَى سِوَاهُ فِي السُّهُولَةِ (وَكُلُّهُ) أَشْتَبَلُ الْأَعْلَى فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ) أَيُّ الصُّلْفَةِ الْفُلْهُمَا وَهِيَ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ (وَهُوَ الْعَزِيزُ) فِي مُلْكِهِ الْخَلِيقِهِ فِي خَلْقِهِ

ترجمہ: اوداللہ تعالیٰ پہ ہفہ ننبو کنبی کومہی چہ دہفہ پہ قدرت باندی دلالت کوی چہ ہفہ تاسو یعنی ستاسو اصل آدم علیہ السلام دخواوری نہ پیدا کرواویا ستاسو دفعہ دویہی اودغوبی انسانان جور شوہی اوپہ زمکہ کنبی گرخی راگرخی اوہم دہفہ د قدرت پہ ننبو کنبی داہم دہ چہ تاسو لہئی ستاسو دجنس بیانی جورہی کرہی نو حضرت حواء نہی دآدم علیہ السلام دہبتہی نہ پیدا کرہ اونوری تولہی بنخہی نہی دسرو اودبنخو دنطفو نہ پیدا کرلہی دہی دپارہ چہ تاسو پہ ہفوی سرہ ارام حاصل کرہی اوہفوی سرہ الفت اوکرہی، اوپہ تاسو تولو کنبی نہی مینہ اومہدری پیدا کرہ یقیناً پہ دہی مذکورہ خیزونو کنبی داللہ پہ کاری گری کنبی غور او فکر کونکو دپارہ د قدرت ننبی دی اوہم دہفہ د قدرت پہ ننبو کنبی دآسمانونو اوزمکہ پیدا تاش اوستاسو دژیو یعنی دلغاتو اختلاف ہم دہی، خنی عربی دی اوخنی عجمی دی، او ستاسو درنگونو اختلاف دہی دچارنگ سپین دہی اودچہ رنگ تور دہی حالانکہ تاسو تول دیو سرہی اودیو بنخہی اولاد نہی، د عقل مندانو دپارہ یقیناً پہ دہی کنبی داللہ تعالیٰ پہ قدرت باندی دلالت کونکی ننبی دی العالمین، دلام پہ فتحی اوکسری سرہ یعنی عقل او علم لرونکو د پارہ، او دہفہ د قدرت پہ ننبو کنبی ستاسو پہ شپہ اوپہ ورخ کنبی داللہ تعالیٰ پہ ارادی سرہ ستاسو دراحت دپارہ اوہہ کیدل ہم دی اوپہ ورخ کنبی ستاسو دہفہ درزق نہ طلب کول دی یعنی درزق دطلب دپارہ داللہ تعالیٰ پہ ارادی اومشیت سرہ ستاسو کوشش او گرخیدل دی بیشکہ پہ دہی کار کنبی ہم دہفہ خلقو دپارہ کوم چہ دغور او فکر اود عبرت دپارہ اوریدل کوی د قدرت ننبی دی او دہفہ پہ ننبو کنبی د مسافرانو یرو لو دپارہ او د مقیم خلقوتہ دباران امید ورکولو دپارہ دبجلی پرق نبودل ہم دی اوہم ہفہ داسمان نہ اوپہ راوروی چہ دہفہی پہ ذریعہ مرہ زمکہ یعنی اوچہ زمکہ راژوندی کوی پہ دہی طریقہ باندی چہ ہفہ وابنہ اوکیا گانہی رازرغونی کرہی بیشکہ پہ دہی مذکورہ خبرو کنبی ہم دغور او فکر کونکو دپارہ د قدرت ننبی دی اود ہم ہفہ د قدرت پہ ننبو کنبی داہم دی چہ آسمان اوزمکہ دہفہ پہ حکم یعنی ارادی سرہ بغیر دستونہ ولا رواقائم دی اوپاچہ کلہ پہ ہفہ تاسو تہ اواز درکری نوہم پہ یوازا باندی پہ تاسو داسی چہ اسرافیل علیہ السلام قبرونونہ د راپاخولو دپارہ شپیلی اووی نو تاسو بہ

سمدستی دزمکې نه یعنی دقبرونو نه ژوندی راوځي نو ستاسو دقبرونو نه په یو آواز باندې سمدستی راوچتیدل هم دالله تعالی دقدرت په نښو کښې دی، اودزمکې اودآسمان هر یو څیز دهغه دې دملک په اعتبار سره اودمخلوق کیدلو په اعتبار سره اودغلام کیدلو په اعتبار سره، اوهر یو څیز هم داهغه فرمانبردار دي اوهم هغه دې چه په اول ځل خلق پیدا کوي اوپا دهغوی دھلاک کیدونه پس به ئې دوباره پیدا کوي اوداعاده دهغه دپاره دابتداء پیدا کولونه دیره آسانه ده مخاطبینو ته د نسبت په اعتبار سره، ځکه چه دشی اعاده دهغې د ابتداء نه آسانه وی، گنی ابتداء اواعاده خوالله تعالی ته دسہولت په اعتبار سره برابری په آسانو نو اوبه زمکه کښې دهغه شان اوچت دي یعنی دهغه صفت اعلی او اوچت دي اوهم داچه دهغه نه علاوه بل څوک معبود نشته دي، اوهم هغه په خپل ملک کښې غالب دي اوبه خپل تخلیق کښې حکمت والا دي،

دقبوداتو فوائد اوتسهیل

قوله اصلکم: مقدر راویستلو سره ئې اشاره دي طرفته اوکره چه علقکم کښې د کم نه وړاندې مضاف محذوف دي اودانې هم اوخودل چه داصل نه مراد حضرت آدم عليه السلام دي
قوله: نمر: په نمره تعبیر کولو کښې ئې تاخیر دتغیراتو ته اشاره وکړه ځکه چه دغذانه اول نطفه جوړېږي اویا علقه اویا مضغه، اوددې ټولو تغیراتو وقفه څلویښت څلویښت ورځې وی، اوچه کله یوسل اوشل ورځې اوشی نودغوښې په دې تکره کښې روح پوک وهلی شی، نوهمه سمدستی انسان جوړشی ادا مفاجاتیه دي، اگرچه ادا مفاجاتیه اکثر د فانه روستوراخی، مگر دیر کرته د، واو، نه روستوهم راخی، د ادا په ذکر کولو کښې مقصود دا دي چه کله مذکوره درې واړه تغیرات مکمل شی نو بیابشر جوړیدو کښې وخت نه لگی، یعنی روح پوک وهلو سره سمدستی انسان جوړشی،
قوله: ومن آیاته یریکم البرق

قوله: یریکم: په اصل کښې ان یریکم وو، ددې دوجې نه یریکم، ارا تمکم مصدر په معنی کښې دي نو ان مصدر په ئې حذف کړو مفسر علام هم د، یریکم، تفسیر په ارا تمکم سره ځکه اوکړو چه د، ان مصدر په حذف باندې دلال اوکړی اود، ان مصدر په حذف په کلام عرب کښې شائع اودائع دي، لکه: تعمر بالمعبدی غوښم ان تراه ای ان تعمر، یریکم البرق مبتدا مؤخر ده اوومن آیاته خبر مقدم دي،
قوله: غوفاً وطهماً: داد یریکم مفعول له دي،

قوله: هو: ددې مرجع اعاده ده کوم چه دبعده نه مفهوم کښې راخی، هو، ضمیر ئې دخبر درعايت دوجې نه مذکور وړلو، هوامون علیه، مبتدا مؤخر ده،

پوښه: بالنظر الى ما عند المعاطلين: مفسر علام په ددې عبارت سره ديو شېبې جواب ورکول غواړي هغه شېبه داده چه الله تعالى دپاره ابتداء اواعاده دواړه برابردی، يعنى آسان دي خود، هواون عليه، نه داسې معلومېږي چه اعاده الله تعالى ته هم د ابتداء نه اسانه ده؟
جواب: دجواب خلاصه داده چه په دې کښې دانسانو په اعتبار سره يوه اصولي خبره نښودلې شوې ده اود عقل تقاضا هم داده چه د ابتداء جوړولو په اعتبار سره ثانيا ديو څيز جوړول اسان وي،

دوهم جواب: دادې چه اھون، اسم تفضیل د، هین، په معنی کښې دې
 یمیم جواب: اوځنی حضراتو دا جواب ورکړې دې چه، هو اھون علیه، کښې، علیه، ضمیر
 مخلوق طرفته راجع دې نه که د خالق او الله تعالی طرفته، او مطلب دادې چه کله شپیلې
 پوک وهلې شی نو مخلوق دپاره به عودکول په نسبت دابتدا اسان وی ځکه چه څنگه
 دروح تعلق دانسان دجسم سره پیدا شو نو بس اعاده هم اوشوه، بخلاف دابتداء نه چه په
 دې کښې دمختلف بدلون اودتغیراتونه پس ژوندملایوېږي، مثلاً رومیې څلویښت ورځ
 کښې علقه جوړیږي ددې نه پس څلویښت ورځې مضغه جوړیږي نوپه دې طریقه باندې
 په دې کښې تاخیر راځی کوم چه دعودپه اعتبارسره ډیرگران اومشکل دي، (حاله هلالین)
 [ایاتونه: ۲۸-۴۰]

(فَعَبَّ) جَعَلَ (لَكُمْ) أَنفُسَ الْمُشْرِكِينَ (مَقَلًا) كَمَا (مِنْ) أَنْفُسِهِمْ وَهُوَ (هَلْ لَكُمْ مِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ) أَيِ مِنْ مَمَالِكِكُمْ (مِنْ مُرْكَاكُمْ) لَكُمْ (فِي مَا رَزَقْنَاكُمْ) مِنْ الْأَنْوَالِ وَغَيْرِهَا (فَأَنْتُمْ) وَهُمْ (فِي سَوَاءٍ كِتَابَتِهِمْ كَكِتَابَتِكُمْ) أَيْ أَنَّكُمْ مِنْ الْأَخْوَارِ وَالْإِسْفَهَامِ بِمَعْنَى الثَّقِي الْغَنِيِّ لَسَ مَمَالِكِكُمْ شُرَكَاءَ لَكُمْ إِلَى آخِرِهِ عِنْدَكُمْ كَكَيْفَ تَخْتَلُونَ بَعْضَ مَمَالِكِ اللَّهِ شُرَكَاءَ لَهُ (كَذَلِكَ نَقُصِّلُ الْآيَاتِ) نُسَبِّحُ بِظِلِّ ذَلِكَ الْفَصِيلِ (لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ) يَتَذَكَّرُونَ (بِأَنَّ اللَّهَ الَّذِي تَدْعُونَ بِالْإِشْرَاقِ) أَمْوَاعُهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ قَدْ عَنَدِي مِنْ أَصْلِ اللَّهِ) أَيْ لَا عَادِي لَهُ (وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ) عَالِمِينَ مِنْ عَذَابِ اللَّهِ (فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيقًا) مَالًا إِلَيْهِ أَيْ أَخْلَصْ دِينَكَ لِلَّهِ أَتَى وَمَنْ تَعَكَ (فَعُطِرَ اللَّهُ) عِلْفَتُهُ (الَّتِي قَطَرَ النَّاسُ عَلَيْهَا) وَهِيَ دِينُهُ أَيْ الزُّمُوعَا لَا تُبْدِيلُ لِقَالِي اللَّهِ لِيُذِيهِ أَيْ لَا تَبْذُلُوهُ بَأَن تَشْرِكُوا (ذَلِكَ الَّذِي الْقَوْمُ الْمُنْتَظِمُ تَوْحِيدَ اللَّهِ (وَلَكِنْ أَكْثَرُ النَّاسِ) أَيْ كَثِيرٌ مَعَكُمْ لَا يَعْلَمُونَ) تَوْحِيدَ اللَّهِ (مُتَّبِعِينَ) رَاجِعِينَ إِلَيْهِ) تَعَالَى لِيَمَّا أَمَرَ بِهِ وَتَنَى عَنْهُ خَالَ مِنْ فَاعِلٍ إِنْهُ وَمَا أَرَادَ بِهِ أَيْ أَقْبَمُوا (وَاتَّقُوا) عَالَمَهُ (وَأَقْبَمُوا الصَّلَاةَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمَشْرِكِينَ) (مِنْ الَّذِينَ) بَدَلُوا بِعَادَةِ الْحَارِ (فَرَّقُوا دِينَهُمْ) بِأَخْلَافِهِمْ فِيمَا يَتَذَوَّنَةُ (وَكُلَّوْا حَيْقًا) يَزِفُ فِي ذَلِكَ (كُلَّ حَزَبٍ) مِنْهُمْ رِجَالٌ عَصَمُوا عَنْهُمْ (فَرَحُونَ) عَسَوْزُونَ وَفِي فِرَازَةٍ لَارَقُوا أَيْ تَزَكُوا وَبِهِمْ الَّذِي أَمَرُوا بِوَرَاثَةِ النَّاسِ) أَيْ كَثِيرٌ مَعَكُمْ (رَضَتْ) بِذِهِ (دَعَاؤُهُمْ مُتَّبِعِينَ) رَاجِعِينَ إِلَيْهِ) لَوْ أَنَّ هَذِهِ (أَمْرًا إِذَا دَأَبْتُمْ بِهِ رَحِمَةً) بِالْمَطَرِ (إِذَا فَرِقَ مِنْهُمْ بِرَبِّهِمْ يَشْرَكُونَ) لِيَكْفُرُوا بِمَا أَتَيْنَاهُمْ

أهد به التهديد (فَتَمْنَعُوا قُتُوفَ تَقْلَمُونَ) غَايَةِ تَمْنَعُكُمْ فِيهِ الْبَقَاتُ عَنْ الْعِبَةِ أَمَّا بِمَعْنَى هَذِهِ الْإِتْكَارِ (أَتَزْنَأُ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا) حُجَّةً وَكَثَابًا (فَيُؤَيِّتُكُمْ لَكُمْ ذِلَالَةً) بِمَا كَانُوا بِهِ يُشْرِكُونَ) أَيْ يَأْتُرْهُمْ بِالْإِشْرَاقِ لَا وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ كِفَارَ مَكَّةَ وَغَيْرَهَا (رَحْمَةً) نَغْفَةً (فَرَحُوا بِهَا) فَرَحَ بَطَرٍ (وَأَنْ تُصِيبَهُمْ سَيِّئَةٌ) بَشَّةٌ (بِمَا قَدَّمْتِ أَيْدِيَهُمْ إِذَا هُمْ يَقْتُلُونَ) يَنَاسُونَ مِنَ الرِّخْمَةِ وَمِنْ خِلَافِ الْمَوْلَمِ أَنْ يَشْكُرَ عِنْدَ النُّعْمَةِ وَيَزِيغُوا رَتَهُ عِنْدَ الشَّدَةِ (أَوْ لَمْ يَرَوْا) يَغْلَمُوا (أَنَّ اللَّهَ يَنْسُطُ الرِّزْقَ) يُوسِعُهُ (لِمَنْ يَشَاءُ) انْفِخَانًا (وَيَقْبَلُ) يَضِيقُهُ (لِمَنْ يَشَاءُ) انْبِلَاءً (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ) بِهَا (قَالَتْ ذَا الْقُرْآنِ) الْقُرْآنَةُ (حَقٌّ) مِنَ الْبَرِّ وَالصَّلَةِ (وَالْمَسْكِينِ وَبَيْنَ السَّيْلِ) الْمُسَاوِيَةِ مِنَ الصَّدَقَةِ وَأَمَّا الَّتِي تَبَعَ لَهُ فِي ذَلِكَ (إِذْ لَكَ غَيْرَ لِّلَّذِينَ يُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ) أَيْ ثَوَابَهُ بِمَا يَفْعَلُونَ (وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُضْطَرِعُونَ) الْفَائِزُونَ (وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ رِثَا) بَأَنْ يَغْطِي شَيْءٌ مِنْهُ أَوْ حَبِيبَةٌ لِيُطْلَبَ أَكْثَرُ مِنْهُ فَسُمِّيَ بِاسْمِ الْمَطْلُوبِ مِنَ الزِّيَادَةِ فِي الْمَعَامِلَةِ (لِإِبْرَاهِيمَ فِي أَمْوَالِ النَّاسِ) الْمُنْطَرِفِينَ أَيْ يُرِيدُ (فَلَا يَرَوِ) يَزُكُّو (عِنْدَ اللَّهِ) لَا ثَوَابَ فِيهِ لِلْمُنْطَرِفِينَ (وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ زَكَاةٍ) صَدَقَةٍ (تُرِيدُونَ) بِهَا (وَجْهَ اللَّهِ) قَالُوا لَيْكَ هُمُ الْمُضْطَرِعُونَ ثَوَابَهُمْ بِمَا أَزَادُوهُ فِيهِ الْبَقَاتُ عَنْ الْخِطَابِ (اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُعِيدُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ) مِنْ أَشْرَظْتُمْ بِاللَّهِ (مَنْ يَفْعَلُ مِنْ ذَلِكَ مِنْ شَيْءٍ) لَا (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ) بِهِ

ترجمه: اې مشرکانو الله تعالى ستاسو دپاره په خپله هم ستاسو مثال بیانوی او هغه دادي چه کوم غیزمونېتاسوله درکړې دې دمال وغيره نه نوآيا په دې کښې ستاسو په غلامانو کښې ستاسو څوک شریک دې؟ چه تاسو او هغوی په دې کښې د برابر درجې شي، اوتاسو دهغوی نه داسې اندېښنه ساتي لکه چه څنگه په خپل مینځ کښې یعنی دخان پشان د ازادو خلقو، او استفهام دغنی په معنی کښې دې مطلب دادي چه ستاسو په نیزهم ستاسو غلامان ستاسو شریکان نه دی (الی اخره) یعنی په دې اموالو کښې کوم چه مونږ تاسو له درکړې دی ستاسو غلامان ستاسو دازادوپه شان ستاسو شریکان نه دی چې برابر درجه لری، نو بیا دالله څنی غلامان تاسو دالله سره څنگه شریکان جوړوئې؟ اومونږ په هم دغه شان څنگه چه مونږ د تفصیل بیان کړو د عقل مندو دپاره یعنی دغور او فکر کونکو دپاره صفا صفا دلائل بیانوی بلکه خبره داده چه شرک کونکی ظالمان خوبغیر دپوهې نه دخپلو خواهاشاتو اتباع کوی نو څوک چه الله تعالی گمراه کړی نو هغه بیا څوک په نیغه لار باندې راوستلي شي؟ یعنی هغه لره بیا په نیغه لار باندې راوستلو والا هیڅ څوک نشته دې، ددوی به څوک هم امداد کونکی نه وی، یعنی دالله د عذاب نه ساتلو والا به څوک هم نه وی نو اې محمد ﷺ تاسو ښه په توجه سره خپل رخ هغه دین حق طرف ته واړوئ یعنی تاسو اوستاسو اتباع کونکی دې خپل دین دالله دپاره خالص کړی په خدا د ادا قابلیت باندې په کوم باندې شي چه خلق پیدا کړی دی او هغه دهغه دین دې لازم او نیستی، دالله تعالی دین بدلول نه دی پکار یعنی شرک کولو سره دین

فطرت مہ بدلوثی ہم دغہ دالہ د توحید قائلہ کیدل دین مستقیم دے خودیر خلق یعنی دمکے کافران دالہ دتوحید نہ انکار کوی تاسوسرہ دخیلو ملگروخیل رخ ددین طرف تہ ساتی، اللہ تعالیٰ طرفتہ رجوع کولو سرہ پہ ہغہ خیزونو کنبی دکو موچہ دالہ دطرفہ حکم کرے شوی دے اود کومونہ چہ منع کرے شوی دہ، منہیں داقم نہ او د اقم نہ خہ مراددی یعنی اتھوانہ حال دے اود ہغہ نہ ویر پئی، اود مونخ پابندی کوئی اود مشرکانونہ مہ کیپئی چاہہ خیل دین دخیلو معبودانوپہ بارہ کنبی داخلاف دوجے نہ تکرے تکرے کر مومن اللہ، دحرف جارد اعدا دے سرہ د الشرکین نہ بدل دے اود ہغوی ددین پہ بارہ کنبی دلی دلی شول اوپہ دوی کنبی ہرہ یوہ دلہ چہ پہ کومہ دین باندے دہ خوشحالہ دہ اوپہ یو قراءت کنبی فاروقا دے یعنی دوی خلقو ہغہ دین پریخود لے دے دکوم دین چہ دوی تہ حکم ور کرے شوے وو، اوکلہ چہ خلقو یعنی دمکے کافرانو تہ غہ مصیبت اورسی نو دھغی طرف تہ نہ کہ دھغی دغیر طرف تہ رجوع او کرے او خیل رب (حقیقی) رابلی او یا چہ کلہ اللہ تعالیٰ دخیل رحمت دیاران پہ ذریعہ دھغی مزہ پہ دوی باندے او شکوی نوپہ دوی کنبی یو فریق دخیل رب سرہ شرک کول شروع کرے پکار دے چہ دوی زمونہ و ور کرے شوی نعمتونو ناشکری او کرے دے امر نہ دتہدید ارادہ کرے شے دہ، نویو شوور غی نورے ہم مزے او کرے، ستاسو دمزو کولو انجام بہ تاسوتہ دیر زرمعلوم شی پہ دے کنبی دغیبوبت نہ خطاب طرفتہ التفات دے آیامونہ پہ دوی باندے غہ حجت او کتاب نازل کرے دے چہ ہغہ دلالت دوی تہ د شرک کولو وائی یعنی (ہغہ کتاب) پہ دلالت حال سرہ دوی تہ دشرک کولو حکم ورکوی، نہ داسے نہ دہ، اوکلہ چہ مونہ خلقوتہ یعنی دمکے کافرانو وغیرہ تہ درحمت یعنی دنعمت مزہ او خوند او شکوو، نو دوی ددے نعمت نہ پہ خوشحالی کنبی وی اگر خانی شروع کرے، اوکے چرے ددوی داعمالو دوجے نہ دوی تہ غہ مصیبت اورسی نوسمدستی زمونہ درحمت نہ ناامیدہ شی اود مومن شان دادے چہ دنعمت پہ وخت کنبی دخیل رب شکر ادا کرے اود مصیبت پہ وخت کنبی دخیل رب نہ امید اوسانی آیادے خلقوتہ معلومہ نہ دہ چہ اللہ تعالیٰ دچاد پارہ او غواری امتحاناً دھغہ پہ رزق کنبی فراخ والی راولی اود چاہہ رزق کنبی چہ او غواری ابتلا تنگی پہ کنبی راولی پہ دے کنبی ہم دہ ہغہ خلقو دیارہ نبی دی کوم خلق چہ پہ دے نبی باندے ایمان ساتی، نورشتہ دار تہ دھغہ حق ور کرے اود ہغہ بنہ سلوک او صلہ رحمی دہ، اومسکینانو تہ اومسافرو تہ صدقہ ور کرے اود نبی امت ہم پہ دے حکم کنبی دنی تابع دے، دا دھغہ خلقو دیارہ بہترہ دہ کوم خلق چہ دالہ درضا طلب کوی، یعنی دھغہ نہ دخیل عملرونو دثواب طلب کونکی دی، ہم دغہ شان خلق پہ خیل مقصد کنبی کامیابی موندلو والا دی، اوکوم غیزونہ چہ تاسودہ یریدوپہ خیال سرہ ور کوئی پہ دے طریقہ باندے چہ غہ خیز چاتہ ہدیہ یاد دھبی پہ توگہ ور کرے پہ دے خیال چہ دہغہ نہ بیاد دے نہ دیر اوزیات طلب کرے، ددے دیارہ چہ کومو خلقوتہ ور کرے شوے دے دھغوی پہ مال کنبی گدشی

اوزیات شی نوہفہ داللہ پہ نیزنہ زیاتیچی یعنی پہ دې کبني ورکونکوته څه اجر نه ملاويږي. روباہ خیال سره ورکړې شوې څيز چه دهغي په ورکولو کبني زياتوالي مطلوب وي نو ددې څيز نوم ربوا کيخودلې شو، يعني کومه هبه يا صدقه چه دزياتوالي په غرض ورکړې شي چونکه په دې کبني زياتوالي يعني ربوا مطلوب وي نوهم ددې هبې يا صدقې نوم په قرآن کبني ربوا کيخودلې شو، اوتاسوچه کوم زکوٰۃ ورکوئې چه دهغي نه ستاسومقصد دالله رضاي نوهم داسې خلق دي چه خپل ثواب د خپل مطلوب مطابق دوچند کوي په دې کبني دخطاب نه غيږوبت طرفته التفات دې، اوالله هم هغه ذات دې چاچه تاسوپيدا کړئې اويائي تاسوله رزق درکړواويابہ تاسوله مرگ درکوي اويابہ تاسوژوندي کوي آيا ستاسوپه شريکانو کبني هم کوم چه تاسوالله تعالي سره شريک جوړوي څوک داسې شته دې چه هغه په دې کارونوکبني څه هم کولي شي، نه نشته دې هغه ددې دشريکانونه پاک اوبرتر دي،

دقيوداتو فوائدو تسهيل

قوله: کائنات: محذوف راويستلو سره نې دې طرفته اشاره اوکړه چه من انفسکم دکائنات سره متعلق دې او مثلاً صفتېدې، اومن ابتدائيہ دې

قوله: مما ملکت ايمانکم: دادمن شرکاء نه حال مقدم دې، او روميې، من، ابتدائيہ دې او دوئيم من، تبعيضيه دې، او دريم من زائده دې،

قوله: انت ومن اتبعک: په دې سره نې اشاره اوکړه چه اقموجہک کبني اگرچه خطاب حضور مبارک ته دې خومرادترينه ټول امت دې،

قوله: فطرت الله: دادفعل محذوف دوجې نه منصوب دې، اوهغه الزموادې لکه څنگه چه شارح عليه الرحمة مقدر راويستلو سره اشاره وکړه چه فطرت معنی ده پيدائشي صلاحيت او خداداد قابليت، فطرت، په اوگده تاسره په قرآن پاک کبني صرف دلته کبني مستعمل دې، قوله: لا تبدلوه: په دې کبني اشاره دې طرف ته اوشوه چه لا تبدل خبر بمعنی امر دې اوداهم وئيلي شي چه نفی دنهي په معنی کبني ده،

قوله: "فطرت": ددې دوه تفسيرونه دي، يوفطري صلاحيت، دوئيم د دين اسلام په دې، دې دوئيم تفسير طرفته شارح، وهی دينه، سره اشاره اوکړه، ددې دوجې نه دواړه تفسيرونه گډوډ شوي دي. البته که دوهي دپنه واو د او په معنی کبني واخستلی شي، نو دا اختلاط ختميدنې شي. (هل)۔

قوله: منهيمن: داد اقم او د اقم نه چه څه مراددي يعني د اقيموا نه حال دې ځکه چه په اقم کبني اگرکه خطاب حضور مبارک ته دې خومرادترينه ټول امت دې،

قوله: ليکفروا: ددې نه پس نې دايد په التهديد په اضافي سره اشاره اوکړه چه په ليکفروا

کنبی لام امر دے، اولام دعا عابت ہم کیدی شی، یعنی آخر دوی ناشکری شروع کری
 ہوئے: تکلم دلالت: دلتہ کنبی دتکلم نہ مجازاً دلالت مراد دے خکہ چہ حجت یا کتاب خو
 خبری نہ کوی، البتہ مجازاً داسی ونیلی شی، کتاب ناطق، وقال هذا ما نطق به القرآن،

ہوئے بطر: ددیری زیاتہی خوشحالی اظہار کول چہ ہفہ دتکبر درجہ تہ اور سیوی نوشارح د
 فرح بطر اضافہ کولو سرہ دے خبری تہ اشارہ اوکرہ چہ دے شہبی جواب ہم پکنبی اوشی
 جہ دالتہ تعالیٰ پہ نعمتونوباندی دوشحالی اظہار کول خہ بدہ خبرہ خو نہ دہ بلکہ د
 واما نعمة ربك لمحدث، دوجی نہ بنہ خبرہ دہ نوددی خبری جواب نی ورکروچہ دتحدیث
 بالنعمة پہ طور باندی دنعمت اظہار کول اگر کہ بنہ خبرہ دہ خودتکبر پہ طور ممنوع دے
 ہوئے: اللہ الذی خلقکم: لفظ دالتہ مبتدا دہ او الذی خلقکم موصول صلہ خبر دے او مبتدا
 او خبر دوارہ معرفہ دی پہ دے وجہ دا جملہ دحصر فائدہ ورکوی

ہوئے هل من شركائکم: خبر مقدم دے او، من يفعل من ذلکم مبتدا موخر دہ

[ایاتونہ: ۴۱-۵۳]

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْوَرْدِ أَيْ الْفَقَارُ بِمُخِيطِ الْمَطَرِ وَقِيلَ النَّبَاتُ وَالْأَشْجَارُ أَيْ الْبِلَادُ الَّتِي عَلَيْهَا الْأَنْهَارُ بِقِلَّةِ مَتْنِهَا
 بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ مِنْ الْمَعَاصِي (لِيُنْذِرَهُمْ) بِأَنْبَاءِ وَالثَّوْنُ (بَعْضُ الَّذِي عَمِلُوا) أَيْ غَضَبُهُ لَعَلَّهُمْ
 يَرْجِعُونَ) يَتَوَنَّبُونَ (قُلْ) لِيُخْشِرَ مَكَّةَ (سَيُؤْوِي الْأَرْضُ فَالْظُّلُومُ) كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلُ كَانَ أَكْثَرُهُمْ
 مُشْرِكِينَ) فَأَمْلِكُوا بِشُرَاكِهِمْ وَمَسَاجِدِهِمْ وَمَنَازِلِهِمْ خَاوِيَةً (فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَدِيمِ) دِينَ الْإِسْلَامِ (مِنْ قَبْلُ
 أَنْ يَأْتِيَ يَوْمَ لَا مَرَدَ لَهُ مِنَ اللَّهِ) هُوَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ (يَوْمَئِذٍ يَصْدَعُونَ) فِيهِ إِذْغَامُ النَّارِ فِي الْأَرْضِ فِي الصَّادِ
 يَنْفُزُونَ بَعْدَ الْحِسَابِ إِلَى الْجَنَّةِ وَالثَّارُ مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ) وَثَالُ كُفْرُهُ وَهُوَ الثَّارُ (وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا
 فَلَا لِيْسِيهِمْ مُعْتَدُونَ) يُوطَّئُونَ مَنَازِلَهُمْ فِي الْجَنَّةِ (لِيَجْزِيَ) مُتَعَلِّقٌ بِصَدْعُونَ (الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
 مِنْ قَبْلُ) نِيْسُهُمْ (إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ) أَيْ بِعَاقِبَتِهِمْ (وَمِنْ آيَاتِهِ) تَعَالَى (أَنْ يُزِيلَ الرِّيَاسَ مُبْتَلَاتٍ) بِمَعْنَى
 لِيُشْرِكُمْ بِالْمَطَرِ (وَلِيُنْذِرَهُمْ) بِهَا (مِنْ رَحْمَتِهِ) الْمَطَرُ وَالْغَضَبُ (وَلِيُخْشِرَ) الْفُلُكُ) الشُّعْرُ بِهَا (بِأَمْرِهِ)
 لِأَزَادِهِ (وَلِيَتَّبِعُوا) تَطَلُّبُوا (مِنْ قَضَاهِ) الرِّزْقَ بِالْفَجَارَةِ فِي الْبَحْرِ (وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ) عَلَيْهِ النِّعَمُ بِأَهْلِ مَكَّةَ
 لِنُوحُوهُ (وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَى قَوْمِهِمْ فَجَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ) بِالْخُرُوجِ الْوَاضِحَاتِ عَلَى صِدْقِهِمْ فِي
 رِسَالَتِهِمْ (إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِهِمْ) قَالَتِ ثَمَنَاتُ الدِّينِ أَهْمُوا) أَهْلُكُنَا الَّذِينَ كَذَّبُواهُمْ (وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَارَ الْمُؤْمِنِينَ)
 عَلَى الْكَافِرِينَ بِأَهْلَاكِهِمْ (وَالنَّجَاءَ الْمُؤْمِنِينَ) اللَّهُ الَّذِي يُزِيلُ الرِّيَاسَ قَلِيلًا مَسْحَاتًا) نَزَعَهُ (فَقَبَسَهُ فِي السَّمَاءِ
 كَيْدَ يَشَاءَ) مِنْ قِلَّةٍ وَكَثْرَةٍ (وَيَجْعَلُهُ كَيْفًا) بِفَتْحِ السُّنَنِ وَشُكُونِهَا فِطْعًا مُتَفَرِّقَةً (فَقَدَّرَ الْوَدْقَ) الْمَطَرُ (بِخُرُوجِ
 مِنْ خِلَالِهِ) أَيْ وَسَطَهُ (فَإِذَا أَصَابَ بِهِ) بِالْوَدْقِ (مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ) إِذَا هُمْ يَسْتَشِيعُونَ) يَتَفَرِّغُونَ
 بِالْمَطَرِ (وَأَنْ) وَقَدْ (كَانُوا مِنْ قَبْلُ أَنْ يُنْزَلَ عَلَيْهِمْ مِنْ قَبْلِهِ) تَأْكِيدُ (لِلْمُؤْمِنِينَ) آيَاتِهِ مِنْ أَنْزَالِهِ (فَانْظُرْ إِلَى

ثُمَّ فِي قِرَاءَةِ آتِ الرَّحْمَةِ اللَّهُ أَنِ يَغْفِرَ بِالْمَطَرِ (كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا) أَنِ يَسْهَأَ بَأَنَّ تَبَّتْ (أَنَّ) ذَلِكَ مَخِي الْأَرْضَ لِحَيِّ الْمَوْتِ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (وَلَنْ) لَمْ قَسَمَ (أَرْسَلْنَا رَحْمَةً مِّنْهُ عَلَى نَحْوِ الْقُرْآنِ مُضَرًّا لِّقُلُومٍ) صَارُوا جَوَابَ الْقَسَمِ (مِنْ بَعْدِهِ) أَنِ يَغْفِرَ (يَكْفُرُونَ) يَجْحَلُونَ الْغَفَةَ بِالْمَطَرِ (فَإِنَّكَ لَا تُنْجِي الْمَوْتَى وَلَا تُنْجِي الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا) يَخْفِقُ الْفَهْرَتَيْنِ وَتَسْهَلُ الثَّانِيَةِ بَيْنَهَا وَمِنْ أَيْدِي أُولَئِكَ (وَمَا أَنْتَ بِمَهَادِلُ الْغَنَى عَنْ صَلَاتِهِمَا) مَا (تُنْجِي) سَمَاعٍ (فَهَامَ) وَقِيلَ (الْأَمِنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا) الْفَرَانِ (فَهُمْ مُسْلِمُونَ) مُخْلِصُونَ بِتَوْجِيدِ اللَّهِ

ترجمہ: پہ اوچہ یعنی پہ میدانو کنبی خشک سالی اودو بنوا و گیاگانو دکمی وجہ اوپہ لمدہ یعنی پہ ہفہ بنارونو کنبی کوم چہ دنہرونو پہ غارو باندی واقع دی، داو بود کمی دوجی نہ د خلقو د بد عملونو پہ سبب فساد ظاہر شود دپارہ چہ مونہدوی تہ ددوی دخنو عملونو سزا اوخکو ممکنہ دہ چہ دوی راوگرخی (سم شی) توبہ اوباسی، تاسو دمکی کافرانو تہ اووانی چہ پہ زمکہ کنبی اوگرخی اوگرخی چہ دمخکینی خلقو انجام خنگہ شوی وو؟ چہ پہ ہفہ کنبی اکثر خلق مشرکان وو، نو ہغوی دخیل شرک پہ سبب باندی ہلاک کرے شو، اود ہغوی کورونہ راغوزیدلی او وران پراتہ دی، تاسو خپلہ توجہ دین قیم یعنی اسلام طرفتہ کرے مخکنبی د دہنہ چہ ہفہ ورغ راشی چہ ہفہ پہ اللہ تعالیٰ ہیخ کلہ ہم نہ واپس کوی، اوہفہ بہ دقیامت ورغ وی پہ دے ورغ بہ تول خلق یوازی یوازی کرے شی بصدعون پہ اصل کنبی د تاء پہ صاد کنبی ادغام شوے دے، یعنی دحساب نہ پس بہ پہ جنت یاپہ دوزخ کنبی متفرق کرے شی، کافرانو باندی پہ ددوی دکفروبال وی اوہفہ دوزخ دے او نیک عملونہ کونکی پہ دخیل خان دپارہ آرام گاہ جوڑہ وی، یعنی پہ جنت کنبی پہ خپل کور جوڑوی، ددے دپارہ چہ اللہ تعالیٰ ایمان راوونکو او نیک عمل کونکو تہ پہ خپل فضل سرہ اجر ورکری، لہجہ دیتصدعون سرہ متعلق دے، یشکہ ہفہ کافران نہ خوینوی، یعنی دوی لہ بہ سزاور کری، اود اللہ تعالیٰ دقدرت پہ نینو کنبی دباران زیری ورکونکی ہواگانو چلول ہم دی، اومبشرات لتبشرکم پہ معنی کنبی دے، ددے دپارہ چہ تاسو تہ دہواگانو پہ ذریعہ خپل رحمت یعنی دباران او شینک پہ ذریعہ سرہ خوند درکری اود ہفہ پہ دپارہ چہ ددے حکم پہ ارادی سرہ دہواگانو پہ ذریعہ سرہ کشتیانی اوچلی اود دے دپارہ چہ تاسو ددے پہ ذریعہ دہفہ فضل یعنی رزق دسمندری سفر پہ ذریعہ سرہ دتجارت پہ توگہ حاصل کرے اود دے دپارہ چہ ای مکہ والو، تاسو ددے نعمتونو شکر ادا کرے اوبیاد ہفہ دتوحید قائلہ شے او مونہ ستاسو نہ ورناندے ہم خپل رسولان دہغوی قومونو طرفتہ لیہلی وو اودوی ہغوی تہ ددوی دطرفتہ درسلانو کیدلو پہ بارہ کنبی دخیل صداقت واضح دلیلونہ راوے، بیامہ ہفہ خلقو دخیلو پیغمبرانو تکذیب اوکرو بیامونہ دمجرمانونہ بدلہ واخستہ، یعنی کومو خلقو چہ ددوی تکذیب اوکرو نومونہ ہغوی ہلاک کرے، اوپہ

مونہ باندی دکافرانو پہ مقابلہ کنبی مسلمانانو مددکول لازم دی، چہ کافران ہلاک کرواومنان لہ نجات ورکرو، اللہ تعالیٰ ہفہ ذات دے چہ ہفہ ہواگانی چلوی نو ہفہ ورہی لہ اوچتوی، حرکت ورکوی، اویا ہفہ دخیل منشاء مطابق پہ اسمان کنبی لہ یا دیرہ خوروی اویا ہفہ دے اورہی لہ جدا جدا کری کسلا، دسین پہ فتحی اوسکون سرہ جدا جدا کول او تکرے تکرے کول، نویا اے مغاطبہ تہ بہ باران تہ گوری چہ ہفہ داورہی دمنیخ نہ راوہی بیا چہ اللہ تعالیٰ پہ خیلوبندگانو کنبی دچا دپارہ دباران فیصلہ اوکری نوپہ ہفوی باندی نہ اووروی نو ہفوی پہ دے سرہ خوشحالہ شی یعنی دباران بہ وجہ دوی خوشحالی شی، یقنی خبرہ دہ چہ پہ دوی باندی دباران وریدونہ ورائی ورائی خو دوی دباران نہ ناامیدہ شوی و ورومی قبل تاکید دے، نویا تہ سو دخدائی درحمت اثار اوگورہ یعنی دانعت دباران پہ شکل کنبی اوپہ بیقرات کنبی اثر دے چہ ہفہ زمکہ دمہ کیدونہ یعنی ددے داوچیدونہ پس خنگہ ژوندی کوی پہ دے توگہ چہ ہفہ تکرول شروع کری، یقیناً ہم دغہ زمکہ ژوندی کولو والا ذات بہ مری ہم دغہ شان ژوندی کوی او ہفہ پہ ہرشی باندی قادر دے، اوقسم دے کہ چری مونہ ددوی پہ فصلونو باندی نقصانی ہوا اوچلو نو دوی بہ دافصلونہ تک زیر اوگوری نو دوی بہ ددے فصلونو د زیریدونہ نہ پس دباران د نعمت ناشکری شروع کری او ولتن کنبی لام قسم دے بیشک تاسو مرو تہ اورول نشی کولی اونہ کنروتہ خیل اواز اورولی شی کلہ چہ ہفوی شاگری اوروان شی، اذا، کنبی د دوارو همزو تحقیق دی، اودویم تسہیل سرہ، د یا، اوہمزے پہ مینخ کنبی اوہم دغہ شان تاسو راندہ دہفوی دہی لاری نہ پہ لاریاندی نشی راوستی، تاسو خویش صرف دہم او دقبول اورول ہم ہفہ چاتہ کولی شی کوم چہ زمونہ پہ آیتونو باندی قرآن باندی ایمان لری لہذا دالہ پہ توحید کنبی ہم دا خلق مخلصین دی،

نولہ: قفار: دقفر جمع دہ، اوار میدان تہ وائی، قفار: دقاف پہ فتحی سرہ ہفہ روتہی تہ وائی کومہ چہ دسالن نہ بغیر وی، بما کسبت: یا سببیہ دہ او ما مصدریہ دہ ای بسب کسبہم لنذیقہم: کنبی لام دعا قبت دے اوداد ظہر الفساد متعلق دے،

نولہ: ای عقوبہ: پہ دے سرہ حذف مضاف طرفتہ اشارہ دہ ای عقوبہ ما علوا لنتہ کنبی مجازاً دسبب اطلاق پہ مسبب باندی شوی دے، بد عملونہ د عقوبت سبب وی نوخکہ سبب و نیلے شوی دے او مرادترینہ مسبب دے،

نولہ: من اللہ: ددے تعلق د یاتی سرہ دے،

نولہ: یومئذ: ددے تنوین دجملے پہ عوض کنبی دے، ای یوم اذا بآی هذا الیوم

نولہ: یصدعون: داد مضارع نہ دجمع مذکر غائب صیغہ دہ پہ اصل کنبی یتصدعون و و نو تاء مو پہ صاد سرہ بدلہ کرہ اوصاد موپہ صاد کنبی بدل کرو او مصدر نہ تصدع راخی

خوریڈلو پہ معنی سرہ، دیو سخت خیزچاودل، ماتیدل، ویاں کھڑا اضافہ نہی ددی
دوچی نہ اوکڑہ چہ دمضاف حذف تہ پہ کنبی اشارہ اوشی،

قوله: یوطنون: ہغوی بنائستہ کوی برابر وی وطاً توطئہ، درست کول خورول لہجری د
یصدعون، سرہ متعلق دے، ای یصدعون لہجری، دوی بہ جدا جداشی ددی دپارہ چہ اللہ
دوی لہ جزاء ورکری،

قوله: یشیہم: دلہجری تفسیر دے،

قوله: بمعنی لتبشركم: ددی اضافی نہ مقصود دیو سوال مقدر جواب ورکول دی،

سوال: دادے چہ دلہجری عطف پہ مبشرات باندے درست نہ دے خکھ چہ داد فعل عطف دے
پہ اسم باندے؟ شارح ددی جواب ورکڑو چہ مشرد تبشریہ معنی کنبی دے، لہذا اس ہیخ
اعتراض نشتہ دے،

قوله: ولقد ارسلنا من قبلك: دآیت د آیت مفصلہ یعنی: ومن ابائہ ان یرسل (الآیۃ) اوآیت
مفصلہ یعنی اللہ الذی یرسل الریاح الایۃ پہ مینخ کنبی جملہ معترضہ دہ مطلب دادے چہ
ومن آیاتہ مفصل دے او اللہ الذی ددی تفصیل دے او ولقد ارسلنا من قبلك آیت معترضہ دے
او مقصد ددی نہ حضور مبارک تہ تسلی ورکول دی،

قوله: فانتقنا: ددی عطف پہ محذوف باندے دے، شارح، فکذہوا سرہ معطوف علیہ
محذوف دے طرف تہ اشارہ اوکڑہ،

قوله: وکان حقاً علینا نصر المؤمنین: کان فعل ناقص دے او حقاً دہغی خبر دے او
نصر المؤمنین اسم مؤخر دے او علینا د حقاً متعلق دے،

قوله: وان وقد: شارح علیہ الرحمة د، ان، تفسیر پہ، قد، سرہ کولو کنبی دہغوی اتباع
کرے دہ، پہ دے صورت کنبی واو حالہ دے، اونور و حضراتو، مخفف من المتل ان،
گرخولی دے او ددی اسم نہی ہم ضمیر شان گرخولی دے او تولہ جملہ نہی د ان دپارہ
خبر گرخولی دہ او پہ لمسلین کنبی لام فارقہ دے،

قوله: لظلوا: داجواب قسم دے او دجواب شرط ہم قائم مقام دے، خکھ چہ قاعدہ دادہ چہ
کلہ شرط او قسم یوخی راشی نوپہ دے کنبی درومی جواب مذکور وی او ددوئیم
جواب محذوف وی، او د رومی جواب ددویم دجواب دقائم مقام وی، او دلته کنبی،
لن کنبی قسم او شرط دوارہ جمع شوی دی،

اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ، مَا مِنْهُنَّ اَلْمَرْجَلُ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ، اٰخَرُ وَهُوَ ضَعْفُ الطَّوْلِیَةِ، قُوَّةٌ، اِی قُوَّةُ الشَّابِّ اَلْمَرْجَلُ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَبَابٌ، ضَعْفُ الْكِبَرِ وَشَبَابُ الْهَرَمِ وَالضَّعْفُ فِی الثَّلَاثَةِ بِضَمِّ اَوَّلِهِ وَفَتْحِهِ، یَخْلُقُ مَا یَشَاءُ مِنْ الضَّعْفِ وَالْقُوَّةِ وَالشَّابِّ وَالشَّيْبَةِ وَهُوَ الْعَلِیْمُ، بِتَذْوِیْرِ خَلْفِهِ اَلْقَدِیْرُ، عَلٰی مَا یَشَاءُ، وَیَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ یَقِیْمُ، یَخْلِفُ (الْمُجْرَمُونَ) الْكَافِرُونَ (مَالِیُشَاءُ) فِی الْقُبُورِ (غَیْرَ سَاعَةٍ) قَالَ تَعَالٰی كَذٰلِكَ کَانُوْا یَفْکُرُوْنَ، یَضْرِبُوْنَ غَنِ الْحَقِّ الْبَغْثَ کَمَا ضَرَبُوْا غَنِ الْحَقِّ الصَّدَقَ فِی مُدَّةِ اللَّیْلِ، وَقَالَ الَّذِیْنَ اٰتَوْا الْعِلْمَ الْاِیْمَانُ، مِنَ الْمَلَاحِظَةِ وَغَیْرِهِمْ، اَلْقَدْ لَیْسَتْ فِیْ كِتَابِ اللّٰهِ فِیْمَا كَتَبَتْ فِیْ سَابِقِ عِلْمِهِ (اِلَّا یَوْمَ الْبَغْثِ قَبْلَ اَیَّامِ الْبَغْثِ) الَّذِی اَنْكَرْتُمُوْهُ، وَلَکِنَّكُمْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ، وَقُوْعُهُ قَیُومٌ لَا یَنْتَقِعُ، بِالْبَاءِ وَالنَّاءِ وَالَّذِیْنَ ظَلَمُوْا مَعْدِیْرَتِهِمْ فِی اِنْكَارِهِمْ لَهٗ (وَلَا هُمْ یُسْتَعْتَبُونَ) لَا یُطْلَبُ مِنْهُمْ الْغَنَیُّ اَمَّنِ الرَّیْغِ اِلٰی مَا یَرْضٰی اللّٰهُ، وَلَقَدْ هَمَمْنَا جَعَلْنَا (لِلنَّاسِ فِیْ هٰذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ) نَنْبِیْهَا لَهُمْ (وَلٰكِنْ) لَا مَ فِیْهِمْ جِئْتُمُ بِمَا مُخْتَدٍ (وَاٰیٰتِهِ) فِیْلِ الْغَصَا وَالْیَدِ لِمَوْسٰی (لَیَقُولَنَّ) خِذْ مِنْهُ نُونِ الرَّفْعِ لِتَوَالِیِ التَّوْنَاتِ وَالْوَاوِ ضَمِیْرِ الْجَنَحِ لِاَلِیْقَافِ السَّاكِنَتِیْنِ (الَّذِیْنَ كَفَرُوْا) مِنْهُمْ (اِنْ) مَا (اَنْتُمْ) اَمَّنِ مُخْتَدٍ وَاضْحَابِهِ (اِلَّا مُبْطِلُونَ) اَضْحَابُ اَبْطَالٍ كَذٰلِكَ یُظَلِّمُ اللّٰهُ عَلٰی قُلُوبِ الَّذِیْنَ لَا یَعْلَمُوْنَ، التَّوْحِیْدَ کَمَا طَبَعَ عَلٰی قُلُوبِ هٰؤُلَاءِ، قَاصِرٌ اِنْ وَعَدَ اللّٰهُ بِتَضْرُكٍ غَلَبَتْهُمْ (حَقٌّ) وَلَا یَسْتَغْفِنُكَ الَّذِیْنَ لَا یُؤْقِنُونَ، بِالْبَغْثِ اِیْ لَا یُخْلِفُكَ عَلٰی الْخَفَةِ وَالطَّیْسِ بِتَرْكِ الصَّبْرِ اِیْ لَا تَتْرُكُهُ

ترجمہ: اللہ ہر ذات دے چہ تاسو مٹی دضعف یعنی دبی وقعتہ اوبی قدرہ اوبونہ پیدا کر مٹی اویسا ٹی ضعف آخر یعنی دماشومتوب نہ پس مٹی تاسو تہ قوت اوتوانائی دکر مہ یعنی قوت شباب اویسا مٹی دقوت نہ پس ضعف اوبدہاتوب دکر و، یعنی بودہا توب دکمزوری اودسپین ویختو بہ شکل کنبی، اولفظ دضعف بہ درے وار وخابونو کنبی دضاد بہ ضمی اوفتحتی سرہ دے اوفتحتی دضعف اوقت اوخوانی اوبود اتوب چہ خہ اوغوری نوہفہ پیدا کر مٹی اوفتحتی دخیل مخلوق دتدبیر نہ خبردار دے اوچہ خہ اوغوری بہ ہفہ باندے قادر دے، اوپہ کومہ ورخ چہ بہ قیامت قائم شی نومجرمان کافران بہ قسمونہ خوری چہ مونرہ بہ قبرونو کنبی د یو ساعت او یو گھڑی درنگ نہ زیات نہ دے تیر کر مٹی اللہ تعالیٰ اوفرمانیل چہ ہم دغہ شان دوی حق یعنی دبعت بعد الموت نہ بہ دنیا کنبی الہ الوری روان وو لکہ خنگہ چہ دمادت بعث بہ بارہ کنبی دحقیقی ربستیانہ الہ روان دی، اوکوموملانکو وغیرہ تہ چہ علم اویمان ورکر مٹی شوی دے ہفوی بہ اوواشی چہ تاسو خود اللہ تعالیٰ د لیکلی شوی تقدیر مطابق یعنی دہفہ د تقدیر مطابق کوم چہ دہفہ بہ علم ازلی کنبی دے دقیامت دور مٹی پوری وخت تیر کر و، داور ہم دبعت دہ د کوم نہ چہ تاسو انکار کرلو خوتاسو خود دے دوقوع یقین ہم نہ ساتی غرض داچہ بہ دے ورخ بہ ظالماتونہ دبعت دانکار بہ بارہ کنبی معذرت ہیخ فائدہ نہ ورکوی بہ

تفہم کنہی یا، اوتاء دوارہ صحیح دی اوئے بہ ددوی نہ دتوبی مطالبہ کولی شی یعنی دوی نہ بہ
 د اللہ تعالیٰ د خوشنودی حاصلولو دپارہ نہ شی ونیلہی، اومونہ د خلقو دپارہ پہ دے قرآن
 کنہی دوی تہ دتنبیہ کولو دپارہ ہر قسمہ عمدہ (ناشنا، بنکلی) مضمونونہ بیان کری دی اوقسم
 دے ای محمد کہ چرتہ تاسو دوی تہ دموسی علیہ السلام دعصا اودید بیضا، پہ شان معجزہ
 ہم راوڑی نو بیام پہ دوی کنہی چہ کوم کافران دی ہغوی بہ ہم داواشی چہ تہ اوستاملگری اہل
 باطل دی کوم خلق چہ د توحید علم (یقین) نہ لری اللہ تعالیٰ بہ دہغوی پہ زرونوباندی
 مہر اولگوی لکہ چہ ددغہ خلقو پہ زرونوباندی نہی مہر اولگولو لہذا تاسو صبر کوئی
 بیشکہ دہغوی پہ مقابلہ کنہی د اللہ تعالیٰ وعدہ ستاسو نصرت ربستونی دہ او دبعث
 بعد الموت یقین نہ لرونکی داخل (چرتہ) تاسو بی صبرہ نہ کری یعنی (چرتہ) تاسو
 غولولو سرہ پہ جلد بازی اوغصہ باندی مجبور نہ کری یعنی پہ ہر حال کنہی ستاسو دلاس
 نہ د صبر لمن نہ دی خلاصیدل پکار یعنی پہ ہر حال کنہی صبر کوئی.

د قیوداتو فوائد اوتسہیل

قولہ: مَا مَعَيْنَ دَا دَ ضَعْفٌ تفسیر دے، ددے تفسیر مقصد یو اعتراض دفع کول دی.
 اعتراض دادے چہ ضَعْف صفت دے دے نہ د خہ خیز تخلیق نہ شی کیدی.
 جواب: دَ جواب خلاصہ دادہ چہ دَضْعَف نہ مراد اصل ضَعْف دے لکہ چہ نطفہ پہ اصل
 ضعیف دہ یعنی ضَعْف مصدر دَ دُو ضَعْف پہ معنی کنہی دے.

قولہ: اللہ الَّذِي خَلَقَكُم جملہ مبتدا او خبر دی.

قولہ: شَيْبَةً دَ وینستوسینوالی چہ پہ عام توگہ باندی دَ درے خلویستو کالو پہ عمر کنہی
 ہنکارہ کیڑی اوہم دغہ دَ کھولت شروع وی
 قولہ: مِنَ الضَّعْفِ وَالْقُوَّةِ، دَ مَا بیان دے.

قولہ: مِنَ الْمَلَائِكَةِ وَغَيْرِهِمْ اے الانماء والموئون.

قولہ: وَلَا هُمْ يُنْقِضُونَ استعجاب د استفعال مصدر دے، دہغوی نہ بہ (د اللہ تعالیٰ) دَ رضا
 کولو خواہش نہ کیڑی، بعض مفسرینو ترجمہ کرے دہ چہ دہغوی عذریہ نہ شی قبولی.
 علامہ محلی رحمۃ اللہ علیہ ددے لفظ پہ تشریح کنہی فرمائی دی لَا يُنْقِضُ مِنْهُمْ الْعَتَى اے الرجوع الی
 مَا رِضَى اللہ ددے ظالمانونہ بہ د توبی مطالبہ نہ شی کولی یعنی دَ داسی عمل طرف تہ
 رجوع کولو دپارہ بہ نہ شی ونیلہی پہ کوم سرہ چہ اللہ تعالیٰ راضی شی. امام بغوی رحمۃ اللہ علیہ پہ
 معالم کنہی لیکلی دی لَا يَكْفُلُونَ أَنْ يَرْضَوْا لَهُمْ لَانِ الْاِعْرَاقَ لِمَسْتَدَارِ التَّكْلِيفِ دَ قیامت پہ ورخ
 بہ ہغوی د اللہ تعالیٰ پہ رضا کولو باندی مکلف کیڑی نہ، خکہ چہ دار آخرت دار تکلیف
 نہ دے بلکہ دار جزاء دے صاوی رحمۃ اللہ علیہ ونیلی دی الْعَتَى الرَّحْمَى پہ شان دے پہ وزن او معنی

کنبی، اودَ لَا یَسْتَعْتَبُونَ معنی دہ دنیاتہ دَ واپس تللو دھغوری درخواست بہ قبلولی نہ شی
پہ نورو ایاتونو کنبی ہم دا مضمون بیان کرپی شوې دې چه کافران او مشرکان بہ ذیامت
پہ ورخ دَ الله تعالی نہ دادخواست کوی چه مونہ دنیاتہ واپس کرہ او یوہ موقع راکرہ دې
د پارہ چه د مافات تلافی او کرپی شو۔

قوله لَيَقُولُنَّ دَدې نہ پس عبارت دَ شارح دَ قلم سبقت دې غالباً دَ جمع مذکر غائب صیغہ
نہ گترلی دہ خکہ نہ مذکورہ تعلیل کرپی دې گنی پہ اتفاق دَ قراء لَقُولُنَّ کنبی لام مفتوح
دې او الذین کفروا دَدې فاعل دې۔

قوله فاصبرْ د شرط محذوف جزاء دہ ای إِذَا عَلِمْتَ مَا لَهُمْ أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ فاصبرْ۔

[۳۱] سورۃ لقمان

سورۃ لقمان مکہ الا: ولو ان ما فی الارض من شجرة اقلام الايتين وهی اربع ولتكون آية

سورہ لقمان مکی دې سواد (ولو ان ما فی الارض من شجرة اقلام) دوه آیتونو نہ، او دا ۳۴ آیتونہ دی۔

[ایاتونہ: ۱-۱۱]

بسم الله الرحمن الرحيم (الله اَعْلَمَ بِمَزَادِهِ بِوَ (يَلْكَ) أَنَّى هَذِهِ الْآيَاتِ (آيَاتِ الْكِتَابِ) الْفَرَادِ
(الحكيم) ذی الحکمة والإضافة بمعنى من هو (هدى ورحمة) بالرفع (للمحسنين) وفي قراءة (للعامة)
بالنصب خالاً مِنْ الْآيَاتِ الْعَاقِلِ فِيهَا مَا فِي (يَلْكَ) مِنْ مَعْنَى الْإِشَارَةِ (الَّذِينَ يَقْبَهُونَ الصَّلَاةَ) بَيَانُ
لِلْمُخْبِرِينَ (وَيَقُولُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ) هُمْ الثَّانِي تَأْكِيدُ (أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ
هُمُ الْمُفْلِحُونَ) الْفَائِزُونَ (وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي هُوَ الْحَدِيثُ) أَنَّى مَا يَهْدِي مِنْهُ عَمَّا يَغْنَى (لِيُحِيلَ) بِفَتْحِ
الْيَاءِ وَضَمِّهَا (عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ) طَرِيقِ الْإِسْلَامِ (بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا) بِالنَّصْبِ عَطْفًا عَلَى يَحْيَى (وَالرَّفَعِ) عَطْفًا
عَلَى يَشْتَرِي (هَؤُلَاءِ) مَهْزُوءًا بِهَا (أُولَئِكَ هُمْ عَذَابُ مُبِينٍ) ذُوْ إِهَانَةٍ (وَإِذَا تَنَزَّلَ عَلَيْهِ آيَاتُنَا) أَنَّى الْفَرَادِ (وَلَى
مُسْتَكْبِرًا) مُتَكَبِّرًا (كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا كَأَن فِي أُذُنِهِمْ وَقُرْآنًا) صَمًّا وَخَفَلْنَا الشَّيْبَةَ خَالِانٍ مِنْ ضَبِيرٍ وَلَى أَوِ الثَّانِيَةِ
بَيَانُ لِأُولَى (يَقْبَهُونَ) أَعْلَمَهُ (بِعَذَابِ الْبَرِّ) مَوْلَمُ وَ ذِكْرُ الْبَشَارَةِ تَهْكُمْ بِهِ وَهُوَ النَّصْرُ بَيْنَ الْعَارِثِ كَانَ يَأْتِي
الْحَيَاةَ يَشْتَرِي فَيَشْتَرِي كُتُبَ أَخْبَارِ الْأَعَاجِمِ وَيُحَدِّثُ بِهَا أَهْلَ مَكَّةَ وَيَقُولُ إِنَّ مُخْبِتًا يُحَدِّثُكُمْ أَحَادِيثَ عَادٍ
وَنُفُودٍ وَأَنَا أَخَذْتُكُمْ أَحَادِيثَ فَارِسَ وَالرُّومِ فَيَسْتَفْلِحُونَ عَدِيْبَهُ وَيَتَرَكُونَ اسْتِخْوَاعَ الْقُرْآنِ (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعِيمِ) (خَالِدِينَ فِيهَا) خَالٌ مُقَدَّرَةٌ أَيْ مُقَدَّرٌ خُلُودُهُمْ فِيهَا إِذَا دَخَلُوهَا (وَعَدُ
اللَّهِ حَقًّا) أَيْ وَعْدُهُمْ اللَّهُ ذَلِكَ وَحَقُّهُ حَقًّا (وَهُوَ الْعَزِيزُ) الَّذِي لَا يَغْلِبُهُ شَيْءٌ فَيَنْتَعِمُ مِنْ (إِنْجَازِ) وَعْدِهِ
وَوَعْدِهِ (الحكيم) الَّذِي لَا يَضَعُ شَيْئًا إِلَّا فِي مَحَلِّهِ (خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَفِيهَا رُجُومًا) أَنَّى الْفَتْدُ جَمْعُ عِمَادٍ
وَهُوَ الْأُسْطُوْنَةُ وَهُوَ صَادِقٌ بَانَ لَا عَمْدَ إِلَّا فِي الْأَرْضِ رَوَائِسٍ جَنَالًا مُزْنَقَةً لَ (أَنْ) لَا (عَمِيدٍ)
نَحْنُكَ (يَكْمُرُوكَ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَأَنْزَلْنَا) فِيهِ الْيَقَاتِ غِنِ الْبَيْتِ (مِنَ السَّمَاءِ مَا أَتَيْنَاهَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ

کریم صنف حسن (هَذَا خَلَقَ اللَّهُ) اے مخلوقہ (فَارُونِي) آخری نبی یا اہل مکہ (مَاذَا خَلَقَ الْإِنْسَانُ مِنْ دُونِهِ) غیرہ اے آیتہم خنی اَشْرَكْتُمْوہَا بِہِ تَعَالٰی وَمَا اسْتَفْہَام اِنْکَار مبتدا وَاذا بِمَعْنٰی الَّذِی بِمَعْنٰی غِرہ وَاَرُونِی مُتْلَقٌ عَنْ الْفَعْلِ وَمَا بِغَدہ سَمْتُ مَسَد الْمَفْعُولِی (بَلْ) لِلْاِنْفِخَالِ (الْعَالَمِیُّونَ فِیْ سَلَالٍ مُّسِیۡنٍ) بَیِّن بِاِشْرَاکِہِمْ وَاَنْتُمْ مِنْہُمْ

ترجمہ: شروع کوم پہ نامہ دَ اللہ چہ دیر بغبنونکی اودیر مہربان دے۔ اَلْمَرَدِّی (حقیقی) مراد خرو اللہ تعالیٰ بہتر پیڑنی یَلْکَ یعنی دا آیاتونہ دَ حکمت والا کتاب یعنی د قرآن آیاتونہ دی اضافت پہ معنی دَ مِیْن دے ہفہ دَ نیکانو دپارہ لارخودونکی او (سراسر) رحمت دے دَ رَحْمَۃ پہ رفع سرہ، رَحْمَۃ پہ عام قراءت کنبی دَ آیات نہ حال واقع کیدو دَ وجہ نہ منصوب دے (او) عامل پہ دے کنبی ہفہ (فعل) دے کوم چہ پہ یَلْکَ کنبی دَ اشارے معنی دہ (یعنی اُیُّو کوم خلق چہ مونخ قائموی دا دَ محسنینو بیان دے او زکوۃ اداکوی او پہ آخرت باندے (کامل) یقین لری دویم ہُز دَ رومبے ہُز تاکید دے ہم دغہ خلق دی چہ دخیل رب دَ طرف نہ پہ ہدایت باندے دی او ہم دغہ خلق خلاصی بیاموندونکی دی کامیاب دی اوبعض خلق داسے دی چہ فضول خبرے اخلی یعنی ہفہ خیز دکوم پہ وجہ چہ دَ مقصد نہ غافل پاتے شی (فہو) دا ترجمہ پہ ہفہ صورت کنبی دہ کلہ چہ یلے معروف اولوستلے شی اوکہ یلے مجهول اولوستلے شی نوترجمہ بہ داسے شی او بعض خلق داسے دی چہ داسے لغویات اخلی دَ کوم پہ ذریعہ چہ دَ مقصد نہ غافل کرے شی دے دپارہ چہ دَ اللہ تعالیٰ دَ لاری نہ یعنی دَ اسلام دَ طریقے نہ دَ ناپوہی دَ وجہ نہ پہ گمراہی کنبی پریوخی (یا) دے دپارہ چہ خلق گمراہ کرے لُخُل پہ فتحہ او ضمہ سرہ دے وَتَجِدْہَا نَصَب سرہ بہ پہ یُخِل باندے عطف وی او پہ رفع سرہ بہ پہ یُتَرٰی باندے عطف وی دے دپارہ چہ دے آیاتونو یعنی دَ سبیل اللہ مسخرے اوکری ہم دغہ ہفہ خلق دی دَ چاد پارہ چہ رسوا کونکی عذاب دے اوکلہ چہ دوی تہ زمونہ آیاتونہ یعنی قرآن لوستلے اورولے شی نوکبر کولوسرہ داسے مخ اروی لکہ چہ دہ ہلو اوریدلے نہ دے لکہ چہ دہ پہ غوپونو کنبی دروندوالے دے یعنی غورونہ نی درانہ دی اود تشبیہ دوارہ جملے د وکی دَ ضمیر نہ حال دی یا دویمہ جملہ دَ رومبے جملے بیان دے تاسو دہ تہ دَ دردناک عذاب خبر ورکری اود زبری ذکر دہ دپارہ دَ توقومسخرہ پہ توگہ دے اوہفہ نظرین حارث دے چہ دَ تجارت پہ سلسلہ کنبی بہ حیرہ تہ تللو (ہلنتہ) نہ بہ نی دَعَجَمِیَانو تاریخی کتابونہ راورل اوہفہ کنابونہ بہ نی اہل مکہ تہ اورول او وئیل بہ نی چہ محمد ﷺ خوتاسوتہ دَ عادیانو اوشمودیانوقصے اورہ وی اوز تاسو تہ دَ روم اوفارس قصے اوروم نودے خلقو بہ دَ ہفہ زبرہ خونبولہ اوقرآن اوریدل بہ نی پریخودلو، بیشک کوموخلقو چہ ایمان قبول کرو او کارونہ نی ہم نیک کرے دی دَ ہغوی دپارہ دَعَمْتُونو والا جتتونہ دی چرتہ چہ بہ ہغوی ہمیشہ

اوسی، حال مقدره دی یعنی دھغوی په جنت کښې دهمیشه د پاره اوسیدل مقدر شوی دی کله چه هغوی په دې کښې داخل شی دالله تعالی وعده رښتونی یعنی الله تعالی هغوی سره وعده کړې ده رښتونی وعده هغه د غلبي والاده هغه لره هیڅوک مغلوب کولې نه شی چه هغه د خپلو وعدو او وعیدونو پوره کولونه منع کړې شی. هغه د لوی حکمت والا دې چه هرڅیز هم د هغې په محل او موقع کښې اړدی هم هغه آسمان بغیر د سترو جوړکړو (لکه څنگه) چه تاسو هغې ته گورئ غمډ د غمډ جمع ده او معنی نې ستنې دی اودا خبره په دې صورت کښې هم صادق راځی چه ستن بالکل نه وی او په زمکه ئې باندې اوچت اوچت غرونه کیځودل دې دپاره چه په تاسو (اضطرابی) حرکت اونه کړی او هر قسم ځناورئ په زمکه کښې خواره کرل اومونډ د آسمان نه اوبه راوړولې په دې کښې د غیبت (نه د تکلم طرف ته) التفات دې بیا په دغه زمکه کښې د قسم قسم (بوټو نه) ښکلي قسمونه راوټوکول دادی دالله تعالی پیدا کړې شوی (څیزونه) یعنی د هغه مخلوق، اوس اې مکې والوماته او ښایي چه غیر الله څه پیدا کړی دی؟ یعنی ستاسو معبودانو چه تاسو هغوی د الله تعالی سره شریک گرځولی دی ما استفهام انکاری مبتدا ده اودا په معنی د الذی د خپلې صلی سره ددې خبردې او اړونې د عمل نه منع کړې شوې دې اوددې مابعد د دوو مفعولو قائم مقام دې بل د انتقال دپاره دې بلکه ظالمان په ښکاره گمراهی کښې دی د هغوی د شرک کولو د وجې نه او هم ددوی نه تاسو هم ښی.

د قیوداتو فوائد اوتسهیل

قوله: أَيْ هَذِهِ الْآيَاتُ، يَلْكَ د اسم اشاره بعید تفسیر په هغه اسم اشاره قریب سره کولو کښې ئې اشاره اوکړه چه د سورت آیات دالله تعالی په نیزد مرتبې په لحاظ سره رفیع القدر دی اگرچه اذهان ته نیزدې دی. هُوَ محذوف منلو کښې ئې اشاره اوکړه چه هَذِي وَرَحْمَةً د مبتدا محذوف خبر دې او که چرې هَذِي او رحمة منصوب وی نو د آیات نه به حال وی او عامل به ءي تَلْكَ د ځیز په معنی کښې وی

قوله: وَيَمِّنُ النَّاسُ مِنْ يَتَّقِي لَهُوَالْحَدِيثُ د دې نه وړاندې آیت کښې د نیکانو مؤمنانو ذکر وپه دې آیت کښې د مقابلې په توگه د بدکاره مشرکانو ذکر دې په رومبی آیت کښې د محسنینو د اوصافو ذکر وپه دې آیت کښې د مشرکانو د اوصاف ذکر دې. وَيَمِّنُ النَّاسُ کښې مِنْ تبعیضیه دې اود شان نزول په اعتبار سره اگرچه یو خاص سرې نظر بن حارث بن کلهه مراد دې مگر الفاظ عام دی په کوم کښې چه هووالحدیث سره شوق لرونکي هر سرې داخل دې.

قوله: هُوَ (ن) مصدر دے پہ داسی فضول کار کنبی مشغولیدل دکوم پہ وجہ سرہ چہ فائدہ مند کار پاتے شی دلتہ مصدر د اسم فاعل پہ معنی کنبی دے یعنی ہفہ فضول خبری کومی چہ غافل کونکی وی، هُوَ الحديث دا اضافت پہ معنی د میں دے لکہ چہ شارح رحمۃ اللہ علیہ پہ منہ سرہ اشارہ کرے دہ پہ اصل کنبی هُوَ الحديث وو د فضول او بی ہودہ قصولوبی توقی قوله: عَمَّا یعنی، مایعنی ہفہ خیز چہ مقصود وی اوس ترجمہ داشو هُوَ الحديث ہفہ شی چہ د فائدہ مند او کار والا شی نہ غافل کرے۔

قوله: اِی مَائِلَی (س) واحدمذکر غائب مضارع معروف۔

قوله: لِيُضِلَّ او لِيُضِلُّ دواہہ قرا تونہ دی پہ رومی صورت کنبی بہ ترجمہ دا وی ہفہ هُوَ الحديث خکہ اخلی او راوری دے دپارہ چہ پہ خرافات او قصہ ویونکو کنبی ہمیشہ مشغولیدو سرہ پخپلہ گمراہ پاتے شی او پہ دویم صورت کنبی بہ ترجمہ دا وی دے دپارہ چہ ہفہ نور خلق گمراہ کرے یعنی ضال ہم دے او مضل ہم۔

قوله: مَمَّا دَاوْ وُقْرًا تفسیر دے وقرا دات تہ وائی کوم چہ محسوس او د بہر خیز وی دلتہ معنوی دات مراد دے او ہفہ دروند والی او کونوالی دے نہ اوریدل یا اوریدل خو عمل نہ کول تے پہ وقر سرہ تعبیر کرے دی۔

قوله: فَبَشِّرْهُ اِی اَعْلَمَہ دبقیرۃ تفسیر پہ تے اَعْلَمَہ سرہ کولو کنبی اشارہ او کرہ چہ دلتہ خوشخبری اوزیری مراد نہ دے خکہ چہ د عذاب الہم د خوشخبری ہیخ مطلب نشہ خکہ چہ خوشخبری خود نہ خبر وی مراد ترے نہ مطلقاً خبرور کول دی۔

قوله: وَذِكْرُ الْبَشَارَةِ تَهْكُمُ دَاوْ فَبَشِّرْهُ دویم تفسیر دے د شارح علام دپارہ مناسب وہ چہ دلتہ تے د واؤ پہ خانی او ذکر کرے وی د دویم تفسیر خلاصہ دادہ چہ دلتہ د بشارت نہ مراد ہم بشارت یعنی زیرے دے خودا دتوقو او خدا کولو پہ توگہ دی۔

قوله: خَالِدِينَ فیہا دَاوْ جَنَّتْ یا تَمَّ د ضمیر نہ حال مقدرہ دے خکہ چہ د حال او ذوالحال زمانہ یو کیدل ضروری دی۔

قوله: وَعَدَهُمُ اللّٰهُ ذٰلِكَ بِہ دے نفسیر سرہ تے اشارہ او کرہ چہ وَعَدًا مصدر دی او دخیل فعل پہ خانی واع دے یعنی فعل تے حذف کرو او مصدر تے دھنی پہ خانی کیخردو، تعدیری عبارت داسی وو وَعَدَهُمُ اللّٰهُ وَعَدًا او وَعَدًا مصدر مؤکد لغتہ دے خکہ چہ تَمَّ جَنَاتُ النِّعَمِ پہ معنی کنبی د وَعَدَهُمُ اللّٰهُ ذٰلِكَ دے او حَقًّا مصدر مؤکد لغتہ دے خکہ چہ ہرہ یوہ وعدہ حق نہ وی

قوله: اَسْطَوَاتٌ سِتَن (ج) اساطین

قوله: هُوَ صَادِقٌ بَانَ لَا عَدَا وَلَا شَارِح رحمۃ اللہ علیہ پہ مذکورہ عبارت سرہ د بَقِیْرُ عَنَبِ تَرْوُت د

دو و معنوں طرف تہ اشارہ کرے دہ ① یو مطلب دادے چہ اللہ تعالیٰ آسمانونہ پہ داسے ستنو قائم کرے دی کومے چہ تاسو نہ شنی لیدلے اوڈے ② دویم مطلب دادے چہ آسمانونہ نہ بغیرد ستنو قائم کرے دی کوم چہ تاسو نہ شنی لیدلے اوڈے دریم مطلب دادے چہ آسمانونہ نہ بغیرد ستنو پیدا کرل خکہ چہ کلہ د آسمانونو ستنی نشته نوبکاری بہ د کوم خانی نہ، خکہ چہ قضیہ سالیہ خنگہ چہ د موضوع د پارہ محمول نہ ثابتیدو بہ صورت کنبے صادق راخی نودغہ شان موضوع د سر نہ د نہ موجود کیدو بہ صورت کنبے ہم صادق راخی کہ چرے زید ناست وی نو نذیلے بقائو وئیل صحیح دی اوکہ چرے زید پہ دنیا کنبے موجود نہ وی نو بیہام نذیلے بقائو صادق دے۔

فولہ: اِنَّ لَا تَحْمَدُ بَكْم مَفْسَرِ عَلَام لَام تَعْلِيل او لَاتِي نَافِيَه مَقْدَر مَنْلُوسِرہ اشارہ کرے دہ چہ بہ زمکہ کنبے دغرونو د نصب کولو علت زمکہ د اضطرابی حرکت نہ منع کول دی پہ یو نسخہ کنبے د ات نہ وړاندے لَام مکتوب نشته او د صاوی پہ نسخہ کنبے لَام تعلیلیہ ہم مکتوب دے۔

فولہ: مَاذَا خَلَقَ الَّذِيْنَ مِنْ دُونِهٖ، غَيْرِهٖ، دَا دُونِه تفسیر دے اَلْهَيْكُلُ، دَ الذَّيْنِ تفسیر دے مَاذَا کنبے مَا استفہام انکاری دے او مبتدأ دہ او ذابہ معنی دَ الَّذِي دَ خپلے صلی سرہ د مبتدأ خبر دے او عائد محذوف دے ای مَا الَّذِي خَلَقَ اَلْهَيْكُلُ او اَرَوْنِي مَنْعُو الْعَمَلِ دے لفظاً، خکہ چہ دد مَا استفہامیہ نہ وړاندے واقع شوے دے کہ چرے ارونے تہ عمل ورکړے شی نو دَمَا استفہامیہ صدارت د کلام بہ باطل شی۔

فولہ: مَا بَعْدَ سَدِّ مَسَدِّ الْمَفْعُولِيْنَ دَا پہ دے صورت کنبے صحیح دی چہ ارون متعدی دریو مفعولو تہ او منلے شی نو پہ دے صورت کنبے بہ مفعول اول دَ اَرَوْنِي یاء وی او روستنی جملہ بہ قائم مقام د دوو مفعولو وی مگرداد دے خلاف دی کوم چہ بیان کرے شوی دی چہ اَرِي کلہ د اَخْبَر پہ معنی کنبے وی نو متعدی وی دوو مفعولو تہ لکہ خنگہ چہ دلته دی لہذا پہ دے صورت کنبے د شارح رحمۃ اللہ علیہ سد مسد المفعولين وئیل مناسب نہ معلومیرے بلکہ کہ سد مسد المفعول الثانی نہ فرمائیلے وے نو بہتر بہ وہ۔

[ایاتونہ: ۱۲-۱۹]

وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ، مِنْهَا الْعِلْمُ وَالذِّبَانُ وَالْإِصَابَةُ فِي الْقَوْلِ وَحِكْمَةُ خَيْرَةِ مَأْثُورَةٍ كَأَن يَنْفِي قَبْلَ نَفْعَةٍ دَاوُدَ وَأَذَرَكَ زَمَانَهُ وَأَخَذَ عَنْهُ الْعِلْمَ وَفَرَكَ الْفَنَاءَ وَقَالَ فِي ذَلِكَ أَلَا أَتُخْبِي إِذَا كَفَيْتَ وَقِيلَ لَهُ أَنَّى النَّاسُ شَرُّ قَالَ الَّذِي لَا يُبَالِي إِنْ رَأَى النَّاسَ مُسِيئًا (أَنْ) إِنِّي وَقُلْنَا لَهُ أَنْ أَشْكُرْ لَكُمْ عَلَى مَا أَعْطَاكَ مِنَ الْحِكْمَةِ (وَمَنْ) يَشْكُرْ لَكُمْ إِنَّمَا يَشْكُرْ لِنَفْسِهِ لِأَنَّ نَوَابَ شُكْرِهِ لَهُ (وَمَنْ) كَفَرَ الشُّفْعَةُ (إِلَّا أَنْ اللَّهَ غَفَرَ) عَنْ خَلْفِهِ (يَحْمَدُ) مَحْمُود

بِی صَمَدٍ) اَذْکَرُ (اِذْ قَالَ لِقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ یُعِظُهُ یَا بُنَیَّ) تَصْبِرْ اِشْفَاکَ (لَا تُشْرِکْ بِاللّٰهِ اِنَّ الشِّرْکَ بِاللّٰهِ
اَعْلَمُ عِظَمًا) فَرَّجَ اِلَیْهِ وَاسْلَمَ (وَوَصَّیْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَیْهِ) اَمْرًا اَنْ یَّبْتَزِمَهُمَا (وَحَمَلَتْهُ اَمَةً) فَوَسَّیْتُ (وَهَمًّا
عَلٰی وَهْنٍ) اَنْیَی صَغَفْتُ لِلْخَمَلِ وَصَغَفْتُ لِلطَّلَقِ وَصَغَفْتُ لِلْوِلَادَةِ (وَفَصَّالَهُ) اَنْیَی فِطَامَهُ (فِی عَامَیْنِ) وَفَنَّ
لَهُ (اَنْ اَشْکُرْ لِّیْ وَلَدَیْکَ اِلَیَّ الصَّحِیْمِ) اَنْیَی الْمَرْجِعِ (وَاِنْ جَاهَدَاکَ عَلٰی اَنْ تُشْرِکَ بِی مَا لَیْسَ لَکَ بِهِ عِلْمٌ
مُوافِقَةً لِلْوَفِیِّ) فَلَا تُطِيعْهُمَا وَاصْبِرْ مَا فِی الدُّنْیَا مَعْرُوفًا) اَنْیَی بِالْمَعْرُوفِ الْبَرِّ وَالصَّلٰةِ (وَالْاَتِیْمَ سَبِیْلًا) طَرِیْقًا
(مَنْ اَتَابَ) رَضَعَ (اِلَیَّ) بِالطَّاعَةِ (اُمَّا لَیَّ) مَرْجِعُکُمْ فَاتَّبِعُوکُمْ (يَا کُنْتُمْ تُعْمَلُونَ) فَاَجَازَکُمْ عَلَیْهِ وَخَلَقَ النُّومِیَّةَ
وَمَا یَبْدَعُهَا غِیْرَاضٍ (یَا بُنَیَّ اِنَّمَا) اَنْیَی الْخَصْلَةِ السَّیِّئَةِ (اِنْ تَرَکَ مِنْکَ مِنْ خُرْدٍ فَتَکُنْ فِی صَخْرَةٍ اَوْ فِی
السَّمَآوَاتِ اَوْ فِی الْاَرْضِ) اَنْیَی اَخْفٰی مَکَانَ مِنْ ذَلِکَ (یَا بُنَیَّ بِمَا اَلَّهَ) فِی خَیَابِی عَلَیْهَا (اِنَّ اللّٰهَ لَطِیْفٌ
بِاسْتِخْرَاجِهَا) حَیْیِی (بِمَکَانِهَا) (یَا بُنَیَّ اَقِمِ الصَّلَاةَ) وَاْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَآلِهَ عَنِ الْمُنْکَرِ وَاصْبِرْ عَلٰی مَا صَابَکَ) سَبَبُ
الْاَمْرِ وَالنَّهْیِ (اِنْ ذَلِکَ) الْمَذْکُورُ (مِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ) اَنْیَی مَعْرُومَاتِهَا اَلَّیْیَ یَغْرَمُ عَلَیْهَا لِوُجُوبِهَا (وَلَا تُعْصِرْ) وَفِی
قِرَاءَةِ نَصَائِرِ (عَذَابٍ لِلنَّاسِ) لَا تَمِلْ وَخُجْهِکَ عَنْهُمْ تَکْثُرًا (وَلَا تَمْشِ فِی الْاَرْضِ مَرَحًا) اَنْیَی خِلَاءَ (اِنَّ اللّٰهَ
لَا یُحِبُّ کُلَّ مُفْتَالٍ) مُتَّبِعٍ فِی مَشِیِّهِ (فَتُحْشَرُ) عَلٰی النَّاسِ (وَأَقْبِضْ فِی مَشِیِّکَ) تَوَسُّطُ فِیهِ بَیْنَ الدُّنْیَا
وَالْاٰخِرَةِ وَعَلَیْکَ الشُّکِیَّةُ وَالْوَفَارُ (وَأَغْضُضْ) اَخْفِضْ (مِنْ صَوْتِکَ اِنْ اَتَکَّرَ الْاَصْوَاتُ) اَفْبَحْهَا اَلْصَوْتُ
الصَّحِیْمِ اَوَّلُهُ زَفِیرٌ وَآخِرُهُ شَهَقٌ

ترجمہ: اویسکہ مونہ حضرت لقمان تہ حکمت ورکری وو اوہم ددی نہ علم دیانت او
ربنہیا خبری کول دی اودہغہ د حکمت (خبری) دیری دی کومہی چہ نقل دی اودہغوی بہ
دحضرت داؤد علیہ السلام د بعثت نہ ورا ندی فتوی ورکولہ، حضرت لقمان د حضرت داؤد علیہ السلام
پہ زمانہ کنبی وو اودہغوی نہ نی علم ہم حاصل کری وو اود (داؤد علیہ السلام د بعثت نہ پس)
نی فتوی ورکول پریخودی وو اود فتوی (پہ معاملہ کنبی) نی اوفرمائیل زہ دی نہ بس نہ
کرم کلہ چہ زما پہ خائ بل سوک کافی شو؟ اود حضرت لقمان نہ تپوس اوکری شو چہ
بدترین سری کوم بودی؟ جواب نی ورکرو چہ ہغہ سری چہ د دی خبری پرواہ اونہ کری
چہ خلق بہ ہغہ پہ بدو کولوسرہ اووینی یعنی مونہ ہغہ تہ اووئیل چہ تہ دالک تعالی شکر
کوہ پہ دی خبرہ باندی چہ تاتہ نی حکمت درکری دی اوہر شکر کونکہ ہم دخیلی فائدی
دپارہ شکر کوی خکہ چہ دہغہ د شکر کولو اجر ہم ہغہ تہ ملاویزی اوچاہہ دنعمت
ناشکری اوکرہ (ہغہ دی پوہہ شی) چہ اللہ تعالی دخیل مخلوق نہ بی پرواہ دی او پہ خیل
صنعت کنبی دستانہی یعنی دتعریف قابل دی اوہغہ وخت یادکرہ کوم وخت چہ حضرت لقمان
خیل خوشی تہ نصیحت کولوسرہ اووئیل ای زما پیچہ ہی د شفقت دپارہ تصفیہ دی اللہ تعالی
سرہ شریک مہ گرغوہ یسکہ اللہ تعالی سرہ شریک گرغول دیروٹی ظلم دی نوہغہ د لقمان خبرہ
اومئلہ او اسلام نی قبول کرو اومونی انسان تہ دخیل موریلار سرہ د بنہ سلوک کولو

«ناکیدی، حکم ورکری دے دھغہ مور دے تکلیف دے پاسہ تکلیف تیرولو سرہ ہغہ پہ خیتہ اوساتلو یعنی دحمل دے وجہ نہ ہغہ تہ کمزوری اور سیدلہ او دے بجی پیدا کیدو پہ درد سرہ ورتہ کمزوری پیدا شوہ او دے ولادت دے وجہ نہ کمزوری شوہ او پہ دودہ کالو کنبی ہغہ دے پٹو نہ پری کولہ شی اومونہ ہغہ تہ اوونیل چہ تہ زما او دے خیل موریلار شکر ادا کوہ ہم زما طرف تہ راوایس کیدل دی او کہ چری ہغہ دوارہ (ہم) پہ تا پاندی دے دے خبری زورنہ وچوی چہ تہ ماسرہ داسی شیز شریک کرہ دے کوم چہ تاسرہ دے واقع مطابق دلیل نہ وی نو دے ہغوی وینامہ منہ او: پہ دنیا کنبی ہغوی سرہ بنہ وخت تیروہ یعنی پہ بنہ سلوک سرہ او دے ہغہ کس دے طریقہ تابعداری کوہ چہ زما طرف تہ دے طاعت پہ ذریعہ رجوع کو نکھی وی بیاتاسو تول پہ ہم زما طرف تہ واپس راگرختی بیا بہ زہ تاسو تہ او بنایم شہ چہ تاسو کول بیا بہ دے ہغہ اعمالو تاسو تہ بدلہ دے کوم دے وصیت او دے ہغہ نہ مابعد جملہ جملہ معترضہ دہ، ای زما خوہد بچیہ خراب خصلت اگر چہ کہ ہغہ دا اوری دے ذاتی برابر وی او بیا ہغہ (ہم) پہ کانری کنبی وی یا پہ آسمانونو کنبی وی یا پہ زمکہ کنبی وی یعنی دے دغہ ذکر شوو خایونونہ پہ زیات پتہ خانی کنبی وی اللہ تعالیٰ پہ ہغہ خامخا راویسی او بیا پہ ہغہ باندی محاسبہ کری بیشکہ اللہ تعالیٰ دے ہغہ دے راویستو پہ بارہ کنبی باریک بین دی او دے ہغہ دے خانی نہ خبر دی، ای زما خوہد بچیہ تہ مونخ قائموہ او دے خو کارونو نصیحت کوہ او دے خرابو کارونو نہ منع کول کوہ او دے امر اونہی دے وجہ نہ کہ پہ تاباندی شہ مصیبت راشی نو صبر کوہ یقین او کرہ چہ دا صبر کول دے دیر ہمت والا کارونونہ دی یعنی دا صبر دے امور نہ دی دے کوم دے واجب کیدو دے وجہ نہ چہ دے تاکید کرے شوے دی. او تہ دے خلقونہ دے تکبر دے وجہ نہ خیل مخمہ اروہ او پہ زمکہ باندی پہ کبر سرہ مہ گرخہ یعنی پہ عجب او خان خوبنشی سرہ. بیشکہ اللہ تعالیٰ پہ کبر سرہ تگ کو نکھی او دے خلقو پہ مقابلہ کنبی فخر کو نکھی نہ خوبنشی او تہ پہ خیل رفتار کنبی دے توخیدو او دے منوی پہ مینخ کنبی اعتدال اختیار کرہ او وقعت او وقار اختیار کرہ او خیل آواز بیشکہ ساتہ یقینا پہ آوازونو کنبی دے تولونہ ناخوبنہ آواز دے خرا آواز دی (دے خرد آواز، رومبہ حصہ زفیر دی او دے آخر شہیق دی

د قیوداتو فوائد او تسہیل

قوله. وَكَذَٰلِكَ أَنبَأْنَا لُقْمَانََ الْيُسْطَمَةَ دے لفظ دے لقمان بارہ کنبی بعضو وئیلی دی چہ دا عجمی لفظ دی او علمیت او عجمہ دے وجہ نہ غیر منصرف دی او بعض حضرات وئیلی دی چہ عربی لفظ دی علمیت او الفنون زائدان دے وجہ نہ غیر منصرف دی او دے حضرت لقمان علیہ السلام دے نسب پہ بارہ کنبی مختلف اقوال دی بعض حضرات لقمان بن باغور بن ناخور بن تاریخ او تاریخ دے آزر نوم دی دے نسب پہ اعتبار سرہ حضرت لقمان علیہ السلام دے حضرت ابراہیم علیہ السلام دے زور نمسی دی او بعضی حضرات ورتہ دے حضرت ایوب علیہ السلام خورنہ وئیلی دی او بعضو دے حضرت ابراہیم علیہ السلام دے ترور خوئی وئیلی دی. وئیلی شی چہ حضرت لقمان علیہ السلام

زر کالہ ژوندی وو تردی چه دحضرت داؤد علیہ السلام زمانہ نی ہم لیدلہ دہ، جمهور بہ دی
خبرہ متفق دی چه حضرت لقمان حکیم وو نبی نہ وو البتہ عکرمہ علیہ السلام او امام شعبی علیہ السلام
دہغوی د نبوت قائل دی (صاوی)

قوله: ان، ای وقلنا لہ شارح علیہ السلام بہ دی تفسیری عبارت سرہ د دوو خبرو طرف تہ اشارہ
کری دہ اول دا چه ان تفسیر بہ دی دویم دا چه دا حذف د قلنا بہ ذریعہ ان اشکر عطف بہ
وَلَقَدْ اٰتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ بَاٰنِدِي شَوْي دے. حضرت لقمان علیہ السلام د خوئی پہ نوم گنہی درے
افوال دی بعضو ثاران و نیلی دے او کلیس علیہ السلام مشکم و نیلی او بعضی انعم و نیلی دے
(جمل) و نیلی شوی دی چه دحضرت لقمان علیہ السلام بی بی او خوئی کافر وو دہغوی بہ
نصیحت سرہ مسلمانان شو.

قوله: فَرَجَعْنَا وَعَلَّمُوْهُ اَعْطَفَ تفسیری دے.

قوله: وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ دا دوه آیاتونہ دحضرت سعدبن ابی وقاص علیہ السلام پہ بارہ گنہی نازل
شوی دی اودا دوه آیاتونہ دحضرت لقمان علیہ السلام دکلام پہ مینخ گنہی د جملی معترضی بہ
توگہ واقع شوی دی.

قوله: وَهَمَّتْ وَهَمًا عَلٰی وَهْنٍ مفسر علام د وَهَمًا نہ وړاندی وَهَمَّتْ فعل محذوف منلو سرہ
اشارہ او کری چه وَهَمًا د فعل محذوف مفعول مطلق دے او علی و هِن دا د کائنات محذوف
متعلق دے او د وَهَمًا صفت دے ای وَهَمًا کائنات علی وَهْنٍ او صاوی علیہ السلام و نیلی دی چه زیات
بہتر دادی چه د اُنہ نہ حال او گر خولی شی ای حَمَلَتْهُ اُمُّهُ ذات و هِن.

قوله: موافقة لِّلْوَاقِع شارح علیہ السلام د مَالِيس لک بہ علم پہ بارہ گنہی فرمائیلی دی چه دا قید د
بیان د واقعی د پاره دے یعنی واقعی او حقیقت گنہی د هغه څوک شریک نشته نوبیا بہ د
دے علم او دلیل چرتہ وی؟ دا قید احترازی نہ دے چه د آیت مطلب دا وی چه د جَاد شریک
کیدو چه تاسرہ دلیل نہ وی نو هغه مه شریک کوہ اود جَاد شریک کیدو چه تاسرہ دلیل وی
هغه شریک کولې شی دا بہ ددې مفهوم مخالف وی کوم چه معتبر نہ دے. هم دے تہ و نیلی
شی لامفہوم لہ یعنی ددې مفهوم مخالف مراد نہ دے

قوله: وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ د دے خای نہ دوه آیاتونہ دحضرت لقمان دکلام پہ مینخ گنہی د
جملی معترضی بہ توگہ دے مقصد ددے د حضرت لقمان دکلام تاکید دے یا بُقْی دا د
حضرت لقمان د خپل خوئی د نصیحت طرف تہ عود کول دی

قوله: فَمِنْ هَٰذِهِ مِثْلًا دکانری غر تہ وائی اود اوومې زمکې لاندې چه کوم سخت
کانرې دے هغې تہ هم وائی.

قوله: لَا تُصَوِّرْ فَعَلَ نَهی، مه اړوہ دلته د تکبر د وجې نہ د مخ اړولو نه نھی دہ.

[ایات نمبر: ۲۰ - ۳۰]

أَمَرُوا أَنْ تَعْلَمُوا بِمَا مَخَاطِبُنَ أَنْ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَافِي السَّمَاوَاتِ مِنَ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ وَالْخُومِ لِتَتَفَقَّهُوا فِيهَا وَمَافِي الْأَرْضِ مِنَ الْخَمْرِ وَالْأَنْهَارِ وَالْمَوَاتِ وَأَسْبَغَ أَوْسَعَ وَأَمَرَ عَلَيْهِمْ نَعْمَةً ظَاهِرَةً وَهِيَ خَشَنُ الصُّورَةِ وَنَشِئَةُ الْأَغْصَاءِ وَغَيْرَ ذَلِكَ (وَبِاطِلَتِهِ مِنَ الْمَعْرُوفَةِ وَغَيْرِهَا (وَمِنَ النَّاسِ) أَمَى أَهْلُ مَكَّةَ (مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ يَقُولُ عَلَمًا لَا هُدًى) مِنْ رَسُولٍ (وَلَا يُكَلِّمُ مُبِينٍ) أَنْزَلَ اللَّهُ بَلَّ بِالطَّلِبِ (وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلِ اتَّبِعُوا آلَهُمْ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا مَوَاجِدَنا عَلَيْهِمْ إِيَّاهُمْ) قَالَ تَعَالَى (أَمْ يَجْعَلُونَ أَلَهًا مِثْلَ اللَّهِ) أَمَى يُفْعَلُ عَلَى طَاعَتِهِ (وَقَوْفُوحِينَ) مُؤَدَّ (وَقَدْ اسْتَمْتَكْتَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى) بِالطَّرْفِ الْأَوْقَى الِذِي لَا يَخَافُ انْقِطَاعَهُ (وَالِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ) مَرْجِعُهَا (وَمَنْ كَفَرَ فَلَا يَنْتَظِرُكَ) يَا مُحَمَّدُ (كُفْرُهُ) لَا تَهْتَمُ بِكُفْرِهِ (إِنَّمَا مَرْجِعُهُمْ قَتْنَتُهُمْ جَمَاعًا عَمِلُوا إِنَّ اللَّهَ عَلَيْهِمْ ذَاتُ السُّدُورِ) أَمَى بِمَا فِيهَا كُفْرُهُ فَمَجَّارٌ عَلَيْهِمْ (مُتَّبِعُهُمْ فِي الدُّنْيَا (قَلِيلًا) أَتَمَّ حَيَاتِهِمْ (كَمْ خَطَرُهُمْ فِي الْآخِرَةِ (إِلَى عَذَابٍ عَظِيمٍ) وَهُوَ عَذَابُ النَّارِ لَا يَجْذُونَ عَنْهُ مَجِيصًا (وَلَسَ) لَمْ قَسَمَ (سَأَلْتُهُمْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لِيَقُولُوا لِلَّهِ حُلُوفَ مَنْهُ نُونُ الرَّفْعِ لِتَوَالِي الْأَمْثَالِ وَوَاوِ الضَّمِيرِ لِإِطَاءِ الشَّاكِظِينَ (قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ) عَلَى ظُهُورِ الْحُجَّةِ عَلَيْهِمْ بِالْتَوْحِيدِ (بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ) وَبُحُوبِهِ عَلَيْهِمْ (إِلَهُ مَافِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ) نَدَاكَ وَخَلْقًا وَغَيْدًا فَلَا يَسْتَحِقُّ الْعِبَادَةَ فِيهِمَا غَيْرُهُ (إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْقَاسِمُ) عَنْ خَلْقِهِ (التَّحِيدِ) الْمَحْمُودِ فِي صَدْرِهِ (وَلَوْ أَنَّ مَافِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامًا وَالْبَحْرُ يَنْفَاسُ غُفْطٍ عَلَى اسْمِ أَنْ (يَحْكُمَ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْنَاءٍ) مِثْلًا (مَا تَقَدَّسَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ) الْمَعْتَرِ بِهَا عَنْ مَغْلُومَاتِهِ بِكُنْهَاتِهَا بِتِلْكَ الْأَقْلَامِ بِذَلِكَ الْيَمِّدَادِ وَلَا بِأَكْثَرِ مِنْ ذَلِكَ لِأَنَّ مَغْلُومَاتِهِ تَعَالَى غَيْرُ مَتَنَاجِيَةٍ (إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ) لَا يُعْجِزُهُ شَيْءٌ (حَكِيمٌ) لَا يُخْرِجُ شَيْءٌ عَنْ عِلْمِهِ وَحِكْمَتِهِ (مَا خَلَقَكُمْ وَلَا يَحْكُمُكُمْ إِلَّا كَفَيْتُمْ وَاحِدَةً) خَلْقًا وَنَفْسًا لِأَنَّهُ بِكَلِمَةٍ مَعْنَى فَيَكُونُ (إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ) يَسْمَعُ كُلَّ مَنْشُوعٍ (بَصِيرٌ) يُبْصِرُ كُلَّ مُبْصِرٍ لَا يَسْفُلُهُ شَيْءٌ عَنْ شَيْءٍ (أَمَرَ) تَعْلَمُ بِمَا مَخَاطِبُ (أَنَّ اللَّهَ يُؤَلِّمُ) يُذِلُّ (الْأَيْلُ) فِي النَّهَارِ (وَاللَّيْلُ) يُذِلُّهُ (فِي الْأَيْلِ) فَيَهْدِي كُلَّ مِنْهُمَا بِمَا نَفَسَ مِنَ الْآخِرِ (وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلَّ) مِنْهُمَا (يَجْعَلُ) فِي فَلَكِهِ (إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى) هُوَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ (وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ) (وَاللَّيْلُ) الْمَذْكُورُ (بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ) الثَّابِتُ (وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ) بِالْأَيَّاءِ وَالْأَنَاءِ يَتَذَكَّرُونَ (مِنْ دُونِهِ الْهَاطِلُ) الْوَائِلُ (وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ) عَلَى خَلْقِهِ بِالْقَهْرِ (الْكَبِيرُ) الْعَظِيمُ

ترجمہ: اے مخاطبوا! وہی تاسو داخیرہ نہ پیوئتی چہ اللہ تعالیٰ ستاسو بہ کارکنہی لگوئی دی ہفہ تول خیزونہ کوم چہ بہ آسمانونو کنہی دی یعنی نمر، سپورمنہی اوستوری دے دیارہ چہ تاسو دے نہ فائدہ حاصلہ کریں اوہفہ خیزونہ کوم چہ بہ زمکہ کنہی دی، میوہ نہرونہ او خنور (وغیرہ) او تاسو تہ ہی خپل ظاہری نعمتونہ اوہفہ بنائنست او صورت اود اندامونو برابر والہی وغیرہ وغیرہ دی، او باطنی (نعمتونہ) (او) ہفہ معرفت (دالہ تعالیٰ) وغیرہ دی

پورہ درکری دی اوخہ خلق یعنی اہل مکہ داسی ہم دی چہ دالله تعالیٰ بارہ کنبی بغیرہ علم نہ
 اود رسول د طرف نہ بغیرہ ہدایت اوبغیرہ شہرویشانہ کتاب کوم چہ الله تعالیٰ نازل کرې وی،
 جگرې کوی بلکہ دتقلید د وجہ نہ (جگرې کوی) اوکلہ چہ هغوی تہ وٹیلې شی چہ دالله تعالیٰ د
 نازل کرې شوې وحی تابعداری اوکړئ نو وائی چہ مونږ خو چہ په کومه طریقہ خپل پلاران اونیکونه
 لیدلی دی ہم دھغې تابعداری به کوو الله تعالیٰ اوفرمائیل آیا دوی به ہم دھغه لارې
 تابعداری کوی اگرچہ دوی لره شیطان ددوږخ د عذاب طرف تہ یعنی دھغې د موجبات طرف تہ
 راغوښتې وی؟ نه، او کوم سرې چہ خپل خان الله تعالیٰ تہ حوالہ کړی یعنی دھغه د اطاعت
 طرف تہ متوجې شی اوحال دا چہ هغه نیک یعنی مؤحدوی نویقیگا هغه مضبوطہ حلقہ یعنی
 داسې مضبوطہ غاړہ او نیولہ د کومې د ماتیدو چہ څہ اندیښنہ نشته اود ټولو کارونو انجام
 یعنی راگرخیدل ہم دالله تعالیٰ طرف تہ دی. ای محمد ﷺ تاسو د کافرانو په کفر سرہ مخه
 کیږئ یعنی تاسو د هغوی په کفر باندې خپل خاطر مه درنوئ (آخر) د دوی ہم زمونږ طرف تہ
 راواپس کیدل دی نومونږ به هغوی تہ د هغوی ټول چلونه اوښایو بیشکه الله تعالیٰ د سینو د
 رازونونہ یعنی څہ چہ په زړونو کنبې دی خبر دې لکه څنگه چہ د زړونو د رازونونہ علاوہ
 ہم خبر دې نو د هغې بدلہ به ورکړی مونږ به هغوی تہ به دنیا کنبې څه لپ شان (یعنی) د هغوی
 د ژوند دمودې پورې فائده ورکړو او آخر به مونږ هغوی د ډیرې ناچارۍ په حالت کنبې به
 آخرت کنبې د سخت عذاب طرف تہ وراوښو او هغه ددوږخ عذاب دې چہ هغوی به ددې تہ د
 پناه خانې اونه مومی اوکہ چرې تاسو د هغوی نه پوښتنہ اوکړئ چہ د آسمان اوزمکې خالق
 څوک دې؟ نویقیگا به ہم دغه جواب درکوی چہ الله پاک دې. ددې نه نون د رفع مسلسل د یوڅو
 نوناتود جمع کیدو د وجہ نہ حذف کرې شوې دې او ضمیر د واؤ (هم) دالتقاء ساکنین د
 وجہ نہ ساقط کرې شو په هغوی باندې د توحید حجت ښکاره کیدو سرہ تاسو الحمد لله
 اووایشی لیکن په دوی کنبې اکثر خلق په خپل خان باندې د توحید د وجوب نہ خبر نه دی، په
 آسمانونو اوزمکو کنبې چہ څه دی د مملوک او مخلوق او غلام کیدو په اعتبار سرہ ہم دالله
 تعالیٰ دی، لہذا په زمکو او آسمانونو کنبې هیڅوک د هغه نہ علاوہ د عبادت مستحق نہ
 دی یقیگا الله تعالیٰ د خپل مخلوق نہ بی نیاز دې او په خپل صنعت کنبې د تعریف قابل دې.
 کہ په مخ د زمکې ټولې ونې قلمونہ شی او ټول سمندرونہ سیاہی شی د آن په اسم باندې
 عطف دې اودې سرہ اووہ سمندرونہ نور ہم شامل شی بیا هم دالله تعالیٰ کلمات نہ شی ختمیدې د
 الله تعالیٰ معلومات نې په کلمات سرہ تعبیر کرې دې د دغه معلوماتو په دې قلمونو سرہ
 د لیکلو د وجہ نہ په دغه سیاہی سرہ اونه د دغه (مذکورہ) نہ زیات (اندازې) سرہ
 ختمیدې شی ځکه چہ د الله تعالیٰ معلومات غیر متناہیہ دی بیشکه الله تعالیٰ د لوی غلبې
 والا دې هغه هیڅ خیز عاجز کولې نہ شی او د لوی حکمت والا دې هیڅ یوشن د هغه د علم

او حکمت نه خارج نه دې ستاسو د ټولو پيدا کول او د مرگ نه پس راژوندی کول هم داسې دی لکه د یونفس پيدا کول او ژوندی کول، ځکه چې دا ټول (هرڅه) په کلمه د کن فیکون سره کیږي، بیشکه الله تعالی هره خبره اورې او هریو څیز ته گوري هغه لره هیڅ یوشن د بل شی نه منع کولې نه شی، اې مخاطب ولې ته نه گورې چې الله تعالی شپه په ورځ کښې او ورځ په شپه کښې ورداخلوی په هغې کښې په هریو کښې دومره اضافه کیږي څومره چې د بل نه کمیږي. د شمس او قمر نه هریو هغه مسخرکړی دی چې د مقرر وخت پورې په خپله محور کښې گړځي او مقرر وخت د قیامت ورځ ده، او بیشکه الله تعالی ستاسو د هر عمل نه خبر دي دا ذکر شوی، تسخیر او انتظامات، د دې دپاره دی چې الله تعالی برحق ثابت الالهیه دي او د هغه نه علاوه چې کوم کوم (معبودان) رابلشي یعنی بندگی نې کونې ټول باطل دی ختمیدونکی دی بڼعون کښې یاه او تاه دواړه قراتونه دی او یقیناً الله تعالی په خپل مخلوق باندې د غلبې په اعتبار سره اوچت او عظیم دي.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

نوله: **أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ الْأَبَدِيَّ** دا رد علی المشرکین د مخکښی مضمون طرف ته رجوع ده.
نوله: **يَا مُخَاطَبِينَ** منادی مفرد کیدو د وجې نه قیاس دا وو چې یا مخاطبون وي، ځکه چې منادی مفرد مثنی علی علامة الضم وی مگر کیدې شی چې نکره د غیر مقصود کیدو د وجې نه منصوب وی.

نوله: **يَقْبَلُ عَلَى طَاعَتِهِ** د اضافې مقصد داخودل دی چې وَجْه نه مخ مراد نه دي بلکه ذات مرادي.

نوله: **مُؤَيَّدٌ**، **دَحْمِيٌّ** تفسیر نې په مَوْحَد سره کولو کښې دي طرف ته اشاره او کره چې دلته د احسان نه کامل احسان مراد نه دي کومه چې د آن تعبد الله کانک تراهر چه ده دلته د توحید قائل مسلمان مراد دي دې دپاره چې عام مسلمان هم په دې کښې داخل شی.

نوله: **لَيَقُولَنَّ** الله دا جمله د قسم محذوف جواب دي او جواب شرط د قاعدې مطابق محذوف دي لفظ د الله خو یا د فعل محذوف د فاعل کیدو د وجې نه مرفوع دي، تقدیری عبارت دادي **خَلَقَنَّ** الله او دې حذف قرینه **خَلَقَنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ** دي، یا د مبتدا محذوف خبر دي تقدیری عبارت دادي **الخالقُ مَنْ** الله

نوله: **وَأَنَّ مَافِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرٍ أَفْلاَمٌ** دا پوره جمله د آن اسم دي او **أَفْلاَمٌ** دي خبر دي.

نوله: **وَالْبَصَرُ عَظِفَ** علی اسم آن دا د **الْبَصَرُ** نصب توجیه ده، شارح **عَظِفَ** د رفع توجیه ترک کړي ده، د رفع توجیه دا کیدې شی چې د **الْبَصَرُ** عطف آن او د دې د اسم او خبر نه جوړې

شوی جملې باندې دی، ځکه چه جمله د فعل محذوف د فاعل کیدو د وجې نه په محل د رفع کېږي ده، تقدیری عبارت دادې لَوْتُمْ أَنْ مَالِي الْأَرْضِ الْغَرَبَاءُ الْعَرَبُ مَبْتَدَأُ دِه او عمده ددې خبردې او جمله حالیه ده.

قوله: مَبْدَأُ دَادَ مَبْتَدَأُ محذوف خبردې ای الجملة مَبْدَأُ دَادَ جمله مستانغه ده.

قوله: مَا تَقِدَّتْ الْغَرَدُ دَادَ لَوْ جَوَاب دې مگر لَو دلتنه په خپله مشهوره معنی یعنی د انتفاء د شرط د وجې نه، انتفاء د جزاء دپاره نه دې.

قوله: بَكْتِبَهَا بِتِلْكَ الْأَقْلَامِ الْغَرُ په دې عبارت سره ټپ اشاره او کره چه په کلام کېږي حذف دې او کلمات الله نه د الله تعالی د کلام نفسی قدیم قائم بالذات مدلولات مراد دی.

قوله: ذَلِكَ الْمَذْكُورُ، ذَلِكَ مَبْتَدَأُ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ ددې خبردې.

[ایا قوله: ۳۱-۳۴]

أَلَمْ تَرَ أَنَّ الْفُلُكَ السُّنَّ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ نِعْمَةَ اللَّهِ لِيُرِيَكُمْ يَا مُخَاطَبِينَ بِذَلِكَ (مِنْ آيَاتِهِ إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ) عِزًّا (لِكُلِّ صَبَّارٍ عَنْ مَغَاسِي اللَّهِ (شُكُورٍ) لِنِعْمَتِهِ (وَلَذَّاغِيهِمْ) أَيْ غَلَا الْكُفْرُ (مَوْجٍ كَالطَّلَاسِ) كَالْجَنَابِ الَّتِي تُظَلُّ مِنْ نَحْوِهَا (دَعَا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ) أَيْ الدُّعَاءُ بَأَنْ يُنْجِيَهُمْ أَيْ لَا يَذْعُونَ مَعَهُ غَيْرَهُ (فَلَمَّا تَجَاهَرُوا بِآيَاتِهِمْ مُقْتَصِدٍ) مَقْصُودُ بَيْنِ الْكُفْرِ وَالْإِيمَانِ وَمِنْهُمْ بَقِيَ عَلَى كُفْرِهِ (وَمَا يَخْبِرُهَا بِآيَاتِنَا) وَمِنْهَا الْإِنجَاءُ مِنَ الْمَوْجِ (أَلَّا كُلَّ خَلْقٍ غَدَارٌ (كُفُورٍ) لِنَعِمِ اللَّهُ تَعَالَى (بِأَيُّهَا النَّاسُ) أَيْ أَهْلُ مَكَّةَ (اتَّقُوا رَبَّكُمْ وَأَخْشَوْا يَوْمَ الْآزِمِ) يُخَيِّئُ (وَالِدَ عَنْ وَلَدِهِ) فِيهِ خَيْتٌ (وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَارِعٌ عَنْ وَالِدِهِ) فِيهِ رَشِيْقٌ إِنْ وَعَدَ اللَّهُ حَقٌّ) بِالْبَغْتِ (فَلَا تَقْرُنْكُمْ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا) عَنْ الْإِسْلَامِ (وَلَا تَقْرُنْكُمْ بِاللَّهِ) فِي حِلْمِهِ وَانْقِلَابِهِ (الْقُرُودِ) الشَّيْطَانِ (إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ) فَتَى تَقُومُ (وَيَنْزِلُ) بِالْخَفِيفِ وَالشَّدِيدِ (الْفَيْضِ) بَوَقْتٍ يَنْفُلُهُ (وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ) أَذْكَرُ أَمْ أُنْثَى وَلَا يَعْلَمُ وَاجِدًا مِنْ الثَّلَاثَةِ غَيْرَ اللَّهِ تَعَالَى (وَمَا تَذْكُرِي نَفْسٌ مَادًّا تَكْتُمُ غَدًّا) مِنْ خَيْرٍ أَوْ شَرٍّ وَتَعْلَمُهُ اللَّهُ تَعَالَى (وَمَا تَذْكُرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ) وَتَعْلَمُهُ اللَّهُ تَعَالَى (إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ) بِكُلِّ شَيْءٍ (تَحْمِيذٍ) بِطَائِفِهِ كَظَاهِرِهِ رَوَى الْبُخَارِيُّ مِنْ ابْنِ عُثْمَرَ حَدِيثَ مَقَابِيحِ الْقَبْرِ خَمْسَةَ إِنْ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ إِلَى آخِرِ السُّورَةِ

توجه: آیاتاسو په دې کېږي غورنه کوئی چه په دریاب کېږي کشتی دالله تعالی په فضل سره گرځی دې دپاره چه ای مخاطبو ددې په ذریعه تاسوته د خپل (قدرت) نخښي اوبنائی یقینا په دې کېږي د الله تعالی د معصیت نه صبرکونکو او دهغه د نعمتونو شکرکونکو دپاره دعبرت نښې دی اوکله چه په هغوی باندې یعنی په کافرانوباندې موجوده دداسې غرو په شان راخوړیږی چه هر هغه خیز کوم چه دهغه د سور لاندې راشی په سوری کېږي راگیرشی نو ډیر په خالص عقیدې سره هم دالله تعالی نه دعا کوی چه

دوی تہ ذ (غرقیدو) نہ نجات ورکری یعنی (ہفہ) وخت د ہفہ سرہ غیر اللہ نہ راغواپی
 بیاجہ کلہ ہفہ ہفوی تہ خلاصی ورکری او چہ تہ نہی راغوسوی نو پہ ہفوی کنہی خہ پہ
 اعتدال باندی پاتہی شی یعنی ذ کفر او ایمان مینخمی لار اختیاروی او بعضی ہم پہ
 خپل کفر باندی باقی پاتہی شی او زمونہ د نعمتونو نہ او پہ ہفہ کنہی (ددریاب) ذ
 موجونونہ خلاصی ورکول ہم دی صرف ہم ہفہ انکار کوی چہ بدعہد اود اللہ تعالیٰ ذ
 نعمتونو ناشکرہ وی۔ ای خلقو ای ذ مکہ والو ذ خپل رب نہ او ویریری اود ہفہ ورخہ نہ
 ویرہ او کرہی پہ کومہ ورخ چہ بہ پلار خپلو خامنوتہ خہ فائدہ نہ شی رسولی اونہ بہ خونہی
 خپل پلار تہ پہ ہفہ ورخ خہ فائدہ نشی رسولی یقین او کرہی د اللہ تعالیٰ ذ بعث وعده حق
 دہ۔ گورہی تاسو دا دنیاوی ژوندون ذ اسلام پہ بارہ کنہی پہ دھوکہ کنہی وانچوی اونہ
 دہی شیطان تاسو ذ اللہ تعالیٰ ذ حلم او مہلت ورکولوبارہ کنہی پہ دھوکہ کنہی واجوی
 بیشکہ ہم اللہ تعالیٰ سرہ دہی علم ذ قیامت چہ کلہ بہ وی او ہم ہفہ باران نازلوی پہ ہفہ
 وخت کوم چہ ہفہ پیژنی۔ یازل پہ تشدید او تخفیف سرہ دہی او ہفہ خہ ہم پیژنی کوم چہ
 ذ مور پہ رحم کنہی وی چہ ہلک دہی کہ جینشی؟ اود دہی دریوارونہ یوہم ذ اللہ تعالیٰ نہ
 سوا بل خوک نہ پیژنی او ہیخوک نہ پیژنی چہ ہفہ بہ صبالہ خہ کوی خیریا شر اللہ دا
 پیژنی اونہ چاتہ معلومہ دہ چہ چرتہ بہ مری او اللہ تعالیٰ تہ معلومہ دہ بیشکہ اللہ تعالیٰ
 تہ دہرشی علم دہی (اوہفہ) ذ ہرشی باطن نہ داسی خبر دہی لکہ خنگہ چہ ذ ظاہر نہ امام
 بخاری رحمہ اللہ ذ ابن عمر رضی اللہ عنہما نہ مفتاح الغیب خمسۃ والا حدیث روایت کری دہی (ان
 اللہ عنده علم الساعة ويُرسل الغيث ويعلم ما في الارحام وما تدرى نفس ماذا تكسب غداً
 وما تدرى نفس باي ارض تموت ان اللہ علیہم خزینہ)

د قیوداتو فوائد او تسہیل

قوله: لَا يَجْزِي وَالِدَ عَن وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ اَلْعَمَّ مَذْكُورَهُ دواړہ جملې د بومآ صفت دې او ضمير عائد
 محذوف دې لکه چہ شارح ورته فیه مقدر منلو سرہ اشاره کری دہ۔
 قوله: وَلَا مَوْلُودٌ دا مبتدا اول دہ او هُوَ مبتدا ثانی دہ او جاز د مبتدا ثانی خبر دې او بیا جملہ
 د مبتدا اول خبر دې۔

سوال: مولود نکرہ دہ ددې مبتدا جوړیدل صحیح نہ دی؟

جواب: نکرہ چہ کلہ تحت النفی داخل وی نو ددې مبتدا جوړیدل صحیح وی، دلته ہم
 مَوْلُودٌ لاتانیہ لاندې داخل دې۔

قوله: شَيْئًا دا تنازع د فعلان ذ قبیل نہ دې پہ شَيْئًا کنہی بجزی او جاز مفعول جوړیدو
 کنہی تنازع او کرہ ثانی یعنی جاز تہ نہی عمل ورکړو او اول یعنی بجزی د پاره نہی

مفعول محذوف او منلو لکہ چہ شارح رحمۃ اللہ علیہ شیئا محذوف منلوسرہ اشارہ او کرہ
 قولہ: غُرُورٌ صِیغہ دَ صفت دہ دھوکہ ورکونکی، دَ دروغو امیدورکونکی، شیطان
 قولہ: ہاللہ با، سیبیہ دہ او مضاف محذوف دے ای بسبب حلم اللہ لکہ چہ شارح رحمۃ اللہ علیہ حذوف
 دَ مضاف طرف تہ اشارہ کرے دہ
 قولہ: إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ دا آیت دَ حارث بن عمرو پہ بارہ کنبی نازل شوے دے
 قولہ: وینزل الغيث ددے عطف عندہ علم الساعۃ باندے دے چہ دَ اِن خبر دے
 قولہ: بوقت ای فی وقت.

قولہ: واحدًا دا دَلَايِلُ مفعول مقدم کیدو دَ وجہ نہ منصوب دے او غیر اللہ ددے فاعل دے
 قولہ: مَا ذَا تَكْسِبُ غَدًا؟ مَا استفہامیہ مبتدأ، ذا اسم موصول تَكْسِبُ غَدًا صلہ موصول او
 صلہ د مبتدأ خبر دے.

[۲۲] سورۃ السجدۃ

سورۃ السجدۃ مکہ وہی ثلثون آیت

سورہ سجدہ مکی دے او پہ دے کنبی دیرش (۳۰) آیتونہ دی.

[ایاتونہ: ۱-۱۱]

بسم الله الرحمن الرحيم (الم) الله اعلم بزيادة به، تَنْزِيلُ الْكِتَابِ القرآن مبتدا (لَا رَيْبَ) شك (فِيهِ)
 خبر أول (مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ) خبر ثان (أَمْ بَلْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ) محمد لا (بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ يُنذِرُ) به
 (قَوْمًا) نافية (أَنَّهُمْ مِنْ لَدُنْهُمْ قَبْلُ لَعَلَّهُمْ يَرْتَدُونَ) بالذات (اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا
 بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ أُولَئِكَ الْأَخْدَ وَآخِرُهَا الْخُسْفَى (تُرَاسَّتَوَى عَلَى الْعَرْشِ) هُوَ فِي اللَّفْظِ سَبْعُ الْمَلَكِ اسْتَوَاء
 يَلِيقُ بِهِ (مَالِكُمْ) يَا كُفَّارُ مَكَّة (مِنْ دُونِهِ) أي غيره (مِنْ وَلِيِّ) اسم ما يَزِيدُ مِنْ أَيْنِ نَاصِرٍ (وَلَا شَافِعٍ)
 يَنْفَعُ غَدَاهُ عَنْكُمْ (أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ) هَذَا فَعْلٌ مَنُوعٌ (يُنْذِرُ الْأُمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ) عَذَّةُ الدُّنْيَا (تُرَافِعُونَ)
 يَرْجِعُ الْأَمْرَ وَالْإِذْهَابُ (إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ) فِي الدُّنْيَا وَفِي سُورَةِ سَالٍ خَمْسِينَ
 أَلْفَ سَنَةٍ وَهُوَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ لِيَذَّوْهُ أَوْهَالَهُ بِالنَّسْبَةِ إِلَى الْكَافِرِ وَأَمَّا الْمُؤْمِنُ فَيَكُونُ أَخْفَى عَلَيْهِ مِنْ صَلَاةٍ مَكُونَةٍ
 يُضَلِّيهِا فِي الدُّنْيَا كَمَا جَاءَ فِي الْحَدِيثِ (ذَلِكَ) الْعَالِقُ الْمُنْذِرُ (عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ) أَيْنَ مَا غَابَ عَنْ
 الْخَلْقِ وَمَا خُضِرَ (الْعَرْشِ) النَّبِيُّ فِي مَلَكَةِ (الرَّحِيمِ) بِأَهْلِ طَاعَتِهِ (الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ) بِفَتْحِ اللَّامِ
 فَعَلًا عَاصِيًا صِفَةً وَيُسْكَوْنَهَا بِذَلِ الْأَيْمَالِ (وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ) آدَمَ (مِنْ طِينٍ) (لَعَلَّه يَكْفُرُ) دُنْيَاهُ (مِنْ
 سُلَالَةٍ) عَلَّقَهُ (مِنْ مَاءٍ مَحِينٍ) ضَعِيفٌ هُوَ الطُّفْلَةُ (لَعَلَّه سَوَاءٌ) أَيْنَ خَلَقَ آدَمَ (وَنَقَّحَ فِيهِ مِنْ نُوحِهِ) أَيْنَ خَفَلَهُ
 خَيْ خَشَاشًا يَنْفَعُ أَنْ يَحْمَدَ (وَجَعَلَ لَكُمُ) أَيْنَ يَلْتَزِمُهُ (السَّجْمَ) بِغَضَنِ الْأَسْمَاعِ (وَالْأَبْصَارِ) وَالْأَلْبَسَاءِ
 الْغُلُوبِ (أَفَلَا مَاتَ تَشْكُرُونَ) مَا زَالَتْ مُؤَكَّدَةٌ لِقَوْلِهِ (وَقَالُوا) أَيْ سَكَرُوا الْبَحْثَ (وَأَدَاخَلْنَا فِي الْأَرْضِ) هُنَا

بِهَا بَانَ مِزْنَا تَرَابَا مَخْطَلَا بِرَابِهَا (وَأَنَّا لَنُفِئُ خَلْقَ جَدِيدٍ) اسْتَفْهَامِ انْكَارِ بِتَحْقِيقِ الْفُتْرَتَيْنِ وَتَسْهِيلِ الْكَاثِبَةِ
وَاذْخَالِ الْفِتْنَةِ عَلَى الْوُجْهِينِ فِي الْمَوْحِنِ قَالَ تَعَالَى (بَلْ هُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ بِالْبُتْهِ) (كَافِرُونَ) (قُلْ)
لَهُمْ يَتَوَقَّأُكُمْ رَبُّكَ الْمَوْتُ الَّذِي يُكَلِّمُ بَرَكَةً أَمْ يَغِيثُ أَزْوَاجَكُمْ (لَمَّا لَمْ يَكُنْ لَهُمْ مَرْجِعُونَ) أَخِيَاءَ فُتْحَانِ بِنِمْ
بِأَفْعَالِكُمْ

ترجمہ: شروع کوم پہ نامہ دَ اللہ چہ دیر بخشنونکې اودیر مہریان دې آلم دَدې مرادخو ہم
اللہ تعالیٰ بہتر پیڑنی بیشکہ دا کتاب قرآن دَ تولوجہانونودَ پروردگار دَ طرف نہ نازل کرې
شوې دې، (تنزیل الکتاب) مبتدأ دہ (لاشک فہ) خبر اول دې (من رب العالمین) خبر ثانی دې،
ایا دغہ خلق دا وائی چہ دا محمد ﷺ دَ حآن نہ جوړ کرې دې؟ نہ، بلکہ داخوستادَ رب دَ طرف نہ
حق دې دې دپارہ چہ تاسو دَدې بہ ذریعہ ہغہ قوم او یروئ چالہ چہ تاسو نہ وړاندې خوګ ویریونکې
نہ دې راغلي، مآ نافیہ دہ دې دپارہ چہ ہغوی ستاسو پہ ویرولوسرہ ہدایت حاصل کرې، اللہ
تعالیٰ ہغہ ذات دې چاچہ آسمانونہ او زمکہ او کوم خہ چہ دَدې پہ میتخ کنبې دی پہ شپو
ورخو کنبې پیدا کرل بہ دې کنبې رومبې ورخ یکشنبہ دہ او آخری ورخ جمعہ اویاہغہ پہ
عرش باندې قائم شو (عرش) پہ لغت کنبې دَ بادشاہ تخت تہ وائی داسې قیام چہ دہغہ شان
سرہ لاتق دې، ای دَمکې کافرانو ستاسو دپارہ دَ ہغہ نہ علاوہ ہیخوګ حمایتی نشتہ (من ولی) د
من بہ زیادت سرہ دَمآ اسم دې، یعنی ہیخوګ حمایتی نشتہ، او نہ خوګ سفارشی چہ
تاسونہ دہغہ عذاب لرې کرې شی بیا ولې تاسو پہ دې نہ پوہیپی چہ ایمان راوړنی، دَ
آسمان نہ واخلہ ترزمکې پورې دَ دنیا دَ مودې پورې دَ ہرحال تدبیر کوئی بیا بہ تول امور
اوتدبیرونہ ہم دہغہ طرف تہ وراوراکړخی، پہ داسې ورخ دَ کومې اندازہ چہ بہ پہ دنیا کنبې
ستاسو دَ شمیر بہ اعتبار سرہ دَ زرو کالو برابر وی او بہ سورت سأل کنبې پنخوس زرہ
کالہ ذکر دی اوہغہ دَ قیامت ورخ دہ دَدې دَسختی خطرناکی دَ وجی نہ بہ نسبت دَ کافر،
ہاتی شو مؤمن نو (ہغہ ورخ) بہ پہ ہغہ باندې دَ یوفرض مونخ کولو دَ وخت نہ ہم کم وی
کوم چہ بہ نې پہ دنیا کنبې کولو لکہ چہ پہ حدیث شریف کنبې راغلی دی داخالق کوم چہ
تدبیر کونکې دې دَ غائب اوحاضر پیژندونکې دې یعنی (دہرہغہ خیز) چہ مخلوق دپارہ
غائب اوکوم چہ ظاہر دې او ہغہ ذات چہ غالب دې پہ خپل ملک کنبې او دیر رحم کونکې دې
بہ اطاعت کونکو باندې چاچہ دیر ښکلي جوړ کړو کوم یوخیژنې ہم چہ جوړ کړو (خلقہ) کنبې د
لہم بہ فتحې سرہ دَفعل ماضی کیدودَ وجی نہ جملہ دَ شی صفت دې او پہ سکون دلام
سرہ بدل الاشتمال دې اودَ انسان یعنی د آدم ﷺ تخلیق شروع شي دَ خاورې نہ کرې دہ بیانی
دَدہ دَنسل (سلسلہ) دَ بې قیمتہ اوبو دَ جوہر دَ وینې کلکې نہ جاری کړہ اوہغہ نطفہ دمننی دہ
اویا دا یعنی د آدم ﷺ تخلیق تیک ټاک کړو بیانی بہ ہغہ کنبې خپل روح ورپوک وھلو

يعنى هغه ته ئې ژوندون ورکړو حالانکه هغه جماد (بې حس) وو او هم هغه اې د آدم ﷺ اولاد ستاسو غوږونه جوړکړل مَتَمَّ په معنى د اَنَمَاءَ دې او سترگې ئې جوړې کړې او زړونه ئې جوړکړل (په دې باندې هم) تاسو ډير کم شکر ادا کوئې ما زانده د قلت د تاکيد د پاره ده او منکرين د بعث او وئيل آيا کله چه مونږ په زمکه کښې خاورې شو يعنى په زمکه کښې غائب شو په داسې طريقه چه مونږ خاورې شو او د زمکې په خاوره کښې گډوډ شو نو ايا مونږ په بيا په نوى تخليق کښې راغو؟ دا استفهام انکاری دې په دواړو ځايونو کښې د دواړو همزو تحقيق او د بل تسهيل او په دواړو صورتونو کښې د دواړو همزو په مينځ کښې الف داخلولوسره الله تعالى او فرما ئيل بلکه (خبره داده) چه هغه خلق بعث (بعد الموت) په ذريعه د خپل رب د ملاقات منکړدى تاسو هغوى ته اووايئې چه تاسو به د مرگ فرېشته مړه کړى کومه چه په تاسو باندې مقررده يعنى ستاسو روحونه به قبض کړى، بيا به تاسو ټول د خپل پروردگار طرف ته راگرځولې شئ ژوندى کولوسره بيا به هغه تاسوته ستاسو د اعمالو بدله درکړى.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

سورت سجده مکى سورت دې په دې کښې د يرش آياتونه دى او د بعضو په نيزوکه د يرش آياتونه دى البته درې آياتونه مدنى دى دا د کلبى ﷺ او مقاتل ﷺ قول دې د هغوى نه علاوه نورو وئيلى دى چه پنځه آياتونه مدنى دى د کوم شروع چه د تنهاى جنو بهرنه ده او انتها ئې په الذى کتم به تکذيب باندې ده.

قوله: **أَلَمْ تَنْزِلْ الْكِتَابَ الْأَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ** په دې کښې متعدد ترکيبونه کيدې شى مگر بهتر او اسان هم هغه دې کوم چه شارح ﷺ بيان کړې دې هغه دا چه تنزل الكتاب مبتداً او لايب فيه خبر اول او من رب العالمين خبرثانى، مبتداً د خپلو دواړو خبرونو سره خبر شو د آلم مبتداً.

قوله: **أَمْ يَقُولُونَ افترأه** منقطعده دې چه په معنى کښې بل يقولون افترأه دې په دې کښې همزه انکاری ده مگر مفسر علام صرف بل تحرير کړې دې، کيدې شى چه د کاتب نه همزه پاتې شوې وي، مطلب دا چه په دې کښې د مشرکانو د دې دعوي انکار دې چه دا قرآن د محمد ﷺ د ځان نه جوړ کړې شوې کتاب دې، د دې رد او انکار کولوسره فرمائى چه داسې خبره نه ده ځکه چه دا قسم کلام کول د بشرى طاقت نه بهر خبره ده، پوره د عريود دنيا فصحاء وبلغاء د دې مثال راوړونه عاجز پاتې دى او نن هم د قرآن دا چيلنج دې چه د وړوکى ته وړوکې د دريو آياتونو پشان سورت دې څوک جوړ کړى او پيش دې کړى.

قوله: **بَلْ هُوَ الْحَقُّ** د فترأه نغى کولونه پس اثبات د حقيقت د پاره دا اضراب انتقالى دې دا اضراب ابطالى هم کيدې شى يعنى د مشرکانو قول د افترأه باطل کولوسره وئيلى شوى

دی پہ دے صورت کنبہ بہ تقدیری عبارت دا وی لیس ہو کما قالوا لیل هو الحق اوس پاتہ شوہ دا مقولہ چہ کل مافی القرآن من الاضراب انتفاء نو ہفہ بہ ددی نہ پہ علاوہ باندی محمول وی (صاوی) ذات معنی بہ داشی چہ پہ قرآن کنبہ چہ خہ دی ہفہ حق دی اودا د حصر جملي (بل هو الحق) معرفۃ الطرفین نہ مستفاد دی۔

قوله: لِيُنْذِرَ قَوْمًا، تَنْذِيرٌ د و مفعولوتہ نصب ورکوی رومبہ مفعول قَوْمًا دی دویم محذوف کوم چہ مفسر علام خپل قول پہ سرہ ظاہر کرے دی او بعضی حضراتو مفعول ثانی العقاب محذوف منلی دی تقدیری عبارت بہ داشی لِيُنْذِرَ قَوْمًا العقاب اوما انا تاهم بالغ د قَوْمًا صفت دی۔
قوله: لَعَلَّكُمْ يَتَّقُونَ دا ترجی د رسول اللہ ﷺ پہ اعتبار سرہ دہ مطلب دا چہ تاسو قوم د ہدایت پہ امید سرہ ویروئی اونا امیدہ کیہئی مہ۔

قوله: اللہ، الذی خَلَقَ الخ جملہ د مبتدا خبر دی۔

قوله: مَا لَكُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ دونه من ولی، ذَمًّا اسم دی او من زائدہ دی پہ دے عبارت سرہ مفسر علام اشارہ او کرے چہ مَا حجازیہ دی من ولی اسم مؤخر دی او من دونه خبر مقدم دی مگر پہ دے بہ دا اعتراض واردی چہ ذَمًّا د عامل کیدو دپارہ ددی پہ اسم او خبر کنبہ ترتیب ضروری دی حالانکہ دلته ترتیب باقی پاتہ نہ دی؟ ددی دا جواب ورکولی شی چہ د تحویانو د قول ضعیف مطابق نی عمل کرے دی خکہ چہ د قول ضعیف مطابق د مَا د عمل دپارہ ترتیب شرط نہ دی او بہتر دادی چہ مَا تميمیہ او منلی شی او من دونه خبر مقدم او ولی مبتدا مؤخر او منلی شی خکہ چہ پہ قرآن کنبہ قول ضعیف باندی حمل کول مناسب نہ دی۔

قوله: أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ همزہ پہ محذوف باندی داخل دہ اوفاء عاطفہ دہ، تقدیری عبارت داسی دی أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ هَذَا، هَذَا د تَتَذَكَّرُونَ مفعول دی۔

قوله: يُذَكِّرُ الْأَمْرَ الْآيَةِ، یعنی اللہ تعالیٰ چہ خالق او مدبر الامور دی ہفہ د خپلی ارادی او د علم ازلی مطابق پہ مخلوق کنبہ تصرف کوی یعنی پہ ہریوخت کنبہ د ہفہ یوشان دی ای کل یوم ہونی شان ہر خیز د ہفہ پہ قضاء او قدر باندی کیہی

قوله: مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما دی مطلب دادی چہ قضاء او قدر نازلیری او بعضی حضراتو ونیلی دی چہ مراد د وحی نزول دی۔

قوله: مِدَّةَ الدَّهْرِ، مختلف روایاتو نہ معلومیری چہ د دنیا عمر (انسانی) اووہ زرہ کالہ دی او د ہفوی بعثت شپہ زرہ کنبہ شروع شوے دی او بعض آثار پہ دی خبرہ دلالت کوی چہ د حضور پاک د امت عمر د زرو کالو نہ زیات وی مگر دا زیاتو الی بہ د پنخوسو و کالونہ

زیات نہ وی۔ (الکشف عن مجاوزۃ هذه الامة الف للسلوی)

قوله: فی یوم کانَ مِقْدَارُهُ الْفَسَادَ دلته دَ یوم نہ معروف یوم مراد نہ دے کوم چہ دَ دوو شیو پہ مینخ کنہی محدود وی بلکہ اوږدہ مودہ او عصر طویل مراد دے، خکہ چہ عرب اوږدہ مودہ پہ یوم سرہ تعبیر کوی نحاس ^{میکس} فرمائیلی دی چہ پہ لغت کنہی دَ مطلق وخت پہ معنی کنہی ہم مستعمل دے لہذا اوس دَ تعارض ہفہ اشکال دفع شو کوم چہ پہ سورت سأل کنہی محسن الفاسنة او دلته الفاسنة باندے وارد شوے دے۔ پہ دے لاندینی شعر کنہی یوم دَ مطلق مودے پہ معنی کنہی استعمال شوے دے:

یومان: یوم مقامات و اندیہ
و یوم سیرالی الاعداء تائب

قوله: ذالک مبتدأ ده او عالم الغیب والشہادہ خبر اول العزیز خبر ثانی او الرحیم خبر ثالث او البی احسن الخ خبر رابع.

قوله: خَلَقَهُ دَ فعل ماضی پہ صورت کنہی جملہ دَ شی صفت وی نومحلاً بہ مجرور وی او کہ چرے دکل صفت وی نومحلاً بہ منصوب وی او کہ چرے خَلَقَهُ پہ سکون دَ لام سرہ وی لکہ چہ بعضی قرا تونو کنہی دے نو دگل نہ بہ بدل الاشتمال وی.

قوله: وَيَذْأَدُ دے عطف پہ احسن باندے دے او الانسان مفعول بہ دے او من طین دَ خلق متعلق دے، دانسان نہ مراد آدم ^{علیہ السلام} دے او دَ ضمیر مرجع آدم دے نسل ہم مرجع کیدی شی یعنی نسل آدم نہ دَ موربہ رحم کنہی درست کرو.

قوله: مِنْ رُوحٍ کنہی اضافت دَ تشریف دَ پارہ دے.

قوله: جعل لکمر کنہی دَ غیبوت نہ دَ خطاب طرف تہ التفات دے خکہ چہ پہ مضغہ کنہی روح پوک و ہلوتہ پس دَ مخاطب جو رید و صلاحیت پیدا کیے.

قوله: الصم: مصدر یہ معنی دَ اسماع دے.

قوله: ادخال الف بینہما علی الوجهین دلته دَ ترکہما لفظ پاتہ شوے دے دغہ شان بہ تول خلور قرا تونہ شی.

قوله: بل هم بلقاء ربهم کافرون دا انکار دَ بعث نہ انکار دَ لقاء طرف تہ اضراب دے.

[ایہاتونہ: ۱۲-۲۲]

اولوتری اذالجرمون، الکافرون (ناکوارو) و محمد عند ربهم، مخاطبوما خفاء یقولون (ربنا ابعثنا) ما انکرتنا من البعث (وسمعتنا) منك تصدیق الرسل لیما کذبناهم فیہ (فأرسلنا) إلی الدنیا (نعمل صالحا) فیہا (الأمواتون) الآن لما ینفخون ذلک ولا یتزفون و جواب لَو لَأتنا امرا فطما قال تعالی (وکنوزنا) لا یتناکل نفس هذاها، فتهدی بالإنمیان والطاعة باختيار منها (ولکن حق القول بئس) و لغو (الأملاَن)

جَهَنَّمِ مِنَ الْحَرِّ) والجن (والناس أجمعين) وتقول لهم العزة إذا دخلوها (فدو قوا) العذاب (بحال يفتقر لهما
يَمْكُرُهُمْ) أي يترككم الإنسان به (إلّا كَيْفَ تَكْفُرُ تَزَكَّيْنَهُمْ فِي الْعَذَابِ) (وَدُوْلُوا عَذَابَ الْخُلْدِ) الذلیم (بِحَالِ
كَيْفَ تَقُولُونَ) مِن الْكُفْرِ وَالتَّكْلِيبِ (أَلَمْ يَكُنْ بِآيَاتِنَا) القرآن (الْبَيِّنَاتِ إِذَا دُعُوا) وَطُفُوا (بِهَاسِرَةٍ أَشْهَدًا
وَسَقَا) مُنْجِلِينَ (وَمُحَمَّدٍ رَحْمَةً) أي لَانُوا سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ (وَهُمْ لَا يَسْتَغْفِرُونَ) عَنْ الْإِيمَانِ وَالطَّاعَةِ
إِكْتِفَا فِي جُؤْبِهِمْ تَزَلُّعٍ (عَنِ السَّخَاجِمِ) عَوَاجِجِ الْأَضْطِجَاعِ يُلْزِمُهَا لِصَلَابَتِهِمْ بِاللَّيْلِ نَهْجًا (يَسْتَعُونَ
رَحْمَتَهُمْ قَوْلًا) مِنْ عِلَّاهِ (وَكَلْعًا) فِي زَخْمَتِهِ (وَيَسَارُّوْنَ) فَنَأْتَاهُمْ يَنْفَقُونَ (بِمَصْدُوقِ) فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أُخْفِيَ) خِصْمِ
الْهُدَى مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ) مَا تَقَرَّرَ بِهِ أَعْيُنُهُمْ فِي قِرَاءَةِ سُكُونِ الْبَاءِ مَضَارِعِ (حِزَابِ) عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ (أَقْسَنَ) كَانِ
مُؤْمِنًا كُنْ كَانِ قَائِمًا لَا يَسْتَوُونَ) أَيْ الْفُلُومُونَ وَالْفَائِسُونَ (أَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ
الْمَأْمُورُ نَزْلًا) وَهُوَ مَا يَعْدُ لِلضَّيْفِ (عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ) (وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا) بِالْكَفْرِ وَالتَّكْلِيبِ (فَمَا وَهُمْ أَلَمَّا أَرَادُوا أَنْ
يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ) الَّذِي كَتَمْتُمْ بِهِ تَكْذِيبُونَ (وَلَتَذُقُنَّهُمْ مِنْ
الْعَذَابِ الْأَلْوَنِ) عَذَابِ الدُّنْيَا بِالْقَتْلِ وَالْأَسْرِ وَالْخَبْذِ بَيْنَ الْأَمْرَاضِ (دُونَ) قَبْلِ (الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ)
عَذَابِ الْآخِرَةِ (لَعَلَّهُمْ) أَيْ مَنْ بَقِيَ مِنْهُمْ (يَرْجِعُونَ) إِلَى الْإِيمَانِ (وَمَنْ أَظْلَمُ مِنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ) الْقُرْآنِ
(أَمَّا أَعْرَضَ عَنْهَا) أَيْ لَا أَخَذَ أَظْلَمَ مِنْهُ (إِنَّمَا السَّجَرِيمِ) الْمُشْرِكِينَ (مُتَنَقِّمُونَ)

ترجمہ: اوکہ چرې تاسو اوگورئې چه کله به گناهکاران خلق یعنی کافر دخپل رب په وړاندې
سربښکته ولاړو ی یعنی د ښېپیمان تیا د وجې نه به ئې سربښکته کړی وی وائی به اې زموږ په
مونږ د مرگ نه پس ژوندی کیدل اولیدل دکوم چه مونږ منکروو اوستاد طرف نه دهغه
رسولانو دهغه خبرو تصدیق مو واوړیدو په کومو خبرو کښې چه مونږ دهغوی تکذیب
کولو اوس ته مونږ دنیاته واپس کړه مونږ به دنیاته په تللو سره نیک اعمال او کړو اوس زموږ
یقین راغلو هغوی ته به دهغوی (دا اقرار اویقین) هیڅ فائده نه ورکوی اونه به هغوی
دنیاته واپس کولې شی اود ټو جواب کړايت افرأ فظيلاً محذوف دې اوکه چرې مونږ غوښتل
نوهیروته به مو هدایت ورنصیب کولو نوهغوی به په خپل اختیار ایمان او اطاعت قبلولو او
په هدایت کیدل به، لیکن زما خبره بالکل حق شوي ده او هغه دا چه زه به یقینی جهنم د پیرانو او
انسانانو نه دکوم کله چه به هغوی دوزخ ته داخل شی نو د جهنم نگرانان به هغوی ته وائی
چه اوس تاسو دې ورځې لره د هیرو لود عذاب مزه اوڅکئې یعنی ستاسو په دې ورځ باندې د
ایمان ترک کولو د وجې نه مونږ هم تاسو هیر کړئې (یعنی) تاسو مو په عذاب کښې
پریخوئې او تاسو دخپل اعمالو (شامت) یعنی دکفر او تکذیب د دائمی عذاب مزه
اوڅکئې زموږ په آیاتونو (یعنی) قرآن باندې هم هغه خلق ایمان راوړی چه هغوی ته کله ددې
په ذریعه نصیحت کولې شی نو په سجده پریوځی او دخپل رب حمد سره تسبیح لولی یعنی سبحان
الله وحمده وائی او هغوی د ایمان او طاعت په مقابل کښې تکبر نه کوی اود هغوی اړخونه د

بسترونہ جدا وی یعنی ذِ شَبَیْ ذِ تَہجد مونخ کولو دَ وجہ نہ دَ خوب پہ خانہ کنبی خوری شوہ بستری پر پردی خیل رب لرہ دَہغہ دَ عذاب دَ ویر دَ وجہ نہ او دَہغہ دَ رحمت پہ امید سرہ راہلی او کوم خہ چہ مونہ دَہغوی تہ ورکری دی دَہغی نہ دَ اللہ تعالیٰ پہ لار کنبی صدقہ کوی او ہیخ یونفس ہغہ خہ نہ پیڑنی چہ مونہ دَہغوی دَ ستر گو دَ یخوالی سامان دَ غیب پہ پردہ کنبی پتہ کری دی یعنی داسی سامان پہ کوم سرہ چہ بہ دَہغوی سترگی یخہ شی او بہ یوقرات کنبی (أخفی) دَ یاء پہ سکون سرہ دَ مضارع صیغہ دہ داد دَہغوی دَ اعمال دَ صلی پہ توگہ دی، آیا ہغہ کس شوک چہ مؤمن وی دَہغہ چا برابر کیدی شی چہ فاسق وی؟ برابریدی نہ شی یعنی مؤمن او فاسق (کافر) برابریدی نہ شی کومو خلقو چہ ایمان را ورو او نیکی اعمال تہ ام او کرل نو دَہغہ خلقو دَ پارہ بہ دَ ہمیشہ خانی پہ جنت کنبی دَ میل مستی پہ توگہ وی (نزل) ہغہ خیزتہ وئیلی شی کوم چہ دَ میل مہ دَ پارہ تیار و لی شی او کومو خلقو چہ دَ کفر او تکذیب پہ ذریعہ د حکم نہ و او پریدل نو دَہغوی خانی پہ دوزخ وی کلہ چہ دَ دوزخ نہ بہر را وتلو غواری نو دیکہ کولی بہ شی او دَہغوی تہ پہ وئیلی شی چہ دَہغہ دوزخ دَ عذاب مزہ او خٹکی دَ کوم چہ تاسو تکذیب کولو او مونہ بہ دَہغوی تہ دَ قتل قید او قحط او دَ مرضو ادنی دنیاوی عذاب (ہم) وراو خکوو دَ آخرت دَ لوئی عذاب تہ ورا ندی دی دَ پارہ چہ دَہغوی یعنی کوم چہ دَہغوی نہ باقی پاتی شوی دی دَ ایمان طرف تہ رجوع او کری او دَہغہ کس نہ بہ لوئی ظالم شوک وی چاتہ چہ دَہغہ دَ رب آیاتو نہ یعنی قرآن پہ ذریعہ نصیحت او کری شی او بیا ہغہ دَ دی نہ اعراض او کری؟ یعنی دَ داسی سری نہ بل لوئی ظالم شوک نشتہ یقیما مونہ بہ دَ مجرمانو یعنی مشرکانو نہ انتقام واخلو۔

د قیوداتو فوائد او تسہیل

قولہ: وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْمَجْرُمُونَ ذِ قِيَامَتِ بِہ ورخ دَ مجرمانو عام حالت بیان لو دَ پارہ دا جملہ مستانفہ دہ خطاب رسول اللہ ﷺ تہ دی یا ہر ہغہ کس مخاطب دی پہ کوم کنبی چہ دَ مخاطب جو پریدو صلاحیت وی۔ پہ دی آیت کنبی دَ مجرمانو دَ محشر پہ ورخ دَ خراب حالت نظارہ پیش کری شوہ دہ او دَہغی معنوی حالت تہ محسوس او مجسم کولو سرہ پیش کری دی، لَو او إِذَا سرہ دَ دی چہ دَ ماضی دَ پارہ دی مگر دل تہ پہ مضارع باندی داخل دی خکہ چہ دَ مجرمانو مذکورہ حالت واقع کیدل یقینی دی خکہ دَ دی پہ مضارع باندی داخلیدل صحیح دی او ابوالبقاء رحمۃ اللہ علیہ وئیلی دی چہ إِذْ دَ إِذَا پہ خانی واقع شوہ دی۔
قولہ: الْمَجْرُمُونَ مبتدا دی او ناکسار و عوہم دَ دی خبر دی، دَ جملہ فعلی پہ خانی جملہ اسمیہ اختیار لو کنبی مقصد دَہغوی دَ سر بنکتہ کولو او ہنہیما تہیاد حالت پہ دوام باندی دلالت کول دی۔

قولہ: تَرَىٰ دَ مفعول محذوف دی پہ دَ وجہ دَ رؤیت نہ رؤیت بصری مراد دی تقدیری عبارت دَ دی لَو تَرَىٰ الْمَجْرُمُونَ جواب لَو محذوف دی ای لَوَ اَنتَ امْرَاؤُ الْفُلْکَ لَا مُمْکِن و صفہ او

علامہ ز محشری ^{رحمۃ اللہ علیہ} و دَ تمنی دپارہ و نیلی دی پہ دے صورت کبھی بہ د جواب ضرورت نہ وی

نولہ: یقولون رَبَّنَا مفسر علام دَ یقولون اضافہ کولوسرہ دے خبری طرف تہ اشارہ اوکرہ چہ رَبَّنَا بہ تقدیر دَ قول حال دے ای قائلین یاربنا.

نولہ: أَبْهَرْنَا فعل بافاعل دے او مفعول محذوف دے ای أَبْهَرْنَا حِدْقَ وَغَيْكَ وَوَعِدَكَ.

نولہ: دَ سَمِعْنَا عطف پہ ابھرنا باندے دے دَ سَمِعْنَا مفعول محذوف دے ای سَمِعْنَا مِنْكَ تصدیق رَبِّكَ اودا ہم جائز دی چہ مفعول محذوف اونہ منلی شی، ای صرنا میں تھرو تھم و کثامیں نبل صمنا و عیماناً.

نولہ: نَعْلَمُ جواب امر دَ وجہ نہ مجزوم دے.

نولہ: فتنہ دی دا دلو جواب دے کوم چہ مفسر علام ہیکارہ کرے دے.

نولہ: بترککم مفسر علام دَ نسیان تفسیر پہ ترک سرہ کولو کبھی اشارہ اوکرہ چہ پہ نسیان سرہ دوارہ خایونو کبھی لازم معنی مراد دہ خکہ چہ دَ نسیان دپارہ ترک لازم دے گئی پہ نسیان باندے مواخذہ نشہ، بل دا چہ ذالہ تبارک و تعالی طرف تہ دَ نسیان نسبت محال دے دا نسبت دَ استعارے یا مجاز مرسل پہ توگہ باندے کیدے شی.

نولہ: ذوقوا عذاب الخلد د دے تکرار د اول ذوقوا دَ مفعول محذوف کیدو باندے دلالت کولو دپارہ دے.

نولہ: مما کنتم کبھی باء سببیہ دہ من الکفر والتکذیب، دَ مآ بیان دے.

نولہ: تتجافى جنوبهم، دَ تجافى نہ مضارع واحد مؤنث غائب، لرے وی جدا وی، دا جملہ مستانفہ ہم کیدے شی او دَ یتکبرون دَ ضمیر نہ حال ہم کیدے شی، دغہ شان پہ بدعون کبھی ہم دغہ دوارہ احتمالہ دی بدعون دَ حال گر خولو پہ صورت کبھی داہم احتمال دے چہ حال ثانیہ وی اودا ہم ممکن دی چہ دَ جنوبهم دَ ضمیر نہ حال وی.

نولہ: خوفاً وطمعاً دوارہ مفعول لہ دی او حال ہم کیدے شی او دَ فعل محذوف مفعول مطلق ہم کیدے شی ای جوزوا جزاء و دَ اخفى مفعول لہ ہم کیدے شی، ای اخفى لاجل جزاء ہم.

[ایاتونہ: ۲۳ - ۳۰]

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ الْفُرْقَانَةَ (فَلَا تَكُنْ فِي مِرَّةٍ) شَكَّ (مِنْ لِقَائِهِ) وَقَدْ آتَيْنَا لَيْلَةَ الْإِسْرَاءِ (وَجَعَلْنَا لَهُ أَنْ مَوْسَى أَوِ الْكِتَابَ (هَدَى) هَادِيًا (لِبَنِي إِسْرَائِيلَ) وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَةً) بِتَغْيِيهِ الْفُتْرَانِ وَأَبْدَالِ الثَّانِيَةِ بَاءً لَّادَةً (عَلَدُونَ) النَّاسِ (بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا) عَلَى دِيْنِهِمْ وَعَلَى الْبَلَاءِ مِنْ عَذَابِهِمْ وَبِئْسَ فَزَاءُ بَكْسَرِ الْإِلَامِ (تُخْلِيفِ الْإِيمِمْ) (وَكَاوَأَيَاتِنَا) الدَّالَّةُ عَلَى قُدْرَتِنَا وَوَحْدَانَتِنَا (يُوقِنُونَ) (إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يُجِيلُ إِلَيْنَهُمْ وَمَا

الْقِيَامَةِ فِي الْكَافِرِينَ) مَنْ أَمَرَ الدِّينَ (أَوْ لَمْ يَنْهَ عَنْهُ) كَرِهَ أَهْلُكُنَا مِنْ قَبْلِهِمْ) أَمَّا يَنْتَظِرُونَ بِحُكْمِ رَبِّهِمْ (مِنْ الْعَذَابِ) (وَمِنْ الْعَذَابِ) الْأَمْرُ بِحُكْمِهِمْ (يَتَحَسَّبُونَ) خَالٍ مِنْ حُجْمِ لَهْمٍ (إِلَى مَسَاجِدِهِمْ) فِي أَنْفُسِهِمْ إِلَى الشَّامِ وَغَيْرِهَا يَتَفَتَحُونَ (إِنْ لَيْ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٌ) دَلَالَاتٌ عَلَى لِقَائِنَا (أَلَا يَتَذَكَّرُونَ) سَمَاعَ تَنْبِيْهِ وَالْعَاطِ أَوَّلِهِ بِرَدِّ الْكَافِرِينَ إِلَى الْأَرْضِ الْخَالِدَةِ) الْبَابَةُ الَّتِي لَا تَبْتَ فِيهَا (فَتُخْرِجُهُمْ مِنْهَا كُلُّ يَوْمٍ أَكَلُ مِنْهُ الْعَاقِبَةُ) الْكَلْبَةُ (أَلَا يَتَذَكَّرُونَ) هَذَا فَيَعْلَمُونَ أَنَّا نَغْيَرُ عَلَى إِعَادَتِهِمْ (وَيَقُولُونَ) لَنُفْلِمِينَ (مَتَى هَذَا الْفَتْحُ) إِنَّا نَبْنِيْكُمْ (إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ) (قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ) لَنَنْزِلَ الْعَذَابُ بِهِمْ (لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِسْتِغَاثُهُمْ وَلَا هُمْ يُنْقِضُونَ) يَنْفَعُونَ بِنُفُوْةٍ أَوْ غُلِيْزَةٍ (فَأَعْرَضَ عَنْهُمْ) لَنَنْظُرَ (إِنْزَالُ الْعَذَابِ بِهِمْ) (أَنَّهُمْ مُّتَتَبِعُونَ) بِكَ خَاوِثَ مَوْتَ أَوْ قَتْلَ فَيَنْتَرِبُونَ مِنْكَ وَهَذَا قَبْلَ الْأَمْرِ بِقِتَالِهِمْ

ترجمہ : اویسکہ مونہ موسیٰ علیہ السلام تہ کتاب تورات ورکرو پس تاسو لہ دھغوی دملقات بارہ کنبی ہیخ کلہ شک نہ دی کول پکار اود ہغہ دوارو حضراتو ملاقات پہ لیلۃ الاسراء یعنی د معراج پہ شیعہ شوے وو او مونہ ہغہ یعنی موسیٰ علیہ السلام یا کتاب د بنی اسرائیل دپارہ لارخودونکی جورکرو اوکلہ چہ ہغہ خلقو پہ خپل دین باندی (قائم پاتہ کیدو) او د خپلو دبنمانو پہ تکلیفونو باندی صبر او کرو نو مونہ پہ ہغوی کنبی داسی پیشوایان جورکول چہ زمونہ پہ حکم بہ ئی د خلقو رهنمائی کولہ (امۃ) کنبی د دوارو همزو تحقیق سرہ د ثانی همزہ پہ "ی" سرہ بدلہ کرہ پہ د معنی پیشوا او زمونہ پہ ہغہ آیاتونو باندی ئی ایمان لرلو کوم چہ زمونہ پہ قدرت او زمونہ پہ وحدانیت باندی دلالت کوی او (لکۃ) پہ یوقراعت کنبی دلام پہ کسرے اودمیم پہ تخفیف سرہ دی. (یعنی لکۃ) یقینا ستار رب پہ دھغوی پہ مینخ کنبی د قیامت پہ ورخ پہ ہغہ خبرو (یعنی) دامور دین فیصلہ اوکری پہ کوم کنبی چہ بہ ہغوی اختلاف کولو آیا دی خبری ہم ہغوی تہ ہدایت ورئہ کرو چہ دھغوی نہ ورائندی مونہ غورہ امتونہ دھغوی دکفر پہ سبب ہلاک کرل، حالانکہ داخل د خپل شام وغیرہ پہ سفر کنبی دھغوی پہ مکانونو باندی تیریپی چہ عبرت حاصل کری، بیشک پہ ہغہ کنبی زمونہ د قدرت دلائل دی آیا دوی د تدبر او تذکر پہ توگہ باندی تہ اوری ولہ دوی نہ گوری چہ مونہ اویہ د اوچی زمکی طرف تہ پہ کوم کنبی چہ وابستہ نہ وی رسو بیا پہ ہغہ اویو باندی مونہ فصل راتو کوو د کوم نہ چہ دھغوی غاروی او ہغوی پخپلہ خوراک کوی آیا بیاہم دوی دی تہ نہ گوری چہ پوہہ شی چہ مونہ پہ بیا راژوندی کولو باندی قادر یو او مؤمنانوتہ وائی چہ زمونہ او ستاسو پہ مینخ کنبی پہ فیصلہ کلہ کیپی؟ کہ چری تاسو رشتونی یئی (نواو خایشی) تہ ورئہ اووایہ پہ دوی باندی عذاب نازل لولوسرہ د فیصلی پہ ورخ بہ دی کافرانوتہ د دوی ایمان ہیخ فائدہ نہ ورکوی اوتہ بہ دوی تہ دکوی یاد عذر پیش کولو غہ مہلت ورکول شی اوس تاسو د دوی خیال پریدی او پہ دوی باندی د عذاب د نازلیدلو انتظار کوئی ہغوی ہم پہ تاسو باندی د حادثہ مرگ یاد

قتل انتظارگوی دې دپاره چه هغوی ستاسو نه راحت حاصل کړی او دا حکم د جهاد د حکم نه وړاندې دې.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

فوله: مژبة اسم مصدر په معنی د تردد او شک سره او لپاڼه د ضمیر په مرجع کښې یوڅو اقوال دی. ① د موسى علیه السلام طرف ته راجع دې اولقاء مصدر د خپل مفعول طرف ته مضاف دې تقدیری عبارت دادې **مِنْ لِقَائِكَ موسى لَمَّا الَاهِرَاه** ② د کتاب طرف ته راجع دې، په دې صورت کښې به د مصدر اضافت د فاعل او مفعول دواړو طرف ته صحیح وی د فاعل طرف ته اضافت په صورت کښې به تقدیری عبارت داسې وی **مِنْ لِقَاءِ الْكَتَابِ لَمْ يَسْمَعْ** او د مفعول طرف ته هم صحیح دې تقدیری عبارت به داشی **لِقَاءِ موسى الْكَتَابِ** داهم احتمال دې چه د لقائه ضمیر د الله تعالی طرف ته راجع وی، ای **مِنْ لِقَاءِ موسى** الله په دې صورت کښې به د مصدر اضافت د مفعول طرف ته وی، او داهم احتمال دې چه د لقائه ضمیر د موسى طرف ته راجع وی په دې صورت کښې به اضافت د فاعل طرف ته وی، یعنی ای محمد ﷺ تاسو د موسى علیه السلام د الله تعالی سره د ملاقات په باره کښې شک مه کوئ یاد الله تعالی د موسى علیه السلام سره د ملاقات په باره کښې شک مه کوئ (اعراب القرآن لای البقاء) ددې اقوالو نه علاوه نور هم اقوال شته مگر هغه د ضعف نه خالی نه دی.

فوله: آئنه په دې کښې یو قرات همزه په "ی" سره بدل هم شته یعنی **أَيُّهُ** اودا قرات د عربیت په اعتبار سره دې نه چه د قرات سبعة په اعتبار سره او په شرح عقائد کښې دې چه آئنه په اصل کښې **أَيُّهُ** وو ځکه چه دا د امام جمع ده، دوه میم جمع شو د اول په ثانی کښې ادغام او کړې شو، دارنگ حرکت نقل شو او همزې ته ورکړې شو نو آئنه شو د دوو همزو د اجتماع د کراهت د وجې نه همزه مکسوره په "ی" سره بدل شوه **أَيُّهُ** شو.

فوله: قادة داد قائد جمع ده معنی ئې ده مشر، لارخودونکې لکه چه ساده د سد جمع ده.

فوله: **لَمَّا صَبَرُوا** ① د جمهورو په قرات کښې د لام په فتحي او د میم په تشدید سره دې. **لَمَّا** به فقی د جَوْنٍ په معنی کښې دې او جمله جزائیه ده ای **جَعَلْنَا هُمْ أَهْلًا جِنًّا صَبَرُوا**، د صَبَرُوا ضمیر آئنه طرف ته راجع دې او د **لَمَّا** جواب محذوف دې په کوم چه **جَعَلْنَا مِنْهُمْ دَلَالَت** کړی، تقدیری عبارت دادې **لَمَّا صَبَرُوا جَعَلْنَا مِنْهُمْ أَهْلًا** او ② د حمزه او کسانې په قرات کښې **لَمَّا** د لام په کسرې سره او د میم په تخفیف سره دې په دې صورت کښې به لام تعلیلیه وی **لَمَّا صَبَرُوا** معنی یې **لَمَّا صَبَرُوا عَلَى دِيْنِهِمْ عَلَى السَّلَامِ مِنْ عَذَابِهِمْ** (جمل)

فوله: **يُنْتَهَرُ** نه یا ① خو انبیاء کرام علیهم السلام او د هغوی امتونه مراد دی یا ② مؤمنین

او مشرکین مراد دی۔

ہوئے: اَوَلَمْ يَذَّابِرْهُمْ دَا عَطَف دِي پِه محذوف باندی ای اَغْلَوْا وَلَمْ يَتَّبِعْنِ لَهُمْ بِالْأَمْرِ تَطَيُّوْا۔

ہوئے: يَذَّابِرْهُمْ دِي فاعل مضمون جملہ دہ لکہ چہ مفسر علام اہلگنا ونیلوسرہ اشارہ کرپی دہ کہ چرپی پہ حذف د فاعل باندی قرینہ موجود وی نو فاعل حذف کول جانزدی ہوئے: فی ذلک ای فی کثرة اِغْلَاکِ الْأَمْرِ السَّاحِیَةِ۔

ہوئے: الْحَزْزُ ہفہ زمکی تہ وائی دکومی نہ چہ وابنہ وغیرہ برپی کولوسرہ تش خالی میدان کرپی شوپی وی ہایسہ ددی لازم معنی دہ۔

[۳۳] سورۃ الاحزاب

سورۃ الاحزاب مدنیہ وی ثلاث وسبعون آیہ

سورہ احزاب مدنی دی، اوپہ دی کنبی ۴۴ آیتونہ دی۔

[ایاتونہ: ۱-۸]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ، ذُمْ عَلَىٰ تَقْوَاهُ، وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ، فِيمَا يُخَافُ شَرِيكَ (إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا) بِمَا يَكُونُ قَبْلَ كَوْنِهِ (حَكِيمًا) فِيمَا يُخْلِفُهُ، وَأَتَّبِعْ مَا يَوْحَىٰ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ، إِنِّي الْفَرَانُ (إِنَّ اللَّهَ كَانَ يَحْكُمُ لَكُمْ خَيْرًا) وَفِي قِرَاءَةِ الشَّخَاتِيَّةِ (وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ) فِي أَمْرِكَ (وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا) حَافِظًا لَّكَ وَأَمْتًا تَعْلَمُ لَهُ فِي ذَلِكَ كَلِمَةً (مَّا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قُلُوبَيْنِ فِي جَوْفِهِ، رِذًا عَلَىٰ مَنْ قَالَ مِنَ الْكُفَّارِ إِنَّ لَهُ قُلُوبَيْنِ يَغْفِلُ بِكُلِّ مِنْهُمَا أَفْضَلَ مِنْ عَقْلِ مُحْسِنٍ) وَمَا جَعَلَ أَزْوَاجَكُمْ اللَّاهِبِ بِهَمْزَةِ وِیَاءٍ وَبِلَا وِیَاءٍ (تُظْهِرُونَ) بِلَا الْفِ قَبْلَ الْهَاءِ وَبِهَا وَالتَّاءِ الثَّانِيَةِ فِي الْأَصْلِ مُدْغَمَةٌ فِي الطَّاءِ (يَسْتَنِينَ) يَقُولُ الْمُوَاجِدُ مَثَلًا لِرُؤُوسِهِ أَنْتَ عَلَيَّ كَظْهَرِ أُمِّي (أَمَّيَاتُكُمْ) إِنِّي كَأَلْمِاتٍ فِي تَحْرِيمِهَا بِذَلِكَ الْمَغْنَى فِي الْجَاهِلِيَّةِ طَلَاخًا وَإِنَّمَا تَجِبُ بِهِ الْكُفَّارَةُ بِشَرْطِهِ كَمَا ذَكَرَ فِي سُورَةِ الْفَجَادِلَةِ (وَمَا جَعَلَ أَذْوَاجَكُمْ جَمْعَ ذَعْبٍ وَهُوَ مَنْ يَدْعِي لِبَعْرِ أَبِيهِ إِنَّمَا لَهُ (أَبْنَاءُكُمْ) حَقِيقَةٌ (ذَلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِأَفْوَاجِكُمْ) أَنَّ الْيَهُودَ وَالْمُنَافِقِينَ قَالُوا لَمَّا تَزَوَّجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَيْنَبَ بِنْتَ جَحْشِ الْأَنْبِيَاءِ كَانَتْ امْرَأَةً زَيْنَبُ خَارِجَةُ الْيَدِيِّ تَبْنَاهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالُوا تَزَوَّجَ مُحَمَّدٌ امْرَأَةً إِنَّهُ فَاحِذُ بَنِيهِمْ اللَّهُ تَعَالَى فِي ذَلِكَ (وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقُّ) فِي ذَلِكَ (وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ) سَبِيلَ الْحَقِّ لَكِنْ (أَدْعُوهُمْ لِحَاكِمِهِمْ) هُوَ أَقْضَى (عِنْدَ اللَّهِ فَإِنْ لَمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ فَمَا عُوا أَنْكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ) هُوَ عَنْكُمْ (وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُم بِهِ، فِي ذَلِكَ (وَلَكِنْ) فِي مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ) فِيهِ أَنِّي بَدَأْتُ النَّبِيَّ (وَكَانَ اللَّهُ عَفُورًا) لِمَا كَانَ مِنْ قَوْلِكُمْ قَبْلَ النَّبِيِّ (رَجِيمًا) بِكُمْ فِي ذَلِكَ (النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ) فِيمَا دَعَاهُمْ إِلَيْهِ وَدَعْنَهُمْ أَنْفُسَهُمْ إِلَىٰ خِلَافِهِ (وَأَنْزَا جِهَهُمْ) فِي حَرَمِهِ نِكَاحِهِمْ عَلَيْهِمْ (وَأُولُوا الْأَرْحَامِ ذُو الْقُرْبَاتِ) بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ) فِي الْإِزْتِ (فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنْ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ) إِنِّي مِنَ الْإِزْتِ بِالْإِيمَانِ وَالْهَمْزَةِ الْيَدِيِّ كَمَا أَوَّلَ الْإِسْلَامَ فَتَسْبِخُ (إِلَّا) لَكِنْ أَنَّ

تَقُولُوا اِلٰى اَوْلٰىاَئِكُمْ مَعْرُوفًا) بِوَسِيَّتِهِ لِحَايِزِ (كَانَ ذٰلِكَ) اَي نَسَخَ الْاِثْمَ بِالْاِيْمَانِ وَالْهَجْرَةِ بِاِثْمِ دَوٰى الْاِزْمَامِ (فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا) وَاُرِيدَ بِالْكِتَابِ فِي التَّوْضِيْحِ اللَّوْحَ الْمَخْطُوْطَ (وَ) اَذْكُرْ (اِذْ اَخَذْنَا مِنْ النَّبِيِّيْنَ مِيثَاقَهُمْ) جِيْنَ اَخْرَجُوْا مِنْ مَثَلِ اٰدَمَ كَالْمُرْ جَمْعُ ذَرَّةٍ وَهِيَ اَصْفَرُ الثَّمَلِ (وَمِنْ ثَمَرِكَ وَمِنْ ثَمَرِهِمُوسٰى وَعِيسٰى بَنِ مَرْيَمَ) اَنْ يَقْبَلُوْا اللّٰهَ وَيَذْعُوْا اِلٰى عِبَادَتِهِ وَذَكَرَ الْخَمْسَةَ مِنْ عَطْفِ الْخَاصِّ عَلٰى الْغَامِ. وَاَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا عَلِيْلًا) شَدِيْدًا بِالْوَفَا بِمَا عَمِلُوْهُ وَهُوَ الْيَمِيْنُ بِاللّٰهِ تَعَالٰى لَمْ اَخِذْ الْمِيثَاقَ (لِيَسْأَلَ) اللّٰهُ الصّٰادِقِيْنَ عَنْ صِدْقِهِمْ فِي تَبْلِيْغِ الرِّسَالَةِ فَهَيَّا لِلْكَافِرِيْنَ بِهِمْ (وَاَعَدَّ) تَعَالٰى (لِلْكَافِرِيْنَ) بِهِمْ عَذَابًا اَلِيْمًا) مُّزِلْمًا هُوَ عَطْفٌ عَلٰى اَعْدَا

ترجمہ: شروع کوم پہ نامہ دَ اللہ چہ دیر بغبیونکی اودیر مہریان دی۔ ای نبی دَ اللہ تعالیٰ نہ ویرپہ یعنی دھغہ پہ تقویٰ باندی قائم اوسیرہ اود کافرانو او منافقانو ہغہ خبری مہ منہ چہ ستاسو د شریعت خلاف وی، اللہ تعالیٰ دَ کیدونکی خیز دھغہ دکیدونہ ورا ندی علم لری او کوم خیز چہ پیدا کول غواری دَ ہغہ پہ بارہ کنہی حکیم دی اوستاد پرورد گاردہ طرف نہ چہ کوم حکم ستا طرف تہ دَ وحی پہ ذریعہ یعنی دَ قرآن پہ ذریعہ را لیلہی شی تہ پہ ہغہ باندی روان اوسہ یشکہ اللہ تعالیٰ ستاد ہر عمل نہ خبر دی پہ یو قراعت کنہی یاء فوقانیہ سرہ دی اوتہ پہ خپلہ معاملہ کنہی ہم پہ اللہ تعالیٰ باندی توکل ساتہ او اللہ تعالیٰ دَ کار سازی پہ اعتبار سرہ کافی دی ستا حفاظت کونکی دی، او د نبی علیہ السلام امت پہ دی تولو امورو کنہی د ہغوی تابع دی، اللہ تعالیٰ دہیخ یو سری پہ سینہ کنہی دہ زبونہ نہ دی جور کری دا رد دی د بعضی کفارو پہ دی قول چہ دَ فلانکی سری پہ سینہ کنہی دہ زبونہ دی او ہغہ پہ دوارو زبونو سرہ دَ محمد ﷺ نہ زیات بہتر پوہیری او خپلو کومو بییانوسرہ چہ تاسو ظہار کرہی وی (یعنی د حرمت پہ نیت سرہ مو ورتہ مور وٹیلہی وی) ہغہ اللہ تعالیٰ ستاسو د پارہ (حقیقی) میندی نہ دی جور کری الٰہی ہمزہ او 'ی' او بغیر د 'ی' دوارہ قراعتونہ دی، تظہرون دَ ہا نہ ورا ندی الف او بغیر د الف دوارہ صورتونہ دی او تاء ثانیہ پہ اصل کنہی پہ ظاء کنہی مدغم دہ، چا خپلی بنخی تہ مثلاً (انہی علی کظہرائی) او وٹیل یعنی دَ ظہار پہ وجہ پہ حرمت کنہی (حقیقی) مور پہ شان نہ دہ ظہار پہ جاہلیت کنہی طلاق شمیرلو دَ وجہ نہ اوییشکہ دَ ظہار دَ وجہ نہ کفارہ دھغہ پہ شرط سرہ واجب کیڑی لکہ چہ پہ سورت مجادلہ کنہی ذکر کرہی شوی دی اونہی ستاسو پہ محوئی نیولی شی ستاسو (حقیقی) حامن جور کری دی اذعآء دَ دُعا جمع دہ ہغہ کس تہ وانہی چاتہ دَ چہ دَ خوئی نسبت دھغہ دَ پلار پہ خانہ باندی بل چاتہ کرہی شوہی وی ای یہودو او منافقانودا ستاسو د خلو خبری دی، کلہ چہ نبی کریم ﷺ دخیل متبنی حضرت زید بن حارثہ رضی اللہ عنہ دی بی بی زینب بنت جحش سرہ نکاح او کرہ نو (یہودو او منافقانو، وٹیلی وو چہ محمد ﷺ د خپل خوئی بنخی سرہ

نکاح اوکړه نو الله تعالى په دې باره کښې د هغوی تکذیب او فرمائیلو او الله تعالى په دې معامله کښې حق خبره کوی او هغه د لارې (حق) طرف ته رهنمائی کوی خو تاسو په غوښی نیولی شوی د هغوی د پلارانو په نسبت سره رابلئ د الله تعالى په نیزصحيح خبره هم دغه ده او که چرې تاسو ته د هغوی د پلارانو علم نه وی نو هغوی میناسو دینی روڼه او ستاسو د تره غامن دی او که چرې تاسو نه په دې معامله کښې هیڅه او غلطی اوشی نو په تاسو باندې په دې کښې هیڅ گناه نشته، البته گناه هغه ده چه د ممانعت نه پس تاسو قصداً او کرځی او د ممانعت نه وړاندې مو چه څه و نیلی دی الله تعالى دیر بڅښونکې دې او په دې باره کښې په تاسو باندې مهربان دې. نښی په مؤمنانو باندې د هغوی د ځانونو نه هم زیات شفقت کونکې (مهربان) دې په هغه څیزونو کښې د کوم طرف ته چه هغوی رابلل کوی او د هغوی نفسونه د هغې نه خلاف طرف ته رابلئ او د هغوی ښځې د هغوی میندې دی په هغوی باندې د هغوی سره نکاح حرمت کښې او ذوی الارحام یعنی نیزدې خپلوان د کتاب الله په رتر اکښې په نسبت د نورو مؤمنانو او مهاجرینو خپل مینځ کښې زیات حقدار دی، د میراث په معامله کښې یعنی د ایمان او هجرت د وجې نه د ارث نه چه د اسلام په شروع کښې وویا منسوخ کړې شو مگر دا چه تاسو خپلو دوستانو سره د وصیت په ذریعه څه سلوک کول غواړئ نو جائز دې اودا یعنی د ایمان او د هجرت د وجې نه د میراث حکم د ذوی الارحام په ذریعه منسوخ کیدل په کتاب لوح محفوظ کښې لیکلې شوی دی د کتاب نه دواړو ځایونو کښې لوح محفوظ مراد دې. او یاد کړئ مونږ د ټولو انبیاء کرامو نه عهد اخستی وو کوم وخت چه هغوی د آدم عليه السلام د شانه د ورو میړو په شان راویستلې شوی وو، د د د ذره جمع ده دیر وړوکی میری ته وائی او (بالخصوص) تاسو ته او د حضرت نوح عليه السلام نه او د حضرت ابراهیم عليه السلام نه او د موسی عليه السلام او عیسی عليه السلام ابن مریم عليه السلام نه (عهد اخستی وو) دا چه د الله تعالى بندگی به کوی او خلقو ته به د هغه د بندگۍ طرف ته دعوت ورکوی او د تخصیص په توگه د دغه پنځو (انبیاء کرامو) ذکر عطف د خاص علی العام د قبیلې نه دې او مونږ د هغوی نه ذمه واری پوره کولو دیر پوځ عهد اخستی وو او هغه (میثاق) د الله تعالى قسم وو دې د پاره چه الله تعالى د دغه رښتینو ته د رسالت د تبلیغ په سلسله کښې د رښتیاؤ په باره کښې تپوس کړی د هغوی منکرینو لره د لاجواب کولو د پاره او د کافرانو د پاره الله تعالى دره ناگ عذاب تیار ساتلې دې، یعنی تکلیف ورکونکې، د دې عطف په اغذلباندې دې.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اللَّهُ تَعَالَى سُبْحَانَهُ وَتَبَارَكَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ته د نورو انبیاء کرامو په شان خطاب نه فرمائی، نورو انبیاء کرامو ته ئې خطاب او فرمائیلو یا موسی یا عیسی یا داؤد، ځکه

چہ حضور پاک بیشکہ افضل الخلق علی الاطلاق دی، لہذا اللہ تعالیٰ حضور پاک تہ پہ تعظیم او اکرام سرہ خطاب فرمانیلی دی مثلاً فرمانی یا ایہا النبی یا ایہا الرسول او کہ چرتہ پہ صراحت سرہ حضور پاک د نوم د بیان ضرورت بیس شوې نو سرہ دھنی نی ورپسې څہ بلہ کلمہ ذکر کړې ده چہ پہ تعظیم باندې دلالت کوی مثلاً فرمانی محمد رسول اللہ، و ما محمد إلا رسول وغیر ذلک.

نولہ: د موعلی تقوا لاد دې اضافې مقصد د تحصیل حاصل د شبہې جواب دې ځکه چہ حضور پاک خو د اول نہ پہ تقوی باندې وویا حضور پاک تہ د تقوی حکم ورکول دا تحصیل حاصل دی؟ د جواب خلاصہ داده چہ مقصد پہ تقوی باندې د قائم پاتې کیدو حکم دې نہ چہ انشاء تقوی یا حکم اگر چہ حضور پاک تہ دې مگر مراد امت دی.

نولہ: گفې باللہ کنې لفظ اللہ د کفې فاعل کیدو د وجې نہ پہ محل د رفع کنې دې فاعل باندې ب زائده ده، وکلاً تمیز دې یا حال دی.

نولہ: وَمَا جَعَلَ أَذْغِيَاءَ كُمْ د آیت حضرت زید بن حارثہ بن شرجیل بارہ کنې نازل شوې دې، دغې پہ معنی د مدعو یعنی فعلی پہ معنی د مفعول دغې اصل کنې دَعُوو وَاو اویاء پہ یو ځانې جمع شو یاء ساکن ده، وَاو مویاء کړه او د یاء مویاء کنې مدغمه کړه نو دغې شولیکن د دغې جمع أَذْغِيَاءَ خلاف القیاس ده ځکه چہ د فعلی معتل لام جمع أَذْغِيَاءَ هغه وخت راځی کله چہ د فاعل پہ معنی کنې وی لکه دَغْفِی جمع أَغْفَاءَ او غَفِی جمع اغْفَاءَ دغې سرہ د دې چہ معتل لام دې مگر په معنی د مفعول دې لہذا قیاس دا وو چہ د دې جمع دغې پہ وزن د فَعْلِ وی لکه د قَتْل جمع قَتْلِ او جَرَح جمع جَرَحِ راځی لہذا دا شاذ دی.

نولہ: يَتَوَعَّكُم د مَوَالِكُمْ تفسیر پہ بنوعکم سرہ د کولو مقصد د معنی تعیین دې ځکه چہ د مولى دیرې معنی راځی، د دغه ټولونه ابن عمر مراد دې. حضرت زکریا علیہ السلام فرمانیلی ووالی غفۃ الموالی من وکالی دلته د موالی نہ بنوعمر مراد دې.

نولہ: مَا تَعْمَدْتُمْ کُنْیَ مآیا خو پہ سابق مآ باندې د عطف د وجې نہ محلاً مجرور ده یا د ابتداء د وجې نہ مرفوع ده او خبرنې محذوف دې تقدیری عبارت به داشی وکن ما تعمدت تَوَاعَدْتُمْ به.

نولہ: اَرْحَامُ جمع د رَحْمَةٍ په معنی د قرابت اولی پَتَغْفِی ای یَا رَبِّ بعض شارح ۱۱۱۱۱ فی الارث اضافې کنې حذف د مضاف طرف تہ اشاره کړې دې، فی کتاب اللہ لَوِی سرہ متعلق دې ای هذہ الاولیۃ ثابت فی کتاب اللہ دمن المؤمنین تعلق هم اولی سرہ دې یعنی خپلوان مؤمنان د پردو مهاجرینو نہ د ارث زیات مستحق دی اَلْآن تَفَعَّلُوا شارح ۱۱۱۱۱ د لا تفسیر په لکن سرہ

کر لو کنبی اشارہ او کرہ چہ دا مستثنی منقطع ده.

فوبه: اَنْ تَفْعَلُوا په تاویل د مصدر مبتدا ده او د دې خبر محذوف دې. شارح رحمته فجازتہ
مقدر منلوسره حذف د خبر طرف ته اشاره او کرہ، تَفْعَلُوا چونکه د تَوَصَّلُوا معنی لره متضمن
دې لہذا د دې صله الی راوړل صحیح دی.

فوبه: يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اِلٰهِيْنَ اَدْعٰى اِلٰهِيَّكُمْ د نغسره متعلق دې.

فوبه: وَاذْخُلُوْا د اذکر محذوف د وجې نه محلاً منصوب هم کیدې شی اود اھم جائز دی چہ
فی الکتاب په محل باندې عطف وی نوهغه وخت به عامل مطوړ وی ای کان هذا الحکم
مطوړ وی الکتاب وقت اخذنا.

فوبه: وَاَعَدَّ د دې عطف په اخذنا باندې دې.

[ایاتونه: ۹ - ۲۰]

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ جَآءَتْكُمْ جُنُودٌ مِّنَ الْكُفْرِ فَتَخٰزَنُوْنَ اَيَّامَ خُفْرِ الْخَنْدَقِ
اَفَارْسَلْنَا عَلَيْهِمْ مَّيْمُوْنًَا وَجُنُودًا اَمْ تَرَوٰهَاۙ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ (وَكَانَ اللّٰهُ يَمَّا تَعْمَلُوْنَ) بَالِئًا مِّنْ خُفْرِ الْخَنْدَقِ وَبَالِئًا
مِّنْ تَخْزِيْبِ الْفُتٰرِكِيْنَ (بَصِيْرًا) اِذْ جَآءَكُمْ مِّنْ فَوْقِكُمْ مَّوَسِّنٌ اَسْقَلَ مِنْكُمْ مِّنْ اَعْلٰى الْوَادِي وَاشْفَلَهُ مِّنَ
الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ (وَإِذْ اَغْرَقْنَا الْاَنْبِيَآءَ عَالَمًا غَنَ كُلِّ شَيْءٍ اِلٰى غَدُوْهَا مِّنْ كُلِّ جَانِبٍ (وَوَلَقْنَا الْقُلُوْبَ
الْحٰجَاجِرَ) جَنَعَ خَنْجَرَةً وَهِيَ مِّنْهُنَّ الْخَلْقُوْمُ مِّنْ حِيْثَةِ الْخَوْفِ (وَتَطَّلَنُوْنَ بِاللّٰهِ الطَّلَنُوْنَا) الْمَخْلِيْفَةُ بِالْمَضْرِ
وَالْيَاسِ هٰذَا لِكِ اُنْتَقِلَى الْمُؤْمِنُوْنَ) اخْتَبَرُوْا لِيَبَيِّنَ الْمَخْلِيْصُ مِنْ غَيْرِهِ (وَزَلْزَلُوْا) خَرَجُوا (وَزَلْزَلْنَا الْقَدِيْمَ) مِّنْ
حِيْثَةِ الْفِرْعِ (وَ) اَذْكُرْ (اِذْ يَقُوْلُ الْمُنَافِقُوْنَ وَالَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ) ضَعْفَ اَعْيَادٍ (مَا وَعَدْنَا اللّٰهَ وَرَسُوْلُهُ
بِالْمَضْرِ (اَلَا غُرُوْبًا) بَاطِلًا (وَإِذْ قَالَتْ طَآئِفَةٌ مِّنْهُمْ اَيُّ الْمُنَافِقُوْنَ اَيُّ اَهْلٍ يَّغْرِبُ) هِيَ اَرْضُ الْمَدِيْنَةِ وَلَمْ
تَصْرَفْ لِلْعَلَمِيَّةِ وَوَزَنَ الْفِعْلُ (لَا مَقَامَ لَكُمْ) بِضَمِّ الْمِيمِ وَفَتْحِهَا اَي لَا اِمَامَةَ وَلَا مَكَانَةَ (فَارْجِعُوْا اِلٰى
مَنَازِلِكُمْ مِّنَ الْمَدِيْنَةِ وَكُنَّاوْا خَرَجُوْا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِلٰى سَلْعِ جَبَلٍ خَارِجِ الْمَدِيْنَةِ لِيَقْبَالَ
وَيَسْتَاوِيَنَّ فَرِيْقَ مِنْهُمْ النَّبِيُّ) فِي الرُّجُوعِ (يَقُوْلُوْنَ اِنَّ يُّوْسَعَ عَوْرًا) غَيْرَ حَصْبَةٍ يَخْشَى عَلَيْهَا قَالَ تَعَالٰى
(وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ اِنَّ) مَا (يُبَيِّدُوْنَ) اَلْاَفْرَآءَ) مِّنَ الْقِبَالِ (وَلَوْ كُنْتُمْ اَعْلَمُوْنَ) اَي الْمَدِيْنَةَ (عَلَيْهِمْ مِّنْ اَقْطَارِهَا) نَوَاجِيْهَا
(لَمْ يَسْأَلُوْا) اَي سَالَهُمُ الدَّاجِلُوْنَ (الْفِتْنَةَ) الشَّرْكَ (لَا تَوَّهَا) بَالِئًا وَالْقَصْرُ اَي اَعْطَوْهَا وَقَتْلُوْهَا (وَمَا تَلَبَّسُوْا
بِهَا اِلَّا بِيْرًا) وَلَقَدْ كَانُوْا عَاهِدُوْا اللّٰهَ مِنْ قَبْلُ لَا يُؤْيُوْنُ الْاَذْهَابَ وَكَانَ عِنْدَ اللّٰهِ مَسْئُوْلُوْا عَنْ الْوَفَاءِ بِهِ (قُلْ لَن
يَتَّبِعَكُمْ الْغَوْرَانِ اِنْ قَرَّرْتُمْنَ الْمَوْتَ وَالْقَتْلَ وَاِذَا) اِنْ فَرَرْتُمْ (لَا تَحْتَمِلُوْنَ) فِي الدُّنْيَا نَعْدَ فِرَارِكُمْ (اَلَا قُلِيْلًا)
بَقِيَّةَ اَجَالِكُمْ (قُلْ مَنْ ذَا الَّذِيْ يَعْصِيكُمْ) يَجْعَلُكُمْ (وَمِنَ اللّٰهِ اِنْ اَرَادَ بِكُمْ سُوْعًا) اِفْلَاحًا وَغَيْرُهُ (اَي يَعْصِيكُمْ
بِسُوْعٍ اِنْ اَرَادَ) اللّٰهُ (بِكُمْ سُوْعًا) خَيْرًا (وَلَا يَعْصِيكُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ) اَي غَيْرُهُ (وَلِيَّا) يَنْفَعُهُمْ (وَلَا تَصِيْرُوْا
تَذَلُّعَ الْعَرِ عَنْهُمْ) قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ الْمُتَوَلِّيْنَ) الْمُتَوَلِّيْنَ (وَمَنْ كُفِّرُوا الْقَابِلِيْنَ لِاَسْمَاعِيْنِمْ هَلَكُمْ) تَعَالٰوْا (اَلَيْسَ اَوَّلًا

يَأْتُونَ النَّاسَ) الفِئَال (الْأَقْلِيلًا) رِثَاءً وَسَفْعَةً أَشْمَعَةً عَلَيْهِمْ بِالْمَقَاوِفَةِ جَمْعُ ضَمِيحٍ وَهُوَ خَالٍ مِنْ ضَمِيرٍ يَأْتُونَ (فَمَاذَا جَاءَ الْخَوَفُ) رَأَيْتُمْ تَنْظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُّوْا عَنْهُمْ كَالَّذِي كُنْظُرُ أَوْ كَتُورَانِ الَّذِي (يَقْشَى عَلَيْهِ مِنْ الْمَوْتِ) أَيْ سَكَرَاتِهِ (فَمَاذَا هَبَّ الْخَوَفُ) وَجِزَتْ الْقَتَابِمِ اسْلَقُوْكُمْ أَذْوَكُمِ أَوْ ضَرَبُوْكُمْ (بِالْيَسْرِ) جِدَادُ أَشْمَعَةٍ عَلَى الْخَوْفِ أَيْ الْفَيْيَمَةُ يَطْلُبُونَهَا (أُولَئِكَ لَمْ يُولُوا) خَفِيفَةً (فَأَخْبَطَ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ وَكَانَ ذَلِكَ) الْإِخْطَاطُ (عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا) بَارَادَتُهُ (يَحْسَبُونَ الْأَحْزَابَ) مِنَ الْكُفَّارِ (لَمْ يَدْهَبُوا) إِلَى مَنَّةٍ لِيُخَوِّفَهُمْ مِنْهُمْ (وَأَنَّ بَيَاتَ الْأَحْزَابِ) كَرَّةٌ أُخْرَى (يُوقَدُوا) يَنْقُشُوا (لَوْ أَنَّهُمْ بَادَوْا فِي الْأَعْرَابِ) أَيْ كَانُوا فِي الْبَادِيَةِ (يَسْأَلُونَ عَنْ أَسْبَابِكُمْ) اخْبَارَكُمْ مَعَ الْكُفَّارِ (وَلَوْ كَانُوا فِيكُمْ) هَذِهِ الْكُرَّةُ (مَا قَاتَلُوا إِلَّا الْقَلِيلَ) رِثَاءً وَخَوْفًا مِنَ التَّغْيِيرِ

ترجمہ۔ اے ایمان والو یہ خپلو مٹانوں یا ندی دے اللہ تعالیٰ انعام یاد کرنی کلمہ چہ پہ تاسو باندی دے کافرانو دیرو لبیکرو دے خندق کنستلو پہ ورخو کنبی (متحدہ محاذ) جو رولوسرہ پہ تاسو حملہ کری وہ نو مونہ پہ ہغوی باندی طوفان راولپلو اوڈ فرشتو داسی فوج مو راؤ لپلو چہ تاسو تہ نہ بیکاریدو او اللہ تعالیٰ ستاسو خندق وغیرہ کنستلو عمل تہ کتل، (عملون) کنبی تاء او یاء سرہ اوڈ مشرکانو دلہ بندی (متحدہ محاذ) تہ ٹی کتل کلمہ چہ (دشمن) تاسو تہ ستاسو د پاسہ یعنی دے وادی دے برہ طرف نہ او بکنہ طرف نہ راغلی وو یعنی دے مشرق او مغرب دے طرف نہ او کلمہ چہ مترگی کولاؤ پہ کولاؤ پاتی شوے یعنی دھر طرف نہ حملہ کونکی دخیل دشمن پہ طرف لگیدلے وی او دے سختی ویری نہ زرو نہ خلو تہ راغلل حناجر دے حجرہ جمع دہ حجرہ دے خلق آخری حصی تہ وائی او تاسو دے اللہ تعالیٰ پہ نسبت دے امداد او ناامیدی قسم قسم گمانو نہ کول پہ دے موقع دے مؤمنانو از مینبت او کری شو دے دپارہ چہ مخلص دے غیر مخلص نہ جدا شی اوڈ سختی ویری پہ سختہ زلزلہ کنبی و اچولی شوی او ہغہ وخت یاد کرنی کلمہ چہ منافقانو او ہغہ خلقو دے چا پہ زرو نو کنبی چہ دے کمزوری عقیدی مرض وو وٹیل بہ ٹی چہ مونہ سرہ خو اللہ تعالیٰ او دھغہ رسول دے مدد صرف دے دھوکے وعدہ کری وہ او کلمہ چہ پہ ہغوی کنبی یعنی دے منافقانو یو جماعت او وٹیل اے دے شرب والود امدینی دے علاقے نوم دے دے علمیت او وزن دے فعل دے وجہ نہ غیر منصرف دے چہ ستاسو دپارہ دے حصاریدو موقع تہ دہ (مقام) کنبی دیم پہ ضمی او پہ فتحی سرہ نہ دے حصاریدو موقع او نہ دے حصاریدو مقام خپل کورونو یعنی مدینہ تہ واپس شئی، او دخلق رسول اللہ ﷺ سرہ دے جہاد دپارہ دے مدینہ نہ بہر جبل سلع پوری وتلی وو او پہ ہغوی کنبی بعضی خلقو دے وینا کولوسرہ دے نبی ﷺ نہ دے واپس کیدو اجازت غوبنتلو چہ زمونہ کورونہ خالی دی (یعنی) غیر محفوظ دی زمونہ دے خپلو کورونو بارہ کنبی دے (دشمن) اندیشہ نہ دہ، اللہ تعالیٰ او فرمانیل حالانکہ ہغہ غیر محفوظ نہ دی دھغوی صرف ارادہ دے جنگ نہ دے تختیدو وہ او کہ چری پہ مدینہ کنبی پہ ہغوی باندی دے اطراف دے (مدینہ) نہ لبیکری راؤ غیری بیاد ہغوی نہ دے داخلیدونکی قتی دے شرک

مطالبہ اوکری نودوی بہ ہفہ منظور کری (لاہوا) کنبی مد او قصر دواہ دی یعنی دا بہ منظوری کری اوبہ نہی کری او پہ گورونو کنبی بہ دیر کم حصار شی حالانکہ دغہ خلقو اول داللہ تعالیٰ سرہ عہد کری دے چہ پہ شا بہ نہ تختی، اللہ تعالیٰ سرہ چہ کوم عہد کولی شی دہغی د پورہ کولو پہ بارہ کنبی بہ پوشتہ کپی، تاسو ورته اووایشی چہ تیختہ بہ تاسو تہ خہ فائدہ درنہ کری کہ چرتہ تاسو د مرگ نہ یا قتل نہ تختی اوکہ چرے تاسو او تختیدئی نو د تیختی نہ پس بہ پہ دنیا کنبی د لہو ورخونہ بغیر یعنی بغیر د ژوند د باقی ورخونہ مستفید کیدی نہ شی او داہم ورته اووایہ چہ ہفہ شوک دے چہ تاسو داللہ تعالیٰ نہ بیج کری شی کہ چرے ہفہ تاسو سرہ د بدئی یعنی ہلاکت یا شکست ارادہ اوکری یا ہفہ شوک دی چہ تاسو تہ تکلیف دراورسوی کہ چرے اللہ تعالیٰ تاسو سرہ د خیر معاملہ کول غواری؟ اونہ بہ ہغوی تہ د اللہ تعالیٰ نہ بغیر شوک حمایتی اومومی چہ ہغوی تہ نفع اورسولے شی اونہ مددگار چہ دہغوی نہ ضرر اخواکری شی اللہ تعالیٰ پہ تاسو کنبی ہفہ خلق پیڑنی کوم چہ نور منع کونکی دی او خپلورونو تہ وائی چہ مونہ لہ راشتی او پہ جنگ کنبی شرکت نہ کوی مگر دیر کم د خودلو اورولو (ریاکاری) دپارہ، د معاونت پہ بارہ کنبی ستاسو پہ حق کنبی پورہ بغیلان دی۔ اَیَحَدٌ دَ شَمْعٍ جَمَعَ دہ او دا د باتون د ضمیر نہ حال دے اوکلہ چہ د ویرے موقع راشتی نو تاسو بہ ہغوی گورشی چہ ہغوی ستاسو طرف تہ داسی گوری چہ د ہغوی سترگی چکر خوری دہغہ سری د نظر پہ شان یا دہغہ سری د چکر خورلو پہ شان پہ کوم چہ د زنکدن بے ہوشی خورہ شوے وی اوکلہ چہ ویرہ غی او د غنیمت مالونہ راجع کولے شی نو تاسو تہ پہ تیزو تیزو ژبوسرہ تکلیف رسوی پیغورونہ درکوی او د غنیمت پہ مال کنبی دیر حرصناک دی دہغی مطالبہ کوی دے خلقو پہ حقیقت کنبی ایمان نہ دے راوړې نو اللہ تعالیٰ دہغوی اعمال بے کارہ کرل اودا بے کارہ کول د اللہ تعالیٰ دپارہ د ہفہ پہ مشیت سرہ دیر آسان دی، دہغہ خلقو دا خیال دے چہ د کافرانو جماعتونہ اوس لا مکہ مکر مے تہ نہ دی تلی دہغوی نہ د ویریدو د وجہ نہ اوکہ (فرض کرہ) دا جماعتونہ بیا راوړې شی نو دوی بہ دا خبرہ خویشہ کری چہ افسوس چہ مونہ کلوتہ بھر تلې وې یعنی پے کلو کنبی مو استوگنہ اختیار کری وې او کافرانوسرہ ستاسو د جنگ حالات شی معلومولی اوکہ چرے دے خل ہغوی تاسو سرہ وې نویابہ ہم دیر کم جنگیدل د ریاکارشی پہ توگہ او د شرم د ویرے

د قیوداتو فوائد او تسہیل

ہولہ: جُنُودٌ جَمَعَ د جُنْد پہ معنی د لښکر، قریش، غطفان او یہود دینی نظیر وغیرہ لښکر مراد دی۔

ہولہ: اِذْ جَاءَتْکُمْ، یَقْتُلُ اللہ نہ بدل دے پہ دے کنبی عامل اذکر وادے۔

ہولہ: مُتَّحِفُونَ ای مُتَّحِفُونَ، متحدہ محاذ

قوله: **إِذْ جَاءُوكُم دَا دِ إِذْ جَاءَتْكُمْ نَهْدِي**، پہ ظنوناً کنبی نافع او ابن عامر او ابو بکر د مصحف امام (یعنی مصحف عثمانی) د رعایت د وجہ نہ وقتاً و ضلاً الف سرہ لوستلې دې او ابو عمر او حمزہ پہ د وارو حالتونو کنبی حذف د الف سرہ لوستلې دې

قوله: **بِالنَّعْوِ وَالْيَاسَاسِ** د نصرت امید لرونکی مؤمنان مخلصان وو او نا امیدہ کیدونکی منافقان وو۔

قوله: **يَزْلُزَالٌ** زاء پہ کسرې سرہ دا عام قراءت دې او بعضې حضراتو د زاء پہ فتحې سرہ لوستلې دې خکه چه د **يَفْعَالٌ** د وارہ مصدر ونه راخی لکه **يَزْلُزَالٌ**، **يَقْتَالٌ**، **يُجْلَسَالٌ** او کله **يَزْلُزَالٌ** پہ فتحې سرہ دا سم فاعل پہ معنی کنبی هم راخی، لکه **يَزْلُزَالٌ** پہ معنی د **مَزْلُزَلٌ** قوله: **إِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِّنَ الَّذِينَ آمَنُوا** اود هغه ملگری دی **لَا مَقَامَ** پہ قراءت حفص کنبی د میم پہ ضمی سرہ دې اود باقی حضراتو پہ نیز پہ فتحې سرہ دې، قول الشارح **إِقَامَةً** پہ معنی د حصاریدلو د **مَقَامٌ** (پہ ضمی سرہ) تفسیر دې او **لَا مَقَامَةً** پہ معنی د خای د قیام داد مقام (پہ فتحې سرہ) تفسیر دې۔

قوله: **يَتَرَبَّ** پہ حدیث شریف کنبی مدینې ته یثرب و نیلونه منع کړې شوې ده خکه چه دا د **يَتَرَبَّنَه** مشتق دې د **كُوم** معنی چه ملامت اود **تَقَفَّ** ده، و نیلی شی چه د **كُوم** معالقمه یوسړې د **كُوم** نوم چه یثرب وو هغه دې خانی کنبی د **تُولُونَه** اول اوسیدلې وو هم په دې وجه د دې خانی نوم یثرب شو۔ رسول الله ﷺ د دې خانی نوم طبعه، طابعه، قُبَّة الاسلام او دارالهجرت کیخودو۔ (اعراب القرآن للدعوی ملخصاً)

قوله: **سَلَّمَ** د مدینې سرہ نیز دې د **يُوغَرْنُوم** دې اود شارح **يُوغَرْنُوم** قول **جَمَلٌ خَارِجٌ مِنَ الْمَدِينَةِ سَلَّمَ** تفسیر دې۔

قوله: **فَارْجَعُوا كُنْبِي** فا فصيحه ده ای **إِن يَجْعَلْهُمُ نُجْبِي** فارجعوا یعنی که تاسو زما نصیحت اوریدلې وی نو واپس شنی اود **وَيَسْتَأْذِنُ** عطف پہ قالت باندې دې، حکایت د حال ماضی پہ توگه باندې د مضارع صیغه راوړلې شوې ده بقولون جمله حالیه یا مفسره ده کوم چه د **وَيَسْتَأْذِنُ** تفسیر کوی

قوله: **وَلَوْ دَخَلَتِ الْمَدِينَةَ** ای **لَوْ دَخَلَتِ الْأَحْزَابُ الْمَدِينَةَ لَمْ يَسْلُؤْا** ای المنافقون۔

قوله: **الْفِتْنَةُ** ای **الْكُفْرُ وَالزَّوْءَةُ**

قوله: **لَا تَوَّهَّا** کنبی لام په جواب قسم باندې داخل دې یعنی کفر او ردة (مرتد کیدل) ډیر زر لا تاخیر منظور کړی او بعضې حضراتو دا معنی بیان کړې ده چه د کفر او ردة (مرتد کیدلو) مطالبه پوره کولو نه پس مدینه کنبی رب ب وخت حصار نه شی زر به ویستلې شی یا به

قتل کرے شی (بیضاوی، جمل)

قوله: لَا يُؤْتُونَ دَا جَوَابِ قَسَمِ دِي خُكَّه چہ غَاہُؤُوا معنی کُنبی اَقْتَمُوا دِي.

قوله: اِنْ قَرَدْتُمْ شَرْطِ دِي دَدِي جَوَابِ لِنِ بِنَفْعِكُمْ مَقْدَمِ يَادِ مَا قَبِلَ دَ دَلَالَتِ دَوَجِي نِه محذوف ہم کیدی شی.

قوله: اَلْمُعَوِّقِينَ دَا دَ مُعَوِّقُ اسْمِ فَاعِلِ جَمْعِ دِه دَدِي معنی دہ بندونکی، منع کونکی.

قوله: هَلَمَّ اَي تَعَالَوْا هَلَمَّ دَبْنِي تَمِيمِ او حِجَازِيْنِو پہ نیز فعل امر دِي مَکَرَفَرَقِ دَا دِي چہ دَ بنو تميم پہ نیز علاماتِ تشبیہ او جمع او تذکیر او تانیث لاحق کیری، یعنی هَلَمَّا هَلَمَّاوَا هَلَمْتُ وغیرہ وئیلی شی او دَ حِجَازِيْنِو پہ نیز دَدِي صرف دَ واحد مَکَر صیغہ راحی. شارح رحمہ اللہ دَ هَلَمَّ تفسیر تعالوا سرہ کولو کنبی دِي خبری تہ اشارہ کرے دہ چہ ہفہ دَ هَلَمَّ بہ بارہ کنبی دَ حِجَازِي مذهب قائل دِي.

قوله: اَشْعَثُ دَا دَ شَعْمُ جَمْعِ دِه دَدِي معنی دہ حریص مہ البطل، اَشْعَثُ منصوب بالذم دِي یَا دَ حال کیدو دَ وجہ نہ منصوب دِي بعض حضراتو دہم مبتداً محذوف دَ خبر کیدو دَ وجہ نہ مرفوع ہم لوستلی دِي.

قوله: رَايْتُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ دَا دَ مَنَافِقَانُو دَ بَزْدَلِي او دَ ویرے دَ کیفیت بیان دِي، دَ بَزْدَلِي او ویرے دوه وجوہات وو اول مشرکینو سرہ دَ جنگ ویرہ دویم دَ رسول اللہ ﷺ دَ غالب کیدو ویرہ، دَ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ غَوَاقِمِ الْقِتَالِ تعلق رومی صورت سرہ دِي او تَنْوَرُ اَعْتَمَرُ تعلق دَ دویم صورت سرہ دِي.

قوله: يَنْظُرُونَ جملہ حالیہ دہ خُکَّہ چہ مراد رویت بصیرہ دِي.

قوله: كَنْظَرُ او قَوْدَانِ دَ شارح رحمہ اللہ مقصد دَدِي عبارت نہ دا خود دل دی چہ کَالْذِي يَفْعِي علیہ کنبی دوه صورتونہ دی اول دا چہ دا يَنْظُرُونَ دَ مَصْدَرِ محذوف صفت وی ای يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ نَظْرًا كَنْظَرًا اَلَّذِي يَفْعِي علیہ دویم دا چہ دَ تَنْوَرُ مَصْدَرِ محذوف صفت وی ای تَنْوَرُ دَوْرًا تَا كَدْرَانِ عَيْنِ اَلَّذِي يَفْعِي علیہ.

قوله: سَلَقَ (ض) سَلَقًا پہ ژبہ تیزہ خبرہ کول سَلَقَهُ بِالْكَلامِ ہفہ تہ نِي تیزہ خبرہ او کرہ، پیغورنی ورکرو.

قوله: يَأْذُونَ دَا دَا جَمْعِ دِه، کلی وال، دکلی اوسیدونکی، یعنی افسوس چہ ہفوی دَ کلی اوسیدونکی وی، يَسْلُونَ جملہ دَ يَأْذُونَ خبر دِي.

کری بیشکه الله تعالى توبه کونکو لره بخنسونکې او په هغوی ډیر مهربان دي، او الله تعالى کافرانو یعنی احزاب د غصې نه ډک نامراد واپس کړل یعنی هغوی په مؤمنانوباندې د فتح مراد حاصل نه کړې شو، او الله تعالى په جنگ کښې د مؤمنانو د طرف نه د سلینې او د ملانکو په ذریعه هم په خپله کافی شو او الله تعالى چاله چه غواړي د هغوی په موجود کولو باندې د ډیر قوت والا دي او په خپل امر باندې غالب دي او کومو اهل کتابو یعنی بنو قریظه چه د هغوی امداد کړې وو هغوی ئې هم د هغوی د قلعہ گانونه راوویستل صامی د صبیحة جمع ده هغه عمارت ته ونیلی شی د کوم په ذریعه چه حفاظت کولی شی (قلعه، او د هغوی په زړونو کښې ئې رعب، ویره واچول په هغوی کښې یو فریق تاسو قتل کولو او هغه مقاتلین (جنگ کونکي) وو او په هغوی کښې یو فریق (یعنی، ماشومان مو قید کول او هغه تاسو د هغوی د زمکو او د هغوی د کورونو او مالونو وارثان جوړ کړئ او د هغې زمکې هم چرته چه تراوسه پورې ستاسو قدمونه هم نه دي رسیدلي (وارثان جوړ کړئ) او هغه د خیبر زمکه ده چه د قریظه نه پس په قبضه کښې واخستې شوه او الله تعالى په هر څیز قادر دي.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: اُسُوَّةٌ نَمُوْنَةٌ د عمل، اسم په معنی د مصدر دي، اَلْاِتِّسَاءُ اقتداء، کول شارح ^{رحمته} د اقتداء اضافه کولو سره اشاره او کړه چه اُسُوَّةٌ اسم مصدر په معنی کښې دي لکه قُدُوَّةٌ په معنی د اقتداء، بِقَالَ اَتَشَى فَلَانٌ يَفْلَانُ ای اقتدی به.

قوله: فِي الْقِتَالِ وَالْثِّبَاتِ دا دواړه قیدونه اتفاقی دی، د دې مفهوم مخالف مراد نه دي بلکه مطلب دا دي چه د حضور پاک ژوند مبارک د عمل یوه بهترینه نمونه ده په هر حال کښې که هغه د جنگ حالت وی او که د امن یا د جنگ په حالت کښې د ثابت قدم اوسیدو معامله وی یاد بهادرئ.

قوله: فِي مَوَاطِنِهِ ای مواطن قتال یو عارف څه ښه وینا کړې ده
وَعَصَتْ بِالْهَدْيِ إِلَى كُلِّ أَمْرٍ فَلَسْتُ تَشَاءُ الْأَمَانَةَ

قوله: يَذَلُّ مِنْ لَكُمْ یعنی کن د لگښه په اعادي د جار سره بدل البعض دي

قوله: مَا وَعَدَ اللَّهُ د الله تعالى د وعدي نه دا الله تعالى دا قول اَمْرٌ حَسْبُكَ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ (الآية، مراد دي او د قول رسول ﷺ نه د حضور پاک دا قول أَنْ لَأَحْزَابُ سَأَوُوتَ بَعْدَ تَسْمِئِ لِسَالٍ اَوْعَمَ وقوله صل الله تعالى عليه وسلم سَمِعْتُ الْأَمْرَ بِاجْتِاعِ الْأَحْزَابِ عَلَيْكُمْ الْعَاقِبَةُ لَكُمْ عَلَيَّوَعُ مراد دي

قوله: صَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ د اسم ضمير په ځانې اسم ظاهر راوړلې شوې دي

سوال پورته دا الله تعالى او د هغه د رسول ذکر صراحة شوې دي لهذا دلته ضمير راوړل یعنی صَدَقَا ونيل کافی وو د اسم ظاهر راوړلو څه وجه ده؟

جواب: ① دَاللَّهِ تَعَالٰی دَ نُوْم د تَكْرِیْم اَوْ تَعْظِیْم دِبَارَہِ نَبِیِّ دَاللَّهِ تَعَالٰی نُوْم مُسْتَقْلًا ذَكَرَہُو
 جواب: ② دادی چہ ضمیر را وِر لَو کِنَبِیِّ بِہِ اللہ اَو دِر سَوَل نُوْم ہِم بِہِ یَو لَفْظ کِنَبِیِّ جَمْع کِیْدَل
 خُکَہ چہ دَ دَوَار و دَ پَارَہِ بِہِ تَشْنِیْہِ صِیغَہ صَدَقَا را وِر لَہِ شَوہ کُوم چہ مَوہِمَا لِ الشَّرک دَہِ،
 دَارِنگ حَضُورِ یَاک ﷺ دَوَارَہِ اَسْمُونِہ بِہِ لَفْظ وَاَحَد کِنَبِیِّ جَمْع کُولُونِہ مُنَع فرمَانِیْلِہِ دَہِ
 اَو دَ یُو خَطِیْب کُوم چہ مَن یُعْظِمُ اللہ وَّرَسُوْلَہُ فَقَدْ رَضُوْا مَن یُعْصِمُہُمَا فَقَدْ عُوْی وِیْلِی وُ، مَذْمُت
 فرمَانِیْلُو سِرَہِ نَبِیِّ اَوْ فرمَانِیْلِ بَنَسِ عَطِیْبُ القَوْمِ اَنْتَ قُل وَّمَن یُعِیْ اللہ وَّرَسُوْلَہُ
 قَوْلَہِ: تَحْبِبُہُ، تُحِبُّ نَذَرَ، مُنْخَتَہ، دَا دِ مَرگ نہ کُنَایَہ دَہِ خُکَہ چہ دَ ہِر سَاہِ وَاَلَا دِبَارَہِ دِ نَذَرَ بِہِ
 شَان مَرگ ہِم لَازِم وِی۔
 قَوْلَہِ: صِبْغِیۃً مَا یَتَّخِصُّ بِہِ یَعْنِی دَ خَہِ بِہِ ذَرِیْعَہ چہ حِفَاظَت اَوْ کِرِی شِی کہ ہِفَہ قَلْعَہ وِی
 اَو کہ خَہ بِل خَہ خِیْز مُثْلًا بَنَسِرَ، دَ چَرگ تَاج (خِرَہ) وَغِیْرَہ۔

پارہ نمبر ۲۲ [وَمَنْ یَقْنَت]

[ایاتونہ: ۲۸-۳۴]

اٰیَاتُ النَّبِیِّ قُلْ لَا تُؤَا جِلْکُمْ وَہُنْ بَسَحَ وَطَلَبْنَ مِنْہُ مِنْ رِزْقِ الدُّنْیَا مَا لَیْسَ عِنْدَہُ اِنْ کُنْتُمْ تُؤْذِنُ الْحَیَاۃَ الدُّنْیَا
 وَرِیْبَہَا فَتَعَالٰی اَمْرُہُمْ اَمَّا مَنِہُ الطَّلَاقُ وَاَنْ تَحْکُمْنَ سَرَاحًا یَجِیْلًا اُطْلَقْتُمْ مِنْ غَیْرِ حِزَارٍ وَاِنْ کُنْتُمْ
 تُؤْذِنُ اللہ وَّرَسُوْلَہُ وَالدَّارَ الْاٰخِرَۃَ اَمَّا الْاٰخِرَۃَ (فَاِنَّ اللہ اَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْکُمْ الْاٰجِرَۃَ اَجْرًا عَظِیْمًا)
 اَمَّا الْاٰخِرَۃَ فَاخْزَنَ الْاٰجِرَۃَ عَلٰی الدِّیَا (اٰیَاتُ النَّبِیِّ مَن یَاْتِ مِنْکُمْ بِقَاضِیۃٍ مَّیْمَنَہِ یَفْتَحِ الْاٰیَہِ وَکُشَرَا اَمَّا
 بَیْنَتْ اَوْ ہِی بَیْنَہُ (یَضَاعَفُ) وَفِی قِرَاۃٍ یَضَعُفُ بِالشَّدِیْدِ وَفِی اُخْرٰی یَضَعُفُ بِالثَّوْنِ مَغَہُ وَنُصِبَ الْعَذَابُ
 اِلَہَا الْعَذَابِ یَضَعُفُ یَضَعُفُ عَذَابُ غَیْرِہُمْ اَمَّا مَنِہُ (وَکَانَ ذَلِکَ عَلٰی اللہ یَسُوْرًا) وَمَنْ یَقْنَتْ یَطْغُ
 مِنْکُمْ لِللہ وَّرَسُوْلَہُ وَتَعْمَلُ صَالِحًا تُوْخِیْہَا اَجْرَہَا مَرَّتَیْنِ اَمَّا مَنِہُ فَوَابِ غَیْرِہُمْ مِنْ النِّسَاءِ وَفِی قِرَاۃٍ بِالنِّسَاءِ
 فِی تَغْمَلُ وَلَوْلَہَا (وَاَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا کَرِیْمًا) فِی الْجَنۃِ زَادَہُ (اٰیَاتُ النَّبِیِّ لَسْتُ کَا حِدٍ مَخْمَاغَہُ مِنْ النِّسَاءِ اِنْ
 اَقْبَحْتُ) اللہ فَاِنْ کُنْ اَعْظَمُ (فَلَا تَخْصَمُنَّ بِالْقَوْلِ) لِلرِّجَالِ فَبَطَلَمَ الَّذِی فِی قَلْبِہِ مَرَضٌ یَقَا (وَقُلْنَ قَوْلًا
 مَعْرُوْفًا) مِنْ غَیْرِ خَضُوعٍ (وَقَرْنَ) بِکُنْزِ الرِّیَافِ وَفَتْحُہَا (فِی یُؤْتِیْکُمْ) مِنْ الرِّیَافِ وَاسْلَہُ اَفْرِزْنَ بِکُنْزِ الرِّیَافِ
 وَفَتْحُہَا مِنْ قَرَزَتْ یَفْتَحِ الرِّیَافِ وَکُشَرَا نَقَلَتْ حَرْکَۃَ الرِّیَافِ اِلٰی الرِّیَافِ وَخِذْفَتْ مَعَ حِزْرَۃِ الْوُضَلِ (وَلَا تَسْرِجْنَ)
 بَنَزَلَ اِخْدٰی الشَّاعِرِیْنِ مِنْ اَسْلَہِ (تَسْرِجُ الْجَاهِلِیۃُ الْاُولٰی) اَمَّا مَا قَبْلَ الْاِسْلَامِ مِنْ اِطْہَارِ النِّسَاءِ مَحَابِسِہُنَّ
 لِلرِّجَالِ وَالْاِطْہَارِ بَعْدَ الْاِسْلَامِ مَذْخُورٌ فِی آیَہِ (وَلَا یُنْبِیْنِ زَیْنِہُنَّ اِلَّا مَا ظَہَرَ مِنْہَا) (وَأَقْبَحْنَ الصَّلَاۃَ وَآتِیْنَ
 الرِّیَافَہُ) اَوَّلُہُنَّ اللہ وَّرَسُوْلَہُ اِنَّمَا یُرِیْدُ اللہ لِيُذْہِبَ عَنْکُمُ الرِّجْسَ الْاِلْمَ بِہَا (اَهْلُ الْبَیْتِ) اَمَّا نِسَاءُ النَّبِیِّ
 مَنَی اللہ عَلَیْہِ وَسَلَمَ (وَقَطَطَ کُمْ) مِنْہُ (تَطْہِیْرًا) (وَاَذْکُرْنَ مَا یَتَلَسَّی فِی یُؤْتِیْکُمْ مِنْ آیَاتِ اللہ) الْفَرَادِ
 اَوَّلُہُنَّ الشُّعْرَ (اِنَّ اللہ کَانَ لَعَلِیْمًا) بِاَوَّلِیَّیْہِ (مُحِبُّرًا) بِجَمِیْعِ خَلْقِہِ

برجہ: ای نبی ﷺ ته چلو ازواج مہطراتو ته او وایه او دا نهه وې او دوی د نبی علیه السلام نه د دنیا زیب و زینت غوښتې وو او دا هغه سره نه وو که چرې تاسو د دنیاوی ژوندون (عیش) اود دې ښائست غواړئ نوراشئ چه زه تاسو ته څه یعنی متعۀ طلاق درکړم او تاسو پرېږدم په ښه طریقی سره یعنی تاسو ته طلاق درکړم بغیر د ضرر رسولو نه او که چرې تاسو الله تعالی او د هغه رسول او د آخرت کور غواړئ یعنی جنت نوبقین او کړئ چه په تاسو کې نیک کارونه کونکو دپاره الله تعالی د آخرت په کور کېنې زیر دست اجر یعنی جنت تیار کړې دې نوهغه ټولو آخرت ته په دنیا باندې ترجیح ورکړه، ای د نبی بییانو کومه یوه هم چه په تاسو کېنې څه ښکاره یهودگی او کړی مہبتہ کېنې د "ی" په فتحې او په کسرې سره یعنی ښکاره کړې شوې یا ښکاره شوې نوهغوی ته به ډبل عذاب ورکولې شی او په یو قرات کېنې یُضَعَف په تشدید سره دې او په یو قرات کېنې ی نون سره د تشدید او العذاب په نصب سره (یعنی) د غیر ازواج د عذاب ډبل، یعنی دوه چند اود الله تعالی په نیز د اذیر آسان دی او په تاسو کېنې چه څوک د الله تعالی اود هغه د رسول ﷺ فرمائیداری کوی او نیک عمل کوی نوموړی به هغوی ته ډبل اجر ورکوو یعنی د نورو ښځو په نسبت ډبل اجر او په یو قرات کېنې فعل او نُؤْمِنًا کېنې به یا تحتانیه سره دې، اوموړی د هغوی دپاره به جنت کېنې نور ډیر ښائسته رزق تیار کړې دې، ای د نبی بییانو تاسو د عامو ښځو په شان (معمولی) نه یثی که چرې تاسو د الله تعالی تقوی اختیار کړئ نوبیشکه تاسو د لویو درجو والا یثی، تاسو سړو سره په خبرو اترو کېنې نومه لهجه مه اختیاروئ گنی د چا په زړه کېنې چه د نفاق مرض وی هغه به طمع کول شروع کړی او تاسو د نرمی او نزاکت نه بغیر د قاعدې مطابق خبرې کوئ او تاسو په خپلو کورونو کېنې په آرام سره کیئشې قُرَّت کېنې په کسرې او فتحې دواړو سره دې داد قرار نه مشتق دې، ددې اصل اِفْرَزَتْ د راء په فتحې او کسرې سره قَرَزَتْ په فتحې د راء او کسرې د راء نه مشتق دې، د راء حرکت د قاف طرف ته منتقل شو اوسره د همزې وصل حذف شو او د جاهلیت د پخواني زمانې د رواج مطابق تاسو د خپل ښائست مه ښکاره کوئ یعنی د اسلام نه وړاندې زمانه کېنې د ښځو د سربو دپاره د محاسنو د اظهار په شان، اود اسلام د زمانې نه پس اظهار په آیت وَلَا تُبْدِيَنَّ الْأَمْثَلُ مِنَّا کېنې ذکر دې اود مونږ پابندی کوئ اوزکوة ادا کوئ اود الله تعالی اود هغه د رسول اطاعت کوئ ای اعلی یت یعنی د نبی بییانو الله تعالی ته دا منظوره چه تاسو نه د گناه ککړوالې لرې کړئ او تاسو ښه پاکې صفا اوساتی او تاسو هغه قرآنی آیاتونه او حکمت سنت یاد اوساتی د کوم چه ستاسو په کورونو کېنې تذکره کبړی یقینا الله تعالی به خپلو دوستانو باندې مهربانی کونکې او د خپل ټول مخلوق نه باخبر دې.

د قیوداتو فوائد او تسہیل

قوله: يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ دَ نَبِي كَرِيم ﷺ دَ ازواج مہطراتو او نورو مسلمانانو ښځو اسلامی موقف بیانولو د پارہ داکلام مستانف دي.

قوله: فَتَعَالَى تاسو راشن د تعالیٰ نه امر جمع مؤنث حاضر میني برسکون دي نون نسوة ني فاعل دي، داکلمه دکشرت استعمال د وجي نه اقبل (واؤرنی) په معنی کښي استعمالیدل شروع شو.

قوله: أُمِّتُكُمْ وَأَنْتُمْ حُكْمٌ په عام قراعت کښي دواړه صیغې په جزم سره دی د مجزوم کیدو دوه وجې کیدي شي اول دا چه د جواب شرط کیدو د وجي نه مجزوم وی او کتن شرط وی او د شرط او جواب شرط په مینځ کښي جمله معترضه وی دویمه وجه داده چه فتعالیٰ جواب شرط وی او اُمِّتُكُمْ جواب د امر وی.

قوله: مِنْ كُنْ، مِنْ بیانیه دي ځکه چه ټول ازواج محسنات دی دویم ترکیب د اول نه بهتر دي. (اعراب القرآن للدرویش)

قوله: إِنْ أَتَيْتُمْ إِنْ حرف شرط أَتَيْتُمْ شرط محلاً مجزوم، جواب شرط محذوف دي لکه چه شارح رحمه الله قَاتٍ كُنْ اعظم سره اشاره کړې ده او بعض مفسرینو قَلَّا تَخْضَعْنَ بالقول جواب شرط گرځولي دي

أَيُّ إِنْ أَتَيْتُمْ فَلَا تَكَلَّمْنَ كَلَامًا لَهَا خِصَامًا الرَّجَالِ كَلَامًا لِّلرِّجَالِ

قوله: وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ (در قاريه) ای آرام گیرید در خانه غرض یعنی په خپلو کورونو کښي په سکون سره اوسیرئې وَقَرْنَ کښي واو عاطفه دي جمع مؤنث امر حاضر معروف ① دا په اصل کښي د قرانه اِقْرَئْنَ (سمع) یا ② په اصل کښي اِقْرَئْنَ وو د راء په کسري او فتحې سره قَرَرْتُ (ضرب) باقرَرْتُ (سمع) نه د راء حرکت نقل کولو سره قاف ته ورکړي شو او راء سره د همزي حذف شوه، تاسو اوسیرئې، ③ بیضاوی، زمخشری او نیشاپوری لیکلی دی چه دا د قَارِئًا په وزن د خَائٍ بِخَائٍ نه دي یعنی تاسو کلکې اوسیرئې ④ او بعضي حضراتو واو اصل گرځولو سره د وَقَرِيضَ (مثال واوی) نه مشتق گرځولي دي یعنی په سکون او قرار باندې اوسیرئې (لغات القرآن)

قوله: تَتَذَكَّرْنَ په اصل کښي تَذَكَّرْنَ وو په ناز او انداز باندې تلل او خپل زینت او محاسن د پردو سره ښکاره کول.

[ایاتونہ: ۳۵ - ۴۰]

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ الْفَاطِمَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ فِي الْإِيمَانِ وَالْعَابِرِينَ وَالْعَابِرَاتِ عَلَى الطَّاعَاتِ وَالْحَاشِيِينَ الْمُتَوَاضِعِينَ وَالْمُتَوَاضِعَاتِ الْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُنَّ الْحَافِظَاتِ عَنِ الْخِزَامِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً لِنِعْمَاسِي وَأَجْرًا عَظِيمًا عَلَى الطَّاعَاتِ وَمَا كَانَ يُؤْمِنُ وَلَا مُؤْمِنَةٌ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ بِثَاءٍ وَآلِئَاءِ لَهُمُ الْخِيَرَةُ أَمَنِ الْإِخْتِيَارِ مِنْ أَمْرِهِمْ خِلَافَ أَمْرِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ نَزَلَتْ فِي عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَحْشٍ وَأَخِيهِ زَيْنَبُ خَطْبَتُهَا النَّبِيِّ لَزَيْنَبُ بْنُ خَارِثَةَ فَكَرِهًا ذَلِكَ جِئَ عَلَيْهِمَا قَبْلَ أَنْ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَطَبَهَا لِنَفْسِهِ ثُمَّ رَضِيَهَا لِلْآيَةِ وَمَنْ يَقْبِضَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا بَيْنَا فَرُوجَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَزَيْنَبُ ثُمَّ وَقَعَ بِنِسْرِهَا عَلَيْهَا بَعْدَ جِئَ فَوَقَعَ فِي نَفْسِهِ حُبُّهَا وَفِي نَفْسِ زَيْنَبُ كَرَاهَتُهَا ثُمَّ قَالَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرِيدُ فِرَاقَهَا فَقَالَ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ كَمَا قَالَ تَعَالَى (وَإِذَا) مَنُوبٌ بِأَذَكَرِ يَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ بِالْإِسْلَامِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ بِالْإِعْتِقَادِ وَهُوَ زَيْنَبُ بْنُ خَارِثَةَ كَانَ مِنْ سَبِي الْجَاهِلِيَةِ اشْتَرَاهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْلَ الْبَيْعَةِ وَأَعْتَقَهُ وَتَبَاهُ (أَمْسَكَ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ) فِي أَمْرِ طَلَاقِهَا (وَتَقْبِضُ فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ) مَظْهَرُهُ مِنْ مَحَبَّتِهَا وَأَنْ لَوْ فَرَّقَها زَيْنَبُ زَوْجَتِهَا (وَتَقْبِضُ النَّاسَ) أَنْ يَقُولُوا تَزَوَّجَ زَوْجَةَ ابْنِهِ (وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَحْشَاهُ) فِي كُلِّ شَيْءٍ وَتَزَوَّجَها وَلَا عَلَيْكَ مِنْ قَوْلِ النَّاسِ ثُمَّ طَلَّقَها زَيْنَبُ وَانْقَضَتْ عِدَّتُهَا قَالَ تَعَالَى (فَلَمَّا قَضَى زَيْنَبُهَا وَطَرًا) حَاجَةٌ (زَوْجَتُكَ) فَدَخَلَ عَلَيْهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِغَيْرِ إِذْنٍ وَاشْتَبَعَ الْمُسْلِمِينَ خَبْرًا وَلَحْمًا (لَكِنْ لَا يَكُونُ عَلَى الْمُسْلِمِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ) مَقْضِيَةً (مَفْعُولًا) (مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فَمَا أَقْرَضَ) أَخْلَى (اللَّهُ لَهُ سَعَةُ اللَّهِ) أَمِنْ كُنْهَةِ اللَّهِ فَتُصِيبُ بِنَزْعِ الْخَافِضِ (فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِ) مِنَ الْأَنْبِيَاءِ أَنْ لَا خَرَجَ عَلَيْهِمْ فِي ذَلِكَ تَوْسِيعَةً لَهُمْ فِي التَّكَاثُرِ (وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ) فِيهِ (قَدَرًا) مَقْدُورًا مَقْضِيًا (الَّذِينَ) نَفَتْ لِلَّذِينَ قَبْلَهُ (يُخْلِقُونَ) سَأَلَاتِ اللَّهِ وَتَحْشُونَهُ وَلَا يَحْشُونَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ) فَلَا يَحْشُونَ مَقَالَةَ النَّاسِ فِيمَا أَخْلَى اللَّهُ لَهُمْ (وَلَكِنْ بِاللَّهِ حَيًّا) حَافِظًا لِأَعْمَالِ خَلْقِهِ وَمُعَاسِنَتِهِمْ (مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ جَمَلِكُمْ) فَلَنْزَ أَبَا زَيْنَبُ أَمِنْ وَالِدِهِ فَلَا يَخْزَمُ عَلَيْهِ التَّزْوُجُ بِزَوْجَتِهِ زَيْنَبُ (وَلَكِنْ) كَانَ رَسُولُ اللَّهِ وَخَاتَمُ النَّبِيِّينَ) فَلَا يَكُونُ لَهُ مِنْ زَجَلٍ بَعْدَهُ يَكُونُ نَبِيًّا وَفِي قِرَاءَةِ بَفَتْحِ التَّاءِ كَالِئَاءِ الْخُفْمِ أَمِنْ بِهِ خِفُوا (وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا) بِنْتُهُ بَازْ لَا نَبِيَّ بَعْدَهُ وَإِذَا نَزَلَ الشُّدُّ جِئَ بِخُفْمٍ بِشَرِيمٍ

ترجمہ: یقیناً مسلمانانِ سری و مسلمانانِ بنیعی و مؤمنانِ سری و مؤمنانِ بنیعی او فرمانبردارِ سری او فرمانبردارِ بنیعی او یہ ایمان کنبی مخلصِ سری او مخلصِ بنیعی صبر کونکی سری او صبر کونکی بنیعی او خشوع او عاجزی کونکی سری او خشوع او عاجزی کونکی بنیعی او خیرات کونکی سری او خیرات کونکی بنیعی او روڑی ساتونکی سری او روڑی ساتونکی بنیعی او

د ھرام نه د خپل شرمگاہ حفاظت کونکې سړې او حفاظت کونکې ښځې او په کثرت سره د الله ذکر کونکې سړې او ذکر کونکې ښځې د دې ټولو د پاره الله تعالی د گناه نه مغفرت او په اطاعت باندې اجر عظیم تیار ساتلې دې او (گورنۍ) د یو مؤمن سړې او یوې مؤمنې ښځې د پاره د الله تعالی اود هغه د رسول د فیصلې نه پس په خپله معامله کېښې د الله تعالی اود هغه د رسول خلاف ورزۍ کولو هېڅ اختیار باقی نه پاتې کېږي، بکون کېښې او ت دواړه دی دا آیت د عبد الله بن جحش اود هغه د خور زینب (بنت جحش) په باره کېښې نازل شوې دې، رسول الله ﷺ حضرت زینب ته د حضرت زید بن حارثه رضی الله عنه د نکاح پیغام ورکړې وو کله چې دواړو خور او ورور ته د دې (حقیقت حال) معلوم شو نو پیغام یې ناخوښه کړو ځکه چې دې دواړو اول دا گنړلې وو چې حضور پاک پخپله دخپل خان د پاره د زینب د نکاح پیغام ورکړې دې، دې نه پس د ذکر شوی آیت د نازلیدو د وجې نه دواړه راضی شو (یاد ساتنۍ) د الله تعالی اود هغه د رسول ﷺ په څوک هم نافرمانۍ کوی هغه به په ښکاره گمراهۍ کېښې پریوځي نو هغوی د حضرت زینب رضی الله عنها د نکاح د حضرت زید رضی الله عنه سره اوکړه، بیا څه موده پس د حضور پاک نظر په حضرت زینب باندې پریوتلو نو د هغې محبت د حضور پاک په زړه کېښې راوچت شو او د زید په زړه کېښې د زینب نه نفرت (پیدا شو) بیا زید حضور پاک ته عرض اوکړو چې زه زینب ته طلاق ورکول غواړم، حضور پاک او فرمائیل خپله بی بی (په نکاح کېښې) اوساته لکه چې الله تعالی فرمائیلې دی کله چې حضور پاک هغه سړې ته وئیل په چاچه الله تعالی د اسلام په ذریعه انعام فرمائیلې دې او آزادولو سره تاسو هم په هغه باندې احسان اوکړو هغه زید بن حارثه رضی الله عنه دې دې د جاهلیت د زمانې په قیدیانو کېښې وو رسول الله ﷺ د بعثت نه وړاندې اخستې وو او د آزادولو نه پس یې متبني جوړ کړې وو، خپله بی بی (زینب) په خپله نکاح کېښې اوساته اود هغې د طلاق په معامله کېښې د الله تعالی نه اوویرپه او تاسو رضی الله عنه په خپل زړه کېښې (هغه خبره) پته ساتلې وه کومه چې الله تعالی ښکاره کونکې وو او هغه د زینب محبت وو اودا چې که زید دې ته طلاق ورکړی نوزه به دې سره نکاح اوکړم، او تاسو رضی الله عنه د خلقو د هغه خبرونه ویریدل چې خلق به وائی چې محمد ﷺ د خپل خوښۍ د ښځې سره نکاح اوکړه، او ویریدل خو د حضور پاک د پاره به هر څیز کېښې هم د الله تعالی نه لازم دی، او هغه به ستادې سره نکاح اوکړی او تاسو له دخلقو دخبرو هېڅ اندېښنه نه دی کول پکار، روستو بیا حضرت زید رضی الله عنه حضرت زینب رضی الله عنها ته طلاق ورکړو اود هغې عدت هم تیر شو، الله تعالی او فرمائیل چې کله زید د دې نه خپل حاجت پوره کړو نو موږ ستا د هغې سره نکاح اوکړو نو حضور پاک زینب ته بغیر د اجازت نه تشریف بوړو او په مسلمانانو باندې یې (ولیمه) کېښې ښه په مړه خپته غوښه او رویتۍ او خوړله دې د پاره چې د مؤمنانو د پاره په دغه متبناگانو سره د نکاح په باره کېښې تنگی نه وی، کله چې هغوی

دَدُو نہ خپل حاجت پوره کړی او د الله تعالی امر فیصله شوې حکم خو هم کیدونکې وو کوم خیزجه الله تعالی د نبی دپاره فرض یعنی حلال کړو ددې په (کولو) په نبی باندې هېڅ حرج نشته د پخوانو انبیاء کرامو په حق کښې هم د الله تعالی داسې طریقہ ساتلې وه دا چه په دې کښې د هغوی دپاره څه حرج نشته د هغوی دپاره په نکاح کښې آسانی پیدا کولو د پاره سټه نه د نزع خافض د وجهې نه نصب ورکړې شوې دې د الله تعالی حکم یعنی د هغه فعل مقرر کړې شوې وی الٰیْمُ د سابق الٰیْمُ صفت دې دا ټول داسې وو چه د الله تعالی احکام په دې رسول او هم د الله تعالی نه به ویریدل هم دغه وجه ده چه په دغه کارونو کښې کوم چه الله تعالی د هغوی دپاره حلال کړل د خلکو د خبرو (پیغورونو) پرواه به نې نه کوله او الله تعالی د خپل مخلوق د محافظت او محاسبت په اعتبار سره کافی دې (دې خلقو) محمد ﷺ ستاسو د سونه د چا پلار نه دې لهذا د زید پلار یعنی د هغه والد (هم) نه دې په دې وجه د هغه د پاره د زید بی بی زینب سره نکاح حرام نه ده لیکن حضور پاک د الله تعالی رسول دې او د ټولو انبیاء کرامو د سلسلې ختمونکې دې لهذا د هغوی هېڅ بالغ اولاد نشته چه د هغوی نه پس نبی وی او په یو قرات کښې د تاء په فتحې سره دې یعنی په معنی د مهر، مطلب دا چه د حضور پاک په ذریعہ د انبیاءو سلسله باندې مهر لگولې شوې دې او الله تعالی د هرسې نه به خبر دې او هم د هغې نه دا خبره هم ده چه د حضور پاک نه پس څوک نبی نشته، او کله چه به د سیدنا عیسیٰ ﷺ نزول اوشی نو هم د حضور پاک د شریعت مطابق به فیصله کوی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

فوله: المؤمنین والمؤمنات سوال: د دې عطف په المسلمین والمسلمات باندې کړې شوې دې حالانکه شرعاً دواړه یو دی او د عطف د پاره مغایرت ضروری دې؟

جواب: د مفهوم په اعتبار سره دواړه مختلف دی ځکه چه اسلام بما جاء به النبی صلی الله علیه وسلم د تصدیق قلبی سره د شهادتین د تلفظ نوم دې او ایمان اذعان قلبی نوم دې د نطق باللسان په شرط سره، او د عطف دپاره ادنی مغایرت کافی دې.

فوله: والمحافظات د دې مفعول د ماقبل د دلالت د وجهې نه حذف کړې شوې دې تقدیری عبارت دادې والمحافظات قُرُوْهُنَّ.

فوله: إِذَا قَضَىٰ اللَّهُ وَرَسُولُهُ د الله تعالی نوم تعظیماً اودې خبرې طرف ته د اشارې کولو د پاره ذکر کړې شوې دې چه د رسول الله فیصله هم د الله تعالی فیصله ده ځکه چه رسول دخپل طرف نه څه فیصله نه کوی.

فوله: للمؤمن، د کسان خبر مقدم دې او للمؤمنه په هغې معطوف دې ادا ظرفیه متضمن ده معنی د شرط لره، جواب د شرط محذوف دې په کوم چه نفی مقدم دلالت کوی. اذالطریقه

محضہ کیدې شی په دې صورت کښې به د استغر محذوف معمول وی د کوم سره چه دگات خبر متعلق دې تقدیری عبارت به داشی و ماکان استغر المومن ولا مؤمنة وقت قضااء الله کون خیرة له فی امره. (جمل)

نوله: الاعتصار، د الخیرة تفسیر په الاعتصار سره کولو کښې نې اشاره او کړه چه الخیرة مصدر غیر قیاسی دې.

نوله: خلاف امر الله دا د الخیرة د مفعول کیدو د وجې نه منصوب دې.

نوله: ین همتها دا د ما الهدای بیان دې.

نوله: سنة الله مصدر کیدو د وجې نه هم منصوب کیدې شی.

نوله: قدرًا مقدورًا، مقدورًا، د قدرًا تاکید دې لکه ظلًا ظلیلًا دلیل الٰهل.

نوله: ولكن رسول الله د جمهورو په قراعت کښې لیکن په تخفیف سره دې او درسول نصب د کان محذوف خبر کیدو د وجې نه دې.

[ایاتونه: ۴۱-۵۲]

يا ايها الذين آمنوا اذكروا الله ذكرا كثيرا (وَسَيُؤَمِّرُكُمْ بِكُرَّةٍ وَأُخَيْرًا) أُولَ الشَّارِ وَأَجْرِهِ هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ
أَي يَزِيدُكُمْ (وَمَلَائِكَتُهُ) يَسْتَفِزُّونَ لَكُمْ (يُخْرِجُكُمْ) لِيُذِيبَ بِخُرَاجِهِ (مِنَ الظُّلُمَاتِ) أَي الْكُفْرِ إِلَى
النُّورِ أَي الْإِيمَانِ (وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا) رَحِيمُهُمْ مِنْهُ تَعَالَى (يَوْمَ يُنْفَخُ الْفُتُوحَةُ) بِإِسْنَانِ الْمَلَائِكَةِ (وَأَعَدَّ
لَهُمْ أَجْرًا كَرِيمًا) هُوَ الْجَنَّةُ (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَهِيدًا) عَلَى مَنْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ (وَمُبَشِّرًا) مِنْ صِدْقِ
بِالْجَنَّةِ (وَنَذِيرًا) مُنْذِرًا مَنْ كَذَبَكَ بِالنَّارِ (وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ) إِلَى طَاعَتِهِ (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ) بِأَمْرِهِ (وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ) بِأَنَّ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ فَضْلًا كَثِيرًا هُوَ الْجَنَّةُ (وَلَا تُطْعَمُ الْكَافِرِينَ) وَالْمُتَافِقِينَ فِيهَا
فِي الْإِهْدَاءِ بِهِ (وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ) بِأَنَّ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ فَضْلًا كَثِيرًا هُوَ الْجَنَّةُ (وَلَا تُطْعَمُ الْكَافِرِينَ) وَالْمُتَافِقِينَ فِيهَا
يُخَالِفُ شَرِيفُكَ (وَدَعَرِ) أَنْزَلَ (أَذَاهُمْ) لَا تُخَازِرُهُ عَلَيْهِ إِلَى أَنْ تُلَاحِظَ فِيهِمْ بَاطِلًا (وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ) فَهُوَ
كَالِيكَ (وَلَقَدْ بَالِغُ الْوَعْدِ) مَقْصُودًا (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ
تُحْسِنُوا) فِي قِرَاءَةِ نِكَاحِهِنَّ أَيْ نِكَاحُهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَحْسِنُوا (فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَةٍ تَعْتَدُونَهَا) تَحْصِنُونَهَا بِالْأَفْرَاءِ
وَعَفْرِهَا (فَمَتَّعُوهُنَّ) أَغْطَوْهُنَّ مَا يَسْتَفِيدْنَ بِهِ أَيْ إِنْ لَمْ يَسْمَعْ لَهُنَّ أَصْدَقَةٌ وَلَا فَلَهُنَّ نِصْفُ الْمَسْمُوعِ فَقَطْ
فَالله بِنِ عَاسٍ وَعَلَيْهِ الشَّالِيحُ (وَمَتَّعُوهُنَّ مَتْرَاحًا جِيلًا) خَلُّوا سَبِيلَهُنَّ مِنْ غَيْرِ إِضْرَارٍ (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحْلَلْنَا
لَكَ أَزْوَاجَكَ اللَّاتِي آتَيْتَ أَجُورَهُنَّ) مُهْرَهُنَّ (وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِنْ أُنْثَاءِ اللَّهِ عَلَيْكَ) مِنَ الْكُفَرِ بِالنَّبِيِّ
كَمُفِيَةٍ وَجُودِيَةٍ (وَبَنَاتُ عَمَّكَ وَبَنَاتُ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتُ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتُ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتُ عَمَّاتِكَ) بِخِلَافِ مَنْ
لَمْ يَهَاجِرْ (وَأَمْرًا مُؤَمَّنَةً) إِنْ وَهَبْتَ لِنَفْسِكَ لِنَفْسِكَ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا يَطْلُبُ بِكَاسِهَا بِغَيْرِ صَدَاقٍ
إِخَالَصَةً لِكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ (النَّكَاحُ) بِفَلْظِ الْهَبَةِ مِنْ غَيْرِ صَدَاقٍ (قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُضُ عَنْهُمْ) أَيْ
الْمُطْلَقِينَ (فِي أَزْوَاجِهِمْ) مِنَ الْأَخْطَامِ بَانَ لَا يَهْدُوا عَلَى أَنْبَعِ بَسْوَةٍ وَلَا يَتَزَوَّجُوا إِلَّا بِوَلِيِّ وَشُهُودٍ وَمَهْرٍ (و)

فی (ما مَلَکْتُ اَیْمَانَهُمْ) مِنَ الْاِیْمَانِ بِشَرَاءٍ وَغَیْرِهِ بِأَنْ تَكُونَ الْاَیْمَةُ مِمَّنْ تَحِلُّ لِیَمَانِکَیْہَا کَالِکِتَابَۃِ بِخِلَافِ
 الْمَجْبُورَةِ وَالْوَدِیۃِ وَانْ سَعِیَہِ قَبْلَ الْوُطْءِ (لِیَکْیَلًا) فَتَقْلُقُ بِمَا قَبْلَ ذَلِكَ (یَکُونُ عَلَیْکَ حَرَمٌ) حِسَابِ فِی
 التَّحَاکِ (وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا) فِیْمَا یَغْیِرُ التَّحَرُّزَ عَنْهُ (رَحِیْمًا) بِالتَّوْبِیْعَةِ فِی ذَلِكَ (تَرْجِیْمًا) بِالْمَغْزَۃِ وَآئِیۃِ بِذَلِہِ
 تُلَوِّحُ (مَنْ نَّشَاءُ مِنْہُمْ) اَیْ اَزْوَاجِکَ عَنْ نَوَیْتِہَا (وَلَوْ لَوِی) تَضَمُّ (اَلِیْکَ مَنْ نَّشَاءُ) مِنْہُمْ فَنَایِہَا (وَمَنْ
 اَبْتَغَیْتَ) طَلَبْتَ (وَمِنْ عَزَلْتَ) مِنَ الْقِسْمَةِ (فَلَا جُنَاحَ عَلَیْکَ) فِی طَلَبِہَا وَضَمَمِہَا اِلَیْکَ خَبَرِ فِی ذَلِکَ بَعْدَ
 اَنْ کَانَ الْقِسْمُ وَاجِبًا عَلَیْہِ (ذَلِکَ) التَّخْیِیرُ (اَدْنٰی) اَقْرَبَ اِلٰی (اَنْ تَقْرَأُ عَنْہُمْ) وَلَا یَحْزَنُ وَیَرْضِیْنِ بِمَا آتَیْتِہُنَّ
 مَا ذَکَرَ الْمُخْیَرُ فِیْہِ (کُلَّہُنَّ) تَاْکِیْدٌ لِلْفَاعِلِ فِی یَرْضِیْنِ (وَاللّٰهُ یَعْلَمُ مَا فِیْ قُلُوْبِکُمْ) مِنْ اَمْرِ النِّسَاءِ وَالْفَتْلِ
 اِلٰی بَعْضِہُنَّ وَانَّمَا خَبَرْنَاکَ فِیْہُنَّ تَنْبِیْہًا عَلَیْکَ فِی کُلِّ مَا اَرَدْتَ (وَكَانَ اللّٰهُ عَلِیْمًا) بِخَلْقِہِ (حَلِیْمًا) عَنْ
 عَقَابِہُمْ (لَا تَحِلُّ) بِالْعَاہِ وَالِیۡۤاءِ (لَکَ الْیَسَّاءُ مِنْ بَعْدِ) بَعْدَ الشُّعْ اَلْوَحْدِ اِخْتَرْتِکَ (وَلَا اَنْ کَبِدَلَّ) بِزَکَ اِخْذِ
 الشَّائِغِ فِی الْاَصْلِ (وَمِنْ اَزْوَاجِ) بِأَنْ تُطْلَقَہُنَّ اَوْ بَعْضُہُنَّ وَتَنْکِحَ بَدَلَ مِنْ طَلَقْتَ (وَلَوْ اَعْجَبَکَ حُسْنُہُنَّ) اِلَّا
 مَا مَلَکْتُ بِحِیْنِکَ مِنَ الْاِیْمَانِ فَتَحِلُّ لَکَ وَقَدْ مَلَکَ صَلٰی اللّٰهُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ بَعْدَہُنَّ عَارِیۃً وَوَلَدَتْ لَہُ اِبْرَہِیْمَ
 وَمَاتَ فِی حَیَاتِہِ (وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ عَرِیْبًا) حَفِیْظًا.

ترجمہ: ای دایمان والو تاسو داللہ تعالیٰ ذکر شدہ بہ کثرت سرہ کوئی او سحرماہنام یعنی د ورخی
 اول او پہ آخر د ورخ کنبی (یعنی ہمیشہ) دہغه پاکی بیانوی ہغه داسی (رحیم) دی چہ ہغه پہ
 تاسو باندی رحمت نازلوی او دہغه فریبتی (ہم) ستاسو دپارہ دعاد رحمت کوی دی دپارہ چہ
 تاسو د ظلمت یعنی دکفر نہ نور یعنی ایمان طرف تہ راویاسی، یعنی دی خروج تہ دوام
 ورکری، او اللہ تعالیٰ پہ مؤمنانو باندی دیر مہریان دی پہ کومہ ورخ چہ ہغوی د اللہ تعالیٰ سرہ
 ملاوی پی نو د ہغوی دپارہ بہ تحفہ د اللہ تعالیٰ د طرف نہ د فریبتو بہ ژبہ سلام وی او اللہ تعالیٰ
 د ہغوی دپارہ ټکلی بدلہ تیارہ ساتلی ده او ہغه جنت دی او ای نبی یقیًا ہم مونہ تاسو بہ مرسَل
 البھر (یعنی) پہ امت باندی گواہ جوړولوسره او ستاسو تصدیق کونکو تہ د جنت زیری
 ورکونکي جوړولوسره او د ستاسو تکذیب کونکي د دوزخ نہ ویرونکي جوړکړي لپلې نې
 او د ہغه پہ حکم سرہ د اللہ تعالیٰ د اطاعت طرف تہ رابلونکي او روښانه چراغ جوړولوسره لپلې نې
 یعنی د چراغ پہ شان دی، د ہغه پہ ذریعہ ہدایت حاصلولو کنبی او تاسو مؤمنانو تہ زیری
 واوړوی چہ پہ ہغوی باندی د اللہ تعالیٰ د طرف نہ دیرلوی فضل کیدونکي دی او ہغه جنت دی
 او پہ ہغه خبرو کنبی چہ ستاسو د شریعت خلاف وی، د کافرانو او منافقانو خبرہ مہ منی او
 د ہغوی د طرف نہ تکلیف رسول ہیرکړی او پہ دغه تکلیفو نو باندی بدلہ مہ اخلی تر کومې
 چہ د ہغوی نہ د بدلي اخستلو حکم نہ وی درکړي شوې او پہ اللہ تعالیٰ باندی یقین ساتی
 خکې چہ ہغه ستاسو دپارہ کافی دی او اللہ تعالیٰ د کارسازي دپارہ کافی دی یعنی (کارونہ)
 ہغه تہ د حوالہ کولو پہ اعتبار سرہ کافی دی، ای مؤمنانو کله چہ تاسو مؤمنانو ښغو سرہ

نکاح او کردی یا، حقیقه یا حکماً، و کوروالی نه ورنه دی هغوی ته طلاق ورگرتی او په یوقرات
 کښې ښوونې دې او معنی ئې ښوونې ده نو په (دې صورت) کښې ستاسو په هغوی
 باندې هیڅ دعدت حق نشته کوم چه ساسو د حیض و غیره په ذریعه سره او شمیرئې نوتاسو هغوی
 ته مټمه ورگرتی یعنی هغوی نه څه مال، ورگرتی په کوم سره چه هغوی څه فائده حاصله
 کړی. او دا به هغه صورت کښې دی چه ذهني مهر نه وی متعین شوې گنی ذهني ډپاره
 نصف مهر کفی دې حضرت ابن عباس رضی الله عنهما دغه فرمانیلی دی او هم دغه د امام
 سافعی رحمته الله علیه به نیزدی او په ښه شان سره هغوی رخصت کړئې یعنی بغیر څه نقصان
 یکیف رسولو هغوی په ښه طریقه سره رخصت کړئې، اې ښی مونږ ستاسو ډپاره هغه ښځې
 د کومو چه تاسو مهراډا کړې دې حلال کړی دی او هغه ښځې هم کومې چه الله تعالی تاسو ته په
 غنیمت کښې درکړې دی یعنی دکافرانو نه د فید په ذریعه لکه صفیه رضی الله عنها، جویریة رضی الله عنها
 اوستاسو د تره لونه او ستاسو د ماماگونو لونه او د ستاسو د ترور لونه او ستاسو د خاله گانو
 لونه چا چه تاسو سره هجرت کړې وی او هغه مؤمنه ښځه هم حلال ده چا چه خپل ځان ئې ته (بغیر د
 مهر، حواله کړې دې په دې شرط چه ښی د هغې سره نکاح کول قبول کړی یعنی (ښی) هغې سره
 بغیر د مهر نکاح کول منظور کړی دا د ستاسو خصوصیت دې ته چه د نورو مسلمانانو ډپاره
 یعنی بغیر نه دمهر په لفظ د هېې سره نکاح (د حضور پاک خصوصیت دې) مونږ ته هغه
 احکام معلوم دی کوم چه مونږ په هغوی باندې یعنی په مؤمنانو باندې ذهني د بییانو په
 باره کښې مقرر کړی دی دا چه د څلورو نه زیات نکاح به نه کوی او (هغه احکام هم معلوم
 دی) چه ذهني د وینځو په باره کښې مونږ مقرر کړی دی هغه وینځې (که) اخستې شوې وی او
 که په ملکیت کښې راغلې وی یا په څه بله طریقه، وینځه داسې وی کومه چه د مالک
 ډپاره حلال وی لکه کتابیه په خلاف د مجوسي او بت پرستې اودا چه د کوروالی نه
 ورنه دی سقیه د رحم او کړې دې ډپاره چه د نکاح باره کښې په تاسو تنگی نه وی (لکن لا د دې
 تعلق د ماقبل یعنی انا اکلکناک سره دې او الله تعالی په هغه (امر) کښې د کوم نه بچ کیدل
 چه سخت وی بغښونکې دې او په دې کښې آسانی ورکولو سره رحم کونکې دې د دغه
 بییانونه کومې چه تاسو غواړئې ذهني د نمبر نه جدا اوستاسی، او کومې چه غواړئې ځان سره ئې
 اوستاسی یعنی ذهني نمبر هغې ته ورکړی تړئې په همزه سره اود همزه په ځانې ی سره په
 معنی د تفرقه او دکومې نمبر چه تاسو روستو کړې وویا تاسو ذهني نمبر شروع کول غواړئې نو د
 هغې نمبر شروع کولو او خپل ځان سره یو ځای کولو کښې په تاسو باندې هیڅ حرج نشته
 اولاً. په حضور پاک باندې نمبر مقرر کول واجب وو روستو د نمبر مقرر کولو باره کښې
 اختیار ورکړې شو په دې تخییر کښې زیاته توقع ده چه ذهني سترگې یخې شی او ذهني خاطر
 به دروند نه شی او کوم څه چه تاسو په مخیر فیه کښې هغوی ته ورکوئې په هغې باندې به ټولې په

تولی راضی وی کَلُّهُ دَ تَرْضٰی دَ فاعل تاکید دے دَ بنحو پہ معاملہ کنبی او پہ ہفوی کنبی دَبعضو طرف تہ (دیر) رغبت بارہ کنبی اللہ تعالیٰ تہ ستاسو دَ زہونو حال معلوم دے مونو ستاسو دَ آسانی دَپارہ دَ بییانوبارہ کنبی ستاسو پہ غوہنتہ کنبی اختیارورکری دے، اللہ تعالیٰ دَخیل مخلوق بارہ کنبی نہ علم لری اوہفوی تہ دَ سزا ورکولوبارہ کنبی حلیم دے، ستا دَپارہ دَ دغہ نہو بنخونہ علاوہ کومے چہ تاسو اختیارکری دی ستاسو دَپارہ حلال نہ دی بجل کنبی تاء او یاء دوارہ دی او نہ ستاسو دَپارہ دا صحیح دی چہ دَ دغہ بییانوبہ مخانی نورے او کرکے پہ داسے توگہ چہ دغہ تولی یا د دوی نہ بعضو تہ طلاق ورکری او دَ طلاق شوے پہ بدلہ کنبی نورے او کرکے اگرچہ تاسو تہ دَہغہ (نور) حسن نہ لگی، مگر ہغہ وینخے کومے چہ ستاسو معلوکے وی نو پہ ہغے کنبی ستاسو دَپارہ (بدلون) حلال دے، حضور پاک دَ بییانونہ پس دَ ماریہ قبٹیہ مالک شو او دَ حضور پاک دَ ہغے نہ خونی ابراہیم پیدا شو دَ کوم انتقال چہ ہم دَ حضور پاک پہ ژوند مبارک کنبی اوشو او اللہ تعالیٰ دَ خرخیز پورہ ساتونکے دے۔

د قیوداتو فوائد اوتسہیل

ہولہ: هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ جملہ مستانفہ دہ او دَ امر بالذکر والتسبیح علت دے یعنی چہ کلہ دَ ذکر اوتسبیح حکم ورکری شو نوسوال پیدا شو چہ ذکر اوتسبیح دے ولے او کرکے شی؟ نوجواب ورکری شو ددے دَپارہ چہ ہغہ پہ تاسو باندے رحمت نازل کری۔
ہولہ: اَنْ يَّزِيَّكُمْ دَ اضافی مقصد داخودل دی چہ دَ صلوة نسبت کلہ دَ اللہ تعالیٰ طرف تہ اوشی نونزول دَ رحمت مراد وی۔

ہولہ: ملاہگتہ ددے عطف دَ یُصَلِّي پہ ضمیر مستتر باندے دے، مگر دلتہ بہ دا اعتراض کیبری چہ پہ ضمیر مرفوع متصل باندے دَ عطف دَپارہ دَ ضمیر منفصل پہ ذریعہ تاکید ضروری وی کوم چہ دلتہ نشتہ۔

جواب: دادے چہ چونکہ دَ عَلَیْكُمْ فاصل موجود دے پہ دے وجہ دَ ضمیر پہ ذریعہ دَ تاکید ضرورت نشتہ، او ملاہگتہ نہ پس مستفرون دَ اضافی مقصد داخودل دی چہ دَ صلوة نسبت کلہ دَ ملائکو طرف تہ وی نو طلب دَ مغفرت مراد وی۔

ہولہ: لِيُزِيَّكُمْ دے تفسیر پہ لِيُزِيَّكُمْ سرہ دَ کولو مقصد دے یوسوال جواب ورکول دی، سوال دادے چہ دَ اہل ایمان دَ کفر دَ ظلمت نہ وتل ہم پہ نفس ایمان سرہ ثابت دی بیا دَ دوبارہ رابستلو خہ مطلب دے؟ داخوتحصیل دَ حاصل دے؟

جواب: حاصل دادے چہ ددے تفسیر مقصد دے خبرے طرف تہ اشارہ کول دی چہ دَ خروج نہ دوام واستقرار مراد دے، خکہ چہ کلہ دَ خالق نہ غفلت زیاتیبی نو دَ ایمان نہ دَ خروج سبب

حوریری: «العیاذ باللہ».

حوال: اَنْظَلَمَات جمع او النور واحد راوړلو کښې څه مصلحت دې؟

پوله: د کفر انواع چونکه ډیر وی د دې وجې نه د هغې ظلمات هم زیات وی او ایمان خو شی واحد دې په دې کښې تعدد نشته دې کوم خلق چه د تعدد قائل دی هغه د اهل سنت والجماعت نه خارج دې. (صاوی)

پوله: یادښه تفسیر پاتړه سره کولو کښې مقصد د یو سوال مقدر جواب دې.

سوال: اِذْن و اجازت خو د اِنَّا ارْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمَقِئْرًا نه مستفاد دې بیاد دوباره اجازت څه ضرورت دې؟

جواب: خلاصه داده چه دلته د اِذْن نه امر (حکم) مراد دې، او په اذن او امر کښې فرق ظاهر دې.

پوله: دَعَا اَظْهَرُ دا اضافت د مصدر الی الفاعل د قبیلې نه دې، تقدیر د عبارت دادې دَعَا اَظْهَرُ لَکَ یعنی تاسو د هغوی تکلیف رسول معاف کړئ د هغوی نه د هغوی د تکلیف رسولو بدله مه اخلئ، یا اضافت د مصدر الی المفعول د قبیلې نه دې اَنْ اَنْتُمْ اَظْهَرُ یعنی تاسو هغوی ته تکلیف رسول پریردئ، هغوی ته په سزا ورکولو کښې تادی مه کړئ تر هغه وخته پورې چه تاسو ته اجازت ملاؤشی، نو د جنګ په آیاتو نوسره اجازت ملاؤشو او د معاف کولو هغه حکم منسوخ شو.

پوله: وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ دَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ په مثال کښې مفسر علام د صفیه رضی اللہ تعالیٰ عنہا بنت حبیبې بن اخطب او جویریې رضی اللہ تعالیٰ عنہا بنت الحارث الخزاعیه پیش کړی دی، ددې مقتضی ده چه دَمَا مَلَكَتْ عطف په اَنْتُمْ اُجُورَهْن باندې وی مگر دا د ظاهر خلاف دې ظاهر دادی چه د دې عطف اَنْتُمْ باندې وی مگر په دې صورت کښې دَمَا مَلَكَتْ په مثال کښې صفیه رضی اللہ تعالیٰ عنہا او جویریې رضی اللہ تعالیٰ عنہا پیش کول صحیح نه دی ځکه چه دا په مَآوَرَه لگت کښې نه بلکه د ازواج مطهرات نه دی، د صفیه او جویریې رضی اللہ تعالیٰ عنہما په ځانې ماریه قبطیه او ریحانه پیش کول پکار دی ځکه چه دا دواړه د حضور پاک د وینځونه دی.

پوله: مِمَّا اَنَاءَ اللّٰهُ عَلَيْكَ مِمَّا اَنَاءَ اللّٰهُ دَمَا مَلَكَتْ بیان دې د مَا مَلَكَتْ قید احترازی نه دې بلکه تغلیبی دې، چونکه د حضور پاک اکثر وینځې په مال غنیمت کښې هغوی ته حاصلې شوې وې په دې وجه شې د مَا مَلَكَتْ قید لگولې دې گڼی د ا خستې شوو وینځو هم دغه حکم دې کوم چه د غنیمت په توگه د حاصل شوو وینځو دې. (یعنی حلت)

پوله: اِمْرًا مُّوَيَّنَةً ددې عطف هم د اَخْلَصْنَا لَكَ په مفعول اَنْتُمْ باندې دې مطلب دادې چه د حضور پاک د پاره مؤمن ښځې حلالې دی کافرې نه.

قوله: إِنَّ أَرَادَ النَّبِيُّ ﷺ دَا دَ وَهَتْ تَفْهَاشَرَط دِي یعنی دَ یو یِ بَسْخِی محض خپل نفس هبه کول دَ نکاح پوره کیدو و پاره کافی نه دی بلکه دَ حضور پاک قبول هم شرط دِی

قوله: خَالِصَةً لَّكَ دَ دَ خَالِصَةً دَ منصوب کیدو درې وجوهات کیدې شی ① دَ وَهَتْ دَ فاعل نه حال کیدو دَ وَجِی نه ای حال کوپه خالصه لک دون غبرک ② دَ امرأة نه حال واقع کیدو دَ وَجِی نه په دواړو صورتونو کښې به معنی هم یوه وی ③ دَ مصدر محذوف صفت کیدو دَ وَجِی نه منصوب وی، ای وَهَبَةٌ خَالِصَةً لَّكَ دون غبرک.

قوله: لِكَيْلَا دَا دَ خپل ماقبل یعنی دَ خَالِصَةً سره متعلق دِی.

قوله: تُرْجَضُنَّ دَا دَ ارجاء نه دَ مضارع واحد مذکر حاضر صیغه ده ته مهلت ورکړئ، ته روستونی کړه.

قوله: تَوَوَّيْ، لَوَاءَ نه واحد مذکر حاضر دِی ته خاني ورکړه، ته خان سره اوساته، ته ملاؤ کړه.

قوله: وَمَنْ ابْتَقِيتَ مِنْ شَرْطِيه دِی دَ ابْتَقِيتَ مفعول مقدم کیدو دَ وَجِی نه محلاً منصوب دِی، فلا جناح جواب شرط دِی او داهم کیدې شی چه مِنْ موصوله وی او دَ مبتدا کیدو دَ وَجِی نه محلاً مرفوع وی او لا جَنَاحَ عَلَيْكَ دَ مبتدا خبر وی.

[آياتوله: ۵۳-۵۸]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ فِي الدُّخُولِ بِالْدُّعَاءِ (الَّذِي عَلَيْهِمُ صَلَواتُهُمْ فَتَدْخُلُوا) غَيْرَ تَأْذِينٍ، مُنْظَرِينَ (إِنَّمَا) نُضِجُهُ نَضِجًا أَنْ يَأْتِي (وَلَكِنْ) إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَبِهُوا وَلَا تَسْكُنُوا (مُسْتَأْذِينَ) بِحَدِيثٍ مِنْ تَفَضُّلِكُمْ يَنْفَضِ (إِنْ) ذَلِكَ كُمْ الْمَكْتُ (كَانَ) يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ أَنْ يَخْرُجَكُمْ (وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ) أَنْ يَخْرُجَكُمْ أَنْ لَا يَشْرُكَ بَيْنَهُ وَقَرِيءٌ يَسْتَحْيِي بَيْنَهُ وَاجِدَةً (وَإِذَا) سَأَلْتُمُوهُنَّ أُنَى أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (مَتَّاعًا) فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَدَّعِجِيَابٍ (بِشْرٍ) (ذَلِكَ) أَظْهَرَ لِقَوْلِكُمْ قُلُوبُهُنَّ مِنْ الْخَوَاطِرِ الرَّهْبَةِ (وَمَا كَانَ) لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ، بِشْرٍ (وَلَا أَنْ) تَتَكَبَّرُوا أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا (إِنْ) ذَلِكَ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ ذَا (عَظِيمًا) (إِنْ) تُبْذَرُوا شَيْعًا أَوْ تُخْفَقُوا مِنْ تَكَاثُرِ بَعْدِهِ (فَإِنَّ) اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا) فَبَارِكْ بِكُمْ عَلَيْهِ (وَلَا جَنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي آبَائِهِمْ وَلَا أَبْنَائِهِمْ وَلَا إِخْوَانِهِمْ وَلَا أَبْنَاءَ إِخْوَانِهِمْ وَلَا أَبْنَاءَ أَخَوَاتِهِمْ وَلَا نِسَائِهِمْ) أَنْ يَتَلَمَّعَاتِ (وَلَا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ) مِنْ الْإِمْاءِ وَالْعَهْدِ أَنْ يَزُورَهُمْ وَيَتَكَلَّمُوا مِنْ غَيْرِ حِجَابٍ (وَأَقْرَبِينَ) اللَّهُ) فِيمَا أَمَرْتُمْ بِهِ (إِنَّ) اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ عَظِيمًا، لَا يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ (إِنْ) اللَّهُ وَمَلَائِكَتُهُ يَصْطَلُونَ عَلَى النَّبِيِّ، مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا) هُوَ مُنْزَعٌ عَنْهُ مِنَ الْوُلَدِ وَالشَّرِكِ وَيُكَذَّبُونَ رَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي السَّابِقِ وَالْآخِرَةِ (أَنْتُمْ) وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُهِمًّا (ذَا) إِهَانَةٍ وَهُوَ النَّارُ (وَالَّذِينَ) يُؤْمِنُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا) يَزَوِّجُهُمْ بَيْنَ مَا غَمِلُوا (فَقَدْ

ترجمہ: ای د ایمان والو! دُنئی پہ کورونو کنبی (بغیرد رابللو) مہ ورختی مگردا چہ تاسو د خوراک دپارہ د دعوت پہ توگہ د راتللو اجازت درکری شی نو داسی داخلیدی شنی چہ د خوراک د تیاری پہ انتظار کنبی مہ کینئ، اینی، د آل تائی مصدر دی، خوچہ کله تاسو راوبللی شنی نویا ورختی بیا چہ کله د خوراک نہ فارغ شنی نوپاسی اوختی او خبل مینخ کنبی د کپ شپ د خبرونہ د خوند اغستلو دپارہ مہ کینتی بیشکہ دغہ کیناستل د نئی ته تکلیف رسوی او هغه تاسو ته د تللو دپارہ د وینا بارہ کنبی ستاسو لحاظ کوی، او الله تعالی د حق په بیان کنبی د چا لحاظ نہ ساتی یعنی د حق بیانول نہ ترک کوی او په یو قرات یشی په یو یا، سره هم دی، کله چہ تاسو هغوی نه یعنی د نئی د بیسیانونه خه غیز غواړشی نو د پردی نه بهر غواړشی داستاسو او د هغوی د زړونو د شک منو خیالاتونه پاکوالی دی او ستاسو دپارہ دا خبرہ مناسب نہ ده چہ په خه طریقہ هم د الله تعالی رسول ﷺ ته تکلیف اورسونی اونه ستاسو دپارہ داحلال دی چہ د رسول الله ﷺ نه پس کله هم د هغوی ازواج سره نکاح اوکړشی بیشکہ د الله تعالی په نیردا یو عظیم گناه ده کہ تاسو خه ښکاره کړشی او که پټ ټی کړشی د حضور پاک نه پس د هغوی د ازواج مطهراتو سره د نکاح په بارہ کنبی، الله تعالی دهر شی نه ښه خبر دی هغه به تاسو ته به دی باندی ضرور بدله درکری او په ازواج مطهرات باندی د خپلو پلارانو بارہ کنبی هیچ گناه نشته اونه د خپل خامنویارہ کنبی اونه د خپلو روڼو بارہ کنبی اونه د خپلو وروڼو بارہ کنبی اونه د خپلو یوونو بارہ کنبی اونه د خپلو ښځو یعنی مؤمناتو بارہ کنبی اونه د خپل ملوک بارہ کنبی که هغه وینځه وی او که غلام هیچ حرج نشته دا چہ هغوی ته اوگوری او بغیرد پردی نه هغوی سره خبرې اوکړی او د کومې خبرې چہ تاسو ته حکم درکړی شوې دی په هغې کنبی د الله تعالی نه ویریږی بیشکہ الله تعالی دهر غیز خیال ساتونکې دی د هغه نه خه خیز پټ نه دی بیشکہ الله تعالی او د هغه فرښتی په نئی محمد ﷺ باندی رحمت رالپی ای ایمان والو تاسو هم په رسول الله ﷺ باندی درود لپښی او ښه سلام ورلپښی یعنی اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ وَآلِہٖ وَسَلَّمَ وایښی بیشکہ هغه خلق شوک چہ الله تعالی او د هغه رسول ته تکلیف ورکوی او هغه کافران دی د الله تعالی دپارہ داسې صفات ثابتوی د خه نه چہ هغه پاک دی یعنی د اولاد نه اوشرک نه او د هغه د رسول تکذیب کوی الله تعالی په هغوی باندی په دنیا او آخرت کنبی لعنت کړی دی یعنی هغوی ټی د رحمت نه لرې کړی دی او د هغوی دپارہ ټی د سپکاوی نه دک عذاب تیار ساتلی دی او هغه اور دی شوک چہ مؤمنانو او مؤمناتو ته یې وچې تکلیف رسوی یعنی د هغوی د خه کولونه بغیر پیغورونه کوی نو هغوی د بهتان یعنی د دروغو او د ښکاره گناه بوج اوچتوی

د قیوداتو فوائد او تسہیل

قوله: **إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ** دا د عموم احوال نه استثناء ده ای لاندخلوها فی حال من الاحوال الاحال کونکم مامونا لکم.

قوله: **إِلَّا طَعَامُ دِي تَعْلُقُ دِ يُؤْذَنَ** معنی لره متضمن کیدود و جی نه د **يُؤْذَنَ** سره دې، شارح **يُؤْذَنَ** د بالدعاء اضافه ددې خودلود پاره کړې ده چه **يُؤْذَنَ** د **يُذْعَنُ** معنی لره متضمن دې گنی د **يُؤْذَنَ** صله الی نه راخی، د اکثر و مفسرینو وینا ده چه دا آیت د زینب بنت جحش **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا** د ولیمې په باره کښې نازل شوې دې،

قوله: **إِنَاءٌ**، **أَنَّى** د بای مصدر دې په وزن د **رَمَى** پخیدل تیاریدل، **إِلَى** بالفتح والکسر دا د **أَنَّى** بای (ض) مصدر دې معنی ئې د پخیدو او د وخت د راتلوده، **إِلَى** مصدر سماعی دې مصدر قیاسی **أَفْنَى** دې لیکن دا سماعی نه دی. «اعراب القرآن للدریش»
قوله: **فَأَتَيْنَاهُ إِذَا طَعْنْتُمْ** جواب دې.

قوله: **وَلَا مُتَّابِينَ** عطف دې په غیر ناظرین باندې او بعضې حضراتو وئیلی دی چه دا په حال مقدر باندې عطف دې ای لاندخلوها **هَاجِرِينَ** **وَلَا مُتَّابِينَ** زمخشری وئیلی دی چه **مُتَّابِينَ** په ناظرین باندې معطوف کیدود و جی نه مجرور دې.

قوله: **لَا يَتَرَكُ** د دې تفسیر ئې په لایترک سره کولو کښې اشاره او کړه چه یسقی په معنی د لایترک دې کوم چه لازم معنی ده ځکه چه د حیات نسبت د الله تعالی طرف ته صحیح نه دې.
قوله: **ذَالِكُمْ أَظْهَرُ**، د **ذَالِكُمْ** مرجع بغیر د اجازت نه نه داخلیدل، او په خبر و کښې دلجسبې اخستلو سره کلک نه کیناستل، او د پردې نه بهر سامان غوښتل دی، یعنی دغه ذکر شوې خبرې د تهمت او شیطانی وسوسو د لرې کولو د پاره دیرې فائده مندې او مؤثرې دی.

قوله: **مَّا كَانَ لَكُمْ** ای ماصه لکم **أَنْ تُؤْذُوا** **أَنْ تُؤْذُوا** دکات اسم دې او لکم ددې خبر او **وَأَنْ تَنْكِحُوا** عطف دې د **كَاتٍ** په اسم باندې.

قوله: **أَنْ يَرَوْهُنَّ وَيَكَلِّمُوهُنَّ** د اضافي مقصد دې خبرې طرف ته اشاره کول دی چه ئې **أَبَائِهِنَّ** **وَلَا أَبْنَاءَهُنَّ** الخ په حذف د مضاف سره دې، یعنی دې خلکو ته کتل او دوی سره خبرې کولو کښې هېڅ گناه نشته دې.

قوله: **وَأَقْبَرِينَ** الله ددې عطف په محذوف باندې دې **أَنْ يَكُنَّ مَأْمُورَاتٍ** په **وَأَقْبَرِينَ** الله.

قوله: **صَلُوةٌ** ددې دیرې معنی دی رحمت، دعا، تعظیم او شانه دا ټولې معانی په یو وخت مراد اخستل عموم مشترک یادیری د بعضې حضراتو په نیزه جداژنه دی ددې د پاره به دا وئیلی شی چه د لفظ **صَلُوةٌ** په دې خانې کښې هم یوه معنی مراد ده یعنی د نبی علیه

السلام تعظیم مدح او ثناء بیاچه کله دا معنی دالله تعالی طرف ته منسوب وی نورحمت به مراد وی اوچه د فریشتو طرف ته منسوب وی نودعاء او استغفار به مراد وی اوکه چرې دعام مؤمنانو طرف ته منسوب وی نودعاء مدح او تعظیم مجموعه به مراد وی، لفظ د سلام مصدر دې په معنی د سلامت لکه ملام په معنی د ملامت مستعملیږی اودې نه مراد ددې چه د نقصاناتو عیبونو او آفاتونو نه سلامتۍ دې تاسره وی د عربی ژبې په قاعدې سره دلته دحرف علی موقع نه ده مگر چونکه لفظ سلام د ثناء معنی لره متضمن دې په دې وجه حرف علی سره علیکم وئیلی شی.

[ایاتونه: ۵۹ - ۶۸]

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَوْلَادِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبٍ ۚ فَمِنْ جَلَابِيبٍ وَهِيَ الْمُحَلَّفَةُ
الَّتِي تَشْتَبِلُ بِهَا الْمَرْأَةُ أَمَّا يُزْجَيْنِ بَعْضَهَا عَلَى الْوُجُوهِ إِذَا خَرَجْنَ لِخَاجَتِهِنَّ إِلَّا عَيْنًا وَاحِدَةً ۚ ذَٰلِكَ أَذْكَى
أَقْرَبَ إِلَيَّ ۚ أَنْ يَعْرِفْنَ ۚ بَأَنَّهُنَّ خَزَائِرٌ ۚ فَلَا يُؤْذَنَ ۚ بَالْتَرَا ضٍ لَّهُنَّ بِخِلَافِ الْإِمَاءِ فَلَا يَغْطِينَ وَجُوهَهُنَّ وَكَانَ
الْمُتَأَفِّفُونَ يَنْخَرُضُونَ لَهُنَّ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَفُورًا ۚ لِمَا سَلَفَ مِنْهُمْ مِنْ تَرْكِ الشَّرِّ (رَجَعًا) ۚ بِهِنَّ إِذَا تَنَزَّهْتُمْ لَسِينَ
لَا مَقَمَ لِمَنْ يَنْتَهَى الْمُتَأَفِّفُونَ ۚ عَنْ نِفَاقِهِمْ ۚ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ ۚ بِالزَّانِ وَالْمُرْجُفُونَ فِي النَّفْيَةِ ۚ
الْمُؤْمِنِينَ بِقَوْلِهِمْ قَدْ أَتَاكُمْ الْغَدْرُ وَسَرَابًا كَمْ قِيلُوا أَزْهَرُوا ۚ لَنُفَرِّقَنَّ بَيْنَهُمْ ۚ لَسَلَطَكَ عَلَيْهِمْ أَشْرًا
بِمَا وَرَدْنَا ۚ يَسْكُونُكَ ۚ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا ۚ ثُمَّ يَنْخَرُجُونَ مَلْعُونِينَ ۚ مُبْعِدِينَ عَنْ الرِّخْمَةِ ۚ أَيْمًا لَيَقْفُوا ۚ وَجَدُوا
أَحَدًا ۚ وَاقْتُلُوا قَتِيلًا ۚ أَمَّا الْحُكْمُ فِيهِمْ هَٰذَا عَلَى جِهَةِ الْأَمْرِ بِهِ سُنَّةَ اللَّهِ ۚ أَمَّا سُنَّةُ اللَّهِ ذَٰلِكَ ۚ فِي الَّذِينَ
خَلَاوَيْنَ قَبْلَ ۚ مِنَ الْأُمَمِ ۚ الْفَاحِشَةُ فِي مَنَاقِبِهِمُ الْمُزْجَيْنِ ۚ الْمُؤْمِنِينَ ۚ وَلَكِنْ تَحْمِلُ سُنَّةَ اللَّهِ تَهْدِيًا ۚ مِنْهُ ۚ يَسْأَلُكَ
النَّاسُ أَهْلَ مَكَّةَ ۚ عَنْ السَّاعَةِ ۚ مَتَى تَكُونُ ۚ قُلْ ۚ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَمَا يُدْرِيكَ ۚ يَغْفِلُكَ بِهَا ۚ أَمَّا أَنْتَ لَا
تَغْفِلُهَا ۚ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ ۚ تَوْجِدَ ۚ (قَرِيبًا) ۚ (إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ الْكَافِرِينَ) ۚ انْتَعَدَهُمْ ۚ وَأَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا ۚ نَارًا شَدِيدَةً
يَدْخُلُونَهَا ۚ خَالِدِينَ ۚ مُقَدَّرًا ۚ خُلُودَهُمْ ۚ فِيهَا أَبَدًا لَا يَمُوتُونَ وَلِيًّا ۚ يَحْفَظُهُمْ عَنْهَا ۚ (وَلَا تُصَوِّرُوا) ۚ يَنْفَعُهَا عَنْهُمْ ۚ يَوْمَ
تُقَلَّبُ وَجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَنَسِيهِ ۚ لَئِنَّا أَطَعْنَا اللَّهَ وَأَطَعْنَا الرُّسُلَا ۚ وَقَالُوا ۚ أَمَّا الْاِتِّخَاعُ مِنْهُمْ ۚ رَتَبًا إِنَّا
أَطَعْنَا سَادَتَنَا ۚ وَفِي قِرَاءَةِ سَادَاتِنَا جَمْعُ الْجَنَّةِ ۚ وَكَوْثَرَاءُ ۚ فَأَصْلَحْنَا السَّبِيلَا ۚ طَرِيقَ الْهُدَى ۚ رَتَبًا ۚ أَعْمَوْهُمْ ۚ ضَعُفُوا
مِنْ الْعَذَابِ ۚ أَنَّى مَثَلِي عِلَابِنَا ۚ وَالْعَنْهُمْ ۚ عَلَيْهِمْ ۚ لَعْنًا كَبِيرًا ۚ عَدَدُهُ ۚ وَفِي قِرَاءَةِ بِالْمَوْحِدَةِ ۚ أَيْ عَظِيمَا.

توجه: اې نبی خپلو بیسیانو او خپلو لونرو ته او د (نورو) مسلمانانو بڼه ته او اوبه چه د (سرنه) دې ښکته کړئ په خپل ځان باندې لېشان څاډرونه (یعنی په مخ باندې دې راخواره کړئ) ځلېږئ، دجلاب جمع ده، ملحفه هغه څادر ته وائی کوم چه ښځې اچوی کوم ته چه لویپته وائی یعنی کله چه دخپل حاجت دپاره اوځی نود څادر څه حصه په خپلو مخونو باندې وړندونی، بغیر دیوې سترگې نه په دې طریق به زړه دغوی پیژندلو کولی شی چه دا آزادي

بسختی دی نودوی نہ بہ چیر چار کولو باندی شہ تکلیف نہ شی رسولی پہ خلاف د وینخوچہ
 هغوی دې خپل مخونه نه پتوی اومنافقانوبه وینخو سره چیر چار کولو، د بې پردگنی
 باره کښې د هغوی نه تراوسه پورې چه کومې کوتاهنی شوی دی الله تعالی هغې لره معاف
 او په هغوی رحم کونکې دې چه هغوی ټپې (محفوظ کړې) کونکې دې، قسم دې لښ کښې
 لام قسمیه دې که چرې منافقان په د خپل نفاق نه اوهغه خلق د چا په زړونو کښې چه د زنا مرض
 دې اوهغه خلق چه په مدینه یعنی په مؤمنانو کښې داسې ویناکولوسره خبرې خوروی چه په
 تاسو باندې دښمن حمله او کره اوستاسو لښکر قتل کړې شو یاماتې ټپ اوخوړلو، منع نه
 شو نه نو مونږ به تاسو په هغوی باندې ضرور مسلط کړو ددې نه پس به هغوی ستاسو په گاوند
 مدینه کښې سکونت اختیار نه کړې شی مگر د مختصر مودې پورې بیابانه هغوی ویستلې شی
 حال دادې چه هغوی به نه رتلې شوې شلې شوې وی (یعنی) د رحمت نه به لرې کړې شوې وی
 چرته چه ملاوپی راگیرولې به شی او وژلې ټکولې به شی یعنی داحکم د هغوی باره کښې د الله
 تعالی د امر په رڼا کښې دې الله تعالی په هغه خلقو کښې هم کوم چه پخوا تیر شوی دی یعنی الله
 تعالی په پخوانو امتونو کښې هم افواگانې خورونکو منافقانو دپاره هم دغه طریقه ساتلې وه او
 تاسو به د الله تعالی په دستور کښې هیڅ قسم بدلون اونه وینشی، خلق یعنی د مکې والا تاسو نه د
 قیامت باره کښې پوښتنه کوی چه کله به راځی؟ نوته ورته اواویاه چه ددې (صحیح) علم خوه
 الله تعالی ته دې اوتاسو ته شہ معلوم دې؟ یعنی تاسو ددې باره کښې نه پیژنشی امید دې چه
 قیامت ډیر زړ واقع شی بیشکه الله تعالی کافران د رحمت نه لرې ساتلی دی اودهغوی دپاره ټپ
 سخت تیر سور کړې شوې اورتیار ساتلې دې په کوم کښې چه به هغوی داخلیری او هغوی به په
 دې کښې دهمیشه دپاره اوسپدی یعنی د هغوی د پاره خلودمقدر شوې دې هیڅوک دوست به نه
 مومی چه د هغوی د اور نه حفاظت اوکړې شی اونه به څوک امدادی چه د هغوی نه دغه اور
 لرې کړې شی، په کومه ورځ چه په د هغوی مخونه په اور کښې اولته را اولته کړې شی (نو په
 ارمان سره) به وائی افسوس چه مونږ دالله تعالی اودهغه د رسول ﷺ اطاعت کولې یاه د تنبیہ
 دپاره ده او په دوی کښې به متبعین او وائی ای زموږ پروردگار مونږ دخیلو سردارانو او په
 یو قرامت کښې ساداتنا جمع الجمع دې اودخیلو مشرانو اطاعت کړې دې هم هغوی مونږ د
 هدایت دکارې نه اورولې یو ای زموږ پروردگار دوی ته قبل عذاب ورکړې یعنی زموږ د
 عذاب دوچند، او په دوی باندې په ډیر شمیر کښې په کسرت سره لعنت اوکړی او په
 یو قرامت کښې په پام موحده سره دې یعنی (کیوا دی) غټ لعنت.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

هوله: يُذَيِّنُ د اښانه نه مضارع جمع مؤنث غائب، هغوی دې ښکته کړی، ماده ذَوَّوْده په
 يُذَيِّنُ کښې دا احتمال هم دې چه د قول مقوله وی او خبر په معنی د امر وی اوداهم

احتمال دے کہ جواب امر وی لکھ چہ قل لمبادی الذنن آمنوا بہوا الصلوۃ۔
 قولہ: لَا یَذُنُّ دِلْدَانُہُ مَضَارِعَ جَمْعِ مُؤَنَّثِ غَائِبِ مَنفٰی مَجْہُول، دغہ نبخوتہ بہ تکلیف نہ
 ورکولی کیڑی۔

قولہ: اَلْمُحْمَرُّونَ دَا دِلْدَانُہُ نہ اسم فاعل دے دَرْجَۃً نہ مشتق دے دے معنی حرکت
 ورکول دی دَ دروغو خبر او افواہ گانوتہ ہم رَجْفَۃً ونبیلی شی خکہ چہ بہ افواہ سرہ ہم
 گہرہ او بی چینی خوریڑی۔

قولہ: مَلْعُونٌ دَ فَعْلٍ مَقْدَرٌ فاعل نہ حال کیدو دَ وجہ نہ منصوب دے ای یُحْرَمُونَ
 ملعونین شارح رحمۃ اللہ علیہ یخرجون محذوف منلوسرہ ہم دے طرف تہ اشارہ کرے دہ
 قولہ: وَمَا یَذُرُّکَ مَا مَبْتَدَاً اَوْ یُذَنِّکَ جملہ خبر، استفہام انکاری دے، شارح رحمۃ اللہ علیہ انت
 لاعتلہا سرہ ہم دے طرف تہ اشارہ کرے دہ۔

قولہ: یَوْمَ تَقْلُبُ دَا دَ یُؤَلَّوْنَ ظرف مقدم دے غَالِبِیْنَ اَوْ نَصِیْرًا ہم ظرف کیدے شی۔ (جمل)
 قولہ: یَقُولُونَ یَا لَیْتَنَّا جملہ مستانفہ د سوال مقدر جواب دے کوم چہ د کلام سابق نہ
 پیدا کیڑی پہ سابق کنبی چہ کلہ دَ دوزخیانو دَ خراب حالت ذکر او کرے شو نو سوال
 پیدا شو چہ ہغوی بہ خہ کوی؟ نو او ونبیلی شو چہ پہ مافات باندے بہ دَ ارمان پہ توگہ
 وائی تَالِیْتَنَا اَوْ دَ وَجْہُہُمْ ضمیر یا نفس وجوہ نہ حال کیدے ہم شی۔

[ایاتولہ: ۶۹-۷۳]

یَاٰیہَا الَّذِیْنَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا مَعَ بَیِّنَتِمْ کَاَلِیَّذِیْنَ اٰذَوْا مُوسٰی بِقَوْلِہِم مَّا یَنْتَعَمُ اَنْ یَقْبَلَ مَعًا اِلَّا اِنَّہٗ
 اَذَر (فَیْرَاہُ اللّٰہُ مِمَّا قَالُوْا) بِاَنْ وَضَعَ لَوْنِہٖ عَلٰی خَبَرٍ لِّیَقْبَلَ لَقَرُ الْخَبَرِ بِہٖ خَشٍ وَلَقَدْ بَیِّنَ عَلٰی مِنْ یَّسِی
 اِسْرَآئِیْلَ فَآذَرْتُمُوْا مُوسٰی فَآخَذَ لَوْنِہٖ فَاسْتَقْرَ بِہٖ فَرَاوْہُ وَلَا اَذَرُہٗ بِہٖ وَہِیْ نَفْعَہٗ فِی الْخُسْبَیْہِ (وَكَانَ عِنْدَ اللّٰہِ
 وَجِہًا) ذَا عَہِ وَمِمَّا اُوْدِیْ بِہٖ لَبِیْنَا صَلٰی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّم اِنَّہٗ قَسَمَ لَنَا فَعَالَ زَجَلٍ عَلَیْہِ لِنَسْمَ مَا اُہْدَ بِہَا
 وَجْہُ اللّٰہِ تَعَالٰی لِنُحِیْبَ النَّبِیِّ صَلٰی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّم مِنْ ذٰلِکَ وَقَالَ یَزْعَمُ اللّٰہُ مُوسٰی لَقَدْ اُوْدِیْ بِاَخْرَجَ مِنْ
 فُلَا فَصَبْرٌ رَوٰہِ الْبَخَارِی (یَاٰیہَا الَّذِیْنَ آمَنُوا اتَّقُوا اللّٰہَ وَكُلُوْا وَقُولُوْا سَبِیْحًا) صَوَابًا یُحْصِیْ لَکُمْ اَعْمَالَکُمْ یَنْقَلِبُہَا
 (وَالْغُیْرِ لَکُمْ دُّوْبُکُمْ وَمَنْ یُطِعِ اللّٰہَ وَرَسُوْلَہٗ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِیْمًا) نَالِ غَاۃَ مَطْلُوْبَہٗ (اِنَّا عَرَضْنَا الْاٰمَانَ) الصَّلٰوَاتِ
 وَظَرِہَا مٰثِی لِفَعْلِہَا مِنْ الثَّوَابِ وَتَرْجِہَا مِنْ الْعِقَابِ (عَلٰی السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَالْجِبَالِ) بِاَنْ خَلَقَ فِیْہِمَا
 لُفْہَا وَلُطْفًا (فَاَبَیْنَا اَنْ یَّحْمِلْنَہَا وَاشْفَقْنَا) جِلْمًا (وَمِمَّا وَحَمَلَهَا الْاِنْسَانُ) اَدَمَ بَعْدَ عَرْضِہَا عَلَیْہِ (اِنَّہٗ كَانَ
 ظَلُوْمًا) تَلْہِیْہِ بِمَا عَمِلَ (جَہْلًا) بِوَلِیِّہِ الْعَذَابِ (اللّٰہُ) الْاِلَہُ مَتَعَلِّقَہٗ بِعَرْشِہٖ الْمُفَرَّقِہٗ عَلَیْہِ خَلَقَ اَدَمَ
 (السَّٰفِلِیْنَ وَالْمُنَاقِبَاتِ وَالْمُشْرِکِیْنَ وَالْمُفْرِکَاتِ) الْمُضْطَرِیْنَ الْاَعَانَہٗ (وَيَتُوبُ اللّٰہُ عَلٰی الْمُؤْمِنِیْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ
 الْمُرْسَلِیْنَ الْاَعَانَہٗ (وَكَانَ اللّٰہُ غَفُوْرًا) لِلْمُؤْمِنِیْنَ (رَحِیْمًا) یَوْمَ

ترجمہ: اے ایمان والو! تا سو دخیل نبی سرہ دہفہ خلقو پہ شان مہ کیپشی چاچہ موسیٰ ﷺ تہ مثلاً داسی وینا کولو سرہ تکلیف ورکرو چہ موسیٰ ﷺ لره زمونہ سرہ د (برند، غسل کولونہ سوا د دے نہ ہیغ خیز منع کونکے نشته چہ ہفہ عظیم الخصیتین دے نوکومہ خبرہ چہ ہفوی کرے وہ اللہ تعالیٰ ہفہ دہفہ نہ بری کرو پہ داسی طریقہ چہ (یوہ ورخ) د غسل پہ ارادے (موسیٰ ﷺ) خپلے کپری کوزے کرے او پہ یوکانری باندے نہ کیخودے نوکانری دہفہ کپری واخستے او تختیدو او د بنی اسرائیلو د سردارانو پہ مینخ تہ لارو اوردیدو نوموسیٰ ﷺ کانری ہم ہلتہ اونیلو او دہفہ نہ نہ خپلے کپری واخستے نوہفہ خلقو موسیٰ ﷺ اولیدلو چہ ہفہ تہ د عظیم الخصیتین مرض نشته او اذرا خصیتین کنبی ہوا کیدوتہ وائی او موسیٰ ﷺ د اللہ تعالیٰ پہ نیز دیر دعت مالک وو، یعنی د مرتبے خاوند وو او پہ کومو خبرو چہ زمونہ نبی ﷺ تہ تکلیف رسولی شوے دے دا دے چہ حضور پاک (یوخل مال غنیمت) تقسیم کرو نو یوسری اووئیل دا داسی تقسیم دے چہ پہ دے سرہ د اللہ تعالیٰ خوشحالول مقصدنہ دے نو نبی ﷺ تہ پہ دے باندے تکلیف اورسیدو غصہ شو او وئی فرمائیل اللہ تعالیٰ دے پہ موسیٰ ﷺ باندے رحم اوکری چہ ہفہ تہ ددے نہ ہم زیات تکلیفونہ رسولی شوی دی بیانی ہم صبر کرے، دا روایت بخاری شریف نقل کرے دے اے ایمان والو! اللہ تعالیٰ نہ اویرپشی او نیغہ صحیح خبرہ کوئی اللہ تعالیٰ پہ (ددے پہ بدلہ کنبے) ستاسو د اعمالو اصلاح اوکری اوکوم کس چہ د اللہ تعالیٰ او دہفہ رسول اطاعت کوی ہفہ بہ لوئی کامیابی تہ اورسپی یعنی غایت مقصود بہ حاصل کری مونہ دا امانت یعنی مونخ وغیرہ د کوم پہ کولو کنبے چہ ثواب او پہ ترک کولو کنبے نہ عذاب دے پہ آسمانونو زمکو او غرونو باندے پیش کرو پہ داسی طریقہ چہ مونہ پہ ہفے کنبے پوہ او د خبرے کولو طاقت پیدا کرو نوہفوی ددے ذمہ واری قبولونہ انکار اوکرو او ددے نہ او ویریدل و انسان یعنی آدم ﷺ دا امانت پہ ہفہ باندے پیش کولو نہ پس قبول کرو بیشک انسان د امانت بوج اوچتولو د وجہ نہ پہ خپل خان باندے دیر ظلم کونکے او د امانت د بوج اوچتولو دا نجام تہ ناخبرہ دے او دا (عرض امانت) خکہ اوشو چہ اللہ تعالیٰ منافقان سہو او منافقانو ہنحو او مشرکانو سہو او مشرکانو ہنحو چہ د امانت ضائع کونکے دی ہفوی تہ سزا ورکری د لَعْنَتُ اللہ لَام د عَزَّوَجَلَّ سرہ متعلق دے پہ کوم چہ آدم ﷺ د (امانت بوج) اوچتول مرتب دی او اللہ تعالیٰ د (حق) د امانت ادا کونکو د مؤمنانو سہو او مؤمنانو ہنحو تویہ قبل کری او اللہ تعالیٰ غفور اورحیم دے پہ دوی باندے۔

د قیوداتو فوائد اوتسہیل

بولہ: لَا أَذْرَءُ بِهِ، ”اُذْرَءُ“ یومرض دې په کوم کښې چه گنده ماده یا گنده هوا په خصیتین کښې راکوزیږي د کوم د وجې نه چه د خصیتین حجم ډیر زیات لونیږي داسې سړي ته آږ وائی په وزن د آومر.

بولہ: يَمْسُقُ الْوَلَدُ مَا مَصَدْرِيهِ وَيُؤْتِيهِ عِبَارَتٌ بِهٖ دَاسِی شَى فَرَّاءُ اللّٰهِ مِنْ قَوْلِهِمْ اَوْ كِه چرې موصوله وی نو تقدیری عبارت به داسې شَى فَرَّاءُ اللّٰهِ اِی مِنَ الَّذِی قَاتُوْا. بولہ: په ای بالثوب.

بولہ: يَمْسُقُ بِهٖ دې کښې مِنْ د معیه معنی کښې دې ای مَعَ مَا فِی فِعْلِهَا بولہ: مِنَ الثَّوَابِ دَادَ مَا بَيَان دې.

بولہ: اِیْنِ: دا د اِبَانَةِ نه د ماضی، جمع مؤنث غائب صیغه ده.

حوال: اَنْتَ، تَحْمِلُ، اَوْ اَشْفَقْتَ دَ دریواړه د جمع مؤنث صیغې دی اود دې مرجع سموات ارض اوجمال دې په دې کښې سموات او ارض مؤنث دی او جمال مذکرو دې ددې نه معلومیږي چه مؤنث ته غلبه ورکولو د وجې د مؤنث ضمیرونه راوړلې شوی دی اوغلبه خو مذکر ته ورکولې شی؟

جواب: چونکه سموات او جمال جمع تکسیر غیر عاقل ده لهذا ددې دپاره د مؤنث ضمیر راوړل جائز دی.

بولہ: وَتَحْمِلُ الْاِنْسَانُ ددې معطوف علیه محذوف دې تقدیری عبارت دادې چه قَرَضَافًا تَحْمِلُ الْاِنْسَانُ شارح رحمۃ اللہ علیہ په خپل قول بَعْدَ عَرَبِيًّا عَلَيْهِ سره هم دې تقدیر طرف ته اشاره کړې ده بولہ: ظَلَمُوا لِنَفْسِهِ اِی اِثْمًا اِیَّاهَا یعنی خپل خان په مشقت کښې اچول، شارح رحمۃ اللہ علیہ خپل قول بِمَا تَحْمَلُ سره هم دې معنی طرف ته اشاره کړې ده اودا ظلم ممدوح دې اوکومو حضراتو چه ددې په بیانولو کښې توقف کړې دې هغوی د ظلم نه حقیقی ظلم گنلې دې کوم چه د حد د شرع نه تجاوز دې.

بولہ: په ای بعاقته (انجام).

بولہ: لِيُعَذِّبَ اللّٰهُ الْمُنَافِقِينَ لَام دَ عاقبت دې اِی تَحْمِلُ الْاِنْسَانُ لِيُعَذِّبَ اللّٰهُ بَعْضَ اَهْلِ الْاِثْمِ لِيُعَذِّبَهُمَا.

[۲۴] سورة سبا

سورة سبا مکي الا وير الدين اوتوا العلم الآية وهي اربع او خمس وخمسون آية
سورت سبا مکي دي سوا د ويری الدين اوتوا العلم آیت نه او د دي خلور پنخوس يا پنخه
پنخوس آیاتونه دي.

[آیاتونه: ۱-۹]

بسم الله الرحمن الرحيم (الحمد لله) حمد الله تعالى نفسه بذلك والفراد به التاء يعضضونه من ثبوت
الحمد وهو الوصف بالجمل لله تعالى (الذي له ما في السماوات وما في الأرض) ملكا وخلقا (وله الحمد
في الآخرة) كالدنيا يخدمه أوليائه إذا دخلوا الجنة (وهو الحكيم) في فعله (الحكيم) في خلقه (يعلم ما يليق
بذلك) في الأرض) كماء وغيره (وما يخرج منها) كماء وغيره (وما ينزل من السماء) من رزق وغيره (وما
يعرج) يصعد (فيها) من عمل وغيره (وهو الرحيم) بأوليائه (النفوس) لهم (وقال الذين كفروا لا تأتينا
الساعة) القيامة (قل) لهم (بلى وبي تأتيتكم) عالم الغيب (بالجزء) صفة والزفع خبر مبتدا وفي قراءة
وعلام بالجزء (لا يعزب) ييب (عنه) يقال وزن (درة) اصغر نملة (في السماوات والأرض ولا أصغر
من ذلك ولا أكثر) لا في كتاب مبين) بين هو اللوح المحفوظ (يعجز) فيها (الذين آمنوا وعملوا الصالحات
أولئك هم مغفرون) وبذلك كريم حسن في الجنة (والذين سواهم) يقال (آياتنا) القرآن (مُعْجِزِينَ) وفي
قراءة هنا وفيما يأتي معجزين أي مفترين عجونا أو مستأجرين لنا فيقولوننا لظنهم أن لا نبث ولا عذاب
أولئك هم عذاب من رجز) سوء القلب (أليم) مؤلم بالجزء (والزفع صفة لرجز أو عذاب (يعجز) يظلم
الذين آمنوا والعلم مؤمنو أهل الكتاب حميد الله بن سلام وأصحابه (الذي أنزل إليك من ربك) أي
القرآن (هو) فصل (الحق) وقدي (إلى صراط) طريق (العزيم) الحميد) أي الله ذي العزة المنعم (وقال
الذين كفروا) أي قال بعضهم على جهة التعجب ليتعجب (هل نذكركم على رحل) هو معتمد (يتبعكم
نخبركم أنكم) (إذا أمرتكم) قطعتم (كل معزق) بمعنى تمزيق (إنكم لفي علق جديد) (أفقرى) بفتح الهزة
لاستيفهام واشتغف بها عن حمزة الوصل (على الله كذا) في ذلك (أمرهم) جئون تختل به ذلك قال
تعالى (بلى الذين لا يؤمنون بالآخرة) المنسية على البعث والعداب (في العذاب) فيها (والضلال البعيد)
عن الحق في الدنيا (أفلم يروا) ينظروا (إلى ما بين أيديهم وما خلفهم) ما فوفهم وما تخفيهم (ومن السماء
والأرض إن لنا تخفيف يوم الأرض أو تسقيط عليهم كسفا) بكون السنين وفنحتها قطعا (من السماء) وفي
قراءة في الأفعال الثلاثة بالياء (إن في ذلك) الفزل (آية لكل عبد منيب) راجع إلى ربه تذلل على لذة
الله على البعث وما يشاء

ترجمه: شروع کوم په نامه د الله چه وير بغښونکي او یر مهربان دي ټول تعریفونه د هغه الله تعالی
د پاره ثابت دی دچا په ملکیت کښي چه هغه ټول هرغه دی کوم چه په آسمانونو کښي او په

زمکو کنبی دی، اللہ تبارک و تعالیٰ (دَدی کلام) پہ ذریعہ خپل تعریف فرمائیلے دی اودے کلام نہ مراد، دَدی کلام دَمضمون پہ ذریعہ چہ ہفہ ثبوت د حمد دے تعریف کول دی، او دَحمد د اللہ تعالیٰ دَپارہ دَصفات کمالیہ بیانول دی، د ملک پہ اعتبار سرہ اود تخلیق پہ اعتبار سرہ اود غلام کیدو پہ اعتبار سرہ او د دنیا پہ شان پہ آخرت کنبی ہم د ہفہ حمد دے، د ہفہ دوستان چہ کلہ جنت تہ داخل شی نو د ہفہ حمد بہ بیانوی ہفہ پہ خپل فعل کنبی د لویو حکمتونو والا دی اود خپل مخلوق نہ باخبر دے او ہفہ د ہر ہفہ شی نہ خبردار دے کوم چہ پہ زمکہ کنبی داخل پے لکہ او بہ وغیرہ اود ہفہ شی نہ (ہم) کوم چہ د زمکہ نہ راؤخی مثلاً وابنہ وغیرہ اود ہفہ نہ (ہم) کوم چہ د آسمان نہ نازل پے لکہ رزق وغیرہ اود ہفہ نہ ہم کوم چہ د آسمان طرف تہ غیڑی (مثلاً) اعمال وغیرہ ہفہ پہ خپلو دوستانو باندے رحم کوئکے دی (او) ہغوی لہ معاف کوئکے دی او کافران وائی چہ پہ مونہ بہ قیامت نہ راؤخی تہ ہغوی تہ او وایہ قسم دے زما دَرَب چہ عالم الغیب دے چہ ہفہ بہ یقیناً پہ تاسو باندے راؤخی د (عالم) د جر بہ صورت کنبی د رَئی صفت دے اود رفع پہ صورت کنبی د مبتدا خبر دے او پہ یوقرات کنبی علامہ بہ جر سرہ دے اود ہفہ نہ د یوے ذری برابر شہ غیڑیت نہ دے نہ پہ آسمانو نو کنبی اونہ پہ زمکہ کنبی، ذرہ دتولو نہ ور وکی میری تہ وائی بلکہ دَدی نہ ہم ور وکی او نہ لوئی شیز مگر پہ ینکارہ کتاب کنبی موجود دے او ہفہ لوح محفوظ دے دے دَپارہ چہ د قیامت پہ ورخ ایمان والوتہ او ینکانوتہ بنہ بدلہ ور کری، ہم دغہ خلق دی د چا دَپارہ چہ مغفرت او بہ جنت کنبی د عزت روزی دہ او کومو خلقو چہ زمونہ آیاتونہ قرآن باطل کولوسرہ د «رسول» د بنگتہ کولو کوشش کرے دی او پہ یوقرات کنبی دلته او روستو معاجزن یعنی مونہ عاجز فرض کولوسرہ یا مونہ مغلوب گنر لوسرہ، چہ زمونہ نہ بہ بیج اوشی د ہغوی دا گمان کولود وجہ نہ چہ نہ بعث شتہ اونہ عقاب، د داسی خلقو دَپارہ بدترین عذاب دے. اَلْهَمَّو پہ معنی د مؤلمہ پہ جر او پہ رفع سرہ د رَجَز یا د عذاب صفت دے او کومو خلقو تہ چہ علم ور کرے شوی دے (یعنی) د اہل کتاب نہ (پہ حضور پاک ﷺ باندے) ایمان را ور وئکی لکہ عبد اللہ بن سلام رضی اللہ عنہ اود ہفہ ملگری پہ ہفہ قرآن چہ پہ تاسو باندے ستاسو دَرَب د طرف نہ نازل کرے شوی پوہ پے چہ د حق دے (ہم) د تَرکی د دوؤ مفعولونو پہ مینخ کنبی فصل دے او ہفہ د عزت والا مستحق د تعریف د اللہ تعالیٰ د لاری طرف تہ رہنمائی کوی اودا کافران وائی یعنی پہ خپل مینخ کنبی پہ تعجب سرہ وائی آیا مونہ تاسو تہ یوداسی سرے او نہ بنایو؟ ہفہ محمد ﷺ دے چہ تاسو تہ دَدی خبری خبرد کوی چہ کلہ تاسو پہ پورہ تو گہ باندے ذرہ ذرہ شئی (مزق) پہ معنی د ممزق دے نویابہ تاسو د نوی سر نہ را پید اکولے شی نہ دہ معلومہ چہ دے سرے پہ اللہ تعالیٰ باندے بہتان لگولے دے؟ (اَلْهَمَّو)، د ہمزہ پہ فتحی سرہ، د استفہام دَپارہ دے د ہمزے د استفہام د وجہ نہ ہمزہ د وصل نہ

مستغنی شو یا دے لیونے دے؟ دَ کوم دَ وجہی نہ چہ دے داسے خیالی خبرے کوی، اللہ تعالیٰ او فرمائیل بلکہ (حقیقت دادے) چہ کوم خلق پہ آخرت باندے یقین نہ ساتے کوم چہ پہ بعثت او حساب باندے مشتمل دے ہغوی پہ آخرت کنہے پہ عذاب کنہے او پہ دنیا کنہے دحق نہ دَ لریوالی پہ گمراہتی کنہے دی آیاداخل دَ خپل وړاندے روستو پورته بشکتہ آسمان اوزمکے تہ نہ گوری؟ کہ چرے مونږ غوارو نودوی بہ پہ زمکہ کنہے ورخبس کړو یا بہ دوی باندے دَ آسمان تکرے راؤ غورزوو (کَفَا)، کنہے دَ سین پہ سکون او فتحې سره او پہ یوقرامت کنہے دریوارو افعالو کنہے پہ "ی" سره دے یقیگا دغه نظر راتلونکې خیز کنہے دَ رجوع کونکې بندہ دپارہ دلیل دے یعنی دَ خپل رب طرف ته رجوع کونکې بندہ دپارہ (داسے) دلیل چہ دَ اللہ تعالیٰ دَ بعثت او پہ ہرہ ارادہ باندے دَ قادر کیدو دلالت کوی.

د قیوداتو فوائد او تسہیل

قوله: وَمَا يُعْرِضُ فِيهَا، دَ يُعْرِضُ صله "الی" راخی نہ چہ "فی" مگر چونکہ يُعْرِضُ دَ اِسْتَعْرَاضَ معنی لره متضمن دے ددې وجہی نہ ددې تعدیہ دَ "فی" پہ ذریعہ صحیح ده.

قوله: قُلْ هُم بَلَى، بلی نفی لره د رد کولو او منفی لره د ثابتولو دپارہ راخی، مشرکینو ونیلی وو لَا كَلِمَاتٍ السَّاعَةِ دَ هغوی دا قول رد کوی او فرمائی بلی ولې نه؟ ضرور راتلونکې دے ای لیس الامراتیامها.

قوله: فَذَرْنِي يَأْتِيَنَّكُمْ كُنْهې واؤ قسمیه جاره دے اودا اثبات دَنفې دَ تاکید دپارہ دے لام جواب قسم دپارہ دے، تَأْتِيَنَّكُمْ فعل مضارع معنی برفعه بانون تاکید ثقله دے دا دریم تاکید دے او کُمْ مفعول به دے.

قوله: هَالِكِ الْقَتَبِ دَ جر په صورت کنہې دَ رب صفت یا بدل دے عَالِمُ دَ مبتدا محذوف خبر کیدود وجہی نه مرفوع هم کیدې شی، ای هُوَ عَالِمُ الْقَتَبِ، عَالِمُ الْقَتَبِ مبتدا لا يُعْرَبُ ددې خبر يُعْرَبُ دَ جمهورو په قرامت کنہې دَ زاء په ضمی سره دے اود کسانې بِحَسْبِ په نیز دَ زاء په کسری سره دے (ن، ض) عَزَّوَجَلَّ پتیدل، لری کیدل.

قوله: لَا أَضَرُّ مَبْتَدَأُ مِنْ ذَلِكَ ددې خبر، دا دَجَمَلِ لَا يُعْرَبُ دَ تاکید دپارہ دے.

قوله: يَجْزِي الَّذِينَ آمَنُوا دَ لَا تَأْتِيَنَّكُمْ علت دے یعنی قیامت به خامخاراخی دے دپارہ چہ اللہ تعالیٰ تاسو ته بدله درکړی.

قوله: أُولَئِكَ مَبْتَدَأُ هُمُ خبر مقدم و متغیرة مبتدا مؤخر جمله اسمیه دَ أُولَئِكَ مَبْتَدَأُ خبر، او رَدْفُ کُمْ موصوف صفت په متغیرة باندې عطف دے.

قوله: وَالَّذِينَ سَعَوْا موصول صله أُولَئِكَ اود دې مابعد خبر دویم ترکیب داهم کیدې شی چہ

وَالَّذِينَ سَعَوْا عَظْفَ مَا قَبِلَ الَّذِينَ آمَنُوا بَانَدِي اَوْشَى اِى وَتَجَزَى الَّذِينَ سَعَوْا بِه دې صورت كېنې به وروستو والا اولنك جمله مستانغه شى او د ماقبل والا لولنك او د هغې د ماتحت معطوفتینو په مینځ كېنې جمله به معترضه وى.
 قوله: فَمَا يَأْتِي اِى فِى اَخْرِ السُّورَةِ.

قوله: مَقْدِرِينَ عَمْرُنَا اَوْ مُسَابِقِينَ لَنَا په دې كېنې لف اونشر مرتب دې، مقدمين درومبى قرامت تشریح ده او مسابقين لندا درويم قرامت تشریح ده اومقدمين مطلب دې معتقدین.
 قوله: مُعَاجِزِينَ نه مراد مُسَابِقِينَ دې مُسَابِقَة باندې مُعَاجِزَة اطلاق ځكه او كړې شو چه مسابقت كونكى په خپل مینځ كېنې د یو بل عاجز كولو كوشش كوى مگر دلته باب مفاعله په خپله معنى كېنې نه دې ځكه چه د الله تعالى عاجز كول متصور نه دى، لهذا دا عاجز كول د هغوى د خپل فاسدگمان په اعتبار سره دى نه چه په حقیقت كېنې

قوله: وَيَرَى الَّذِينَ دَا "يَا" خو په تَجَزَى باندې د عَظْف د وجې نه منصوب دې ياد جملې مستانفې كيدو د وجې نه مرفوع دې، يَرَى يَنْظُرُ په معنى كېنې دې او الَّذِينَ اُتُوا الْعِلْمَ د يَرَى فاعل دې او الَّذِينَ اُنْزِلَ إِلَيْكَ مَفْعُول اول دې او الْحَق مَفْعُول ثانى او هُوَ د دُوو مفعولويه مینځ كېنې ضمير فصل دې او د تَجَزَى عَظْف په الحَق باندې دې، اِى يَرَى تَجَزَى وَهَاتَا سوال: په دې صورت كېنې د فعل په اسم باندې عَظْف لازميربى كوم چه صحيح نه دې؟

جواب: فعل چه كله د اسم په تاويل كېنې وى نو عَظْف صحيح وى دلته تَجَزَى، د هَاتَا په معنى كېنې دې تقديرى عبارت د دې وَيَرَى الَّذِينَ اُتُوا الْعِلْمَ الَّذِى اُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقِّ وَهَاتَا، د يَرَى په تَجَزَى باندې د عَظْف په صورت كېنې دا اعتراض راځى چه د يَرَى الَّذِينَ اُتُوا الْعِلْمَ نه مراد د هغوى د پاره په دنيا كېنې علم ثابتول دى او تَجَزَى باندې د عَظْف تقاضه داده چه علم دې په آخرت كېنې ثابت وى كوم چه مراد نه دې نو د دې نه معلوميربى چه استيناف والا تركيب صحيح دې.

قوله: بمعنى تَجَزَى په دې سره نې اشاره او كړه چه اسم مفعول د مصدر په معنى كېنې دې
 قوله: فِى الْاَفْعَالِ الثَّلَاثِ بِالْهَاءِ اِى نَشَأَ، خَفِيَ، نُسِطَ.

[اياتونه: ۱۰-۱۴]

وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ وَمُوسَى قُوَّةً وَجَعَلْنَا دَاوُدَ وَلِيًّا وَلَقَدْ اَنَّا جِبَالِ اَوِيَسَ رَجِيًّا مَعَهُ بِالْقَبْرِ وَالْعَلَمِ بِالْعُظْبِ عَظْمًا عَلَى مَخَلِّ الْجِبَالِ اَمِنْ دَعْوَانَهَا نُسُجَ مَعَهُ (وَالنَّسْأَةُ الْقَهْدِيدُ) فَكَانَ فِى يَدِهِ كَالْعَمَلِ وَلَقَدْ اَنَّا اَعْلَى مِنْ رَسَائِلَاتِ) ذُرُوعًا كَوَامِلَ يَخْرُجُهَا لَهَا عَلَى الْاَرْضِ وَكَهْدَرُفِ السَّرْدِ اَمِنْ نَسْجِ الْمَرْزُوعِ قِيلَ لِعَالِيهَا سُرَادُ اَمِنْ اَجْعَلْهُ بِحَيْثُ تَقْتَنَسِبُ جِلْفَهُ وَاعْمَلُوا اَمِنْ آل دَاوُدَ مَعَهُ رَاحِلًا اِلَى عِمَّا لَعَلَّكَوْنَ بِمَوْبِرِ

فاجازیکم بہ (و) سحرًا (سَلْتَمَانَ الرَّیْحِ) وَفِرَازَةَ الرَّطْبِ بِتَغْدِیْرِ تَسْخِیْرِ (عُدَّوْهَا) فَسِیْرَهَا مِنْ الْفَلْذَةِ بِمَقْنَى السَّحَابِ إِلَى الرَّوَالِ (سُحْرَوْدَوَّاحِمًا) سَبَرَهَا مِنْ الرَّوَالِ إِلَى الْفُرُوبِ (سُحْرًا) أَيْ سَبَرَتْهُ (وَأَسْلَمْنَا) أَذْنًا (رَأَى) عَيْنَ الْقَطْرِ أَيْ الشَّعَاسَ فَأَخْبَرَتْ ثَلَاثَةَ أَهَامٍ بَلَّيَالِيَهُنَّ كَجَزَيِ الْمَاءِ وَقَتْلَ النَّاسِ إِلَى الْيَوْمِ مِمَّا أَظْفَى سَلْتَمَانَ (وَمِنْ الْجَنِّ مَنْ يَفْعَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ يَأْذِي) بِأَمْرِ (رَبِّهِ وَمَنْ يَزْعُرُ) يَغْدِلُ (وَمِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا) لَهُ بِطَاعَتِهِ (لِيَقْضِيَهُمْ) عَذَابَ السَّعِيرِ النَّارِ فِي الْأَجْزَةِ وَقِيلَ فِي الدِّبَا أَنْ يَضْرِبَهُ مَلَكٌ بِسَوْطٍ مِنْهَا ضَرْبَةً تُخْرِقُهُ (يَقْعَلُونَ لَكُمْ آيَاتًا مِنْ حَمَائِلِ) أَنْبِيَاءٍ مُزْتَفَعَةٍ يَضْعُدُ إِلَيْهَا بِذَرْجٍ (وَحَمَائِلِ) جَمْعُ بَنَاتٍ ذَهَوُ كُلِّ شَيْءٍ مُثْلُهُ بِشَيْءٍ أَيْ مَوْدٍ مِنْ نَحَاسٍ وَزُخَامٍ وَلَمْ يَكُنْ اتِّخَاذُ الصُّورِ خَرَامًا فِي شَرِيعَتِهِ (وَجَفَانٌ) جَمْعُ جَفَنَةٍ (كَالْجَوَابِ) جَمْعُ جَابِيَةٍ وَهُوَ حَوْضٌ غَيْرُ يَجْتَمِعُ عَلَى الْجَفْنَةِ أَلْفَ رَجُلٍ يَأْكُلُونَ مِنْهَا (وَقَدْ وَرَّاسِيَاتٍ) ثَابِتَاتٌ لَهَا فُرُوزٌ لَا تَتَحَوَّلُ عَنْ أَمَاكِنِهَا تَخِلُّ مِنَ الْجِبَالِ بِالْيَمَنِ يَضْعُدُ إِلَيْهَا بِالسَّلَالِمِ وَفُلْنَا (اعْمَلُوا) يَا (أَلْ دَاهِدُ) بِطَاعَةِ اللَّهِ (سُكْرًا) لَهُ عَلَى مَا آتَاكُمْ (وَقَلِيلٌ مِنَ عِبَادِ الشُّكُورِ) الْغَائِلُ بِطَاعَتِي شُكْرًا لِعَمَلِي (فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ) عَلَى سَلِيمَانَ (الْمَوْتَ) أَيْ مَاتَ وَمَكَتْ قَابِضًا عَلَى عَصَاهُ حَوْلًا مَيِّتًا وَالْجَنُّ تَغْعَلُ تِلْكَ الْأَعْمَالِ الشَّافَّةُ عَلَى غَاذَتِهَا لَا تَشْعُرُ بِمَوْتِهِ حَتَّى أَكَلَتْ الْأَرْضُ عَصَاهُ فَخَرَّ مَيِّتًا (مَادَ لَهُمْ عَلَى مَوْتِهِ) [الْأَدَابَةُ الْأَرْضِ] فَصَنَرَ أَرْضُتِ الْخَشَةِ بِالْبَاءِ لِلْمَفْعُولِ أَكَلَتْهَا الْأَرْضُ (تَأْكُلُ مِثْلَاتِهِ) بِالْهَمْزِ وَتَرْكُهُ بِالْفِ بِإِلْفٍ عَصَاهُ لِأَنَّهَا بَنَاتٌ يَنْزُدُ وَيَزْعُرُ بِهَا (فَلَمَّا خَرَّ) مَيِّتًا (تَبَيَّنَتِ الْجَنُّ) انْكَشَفَتْ لَهُمْ (أَنْ) مُخَفَّفَةٌ أَيْ أَهْلُهُمْ (لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ الْقَيْبَ) وَفَنَّهُ مَا غَابَ عَنْهُمْ مِنْ عَوْتَ سَلْتَمَانَ (مَا لَيْسَ فِي الْعَذَابِ الْمُبِينِ) الْفَعْلُ الشَّاقُّ لَهُمْ لِيُظْهِرَ خِيَاتَهُ خِلَافَ ظَنِّهِمْ عِلْمُ الْقَيْبِ وَغِلْمٌ كَوْنُهُ مِثْلُ بَحْسَابٍ مَا أَكَلَتْهُ الْأَرْضُ مِنَ الْقَصَا بَعْدَ عَوْنِهِ يَوْمًا وَلَيْلَةً مَثَلًا.

ترجمہ: اومونہ حضرت داؤد علیہ السلام تہ دخیل طرف نہ لوشی فضیلت و رکرو یعنی نبوت او کتاب اومونہ اوونیل ای غرونو او ای مرغو تاسو د داؤد علیہ السلام سرہ تسبیح و ایشتی طوی منصوب دی د جبال پہ محل باندی عطف کیدو و جی نہ، اومونہ هغوی تہ داؤد علیہ السلام سرہ د تسبیح لوستلو حکم و رکرو، اومونہ دھغہ دپارہ اوسپنہ ترمہ کرہ چنانچہ د حضرت داؤد علیہ السلام پہ لاس کینہی اوسپنہ د اغربای شوی اورو پہ شان شوہ اومونہ حکم و رکرو چہ د اوسپنی نہ اوپدوی (مکمل) زغرې جورې کرہ چہ اجونکې نې پہ زمکہ کینہی راکاږی اوپہ جوړولو کینہی دیوشان والی خیال ساتہ زغرې جوړونکی تہ تباد وائی یعنی داسې زغرې جوړوہ چہ دھغې حلقي (دکړنې) برابروی، ای آل داؤد تاسو د داؤد علیہ السلام پہ معیت کینہی نیک کارکوئی زہ ستاسو د ټولواعمالو تہ گورم لهذا زہ تہ تاسو تہ ددی بدلہ درکړم اومونہ هوا د حضرت سلیمان علیہ السلام د پارہ مسخر کرہ او پہ یوقرات کینہی بخر رف سرہ دی د سُغُر پہ تقدیر سرہ چہ دھغې د سحر تہ زوال پورې سفر د یوې میاشتي فاصلہ وہ غدو الغدائہ تہ ماخوږ دی پہ معنی د سحر او (دغہ شان) دھغې ما پام (یعنی) د زوال نہ د نمر د ویدو پورې سفر د یوې میاشتي فاصلہ

وہ اومونہ دحضرت سلیمان علیہ السلام دپارہ دتانبہ چیتہ ویلہی کرہی جاری کرہ نہ دربو ورخو شپورہی لکہ داوبو جاری وہ، حضرت سلیمان علیہ السلام تہ چہ کوم «دمعجزہی پہ توگہ» عطا کرہی شوہی وو ترننہ پورہی خلق ہفہ استعمالوی پیریانو کنبہی خہ داسی وو چہ دالہ تعالیٰ پہ حکم سرہ نہی دحضرت سلیمان علیہ السلام لاندہی کار کولو اوکوم چہ پہ ہفوی کنبہی (سلیمان علیہ السلام) داطاعت نہ زمونہ د حکم نہ مغ وارہ وی مونہ پہ ہفوی تہ پہ آخرت کنبہی د اور عذاب ورخکوو او وئیلی شوی دی چہ ہم پہ دنیا کنبہی (ورخکوو) پہ داسی توگہ چہ فریتہ بہ ہفوی داور پہ کورہ سرہ یو گزار وہی ہفہ اور بہ ہفوی اوسوزوی سلیمان علیہ السلام چہ خہ غوینتل (پیریانو) پہ دہفہ دپارہ ہم ہفہ جوړول مثلاً محارب یعنی لونہی لونہی اوچت عمارتو نہ کوم تہ چہ د پاؤرو پہ ذریعہ اوختلہی شی او مجسمی مماثل دتمثال جمع دہ تمثال ہرہفہ خیز تہ وائی کوم چہ تہ د یو پہ شان جوړکری یعنی دتانبہی اوسپنی یا سنگ مرمر شکلونہ بہ نہی جوړول او د شکلونو بتانو جوړول دہفوی پہ شریعت کنبہی حرام نہ وو او دحوض پہ شان لگن «بہ نہی جوړول» جفان د جفنتہ جمع دہ «بہ معنی د لگن لونہی پیالی» او جواب د جاپنتہ جمع دہ لونہی حوض تہ وئیلہی شی د جفنتہ پہ یو وخت زر کسان خوراک کولہی شی او پہ یو خانہی باندہی کلک پراتہ دیگونہ بہ نہی (جوړول) د کوم چہ بہ خبہی وہی چہ دخپل خانہی نہ بہ خوزیدہی نہ شو، دا بہ پہ یمن کنبہی دغرونہ جوړولہی شو کوم تہ چہ بہ پہ پاؤرو باندہی ختلہی شو، مونہ اوئیل ای ال داؤد دالہ تعالیٰ پہ اطاعت کنبہی خہ چہ ہفہ تاسو تہ درکری دی دہفہ پہ شکرہ کنبہی «نیک» عمل کوئی زما پہ بندیگانو کنبہی شکر کونکی بندیگان کم وی یعنی زما د نعمت پہ عملی توگہ باندہی شکر کونکی (کم وی) بیا چہ کلہ مونہ پہ سلیمان علیہ السلام باندہی دمرگ حکم راولپلو یعنی وفات شو او پہ خپلہ ہمساباندہی تر یو کال پورہی پہ حالت د مری ولاړ وو او پیریان دخپل عادت مطابق پہ خپل کار کنبہی لگیا وو (ہفوی تہ) دحضرت سلیمان علیہ السلام دمرگ احساس ہم اونہ شوو تردہی چہ کلہ وینہ دہفہ ہمسا اوخوړلہ نو دمہ کیدود وچی نہ راپریوتلو، نو دہفہ دمرگ خبر ہفوی تہ ہیچا ورنہ کرو سوا د وینہ نہ الارض، ارض الحکمتہ نہ مصدر مبنی للمفول دہی (یعنی) ہفہ وینہ اوخوړلہ کوم چہ دہفہ ہمسا خوړلہ وئسا بہ ہمزہ سرہ دہی او بغیر د ہمزہی الف سرہ ہم دہی (وئساہ) ای عصا خکہ چہ پہ دہی سرہ شړل او لرہی کول او درکہ کولہ کیرہی نو کلہ چہ سلیمان علیہ السلام مر شو پریوتلو نو بیا چرتہ پیریانو تہ دہفوی د (مرگ) پتہ اولگیدلہ کہ چرہی جنات پہ غیبوباندہی پوہیدلہی نو د دغہ ذلت پہ مشقت کنبہی بہ نہ وو راگیر او دہفوی د علم غیب د دعوی نفی ددہی نہ ہم کیرہی چہ دہفوی نہ دحضرت سلیمان علیہ السلام مرگ پتہ پاتہی شو یعنی حضرت سلیمان علیہ السلام ژوندہی گنرلو سرہ دخپل علم غیب د

دعویٰ باوجود دمشققت په کار کښې اخته وو او د سخت کار د ډیو کال د مودې علم د همسا دهغه مقدار په حساب سره اوشو کوم مقدار چه وینه د سلیمان عليه السلام د مرگ نه پس مثلا په یوه شپه ورځ کښې خوړلې وه.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: *أَوَيْتُ دَاوُودَ نَهْ دَامِرَ وَاحِدَ مَوْثٍ حَاضِرَ صِيغَه دِه په معنی د تَرْجَمَه بار بار کول، تکرار کول، اَوَيْتُ اصل کښې اَوَيْتُ وَ دَا مِر دَوْجې نه نون حذف شو وَلَقَدْ أَتَيْنَا دَاوُدَ مِثْلًا* واؤ استینافیه دې او لام قسم د محذوف په جواب باندې داخل دې، تقدیر دادې وعزنا وجلنا لاند د ایتنا، مِثْلًا، اَتَيْنَا سره متعلق دې یا د محذوف متعلق او حال دې تقدیری عبارت دادې، کائنا مِثْلًا قُلْنَا، کائنا مِثْلًا اصل کښې د قُلْنَا صفت دې د مقدم کیدو د وجې نه حال شو قُلْنَا مفعول ثانی دې او داؤد مفعول اول دې.

قوله: *وَقُلْنَا يَا جِبَالُ، بَاچَسَالُ دَقُلْنَا فعل محذوف مقوله ده او ددې عطف په اَتَيْنَا باندې دې د والظیر عطف په محل د جبال باندې کیدو د وجې نه منصوب دې ځکه چه منادی مفرد محلاً منصوب وی یا مفعول معه کیدو د وجې نه منصوب دې د والظیر لفظ په جبال باندې د عطف د وجې نه مرفوع هم لوستلې شوې دې.*

قوله: *دُرُوعًا، دُرُوعًا مقدر منلوسره شارح عليه السلام اشاره او کړه چه سَابِقَاتٍ صفت دې او دُرُوعًا ددې موصوف محذوف دې.*

قوله: *مَرَقَزْ غَرِي تَه وائی مَرَقَزْ غَرِي جوړونکی ته وائی.*

قوله: *لِسُلَيْمَانَ مفسر علام سَخَرْنَا محذوف منلوسره اشاره او کړه چه د جبار مجرور متعلق سَخَرْنَا دې او بِنْتِ مفعول به کیدو د وجې نه منصوب دې او د رفع په صورت کښې ربح مبتدا مؤخر په حذف د مضاف سره او لِسُلَيْمَانَ خبر مقدم، تقدیر عبارت دادې وکعبور الیه کابِت لِسُلَيْمَانَ مضاف حذف کولو سره مضاف الیه د هغې قائم مقام کړو.*

قوله: *وَمِنْ الْجِبْتِ مَنْ يَفْعَلُ، مِنَ الْجِبْتِ د فعل مقدر متعلق دې، تقدیر عبارت دادې و سَخَرْنَا لَهُ مِنَ الْجِبْتِ او مَنْ يَفْعَلُ به د فعل مقدر مفعول به وی او د ادهم جائز دی چه من الْجِبْتِ خبر مقدم وی او مَنْ يَفْعَلُ مبتدا مؤخر.*

قوله: *قُدِّرَ، دَقُدِّرَ جمع ده په معنی د کتونی راسات ای نایات.*

قوله: *اَعْمَلُوا جملة مستانفه ده اَل داؤد منادی ده او حرف نند محذوف ده او مَكْرُوم مفعول له دې.*

قوله: *قليل خبر مقدم دې او من عبادی ددې صفت دې او الکفور مبتدا مؤخر ده.*

قوله: الارضۃ وینہ، گونرې، (جمع) ارض.

قوله: یساقا بہ وزن ذ مفعلة پہ یقرامت کنبی د الف سرہ دې، همسا، د شړلو آلہ.

قوله: ذابۃ الارض وینہ، گونرې.

[ایاتولہ: ۱۵-۲۱]

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمَا بِالْمَرْبِ وَعَذَمَهُ فَبُذِلَتْ بِاسْمِ جَدِّ لَكُمْ مِنَ الْعَرَبِ (فِي مَسْكَنِهِمُ) بِالْيَمَنِ (آيَةً) ذَالَهُ عَلَى لُفْزَةِ اللَّهِ تَعَالَى (جَنَّاتٍ) بَذَلْ (عَنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ) عَنْ يَمِينٍ وَادْبِهِمْ وَشِمَالِهِ وَقِيلَ لَهُمْ (كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ) عَلَى مَا رَزَقَكُمْ مِنَ النِّعْمَةِ فِي أَرْضٍ سَنَاءٍ (بِلَدْنَاهُ طَيِّبَةً) لَسْنَا فِيهَا بِسَبَاحٍ وَلَا بَغْوَةٍ وَلَا ذُبَابَةٍ وَلَا بُزْغُوثٍ وَلَا غَرْبٍ وَلَا حَيْثُ وَتَمَرُ الْغَرْبِ فِيهَا وَفِي قِيَامِهِ قُتِلَ لَهْمُوتٌ لَطِيفٌ هَوَانِهَا (وَ) اللَّهُ (رَبُّ) الْغُفُورِ (فَأَعْرَضُوا) عَنْ شُكْرِهِ وَكَفَرُوا (فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رَسُولَ الْقَوْمِ) جَنَعَ عَرْمَةً وَهُوَ مَا يُنْسِكُ الْمَاءَ مِنْ بَنَاءٍ وَغَيْرِهِ إِلَى وَقْتِ حَاجَتِهِ أَمَى سَبَلٍ وَادْبِهِمْ الْمُنْشُوكُ بِمَا ذُكِرَ فَأَغْرَقَ جَنَّتَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ (وَوَسَّلْنَا هُمْ بِجَنَّتِهِمْ) جَنَّتُهُمْ ذَوَاتِ فُؤَادٍ عَلَى الْأَرْضِ (أَكُلَ غَمْطٍ) مَرَّ نَبِيحٍ بِإِضَافَةٍ أَكَلَ بِمَعْنَى مَأْكُولٍ وَتَرَكَمَا وَنُطِفَ عَلَيْهِ (وَأُتِلَ وَشِيَ) مِنْ سِدْرٍ قَلِيلٍ (ذَلِكَ) التَّبْدِيلُ (جَزَيْنَاهُمْ بِمَا كَفَرُوا) بِكَفَرِهِمْ (وَهَلْ عِجَازِي) إِلَّا الْكُفُورَ بَالِيَاءٍ وَالْثَوْنُ مَعَ كَسْرِ الرَّايِ وَنُصِبَ الْكُفُورُ أَيْ مَا يُنَافِسُ إِلَّا هُوَ (وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ) بَيْنَ سَنَاءٍ وَهُمْ بِالْيَمَنِ (وَبَيْنَ الْغُرَيِّ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا) بِالْمَاءِ وَالشَّجَرِ وَهِيَ فَرَى الشَّامِ الَّتِي يَسِيرُونَ إِلَيْهَا لِلتَّجَارَةِ (أُخْرَى) ظَاهِرَةٌ مُتَوَاصِلَةٌ مِنَ الْيَمَنِ إِلَى الشَّامِ (وَقَدْ رَأَيْنَاهَا الْيَمِينَ) بِحَيْثُ يَقِيلُونَ فِي وَاحِدَةٍ وَيَسِيرُونَ فِي أُخْرَى إِلَى انْفِئَاءِ سَفَرِهِمْ وَلَا يَخْتَاوْنَ فِيهِ إِلَى خَمَلٍ زَادَ وَمَاءٌ أَيْ قُلْنَا (سِيرُوا فِيهَا لِيَأْتِيَا أَمَنِينَ) لَا تَخَافُونَ فِي لَيْلٍ وَلَا فِي نَهَارٍ (فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ) فِي قِرَاءَةِ بَعْدَ (بَيْنَ) أَسْفَارَنَا إِلَى الشَّامِ اجْعَلْهَا مَقَارِفَ لِيَسْطَرُّوا عَلَى الْفُقَرَاءِ بِرُكُوبِ الرُّوَاجِلِ وَخَمَلِ الزَّادِ وَالْمَاءِ فَبَطَرُوا النِّعْمَةَ (وَعَلَّمُوا أَنْفُسَهُمْ) بِالْكَفْرِ (فَجَعَلْنَا هُمْ أَحَادِيثَ) لِمَنْ يَنْدَمُ فِي ذَلِكَ (وَمَرَقْنَا هُمْ كُلَّ مَصْرَقٍ) فَرَقْنَا هُمْ فِي الْبِلَادِ كُلَّ الْفَرِيقِ (إِنَّ فِي ذَلِكَ) الْمَذْكَورِ (الآيَاتِ) عِزًّا (لِكُلِّ حَيَّارٍ) عَنْ الْمَغَاصِي (شُكُورٍ) عَلَى النِّعَمِ (وَلَقَدْ صَدَقَ) بِالتَّخْفِيفِ وَالتَّشْدِيدِ (عَلَيْهِمْ) أَيْ الْكُفَّارُ مِنْهُمْ سَنَاءٌ (إِبْلِيسَ ظَنَنَّهُ) أَنَّهُمْ بِإِغْوَايِهِ يَتَّبِعُونَهُ (فَاتَّبَعُوهُ) فَصَدَقَ بِالتَّخْفِيفِ فِي ظَنِّهِ أَوْ صَدَقَ بِالتَّشْدِيدِ ظَنُّهُ أَيْ وَخَذَهُ صَادِقًا (إِلَّا) بِمَعْنَى لَكِنْ (أَفْرِيقَايْنِ الْمُؤْمِنِينَ) لِلْيَمَنِ أَيْ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ لَمْ يَتَّبِعُوهُ (وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِمْ مِنْ سُلْطَانٍ) تَسْلِيطٍ مَنَا (إِلَّا لِيُعَلِّمَهُمْ) عِلْمَ ظُهُورِ (مَنْ يُؤْمِنُ بِالْآخِرَةِ يَمُنْ) هُوَ مَنَّا فِي شَيْءٍ تَجَازَى كُلًّا مِنْهَا (وَرَبِّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ عَظِيمٌ) رَبِّيبُ

ترجمہ: پہ تحقیق سرہ د قوم سبا د پارہ (سبا) منصرف او غیر منصرف (د وارہ دی) سبا د یو قبیلې نوم دې د هغوی عربی مشر نیکه په نوم باندې کیخودې شوې دې. په یمن کنبی د هغوی په کلوکنبي د الله تعالی د قدرت نخبنه وه د هغوی بی او کس طرف ته دوه اریخیز باغونه وو یعنی د هغوی د وادی بی او کس طرف ته جنتان د آبه نه بدل دې هغوی ته اوونیلې شو چه

دَخیل رب درکری شوی رزق خورشی او په ملک سبا کښې تاسو ته د درکری شوی نعمتونو شکر ادا کړئ د اښکلې ښاردې یعنی په دې کښې نه زمکه خاوریزنه ده، نه مچان، نه ماشی، نه کتبل، نه لپمانان، اونه ماران شته، اودکه چرې په دې ښار به څوک داسې مسافر تیریدو چه د هغه په کپړو کښې به سپرې وې نو هغه به د دغه ښار د پاکې هواد وجې نه مړې شوې او الله بخښونکې رب دې لیکن هغوی ددې د شکر نه ډډه اوکړه او ناشکری ئې اوکړه نو مونږ په هغوی باندې د بند اوبه راولپلې غرمه د غرمه جمع ده غرمه هغه عمارت وغیره ته وائی د کوم په ذریعه چه د ضرورت په وخت اوبه ذخیره کولې شی، یعنی د هغوی د وادئ رابندې کړې شوې اوبه مو په هغوی باندې راپریخودې نو هغه اوبو د هغوی دوه اړخیز باغونه اود هغوی مالونه غرق کړل او مونږ د هغوی د دوه اړخیزو باغونو په عوض داسې دوه باغونه ورکړل دکومومیوې چه بې خونده تروې او بې کاره وې، ذوائ د ذوات دمفر د تشبیه ده په اصل کښې د اَکَل په اضافت سره (اکل) په معنی د ماکول دې، او بغیر د اضافت او اَکَل باندې اَکَل عطف دې او په کثرت سره چهاریدارې ونې او هغه څنگلی بیرې مونږ هغوی ته د سزا د هغوی د ناشکری د وجې نه یعنی د هغوی د کفر د وجې نه ورکړه او مونږ هم داسې سزا ناشکړه خلقو ته ورکوو (نمازی) کښې یاه او نون دواړه دی اود زاه په کسرې اود گُور په نصب سره یعنی هم دکافرانو مناقشه په (سختنی سره محاسبه) کولې شی او مونږ د هغوی یعنی د ملک سبا په مینځ کښې حال دا چه هغوی هم په یمن کښې اوسیدل اود هغه کلو په مینځ کښې په کوم کښې چه مونږ د اوبو او ونو په ذریعه برکت ورکړې دې اوهغه د شام د ملک کلی دی دکوم طرف ته چه به هغوی د تجارت دپاره تلل دیرکلی آباد کړې وو چه د یمن نه تر شام پورې نیزدې نیزدې (فاصله) باندې وو او مونږ د دغه کلو په مینځ کښې د سفریو خاص مصافت کیغودې وو په داسې طریقه چه هغوی به په یو کلی کښې قیلوله کوله په دویم کښې به ئې شپه تیروله اود هغوی د سفربوره کیدو پورې به هم دغه صورت وو، او په سفر کښې به د لارې خرجه او اوبه خان سره د اورلو ضرورت نه پېښیدلو او مونږ او وئیل په کلو کښې د شپې اود ورځې په امن او امان سره سفر کوئې چنانچه د هغوی نه د شپې څه ویره وه او نه د ورځې مگر هغوی او وئیل ای زموږ پروره گارد شام د ملک پورې زموږ د سفرونو په مینځ کښې لریوالې راوله او په یو قراعت کښې باعد دې یعنی دا کلی ارت هوار میدانونه کړه دې دپاره چه هغوی د فقیرانو په مقابله کښې په سورلو سواره شی او خان سره دلارې خرجه او توشه او اوبو ساتلو باندې فخر او کړی نو هغوی د الله تعالی په نعمت باندې تکبر او کړو او دکفر په ذریعه هغوی په خپلو ځانونو باندې ظلم اوکړو، نو مونږ هغوی د روستو راتلونکو د پاره د ظلم په سبب سره افسانې اوقصې جوړ کړل او مونږ هغوی

په پوره توگه سره ګډوډ کړل یعنی مونږ هغوی په مختلفو ښارونو کښې پوره خواره واره کړل. یشکه په دغه مذکورې قصه کښې ډګناه نه منع کیدونکو دپاره او په نعمتونو باندې هر یو شکرګونکی دپاره هېرت دې او واقعی د دغه خلقو یعنی کافرانو په پاره کښې او په هغوی کښې اهل سباهم دی اېلیس خپل گمان صحیح اومندلو چه هغوی دغه په لمسون باندې دغه اتباع او کره صدق کښې تخفیف اوتشدید دواړه دی چه داخلې دغه تابع شو، صدق په تخفیف سره دغه گمان رښتیا شو اوصدق په تشدید سره هغه خپل گمان رښتیا ثابت کړو سوا د مؤمنانو د جماعت الا په معنی د لکن دې اومؤمنین د لیک بیان دې یعنی هغه ډله چه د شیطان اتباع نه او نه کره هغه مؤمنان دی د شیطان په هغوی باندې هیڅ قابونه وه بلکه زمونږ د طرف نه په هغوی باندې مسلط کول صرف ددې وجې نه او شو چه مونږ هغه خلق څوک چه په آخرت باندې ایمان راوړی دغه خلقو نه جدا کړو چه د په آخرت پاره کښې په شک کښې اخته دی، نو د دغه (دواړو نه) به مونږ هر یو ته بدله ورکړو او ستا رب د هر شی ساتونکې دې.

د قیوداتو فوائد اوتسهیل

قوله: اَکَلُ مِیوه تَمَرٌ د بیلو ونه (دمسواک ونه)، هر تریو یا تر یخ خیز.

قوله: یَتَمَرُ بې خونده، تریو بې کاره.

قوله: اَکَلُ چهاریداره (ګوره خیلن والا) ونه (ددې جمع ده) اَکَلَاتُ اَکَال، اَکُول.

قوله: ذَوَاتُ ثَلَاثِیْنَه ذَوَاتُ مَعْرُوفٍ عَلَی الْاَصْلِ ذَوَاتُ دُومُونْتِ دې دا په اصل کښې ذَوَاتُ وُو په دې کښې د تانیث علامت دې یا، متحرک ماقبل مفتوح د وجې نه الف شو ذَوَاتُ ترې جوړ شو، بیا واو تخفیفاً حذف کړې شو، ذَاتُ شو، اوس د واحد مؤنث دوه شکلوته شویو د واو حذف نه وړاندې، هغه ذَوَاتُ، او دویم د حذف واو نه پس او هغه ذَاتُ دې مفسر علام چه دا ونیلی دی چه ذَوَاتُ په اصل کښې د ذَوَاتُ تشبیه ده ددې مطلب دا دې چه حذف د واو نه وړاندې حالت تشبیه ده که چرې حذف د واو نه د پس حالت تشبیه وې نو ذَوَاتُ به وې.

قوله: یَتَمَرُ په وزن د کوفې بې خونده، تریو، اَکَلُ محط دا اضافت د موصوف الی الصفت د قبیلې نه دې اوترک د اضافت سره هم لوستلې شوې دې ای اَکَلُ محط په دې صورت کښې به اَکَلُ موصوف او محط صفت وی.

قوله: یُعْطَلُ علیه ای علی اَکَلُ اَکَلُ په قاف باندې جزم او ضمه دواړه قراعت سبعة دی.

قوله: ذَٰلِكَ جَزْءٌ مِّنْ ذَٰلِكَ، د جزئاً مفعول ثانی دې کوم چه مقدم دې اول مفعول هُم دې ای مِّنْ نَّفَرٍ مِّنْ ذَٰلِكَ التَّجْدِیل.

ہوئے: ہکفر ہم ای سب کفر ہم۔

ہوئے: وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ دَافِقًا عَظِيمًا عَلَى الْقَصَةِ دَقِيبَلِي نہ دے یعنی اول د اعطاء جنتین ذکر او کرے شو اوبیا د مذکورہ بدلون ذکر او کرے شو۔

ہوئے: يَوْمَئِذٍ أَفْهَىٰ فِي هَذِهِ السَّافَةِ دَا اَمْرٍ پے معنی د خبر دے یعنی ہفوی بہ پے امن سرہ سفر کرلو لہٰذا اَوَاثِمًا حال دی۔

ہوئے: إِلَّا بِہ معنی دلکن پے دے کنہی اشارہ دہ چہ دا مستثنیٰ منقطع دہ خکہ چہ مؤمنان د کافرانو د جنس نہ نہ دی۔

[ایاتونہ: ۲۲ - ۳۰]

قُلْ يَا مُحَمَّدُ يُخْفَرُ مَنَّهُ أَدْعُوا الَّذِينَ رَزَعْتُمْ أَيْ رَزَعْتُمُوهُمْ إِلَهَهُ (مِنْ دُونِ اللَّهِ) أَيْ غَيْرِهِ لِيَنْفَعُوهُمْ بِرِزْقِكُمْ قَالَ تَعَالَى فِيهِمْ (لَا يَمْلِكُونَ مِنْ قُلُوبِهِمْ) وَزَنَ (دَرَقًا) مِنْ خَيْرٍ أَوْ شَرٍّ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَمَا هُمْ فِيهَا مِنْ شَيْءٍ خَرَجَ (وَمَالَهُ) تَعَالَى (مِنْهُمْ) مِنْ الْإِلَهِ (مِنْ ظُلْمٍ) مُبِينٍ وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُ تَعَالَى رَدًا لِقَوْلِهِمْ إِنَّ إِلَهَهُمْ تَشْفَعُ عِنْدَهُ (لَا لِمَنْ أُوذِيَ) بِفَتْحِ الْهَمْزِ وَضَمِّهَا (لَهُ) فِيهَا (حَتَّىٰ إِذَا فُزِعُوا) بِأَنْبَاءِ لِلْفَاقِلِ وَالْمَغْفُولِ (عَنْ قُلُوبِهِمْ) خُفِيَ عَنْهَا الْفَزَعُ بِالْإِذْنِ فِيهَا (قَالُوا) قَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ اسْتَخَارُوا مَاذَا قَالَ رِجُلُهُمْ فِيهَا (قَالُوا) الْقَوْلُ (الْحَقُّ) أَيْ قَدْ أَذِنَ فِيهَا (وَهُوَ الْعَلِيُّ) فَوْقَ خَلْقِهِ بِالْقَهْرِ (الْكَبِيرِ) الْعَظِيمِ قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ النَّظَرُ (وَالْأَرْضِ) النَّبَاتُ (قُلْ اللَّهُ) إِنْ لَمْ يَقُولُوا لَا جَوَابَ غَيْرِهِ (وَأَنَّا أَوْلَىٰ بِكُمْ) أَيْ أَخَذَ الْفَرِيقَيْنِ (تَعْلَىٰ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ) نَحْنُ فِي الْإِنْفَامِ تَلَطَّفَ بِهِمْ دَاعٍ إِلَى الْإِيمَانِ إِذَا وَقَعُوا لَهُ (قُلْ لَا تَسْأَلُونَ عَمَّا أُجْرَمْنَا) أَذْنَبْنَا (وَلَا تَسْأَلُونَ عَمَّا تَعْمَلُونَ) لِأَنَّا نَبْرَثُكُمْ مِنْكُمْ (قُلْ يَحْسَبُ يَفْتَارَتَا) يَزُمُ الْيَقِينَةَ (لَمْ يَفْتَحْ) يَخْجُمُ (بَيْنَنَا وَالْحَقِّ) فَيُذِلُّ الْمُجْعِلِينَ الْجَنَّةِ وَالْمُنْطَلِقِينَ النَّارِ (وَهُوَ الْقَتَّارُ) الْخَاكِمِ الْعَلِيمِ بِمَا يَحْكُمُ بِهِ (قُلْ أَرُونِي) أَعْلَمُونِي (الَّذِي أَلْعَنُهُمْ بِوَاسِعَتِهِ) فِي الْبَيَادَةِ (كُلًّا) رَزَعَ لَهُمْ عَنْ اغْتِيَادِ شَرِكٍ لَهُ (بَلْ هُوَ اللَّهُ الْعَزِيزُ) الْقَابِضُ عَلَىٰ أَمْرِهِ الْحَكِيمُ فِي تَذْهِيرِهِ بِخَلْقِهِ فَلَا يَكُونُ لَهُ شَرِيكٌ فِي مُلْكِهِ (وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً) خَالٍ مِنَ النَّاسِ فَتَمَّ لِلْإِفْهَامِ (لِلنَّاسِ بِشُورًا) مُشَرًّا لِلْمُطِيعِينَ بِالْخَيْرَةِ (وَلَذِيَّارًا) مُثَلِّرًا لِلْكَافِرِينَ بِالْعَذَابِ (وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ) أَيْ عُلَّارَ مَنَّهُ (لَا يَعْلَمُونَ) ذَلِكَ (وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ) بِالْعَذَابِ (إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ) فِيهِ (قُلْ لَكُمْ مِيعَادٌ يَوْمَ لَا تَسْأَلُهُمْ عَنْهُ سَاعَةٌ وَلَا تَسْتَعِيدُونَ) عَلَيْهِ وَهُوَ يَزُمُ الْيَقِينَةَ.

توجہ: اے محمد (ﷺ) تمہاری کافرانہ اووایہ چہ دکو موغیزو نیارہ کنہی چہ ستاسوہ اللہ تعالیٰ نہ سوہ (د خدائی) گمان دے یعنی خوک چہ تاسوہ ذالہ تعالیٰ نہ علاوہ معبود گنری ہفوی تہ آواز او کرے دے دپارہ چہ ہفوی ستاسوہ گمان مطابق تاسوہ تہ نفع در اور سوہ، اللہ تعالیٰ دہفوی بارہ کنہی او فرمائیل ہفوی یوہ ذرہ برابر دخیراو شر اختیار نہ لری، نہ پے

آسمانونو کښې اونه په زمکه کښې اونه د هغه دواړو (په پيدا کولو) کښې د هغوی شرکت دې اونه د الله تعالی د دغه معبودانو نه څوک مددگار دی او د الله تعالی په وړاندې د چا سفارش په کار نه راځي دانی د هغوی د دې قول د رد دپاره او فرمائیل چه د هغوی معبودان به د هغه په وړاندې د هغوی سفارش کوی سوا د هغه چا نه ده د چا دپاره چه اجازت اوشی د همزې په فتحې او په ضحې سره تردې چه کله د هغوی د زړونو نه ویره لرې کولې شی د معروف او مجهول په صیغې سره، یعنی کله چه اجازت ورکړې شی او د هغوی د زړونو نه ویره لرې کړې شی نو په خپل مینځ کښې به د بشارت د طلب په توگه پوښتنه او کړی چه ستاسو پروردگار د سفارش باره کښې څه او فرمائیل؟ جواب به ورکړی چه حق خبره نې او فرمائیله یعنی د شفاعت اجازت نې ورکړو هغه د کوڅی شان والا یعنی په خپل مخلوق د قهریه ذریعه غالب دې د ټولولو لوی دی. تاسو پوښتنه او کړنې چه تاسو ته د آسمانونو نه اوبه راوړلو سره او د زمکې نه بوټی راټولولو سره رزق څوک دروسی؟ که چرې هغوی جواب درنه کړی نو ته (پخپله) جواب ورکړه چه الله تعالی (روزی ورکوی) (ځکه چه) د دې نه علاوه بل څه جواب هغو شته نه (واړنې) مونږ یا تاسو یعنی د دواړو فریقونه یو یا خویقیا په هدایت باندې دی یا په ښکاره گمراهی کښې دی، مبهم ساتلو کښې هغوی سره نرمی ده چه د ایمان طرف ته داعی (سبب) دې کله چه هغوی ته د ایمان توفیق ورکړې شی تاسو ورته اووایی زموږ د کړې شوې جرم گناه په بابت به تاسو نه هیڅ سوال نه شی کولې او نه به زموږ نه ستاسو د عمل باره کښې تپوس کولې شی ځکه چه مونږ تاسو نه بری یو، تاسو دوی ته اووایی چه مونږ ټول به زموږ رب د قیامت په ورځ راجمع کوی بیا به زموږ په مینځ کښې په حق سره فیصله کوی حق پرست به جنت ته او باطل پرست به دوزخ ته داخل کړی هغه ډیر لونی فیصله کونکې دې او کومه فیصله چه کوی هغه ښه پیژندونکې دې (تاسو) ورته اووایی ښه ده ماته هم لپا وښایښی چه څوک چه تاسو د الله تعالی سره په عبادت کښې شریک گرځوئ د هغه سره یوځای کړی دی دی داسې هیڅ کله نه ده، دا کافرانو ته د هغوی د شرک په عقیدې توبیخ (زورنه) ده بلکه هم هغه دې الله تعالی په خپل امر باندې غالب او د خپل مخلوق په تدبیر کښې حکمت والا دې لهذا په دې ملک کښې د هغه څوک شریک کیدې نه شی مونږ لره ټولو خلقو ته یعنی مؤمنانو ته د جنت زیرې او ورونکې او کافرانو لره د عذاب نه ویرونکې جوړ کړې لپلې یی کافه دلناس نه حال دې د دې د اهتمام په وجه مقدم کړې شوې دې مگر اکثر خلق یعنی د مکې کافران د دې علم نه لری او پوښتنه کوی چه دا د عذاب وعده کله ده؟ که چرې تاسو په دې (وعده) کښې رښتونی شي نو (اوبښایښی) تاسو جواب ورکړی چه ستاسو دپاره د وعده ورځ مقرر ده د هغې نه تاسو نه یو ساعت شاته کیدې شی او نه وړاندې کیدې شی او هم هغه د قیامت ورځ ده.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

قوله: الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ ذُنُوبِ اللّٰوِي زَعَمْتُمْ ههههه دي عبارت په اضافي سره د شارح څخه مقصد دا خودل دی چه د زَعَمْتُمْ دواړه مفعول له د موصول باصله د اوږديدود وڅي نه محذوف دی اول مفعول حذف کړي شو او دويم مفعول يعنی اِهْتَهْتِي د صفت يعنی مِنْ ذُنُوبِ اللّٰهِ قائم مقام کيدو د وڅي نه حذف کړو مفعول اول هُنَا مفعول ثاني اِهْتَهْتِي.

قوله: لِيَتَنَفَّعُكُمْ: د اَدْعُوْا متعلق دي اي اَدْعُوْا لِيَتَنَفَّعُكُمْ الشَّرَّ.

قوله: وَمَا لَكُمْ فِيْهَا مِنْ يَّزِيْلٍ ما نافيي ده او لَمْ خبر مقدم دي من زانده دي شرکي مبتدا مؤخر لفظاً مجرور او محلاً مرفوع دي.

قوله: فَرَّغَ مِنْهُ لِلْمَفْعُولِ يعنی دهغوی د زړه ويره لرې کړې شوه، تضعيف د سلب دپاره دي لکه ونيلي شي فَرَّغْتُ النَّبِيَّ اَي اَزَلْتُ قُرْاٰنَهُ مَا د اوبس کونې لرې کړو.

قوله: مَا اَقَالَ رَيْكُمْ فِيْهَا اَي فِي الشَّعَاغَةِ.

قوله: القول الحق په دي کښي اشاره دي طرف ته ده چه الحق د مصدر محذوف صفت دي.

قوله: قل الله، الله مبتدا اَرْزَقْنَا ددې خبر محذوف.

قوله: اَنفَضِ، اَغْلَبْنِي په دي کښي دي خبرې طرف ته اشاره ده چه د رُوِيْت نه مراد رُوِيْت قليبې دي او متعدی بدو مفعول دي. کله چه ددې په شروع کښي همزه راوړلې شوه نو متعدی په دريو مفعولوشو اول مفعول اوبی کښي ي ده دويم اسم موصول او دريم شُرْكَاء د صلي ضمير عائد محذوف دي اي اَلْحَقُّ هُمْ.

قوله: كَافَّةً اَي جَمِيعًا د اَرْسَلْنَا د کاف نه حال دي اي اَرْسَلْنَاكُمْ جَامِعًا لِلنَّاسِ فِي الْاَسْذَلِ وَالْاِبْلَاغِ د مبالغې دپاره ده لکه چه علامه کښي د مبالغه دپاره ده او کافه دللئاس نه حال مقدم هم کيدې شي اي للناس کافه دا دغه چا په نيزدي چه په جار مجرور باندې تقديم د حال جائز گنري دارنگ د مصدر محذوف صفت هم کيدې شي. اي لِاِسْأَلَةِ كَلَامٍ لِلنَّاسِ.

قوله: يَّيْزُوا وَيَزِيْدَا دواړه د اَرْسَلْنَا د کاف نه حال دي.

قوله: قل لَكُمْ مِنْهَا دُوبِرم کښي لَمْ خبر مقدم دي او وَمِنْهَا دُوبِرم مبتدا مؤخر.

[ايها تونه: ۳۱-۳۶]

وَكَاَلِ الَّذِيْنَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ مَكَّةَ اِنَّ لَوَالِيْنَ يَهْدِي الْقُرْآنَ وَلَا يَالَّذِيْ يَهْدِي بَيْنَ يَدَيْهِ اِنَّ تَفْسِيْرَهُ كَانَ تَفْسِيْرًا وَالْاِنْجِيلِ الَّذِيْنَ عَلَى الْبَيْتِ لِاَنْكَارِهِمْ لَه قَال تَعَالٰى لِيَوْمِ (وَلَوْ كَرِهِيْ) يَا مُحَمَّد (اِنَّ الْعَالَمِيْنَ) الْكَافِرِيْنَ اَوْ كَلِمَاتٍ جَنْدَرْتُمْ بَرَجَرْتُمْ بَعْضُهُمْ اِلَى بَعْضٍ الْقَوْلُ يَكُوْلُ الَّذِيْنَ اَسْتَفْضَوْا الْاِتِّبَاعَ (لِلَّذِيْنَ اَسْتَفْضَوْا) الْمُرْءَاةَ اَوْ لَا

أَنْتُمْ صَدَقْتُمْ عَنْ الْإِيمَانِ لَكُنْ أَهْلُهُ مُتَمِنِينَ) بالنسبة إلى الذين استكبروا والذين استعصموا آمن صدقناكم من الهدى بعد إجماعكم لا (بَلْ كُنْتُمْ فَهْرِينَ) في أنفسكم وقال الذين استعصموا الذين استكبروا بَلْ كُنَّا أَعْلَىٰ مِنْكُمْ بَلْ كُنَّا مُرَوِّعَاتٍ أَنْ تَكْفُرُوا بِاللَّهِ وَتَكْفُلَ لَهُ الْإِذَا مَا شِئْتُمْ (وَأَمَّا إِيَّاكَ الْفَرِيقَانِ) (الْفَرِيقَانِ) على ترك الإيمان به (لَسَارَ أَوَّلِ الْعَذَابِ) أي اخذنا كل من زعمه مخالفة الغير (وَجَعَلْنَا الْأَهْلَاقَ فِي أَعْيَانِ الَّذِينَ كَفَرُوا) في النار (هَلْ) ما (يُخْزَوْنَ) (إِلَّا) جزاء (مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ) في الدنيا (وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَكُوهَا) رؤسائها المستعمون (إِنَّا جَاءَ أَرْسَلْتُمْ بِهِ كَافِرِينَ) (وَمَا كَانُوا يَحْسُنُونَ أَكْثَرُ أَمْوَالِهِمْ إِلَّا قَالُوا نَذِيرٌ الْآخِلِ) (وَمَا نَحْنُ بِمُعَذِّبِينَ) (قُلْ إِنْ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ) يُوسِّعُهُ (لِمَنْ يَشَاءُ) (فَإِنَّمَا أَنتُمْ خَائِفُونَ) (وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ) أي عُظْمَاءَ مُنْكَ (لَا يَعْلَمُونَ) ذلك

ترجمہ: اود مکہ کافران واثی چه مونہ بہ ہیخ کله دا قرآن او نہ منو او نہ هغه کتابونه کوم چه دہی نہ وړاندې دی لکه تورات او انجیل چه د مرگ نه پس به ژوندی کیدو باندې دلالت کوی، ددوی د بعث بعد الموت نه د منکر کیدو د وجہ نه، الله تعالی ددوی باره کښې او فرمائیل او ای محمد ﷺ که چرې تاسو دا ظالمان کافران هغه وخت او گورثی کله چه دوی د خپل رب په وړاندې او دریوی او (خپل مینځ) کښې به په یو بل باندې الزام لگوی د کمزورې درجې خلق یعنی متبعین به غټو خلقو ته یعنی سردارانو ته واثی که چرې تاسو مونږ لره د ایمان نه بند کړې نه وې نومونږ به نبی مونږکې وې دا غټان خلق به کمزورو خلقو ته جواب ورکړی چه آیا تاسو ته د هدایت راتلوننه پس مونږ تاسو د هغې نه منع کړې وئ؟ نه، بلکه تاسو خو پخپله قصور وړ وئ (ددې په جواب کښې به) کمزوری خلق متکبرانو خلقو ته او واثی بلکه مونږ سره ستاسو د شپې ورځې تدبیرونو منع کړې وو کوم وخت چه تاسو وئیل چه د الله تعالی نه انکار او کړی او هغه سره شریک او گړغوی دواړه فریقہ چه کله عذاب او گوری نو د ایمان په ترک کولو باندې به خپماتیا پټوی یعنی هر فریق به د خپل مخالف فریق نه د شرم د ویرې خپماتیا پټوی او په جهنم کښې به مونږ د کافرانو په غاړه کښې طوق واچوو هغوی ته به صرف په دنیا کښې د کړې شوي عملونو بدلہ ورکولې شی او مونږ خو چه په کوم کلی کښې کوم یوهم خبر ورکونکې (رسول لپلې دې د هغه حاشی خوشحال خلقو یعنی خوشحالہ سردارانو هم دغه وئیلی دی چه کوم غمزہ درکولو سره چه تاسو را لپلې شوی یتې مونږ د هغې نه منکرین یوو، او وئ وئیل چه مونږ په مال، اولاد کښې د ایمان والونه ډیر یو، داسې نه شی کیدې چه مونږ ته عذاب را کړې شی، تاسو ورته او وایئ زما رب چا لره چه او غواړی د از مینست په توگه ورله رزق فراخه کوی او د امتحان په توگه د چا د پاره چه غواړی رزق تنگوی لیکن اکثر خلق یعنی د مکې کافران دا خبره نه پیژنی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

پهله: وکړکړې، د کړو جواب او ذکرې مفعول محذوف دې تقدیری عبارت دادې وکړکړې

حَالِ الظَّالِمِينَ وَفُتَّ وَقُولِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَرَأَيْتُمْ أَفْرَافَظْلِعًا حَالِ مَفْعُولِ دِيْ او لَرَأَيْتُمُ الْعَرَجُوبِ لَوْ دِيْ
قوله: إِذَا الظَّالِمُونَ دَ تَرَى ظَرْفِ دِيْ.

قوله: يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ دَا دَ مَوْقُولُونَ دَ ضَمِيرُهُ حَالِ دِيْ.

قوله: يَقُولُ الذِّنِّ اسْتَغْفِرُوا، دَ يَرْجِعُ تَفْسِيرِ دِيْ.

قوله: لَوْلَا مَبْتَدَأُ دِه، دَدِيْ خَبَرِ مَحْذُوفِ دِيْ، شارح ^{مَحْذُوفِ} دَخِيلِ قَوْلِ صَدَدُ مُؤَنَّا سِرِه دَ خَبَرِ
مَحْذُوفِ طَرَفِ تِه اِشَارِه او كِرِه، او لَكُنَّا مُؤَمِّنِينَ، دَ لَوْلَا جَوَابِ دِيْ.

قوله: أَفَنُ صَدَدُ كَمْ نِه پَس شارح ^{مَحْذُوفِ} لَا مَقْدَرِ مَنَلُوسِرِه اِشَارِه او كِرِه چِه أَفَنُ كُنْبِي هَمْزِه دَ
اِسْتِفْهَامِ اِنْكَارِي دِپَارِه دِه.

قوله: بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ، مَكْرُ دَ فِعْلِ مَحْذُوفِ فَاعِلِ دِيْ تَقْدِيرِي عِبَارَتِ دَادِي بَلْ
صَدَدُ مَكْرُ بِنَا فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ، مَكْرُ كَمْ كُنْبِي كُمْ مَضَافِ اِلَيْهِ حَذْفِ كِرِي شُو او اِلْسَاءُ ظَرْفِ
دَ مَضَافِ اِلَيْهِ پِه خَانِي كِرُو.

قوله: إِذَا تَأَمَّرُوا، دَا دَ مَكْرُ ظَرْفِ دِيْ اِيْ مَكْرُ مَوْقُوتِ اِمْرُكُنَّا.

قوله: اَنُتُوا جَمْلَه حَالِيَه يَا مُسْتَانِفِه دِه.

قوله: الْأَقَالِ مُتْرُكُوهَا دَا دَ قَرْبِه نِه حَالِ دِيْ قَرْبِه اِكْرَچِه نَكْرِه دِه مَكْرِ پِه سِيَاقِ دَ نَفْسِ كُنْبِي
وَاقِعِ دِه دَدِيْ وَجِيْ نِه دَ ذَوِ الْحَالِ دَ جَوْرِيْدُو گَنْجَانَشِ پِيْدَا شُو.

قوله: مُتْرُكُوهَا پِه اَصْلِ كُنْبِي مُتْرُكُوتِ پِهَانُونِ دَ اِضَافَتِ دَ وَجِيْ نِه پَرِيوتَلُو دَا دَ اِشْرَافِ نِه اِسْمِ
مَفْعُولِ جَمْعِ مَذْكَرِ دِيْ، مَالِدَارِ، خُوشْحَالِ خَلْقِ.

قوله: يَحَا أَرْبِلْتُمْرِه، دَ كَا فِرُوتِ سِرِه مُتَعَلِّقِ دِيْ اِهْتِمَامِ او رِعَايَتِ دَ فَوَاصِلِ دَ وَجِيْ نِه مُقَدِّمِ
كِرُو، تَقْدِيرِي عِبَارَتِ دَادِيْ اِيْ كَا فِرُوتِ يَحَا أَرْبِلْتُمْرِه.

[اِيْهَاتُوه: ۳۷ - ۴۵]

وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ بِالَّتِي تُفَرِّجُكُمْ عِنْدَنَا زُلْفَىٰ، فَرَجَىٰ اِيْ تَفْرِجَا (الرَّ) لَكِنْ رَمَنَ آسَنَ وَغَمَلَ صَالِحًا
فَأُولَٰئِكَ هُمُ جَزَاءُ الْيَقِيفِ يَحَا غَمَلُوا، اِيْ جَزَاءُ الْغَمَلِ الْخَسَنَةِ مَثَلًا بِغَمَلِ فَانْخَرِ (وَهُمْ فِي الْعُرُوفَاتِ) مِنْ
الْخَسَةِ (أَمَنُونَ) مِنْ الْمَوْتِ وَغِيْرِهِ وَفِي قِرَاءَةِ الْعُرْفَةِ وَهِيَ بِمَعْنَى الْجَمْعِ (وَالَّذِينَ يَسْعَوْنَ فِي آيَاتِنَا) الْقِرَانِ
بِالْإِبْطَالِ (مُعْجِزِينَ) لَنَا مُقَدِّرِينَ عِزًّا وَاهُمْ يَلْمُوتُونَ (أُولَٰئِكَ فِي الْعَذَابِ مُهْمُونَ) (قُلْ إِنْ رَزَىٰ يَسْطُ
الرِّزْقِ) يُؤَسِّمُ (لِيَنْ يَسْأَوْ مِنْ عِبَادِهِ) اِنْعِمَانًا (وَيُعْطَىٰ) يُعْطَىٰ (لَهُ) بِقَدِّ الْبَسْطِ أَوْ لِيَمَنَ يَشَاءُ اِنْعِلَاءُ (وَمَا
أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ) فِي الْخَيْرِ (فَهُوَ يُعْطِيهِ وَهُوَ غَيْرُ الرَّازِقِينَ) يُقَالُ كُلُّ إِنْسَانٍ يَرْزُقُ غَالِبُهُ اِيْ مِنْ رِزْقِ اللَّهِ (وَهُوَ
أَكْبَرُ) (يَوْمَ تُنْفَخُ هُمُ جَمِيعًا) اِيْ الْفُتْرَيْنِ (لَمْ تَقُولِ لِلْمَلَايِكَةِ أَهْلُ أَلَاءِ لَكُمْ بِخُفْيِ الْهَمَزَيْنِ وَزَيْدَالِ الْأُولَى
بَاءً وَاسْقَاطُهَا) (كَانُوا يَعْبُدُونَ) (قَالُوا سَمَّاتُكَ) تَنْهَيْهَا لَكَ عَنِ الشَّرِّكَ (أَلَيْتُمْ لَتَاتُمْ) فَوَضَعَهُمْ اِيْ لَا مُؤَالَاةَ

اور ولی شی نو وائی چې دا داسې سرې دې چې تاسو لره ستاسو د پلار نیکه د معبودانو یعنی بتانو نه منع کول غواړی او وائی چې دا قرآن صرف په الله باندې لگولې شوي بهتان دي، او کافران ددې حق په باره کښې یعنی د قرآن چې کله د دوی طرف ته راغلو وائی چې دا صرف یو ښکاره جادو دي، الله تعالی او فرمائیل نه خو مونږ دوی ته کتابونه ورکړي دی کوم چې دوی لولی او نه مونږ ددوی خوا له ستانه مخکښې څوک خبر ورکونکې رالېږلي دي، نو بیا دوی څنگه ستا تکذیب کوی او ددوی نه مخکښې خلقو هم تکذیب کړي وو او هغوی ته چې عه مونږ ورکړي وو نو دوی د هغې لسمې حصې ته هم رسیدلي نه دی، یعنی په قوت، اوږد عمر او ډیر مال کښې دې خلقو دوی ته رالېږلي شوي پیغمبران دروغمن او گنجل، بیا او گوره په دوی باندې د سزا او د هلاکت په اعتبار سره محاصره څنگه وو؟ یعنی هغه په صحیح موقع (په حقه) پرې راغلو.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: وما اموالکم ولا اولادکم بالئى تقریکم عندنا زلفى: (وما اموالکم) جمله مستانفہ ده د مخکښې تحقیق او تقریر د پارہ راوړی شوې ده (ما) مشابه بلیس دې اموالکم د خپل معطوف سره ددې اسم دې، بالئى موصول د صلی سره د اموال واولاد صفت دي، اگرچې په موصوف صفت کښې په ښکاره مطابقت نشته خو جمع تکسیر که هغه د ذوی العقول د پارہ وی او که د غیر ذوی العقول د پارہ خو د واحد مؤنث په حکم کښې وی، په دې اعتبار سره په موصوف صفت کښې مطابقت شته، او دا هم کیدې شی چې بالئى د موصوف محذوف صفت وی، تقدیری عبارت دادې بالاحوال القی تقریکم، مفسر علام د زلفی تفسیر په قریب کولو کښې اشاره اوکړه چې زلفی د تقریکم مفعول مطلق من غیر لفظه دي، ای تقریکم تقریباً

قوله: اولئک: اسم اشاره مبتدا ده او مشارالیه په (من آمن) کښې (من) دي، او اولئک جمع د (من) د معنی په اعتبار سره دي، دواړه فعلونه ئې د من د لفظ د رعایت د وجې مفرد راوړې دي.

قوله: لهم: خبر مقدم او جزاء الضعف مبتدا مؤخر، جمله اسمیه د (اولئک) مبتدا خبر دي، او جزاء الضعف د اضافت موصوف الی الصفت د قبیل نه دي، ای لهم الجزاء المضاعف بهیو قرات کښې الغرفة دي، الف لام د جنس په وجه په معنی کښې جمع دي.

قوله: مقدسین همزناي معتقدین انشاء جزون فلا تقدیر علیهم:

قوله: قل ان ربي يسطر الرزق لمن يشاء: الف ردې آیت په باره کښې بعضې حضراتو وئيلې دی چې دا آیت مکرر دي، او د باقيل د تاکید د پارہ دي، او بعضې حضراتو وئيلې دی چې دا آیت د اول نه غیر دي، اول د اشخاص متعدده د پارہ دي، یعنی د چا

وَالْأَرْضَ (قُلْ جَاءَ الْحَقُّ) الْإِسْلَامَ (وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ) الْكُفْرَ (وَمَا يَعْقِلُ) أَيْ لَمْ يَتَّقْ لَهُ أَمْرًا (قُلْ إِنْ ضَلَّكَ عَنْ الْحَقِّ (قُلْ إِنَّمَا أُحْضِلُ عَلَى نَفْسِي) أَيْ إِنْ لَمْ ضَلَّالِي عَلَيْهَا (وَأَنْ هَتَّكْتُ فِيمَا يُوحِي إِلَيَّ) مِنْ الْقُرْآنِ وَالْحِكْمَةِ (إِنَّهُ سَمِيمٌ) لِلدَّعَاءِ (قَرِيبٌ) (وَلَوْ تَوَرَّى) يَا مُحَمَّدُ (إِذْ قُرْعُوا) عِنْدَ التَّبَثِ لَرَأَيْتَ أَمْرًا عَظِيمًا (وَأَلَّا قُوَّةَ) لَهُمْ بِمَا لَا يَفْقَهُونَنَا (وَأَعِذُوا مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ) أَيْ الْفُتُورِ (وَقَالُوا آمَنَّا بِهِ) بِمُحَمَّدٍ أَوْ الْقُرْآنِ (وَأَنَّى هُمُ الْمُتَنَاشِئُونَ) بَوَاوٍ وَبِالْهَمْزَةِ يَذَلُّهَا أَيْ تَقَاوُلُ الْإِيمَانِ (مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ) عَنْ مَحَلِّهِ إِذْ هُمْ فِي الْآخِرَةِ وَمَحَلِّهِ الدُّنْيَا (وَقَدْ كَفَرُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ) فِي الدُّنْيَا (وَيَقُولُونَ) يَزْمُونَ (بِالْقَبْرِ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ) أَيْ بِمَا غَابَ عَنْهُ عَنْهُمْ غَيْبَةً بَعِيدَةً حَيْثُ قَالُوا فِي النَّبِيِّ سَاجِرَ شَاغِرٍ كَاهِنٍ وَفِي الْقُرْآنِ سِخْرٍ ذِغْرِ كَيْهَانَةٍ (وَحِيلَ بَيْنَهُمَا وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ) مِنْ الْإِيمَانِ أَيْ قُبُولِهِ (كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِمْ) أَشْبَاهَهُمْ فِي الْكُفْرِ (مِنْ قَبْلُ) أَيْ فَعَلَهُمْ (أَتَقَهَرُ كَأَنِّي أَفِيكَ قَرِيبٌ) مُؤَقَّعٌ فِي الرِّبَةِ لَهُمْ فِيمَا آمَنُوا بِهِ الْآنَ وَلَمْ يَتَّخِذُوا بِذَلِكَ فِي الدُّنْيَا

ترجمہ: تہ ورتہ اووایدہ چہ مخہ تاسو تہ صرف دے یو مختصر غوندہ خبری نصیحت کوم، ہفہ دا چہ تاسو د خدائی دپارہ ضد پریسودلوسرہ دودہ دویا یواخہ ولا تیار اودپیشی، یاسوچ اوکری، نو تاسو تہ بہ پتہ اولری، چہ ستاسو پہ ملگری محمد ﷺ باندہ خہ جنون نشتہ، ہفہ خوتاسو لره د آخرت د یو سخت عذاب د راتلو نہ مخکنہی ویرولو والا دے، کہ تاسو د ہفہ خبرہ اونہ منی۔ تاسو دوی تہ اووایدہ چہ مخہ تاسو لره بہ خبرولو او تبلیغ باندہ تاسو نہ خہ مطالبہ غوام نو ہفہ دے تاسو تہ مبارک شی یعنی پہ دے انداز او تبلیغ باندہ تاسو نہ خہ طلب کوم نہ، محابلدہ خود اللہ سرہ دہ، ہفہ د ہر یو خیز نہ خبردار دے خما د رشتینولی نہ ہم خبر دے، تہ ورتہ اووایدہ چہ محارب حق خبری لره بہ خپلو نبیانو باندہ ناژلوی، پہ اسمانونو او زمکہ کنہی چہ کوم خیز د ہفہ د مخلوق نہ پتہ دے دغہ پتہ خیز لره ہفہ پیژنی تہ ورتہ اووایدہ چہ حق راغلو او باطل، کفر خو نہ مخکنہی خہ اثر کری وو او نہ بہ وروستوئی خہ اثر وی تہ ورتہ اووایدہ کہ چہ خہ اللہ مہ کرہ بہ لاری شوم نو خما د اوریدلو ویا لہ بہ ما باندہ وی او کہ زہ پہ ہدایت باندہ یم نو دا دہفہ قرآن او حکمت د وجہ نہ دی کوم چہ محارب ماتہ پہ ذریعہ د وحی رالیہی، ہفہ دعا لره اوریدونکے او ماتہ نیزدے دے، اے محمد ﷺ تاسو ہفہ وخت پہ خیال کنہی راولی، کلہ چہ پہ د قبر نہ د پاسیدو پہ وخت کنہی کافران ویروندونکے گرخی، نو تہ بہ یو لوی خطرناک منظر اوگورے نو یسا ددوی د پارہ خلاصیدل نشتہ، یعنی زمونہ د نیولو نہ د تختیدلو خہ صورت بہ تہ وی، او نیزدے د قبرونو نہ بہ دوی گرفتار کری شی، ہفہ وخت پہ وائی چہ مونہ پہ دے باندہ محمد ﷺ یا پہ قرآن باندہ ایمان راوور، دومرہ لری نہ ددوی د پارہ ایمان پہ لاس راتل چرتہ ممکن دی، التناوش بہ واو سرہ، او د ژاؤ پہ عوض د همزے سرہ دے، یعنی ایمان حاصلیدل (چرتہ ممکن دی) خکہ چہ دوی اوس پہ عالم آخرت کنہی دی، او د ایمان خایہ دنیا دہ، حالانکہ ددے نہ مخکنہی پہ دنیا کنہی دوی دوی انکار

کری وو، او دلری نه بی تحقیقہ په اندازه او په اټکل خبری په ټی کولی یعنی داسې خبری ټی کولی چې د هغې د علم نه دوی ډیر لری وو، په داسې طریقہ چی دوی نیی ﴿تَبَيَّنَ﴾ ته ساحر کاهن او شاعر اوونیل او د قرآن په باره کښې ټی سحر شعر او کله کهانت اوونیل د دوی او د دوی د ایمان په مینځ کښې پرده حائله کری شوہ یعنی د ایمان د قبولیت په مینځ کښې، څنگه چې د دې نه مخکښې په کفر کښې د دوی مشرانو سره کری شوہ وه، هغوی هم د دوی په شان په پوځ شک کښې پراته وو، چې په کومه خبره ټی اوس ایمان راوړو د دې په باره کښې په شک کښې پراته وو، حالانکه په دنیا کښې ټی دې ایمان طرف ته توجه ورکړی نه ده.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: بواحدة: دا د موصوف محذوف صفت دې، ای بمصلة واحدة او په حذف باندې قرینه ان تقوموا لله دې. دا په په تاویل د مصدر سره د (هی) مبتدا محذوف خبر دې، څنگه چې شارح (هی) محذوف منلو سره اشاره کری ده، اوان تقوموا په تاویل د مصدر سره د بواحدة عطف بیان یا بدل دې، په دې دواړو صورتونو کښې به ان تقوموا محلا مجرور وی.

قوله: لم تفکروا: ثم حرف د عطف د تاخیر او ترتیب د پاره دې، او د تفکروا عطف په ان تقوموا باندې دې، لومړنی او فرادی د حال د وجې نه منصوب دی، بصاحبکم خبر مقدم، من جنة مبتدا مؤخر محلا مرفوع او لفظا مجرور دې، (من) زانده دې.

قوله: ما سألکم من اجر فہو لکم: "ما" شرطیہ د "سألکم" مفعول ثانی مقدم دې، او "من" اجر د (ما) بیان دې، او "فہو لکم" جواب شرط دې، او دا هم احتمال دې، چې "ما" موصولہ مبتدا وی او "فہو لکم" د دې خبر وی، او موصول چونکه متضمن معنی د شرط لره دې ځکه په فہو باندې فاء د رابطې د پاره ده، ان اجری الاعلیٰ الله په دې خبره باندې دلالت کوی چې هغوی ﴿تَبَيَّنَ﴾ د انذار او تبلیغ په عوض کښې د هیڅ خیز مطالبه نه ده کړې.

قوله: یقذف بالحق: د یقذف مفعول محذوف دې، ای یقذف الباطل بالحق: دویم ترکیب چې هغې ته شارح اشاره کری ده دا کیدی شي چې (باء) د ملا بست دپاره وی او مفعول محذوف وی، تقدیری عبارت به دا وی یقذف الوعی الی انسا لہ متلما بالحق.

قوله: غلام الغیوب: د (ان) خبر ثانی دې، یا د (هو) مبتدا محذوف خبر دې، او د یقذف ضمیر نه بدل هم کیدی شي

قوله: ما غاب عن خلقه: الله تعالیٰ غیب خیزونو لره ډیر ښه پیژنی، په (ما غاب) باندې د مفیبات اطلاق د مخلوق په اعتبار سره دې، گنی هغه ته خو ماضی، حال او مستقبل ټول ښکاره دی،

ہم ددی سوال مقدر د جواب د پارہ شارح ^{کلام} د ما غاب عن خلقه اضافہ کری دہ۔
 فوله: فَمَا يُوحَىٰ إِلَىٰ رُسُلِهِ: (ما، مصدر یہ ہم کیدی شی، او (باء) سببہ دہ، ای بسبب اہتمام
 ربی الی او موصولہ ہم کیدی شی، ای بسبب الذی یوحی الی۔
 فوله: ولوتری: پہ دے کنبی دا احتمال دے چے د تری مفعول محذوف وی تقدیری عبارت
 بہ دا وی، لوتری حال ہو ورت فزعہم۔

فوله: لرأيت امر عظيمًا: مقدر گر خو لوسرہ اشارہ نہی او کرہ چے د (لوی) جواب شرط محذوف دے۔
 فوله: تتأوش: پہ دے کنبی دودہ قرا تونہ دی پہ واؤ باندی ضمہ، او واؤ پہ ہمزی سرہ
 بدلول تناوش پہ وزن د تفاعل، ناش بنوش نوہا نیول، اخستل۔
 فوله: وقد كفروا: دا جملہ حالیہ دہ، چے ہغوی پہ دنیا کنبی کفر کری دے۔
 فوله: ويقذفون بالغيب: ددی عطف د حکایت حال ماضی پہ توگہ پہ (قد کفروا) باندی دے۔
 فوله: بأشباعهم: ای اشباعہم فی الکفر، اشباع د شیع جمع دہ، او شیع د شیعة جمع دہ، نو
 اشباع د شیعة جمع الجمع دہ۔

[۲۵] سورۃ فاطر

سورۃ فاطر مکہ و می خمس او ست و اربعون ایتہ
 سورۃ فاطر مکی دے اودا ۲۵ یا ۲۶ آیتونہ دی۔

[ایاتولہ: ۱-۷]

بسم الله الرحمن الرحيم (الحمد لله) حَمِدَ تَعَالَى نَفْسَهُ بِذَلِكَ كَمَا بَيَّنَّ فِي أَوَّلِ سُورَةِ مَنَا وَقَاطِرِ السَّحَابَاتِ
 وَالْأَرْضِ، خَالِقَهُمَا عَلَى غَيْرِ مِثَالِ سَبَقِ (مَجَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا) إِلَى الْأَنْبِيَاءِ (أُولَىٰ أَهْمِيَّةٍ مَعْنَى وَلَدَاتِ وَرَثَةٍ
 يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ) فِي الْمَلَائِكَةِ وَهَرِمَا (مَا يَشَاءُ) إِنْ أَلَّهِ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (مَا يَلْتَمِسُ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ
 كَرِيزٍ وَمَطَرٍ) فَلَا تُمْنِيكَ هَا وَمَا تُمْنِيكَ مِنْ ذَلِكَ (فَلَا مُزِيلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ) أَيْ يَنْتَدِي إِسْتِكَارُهُ (وَهُوَ الْعَزِيزُ
 الْغَالِبُ عَلَى أَمْرِهِ) (الْحَكِيمُ) فِي فِعْلِهِ (بِأَعْيُنِ النَّاسِ) أَيْ أَفْهَلُ مَعْنَى (أَلْكَرُوا) رَفِضَةُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ لَا تَكُنْ بِكُمْ
 الْحَزْمُ وَمَنْعُ الْمَادَاتِ عَنْكُمْ (هَلْ مِنْ خَالِقٍ) مِنْ ذَاكِدَةٍ وَخَالِقِ مَعْدَا (غَيْرِ اللَّهِ) بِالْوَلَعِ وَالْحَزْمِ نَفْتِ لِيخَالِقِ
 لَفْظًا وَمَعْلَا وَغَيْرِ الْمَعْدَا (هَذَا كَلِمَةُ مِنَ السَّمَاءِ) الْمَطَرُ (وَمِنْ الْأَرْضِ) الثَّيَابُ وَالْأَشْيَاءُ الَّتِي يَنْقُطِرُ مِنْهَا
 خَالِقُ زَارِقِ غَيْرِهِ (إِلَّا هُوَ قَائِمٌ فَلَا يَكُونُ) مِنْ أَيْنَ تُضَرِّفُونَ عَنْ تَوْحِيدِهِ مَعَ الْفِرَاقِ وَمَا اللَّهُ الْغَالِقُ
 الزَّائِقُ (وَرَأَى يَكْفِيكَ) يَا مُحَمَّدُ فِي عَجَبِكَ بِالتَّوْحِيدِ وَالثَّبَتِ وَالْحَسَبِ وَالِطَّلَبِ (لَقَدْ كُنْتُمْ مِنْ أُولِي
 الْقُلُوبِ) فِي ذَلِكَ فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرْنَا (وَأَلَى اللَّهِ تَرْجَعُ الْأُمُورُ) فِي الْآخِرَةِ فَصَبِرْ فَصَبِرْ (فَالْمُكَلِّفِينَ) وَمِنْهُمْ
 الْمُسْلِمِينَ (بِأَعْيُنِ النَّاسِ) إِنْ وَفَدَ اللَّهُ بِالْغَيْبِ وَغَيْرِهِ (حَقٌّ فَلَا تَكْفُرُنَّكَ الْغَايَةُ الدُّلَا) عَنْ الْإِيمَانِ بِذَلِكَ (وَلَا
 يَكْفُرُنَّكَ بِاللَّو) فِي جِلْمِهِ وَزَمَانِهِ (الْفِرْعَوْنَ) الشَّيْطَانَ (إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَلَا تَكُونُوا لَهُ عِدًّا) بِطَاعَةِ اللَّهِ وَلَا

تَلْجُوهُ (ایما پیدهو چیه) اَنَّهُمْ فِي الْخَلَرِ اَلْكَوْنُوْا مِنْ اَصْحَابِ السَّعِيرِ اِنَّ الشَّيْطَانَ اَلَّذِي نَكَرَ اَهْلَهُ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ هَذَا تَبَانٌ مَّا يَفْعَلُ الشَّيْطَانُ وَمَا يُلْقِيْهِ

توجه: شروع کوم د الله په نوم سره چې ډیر مهربانه او ډیر رحم والا دی، ټول تعریفونه الله لره ثابت دی او سورت سبا پشان دلته هم الله تعالی په خپله د خان ثنا بیان کړه هلته ئ وضاحت شوې دې کوم چې د اسمانونو او زمکې لره د مخکښې نمونې نه بغیر پیدا کونکې دي، او کوم چې فرشتو لره انبیاء ته خبر رسونکی جوړونکې دي، چې په هغې کښې د چا دوه دوه درې درې او غلور غلور وزې دی، او هغه چې د ملانکو وغیره په پیدا کولو کښې چې هغه غواړی اضافه کولو والا دي، الله تعالی یقینا په هر څیز باندې قادر دي، او الله تعالی چې د خلقو د پاره کوم رحمت مثلا رزق او باران کولاؤ کړی، نو هغې لره څوک بندولو والا نشته، او په دې کښې چې هغه بند کړی نو د هغوی د بندولو نه پس څوک د هغې کولاوولو والا نشته، هغه په خپل حکم باندې غالب او په خپل کار کښې حکمت والا دي، ای خلقو یعنی مکې والو تاسو په خپل ځان باندې هغه نعمتونه یاد کړئ کوم چې تاسو باندې په حرم کښې د استوګنې درکولو او تاسو د حملو نه محفوظ ساتلو په صورت کښې کړې دی آیا د الله نه سوا بل څوک معبود شته؟ دا (من زائد دي، او خالق مبتدا او غیر الله په رفع او جر سره، د خالق لفظا او محلا صفت دي، او د مبتدا خبر یزقکم من السماء دي. کوم چې اسمان نه یعنی د باران په ذریعه او د زمکې یعنی د بوټو په ذریعه تاسو ته روزی دراورسوی، استفهام تقریری دې یعنی د هغه نه سوا بل خالق او رازق نشته، د هغه نه سوا بل معبود نشته، نو تاسو چرته اړولې کیږئ، یعنی د هغه توحید بریښودلو سره، ستاسو د دې اقرار نه باوجود چې هم هغه خالق او رازق دي، شرک کولو سره چرته ځمی، او ای محمد ﷺ که دا خلق تاسو لره د توحید د بیان، د بعث، حساب او د عقاب په باره کښې دروغون گنړی، نو په دې معامله کښې ستاسو نه د مخکښې رسولانو هم تکذیب شوې دي، لهدا تاسو صبر کوئ څنگه چې هغوی صبر کړې وو، او په آخرت کښې به ټول کارونه الله ته واپس کولې شی، چنانچه تکذیب کولو والا ته به سزا ورکړی او او د مسلمانانو به ممد او کړی، ای خلقو د الله د بعث وغیره وعده رشتوني ده، نو داسې دې نه وی چې په دې وعدې باندې د ایمان راوړلو نه د دنیا زندگی تاسو په دوهوکه کښې واچوی، او داسې دې نه وی چې دوهوکه یازشیطان تاسو لره د الله د حلم او مهلت درکولو په باره کښې په دوهوکه کښې واچوی، یاد ساتئ شیطان ستاسو دشمن دي، لهدا د الله اطاعت کولو سره هغه لره خپل دشمن او گنړئ، او د هغه اطاعت مه کوئ، هغه خو خپل جماعت لره یعنی په کفر کښې د هغه اتباع کولو والا جماعت ځکه راغواړی چې هغوی د دوزخیانو نه شی، چا چې کفر او کړه د هغوی د پاره سخته سزا ده، او چې کومو خلقو ایمان راوړو او نیک اعمال ئې او کړل د

هغوی د پاره پخښنه ده، او لویې اجر دي، او دا (سزا و جزاء) د هغه څیز بیان دي کوم چې د شیطان د دوستانو او د مخالفینو د پاره دی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

د سورة فاطر دویم نوم سورة ملائکه هم دي.

فوله: فاطر السموات اي عالها عن الخیر مثال: د فطر اصلی معنی مطلقا شق دي، (ن) عن مجاهد عن ابن عباس رضي الله عنهما ما كنت ادرى ما فاطر السموات والارض حتى اختصم الى اعراسان لي به فقال احدهما انا فطرهما اي ابتداهما وابتدعهما.

موال: فاطر السموات والارض کښې اضافت لفظی دي لهذا دا د تعريف فائده نه ورکوي، حالانکه دا جمله د لفظ الله صفت واقع شوي دي، کوم چې معرفه ده؟

جواب: چونکه فاطر د فعل ماضی په معنی کښې دي د هغې د وجه نه دا اضافت معنوی دي لهذا د لفظ الله صفت واقع کيدل صحيح دی.

فوله: جاعل الملائكة: دا لفظ د لفظ الله دویم صفت دي.

موال: جاعل د ماضی په معنی کښې دي يا د حال يا د استقبال؟ که د ماضی په معنی کښې وي نو د دي عامل کيدل صحيح نه دی، حالانکه دا په رسل کښې عامل دي، او که د حال يا د استقبال په معنی کښې وي نو دا اضافت لفظی دي، کوم چې د تعريف فائده نه ورکوي. په دي صورت کښې د لفظ الله صفت جوړول صحيح نه دی؟

جواب: دلته جاعل د استمرار په معنی کښې دي، لهذا د ماضی په معنی کښې د کيدو د وجې نه به دا اضافت معنوی وي، او د تعريف فائده به ورکوي، چې د هغې د وجې نه د لفظ الله صفت جوړول صحيح وي، او چونکه د حال او استقبال په معنی کښې هم دي، لهذا د دي عامل کيدل هم صحيح به وي، اوس څه اعتراض پاتې شو.

فوله: اولی: دا په حالت نصبی او جری کښې دي په حالت رفعی کښې (اولی، استعمالیږي، په معنی د (اولا او صاحب). دا د جمع په معنی کښې مستعمل دي د دي واحد نه رازی، او بعضې حضراتو د دي واحد (ذو) ښودلي دي.

فوله: اولی ائجة: دا د جناح جمع ده، د دي معنی (وزرو والا) دا د رسلا صفت دي، دواړه چونکه د لفظ په اعتبار سره نکره دي، ځکه مطابقت هم موجود دي خو د دي نه شبه پیدا کیږي چې د وزرو کيدل خو د هغه فرشتو سره خاص دی کومې چې پیغمبرانو او رسولانو ته لیږلي شی، حالانکه د هر یو فرشتې وزرې وی لهذا دي لره د ملائکو صفت یا حال ګرځول زیات مناسب دی.

فوله: متی ولت ودها: د ائجة نه بدل د وجې نه محلا مجرور دي، د دي فتحه د کسري د

نښت د وجې نه ده ځکه چې دا درې وارو کلمې د وصفیت او د عدل د وجې نه غیر منصرف دی، دا کلمې د تکرار نه عدول کړې راغلې دي مثلاً مثنی د اثنین اثنین نه معدول دي، دغه شان باقی.

قوله: یزید فی الخلق ما یشاء: دا کلام مستانف دي چې د ماقبل د تاکید د پاره راوړي شوې دي،

قوله: فلا ملک لها: کښې، ویزد فی الخلق ما یشاء کښې (لها)، او فلا مرسل له کښې (له)، د واورو مرجع (ما) دي، لها د معنی د رعایت د وجې نه، او (له) د لفظ د رعایت د وجه نه،

قوله: هل من عالق: هل د استفهام انکاری د پاره دي، او توبیخ د پاره هم کیدې شي، او من زانده دي، او خالق مبتداً لفظاً مجرور محلاً مرفوع دي، او غیر الله په رفع سره د خالق صفت دي، د محل په اعتبار سره، او غیر الله صفت دي، د لفظ په اعتبار سره، د خالق مبتداً خبر یرزق کم دي، او بعضو ويلي دي چې لکم ددې خبر محذوف دي،

قوله: توفکون: دا د (افک) بالفتح نه ماخوځ دي، ددې معنی ورکیدل (لار خطا کول) او اورېدل دي، او افک په کسري سره معنی ده کذب وافتراء توفکون، مضارع مبنی للمجهول ده، واؤ نائب فاعل دي، تاسو چرته اړولې شې.

قوله: فاصبر كما صبروا: دا په حقیقت کښې د (ان یکذبوا) جزاء ده، او فاء جزائیه ده، خو د جزاء سبب کوم چې فقد کذبت دي، د جزاء قائم مقام کړې شوې دي.

[ایاتونه: ۸-۱۴]

وَنَزَّلَ فِي آيٍ جَهْلٍ وَغَيْرِهِ (أَقَمْنِ زَيْنَ لَهُ سُبُوحَ عَمَلِهِ) بِالْفَتْحِ (وَقَرَأَ حَسَنًا) مِنْ مَبْدَأِ خَيْرِهِ كَمَنْ هَدَاهُ اللَّهُ لَا دَلَّ عَلَيْهِ (إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ فَلَا تَذْهَبُ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ عَلَى الْمُزَيْنِ لَهُمْ (حَصَرَاتٍ) بِأَغْيَاسِكَ أَنْ لَا يُلْمِنُوا (إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ) فَيُجَازِيهِمْ عَلَيْهِ (وَاللَّهُ الَّذِي أُرْسِلَ الرِّسَالُ) وَفِي قِرَاءَةِ الرَّحِ (فَتُكْرِمُونَ سَخَاتٍ) الْمَضَارِعَ بِحِكَايَةِ الْحَالِ الْمَاجِيَةِ أَيْ تُزَجِّعُهُ (فَتُفَنِّئُهُ) فِيهِ أَيْضًا عَنْ الْفِتْنَةِ (إِلَى يَدِ مَوْتٍ) بِالشَّدِيدِ وَالْخَفِيفِ لَا نَبَاتَ بَهَا (فَأَحْيَيْنَاهُ الْأَرْضَ) مِنْ التَّلْدِ (بَعْدَ مَوْتِهَا) يَسْأَلُ أَيْ أَتَيْنَا بِهِ الْزَّيْعَ وَالْكَلَا (كَذَلِكَ الشُّجُورُ) أَيْ التَّبَثُ وَالْإِخْثَاءُ مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْوَرْدَةَ قَبْلَ الْوَرْدَةِ جَمِيعًا) أَيْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلَا تَنَالُ مِنْهُ إِلَّا بِطَاغِيَةٍ فَلْيُطِئْهُ (إِلَى يَدِ يَصُدُّ الْكَلِمَ الطَّوِيلَ) يَغْلَسُهُ وَهُوَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَتَخَوُّهَا (وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ) يَغْلَسُهُ (وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ) الْمَكْرَاتِ (السَّيِّئَاتِ) بِالْأَيْ فِي دَارِ الشُّكُوفِ مِنْ تَقْيِيدِهِ أَوْ قَتْلِهِ أَوْ إِخْرَاجِهِ كَمَا ذَكَرَ فِي الْأَنْفَالِ (لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَكْرُ أُولَئِكَ هُوَ يُورِثُ) يَهْلِكُ (وَاللَّهُ خَالِقُكُمْ مِنْ تُرَابٍ) بِغُلْقٍ أَيْ بِنِي بَغْلَقٍ ذُرِّيَّتُهُ مِنْهَا (لَمْ يَجْعَلْكُمْ أَزْوَاجًا) ذُكُورًا وَإِنَاثًا (وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَى وَلَا تَضْمِرُ إِلَّا يُعْلِمُوهُ) خَالِ أَيْ مَقْلُومَةٌ لَهُ (وَمَا يُعْمِرُ مِنْ مَعْنَى) أَيْ مَا يُزَادُ فِي عُمرِ طَوِيلِ

الْفُحْرُ وَلَا يَنْقُصُ مِنْ قُوَّتِهِ) اِنِ ذٰلِكَ الْمَغْمَرُ اَوْ مَغْمَرٌ اٰخَرُ (اَلَا لِيْ كِتَابٍ) هُوَ النَّوْحُ الْمَخْطُوْطُ (اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرٌ) مَعْنٰ وَمَا يَسْتَوِي الْبَرَّانِ هَذَا عَذَابٌ لِّمَرَاتٍ خَبِيْدٌ الْعِلْوَةُ (سَاكِبَةً لِّرَايِهِ) ذَنْبُهُ (وَقَدْ اٰمَلِمَ اُنْحَاٰجُ) خَبِيْدُ الْجُلُوْحَةِ (وَمِنْ كُلِّ) مِنْهُمَا (تَاْكُلُوْنَ لَحْمًا طَرِيًّا) هُوَ الشَّمَكُ (وَكُنْتُمْ جُجُوْنَ) مِنْ الْبِلْعِ وَلَيْلٍ مِنْهُمَا (جَلِيَّةٌ تَلْبَسُوْنَهَا) مِنَ اللَّوْلُو وَالْمَرْجَانِ (وَتَوْرِيْ) تُبْعِرُ (الْفُلُكُ) الشُّنْ (لِيْهِ) فِيْ كُلِّ مِنْهُمَا (مَوَاجِيْ) تَنْخَرُ الْمَاءُ اِنِ تَشَقُّ بِخَرْبِهَا فِيْهِ مُقْبِلَةٌ وَمُذْبِرَةٌ بِرِيْحٍ وَاحِدَةٍ (لِيَتَنَفَّسُوْا) تَطْلُبُوْا (مِنْ لَّحْمِهِ) تَعَالٰی بِالتَّجَاوِزِ (وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ) اللّٰهُ عَلَى ذٰلِكَ (يُوَلِّجُ) يُذْجِلُ اللّٰهُ (الَّيْلُ فِي النَّهَارِ) فَتَبْدُ (يُوَلِّجُ النَّهَارَ) يُذْجِلُهُ (لِيِ اللَّيْلِ) فَتَبْدُ (وَمَنْعَرَةُ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ كُلِّ) مِنْهُمَا (يَجْرِيْ) فِيْ فَلَكَهٖ (لَا تَحِلُّ مَعَهُ) يَزُوْمُ الْفِتْيَانَةُ (ذٰلِكُمْ اللّٰهُ رِيْكَزُهُ الْمُلْكُ وَالَّذِيْنَ تَدْعُوْنَ) تَقْتَدُوْنَ (مِنْ قُوَّتِهِ) اِنِ غَيْرُهُ وَلَهُمُ الْاَصْنَامُ (مَا تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ بِلَاقَةِ النَّوَّةِ) اِنَّ تَدْعُوْهُمْ لَا يَتَّبِعُوْا دُعَاۡهُمْ وَلَوْ سَوَّوْا فَرَزْنَا (مَا اسْتَجَابُوْا لَكُمْ) مَا اٰجَابُوْكُمْ (وَلَا يَخَافُ الْفِتْيَانَةُ يَكْفُرُوْنَ بِشِرْكِكُمْ) بِاِشْرَاكِكُمْ لَآكُفُّمُ مَعَ اللّٰهِ اِنِ يَتَّبِعُوْنَ مِنْكُمْ وَمِنْ جِبَادِكُمْ لَآكُفُّمُ (وَلَا يَتَّقُكُمْ) بِاِخْوَالِ الدَّارِئِيْ (مِثْلُ حُجُوْبٍ) عَلَیْهِمُ هُوَ اللّٰهُ تَعَالٰی

ترجمہ: (راوان آیت) د ابو جہل پہ بارہ کنبی نازل شوے دی، آیا ہفہ کس چاتہ چہ د ہفہ خراب اعمال شیطانت (تلبیس) پہ ذریعے سرہ مزین کرے شوے پیش کرے شی بیا ہفہ دے لڑہ نیک اعمال او گنہل، د ہفہ کس برابر کیدے شی چاتہ چہ اللہ ہدایت نصیب کرو (من مبتدا دے، او ددی خبر (کمن ہداه اللہ) نہ دے، (پہ دے حذف خبر باندے) فان اللہ یضل من یشاء دلالت کوی، یقین اوساتہ چالارہ چہ اللہ او غواری گمراہ کوی او چاتہ چہ او غواری ہدایت ورنصیب کوی نو تاسو پہ ہفوی باندے یعنی ہفہ خلقو باندے چہ د چا د پارہ خراب اعمال مزین کرے شوے دی، دومرہ غم مہ کوے، چہ د دوی پہ دے خبرہ باندے د غم د وجہ نہ چہ دوی ایمان نہ راوری خیل خان ورکری، او شہ چہ دوی کوی اللہ تہ معلوم دی، نو ہفہ بہ ددوی د اعمالو سزا ورکری او اللہ ہفہ دے کوم چہ ہوا گانو لڑہ چلوی او پہ یو قراعت کنبی الریح دے کومے ہوا گانی چہ اور یغولرہ او چتوی، د مضارع استعمال د حالت ماضی د حکایت د پارہ کرے شوے دے یعنی ہوا گانی اور یخو تہ حرکت ورکوی بیا مونہ دے اور یغولرہ د اوچے زمکے طرف تہ پہ شہلو سرہ بوغو، پہ سقنا کنبی د غیبت نہ متکلم تہ التفات دے، میت پہ تخفیف او تشدید سرہ دے، بیا مونہ ددے کلی زمکے دے دے مرہ کیدو لڑہ یعنی د اوچیدو نہ پس دوبارہ ژوندی کوو، یعنی پہ دے کنبی فصل او گیا راتو کرو، دغہ شان دوبارہ پاسیدل ہم دی، یعنی دوبارہ ژوندی کیدل کوم کس چہ عزت حاصلول غواری نو تول عزتوئہ اللہ لڑہ دی، یعنی پہ دنیا او آخرت کنبی، لہذا عزت د ہفہ پہ اطاعت سرہ حاصلیدی، نو پکار دی چہ د ہفہ اطاعت او کرے شی، پتہ کارونہ ہفہ تہ رسی، یعنی ہفہ ددے نہ خبر دے، او ہفہ بنہ کلام لا الہ الا اللہ او ددے پشان نور دی او نیک کارونہ ہفہ

اوجتوی، یعنی قبولوی ئې او کوم خلق چه د نبی ﷺ په باره کښې به دارالندوه کښې خراب سازشونه کوی مثلاً د نبی علیه السلام د قید کولو یا د وطن نه د ویستلو یا د قتل کولو، ځنگه چې په سورة انفال کښې ذکر دی، داسې خلقو د پاره سخت ترین عذاب دې، او ددوی دا مکر په تپاه یعنی برباد به شی، اې خلقو الله تاسو لره د خاورې نه پیدا کړې یئ سنا سو نیکه آدم ﷺ د خاورې نه پیدا کړو، بیا ئې د نطفه د منی نه پیدا کړئ، د ادم ﷺ اولاد ئې د نطفې نه پیدا کړو بیا ستاسو د نر او د مادې جوړې جوړې کړې، یو ښځه نه حامله کړې او نه بچې زیږولې (پیدا کولې) شی خودا چې د الله په علم کښې وی، دا جمله خالیه ده یعنی د الله تعالی په علم کښې وی او د کوم مشر کس چې عمر اوږد شی یعنی د لونې عمر والا کس په عمر کښې اضافه نه کیرې او نه ددې کس د عمر نه یا د بل چا د عمر نه کم کیدې شی خودا چې هغه په کتاب کښې موجود وی، او هغه لوح محفوظ دې، او الله تعالی د پاره دا خبره بالکل اسانه ده، او برابر نه دی دوه سیندونه بلکه یو ډیر خوږ او ارام رسونکې او په ځکلو کښې مزیدار او بل ډیر زیات مالکین او تریو او تاسو د دې دواړو نه تازه غوښه خوړئ، او هغه مهې دې او د مالکین او تریو سیند نه او ونیلي شوې دی چې د دواړو ته تاسو کالی راوباسئ کوم چې تاسو اچوئ. او ملغلرې او کونجکې دی، او اې مخاطب ته کشتیانو لره په دې کښې یعنی په دې خوږ او تریو سیند کښې ونئ چې اوبه شلوی او روانې وی یعنی په اوبه کښې د تلو به وجه دا په یو هوا تلو راتلو سره شلوی، چې تاسو د تجارت په ذریعه د الله فضل روزی طلب کړئ چې تاسو په دې نعمت باندې د الله تعالی شکر ادا کړئ، هغه شپې لره په ورځ کښې داخلوی، نو ورځ غټه شی او شپه په ورځ کښې داخلوی نو شپه غټه شی، او نمر او سپوږم هغه په کار لگولې دی هر یو به په په خپل محور کښې د ډیرې مودې یعنی د قیامت پورې به گرځي، دغه ستاسو الله دې هم د هغه بادشاهی ده، او څوک چې تاسو د هغه نه علاوه رابلئ بندگی ئې کونی او هغه بتان دی هغه خودا که جوړې د هلوکې د پوستکي هم مالک نه دې، او که تاسو هغوی ته اواز او کړئ نو هغوی ستاسو اواز نه اوری او که بالفرض واورئ ئې هم نو ستاسو فریاد پورا کولې نشی، یعنی ستاسو د وینا جواب ورکولې نشی، بلکه د قیامت په ورځ به ستاسو ددې شرک نه صفا انکار او کړی، یعنی ستاسو دوی لره د خدایانو جوړولو نه، یعنی تاسو نه به ستاسو د هغوی د بندگي د اظهار نه صفا انکار او کړی، تاته به څوک د الله تعالی په شان خبردار د دواړو د جهانو د احوالو خبر درنکړی، هغه صرف الله تعالی دې

تحقیق، توضیح، تفسیر، فوائد

نوله. افس زین: دا جمله مستانفه ده مخکښې چې د دوو ډلو د انجام په مینځ کښې کوم فرق بیان شوې دې د هغې تائید دې، (من) د مبتدا کیدو د وجې نه په محل د رفع کښې دې، ددې خبر محذوف دې، تقدیری عبارت دادې افس زین له سوء عمله کن له یزید له

کسانی وٹیلی دی، چي ذہبت نفلک علیہم حسرات خبر دي، کوم چي محذوف دي، او د الله تعالی قول فلا تذهب نفلک علیہم حسرات په دي باندې دلالت کوي، او زجاج کمن هداہ الله خبر محذوف گنرلې دي، اولنې صورت په لفظ او معنی کښې د مطابقت د وجې نه افضل دي.

قوله: سوء عمله: ای عمله الشیء دا د اضافت صفت الی الموصوف د قبیلې نه دي.

قوله: لا: د (لا) اضافه د استفهام انکاری طرف ته د اشارې د پاره کړې ده.

قوله: حسرات: د فلا تذهب مفعول له دي، او د جمع استعمال په کثرت د غم باندې دلالت کولو د پاره دي.

قوله: علیہم: د تلہب صله ده څنگه چي وٹیلی شی مات علیہ جزا د علیہم تعلق د حسرات سره صحیح نه دي، ځکه چي د مصدر معمول په مصدر باندې مقدم کیدي نشي.

قوله: ان لا یؤمنوا: ای علی ان لا یؤمنوا

قوله: لحکایة الحال الماضية: دا په اصل کښې د یو سوال مقدر جواب دي.

سوال: دا دي چي ددې نه مخکښې ارسل د ماضی صیغه استعمال شوې ده او په دي مضمون کښې ئ فوراً بعد فنثیر مضارع استعمال کړه، په دي کښې څه مصلحت دي؟

جواب: خلاصه دا ده چي د مضارع صیغه کومه چي په حال باندې دلالت کوي الله ددې نه د دي صورت عجیبه او غریبه استحضار کول غواړي، کوم چي د هغه په کمال قدرت او حکمت باندې دلالت کوي، او د یو صورت حال یا د یو واقعي داسي منظر بیانول چي د هغې نه مخکښې واقعه داسي د نظرونو وړاندې راشي گویا چي دا واقعه دغه وخت د نظر مخکښې کیږي، دي ته حکایت د حال ماضیه وٹیلی شي.

قوله: تثیر: دائرۃ نه د مضارع واحد مؤنث غائب صیغه ده، هغه راوچتوي، حرکت ورکوي، التفات عن الغیبة الی التکلم مطلب دادې چي الله تعالی د ارسل غائب صیغه استعمال کړه، او په سقنا کښې ئې د متکلم صیغه استعمال کړه او د جمع استعمال ئې د عظمت په توگه کړې دي.

قوله: بلد: د بلد اطلاق په مذکر او مؤنث دواړو باندې کیږي، او د بلد اطلاق په آباد او غیر آباد دواړه قسم زمکو باندې هم کیږي، دلته د بلد میت نه هغه زمکه مراد ده چي په هغې کښې وابنه بالکل نه وي، د مړي زمکې نه اوچه بې گیاه زمکه مراد ده، او د زمکې د ژوندئ کولو نه مراد ددې زرغونول دي.

قوله: من البلد: کښې (من) بیانیه دي، كذلك النور، په دي کښې ئې مرو لره د اوچې زمکې سره تشبیه ورکړې ده، او د مرو ژوندی کولو لره ئې د زمکې د زرغونولو سره تشبیه

ورکړې ده،

تولہ: فليطعه: شارح اشاره کړې ده چې په (من کان) کښې (من) شرطیه دې او فليطعه ددې جواب مقدر دې، او د الله تعالی قول قل لله العزة جميعا د جواب شرط علت دې.

تولہ: يعلمه: په دې کښې دې خبرې ته اشاره ده چې په کلام کښې مجاز دې او صعود په معنی د علم دې، او علم لره په صعود سره د تعبیر کولو مقصد قبولیت طرف ته اشاره ده، ځکه چې د ثواب خانې او چت دې او د عذاب خانې لاندې دې.

تولہ: الذین یمکرون: د کلمات طیبه بیانولو نه پس د کلمات خبیثه بیان دې.

تولہ: والسیئات: دا د مفعول مطلق محذوف صفت دې، تقدیری عبارت څنگه چې شارح المکرات محذوف گڼلو سره اشاره کړې ده ای یمکرون المکرات السیئات، السیئات د مفعول به کیدو د وجې نه منصوب کیدل صحیح نه دی. ځکه چې یمکرون فعل لازم دې کوم چې مفعول به ته نصب نشی ورکولې، بعضې حضراتو ونیلې دی چې یمکرون د بکون معنی لره د متضمن کیدو د وجې نه متعدي دې، لهذا ددې د السیئات لره د مفعول کیدو په اعتبار سره نصب ورکول صحیح دی.

تولہ: ومکراولتک: ترکیب اضافی مبتدا او بیور ددې خبر دې، او (هو) ضمیر فصل دې، د خبر نه وړاندې د ضمیر فصل د راتللو په جواز او عدم جواز کښې اختلاف دې، راجع جواز دې، (اعراب القرآن) (بیور) مضارع واحد مذکر غائب (ن) بورا، بورا، هلاکیدل.

تولہ: فرات شدید العذوبة: ډیرې خوږې اوبه.

تولہ: اجاب شدید الملوحة: ډیر مالګیژن

تولہ: وما یعمر من معمر: (ما) تافیه ده یعمر فعل مضارع مجهول، (من) زانده او معمر نائب فاعل، قطمیر هغه ترثی جالشی ته وائی کومه چې د کهجورې د هډوکی نه تاو وی، او بعضې حضراتو هغه ریشې ته ونیلې دی کومه چه د هډوکی په مینځ کښې وی، او بعضې حضراتو ونیلې دی چې هغه ریشې ته وائی کومه چې د هډوکی په شا باندې سوری کښې وی، مطلب دادې چې تاسو چاته اوازونه کوئی او د چا نه د امداد امید ساتئ، نو هغوی د یو سپک او معمولی څیز اختیار هم نه لری.

[ایاتوله: ۱۵-۲۶]

يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ، كُلُّ خَالٍ وَأَلَّهِ هُوَ الْغَنِيُّ، عَنْ خَلْفِهِ (الْقَيُّومُ) الْفَخْمُودُ فِي مَنَهِ
بِهِمْ (إِنْ يَشَاءُ يُدْهِمُكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ) بَذَلَكُمْ وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ شَدِيدٌ (وَلَا تُؤْذِنُ نَفْسٌ (وَأَزِدُّكُمْ)
أَيُّهُ أَنْ لَا تُخِيلَ (وَزِدْ نَفْسٌ (أُخْرَى وَإِنْ تَذَرْ) نَفْسٌ مُثْقَلَةٌ) بِالْوِزْدِ (إِلَى جَهَنَّمَ) مِنْهُ أَعْلَى لِيُخِيلَ بَعْضُهُ

لَا يَحْمِلُ مِنْهُ شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ إِلَّا نَحْنُ (دَافِقِينَ) قرابتہ کتاب و الابن و غنم الخمل فی الشفین حکم من اللہ
 اِنَّمَا تُنذِرُ الَّذِينَ يَعْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ اِنِ يَخَافُوْنَهُ مَا رَاَوْهُ لَا تُنْفِقُونَ اِلَّا نَذَارًا (وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ)
 اِذَا مَنُوا (وَمَنْ تَزَكَّى) تطہر من الشُّرک و غیرہ اِنَّمَا يَتَزَكَّى لِنَفْسِهِ فصلاحہ مختص بہ (وَالِلّٰهِ الْمَصِيرُ)
 المزعج فیخبری بالعمل فی الآخرة وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ الْكَافِرُ وَالْمُؤْمِنُ وَلَا الظُّلُمَاتُ الْكُفْرُ وَلَا
 النُّورُ الْإِيمَانُ وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا الْحُرُودُ الْجَنَّةُ وَالنَّارُ وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ الْمُؤْمِنُونَ وَلَا الْكُفْرُ
 و زیادہ (لَا) فی الثلاثة تأکید (إِنَّ اللَّهَ يَنْصِفُ مَنْ يُشَاقُّ) ہدایہ فیجیبہ بالإیمان (وَمَا أَلَمْتُ يَمْنَعُ مَنْ فِي
 الْقُبُورِ) اِنِ الْكُفْرُ شَبَّهَهُمْ بِالْمُؤْمِنِ فَيُجْبَوْنَ (إِنْ) مَا (أَنْتَ إِلَّا نَذِيرٌ) منذر لہم (إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ) بالہدی
 (بَشِيرًا) مَنْ أَجَابَ إِلَيْهِ (وَنَذِيرًا) مَنْ لَمْ يَجِبْ إِلَيْهِ (وَأِنْ) مَا (مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا سَلَفٌ) (فِي مَا نَذِيرٌ) نبی بندہا
 (وَأَنْ يَكْذِبُوا) اِنِ أَهْلُ مَكَّةَ (فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ) المنعجزات (وَالْأَنْزِيلِ)
 كُتِّخَ إِبْرَاهِيمَ (وَبِالْكِتَابِ الْمُنِيرِ) هُوَ التَّوْرَةُ وَالْإِنْجِيلُ فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرْنَا ثُمَّ أَخَذْتُ الَّذِينَ كَفَرُوا
 بَنَدِيهِمْ (فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ) انکاری عَلَیْهِمْ بِالْعُقُوبَةِ وَالْإِهْلَاكِ أُنِ هُوَ واقع موقعہ.

ترجمہ: اے خلقو تاسو پہ ہر حالت کنبی د اللہ محتاج یے او اللہ خود خپل مخلوق نہ ہی نیازہ
 دی، او پہ خپل مخلوق باندی د احسان د وجہی نہ د حمد لائق دی کہ او غواړی نو تاسو به
 پناہ کړی، او ستاسو په خانی باندی به یو نوې مخلوق پیدا کړی، او دا خبره په اللہ باندی بالکل
 گرانہ نہ ده هیڅ یو گناه گار سړی د بل گناه گار د گناہونو پیټی او جتولې نہ شی، او کہ څوک د
 گناہونو نہ د درون پیټی والا کس بل څوک د خپل پیټی د اوچتولو د پارہ را او غواړی، نو د هغه نہ
 به څه هم اوچت نہ کړی شی، کوم سړی چې رابللې شوې دی دا اگر کہ رشتہ دار ولې نہ وی، لکه
 پلار څرې. په دواړو صورتونو کنبی نہ اوچتول د اللہ په حکم دی، ته خو صرف هغه خلق
 ویرولې شي څوک چې د خپل رب نه غائبانه ویریږی، یعنی د هغه نه ویریږی حالانکہ هغه ئې
 لیدلې نہ دی، ځکه چې هم دا خلق د تنبیہ نه فائدہ اخسونکې دی، او د مونځ پابندی
 کوی، او کوم کس چه د شرک وغیرہ نہ پاک وی هغه دخاند د پارہ پاک وی، لهذا ددې فائدہ به
 هم ده سره مخصوص وی، او هم اللہ طرف ته واپس تلل دی، او په آخرت کنبی به د عمل بدله
 ورکولې شی او وړند او روغ یعنی مومن او کافر برابر کیدی نہ شی، او نه تیاره یعنی کفر او
 رنځا یعنی ایمان او نه سورې او دھوپ، یعنی جنت او دروزخ او نه ژوندی او مړه یعنی مومن او
 کافر برابر کیدی شي، په درې واړو ځایونو کنبی د (لا) اضافہ د تاکید د پارہ دی، او اللہ
 چې چاته او غواړی هغه ته خپل هدایت اوروی، نو هغوی په ایمان باندې لیبک او وائی، او
 ته هغه خلقو ته اورولې نشی کوم چې په قبرونو کنبی دی، یعنی کافرانو ته، کافرانو لره ئې د
 سرو سره تشبیہ و رکړې ده، ځکه چې هغوی جواب ورکولې نشی. (هدایت قبلولې نشی)
 او ته خو ددوی د پارہ صرف ویرولو والا یی، او مونږ تالره حق ورکولو سره خوشخبری اورولو والا

او ویرولو والا جوړ کړې لپلې ټې، او هېڅ یو امت داسې تیر شوې نه دې، چې په هغې کښې یو ویرونکې یعنی نبی ﷺ نه وی تیر شوې، او که مکې والا ستا تکذیب او کړی نو ددوی نه مخکښې خلقو هم تکذیب کړې وو، او هغوی ته هم د هغوی رسولانو معجزې او صحیفې لکه صحیفه د ابراهیم علیہ السلام او روبانہ کتابونه ټې هغه تورات انجیل دی، راوړې وو، نو تاسو د هغوی په شان صبر او کړئ، بیا ما دې کافرانو لره ددوی د تکذیب د وجې نه او نیول، نو اوگوره عطا دوی ته عذاب ورکول، په سزا او هلاکت ورکولو سره څنگه وو؟ یعنی هغه په ځانې او په موقع نازل شوې وو

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: یا ایها الناس انتم الفقراء الى الله: په آیت کښې خطاب خلقو ته دې، حالانکه هر یو څیز د الله محتاج دې، د دې وجه داده چې د انسان نه علاوه بل داسې مخلوق نشته، چې د غنا او استغناء دعوی کوی، ځکه په خاص طور سره انسان مخاطب جوړ کړې شوې دې، د آیت معنی دا ده، یا ایها الناس انتم اشد افتقارا واحتیاجا الى الله في انفسكم وعبالکم واما لکم وفيما تعرض لکم من سائر الامور فلا غنى لکم عنه طرفه عين، ولا اقل من ذلك:

انسان په خپل ذات کښې، په صفاتو کښې، په خپل اعیال او مالونو کښې مطلب دا چې په ټولو کارونو کښې هر وخت محتاج دې، د چا چې څومره زیات ضرورتونه وی دومره هغه محتاج هم وی، د انسان چونکه ضرورتونه په ټول مخلوقاتو کښې زیات دی نو دده محتاجیدل هم د ټولو نه زیات دی، الله تعالی د انسان په باره کښې فرمایلي دي خلق الانسان ضعفا، د ابوبکر رضی الله عنه قول دې، من عرف نفسه فقد عرف ربه. یعنی چا چې خپل غریبی حاجت او خپله عاجزی او پېژندله هغه د الله تعالی عزت او غنا او د هغه قدر او کمال او پېژندلو

قوله: الى الله: دا د فقراء متعلق دې، فقراء د فقیر جمع ده، فقیر صیغه د صفت ده، لهذا ددې سره متعلق کیدل صحیح دی.

سوال: د فقیر په مقابل کښې غنی راوړلو نه پس، د (الحمید) اضافه د څه مقصد د وجې نه شوې ده؟

جواب: د بندگانو فقیر کیدل او د الله تعالی غنی کیدل خو ثابت شول، خو غنی فائده ورکونکې نشی کیدې ترڅو چې هغه سخی نه وی، او چې کله مالدار سخی وی نو چې چاباندې ټې انعام کړې وی هغه دده حمد او ثناء بیانوی، او منعم او محسن د منعم علیهم د احسان مستحق وی، لهذا دې خبرې ته اشاره کولو د پاره چې الله تعالی غنی او نافع دې، نو د (الحمید) اضافه ټې اوکړه

قوله: ان یشاہدکم ویات بخلق جدید: دا د الله تعالى د غناء مطلق بیان دې، یعنی ستاسو فناء د هغه په مشیت او بقاء د هغه په فضل موقوف ده، په دې کښې د چا هیڅ دخل نشته، او د خپل قول ویا ت بخلق جدید، سره د زیادت استغناء بیان دې، یعنی خوګ دې دا نه گنې چې الله تعالى به انسانان فنا کړی نو د هغه په کمال ملک کښې به نقصان راشی، ځکه چې هغه په دې خبره باندې قادر دې، چې هغه نوې مخلوق پیدا کړی، چې د دې نه به هم احسن او بشکلې وی، وما ذلک علی الله بعزیز یعنی دوی ختمول او نور راوستل د الله د پاره څه گرانه نه ده.

قوله: وازرة: دا د تزر فاعل دې، د دې موصوف محذوف دې، مفسر علام په خپل قول "نفس" سره د محذوف طرف ته اشاره کړې ده، یعنی یو گناه گار کس به د بل گناه گار کس د قیامت په ورځ پیتې او چتولې نشی.

سوال: په دې آیت یعنی لا تزر وازرة وزرا اخری، او بل آیت ولیصلن اتفاقاً، کښې تعارض معلومېږی، د تطبیق به څه صورت وی؟

جواب: دا آیت د گمراه شوو او گمراه کونکو باره کښ دې، مطلب دادې چې دا خلق به ضلال او اضلال یعنی د گمراه کیدو او گمراه کولو دواړو بوج اوچتوی، نو په دې طریق به دوی خپله د خپل گناهونو بوج اوچتونکې وی.

قوله: وان تدع مثقلة الی حملها: مثقلة ای نفس مثقلة بالذنوب.

قوله: حمل، موصوف دې،

قوله: منه، حمل (ه) دا حمل په معنی د محمول صفت دې، او ضمیر "وزر" طرف ته راجع دې، ای الی مجموعها الکائن من الوزر، حمل په کسرې سره هغه وزن ته وئیلې شی کوم چې په ملا یا په سر باندې اوږې شی، جمع ئې احوال او حمل رازی، او حمل په فتحې سره میوو ته وائی، ترڅو پورې چې هغه په اونه کښې وی، او ماشوم ته وائی، ترڅو چې هغه د مور په بطن کښې وی، ازهری وئیلې دی چې هم دا خبره صحیح ده، او هم دا د اصمعی قول دې.

قوله: عدم الحمل فی الشقین: د شقین نه مراد حمل اجباری وی کوم چې په فلا تزر وازرة وندا اخری کښې ذکر دې او که حمل اختیاری وی، کوم چې په وان تدع، ذا قرنی کښې ذکر دی، یعنی د حمل اجباری او حمل اختیاری اجازت نه کیدل د الله په حکم سره به وی.

قوله: یخشون ربه بالغیب: بالغیب د یخشون د ضمیر فاعل نه حال دې، ای بخوفه حال کونهم غائبین عنه، غائبین دا د بندگانو صفت دې، نه چې د رب، ځکه چې د رب صفت قرب دې نه چې غیبت، کما قال الله تعالى ومن اقرب الیه من حل الوعد او دا هم صحیح ده.

چې د پيښون د مفعول نه حال وي، اې پخښونه و الحال نه غائب غېږې مې محبت بېلاډنې فلا يونه مفسر علام په خپل قول «وما راوه» سره دې طرف ته اشاره کړې ده، د الله تعالی نه ليدل د هغه په صفت جلال کښې د محبوب کيدلو په وجه دی، او چې کله په جنت کښې په صفت جمال سره ښکاره شی نو جنتيانو ته به د الله ديدار حاصل شی، خو په دنيا کښې په دې سترگو د الله ديدار کول ممکن نه دی

فوله: لانهم المتفعون بالانذار: ددې عبارت مقصد د يو اعتراض جواب ورکول دی، اعتراض دادې چې (انما) کلمه د حصر په ذريعه سره انذار نه د اهل خشيت سره ولې خاص کړو؟ حالانکه د هر مکلف د پاره انذار دې؟

جواب: د جواب حاصل دادې چې چونکه د نصيحت او انذار نه اهل خشيت منتفع کېږي ځکه نه د اهل خشيت خاص ذکر او کړو گويا چې اولې شوا انما ينفذ انذارك اهل اخسة.

فوله: وما يستوي الاعمي والبعير: دا د مومن او کافر مثال دې، اول يې ما يستوي لاعمر و تعمير سره د مومن او د کافر په مينځ کښې فرق بيان کړې دې او دويم نه ولا تضمت ولا تدرسه د دواړو په صفاتو کښې فرق بيان کړې دې، او دريم نه ولا تظن ولا تعور سره نه په آخرت کښې د دواړو د تهکاتو فرق بيان کړې دې، په درې واړو جملو کښې د (لا زبوت د نفی د تاکيد د پاره دی، ځکه چې نفس نفی خو د (ما) نافية نه هم معلومېږي

فوله: ان الله يسمع: نه فکف کان نکړپورې حضور ﷻ ته تسلي ورکول دی

فوله: وما انت بمعصم من في القبور: د کافرانو نه د اثر نه قبلولو د وجه د مرو سره تشبيه ورکړې ده.

فوله: فلا يحيون: ددې ضمير جمع د معنی په اعتبار سره (من) طرف ته راجع دې، ځکه مفسر علام د من تفسير د کفار سره کړې دې، په بعضې نسخو کښې فيحيون دې

فوله: ان انت الانذير: مطلب دادې چې تاسو باندې صرف تبليغ فرض دې هدايت د الله په لاس کښې دې، هغه چې چاته غواړي هدايت ورکوي

فوله: بالحق: دا د ارسلنک د کاف نه حال دې، او حق په معنی د هدايت دې او هدايت د هادئا په معنی کښې دې اې لرسنک حال کونک هادئا.

فوله: اجاب الله: د الله ضمير هدايت طرف ته راجع دې، او اجاب الله معنی جواب ورکول، قبولول، اجاب الله اې قبله لم يعب الله اې لم يقبله.

فوله: وما يستوي الاحياء ولا الاموات: دا د کافرانو دويمه تشبيه ده، کومه چې د اولې نه ابلغه ده، رومين تشبيه نه کافرانو لره په عدم نفع کښې د رندو سره ورکړې ده، او په دې

کبھی نہ د مرو سره تشبیہ ورکړې ده په رندو کبښې څه نه څه فائده وی، په خلاف د مرو نه، چې په هغوی کبښې هیڅ فائده نه وی

فوله: هو اقم موقعه: په دې کبښې اشاره ده چې په فکف کان نکیر کبښې استفهام انکاری دي.
[ایاتونه: ۲۷-۳۷]

أَلَمْ تَرَ تَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا فِيهِ أَنْبَاتٍ عَنْ الْبَيْتِ (په غمرات مُخْتَلِفًا أَلْوَانَهَا) كَاخْضَرُ وَأَخْضَرُ وَأَصْفَرُ وَغَيْرَهَا (وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ جَمْعُ جُدَّةٍ طَرِيقٌ فِي الْجَبَلِ وَغَيْرِهِ رِيضٌ وَحِمٌّ وَصَفَرٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا) بِالضَّوِّ وَالضَّغْفِ (وَعَرَايِيبٌ سُودٌ) عَطَفَ عَلَى جَدِّدٍ أَيْ صُخُورٍ شَدِيدَةِ السَّوَادِ يُقَالُ يُغَيِّرُ أَسْوَدَ غَزْبٍ وَقِيلَ غَزْبٌ أَسْوَدُ (وَمِنَ النَّاسِ وَالدَّوَابِّ أَلْوَانُهُ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ كَذَلِكَ) كَاخْتِلَافِ الْفَتْرِ وَالْجَبَلِ (إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ) بِخِلَافِ الْجُهَالِ كُفَّارٌ مَكَّةُ (إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ فِي مُلْكِهِ عَفُورٌ) لِدُثُوبِ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ (إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ) يَقْرَأُونَ (كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ) أَذَانُهَا (وَأَلْقَوْا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً) زَكَاةً وَغَيْرَهَا (يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّنْ تَبُورَ) تَهْلِكُ (لِيُؤْفِقَهُمْ أَجُورَهُمْ ثَوَابِ أَعْمَالِهِمُ الْمَذْكُورَةِ) وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ غَفُورٌ (لِذُنُوبِهِمْ) (شُكُورٌ) لِبَاطِعِيهِمُ (وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ) الْفَرَانِ (هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ) تَقْدُّمُهُ مِنَ الْكُتُبِ (إِنَّ اللَّهَ يَجْعَلُ لِكُلِّ شَيْءٍ قِيَامًا وَهُوَ خَيْرُ الْخَائِرِينَ) غَالِمٌ بِالنَّوَاطِينِ وَالظَّوَاهِرِ ثُمَّ أَوْرَثْنَا أَعْمَلِنَا (الْكِتَابَ) الْفَرَانِ (الَّذِينَ أَصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا) وَهُمْ أَمْنُكَ (فَقِيمُهُمْ قَالِمٌ لِنَفْسِهِ) بِالتَّقْصِيرِ فِي الْفِعْلِ بِهِ (وَمِنْهُمْ مَقْتَصِدٌ) يَفْعَلُ بِهِ أَغْلَبَ الْأَوْقَاتِ (وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ) يَضُمُّ إِلَى الْعِلْمِ التَّغْلِيمِ وَالْإِزْدَادِ إِلَى الْفِعْلِ (يَا أَيُّهَا اللَّهُ) يَارَادَتُهُ (ذَلِكَ) أَيْ إِيْرَانَهُمُ الْكِتَابَ (هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ) جَعَلَتْ عَدْنُ (أَمْنٌ) إِفَانَةٌ (يَذْخُلُونَهَا) الثَّلَاثَةُ الْبَاءُ لِلْفَاعِلِ وَالْمَفْعُولِ خَبَرُ جَعَلَتْ الْمَبْدَأُ (يُحْلَوْنَ) خَبَرُ ثَابٍ (فِيهَا مِنْ) بَعْضِ (أَسَاوِيرٍ مِنْ ذَهَبٍ وَلَوْائِمٍ) مُرْصَعٌ بِالذَّهَبِ (وَلِبَاسٍ مِنْهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ) وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنْنَا الْحَزْنَ (جَمِيعَهُ) (إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ) لِلذُّنُوبِ (شُكُورٌ) لِلطَّاعَةِ (الَّذِي أَحَلَّنَا دَارَ الْمَعَادَةِ) الْإِقَامَةَ (مِنْ فَضْلِهِ لَا يَحْسَبُنَا فِيهَا) نَصَبٌ (نَفْسٌ) (وَلَا يَحْسَبُنَا فِيهَا) الْقُوبُ (إِغْيَاءٌ مِنَ الثَّغْبِ لِيَقِيمَ التَّكْلِيفَ فِيهَا) وَذَكَرَ الثَّانِي السَّابِقَ لِلذُّنُوبِ لِلتَّضَرُّعِ بِنَفْسِهِ (وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ لَا يُقْضَى عَلَيْهِمْ فَلَئِنْ أَقْبَمْتُمْ أَن تَنْتَرُوا) يَنْتَرِيهِمْ (وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِنَا) طَرَفَةٌ غَيْرُ (كَذَلِكَ) كَمَا جَزَيْنَاهُمْ (بِجَزَى كُلِّ كَلْبٍ) كَمَا بَلَغَ (وَالنَّوْنُ الْمَفْتُوحَةُ مَعَ كَسْرِ الرَّايِ) وَنَصَبٌ كَمَلْ (وَهُمْ يُعْطَرُونَ فِيهَا) يَنْتَفِشُونَ بِشِدَّةٍ وَغَوِيلٌ يَقُولُونَ (رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا) رَقْعٌ صَالِحٌ غَوِيلٌ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ (فَيَقَالُ لَهُمْ) أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْغَرَامِ (وَقَالُوا) يَتَذَكَّرُ فِيهِمْ مَنْ تَذَكَّرُوا وَجَاءَهُمُ النَّذِيرُ (الرَّسُولُ) فَمَا أَجَبْتُمْ (قَدُّوْا قَوْلًا لِطَالِيَيْنِ) الْكَافِرِينَ (مِنْ نَعِيرٍ) يَذْفَعُ الْقَذَابَ عَنْهُمْ

ترجمه: اې مخاطب آيا تا دې خبرې ته نظر اوتنکړو چې الله د اسمان نه اوبه نازلې کړې بيا مونږ دې اوبو له دريمه مختلف رنگونو والا ميوې پيدا کړې، په دې کبښې د غائب نه متکلم ته التفات دې لکه شين، سور او زير وغيره او په غرونو کبښې هم مختلف قسم لارې دې جد د

جدة جمع ده، د غر لارو وغيره ته وائی مثلاً سپینې او سرې او زیر، او هغه رنگ د تیز والی او پیکوالی په اعتبار سره مختلف دی او ډیرې زیاتې تورې هم ددې عطف په جدد باندې دي، یعنی ډیرې زیاتې تیز رنگ والا کانری، کثیر الاستعمال اسودغریب دي، او قلیل الاستعمال غریب اسود دي او دغه شان په انسانانو ځناورو او چوپایانو کې هم داسې دي، د میوو او گلونو د اختلاف په شان ددوی رنگونه هم مختلف دي، د الله نه هغه بندگان ویرېږي څوک چې د هغه د عظمت علم لری، په خلاف د جاهلانو، لکه د مکې کافران، واقعی الله تعالیٰ په خپله بادشاهي کېږي زبردست او د خپل مومنانو بندگانو گناهونو لره معاف کونکې دي، بې شکه چې څوک د الله د کتاب تلاوت کوی، او د مونځ پابندی کوی او مونځ چې څه دوی ته ورکړې دي د هغې نه په پټه او په ښکاره د زکوٰۃ وغیره په توگه خرچ کوی، هغوی د داسې تجارت امید ساتي چې کله به په تاوان کېږي نه وی، چې هغوی ته ددې پورا بدله میلاؤ شي، یعنی د ددوی د ذکر شوې اعمالو ثواب، او هغوی ته خپل فضل نه نور هم زیات ورکړي، بې شکه هغه گناهگارانو لره ډیر بځینونکې او ددوی د تابعدارنې قدر کونکې دي، او دا کتاب قرآن کوم چې مونځ تاسو ته د وحی په ذریعې سره لېږلي دي هغه بالکل تهېک دي، کوم چې د خپل مخکېنۍ کتابونو هم تصدیق کوی، بې شکه الله تعالیٰ د خپل بندگانو د حالت پورا خبر لرونکې او ښه کتونکې دي، یعنی د پټ او ښکاره عالم دي، بیا مونځ ددې کتاب قرآن هغه خلق وارشان جوړ کړل کوم چې مونځ په خپلو بندگانو کېږي خوښ کړل، او هغه ستا امت دي نو په دې کېږي بعضو په خپل ځان باندې په دې کتاب باندې په عمل کولو کېږي په کوتاهي سره ظلم کوی، او څه په دوی کېږي مینځنی درجه کېږي دی، چې اکثر وختونه په دې باندې عمل کوی او بعضې په دوی کېږي داسې دي چې د الله په مشیت او توفیق سره نیکو کېږي ترقي کوی یعنی په قرآن باندې عمل کولو سره سره تعلیم او د عمل رهنمائی هم یوځانې کوی، دا یعنی ددې کتاب وارث جوړول د الله فضل دي، هغه همیشه د اوسیدو باغونه دي چې په هغې کېږي به دا درې واړه ډلې داخلېږي، یدخلون معروف او مجهول دواړه دي، یدخلونها، د جنات مبتدا خبر دي، په جنت کېږي به دوی ته د سرو کرښې او د سرو نه بڼرې شوې ملغلرې ورته اچولې شي، او ددوی لباس به په جنت کېږي د ریشمووی، او دوی به وائی چې د الله په لکھونو شکر دي، چې هغه زمونږ نه ټول غمونه لرې کړل بې شکه زمونږ پروردگار د گناهونو ډیر بځینونکې دي او د طاعاتو قدر دان دي، چا چې مونځ په خپل فضل سره د همیشه د اوسیدو ځانې کېږي داخل کړو، چرته چې به مونځ ته نه څه تکلیف میلاوېږي او نه به څه ستړې والي وی، یعنی د ستړی والی د وجې نه ستمو منی، په جنت کېږي تکلیف نه موجودیدو د وجې نه، او دویم یعنی د لعوب ذکر، کوم چې د اول (د نصب تابع) دي، صراحتاً د ستړی والی د نفی د پاره دي، او د کافرانو د پاره د جهنم اور دي، نه به دوی ته مرگ رازی چې په مړونو باندې ارام

او موني، او نه به ددوی نه لې وخت د پاره د دوزخ اور سپکولې شي، څنگه چې دوی ته مونې سزا ورکړه، داسې به مونې هر کافر ته سزا ورکړو، د ياء او د نون په فتحې سره، د زاء په کسرې سره، او د کل په نصب سره، او دغه خلق به په جهنم کښې فرياد کوي، يعنې د سختوالي د وجې نه به هانې هانې او ازونو کولو سره وائي اې زمونې پروردگار ه مونې خوددې نه اوياسه، مونې به د هغه کارونو نه خلاف کوو کوم چې به مو کول، نیک کارونه به کوو، نو دوی ته به جواب ورکړې شي، چې مونې تاسو ته دومره عمر درکړې وو چې څوک پوهيدل نو هغوی پوهيدلې شو، او تاسو ته وپورولو والا رسول هم راغلې وو، نو تاسو دهغه دعوت قبول نه کړو، نو مزه او ځمکې، داسې ظالمانو کافرانو به څوک مددگار نه وي، چې ددوی نه عذاب لرې کړي.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

قوله: امرت: دا کلام مستأنف دي، دا د غالب قدرت، کمال حکمت او عجيبه کاريزگري بيانولو د پاره راوړې شوې دي، او د رؤيت نه مراد رؤيت قلبي دي، څنگه چې مفسر علام د (تری) تفسير په (تعلم) سره کولو سره اشاره کړې ده، (ان خپل اسم او خبر سره د (تری) په معنی د تعلم، د دوو مفعولو قائم مقام دي، او مخاطب حضور ﷺ دي او هر هغه کس مخاطب کيدې شي چا کښې چې د مخاطب جوړيدو صلاحيت وي.

قوله: فأخرجنا: اى بالساء (فأخرجنا) په دې کښې د غائب نه متکلم طرف ته التفات دي، او نکته په دې التفات کښې د صنعت بدیع طرف ته د عنایت اظهار کول دي، ځکه چې د انزال په مقابل کښې په اخراج کښې زیات احسان او صنعت بدیع دي.

قوله: مختلفا الوانها: د دې نصب د ثمرات د صفت د وجې نه دي، او د الوان نه مراد مختلف اقسام دي، اى بعضها البض او بعضها الاحمر وبعضها الاصفر وبعضها الاخضر وبعضها الاسود.

قوله: جدد: جمع جده، په معنی د لارې، او بعضې حضراتو وئيلې دي چې جده په معنی د قطعه دي، يقال جددت الشئ اى قطعته، او جوهری وئيلې دي چې جده هغه لکيرو ته وائي کومې چې د څنگلی خر په شا باندې وي.

قوله: مختلفا الوانها: الوانها د مختلف فاعل دي، بيا جمله د جدد صفت دي، او د غرايب عطف په جدد باندې دي، او سود غرايب نه بدل دي، يعنی ډير زيات تور غرونه، غريب د اسود تاکيد يا صفت دي، څنگه چې الامر القالى کښې قانى د احمر صفت دي يا تاکيد دي، د مبالغې د وجې نه صفت يعنی تاکيد مقدم کړې دي، گنى عام طور صفت د موصوف نه او تاکيد د مؤکد نه روستو وي، او دا د اصل مطابق دي، ځکه اسود غريب کثير الاستعمال دي، او غريب اسود خلاف القياس کيدو د وجې نه قليل الاستعمال دي.

قوله: ومن الناس: خبر مقدم دي، مختلف الوان د موصوف محذوف صفت دي، اى

مینف مختلف الوانہ من الناس،

فوله: كذلك مصدر محذوف صفت دي، ای اختلافاً كذلك،

فوله: انما يمشي الله من عبادة العلماء: چونکہ د ويرې تعلق د خيز په پيژندگلو باندې موقوف وی چاته چې خومره زيات معرفت حاصل وی دومره به هغه زيات ويريدونکې وی، چنانچه په حديث کښې راغلي دي انا اعلم الله واتقاه له او په شاذ قرامت کښې د لفظ الله په رفع سره او د علماء په نصب سره هم ونيلې شوې دي، خو په دې صورت کښې به يخشى په معنى د يعظم وي، يعنى الله تعالى د خان نه ويريدونکو خلق قدر کوی.

فوله: ان الله عزيز غفور: دا د خشيت د وجوب علت دي، مطلب دادې چې هر انسان له د هغه نه ويړه پکار ده چې هغه په هر خيز باندې غالب او قاهر دي، او گناه گارو له معاف کونکې دي،

فوله: يرجون تجارة: د ان خبر دي،

فوله: سراوعلانية: د نزع حافظ د وجې نه منصوب دي، ای في السراوعلانية او د حال کيدو د وجې منصوب هم کيدې شى، ای مريدون، معلنين، لن تبور فعل مضارع منصوب بلى ده، او جمله د تجارة صفت دي، او مضاف محذوف دي، ای يرجون لواب تجارة: لن تبور، تور(ن) بوار، هلاکيدل، ختميدل، تبور واحد مؤنث حاضر، هغه هلاکه شوه، هغه خرابه شوه.

فوله: ليوفيهما رجورهم: کښې لام عاقبة دي.

فوله: والذي: الذى موصول، اوحنا اليك جمله صله، موصول د صلي سره مبتداً، (من الكتاب) کښې (من) بيانيه دي، (هو) مبتداً (الحق) خبر، مبتداً خبر د (الذى) مبتداً خبر، او بعضې حضراتو (هو) ته ضمير فصل ونيلې دي، او (الحق) ئې د (الذى) مبتداً خبر گرځولې دي.

فوله: مصدقاً: د الكتاب نه حال دي،

فوله: ثم اورثنا اعطينا: (ثم) د بُعد رتبې د بيانولو د پاره دي، او د اورثنا تفسير په اعطينا سره کولو کښې دې خبرې ته اشاره ده چې څنگه ميراث بغير د سترې او ستونزې نه حاصليري دغه شان کتاب (القرآن) هم امت ته بغير د سترې ستونزې نه حاصل شوې دي،

فوله: من عبادنا: کښې (من) بيانيه او تبعيضيه دواړه کيدې شى،

فوله: اورثنا: فعل بافاعل دي، الكتاب مفعول به ثانى مقدم دي، او (الذين) مفعول اول مؤخر دي، او اصطلاحاً جمله د الذين صله ده، او من عبادنا حال دي،

فوله: مقتصد: اقتصاد نه اسم فاعل دي، واحد مذکر، په نيغه لاره قائم، درميانه چلیدل،

فولہ: مرضہ بالذہب: دا تفسیر د لؤلؤ د جر د قراءت پہ صورت کنبی دې، او که لؤلؤا نصب والا قراءت وی نو د (من اساور) په محل باندې به عطف وی، یدخلون او یخلون دا تغلیبا دی، گنی دغه حکم خو د ینخو هم دې،

فولہ: الحزن: دا د باب سمع مصدر دې، په معنی د غم، او پریشانہ کیدل، شارح علام د جمیعہ اضافہ کولو سره دې خبرې ته اشاره کړې ده چې د هر قسم غم ازاله مراد ده، برابره ده که د معاش غم وی او که د معاد، مطلب دا چې په جنت کنبې به د هیڅ خیز غم نه وی فولہ: قالوا: ماضی صیغه د یقینی واقع کیدو د وجې راوړې ده

فولہ: احلنا: دا دحل یمل حلوانه ماخوځ دې، په معنی د داخلیدو سره

فولہ: البقامۃ: دا د باب افعال نه مصدر میمی دې، په معنی د همیشہ اوسیدل

فولہ: نصب: سترې والې، تکلیف

فولہ: لغوب: لغوب مصدر او اسم مصدر دې، سستی، ستومانی، کمزورې کیدل

فولہ: ذکر الشانی التاہم الاول: د مفسر علام مقصد ددې عبارت نه د یو شبهي جواب ورکول دی

شبه: دا ده چه نصب (سترې والې) سبب، او لغوب (سستی)، مسبب دې، او انتفاء د سبب انتفاء د مسبب لره مستلزم وی، او لامعنا فیها نصب کنبې د سبب نفی ده، لهذا د لغوب هم نفی اوشوه، دوباره د لغوب د نفی کولو څه ضرورت وو؟

جواب: خلاصه دا ده چې اگرچې د سبب نفی د مسبب نفی لره مستلزم وی خو دا نفی ضمنا او تبعا وی، د لغوب نفی کولو سره ئې مستقلا د نفی طرف ته اشاره اوکړه

فولہ: یصطرخون: د اصطراخ نه جمع، ائب، هغوی به چغې وهی، (افتعال) "تاء" په "طاء" سره بدله کړې شوه

فولہ: العویل: رفع الصوت بالکاء په چغه ژړل

فولہ: اولم لعبرکرم: دا جمله د قول محذوف مقوله ده، ای فبال لکم همزه استفهام د توبیخ انکاری د پاره ده، د وآؤ عاطفه په ذریعې په محذوف باندې عطف دې، ای الم مملکم ونؤخرکم عما یتذکره من تذکر، (ما) نکره موصوفه په معنی د وخت، او یتذکر جمله صفت دې

فولہ: ما اجهتم: ددې عبارت د اضافي مقصد د یوې شبهي جواب دې

شبه داده چې د ظاهر آیت نه دا معلومیږي چې دا ذائقه عذاب ترتب په محبت دروسل باندې مرتب دې، حالانکه دا خلاف واقع دې،

جواب: جواب خلاصه داده چې اذابت عذاب به محذوف باندې مرتب دي، نه چې په محبت رسول باندې، او هغه محذوف لماجتمري.

[ایاتونہ ۳۸-۴۵]

وَإِنَّ اللَّهَ عَالِمُ غَيْبِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ عَلِيمُ بِذَاتِ الصُّدُورِ بِمَا فِي الْقُلُوبِ فَعَلِمَهُ بِغَيْرِهِ أَوَّلَى بِالظُّهْرِ
 إِلَى خَالِ السَّاسِ هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ جَنَعَ خَلِيفَةً أَيْ بِخَلْفِ بَعْضِكُمْ نَفْعًا فَمَنْ كَفَرَ
 مِنْكُمْ فَقَتَلَهُمْ كَفَرَهُ أَيْ وَبَالَ كُفْرِهِ وَلَا يُزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرَهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِلَّا مَقْتًا غَضَبَ وَلَا يُزِيدُ الْكَافِرِينَ
 كُفْرَهُمْ إِلَّا خَسَارًا لِلْآخِرَةِ قُلْ أَرَأَيْتُمْ شُرَكَاءَ كُفْرَ الَّذِينَ تَدْعُونَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَمْ بَعْدَ ذَلِكَ
 الْأَوْتَامِ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ شُرَكَاءُ اللَّهِ تَعَالَى أَمْ خُزُونِي مَعَادًا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ هُمْ شِرْكٌ شَرَكَةُ
 مَعَ اللَّهِ (فِي) خَلْقِ السَّمَاوَاتِ أَمْ آتَيْنَاهُمْ كِتَابًا فَهُمْ عَلَى بَيِّنَةٍ حُجَّةٌ مِنْهُ) بَانَ لَهُمْ مَعَى شَرَكَةُ لَا شَيْءَ مِنْ
 ذَلِكَ (بَلْ إِنْ) مَا رَيْدَ الظَّالِمُونَ الْكَافِرُونَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا إِلَّا غُرُورًا) بَاطِلًا بِقَوْلِهِمُ الْأَصْنَامُ تَنْشَعُ لَهُمْ
 وَإِنَّ اللَّهَ يَمْسِكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا أَمْ يَنْتَهِمَا مِنَ الزُّلُمِ (وَلَوْ أَنَّ) لَمْ قَسَمَ (زَالَتَا إِنْ) مَا
 أُنْصَبَتْكُمْ يُنْصَبُكُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ أَمْ يَسْأَلُهُ (إِنَّهُ كَانَ) حَلِيمًا غَفُورًا فِي تَأْخِيرِ عِقَابِ الْكُفَرِ
 وَأَقْتَمُوا أَمْ كُفْرًا مَكَّةَ بِإِلَهِ جَبَدَ أَتَمَانَهُمْ غَايَةَ اجْتِهَادَهُمْ فِيهَا (لَكِنْ جَاءَهُمْ نَذِيرٌ) رَسُولٌ (يَكُونُ)
 أَهْدَى مِنْ إِيحْدَى الْأُمَمِ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى وَغَيْرَهُمْ أَمْ أَيْ وَاجِدَةٌ مِنْهَا لِمَا رَأَوْا مِنْ تَكْلِيبِ بَعْضُهُمْ بَعْضًا
 إِذْ قَالَتْ الْيَهُودُ لَيْسَتْ النَّصَارَى عَلَى شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارَى لَيْسَتْ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ (فَلَمَّا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ)
 مُخْبَدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (مَارَآذَهُمْ) مَجِيئُهُ (إِلَّا أَنْفُورًا) نَاعُذُ غِنِ الْهَدَى اسْتِكْبَارًا فِي الْأَرْضِ غِنِ
 الْإِيمَانِ مَقْغُولٌ لَهُ (وَمَكْرُ) الْعَمَلِ (السَّوءِ) مِنَ الشَّرْكِ وَغَيْرِهِ (وَلَا يَحِيقُ) يَحِيطُ (النَّصْرُ السَّوءُ) إِلَّا بِأَهْلِيهِ
 وَهُوَ الْمَكْرُ وَوَصَفَ الْمَكْرَ بِالشَّيْءِ أَضَلَّ وَضَافَهُ إِلَيْهِ قَبْلَ اسْتِغْفَالِ آخِرِ قَلْبِهِ فَتُرِ فِيهِ مُضَافٌ إِلَيْهِ حَدَرًا مِنْ
 الْإِضَافَةِ إِلَى الصِّفَةِ (قَبْلَ يَنْظُرُونَ) يَنْتَظِرُونَ (الْأَسْتَةَ الْأَوَّلِينَ) سَنَةُ اللَّهِ فِيهِمْ مِنْ تَغْلِيْبِهِمْ بِكَذِبِهِمْ
 رُسُلَهُمْ (فَلَنْ تَعْدِلَ سَنَةُ اللَّهِ تَبْدِيلًا وَلَنْ تَعْدِلَ سَنَةُ اللَّهِ تَحْوِيلًا) أَيْ لَا يَبْدُلُ بِالْعَذَابِ غَيْرَهُ وَلَا يَحُولُ إِلَى غَيْرِ
 سَبْحَتِهِ أَوْ لَمْ يَسِيرْ وَفِي الْأَرْضِ قِيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَكَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً فَلَا تَكُنْهُمْ
 اللَّهُ بِكَذِبِهِمْ رُسُلَهُمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعْجِزَهُ مِنْ شَيْءٍ يَشَاءُ يَسْبِقُهُ وَبَعْدَهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ
 عَلِيمًا أَمْ بِالْأَنْبِيَاءِ كُنْهًا قَدِيرًا عَلَمًا وَلَوْ لَوِ اخْتِذَ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مِنْ الْمَعَاصِي مَا تَرَكَ عَلَى ظُهُورِهِمْ
 أَمْ الْأَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ نَسَمَةٌ نَدَبٌ عَلَيْهَا وَلَكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى) أَيْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (فَإِذَا جَاءَهُمْ أَجَلُهُمْ
 فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِبَعَادِهِمْ بَصِيرًا) فَيُخَازِبُهُمْ عَلَى أَعْمَالِهِمْ بِإِلَهِ الْخُلُوسِ وَعِقَابِ الْكَافِرِينَ

ترجمه يې شکه الله تعالی د اسمانونو او زمکې په پټو څیزونو باندې پوهیدونکې دې، يې شکه هغه د زړونو د رازونو نه خبردار دې، لهذا د زړه د رازونو نه علاوه په نورو باندې خو په طريق اولی خبردار دې، او اولویت د خلقو د احوالو په اعتبار سره دې، هم هغه ذات دې

چا چې تاسو په زمکه کښې آباد کړئ، خلافت، د خليفه جمع ده، يعنې بعضې د بعضې جانشين وى، نو چا چې تاسو نه کفر او کړونو هم په هغه باندې د هغه کفر دې، يعنې د کفر وبال او سزا، او د کافرانو د پاره د دوى کفر د دوى د پروردگار په نيز باندې د غصې باعث دې، او د کافرانو کفر په آخرت کښې د دوى په تاوان کښې د زياتوالى باعث دې، تاسو ورته اووايئ چې آيا تاسو د خپلو فرضي شريکانو حال کتلې دې؟ د چا چې تاسو د الله نه علاوه بندگى کوئ؟ يعنې د الله نه غير، او هغه بتان دى، چې د چا باره کښې تاسو يقين ساتئ چې دا د الله شريکان دى، ماته اووايئ چې هغوى د زمکې کومه حصه پيدا کړې ده؟ يا د هغوى الله سره د اسمانونو په پيدا کولو کښې شرکت دې؟ يا مونږ دوى ته څه کتاب ورکړې دې؟ چې د هغې د وجې دوى په دليل باندې قائم دى، په دې کښې يو خبره هم نشته، بلکه دا ظالمان کافران يوبل ته وائى چې دا بتان به د دوى سفارش کوى، خالص د دوهکې وعدي کوى، بې شکه الله تعالى اسمانونو او زمکې لره د غورځيدلو نه راتينگ کړې دې، والله که چېرې هغه رااو غورځيږي نو دده نه علاوه څوک هغې لره راتينگونکې نشته، بې شکه هغه د کافرانو په عذاب کښې روستوالى کولو والا غفورو رحيم دې، او د مکې خلقو د الله ډير زوردار قسمونه او خوږل که چېرې دوى ته رسول راغې نو دوى به د هرامت نه يعنې د يهوديانو عيسايانو نه زيات هدايت قبولولو والا وى، يعنې په دې دواړو کښې د هر يو نه (دا د هغه وخت خبره ده) چې کله دوى او کتل چې يهود او نصارى د يو بل تکذيب کولو سره او ونيل چې نصارى په حق باندې نه دى او نصارى او ونيل چې يهود په حق باندې نه دى، چې کله دوى ته ويرونکې يعنې محمد ﷺ راغلو نو د هغه په راتلو سره ئې په نفرت يعنې د هدايت نه په لرې کيدلو کښې اضافه اوکړه، په دنيا کښې د ايمان نه تکبر کولو د وجې نه او د دوى د شرک وغيره په خرابو تدبيرونو کښې زياتوالي او شو، استکبارا د نفورا مفعول له دې، او د خراب تدبيرونو ويال په خپله تدبير کولو والا باندې راغى، او هغه خراب تدبير کونکې دې، او د مکر صفت په سين سره اصل (استعمال) دې، مخکښې د مکر اضافت سين طرف ته بل استعمال دې، په دې کښې د اضافت موصوف الى الصفت نه د بچ کيدو د پاره مضاف محذوف گنرلې شوې دې، (معلومېږي) چه دا خلق صرف د الله د هغه دستور په انتظار دى، کوم چې مخکښې خلقو سره کيدلو، او هغه دستور دوى لره د خپلو رسولانو د تکذيب د وجې نه په عذاب کښې مبتلا کول دى، نو تاسو به چېرې هم د الله په دستور کښې تبديلى اونه گورئ، او د الله په دستور کښې به بدلیدل هم اونه وينې، يعنې عذاب په غير عذاب سره نه بدليږي، او دغه شان د مستحق نه غير مستحق ته به نه منتقل کيږي، نو ايا دا خلق په زمکه باندې نه گرځي چې او گورى چې د مخکښې خلقو غه انجام شو؟ حالانکه هغوى په قوت کښې د دوى نه زيات وو، نو الله هغوى لره هغوى د رسول د تکذيب د وجې نه هلاک کړل، او الله داسې نه دې چې په اسمانو او زمکه

کښې څوک هغه ته شکست ورکړی، چې د هغه نه مخکښې شی، او هغه نه بچ اوځی، او هغه به ټولو څیزونو باندې خبردار دي، او په دوی باندې قادر دي، او که الله تعالی خلقو لره ددوی د ګناهونو د وجې نه نیول شروع کړی نو په مخ د زمکې به یو کس هم پاتې نه کړی، چې په زمکه باندې او ګرځی، (یعنی ژوندی پاتې شی) خو الله تعالی هغوی ته د یو وخت مقدر یعنی د قیامت ورځ پورې مهلت ورکوی نو چې کله ددوی وخت راشی نو الله تعالی به په خپله خپلو بندګانو سره پوهه شی، نو هغه به دوی ته ددوی د اعمالو بدله ورکړی، مؤمنینو ته ثواب ورکولو سره او کافرانو ته سزا ورکولو سره.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: انه علم به ذات الصدور: دا د عالم غیب السموات والارض علت دي، یعنی کوم ذات چې د سینې د رازونو نه خبردار دي، نو ددې نه په علاوه باندې په طریقه اولی خبردار وی، ان الله عالم غیب السموات والارض دا دعوی ده، انه علم به ذات الصدور دعوی دلیل دي، اوفعله بغیره اولی دا نتیجه ده.

قوله: بالنظر الى حال الناس: داد یو سوال مقدر جواب دي، سوال دا دي چې د الله تعالی په علم کښې د اولویت واولیت په اعتبار سره څه فرق نه راځی، بلکه د هغه ته ټول څیزونه یو برابر ښکاره دی، د الله په علم حضوری کښې دې خبرې سره څه فرق نه پریوزی چې بعضې څیزونه د انسانانو د پاره پټ وی او بعضې ښکاره وی؟

جواب: د الله د طرف نه د اولویت نسبت د انسانانو د عادت په اعتبار سره دي چې انسان کله د پټ څیز نه خبردار وی نو د ښکاره نه به په طریقه اولی خبردار وی،

قوله: ولا یزید الکافرین: الخدا د کفر د وبال او د هغې د انجام بیان دي،

قوله: قل ارايتهم: (الآیة) په دې کښې د اعراب په اعتبار سره دوه صورتونه دی، ① همزه استفهامیه او (ارونی) د امر تعجیز د پاره جمله معترضه ده، په دې صورت کښې به دا د باب تنازع فعلا نه وی، اوارونی ما داخل قوامن الارض دا د ارايتهم بدل الاشتعال دي، ای اخبرونی عن شرکائکم وارونی ای شی خلقوا من الارض حتی یستحقوا الالهة والشرکة، بعضی حضراتو وئیلې دی چې ارونی د ارايتهم بدل الکل دي، خو ابو حیان بدل ته ناجائز وئیلې دی، ددوی وینا ده چې کله مبدل منه باندې همزه استفهام راخل شی نو ضروری ده چې په بدل باندې هم داخل وی، او دلته داسې نه ده، او ابدال جمله عن الجملة په لغت عربی کښې معروف نه دي، او بدل د عامل د تکرار په نیت سره وی، او دلته مبدل منه یعنی ارايتهم کښې عامل نشته.

⑦ دویم احتمال دادی چې دا جمله د باب تنازع فعلا نه وی، په دې صورت کښې به ارایتم د باب افعال نه وی، او د اعموی په معنی به وی متعدی په دوه مفعولو سره وی، مفعول اول (نی) دې، دویم مفعول ته ددې ضرورت دې. دویم فعل اړونی دې، دا هم متعدی بدو مفعول دې، یو مفعول دې سره متصل (نی) دې، د دې هم دویم مفعول ته ضرورت دې، او دویم مفعول چې په کوم کښې تنازع ده هغه ماذاخلقوامن الارض دې، چې په هغې کښې اړونی اوارایت تنازع کوی، د بصریین د مختار مذهب مطابق دویم فعل اړونی ته عمل ورکړې شو.

قوله: شرکا لهم: دا اضافت د ادنی مناسبت د وجې دې، ځکه چې مشرکینو دوی لره د الله شریکان جوړ کړې وو، یا اضافت ددې وجې دې چې مشرکانو بتانو لره په حقیقت کښې په خپلو مالونو کښې شریک کړې وو، او باقاعده په خپلو مالونو کښې به نې د بتانو حصه ساتله، ددوی د نوم قربانی به نې کوله.

قوله: امراتینا هم، د (هم) نه مراد مشرکین دی، بعضې حضراتو وئیلې دی چې شریکان مراد دی، یعنی آیا مونږ مشرکینو لره یا شریکانو لره څه داسې کتاب ورکړې دې، چې په هغې کښې لیکلې وی، چې څما په قدرت کښې څما څوک شریک شته؟ لاشئ من ذلك، سره ئ اشاره اوکره چې دا استفهام انکاری دې، او دا جمله د ذکر شوې درې واړو استفهامونو جواب دې.

قوله: شرکه: د شرک تفسیر په شرکه سره کولو کښې ئ اشاره اوکره چې شرک مصدر په معنی دشرکه دې، (لغات القرآن)
قوله: بعضهم: دظالمون نه بدل دې.

قوله: بمنع من الزوال: دې سره ئ دې خبرې ته اشاره ده چې ان نزول د حرف جر (من) د اسقاط سره په تاویل د مصدر د محک مفعول ثانی دې، او محک د بمنع په معنی کښې دې، او زجاج وئیلې دی چې مفعول له دې، ای محافه ان نزول.

قوله: ولئن زالتا: په دې کښې قسم او شرط دواړه جمع دی، ان امسکما جواب قسم دې، او د قاعدې معروفې په اعتبار سره جواب شرط محذوف دې، کوم باندې چې جواب قسم دلالت کوی،

واحد لدی اجتماع شرط و قسم جواب ما اخرت فهو املزم

قوله: من احد: من په فاعل باندې زائد دې، (احد) لفظا مجرور او محلا مرفوع دې.

قوله: سواه: دا د (من بعده) تفسیر دې، یعنی بعد د غیر په معنی کښې دې، او په من بعده کښې (من) ابتدائیه دې،

نوله: اته ګان غفورارحميا: دادمسکما السموات والارض علت دي، يعنی غفور او رحيم کيدو د وجې نه ئ زمکه او اسمان د غورزیدو نه منع کړې دی، يعنی کفر او شرک په حقيقت کېنې داسې جرمونه دی چې د هغې سزا زر ميلاویدل پکار دی، خو هغه د صفت رحمت د وجې نه په عذاب کېنې روستوالې کوی.

نوله: جهدايمانهم: مفسر علام د جهد تفسير په غايه ايمانهم سره کړې دې، اشاره ئ اوکړه چې جهدد مصدریت د وجې نه منصوب دې، او دا هم صحيح ده چې د حال کيدو د وجې نه منصوب وی، ای اقموا بالله جاهدين، جهدد جيم په فتحې سره، پورا طاقت لګولو او کوشش کول. جهد بالضم په معنی د طاقت سره، د مشرکين مکه دا عادت وو چې عام طور به ئې د بتانو قسمونه خوړل، خو چې کله به ئ په يو کار باندې يقين او باور کول مقصود وو، نو قسم د زيات مضبوطولو او مؤکد کولو د پاره به ئې د الله قسمونه خوړل.

نوله: ليکونن: دا بالمعنی حکايت حال دې، ګنی د مقام خو تقاضه دا وه چې لتکونن وې **نوله:** فلما جاءهم نذير: لما حرف شرط دې، او ما زادهم الانفورا جواب شرط دې، دلته لما ظرفيه مثل صحيح نه دی، ځکه چې د (ما) نافية مابعد په ماقبل کېنې عمل نه کوی، او د نفرت د زياتوالي اسناد نذير طرف ته يا د مجيئت طرف ته اسناد مجازی دې، ځکه چې نذير د نفرت سبب دې، ګنی د نذير کار د نفرت پيدا کول يا په نفرت کېنې زياتوالي ته دې.

نوله: استکبار: دا د نفورا مفعول له دې، يعنی د مشرکينو د ايمان په مقابله کېنې تکبر او لوی د وجې نه ددوی په نفرت کېنې اضافه اوشوه، دارنگ د نفورا نه بدل واقع کيدل هم صحيح دی، او د زادهم ضمير نه حال هم کيدې شی، ای ما زادهم الانفورا حال کوهم مستکبرين:

نوله: ومکر العمل السی: ددې عطف په استکبار يا په نفورا دې، يعنی د مشرکينو په نفرت کېنې د اضافې سبب د ايمان نه اعراض او د خراب عملونو تدبيرونه دی، يا په نفرت کېنې اضافه د تکبر او د خراب تدبير په وجه وه، په مکرالسی کېنې اصل استعمال المکرالسی يعنی په ترکیب توصیفی سره دې او په ماقبل جمله کېنې چه په ترکیب اضافی سره کوم استعمال شوې دې هغه خلاف اصل دې ځکه چه په هغې کېنې د موصوف اضافت صفت طرف ته کيږی کوم چې اضافت الشئ الی نفسه د قبيلې نه دې، او ممنوع دې، ددې نه د بچ کيدو د پاره مفسر علام "العمل" مضاف الیه محذوف ګنړلې دې کوم چې د السنی موصوف دې، په دې طريقې سره اضافت الموصوف الی الصفت اعتراض ختم شو، ځکه چې په دې صورت کېنې د (مکر) اضافت (العمل) طرف ته دې، نه چې د السنی طرف ته، او د بعضې حضراتو په نیز د مکر السنی اصل أن مکروا مکرالسی دې، موصوف

يعنى المڪرنې د صفت يعنى د السين د وجې نه د مستغنى كيدو د وجې نه حذف كړو، بيا فعل سره د ان مصدره يعنى د مكر نه بدل كړو، بيا اتسعاد مصدر اضافت، د صفت يعنى د السين طرف ته او كړې شو، نو مكرالسين ترې جوړ شو.

قوله: وصف المڪر بالسين اصل واضافته اليه قبل استعمال آخر قدر فيه مضاف اليه حذرا من الاضافة الى الصفة: د شارح ددې عبارت نه مقصد داو خودل دی چې د مكرالسين اصل او د قاعدې مطابق استعمال خو په تركيب توصيفى لازميرى څنگه چې ولايمحق المكرالسين الا بهله لږځي دې، او اضافت سره استعمال خلاف اصل دې، څنگه چې مكرالسين كښې دې، ځكه چه په دې صورت كښې د اضافت الشين الى نفسه قباحه لازميرى، چونكه خيز او وصف د خيز هم يو وى ځكه مفسر علام (العمل) مضاف اليه محذوف منلې دې چې د اضافت الى الصفت اعتراض لازم نشى، العمل محذوف گټولو نه پس د مكر اضافت صفت يعنى السين طرف ته نه دې بلكه د السين موصوف يعنى العمل طرف ته دې، او په دې كښ هېڅ قباحه نشته.

قوله: الاستن الاولين: د دې تفسيرنې په سته الله فهم سره كولو كښې اشاره او كړه چې مصدر مفعول طرف ته مضاف دې،

قوله: اولميسروا فى الارض: كښې واؤ عاطفه دې، او همزه محذوف باندې داخله ده تقديرى عبارت دادې اتركوا السروا لميسروا فى الارض: دا جمله په دې خبره باندې دلالت كوى چې د الله په دستور كښ تبديلى نه رازى، كومه معامله چې مخكښې منكرينو او مشركينو سره الله كړه وه هغه به دوى سره هم او كړى، همزه استفهام انكارى ده، چې د هغې د وجې نفى النفى د اثبات فائده وركړه، مطلب دادې چې دا خلق سفر كوى او دقوم صالح، لوط او شعيب وغيره نښې گورى خو هغې نه عبرت نه حاصلوى.

قوله: مماكسبوا: كښې باء سببيه ده او (ما) مصدرية يا موصولة ده، اى بسبب كسبهم او بسبب الذى كسبوه.

قوله: نعمة: ساه والا متنفس ته وئيلې شى، جمع نې نسم ده

قوله: فيجازيهم: مفسر علام په دې عبارت سره اشاره او كړه چې اذاجاءهم شرط دې، او ددې جزاء محذوف ده، او هغه فيجازيهم ده

[۳۱] سورۃ یس

سورۃ یس مکہ الا قولہ: واذا قبل لهم انفقوا الایۃ، او مدینہ و ہی ثلث و ثمانون ایۃ

سورۃ یس مکہ دی سوا ۵۰ واذا قبل لهم انفقوا آیت نہ، دا مدنی دی

اوپہ دی کنبی ۸۳ آیتونہ دی

[ایاتونہ: ۱-۱۲]

بسم الله الرحمن الرحيم (یس) الله اعلم بفراده به والقرآن الحكيم المنحکم بغیب الظلم وتبیع
المنانی (انک) یا محمد (لن المرسلین) علی متعلق بہا قبلہ (ویرا ط مستقیم) ای طریق الانبیاء فذلک
التوحد والهدی والتاکید بالقسام وغیرہ رد لقول الکفار لہ لست مرسلًا تنزیل العزیز فی منکہ (الرحیم)
بخلفہ خبر مبدا مقدر آئی القرآن (یتذین) به (قومًا) متعلق بتنزیل (ما أُنذِرَآهُمْ) ای لم یُنذروا فی زمن
الفترة (فهم) ای القوم (غافلون) عن الإيمان والرشد لقد حق القول وحب علی اکثرهم بالندب
(فهم لا یؤمنون) ای اکثر (انما جعلنا فی أعناقهم أغلالًا) بان نضع إلیها الأیدی لأن الفل یخنع الید إلى
الفتق (فبی) ای الأیدی مجموعہ (الی الأدقان) خنع ذقن وهي متخضع اللحنین (فهم مقمحون) راعون
رؤسهم لا یتطیعون خفضها وهذا تمیل والفراد أنهم لا یعدون للإیمان ولا یخفصون رؤسهم
له (وجعلنا من بین أیدیهم سدًا ومن خلفهم سدًا) یفتح السین وضمتها فی الموضعین (فأعینناهم فہم لا
یعبون) تمیل ایضا لشد طرق الإیمان علیہم (وسواء علیہم أُنذرتهم) بتخفیق الهمزین وإبدال الثانیۃ
ألفًا وتشہیلها وإذخال ألف بین السمتلۃ والأخری وتزکیر (أمرهم تندھم لا یؤمنون) (انما تنذیر) ینفع
إنذارک (من أتبع الذکر) القرآن (وخشی الرحمن بالغیب) خافہ ولم یزہ (فبیترة یحفرہ وأجر کریم) هو
الجنة (انما نحن نحیی الموتی) للبعث (ونکتب) فی اللوح المنفوظ (ما قدّموا) فی خاتمتہ من خیر وشر
لیجازوا علیہ (وأتآرهم) ما استن به بغدھم (وکل شیء) نصہ بفعل یفسرہ (أحصینا ما) ضبطنا (فی إمام
مبین) کتاب بین هو اللوح المنفوظ

ترجمہ: شروع کوم د اللہ پہ نوم سرہ چہ دیر مہریانہ او دیر رحم والا دی، ددی نہ د اللہ خہ مراد
دی، ہم ہفہ ترے زیات خبر دی، قسم دی پہ دی محکم قرآن باندی کوم چہ بہ عجیبہ نظم او
ناشنا معانو سرہ محکم دی، بی شکہ آی محمد ﷺ تہ د پیغمبرانو نہ ہی، او پہ ینغہ لارہ
باندی ہی، (علی) د خپل ماقبل (مرسلین) متعلق دی، او د طریق مستقیم نہ مراد د
مخکنبی پیغمبرانو طریقہ دہ، کومہ چہ د توحید او د ہدایت لارہ دہ، او د قسم وغیرہ
پہ ذریعہ تاکید د کافرانو خبری (لست مرسل) د رد د پارہ دی، دا قرآن د ہفہ اللہ نازل کردہ
ہی چہ بہ خپلہ بادشاہی کنبی غالب او پہ خپل مخلوق باندی مہریان دی، تنزیل العزیز د
مبتدا محذوف یعنی د القرآن خبر دی، دی د پارہ چہ تہ داسی قوم لہر خبر کرے چہ د ہغوی

پلار نیکه خبر کړې شوې نه وو یعنی هغوی د فترت یعنی د وقفې په زمانه کښې خبر کړې شوې نه وو، لاندې تذیل متعلق دې، د دغې وجې نه د ایمان او هدایت نه بې خبر دی په دوی کښې په اکثر خلقو باندې په تقدیری توګه خبره ثابته شوې ده نو دوی اکثر خلق به ایمان نه راوړی، مونږ ددوی په ستونو کښې طوق اچولی دی په داسې طریقې سره چې هغه طوق (مزې، رسې، ددوی لاسونو لره سټ سره تړلې دی، چنانچه هغه تړلې شوې ژنې پورې انځتې دی، اذقان د ذقن جمع ده، او ذقن د دواړو جامو د میلاویدو ځای ته واښی، چې د هغې د وجې دوی سرونه اوچت کړي دی، هغه خکته کولې نشی، او دا یو مثال دی، او مراد دادې چې دا خلق دایمان اقرار نه کوی، او نه خپل سرونه د ایمان د پاره خکته کوی، او مونږ یو بند (ارم) ددوی مخکښې او یو ارم ددوی شاته جوړ کړې دې، په دواړو ځایونو کښې د سین په فتحې او ضمې سره دې، چې د هغې د وجې نه مونږ په دوی پرده اچولی ده، نو دوی کتلې نشی، دا هم یو مثال دی، په دوی باندې د ایمان لارې بندولو د پاره او ستاسو ددوی ویرول او نه ویرول برابر دی، د دواړو همزو تحقیق، او دویمه همزه الف باندې بدلولو سره، او د دویمې تسهیل یعنی نرمی سره، او د مسهله او غیر مسهله په مینځ کښې الف داخلولو سره، او نه داخلولو سره، هغوی ایمان راوړونکي نه دی، ته خو صرف هغه کس ته نصیحت کولې شې، کوم چې د نصیحت یعنی د قرآن تابعداری کوی، او غائبانه توګه باندې یعنی د رحمن د لیدلو نه بغیر د رحمن نه ویرېږی، یعنی ستاسو ویرول دوی ته فائده ورکوی، نو ته دوی ته د ښه عوض چې هغه جنت دې خوشخبری ورکړه، او بې شکه مونږ به مری د پاسولو د پاره ژوندی کوو، او دوی چې په خپل ژوند کښې کوم خراب اعمال مخکښې لېږلې دی او کوم اعمال ښې چې روستو پریښودی دی چې د هغې په نقش قدم باندې روستو تلل او شو مونږ هغه په لوح محفوظ کښې لیکلې دی، دې د پاره چې دوی ته د دوی د اعمالو بدله ورکړې شی او مونږ هر څیز لره په روښانه کتاب یعنی په لوح محفوظ کښې لیکلې دې، روښانه کتاب لوح محفوظ دې، کل شئ دهغه فعل مقدر د وجې نه منصوب دې، د کوم چې ددې نه پس فعل (احصیناه) تفسیر کوی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: یس: قراء سبعۃ د نون په سکون سره وښلې دې، ددې نه علاوه د نون ضمه، فتحه، او کسره درې واړو قراعتونو سره هم دې، خو شاذ دې

قوله: الله اعلم عمراة: د حروف مقطعات په باره کښې دا قول د ټولو نه زیات منلې شوې او هم دا محتاط قول دې، د ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چې یس په لغت د بنی طری کښې د ډیا انسان په معنی کښې دې، او د ابن الحنفیه نه روایت دې، چې یس د یا محمد په معنی کښې دې.

ټولنه: القرآن الحكيم: واؤ قسميه دې او القرآن مقسم به دې، انكلسن المرسلين جواب قسم دې.
 ټولنه: مقحون: دا د اقماح نه مقمح اسم مفعول، جمع مذكر دې، قمح ماده ده، د خت
 انختيدو د وجې نه خټونه بره طرف ته اوچت شى، بَيَوِقَامِه، هغه اوبې چې اوبه خكلو نه
 پس سترگې پټې كړى سر اوچت كړى او اوډرېږي، چونكه د دوزخيانو په خټونو كښې
 په تيزندئ (طوقونه) وى چې د هغې د وجه نه به زنې بره كړې شوى وى، چې د هغې د
 وجې نه به خټونه هم بره وى،

قوله: تنزيل العزيز: دا د هذا مبتدأ محذوف خبر دي، يا د امدح فعل محذوف د وجي نه منصوب دي، اي امدح تنزيل العزيز، يا د نزل محذوف د مفعول مطلق كيدو د وجي نه منصوب دي، نزل تنزيلا

ټولنه: فی لوح محفوظ: دا د نکتب ظرف دې، بهتره به وه چې مفسر علام د (لوح محفوظ) په څلوي (فی صف الملائكة) ونييلې وي، ځکه چې په دنيا کښې د اعمالو ليکل د ملائکو په صحيفو کښي وي نه چې په لوح محفوظ کښي.

ټولنه: کل شیء: د خپل مابعد فعل د وجې نه منصوب دې، او دا د باب اشتعال نه دې، ای
 احصیاء کل شیء احصیاء
 ټولنه: آثار: د اثر جمع ده، نښې ته وائی، دلته عملی نمونې مراد دی، که هغه نښې وی او که
 بدې.

پاره نمبر ۲۳ [ومالی]

[اماتہ نم: ۱۲ - ۳۲]

(وَأُصْرِبَ) اجْتَل (مُتَمَكِّلاً) مَفْعُولٌ أَوَّلُ (أَصْحَابِ) مَفْعُولٌ ثَانٍ (الْقُرْآنِ) انطباعه (إِذْ جَاءَهُمْ) إِلَى آخِرِهِ
يَبْدَأُ احْتِمَالٌ مِنَ أَصْحَابِ الْقُرْآنِ (الْمُرْسَلُونَ) أَيْ رَسُلَ عِيسَى (إِذْ أُرْسِلْنَا إِلَيْهِمُ النَّبِيُّ) فَكَلَّمُوهُمْ، إِلَى آخِرِهِ
يَبْدَأُ مِنْ إِذِ الْأَوَّلَى الْع (فَعَزَّزْنَا) بِالْإِثْبَاتِ وَالتَّشْدِيدِ قُبْحَ الْإِسْنِ (بِقَالَتْ فَقَالُوا إِنَّا إِلَهُكُمُ مُرْسَلُونَ) قَالُوا
مَا أَتَيْنَاكَ إِلَّا بِتُرْغُوبٍ فَلَنَا وَمَا أُنْزِلَ الرَّحْمَنُ مِنْ شَيْءٍ عَلَيْنَا مَا أَنْتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ (قَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَتَيْنَاكَ بِخَبَرٍ مِّنَ دُونِ
الَّذِي نُبَيِّنُ لَكَ وَفِيهِ إِتْكَارٌ لِّى (إِنَّا إِلَهُكُمُ لَمُرْسَلُونَ) وَمَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ
التَّبْلِغُ الْمُبِينُ الطَّاهِرُ بِالْأَوَّلِ الْوَاضِحَةِ وَهِيَ إِتْرَاءُ الْإِثْمَةِ وَالْإِتْرَسُ وَالْفَرْعُ وَإِخْتَاءُ الْمُنْتِ (قَالُوا إِنَّا كَاطَرُونَ)
نَشَافَعْنَا (يَكْفُرْ) لَا يُطِيعُ الْمَطَرُ هُنَا يَسْتَبْخِمُ (لَيْسَ) لَمْ لَسِمَ (لَمْ تَكُنْهُمْ) لَمْ يَكُنْكُمْ بِالْحِجَارَةِ (وَكَيْفَ سَنَكْفُرُ
بِمَا كَذَّبَ إِلَهُكُمُ إِلَهِكُمْ) قَالُوا طَارِكُكُمْ دَوْمَكُمْ (مَعَكُمْ) بِكُفْرِكُمْ (أَنْ) هُنَا انطباعهم دَخَلَتْ عَلَى إِذْ
الشَّرْطَةِ وَفِي هَفْزِهَا التَّخْفِيفُ وَالتَّشْهِيلُ وَإِذْخَالُ الْبَدَنِ تَنْهَاهَا بِوَجْهَتِهَا وَتَنْ الْأُخْرَى (ذَكِّرْهُمْ) وَعِظْهُمْ
وَحُفْلُفُمْ وَجَوَابُ الشَّرْطِ مَخْلُوفٌ أَيْ تَكْرِيمُهُمْ وَكَفَرْتُمْ وَهُوَ مَعْلُ الْإِنْطِهَامِ وَالْفَرَادِ بِهِ التَّوْبِيعُ (بَلْ أَتَيْنَاكُمْ

مُتَرَفُونَ، متجاوزون الحد بشرکم (وجاء من أقصا المدينة رجل) هُوَ عَجِبَ التَّجَارَ كَانَ قَدْ آمَنَ بِالرُّسْلِ
وَمَنْزِلَهُ بِأَفْضَى الْبَلَدِ (يَسْعَى) يَشْتَدُّ عَدَا لِمَا سَمِعَ بِتَكْلِيبِ الْقَوْمِ الرِّسْلِ (قَالَ) يَقُولُ مَا قَوْمُ اتَّبَعُوا الرِّسْلِينَ
(أَتَبِعُوا) تَأْكِيدٌ لِلأَوَّلِ (مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا) عَلَى رِسَالَتِهِ (وَهُمْ مُتَّبِعُونَ) قَبِيلٌ لَهُ أَنْتَ عَلَى دِينِهِمْ فَقَالَ
(وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي) خَلَقَنِي أَيْ لَا مَانِعَ لِي مِنْ عِبَادَتِهِ الْمَوْجُودِ مُفْطِئِهَا وَأَنْتُمْ كَذَلِكَ (وَالَّذِي
تُرْجِعُونَهُ) نَعْدَ الْمَوْتِ فَيَجْزِيكُمْ بِكَفَرِكُمْ (أَلْتَعِدُّونَ) فِي الْهَمَزَيْنِ مِنْهُ مَا تَقَدَّمَ فِي الْأَنْزِلَتِهِمْ وَهُوَ اسْتِغْفَامُ
بِمَنْعِي الشَّيْءِ (مِنْ دُونِهِ) أَيْ غَيْرِهِ (أَلِهَةٍ) أَحْصَانَا (إِنْ يُؤَدُّ الرِّحْمَنُ بِغَيْرِ لَا تُفْنِ عَنِّي شَعَائِعَهُمْ) أَيْ
زَعْمَتُهُمَا (شَيْئًا وَلَا يُنْعِدُّونَ) صِفَةُ إِلَهَةٍ (إِلَى إِذَا) أَيْ إِنْ عَبَدْتَ غَيْرَ اللَّهِ (أَفَلَيْ ضَلَالٌ مُبِينٌ) نَبَذَ إِلَى
أَمَلَتْ بِرَبِّكُمْ فَاسْتَمْعُوا) أَيْ اسْتَمْعُوا قَوْلِي فَرَجَمُوهُ فَمَاتَ (قِيلَ) لَهُ جُنْدَ مَوْتِهِ (أَدْخُلِ الْجَنَّةَ) وَقِيلَ دَعَلَهَا
حَا (قَالَ يَا) حَرْفُ تَبِيهِ (لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ) بِمَا غَفَرْتُ لِي بِهِمْ (وَجَعَلَنِي مِنَ الْمَكْرُمِينَ) (وَمَا) نَاقِيَةٌ
(أَنْزَلْنَا عَلَى قَوْمِهِ) أَيْ عَجِبَ (مِنْ بَعْدِهِ) نَعْدَ مَوْتِهِ (مِنْ جُنْدٍ مِنَ السَّمَاءِ) أَيْ مَلَائِكَةٍ لِإِفْلَاحِهِمْ (وَمَا كُنَّا
مُتَوَلِّينَ) مَلَائِكَةً لِإِفْلَاحِهِمْ (إِنْ) مَا كَانَتْ غَفَوْتُهُمْ (أَلَصَّيْتُمْ وَاحِدَةً) صَاحَ بِهِمْ جَنْبِلُ (فَلَا ذَا لَهُمْ
حَافِدُونَ) سَاكُونَ مَيُونَ (يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ) هَوْلَاءُ وَنَحْوُهُمْ مِثْنُ كَذَّبُوا الرُّسْلَ فَأَهْلِكُوا وَهِيَ جِدَّةُ النَّالِمِ
وَنَدَاؤُهُمَا مُجَازٌ أَيْ هَذَا أَوَانُكَ فَاحْشَرِي (مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ) مُسْتَوْقٌ لِبَيَانِ سَبَبِهَا
لِاسْتِغْفَالِهِ عَلَى اسْتِغْفَالِهِمْ الْمُؤَدِّي إِلَى إِفْلَاحِهِمْ الْمُسَبَّبُ عَنْهُ الْخَسْرَةُ (أَلَمْ يَرَوْا) أَيْ أَهْلُ مَكَّةَ الْقَائِلُونَ لِلشَّيْءِ
لَسْتُ مُرْسَلًا وَلَا اسْتِغْفَامُ لِلشَّكْرِ أَيْ عَلِمُوا (كَمْ) خَبْرَةٌ بِمَعْنَى كَثِيرًا مَعْمُولَةٌ لِمَا تَقْدَمُ مُتَّفَقَةٌ لِمَا قَبْلُهَا عَنْ
الْفَعْلِ وَالْمَعْنَى إِنَّا أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ كَثِيرًا (مِنْ الْقُرُونِ) الْأُمَمِ (أَنْتُمْ) أَيْ الْمُهْلِكِينَ (الْيَوْمِ) أَيْ الْمُهْلِكِينَ
(لَا يَرْجِعُونَ) أَفَلَا يَتَغَيَّرُونَ بِهِمْ وَأَنْتَ الْخَبْرُ بِمَا قَبْلَهُ بِرِغَابَةٍ الْمَعْنَى الْمَذْكُورِ (وَأَنْ) نَاقِيَةٌ أَوْ مُخَفَّفَةٌ (كُلُّ)
أَيْ كُلُّ الْخَلَائِقِ مَبْدَأٌ (لَكَّأَ) بِالشَّدِيدِ بِمَعْنَى إِلَّا أَوْ بِالتَّخْفِيفِ فَالْأَمُّ قَارِقَةٌ وَمَا غَزِيْدَةٌ (جَمِيعِ) غَيْرِ الْمَبْدَأِ
أَيْ مُخْمُوعُونَ (لَكِنَّنَا) عِنْدَنَا فِي الْمَوْقِفِ نَعْدَ بَعْثِهِمْ (مُخَفَّرُونَ) لِلْجَسَابِ خَبَرٌ فَرَنَ

ترجمہ: تہ دوی تہ یو مثال یعنی دیو کلی انطاکیہ مثال د ہفہ وخت بیان کرہ چہ کلہ پہ دی کلی
کینہی دیر رسولان را غلل، (مثلاً) مفعول اول دی، او (اصحاب القریہ) مفعول ثانی دی، چہ
کلہ ہفوی دوی تہ ادجاءہا الخ، واصحاب قریہ تہ بدل الاشتمال دی، او د مرسلون تہ د عیسی
علیہ السلام قاصدان مراد دی، یعنی کلہ چہ مونہ دوی تہ اول عل کینہی دہ کسان را ولیل نو دوی د
دوارو تکذیب او کربو، اذ ارسلنا اولی اذ نہ بدل دی، ییا مونہ ورتہ پہ دریم سرہ طاقت ور کربو
لفوزنا کینہی تخفیف او تشدید دوارہ قراءتو نہ دی، یعنی ددو مو پہ دریم سرہ مرستہ
او کرہ، نو دی درہ وارو او وکیل چہ مونہ تاسو تہ را لیلی شوی یو، نو ہفہ خلقو جواب ور کربو چہ
تاسو عمو نہ پہ شان انسانان ییع او اللہ تعالیٰ شہ غیر نازل کرہ تہ دی، تاسو تش دروغ وانی، لیلی
شود او وکیل چہ زمو نہ رب تہ نہ پتہ دہ، چہ مونہ تاسو تہ را لیلی شوی یو، ربنا قائم مقام د

قسم دے، او د دے قسم او د لام د وجہ نہ د ماقبل پہ نسبت سرہ د انکار د زیانوالی د وجہ نہ پہ انا الکمل لمرسلون کنہی تاکید زیات راوړې شو، او زمونږ په ذمہ خو په ښکاره پیغام رسول دی، او یس، کوم چې په واضحه معجزو باندې ورته مرسته حاصله ده، او هغه معجزې رڼدو لره بینا کول، جزام والا او مریض لره روغول، او مری ژوند کول وو، هغوی اووئیل چې ستاسو د وجہ نه د باران د نه کیدو د وجہ نه په مونږ باندې سپرې والې راغلې دي، که تاسو منع نه شئ نو مونږ به تاسو لره سنگسار کړو، او تاسو ته به زمونږ د طرف نه سخت تکلیف اورسی، هغه لپړلې شوو اووئیل ستاسو نحوست ستاسو د کفر د وجہ نه تاسو سره دي، آیا تاسو دا نحوست گنړئ چې تاسو ته نصیحت او کړې شو، بلکه خپله تاسو داسې خلق یئ چې د خپل شرک د وجہ نه مو د حد نه تجاوز کړې دي، همزه استفهام په ان شرطیه باندې داخله ده، او ددې په همزه کنہی تحقیق و تسهیل او په دواړه صورتونو کنہی، ددې او دویم یعنی د همزه استفهام په مینځ کنہی الف داخلول دی او نه داخلول دی، او ذکر ترپه معنی د وعظ او خوف تر دې، او جواب شرط محذوف دې، یعنی نظیر تر وکفر تر او هم دا محل د استفهام دې، او مراد ددې نه تو بیخ دې، او د ښار د هغه ژانې یو کس چې د هغه نوم حبیب نجار وو، هغه په رسولانو باندې ایمان راوړې وو او د هغه کور د ښار په لرې غاړې باندې وو چې کله ده د خپل قوم د رسولانو په تکذیب کولو باندې اولیدو نو په منډه منډه راغلو، او وئ وئیل چې ای محبا قومه، د داسې رسولانو تابع داری او کړئ ثانی اتباعوا، د اول اتباعوا تاکید لفظی دې، چې ستاسو ته د رسالت په تبلیغ باندې مخه صله نه غواړی، او دوی په نیغه لاره باندې دی، نو هغه ته اووئیلې شول چې ته هم ددوی په دین باندې یې، هغه جواب ورکړو ماته څه عذر دې؟ چې څه د هغه ذات بندگی او نکرم چاچې زه پیدا کړې یم، یعنی د هغه د بندگۍ نه ماته څه رکاوټ نشته، او د هغه د عبادت مقتضی او باعث موجود دې، او ستاسو حال هم داسې دې څنگه چې خمدې، او د مرگ نه پس، تاسو به هغه ته واپس کیږئ، دلته دغه په دواړو همزو کنہی هم هغه قراغونه دی کوم چې په انند و هم کنہی تیر شوې دی، او دا استفهام په معنی د نفی دې، آیا څه د هغه پرېښودلو سره د هغه غیر یعنی بتانو لره خدائی جوړ کړم؟ که الله محبا په حق کنہی د نقصان اراده کړې وی نو ددوی شفاعت به ماته څه فائده رانکړی، د کوم چې تاسو ددوی نه توقع ساتئ، او نه دوی ما خلاصولی شی، لا ینقذون د الهه صفت دې، که ما داسې او کړل یعنی که ما د غیر الله بندگی او کړه، نو بې شکه څه به په ښکاره گمراهی کنہی اخته شم، ما خو ستاسو په پرودگار باندې ایمان راوړې دي، نو محبا طرف ته توجه او کړئ، یعنی څما خبره واورئ نو هغه خلقو ده لره سنگسار کړو نو هغه مړ شو، د مرگ په وخت هغه ته حکم ورکړې شو چې جنت ته داخل شه، او یو قول دا هم دې چې هغه په ژوندونی

جنت تہ داخل شو، کاش چہ عَمَّا قوم تہ عَمَّا د پروردگار د طرف نہ خُما د بخشنی او عَمَّا پہ معززو خلقو کُنی د شامیلدو علم وې، او مونږ د هغه حبیب پہ قوم باندې د آسمان نہ د هغه مرغی نہ پس، ددوی د هلاک کولو د پارہ د فرشتو لښکر راو نہ لپولو او نہ مونږ تہ د چا د هلاک کولو د پارہ د فرشتو د راپیلو ضرورت وو، ما نافیہ ده، ددوی سزا خو صرف یو چغه وہ کومہ چہ جبرئیل علیہ السلام پہ دوی باندې اووہله، نو دوی ناگہانہ مړه شول، یعنی پہ خاموشی پاتې شول، پہ دې کافرانو بندگانو باندې او ددوی پہ شان نورو باندې چا چہ د پیغمبرانو تکذیب او کړو افسوس چہ هغوی هلاک کړې شول، او افسوس تہ دا نداء د زیادت درد د وجہ دې، او دې تہ نداء وئیل مجازا دې، یعنی اې افسوسه دا ستا د حاضرئی وخت دې، تہ حاضر شه، دوی تہ شوک داسې رسول نہ وو راغلې چہ دوی پہ هغه پسې توقي نہ وی کړې، کلام د حسرت سبب بیانولو د پارہ راوړې شو، د هغه کلام د استهزا باندې د دلالت کولو د وجہ نہ کوم چہ ددوی هلاکت طرف تہ بوتلونکې وو، کوم چہ د حسرت مسبب عنه (یعنی سبب) دې،

فائدہ: د حسرت سبب هلاکت او د هلاکت سبب استهزا، گویا چہ استهزاء پہ واسطې د هلاکت د افسوس وجہ جوړه شوه

آیا دې اهل مکې تہ کوم چہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ بارہ کُنی "لست مرسل" وائی ددې خبرې علم نشته چہ مونږ ددوی نہ مخکښی ډیر امتونہ هلاک کړې دی، او هلاک شوې دوی تہ یعنی مکې والا تہ واپس دنیا تہ راتلونکې نہ دی، او استفهام تقریری دې، یعنی غور دې او کړی، کم خبریہ دې، او دکثیرا پہ معنی دې، او د خپل مابعد معمول دې، او خپل ماقبل لره پہ خان کُنی د عمل نہ منع کونکې دې، آیا دا خلق ددې نہ عبرت نہ حاصلوی، اوانهم الغد معنی مذکور رعایت سره د ماقبل نہ بدل دې، او پہ معنی دا انا اهلکننا قبلهم کُیادې، او ټول پہ ټول به پہ محشر کُنی د ژوندی کیدو نہ پس زمونږ مخکښی د حساب د پارہ حاضرېږی، ان نافیہ ده یا مخففه دې، کل یعنی ټول مخلوق، کل مبتدا ده لسا پہ تشدید سره د الا پہ معنی دې، یا پہ تخفیف سره ده، او لام فارقه دې، او مازائده ده، حمید مبتدا خبر اول دې، او پہ معنی د مجموعون دې، محضون للصاب خبر ثانی دې.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: واغرب لهم مثلا: دا کلام مستأنف دې، او مخاطب حضور صلی اللہ علیہ وسلم دې، مثلاً ئی د (اغرب عني اجل) مفعول اول، او اصحاب القرية ئی مفعول ثانی گرځولې دې، خو واضح او ښه دا ده چہ (اصحاب القرية) مفعول اول او (مثلاً) مفعول ثانی شی، وړاندې چونکه د اصحاب القرية تشریح راروانه ده، ځکه مفعول اول مقدم کړې شو چہ اجمال او تفصیل متصل شی،

فوله: واضرب لهم: الغردي عطف به ما قبل باندې هم كيدې شى، خو دا عطف به د قصې
على القصه په طور وى، او دا هم كيدې شى چې په مقدر باندې عطف وى، اى فانزهرهم
واضرب لهم، او ضرب مثل بعضې وخت يوې عجيبه قصې لره د بلې عجيبې قصې سره د
مطابقت او مماثلت بيانولو ته ونيلې شى، څنگه چې د الله تعالى قول ضرب الله مثلا للذين
كفروا المرافقون، او بعضې وخت د تطبيق او د مماثلت د ارادې نه بغير حالت غريبه بيانولو ته
ونيلى شى، څنگه چې د الله تعالى قول وضربنا لكم الامثال، په اول صورت كېنې به د آيت
معنى دا شى اجل اصحاب القرية مثلا لهؤلاء فى الغلو فى الكفر والاعمار فى التكنيب اى طبق حالهم
بما لهم، اصحاب القرية نه مخكېنې مثل مضاف محذوف دې، اضرب لهم مثلا مثل اصحاب
القرية او دا مضاف د مثلا نه بدل الكل عن الكل دې، او بعضې حضراتو عطف بيان هم
ونيلى دې، خو د هغه چا په نيز څوك چې د تعريف او تنكيز د اختلاف باوجود بدل
صحيح گنړى.

فوله: القرية: د قاف په فتحې او كسرې سره، الضيعة والمعراجام، كلي، آبادى، جمع قري
وقرى، په ضمي د قاف او په كسرې د قاف، (اعراب القرآن) دلته د قريه نه د روم مشهور
بنار انطاكيه مراد دې،

فوله: المرسلون: حضرت عيسى عليه السلام اول اهل انطاكيه ته د خپلو حواريانو نه دوه قاصدان
چې د هغوى نومونه يحيى او بولس وو، راليږلې وو، او وهب وائى چې ددوى نومونه
يوحنا او بولس وو، او صادق مصدوق هم ونيلى شوى دى، ددې نه پس ئې دريم قاصد
اوليږلو چې دهغه نوم شمعون وو،

فوله: الى آخره، اى آخر القصة،

فوله: اذارسلنا: اذ جاءها المرسلون نه بدل المفعول من المجهول دى،

فوله: المرسلون: د دريم قاصد په اعتبار سره د جمع صيغه راوړې شوې ده،

فوله: رسل عيسى: د عيسى عليه السلام قاصدان مشهور هم دادې او يو قول دا هم دې چې هغه
بلا واسطه د الله رسولان وو، او د عيسى عليه السلام رسولانو ته هم د الله رسول ونيلى شى ځكه
چه عيسى عليه السلام د الله په حكم سره دوى ليږلې وو،

فوله: تطوبنا: په اصل كېنې د مرغو په ذريعه سره نيك يا بد فال معلومول، دلته مطلقا د
بد فال په معنى كېنې استعمال شوې دې، د عربو عادت وو چې هغوى به د مرغو په
ذريعه سره فال معلومولو، كه مرغو به د گس نه بڼى طرف ته مخكېنې والوته نو عربو
به دا نيك فال گنړلو او دې ته به ئې الطائر السانح ونيلى، او ددې ضد يعنى د بڼى طرف

نہ گس طرف تہ الوتلو والا مرغی نہ بہ ئ بد فال نیولو، او دې تہ بہ ئی الطائر البارح و نیلو، ددې نہ پس د ہر بد فال د پارہ استعمال شو،

فولہ: ربنا یعلم انا الیکم لمرسلون: پہ انا الیکم مرسلون کنبی دوه تاکیدونہ استعمال شوې دی، یو جملہ اسمیہ او دویم (ان) ځکه چې هلته پہ تکذیب او نفی کنبی ہم تاکید نہ وو، دلته چونکہ ډیر تاکیدونو سره انکار او تکذیب مؤکد دې ځکه پہ اثبات کنبی ہم تاکیدات راوړې شوې دی، اول قسم کوم چې د تاکید قائم مقام دې، دویم (ان) دریم جملہ اسمیہ، او څلورم لام تاکید.

فولہ: بکفرکم بآء سببیہ، ای بسبب کفرکم

فولہ: ائن ذکرتم: همزه استفهام انکاری توپیخی پہ ان شرطیہ باندې داخل دې، دواړو تہ د جواب ضرورت دې کہ همزه استفهام او شرط جمع شی نو سیبویہ ئ همزه د استفهام جواب گرځوی، او جواب شرط محذوف گنری او یونس ئ د شرط جواب گنری، او جواب استفهام محذوف گنری، مفسر علام محلی جواب الشرط محذوف و نیلو سره اشاره او کره چې دده پہ نیز د سیبویہ مذهب راجع دې، د سیبویہ پہ نیز تقدیری عبارت داسې دې ائن ذکرتم تطویرون، او د یونس پہ نیز ائن ذکرتم تطویروا په جزم سره، مفسر علام د محافضی فی تفسیر په بغرانه کولو کنبی دې تہ اشاره او کره چې (ما) مصدریہ ده، او دا هم صحیح دی چې ما موصولہ وی، پہ دې صورت کنبی بہ عائد محذوف وی، او تقدیری عبارت بہ داسې وی، بالذی غفر لی ربی من الذنوب او استفهامیہ ہم صحیح ده، ای ہای شئ غفر لی بامر عظیم و هو توحیدی و صدق بالحق، (صاوی) حسرت تہ ندا کول مجازا دې، ځکه چې حسرت کنبی د منادی جوړیدو صلاحیت نشته،

فولہ: یا حصرۃ علی العباد: پہ دې کنبی درې احتمالہ دی، ① دا د الله کلام وی، ② د ملائیکہ کلام وی، ③ د مومنین کلام وی،

او العباد نہ مراد ټول کافران دی، پہ دې صورت کنبی بہ الف لام د جنس وی، او و نیلی شوې دی چې د العباد نہ مراد رسل وی، او (علی) پہ معنی د (من) دې، او قائل کفار وی، تقدیری عبارت بہ دا وی، یا حصرۃ علینا من مخالفة العباد، خو اولنې صورت اولی دې، کوم چې مفسر علام بیان کړې دې.

فولہ: الا کاواہ یتستزعون: دا جملہ د یا تمہم دمفعول نہ حال دې،

فولہ: موق لہیان سہبہا: دا جملہ مستانفہ ده، او سبب د حسرت د بیانولو د پارہ راوړې شوې ده، گویا چې دا دیو سوال جواب دې، سوال او کړې شو ما وجه العصر علیہم؟ جواب ورکړې شو ما یا تمہم من رسول الا کاواہ یتستزعون، دا جملہ بالواسطہ د حسرت د سبب

بیانولو د پاره ده، چې استهزا سبب د هلاکت دې، او هلاکت سبب د حسرت دې، نو گویا چې استهزا د حسرت سبب دې.

فوله: لاستعماله ای لدلالة هذا الكلام على الاستهزاء

فوله: المبروا: دلته د رویت نه مراد رویت علمیه دې، یعنی آیا مکې والو ته علم نشته، (کم) خبریه دې، او د اهلکنا مفعول مقدم دې، او قلهمد اهلکنا ظرف دې، او من القرون د (کم) بیان دې، اولمروا کنیې استفهام تقریری یعنی د مابعد د نفی د اقرار کولو د پاره دې، یعنی علم دې، (کم) خبریه د مابعد یعنی د (اهلکنا) معمول دې، ماقبل یعنی د (لم یروا) معمول نه دې، ځکه چې (کم) خبریه د کلام صدارت غواړی، لهذا ددې ماقبل په دې کنیې عامل نشی کیدی، گنی د دې صدارت به باطل شی.

فوله: معلقة ماقبلها عن العمل: یعنی کم خبریه خپل ماقبل یعنی لم یروا لفظی عمل نه منع کړې دې، اگرچې په معنی کنیې عمل جاری دې

حوال: د عمل نه مانع (کم) استفهامیه وی نه چې خبریه، او دا (کم) خبریه دې؟

جواب: چونکه په (کم) کنیې استفهامیه کیدل اصل دی، لهذا په تعلیق یعنی مانع کیدو کنیې (کم) خبریه د (کم) استفهامیه قائم مقام کړې شو.

[ایاتوفه: ۳۳ - ۵۰]

وَأَيُّهَا لَّهُمْ عَلَى التَّبْعِ خَيْرٌ مَّقَامُ الْأَرْضِ النَّيَّةِ بِالتَّخْفِيفِ وَالتَّشْدِيدِ أَحْيَيْنَاهَا بِالنَّاءِ مَبْدَا
وَأَخْرَجْنَاهَا حَبَا كَالْحِنطَةِ (فمنه یا کلون) وَجَعَلْنَاهَا جَنَّاتٍ بَنَاتٍ مِنْ تَحِيلٍ وَأَعْنَابٍ وَجُرْنَا فِيهَا مِنْ
الْعُيُونِ أَيْ بَغَضَهَا لِئَلَّا كَلُوا مِنْ ثَمَرِهَا بِفَتْحَتَيْنِ وَضَمَّتَيْنِ أَيْ قَرَّ الْمَذْكُورِ مِنَ التَّحِيلِ وَغَيْرِهِ رَوَاعِيَّتُهُ
أَيُّبِهِمْ أَيْ لَمْ تَفْعَلِ الثَّمَرِ أَفَلَا يَشْكُرُونَ أَنْفَعَهُ تَعَالَى عَلَيْهِمُ اسْمُحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ الْأَصْنَافَ
كُلَّهَا مِمَّا تَنْبُتُ الْأَرْضُ مِنَ الْخُبُوبِ وَغَيْرِهَا وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ مِنَ الذُّكُورِ وَالْإُنَاثِ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ مِنْ
الْمَخْلُوقَاتِ الْمَحْيَاةِ الْفَرْيَةِ وَأَيُّهَا لَّهُمْ عَلَى الْفُتُورَةِ الْفَظِيْمَةِ الْكُلُّ تُلْغَى تَفْصِيلُ رِئْثَةِ الشَّهَارِ فَإِذَا هُمْ
مُظْلِمُونَ ذَاجِلُونَ فِي الظَّلَامِ وَالشَّمْسُ تَجْرِي إِلَى آخِرِهِ مِنْ جُفْلَةِ الْآيَةِ لَهُمْ أَوْ آيَةٍ أُخْرَى وَالْقَمَرُ كَذَلِكَ
يُسْتَقَرُّ هَهُنَا أَيْ إِلَيْهِ لَا تَخَاوُزُهُ (أَذَلِكَ) أَيْ خَزَيْهَا تَقْدِيرُ الْعَزِينَ فِي مَلِكِهِ الْعَلِيمِ بِخَلْقِهِ وَالْقَمَرُ
بِالزُّلْعِ وَالتَّصَبُّ وَهُوَ مَنْصُوبٌ بِفِعْلِ يَفْشُرُهُ مَا يَفْعُهُ قَدَرْنَاهُ مِنْ غَيْثِ سَوْرَةٍ (مَنْزِلِ) ثَمَانِيَةٍ وَعِشْرِينَ
مَنْزِلًا فِي ثَمَانٍ وَعِشْرِينَ لَيْلَةً مِنْ كُلِّ شَهْرٍ وَتَشِيرُ لَيْلَتَيْنِ إِنْ كَانَ الشَّهْرُ ثَلَاثِينَ يَوْمًا وَلَيْلَةً إِنْ كَانَ بِسِتَّةٍ
وَعِشْرِينَ يَوْمًا (حَتَّى عَادَ) فِي آخِرِ مَنْزِلِهِ فِي رَأْيِ الْعَيْنِ (كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ) أَيْ كَعُودِ الشَّجَرِ إِذَا عَقَقَ
فَبِأَنَّهُ يَرِقُّ وَتَقْفُوسُ وَتَصْنَعُ لَا الشَّمْسُ يَنْبُتُ بِشَيْءٍ يَنْهَلُ وَيَنْبَحُ هَهُنَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ فَتَجْتَمِعُ مَعَهُ فِي اللَّيْلِ (وَلَا
الْكُلُّ سَابِقُ الشَّهَارِ) فَلَا يَأْتِي قَبْلَ الْبَعْضِ (وَكُلُّ) تَنْوِينُهُ عِوَضٌ عَنْ الْمُضَافِ إِلَيْهِ مِنَ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ

وَالنَّحْمِ (فِي فَلَكَ) مُشْتَدِير (يَسِيرُونَ) نَزَلُوا مَثَرَةَ الْغَفَاءِ (وَأَيُّهُمُ) عَلَى فُلُونَا (أَنَا حَمَلْنَا
دُرَّتَهُمْ) فِي قِرَاءَةِ ذُرَّتِهِمْ أَيْ أَتَاهُمُ الْأَصُولُ (فِي الْفَلَكَ) أَيْ سَفِينَةُ نَوْحٍ (النَّحْمُونَ) الْمُنْتَلَوْنَ وَخَلَقْنَا
لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ أَيْ مِثْلَ لُوحٍ وَهُوَ مَا عَمِلُوهُ عَلَى فَكْلِهِ مِنَ الشُّعْنِ الْمُنَادِرِ وَالْكَبَارِ بِتَغْلِيهِ اللَّهُ تَعَالَى
(مَایَرِکُونَ) فِيهِ (وَإِنْ نَشَاءُ نُغَيِّرُهُمْ) مَعَ إِجْحَادِ الشُّعْنِ (فَلَا صَرِيحَ) نَبِيٍّ (لَهُمْ وَلَا هُمْ يَنْتَفِعُونَ) يَنْجُونَ (إِلَّا
رَحْمَةً مِنَّا وَمَتَاعًا إِلَى حِينٍ) أَيْ لَا يَنْجِيهِمْ إِلَّا رَحْمَتُنَا لَهُمْ وَنَفِيعُنَا لِإِيَّاهُمْ بِلَدَائِهِمْ إِلَى انْقِضَاءِ أَجَالِهِمْ (وَإِذَا
قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ مِنْ عَذَابِ الدُّنْيَا كَثِيرَةً مِنْهُنَّ) وَمَا عَظُمَ مِنْ عَذَابِ الْآخِرَةِ (لَعَلَّكُمْ تَرْحَمُونَ)
أَعْرَضُوا وَمَا تَلَبَّيْهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ (وَإِذَا قِيلَ) أَيْ قَالَ لِقُرْآنِ الصَّحَافَةِ (لَهُمْ
أَنْفِقُوا) عَلَيْنَا (وَمَا زَكَّكُمُ اللَّهُ) مِنَ الْأَفْوَالِ (قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَالَّذِينَ آمَنُوا) اسْتَفْهَاءُ بِهِمْ (أَنْتَظِرُونَ) أَنْتَظِرُوا مِنْ لَوْ
يَشَاءُ اللَّهُ أَطْعَمَهُ فِي مُفْتَقِدِكُمْ هَذَا (إِنْ) مَا (أَنْتُمْ) فِي قَوْلِكُمْ لَنَا ذَلِكَ مَعَ مُفْتَقِدِكُمْ هَذَا (إِلَّا فِي سَلَالِ
مُيْنٍ) بَيِّنٍ وَلِتُصْرِّحَ بِكُفْرِهِمْ مِنْ مَوْفِعٍ عَظِيمٍ (وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ) بِالْبَغْتِ (إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ) فِي قَالِ
تَعَالَى (مَا يَنْتَظِرُونَ) أَيْ يَنْتَظِرُونَ (إِلَّا صَبْرًا وَاحِدَةً) وَهِيَ نَفْخَةُ إِسْرَافِيلَ الْأُولَى (تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ)
بِالتَّشْدِيدِ أَصْلُهُ يَخْصِمُونَ قِيلَتْ حَرَكَةُ التَّاءِ إِلَى الْخَاءِ وَأَذْغِثَ فِي الصَّادِ أَيْ وَهَمٌ فِي غَفْلَةٍ عَنْهَا يَخَاصِمُ
وَيَتْبَعُ وَأَكَلَ وَشَرَبَ وَغَيْرَ ذَلِكَ (وَلِي قِرَاءَةِ) يَخْصِمُونَ كَيُضْرَبُونَ أَيْ يَخْصِمُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا (فَلَا يَنْتَظِرُونَ)
تَوْصِيَةً) أَيْ أَنْ يُوصُوا (وَلَا إِلَى أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ) مِنْ أَسْوَاقِهِمْ وَأَحْقَالِهِمْ بَلْ يَمُوتُونَ فِيهَا

ترجمه: او یوه ښه ددوی د پاره د مرګ نه پس ژوندی کیدو باندې مړه زمکه ده، لیه له خبر مقدم دې، او البته به تخفیف او تشدید سره دې، چې مونږ دې لره د اوبو په ذریعې سره ژوندی کړه، و الارض الخ مبتدا مؤخر دې، او مونږ ددې زمکې نه غله مثلاً غنم پیدا کړل، نو دا خلق ددې نه خوراک کوی، او دغه شان مونږ په زمکه کښې د کهبورو او د انا رو یاغونه پیدا کړل، او په دې کښې مو چینی جاري کړې چې خلق ددې نه میوې او خوری، شره کښې (ث، م) دواړه په فتحې او ضمی سره دی، چې ددې ذکر شوې کهبورو او میوو وغیره نه خوراک او کړی، او دې میوو لره ددوی لاسونو نه دی پیدا کړې، نو بیا دا خلق په خپل خان باندې د الله تعالی د انعاماتو شکر ولې نه ادا کوی، ؟ هغه پاک ذات دې، چا چې ټول د زمکې نباتات مثلاً غله وغیره او په خپله د دوی نفسونه د تر او د مادي جوړې او د هغه کښې عجیب او غریب مخلوقاتو نه کوم چې هغوی پیژنی هم نه، جوړې پیدا کړې، او د الله په اوچت قدرت باندې یو ښه شپه هم ده، چې د هغې نه مونږ ورغ راویاسو، نو سمدستی دوی په تیاره کښې داخل شی، او د قدرتونو نه یا د نورو ښو نه نمر هم دې، کوم چې په خپل مدار کښې روان دې چې د هغې نه د سر د ویختو هومره هم تجاوز نه کوی، او د نمر دا گردش د هغه په بادشاهي کښې غالب خبردار الله طرف نه مقرر شوې دې، او د سپوږم هم د هغې د رفتار په اعتبار سره مونږ په هر یو میاشت کښې اته ویشت منزله په اته ویشت شپو کښې مقرر کړي دی که میاشت د

دیر شو ورخو وی نو سپوږمڼ په آخری دوه شپو کښې پته وی، او که میاشت د یو کم دیرش وی، نو سپوږمڼ یو شپه پته وی، تردې چې سپوږمڼ په آخری منزل کښې کتونکی نه د کهجورې د زړې ځانګې پشان په نظر راځي، او په قمر باندې نصب او رفع دواړه جائز دی. دا د فعل محذوف د وجې نه منصوب دې، چې د هغې روستو فعل (قدرنا، تفسیر کوی، یعنی سپوږمڼ په آخری شپو کښې د کهجورې د ځانګې په شان شی، کله چې دا زړه کیدو سره نرنی او کړه او زیره شی، او نه د نمر مجال شته چې سپوږمڼ رالاندې کړي، چنانچه شپه د ورځې د ختمیدو نه مخکې نشي راتلې، او هریو په خپل خپل مدار کښې گرځي، د کل تنوین د مضاف الیه په عوض کښې دې چې هغه نمر، سپوږمڼ او ستورې دی، شمس او قمر وغیرہ یې ذوی العقول کښې شمار کړې دی، او ددوی دپاره زمونږ په قدرت کښې یوه ښه داده چې مونږ ددوی ذریت یعنی د دوی بلار نیکه په ډکې کشتی کښې یعنی دنوح علیه السلام په کشتی کښې سواره کړل، او په یو قرامت کښې د ذریه په ځانې ذریات دې، او مونږ ددوی دپاره ددې په شان یعنی د نوح د کشتی په شان څیزونه پیدا کړل، او هغه وېرې غښې کشتی دی کومې چې خلقو د الله په خودنې سره د نوح علیه السلام د کشتی په شان جوړې کړې، چې په هغې کښې دا خلق سوری کوی او که مونږ او غواړو، نو ددې کشتو باوجود به مونږ دوی غرق کړو، بیا به نه ددوی څوک فریاد اوریدونکې وی او نه به دوی ته خلاصی میلایږي، خو دا زمونږ مهربانی ده، او دوی ته د یو وخت پورې فائده ورکول منظور دی، یعنی په دوی باندې زمونږ مهربانی او ددوی د مرګ پورې زمونږ د طرف نه دوی ته د لذت اخستلو موقع ورکول خلاصی ورکولې شی، او چې کله دې خلقو ته او وویلې شی چې تاسو د هغه عذاب نه ویرېږئ، کوم چې د نورو پشان د دنیا عذاب ستاسو مخکښې دې او کوم چه ستاسو نه روستو دې، یعنی دا آخرت عذاب، چې په تاسو باندې رحم او کړې شی، نو دوی اعراض او کړو او دوی ته ددوی د رب د طرف نه څه ښه نه راځي، خو دا چې دوی ترې مخ اړوي، او چې کله دوی ته او وویلې شی چې الله تاسو ته څه درکړې دی د هغې نه خرچ کوئ، یعنی فقیرانو صحابه کرامو دوی ته وویلې وو چې د الله تعالی د ورکړې شوی مال نه به مونږ باندې خرچ کړئ، نو دې کافرانو مومنانو ته د توقو په توګه او وویل چې آیا مونږ داسې خلقو باندې خوراک او کړو، چه که چرې الله غوښتل نو خپله په دوی باندې به ټې خوراک کړې وو، څنگه چې اې مومنانو ستاسو عقیده ده، او اې مومنانو ددې عقیدې باوجود ستاسو زمونږ نه خوراک طلب کول ښکاره غلطی ده، او ددې کافرانو د کفر د ښکاره کیدو دا لویا موقع ده، او دا خلق وائی که چرې تاسو د بعث په وعده کښې رشتوني یئ نو اوواین چه دا وعده د بعث به کله پورا کیږي؟ الله تعالی او فرمائیل دوی د یو چغې په انتظار کښې دی، او هغه د اسرافیل علیه السلام اوله شپیلې ده، هغه به دوی داسې حالت کښې اونیسی چې دوی به یو بل سره په جنگ وی، یخسمون په تشدید

سرہ دے، ددی اصل یختصمون دے، د تاہ حرکت د خاء طرف تہ منتقل شو، او تاہ پہ صاد کنہی مدغم شوہ، او دوی بے د دے چغہ نہ غافلہ وی، یو بل سرہ د جہگرو او پہ اختلر خرخولو او خوراک خنباک وغیرہ کنہی د مشغولیدو د وجہی نہ، او پہ یو قرات کنہی یختصمون پہ وزن د یضربون دے، نو دوی تہ بہ نہ د وصیت کولو موقع ملاوشی او نہ بہ دوی د خپل اہل طرف تہ د بازارونو او مشغلونہ واپس شی، بلکہ پہ بازارونو او لوبو کنہی بہ مرہ شی.

د قیوداتو فوائد او تسہیل

قوله: وایہ لہم الارض احییناھا: ایہ خبر مقدم دے، او دا تقدیم د اہتمام د پارہ دے، تنوین د تعظیم د پارہ دے، ای علامۃ عظیمۃ ودلائلۃ واضعۃ علی احواء بعد الموت.

قوله: لہم رای اہل مکہ: لہم د آیۃ متعلق ہم کیدی شی، خکہ آیت پہ معنی د علامۃ دے، باد کائنۃ متعلق کیدوسرہ د ایہ صفت دے، الارض البیتۃ پہ ترکیب توصیفی سرہ مبتدأ مؤخر دہ. قوله: احییناھا: بعضی حضراتو وٹیلے دی، چہ احییناھا د قدرت د علامت د کیفیت د بیانولو د پارہ جملہ مستانفہ دہ، او دا ہم کیدی شی چہ احییناھا جملہ د الارض البیتۃ صفت وی، د مفسر علام د عبارت نہ ہم ددی تائید کیڑی، خکہ چہ مبتدأ ثنی د احییناھا نہ پس ذکر کرے دہ، کہ د مفسر علام پہ نیز احییناھا جملہ مستانفہ وی، نو مبتدأ بہ ثنی د احییناھا نہ مقدم ذکر کرے وہ.

قوله: وجعلنا: ددی عطف پہ احییناھا باندے دے،

قوله: من نخیل: نخل او نخیل دواړہ پہ یو معنی باندے دی خو النخل اسم جمع دہ، او ددی واحد نخلة رازی، لفظ د نخلة اہل حجاز پہ نیز مؤنث دے، او د تمیم او نجد پہ نیز مذکر دے، او نخیل پہ اتفاق سرہ مؤنث دے، (صاوی) ددی نہ معلوم پیری چہ د مفسر روستو راتلونکي قول من النخل وغیرہ مناسب نہ دے، بلکہ ښہ وغیرہا دے، خکہ چہ د (۵) ضمیر مرجع ماقبل ذکر شوې نخیل دے، کوم چہ پہ اتفاق سرہ مؤنث دے،

قوله: ثمر المذکور من النخیل وغیرہ: د مفسر علام مقصد ددی عبارت د اضافې نہ د یو اعتراض دفع کول دی، اعتراض دادے چہ د ثمرہ ضمیر نخیل او اعناب تہ راجع دے، اول خو اعناب او نخیل جمع دی، کوم چہ د واحد مؤنث پہ حکم کنہی دی، پہ دے لحاظ سرہ من ممرها پکار وو، او کہ اعناب او نخیل دوه نوعہ تسلیم کرے شی نو بیا ہما ضمیر د تشنیې پکار دے، حالانکہ مفسر علام نہ خو واحد مؤنث ضمیر راوړو او نہ ثنی د تشنیې، بلکہ واحد مذکر ضمیر ثنی راوړے دے، کوم چہ پہ ظاہرہ صحیح نہ معلوم پیری؟

پہ مذکورہ عبارت سرہ ثنی د دے اعتراض جواب ورکړے دے د جواب خلاصہ داده چہ

غفل او اعصاب د مذکور پہ معنی کنبی اخستلو د وجہی واحد مذکر ضمیر راوړل صحیح دی، یا د ممره ضمیر ما طرف ته راجع دې، کوم چې د من العیون نه فہمیږی، ځکه چې د نمر وجود د اوبو د وجہی وی، (فتح القدیر شوکانی)

حوال: الارض المیتة دواړه معرف بالام د وجه معرفه دی، او احييناها د جمله کیدو د وجہی نه نکره ده، په دې صورت کنبی که احييناها د الارض صفت او گرځولې شی نو د معرفې صفت به نکره راشی کوم چې د مطابقت د قاعدې خلاف دې؟

جواب: په الارض المیتة باندې الف لام د جنس د پاره دی، ځکه چې څه خاص زمکه مراد نه ده، لهذا مذکوره الف لام فائده نه ورکوی، چې د هغې دوجې نه د نکرې صفت جوړیدل صحیح دی، ددې نظیر د شاعر دا قول:

ولقد امر على اللهم معرفي
فمضيت ثمة قلت لا يعني

په دې شعر کنبی اللهم معرف باللام دې اوسنی جمله دې صفت واقع شوی دی.

قوله: اخرجنا منها حبا فمنه ياكلون: حب دحبة جمع ده، هغه غلې ته وائی کوم چې اوږه کولې شی، لکه غنم اوریشې وغیره، او بذّر هغه غلې ته وایی د کوم نه چې تیل اوزی لکه اورئ، شرشم، وغیره.

قوله: فمنه: ای من الحب

حوال: د تقدیم دصلې نه حصر فہمیږی، په اصل کنبی اخرجنا حبا ياكلون منه دې، د منه د تقدیم نه حصر مستفاد کیږی، چې اکل مذکور په دواړه قسمه غلو کنبی منحصر دې. حالانکه ددې باطلیدل ښکاره دی، ځکه چې د مذکوره دواړه قسمو غلو نه علاوه نورې هم ډیر غلې دی چه خوړلې کیږی؟

جواب: تقدیم د صلی جنس ماکول لره په حبوب کنبی منحصر کولو دپاره نه دې، بلکه اکثر ماکول په حبوب کنبی د منحصر کولو دپاره دې، ځکه چې حبوب په اکثریت سره د خوړلو غذا ده.

قوله: من العیون: تفسیر ئې په بعضها سره کولو کنبی اشاره اوکره چې من تبعیضیه دې، بیانیه هم گرځول صحیح دی،

قوله: وما عملته ایدیههم: ددې عطف په ممره باندې دې، ای لبا کلاوا من ممره ویا کلاوا ما علته ایدیههم کالعصیر والدبس ونحوها: یعنی د کهجورو او د انگورو میوې اوخوړنی او هغه څیزونه اوخوړنی کوم چې ددې نه جوړوی، مثلا عرق، (جوس) شیره وغیره، دا ترجمه به په هغه صورت کنبی وی چې کله (ما) موصوله شی، او بعضې حضراتو (ما) نافیه گرځولې ده، یعنی چې تاسو مذکوره څیزونو نه خوارک اوخوړی، کوم چې تاسو پیدا

کری نہ دی بلکہ ددی پیدا کولو والا اللہ تعالیٰ دی، یعنی پہ مذکورہ خیزونو پہ پیدا کولو کنبی ستاسو خہ دخل نشته، بلکہ تاسو خو پہ ظاہرہ موجودہ خیز ہم پہ خاورو کنبی ضائع کری، دا صرف د اللہ فضل او کرم دی، او دھغه د گاریگری او قدرتونه دی چې کومه دانه تاسو د خفا کولو د پارہ پہ زمکہ کنبی دفن کری، اللہ تعالیٰ نہ صرف د هغی پہ خپل فضل او کرم سره حفاظت او کری بلکہ هغه نی خو چنده دوه چنده درې چنده تاسو ته حوالہ کره، (ما، مصدریه هم کیدی شی، ای لہاکلوا من عمل ابہمہم

قوله: افلا یشرکون: همزه پہ محذوف باندی داخلہ ده، تقدیری عبارت دادی ینتفعون بہذہ النعم فلا یشرکونہا

قوله: سبحان الذی: سبحان مصدر پہ معنی د تسبیح دی، پہ دی باندی نصب، او د مفرد طرف ته اضافت لازم دی، مفرد کہ اسم ظاہر وی لکہ سبحان اللہ، اوسبحان الذی، او کہ اسم ضمیر وی، لکہ سبحانہ ان یكون له ولد، سبحان الذی خلق الازواج کلہا جملہ مستانفہ ده، پہ شکر پر یښودو باندی تنزیہ بیانولو د پارہ راوړې شوې ده، «روح المعانی» بعضی حضراتو وئیلې دی چې دواړه آیتونه یعن اية لهم الارض المبتة، الآية، وآية لهم الليل نسلخ، پہ مینخ کنبی جملہ معترضہ ده.

قوله: اية لهم الليل نسلخ منه النهار: اية خبر مقدم دی، اوالليل خبر مؤخر دی، کما سبق، اونسلمد (ليل) پہ د قدرت د نخبو نہ د کیدو کیفیت بیانولو د پارہ دی،

قوله: نسلخ: مضارع جمع متکلم (ن ف) سلخا، خرمن ویستل، مطلقا یو خیز ویستل، ختمول، یعنی مونږ ورځ لره د شپې نہ اوباسو، فاذا هم مظلومون نو هغوی پہ تیاره کنبی پاتې شی، ددی نہ معلومېږی چې په کائنات کنبی تیاره اصل ده، او رنرا (ورځ) پرې طاری ده، څنگه چې د خنوار نہ خرمن ویستلو نہ پس غوښه ظاہرہ شی، دغه شان ورځ د شپې نہ د ویستو نہ پس شپه باقی پاتې شی، مفسر علام د نسلخ تفسیر په تفصل سره کولو کنبی اشاره او کره چې نسلخ د نکشف په معنی کنبی دی، گنی فاذا هم مظلومون په ځانې فاذا هم مبعوث پکار وو، ځکه چې دآیت معنی به دا وی وایته الليل نکشف ونظیرمه النهار تفصل (منه) کنبی (من) په معنی د (عن) دی، ددی نہ دا خبره هم معلومه شوه چې لیل د نهار نه مقدم دی، ځکه چې مسلوخ منه د مسلوخ نه مقدم وی،

قوله: مظلومون: دا ظلم القوم نه ماخوذ دی، ای د علوا فی الظلام

قوله: من جملة الآية: ددی عطف (الارض) مبتدا باندی دی، یعنی عطف د مفرد علی المفرد دی.

فوله: اوایه اهری، دا دویم ترکیب ته اشاره ده، یعنی الشمس مبتدا ده، او تجری ددې خبر دې، په دې صورت کښې به عطف د جملې علی الجملة وی.

فوله: والقمر كذلك: یعنی قمر د ایتونو نه یو آیت دې، یا خان له مستقل آیت دې، دا ترکیب به په هغه صورت کښې وی چې کله القمر مرفوع اووئیلې شی، او که القمر منصوب اووئیلې شی، نو د فعل مقدر د وجې به منصوب وی، او په دې صورت کښې به دا ما اهری عامله قبیله نه وی، تقدیری عبارت به دا وی قدرنا القمر قدرناه او که مرفوع اووئیلې شی، نو مخکښې مبتدا یعنی الارض مته باندې به عطف وی، او تقدیری عبارت ایه لهم القمروی، یا القمر په خپله مبتدا او قدرناه خبر شو.

فوله: السائل: په دې کښې درې ترکیبونه کیدې شی ① د قدرنا مفعول ثانی کیدو د وجه نه منصوب وی، په دې صورت کښې به قدرنا په معنی د صیرنا شی.

② قدرناه د ضمیر نه حال وی، په دې صورت کښې به د منازل اولنې مضاف محذوف کنترول لازم شی، ځکه چې خپله قمر منازل نه دې، بلکه دو منازل دې، تقدیری عبارت به دا وی، قدرناه دو منازل،

③ دا چې منازل ظرف وی، ای قدرنا سوره فی منازل، علامه جلال الدین محلی په خپل قول، من حيث سوره سره دې ترکیب ته اشاره کړې ده،

فوله: العرجون: بوزن فعلون، د کهجورې څانګه، کومه څانګه چې په ونه کښې د اوچیدو نه پس زیږه شوې وی، نرئ او کړه په شان د هلال وی.

فوله: شماریخ: دا د شمروخ جمع ده، دا د عرجون تشریح ده، په دې کښې تشبیه مرکب ده، ځکه د هلال د عرجون سره په درې اوصافو کښې تشبیه ورکړې شوې ده، دقت، تقوس او اصفار.

فوله: نزولاً منزلة العقل: په دې عبارت سره مقصد د یو سوال مقدر جواب ورکول دی.

حوال: کل یا په عموم باندې دلالت کولو د وجې نه، یا تنوین د مضاف الیه په عوض کښې د راتلو د وجې نه مبتدا دې، ای کل احد من الشمس والقمر والقبور فی فلک یسبحون، یسبحون د مبتدا خبر دې، مبتدا غیر ذوی العقول ده، او ددې خبر یسبحون واؤ نون سره راوړې شوې دې، کوم چې د ذوی العقول سره خاص دې، لهذا یسبحون واؤ نون سره صحیح نه معلومېږي؟

جواب: یسبحون د سبج نه مشتق دې، چې د هغې معنی د لامبو وهل دی، او دا د ذوی العقول صفت دې، چونکه غیر ذوی العقول طرف ته د ذوی العقول د فعل نسبت شوې

دے، خکے غیر ذوی العقول د ذوی العقول پہ درجہ کنہی شو، چہ دہغہ د وجہ نہ یسبحون خبر را وړل صحیح شو.

فوله: اېه لهر انا حملنا ذریتهم: اېه لهر خبر مقدم دے، او انا حملنا د مصدر په تاویل سره مبتدا مؤخر ده، اې حملنا ذریتهم علی الفلک اېه دالة علی بآهر قدرتنا.

فوله: اې ایا لهر الاصول: په دې عبارت سره ئې اشاره اوکړه چې د ذریة اطلاق څنگه په فروغو باندې کیږی دغه شان په اصولو باندې هم کیږی، ځکه چې دا د ذریة نه ماخوذ دے، چې د هغې معنی د خلق د ده، او فروغ د اصول نه مخلوق دے، لهذا اوس هغه اعتراض ختم شو، چې د نوح عليه السلام په کشتی کنہی ناست خلق اصول د اهل مکہ وو، نه چې فروغ، او بعضې حضراتو د مذکورہ اعتراض دا جواب ورکړې دے، چې په فی الفلک کنہی الف لام د جنس دے، چې د هغې نه جنس کشتی مراد ده، نه چې یو خاص کشتی د نوح، ځکه چه ددې آیت مقصد په اهل مکہ باندې احسان کول دی، او ښکاره خبره ده چې مطلق کشتی مراد اخستو کنہی احسان کول بالواسطه او بلاواسطه دواړه شامل دی. (لغات القرآن للدرویش)

فوله: کفرکم: اې کالمؤمنین:

رقوله: اعرضوا: ددې اضافې سره ئې اشاره اوکړه چې د اذقل لهر جواب اعرضوا محذوف دے.

فوله: خلقنا لهم من مثله: دا دویم احسان ذکر کول دی کوم چې په مخکنی امتنان باندې مرتب دے، د آیت معنی ده (خلقنا سفینه نوح اېه عظمت علی قدرتنا ونعمه للخلق وعلمنا اهر صنعة السفينة فعملوا سفنا کبارا وصغارا لیتفقوا بها).

فوله: وخلقنا لهم من مثله ما یرکبون: من مثله د مفعول مؤخر نه حال دے، او د مثله ضمیر د فلک طرف ته راجع دے.

فوله: فی معتقدکم هذا: اې مومنانو ستاسو د دې عقیدې باوجود چې هم الله رزاق دې هغه ټولو باندې خواراک او څښاک کوی بیا زمونږ نه ولې خوراک طلب کوئ، ؟ په دې صورت کنہی په الذین کفروا کنہی د کافرو نه مراد د الله د وجود نه منکر خلق دهریان دے، او که مطلب دا وی چې د چا روزی الله تعالی بنده کړی او الله هغه باندې خوړل نه غواړی نو مونږ د هغه د مرضی او مشیت نه خلاف په هغه باندې خوراک کونکې څوک کیدې شو؟ په دې صورت کنہی په الذین کفروا کنہی د کافر نه مراد مشرک وی، کوم چې د الله د وجود قائل دی خو هغه سره شرک کوی، ددې دویم مطلب تائید ددې روایت نه هم کیږی چې ابوبکر رضی الله عنه به مسلمانانو مسکینانو باندې ډیر خوراگونه کول، یو ورځ د ابوجهل د ابوبکر رضی الله عنه سره ملاقات اوشو نو وې وئیل اې ابوبکر! آیا ستا دا عقیده ده

چې الله تعالى دې خلقو باندې خوراک کولو باندې قادر دې؟ صدیق اکبر عليه السلام وفرمانیل چې آو! نو هغه ورته اووئیل چه بیا څه وجه ده چې دوی باندې خوراک نه کوي؟ ابوبکر رضي الله عنه وفرمانیل چې الله تعالى څوک په غریبن او څوک په غنا سره په امتحان کښې اچوی، او فقیرانو ته ئې د روزگار او مالدارو ته ئې د سخاوت حکم ورکړې دې، نو ابوجهل اووئیل (والله یاأباکمراۗن انت الا لی هلال) ای ابوبکر ته په غلط فهمی کښې مبتلا ئې، آیا ته دا گنړې، چې هغه دوی ته د خوراک په ورکولو باندې د قادر کیدو باوجود خوراک نه ورکوی، خو ته پرې خوراک کوي؟

پوهنه: موقعه عظيمه: د قائلينو د كفر په ښكاره كولو، د كفارو ټكيټ او تقبيح نه علاوه اهم خبره دا ده، چې د كافرانو دوه قسمونو طرف ته اشاره اوشوه، يو هغه چې د سر نه د الله د وجود نه انكارى وى، دلته د كافر نه هم هغه كافر مراد دې، او دويم هغه چې د الله د وجود نه منكر خو نه وى، خو هغه سره شريك جوړوى، ماقبل كښې د الله تعالى قول الله
يَا اَهْلَ الْاٰمِلِكَا اَقْبِلْهُم مِّنَ الْقُرُونِ (الآية) كښې دويم قسم كافران مراد دى (صاوى وجمال)

قوله: ويقولون متى هذا الوعد: دا قول د دويم قسم يعنى د مشرکينو طرف ته راجع دې
 قوله: وادخلت فى الصاد: يعنى تاء په صاد سره د بدلولو نه پس، په صاد کښې ادغام کړې
 شوه، والله اعلم بالصواب

[آیاتونہ: ۵۱-۶۷]

وَيُفَعَّرُ فِي الصُّورِ هُوَ قُرْنُ الثُّفْحَةِ الثَّانِيَةِ لِلْبَيْتِ وَبَيْنَ الثُّفْحَتَيْنِ أَرْبَعُونَ سَنَةً (قَادَاهُمْ أَيِ الْمَغْبُورُونَ مِنْ الْأَجْدَاثِ الْقُبُورِ إِلَى رَبِّهِمْ يَسْأَلُونَ) يَخْرُجُونَ بِسُرْعَةٍ (قَالُوا) أَيِ الْكُفَّارِ مِنْهُمْ (يَا) لِلْبَيْتِ (وَلَيْتَنَا) هَلَاكَنَا وَهُوَ مُضَرَّرٌ لَا يَفْعَلُ لَهُ مِنْ لَفْظِهِ (مَنْ يَعْتَقِنَانِ مَرْكَدَنَا) لِأَنَّهُمْ كَانُوا بَيْنَ الثُّفْحَتَيْنِ نَابِيزِينَ لَمْ يَمُوتُوا (هَذَا) أَيِ الْبَيْتِ (يَا) أَيِ الَّذِي وَعَدَ بِهِ الرَّحْمَنُ وَصَدَّقَ فِيهِ (الْمُتَسَلِّطُونَ) أَقْرَبُوا جِئْنَا لَا نَنْفَعُهُمُ الْإِفْرَارَ وَقِيلَ يُقَالُ لَهُمْ ذَلِكَ (إِنْ) مَا كَانَتْ الْأَصْحَابَةُ وَاحِدَةً قَادَاهُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَنَا عِنْدَنَا (مُخَفَّعُونَ) (قَالِيَوْمَ لَا تَنْظُرُنَّ شَيْئًا وَلَا تَحْزَنُونَ إِلَّا) حِزَاءً (مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ) (إِنْ) أَصْحَابُ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغْلٍ بِشُغْلِ الْغَنَى وَضَعَهَا عَمَّا فِيهِ أَهْلُ النَّارِ مِمَّا يَنْتَلِذُونَ بِهِ كَإِفْصَاحِي الْإِنْكَارِ لَا شُغْلَ يَنْتَعِبُونَ فِيهِ لِأَنَّ الْجَنَّةَ لَا نَصَبَ فِيهَا (قَالِيَوْمَ) نَاعْمُونَ خَيْرٌ ثَانٍ لِأَنَّ وَالْأَوَّلَ فِي شُغْلٍ (هُمْ) مَعْدَا (وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ) جَمْعُ طَلَّةٍ أَوْ ظِلٍّ خَيْرٌ إِنِّي لَا نَصِيْبُهُمُ الشُّغْلُ (عَلَى الْأَرْبَابِ) جَمْعُ أَرْبَكَةٍ وَهُوَ الشَّرْهُ فِي الْخِجْلَةِ أَوْ الْفُرْشِ فِيهَا (مَتَّكِئُونَ) خَيْرٌ ثَانٍ مُتَعَلِّقٌ عَلَى الْهَوْرِ فِيهَا قَائِمَةٌ وَهُمْ فِيهَا (مَا يَدْعُونَ) يَحْمَدُونَ سَلَامٌ مَعْدَا (قَوْلًا) أَيِ بِالْقَوْلِ خَبَرَهُ (وَمِنْ) رَبِّ رَجِيمٍ بِهِمْ أَيِ يَقُولُ لَهُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ (وَيَقُولُ) افْتَضَلُوا الْيَوْمَ أَيْتِمَاءَ الْخُجُومِ أَيِ انْفَرَدُوا عَنْ الْفُلُوجِينَ عِنْدَ اخْتِلَاطِهِمْ بِهِمْ أَلَمْ أَعْبُدِ الْكُفَّارَ أَمْ أَرْتَكِبُ عَلَى إِيْسَانَ رَسُولِي أَنْ لَا تَقْبَلُوا

الشَّيْطَانُ لَا يُغْنِيهِ (إِنَّهُ لَكُمُ عَدُوٌّ مُبِينٌ) بَيْنَ الْعِدَاةِ (وَأَنْ أَعْبُدُونِي) وَخُدُونِي وَأَطِيعُوا (هَذَا صِرَاطَ) طَرِيقِ (مُسْتَقِيمٍ) (وَلَقَدْ أَضَلُّ مِنْكُمْ جِبِلًّا خَلْقًا جَمَعَ جِبِلَّ كَثِيرٍ فِي قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ بِسْمِ اللَّهِ الْكَثِيرَ أَفَلَمْ تَكُونُوا تَفْقَهُونَ) عَذَابُهُ وَاضْلَالَهُ أَوْ مَا خَلَّ بِهِمْ مِنَ الْعَذَابِ فَتُؤْمِنُونَ وَيُقَالُ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ) بِهَا (أَصْلُهَا الْيَوْمَ عَمَّا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ) (الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَى أَفْوَاهِهِمْ) أَيْ الْكُفْرَ يَقُولُهُمْ (وَأَلْهَمْنَا مَا كُنَّا مُنْزِلِينَ) (وَنُكَلِّمُنَا أَيْدِيَهُمْ وَنُكْشِدُ أَرْجُلَهُمْ وَغَيْرَهَا) (بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ) فَكُلُّ غَضُو يَنْطَلِقُ بِمَا صَنَعَ بَنُوهُ (وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلَى أَعْيُنِهِمْ لِأَعْمَيْنَاهَا فَمَنْهَا فَاسْتَبَقُوا) (إِنْتَذَرُوا) (الصِّرَاطَ) الطَّرِيقَ ذَاهِبِينَ كَمَا ذَهَبَ (فَأَنَّى) فَكَيْفَ (يُفْهِمُونَ) جَنِيلٌ أَيْ لَا يَفْهَمُونَ (وَلَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ) قِرْءَةً وَخَنَازِيرَ أَوْ حِجَارَةً (عَلَى مَكَانَتِهِمْ) فِي قِرَاءَةِ مَكَانَاتِهِمْ جَمَعَ مَكَانَةً بِمَعْنَى مَكَانٍ أَيْ فِي مَكَانِهِمْ (فَمَا اسْتَطَاعُوا مُعِينًا وَلَا نَجُوعًا) أَيْ لَمْ يَنْقُذُوا عَلَى ذَهَابٍ وَلَا نَجِيءٍ

فرجه: او شپیلی به او وهلی شی، او هغه یو خکر دی، او دویمه شپیلی به د ژوندی کولو د پاره وی، او په دواړو نفخو کښې به وقفه څلویښت کاله وی بیا چې کله یعنی هغه مړی د قبرونو نه راوتلو سره په تیزی د خپل پروردگار طرف ته شی، په دوی کښې به کافران وائی، هائي زمونږ کمبختی، بیا د تنبیه د پاره ده هائي زمونږ هلاکته، ویل داسې مصدر دی چې ددې لفظی فعل نه وی، چا مونږ د قبرونو نه پاسولو، څکه چه د دواړو نفخو په مینځ کښې به دوی اوده وی، او دوی ته به عذاب ورکولې نشی، دا هم هغه بعث دی، د کوم چې رحمن وعده کړې وه، او رسولانو ددې باره کښې رشتیا وئیلی وو، په داسې وخت به اقرار او کړی چه ددوی اقرار به څه فائده ورنکړی، او یو قول دا هم دی، چې دا خبره به کافرانو ته اووئیلې شی، نو دا به یو زوردار اواز وی، چې هغې سره به سمدسی ټول زمونږ مخکښې حاضر کړې شی، بیا به هغه ورغ به په هیڅ یو کس باندې ذره برابر هم ظلم نه کیږی، او تاسو ته به د هغه کارونو بدله ملاوړیږی کوم چې تاسو کول، جتتیا به په هغه ورغ د ددې دوزخیانو د عذاب نه بهې خبر په عیش او عشرت کښې به وی، د هغه خیزونو د وجې نه د کوم نه چې دوی مړې اخلی، لکه څوانانو جینکو سره صحبت، نه چې داسې یو کار چې په هغې کښې څه سترې والې او تکلیف وی، ځکه چې جنت د تکلیفونو او د سترې ځانې نه دی، شغل د عین په سکون او ضمی سره دی، فاکهوت به معنی د ناعون یعنی خوشحاله، دا د ان دویم خبر دی، او اول خبر ئې شغل دی، دوی او ددوی ښځې به په سوړو کښې په بالغتونو باندې ددې وهلی ناست وی، هم مبتدا ده، ظلال د طلة جمع ده، (فی ظلال) اول خبر دی، یعنی په دوی باندې به د هوپ (د نمر تپش) نه وی، اړانګه داریکه جمع ده هغه بالخت ته وائی کوم چې په خیمه کښې وی، یا هغه فرش ته وائی چې په خیمه کښې وی، متکون دویم خبر دی، او دا د (علی) متعلق دی، هلته به د هغوی د پاره میړي او غه چې غواړی هغه به موجود وی، دوی ته

په د پروردگار مهربان د طرف ته سلام پېش کړې شی، سلام مبتدا ده او قولا خبر دې، یعنی دوی ته به سلام عليكم ونيلې شی، او الله تعالی به د دوی د اختلاط په وخت کښې وانی ای مجرمانو نن (د مومنانو نه) جدا شئ، او ای د آدم اولاده آیا ما تاسو ته د رسولانو په ژبه ټاکنیدي حکم کړې نه وو، چې د شیطان تابعداری یعنی د هغه اطاعت مه کوئ، هغه ستاسو پیکاره دښمن دې، یعنی د هغه دښمنی ښکاره ده، او صرف حما پندګی کوئ، یعنی حما د توحید اقرار کوئ، او حما اطاعت کوئ هم دا نیغه لاره ده، هغه شیطان په تاسو کښې یو لویه ډله ګمراه کړې ده، جلا د جمل جمع ده څنګه چې قدما د قدیم جمع ده، او په یو قرات کښې د باه په ضمی سره دې، جملانو آیا تاسو د هغه په ګمراه کولو، یا د هغه په شمنی او یا په هغه عذاب کوم چې په هغوی باندې نازل شو، نه پوهیښئ، چې ایمان مو راوړې وو، او دوی ته به د ونيلې شی چه دغه دې هغه جهنم د کوم چې به تاسو سره وعده کیدې شوه نن په دې کښې د خپل کفر د وجې نه داخل شئ، نن به مونږ د کافرانو په څلو پاندې مېړونه اولگوو، ددوی دا ونيلو د وجې چې ای څمونږ پروردگار مونږ د مشرکانو نه نه وو، کوم څه چې دوی په دنیا کښې کول، ددوی لاسونه به ئې مونږ ته بیان کړی، او ددوی څپې وغیره به گواهی ورکوی، او که مونږ او غواړو نو ددوی سترگو لره به ختمې کړو یعنی ختمولو سره به ئې رنډې کړو، بیا به دوی لارې طرف ته د خپل عادت مطابق منډې وهی نو هغه وخت به دوی څنګه کتل کوی؟ یعنی کتلې به نشئ، او که مونږ او غواړو نو دوی چې په کوم ځای دی هلته به ئې په بیزو وګانو او خنزیرانو یا په کانرو کښې به ئې بدل کړو، او به یو قرات کښې مکانانهم دې، کوم چې د مکانه جمع ده، په معنی د مکان دې، یعنی ددوی په کورونو کښې بیا به دا خلق مخکښې تلې نشئ، او نه به واپس کیدې شی، یعنی دا خلق به نه په تلو قادر وی او نه په راتلو باندې.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: الصوائى القرن: چې هغې ته نن صبا خلق بوق (بگل) وانی، (ج) اواق وبقات وبعات

قوله: الاجداث: جمع جدت، عمق قبر

قوله: یفسلون: (ن ض) نسلانمډې وهل، مجبوراً تیز تلل

قوله: باللتبیه: تنبیه اضافي سره ددې سوال جواب دې، چې ندا عَقْلًاو سره خاص ده او (ویل) د ذوی العقول نه نه دې، لهدا دې ته اواز کول صحیح نه دی؟

د جواب خلاصه داده چې بیا د نداد پاره نه ده، بلکه د تنبیه د پاره ده لهدا هیڅ اعتراض نشته، یا مجازاً ویل ته ندا شوې ده، ای یا یلنا احضر هذا الوان حضورک د جمهورو په نیز یا ویلنا دې، او ابن ابی لیلی یا ویلنا ونيلې دې.

قوله: من بعثنا: د جمهورو په نیز (من) استفهامیه مبتدا ده، او بعثنا ددې خبر دې، او

(س) په کسري د ميم سره بطور شاذ ونيلي شوي دي، په دې صورت کښې به جار مجرور د ويلنا متعلق وي، او بعث به مصدر وي.

فوله: ويلنا ويل داسې مصدر دې چې ددې لفظا فعل مستعمل نه دې، لهذا معنی ددې فعل (هلک) استعماليدې شی،

فوله: من مرقدنا: دا د بعثنا متعلق دې، مرقدنا مصدر ميمي دې، اوده کيدل، او اسم مکان هم کيدې شی، يعنی د خوب ځاي (قبر) مفرد د مصدر کيدو د وجې د جمع قائم مقام کړې شو.

فوله: هذا ما وعد الرحمن وصدق الرسولون: دوعداوصدق مفعول محذوف دې، اى وعدنا به وصدقنا به، مفسر علام د اقرواحين لانتعهم الاقاربه اضافې سره اشاره اوکړه چې هذا ما وعد الرحمن الخد کفارو قول دې، هذا مبتدا ده، او ما وعد الرحمن جمله خبر.

فوله: وعد الرحمن: دقالوا محذوف مقوله کيدو د وجې نه په محل د نصب کښې دې،

فوله: قيل يقال لهم ذلك: مفسر علام به دې عبارت سره دې خبرې ته اشاره کړې ده چې بعضې حضراتو ما وعد الرحمن د الله تعالى يا د مومنانو يا د ملائکه قول گرځولې دې.

فوله: فاکيون اى الناعمون: اسم فاعل جمع مذكر (س) فکاهه، آرام موندل، مزې اخستل، توقو کولو والا، صاحب معجم القرآن ليکلى دى د فکين اوفاکين معنی ده مسلمانانو پسې توقې کولو سره مزې اخستل، (لغات القرآن)

فوله: على الارائك: دا د متکون متعلق مقدم دې، او متکون د خپل متعلق سره د (هم) مبتدا خبر ثاني دې.

فوله: ما يدعون: يدعون په اصل کښې يدتعون وو، يوزن يفتعلون، په ياء باندې ضمه ثقيله وه ماقبل ع ته ئې ورکړه، د التقاء ساکنين د وجې نه ياء او غورزیدله، بيا تاء په دال سره بدله کړې شوه، او دال په دال کښې مدغم شو.

فوله: سلام قولاً من رب رحيم: ددې جملې په ترکيب کښې مختلف اقوال دي، جمهورو سلام په رفع سره ونيلي دې، او ابی او ابن مسعود او عيسى سلاما په نصب سره ونيلي دې، نصب يا خو د مصدریت د وجې نه دې، يا د حال کيدو د وجې نه، اى عالصا، علامه محلی منصوب بنزع الخافض گرځولې دې، او اى بالقول ونيلو سره ئې دې طرف ته اشاره اوکړه، او د رفع څو وجوهات دى ① د ما يدعون خبر دې، ② د (ما) نه بدل دې، دا د زمحشرى قول دې، شيخ ونيلي دى که چرې سلام بدل وي، نو د مايدعون نه به مخصوص معنا مراد وي، چې بدل واقع کيدل صحيح شی، او ښکاره دا ده چې مايدعون

کل مائتہا لہ عام دے، پہ دے صورت کنبی بدل واقع کیدل صحیح نہ دی۔

⑤ د (ما، صفت دے، خو دا بہ پہ ہفہ صوزت کنبی وی چے کله (ما، نکرہ موصوفہ اوگنرلے شی، او کہہ د الذی پہ معنی کنبی واخستلے شی یا مصدریہ واخستلے شی، نو صفت واقع کیدل بہ گران وی، پہ نکرہ او معرفہ کنبی د مخالفت د وجہ ⑥ د مبتدا محذوف د خبر د وجہ نہ مرفوع دے، ای ہوسلام ⑦ سلام مبتدا او ددے د خبر (دقولا) ناصب محذوف دے ای سلام یقال لہم قولا، بعضی حضراتو سلام علیکم تقدیر منلے دے ⑧ سلام مبتدا او من رب العلمین ددے خبر، او قولاد د تاکید د پارہ دے، او د خپل عامل سرہ د مبتدا او د خبر پہ مینخ کنبی جملہ معترضہ دہ۔ لغات القرآن للدریش
 قولہ: المرء بعد الہکم: دا استفہام تویبخی دے۔

قولہ: لا تطیعوہ: دا د ان لا تعبدوا الشطان تفسیر دے، مقصد ددے شبہی ازالہ کول دی چے د شیطان بندگی خوک ہم نہ کوی، بیا د شیطان د بندگی نہ خہ مراد؟
 د جواب حاصل دادے چہ عبادت پہ معنی د اطاعت دے، یعنی د شیطان د اطاعت د وجہ نہ خلق د غیر اللہ بندگی شروع کری، نو دا گویا چے د شیطان بندگی شوہ، ان لا تعبدوا کنبی (ان تفسیریہ دے، خکہ چے پہ ماقبل کنبی لفظ آمرکم موجود دے، کوم چے پہ معنی د قول دے، لہذا د (ان تفسیریہ کیدل صحیح دی۔
 قولہ: انہ لکم عدو مبین: دا د وجوب ممانعت علت دے،
 قولہ: ولقد اضل منکم: دا د تعلیل تاکید دے

قولہ: جبلا: د باء او د جیم پہ کسرہ او د لام پہ تخفیف سرہ، دے نہ علاوہ دوه نور قراعتونہ ہم دی ① د جیم او باء دوارو لہہ ضمی سرہ ② د جیم پہ ضمی سرہ د باء د سکون سرہ، او د لام تخفیف سرہ، مذکورہ درہی وارہ قراتونہ سبعیہ دی۔
 قولہ: توعدون بہا: د بہا اضافہ کولو سرہ ئی اشارہ او کرہ چے توعدون جملہ صلہ دہ، او د دے عائد بہا محذوف دے۔

قولہ: ہما کنتم: ای ہما کنتم تکفرون: پہ ہما کنبی (ما، مصدریہ دہ، ہما کفرکم
 قولہ: ولونشاء لطنسنا علی اعینہم: لو شرطیہ دے، نشاء فعل یا فاعل دے، او د نشاء مفعول بہ محذوف دے، ای لونشاء طسنا لہا، لطنسنا جواب شرط دے،
 قولہ: فانی یصرون: یعنی استفہام انکاری دے، یعنی کتلی بہ نشی۔
 قولہ: ولونشاء لسنناہم ای لونشاء مسخہم لسنناہم:

قولہ: علی مکانہم: علی پہ معنی دی دہ، خنکہ چے شارح فی منازلہم و نیلو سرہ اشارہ او کرہ۔

[ایاتونہ: ۶۸-۷۳]

وَمَنْ نُعَمِّرْهُ لَا طَوْلَ أَجَلُهُ تَنَكُّهُمُ وَفِي قِرَاءَةِ التَّشْبِيدِ مِنَ التَّنَكُّسِ (فِي الْخَلْقِ) فَيَكُونُ بَعْدَ قَوْلِهِ وَتَبَاهِ ضَمِيمًا وَهَرَمًا أَفَلَا يَتَعَلَّمُونَ أَنَّ الْقَادِرَ عَلَى ذَلِكَ الْمَعْلُومِ عَنْهُمْ لَمَّا دَرَّ عَلَى الْبَحْثِ فَيُؤْمِنُونَ وَفِي قِرَاءَةِ بَالَاءِ وَمَا عَلَّمْنَاهُ أَيُّ الشَّيْءِ الشَّيْءَ زِدْ لِقَوْلِهِمْ إِنَّ مَا آتَى بِهِ مِنَ الْقُرْآنِ جَبَرٌ (وَمَا يَتَّبِعُهُ) يَسْهَلُ لَهُمْ الشَّعْرُ (إِنْ هُوَ) نَسِ الَّذِي آتَى بِهِ (وَالْأَوَّلُ) عَطَا (وَلَقَدْ آتَى مَبِينٌ) مَطْهَرٌ لِلْأَحْكَامِ وَغَيْرَهَا (لِيُنْذِرَ) بِآيَاتِهِ وَالنَّاسَ بِهِ (مَنْ كَانَ حَيًّا) يُغَيِّلُ مَا يُخَاطَبُ بِهِ وَهُمْ الْغُلَامُونَ (وَيُحَقِّقُ الْقَوْلَ) بِالْقَدَابِ (عَلَى الْكَافِرِينَ) وَهُمْ كَانَمَيِّينَ لَا يَعْقِلُونَ مَا يُخَاطَبُونَ بِهِ (أُولَئِكَ) يَغْلَبُوا وَالْإِسْتِفْهَامُ لِلتَّغْيِيرِ وَالزَّوَادِ الدَّاعِلَةُ عَلَيْهَا لِلْعَطْفِ أَنَا عِلْقَانُ لَهُمْ فِي جَمْلَةِ النَّاسِ (وَمَا عَمِلْتَ أَيُّدِينَا) عَمَلْنَاهُ بِلَا شَرِيكَ وَلَا لَمِيعِ (أَلْعَاقًا) مِنَ الْإِبِلِ وَالتَّغْرِ وَالْقَمَرِ (فَبَرِّهِنَّ مَا لِيَكُونَ) ضَاطِبُونَ (وَذَلَّلْنَاهَا) سَخَرْنَاهَا (لَهُمْ فَمِنْهَا رُكُوبُهُمْ) مَرْكُوبُهُمْ (وَمِنْهَا يَكُونُونَ) وَهُمْ فِيهَا مَتَابِعُ كَأَمْثَالِهَا وَأَقْرَبُهَا وَأَشَارَهَا (وَتَشَارِبُ) مِنْ تَبَاهٍ جَمْعٌ مُشْرَبٌ بِمَعْنَى شَرِبَ أَوْ مَوْجِبُهُ أَفَلَا يَشْكُرُونَ) الْفَنِيمَ عَلَيْهِمْ بِهَا فَيُؤْمِنُونَ أَيُّ مَا فَعَلُوا ذَلِكَ (وَأَعْلَمُوا بِأَيُّ شَيْءٍ) أَيُّ غَيْرِهِ (أَلْجَمُ) اسْتَمْتًا يَحْتَمِلُونَهَا (لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ) يُفْتَحُونَ مِنْ عَذَابِ اللَّهِ تَعَالَى بِشَفَاعَةِ الْيَقِينِ بِزَعِيمِهِمْ (لَا يَسْتَعِيلُونَ) أَيُّ الْيَقِينِ تَزَلُّوا مَنَزِلَةَ الْغَفْلَاءِ (نَعْرِفُهُمْ وَهُمْ) أَيُّ الْيَقِينِ مِنَ الْأَسْتِمَامِ (لَهُمْ جُنْدٌ) بِزَعِيمِهِمْ تَضَرَّعُ (مُخَضَّعُونَ) فِي النَّارِ مَقْعَمٌ أَفَلَا يَتَزَكَّوْنَ قَوْلُهُمْ لَكَ لَسْتُ مُزْسَلًا وَغَيْرَ ذَلِكَ (إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُبَيِّرُونَ وَمَا يَقْبَلُونَ) مِنْ ذَلِكَ وَغَيْرِهِ فَتُجَازِبُهُمْ عَلَيْهِ (أُولَئِكَ) الْإِنْسَانُ يَعْلَمُ وَهُوَ الْفَاصِي بِنِ وَابِلِ (أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نَفْثَةٍ) نَيْتٍ إِلَى أَنْ صَبَّرْنَاهُ ذَبِيذًا قَوْلُهُ (فَلَمَّا ذَاهُوَ عَصِيمٌ) خَدِيدُ الْخُصُوفَةِ كَأَنَّ (مُؤْمِنٌ) يَبْتَنِي فِي نَفْسِ الْبَحْثِ (وَصَرَبَ تَلَامُتًا) فِي ذَلِكَ (وَلَيْسَ خَلْقُهُ) مِنَ النَّفْثِ وَهُوَ أَغْرَبُ مِنْ بَنِيهِ (قَالَ مَنْ يَحْيِي السَّطَامُ وَبِي رَيْبِهِمْ) أَيُّ بَاطِلَةٍ وَلَمْ يَفْلَحْ رَيْبُهُ بَالَاءِ لِأَنَّهُ لَا حِفْظَ وَزَوَّيَ أَنَّهُ أَخَذَ عَطْفًا زَيْمًا فَفَتَنَهُ وَقَالَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرَأَيْتَ يُحْيِي اللَّهُ هَذَا بَعْدَ مَا بَلَغَ زَيْمٌ فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَعَمْ وَتَذَكَّرَ النَّارَ (قُلْ يَحْيِيهِمُ الَّذِي أَثْنَاهَا أَوَّلَ مَرَّةً وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ) مُخْلَقٌ (عَلَيْهِمْ) مُخْتَلًا وَنَفْسًا قَتَلَ خَلْقَهُ وَبَعْدَ خَلْقِهِ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ فِي جَنَّةِ النَّاسِ (مِنَ الشَّجَرِ الْأَعْظَمِ) الْفَرْخَ وَالْفَقَارَ أَوْ كُلَّ شَيْءٍ إِلَّا الْغُثَّ (ثُمَّ إِذَا أَرَادَ أَنْ تُنْفَخَ) تَذَكَّرَ وَهُوَ كَالْمُؤْمِنِ (وَلَقَدْ خَلَقْنَا) وَهَذَا ذَالٌ عَلَى الْفَتْرَةِ عَلَى الْبَحْثِ لِقَوْلِهِ جَمْعٌ فِيهِ بَيْنَ الْمَاءِ وَالنَّارِ وَالْخَشَبِ فَلَا الْمَاءَ يَطْفِئُ النَّارَ وَلَا النَّارُ تَحْرِقُ الْخَشَبَ أَوْ لَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ) فَخَ عَظُمَهُمَا (يَقَاجِرُ عَلَى أَنْ يَخْلُقَ) وَيُطْلِقُ أَيُّ الْإِنْسَانِ فِي الصَّغَرِ (بَلَى) أَيُّ هُوَ قَادِرٌ عَلَى ذَلِكَ أَجَابَ نَفْسَهُ (وَهُوَ الْخَلَاقُ) الْكَبِيرُ الْخَلْقُ الْعَظِيمُ بِكُلِّ شَيْءٍ (أَلَمْ أَمُرْهُ) شَاءَهُ (إِذَا أَرَادَ شَيْئًا) أَنَّهُ خَلَقَ شَيْئًا (أَنْ يَكُونَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ) أَيُّ هُوَ يَكُونُ وَفِي قِرَاءَةِ بِالْخُصْبِ عَطْفًا عَلَى يَقُولِ الْفَتْنَانِ الَّذِي يَدَّ مَلَكُوتُكَ ثَلَاثَ نَبَذَاتٍ الْمَوَاتِ وَالنَّاسَ لِلْمَتَالِقَةِ أَيُّ الْفَتْرَةِ عَلَى (كُلِّ شَيْءٍ مَوْلَا يُؤْتَزَّجُونَ) تَزْدُونَ فِي الْإِثْرَةِ

ترجمہ: او چا لہر چہی مونہد عمر پہ او پدولو سرہ معمر (ہوخ عمر والا) جو رکھو نوہ ہفہ

تخلیق وارہو، او پہ یو قرامت کښې تنکیس په تشدید سره دې، نو هغه د خوانشی او د قوت نه پس کمزورې او بوډھا شی، نو آیا دوی نه پوهیږی، چې کوم ذات په دې خبره باندې چې کوم دوی ته معلوم ده قادر دې، هغه په بعث بعد الموت باندې هم قادر دې، چې هغوی ایمان راوړی، او په یو قرامت کښې خڅ تاء سره دې، او مونږ دې نبی ﷺ ته شعرونه وئیل خودلې نه دی، دا د کافرانو د هغه خبرې جواب دې چې محمد ﷺ څه هم د قرآن نه بیش کوی هغه شعرونه دی، او نه شعر وئیل د هغه د شان سره مناسب دی، چې کوم دوی بیش کوی، هغه خو صرف یو نصیحت دې، او احکام وغیره ښکاره کولو والا قرآن دې، چې هغه کس د قرآن په ذریعہ سره کوم چې ژوندې دې خبردار کړی، یعنی څه چې هغه ته او وئیلې شی په هغې پوهیږی او هغه اهل ایمان دی، او په کافرانو باندې د عذاب وعده ثابته شی، او کافران د مرو پشان دی ځکه چې کومه خبره دوی ته کولې شی په هغې نه پوهیږی، آیا دا خلق په دې باندې نه پوهیږی چې مونږ په خپل لاس باندې بغیر د شریک او د مددگار نه پیدا کړې شوې څیزونو کښې سره د ټولو خلقو ددوی د پاره ځناور، چې هغه اوبتان، غواگانې او چیلن پیدا کړی دی چې دوی ته مالکان جوړ شوي دی، په قابو کښې کړې شي دی، په (اولم یروا) کښې استفهام تقریری دې، او کوم واو چې په دې باندې داخل دې عاطفه دې هغه او مونږ دا ځناور ددوی په قابو کښې ورکړې دی، په دې کښې بعضې ددوی سورلې دی، او بعضې ددې نه خوری، او ددوی د پاره په دې کښې نورې هم ډیرې فائدې دی، لکه وړنۍ، ویخته وغیره او د ځکلو څیزونه دی، مثلاً بې، یا ددې محل، (غلازہ) مشارب د مشرب جمع ده، په معنی د شرب، آیا دا خلق په خپل ځان باندې د ځناورو په ذریعې سره د احسان کونکی ذات شکریه نه ادا کوی، چې ایمان راوړی، یعنی دوی داسې اونه کړه، او دوی غیر الله یعنی بتانو لره معبود نیولې دی، چې د هغوی بندگی کوی، چې کیدې شی چې ددوی د طرف نه دوی ته څه مدد اورسی، چې د الله د عذاب نه ددوی د اعتقاد مطابق ددې بتانو په سفارش سره د (عذاب) نه محفوظ شی، خو ددوی معبودان به ددوی هیڅ مدد نشی کولې، دې معبودانو لره نه دوی العقول په درجه کښې اچولې دی به هغوی یعنی د دوی بتان د چا نه چې د دوی د مدد امید ساتلو د وجې نه ددوی په لښکر کښې دې عبادت کونکو سره په جهنم کښې حاضرولې شی، نو ستا په باره کښې ددوی قول لست مرسلأ وغیره دې تالره خفه نه کړی بې شکہ مونږ دې خبرې لره او دې نه علاوه په نورو خبرو ښه پوهیږو، کوم چې دوی پتوی، او چې کوم ښکاره کوی، مونږ د هغې بدله ورکړو، آیا انسان ته معلومه نه ده او هغه عاص بن ټائل دې چې مونږ هغه لره د منی د نطفې نه پیدا کړو، تردې چې هغه مونږ مضبوط او طاقتور جوړ کړو، بیا هغه د بعث نه انکار کولو سره خصومت ښکاره کړو او په ښکاره شي اعتراض او گرو یعنی مونږ سره نه مخالفت شروع کړو او ده په دې باره کښې زمونږ په شان کښې یوه

عجیبہ خبرہ اوکړه، او خپل اصل حقیقت ټی هیر کړو، چې هغه د منی د نطفې نه پیدا شوې دې، او دا د هغې د عجیبہ خبرې نه زیاته عجیبہ خبره ده، وائی چې هغه هډوکي کوم چې وراسته شوې وی، څوک ژوندی کولې شی؟ رمیم په (بمعنی بالیة) وراسته، په رمیمه تاء سره نې اونه وئیل (څنگه چې د قیاس تقاضه ده) ځکه چه رمیم اسم دې، نه چې صفت دې. روایت کړې شوې دې چې عاص بن وائل، یو روست هډوکې راوختلو او هغه نې ریزه ریزه کړو، او حضور ﷺ ته یې اووئیل چې ستا دا خیال دې چې الله به دې هډوکي لره د وچیدو او روست کیدو نه پس بیا دوباره ژوندې کوی؟ نو حضور ﷺ ورته جواباً ارشاد اوکړو، چې او ولې نه! او تا به دوزخ ته داخل کړی، تاسو جواب ورکړئ چې دې لره به هغه ذات ژوندې کوی کوم چې په اول ځل پیدا کړې وو، او هغه د خپل مخلوق په باره کښې د پیدا کولو نه وړاندې او پس مجعلاً او مفصلاً خیردار دې، او هغه داسې ذات دې چا چې ستاسو د پاره سره د ټولو خلکو نه د مَرخ او د عَقا یا د هر شې اوښ نه سوا د انګورو نه اور پیدا کړو بیا تاسو دې نه اور لگوئ، او دا په بعث بعد الموت باندې د قادر کیدو دلیل دې، ځکه چې به دې کښې هغه اوبه، لرګي او اور (مختلف خیزونه) جمع کړې دی، اوبه اور لره نه مړه کوی، او نه اور اوښ لره سوزوی، چا چې د آسمان او زمکې غونډې خیزونه پیدا کړې دی، آیا هغه په دې باندې قادر نه دې چې ددې پشان واره انسانان پیدا کړی؟ خامخا پیدا کولې شی. یعنی هغه په دې خبره باندې قادر دې په خپله یې جواب ورکړو هغه لوښې پیدا کونکې دې، او په هر خیز باندې علم لرونکې دې، د هغه شان خو دا دې چې کله هغه د څه خیز د پیدا کولو اراده اوکړی، نو هغې ته اووائی چې شه، نو هغه شی، او په یو قرات کښې یکون په نصب سره دې، یه یقول باندې د عطف د وجې نه، هغه پاک ذات دې، د هغه په لاس و قدرت کښې د هر څیز اختیار دې، په ملکوت کښې واؤ او تاء زائد دی، او تاسو ټول به هغه ته واپس کیږئ، به آخرت کښې

د قیوداتو فوائد او تسهیل

فوله: نمره: ای نطل اجله، مونږ د هغه عمر زیات کړو، جمع متکلم مضارع مجزوم فوله: وننگه ای نقله ای نعله علی عکس ما خلقناه، مونږ د هغه تخلیق بدل کړو، راعراب القرآن یعنی درجه په درجه د هغه حالت لره بدلوو، تر دې چه په بوداوالی کښې د هغه حالت د ماشومانو پشان شی.

فوله: ومن نمره: (الآیه) دا جمله مستانفه ده، د قوت نه د کمزوری طرف ته د انسان د حالت د بدلیدلو کیفیت بیانولو د پاره راوړې شوې ده، (من اسم شرط دې، او (نعم) فعل شرط دې، ننګسه، جواب شرط دې.

قوله: افلاتعقلون: فاعاطفه ده، تقدیری عبارت دادي اترکواالتفکرفلا یعقلون.

قوله: وما علمنه الشعر: دا په حضور ﷺ باندې د کافرانو د طرف نه د شاعر کیدو د الزام جواب دې، ددې عطف په سورة کنبې انکلس المرسلین (جمله قسمیه) باندې دې.

قوله: الشعر: معروف دې، (د) اشعار، شعر، په لغت کنبې علم دقیق او احساس لطیف ته وئیلې شی، او موزون او مقفی کلام ته وئیلې شی، بعضې خلقو وئیلی دی چې شعریا خو منطقی وی، یا هغه چې په مقدمات کاږه باندې مشتمل وی، ځکه هغه دلاتونه کوم چې په مقدمات کاږه باندې مشتمل وی ادله شعریه ورته وئیلې شی، او په اصطلاح کنبې کلام مقفی وموزون علی القصد ته وئیلې شی، په آخری قید سره هغه شعر بهر دې کوم چې بغیر د ارادې نه اتفاقی طور سره جاری شوي وی، لکه آیات شریفه او بعضې کلمات نبویه، ځکه چې په هغې کنبې بغیر د قصد نه اتفاقی طور باندې کلام د علم عروض د وزن مطابق شوي دي. (حاشیه جلالین ملخصاً)

قوله: اولمیر الانسان: (الآیه) همزه استفهام انکاری تعجبیه ده، په محذوف باندې داخل ده، واؤ عاطفه دې، تقدیری عبارت دادي اولمیرتفکرواد رؤیت نه مراد رؤیت علمیه دې، انا خلقناه من نطفة قائم مقام د دوو مفعولو دې.

قوله: خصیم: المخاصم المجادل

قوله: خلقناه لهم: لام حکمت د پاره دې، ای حکمة خلقنا ذلك انتفاعهم.

قوله: فی جملة الناس: په دې سره ئې اشاره او کره چې دا نعمتونه د هغوی د پاره خاص نه دی، بلکه د ټولو د پاره دی،

قوله: ما فعلوا ذلك: دې سره اشاره او کره چې په افلاکون کنبې همزه د استفهام انکاری ده.

قوله: نزلوا منزلة العقلاء: په دې سره د شبهې جواب دې:

شبهه: چې د لا یستطیعون نه مراد د مشرکینو بتان معبودان دی، کوم چې غیر ذوی العقول دی، ددې جمع په واؤ او نون سره راوړل صحیح نه دی. د جواب خلاصه داده چې په عابدین او معبودین کنبې د مشاکلت په طور باندې د ذوی العقول درجې ته د راکوزولو د وجې واؤ او نون سره جمع راوړې شوي ده.

قوله: وهم لهم جند محضون: هم مبتدا، جند خبر اول. محضون خبر ثاني، اولهم د جند متعلق دې او محضون د جنس صفت هم کیدې شی.

قوله: ای المهتم من الاصنام: دې عبارت د اضافې سره د شارح مقصد (هم) ضمیر مرجع خودل دی، یعنی هغه بتان ددوی د لښکرو په شان دی، محضون ای معدون لفظهم یعنی

(و) هم (يسخرون) من تعجبك (وَاذْكُرُوا) وعظوا بالقرآن (الْأَيْدُكُرُونَ) لا يمتطون (وَأَذَارُ أَوَالَيْهِمْ) كانشق الفجر (يَسْتَحِيرُونَ) يُسْتَهْزِئُونَ بها (وَقَالُوا) فيها (إِنْ) ما (هَذَا إِلَّا مِثْرُ مِثِينَ) بين وقالوا منكبين للبعث (أَنْذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَنْتَا كَتَبُهُوْلُون) في الهزئتين في التوضيحيين التحقير وتنهيل الثانية وإذخال ألب بينهما على الوجهين (أَوَالَاؤُكَا الْأَوَّلُونَ) بشكون الأواز عطقا باؤ وفتحها والهة لا لا سبطها واللفظ بالواو والمنطوق عليه محل إن واسمها أو الضمير في لنبقولون والفصل غفزة الإسفهام (قُلْ لَعَنَّا نُبْعَثُونَ) (وَأَنْتُمْ دَاخِرُونَ) أي صاغرون (فَالْمُتَأَمِّرِينَ) ضمير منهم يفسره (زَجْرًا) أي منعه (وَأَجَدَةً) فَإِذَا هُمْ أي الخلاق أحياء (يَنْظُرُونَ) ما يفعل بهم (وَقَالُوا) أي الكفار (يَا) للتنبيه (وَلَيْلًا) هلاكنا وهو منذر لا يفعل له من لفظه ونقول لهم الملاجكة (هَذَا يَوْمَ الْيَوْمِ) يوم الحساب والجزاء (هذا يوم الفصل) بين الخلق (الذي كنتم به تكذبون)

ترجمہ: شروع کوم د الله په نوم سره چې ډیر مهربانه او ډیر رحم والا دي، قسم دي په صف جوړونکو فرشتو باندې، کومې چې د عبادت د پاره په صفونو کښې اوږيري، بيا قسم په هغه فرشتو باندې کومې چې اوريځي رڼي، يعنی هغه شری، بيا د هغه فرشتو د جماعت کومې چې د قرآن تلاوت کوی، او ذکر د معنی په اعتبار سره د تألمات مصدر دي، اي اهل مکه. بې شکه ستاسو معبود يو دي، کوم چې د اسمانونو او د زمکې او څه چې په دې کښې دی د ټولو رب دي، او د مشرقونو رب دي، يعنی د مشارقو او د مغاربو رب دي، د نور د پاره روزانه په دنيا کښې ځانې د رابستو او ډوبيدو دي، بې شکه مونږ د دنيا اسمان په ستورو ښکلي کړي دي، يعنی د هغې په رنځ يا په خپله په ستورو، او په بزینت الکواکب کښې اضافت بيانیه دي، ځنګه چې د زینت د تنوین والا قراعت په صورت کښې به الکواکب د زینت بيان وی، مونږ د اسمان د هر سرکش شیطان نه حفاظت کړې دي، حفظاً فعل مقدر د وجې نه منصوب دي، ای حفظاً ما حفظاً بالشبه من کل دمحذوف متعلق دي، مارد په معنی د عابت دي. د طاعت د حد نه وتونکې، هغه شیطانان عالم بالا ته غوږ هم لگولي نشی، يعنی په اسمان کښې د فرشتو مجلس اعلى ته غوږ هم نژدې کولې نشی، (وسماعهم هو الی المعنى المحفوظ عنه) يعنی آسمان نې د هغوی د غوږ لگولو نه محفوظ کړې دي، مطلب دادې چې اسمان محفوظ دي او سماع محفوظ عنه ده نه چې د دي عکس، لایسمعون جمله مستانفه، او د سماع د اصفاء معنی لره د متضمن کیدو د وجې نه د الی په ذریعې سره متعدې کړې شوې دي. او په يو قراعت کښې د سین او میم په تشدید سره دي، بمعون، په اصل کښې بمعون وو. تاهې په سین کښې مدغم کړه، او په دې شیطانانو باندې د اسمان د طرف نه د ویشتلو د پاره د هر طرف نه څکړوتې ویشتلې شی، دُخُوراد دَحَرَة مصدر دي، دحره دطرده په معنی کښې

دے، او دوی تہ بہ پہ آخرت کنبے ہمیشگی عذاب وی، خو کہ یو شیطان یو خبر او تختوی نویر شغلہ وھونکی شکر و تہ دہ پسی شی، چہ ہفہ سورے کری یا سوزوی، یا تہ ہوش او حواس ختم کری، نو تاسو دے یعنی کفار مکہ نہ د اقرار پہ طور یا د توبیخ پہ طور تپوس او کړی چہ آیا ددوی پیدا کول زیات گران دی یا زموږ پیدا کړی شوی څیزونه، یعنی فرشتہ اسمان او زمکہ او ہفہ څیزونه کوم چہ ددے پہ مینځ کنبے دی، او د من استعمال ذوی العقول تہ د غلبہ ورکولو د وجہ دے مونږ دوی یعنی ددوی اصل ادم ﷺ د سلینځاګې ختہ نہ پیدا کړو، کومہ چہ لاسونو سرہ انځلی، د آیت مطلب دادے چہ ددوی تخلیق د کمزورے مادی نہ شوے دے، لہذا دوی لہ د نبی ﷺ او د قرآن نہ انکار کولو سرہ تکبر کول پکار نہ دی. کوم چہ پہ اسائن سرہ ددوی ہلاکت طرف تہ بوتلل کوی، بلکہ تہ خو ددوی پہ ناپوھن باندے حیرانیږي، او دا خلق ستا حیرانیږي پسی توقی کوی، بل د یو غرض نہ بل غرض تہ د انتقال د پارہ راغلې دے، او ہفہ غرض ددوی او ستا د حالت خبر ورکول دی، (عجبت) د تاء پہ فتحې سرہ نبی کریم ﷺ تہ خطاب دے، یعنی ددوی ستاسو پہ تکذیب باندے تاسو حیرانیږي، او چہ کلہ دوی تہ د قرآن پہ ذریعې سرہ نصیحت کیږي نو دا خلق نصیحت نہ قبولی، او چہ کلہ د شق قمر پہ شان څہ معجزہ او گوری نو ہفہ پسی توقی کوی، او ددے معجزې پہ بارہ کنبے وائی، چہ دا خوبصاف جادو دے، دا څنگہ کیدے شی چہ کلہ مونږ مړه شو او خاورې او ھوکی شو، نو آیا مونږ پہ دوبارہ ژوندی کیږو؟ پہ دواړو ځایونو کنبے د ھمزہ اول محقق او د دویمې تسہیل یعنی نرمی دہ، او د دواړو پہ مینځ کنبے الف داخلول دے، پہ دواړو صورتونو کنبے او آیا زموږ مخکینی پلار تیکہ ھم (او) د واؤ پہ سکون سرہ د (او) پہ ذریعې سرہ عطف دے، او (او) د واؤ پہ فتحې سرہ او د ھمزہ د استفہام د پارہ دہ، او عطف د واؤ پہ ذریعې سرہ دے، او معطوف علیہ (ان) او د ہفہ د اسم محل دے، یا پہ لمعونون کنبے ضمیر دے، او فاصل ھمزہ استفہام دہ، تہ ورته او وایہ چہ تاسو پہ خامخا ژوندی کولې شئ، او تاسو بہ ذلیلہ کیږئ، نو ہفہ قیامت پہ یو جرق وی، ھی ضمیر مبہم، مابعد ددے تفسیر کوی، اچانک دا یعنی مخلوق بہ ژوندی کیدو سرہ او گوری چہ دوی سرہ څہ څہ کیږي، او کفار بہ وائی، ھایی زموږ کم بختی، یاء د تنبیہ د پارہ دہ، ویلنا پہ معنی د ہلاکتا، ویل داسې مصدر دے چہ ددے لفظی فعل نشته، او فرشتې بہ دوی تہ وائی دا د بدلي ورځ دہ، یعنی د حساب او د جزاء دا د مخلوق پہ مینځ کنبے د فیصلې ورځ دہ د کومې چہ تاسو تکذیب کولو.

د قیوداتو فوائد او تسہیل

قوله: والصفات صفاً: واؤ حرف قسم او جر دے، او والصفات مجرور مقسم بہ، او د مابعد

معطوف عليه دي،

نوله: ان الهكمر: جواب قسم دي، تقدیری عبارت دادي وحق الصافات وحق الزاجرات وحق التالیات، جار مجرور د اقسام فعل محذوف متعلق دي،

سوال: په مذكوره درې واړو صفاتو كېنې كوم چې د ملانكو دی، تاء د تانیث ده، او دا د هغوی په انوثیت باندې دلالت كوی، حالانكه ملایك صفت د ذكورییت او انوثیت نه پاك دی؟

جواب: ملانكه د لفظ په اعتبار سره مؤنث دی، لهذا په دې اعتبار سره ذكر شوې درې واړه صفات په تانیث سره راوړې شوې دي، د انوثت نه د ملایككو د تنزیه سوال نوهغه تانیث معنوی دي نه چې لفظی.

نوله: تصف نفوسهما: په دې كېنې اشاره ده چې د صافات مفعول به محذوف دي، او هغه نفوسها دي، یا اجنتها دي، او بعضې حضراتو وئیلې دي چې صافات د صافه جمع ده، په معنی د طائفة یا جماعة.

نوله: مصدر من معنى التالیات: په دې كېنې دې طرف ته اشاره ده چې ذكر ا د تالیات مفعول مطلق من غیر لفظه دي، ځكه چې ذكر ا د تلاوت په معنی كېنې دي، ای تالیات تلاوة، او بعضې حضراتو ذكر ا د قرآن په معنی كېنې اخستلې دي، په دې صورت كېنې به ذكر ا د التالیات مفعول به وی

نوله: رب السموات والارض: دا د لواحد نه بدل دي، یا د (ان) خبر ثانی دي، یا د مبتدا محذوف خبر دي، ای هورب السموات والارض.

نوله: ورب المشارق: سوال: دلته یواځې په مشارق باندې اكتفا ولې شوې ده؟ یعنی رب المشارق والمغارب ئې اونه وئیلو؟

جواب: دا د سرائیل تفكیم الحود، قبیلې نه دي، یعنی چې څنگه دلته په (حر) باندې اكتفا كړې شوې ده، حالانكه سرائیل د (حر) او د (برد) دواړو نه حفاظت كوی. اوس دا سوال چې په مشارق باندې ولې اكتفا اوشوه او په مغارب باندې ولې اونه شوه. نو ددې څه وجه ده؟

جواب: د جواب خلاصه داده چې مشارق د مغارب په نسبت باندې ډیر منفعت والا دي ځكه په مشارق باندې اكتفا اوشوه

سوال: دلته مشارق ئې د جمع صیغې سره راوړې دي او ددې مقابل یعنی مغارب ئې حذف كړې دي، او په سورة سال كېنې دواړه د جمع په صیغې سره راغلې دي، او په سورة رحمن كېنې دواړه په صیغې د تشنیه راغلې دي، او په سورة مزمل كېنې دواړه د مفرد په

صیغہ راوړلې شوې دی، په دې ټولو صورتونو کېنې د تطبیق به څه صورت وی؟
جواب: د دواړو د جمع راوړلو وجه داده چې روزانه نوې مشرق او نوې مغرب وی، لہذا
په کال کېنې ۳۶۵ مشرق او ۳۶۵ مغرب دی، مفسر علام لہاکل یوم مشرق و مغرب سره دې
جواب ته اشاره کړې ده، او پاتې شو په سورۃ رحمن کېنې د تثنیہ صورت، نو دا د مشرق
شتائی او صیفی د (گرمی او یخنۍ) په اعتبار سره دې، د یخنۍ او د گرمۍ د موسم په
اعتبار سره پورا کال کېنې دوه مشرقونه او مغربونه وی، او د مفرد راوړلو وجه داده چې
د ټول کال یو مشرق او یو مغرب وی.

فولہ: بضوئها: په دې کېنې د مضاف حذف طرف ته اشاره ده مطلب دا چې د دنیا د اسمان
زینت د ستورو په رنرأ سره یا خپله د ستورو په وجه دې، او اضافت بیانیہ دې، څنگه
چې بلا اضافت یعنی (د زینت د تنوین په صورت کېنې هم، زینۃ مبینۃ والکواکب ددې بیان دې.
فولہ: من کل: د حفظنا مقدر متعلق دې.

فولہ: لا یسمعون: په اصل کېنې لا یسمعون وو، تاء په سین کېنې مدغم شوه، او سین ته
شد ورکړې شو، یعنی هغوی غوږ نه پږدی، په فارسی کېنې (کوش ندازند) په یو قرات
کېنې لا یسمعون هم دې، هغوی نه اوری، او په فارسی کېنې (نشنوند) یسمعون چونکه د
اصفاء معنی ته شامل دې ځکه ددې صله (الی) راوړل صحیح دی.

فولہ: هوفی المعنی المحفوظ عنه: یعنی اسمان محفوظ او سماع محفوظ عنه ده، نه چې په
عکس سره، دا جمله مستانفہ ده، د حفظ کیفیت بیانولو د پاره د نمونې په طور سره
راوړلې شوې ده.

فولہ: بالشهب: جمع شهاب، څنگه چې د کتب جمع کتاب ده، د اور شعله.

فولہ: سارد: جمع مَرْدَة، سرکش کوم چې د خیر نه خالی وی، غُصْنُ اَمْرُد، هغه څانګه چې د
پانړو نه خالی وی، رجل اَمْرُد هغه سړي د چا چې گیره او بریت نه وی، (ن ک، مَرْدَا، مرادۃ
سرکش کیدل.

فولہ: دحورا مصدر: د دحورا نه پس ئې د مصدر لفظ اضافه کولو سره اشاره اوکړه چې
دَحُوراً د یقذفون مفعول مطلق من غیر لفظه دې، ځکه چې قذف په معنی د دَحْر دې، ای
دَحْرۃ دَحْرۃ او مفسر علام په خپل قول (هو مفعول له) سره اشاره اوکړه چې دحوراد یقذفون
مفعول له هم کیدې شی، یعنی دحورا د قذف علت دې، یعنی په شغرتې سره د ویشتلو
علت ددوی دفع کول دی. او دحورا د یقذفون د ضمیر نه حال هم کیدې شی، ای یقذفون
مدحوبین، دحورا چونکه مصدر دې، ځکه په واحد جمع ټولو باندې اطلاق کیدې شی.
فولہ: الامن عطف الخطفه: الخطفه د مَرْدَة پاره دې، لکه ضمت ضمة کېنې چه دې، ما

هغه او هلو یو خل وهل، یعنی یو خل تختول، په فارسی کښې (مگر باید یک ربودن) والخطف، الاختلاس بسرعه، تختول

نوله: والاستثناء من همیریمعون: یعنی (من) د استثناء د وجې نه د نصب په محل کښې دې، او د بدل کیدو په صورت کښې محلا مرفوع هم کیدې شی، او دا هم کیدې شی چې (من) شرطیه وی، او ددې جواب (فأتبعه) وی، یا (من) موصوله مبتدا وی، او ددې خبر (فأتبعه) وی، په دې صورت کښې به مستثنی منقطع وی، کوله تعالیٰ، است علیهم بمصطرا لمن تولى وکفر.

نوله. ثاقب: (ن) ثقیما، سورې کول، سیرول.

نوله: اویمرقه اویمعله: (او) د تنويع د پارہ دې، نه چې د تردید د پارہ، (خبل) (ن) خبلا (عقل) تباہ کول، خرابول.

نوله: هو الاغبار بحاله واحالهم: دا د یو غرض نه بل غرض ته د انتقال د وضاحت د پارہ دې، مطلب دادې چې په مخکښیني آیت کښې د مشرکینو د حالت بیان وو، او د (بل عجبت، نه د حضور ﷺ د حالت بیان دې.

نوله: اذامتنا وکنا توابا: (الایة) همزه د استفهام انکاری ده، کومه چې په فعل محذوف باندې داخله ده، ای انعت اذامتنا، اذاظرفیه عامل محذوف دې، یعنی نعت چې په هغې باندې لمبوعوثون دلالت کوی، خپله لمبوعوثون په ادا کښې عامل نه دې، ځکه چې د عامل او معمول په مینځ کښې همزه استفهام کوم چې صدارت غواړی، مانع موجود دې.

نوله: اوآباؤنا الاولون: اوکښې دوه قراونه دی، د جمهورو په نیز واؤ په فتحې سره دې، یعنی (أو) او ابن عامر او قالون واؤ په سکون سره وئیلې دې، یعنی (أو) په دې صورت کښې به (او) حرف عطف وی، په دې باندې به همزه د استفهام نه وی، په اوآباؤنا الاولون کښې یو ترکیب دا هم دې، چې اوآباؤنا الاولون مبتدا وی، لمبوعوثون ددې خبر محذوف، او بعض حضراتو وئیلې دی چه د ان د اسم په محل باندې عطف دې، او بعضو وئیلې دی چې د لمبوعوثون په ضمیر مستتر باندې عطف دې، خو په دې صورت کښې به دا اعتراض دی چې کله په ضمیر مرفوع باندې عطف وی نو د هغې تاکید په ضمیر منفصل سره راوړل ضروری وی، او هغه دلته نشته؟

جواب فصل هم قائم مقام د ضمیر کیدې شی، او دلته د همزه استفهام فصل موجود دې، خو په دې صورت کښې به دا اعتراض وی چې د همزه استفهام صدارت به باطل شی؟ نو ددې جواب دادې چې دویمه همزه د اولې همزې د تاکید د پارہ ده، نو گویا چې دویمه همزه بعینه اولنې همزه ده، لهدا دویمه همزه به معنوی طور سره مقدم وی، چې د هغې د وجې نه ددې صدارت نه باطلیږی

خان باندې ظلم کړې دې او ددوی هغه شیطاني ملگری او هغه معبودان د چا چې دوی بغیر د الله نه عبادت کولو. چې هغه بتان دی، او هغوی ته د جهنم لاره اوښاتي، او په راڅکونې بوخن، او دوی صراط (پل) سره اوږدوي، ددوی نه ددوی د ټولو قولونو او فعلونو باره کښې سوال کولې شي، او دوی به د زورنې د پاره وئيلې شي په تاسو څه شوې دي چې تاسو د یو بل مدد نه گرم، څنگه چې په دنیا کښې ستاسو طریقه وه، او ددوی د حالت په باره کښې به اووئيلې شي بلکه دوی به نن ورځ سرگوزی، ذلیلې وي، او دوی به یو بل طرف ته متوجه شي او یو بل په ملامته او الزام تراشي کوي، په دوی کښې تابعین به متبوعینو ته وائي تاسو به مونږ ته په قسمونو سره راټلل کول، مونږ ستاسو د هغه قسم دوچې نه چې تاسو په حق باندې نې، ستاسو یقین به اوکړو، مطلب دادې چې تاسو مونږ گمراه کړې یو، متبوعین به دوی ته وائي چې نا، بلکه حقیقت دادې چې تاسو خپله مومنان نه وئ، زموږ د طرف نه گمراه کول به هغه وخت رشتیا وو چې تاسو مومنان وئ او بیا د ایمان نه راوړیدلې وئ، او زموږ په تاسو باندې څه زور او قدرت خو نه وو، چې تاسو به مونږ په اتباع باندې مجبور کولئ، خو تاسو په خپله باندې زموږ په شان گمراه خلق وئ، نو په مونږ ټولو باندې زموږ د رب د عذاب وعید یعنی لاملات جهنم من الجنة والناس اجمعین رشتیا ثابت شو، اوس مونږ ټولو له دې وعید مطابق د عذاب مزه څکول دي، او د رب قول یعنی مذکور وه وعید سره ددوی قول فاغوینکم ثابت شو، یعنی زموږ تاسو لره د قضاء او قدر د وجې گمراه کول ثابت شو، لهدا زموږ تاسو لره د گمراه کولو په وجه تاسو په مونږ باندې غصه مه کوئ، فاغوینکم دا معلول دي، ددوی د قول انا کنا غاوین الله تعالی به او فرمائی، چې هغه ټول تابعین او متبوعین د قیامت په ورځ به په عذاب کښې شریک وي، د دوی په گمراهی کښې د شریک کیدو د وجې نه مونږ چې دوی سره څه کوو، ددوی نه علاوه د هر مجرم سره مونږ داسې کوو، یعنی تابع او متبوع ته عذاب ورکړو، دوی ته یعنی د مابعد د قرینې نه هم دغه خلق مراد دی، چه کله اووئيلې شي چې لا اله الا الله او اوی، نو دوی تکبر کوي، او وائي چې آیا مونږ د یو شاعر لیونی په وینا خپل معبودان پرېږدو، ؟ یعنی د محمد ﷺ په وینا، خبره داسې نه ده، بلکه رشتیا خودادی چې هغه حق راوړې دي، او حق راوړلو والا درسلانو تصدیق کوي، او حق لا اله الا الله دي، یقینا تاسو به دردناک عذاب څکلو والا یی، په دې کښې د غیبت نه د خطاب طرف ته التفات دي، تاسو ته به هغه څه بدله ملاوېږي، څه چې تاسو کول، خود الله مخلص بندگان یعنی مومنین، دا مستثنی منقطع ده، د دوی جزا د الله قول اولئك لهم رزق معلوم (الآية) کښې ذکر شوي ده دا هغه خلق دی چې ددوی رزق چه هغه موی دی په جنت کښې به مقرر وخت په پاندي سره سر او ماښام ملایي دی نو اکه د رزق نه بدل دي باعطف بیان دي فواکه هغه میوو وئيلې شي کوم چې د خوند د پاره خوړلې شي، نه د صحت د بقا د پاره، ځکه چې جنتیان به د صحت د بقا نه

مستغنی وی، خکے چې ددوی د جسمونو تخلیق د ہمیشہ د پارہ دې، او د الله په فضل سره، د نعمتونو والا جنت کښې به ددوی عزت او خیال ساتلې شی، حال دادې چې په تختونو باندې به یو بل ته مخامخ ناست وی خوک به د چا شا نه وینی، او په دوی کښې به هریو باندې د بهیدونکي صفا شرابو د جام دور گرځولې شی، (کاس) هغه جام ته وائی چې په هغې کښې شراب وی، (قدح ورته هم وئیلې شی) معین هغه شراب چې د زمکې په سطح باندې د اوبو پشان جاري وی، د پیوونه به هم زیات سپین وی، د ځکلو والو دپاره به ډیر خوندور وی، په خلاف د دنیا د شرابو چې هغه په ځکلو کښې بې مزې وی، نه په هغې کښې د سر درد وی، چې په دوی کښې د عقل فتور راولی، او نه به ددې د وجې نه بدحواسه کیږی، یزفون د زاء په فتحې او کسرې سره، دا د نرف الشارب انرف نه ماخوځ دې، یعنی بدمست به نه وی، په خلاف د دنیا د شرابو چې په هغې کښې بدمستی وی، او دوی سره به لاندې نظرونه والا شرمناکې، یعنی خپل نظرونه خپل خاوندانو پورې محدود کولو والا، نورو طرف ته به نظر نه اوچتوی، ځکه چې ددوی خاوندان به ددوی په نظر کښې د ټولو نه زیات ښکلې وی، غټې غټې سترگو والا به وی، گویا چې هغه په رنگ کښې د شتر مرغ هڅی دی، کوم چې د هغوی په وزرو کښې پټی دی، هغې ته دوږې نه رسیږی، او ددې رنگ به سپین زیربښن وی، کوم چې د ښځو ښکلې رنگ گنرلې شی، جتینان به یو بل ته متوجه شی او د دنیا د حالاتو په باره کښې خبرې به کوی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: احشروا: تاسو راجمع کړئ، د حشر نه جمع مذكر حاضر دې، (ن ض)

قوله: انفسهم بالشرك: انفسهم محذوف گنرلو سره نې اشاره اوکړه چې د ظلموا مفعول محذوف دې، او په بالشرك کښې باء سببیه ده، یعنی هغوی د شرک په وجه په خپلو ځانونو ظلم کړې وو،

قوله: قفوه: امر جمع مذكر معروف (ن ض) وقفا وقفا، لازم او متعدی دواړه قسم مستعمل دی، اودرول، اودریدل، دلته متعدی دې، یعنی هغوی اودروئ.

قوله: تاتوننا عن الهم: عن الهم د تاتوننا د ضمیر نه حال دې، ای تاتوننا اقوام،

① د یمین یوه معنی ده، ښې لاس، مقصد ترې د قوت اظهار دی، ② دویمه معنی نې قسم ده، ځکه چې متعاقدین د بیع پوره کولو پاره او پخولو د پاره په خپلو لاسونو سره مصافحه کوی، څنگه چې په قسم سره خبره پخیرې، دغه شان د عربو په عرف کښې لاس په لاس کښې ورکولو سره به بیع مکمل او پخیدله، د فقه په اصطلاح کښې دې ته صفقه وائی، ددې معنی ده لاسونه پر قول، ددې معنې په اعتبار سره به تقدیری عبارت داسې

وی، ناتونسا حالون.

قوله: يتسألون: تفسیر نہی پہ بتلا مومن او بخاص مومن سرہ کولو کنبہ نہی اشارہ او کرہ، چہ دلته د تساول نہ مراد خیر خیریت معلومول نہ دی بلکه لعنت او الزام تراشی مراد ده، د مشرکینو پہ بارہ کنبہ بل خانہ کنبہ و نیلہ شوې دی کلمہ د علت لمة لعنت اجہا، د دی پہ خلاف پہ جنت کنبہ د مومنانو، تساول چہ ہفہ بہ دشکر او د نعمت دییان پہ طور سرہ وی.

قوله: قالوبل لہم تکنونوا مومنین: الایہ د مشرکینو سردارانو د کمزورې طبقې مشرکینو د الزامونو پنخہ جوابونہ ورکړې دی، پہ ہفہ کنبہ اول او اخری فاعلینا کما اناکنا غایبین دی، مطلب دادې چہ تاسو کله ہم مومنان نہ وئ، لہذا زمونږ د گمراہ کولو بالکل سوال نہ پیدا کیږی، پہ مونږ باندې بہ د گمراہ کولو الزام ہفہ وخت راتللو چہ تاسو اول ایمان راوړې وی، او زمونږ د گمراہ کولو د وجہ نہ تاسو ایمان پریښودو سرہ کفر اختیار کړې وې.

قوله: انکم فیہ التفات: یعنی د غیبت نہ خطاب تہ التفات دی، کانونا اذ اقبل لہم کنبہ د غائب صیغہ استعمال شوې ده، او د قباح د زیاتوالی د پارہ د غائب نہ خطاب طرف تہ التفات کړې دی.

قوله: وما تجزون الا ما کنتم تعملون: واو عاطفہ دی، (ما) نافیہ ده، تجزون مینی للمفعول دی، پہ دې کنبہ ضمیر نائب فاعل دی، الا حرف استثناء ده او (ما) مفعول بہ ثانی دی، او د دې تہ مخکینې مضاف محذوف دی، ای ما تجزون الاجزاء ما کنتم تعملون.

قوله: الاعباد لله المخلصین: الا حرف استثناء ده، پہ معنی د لکن ځکه چہ دا استثناء منقطع ده، عباد الله د تجزون د ضمیر نہ مستثنی ده.

قوله: اولئک لہم رزق معلوم: کلام مستأنف دی.

قوله: بکاس: کاس پیالہ، چہ کله پہ کنبہ شراب وی، او چہ خالی وی نو قدح ورته وائی، د دې جمع اکواس او کوؤس راخی.

قوله: بیضاً: دا د کاس صفت ہم کیدې شی، او د خمر ہم، ځکه چہ دا دواړہ مؤنث سماعی دی.

قوله: لذۃ: یا خو د صفت مشبہ صیغہ ده، لکه صعب، سهل، پہ دې صورت کنبہ بہ مشتق وی، او د دې صفت جوړول ښکارہ دی، او کہ مصدر وی نو صفت پہ مبالغہ وی، یا بہ مضاف محذوف وی، ای ذات لذۃ.

قوله: هول: اسم فعل دی او مصدر ہم مستعمل دی، نشہ، درد، مستی، فساد، اچانک ہلاک کول، یعنی د جنت پہ شرابو کنبہ بہ نہ بدمستی وی او د عقل خرابیدل، او نہ د

سر درد پہ خلاف دنیا د شرابو.

فولہ: یزفون: دنزف نہ مضارع مجهول، جمع مذکر غائب، (ض) یعنی د دوی پہ عقل کنبی بہ کمی نہ راخی.

فولہ: عین: دا د عیناء جمع ده، غتو سترگو والا.

فولہ: بیض مکتون: بیض د بیضۃ جمع ده، لہذا د جمع پہ اعتبار سرہ مکتونہ کیدل پکار دی.

جواب: چہ دکومی جمع پہ واحد او پہ جمع کنبی پہ (ہ) سرہ فرق وی پہ ہنہی کنبی تذکیر او تانیث برابر وی.

[ایاتونہ: ۵۱ - ۷۴]

(قَالَ قَابِلٌ مِنْهُمْ إِلَى كَأَن لِّيَ قُوَى) صاحب پکر البعث (يقول) لي تكميا (أنتك لمن المصدقين) بالبعث (إِذَا مَتَّاتُوا كُنُافُهُمْ وَأُغْصِمُوا أَعْيُنُهُمْ وَغَسَقَتِ أَعْيُنُهُمْ كَانُوا ظُلُمًا) فِي الْهَمَزَيْنِ فِي الْفَلَائِةِ مَوَاضِعٌ مَا تَقَدَّمَ (أَلَمْ يَكُنْ مِنْ مَخْزُومٍ وَمُعَاقِبُوهُ أَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ) أَيْضًا (قَالَ) ذَلِكَ الْقَابِلُ لِإِخْوَانِهِ (هَلْ أَنتُمْ مُطْلِعُونَ) مَعِيَ إِلَى النَّارِ لِنَنْظُرَ خَالَهُ فَيَقُولُوا لَا (قَالَ) ذَلِكَ الْقَابِلُ مِنْ بَغْضِ كَوَى الْجَنَّةِ (فَرَأَاهُ) أَنَّى رَأَى قَرْبَهُ (فِي سَوَاءِ الْجَحِيمِ) فِي وَسْطِ النَّارِ (قَالَ) لَهُ تَشْمِيتًا (تَاللَّهِ إِنَّ) مُحَقَّقَهُ مِنَ الْقَبِيلَةِ (كَدَتْ) قَارِبَتِ (الْمُرْدِينَ) لِهَلْكَاسِي بِأَعْيُنِهِمْ (وَكُلُّهُ) نِعْمَةً رَبِّي عَلَى الْإِيمَانِ (لَكُنْتُ مِنَ الْمُحْضَرِّينَ) مَعَكَ فِي النَّارِ وَقُولُ أَهْلِ الْجَنَّةِ (أَفَمَا عَنِ حِمِيَّتِهِ) (أَلَا مَوَدَّتَنَا) (أُولَى) أَيْ أَلْيَى فِي الدُّنْيَا (وَمَا أَتَيْنَ بِمِثْلِ بَاطِلٍ) هُوَ اسْتِفْهَامٌ تَلَدُّدٌ وَتَحَدُّثٌ بِنِعْمَةِ اللَّهِ تَعَالَى مِنْ تَأْيِيدِ الْحَيَاةِ وَعَدَمِ التَّعْلِيلِ (إِنْ هَذَا) الَّذِي ذَكَرْتُ لِأَهْلِ الْجَنَّةِ (هُوَ الْغَوْزُ الْعَظِيمُ) (لِمِثْلِ هَذَا أَفَلَا يَعْمَلُ الْعَامِلُونَ) قَبْلَ يُقَالُ لَهُمْ ذَلِكَ وَقِيلَ لَهُمْ يَقُولُونَ (أَذَلِكَ) الْمَلَكُورُ لَهُمْ (يَحْيَوْنَ) وَهُوَ مَا يُعَدُّ لِلنَّازِلِ مِنْ حَتَفٍ وَغَيْرِهِ (أَمْ كُنْتُمْ تَرْجَوْنَ) الْمَغْدَةَ لِأَهْلِ النَّارِ وَهِيَ مِنْ أَخْبَثِ الشَّجَرِ الْفَرْ بِغَفَاةٍ يُنْبِئُهَا اللَّهُ فِي الْحَجِيمِ كَمَا سَأَلِي (أَلَا جَعَلْنَا) بِذَلِكَ (فِتْنَةً لِلْقَائِلِينَ) أَيْ الْكَافِرِينَ مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ إِذْ قَالُوا النَّارُ تُخْرُقُ الشَّجَرَ فَكَيْفَ تُنْبِئُ (إِنَّمَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ) أَيْ فَرَجُهُمْ وَأَغْصَانُهَا تَرْتَعِقُ إِلَى ذُرْكَاةِهَا (طَلْعُهَا) الْمَشْهُ بِطَلْعِ النُّجْلِ (كَأَنَّهُ رُفُوسُ الْعِشَاةِ) الْغِيَاةِ الْفَتِيحَةِ الْمُنْظَرِ (فَلَا تَهْمُ) أَيْ الْكُفَّارُ (لَا يَكُونُونَ مِنْهَا) مَعَ قُبْحِهَا لِشِدَّةِ جَوْعِهِمْ (فَمَا لَعَنِ مِنْهَا الْبَاطِلُونَ) (لَمَّا رَأَوْا هُمْ عَلَيْهَا كُفُوتًا مِنْ حَجِيمِ) أَيْ عَاءَ حَاظٍ يَشْرَبُونَهُ فَيُخْطِطُ بِالْمَالِكُولِ مِنْهَا فَيَحْسِرُ شَرِبَتًا لَهُ (لَمَّا رَأَوْا) مَرَجَهُمْ لَرَكِي الْجَحِيمِ يُبِيدُ أَنَّهُمْ يَخْرَبُونَ مِنْهَا لِشَرِبِ الْحَجِيمِ وَآثَةِ خَارِجِهَا (إِنَّمَا أَلْفَا) وَجَدُوا (أَبَاءَهُمْ خَالِينَ) (فَهَمَّ عَلَى آكَارِهِمْ يَفْرَعُونَ) يُزْعَجُونَ إِلَى أَتَابِهِمْ لِمَرْحَمٍ إِلَيْهِ (وَلَقَدْ حَلَّ قَلْبَهُمْ أَكْثَرُ الْأَوَّلِينَ) مِنَ الْأُمَمِ الْمَاضِيَةِ (وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِمْ مُنْذِرِينَ) مِنَ الرُّسُلِ مُخَوِّضِينَ (قَالَ لَوْ كُنْتَ كَانَتْ عَاقِبَةُ الْمُنْذِرِينَ) الْكَافِرِينَ أَيْ عَاقِبَتُهُمُ الْعَذَابُ (أَلَا عِندَ اللَّهِ الْمُغْلُصُونَ) أَيْ الْمُغْلَبِينَ لِأَنَّهُمْ نَحَزُوا مِنَ الْعَذَابِ لِإِخْلَاصِهِمْ فِي الصَّادَةِ أَوْ لِأَنَّ اللَّهَ اخْلَصَهُمْ لَهَا عَلَى فِرَاقَةِ قَتْلِ اللَّامِ

ترجمہ: پہ دوی کنبی بہ یو ویونکې اوواین چې غمایو دوست وو کوم چې د بعث بعد الموت نه انکار کولو هغه بہ ماته خما د لاجواب کولو د پارہ وژیل چې آیا ته هم د بعث بعد الموت عقیدہ لرونکې ئې؟ چې کله مونږ مړه شو، او خاورې او هډوکي شو، نو آیا مونږ ته بہ بدلہ ملاوړې؟ او زموږ حساب بہ کیږي؟ او هغه د دې جزاء او سزا نه هم منکر وو دا ویونکې بہ خپلو روترو دوستانو ته اوواین چې آیا تاسو ماسره بہ دوزخ کنبی هغه کتل غواړئ؟ چې تاسو د هغه حالت او گورنی، نو هغوی بہ جواب او کړی چې نا، نو دا ویونکې بہ د جنت بعضې روشندانو نه په ورښکاره کیدو سره او گوری نو خپل دوست لره بہ د دوزخ په مینځ کنب پروت او گوری، دا مومن بہ خپل ملاقاتی ته د خوشحالی ښکاره کولو د پارہ اوواین په الله قسم تا خو مخه تباہ کولم، چې ته ما د خپلې گمراهی په ذریعہ هلاک کړې، ان د مشددہ نه مخففہ ده، کہ په ما باندې د خپل رب فضل نه وو، یعنی په ما باندې کہ د هغه فضل نه وو نو مخه بہ هم سره د حاضر کړې شو نه ووم یعنی تاسره بہ په اور کنبی د دزخیانو نه ووم، جنتیان بہ خپلو کنبی اوواین اوس مونږ د دنیا د مرگ نه علاوہ مړه کیدو والا نه یوو، او نه په مونږ ته عذاب وی، دا استفهام دلذت حاصلولو دپارہ دې، په ہمیشہ ژوند او د عذاب په نه ورکولو باندې، د الله په نعمتونو باندې د شکریہ په طور بې شکہ د اهل جنت د پارہ چې کوم انعامات ذکر کړې شوې دی دغہ لویہ کامیابی ده، داسې کامیابن دپارہ د عمل کولو والد پارہ عمل کول پکار دی، وژیلې شوې دی چې دا خبرہ بہ جنتیانو ته اووژیلې شی، او دا هم وژیلې شوې دی چې جنتیان بہ په خپلو کنبی دا خبرہ کوی، آیا دا نعمتونه کوم چې ذکر شوې دی د جنتیانو د پارہ د میلستیا په اعتبار سره ویرینه دی، نزل هغه خیز ته وائی کوم چې راتلونکی میلمنو وغیرہ د پارہ تیارېږي، یا د زقوم توهي اونه؟ کومه چې د جہنمیانو د پارہ تیارہ کړې شوې ده، هغه خبیثہ اونه ده کومه چې الله تعالیٰ په دوزخ کنبی پیدا کړې ده، لکه زر بہ د دې ذکر راشی، مونږ هغه اونه د اهل مکہ نه د کافرانو د پارہ موجب د امتحان جوړه کړې ده، او کافرانو اووژیل چې اور خو اونو لره سوزوی، نو بیا بہ هغه دا اونه څنگہ رازرغونوی، هغه یو اونه ده چې د دوزخ په مینځ کنبی راوړی، او ددې ځانگې بہ د دوزخ هرې طبقې ته رسیدلې وی، او د هغې غونچې کومې چې دکہجورو د غونچو سره یو شان دی گویا چه هغه د شیطانانو یعنی د بدشکلہ مارانو سرونه دی نو هغوی یعنی کافران بہ د هغې د بدشکلن باوجود د سختې لوگې په وجہ د هغې نه بہ خوراک کوی او هم ددې نه بہ خیتې وکوی، بیا دوی ته بہ د روتن نه پس یشیدلې اوبہ ملاوړلو سره ورڅکولې شی، یعنی گرمې اوبہ کومې چې بہ هغوی څکی، نو ددې اوبو بہ د خوړلې شوې د زقوم اونې سره مخلوطہ جوړه شی، بیا په ددوی اخیرې ځایي جہنم وی، ددې نه دا معلومېږي چې هغوی ته بہ گرمې اوبہ د جہنم د مینځ نه راویستلې شی، او هغه گرمې اوبہ بہ د جہنم نه

بہر وی، دوی خیل مشران پہ گمراہی کنبی موندلې وو، بیا دوی هم د هغوی په نقش قدم باندې په تیزښی سره تلل، د هغوی د اتباع د پارہ به نې مخکښې والې کولې. او ددوی نه مخکښې خلق هم یعنی په امتونو کښې ډیر گمراہ شوي دي، او مونږ په هغوی کښې هم ږیولو والا رسولان لپلې وو، نو اوگوره د هغه خلقو کوم چې ږولې شوې وو، څنگه خراب انجام شو، یعنی د هغوی انجام هم عذاب دې، خو هغه چه دالله مخلص یعنی خوښ کړې شوې یعنی مومنانو هغوی به په عبادت کښې د اخلاص د وجې یا ددې د پارہ چې الله دوی د عبادت د پارہ خوښ کړې وو، د عذاب نه خلاصې اومندلو، دا ترجمه به د لام د فتحې والا قرات په صورت کښې وی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

فوله: قال قائل: دا ویونکی به څوک جنتی وی جنتیان چې نورې ډیرې خبرې به هم کوی په دې ټولو کښې به یو کس د خپل منکر د بعث دوست قصې واوړوی، دې خبرو لره قرآن کریم قال قائل منه انی کان لی قریب سره دپیش گوښی په طور سره بیان کړی دی، اود تبکیت معنی ده، شرم ورکول، رتل، په مصباح کښې دی بکت ښه غمازید عمر ته پیغور ورکړو.

فوله: کوی، جمع کوة، کوة د کاف په ضمې او فتحې سره، د دیوار سورې، روشنډان، په جمع کښې د کاف ضمه او فتحه دواړه صحیح دی، البته د فتحې په صورت کښې مد او قصر، دواړه صحیح دی، او د ضمې په صورت کښې قصر متعین دې.

فوله: تالله: تاء قسمة جاره ده، اقسام د فعل محذوف متعلق دې، (ان) مخففه عن المشدده ده، که دا عامل او گرځولې شی، نو ددې اسم به محذوف وی، او جمله کدت ددې خبر، تقدیری عبارت به دا وی، انک کدت، او که غیر عامل او گرځولې شی نو جمله کدت لتردین به جواب قسم وی، ان مخففه عام طور سره په کاد یا کان باندې داخلېږی، لتردین کښې به لام فارقه وی، د مخففه او نافیة په مینځ کښې.

فوله: لتردین: لام فارقه دې، تردین د ارداء نه مضارع واحد مذکر حاضر، نون وقایه، (ی) مفعول به ضمیر واحد متکلم محذوف، معنی ده (ته به ما هلاک کړی) یا، نې د مصحف د سنت په اتباع کښې حذف کړه (اعراب القرآن للدریش)

فوله: افسانین محبتین: همزه د استفهام په محذوف باندې داخله ده او فاء عاطفه ده، عطف په محذوف باندې دې، تقدیری عبارت داسې دې، انهم محبتون ملعون لسانین محبتون

فوله: اذک غیر نزل: دا جمله د قول محذوف مقوله ده تقدیری عبارت داسې دې، قل لهما محمد اذک غیر امر شجرة الزقوم، د ذلک مشارالیه مخکښې ذکر شوې رزق معلوم دې، نزل د

دواړو (ن، زاء) په ضمو سره او د نون ضمي او د زاء په سکون سره، هغه خيز چې د ميلمه د پاره تيار کړې شى، جمع انزال، نرلا د خير نه تميز راتلو د وجې نه منصوب دې.

قوله: ههامة: د عربو هغه حصه کوم ځانې چې مکه مکرمه واقع ده.

قوله: امرشجرة الزقوم: ام حرف عطف دې، او د شجرة الزقوم عطف په ذلک اسم اشاره باندې دې، ام شجرة الزقوم مبتدا ددې خبر د ماقبل د دلالت د وجې نه محذوف دې، تقدیری

عبارت داسې دې امرشجرة الزقوم غير نرلا

قوله: لشوبا: د شين په فتحې سره د جمهورو قراعت دې، او په ضمي سره شاذ دې، دا د (ن) نه شوبا مصدر دې، ملاوول، ملاوت کول، لشوبا، د ان اسم مؤخر، او لهم نې خبر مقدم دې، عليها محذوف سره متعلق حال دې.

قوله: لالى الجحيم: لام د تاکيد د پاره دې، خو د مصحف امام د رسم الخط په اتباع کښې (لا) ليکل ضروري دى، خو دا الف وئيلي نشى.

قوله: انهم الفوا آباءهم ضالين: دا جمله مخکښې ذکر شوې قسما قسما عذابونو کښې د مبتلا کيدو علت دې، يعنى د بت پرستۍ د حق کيدو او د توحيد د ناحق کيدو دليل دوى سره بغير د سوچ او پوهې نه، د پلار نيکه د تقليد نه علاوه بل څه نشته، او هم دا د هغوى د گمراهۍ وجه ده، چې د هغې د وجې نه دوى مخکښې ذکر شوې قسما قسما عذابونو کښې مبتلا وي.

قوله: يدرعون: د اهراع نه مضارع جمع مذكر غائب مجهول، په تيزه منډه وهل.

[اياتونه: ۷۵-۱۱۳]

(وَلَقَدْ نَادَانَا نُوحٌ) بِقَوْلِهِ رَبِّ اِنِّى مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ (فَلَنَنْصُرَ الْمُجِبُونَ) لَه تَخْرُ اَي دَعَا عَلَى قَوْمِهِ فَانْلَكْنَاهُمْ بِالْفَرْقِ وَتَهْتِكَةُ وَاَهْلِهِ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ اَي الْفَرْقِ وَجَعَلْنَا قُرْبَتَهُ هُمُ الْبَاقِيْنَ) فَانْكَسَرَتْ كُلُّهُمْ مِنْ نَسْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَام وَكَانَ لَهُ ثَلَاثَةُ اَوْلَادٍ سَامُ وَهُوَ اَبُو الْمَرْبِ وَالْقُرْسُ وَالرُّومُ وَعَمُ وَهُوَ اَبُو الشُّوَدَنِ وَنَافِثُ وَهُوَ اَبُو الثُّرَكَ وَالْخَزْرُ وَنَاجِجُ وَنَاجِجُ وَنَاجِجُ (وَكُرْكُكُنَا) اَنْلَكْنَا عَلَيْهِمْ لَقَدْ عَسَا (فِي الْاَحْيَرَيْنِ) مِنْ الْاَنْبِيَاءِ وَالْاَنْبِيَاءُ اِلَى يَوْمِ الْيَمِيْنَةِ (سَلَامًا) مَا (عَلَى نُوحٍ فِي الْعَالَمِيْنَ) (اِنَّا كَذَلِكُمْ) كَمَا جَزَيْنَاهُمْ (بِجَزْيِ الْحَسَنِيْنَ) (اِنَّه مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِيْنَ) (لَمْ اُخْرِفْنَا الْاَحْيَرَيْنِ) مُخَارَ قَوْمِهِ (وَأَنْ مِنْ شَيْعَتِهِ) اَي مِنْ تَابِعَتِهِ فِي اَصْلِ الدِّينِ (الْاَبْرَاهِيْمِ) وَانْ طَالَ الزَّمَانُ بَيْنَهُمَا وَهُوَ الْفَارِغُ وَيَسْتَمَالُ وَانْ يَخُونُ سَنَةً وَكَانَ بَيْنَهُمَا هُوَ وَمَالِحُ (اِنْ جَاءَتْهُمْ) اَي تَابَعَتْ وَلَتْ مَجِيئِهِ (بِقَلْبٍ سَلِيمٍ) مِنْ الشُّكِّ وَفَرِهِ (اِنْ كَالَ) فِي هَذِهِ الْخَالَةِ الْمُسْتَفْرِغَةِ لَهُ (لِاَيِّهِ وَقَوْمِهِ) مَوْجَا (مَاذَا) مَا الَّذِي (تَصْدِقُونَ) (اَنْطَلِكَا) فِي عَمْرَتِهِ مَا قَلَّمْتَ (اَلَيْتَهُ حُونَ اَللَّهِ) ثَرِيْدُونَ) وَانْكَا مَغْلُوبٌ لَهُ وَآلِهَةٌ مَغْلُوبٌ بِهِ ثَرِيْدُونَ وَالْاِلَافُكُ اسْمُ الْكَلْبِ اَي اَتَقَبُّونَ غَيْرَ اَللَّهِ (فَمَا ظَنَنْتُمْ

يَرْبِطُ الْعَالَمِينَ) اِذْ عَبْدْتُمْ غَيْرَهُ اِنَّهُ يَتَرَكُكُمْ بِلَا عِقَابٍ لَا وَكَانُوا نَجَائِمٍ فَخَرَجُوا اِلَى عِبَادِهِمْ وَتَرَكُوا طَعَامَهُمْ عِنْدَ اَصْنَانِهِمْ رَغَفُوا التَّبَرُّكَ عَلَيْهِ فَاِذَا رَجَعُوا اَكَلُوهُ وَقَالُوا لِلشَّيْءِ اِبْرَاهِيمَ اَخْرَجْنَا مِنْهَا فَتَنَّا نَظَرًا فَنَظَرُوا فِي السُّجُومِ اِيْهَامَا لَهُمْ اِنَّهُ يَغْتَفِدُ عَلَيْهِمَا يَتَّبِعُوهُ فَقَالَ اِلَى سَيِّمٍ غَلِيلٍ اَيُّ سَائِفٍمُ قَتَلُوْا عَنْهُ اِلَى عِيَمٍ (مدبرين) (قَرَأَ) قَالَ فِي خَفِيَةٍ (اِلَى اِهْلِهِمْ) وَهِيَ الْاَصْنَامُ وَعِنْدَهَا الطَّعَامُ (قَالَ) اَسْتَهْزِءُ (اَلَا تَأْكُلُوْنَ) فَلَم يَنْظُرُوا فَقَالَ (مَا لَكُمْ لَا تَتَنَلَّقُوْنَ) فَلَمْ يَجِبْ (قَرَأَ عَلَيْهِمْ صُرَّتًا بِالْيَمِينِ) بِالْقُوَّةِ فَكَسَرَهَا فَبَلَغَ قَوْمَهُ مِنْ رَأَاهُ (فَأَقْبَلُوا اِلَيْهِ يَرْفُؤْنَ) اَيُّ يَسْرِعُوْنَ الْفَتْنَى فَقَالُوا لَهُ نَحْنُ نَعْبُدُهَا وَانْتَ تَكْتُمُهَا (قَالَ) لَهُمْ مَوْتُهَا (اَتَعْبُدُوْنَ مَا تَعْبُدُوْنَ) مِنَ الْجِبَاةِ وَغَيْرِهَا اَصْنَامًا (وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُوْنَ) مِنْ نَحْسِكُمْ وَمِنْغَوْبِكُمْ فَاَعْبُدُوْهُ وَخَدِّهِ وَمَا مَنَعْتُمْهُ وَقِيلَ مَوْصُوْلَةٌ وَقِيلَ مَوْصُوْفَةٌ (قَالُوا) بَيْنَهُمْ اِبْنُوْا لَهُ بَنِيَانًا فَاَمْلَاوْهُ خَطْبًا وَاضْرَبُوْهُ بِالنَّارِ فَاِذَا انْتَهَبَ (فَأَلْقُوْهُ فِي النَّارِ الْحَيِّمِ) النَّارُ الشَّيْءُ (فَأَرَادُوا بِوَيْكِدًا) اَلْقَاهُ فِي النَّارِ لِتَهْلِكَ (فَجَعَلْنَاهُمْ اَلْأَسْفَلِيْنَ) الْمَغْضُوْبِيْنَ فَخَرَجَ مِنَ النَّارِ سَالِمًا (وَقَالَ اِلَى ذَاوِيْ اِلَيْهِ) مُهَاجِرٌ اِلَيْهِ مِنْ دَارِ الْكُفْرِ (سَهِيْدِيْنَ) اِلَى غَيْثِ اَمْرِيْ رَمَى بِالْمَصِيْرِ اِلَيْهِ وَهُوَ الشَّمْلُ فَلَمَّا وَصَلَ اِلَى الْاَرْضِ الْمُقَدَّسَةِ قَالَ (رَبِّ هَبْ لِيْ) وَلَدًا (مِّنَ الصَّالِحِيْنَ) (فَبَشِّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيْمٍ) اَيُّ ذِيْ حِلْمٍ كَبِيْرٍ (فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ) اَيُّ اَنْ يَسْعَى مَعَهُ وَيُسْعَى قِيْلَ بَلَغَ سِتْعَ سَبِيْنٍ وَقِيْلَ ثَلَاثُ عَشْرَةِ سَنَةٍ (قَالَ) يَا بَنِيَّ اِلَى اَرَى) اَيُّ رَأَيْتَ (فِي الْمَنَامِ اِلَى اَذْحَكِ) وَرُؤْيَا الْاَنْبِيَاءِ حَقٌّ وَاقْعَالُهُمْ بِأَمْرِ اللّٰهِ تَعَالٰى (فَانْظُرْ مَاذَا تَرَى) مِنَ الرَّأْيِ شَاوِرَةٌ يَأْتِسُّ بِالذَّبْحِ وَيَتَنَادَّى لِلْأَمْرِ بِهِ (قَالَ) يَا اَبِيَّيْ) اَلْعَاقِبُ عِوَضٌ عَنِ بَاءِ الْاِضَافَةِ (افْعَلْ مَا تَقُوْمُ) بِهِ (سَجْدَتْنِيْ اِنْ شَاءَ اللّٰهُ مِنَ الصَّالِحِيْنَ) عَلَى ذَلِكَ (فَلَمَّا اَسْلَمَا) خَضَعَا وَانْقَادَا لِأَمْرِ اللّٰهِ تَعَالٰى (وَتَلَّاهُ لِلْحَيِّمِيْنَ) صَرَعَهُ عَلَيْهِ وَلَكِنْ اِنْسَانٌ جَبِيْنَانِ بَيْنَهُمَا الْخُفْهَةُ وَكَانَ ذَلِكَ بَيْتِيْ وَأَمْرُ السَّكِيْنِ عَلَى خَلْقِهِ فَلَمْ تَفْعَلْ شَيْئًا بِمَنْعٍ مِنَ الْقُدْرَةِ الْاِلَهِيَّةِ وَنَادَيْتَاهُ اَنْ يَأْ اِبْرَاهِيْمَ (قَدْ صَدَّقْتَ الرُّفْقَا) بِمَا اَنْتَ بِهِ بِمَا اَمْنُكَ مِنْ أَمْرِ الذَّبْحِ اَيُّ يَكْفِيْكَ ذَلِكَ فَجَعَلَتْ نَادِيَّتَاهُ جَوَابَ لِمَا يَزِيْدُ الْوَاوُ (اِنَّكَ ذَلِكْ) كَمَا جَزَيْتَكَ (فَجَزَيْتَهُ) اَلْمُحْسِنِيْنَ) لَانْفُسِهِمْ بِاَنْتَابِ الْاَمْرِ بِاَفْرَاجِ الشَّدَّةِ عَنْهُمْ (اِنَّ هَذَا) الذَّبْحَ الْمَأْمُورُ بِهِ (هُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِيْنُ) اَيُّ الْاِخْتِيَارِ الظَّاهِرِ (وَقَدْ بَيَّنَّاهُ) اَيُّ الْمَأْمُورِ بِذَبْحِهِ وَهُوَ اِسْمَاعِيْلُ اَوْ اِسْحَاقُ فُلَاوِي (يُذِيْبُ) يَكْشِي عَظِيْمٌ مِنَ الْخَبَةِ وَهُوَ الَّذِي قُرْبَهُ هَابِيْلُ حَاءٌ بِهِ جَهَنِمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَلَذَبَحَهُ الشَّيْءُ اِبْرَاهِيْمَ مُكَبِّرًا وَتَرَكْنَاهُ) اَنْفَعْنَا (عَلَيْهِ فِي الْاَخْيَرِيْنَ) لَنَّا عِنْدَ اِسْلَامِهِ مَا رَعَى اِبْرَاهِيْمَ (كَذَلِكَ) كَمَا جَزَيْتَاهُ (فَجَزَيْتَهُ) اَلْمُحْسِنِيْنَ) لَانْفُسِهِمْ (اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِيْنَ) (وَيَشْرِيْنَاهُ بِاسْتِخَارٍ) اَسْتِشْدِلَ بِذَلِكَ عَلَى اَنْ الذَّبْحَ غَيْرُهُ (نُبِيًّا) خَالٌ مُّقْدَرَةٌ اَيُّ يُوجَدُ مُقْدَرٌ نُبُوَّتُهُ (مِّنَ الصَّالِحِيْنَ) (وَيَارَكُنَا عَلَيْهِ) بِتَكْبِيْرِ ذُرِّيَّتِهِ (وَعَلَى اِسْحَاقَ) وَلَدِهِ وَجَعَلْنَا أَكْثَرَ الْاَنْبِيَاءِ مِنْ نَسْلِهِ (وَمِنْ ذُرِّيَّتَيْمَا هُمَا) عَلِيْمٌ (وَعَالِيْمٌ) لِنَقِيْبِهِمْ كَافِرٍ (مُّؤْمِنٍ) بَيْنَ الْكُفْرِ

ترجمہ: او مونہ پر تہ نوح علیہ السلام رب الی معلوب فانتصرونیلو سرہ اواز او کہو، نو او گورہ مونہ خشک نہ فریاد اوریدونکی یو، یعنی ہفہ خما نہ د خیل قوم د پارہ بد دعاء او غوستلہ، نو مونہ

ہغوی غرق کولو سرہ ہلاک کرل، او مونږ ہفہ تہ او د ہفہ کوروالو تہ د ډیر لوڅي غم یعنی د غرقیدو نہ خلاصی ورکړو، او مونږ ہم د ہفہ اولاد باقی پاتې کرل، نو تول خلق د نوح ﷺ د نسل نہ دی، د ہغوی درې خامن وو، سام، دا د عرب او د فارس او د روم نیکہ وو، حام، دا د سودان والو نیکہ وو، او یافث دا د ترک، خزرچ او د یاجوج ماجوج او خوک چې د دوی خواشاه دی، د ہغوی مشر نیکہ وو، او مونږ پہ روستو یعنی پہ پیغمبرانو او د قیامت پورې راتلونکی خلقو کښې، ددوی ښہ ذکر باقی اوساتلو، او زمونږ د طرف نہ پہ نوح باندې دې پہ ټولو جہانو کښې سلام وی، چې څنگہ مونږ ہفہ تہ صلہ ورکړہ، نو مونږ نیکانو تہ ہم داسې بدله ورکړو، بې شکہ ہفہ زمونږ د مومنانو بندگانو نہ وو، بیا مونږ نورو خلقو لره یعنی د ہفہ قوم د کافرانو لره غرق کرل، او بې شکہ ہم د ہفہ د ډلي نہ یعنی ہفہ خلق چا چې د ہفہ د اصول دین تابعداری او کړہ ابراہیم ہم وو، اگرچې د دې دواړو پہ مینځ کښې اوږدہ زمانہ ده، او ہفہ دوه زرہ شپږ سوه څلویټښت کالہ زمانہ وه، او دې دواړو پہ مینځ کښې ہود او صالح (علیہما) ہم وو، چې کله ہغوی د خپل رب طرف تہ د شک وغیرہ (د عیب) نہ خالی زرہ سرہ متوجہ شول، یعنی دتوجہ پہ وخت کښې ئ د نوح ﷺ تابعداری اوکړہ، کله چې ابراہیم ﷺ پہ دې دائمی حالت کښې خپل پلار او خپل قوم تہ پہ زورنې سرہ اووئیل دا څہ بې کارہ څیز دی چې د هغې تاسو عبادت کوئ، آیا تاسو الله پریښودلو سرہ د دروغو فرضی معبود لره حقیقی معبود جوړول غواړئ، پہ دواړو همزو کښې ہم ہفہ قراحت دې کوم چې مخکښې تیر شوې دې، افکا مفعول له دې، او الہة دلتیډون مفعول بہ دې، او افک بدترین دروغو تہ وائی، یعنی ایا تاسو د غیر الله بندگی کوئ، چې کله تاسو دغیر الله بندگی کوئ، نو د رب العالمین پہ بارہ کښې ستاسو څہ خیال دې، آیا ہفہ بہ بغیر د عذاب نہ تاسو پریږدی، هرگز نا، او دا خلق نجومیان وو، چنانچہ دا خلق خپل عید گاہ تہ اووتل، او خپل خورا کوټہ ئې خپلو بتانو تہ پہ دې عقیدہ کیخودل چې دا بہ برکتی شی، چې کله بہ واپس راغلل نو دا بہ ئې برکتی گنرلو سرہ خورل، او ددې قوم خلقو ابراہیم ﷺ تہ ہم اووئیل چې تہ مونږ سرہ لاړ شه، ابراہیم ﷺ ستورو طرف تہ اوکتل یو نظر، دوی لره پہ دې و ہم کښې اچولو د پارہ چې ہفہ ہم پہ دې ستورو باندې اعتماد کوی، دې د پارہ چې دوی د ہفہ خبرہ اومنې، بیا ہفہ افرمائیل چې څہ بیماریم یعنی مستقبل قریب کښې بہ بیماریم، غرضدا چې ہفہ خلقو دې پریښودو او خپلې عید گاہ یعنی د میلې خانې تہ لاړل، نو دې پہ پټہ باندې د ہغوی معبودانو تہ متوجہ شو، او ہفہ بتان وو، او ہغوی سرہ خوراک پروت وو، ابراہیم ﷺ توقو پہ طور سرہ بتانو تہ اووئیل تاسو خوراک ولې نہ کوئ، ؟ چې کله بتانو څہ جواب ورنکړو نو بیا ابراہیم ﷺ افرمائیل پہ تاسو څہ شوې دی چې تاسو خبرې نہ کوئ؟ بیا ہم ہغوی څہ جواب ورنکړو، نو بیا ئې ہغوی لره پہ پوره طاقت سرہ وهل

شروع کرل، او هغه ئې ټکرې ټکرې کرل، د هغې نه پس یو کتونکی د هغه قوم ته اطلاع ورکړه نو هغه خلقو ډیر په تیزی سره دده طرف ته متوجه شول، او وئیل ئې شروع کرل چې مونږ ددې عبادت کوو او ته دوی لره ماتوې، نو ابراهیم علیه السلام دوی ته د زورنې په توگه او فرمائیل چې تاسو ددې بتانو عبادت کوئ، چې هغه تاسو خپله کانری تراشلو سره جوړوئ، حالانکه تاسو لره او ستاسو جوړشوي غیزونو لره یعنی ستاسو تراشل، او ستاسو تراشلی شوی خیزونه الله پیدا کړي دی، لهدا د هغه بندگی او کړئ، او دهغه د یو والی عقیده اوساتن، او (ما، مصدریه ده، او وئیلې شوې دی چې موصوله ده، او دا هم وئیلې شوې دی چې موصوفه ده، دې خلقو په خپل مینځ کښې مشوره کولو سره او وئیل چې دده د پاره د اوریو ځانې جوړ کړئ، او هغه د لرگو نه ډک کړئ، او په هغې اور اولگوئ، چې کله اور شعلې وهل شروع کړی، نو دې په دې سخت اور کښې واچوئ، غرض دا چې دې خلقو ابراهیم علیه السلام لره په اور کښې د غورزولو د پاره تدبیر کولو اراده وکړه، چې اور دې هلاک کړی، مگر مونږ هغوی لره لاندې یعنی مغلوب کرل، چنانچه ابراهیم علیه السلام د اور نه بالکل صحیح سلامت راوتلو، او ابراهیم علیه السلام او فرمائیل هغه د کفر د کور نه هجرت کولو سره د خپل رب طرف ته تلونکې یم، هغه به د دې ځانې طرف ته خامخا ماته لار خوندنه او کړی، کوم ځانې ته ئې چې ماته د تلو حکم کړې دې، او هغه ملک د شام دې، چنانچه هغه پاکې زمکې ته اور سیدو، نو دعائې وکړه چې ای پروردگار ماته نیک هلک راکړه، نو مونږ هغه ته د ډیر نیک هلک خوشخبری ورکړه، بیا چې کله هغه ماشوم د دې قابل شو چې هغه تل را تلل شروع کرل یعنی د هغه سره ئې په لوبو کښې منډې وهل شروع کړې، او په کار کښې دمدد کولو قابل شو، یو قول دادې چې د اوو کالو شو او دویم قول دادې چې د دیارلس کالو شو، نو ابراهیم علیه السلام او فرمائیل چې ای هماغه خوږه بچیه، ما خوب کښې لیدلې دی چې هغه تالره ذبح کوم، او د پیغمبرانو خوږونه رستیا وی، او ددوی کارونه د الله په حکم سره وی، اوس ته اوواپه ستا هغه راځي ده؟ ابراهیم علیه السلام د خوی نه ځکه مشوره واخستله چې هغه ذبح سره مانوس شی یعنی ذهنی طور سره تیار شی، او د ذبح حکم ته سر ښکته کړی، (خوی اسماعیل، او وئیل ای هماغه پلاره د کوم کار چې تاسو ته حکم درکړې شوې دې هغه کار او کړئ، تاسو به ان شاء الله مالره په دې کار کښې صبر کوونکې او گورئ، نو چې کله دواړو د الله حکم ته سر ښکته کړو، او هغه ئې په تندې یعنی په دده باندې سملولو، د هر انسان د مخ دوه اړخونه وی. ددې په مینځ کښې تندې وی، او دا واقع په مټی کښې راغلې وه، او ابراهیم علیه السلام چاره د خوی په څې باندې راښکله، خو چارې د الله د قدرت مخکښې هیڅ اثر اونکړو، نومونږ هغه ته اواز او کړو چې ای ابراهیم علیه السلام یقینا تا خپل خوب په دې عمل سره چې کوم ستا دپاره د ذبح په معامله کښې ممکن وو رشتیا کړو: یعنی ستا دا کار د حکم پورا کولو د پاره کافی دې، جمله و نادیه العبد واؤ زیاتوالی

سرہ د لما جواب دے، مونہ دغہ شان جی خنگہ مو تاسو تہ صلہ ور کرہ، پہ حکم پورہ کولو
 ہمرہ پہ خپل خان باندی احسان کونکو تہ ددوی تکلیف لری کولو سرہ بدلہ ور کوو، پہ حقیقت
 کنبی دا ذبح د کومہ جی حکم شوے وو بیکارہ امتحان وو، او مونہ دغہ یعنی د چا د ذبح
 جی حکم شوے وو، او ہغہ اسماعیل یا اسحق (علیہما) وو، دا دوارہ فولونہ دی، پہ بدل
 کنبی گدہ ور کرہ، دا ہغہ گدہ وو کوم جی ہابیل قربانی کرے وو، او ہغہ جبرائیل علیہ السلام
 راوستلے وو، او ابراہیم علیہ السلام ہغہ پہ اللہ اکبر و نیلو سرہ ذبح کرو، او مونہ دغہ نیک ذکر
 راتلونکی خلقو کنبی باقی اوستلو، او پہ ابراہیم علیہ السلام باندی دے زمونہ دطرف نہ سلام وی، جی
 خنگہ مونہ ہغہ تہ صلہ ور کرہ پہ خپل خان باندی احسان کونکو تہ ہم دغہ شان صلہ ور کوو، پہ
 شکہ ہغہ زمونہ دمومنانو بندگانو نہ وو، او مونہ ہغہ تہ د اسحق نبی زیری ور کرہ، ددے نہ
 استدلال کرے شوے دے جی ذبیح د اسحق نہ علاوہ اسماعیل علیہ السلام وو، نبیا حال مقدرہ
 دے، یعنی دہغہ وجود بہ وی، حال دا جی دہغہ د پارہ پیغمبری مقرر شوے دہ، کوم جی
 دنیکانو خلقو نہ وی، او مونہ پہ ابراہیم علیہ السلام باندی دیر اولاد ور کولو سرہ برکت نازل کرہ،
 او دہغہ خوی اسحق باندی ہم، دیر پیغمبران دہغہ د نسل نہ د پیدا کیدو د وجہ نہ، او د
 دے دوارو پہ اولاد کنبی مومنان ہم وو او پہ خپل خان باندی ظلم کونکی ہم وو، جی دہغوی
 کفر بالکل بیکارہ وو.

د قیوداتو فوائد اوتسهیل

فولہ: ولقد نادانا نوح: کلام مستانف دے، مخکنبی ولقد ارسلنا فہم منذرین جی دہغہ اجمالی
 ذکر وو، دلته د ہغہ تفصیل دے، پہ دے سورت کنبی د اوو پیغمبران ذکر دے پہ ہغہ
 کنبی دا اولنہ دے.

فولہ: لقد لام قسمیہ دے، تقدیر داسی دے باللہ لقد دعانا نوح، دلته نادانا د دعانا پہ معنی
 کنبی دے، فرینہ ئی لنعم المعبود دہ، پہ دے کنبی ہم لام قسمیہ دے، تقدیری عبارت
 داسی دے فوالہ لنعم المعبود نحن، نحن مخصوص بالمدح دے، المعبودون کنبی واؤ د
 جمع دلیل د عظمت او د کبریائی پہ توگہ دے، «روح البیان» د دوارو قسمونو جواب
 محذوف دے، تقدیری عبارت داسی دے، واللہ لقد نادانا نوح لما یس من ایمان قومہ فاجنہ
 احسن اجابۃ فوالہ لنعم المعبود نحن.

فولہ: واهلہ: دا د نجینہ مفعول بہ دے، ددے عطف پہ (ہ) ضمیر باندی دے، او دلته دا
 منفرل معہ ہم کیدی شی

فولہ: ہر الباقین: د (ہم) پہ اضافی سرہ د حصر او د تخصیص فائدہ مقصود دہ، یعنی د
 طوفان نہ پس صرف د نوح علیہ السلام د درے خامنو اولاد باقی پاتے شول، پہ دے وخت کنبی

تول انسانان ددی درې خامنو اولاد دی، حام یافت او سام د عجمي او علمیت د وجې نه غیر منصرف دی.

قوله: ثناء حسنا: مفسر علام اشاره او کره چې د ترکنا مفعول محذوف دې،

قوله: فی العالمین: دا د فی الآخرين نه بدل دې،

قوله: اذ جاء ربه بقلب سليم: رب ته د قلب سليم راوړلو نه مراد د شک او شبهي نه پاک زړه دې، یعنی خپل رب ته په اخلاص سره متوجه شو،

قوله: شيعته: شيعه الرجل، اتباعه وانصاره، یعنی طرفتداری، حمایتان، اوس د یو خاص فرقې نوم جوړ شوې دې، جمع ئې شیع راځي.

قوله: افکا: همزه د استفهام انکاری توییخ په توگه ده، افکا د مفعول له کیدو د وجې نه منصوب دې، ای اتریدون الهه دون الله افکا، د تریدون مفعول به هم کیدې شی، او دفعل معمولات ئې د اهمیت د وجې نه په فعل باندې مقدم کړل، افکا د تریدون د فاعل نه حال هم کیدې شی.

قوله: وكانوا انجاء مین: یعنی د ابرهیم عليه السلام قوم نجومیان وو، او د کائناتو په تبدیلی کښې ئې دستور و داثر عقیده لرله،

قوله: ساسقم: دا د الی سقم تفسیر دې، مقصد ددې تفسیر دادې چې هغه وخت ابرهیم عليه السلام بیمار نه وو، چې د هغې د وجې نه د دروغو شبه راتله، ځکه ئې ساسقم وئیلو سره تاویل او کړو چې انسان کله نه کله خو بیمار پری.

قوله: یزفون: (ض) زفار زفیا، من دي وهل، جمع مذکر غائب، منده وهل.

قوله: والله خلقکم وما تعملون: واؤ حالیه دې، د تعبدون د فاعل نه حال دې، والله مبتدأ، خلقکم خبر، په (ما) کښې څلور صورتونه کیدې شی

① مصدریه ای خلقکم وخلق اعمالکم ② موصوله، ای وخلق الذی تصنونه علی الصوم ویدخل فیها الاصنام الی تصنونها په دې صورت کښې به دعمل نه مراد بت تراشل وی.

③ استفهامیه توییخیه، ای، ای شی تعملون، ④ نافییه ای ان العمل فی الحقیقه لیس لکم فانتم لاتعملون شئ، یعنی په ظاهر چې تاسو څه کوئ دا په حقیقت کښې د الله عمل دې.

قوله: فبشرناه: دا په محذوف باندې مرتب دې، تقدیر داسې دې فاستمعنا له فبشرناه

قوله: یأبئ: دا د (فلما) جواب دې.

قوله: فندبناه: (ض) فنداء په بدله کښې ورکول، ددې عطف په نادیناه باندې دې.

[پاتولنه: ۱۱۶-۱۲۸]

وَلَقَدْ مَتَنَّا عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَارُونَ، بِالشُّبُهَةِ وَنَجَّيْنَاهُمَا وَكُومِهَمَا بَنِي إِسْرَائِيلَ، مِنْ الْكُوفِ الْعَظِيمِ، أَيْ اَصْحَابِ
فِرْعَوْنَ لِيَاكُم، وَنَهَرْنَاهُم، عَلَى الْفُطْرِ (فَكَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ)، وَأَكْبَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ الْمُسْتَوِينَ، الْبَيْعَ الْبَيْنَ
لِيَمَّا أَتَى بِهِ مِنَ الْعُنُودِ وَالْأَخْطَامِ وَغَيْرِهَا، وَهُوَ التَّوَارُفُ وَهَدْيَاهُمَا الْعِرَاطَ، الطَّرِيقَ الْمُسْتَقِيمَ، وَتَرْكُنَا
أَهْلُنَا، عَلَيْهِمَا فِي الْآخِرِينَ، ثَنَاءً خَسَنًا، سَلَامًا، مِنْ (عَلَى مُوسَى) وَهَارُونَ، إِنَّا كَذَلِكَ، كَمَا جَزَيْنَاهُمَا، نَجْزِي
الْمَحْسِنِينَ، (إِنَّمَا مَنِ عِبَادُنَا الْمُؤْمِنِينَ)، (وَإِنَّ الْإِنْسَانَ، بِأَلْفِزَةٍ أَوَّلَهُ وَتَرْكُهُ، أَيْ بَيْنَ الْمُرْسَلِينَ)، قَبْلَ هُوَ بَنِي أَبِي
هَارُونَ أَبِي مُوسَى وَقَبْلَ غَيْرِهِ أَرْسَلَ إِلَى قَوْمِ بَنِيكَ وَتَوَاجَعُوا، إِذْ مَنْصُوبٌ بِأَكْثَرِ مُفْتَرٍ، قَالَ يَقُومِيهِ أَلَا
تَتَّقُونَ، اللَّهُ أَتَذْعَبُونَ بِهَلَاكِ، اسْمِ صَمِّ لَهْمٍ مِنْ ذَهَبٍ فِيهِ شَيْءٌ الْبَدَلُ أَيْضًا مُضَافًا إِلَى تِلْكَ أَيْ أَتَفْتَنُونَهُ
وَتَذْرُونَهُ، تَتْرَكُونَهُ، أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ، فَلَا تَعْدُونَهُ، اللَّهُ رَيْكُمُ وَدَبَّ آبَاكُمْ الْأَوَّلِينَ، بَرَفِ الْخَالِقَةِ عَلَى
إِضْمَارٍ هُوَ وَنَجَّيْنَاهُمَا عَلَى الْبَدَلِ مِنْ أَحْسَنِ، فَكَلَّ بُوَّةً فَإِنَّهُمْ لَمُخَضَّعُونَ، فِي الثَّارِ، (إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْخَالِصِينَ)،
أَيْ الْمُلُومِينَ مِنْهُمْ فَإِنَّهُمْ نَجَّوْا مِنْهَا، وَتَرْكُنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ، ثَنَاءً خَسَنًا، سَلَامًا، مِنْ (عَلَى آلِ يَاسِينَ)، قَبْلَ
هُوَ الْيَاسَ الْمَقْدَمُ ذِكْرُهُ وَقَبْلَ هُوَ وَمَنْ آمَنَ مَعَهُ فَخَمَعُوا مَعَهُ تَغْلِيًا كَقَوْلِهِمْ لِلْمُهَلَّبِ وَقَوْمُهُ الْمُفْهَلُونَ وَعَلَى
قِرَاءَةِ آلِ يَاسِينَ بِالْفَتْحِ أَيْ أَهْلُهُ الْفَرَادُ بِهِ الْيَاسَ أَيْضًا، إِنَّا كَذَلِكَ، كَمَا جَزَيْنَاهُمَا، نَجْزِي الْمَحْسِنِينَ، (إِنَّمَا عِبَادُنَا
الْمُؤْمِنِينَ)، (وَأَنْ لَوْ طَاعَ الْمَرْسَلِينَ)، اذْكَرَ (إِذْ جَعَلْنَاهُ أَهْلَةً أَجْمَعِينَ)، (إِلَّا عَجُوزًا فِي الْعَالَمِينَ)، أَيْ الْبَائِسِينَ فِي
الْعَذَابِ لَمَرَقَرْنَا، أَهْلُنَا، (الْآخِرِينَ)، كُثِّرَ قَوْمُهُ (وَالْكُفْرُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهِمْ) عَلَى آلِهِمْ وَنَزَّلْنَاهُمْ فِي أَسْفَلِ رُكْمٍ
(مُضْطَرِبِينَ)، أَيْ وَفَتْ الصَّبَاحَ يَغِي بِالشَّهَارِ (وَبِالْأَلْبَلِ أَفْلا تَعْقِلُونَ)، يَا أَهْلَ مَكَّةَ مَا حَلَّ بِهِمْ فَصَبِرُونَ بِهِ

ترجمه: او یقیناً مونږ په موسی او هارون (عليهما السلام) باندې نبوت ورکولو سره احسان
او کړو، او دې دواړو ته او ددوی قوم بنی اسرائیل ته مو د یونغت غم (مصیبت) نه خلاصې
ورکړو، یعنې د فرعون دوی لره غلامان جوړولو نه، او مونږ د قبطیانو په مقابل کېنې
ددوی مدد او کړو نو دوی غالب وو، او مونږ ددوی ته د احکامو او حدودو وغیره نه کوم چې په
دې کېنې بیان شوې دی واضح بیان والا کتاب ورکړو او هغه تورات دې، او مونږ دې دواړو ته
د نیغې لارې هدایت ورکړو، او مونږ ددوی د پاره په راتلونکې خلقو کېنې ذکر خیر یاقی
اوساتلو، او مونږ دغه شان څنگه چې مو دوی ته بدله ورکړه، نیک کار کونکو ته صله ورکړو، بې
شکه هغوی زمونږ د مومنانو بندگانو نه وو، او بې شکه الیاس علیه السلام هم د پیغمبرانو نه وو،
ددې په شروع کېنې همزې سره او بغیر د همزې نه، دواړه صورتونه دی. او وئیلې شوې
دی چې الیاس د موسی علیه السلام یعنې د هارون وراره وو بعلبک او ددې خاوشاه علاقه ته
لیږلې شوې وو، هغه وخت یاد کړه چې کله الیاس علیه السلام خپل قوم ته او وئیل چې آیاتاسود الله نه
نه ویرئ؟ آیاتاسو بعل نومې بت ته اوازونه کوئ؟ بعل ددوی د سرو زرو د یو بت نوم
دې، او هم ددې په نوم سره د بعلبک بنار نوم ایخودې شوې دې، او د بعل اضافت بک

ته شوې دې، يعنې تاسو دهغوی بندگي کوئې، او د ټولو نه ښه خالق پرېږدئ، ؟ چې دهغه عبادت نه کوئې، او هغه الله دې، چې کوم ستاسو او ستاسو نه مخکېني د پلار نيکه رب دې، هو محذوف گنړلو په صورت کښې د درېواړو په رفع سره، او په نصب سره د احسن نه د بدل په صورت کښې، خو قوم د هغوی تکذيب او کړو، او هغه خلق به اور کښې حاضر کړې شې، سوا د الله مخلصو يعنې په دوی کښې د مومنانو بندگانو نه، هغوی به د اور نه خلاصې بيا او مومي، او مونږ د الياس عليه السلام په روستو خلقو کښې ذکر خير باقي پاتې کړو، په الياسين باندې دې زموږ د طرف نه سلام وي، دا هغه الياس دې د کوم چې مخکېني ذکر شوې دې، او ونيلې شوې دې، چې الياس عليه السلام او چا چې په دوی باندې ايمان راوړې دې هغه ترې مراد دې، لهدا دوی سره تغليباً جمع راوړې شوې ده، لکه څنگه چې مهلب او د هغه قوم ته په جمع سره مهلبون ونيلې شې، او په يو قراعت کښې آل يسين په مد سره دې، يعنې د دوی اهل، ددې نه الياس عليه السلام مراد دې، مونږ دغه شان څنگه چې مودوی ته بدله ورکړه نيکانو خلقو ته بدله ورکړو، او بې شکه لوط عليه السلام هم د پيغمبرانو نه وو، هغه وخت ياد کړه، چې مونږ دوی ته او دده کور والو ته خلاصې ورکړو، سوا د يوې بودهي نه، چې په عذاب کښې مبتلا خلقو سره باقي پاتې شوه، بيا مونږ نور لره يعنې ددې قوم کافرانو لره هلاک کړل، او تاسو خو په هغوی باندې يعنې د اسفار په وخت کښې ددوی په نښو او خراب شوې مکانونو باندې د سحر په وخت يعنې په ورځ کښې او د شپې تيريږئ، بيا هم تاسو اې اهل مکه نه پوهيږئ، چې په هغوی باندې څه قيامت تير شو؟ چې تاسو د هغوی نه عبرت حاصل کړئ.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

قوله ولقد مننا: دا جمله مستانفه ده، مقصد دلته د دريمې قصې بيان دې، په دې صورت کښې به واو استنافيه وي، او دا هم کيدې شي چه عطف القصة على القصة وي، په دې صورت کښې به واو عاطفه وي، لام جواب قسم دپاره دې، قسم محذوف دې. تقدير د شبارت دادې وعزتنا وجلالنا لقدمنا.

قوله ونمرياهم: د (هم) ضمير مرجع موسى او هارون عليهما السلام او ددوی قوم دې.
قوله فكانوا هم الغالبيين: (هم) ضمير فصل دې، ددې څه محل د اعراب نشته، او الغالبيين د کاناو خبر دې، او بعضي (هم) د کاناو د (واو) تاکيد يا بدل گرځولې دې.
قوله سلام على موسى وهارون: سلام مبتدا، تنوين تعظيم د پاره، لهدا د نکړې مبتدا راتلل صحيح دې، خبر محذوف دې، او هغه (منا) دې، او على موسى وهارون د سلام متعلق دې، او دا هم کيدې شي، چې على موسى وهارون د کائن متعلق وي او د مبتدا خبر وي.
قوله وان الياس: واو استنافيه دې، او عاطفه هم کيدې شي، په دې صورت کښې به عطف القصة على القصة وي.

فولہ، بالھمز اولہ وترکہ: یعنی ہمزہ د وصل او د قطع دواہرہ صحیح دی، د دواہرہ صورتونو د جواز وجہ دا دہ جی الیاس عجمی کلمہ دہ، پہ عربی کنبی استعمالیری، خکہ د ہمزہ وصلی کیدل یا قطعی کیدل متعین نہ دی، پہ دہی وجہ دواہرہ جائز دی

فولہ: الاعباد اللہ مخلصین: فامیر لہو امنیاسرہنی اشارہ او کرہ جی الاعباد اللہ، العدد محضرون د واؤ ن مستثنی دہ، یعنی کومو خلقو جی د الیاس مخلصین تکذیب او کرو ہغوی بہ جہنم نہ حاضرولی شی، البتہ چا جی د تکذیب نہ توبہ او کرہ ہغوی بہ نشی حاضرولی، صاحب لغات القرآن و تیلہی دی چہ د کذبوا ضمیر نہ مستثنی متصل دہ، او مخلصین د ہاداللہ صفت دہی، دجلالین محشی لیکلی دی چہ الاعباد اللہ المخلصین پہ ظاہرہ د محضرون نہ استثناء دہ، خودا صحیح نہ دہ، بلکہ صحیح دا دہ جی د کذبوا د واؤ نہ استثناء دہ، ددہی مطلب بہ دا وی جی د حضرت الیاس مخلصین پہ قوم کنبی داسی خلق ہم وو چا جی تکذیب اونکرو، ددہی وجہ نہ ئ الاعباد اللہ سرہ استثناء او کرہ، او دمحضرون نہ استثناء خکہ صحیح نہ دہ جی ددہی نہ دا خبرہ لازمیری جی بہ مکذبینو کنبی بہ بعضی د مخلص بندگانو کیدو د وجہی حاضرولی نشی، او دا بنکارہ فساد دہی، او مستثنی منقطع صحیح نہ دہ خکہ جی پہ دہی صورت کنبی بہ مطلب داوی جی خوک بہ حاضرولی نہ شی ہغہ بہ د الیاس مخلصین د قوم نہ نہ وی، پہ دہی کنبی د کلام د نظم فساد بنکارہ دہی.

[ایاتونہ: ۱۴۰-۱۸۲]

(وَانِیُوسَ لِمَنِ الْمَرْسِلُونَ) (اِذَا بَقِيَ) حَرْبٌ (اِلَى الْفُلْكِ الْمَحْمُودِ) الشَّيْبَةِ الْمَمْلُوءَةِ جِینْ غَاصِبٌ قَوْمُهُ لَمَّا لَمْ يَنْزِلْ بِهِمُ الْقَذَابُ الَّذِي وَعَدْنَاهُمْ بِهِ فَرَكِبَتْ الشَّيْبَةُ فَوْقَهُ فِي لُحَّةِ الْبُخْرِ فَقَالَ الْمَلَأُونَ هَذَا عِنْدَ آبِقٍ مِنْ سِنْدِهِ تُظْهِرُهُ الْفُرْعَةُ (وَقَسَاهُمْ) فَارَعَ اَهْلُ الشَّيْبَةِ (فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ) الْمَمْلُوءِينَ بِالْفُرْعَةِ قَالَتْهُ فِي الْبُخْرِ (وَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ) اِتَّقَمَهُ (وَهُوَ مَلِمْ) اَيِ آبٍ بِمَا يَلَامُ عَلَيْهِ مِنْ ذُنُوبِهِ اِلَى الْبُخْرِ وَرَكِبَهُ الشَّيْبَةُ بِمَا اِذْنٌ مِنْ رَبِّهِ (فَقَوْلًا لَّكَ كَانَ مِنَ الْمُسَيِّئِينَ) الَّذِي كَرِهَ بِقَوْلِهِ كَبِيرًا فِي بَطْنِ الْحُوتِ لَا اِلَهَ اِلَّا اَنْتَ سَخَّانُكَ اِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ (لَكُنْتُ فِي بَطْنِهِ اِلَى يَوْمٍ يُبْعَثُونَ) لَمَّا رَ بَطْنُ الْحُوتِ قَبْرًا لَهُ اِنِّي يَوْمَ الْقِيَامَةِ (قَبْتُكَ) اَيِ الْقِيَامَةِ بِنَ بَطْنِ الْحُوتِ (بِالْقَرَارِ) يُوْجِهُ الْاَرْضَ اَيِ بِالسَّاحِلِ مِنْ يَوْمِهِ اَوْ بَعْدَ ثَلَاثَةِ اَوْ سَبْعَةِ اَيَّامٍ اَوْ عَشْرِينَ اَوْ اَرْبَعِينَ يَوْمًا (وَهُوَ سَقِيمٌ) غَلِيلٌ كَالْفَرْخِ الْمَمْعُورِ (وَأَلْبَنَّا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ) وَجِى الْفَرْعُ تَطْلُعُ بِسَاقٍ عَلَى خِلَافِ الْعَادَةِ فِي الْفَرْعِ مُفْجَرَةٌ لَهُ وَكَانَتْ تَأْتِيهِ وَعِلَّةٌ مَتَابَعًا وَمَسَاءً يَنْشَرِبُ مِنْ لَبْئِهَا حَتَّى قَوِيَ (وَأَرْسَلْنَاهُ) بَعْدَ ذَلِكَ مَخْفِيًّا اِلَى قَوْمٍ يَمِينُوا مِنْ اَرْضِ الْمَوْصِلِ (اِلَى يَابَةِ اَلْفُ اَوْ) بَلْ (يَزِيدُونَ) عَشْرِينَ اَوْ ثَلَاثِينَ اَوْ سِتِينَ النَّارَ (فَأَمَّا نُو) عِنْدَ مَخَابِتِ الْقَذَابِ الْمُؤْغَوِينَ بِهِ (فَمَتَّعْنَاهُمْ) اَمْتِنَاهُمْ مَمْتَعِينَ بِمَا لَهُمْ (اِلَى حِينٍ) تَنْقَضِي اَجَالُهُمْ فَيُؤَرَّقَتْنَاهُمْ اَمْتَحَنُ كَلَامٌ مَكْنَى تَزْوِيغًا لَهُمْ (اَلْيَكُ الْهَنَاتِ) يَزْعِمُهُمْ اَنَّ الْمَلَائِكَةَ بَنَاتُ اللَّهِ (وَلَهُمُ الْهَنُونَ) فَيُخْضَعُونَ بِالْاَبْنَاءِ (أَمْرُ عَلَقْنَا الْمَلَائِكَةَ اِنَاثًا

وہم شہدون، خلفا فیلوئو ذلک، اَلَا اِنھم من اَفکھم کذبھم (لیقولون) (وَلَا اللّٰہُ) بقولھم المَلٰئکۃ
 سنات اللہ (وَأَنھُمْ لکاذِبون) فیہ (أَصْطَلٰی) بفتح الھنزة لِلاستفہام واستغنی بہا عَن ہمزۃ التوصل فخلیفت
 ائی اخبر (الْبَنَات عَلٰی الْبَنین) (مَا لَکُمْ کَیْفَ تُحْکِمُونَ) ہذا الحُکْم القابِد (أَفَلَا تَدَّکَّرُونَ) یادغام التاء فی
 الذال اَنّہ سُبْحانہ وتَعَالٰی مَنزَہ عَن اَوَّلہ (أَم لَکُمْ سُلْطٰن مُّبِین) حُجَّۃ وَاضِحۃ اَنْ اللہ ولدا (فَاَنۢوَابَکُمۡ اِیۡہُمُ
 التَّوْرَۃ فَارَوٰی ذَلِکَ فِیہ (اِنْ کُنْتُمْ صَادِقِینَ) فی قولکم ذَلِکَ (وَجَعَلُوا) اِیۡ الْمَشْرُکُوۡنَ (بَیۡنَہُمُ) تَعَالٰی (وَبَیۡنَ
 الْحَیۡئَۃِ) اِیۡ الْمَلٰئِکَۃ لِاجْتِنَابِہُم عَنِ الْاَبۡصَارِ (لَسَبًا) بقولھم اِنّہا بنات اللہ (وَلَقَدْ عَلِمَۡتِ الْحَیۡئَۃُ اِنھُمُ) اِیۡ
 قَابِلِی ذَلِکَ (لَمُحْضَرُوۡنَ) لِشَارِ یُحْضَرُوۡنَ فِیہَا (سُبْحٰنَ اللّٰہِ) تَنْزِیۡہًا لَہُ (عَمَّا یَصِفُوۡنَ) بِاَنَّ اللہ ولدا (لَا عِبَادَ لِلّٰہِ
 اِلَّا هُوَ) اِیۡ الْمُلَہِمِیۡنَ اسْتِجۡنَاء مُنْقَطِع اِیۡ فَاِنَّہُم یُنۡزِفُوۡنَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنَّا بِصِفۃ ہولاء (فَاَنۢکَرُہُمَا
 تَعْبُدُوۡنَ) مِنْ الْاَصۡنَامِ (مَا اُنۡتَہَ عَلَیۡہِ) اِیۡ عَلٰی مَعۡبُودَکُم وَعَلِیۡہِ مَقۡتُولُہُ (بِقَاتِلَیۡنَ) اِیۡ اَحَدًا (اِلَّا مَنۢ هُوَ
 صَالِ الْجَحِیمِ) فی عِلۡمِ اللّٰہِ تَعَالٰی قَالَ جبریل للنبی صلی اللہ علیہ وسلم (وَمَا مِثۡلًا) مَفۡشَرِ الْمَلٰئِکَۃ اَخد
 (اِلَّا لَہُ مَقَامٌ مَّعۡلُومٌ) فی السَّمٰوٰتِ یَعۡتَدِ اللّٰہُ فِیہ لَا یَتَجَاوَزُہُ (وَاِنَّا لَنَعۡنُ الصّٰفَّوۡنَ) اَفۡدَامًا فی الصَّلٰۃِ (وَاِنَّا
 لَنَعۡنُ السُّوۡتُوۡنَ) الْمُنۡزِفُوۡنَ اللّٰہُ عَنَّا لَا یَلِیۡقُ بِہُ (وَاِنۡ) مُخَفِّفَہُ مِنَ الثَّقِیۡلَہِ (کَاَنۡوَا) اِیۡ حُفَّارِ مَکَہ
 (لیقولون) (لَوۡ اَنَّ عِنۡدَنَا وِکْرًا) کِتَابًا (مِّنَ الْاَوَّلِیۡنَ) اِیۡ مِنْ کُتُبِ الْاُمَمِ النَّاصِیۃ (لَکِنَّا عِبَادَ اللّٰہِ الْمَخۡلُوعِیۡنَ)
 الْعِبَادَہ لہ قَالَ تَعَالٰی (فَکَفِّرُوۡا بِہِ) بِالکِتَابِ الَّذِیۡ جَاۡعَہُمُ وَهُوَ الْقُرْآنُ الْاَفۡزَرُ مِنْ بَلَدِ الْکُتُبِ (فَسَوِّفَ
 یَعۡلَمُوۡنَ) عَاقِبَۃ کُفۡرِہم (وَلَقَدْ سَبَقَتۡ کَلِمَتُنَا) بِالنَّضَرِ (لِیَعۡبَاۡوَا الْمُرْسَلِیۡنَ) وَہِیۡ لِأَعۡلٰنِ اَنَا وَرُسُلِیۡ اَوْ مِیۡ قَوْلہ
 (اِنھم لھم الْمَنصُورُونَ) (وَاِنۡ جُنۡدُنَا) اِیۡ الْمُلُوبِیۡنَ (ہُمُ الْقَالِیُونَ) الْکُفَّارُ بِالْحُجَّۃِ وَالنَّصَرۃِ عَلَیۡہِمُ فی
 الدُّنْیَا وَاِنْ لَّمْ یَنْتَصِرِ بَغۡضُ مِنْھُمُ فی الدُّنْیَا فَبِیۡ الدُّنْیَا فَبِیۡ الْاٰخِرَۃ (فَقَوَّلَ عَنْھُمُ) اِیۡ اَعۡرَضَ عَن حُفَّارِ مَکَہ (حَتّٰی حِوۡنَ)
 تَوۡصَرُ فِیہ بِقَاتِلِہُم (وَأَبۡیَہُہُمُ) اِذْ نَزَلَ بِہُمُ الْعَذَابُ (فَسَوِّفَ یُصِیۡرُوۡنَ) عَاقِبَۃ کُفۡرِہم (فَقَالُوا اسْتَفِزَّۤا مَنۢ
 نُّزُولَ هٰذَا الْعَذَابِ قَالَ تَعَالٰی تَهۡدِیۡدًا لَّہُم (أَفِیۡہَا اِبۡتٰی سَتَجِدُوۡنَ) (فَاِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِہِمُ) بِہَاتِیۡہُم قَالَ الْقُرَّۃ
 الْغَرَبِ تَکۡفِیۡ بِیۡحُرِ السَّاحَۃِ عَنِ الْقُرۡمِ (فَسَاۡءَ) بِشَرِّ صَنَاعَا (صَبَّامُ الْمُتَدَبِّرِیۡنَ) فِیہ اِلۡفَظۃ الظَّاہِرِ مَقَامِ
 الْمَضۡمَرِ (وتول عنهم حتی حوین) (وَأَبۡیَہُہُ سَوِّفَ یُصِیۡرُوۡنَ) کَرَّرَ تَاکِیۡدًا لِتَهۡدِیۡدِہِمُ وَتَنْبِیۡہًا لَہُ عَلٰی اللّٰہِ عَلَیۡہِ
 وَسَلَمٌ (سُبْحٰنَ رَبِّکَ رَبِّ السَّمٰوٰتِ) الْغَلۡبَۃِ (عَمَّا یَصِفُوۡنَ) بِاَنَّ لَہُ وَلَدًا وَسَلَامٌ عَلٰی الْمُرْسَلِیۡنَ) الْمُتَبَلِّغِیۡنَ عَنِ اللّٰہِ
 التَّوۡحِیۡدِ وَالشَّرَاحِ (وَالْحَمْدُ لِلَّہِ رَبِّ الْعَالَمِیۡنَ) عَلٰی نَضَرِہُمُ وَفَلَکِ الْکَاۡفِرِیۡنَ

ترجمہ: یہی شکہ یونس علیہ السلام ہم د پیغمبرانہ نہ وو، ہفہ وخت یاد کرہ چہ کلہ یونس علیہ السلام
 اوتیتیدوا و دہی کشتی تہ اورسیدلو، چہ کلہ ہفہ د خیل قوم نہ خفا شو چہ کلہ بہ دوی
 باندہ ہفہ عذاب نازل نہ شو د کوم چہ دوی سرہ وعدہ کرہی شوہ وہ، نو بہ کشتی کنبہ
 سور شو، کشتی د سیند بہ مینخ کنبہ اونختلہ، نو ملاحانو اووئیل چہ بہ کشتی کنبہ
 خوک داسہ کس دہ چہ د خیل آقا نہ تختیدلہ دہ، خخنہی بہ ہفہ بشکارہ کری، نو

کشتن والا خنجر وچاچولو نو دی د خنجر پ ذریعے سرہ مغلوب شو، نو دی نہ سیند تہ او غور خولو نو یو مہی دی تیر کرلو، پہ داسی حال کنبی چہ ہفہ د ملامتیا قابل کار کرې وو، یعنی د خپل رب د اجازت نہ بغیر سیند تہ تلل او پہ کشتن کنبی د سوریڈلو داسی کار نہ اوکرو کوم چہ د ملامتیا قابل وو، کہ ہفہ د مہی پہ گیدہ کنبی د لالہ الا انت سبحانک الی کنت من الظالمین نہ ذکر تہ وې کرې نو د مہی پہ گیدہ کنبی بہ د قیامت پورې وو، یعنی د مہی گیدہ بہ د قیامت پورې ددہ قبر جوړ شوې وو، نو مونږ ددہ لره د مہی د گیدې نہ پہ زمکہ یعنی د سیند پہ غارہ ہم، پہ ہفہ ورځ یا درې یا اووہ یا شل یا څلویښت ورځې پس وچولو او ہفہ بیمار (کمزورې) وو، څنگہ چہ د څانگو او وزرو نہ بغیر د چرگې بچې وی، او مونږ پہ دوی باندې د سوری د پارہ میوہ دارہ او نہ ہم زغون کرې او ہفہ د کدو او نہ وہ کومې چہ پټہ دوی باندې سورې کرې وو، او ہفہ او نہ د هغوی د معجزې پہ توگہ د نورو اونو نہ پہ خلاف تنې والا وو، او ہفہ تہ بہ سحر ماہنام یو غریزہ چیلن راتللہ، یونس علیہ السلام بہ د هغې پټ ځکل، تر دې چہ طاقت ور شو او مونږ دوی تہ دا واقعی نہ پس د مخکنبی پہ شان پہ موصول کنبی د نینوا خلقو طرف تہ رسول جوړولو سرہ یو لاک شل زره یا دیرش زره یا اوویا زره خلقو طرف تہ اولپلو، بیا ہفہ خلقو د ہفہ عذاب لیدلو سرہ د کوم چہ دوی سرہ وعده کرې شوې وہ ایمان راوړې وو، نو مونږ دوی ددوی د راحت د اسبابو نہ کوم چہ دوی تہ حاصل وو، د هغې نہ د نفع حاصلولو د پارہ د یو مودې یعنی د عمر ختمیدو پورې ژوندې اوساتل، تاسو دې کفار مکہ نہ توبیخا پوښتہ اوکړې چہ ایا ستاسو رب د پارہ لوریانې دی؟ دا خبرہ ددوی د دې قول پہ وجہ لازم راځی چہ فرشتې د الله لوریانې دی، او خپلہ ددوی د پارہ ځامن دی؟ یعنی د دوی د پارہ ځامن خاص کرې شوې دی، یا چہ کله مونږ فرشتو لره پیدا کرې وې نو دوی زموږ تخلیق تہ کتل؟ چہ د هغې د وجې نہ دوی داسې خبرہ کوی ښہ واورشی دوی د خپلو دروغو نہ وائی چہ د الله اولاد دې، دا خبرہ ددوی دې قول نہ چہ فرشتې د الله لوریانې دی، (لازمیږی) او دوی یې شکہ پہ دې کنبی دروغمن دی، آیا الله د لوریانو پہ مقابلہ کنبی ځامنو لره خویش کرې دی؟ اصطفی، د همزې پہ فتحې سرہ استفہام د پارہ، ددې همزې د استفہام د وجې نہ همزہ وصل نہ استفہا اوشوہ، چہ د هغې د وجې نہ همزہ د استفہام حذف کرې شوہ، او اصطفی پہ معنی د اختیار دې، تاسو باندې څہ شوې دی چہ تاسو دومرہ فاسد حکم لگوئ، آیا تاسو دې خبرې باندې نہ پوهیږئ چہ الله تعالی د اولاد نہ پاک دې، (تذکرون) کنبی تاء پہ ذال کنبی ادغام کرلو سرہ آیا تاسو سرہ پہ دې خبرہ باندې څہ ښکارہ دلیل شتہ؟ چہ د الله اولاد دې، نو څن خپل کتاب تورات راوړئ، او پہ هغې کنبی مونږ تہ دا خبرہ اوبساین چہ د الله د پارہ اولاد دی، کہ تاسو پہ دې دعوی کنبی رشتونې یئ، او مشرکینو د الله او د جناتو یعنی دملانکو پہ مینغ

کنبی دې وئیلو سره رسته داری قائم کړه چې فرشتې دالله لوریانې دی، فرشتو ته نې جنات څکه اووئیل چې هغوی هم د پیریانو په شان د نظر نه پناه دی، حالانکه د جناتو خپله دا عقیده ده یعنی هغوی دا عقیده لری چې هغوی به د جهنم اور ته حاضرولې شی، او په هغې کنبې به عذاب ورکولې شی، الله تعالی د هغه ټولو صفاتو د نقصان نه پاک دې، کوم چې دوی بیانونی، چې د الله اولاد دې خو دالله مخلص بندگان یعنی مومنان، المؤمنین مستثنی منقطع ده، یعنی مومنین ددې ناقص صفاتو نه د هغه پاکي بیانونی، کوم چې دوی د هغه د پاره ثابتوی، یقین اوساتې تاسو ټول سره د هغه بتانو د چا چې تاسو عبادت کوئ، دالله نه څوک گمراه کولې نشی، او علیه، د الله قول قانتین سره متعلق مقدم دې، سواد هغه خلقونه چې د الله په علم کنبې جهنم ته تلونکی دی، حضرت جبرائیل علیه السلام حضور ﷺ ته او فرمائیل مونږ یعنی د فرشتو د جماعت نه د هریو په اسمانونو کنبې خاص ځای دې، هلته کنبې د الله بندگی کوی، د هغې نه تجاوز نه کوی، او مونږ قدم د قدم ملاوولو سره په مونږ کنبې صف جوړ کړې ولاړ یو، او مونږ خو د هغه د هغه صفاتو نه پاکي بیانونو، کوم چې د هغه دشان سره مناسب نه دی، او دې خلقو یعنی کافرانو په وئیل که مونږ سره د مخکینې امتونو د کتابونو نه یو کتاب وو، نو مونږ به هم په عبادت کنبې د الله د مخلصو بندگانو نه وو، الله تعالی او فرمائیل، بیا دوی د هغه کتاب یعنی قرآن د هغه کوم چې په اسمانی کتابونو کنبې فضیلت والا دې، دوی له راغلو نو دوی ترې انکار او کړو، دوی ته به ډیر ژر د خپل کفر انجام معلوم شی، او البته زموږ رسولانو سره وعده د مدد ډیر مخکینې شوې ده، او هغه وعده داده چې څه او څما رسولان به خامخا غالب وی، یا هغه د مدد وعده د الله تعالی قول لېسهم المنصورون (الآیة) ده چې یقیناً هم ددوی به مدد کولې شی، او یقیناً زموږ لښکر یعنی مومنان به په کفارو باندې په حجت او نصرت سره په دنیا کنبې غالبیږی، او که دوی کنبې بعضو سره په دنیا کنبې مدد اونشی، نو په آخرت کنبې به خامخا کیږی، تاسو د کافرانو نه لږ وخت د پاره چې په هغې کنبې تاسو ته د جهاد اجازت درکړې شی توجه لرې کړئ، او دوی ته گوره، چې په دوی باندې عذاب کله نازلیرې؟ دوی به هم د خپل کفر انجام ډیر ژر او گوری، نو دوی په توقو سره اووئیل، دا عذاب به کله نازلیرې؟ الله تعالی ددوی د ویرولو دپاره او فرمائیل، آیا دوی زموږ عذاب ته جلدی کوی، نو اوورنی چې کله عذاب ددوی په میدان کنبې یعنی په دوی باندې نازل شی، فراء وئیلې دی چې عرب د قوم به ځانې د ساحة ذکر باندې اکتفاء کوی، یعنی ساحة وئیلو سره قوم مراد اخلی، نو هغه وخت به د هغه خلقو کوم چې ویرولې شوې دی ډیر خراب سحر وی، په دې کنبې د اسم ضمیر په ځانې اسم ظاهر استعمال شوې دې، تاسو لږ وخت د پاره ددوی خیال پریدئ، او گوره دوی به هم ډیر ژر او گوری د کافرانو د ویرولو او د حضور ﷺ د تسلیم د پاره دا جمله دوه پیرې راوړې

شوے دہ، ستار ب دیر زیات عزت والا او غلبی والا دی، دھنہ خبرو نہ کومی چي دوی کوی، مثلاً دا چي د ہنہ اولاد نشتنہ، پاک دی، د اللہ توحید او احکام رسوٰنو باندی دی سلام وی، د رسولانو پہ نصرت او دکافرانو پہ ہلاکت دتولو تعریفونو مستحق اللہ رب العالمین دی۔

د قیوداتو فوائد او تسہیل

قوله: ان یونس لمن المرسلین: یونس ابن متی د تاء پہ تشدید سرہ، بثلاث النون، متی د یونس علیہ السلام د پلار نوم دی، او وئیلی شوی دی چي د ہغوی دمور نوم دی، او پہ کشف الاسرار کنبی دی، چي ددوی د پلار نوم متی وو، او د مور نوم ئ تنجیس وو، یونس علیہ السلام د ہود (علیہ السلام) د اولاد نہ دی (ذوالنون) او صاحب الحوت ددوی لقب دی

قوله: اذ ابی: ماضی واحد مذکر غائب، د خپل آقا نہ او تختیدو، (س ض ن) د غلام د خپل آقا نہ تختیدل، یونس علیہ السلام د حقیقی مولی چي اللہ تعالی دی، د اجازت نہ بغیر خپل قوم پریشودلو او لارو، خکے دوی تہ مجازاً ابی او وئیلی شو، اذ ابی د اذکر فعل محذوف ظرف دی۔

قوله: حين غاضب قومه: ای غضب قومه، غضب پہ خپلہ معنی کنبی نہ دی خکے چي د مفاعلی خاصیت د طرفینو نہ د فعل تقاضہ کوی، او دا ہم ممکن دہ چي غضب د خپل باب نہ وی، پہ دی صورت کنبی بہ مطلب دا وی، چي حضرت یونس علیہ السلام او د ہنہ قوم دواړہ پہ خپل مینځ کنبی یو بل تہ غصہ شو۔

قوله: ساهم: مساهمة، خخترې اچول، قرعہ اندازی۔

قوله: المدحضین: ادحاض (افعال) نہ اسم مفعول، مغلوب کیدونکي، پہ قرعہ اندازنی کنبی بیلولو والا۔

قوله: ملیم: دا د التقمہ د ضمیر مفعول نہ حال دی۔

قوله: ملیم: اسم فاعل واحد مذکر غائب (الامۃ) (افعال) د ملامتیا مستحق، داسي کار کولو والا چي پہ ہغې باندی ملامت کرې شی، وهو ملیم نفسه، قوله: کثیرا: ددی تعلق د (کان سرہ دی، او لاله الا انت، الایۃ) دا د قول مقولہ دہ، او د کثرت معنی دباب تفعیل نہ مستفاد دہ۔

قوله: بالعراء: ای فی العراء، العراء المکان الخالی عن البناء والنبات والاشجار، (هوار میدان)

قوله: كالفرخ المنقط: بضم الفيم الاولى وتشديد الثانية، وزری وتلی چرگوتی، منعط پہ اصل کنبی منعط وو، (انفعال) نون پہ میم کنبی مدغم شو، مطبوامتعط ای سقط شعره من الداء ونحوه: (حمل) قوله: وعلة غرزني چیلن، (ج) وعلات

فوله: التوراة: صحيح خبره داده چې دلته د تورات ونيلو ضرورت نشته، ځكه چې مخاطب مشركين دى اهل كتاب نه دى.

فوله: ان كنتم صادقين: دا جمله شرطيه ده د ماقبل دلالت د وجي جواب شرط محذوف دې، اى قالوا.

فوله: لقد علمت الهمة اهم لمحضرون: واؤ حالیه دې، قد حرف تحقیق لام د جواب قسم دې، اهم لمحضرون، (ان) د عمل اسم او خبر سره د دوو مفعولو په ځانې دې، د ان په خبر باندې د لام داخلیدو د وجې نه د ان همزې ته کسره ورکړې شوې ده، گنې دلته خو ان کیدل پکار وو،

فوله: الاعداء لله المخلصين: دا د محضرون نه مستثنى منقطع ده، يعنى نيك بندگان به د گرفتار شوو نه نه وى، مستثنى منه، يا خو د جعلوا فاعل دې، يا د تصنعون فاعل دې يا د محضرون ضمير دې، الاعداء لله المخلصين، مستثنى متصل هم کيدې شى، چې کله د محضرون نه مستثنى وى، اى اهم لمحضرون النار الامن اخلص، په دې صورت کينې به جمله تسبيح جمله معترضه وى.

فوله: بفاتنتين: اسم فاعل جمع مذكر، باء زائده ده، مصدر فتنه دې، ددې مفعول احدا محذوف دې، ځنگه چې مفسر علام اشاره اوکره تاسو څوک د الله نه اړولې نشئ، يعنى گمراه کولې نشئ.

فوله: صال: لمفاعل: داخلیدونکې، په اصل کينې صالى وو، د آخر نه ياء حذف کړې شوه، فوله: العباد لله: مفسر علام د مخلصين مفعول العبادة ښکاره کړو، خو د مفعول تقدير به په هغه صورت کينې صحيح وى، چې کله مخلصين د لام په کسرې سره اوونيلې شى، ځنگه چې د مدنى او کولى نه علاوه قرامت دې.

فوله: وفيه اقامة الظاهر مقام المظهر: د قباحث د زياتوالى د وجې نه ئ د ضمير په ځاى اسم ظاهر راوړو، په اصل کينې فساء صباحهم وو، او د صباح نه مراد ورځ يا وخت دې.